RĂSCOALA LUI HOREA

Voi. I

D. PRODAN

RĂSCOALA LUI HOREA

Voi. I.

. 4947/ff.

EDITURA ŞTIINŢIFICA ŞI ENCICLOPEDICA
Bucureşti 1979

Lucrarea de faţă nu e numai o reluare, o aducere la zi a subiectului, în virtutea bogatei bibliografii la care au izbutit cercetările de pînă acum E înainte de toate o reluare, o rejudecare a materialului documentar în-t suşi. Un material documentar imens, inepuizabil. Abundă şi în arhivele locale, şi în cele străine. înainte de toate în arhivele oficiale, ale organe-, lor de guvernămînt, imperiale sau provinciale, ale aparatului administrativ sau militar, ale feluritelor instituţii laice sau bisericeşti. Deosebit de importantă e bogata arhivă a Comisiei de investigaţie Jankovich. Abundă în colecţii particulare, în arhive familiale, în corespondenţă, în cronici, în proză sau rimate, în presă. Nu lipseşte nici materialul plastic sau iconografic, nici materialul literar sau folcloric. Evenimentul răscolind spiritele, stîrnind interesul istoric, indtind mereu cercetările, o bună parte din materialul documentar s-a strîns în colecţii, s-a îmbogăţit fără în-' cetare cu scripte, cu o profuziune de copii şi paracopii. Piesele, filele', textele documentare de toate naturile se numără cu zecile de mii, în diferite limbi, masiv cu deosebire în limbile latină, germană, maghiară. Cine ar putea pretinde că cunoaşte întregul material documentar, cine l-ar putea cuprinde în cîmpul cercetărilor sale fără greş? Zi de zi se fac noi descoperiri, unde deschizi arhive, colecţii de material documentar contemporan, găseşti.*

Nu putem mobiliza tot pentru reconstituirea evenimentului? Azi nu mai poate fi o pierdere esenţială. Documentaţia fundamentală, faptele se cunosc în aşa măsură incit nu ne mai prea putem aştepta la mari surprize. Mărturiile noi care se descopăr treptat, obişnuit nu mai fac decît să înmulţească, să varieze detaliile celor cunoscute.

Marea dificultate pentru istoric în cazul subiectului nostru a devenit nu lipsa, ci abundenţa materialului documentar, multiplicitatea mărturii lor, inegalitatea valorii lor documentare. Dificilă e stăpînirea unei ase menea mase de material, ierarhizarea lui valorică, audierea şi confrunta rea a cit mai multe mărturii dacă nu ale tuturor, deducerea adevărului din multiplicitatea şi neconcordanţa opiniilor. Nu e deloc comodă mînuirea balanţei. Alături de scriptele organelor de stat centrale, comanda mentelor militare, mai calme, relativ mai „obiective", abundă scriptele, textele părţilor în luptă, încărcate de durere, de patimă, de ură, cernind imaginea însăşi. Taberele în luptă se înfruntă violent acum, se judecă între sine inapelabil, de pe poziţii inconciliabile. -#> J

revin că lucrarea nu oferă o lectură comodă, confortabilă. Răsca orice izbucnire de masă, e tumultuoasă, stufoasă, o aglomerare, lecare în timp şi spaţiu de fapte mari sau mici, individuale sau co-
■ Rupte odată zăgazurile, elementele se precipită ca în revărsările >' tulbure, pe albii largi, nedefinite. Se precipită elementar, într-un difuz, nestăpînit, greu de domesticit ca să devină „agreabil" la ci-

ici n-am avut intenţia. Am preferat să-i păstrez, în marginile inilului desfăşurarea tumultuoasă, textura complicată, făcînd simprin 'expunere masele in mişcare. Momentul însuşi e de o gravitate ională, o explozie de ură acumulată, tragic şi în desfăşurarea şi ilitateâ lui, cere o participare la suferinţe, la întîmplări „dezagrea-La o asemenea lectură invită lucrarea, nu la o lectură de agrement, 3ctură care „place". Mai ales că n-am înţeles să îndulcesc sau să z nimic din ceea ce s-a petrecut, nici lumini nici umbre, nici vio-, nici atrocităţi. Am socotit să prezint, cit mai veridic, imaginea în^ , în toată nuditatea ei. Şi această nuditate poate şoca adesea simţă-^ '. comun. In răscoală, ca în orice răscoală, îşi cer dreptul violenţa^ l. Nu trebuie să surprindă nici atrocitatea, oroarea. In beţia urii ţuite, în beţia propriu-zisă e posibilă şi blasfemia din biserici, de e face atîta caz. Ridicările de mase răscolesc la - maxim patimile, pe primul plan elemente extreme. Răscoalele se fac cu violenţă, zime, nu cu convenienţe. Dar şi pe un inevitabil fond uman. Nu

din ele nici gesturile de milă, de compasiune pentru semenul în iţă, de ocrotire, de ataşament faţă de-aproapele în aceeaşi stare; seşte o inerentă umanitate, care recidivează adesea, şi în cele mai te momente. Răscoala este un crud, dar complex document umaru ic aci astfel istorie de fapte. Nu fapte sporadice sub nume de sem^ ive, ci fapte multiple, de repetiţie, de frecvenţă, mărturisind gene-f sa; nu numai fapte de excepţie ^ub nume de reprezentative, ci fapte d, de masă, mărturisind mentalitatea comună, şi nu în eflorescenta, plenitudinea lor, în variabililat"i mărturisirii lor. Apelez des la Mul „nesemnificativ" care vivj-fică fapta. Faptele mai întîi, în tul şi nuditatea lor umană şi apoî^lntemeiat pe ele, semnificaţiile. ?ntru a fi cît mai veridic, am recurs la un procedeu aparte. Am lă-:orii, evenimentele, răscoala însăşi să se nareze, să se mărturisească, în credinţele ei, în intenţiile, în textele, în limbajul ei. Abundă în expunere textul documentar, în spiritul lui, în duetul, in expre-n cuvintele lui, doar uşor adaptat la expunerea proprie. Am trimis entru confruntare la text. Aceasta pentru a putea renunţa la abu-

ghilimele, care ar mai fi îngreunat şi el lectura. Abundă mărtuconvergente sau contradictorii, suger'înd nesiguranţa, dificultatea ni sau precizării faptelor. Abundă, înserate obişnuit cu literă mică, •Ue afective, exagerările, alterările, pervertirile generate de pade fantezie, variate prin colportaj, prezentările pasionale, subiecibunda cu un cuvînt „neadevărurile". Abundă violenţele de limbaj,

epitetele încărcate de ură ale scriptelor generate de tabăra adversă, la care ţărănimea neproducătoare de scripte nu le putea opune în revers decît violenţa faptelor sau propriilor injurii.

Aparent o „supradocumentare" apasă asupra lucrării. Dar am chemat să depună mărturie cît mai mult cu putinţă, pentru că numai această cit mai largă audiere ne poate da imaginea densă, multiformă a răscoalei, atmosfera, spiritul în care ea s-a desfăşurat; numai acest cît mai mult *ne revelează chipurile variate în care s-au înscris, s-au răsfrînt în gîndurile oamenilor faptele. Dar şi fiindcă toate acestea pentru actorii dramei sînt „adevărurile" în funcţie de care au acţionat. Nu adevărul real e mobilul acţiunii lor, ci imaginea lui reflectată în mintea proprie, adevărul propriu, adevărul propriilor credinţe. în expunere astfel e mult narativ, mult reportaj istoric, în enararea, în limbajul mărturiilor. Imaginea ne apare astfel mult mai vie, mai colorată, mai plină de viaţă. Şi nu mai puţin veridică. Răscoala ni se dezveleşte astfel în haina proprie, în impulsurile, în mentalitatea, în psihologia ei, în tot dramatismul ei individual sau colectiv. Cu atît mai mult, cu cît în cazul nostru ne găsim în fericita situaţie de a putea audia copios şi mărturiile ţărănimii, în raţionamentele, în limbajul ei. Am putut stărui astfel copios, şi în acelaşi chip, şi asupra antecedentelor răscoalei în Munţi, care adaugă lucrarea cu un nou şi mare capitol premergător, atît de necesar pentru înţelegerea ei.*

Materialul documentar însuşi se pretează fericit la o asemenea prezentare. Abundă cercetările, ascultările, reportajele, descrierile, memoriile, corespondenţa particulară, care redau adesea viu, colorat, patetic, cu lux de amănunte faptele, declaraţiile, dialogurile, injuriile, pînă şi înjurăturile, reţinute acestea de multe ori chiar în româneşte. Din fericire materialul documentar însuşi ne oferă această imagine însufleţită. Să golim atunci de viaţă, să mortificăm faptele ca să devină ştiinţifice?

Rămîne desigur întrebarea: e ştiinţific procedeul? E ştiinţific in tot cazul într-atîta că respectă întocmai adevărul documentar. Ba chiar în litera lui. Respectă mai puţin, ce-i drept, cerinţa ştiinţifică de a reda faptele, de a substitui limbajul documentaţiei cu „cuvintele proprii". Dar în spiritul propus al prezentării am socotit, aceasta ar accentua numai alterarea adevărului real printr-o îndoită intervenţie. O primă deviere e doar cea inerentă mărturiilor documentare trecute prin mintea oamenilor, iar a doua ar fi cea interpretativă a autorului. Căci, în mod firesc pentru istoric, realitatea nu ni se revelează decît prin intermediul, prin prizma documentaţiei, mărturiilor existente — şi *experimentăm doar zilnic valoarea în raport cu adevărul a mărturiei umane — nu o putem aproxima decît la nivelul judecăţii, opticii umane, e doar un adevăr omeneşte posibil.*

Nu mai fac aci istoricul cercetărilor de mai bine de un veac şi jumătate care premerg şi de care profită lucrarea de faţă. Nu mai înşir bogata bit: iografie care s-a acumulat în acest răstimp. Am lăsat aceasta în seama bibliografiei analitice a răscoalei, alcătuită cu răbdare de Gh.

nbliografie care aştepta de mai multă vreme lumina tiparului şi m, în sfîrşit, a apărut".
nume însă trebuie neapărat înscris pe frontispiciul acestui edi-icat cu trudă, al lui Nicolae Densuşianu, memoriei căruia închin ucrare, pornită pe urmele lui. Fie acest gest un pios omagiu omu-irtii sale care se mai citeşte şi azi după aproape o sută de ani, sîrguinţei şi probităţii pe care a durat-o, sufletului pe care şi l-a a.

isemenea lucrare, de asemenea proporţii, cerînd mulţi ani de si-a avut dificultăţile sale. Ea s-a elaborat în trepte. Mai întîi rrimă formă, pe baza materialelor interne. Doi ani după termi--->ţinînd o lună de cercetări în arhivele Vienei, a fost nevoie de o •efacere. După alţi doi ani obţinînd o altă lună de cercetări, de tă în arhivele din Budapesta, a fost nevoie de o a doua refacere. du-se, completîndu-se, rectificîndu-se mereu, nu va fi de mirare apare în ea şi inadvertenţe, repetiţii, care scapă memoriei, per-în trimiterile din note.
e o lună de cercetări apoi în arhivele fundamentale, cu muncă ă sau cu mijloacele materiale proprii, sînt cu totul insuficiente. La arhiva Camerei aulice n-am ajuns să o văd. Din arhiva Consiliului mi abia am extras regestele (e adevărat foarte cuprinzătoare). La ista n-am mai ajuns să extrag arhiva Cancelariei aulice. A trebuit să mă mulţumesc cu actele, copiile din circuitul corespondenţei, ecţii, şi în parte cu copiile şi extrasele lui Nicolae Densuşianu din 3 *sale. Nicolae Densuşianu la timpul său, cînd şi-a scris adică mo-ia, a avut şansa să obţină de la Academie 15 luni pentru cerce-iste hotare. A copiat, extras un material impresionant din 26 de i, material cuprins în 38 de caiete, de care m-am servit mereu, ? va vedea, în cursul lucrării. A stăruit însă numai asupra fonduri-% Transilvania şi din Ungaria, din cercetările sale lipsesc arhivele*

m beneficiat, în schimb, de toate înlesnirile în cercetările mele, şi î şi peste hotare, din partea arhiviştilor, colegii mei de breaslă, care mlţi, prea mulţi pentru a-i pomeni aci cu numele şi fără riscul de ite vreo omisiune sau vreo nedreptate; le sînt recunoscător in bloc. i preţios ajutor mi-au fost în extragerea masivului material german Cernea de la Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei, iar mai pe şi Costin Feneşan acum la Arhivele Statului din Bucureşti; pri--ă aci mulţumirile mele. Mulţumesc Academiei de Ştiinţe Sociale '1*\Ce *care a purtat interes lucrării şi mi-a dat posibilitatea să fac* tarile de Za *Viena şi de la Budapesta. Mulţumesc, în sfîrşit, Editurii* ijice *şi Enciclopedice pentru editarea în condiţiile cele mai bune rării, cu deosebire tov. director al Editurii Mircea Mâciu şi redac-'M de carte Marcel Popa.*

-!uj, 1 iunie 1978 *D.P.*

Gheorghe Bartoş, *Răscoala lui Horea, bibliografie analitică,* Bucureşti, Edit. ica şi Enciclopedică, 1976. *,J.,M*

PRESCURTĂRI FRECVENTE IN NOTE

Acte vieneze = titlu convenţional pentru pachetele de copii transpuse de la Viena. In Arhivele Statului din Cluj.

Arh. Comisiei = Arhiva Comisiei de investigaţie Jankovich din Arhiva Statului din Budapesta. Microfilme şi fotocopii în Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei. Cifrele romane indică cutiile de microfilme sau pachete de fotocopii, cele arabe fie n-rele dosarelor, fie paginaţia provizorie a fotocopiilor.

Arh. Istorică = Arhiva Istorică din Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei, arhivă trecută azi la Arhivele Statului din Cluj.

Caietele — Caietele de copii şi extrase ale lui Nicolae Densuşianu depuse la Biblioteca Academiei, Manuscrise.

Copii B. Torok = Copiile lui Bertalan Torok din arhiva Guvernului Transilvaniei şi alte arhive. La Biblioteca Filialei din Cluj a Academei.

Densuşianu = Nic. Densuşianu, *Revoluţiunea lui Horia în Transilvania şi Ungaria 1784—1785,* Bucureşti, 1884, 523 p.

Guv. Trans. = Arhiva Guvernului Transilvaniei. în Arhiva Statului *(Orszâgos Leveltâr)* din Budapesta.

Hofkriegsrath = Arhiva Consiliului aulic de război, Viena.

Kemeny, *Hora Porhada,* = Colecţia de acte privind răscoala lui Horea a lui Iosif Kemeny, în două volume, 1784, 1785. In Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei.

Mike, *Horavilâg* = Alexandru Mike, *Toldalek az Egyveleg IlI-ik kotetehez, Horavilăg* (Supliment la voi. III Miscelanea — Lumea lui Horea). în Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei.

Mike, *Az Olăhokrol* = Alexandru Mike, *Egyveleg gyujtemeny, III, Az Olâhokrol âltalănosan, kulonosen a Hora vilăgra vonatkozâ adatok* (Miscelanea, III. Date privind în genere pe români, cu deosebire Lumea lui Horea). Biblioteca ' Filialei din Cluj a Academiei.

Of. minier = Arhiva Oficiului suprem minier *(Supremum Officium Montanisticum,* » *Oberbergamt)* Zlatna. La Arhivele Statului din Cluj.

Szilâgyi = Szilâgyi Ferencz, *A Hdravilăg Erdelyben,* Pesta, 1871, 272 p.

Tesaur de Mon. Ist. = A. Papiu Ilarianu, *Tesauru de Monumente Istorice pentru România,* III, Bucureşti, 1864.

Tezaurariat = Arhiva Tezaurariatului *(Thesaurariatus Regius in Monetariis et* ^ *Montanisticis)* din Sibiu. în Arhivele Statului din Cluj.

*)

I. GENEZA RĂSCOALEI

1. PREMIZELE ISTORICE ÎN TRANSILVANIA

Ridicarea de la 1784 a iobagilor români din Transilvania, intrată în istorie sub numele de *Răscoala lui Horea,* e prima zguduire puternică a orînduirii feudale din cuprinsul ţării noastre. Ba deschdde procesul revoluţionar, de răsturnare a raporturilor feudale. Dar miai e în acelaşi timp şi prima (afirmare violentă a conştiinţei de sine a poporului român din Transilvania, izbucnind aceasta cu putere elementară acum chiar de la temeliile sale.

Plasată în cadrul larg al istoriei generale, răscoala se produce într-un răstimp de mari eforturi de regenerare a vechiului regim, dar şi de mari răsturnări revoluţionare. Ne găsim în timpul despotismelor luminate. după (revoluţia americană şi în preajma miarii Revoluţii franceze, unele refonmînd, celelalte răsturnînd vechea orînduire.

Ne găsim în plin secol a'l luminilor, în secolul unei noi revoluţionari a gîndirii umane însăşi. Un suflu de înnoire, de prefacere circulă stăruitor pe arii fot mai largi, primenind însăşi mentalitatea, psihologia oamenilor, afecitînd societatea umană pînă în temeliile sale, încurajînd, stimulînd spiritul de acţiune.

Retrăgîndu-ne în cadrul mai îngust, al Centrului şi Răsăritului Europei, ne găsim înitaMun răstimp cînd şi în această parte temeliile feudalismului începeau, fie prin zguduituri de jos, fie prin suflul înnoitor de sus, să se clatine. în timp ce în Apus se pregăteau răsturnările revoluţionare, aici se pregătea prăbuşirea serbiei anunţând mai îndepărtatele răsturnări revoluţionare. Răscoale ţărăneşti sau nevoia desfiinţării ei îi semnalează şi aici criza: răscoala lui Horea e precedată în timp de războiul ţărănesc de la 1773—-1775 din Rusia, de răscoala ţărănească din Boemia, de desfiinţarea serbiei în Ţările Române, în ţările ereditare ale Austriei, în Silezia, Boemia, Moravia. Dar răscoala se petrece şi într-un răstimp cînd şi în această parte a Europei popoarele îşi afirmă în genere conştiinţa de sine, popoarele supuse rîvnese la o viaţă politică proprie. Cînd şi aici începuseră să se arate la orizont imaginile statelor proprii, naţionale.

Restrîngîndu^ne acum la cadrul şi mai îngust, al Transilvaniei, în oare s-a petrecut, ne găsim în faţa reversului răscoalei ţărăneşti din 1514: atunci s-^a instaurat legal serbia, acum sîntem la scadenţa ei. Iar naţional vorbind, răscoala se petrece la un nivel istoric cînd noţiunea de neam românesc, de naţiune română e activă în plenitudinea ei. Să mai adăugăm că în iobăgime covârşeşte masiv iobăgimea română şi vom înţelege mai

uu numai generalitatea, ci şi particularitatea răscoalei. Etiologic ;xă, complexă va fi şi în fiinţa, şi în finalitatea ei. îdăcinile adânci ale răscoalei rezidă în gravul regim al şerbied, al ;i însăşi din Transilvania, ou deosebire în agravarea lui din cursul ■ui al XVIII-'lea. Ea se produce într-un moment de grav dezechi-nitre paroxismul la oare regimul serbiei, al iobăgiei, a evoluat, şi contrar, de emancipare, cu care masa supuşilor a răspuns înitr-^un it propriu unei asemenea ridicări. Şi rădăcinile ei trebuiesc cău-în evoluţia poporului român însuşi, în particularităţile iobăgiei i lupta lui proprie de emancipare.

ib regimul serbiei economia domeniailă cunoaşte o evoluţie lentă, areu agravantă. Serbia generată de producţia proprie a stăpânului se agravează 'prin creşterea acestei economii, şi în consecinţă prin ea muncii robite. Robota iobăgească, de la o zi pe săptămână, la ■giferasară din pedeapsă pentru ţăranii răsculaţi ■legiuirile din 1514, gimul nobiliar al Principatului a ajuns treptat la o gravitate parti- la 3—5 şi mai multe zile, la toate zilele săptămânii, cu vitele sau mele, cu plugul, cu carul, cu uneltele proprii. în genere e nelimi-de toate zilele", „după poruncă", implicând uneori şi alţi membri îiliei iobagului. Mai ales în timpul muncilor agricole, cînd şi lia proprie îi reclamă munca. O stavilă nu-i mai pune decât gradul luţie al economiei stăpânului şi, firește, grija lui de a nu-şi pierde 1. ' î războaiele de alungare a puterii turceşti, cu instaurarea noului austriac, se face o cotitură radicală. Noul regim, calitativ sutpe-iversează orientarea economică politică a ţării, spre Apusul mai it în 'locul Răsăritului mai înapoiat. Deschide ţării noi perspecitive voltare, noile cadre ale statului relativ modernizat, w noul regim, deodată eu superioritatea lui vine şi cu toate eom-le acestei superiorităţi, cu vastul său aparat statal de plătit, cu le sale permanente de intreţinuit, şi in consecinţă cu un spor con-*M.* aO. siareinilknr publice. Şi ou aitit mai mult, cu cit noul regim a noii provincii mai mult sarcinile decât beneficiile superiorităţii ar cum ele cad numai pe umerii nenobililor, nobilimea rămânând rnai departe neimpozabilă, sarcinile progresului (trebuie să le su-inainte de toate aceeaşi iobăgime purtătoare a tuturor sarcinilor. n ele nu înlocuiesc şi nici măcar nu reduc pe cele domemiale, ci iaugă, icum, dimpotrivă, în noile condiţii ale vieţii nobiliare şi sar-domenilale cresc, sarcinile iobagului iau proporţii alarmante, in-ibile.

coiul al XVIII-lea se deschide cu grave moşteniri: lipsă de unifor-muncă fără vreo normă legiuită, fără rând, fără capăt. Sarcinilor " vL5^{e} ^P™'!-^{111111} darea considerabili siporită, care sub pretextul stă-razboi face mereu sailturi, sarcinile înoartiruirii şi întreţinerii ar-r imiperiale, cu toate calamităţile lor. Tulburat pentru un mo-le mişcarea de mari proporţii a lui Francisc Râkoezi II, regimul

serbiei se redresează, revine în toată puterea. Armata imperială, 'acum şi mai stăruitor prezentă, îi oferă pavăza 'armelor sale. Evadarea, fuga individuală sau în masă e singurul răspuns pasibil al ţărănimii. Acum se mai deschideau încă largi posibilităţi de strămutare, spre aKe domenii, spre domeniile eliberate de ourînd de sub puterea turcească sau nou create, mai slab populaite şi în mare căutare de oameni, spre şesuri, spre Banat, spre Ţara Românească, spre Moldova. Mişcările armate, nesiguranţa favorizează evadarea.

Fuga ia proporţii alarmante pentru stăpîn. Dar şi pentru 'regim. Ea îi scădea doar masa contribuabililor, tocmai acum cînd avea mai mare nevoie de ea.

Pentru -a stăvili evaziunea, regimul încearcă zadarnic presiuni asupra nobilimii să scadă sarcinile iobăgeşti. O apăra pactul stabilit care era diploma leopoldină. Trebui să încredinţeze problemia organului constituţional al ţării, să ceară dietei, adică nobilimii, o reglementare. Iar dieta profită venind cu o reglementare sumară a muncii iobăgeşti în interesul propriu.

Dieta din 1714, curios, pentru fuga iobagilor nu găseşte alţi vinovaţi decît pe jeleri! Iobagii sînt încărcaţi peste măsură pentru că unii stăpîni pe jeleri „îi ţin sub aripa lor ca pe trîntori"; ei nu poartă nici sarcinile publice, nu plătesc nici „contribuţia" la aceeaşi măsură cu iobagii, prin ceea ce stăpînii nu numai lor îşi fac rău, ci şi întregii ţări. Iobagii astfel sînt ruinaţi şi de jugul greu al slujbei pentru stăpîn, şi nu pot suporta nici sarcinile publice aşa cum ar cere-o starea lor. Sarcinile unora aruncate în spatele altora le măreşte acestora şi cota contribuţiei. Aceasta e ceea ce duce la emigrare, la pustiirea satelor! Din „raţiune de stat" prin urmare, dieta hotărăşte ca de acum încolo slujba să se facă peste tot la fel, iobagii ereditari (sau veşnici) să slujească patru zile, jelerii trei zile pe săptămână, rămînînd la voia domnului pămăntesc dacă vrea slujba iobagului sau jelerului său cu vitele sau cu ■braţele. Şi nimeni să nu cuteze să-şi slujească iobagii mai multe, jelerii mai puţine zile, sub neiertată pedeapsă[1].

Penitru a stăvili migraţia şi a-i ridica iobagului capacitatea de plată, deci nu trebuie scăzute sarcinile lui, ci ridicate cele ale jelerului! Sub pretextul intereselor fiscale, nobilimea a profitat de prilej pentru a stabili la o cotă -ridicată şi uniformă robota, fără vreo consideraţie la starea diferenţiaită a iobăgimii, şi a ridica pe jeler aproape la nivelul iobagului, consacrând acum aceasta prin lege publică. La interesul regimului de a stăvili emigrarea peste graniţă, nobilimea adăuga interesul stăpânului de a stăvili migrarea iobagului de pe 'moşia sa pe alta.

Dar nobilimea greu se puitea obişnui cu intervenţia din afară în raporturile sale ou supuşii proprii, chiar şi dacă venea din partea propriei diete. De la 1514 în Transilvania nu se mai întâmplase acest lucru. Stăpânul prin urmare nu se simte obligat să respecte nici această regle-

[1] Textul hotărîrii dietei la Jeno Berlâsz, *As erdelyi urberrendezes problemăi (1770—1780),* în „Szâzadok", LXXV (1941), pp. 269—270. In manuscris (copie) şi în Bibi. Filialei Academiei din Cluj, Arh. Istorică, col. Samuil Kemeny, *Chartophilacium Transsilvanicum,* tom. VI, pp. 324—325.

)acă împotriva hotăririi dietei îşi întrebuinţează iobagul, şi slerul sub normele prescrise, nu e moi puţin ispitit să-l întreeste ele, mă ales în timpul muncilor agricole capitale, cînd limitarea. Şi apoi cine era să-1 oblige să respecte hotărârea? drept, prevedea pentru cei oare nu o respectă o „neiertată dar nu indica nici calitatea «acestei neiertate pedepse şi nici in oare să o aplice. Ba legea nici n-a ajuns să fie sancţionată! măsură se respectă sau nu o mărturisesc urbariile, caire în rîrii ne înfăţişează foarte variate situaţii.

>şiile Bânffy de pildă în 1715, în anul imediat următor hotărîtida iobagul trebuie să facă în puterea lui (adică dacă are vite Mente) trei zile pe săptămână, iar în „sîmbră" (în tovărăşie cu iecare zi. Slujbă care apare la mai multe sate. In şi mai multe ia e nedeterminată: „slujba lor cum vreau domnii"; „după i vreau domnii"; *et nune stat in arbitrio dominorum* (Şimleu). ău (nordul Transilvaniei) „slujba, de cînd au scăpat de jugul a fost cum iau poruncit domnii". Ş.a.m.d. Jelerii lac slujba în îipuri, cîite două zile pe săptămînă, o lună, două, trei, cinci săpan, la coasă, la secere, la vie, unde se cere[2].

bele episcopiei catolice din Alba Mia, în acelaşi an 1715, hotăplică tat atât de puţin. în Galda de Sus iobagii sînt datori să-şi ele lor cinci zile, jelerii două zile săptămânal. în Geomial iobagii \ întreagă, jelerii două zile. în Daia Română, Pîelişa, Totoiu lelimiitată[3].

omeniiul Glasului la 1717 şi iobagii şi jelerii trebuie să facă unei cînd le porunceşte domnul lor sau dregătorii lui, fie cu cu palmele[4]. Nelimitate în genere şi în 1721[5]. în 1727 apare de o săptămînă din două, sau de trei zile la săptămînă, dar cu ea din timpul muncilor agricole capitale, cînd iobagii trebuie să înă se gata luicrul. Ba cînd lucrul a fost foarte grabnic aiu scos ;i oameni din casă (Agîrbiciu). Dar indicator rămâne textul de iobagii ereditari slujesc cînd mai mult, cînd mai puţin, după Jelerii slujesc mai obişnuit cîte două zile[6]. în 1737 textul Gilău-.Miseşte aceeaşi nelimitare: „iobagii nu au o rînduială hotărîtă ci slujesc aşa, acolo şi pînă o cere felul slujbei"[7].

lomeniul Chioar, pe părţile stăpânite de familia Teleki sînt obiş-[1]i ales două texte: iobagii slujesc cu boii trei zile în săptămînă, ele în fiecare zi (Dolheni), sau: iobagii veşnici sînt datori cu : fiecare zi, decîit doar dacă domnul după greutăţile timpului rau-i (Secătura)[8].

bariul în Arh. Istorică citată, fondul Bânffy.

«tul urbanului la Stefan Metes, *Viata agrară, economică a românilor* ai) » [Un]Sfaria, *Documente contemporane,* I, 150S—1820, Bucureşti, 1921, > 182.

hiva Istorică, fondul Bânffy, Fasc. 53, nr. 8.

3' *A 9yalui vărtartomány urbăriumal,* Cluj, 1944, p. 277—352.

•h. Istorică, fondul Teleki.

Pe domeniul Blajului, la 1726 iobagii fac în genere patru zile cu palmele sau două zile eu boii la săptămână, ou carul sau cu plugul. Jelerii cîte două zile ou palanele sau o zi eu boii[9].

Pe domeniul mare al Făgăraşului în 1721—1722 slujba apropie adesea pe cea hotărâtă de dietă. Dar pe fracţiunile nobiliare apar şi multe alte variaţii. Iobagii din Vwi şi Ohaba ai contelui Mifces lucrează trei zile pe săptămînă, cei din Veneţia de Jos ai lui Andrei Szegedi şi Petru Boer patru zile pe săptămînă, ai lui Mihail Apafi (cel tînăr) peste 'tot în fiecare zi, afară de dumineca. Aşa şi cei de pe părţile contelui losif Teleki, ale lui Paul Inezedi, Fmancisc Horvăth şi ale moştenitorilor Nalâczi. Dar sînit şi de ©ei care îşi răsoumpără în parte slujba[10]. Şi pe acestea le afirmă scriptele urbanale, casre nici ele nu sînit strict normative nici în cazul limitărilor.

O IMAGINE ÎN ACVAFORTE A IOBAGIEI

Să dăm imaginea zugrăvită de ţăranii înşişi.

Căci limitările însorise în urbarii nu sînt nici complete, nici obligatorii. Să ascultăm doar lamentaţiile iobagilor Ţării Făgăraşului, de la 1726. S-a făcut atunci o anchetă largă, sat de sat. Întrebarea era simplă: de ce fug iobagii, de ce se pustiesc şi sărăcesc satele?[11].

Cu atît mai complicate au fost răspunsurile. Ţăranii zugrăvesc patetic, cu belşug de detalii, tabloul viu, incisiv, al iobăgiei, cu tot noianul calamităţilor sale, care se ascunde în dosul formulelor laconice ale textelor urbariale.

Imaginea slujbei mai întîi.

In satele de sub stăpînirea Fiscului slujba se face în diferite forme; periodic, global, răscumpărată cu taxă, slujbă cu taxă împreună. La cele mai multe sate răspunsul e că fac patru zile pe săptămână, deci norma stabilită de dietă. Care poate fi şi depăşită.

> Cele patru zile pe săptămînă ar fi încă de îndurat, dar se fac şase — se plîng cei din Pojortais. „In fiecare săptămînă slujim patru zile şi totuşi cînd ne ducem în ziua a cincea acasă ca să ne cîştigăm şi să ne lucrăm ceva şi pe seama noastră nu ne dau pace, ci îndată ne trimit cu poşta ba într-o parte ba în alta" — se plîng cei din Voilai3

[9] Urbariul în Arh. St. din Cluj.

[10] Ştefan Meteş, *Situaţia economică a* românilor din Ţara Făgăraşului, I, Cluj, 1935, p. 272—275.

[11] Partea întîi a ascultării, extinzîndu-se asupra a 33 de sate, în traducere românească la Ştefan Meteş, op. *cit,* p. 277—364. Citâm după această traducere cu uşoare retuşeri sau adaptări la limbajul propriu în urma confruntării cu originalul din Arh. Istorică citată. , . ,

« *Ibidem,* p. 319. ,^ «

PorumbaoLil de Sus lucrul cîmpului se comibină cu cel de la sti-

„Noi care sîntem iobagi am făcut mai înainte slujbă la glăjărie şi a t si aceia destul de grea. Apoi ne-au lăsat să plătim taxă. Acum de cu- d zidind din nou glăjărie ne istovesc foarte cu munca grea, căci în afară acestea în fiecare săptămînă slujim 4 zile cînd cu carul cînd cu palma, r îndeosebi la lucrul fabricii poftesc tot oameni mari, din care pricină iul singuratic rămîne chiar muritor de foame"[14].

slujbă excesivă, fără normă, se plîng mai ales satele sau părţile ajunse pe mîini nobiliare. Abuziv se arată ou deosebire contele ?leki, care deţinea satele Arpaşul de Sus, Airpaşul de Jos, Oprea- ra, Streza-Cîrţişoara, Telechi-Recea şi avea parte şi în Voivodenii

„Noi care sîntem iobagii măriei sale domnului Iosif Teleki — declară suşii lui din Telechi-Recea — ne ruinăm şi ne sărăcim şi din pricina ijbei peste măsură, căci deşi iarna domnul ne lasă una sau două zile pe ptămînă ca să lucrăm pe seama noastră, dar vara nici o zi, afară de du- neca, ci îndată ce primăvara soseşte timpul lucrului, ne ţine de luni di- neaţa pînă sîmbătă seara, pînă la jumătatea iernii. Cînd avem sărbătoare ijba noastră e şi mai grea, căci atunci ne mînă pe toţi oamenii casei buni lucru, atît bărbaţi cît şi femei. Pe deasupra, cu toate că noi sîntem zi zi în slujbă, acasă soţiile noastre torc necontenit iarna cînepă şi vara ia. Din pricina acestei grele slujbe noi de loc nu mai ajungem să lucrăm pe seama noastră, încît rămînem fără semănături, în aşa măsură, că abia' [tem semăna pe seama noastră 4, 5, 6 ferdele, şi nu sînt mai mulţi de ii-trei oameni care ajung să samene 3—4 galete. Şi totuşi în fiecare an îbuie să dăm 30 de galete de ovăs ori avem ori nu; dacă n-avem trebuie cumpărăm cu bani partea ce vine pe fiecare şi dintre noi cei mai. mulţii cumpărăm cu bani"[15]... „iarna ne lasă pentru noi numai două zile, ian ra la timpul său ne mînă în fiecare zi ori cu plugul, ori cu coasa, ori cu| cerea şi adesea se întîmplă că ne trimite pe noi bărbaţii la Zagăr (Tîrnava ică), la Şoroştin (lîngă Blaj) sau în altă parte, şi totuşi pe slugile noastre mase acasă aproape tot aşa le mînă la lucru, cu vite ori pedestru, ca şi nd şi noi am fi acasă" — declară cei din Arpaşul de Sus. Tot aşa şi cînd it duşi în slujba cetăţii Făgăraşului: le mînă la lucru muierile şi slugile[16]. erele pădureţe, jirul, mugurii de arin, hameiul, alunele şi altele, declară t ei „trebuie să le adunăm dumineca, căci altcîndva nu putem ajunge din.. icina lucrului domnesc care niciodată nu se isprăveşte din casa noastră, » într-o parte, soţiile noastre acasă torc într-una, iarna cînepă, vara lînă e jde mirare că mai avem o cămaşe în spate sau o bucată de pîine în) [1]ra . Astfel ei slujba o găsesc mai apăsătoare decît darea împăratului. '

'bidem, p. 325.
'bidem, p, 344
'bidem, p. 287.
'bidem, p. 288.

Pentru multele pricini pomenite, „dar îndeosebi pentru slujbele domnului ne pustiim şi sărăcim foarte, pentru că darea împăratului nu ne este aşa de împovărătoare şi amarnică cum e multa slujbă, care dacă totuşi mai ţine mult, poate trebuie să pribegim şi să ne pustiim pentru totdeauna"[18].

Răspunsuri asemănătoare şi în celelalte sate ale contelui. Dar şi pe părţile concesionate cîtarva nobili.

Iobagii lui Francisc Foldvâri din Berivoiul Mic trebuie să cărăuşească fie bîrne, fie laţuri, fie pari de vie şi de cîte patru-cinci ori pe an la Găneşti — pe Tîrnava, de unde apoi uneori nu sînt lăsaţi să se întoarcă şi cîte trei săptămîni, s-au speriat tare că vor rămîne fără vite de jug[19]. In Ucea de Jos Andrei Horvâth cînd iobagii săi sînt în slujba împăratului le ia şi el pentru lucrul său slugile din casă[20].

Motiv de fugă invocat de ţărani, pe de cealaltă pante era darea împăratului, metodele de încasare, „execuţiile", abuzurile. Ea devine apoi şi mai grea prin fuga iobagilor, pentru cei rămaşi, oare trebuiau sa suporte şi partea celor plecaţi.

„Au fost cu neputinţă de îndurat mai departe trasul şi împinsul, dările mari, care aşa de greu se aruncă asupra noastră în fiecare an, că dacă nu cerem de la alţii, din puterile noastre nu le putem plăti cu niciun chip, căci ne-am băgat în aşa datorii de poate nu le vom putea plăti niciodată. Cu toate acestea am împrumuta şi acum dacă am găsi undeva, dar nu ne dă nimeni" — se plîng cei din Berivoiul Mic[21]. Sărăcia de bani e aşa de mare şi n-au de unde-i cîştiga (Pojorta). „Darea împăratului asupra noastră e foarte grea, încît n-o mai putem birui, căci numai pînă acum ne-am băgat în datorii de aproape 2000 de florini, şi aceea (darea) o scot de pe noi cu grele execuţii" — declară ţăranii din Ludişor[22].

Execuţiile erau însoţite de abuzurile obişnuite ale vremii. Executorul venea totdeauna însoţit de oameni înarmaţi, eu oare sta mai multe zile, uneori sâptămîni întoegi în sait, ţăranii fiind obligaţi să-4 ţină pe toţi cu casă, ou mînoaire, cu băutură la discreţie, să le întreţină caii, să le plătească „banii de potooavă" şi altele.

„Mănîncă şi beau cu nemiluita, ziua-noaptea deopotrivă... numai în anul trecut am cheltuit cu ei, în afară de mîncare, 50 de florini nemţeşti pentru băutură şi bani de potcoavă" — se plîng cei din Telechi-Recea[23]. „Nu iau de la gură ulciorul cu vin şi mîncarea peste trebuinţă... un locotenent ; cu opt inşi au prăpădit de seara pînă dimineaţa, în afară de vinars şi de ■

[18] *Ibidem,* p. 288—289.
[19] *Ibidem,* p. 291.
[20] *Ibidem,* p. 290.
[21] *Ibidem,* p. 310.
[22] *Ibidem,* p. 342--343.

ceea ce li s-a adus în dar de la curte, 60 de cupe de vin de cîte 9 bani" — declară iobagii din Streza-Cîrţişoara[24], Arpaşul de Jos a cheltuit într-un an cu executorii cel puţin 80 de florini nemţeşti — spun iobagii[25]. Tot aşa si Porumbacul de Sus. Un executor neamţ a petrecut odată 20 de zile, altădată 18 zile; au cheltuit cu el 45 de florini[26].

Berea, vinul, vinarsul şi mîncarea mai mult o risipesc, căci se ospătează nu numai ei, ci şi alţii, şi soldaţii care vin cu ei (Drăguş). Cer mîncare, băutură cît nu pot consuma, vin cît nu pot bea, îl varsă, îl risipesc şi pe deasupra îi înjură, îi bîrfesc, îi chinuie în tot chipul (Pojorta). Beau vin şi risipesc parc-ar curge vale (Sărata). S-a întîmplat că pentru o restanţă de o ferdelă de grîu executorul a băut de preţul unei galete de grîu (Scorei). „Orice executor vine în satul nostru, şi dacă stă numai un ceas ne ia bani de potcoavă 1 şuştac, iar mîncare şi băutură pofteşte atît cît poate mînca şi bea, trebuie să-i dăm şi 10 ferii (!) dacă le poate bea" (Streza-Cîrţişoara). Şi mai ales vinul ţăranii trebuiau, firește, să-1 cumpere, căci aici nu se producea. Un executor neamţ, cu doi boieri cu care venise, numai într-o zi au băut 15 cupe de vin. Cu alt prilej executorul adunîndu-şi cîţiva tovarăşi au mîncat şi au băut de seara pînă în zori 12 fonti de carne, 4 găini şi 30 de cupe de vin (Ucea de Sus). Nu sînt mai buni nici executorii români Hoza şi Taflan din Beclean, trimişi în satele fiscale pentru încasarea taxelor fiscale sau venitul crîşmăritului: „fac mai multe rele şi blestemăţii decît executorii nemţi şi pricinuiesc mai multe pagube" — declară iobagii din Netot. Sînt de o mie de ori mai nemiloşi decît executorii nemţi — îi acuză cei din Săsciori.

fu lipsesc din cercetare şi texte ca acesta: „Solgăbiirăul şi el dă măsură libertate executorilor să ne chinuie, să ne închidă iama în ii porcilor, cum ne^au şi închis în cîteva rînduiri, şi acolo ne-au t cu apă rece, şi nici atît n-au îngăduit să ne aducă de mîncare. sele noastre ou prăpădit totul, adeseori au risipit vin din cale afară, des astă-iarnă într-atîta au vărsat vinul, că păşeam prin vin în .. Strîngătorii sînt la fel, nu învaţă niciodată la bine pe neamţ, ci i să facă excese cît mai mari. De multe ori s-a întîmplat că ne-au ă jucăm desculţi, flămînzd şi setoşi, şi dacă n-am vrut, ne-a bătut torul neamţ" — spun tot cei din Arpaşul de Jos[27]. „Soldaţii nemţi iii din satul nostru îi legau ghem şi aşa îi rostogoleau şi îi chinulamenii s-au speriat aşa de tare că puţini sînt în sat cane nu ar fi :" — spun cei din Corbi[28]. Ş.a.m.d.

fu mai puţin alarmante sînt situaţiile create de armata imperială staţiona aci şi care itrebuia încartiruită, întreţinută. în principiu ea santiruia ia iobagi (nobilimea, preoţii şi alte categorii sociale supraerau scutite de încantiruire), se întreţinea din „contribuţia militară" ni şi în natură. Bunurile strînse de ea trebuiau socotite în dare.

Ibidem, p. 339
Ibidem, p. 280.
Ibidem, p. 323—324.
Ibidem. Ibidem, p. 297.

Practic însă aceste oşti de mercenari, strânşi din tot cuprinsul imperiului, erau o calamitate unde se aşezau, aşa cum au fost în genere în toată Europa. Soldatul se făcea stăpîn pe casa omului, pe bunurile iiui. Pînă şi cel din urmă soldat se socotea îndreptăţit să-i ceară servicii, alimente, „daruri". Galul soldatului îi consuma finul, îi păştea livada. Abuzivi sînt cu deosebire ofiţerii care profită de toate prilejuirile să stoarcă, să facă bani.

Sînt suficiente cîtevia exemple:

„Cînd se aşează la noi oastea împăratului — spun iobagii din Ucea de Sus (59 familii) — ne fac să le făgăduim multe daruri: porci graşi, grîu, ovăz, fîn şi de ale bucătăriei, şi totuşi ne mînă şi la poştăşit. Ca şi în anul trecut, fiind la noi un stegar, a trebuit să-i dăm în dar: 2 porci graşi, 2 oi, 2 care de fîn, 2 galete de grîu, 3 galete de secară, 8 galete de ovăz, 100 de găini, 4 cupe de unt, 2 ferdele de mazăre albă şi altele de ale bucătăriei de care a avut nevoie, iar bani 9 florini nemţeşti. în afară de acestea, la fiecare soldat de rînd cîte 2 cămăşi de cînepă. Cum aceştia au fost pedeştri, le-am dat puţin, dar cînd au fost în satul nostru ofiţesi şi soldaţi călăreţi, le-am dat şi de trei ori atîta. Ne vine în minte că nu de mult fiind în satul nostru un căpitan, cu numele Martinech, numai aceluia i-am dat 30 de care de fîn, 6 galete de secară, 6 galete de grîu, 15 galete de ovăz în 5 ferdele găleata (găleata în realitate era de 4 ferdele!), 4 porci graşi şi alte multe. Totuşi ne-a tăiat cu puterea 7 boi si vaci pe ales, pe seama sa şi a soldaţilor şi nouă ne-a dat înapoi numai pieile. Fiindcă în satul nostru izvoreşte repede apa, în cîteva rînduri ne-a pus de am săpat fîntîni, una după alta. Altădată, la alţi asemenea ofiţeri, le^am dat tot atîtea, ba şi mai multe daruri. Şi totuşi iarna ne mînau la pescuit şi numai cit nu ne-au îngheţat şi picioarele în apa rece. Cînd mergeau la vînat duceau şi cîte 10, 15 oameni la gonit. La bucătăria lor în fiecare zi stăteau de straje doi oameni ai noştri. Bucătarului, pentru că le gătea, trebuia să-i plătim 2—3 florini nemţeşti"[29].

Prestaţiile în natură trebuiau însoţite totdeauna de daruri, altfel ţăranii (trebuiau să 'aştepte ou ele şi cîte trei-patru zile pînă să fie primite. Ele se luau adesea peste măsurile prescrise, 5 ferdele drept o găleată în loc de patru, două care de fîn în loc de unul. Răscumpărarea în bani trebuiau să o facă nu cu preţurile pieţii, ci cu preţurile dictate, în natură le pretindeau naturalele numai cînd preţurile erau ridicate. Ş.a.m.d.

Cînd oastea împărătească se aşează, la noi vin mai totdeauna ofiţeri mari — spun cei din Porumbacul de Jos, cu 166 de familii iobăgeşti. înainte cu trei ani a fost în cvartir la noi domnul colonel Lochstet, căruia i-am dat în dar 50 de florini nemţeşti, 6 porci graşi şi alte de ale bucătăriei şi naturale din belşug; lista lor am pierdut-o ce-i drept, dar cu toate acestea ştim de bună seamă că ce^am cumpărat cu bani gata, naturale şi pentru bucătărie, cu cei 50 de florini împreună, au trecut de 300 de florini. Acum

.tse—os« .q

Ibidem, p. 348—349. , JCg .*q* ,. . *M<S*\ u

tă la noi marele strajemeşter măria sa baronul Riedl, căruia am fost siliţi ă-i făgăduim şi să-i dăm 6 porci graşi, pe care i-am cumpărat cu 21 de lorini ungureşti şi 60 de bani, condimente de 4 florini ungureşti, tot felul [e vase de pămînt, cumpărate din Sibiu cu 6 florini ungureşti, 1 bou gras e tăiat cu 8 florini, 1 viţel gras cu 3 florini, 14 galete de ovăz pentru malţ u 7 florini nemţeşti, 8 vedre de seu cu 17 florini şi 28 de bani, 5 vedre de int cu 14 florini şi 40 de bani, 10 raţe cu 1 florin şi 50 de dinari, 4 gîşte u 96 de bani şi mai pofteşte două. Peste acestea am dat 158 de găini, 500 e ouă, 10 galete de grîu curat, 8 care de fîn, 39 galete de ovăz, 5 măji de are cumpărată cu 2 florini şi 40 de bani, 31 vedre de oţet cumpărate cu bani cupa *(ejtel),* 5 ferdele de pătrunjel cumpărat cu 1 florin şi 80 de bani, ferdele de ceapă roşie cu 96 de bani, 1 ferdelă de ai (usturoi) cu 60 de bani, font de ceară cu 74 de bani, bumbac pentru fitil de luminări de 40 de ani. în afară de aceasta am dat o vadră de unt proaspăt, 14 vedre de lapte ulce şi 5 ferdele de mazăre românească. Căprarului i-am dat un porc gras umpărat cu 5 florini, ovăz i-am dat 3 galete de cîte 5 ferdele. I-am mai at 1 găleată de grîu şi 1 car de fîn. Peste acestea furierul a cerut 2 1/2 care e fîn în porţia sa, dar nu vrea să ne dea chitanţă, deşi i-am dat 2 galete e grîu, 9 ferdele de ovăz, 1 găleată de secară, 4 cupe de unt, 1 car de fîn şi porc pentru friptură cu şoric. In afară de acestea, la 10 soldaţi 30 de flo-m" pentru ale bucătăriei. Hainele de pat nu ni le-au dat înapoi, ba poftesc pînză pentru cămăşi. în iarnă au venit din cînd în cînd în satul nostru i strajemeşter mulţi dregători care găzduindu-se în sat ne-au mîncat *(cu* aii) 9 galete de ovăz şi 3 care de fîn[30].

„Cînd sînt găzduite ostile împărăteşti — spun cei din Viştea de Jos — acă în satul nostru se aşează ofiţer, pofteşte, după starea şi rangul său, ;1 puţin unu sau doi porci. Afară de aceasta curci, găini, gîşte, unt, ouă, ;et, miere, orez, condimente, legume, atîtea ca să poată ierna cu ele. Şi im noi nu le avem, trebuie să le plătim cu bani gata sau să facem rost 3 ele. Acestea adesea ajung, uneori şi întrec quantumul nostru militar. Peste :estea poftesc şi ne pun să le făgăduim cinste multe galete de grîu, de /ăz, care de fîn, şi dacă nu le făgăduim, ne necăjesc şi ne chinuie în fel chip pînă trebuie să le făgăduim. Pentru bucătăria ofiţerului trebuie să im necontenit oameni, femei şi unelte. Dacă sînt subofiţeri sau soldaţi *i* rînd, şi acelora trebuie să le dăm amăsurat daruri. Căci şi unui soldat *i* rînd gazda trebuie să-i dea pînză pentru cămaşe, pentru sac, pentru iz-ene, făină şi unt, căci dacă nu-i dă, uşor nu-i poate fi cu el. Dacă nu-i ace cearşaful dat de gazdă şi doarme cu al lui, îi ia pentru aceasta 2 arini. Dacă e călăreţ, gazda îi îngrijeşte calul, i-1 adapă, îi dă ovăz, curăţă î sub el, îi freacă şi lui încălţămintea, aşa că, mai ales omul singur nici i mai ajunge să lucreze şi pentru el"[31].

citeţe asemănătoare se pot da sat de sat, în felurite variaţii. Liste Jiabile de doruri în bani, în naitoră, pentru ofiţeri înainte de iar şi pentru gradele inferioare şi pentru soldaţii de rînd. Abuzuri

bidem, p. 320—321
bidem, p. 355.

.«**--*'

pe 'toată linia. Ofiţer, stegar, furier, bărbier îşi pretind partea potrivit rangului sau samavolniciei lor. Ofiţerii nu numai strâng cu nemiluita, dar nu se mulţumesc, fireşte, cu casete ţărăneşti, cer confort, clădiri noi, înzestrare corespunzătoare, vase de bucătărie. Nici soldatul ruu se mulţumeşte adesea cu ce îi poate oferi gazda, îi aruncă ţolul, cearşaful, perna, îi ia bani în loc, îi pretinde alimente, servicii.

„Cînd se aşează în satul nostru soldaţi fie nemţi, fie sîrbi, uneori nici nu ştim ce fel de oameni sînt şi dacă îi cerem păşuşul ne arată sabia că el e cătana împăratului. Poftesc mult vin, bere, vinars şi mîncare, pentru caii lor ovăz, fîn şi dacă nu le dăm ne bat şi ne necăjesc" — se plîng cei din Scorei[32]. Nu se aşează de la început în locurile fixate, ci se opresc aproape în fiecare sat şi neliniştesc sărăcimea poftind care, vite şi ca să-i scutească le iau daruri — se plîng cei din Viştea de Jos[33].

Bucatele pentru întreţinerea armatei le iau în natură cînd sînt scumpe, cînd e foamete, răscumpărate în bani cînd sînt ieftine, şi nu ou preţul pieţii, ci cu 2 florini găleata de grîu, cu 2 florini carul de fîn, cu 60 de bani găleata de ovăz. Bunurile de dat ţăranii adesea trebuie să le cumpere. In natură bucatele nu le primesc decît pe ales, griul curat, dacă nu-i ca mărgăritarul nu-1 primesc — spun cei din Arpaşul de Sus —, ferdela o iau ou vîrf, ovăzul cernut cu ferdela îndesată şi 5 ferdele într-o găleată în loc de patru, fînui trebuie să fie de grădină şi iau două care sub nume de unul. Da primire dacă nu dau daruri, 'trebuie să aştepte cu bucatele, cu fînul două trei zile, ba şi cîte o săptămînă, iau înjurături, bătaie.

„Că fără ceva daruri nu iau nimic şi dacă nu le dăm ne ţin acolo pînă a treia, a patra zi cu ele şi dacă zicem ceva comisarii ne înjură, ne fac hoţomani, cu un cuvînt fac ce vreau"[34]. Pe judele satului Vaida-Recea l-au luat)a goană, l-au înjurat, l-au ameninţat cu împuşcarea, pînă la urmă l-au şi tăiat la o mînă[35]. „Cînd ducem fînul trebuie să desprindem boii şi să-i mînăm acasă, pentru că uneori şi două săptămîni ne stă fînul pe car şi nu-1 iau, iar cînd îl iau ne iau două care pentru unul"[36].

Pentru cai, mai ales cînd sînt 'călăreţi în sat, de primăvara începînd le opresc grădinile, fînaţele pentru caii lor şi nu le eliberează decît toamna, cînd din iarba uscată, călcată ei nu mai pot face fîn. Dacă scapă vreo vită a lor în lunca oprită îi globesc. Şi totuşi trebuie să dea fîn, să-1 facă de unde pot. Ş.a.m.d.

Ce se plăteşte sau se socoteşte în dare şi ce nu, e greu de stabilit, nu mai puteau face socoteala nici ţăranii.

[32] *Ibidem,* p. 334.
[33] *Ibidem,* p. 354.
[34] *Ibidem,* p. 311.
[35] *Ibidem,* p. 351.
[36] *Ibidem,* p. 358.

‚Oricîte excese de acest fel ar face armata, nu ştim se bonifică acestea i nu, pentru că nouă nu ne dau nici un ban pentru de acestea" — spun din Arpaşul de Jos[37].

agii din Sâmbăta de Jos ai episcopului unit Ioan Fatachi nu se ; slujba pentru stăpîn, din cauza lucrului „ar putea .trăi", îi apasă ia şi pe ei calamităţile dării, înoartiruirii, execuţiilor. >loul calamităţilor acuzate de iobagi ca fiind pricina sărăcirii şi • nu se mărgineşte numai la aitît. Invocă multe altele. de salt se plîng de daturile de lemne cu -care sînit obligaţi la ee-igăraşului. Lemne de foc înainte de toate. Trebuie să le dea au iu păduri. Dacă nu au trebuie să le cumpere.

„Şi la cetatea Făgăraş trebuie să slujim tare mult atît cu carele cît şi palma, cînd se cere — declară cei din Arpaşul de Jos — dar mai cu seamă buie să dăm peste măsură lemne iarna-vara, lemne la magazine, şi cei •ora le dăm lemnele acelea au lipsă de atîtea sau nu, noi nu ştim. Dacă i pricina greutăţilor domneşti sau altor piedici nu le putem duce, sîntem ţi a ajunge la învoială cu comisarul lemnelor şi să-i plătim cîte 10—12 ture pentru un car de lemne, căci dacă nu plătim sau nu putem duce mele, ne vine pentru acestea execuţie ca şi pentru porţie, beau, mănîncă pe noi" etc.[38].

Sărata, de pildă, singură a trebuit să dea 110 care anual numai pentru ate, în afară de cele date pentru încartiruiţi. Cărate la Făgăraş se iau aceleaşi condiţii, două care în loc de unul. întîrzierea atrage după sine leaşi execuţii, cu aceleaşi abuzuri. Dacă n-au pădure, pentru lemnele din lurile altor sate trebuie să plătească sau trebuie să le cumpere. Trebuie care adesea materiale de construcţie, de la munte bîrne pentru cetate, nchi pentru ferestraie, să care scînduri, laţuri şi altele. Cei din Arpaşul Sus şi din Ucea de Jos au dus brad de construcţie şi laţuri la Făgăraş, me de cer la Sibiu pentru palisadă, în nădejdea că le vor plăti, dar pînă m n-au văzut nici un ban[39]. Trebuie să dea şi ei adesea la cetate care, ;, lucrători.

jreuitaite deosebită de oare se plîng sînt cărăuşiile multe pentru >enţru oaste, pentru călători, poştăşitul. Cărăuşii lungi la Sibiu, 'V, în Secuime, de mai multe zile în şir. Cărăuşit de vinuri pen-eniu, pentru armată, de la Blaj, de la Mănărade, de la Cetatea de e la Dumbrăveni, pe drumuri rele, în care îşi ruinează oarele, le nor vitele. Cei din Viştea de Jos aduc nu numai vin de unde li dar şi fier drept de la Hunedoara.

„Cînd vine oaste în grup ne mînă cu tot ce avem, ne duc carele, vi-■ ba pînă la Braşov, ba pînă la Miercurea, şi vitele fiind slăbite cad şi

idem, p. 282.
idem, p. 280.
idem, p. 287.

adeseori rămîn acolo. E un mare necaz şi că în satul nostru sînt puţini cai, dar ei nu cred, ci ne caută pricină, ne bat" — se plîng ei[40].

Mai ales satele care se găsesc în drumul! mare se plîng de călători, de dregători, de persoanele civile sau militare în trecere, seu simpli călători, pe care trebuie să-i găzduiască, să-i ospăteze, să le pună la dispoziţie carul, vitele, calul.

„Aproape în fiecare zi trebuie să dăm care de poştă, cai şi vite pentru călători care merg fie la Sibiu, fie la Braşov ori şi mai departe, aşa că de obicei vitele ne sînt prinse acolo pînă a treia, a patra zi, de multe ori şi o săptămână şi multe ni se şi prăpădesc pe acolo, cum a fost de curînd, cînd la Buzău (în Secuime) din satul nostru două care bune au rămas acolo. în curs de trei-patru ani ne-au murit şapte cai în poştăşit. Se întîmplă adesea că duc şi toate vitele din sat" — spun cei din Viştea de Jos[41]. „Adeseori sînt şi de cei care umblă fără legitimaţie şi dacă slujbaşii satului le-o cer, îi bat bine, în loc de legitimaţie le arată bîta"[42].

Iobagii din Sîmbăta de Sus ai principesei Măria, văduva lui Constantin Drînicoveanu, de patru ani nu prestează nici un serviciu cetăţii Făgăraşului, nu ţin soldaţi, nu merg nici la poştăşit. Totuşi sânt 33 de iobagi fugiţi din sat. Acuză greu însă darea împărătească, daturile pentru armată, execuţiile.

„Pentru darea din cale afară de mare şi strîmtoarea hotarului nostru trebuie să sărăcim zi de zi şi să ne şi pustiim, pentru aceasta au pribegit şi cei scrişi mai sus. Dar pentru slujba doamnei noastre şi din pricina domnului căpitan şi alor săi am putea trăi, pentru că slujba noastră nu e prea grea, şi şi domnul căpitan şi ai săi nu că ne-ar face vreun râu, ci mai curînd doresc să ne slujească"[43].

Se repetă şi la alte sate că nu se plîng împotriva căpitanului care mai curînd îi ajută.

Motiv de multe plîngeri e, ca de obicei, orîşmărirbul. Obiceiul era ca domeniul să dea satelor după mărime cîte trei sau cîte şase buţi de vin de 40 de vedre la cele trei sărbători 'capitale, la Crăciun, la Paşti şi la Rusalii, pe oare ele să-1 orîşmărească eu preţul fixat şi să servească domeniului preţul cu cîştigul. Li se da însă de obicei vin de slabă calitate, care adesea nu trecea. Atunci trebuiau să-4 repartizeze pe iobagi; îl purtau din casă în casă, îmbiau omul cu vinul oare-i revenea, dacă îl primea bine, dacă nu, i-1 vărsau în faţa uşii, şi într-un caz şi în altul trebuind să-1 plătească. Dacă nu-1 plătea, firește, era pasibil de aceeaşi execuţie. Cînd anul era slab şi nu li se da vin pentru orîşmărit, trebuiau

[40] *Ibidem,* p. 281.
[41] *Ibidem,* p. 354—355.
[42] *Ibidem.*
[43] Ibidem, p. 327—328.

tsoumpere câştigul posibil cu 12 fi. de bute sub titlu de „orîşmă

Cei din Drăguş care crîşmăreau 6 buţi anual, în anul acesta au trebuit să verse două buţi, în anul trecut trei, vinul nefiind de băut[44]. „Trebuie să crîşmărim anual 6 buţi de vin de cîte 40 de ferii şi ne dau vinuri peste măsură de slabe, avînd numai numele de vin, căci apa bună e mai bună ca acela şi fiindcă ni-1 şi vînd mai scump decît în altă parte, e cu neputinţă să treacă" (Lisa)[45]. Satul Netot e mai bucuros de crişma seacă de 72 fi. ungureşti anual pentru 6 buţi. „E mare jug pe noi, dar mai bucuros plătim decît să vindem atîta vin, fiindcă ne face mai puţină pagubă"[46]. Şi Porumbacul de Sus primeşte pentru cele trei sărbători 6 buţi de 40 de vedre de vin pentru crîşmărit. Chiar dacă ar fi mai bun însă, cînd nu e oaste în sat, ei neavînd bani, nici nu-1 pot bea. „Uneori însă ne dau aşa de slab că nici soldaţii nu-1 beau, ci se strică şi se oţeteşte acolo şi apoi se apucă şi-1 măsură, împărţindu-1 între noi, săracii şi dacă nu vrem să-1 primim ni-1 varsă înaintea uşii şi după aceea la trei-patru zile ne leagă vitele şi adeseori cu execuţie aspră storc de la noi preţul stabilit pe măsură. Crîşmarul şi el adeseori îsi pierde cîte o vită pentru că ţine prea. mult vinul şi scade. Şi îl vînd totdeauna mai scump cu 3 bani de cum e obiceiul în alte locuri să se vîndă vinul în crîşmă"[47]. Ba se poate cita şi un ofiţer crîşmărind abuziv. Pe cei din Iaşi un sublocotenent, cumpărînd malţ, i-a pus pe ei să fiarbă berea, cînd ei neavînd pădure numai cu greu au putut face rost de lemne, şiapoi berea a crîşmărit-o[48].

'rintre obligaţiile de care se plîng sînt şi felurite daturi, găini, ouă, niere, mere pădureţe, alune, ghindă. Şi din acestea pe unele trebuie răscumpere cu bani cînd e belşug, să le dea în natură cînd sînt

„Am datora 4 cupe de unt, — pe care-1 dam înainte în natură — spun :ei din Corbi de pildă — acum ne iau 194 de bani pentru el, fiindcă e aelşug de unt, dar cînd era puţin din pricina morţii vitelor, atunci nu ne uau bani, ci trebuia să ne ducem în Ţara Românească şi de acolo să cumpărăm unt"[49].

ieile de vulpe trebuie să le răsicumpere cu cîte 3 fi. Exigent se arată cu deosebire contele Iosif Teleki.

..Peste acestea trebuie să dăm în fiecare an cîte o piele de vulpe, un ol pentru cai, de fiecare casă cîte 5 căpăţîni de varză, pe care în vremea

---

Ibidem, p. 304.
Ibidem, p. 309.
Ibidem, p. 315, ,.,...
Ibidem, p. 325.
Ibidem, p. 306
Ibidem, p. 299! .Bit

lui Mihail Teleki cel bătrîn le dădeam în natură fiecare, dar acum trebuie să dăm pentru ele (împreună) 7 florini. In fiecare an dăm 2 vedre de unt, iar de miere una. Cînd domnul merge la adunări (la dietă) totdeauna trebuie să dăm, peste ceea ce datorăm anual, 5 cupe de unt, 40 de găini şi 400 de ouă. De fiecare casă trebuie să mai dăm cîte 2 ferdele de muguri de arin pentru tăbăcit piele de talpă, cînd se produce 2 ferdele de jir (ghindă de fag), 2 ferdele de mere pădureţe pentru oţet, 1 ferdelă de hamei, 2 cupe de alune" — declară cei din Arpaşul de Sus[50].

Pomenesc des vita de tăiait cu oare sînit obligaite satele, dînd una sau două de sat, oare se răscumpără acum cu 12 fi.

„In vremurile de mai înainte a trebuit să dăm la bucătărie pe seama principelui cîte o vită de tăiat, într-un an bou, în altul vacă, după aceea repede le-au schimbat în bani; dacă vitele au fost scumpe ne-au cerut vită, acum de vreo 12 ani poftesc pentru ea 12 florini"[31].

Dijma aici se lua fie în cantităţi globale, pe sate, fie în chipul obişnuit, de una din zece.

„înainte am plătit în loc de dijmă 22 galete de secară, acum de vreo 12 ani încoace ne dijmuiesc toate bucatele" (Porumbacul de Sus).

Da abuz se plîng iarăşi iobagii contekiî Iosif Teleki. El le ia dijmă şi din semănăturile din grădini[52]. Dijma porcilor e încă din 15 unul.

Cei din Ucea de Sus se plîng: „înainte cînd dam porcii la ghindă ne luau goştină din 25 unul fie cînd îi duceam, fie cînd îi aduceam acasă, dar acum de o vreme încoace ne iau şi cînd îi scoatem şi cînd îi mînăm acasă"[53].

Cinci sate în anul trecut au iernat cireada de boi *(boaria)* împăratului, cheltuind cu aceasta fiecare între 50—84 florini, în total 341 florini. Au înţeles că acei bani au fost bonificaţi, dar nu ştiu cui, că ei pînă acum n-au văzut nici un ban — spun cei din Arpaşul de Sus. Cei din Porumbac ştiu că ai lor au fost bonificaţi de comisariat şi i-a adus din Sibiu Toma Diacul de Săvăstreni, dar nu a dat satului un ban din ei, i-a ţinut la el. Cerîndu-i de la el de mai multe ori, le-a făgăduit să le acopere cu şindrilă biserica, ceea ce nici lor nu le-ar fi părut rău, dar nici aceasta n-a făcut-o şi ei au rămas în pagubă[54]. Celelalte sate ştiu că au fost bonificaţi prin comisariat inspectorului Iosif Boer de Recea, dar ele n-au văzut nici un ban (Porumbacul de Sus, Sărata, Scorei).

Opriri, reluări de curaturi sînt frecvente.

---

[50] *Ibidem,* p. 288.
[51] *Ibidem.*
[52] *Ibidem,* p. 288.
[53] *Ibidem,* p. 350.
[54] *Ibidem,* p. 322.

„înainte la poalele pădurilor alodiale şi oprite sărăcimea lâzuia pentru ine şi cosea liber, acum şi aceasta au oprit-o" (Porumbacul de Sus). „După evoluţie (mişcarea racoţiană) cei care n-au avut fînaţe au lăzuit anumite inaţe la poalele opritului fiscal, la marginea munţilor, dar le-au cuprins pe »ama Fiscului şi altundeva nu pot face nici atîta fîn cît să le ajungă pen--u porţie" (Ucea de Sus).

;i din Breaza se plâng că prefectul fiscal Iosif Boer le-a lulait taina oprit şi pe ei şi pe preoţii lor să mai intre în biserică. De îi de o săptămînă nici nu mai pot merge la biserică, ci numai rătă-)eea ce dacă nu se remediază ei sânt siliţi şi din pricinile mărturiar mai ales pentru aceasta trebuie să-şi lase satul pustiu, să ia 1 pribegiei[55].
i plâng şi boierii, se înregistrează ici-colo şi boieri fugiţi. Se plîng Lainte de toate de abuzurile contelui Iosif Telelei.

Boierii din Arpaşul de Jos — se plîng ei — nu mai pot trăi de el, :-a ocupat şi le ţine două mori şi un loc de moară. Munţii li-i paşte cu iţele sale, iar oile şi vitele lor nu le îngăduie în munţii lor proprii. A oprit irările pe care satele de la Olt şi ei boierii din vechime şi după cît îşi pot iuce aminte oamenii îşi mînau oile la munte, oile care au trecut le-a lînat la curte, iar pe păcurari i-a ţinut la închisoare pînă cînd nu i-au plăt lui taxa care-i revenea căpitanului suprem. A oprit şi trecerea oameilor lor în sus şi în jos, din care pricină trebuie să-şi părăsească munţii, e-a ocupat definitiv muntele Albota. Locurile de arătură, grădinile de iarbă, naţele avute de ei, după obiceiul Ţării Făgăraşului, de la iobagi prin :himb, zălogire, cumpărătură le-a ocupat şi le stăpîneşte fără să le resti-de pămînturile lor de moşie date în schimb sau bani de cumpărătură. Le)reşte cea mai mare parte din imaş şi îl coseşte pe seama sa, ori îl dă al-•r săteni pe lucru şi vitele lor mai nu mor de foame. Mai înainte, afară ; cele trei sărbători mari erau liberi să crîşmărească continuu vin, bere, nars dacă voiau. Acum nu numai că nu-i lasă, dar nu-i lasă nici măcar : fiarbă bere sau vinars pe seama lor. „La unii dintre noi arîndu-ne fruoasele semănături din pămînturile zălogite sau moştenite, după aceea domil le-a semănat pe seama sa cu altfel de bucate. Pe deasupra pe vreo 20 î inşi boieri a vrut să-i facă iobagi cu copii cu tot pentru care am umblat n adunări în adunări, şi cîte spese, osteneli şi amînarea lucrului de acasă î-au costat numai Dumnezeu ştie". S-a întîmplat şi că la unii le-a cosit buitele crescute pînă la brîu şi aproape de secerat. „Cîte asemenea mizerii neplăceri am îndurat şi îndurăm de la domnul ar fi greu să le înşirăm Î toate, căci la unul i-a luat boul, la altul vaca, la altul oaia, altuia bucale gata, cu un cuvînt aşa se trudeşte să ne facă pe toate căile necazuri, trebuie chiar să ne pustiim. Pentru aceste multe şi mari necazuri trebuie ît noi boierii, cît şi iobagii să ne pustiim cu tot satul"[58].

bidem, p. 296.
bidem, p. 283—285.

Boierului Gheorghe Laluţ din Beşimbac prefectul domenial Iosif Boer i-a ocupat în anul acesta un pămînt de 20 de galete şi fînaţ de 3 care, pe care le-au stăpînit în pace şi tatăl şi moşul său[57]. Andrei Horvâth le-a ocupat şi el boierilor din Ucea de Sus împotriva legilor ţării, cu puterea locurile lor de moară şi ţi-a făcut pe ele moară iş ferestrău de apă. Se plîng că îşi ţine caii priponiţi în grînele lor, le-a luat cu puterea fînaţele şi pămîntu-rile de arătură, le-a ocupat munţii pe care-i ţine şi-i foloseşte, „voieşte cu puterea să ne pustiiască pe noi boierii din sat"[58].

Şi totuşi supuşii nu fac încercări de răscoală deşi ne găsim curînd după mişcarea racoţiană. Era prezentă masiv armata şi mai puteau prac tica 'larg fuga. Un calcul în cifre după conscripţia iurbaoală a domeniu lui Făgăraşului din 1726 e edificator. în 39 de sate ale domeniului, lăsînd la o parte pe nobili şi boieri cu supuşii lor, rezultatul e următorul: v

iobagi,	jeleri	iobagi fugiţi	sesii locuite	sesii pustii	sesii zălogite
		963	1033 1/3	529 1/4	397 1/2»
1595	105				

La 1595 de familii de iobagi prezente sînt 963 fugiţi. Deci fugiţi erau peste 37o/o din iobagii însorişi. Iar la 1033 1/3 sesii locuite le corespund 926 3/4 sesii pustii şi sesii zălogite. Majoritatea sînt plecaţi înlăuntrul Transilvaniei, 115 chiar în alte sate ale domeniului Făgăraş, 342 în alte sate mai departe. Dar e remarcabilă şi emigrarea, 234, din oare 223 în Ţara Românească. Insă numai 4 în Oltenia austriacă. In Ţaira Românească vor fi fugiţi mulţi şi din cei 102 notaţi ca plecaţi în loc necunoscut[60].

Satele comitatului Tîrnava în acelaşi an 1726, la o cercetare la fel se plîng de aceleaşi calamităţi, mai ales de greutatea dării, de abuzurile strîngătorilor, executorilor, armatelor în staţionare. Dar înainte de toate de obligaţiile de muncă excesive. E suficient dacă ne rezumăm la acest aspect. Abuzul e raportat obişnuit la norma stabilită în 1714.

Nu lipsesc nici răspunsurile că nu sînt minaţi în slujbă peste rînduială, sau juzii ascultaţi nu cutează să mărturisească contrarul. Abundă însă depăşirile, arbitrarul, nelimitarea.

Exemple: Judele satului Alma, Ion Vasile, mărturiseşte că cu deosebire pe partea lui Sigismund Bănffy iobagii sînt încărcaţi peste măsură cu slujbă iobăgească, mai ales în timpul lucrului de vară, cînd în unele săptămîni nu li se lasă nici o zi pentru lucrul lor. Greu le-a căzut cu deosebire că în timp aspru de iarnă au fost mînaţi să cărăuşească sare de la Turda la Partoş, şi pentru că nu s-au putut duce, dregătorul lui Bânffy i-a globit pe fiecare om cu boi cu cîte 1 florin şi 82 de bani. în Şmig văduva lui Gabriel

[57] *Ibidem,* p. 294.
[53] *Ibidem,* p. 347.
[58] *Apud, op. cit.,* p. 366—369.
[60] Cf. D. Prodan, *Teoria imigraţiei Românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea,* Sibiu 1944, p. 115. >J&

Henter, Susana Balog, îi mînă în slujbă fără soroc, de multe ori nelăsînd oamenilor săi nici o zi în săptămînă. Cei din Ceuaş drept motiv al sărăcirii satului socotesc nu atît „porţia" grea, cît faptul că pe iobagii orfanilor conţilor Samuil şi Alexe Bethlen îi mînă în slujbă toată săptămînă în fiecare zi iar la secere trebuie să meargă cîte doi oameni de casă. Judele Ion Boncea din Lepindea se plînge şi el: „Dregătorul orfanilor contelui Alexe Bethlen ne îngreuiază peste măsură cu slujba, nelăsînd bietului iobag nici o zi în săptămână, ba vara scoate şi cîte doi oameni de casă şi-i ţine în slujbă toată săptămînă; din pricina porţiei grele şi a slujbei domneşti am ajuns cu totul lipiţi pămîntului, am rămas şi fără vite de jug". Şi în Laslăul Român dregătorul orfanilor contelui Ladislau Bethlen în timpul strînsului bucatelor ia cîte doi de casă şi îi ţine în slujbă săptămâna întreagă. Judele din Sînziana se plînge că slujba făcîndu-se departe, iobagii trebuie să stea în slujbă cu vitele lor şi cîte cinci-şase săptămîni în şir, bietului iobag nelăsîndu-i domnii nici măcar o zi, şi nici cînd slujesc în hotarul satului, decît doar dacă nu se poate cumva sustrage vreuna. Nu le lasă stăpînii nici o zi nici în Seleuş. Şi pentru că unii trebuie să-şi facă slujba departe, au sărăcit într-atîta încît soţiile lor cîştigă lucrînd cu ziua şi pîinea pe care o mănîncă ele, şi pîinea bieţilor bărbaţi lucrători în slujbă. Nu mai citäm pe contele Iosif Teleki care se remarcă şi aci prin abuzurile sale. Şi aci ofiţeri care cuprind păşunea satului pentru a face fîn pe ea, care-şi pasc caii în hotarul oprit al satului, care îi omoară cu forşponturile. Munci, cărăuşii, bătăi. Dacă comitatul nu se îndură de o lecuire, ne temem de urmări rele -— mărturiseşte judele Ştefan Auer.

In Ormeniş cei de pe partea urmaşilor contelui Ioan Bethlen slujind în Berchieş (comitatul Cluj), sînt ţinuţi acolo în slujbă şi cîte zece săptămîni în şir „şi nu li se dă nici măcar pîine uscată amărîţilor" — declară judele Andreas Kădâr. în Ţigmandru contele Samuil Bethlen pe patru iobagi îi obligă să tocmească patru „birişi" (argaţi) care să slujească pe măria sa, costîndu-i 96 de florini anual. In Sălcud Petru Daniel şi Gabriel Szalânczi iobagilor abia le lasă cîte patru-cinci săptămîni pe an pentru economia lor. In Cucerdea mai greu slujesc iobagii lui Sigismund Balog de Diciosînmartin, cărora nu li se îngăduie nici o zi pentru ei. în Corneşti slujba iobagilor nu e hotărîtă, stăpînii îi pun la muncă atunci cînd vor, mai ales în timpul strînsului îi pun în fiecare zi. în Găneşti nu li se cere mai mult de patru zile pe stăptămînă, dar de cele două zile rămase nu se pot folosi din pricina poştăşitului şi cărăuşitului. In Crăieşti Francisc Pekri nu lasă omului sărac nici o zi pentru munca sa, nici iarna, nici vara. în Micăsasa domnii Adam Arkosi, Sigismund Varsănyi şi Mohai adesea nici dumineca nu lasă în pace pe săracii iobagi. „Rîndul slujbei domneşti noi nu-l ştim, pentru că numai atunci nu slujim cînd nu poruncesc măriile lor" — declară judele din Pe-Tisat[61]. Ş.a.m.d.

itrebuinţarea iobagului tot timpul sau aproape tot timpul nu se - c*iec i numai la cazuri rare, e mult mai răspîndită, destul de obiş-

V. aceştea şi altele D. Prodan, *Munca iobăgească în comitatul Tîrnavei* " i,n »Emlekk6nyv Kelemen Lajos szuletesenek nyolcvanadik evfordulojâra", 957, p. 524—531.

nuită chiar. Bl trebuie să-şi lase propria economie în seama femeii sau a familiei sale.

Situaţii alarmante se pot cita din multe părţi, se pot cita şi de peste grianiţele principatiuiliui.

Una de te 1750, din comitatul Bihor, din soitele ţinutului Beiuş, Vaşeău, Beliu, în stăpânirea episcopiei romano-^oatolioe din Oradea:

„In ceea ce priveşte slujbele — se plîng iobagii — acelea încetare nu au, ziua, noaptea ne mînă deopotrivă, căci episcopia a ridicat cohuri de fier cu oamenii ţinutului, neplătind nimănui pentru munca lui nimic. Pe acestea le ţin acum cu slujbele noastre, ne pun să aducem piatră (minereu de fier) pentru ele din Ardeal, iar fierul să-1 cărăm la Oradea, vreo şapte mile de drum. Ne pun să cărăm copacii pentru cărbuni, de pe munţi, văi atît de prăpăstioase că toate patru roţile carului trebuiesc împiedecate şi totuşi trebuie să le mai ţinem trei, patru oameni; carele ni se ruinează, vitele ni se vatămă. Cărbunii acelora din pădure noi îi cărăm cu carele la topitorii ... Ne miră aceasta, pentru că are şi maiestatea sa împărăteasa mine (topitorii), dar acolo lucrătorilor la toţi le plătesc, dar nouă celor din ţinut nu. De aceea şi ţinutul nostru doreşte ca şi luminăţia sa să-şi facă aceste lucrări cu muncă pe bani, să tocmească simbriaşi, care să care copacii, cărbunii, piatra şi fierul. Iarăşi fără plată şi-a făcut episcopia cu noi crîşmele, la care vinul îl cărăuşeşte ţinutul, iarna, vara, de la zece, douăsprezece mile depărtare. Şi-a făcut de asemenea berării fără plată; pe acelea le ţinem cu lemne de foc, pentru ele cărăuşim orzul din alte comitate, tot de la 10—12 mile. Ne mînă iarăşi la Oradea să lucrăm la clădiri; acolo cărăuşim fără încetare cu carele noastre lemn de clădit, piatră, scînduri, şindrilă, de care domnia nu totdeauna are lipsă, ci le vinde, negustoreşte cu ele. De acolo cărăm venind înapoi bucate. în ţinut, în Beiuş, de asemenea clădesc cu noi neîncetat fără plată. In ţinut arăm, semănăm grîu, ovăz, porumb pe seama domniei, pe acela-1 săpăm de două ori, le secerăm, le cosim, le strîngem, le cărăm, le treierăm, pregătim cînepa, o meliţăm, o toarcem. In timpul stinsului scot într-o zi şi cîte o sută de lucrători pe cîmpul domniei, dar nimănui nu-i dau la nici un fel de lucru măcar o bucată de pîine, ci făcîndu-se seară îi mînă din urmă pe toţi ca pe vite la castel, şi ori au ori nu au pîine, de acolo nu le dau drumul pînă cînd alţii de acasă nu-i schimbă. Şi din pricina sărăciei neavînd toţi pîine pe două, trei zile, unii de foame vrînd să meargă acasă, haiducii (pandurii) îi bat şi le iau zălog. Iar zălogul, pentru că nu-1 pot răscumpăra, se pierde la ei adesea. In fiecare vară fac cu noi cărămidă; acolo trebuie să ţinem oameni cu săptămîna, să cărăm lemne, să o ardem, să o cărăm unde trebuie, la ea să cărăm var, nisip şi ceea ce trebuie. La castelul din Beiuş de asemeni cîte lemne poftesc trebuie să le ducem, acolo trebuie să ţinem ziua-noaptea fără încetare oameni cu săptămîna. Şi acolo trebuie să mai slujim şi judelui curţii (provizorului), şi nu numai lui, ci şi maierului, preotului, organistului. Cînd provizorul trimite undeva pe haiduci, aceia se duc în piaţă şi fără nici un rînd îi iau omului sărac calul cu puterea din tîrg, el facă ce vrea, şi îl hămuie şi treipatru zile, şi dacă moare în mîinile lor, pun tot sărăcimea să-1 plătească. La munte ne mînă cu vitele noastre pentru lemn de clădit în locuri îngrozi-

ir de rele, pe unde încă n-a umblat om cu vitele, şi pentru un trunchiu ebuie să tăiem şi o sută ca să-l putem trage cu mari sforţări, adesea în uterea braţelor, din vale spre creştet... Nu sînt destui 24 de haiduci ca i poruncească şi să mîne sărăcimea ziua-noaptea la slujbele de tot felul, ci amnii noştri mai ţin încă cinci juzi mai mari *(fobirăk),* care nu au nici plată de la domnie... aceştia ziua-noaptea umblă cu haiducii prin ţinut, lănîncă, beau, trag de pe sărăcime, înjură, terfelesc pe juzii săteşti... Aceşti îzi, cînd sărăcimea e la muncă domnească o înjură, o bat fără milă. Cînd lînă sărăcimea în slujba domnească îşi aleg vreo treizeci-patruzeci deodată şi îi un să lucreze pentru ei, şi tot aşa şi haiducii... Alţi iobagi au hotărîtă slujba, t să lucreze într-o săptămînă sau într-un an, dar ale noastre număr nu u ci ziua, noaptea, unde poftesc, ne mînă numai, aşa de mult că ţinutul în zdrenţe, a sărăcit din atîta tras-împins. Şi acum, fie din pricina slujelor fie din mersul timpului ţinutul a rămas fără semănături în aşa măjră că multe din satele noastre n-au semănat încă nici măcar un pumn de îmînţă de toamnă. Şi unii ca aceştia aşa de uşor ar putea pleca cu puţintelul s-1 au de pe pămîntul luminăţiei sale dacă nu se porunceşte vreo uşurare i dacă aceste trăgături nu se împuţinează la noi... Acum judele mare irajczâr (înlăturat odată pentru excesele sale) cu daruri şi-a cîştigat din ou slujba de la prefectul domeniului şi umblă cu acel haiduc ucigaş (înlăirat şi acesta şi întemniţat pentru că ucisese două femei şi doi copii) la xecuţii şi chinuie oamenii. De la cercetare pînă acum a bătut opt şi, juele împreună cu el pe un bătrîn de 80 de ani cu numele Manea Luca din lîrşeşti l-au legat cu picioarele în grindă şi, trăgînd hainele de pe el, l-au ătut gol cu biciul. Tot aşa şi pe o femeie strîmbă, ca de vreo sută de ani, u bătut-o goală. Şi i-au pus de frică să joace, deşi atunci îşi aveau plăită darea" .. ,[62].

:nt apăsate liniile de patosul verbal obişnuit al ţăranilor? Mărturiile opăr şi în acest caz, vizibil, o cruntă realitate. Asemenea situaţii ctreme? Dar deloc neobişnuite. în tot .cazul sînt demonstrative pînă pot duce raporturile. Şi desigur pe acest fir creşte cu deosebire a.

i imaginea mizeriilor pe oare trebuie să le îndure iobagul e departe fi completă. Cîte altele nu se pot cita? Cîte alte obligaţii şi cîte *yrrae* de abuzuri? Mai ales cîte munci în plus, munci în locul ceutiţi, juzi, păstori, crîşmari, preoţi şi alţii, munci la curte, la iazul la poduri, pentru folosirea .podului, pentru felurite folosinţe, în gloabelor, împrumuturilor, datoriilor, favorurilor, etc. Nenumăffilejuri, pretexte pentru a-i cere supusului zile de lucru în plus. a munca peritru stăpîn se adăugau tot pentru el daturi, dijme, mouri senioriale, crîşmăriit, pescuit, vînat, morărit, knplicînd oprelişti, munci Restricţii şi taxe în folosirea pădurii, păşunatuiui, apelor, :ţu in întinderea pămîntuhri de cultură, felurite drepturi senioriale, ',ie, moştenire, tutela orfanilor, luarea supusului în serviciu de etc. etc.

H. Balâsz Eva, *Jobbăgylevelek,* Budapesta, 1951, p. 193—197.

Şi peste ele planează suveran serbia, legarea de sftăpîn şi de glie. Iar totul e asigurat prin justiţia seniorială, peste oare iobagul e aproape fără aipărare, şi prin legile fundamentale ale ţării, Tripartiitam, Aprobate şi Compilate, consfinţite acum de statutul de bază al noului regim, diploma leopoldină din 1691, oare ţinea loc de constituţie a ţării. Justiţia pentru iobag, servită de stăpîn şi în propria cauză, nu mergea mai sus de comitatul nobiliar. Iar jos iobagului noi-i rămânea decît a judelui sătesc. Dar judecata acestuia s^a comprimat considerabil, la pricini mărunte, şi nu de domeniul raporturilor ou stăpânul. Judele e pus şi el tot mai mult în serviciul acestuia. Ba la nevoie stăpânul îşi ia, mai ales în satele în oare are iobagi mai mulţi, aliaturi de judele sătesc, jude propriu, domnesc.

Regimul seniorial implică şi aparatul domenial oare-4 pune în practică, care-i asigură funcţiunile, dar care participă şi la beneficii, îşi are şi interesele proprii, prelungeşte exploatarea şi în folosul său, prin retribuţia sa, prin economie proprie, prin abuzurile, fraudele sale. Dregătorii storc, peste cele senioriale, munci, venituri şi pentru ei, practică abuzul, frauda la socoteli, la socoteala muncii, veniturilor, favorizează sau defavorizează în funcţie de daruri, de interese proprii, uzând de constrângere, de puterea executivă transmisă de stăpîn, de armele ei curente: gloaba, bătaia, schingiuirea, cătuşele, închisoarea, justiţia scaunului propriu de judecată. Şi interesul coboară în jos, desorescînd doar în posibilităţi, pe scara ierarhiei pînă la juzii şi juraţii sătesţi. Procesul invers, rezistenţa comunităţii prin aceşti reprezentanţi ai săi e tot mai redusă în posibilităţile sale, tot mai mult comprimată de puterea seniorială suprapusă.

In aceste raporturi supusul e avizat sau expus la bunăvoinţa stăpânului sau dregătorilor săi. El trebuie să se resemneze la ceea ce îi putea oferi stăpînul ca apărare, ca ajutor la nevoie, în virtutea interesului său de a-şi face cât mai util un bun preţios, şi cu deosebire braţele lui de muncă, de a-i întreţine capacitatea de prestaţii. Trebuie să se resemneze la ocro tirea, la 'grija pe care i-o •poartă stăpânul, ocrotirea oare într-un fel nu lipsea şi nu putea lipsi, şi de care acesta face mult caz la orice prilej. El uită că tocmai servitutea mai ales îl pune pe supus în situaţia de a avea nevoie de „ajutorul" lui. Sarcinile însă cad prea greu acum în balanţă, sîrut departe de a mai putea fi contrabalansate de binefacerile lui. Iobagul trebuie să uzeze de mijloacele proprii de apărare: substituirea^ sustragerea, fuga, braţele familiei sale.

Aoestui regim i se suprapunea şirul lung şi el al celorlalte sarcini, publice: de stat, comitatense, soaunale, anume darea cu implicaţiile ei, proviziile pentru armată, încartiruirile, cărăuşiile, poştăşitul, lucrul la drumuri, la cetăţi, cărăuşitul sării, întreţinerea slujbaşilor în misiune sau în ■trecere, a strîngăltorilor de dare, anchetatorilor, „executorilor", etc. ete.

Darea cade numai în sarcina nenobililor. Nobilimea e neimpozabilă, în virtutea obligaţiei sale de a apăra ţara şi regele cu armele. E o prerogativă a ei fundamentală, pe care şi-o apără pe toate căile. Aceasta şi acum cînd e lipsită de justificarea iniţiala, cînd nu mai e chemată la

e apărarea căzînd în sarcina armatei imperiale, în componenţa că-
intra aceeaşi masă contribuabilă. Darea e impusă obişnuit încă după
anul vechi, global, repartizarea ei pe oameni şi strângerea ei e încre-
ată comunităţilor înşile, sînt implicate în ele judele satului, dregă-
l stăpânul, e expusă aceluiaş arbitrar, aceloraşi favoruri şi defavo-
Cît pentru repartizarea serviciilor şi strângerea naturalelor pentru
eţinerea armatei pe care darea le implica, să fie deajuns exemplele

Lucrările publice, la cetăţi, la drumuri, transportul sării şi altele, care tot numai în sarcina supuşilor sub nume de *gratuitus labor,* chiar [sînt plătite, sînt plătite arbitrar, sub preţul muncii, şi se plătesc sau se plătesc. Comitatul impune şi el pentru nevoile proprii, pentru adistraţia sa, bani sau alte sarcini. O mulţime de obligaţii publice pe ■ azi le ştiin în sarcina statului, înscrise în bugete, cădeau direct în ina supusului, numai în sarcina lui.

Şi mai sînt şi sarcinile comunale, bisericeşti, clădirea bisericii, întrerea ei, a preotului, a dascălului, facerea sau întreţinerea drumurilor, urilor comunale ş.a.

Toate se împletesc într-o ţesătură complicată, indestructibilă de sar-, de arbitrar, de abuzuri. Iobagul e la discreţia „bunătăţii" sau „rău-" stăpânului, dregătorului, corectitudinii sau incorectitudinii întregu-aparat public de sus pînâ jos. O limită cu adevărat nu-i pun acum tei complexe servituti decât interesul stăpânului de a-şi face cît mai abil supusul şi teama de a nu-l pierde, interesul statului de ansi face nai fructuos contribuabilul şi de a-l păstra ca atare.

Sînt şi acum desigur multe posibilităţi de diferenţiere, de stare, de sare, prin muncă, prin spirit intreprid, prin adaptare la regimul seial sau prin servirea lui. E mare diferenţierea chiar în sinul iobăii. Sînt şi iobagi oare pot ţine servitori cu care să se ajute în gosîrie şi chiar să se substituie uneori în slujbă. Sînt posibilităţi de rire şi din iobăgia înseşi, prin răscumpărare, prin intrare în armată, şcoală, prin înnobilare. Dar acestea prea restrânse ca să afecteze emeliile lor raporturile. E mult mai masivă calea inversă a „elibei", adică a căderii pe scara iobăgiei. sărăcirea, jelerizarea. Ba sînt r deliberat căutate. In faţa complexităţii sarcinilor, vexaţiilor de tot l se caută evaziunea nu numai prin ridicare, ci şi prin pauperizare, lai sărăcia, jeleria te mai poate scuti. Însăşi funcţiile săteşti, de jude ales, care e o demnitate, un titlu de scutiri şi o sursă de venit, pencei^ mai mulţi e o grea şi nedorită povară prin nenumăratele sale •toriri şi răspunderi. Nu mai e râvnită, e ocolită, cele mai adesea uie ^ impusă. Nu era deloc uşor să serveşti simultan interese atât de radictorii, ca ale comunităţii, ale domnului pământesc, ale statului, armatei, să ţii piept sau să te adaptezi venalităţii aparatului lor şi aspunzi cu capul şi de liniştea supuşilor. După legile ţării, în caz de

[1 m]iş[c]a ă

„ Ş e sau răzvrătire primii j>e oare-i aşteaptă ţeapă,
spînzurătoa-sint juzii şi juraţii satelor[63]."

-„ r« ■ J?- Prodan *Judele satului iobăgesc,* în „Anuarul Institutului de Istorie -luj", IV (1961), p. 217-235.

EVOLUŢIA ECONOMIEI DOMENIALJS

Cu regimul austriac ţara intrînd într-un nou circuit economic, mai dezvoltat, evoluţia nobilimii şi a domeniului e stimulată şi ea. Nevoile economice ale imperiului, armatele sale în mişcare sau staţionând în ţară, sporesc considerabil cererea, deschid noi perspective de dezvoltare domeniului feudal, noi posibilităţi de valorificare a produselor sale fie direct, fie indirect prin sarcinile considerabile impuse în bani şi în natură ţărănimii, care trebuia să recurgă mereu la „ajutorul" stăpînului. Noul circuit, noile posibilităţi creează noi exigenţe. Intrarea în orbita Vienei, pentru nobilime însemna noi condiţii de viaţă. Sub imperiul noilor tentaţii, noilor exemple, în cursul secolului nobilimea îşi înnoieşte casele, îşi sporeşte confortul, caută luxul în forme noi. O tot mai mare parte din timp o petrece în oraşe, unde îşi clădeşte oase, duce viaţă costisitoare. Nobilimea mare mai ales, cea oare dă tonul, e tot mai mult absentă de pe moşiile sale, pe oare le lasă în seama dregătorilor, e angajată în funcţiile înalte ale statului, trăieşte în oraşele mari. Unii ajung să trăiască chiar în anturajul Curţii imperiale, imitîndu-i felul de viaţă, moda, luxul, aducîndu-le şi acasă, ispitind şi pe cei din depărtare. Noile condiţii de viaţă coborînd pe scară în jos contagiază treptat, firesţe, şi masa nobilimii de ţară, ispitită şi ea de mirajul capitalei. Cresc pe toată scara exigenţele. Creşte ou deosebire nevoia de bani a nobilimii. Funcţiile puteau aduce salarii, venituri remarcabile, dar erau temporare, nesigure. Trebuiau sporite deci înainte de toate veniturile bazei solide a puterii nobilimii, veniturile moşiilor sale. Iar aceasta făcîndu-Jse în condiţii feudale, aduceau cu sine inevitabil agravarea sarcinilor iobăgeşti, cu deosebire a obligaţiilor de muncă.

Raporturile dintre stăpîn şi supus se agravează astfel prin evoluţia nobilimii şi a econmiei sale.

Nobilimea apasă înainte de toate cu numărul său, proporţia ei mare în raport cu numărul populaţiei. Transilvania şi Ungaria se numără printre ţările ou cea mai mare proporţie de nobilime. După reeensămîntul lui Iaşii al II-lea în Ungaria ea reprezenta 4,8% din populaţie, în Transilvania istorică (11 comitate) 4,4%[64]. în Transilvania deci tot la 23 nenobili cădea un nobil. în timp ce în Franţa din preajma Revoluţiei nobilimea e evaluată la aproximativ l,5o/o din populaţie[65]. Deci la 67 de nenobili un nobil. Ungaria şi Transilvania sînt întrecute numai de Polonia, în oare pentru 1791 nobilimea a fost evaluată la 8%[66].

In Transilvania proporţia creste încă dacă scădem Pămîntul Regesc, oare e fără nobilime. Demonstrative pot fi cifrele statistice din 1767 (to-

---

[64] G. Thiring, *Magyarorszâg nepessege II. Jozsef korăban,* Budapesta, 1938, p. 58.

[65] Albert Soboul, *Histoire de la Revolution francaise,* I, Gallimard, 1969, p. 25.

[66] *Ci.* Jan. Rutkowski, *Histoire economique de la Pologne avânt les partages,* Paris, 1927, p. 93. în Cehia numai la 828 de suflete cădea unul de nobil, în Austria de Jos la 152, în Galiţia la 68, Szabo Ervin, *Tărsadalmi es părtharcok az 1848/49-es magyar forradaiomban,* Viena, 1921, p. 42.

;te după conscripţia din 1750?). Luînd cifrele capilor de familie pe Transilvania cu părţile reanexate, rezultă o proporţie a nobilimii 7o/o. Restrîngînd calculul la comitate, scaunele secuieşti şi părţile ■xate, omiţînd deci Pămînitul Crăiesc, rezultă 8,2%. Resitrîngîndu-le numai la comitate şi scaunele secuieşti rezultă 9o/o. Raportată aici imea la iobăgime şi jelerime incluzând şi districtul Făgăraşului, tot iobagi, jeleri cade un nobil. O proporţie deci asemănătoare ou cea [3]olonia. Numai la comitate, care reprezintă tipic raporturile, pro- Î nobilimii ise reduce la 5,8%[67]. Dar aici sînit cei 175 de magnaţi cu niile mari din totalul de 262 pentru toată Transilvania cu părţile ixate şi 2.549 *nobiles possessionati* din totalul de 4 324, iar proporţio- mult mai puţină nobilimea mică.

^ăci nobilimea e cea mai diferenţiată şi numeric şi ca rang şi avere. iată Transilvania cu părţile reanexate la 1767 avem 262 capi de fa- *„magnates",* 4 324 *nobiles possessionati,* 11 584 *nobiles unius sessio-* 227 *nobiles boerones.* Covârşeşte deci nobilimea mică, ea crescînd în ir pe măsură ce ooborîm scara. Nobilimea mică de o sesie are moşie familiară, nu de puţine ori chiar mai mică decît a iobagului, o lu- ă cu braţele sale sau ajutîndu-se de unu, doi iobagi, jeleri sau ser- i, şi în plus e şi impozabilă la nevoie. E multă în această nobilime nobilimea de funcţie sau personală, fără moşie nobiliară, multă ită chiar în cursul secolului. Asupra iobăgimii apasă nobilimea pro- ară, stăpînă de iobagi.

'obăgimea (cu jelerimea), după aceeaşi statistică pe ţară calculată 'zenta 59,4o/o, numai în comitate, unde era grosul nobilimii şi unde t petrece răscoala 80,9o/0 (în care 31,5o/o reprezintă jelerimea). Procentul mai scăzut pe ţară îl explică masa ţărănimii libere. Căci ransilvania raporturile feudale în cursul istoriei n^au reuşit să ou-lă toată ţărănimea, s[j]a 'menţinut multă ţărănime liberă, română, ma-ă, secuiască, săsească, rămânând şi ea mereu o ispită pentru ţărăni- aservită, o stare mereu rîvnită de ea.

Creşterea în număr a nobilimii proprietare din cursul secolului aduce ne individual scăderea moşiei nobiliare, „sărăcirea" nobilimii. Sur- de donaţii aproape s-au epuizat, posibilităţile de achiziţii s^au re- ;, moşia avitică prin urmare se subdivizează, tot mai mult, pe mă-^proliferării nobilimii. In secolul al XVIII-lea nu mai aveam do-ile, latifundiile mari din secolele precedente. Prin neîncetată subdi-e s-au redus la întinderi mai mici, cu cifre scăzute de iobagi. Luînd mai obişnuite, cîteva moşteniri chiar din rândul magnaţilor, moşii agnaţi au destul de obişnuit doar cîte 100—200—300 de familii io- şti.

Exemple:

Baronul Baltazar Horvâth Petrityevith lasă la 1737 în urma sa 211 se- sii locuite: 261 iobagi, 57 jeleri şi 12 ţigani"®.

- t i s t i c du P ă care calculăm la Jeno Berlâsz, *Az erdelyi urberren-at (1770-1780),* în „Szâzadok", LXXV (1941), p. 240-241. [lst°]nca, Urbaria et Conscriptiones, XIII, nr. 3, Sumarul general.

Moştenirea contelui Alexandru Teleki la 1754 numără 201 iobagi, 84 jeleri, 9 ţigani[69].

Moşiile rămase la 1761 în urma Cristinei Râtz, care avusese soţi pe contele Nicolae Kuun şi pe baronul Emeric Josika, numără 170 iobagi şi 23 jeleri avitici şi 107 iobagi şi 2 jeleri de achiziţie[70].

Moşiile contelui Iosif Rhedei şi ale soţiei sale contesa Catarina Biro la 1767 au 148 iobagi, 65 jeleri şi 17 ţigani[71].

Ale contelui Ioan Rhedei la 1768 au 118 iobagi, 4 văduve de iobagi, 83 jeleri şi 2 ţigani[72].

Moşia din Gilău a orfanilor contelui Gheorghe Bânffy se numără printre cele mari, la 1737 are 338 iobagi şi 171 jeleri[73]. Dar aceasta e de provenienţă fiscală.

Ca şi domeniul Blaj, care la 1726 are 225 iobagi, 127 jeleri şi 162 ţigani fiscali, aceştia dispersaţi în diferite părţi[74].

Astfel reduse, moşiile trebuiau deci exploatate ou atît mai intens. Al doilea factor agravant şi pentru economia domenială, şi pentru sarcinile supusului e fărîmiţarea şi dispersarea moşiei nobiliare.

Moşiile citate ale lui Baltazar Horvâth Petrityevith erau dispersate în nu mai puţine de 45 de sate, dispersate şi ele în comitatele Tîrnava, Cluj, Turda, Dăbîca, Solnocul de Mijloc. Hunedoara, Alba, scaunul Mureş.

Ale Cristinei Râtz compuse din 34 porţiuni avitice şi 14 porţiuni de achiziţie, erau dispersate în comitatele Hunedoara, Alba, Turda, Dăbîoa, Solnocul Interior.

Ale contelui Iosif Rhedei în 24 de sate din comitatele Turda, Cluj, Dăbîca, Solnocul Interior, Solnocul de Mijloc, Crasna.

Ale contelui Ioan Rhedei în 36 de sate în comitatele Cluj, Dăbîca, Solnocul de Mijloc, Crasna, Turda, Alba, cu curţi nobiliare în Cuzăplac (Cluj), Mera (Cluj), Biuşa (Solnocul de Mijloc) şi Sîngerul de Cîmpie (Turda).

Blocurile fiscale sau foste fiscale sînt mai concentrate, firește. Moşia orfanilor Bânffy din Gilău e în 10 saite (9 şi 1 târg) din comitatul Cluj. Domeniul Blaj în 12 sate din comitatul Alba şi Tîrnavia. La care se adaugă acum şi moşia Cut, un sat în corn. Alba.

Prin moşteniri, căsătorii, donaţii, inscripţii, achiziţii, schimburi s-<au subdivizat nu numai blocurile de moşie, ci şi satele, iobagii. Puţine. sate mai au un singur sitäpîn. Cele mai multe au acum mai mulţi, 2, 3, 5, 10, 20, unele chiar mai mulţi. După conscripţia din 1785 într-unui din oele două cercuri ale TOmitatului Turda, de pildă, din 94 de sate numai 22 mai au cîte un singur stăpîn. In toate celelalte arau mai mulţi, 2, 5, 10 ete. In 16 sate cifra stăpînilor e de 20 şi peste 20. In Topliţa

[69] *Ibidem,* VIII, nr. 1.
[70] *Ibidem,* XIII, 2.
[71] *Ibidem,* VI, nr. 6.
[72] *Ibidem,* VI, nr. 1.
[73] Jako Zsigmond, *A gyalui vărtartomány urbăriumai,* Cluj, 1944, p.
[74] Bibi. Fii. Acad., Cluj, Msse, 284.

22, în Deda 24, în Păingeni 34. Iar Băla, ou cifra oea mai ridicată tces't *cerc,* avea niu mai puţini de 43! Şi toţi aceşti 43 de stăpîni imani între ei doar 106 iobagi şi jeleri de diferite condiţii, ereditere contractuale, avînd cîte 1, 2, 3, 5, 10. In toate satele 'cercului se pot ira 855 de moşii sau părţi de moşie, în medie deci 9 moşii deosebite .in sat.

I!hiar domeniul Blajului la 1726 în 5 sate are numai porţiuni. Dar ceea ce agravează cu deosebire obligaţiile de muncă ale supusu-că pămîntul alodial de cultură nu .mai e dispersat în toate aceste El e concentrat pe aceste spaţii întinse în puţine locuri, economic favorabile, solicitînd munca iobagului des nu în hotarul propriului i la distanţă, adesea la mare distanţă. Şi distribuţia în cele eîteva i nu e nici ea cîtuşi de puţin proporţionala, majoritatea pămîntului centrat mai ales în satul sediu al moşiei *(caput bonorum)* sau în alte două-trei locuri pentru rest rămînînd porţiuni mici.

Baltazar Horvâth, *cu* moşia în 45 de sate, are pămînt alodial de arătură numai în 15 sate, fînaţ, în 14, vii în 7.

Pe moşia dispersată în 48 de sate a Cristinei Ratz, pămîntul alodial de arătură avitic e numai în 5, fînaţul în 6, via în 4, cel de achiziţie tot aşa, în 6, 6, şi 3.

Al contelui Iosif Rhedei arătorul în 8, fînaţul în 7, via în 6 sate.

Pe domeniul Gilău la 1737 pămîntul de arătură alodial din 10 e în 3 locuri, fînaţul în 5, via într-un singur loc.

VLai mult, şi în aceste localităţi pămîntul se distribuie ou totul dis->rţionat. Se concentrează în cantităţi mari în unul, două, trei lo-

De pildă din arătorul lui Ioan Rhedei de 1417/1 galete, 559 sînt în Sîngerul de Cîmpie. Din viile sale de 2 061 vedre, 1 056 sînt în Păţalul Mare.

Din pămîntul de arătură al lui Iosif Rhedei de 3 218 galete, 2 778 sînt în 4 sate. Din viile lui de 1 432 vedre 930 cad în Tăşnad.

Din pămîntul alodial de 6 416 mierţe ale domeniului Gilău, 5 586 cad în Gilău, 760 în Lona şi 70 în Viştea.

Şi pe domeniul Blaj din arătorul de 2 763 galete 2 189 cad în 3 sate[75].

Concentrarea aceasta de pămînit alodial îşi mai are în plus şi reil, un alt dezavantaj economic Pămîntul concentrat. în cadrul larg osiei, e fărîmiţat, dispersat în schimb în hotarul satului, mărturii-i subîmpărţirea şi proveniența diversă. întîlnim adesea şi table rnari de pămînt, de fînaţ, de vie. Dar sînt incomparabil mai nume-
[1] bucăţile mici, Tăspîndite în diferite părţi ale hotarului.

Găleata *(Cubulus)* cu care se calculează e de 4 mierţe sau ferdele. E vorba asunie pămîntului în mierţe şi galete de semănătură, două galete făcînd

Cîteva exemple de pe moşiile citate:

Pâmîntul de arătură ale lui Baltazar Horvăth de 4 133 mierţe se compune din 236 de bucăţi. Unele mai mari, de 40, 80 mierţe, covîrşesc însă bucăţile mai mici, coborînd scara pînă la 2 mierţe semănătură, adică la un sfert de iugăr. In Săplac, capul domeniului, cele 883 1/2 mierţe de arător se distribuie în nu mai puţine de 68 de bucăţi, din care doar una de 50 de mierţe (6 1/4 iugâre), restul sînt sub 30, multe de 2, 3, 4, 6 mierţe, adică sub un iugăr. Cele 339 care de fînaţ alodial de pe tot cuprinsul moşiilor se distribuie şi ele în 52 de bucăţi.

Pământul de 5 586 de mierţe din Gilău e mai concentrat. Dar şi ei se compune din 36 de bucăţi în cele trei cîmpuri ale hotarului, unele mai mari, de 800, 400, 300 de mierţe, dar şi mai multe mici.

Pe domeniul Blajului arătorul de 2 763 galete se compune din 43 bucăţi.

Pământurile contelui Iosif Rhedei de 3 218 galete arător se distribuie în 139 de bucăţi, fînaţul de 1 000 de care în 36, via de 1 432 vedre în 10.

Pământul alodial a făcut mereu eforturi de concentrare, dar a fost mereu supus şi procesului invers, al subdivizării, al îmbogăţirii cu bucăţi de diferite proveniente.

Din această distribuţie a pământului alodial putem uşor deduce complicaţiile obligaţiilor de muncă ale iobaguliui.

Să mai încercăm acum şi un raport între pământul alodial şi cel iobăgesc, să vedem la ce proporţie procentuală s-a puitut ridica pământul alodiad din totalul pământului.

Cîteva exemple:

		Arătoi.	Fînaţ	Vie
Balt. Horvath:	alod.	4133 m.	339 care	1 328 vedre
	iob.	9 186 „	635 „	3 301
	alod.	***31%***	***35%***	***29%***
A. Teleki	alod.	2 776 găl.	1 901 „	988 „
	iob.	4 005 „	1 945 „	798
	alod.	47%	***49%***	***55%***
Ctist. Râtz	alod.	1 934 găl.	775 care	4 120
	iob.	2 949 „	889 „	4 584 „
	alod.	***40%***	***47%***	***47%***
Ios. Rhedei	alod.	3 218 „	1 000 „	1432 „
	iob.	2 636 „	924 „	507 „
	alod.	***55%***	***52%***	***74%***
Ioan Rheclei	alod.	1 417 „	491 „	2 061
	iob.	1 924 „	1 123 „	413
	alod.	***42%***	***30%***	***83%***
Dom. Blaj	alod.	2 763 „	781 „	2 450 „
	iob.	2 731 „	1605 „	12 861 „
	alod.	***50%***	***32%***	***16%***
Cut	alod.	370 „	76 „	400 „
	iob.	432 „	115 „	1 170 „
	alod.	46%	***40%***	***25%*** ***AA***

Raporturi iarăşi variate. Pămîntul de arătură şi fînaţul alodial înadesea o treime din total. Proporţii incomparabil mai mari arată tocmai cea oare reclamă mai multă muncă. Afară de domeniul Blai, unde putea aduce mult dijma.

Raportul ne va apare şi mai favorabil pământului alodial dacă mai igăm că el obişnuit s-a concentrat în locurile mai productive, că r în hotarul aceluiaşi sat el e obişnuit mai bun şi că pe pămîntul alocovîrşeau semănăturile de toamnă, griul. în plus pămîntul alodial asat, cînd sînt, în hotare -cu trei cîmpuri, unde se 'putea cultiva deci la două treimi. Pămîntul iobăgesc oade covârşitor în hotare ou două nari şi deci nu se putea cultiva mai muiit de jumătate anual. i*etecultivate din grădini, părţi din pământurile sesiilor pustii, eventuale înturi comune, care nu intră în calcul, nu schimbă sensibil raportu- Şi nici această jumătate iobagul adesea nu o poate cultiva întreagă pricina slujbei prea multe.

Nu ni se mai par chiar aşa de subiective declaraţii ca ale ţăranilor relechi-Reoea, de la 1726, că ei abia ajung să samene pentru ei cîibe ferdele, că puţini ajung să samene 3—4 galete[76]. Sau a celor de pe sniul episcopiei din Oradea, că n^au putut semăna nimic Sarcinile multe, slujbele de tot felul, domeniale şi publice puneau pe iobag ea în imposibilitatea de a-^şi cultiva întreg şi puţinul pământ pe care-l

Pămîntul iobăgesc nu era dispersat în mai multe hotare, dar era liţat, dispersat în mici bucăţi în hotarul propriu, prezentând şi el vantajele economice ale dispersării. Ba e incomparabil mai fărimiecît cel alodial.

Cîteva exemple:

Pămîntul de arături iobăgesc de pe moşia lui Iosif Rhedei de 2 636 galete se distribuie în 1 543 de bucăţi. Arătorul iobăgesc de 848 găl. de pe o parte a moşiei Caterinei Wesselenyi se distribuie în 703 bucăţi. Deci în bucăţi în medie sub un iugăr[77].

Fînaţul tot aşa. Cele 924 care fînaţ de pe moşia lui Iosif Rhedei se distribuie în 488 bucăţi. Cele 262 care de pe moşia Caterinei Wesselenyi în 287 bucăţi.

Via, fireşte, e şi mai fărîmiţată. Cele 413 vedre productivitate din 7 localităţi de pe moşia lui Ioan Rhedei se distribuie în 23 bucăţi. Cele 507 vedre de pe moşia lui Iosif Rhedei se distribuie în 53 bucăţi. Vii mici ţărăneşti. Domeniul Blajului se numără printre excepţii. Aci via ţărănească, cum vedem, e mult mai mare. Cele 12 861 de vedre le au 169 de iobagi şi jeleri. Partea cea mai mare cade însă pe satul Mănărade, în care 65 de iobagi şi jeleri au în total 8 685 vedre. în rest, 100 de stăpîni de vie nu mai au decît 4 176 vedre.

---

i Şt- Meteş, *Situaţia economică a românilor din Ţara Făgăraşului,* Cluj, 1935,

[77] Arh. Istorică, Urb. et Conscr. VI, nr. 3.

Dispersare, fărîmiţare de sus pînă jos, iar în revers alodizare sau concentrare în contrasens cu munca supusului, seăzînd şi una şi alta din productivitatea muncii, oare era şi aşa prea scăzută cu sistemele de cultură, ou uneltele ţărăneşti înapoiate. Să ne imaginăm risipa de timp şi de muncă într-o asemenea economie şi astfel „raţionalizată". Căci munca fiind gratuită şi nelimitată, economia alodială s-a raţionalizat, cît s-a raţionalizat, nu atît în funcţie de omul producător, cît de consumaţia proprie a stâpînului.

Să mai punem 'la socoteală acum şi ce aparat administrativ-gospodăresc reclamă o asemenea economie, scutirile de sarcini, de muncă sub asemenea titluri sau sub altele, de bolnavi, infirmi, bătrîni, neputincioşi, văduve etc, adăugând sensibil sarcinile, munca celorlalţi.

Situaţiile nu puteau fi decît asemănătoare şi pe domeniile mai mari. In genere se subîmpărţeau şi ele pe subdiviziunile familiale, pe subdiviziuni economice. Mai concentrate erau, luate individual, domeniile fiscale, dar obişnuit pe mîini nobiliare erau supuse aceluiaşi regim, dacă nu al subdivizării, al producţiei şi al muncii, Iar covîrşitoarea majoritate a moşiilor nobiliare erau mici, oele mai multe mici de tot, de mărimea sesiei iobăgeşti, ba uneori chiar mai mici. Starea materială mai redusă cerea cu atât mai mult efort, cu atît mai multă muncă.

Să coborîm acum la temelia producţiei, la productivitatea agricolă. Aceasta se mişcă în medie în jurul lui 3 la unu, mai curind sub 3 la unu, la recoltă normală. Ea poate fi depăşită individual, fireşte. De cîte ori însă producţia coboară sub medie? Desigur de miai multe ori decît o depăşeşte. Cită muncă în plus implică un asemenea raport de productivitate şi în economia alodială, şi în cea ţărănească?

Dacă mai adăugăm şi randamentul scăzut al muncii robite, şi tot mai scăzut pe măsură ce rezistenţa iobagului creşte, ne vom explica miai uşor cifrele excesive, depăşind tot ce cunoaştem în jurul nostru, de robotă, cifre disproporţionate şi cu proporţiile pămîntului alodial, şi cu producţia lui.

Şi ca să ne imaginăm toată calamitatea muncii iobăgeşti, să mai adăugăm acum şi condiţiile în care ea se făcea.

Robota trebuia să o facă personal capul familiei, tocmai cel mai necesar propriei' familii sau cel puţin de un om echivalent din casă. Erau mai rari iobagii care se puteau substitui uneori cu servitori sau jeleri. Iobagul o făcea cu vitele şi uneltele sale. Curţile ţineau puţini argaţi şi puţine vite 'de jug şi unelte proprii. Neavînd vite de jug suficiente, iobagul trebuia să se întovărăşească cu altul ca să-şi poată îndeplini obligaţiile, sau să lucreze cu palmele. Robota trebuia făcută mai mult vara, mai ales în timpul muncilor agricole capitale, tocmai cînd iobagul era mai necesar economiei sale. Aceasta trebuia să rămînă în seama familiei, femeilor, copiilor. Şi nu era acum vreo lege care să-1 oblige pe stăpîn să-i socotească munca peste obicei în săptămînile următoare. Robota trebuie să o facă pe vreme bună, lui rămînîndu-i vremea de ploaie. „Cînd îi vreme rea nu-i mînă, apoi se sitrîng zilele tare şi cînd e vremea bună

; după olaltă pînă împlinesc" — spun de pildă iobagii din Drleul ânesc la 1785. Robota se făcea, am văzut, adesea în alt hotar decît utului, adesea la depărtări mari, pe alte moşii ale stăpînului, la zeci uneori chiar la peste suta de kilometri, iobagul fiind reţinut acolo ăptămînile, cu lunile. Durata zilei de lucru nici ea nu era hotărită. obicei se socotea de la răsăritul pînă la sfinţitul soarelui, dar se şi a. Şi-apoi nu era hotărît dacă mersul şi venitul se socoteşte sau nu ua de lucru. Aceasta era grav cu deosebire cînd robota se făcea la nţă sau la distanţe mai mari, de mai multe ceasuri, de zile chiar. Nu hotărît nici dacă zilele sau fracţiunile de zile ou ploaie se socotesc ujbă sau nu. Şi nu era hotărîtă nici cantitatea muncii echivalentă cu Toate erau lăsate în seama obiceiurilor, arbitrarului, abuzului. Iobaslujea eu mîneatrea lui. Chiar cînd slujea departe de casă, trebuia ducă merinde. Rămînea la discreţia stăpînului să-i dea sau să nu-i ceva de mîncare, pune sau altceva şi la ce munci, la secere, la coasă. ista ţinea de bunăvoinţa lui. Mai obişnuit nu-i da nimic. La aces-;e adaugă condiţiile juridice în care munca trebuia făcută. Ea se făsub imperiul constrîngerii, supravegherii, bătăii, amenzii. Judecător stăpînul sau dregătorul său, pentru asemenea pricini ei deţineau şi rea executivă[78].

O grea sarcină erau cărăuşiile, de bucate, de fîn, de lemne, de lemn ronstrucţie de la pădure, de la munte, materiale de construcţie, căii pentru manufacturile stăpînului etc. Erau grele cu deosebire cărău- la distanţe mari, cărăuşii de la o moşie la alta a stăpînului, de la ie la oraş unde locuia tot mai des stăpînul, mai ales dacă era nobil *s* şi mai avea şi dregătorie, cărăuşii pentru nevoile lui comerciale, uşii de vinuri pentru nevoile proprii ale stăpînului sau pentru crîş-Ltul lui, cărăuşii lungi, de mai multe zile, uneori chiar de săptămâni. :gul trebuia să le Iacă ou carul propriu, cu vitele proprii, cu merinsa, cu hrana sa pentru vite. Nu era hotărît cît i se poate încărca pe cît după numărul vitelor. Nimeni nu-1 despăgubea dacă în drum i se sa carul încărcat peste măsură, îi -murea vita istovită. Doar mila stăilui îl mai putea ajuta.

Prilejuri nenumărate de arbitrar, de abuzuri. Normele stabilite prin ei, ba şi cele prevăzute de legi puteau fi călcate fără sancţiuni. Priri nenumărate de nemulţumiri, de porniri, întreţinând spiritul de reă.

Cantitatea de muncă, ce-i drept, global creşte considerabil în cursul lului prin creşterea populaţiei. In secolul al XVIII-lea, pentru TVanmia relativ mai scutită de războaie, populaţia iobăgească poate chiar lublează. Dar creşte în proporţie şi masa nobilimii proprietare, anupentru ea avantajul sporului general al braţelor de muncă. Sa plasăm acum toate acestea în contextul datelor economice funda-itale ale Transilvaniei, în repartiţia economică a solului său, temelia

---

j-.V": mai multe la D. Prodan, *Despre condiţiile in care se făcea robota,* în au şi referate privind istoria României", I, 1954, p. 841—857.

economiei sale. După un calcul statistic de la începutul secolului al XlX-lea, solul Transilvaniei se repartiza astfel:

arător	20,5%
vii	0,4
lunci	14,9
fînaţe, păşuni	8,7
păduri	33,8
neproductiv	21,7™

Proporţia atît de redusă a solului agricol, oare se mai reduce încă la mult sub două treimi prin predominarea covârşitoare a asolamentului bienal, productivitatea lui atît de scăzută, explică astfel sărăcia agricolă a Transilvaniei, „sărăcia" nobilimii şi mai ales sărăcia iobăgimii, dimensiunile atît de reduse ale sesiei iobăgeşti, gravitatea particulară a iobăgiei.

Progresele tehnice oare ar fi trebuit să sporească productivitatea muncii sînt prea lente în raport cu creşterea nevoilor sau exigenţelor; mai curând stagnează. O tehnică agricolă înapoiată, tradiţională, rutina domină producţia.

încercările de inovaţii în agricultură, ca cele ale societăţii agricole din 1769, încredinţată mai ales naturalistului Friedwalszky, se izbesc de raporturile feudale, de inerţia, de rezistenţa omului neinteresat în munca sa, de neputinţa omului strîns în cătuşele muncii robite. Nici veniturile stăpînului, nici disponibilităţile de capital în genere nu ajunseseră la nivelul ca domeniul să fie capabil de investiţii într-o nouă agricultură, nici productivitatea agricolă la nivelul la care munca salariată să fie rentabilă. Doar în cultura viei putea fi aplicată ou folos. Dar şi în aceasta se întrebuinţa masiv munca iobăgească. Vitele de tracţiune şi uneltele agricole minime de la curţi şi cei unu, doi, trei argaţi nu schimbă ou nimic raporturile.

Astfel, exigenţele în -creştere ale nobilimii trebuie să se întemeieze înainte pe uneltele ţărăneşti, pe munca robită şi deci pe sporirea pămîntului propriu de cultură şi al muncii iobăgeşti. Stăpînul nu constituie pentru supus un exemplu deosebit de economie agrară. Ba rentabilitatea scăzută a economiei sale e tot mai scăzută pe măsură ce rezistenţa iobăgimii creşte. Productivitatea agricolă în aceste condiţii e incapabilă de saltul care să îngăduie schimbarea raporturilor de producţie. „Revoluţia agricolă" care în Apus face posibilă răsturnarea raporturilor feudale, aici întîrzie, şi ca urmare se prelungeşte iobăgia, adîncind mereu antagonismul dintre cele două clase adverse.

în aceste raporturi şi în aceste condiţii sporul populaţiei şi deci a braţelor de muncă însemna, ce-i drept, un spor cantitativ considerabil al producţiei, dar nu şi un spor calitativ al ei, mai curând agravează criza, acoenituiază intenabilitatea raporturilor icare-i stau în oale.

[79] Tr6csânyi Zsolt, *Az erdâlyi parasztsâg tortenete 1790—1849,* Budapesta, 1956, p. 12.

In această criză de creştere mai ales cele două diferende acute, fun-
îentale, adîncesc mereu în cursul secolului ostilitatea dintre supus şi
>în: pământul şi munca robită.

Stăpânul, redus mereu în întinderile domeniilor sale prin subdivi-: în randamentul tot mai scăzut al muncii robite caută înainte de e să-şi sporească în cadrul lor pământul propriu de cultură. Pentru ista recurge la felurite 'procedee. Cel mai la îndemînă e defrişarea. «raotică desigur. Dar aceasta consumînd multă muncă iobăgească mai a. în altă parte, e preferabilă pentru el acapararea de pămînt iobă-:. E preferabil să lase sau să pună pe iobag în situaţia de a defrişa ă-i ia pe urmă sub un pretex sau altul pământul defrişat, despăgu-lu-i după prevederile legii munca, despăgubindu-l cu puţin sau ne-aăgubindu-l deloc, sub motiv că a defrişat fără învoirea lui sau că)losit pământul deajuns ca să-i compenseze munca defrişării. Redus mai mult în posibilitatea de a achiziţiona noi iobagi, stăpînul ia în foiţă proprie sau înglobează din pământurile sesiilor rămase pustii, din unturile rămase prin desherenţă seu nerăscumpărate de moştenitorii rali, eludând legea care opreşte înglobarea de pămînt impozabil în neimpozabil nobiliar scăzând venitul fiscal al statului. Reduce pe iobag jămîntul său ori îl deposedează sub nume că nu-l cultivă suficient, *swb* motiv de infracţiune. îl strămută de pe un pămînt mai bun, pe 1 mai rău. Profită de individualizare, redistribuie, comasează patul, luînd pentru sine "pământul mai bun. Sau acaparează pur şi piu.

în cadrul moşiei sale stăpînul îşi extinde tot mai 'mult stăpînirea ara bunurilor comune sau comunale, îşi separă pentru sine pădure, ane, obişnuit în locurile cele mai bune, sau introduce tot miai multe ricţii în folos propriu.

Dar, cum ne^au demonstrat cifrele, îşi sporeşte ou deosebire via, cea rentabilă folosire a pământului, ridicând considerabili randamentul măritului, cel mai aducător de venit bănesc. Via proprie îi reduce siderabil nevoia de a cumpăra vinul pentru crâşmăirit, cum o făcea nte, asigurîndu-i în acelaşi timp şi vânzarea, mai rentabilă, cu omă-tul.

Pe deasupra tuturor, stăpînul îşi afirmă tot mai des dreptul de pro-taţe asupra pământului domeniului său, formulat prin Tripartitum, enind sub acest motiv tot mai exigent faţă de deţinătorii lui. Profi-■ de noile concepte de proprietate, îşi afirmă tot mai des dreptul ab-ţ de proprietate asupra întregului său domeniu, dreptul de a dispune ă voie de întregul pământ. Caută tot mai insistent să impună credinţa obagul îşi are pământul din concesia lui, din generozitatea lui. îşi ex-e această proprietate, dreptul de a dispune şi asupra folosinţelor une, asupra pădurii, păşunii, separă din ele tot mai mult pentru sine, oduoe taxe de folosinţă, sancţiuni, gloabe pentru încălcări. Opreşte işănle sau le condiţionează cu noi sarcini. Etc. etc. în condiţiile şer-

stăpînul îşi poate aroga nenumărate posibilităţi, fără oa iobagul *ie* poată apăra. Puterea judiciară pe domeniul lui e doar în mîinile

sale şi în cadrele ei puterea executivă, cu toată gama mijloacelor de coerciţiune şi de constrîngere la supunere.

Obligaţiile de lucru pe care nu le mai poate spori nominal, săptămîna nu -are doar decât şase zile de lucru şi supusul două braţe — în cursul secolului zilele de lucru fie că pământul alodial nu poaite fi sporit în ritmul creşterii populaţiei, fie sub rezistenţa supusului trebuie nominal chiar să se mai reducă — le adaugă in felurite alte forme. Cu subdivizarea sesiei iobăgeşti nu mai subdivizează şi robota, o impune aceeaşi pentru fiecare subdiviziune în parte, de la sesie o transpune la familie. Sub pretextul nelimitării, în timpul muncilor agricole capitole, după obiceiul demult înrădăcinat îl ia pe supus la muncă după nevoi, scăzîndu-i sau nescăzîndu-i munca în plus din obligaţiile sale din timpul următor. Sau merge şi mai departe, ia din casă atâtea braţe de muncă de cîte are nevoie. Obligaţiile scutiţilor sub diferite titluri le aruncă în sarcina celorlalţi. Aduce tot mai aproape de obligaţiile iobagului pe cele ale jelerului, îl preface şi pe el tot mai des în iobag, şi dacă nu-1 înzestrează 'cu pământ iobăgesc corespunzător, supunîndu-1 la aceleaşi sarcini. Sporeşte obligaţiile de muncă ale femeilor, le extinde şi asupra femeilor jelerilor. Foloseşte apoi acum toate prilejurile, găseşte toate pretextele pentru a-i cere supusului muncă în plus: muncă pentru concesii de pămînt, munci pentru felurite folosinţe, pădure, păşune şi altele. Avansuri, împrumuturi de bani, de bucate pe muncă sau oerîndu-i drept dobîndă muncă în plus şi obişnuit mai multă decît air corespunde dobânzii. Stăpînul îi cere acum muncă sau şi muncă la orice act de îngăduinţă, de răscumpărare de obligaţii, de infracţiuni, de pedepse. Rar mai poate cere iobagul vreo îngăduinţă stăpânului său, rar mai poate face cu el vreo tranzacţie fără să4 coste şi muncă în plus.

Exigenţele în creştere ale stăpânului se 'prelungesc cu cele ale aparatului domehial, în creştere şi ele, ale dregătorilor mai ales, care trebuie să-şi pună toată iscusinţa în a inventa noi şi noi mijloace pentru sporirea veniturilor moşiei. Dar şi pentru a-şi spori mereu veniturile proprii, în vederea cărora s.-au angajat, economia proprie pe socoteala pământului şi muncii în plus a aceloraşi supuşi. Nu e vorbă, sarcinile lor într-o economie domenială atît de complicată, cum am văzut că e a nobilimii din Transilvania, sînt infinite, nu le îngăduie nici comoditate, nici odihnă, şi nu sînt deloc nici fără răspundere, nici fără riscuri. Dar şi posibilităţile de profit sînt nenumărate pentru un spirit intreprid şi abuziv. Şi de obicei astfel de spirite se menţin sau rezistă în asemenea funcţii, acestea triumfă asupra dificultăţilor, acestea ştiu să-şi facă sarcina profitabilă.

Posibilităţile de sporire a pământului iobăgesc ân schimb sînt mereu în scădere. Sporirea lui e departe de a ţine pas cu creşterea demografică. Creşterea pămîntului alodial restrînge pe cel iobăgesc. Pământul tot mai mult individualizîndu-se, cu creşterea populaţiei nu creşte sau prea puţin creşte, se subdivizează. Posibilităţile de defrişare mereu se restrâng, păstrarea pământului defrişat e tot mai nesigură. Posibilităţile de a lua în folosinţă pământuri, rămase pustii se restrâng mereu şi ele. Se irestrîng mereu şi posibilităţile de roire, de migrare, de căutare de pământuri li-

Supusul trebuie să-şi sporească mtereu efortul, li ireţin însă utilajul ii sărac şi înapoiat, obligaţiile multiple, oare-l sustrag economiei Iobagul legat de pămînitul propriu, individual acum, e lot mai puidemnat să-l părăsească. E tot mai greu de găsit locuri mai bune ezaone, stăpîni mai buni. In schimb pămîntul, mult puţin cit îl are, a solidă a existenţei sale. Faţă de ispita de a-l părăsi, de riscul fugii, şte ataşamentul de el.

'ămîntul reducându-se, tot mai mulţi ţrămîn fără pămînt sau cu păsub nevoile lor de subzistenţă. In ciuda iobăgirii continui a jelecreşte mereu jelerizarea. Sporeşte mereu lipsa de pămînt, foamea .mirat, întreţinând ostilitatea supusului faţă de stăpânii lui. >ar ceea ce îi ascute şi mai mult ostilitatea e această ostentaţie lilimii la orice prilej cu 'dreptul ei de proprietate. Iobagul doar nici i încetat nicicînd de a socoti pămîntul un drept al său, de a şi—l moşie, ou drept de moştenire, a socotit totdeauna un abuz încăldreptului său. Nu putea renunţa la gîndul că pământul pe care crat, l-a fertilizat de veacuri eu sudoarea frunţii sale, pentru care tat toate sarcinile publice, e pămîntul lui, „proprietatea" lui. Ca să mereu, tocmai acum cînd pămîntul se împuţinează şi sarcinile lui că nu e al lui, că nu are nici un drept asupra lui, îl are doar din roinţa stăpînului său, care poate să-l lipsească de el în voie. Acum şi legal e delimitat un pămînt iobăgese neînglobabil în cel alodial. ui, dimpotrivă, ştie că nu numai asupra pământului său are un , dar îl poartă gîndul că ar putea avea un drept chiar şi asupra itului stăpînului său, pămînt creat, fertilizat şi el tot de mîinile desprins din pămîntul comun. întrebarea care tot mai des se pune

cînd circulă noua noţiune de proprietate, al cui e pămîntul? are iouă răspunsuri fundamental opuse, ireductibile, ireconciliabile. *ultima summarum* se poate afirma fără teamă că iobăgia ardeleană orie printre -cele mai grele cunoscute.

STATUL ÎN FAŢA REGIMULUI DOMENIAL

>ouă puteri, din două laturi, îl apasă pe supus, cea a stăpînului şi statului, concurente în 'tendinţe, de conivenţă faptic. Pe oare. din o socoteşte mai apăsătoare, spre oare îşi va îndrepta mai mult , la oare va căuta de preferinţă sprijin împotriva celeilalte, va spuîl însuşi.

louă puteri stau faţă în faţă şi se înfruntă, cînd nu se înţeleg, peste iobagului, noul stat cu exigenţele sale fiscale, nobilimea proprie*ru* exigenţele şi rezistenţa sa. Regimul, sub pretext că Ungaria şi uvania contribuie ou prea puţin în raport cu ţările ereditare ale IUÏUI, insistă mereu pentru sporirea dării; nobilimea rezistă mereu eindu-se pe diploma leopoldină şi invocând incapacitatea supusului piati mai mult. Cele două puteri se găsesc într-o adevărată concuse întrec în a-i invoca fiecare mizeria, aruncînd vina asupra celei-

lalte. Şi una şi alta îi ia apărarea împotriva exploatării din partea adversă pentru a rămânea ou atît mai fructuos pentru sine.

Pentru a-şi asigura baza fiscală, pentru a o spori noul stat caută înainte de toate să oprească emigrările, să sporească populaţia producătoare şi deci contribuabilă, caută să-i ridice capacitatea de plată prin repartiţia mai echitabilă a dării, prin individualizarea şi raportarea ei la averea lui, şi, inevitabil, prin reducerea sau cel puţin reglementarea sarcinilor lui senioriale.

Dar nici prima încercare de reglementare, nici primele conscripţii de dare n^au dat rezultatul dorit. înlocuirea porţilor prin „calculi" de la 1730 nu schimbă în fond vechiul sistem al repartiţiei colective. Ordonanţa imperială din 20 iulie 1742 nu duce nici ea mai departe reglementarea. Ea nu face decît să întărească hotărîrea dietală din 1714, cu aceeaşi motivaţie, cu aceeaşi aruncare a vinii asupra jderilor pentru sarcinile prea grele aie iobagilor. Ba pentru asigurarea stabilităţii şi a jelerilor şi dării lor, dispune să fie şi ei puşi sub chezăşie, ca să poată fi readuşi şi ei la locul lor ea şi iobagii fugiţi. Doar vag atrage atenţia stăpînilor să ţină searma de supuşii care îşi fac slujbele cu vitele sau din depărtare, în interesul păstrării „plebei"[80].

Un pas înainte face doar ordonanţa din 25 februarie 1747. Şi aceasta invocă hotărârile precedente din 1714 şi 1742. Hotărăşte însă ca cele patru zile la săptămînă să se înţeleagă aşa ca iobagul să facă patru zile cu palmele, iar cu vitele, dacă are vite suficiente pentru oar sau plug să facă trei zile, dacă nu are şi prinde cu altul să facă patru. Scade însă slujba jelerilor: dacă au oa şi iobagii sesie întreagă, ou pertinenţele ei şi vite suficiente, să facă două zile pe săptămînă, fie ou braţele, fie cu vitele, dacă nu au pertinenţe la sesie sau nu au nici sesie, să facă o zi pe săptămînă, cu braţele nu cu vitele. Dacă au însă învoială ou domnul lor pentru mai puţin, să rămînă la acea învoială. Dar repetă şi hotărîrea de a-i supune şi pe ei la chezăşie, spre a fi readuşi şi ei dacă migrează fără învoirea stăpînului, oa şi iobagii.

Ordonanţa schiţează acum şi cîteva alte regule. In zile de sărbătoare şi dumineca să nu se facă slujbă; dacă din vreo nevoie urgentă a stăpînului supusul -ar face totuşi vreo călătorie în 'asemenea zile, ele să fie scăzute din slujba zilelor următoare. Supusul să nu fie minat la slujbă în afară de moşia pe care îşi are locuinţa şi de oare el ţine, decît dacă e dator în virtutea urbanilor sau vechiului obicei, dar eal'culîndu-se în slujbă şi zilele de drum făcute. în timpul economiei sale urgente să nu fie silit la drum greu sau departe. Supuşilor să nu li se impună bucate spre cumpărare cu preţ hotărîtt. Să nu fie siliţi de dregătorii domneşti la slujbe pentru ei şi nici să le vîndă vite şi altele ou preţ scăzuit. Datoriile lor personale domnii pămîmteşti să şi le plătească ei, să nu sileascâ pe supuşi să le plătească.

Pentru iobag ordonanţa nu scade robota, decît doar cu o zi pentru cel cu vite suficiente. Vine însă cu o precizare în plus, cu o distincţie

---

[80] După o copie din Arh. Istorică, col. Samuil Kemeny, *Grammatophylaceum Transylvanicum,* T. 14, p. 51—52.

munca cu vitele şi cea cu braţele. Dar uşurează sensibil pe jeler de hotărârile precedente şi schiţează câteva ameliorări în condiţiile ai.

Za. -ordonanţa nu putea avea prea mane efect în raporturile date, na gireu de întrevăzut. Ba mai mult dezveleşte relele decît le reme- Nici n-a fost răspândită sub formă imprimată, oa să poată lua cu-nţă de ea şi iobagii. Au luat însă stăpânii. Ceea ce rămâne important i este această reformuiare a slujbei iobagilor şi jelerilor. Indiferent măsură a fost respectată sau nu, ea fixa totuşi un îndreptar public care slujba să se orienteze.

?e latura fiscalităţii se face un pas mai mare. La 1750 se înitre- le o vastă conscripţie generală, cu scopul de a inventaria toate re- le fiscale ale ţării şi a crea o bază solidă pentru reformarea siste- i fiscal însuşi. Pregătiri întinse, insitrueţii detaliate, insistenţe au > la capăt. Înregistrările s-<au făcut sat de sat, om de om, icuprinzînd in vast tablou, cu aproximaţiile inerente unei asemenea întreprin- termenii concreţi, în cifre, ai vieţii sociale şi economice a supu-ı Rezultatul a fost introducerea unui nou sistem de impunere, aşa-nu- sistem Bethlenian, individualizând darea şi adaptînd-o la starea sului. Dar la o echitate şi mai ales la un spor sensibil nu se putea je cît timp nu erau reduse sarcinile senioriale, sau cel puţin regie- ate iraporturile urbariale, pînă când nu era ridicată capacitatea de a supusului.

\oest lucru devine şi mai evident in lumina noii politici imperiale se va inaugura in curând. Mai ales după înfiinţarea Consiliului de *'Staatsrath)* la 1761, în care pătrunseră cîteva spirite luministe. Şi mult apoi după ce împărăteasa şi-^a luat coregent pe fiul său Iosif).

[3]roblema acum creşte considerabil în proporţii, se transformă intr-o i problemă de stat. Pentru sporirea veniturilor statului nu mai e erată numai sporirea numărului supuşilor. Nu mai e suficientă nici ii sporirea mecanică a fiscalităţii- în dauna sarcinilor feudale, tre- ridieată starea supusului, starea ţărănimii pe care ea se întemeiază, inimea, ca cea mai numeroasă clasă a cetăţenilor, oare e temelia Lui şi astfel şi cea mai mare a lui putere, să fie ţinută într-o astfel are oa să se poată hrăni pe sine şi familia sa şi pe lîngă aceasta în şi în război să poată plăti dările publice"[82] — se exprimă împără- însăşi in legătură cu reglementarea urbarială din Silezia. >e deschidea acum nu numai o problemă fiscală, ci problema funda- ală, a raporturilor feudale în genere, a raporturilor dintre pământ ^dintre stăpân şi supus, problema serbiei însăşi. ^roblema trebuie atacată în toată complexitatea ei, economică, so- juridică, în lumina noilor idei, luministe. Tlrebuie atacată oa o pro-

' Conscripţia prezentată de Zsolt Trocsânyi, *Az 1750 evi erdelyi orszăgos* ' n *}*}"4 Jórteneti statisztika forrâsai",* Budapesta, 1957, p. 273—308. - Balazs Eva, *op. cit,* p. 16.

blemă cardinală nu numai a raporturilor feudale, ci şi ia progresului însuşi. Iobagul trebuie sustras de sub arbitrarul stăpânului, trebuie să devină şi el persoană juridică, să i se deschidă şi tai calea spre proprietate, scara ierarhică a justiţiei, a administraţiei de stat pînă sus, pînă la Curtea imperială chiar. în raport ou stăpânul său neproductiv, neimpozabil, abuziv, el, temelia producţiei şi fiscalităţii, apăsatul fără apărare, trebuie luat hotărât sub ocrotirea statului. Pentru uşurarea lui şi sporirea veniturilor statului trebuie impusă în definitiv şi nobilimea de aici, care nu-şi mai putea justifica acum prerogativa prin chemarea la apărarea ţării şi cînd nobilimea din ţările ereditare era impusă.

Mai mult, problema ţărănimii trebuie transformată şi ea în problemă politică. In statul absolutist, luminist, conceput ca un stat deasupra claselor sociale, ţărănimea, temelie pînă aci mai mult a domeniului, trebuie să devină înainte de toate temelia statului. Şi trebuie să devină nu numai factor social-eoonomic de bază, ci şi subiect politic, la nevoie chiar instrument de dominaţie politică. în concurenţa dintre stat şi nobilime statul trebuie să deplaseze ostilitatea supusului dinspre sarcinile publice spre cele senioriale, să apară ca ocrotitorul lui. Să4 atragă de partea lui, să-i îndrepte ostilitatea împotriva nobilimii. Atrăgând pe iobag de pentea sa, regimul n-avea să se mai teamă de solidarizarea lui cu nobilimea în vreo mişcare racoţiană. îl va putea, dimpotrivă, utiliza de eîte ori are nevoie ca ameninţare pentru nobilimea recalcitrantă, va putea-o constrânge mai uşor la fidelitate. Trebuie cultivată deci, conştient, ca o constantă politică, simpatia ţărănimii, credinţa ei în împăratul ocrotitor.

Dar pentru toate acestea trebuie depăşită 'politica „constituţională" în genere, care n-a făcut decât să ofere noi prilejuri de afirmare a puterii nobilimii, de sporire acum „legală" a sarcinilor senioriale, de întărire în loc de slăbire a serbiei. Trebuie întreprinse reforme mari prin stat, în interesul statului, la nevoie peste capul nobilimii sbăpîne.

Întreprinderea nu putea fi deloc uşoară. Orice asemenea iniţiativă se lovea de pactul fundamental care era diploma leopoldină, pactul care asigura nobilimea de toate prerogativele şi libertăţile de oare s^a bucurat în principat şi deci şi de dreptul ei suveran în cadrul domeniului său, precum şi de neimpozabiliitatea sa.

Situaţia se agravase. Emigrările, această boală incurabilă, care făcea atâtea griji regimului, curgeau înainte şi în Ungaria şi în Transilvania. Noile regimente de graniţă, menite să le stăvilească, aduseră pentru moment, dimpotrivă, un nou val de emigrări. Ele puteau să frâneze emigrările dar nu să remedieze relele oare le incită. Se cereau neapărat şi alte remedii decît cele ale prohibiţiei.

Deschizînd dificila problemă a ţărănimii, Consiliul de stat încearcă mai întâi căile „legale", caută sprijin soluţiilor sale chiar ân legile ţării. După legi domnitorul poate înfăptui în interesul ţării tot ce doreşte, — demonstrează consilierul Borie — îi poate veni în ajutor deci şi iobagului asuprit, poate să-i deschidă drumul ierarhic pînă la Cancelaria aulică, pînă la Curte. Cît pentru obligaţiile de lucru ale iobagului, ele au fost stabilite legal în 1514 la o zi pe săptămînă şi deci tot ce s-a adăugat pe urmă în virtutea practicilor feudale e ilegal.

jai încercă o dată şi calea „constituţională", prin dieta ţării. In din 1764—1765 din Pojon (Bratislava) încercă cele două probleme, îentarea urbaoală şi impunerea nobilimii. Fără nici un succes însă. oziţiile" regale vin cu două lucruri: majorarea dării şi moderniza- iicării la oaste a nobilimii, oare tacit trebuiau să atragă după sine louă probleme fundamentale: reglementarea urbarială şi impune- >bilimii. In privinţa majorării dării dieta se soldă doar ou adînci- introversei dintre stat şi nobilime care se acuzau reciproc de asu- iobagului. Ca să evite reglementarea urbarială dieta acceptă pînă nă majorarea. Cu atît mai puţin succes putea avea impunerea no- i. Imunitatea fiscală ea o privea acum ca pe cea mai importantă din jativele sale, prerogativa definitorie a nobleţei, temelia ei, care ' s-ar lua de sub picioare nobilimea însăşi s-ar prăbuşi.

in îndoita ocrotire iobăgimea, în loc de vreo scădere a sarcinilor ;-a ales doar ou o nouă urcare a dării.

deta demonstra încă o dată imposibilitatea rezolvării oricărei pro-" de stat în spirit nou pe oale „constituţională" şi prin urmare re- îşi putea de acum lua mână liberă pentru rezolvarea problemei iale prin puterea monarhului. Nici n^a mai fost convocată altă nici sub Măria Tereza, nici sub urmaşul său Iosif II, nici în Ungaria 1 Transilvania, în afară de cea chemată să depună jurămîntul noului :h la suirea pe tron.

entru trecerea la fapte, Curţii îi veni în ajutor şi ţărănimea însăşi, tă de cele ce se petreceau în dietă, ţăranii pornesc pe drumul nou îs al Vienei, curg mereu plângerile, petiţiile spre Curte, dîndu-i pri- intervină în raporturile lor ou stăpîmi. In apusul ţării porniră ri ţărăneşti, de care ea nu va fi fost streină, care fură mai convin- ge pentru nobilime decât mobilizarea şi repetarea interminabilă de lente în favoarea reglementării. Curtea ştiu să profite de strîmtoa- obilimii, îi veni în apărare, dar preţul salvării fu reglementarea ială. Nobilimea 'trebui să se resemneze aoum la reglementare în sul propriei securităţi.

Lsa reglementarea urbarială din Ungaria, de la 1767, împărăteasa ea motiva în preambulul ei eu nevoia liniştirii eît mai repede a rilor ţărăneşti şi apărării poporului contribuabil de asuprire şi :ri.

Reglementarea e o operă întinsă, extinzîndu-se asupra feluritelor - me 'ale raporturilor dintre stăpîn şi supus. Fundamentale însă sînt •Ies două: stabilirea constitutivului sesiei iobăgeşti cu subdiviziunile a sarcinilor urbariale în funcţie de ea.

-onstitutivul sesiei se stabili potrivit întinderilor existente şi calităţii u, in cinci clase, cantitatea de pămînt de arătură a sesiei variind 16-—40 de iugăre cu măsura de Pojon (iugărul de fapt variind în na între 1 100—1 300 stînjeni pătraţi, faţă de cel din Transilvania >00 st. p.), fînaţele între 6—12 coase (zile de coasă), de loc, în unele i putîndu-se ridica şi la 20—22 de ooase.

Pentru comitatele care ne interesează direct, Arad, Bihor, Maramureş şi Sătoar sesia întreagă s^a stabilit între 26—32 iugăre arăitor şi 8—12 coase fînaţ.

Obligaţiile de lucru pentru sesia întreagă snau stabilit la o zi ou vitele sau în loc două zile eu palmele la săptămână, ziua socotindu-se de la răsăritul pînă la apusul soarelui, incluzând în ea mersul şi venitul precum şi timpul de mînoat ai supusului şi de hrana şi adăpatul vitelor. Lucrul cu vitele se înţelege ou două vite de jug şi cu carul propriu. Doar la arat i se cer iobagului patru vite, plugul şi grapa proprie. Dacă nu are patru se întovărăşeşte cu altul, făcînd în acest caz două zile în loc de una. Pentru subdiviziunile sesiei obligaţiile de lucru se ăubdivizează proporţional. Pentru jderul cu casă lucrul se fixează la 18 zile, pentru subinquilin la 12 zile pe an cu palmele. Iobagii sânt datori numai la o cărăuşie lungă pe an, anume patru iobagi cu sesie întreagă, şi ceilalţi proporţional, să convină să dea un car cu patru vite.

O serie întreagă de prevederi reglementează condiţiile muncii: munoa la distanţă, socotirea în celelalte săptămâni a muncii în plus necesare în timpul coasei, seoerii sau altor munci stringente, a frânturilor de zile din pricina ploii sau altor piedici, a zilelor petrecute la vânatul stăpânului.

Reglementarea se ocupă de exercitarea dreptului de preemţiune a stăpânului asupra muncii plătite a supusului, de condiţiile răscumpărării robotei şi a încheierii contractelor urbariale.

Se ocupă de regimul pădurii, păşunii, sarcinilor domeniale: cens, daturi, dijme, monopoluri senioriale, prescriind reguli pentru ele. Se ocupă de moşteniri, de preemţiune, de alegerea judelui şi altor slujbaşi săteşti, de abuzuri, de infracţiuni, de judecăţi, de pedepse etc, deschizînd iobagului posibilitatea de a se plînge la comitat sau alte locuri superioare, de a face 'apel la comitat cînd e nemulţumit de judecata scaunului stăpânului său. Numeşte şi interzice o serie întreagă de abuzuri ale stăpânului sau dregătorilor săi, care apoi vor fi răspândite imprimate sub nume de *Prohibita generaţia* in limbile popoarelor ţării[83]. Oare chiar dacă nu s-au respectat întocmai, au darul de a dezveli o serie întreagă de abuzuri posibile.

Pentru aplicarea reglementării s-au întreprins cercetări, măsurători pe teren, sat de sat, om de om. Operaţia a durat ani în şir, a fost dusă totuşi cu tenacitate pînă la capăt.

Reglementarea, indiferent de deficienţele ei, a fost un mare act de guvernământ, trecând categoric acum problema raporturilor urbarialo de pe planul dreptului privat pe cel al dreptului public. Ba nu schimbă concepţia juridică a proprietăţii feudale, menţine inegalitatea în distribuţia pământului iobăgesc, dar îl determină, îl individualizează, îl permanentizează, imutabil şi ereditar, în folosinţa iobagului, îl separă categoric de pământul alodial. Menţine serbia, dar de acum sub control şi

[83] Exemplare în limba maghiară, germană, în limbile slave, în aceeaşi Arhivă Istorică, col. Mike, *Urberi utasitäsok Magyarorszägon,* filele 22—33. Mai tîrziu textul îl găsim tipărit şi în româneşte.

•me reglementate. Şi ceea ce este esenţial, acum stabileşte munca itarie, şi la un nivel incomparabil mai scăzut decît îi cunoaştem din icile din Transilvania.

Leglemenitatrea include, firește, numai părţile Transilvaniei de azi căděau atunci în Ungaria, dar a fosit un mame precedent şi pentru ilvania, o mare ispită şi pentru iobagul de aici, şi mai încăiroat de d decît cel din Ungaria.

;ra acum rîndul Transilvaniei să fie supusă unei operaţii asemănă-

'roblema aici se arăta şi mai gravă, robota mult mai ridicată, pă- ii mult mai redus, rezistenţa nobilimii şi mai mare. Operaţia se şi mai dificilă, şi mai îndelungată. Gravul „morbus transilvanieus", •ările 'peste graniţă însă nu conteneau. Un remediu fu instituirea entelor de graniţă. Dar acestea puteau frîna, nu opri un refugiu fi- ;ît timp cauzele adinei nu erau remediate. Trebuia intervenit după den/tul din Ungaria măcar cu ceva provizoriu pînă cînd se va putea e la reglementarea generală.

burtea cerând noi informaţii asupra stărilor şi cauzelor emigrării, ;a se arătau alarmante, motivele lor nesfârşite. Generalul Hadik m lung memoriu înaintat Curţii în 1768, le dezveli încă o dată în te grave. Serbia e originea răului, ea este povara cea mai apăsă- ea face pentru supus aerul înăbuşitor, patria nesuferită[84], e teza re o enunţă de la început. Trecînd la demonstraţie incrimineză ;e de toate robota excesivă şi neregulată. Spectrul ei îi apare su- ncăroat, strivitor, alarmant, şirul ei lung, nesfârşit: arat, semănat, treierat, cărat la târg, la moară, lucru la vie, căraturi de vin, cosit, de fîn, tăiat, canat de lemne, lucru în grajd, în pivniţă, în casă erbc. timp sau împrejurare care să-1 absolve pe iobag de muncă. Om e trebuie să îndure în slujbele domneşti, în timp ce economia lui ;, familia lui flămânzeşte acasă[85]. Vin apoi cărăuşiile lungi, mai ales stăpânul călătoreşte în treburi oficiale, la 'comitat, la scaun, la' Gu- la Tabla regească (la dietă adăugăm). Cîte nu sînt nevoile lui? Se plă că supusul trebuie să meargă şi 10—12 mile, peste două-trei ate cu vitele şi ou carul său, adesea în timpul cel mai îngrozitor, alte obligaţii şi cîte abuzuri însoţesc imensitatea obligaţiilor sale? Imigrării, nu încape îndoială, numai icu reglementarea urbarială — ■ generalul — nu i se poate pune capăt. Robota trebuie proporţio- în raport cu averea iobagului şi scoasă de sub arbitrarul stăpî- . Trebuie desfiinţată cărăuşia lungă, maximat serviciul casnic anual. ita ar duce mai mult la scop decît instituirea unei miliţii de graniţă)uăzeci de mii de oameni. Trebuie reglementată înainte de toate

---

Cele ce urmează Apud Jeno Berlâsz, *A Măria Terezia-kori erdelyi kivăn-* o/c *szocialts hättere,* în „Jahrbuch des Graf Klebelsberg Kuno Instituts fur sene Geschichtsforschung in Wien", IX (1939), p. 23 şi urm. Paternitatea *nuiui* care, e anonim, a fost stabilită ulterior. V. Lâszlo Makkai, *Hadik rum),* 1957(nr 1 2i p 37 38 în „Agrártörténeti szemle *(Historia rerum i-*

Berlasz, *op. cit.,* p. 25.

sesia iobagului, care nici pe departe nu e în raport cu greutatea slujbei iui. Ceea ce expune pe supus mereu foamei, înglodârii în datorii, nemai-avînd altă scăpare deeît fuga.

O altă anomalie e fărâmiţarea moşiei nobiliare, prin sistemul de moş-tenire, prin subdivizări continui, cu toate consecinţele sale. Trebuie re-glemenitată deci şi 'moştenirea nobiliară.

Favorizează emigrarea şi sistemul judiciar. în forul dominai îl judecă pe supus stăpânul, iar la comitat rudele, prietenii, semenii stăpînului său. Urcarea plângerii supusului pe scara ierarhică atrage după sine răzbu-narea stăpînului. Trebuie reformată deci ordinea judiciară, ca să poată ajunge şi supusul la o apărare instituţională. Trebuie instituită o procu-ratură care să apere din oficiu pe supus. Trebuie constituită o comisie deosebită în Guvern care să trateze pricinile iobăgeşti, la nevoie de ur-genţă chiar peste rînd.

Un alt motiv de emigrare îl vede în împiedicarea mişcării fireşti de populaţie, în oprirea silnică a liberei migraţii, în serbie deci. Ea împie-dică distribuţia naturală a populaţiei după nevoile şi posibilităţile eco-nomice. Serbia fiind ereditară, îl preface pe supus din tată în fiu, din generaţie în generaţie în sclav. O mare piedică e şi regimul defrişă-rilor care nu îngăduie sporirea pământului supusului, nu îngăduie ajun-gerea lui la pămînt propriu. Trebuie abrogată teza nobiliară în cauză, să se asigure pentru iobag dreptul de proprietate 'asupra curaturi! sale.

Acuză exclusivitatea raporturilor de pe Pământul Regesc, ou priso-surile sale de pămînt, oare oferă o admirabilă posibilitate de aşezare pentru mulţimile în mizerie ale Transilvaniei. Trebuie înfrîntă politica agrară a saşilor. Prin repareelarea sesiilor s-ar putea aşeza şi reţine de la emigrare mai mult de 5000 de familii.

Acuză încurajarea din exterior a emigrării. Oa mai primejdioasă in-dică atracţia Moldovei şi Ţării Româneşti, oare, ou mijlocirea popilor ro-mâni, lipsesc Transilvania de mari mulţimi. Nu trebuie uitată nici ac-ţiunea de populare a Rusiei, pentru care guvernul ei pune multă stră-duinţă. Ca un conJtrapond al emigrării propune colonizări masive, sis-tematice. Mai întîi pe plan intern, prin deplasări de populaţie dinspre ţi-nuturile suprapopulate spre cele mai slab locuite. Dar pentru înflorirea agriculturii şi colonizări mari din afară.

Memoriul, surprinzător de clarvăzător, propune soluţii raţionale, lu-ministe, în sensul intenţiilor regimului. Dezbătut în Consiliul de stat luni în şir, el putu stârni toată admiraţia prin temeinicia lui şi rezona-bilitatea soluţiilor sale, diar nu şi tot curajul politic necesar pentru a-l pune în acţiune. Triumfă iarăşi prudenţa. Soluţiile raţionale trebuiră să cadă încă o dată în faţa complicaţiilor politice.

Nu fură mai norocoase nici soluţiile preşedintelui Guvernului Tran-silvaniei, ale generalului de origine irlandeză O'Donell, din referatul său de la 9 august 1769. A recunoscut şi el repede originile lui „morbus tran-silvanicuş"; printre primele probleme pe care şi le-a înscris în progra-mul său de guvernământ a fost (reglementarea urbarială. Emigrările au luat mult mai mari proporţii decît bănuieşte Curtea — afirmă el — cei întorşi invocă drept motive ale emigrării în genere raporturile urba-

lipsa de pămînt şi robota insuportabilă. Se impune deci ca prim Iu reglementarea generală a întinderii sesiei iobăgeşti şi a cantilobotei. Dar aşa ca robota sub nici un motiv să nu întreacă două u vitele sau trei cu palmele săptămînail, şi robota la distanţă să sfiinţată. Socoteşte însă că reglementarea nu e posibilă decît „ex adine potestatis regiae"; calea constituţională n^ar duce la scop, ierii Guvernului sînt doar şi ei toţi domni pămîniteşti. Nemulţumirea mii de reducerea robotei sau ameninţarea vreunei mişcări nobiliare reţină Curtea de la acţiune, în Transilvania o răscoală n-ar putea bemut decît doar din partea sărmanilor iobagi din cauza nemăsiura-resiuni a domnitor pămînteşti[86].

înă la urmă Consiliul de stat adoptă, sub titlu provizoriu, textul rait de Guvern. In urma ordinului imperial din 12 noiembrie 1769 ordonanţa provizorie cunoscută sub numele de *Certa puncta* şi dită imprimată în limba maghiară sub titlul *Bizonyos punctumok* ii te puncte).

îxtul ei 'porneşte în genere de la cel al ordonanţei anterioare, din îl amplifică însă, adoptînd şi multe dispoziţii din reglementarea ală pentru Ungaria, dar adaptîndu4e la obiceiurile şi legiuirile patului, invocînd mai ales articolele Aprobatelor.

. problema capitală, a slujbei iobagilor şi jderilor adoptă întoc-•evederile ordonanţei: iobagul 4 zile eu palmele, 3 zile cu vitele „în a sa", 4 în tovărăşie cu altul; jelerul cu sesie şi pertinenţe 2 zile palmele fie cu vitele, ou sesie fără pertinenţe o zi cu palmele. Am- doar dispoziţiile privind condiţiile muncii ou mai multe precizări sa în privinţa duratei zilei de lucru, munci la distanţă, mersului şi lui, frînturilor de zile, cărăuşiilor, timpului petrecut la vînat, la t, în privinţa muncii femeilor, a ce trebuie să se socotească în slujre nu. Rezerva după care jelerii puteau să facă şi mai puţină slujbă u contract pentru mai puţin se extinde acum şi asupra iobagilor.

■dispoziţie acum şi în cealaltă problemă capitală, -a pămîntuliii, i mai fericită nici ea. Iobagilor şi jderilor stăpînul e dator să le >, potrivit stării lor, loc de casă' îndestulător, şi, după varietatea lui, pămîmturi de arătură şi fînaţe. Hotărîrea mărimii lor, pînă la . orînduirii viitoare a împărătesei, „se încredinţează înţelepciunii ilui, dar totuşi aşa ca sărmana comunitate să nu fie strimtorată". delalte dispoziţii ale ordonanţei se extind asupra celorlalte îndato-e iobagului, asupra monopolurilor senioriale, regimului păşunii, i , dar în spiritul raporturilor existente. Numeşte şi ea mai multe ■i, care sînt interzise. Opreşte pe stăpîn să ia ourătura iobagului tata ^muncii, trimiţînd însă la textul celebru al Tripartitului, după e pamînitul domnului său iobagul nu are decît plata şi răsplata sale. In raport cu dreptul de preemţiune care i se cuvine stăpîil opreşte în schimb pe acesta să impună supusului cu sila spre rare bunurile sale.

Tv° Berlâsz, *Az erdelyi urberrendezes problimâi (1770—1780),* în LXXV (1941), p. 248—249.

O mică concesie în problema judecării iobagului. Menţine, firește, principiul Tripartitului după icare ţăranul în persoana sa nu se poate judeca eu un nobil. Admite însă ca dacă stăpânul nu-i face dreptate supusului faţă de dregătorul său abuziv, supusul să poată recurge la comitat. Ba chiar că dacă domnii pământești ar lipsi pe supușii lor de cele datorate potrivit ordonanţei, s-au iar trata „cu peste măsură și extraordinară duritate", aceștia să poată recurge la Tabla comitatului, oare e obligată să le asculte plângerile, să le stea în ajutor prin vicecomiți, vioejuzii regești și procuratorul săracilor, să le facă după lege dreptate, raportând despre asemenea procese Guvernului la fiecare sfârșit de trimestru[87].

Ordonanţa, cum vedem, nu se abate de la calea stabilită de cele anterioare, progresul pe care-l face e prea mic. Ea nu putea fi reglementarea așteptată de iobăgime. Robota e mult mai ridicată decît cea stabilită pentru Ungaria și nu e raportată în niciun fel la mărimea sesiei, nu se subdivizează în raport cu subdiviziunile ei ca acolo. Sesia însăși nu e stabilită, iar pământul de atribuit supusului e lăsat la „înţelepciunea" stăpînului. Ceea ce afirmă de fapt proprietatea lui deplină asupra întregului pământ din cuprinsul moșiei sale și, firește, arbitrarul „înţelepciunii" sole.

în plus ordonanţa nici nu avea multe șanse de a fi aplicată întocmai. Ea venea iarăși pe oale „neconstituţională" și singură își mărturisea caracterul de provizorat pînă la reglementarea urbarială oare avea să urmeze. Ea nu preciza nici vreo sancţiune pentru neexecutare, iar vegherea asupra executării ei o încredinţa comitatului, bastionul de rezistentă a nobilimii.

Indiferent însă în ce măsură s^a putut aplica sau nu, ordonanţa n-a rămas fără efect. Spre deosebire de cele anterioare, ea s-a imprimat, s^a răspîndit în limba maghiară, accesibilă și maselor interesate. Iată un prim act public stabilind obligaţiile supusului, la oare se puteau referi amândouă părţile la nevoie. Iată un prim act oare pune un hotar intre legal și abuz, la caire se putea referi acum și iobagul în plîngerile sale. Se putea servi acum de preceptele ei pe drumul deschis de regim plîngerilor sale, alături de organele domeniale, pe cale ierarhică pînă sus, la Cancelaria aulică, la Curtea imperială. Calea de oare îl vedem folosindu-se tot mai des, chiar dacă trebuie să o facă cu mari riscuri și mlairi dezamăgiri. Toate acestea îl întăresc și pe el în conștiinţa drepturilor sale, îi deschid ochii să vadă mai bine ce e drept sau nedrept, de acum nu va mai suferi nedreptatea cu aceeași resemnare. Problema urbarială deschisă larg acum, coborîtă și în conștiinţa maselor, nu se va mai putea închide. Va cere în tot cazul multă artă nobilimii ca mereu să o poată temporiza.

Căci abia de-acum încep peripeţiile reglementării.

împărăteasa încredinţa problema cancelarului Transilvaniei, baronului Samuel Brukemthal, preşedintelui Guvernului generalului O'Donell

[87] Ordonanţa imprimată în nenumărate exemplare în multe arhive. Mai multe și în Arh. Istorică citată. O traducere românească integrală la Aug. Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron și DionUiu Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 pînă la 1764,* Blaj, 1902, p. 404—411.

tiscopului catolic al Transilvaniei Iosif Bajtay, socotiţi de ea persona-
proeminente ale vieţii publice a ţării, buni cunoscători ai profole-
spirite luminate şi devotate cauzei[88]. Divergenţele dintre cei trei
s-au transformat în ostilitate, mai ales între cancelar şi general, şi
?cintele a trebuit să le tragă generaliul, oare în cele din urmă a tre-
să-şi dea demisia. Muri în ourînd şi episcopul şi problema rămiase în
ile lui Brukenthal. Iar acesta prin proiecte şi pairaproieote, prin dis-
şi paradiscuţii între Guvern, Cancelarie, Consiliul de stat şi Curte,
să tergiverseze reglementarea mai bine de un deceniu. Discuţii
minabile în jurul constitutivului sesiei, mărimii ei (cele mai gene-
■ propuneri pentru constitutivul sesiei sînt între 3—6 iugăre arător),
tiilor ei, cantităţii robotei, raportării ei la sesie şi subdiviziunile ei.
nîna mereu cu nevoia documentării mai largi, printr-o largă investi-
■urbarială generală, oare nu mai începea. Nu reuşi să ducă la un t
problema nici intervenţia ooregenitului losif, oare în 1773 se întor-
alarmat din călătoria sa prin Transilvania şi hotărît să urgiteze re-
sntarea. Doar mişcarea ţăranilor de pe sub Meseş din 1775 o grăbi
■u un moment. Acum precipitat, fără pregătire suficientă. Vită
comisie, alt operat, alte urcări şi coborîri pe scara ierarhică s şi
în jos, alte discuţii, dar nu ou mai mult succes. Primejdia tre-pasul
putea fi bătut din nou pe loc. In cele din urmă proiectul de menitare
se apropia de sfîrşit. Dar atMnoi se ivi un nou pretext de are. în
vara anului 1778 izbucni războiul iscat din rivalitatea pentru J.
Bavariei. O cerere de amînare avea acum toate şansele. In contă
Brukenthal anunţa în septembrie că instrucţiile pentru comisari
derea începerii lucrărilor urbariale sînt gata, dar pentru executare
ine atenţie, căci cea mai mică abatere de la ţinta propusă ar putea
uşor la conflict între domnii pămînteşti şi ţărani. Riscă deci între-
dacă problema urbarială n-ar fi mai bine să fie lăsată la o parte
i timp? Dacă urbanul s-ar întocmi peste capul Guvernului, s-^ar
iari dificultăţi la executare şi nemulţumirea nobilimii, acum eînd
le militare cer şi sprijinul ei, nu e de dorit. Uşor de convins în
moment, împărăteasa acordă o amînare pînă în februarie anul ur-
•. Expirînd termenul, Brukenthal putea reveni 'liniştit: întrucit îm-
rările sînt şi acum aceleaşi ca şi în anul ^trecut, sfătuieşte lăsarea
mai departe în repaus a problemei urbariale.

a 29 noiembrie 1780 împărăteasa muri. Problema rămînea să treacă
îat în mîinile noului împărat, losif al II-lea.

>oar în Banat s-^a putuit ajunge la o reglementare, la 1780. Banatul,
aiu al Coroanei, în 1778 a fost încorporat Ungariei *şi* împărţit în
■omitate, Caras, Timiş şi Torontal. Trebuia extinsă reglementarea
ială^ acum şi asupra lui. O reglementare era cu atît mai necesară,
prin vînzări masive în timpul din urmă s-au creait mai multe do-

°P- cit., care tratează judicios şi documentat, în detalii procesul.

Aci sesia întreagă s^a stabilit la 24 iugăre arător, 6 iugăre fînaţ, 3 iugăre păşunat, 1 iugăr pentru casă şi grădină, în total 34 iugăre, socotite ou iugărul de 1600 stînjeni pătraţi. Iar calitativ e clasata în trei clase. Sînt precizate cantităţile şi pentru subdiviziuni. Robota e oea stabilită pentru Ungaria, două zile <ou palmele sau una ou vitele, deci 104 zile la an. Dar numai pentru calitatea I, ea scăzînd la 78, respective la 62 de zile pentru clasele următoare. Intr^un tabel sînt stabilite cantităţile pentru toate subdiviziunile şi clasele, ea scăzând pînă la 13 zile de lucru pe an. Pentru jelerul ou casă s^a stabilit la 8 zile, pentru cel fără casă la 6 zile pe an. S-<au stabilit pentru toate şi cîte trebuie făcute în natură şi cîte răscumpărate în bami şi cu cit. Notăm că pentru sesia întreagă prevalează zilele răscumpărate în bani, în natură rămîn între 45—29 de zile pe an.

Restul sînt adaptări ale preceptelor reglementării din Ungaria la situaţiile locale[89]. Încă un exemplu pentru iobagul din Transilvania!

Să punem acum în comparaţie cifrele pămîntului de arătură stabilit de reglementări ou cele mai favorabile propuse pentru Transilvania. Cifrele strigă singure:

Corn. Bihor, Sătmar, Maramureş	26—32 iugăre.
Banat	24 „
Transilvania, propuse abia	3—6 „

Şi să comparăm în schimb şi cantităţile robotei din Transilvania stabilite la 1769 ou cele ide acolo! Chiar dacă iugărul în Ungaria e oa întindere ou aproximativ o pătrime mai mic.

Şi nici aşa nu s-au respectat. Cum s-au respectat, cum s^au aplicat normele stabilite la 1769 nu .mai e nevoie să o mai demonstrăm. O vor dezveli copios nenumăratele ascultări, plângeri ale ţăranilor înşişi în cursul răscoalei.

Reglementarea tocmai unde era mai necesară întîrzia, se tergiversa. Nerăbdarea 'creştea ou fiecare exemplu din afară, motivele de răzvrătire se acumulau.

TEMEIURILE ROMANEŞTI ALE PROBLEMEI IOBAGEŞTI

în geneza răscoalei stăruie deci, devine mereu mai acută o gnavă problemă iobăgească. Aceasta ne va apare şi mai gnavă privită din unghiul ei românesc. Ea se confundă în gravitatea problemei poporului român însuşi. Lupta socială a iobăgimii române îşi are inevitabil şi temeiul său naţional. Lupta ei de emancipare va fi temeiul popular al luptei de emancipare a însuşi poporului român.

Înainte de toate pentru că iobăgimea română constituie partea covîrşitoare, mult peste 'irM pătrimi a iobăgimii Transilvaniei. Acest simplu

[89] V. D. Prodan, *Reglementarea urbarială din Banat de la 1780,* în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj", XII (1969), p. 295—322.

ar fi suficient pentru a da şi un caracter românesc luptei sociale, ^e din problema iobăgiei, în aceeaşi măsură, şi o problemă româ- :ă.

Dar şi pentru alte multe motive particulare iobăgimii române, gene- în cadrul solidarităţii fireşti a iobăgimii în faţa stăpiniior săi feudali solidaritate românească în virtutea particularităţii servitutii sale, :i de emancipare a propriului popor. Şi aceasta tot mai mult pe mă- ce creşte conştiinţa de sine, conştiinţa ţelurilor proprii la poporul in însuşi.

Chiar în masa solidară social a supuşilor, un întreg complex de care distinctive, istorice, social-economice, etnice, spirituale separă amâni din celelalte popoare, îi şi opune acelora, îi solidarizează cu i mare a poporului român de pretutindeni.

Ei apar de la început cu instituţii proprii, cu autonomii proprii, care relungesc şi sub stăpînire feudală. Se disting adesea economic, în - sele vitale, în ocupaţii, în felul de viaţă. Reduşi în genere la pămînt puţin şi mai dezavantajat economic, trebuind să fructifice dealul, bele, sînt expuşi la diferenţieri, inferiorităţi vădite faţă de vecinii semenii lor. în cadrul iobăgiei comune chiar, au şi sarcini distincte, ri specifice. Sarcinile lor sînt în genere mai grele raportate la eon- e lor economice.

disting etnic, avînd, începînd cu limba şi îmbrăcămintea şi sfîrşind pedinţele, un complex propriu, cu totul distinct de al celorlalte po- s. Se disting religios, prin ortodoxie, care s-a păstrat nealterată, ne- îminată de alte religii, constituind o întreagă lume aparte, opusă Poporul român a fost angrenat în ea în aşa măsură încât aici ortodox Lonim cu român. Şi identitatea aceasta a devenit cu atît mai adevă- cu eît în lipsa unui cler înalt sau a unui cler mai -cultivat, ortodoxia Dorît, s-a adîncit în masă, s-a confundat în credinţele, în obiceiurile, turile, în superstiţiile sale, a intrat în componenţa spiritului său. confundat în etnicul românesc, a devenit legea românească. Român, românească sînt cele două noţiuni care întreţin, accentuează o con- ;ă românească, o conştiinţă de neam românesc, distinctivă de cele- legi, streine, de celelalte popoare, de altă lege, ataşantă în schimb arele tot al poporului propriu.

Dar ceea ce aceentuiază caracterul românesc al luptei e distincţia mala dintre iobăgime şi stăpînii ei. Românii lipsiţi de o clasă stăpî- ure proprie, care s-a confundat treptat în nobilimea maghiară, io- nea română e supusă unei clase stăpînitoare eterogene, maghiare, sta în aşa proporţii, că român a ajuns să fie aproape sinonim eu ?, stăpîn cu ungur.

In aceste condiţii poporul român a rămas profund dezavantajat şi iral. Lipsit de o clasă suprapusă proprie, susţinătoare a unei culturi re proprii, el a fost condamnat să susţină prin munca sa, în schim- n^ui tuni proprii, cultura altora. Dezavantajat şi faţă de semenul său *l* de alt neam, care în comunitatea lui de neam şi credinţă cu stă- , cu susţinătorii culturii neamului lor, putea să beneficieze cu totul şi de reflexele culturii, şi de posibilităţile deschise de şcoala pro-

priului neam, ba larg şi de şcoala europeană, a fost mai grav osândit decît semenul său. Posibilitatea restrânsă a frecventării şcolilor celorlalte naţiuni implica în revers primejdia disimilării şi deci alimentării culturii altora.

Faţă în faţă stau o nobilime masivă, stăpînă a pământului ţării, o orăşenime înstărită, sitîlpi materiali solizi ai bisericii, ai culturii proprii, o reţea largă de şcoli de înalt prestigiu, o intelectualitate cu orizontul larg deschis spre cultura europeană, o preoţime instruită, bine dotată, părtaşe din dijma tuturor, cu o nobilime românească fără moşii, o orăşenime oprită în suburbii, o intelectualitate proprie ou totul scăzută, ou nici măcar o şcoală de măsura acelora, ou o preoţime neinstruită, nedotată, şi o biserică pe care masa însăşi trebuia să le susţină, peste noianul sarcinilor sale, din sărăcia proprie.

Ceea ce adînceşte şi mai mult separaţia, aocentuiază antagonismul e atitudinea în consecinţă a naţiunilor politice, îndoita repudiere a poporului român şi a religiei sale. Mai ales în urma reformei. Reforma venea cu limba naţională în biserică şi apoi şi în cultură, însemnând şi pentru români un remarcabil pas înainte. Pentru masele lor însă venea cu grave perturbări, cu repudierea riturilor atavice, consacrate de veacuri, în oar'e se concretiza credinţa lor şi la care erau atât de sensibile. N^a reuşit decît să le stârnească repulsia, fanatismul, rezistenţa, să facă în ochii lor odios ou deosebire calvinismul. Drept replică, în ochii naţiunilor politice românii sînit o naţiune incultă, barbară, religia lor e oarbă, înecată în superstiţii, preoţii ei sânt orbi oare conduc orbi; nici nu e creştină, e „schizmatioă". Se adânceşte separaţia şi în sus şi în jos. In sus se aecentuiază distincţia naţională, în jos separaţia etnică.

Consecinţele se arătară numaidecât şi pe plan politic. Naţiunile politice îmbrăcând acum şi ele caracter naţional, naţiunea nobililor permutîndu^se în naţiunea ungurilor, se deplasează şi obiectivul adversităţii lor dinspre iobagi înspre români, sfârşesc prin a repudia, solidar, naţiunea română în sine, declarând-o, chiar prin legiuirile ţării, numai „pro tempore suferită (în textul original *szemvettetnek, patialtatnak,* ceea ce înseamnă a suferi, a suporta pe cineva, tolerat sună mai atenuat) usque beneplacitum Principum et Regnicolarum". E exclusă dintre fiii patriei, vieţuind în afara cadrelor ei constituţionale. în dieta ţării nici un reprezentant al 'românilor, ca şi cînd ei nici n-ar exista, nici măcar episcopul lor calvin. Se conturează, se fundamentează încă de pe acum premizele luptei naţionale.

Catolicismul care a păşit pe urmele calvinismului în secolul al XVIII-lea, trăgând învăţămintele 'a reuşit mai bine. Dar a reuşit şi să întreţină un veac întreg o 'agitaţie, o luptă de rezistenţă românească în mase, mereu distinctă, mereu alimentând o conştiinţă proprie.

Dar acestei conştiinţe i se suprapune acum, o stimulează direct. pe plan naţional lupta politică românească pornită de intelectualitatea oare se ridica. O stimulează vasta şi îndrăzneaţă luptă iniţiată de Inochentie Micu pentru ridicarea românilor la naţiune politică. In concepţia sa Inochentie Mi<cu naţiunea română o întemeia pe totalitatea poporului român, pe masele lui. Iar revendicările sale în favoarea ei pe vechimea, pe ro-

tatea, pe continuitatea lui pe acest pămînt, pe numărul iui şi pe tatea sarcinilor sale. In inferioritatea în oare era ţinut poporul .n, el vedea înainte de toarte ura naţională şi religioasă a celor-neamuri.

2eea ce stârni în replică lupta acerbă pe acelaşi plan naţional a nalor politice, un val şi mai puternic, şi mai durabil de incriminări la ja întregului popor român. Era cu totul nouă pentru ele această înıere a naţiunii pe mase, pe numărul lor, această întemeiere pe masa diată a supuşilor. Un nou val de ură, de dispreţ mai ales din partea imii. Naţiunea (română e o naţiune doar de ţărani şi iobagi, o naţiune ară, încărcată de vicii, înclinată la toate relele. Sînt românii mulţi, ;înt mulţi prin această mulţime „netrebnică", „josnică". Nici nu sînt itoni, sînt mai mult venetici din ţările române. Ba sînt şi periculoşi comunitatea lor de neam şi religie cu cei din afara arcului carete., etc.

[n lupta pentru programul politic, intelectualitatea românească nu înează încă masele populare. Dar nu le lasă nici indiferente. Rele luptei sale se propagă treptat şi în jos, adaptîndu-se năzuinţelor Urmele ei în mase documentaţia le înregistrează mai puţin. Le vor urisi însă cu atât mai mult ţăranii înşişi, în timp ce îşi vor exprima nit şi pornirea naţională, în cursul răscoalei.

Programul politic al lui Inochentie Micu cu perspectivele lui istoce-i drept, era prea înalt încă pentru înţelegerea populară şi mai L accesibil acum maselor angrenate în genere în lupta împotriva i. Erau uşor accesibile însă şi pentru ele lozincile lui simple: sîntem îai vechi, cei mai numeroşi, cei care poartă sarcinile cele mai multe, lie să avem aceleaşi drepturi ca şi alţii.

3u atît mai accesibilă trebuia să le fie lupta lui direct în favoarea pasiunea eu oare le îmbrăţişează cauza de-a dreptul pe plan româıntegrînd-o în lupta naţiunii. Acuzînd în termeni gravi întreita asu-a naţiunii, -socială, naţională, religioasă, ca tiranie, jug despotic, despotică de neam, sclavie, robie «.egipteană şi alte asemenea, el viL evident înainte de toate pe cei de jos. Acuză grav servitutea lor, jele excesive, abuzurile la care sânt supuşi. Servitutea lor o înfăţi*i* în culori patetice, acerbe, cu patima combatantului: Magnaţii şi nobilii unguri pe supuşii lor români mulţi îi tratează amarnic decît turcii pe robii lor, căci turcul cel puţin le dă robilor e mîncare şi îmbrăcăminte, iobagilor stăpînul lor nu — sună lim-lui. Plugarul român e silit să lucreze şi şase sau mai multe săptă-in. şir. Iar cînd e lăsat acasă, timpul bun de lucru, în care ar fi putut sa scoată vreo roadă de pe pămînitul său a trecut. Alţi domni îi mun-pe iobagi cîte trei, patru zile, ba şi toate zilele săptămînii, tot timpul ™- Unii le lasă şi nenorociţilor supuşi cîte două zile pe săptă-, dar şi acelea rămîn nimic, căci dacă în săptămînă se nimeresc două Ltori sau ploaie, nenorocitul trebuie să se mulţumească cu atît. De e poate uşor vedea — spune el — de ce supusul *geme,* de ee e atît *eu împilat, de ce nu poate plăti darea regească cu oare e impus.

Pe Pămînitul Regesc dregătorii saşi se poairtă cu românii ca şi cînd ar fi robii *(mancipia)* lor. Le iau tot pămînitul şi pe deasupra îi pun cu puterea la robote pe nefericiţii care nu au nimic afară de casă. Pe domeniile nobiliare biserici şi sate româneşti întregi sînt despuiate de pămînturi, de dealuri, munţi, fînate, păduri, vii, mori, c-rîşme şi alte venituri avute înainte, stăpînii le-aiu făcut proprietatea lor, le-au inclus în propria economie. Să li se restituie aceste pămînturi iobagilor şi atunci va scădea şi robota. Românii n-au dreptul la păduri, la ape, nu pot planta vii în voie, ei au drept numai să fie încărcaţi ou noi şi noi sarcini; ei necum să fie consideraţi fii ai patriei, noi sînit nici măcar toleraţi. Legile ţării s-au îngrijit ca iobagul să nu poată nici cuteza să se mute, să nu-şi poată nici testa bunurile sale — acuză el în petiţiile sade. Iar în sinod — e acuzat — a alarmat pe ţăranii, prezenţi şi ei, -că domnii pregătesc o lege care să le ia şi supuşilor de liberă strămutare acest drept, la care ei 'tare s-au mişcat. Soarta românilor e mai grea şi decît a evreilor, toleraţi şi ei. Evreii se pot muta, românii noi. Ei îşi pot testa bunurile, românii nu ş.a.m.d.

Cît priveşte dreptul la şcoală, în Transilvania doar nu 'este în vigoare robia, supuşii nu simt robi ca libertatea lor să fie la voia domnilor pămînteşti.

Ridică o serie de revendicări în consecinţă. Supuşii români, *misera nostra plebs,* să nu mai fie încărcaţi cu sarcini excesive, sarcinile să li se repartizeze echitabili. Pe moşiile nobiliare să li se reducă robota la două zile pe săptămînă. Pe Pămîntul Regesc să se şteargă cu totul sarcinile iobăgeşti, locuitorii lui să fie egali în drepturi, cere „concivilitaitea" lor. Fiii iobagilor să nu mai fie opriţi de stăpîni să înveţe meserii. Meseriaşii români să fie admişi şi ei în bresle. Fiii preoţilor şi ai iobagilor să nu mai fie opriţi de stăpîni de la şcoală, stăpînii care-i opresc să fie pedepsiţi ou 100 de florini. Celor capabili să li se dea posibilitatea să urmeze şcoli mai înalte. îl preocupă învăţămîntul sătesc, cultivarea poporului în genere. In lipsă de şcoală îndeamnă pe preoţi, pe dascăli la instrucţie privată.

Nu e greu de recunoscut problematica iobăgiei oare va stărui apoi şi în politica de stat a absolutismului luminat: libertatea de strămutare a iobagului, dreptul lui la pămînt, la meserii, la şcoală, dreptul lui de a-şi testa bunurile. Şi nu e greu de recunoscut problema în curs a politicii imperiale: scăderea şi stabilirea zilelor de lucru ale iobagului. Firește, în favoarea revendicărilor Inochentie implicînd mereu şi interesele imperiale: folosul public, utilitatea naţiunii în stat, nevoile fiscale şi militare, emigrările, la care regimul era atît de sensibil[90].

Inochentie Micu a trebuit să cadă înainte de vreme şi a trebuit să întreprindă o asemenea luptă într-o atmosferă de suspiciune, de ostilitate a maselor împotriva Unirii. Mişcările îndelungi populare care urmează o ameninţă iarăşi cu prăbuşirea. Emigrările, mişcarea lui Sofronie au convins şi regimul că nu se mai poate merge exclusiv pe vechea linie

[90] Asupra acţiunii lui Inochentie Micu v. mai pe larg D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum,* ed. a Ii-a, 1967, p. 137—199.

nirii, că trebuie recunoscute două confesiuni, în frunte ou doi epis-
Ou întemeierea regimentelor de graniţă, menite să stăvilească emi-
•ile, se stârniră tocmai noi valuri de emigrare.

Toate acestea se petrec pe plan românesc, întreţin o problemă româ-
jcă. Caracterul confesional al mişcărilor nu poate 'ascunde calami-
e fondului social. Ele accentuează pornirea împotriva apăsărilor pe
! românii trebuie să le îndure în plus faţă de celelalte neamuri. „Că
trebuie cătane preaînălţatei crăiese — sună o petiţie a românilor din
) românii merg, unde 'trebuie oameni tot românii merg, iar saşii
merg şi nici celelalte neamuri, nu merg, numai tot românii. Iar saşii
1 că pământul i-^al lor şi al celorlalte neamuri, şi ne iau viile şi locu-
de nu avem unde să ne pripăşim. Porţie dăm noi românii cît celelalte
nuri din Ardeal toate laolaltă şi ei spun (totuşi) că pământul i-al
Cuartire dăm românii mai multe decît celelalte neamuri, întocmai
i cărăuşie"[91]. Limbajul lui Inochentie Micu!

Nu lipsesc de-acum nici ecourile argumentelor istorice puse la te-
a luptei politice a naţiunii. „Nu ne putem mira îndeajuns — ştie
orghe Rettegi „din anumite relaţii" că ar fi scris românii comitelui
itatului Hunedoara — care e pricina că voi ungurii ne-aţi apăsat pe
înbr-atîta şi negaţi aruncat după cap şi jugul iobăgiei, cînd noi
;m şi am fost totdeauna mult mai mulţi decît ungurii şi, ce e mai
t, sîmtem şi mai de mult în această ţară decît voi, căci sîntem rămă-
e încă a vechilor daci"[92]. După cum nu lipseşte nici gîndul că Unirea
arte „de fraţii din Ţara Românească şi din Ţara Moldovinească" —
ne întîmpină el din *Plîngerea Sfintei Mănăstiri a Silvaşului.* Problema
iobăgiei se confundă deci mereu şi ou o problemă româ-că. Lupta
naţională românească începută pe plan politic din cadrul nului
cuprinzător al întregului popor român fără deosebire care era •ica,
trebuia să cuprindă în sfera ei problema întregii naţiuni. Iar mea
conceptă avînd la temelia sa masele, trebuia să le implice în-i fel
sau altul şi pe ele. Legătura se făcea acum prin preoţime, impli-şi în
luptele naţionale ale intelectualităţii, şi în cele confesionale sau sie
ale ţărănimii. In lupta naţională ea era angrenată prin însăşi ori-e
acţiunii, din cadrele bisericii. Iar de mase era strîns legată nu nu-
prin profesiune, prin complexitatea implicaţiilor sale în viaţa lor ci,
ales, prin starea aproape identică. Preotul sătesc pe domenii nu e
: un cvasiiobag şi el, înscris în urbanii, în principiu cu scutiri de ser-
ie comune iobăgeşti, ce-i drept, dar veşnic discutabile, veşnic încăl-
E în aceeaşi stare materială, osîndit la aceeaşi muncă a braţelor,
■cat mereu şi el de calamităţile servitutii. El mai trebuie să îndure
inegalitate flagrantă cu preotul religiilor „recepbe". Chiar cînd se
ră^ de ^unele distincţii, ca preoţimea unită, ele rămîn în genere pro-
ini neîmplinite, şi tocmai prin aceasta supărătoare. Preoţime victimă.
[a]l[e]s ea, aceleiaşi repulsii din partea naţiunilor politice şi religiilor

---

12 o' f?[ra]Ş[or]nir, Istoria *dezrobirii religioase,* I, p. 178 (anexe).

«e.tegi Gyorgy, *Emlekezetre meltâ dolgok 1718—1784.* Editate de Jako iond, Bucureşti, 1970, p. 117.

„reoepte", animată deci de aceeaşi ostilitate sociaiă-naţională, accentuată încă prin compasiune firească la suferinţele masei păstorite, oa şi prin preceptele, prin mistica profesiunii sale.

Şi-apoi intelectualitatea însăşi, purtătoarea programului politic s^a ridicat direct din rîndul maselor sau aceleeaşi preoţimi. Năzuieşte în sus, dar e legată mereu de ele şi prin inferioritatea ei socială, şi prin respingerea ei pe plan public, şi prin spirit şi profesiune. E legată şi prin repudierea ei pe plan religios, şi prin solidaritate naţională, firește.

Lupta naţională românească în secolul al XVIII-lea pornea pe două planuri, unul politic, programatic, celălalt social, empiric, constituind cele două laturi ale ei. Sub aspect popular ea se confundă mai întîi într-o lungă frămîntare confesională, acoperind o bună parte a acestui secol, afectînd regimul imperial însuşi, prin rostul politic pe care l-a destinat Unirii şi mai ales prin emigrările la care aceste frămîntări au dat naştere.

Sub raportul acţiunii masele populare făcuseră de^acum o lungă experienţă, un lung exerciţiu al rezistenţei, al mişcării, al răzvrătirii, presărate cu un veşnic dute-vino de plîngeri, de delegaţii, chiar pînă la împăratul, de anchete şi paraanchete, de nenumărate bătăi, maltratări, închisori, punctate de cutezătoare nume ţărăneşti. Au avut felurite prilejuri pentru a-şi verifica puterea. Cel puţin în două momente au dus la marginea pieirii Unirea, în mişcarea racoţiană şi în cea a lui Sofronie.

în mişcarea racoţiană iobagii români au făcut experienţa răzvrătirii în solidaritate cu toată iobăgimea Transilvaniei, înoercînd rezistenţa iobăgiei însăşi. Franoisc Răkoczi ridicase iobăgimea la arme cu promisiunea eliberării. Ani de-^a rîndul s-a exersat o bună parte a iobăgimii în purtarea armelor, cu iluzia libertăţii viitoare. Ceea ce nu putea rămîne fără urme în spiritul ei, în ciuda dezamăgirii -către a urmat. Noţiunea de „euruţ" dăinuie mai departe, reînvie ori de eîte ori se iveşte vreun noiu prilej de răzvrătire. Ne va întâmpina şi în cursul răscoalei lui Horea.

In mişcarea lui Sofronie iobăgimea făcu experienţa de-a dreptul pe plan românesc, ameninţînd iobăgia indirect ou alungarea. Masele se retranşară în cetatea Munţilor, Sofronie de două ori a fost smuls din mîinile autorităţilor civile şi militare, oare în cele din urmă au trebuit să trateze cu el în regulă ca cu o indiscutabilă autoritate populară. Şi acestea se petreceau drept în focarul viitoarei răscoale, şi numai, cu douăzeci şi trei de ani înaintea ei. Ecourile mişcării nu se vor stinge. „Scrisorile sofroniene" de după plecarea lui, printre ostilităţile confesionale, vor ameninţa tot mai mult iobăgia însăşi. In scrisori surprindem şi un asemenea limbaj: „De aceea acum staţi uniţi, şi gătiţi-vă de război, ea să gonim Unirea şi iobăgia din ţară. Ci cumpăraţi-vă puşti şi pistoale, căci va veni vremea cînd veţi da un plug cu boi pentru un pistol micuţ, şi nu-l veţi afla. Şi să nu credeţi că aceasta e glumă sau poveste, ci grăbiţi-vă, căci nu ştiţi ceasul cînd va veni şi porunca"[92a].

Răzvrătirea năsăudeană în legătură cu înfiinţarea regimentului de graniţă e şi mai aproape de răscoală. Un alt exerciţiu al curajului popular, cu consecinţe răsunătoare, cu ecouri, durabile. Frămîntările, beje-

---

[92a] N. Iorga, *Sate şi preoţi din Ardeal,* 1902, p. 275—276; L. . ? *r* **i'i'**

frîngerea ou roata ia lui Tănase Todonan, spînzurătorile, ploaia de
l de atunci n-au avut timp să fie uitate.

Înfiinţarea regimentelor româneşti şi-a mai avut însă consecinţele şi lanul iobăgiei. laită exemplul seducător, iată un mod de a evada din gele ei. Grănicerul nu e iobag, el nu e supus nici unui domn pămîndecît împăratului. In schimbul serviciului militar pe careul face, el ipîn pe casa, pe pământul său. E ceea ce va ispiti şi pe ţăranii răs-
;i-

Dar treptat în însăşi atmosfera în care se petrec loaruirile e tot mai dlă o primenire. Bat denacuim tot mai sensibil valurile înnoitoare ale nismului. Bat tot mai sensibil şi în politica de stat. Noul Consiliu ;at, noul ooregent îl fac tot mai simţit. Noua orientare politică e purde tot mai întinsul aparat de stait şi cu deosebire de armata impe-
de ofiţarimea ei, în genere ostilă nobilimii. Generalii imperiali sînt iuit şi oameni apolitici. Sînt nu numai agenţi credincioşi ai politicii •mişte, ci şi preţioşi informatori asupra problemelor ţârii, consilieri influenţează politica imperială. Şi ceea ce ne interesează cu deoe, atrag amplu atenţia şi asupra calamităţii iobăgiei şi servitutii rolor, influenţînd şi politica faţă de iobăgiome şi de români. Memoriile ntinse, descrierile ţării *(Landesbeschreibung)* sînt nu numai temeî incitative ale eforturilor reformiste, ci şi preţioase izvoare docuBire, dezvelind tot complexul de vicii al statului şi societăţii Tranniei[93].

Ceea ce bate la ochi penferu orice luminist e, fireşte, gravitatea râurilor feudale, servitutea, umilirea omului, întunecimea în oare e , muncile, sarcinile strivitoare la care e supus. Servitutea îi apare ilorile cele mai negre, o condamnă în termeni gravi. Tiranie, robie, ie şi <adltele asemănătoare sînt epitetele curente cu oare o osîndesc, i care o osîndise şi Inochentie Micu!

Cîte osînde nu vor fi circulat şi pe cîte căi nu vor fi ooborît şi în jos, moştinţa celor în cauză. Cîte asemenea gînduri nu «puteau coborî, o formă seu alta, şi cu lumina pe care luminismul, eminamente mit, se străduia să o coboare şi în mase, mai ales în mase. Un vînt vnic bătea de acum, sub numele raţiunii, luminii, ameninţînd servi-i, vînt pe care nu putea să nu-1 simtă şi iobagul şi cu atît mai mult ?ul român, cel mai oropsit.

Un întreg complex de cauze, de motive de răzvrătire, se cumulează ■u, ^pe diferite planuri, se ridică ameninţătoare. Un lung proces, ■u în dezbatere, întăreşte pe supus în conştiinţa nedreptăţii sorţii
pe supusul român în îndoitul acestei nedreptăţi. Dar îl întăreşte ■ ^conştiinţa puterii sale, îi alimentează, îi accentuează spiritul de Ită. Nu lipsesc decît momentul incitator şi prilejul. Vor sosi şi «a sub împăratul Iosif al Il-lea.

,^,meri1;ul lucrării lui Mathias Bernath, *Habsburg und die Anfdnge der* Hicnen *Nationsbildung*, Leiden, 1972, de a fi insistat asupra rolului aparatului ir în reformismul imperial.

ÎMPĂRATUL IOSIF AL II-LEA

Iosif al Il-lea e cel mai pasionat reprezentant al monarhului luminist, cel oare a încercat reformarea mai adine a statului său. încă de pe timpul eoregenţei surprinde adesea Consiliul de stat ou îndrăzneala soluţiilor sale, împărăteasa de multe ori trebuie să-l tempereze. Pătruns de filozofia luminilor, adept al atotputerniciei raţiunii, imaginează reformarea iraţională a statului. Această reformare o concepe ea operă de guvernămînt a monarhului luminat, venită de sus, prin atotputerea lui. Monarhul trebuie să exercite o putere absolută, voinţa lui trebuie să devină lege. Dar această putere şi această voinţă el trebuie să le pună în serviciul statului, al binelui public, al fericirii supuşilor săi. Trebuie să cunoască el înaintea tuturor, înaintea poporului însuşi nevoile lui, să lucreze pentru bunăstarea şi fericirea lui, la nevoie chiar împotriva voinţei lui. „Totul pentru popor, dar nimic prin popor" e lozinca pe oare şi-o întipărise încă din tinereţe. Fericirea poporului se realizează în cadrul statului şi prin stat. Statul deci înainte de toate. Valoarea cetăţeanului se măsoară cu utilitatea lui în stat. Şi pentru că cea mai mare utilitate în stat o reprezintă masele producătoare şi contribuabile, spre ele trebuie să se îndrepte atenţia monarhului luminat, în primul rînd în favoarea lor trebuie să-şi reformeze statul. Adept şi al fiziocratismului, pune greutatea mai ales pe producţia pămîntului şi pe ţăran, cel mai util în stat, ca producător direct, ca contribuabil, dar şi ea soldat la nevoie. în consecinţă, în atitudinile sale împăratul arată deschis aversiune faţă de nobilimea neproductivă şi necontribuabilă şi simpatie pentru ţăran. Darea trebuie aşezată pe pămînt şi pe productivitatea lui, în mîinile ori cui s-ar afla, deci şi pe pămîntul nobiliar; şi nobilimea să plătească dare. E preocupat în mod deosebit de starea şi sarcinile supusului, de ridicarea lui materială şi în mod concret de reglementarea atît de mult aşteptată a raporturilor lui cu stăpînul, de desfiinţarea serbiei. în gîndurile lui o cer acum aceasta luminismul, raţiunea de stat, mişcările ţărăneşti deopotrivă.

Toate acestea nu i-au rămas streine nici poporului. împăratul personal n-a scăpat nici un prilej de a ostenta eu gîndurile sale, ou preferinţele sale. în zelul său de *a* cunoaşte nevoile poporului, caută mereu contactul direct ou el, primeşte des pe ţărani la Curte, „ţine uşile deschise în orice zi, la orice oră, fie pentru a asculta plîngerile, fie pentru a lămuri dubiile" — cum se exprimă într-un ordin al său din 17 martie 1784[94]. Călătoreşte des în lungul şi latul imperiului, aseultîn-dule păsurile, oulegîndu4e plîngerile ou miile, adesea cu mîinile sale, chestionîndu-i, pe cît putea învăţa, cu cîteva cuvinte chiar în limba lor. Nici unul din monarhii imperiului n-au reuşit să insufle poporului ideea „bunului împărat" ca el.

[94] „Fores Suae Majestatis omni die, ac hora apertas fuisse, partim ad faciendas sibi Remonstrationes exaudiat, partim ut suborta dubio dilucidat". Caietele, XXXII, f. 8.

Prin Transilvania prima călătorie Iosif o făcu încă pe cînd era core--
„ în vara anului 1773.

Drept pregătire, împărăteasa cu puţin înainte de plecarea lui trimise curier special un ordin Guvernului din Transilvania, ca încă înainte sosirea lui să se cureţe fără întârziere drumurile publice de toate miile celor executaţi ou ştreangul, <ou roata şi cu ţeapă, care după L de pînă acum stau expuse pe margini de drumuri spre oroarea torilor. Iar de acum încolo să nu se expună după supliciu mai mult rei zile, după oare să se îngroape[95].

Episcopul Sofronie Chirilovici scrie din Bodomir încă la 7 aprilie -.) 1772 (1773?) protopopului din Abrud că după înştiinţarea Guver- ii împăratul va veni în Transilvania pe la Muncaci şi de acolo va e călare pînă la Sibiu, şi anume prin oraşele şi satele Budeşti, Lăpu- Unguresc, Gherla, Cluj, Beclean, Năsăud, Rodna, Prundul Secului îîrgul de sus, Bistriţa, Reghin, Gurghiu, Sînmihai, Bezed Mezi (Be-), Sînmiolăuş, Frumoasa, Tîrgu Secuiesc, Zagon, Braşov, Codlea, Făgă- Âvrig, Sibiu, Mediaş, Sighişoara, Cohailm, Nocrich, Sibiu, Alba Iulia, ;na, Alba Iulia, Deva, Haţeg, Bareşti, Livadia şi de acolo în Banat. JU acest prilej „măcar cine va fi slobod a-şi arăta nevoia şi plîngerea numele suplicantului", iar împăratul va da suplicile împărătesei[9*5].

Solicitat, baronul Samuil Brukenthal pregăti un lung act de infor-« asupra ţării. Pe multe pagini el prezentă organizarea şi instituţiile i, raporturile dintre cele trei naţiuni şi patru religii recepte. Despre igime însă nu spune mai mult decît că ea nu are nimic propriu decît *i* sîrguinţei sale şi că stăpînii ei beneficiază de patru zile de lucru ;ămînal, respectiv două de la jeleri. Iar despre români locurile cu- :ute, că ei legal nu sînt naţiune, ci numai plebe sau popor *(plebs r Volk),* după lege sînt numai toleraţi şi excluşi de la libertăţile şi >turile celorlalte naţiuni. Ei nu au nici Stare, nici teritoriu propriu, înt risipiţi printre celelalte naţiuni etc. Doar clerul lor unit se bucură arerogativele clerului celorlalte confesiuni[97].

11 lămureau mai bine, şi acuma, şi mai pe urmă acele lungi „De- eri ale ţării" făcute de generalii sau înalţii demnitari imperiali, arieri care abundă în acest răstimp, şi-1 vor lămuri propriile obser- i. Asupra calamităţii iobăgiei, servitutii românilor, asupra motivelor ;-i incită la emigrare, îl lămurea copios cu deosebire memoriul din 2 al tezaurarului Transilvaniei (pînă la 1772), contele Leopold Clary. ginea prezentată de el e nu numai edificatoaire, ci şi mişcătoare.' "ea supuşilor îi apare în cele mai sumbre culori: „Iobăgia, căreia îi ^ supus aproape întreg poporul român, e o apăsătoare povară care-i âcseşte supusului aierul şi îi face nesuferită patria. Poporul român idurat mereu tratament inuman, a fost adus la disperare şi de la asta la emigrare". Economia ţării se întemeiază întreagă pe munca "ilă, sarcinile sînt nemăsurate, excesive, libera voinţă a stăpânului

---

[90] Densusianu, p. 97. Ordinul Guvernului din 11 mai. Caietele, XXXII, f. 22—23.

[91] *Ibidem,* XXXII, f. 47.

[92] Georg Schaser, *Denkwiirdigkeiten aus dem Leben des Freiherrn Samuel >rukenthal,* Sibiu, 1848, anexe, p. 23—25. întreg memoriul, p. 22—38.

stăpîneşte cu putere absolută toată familia iobagului. Şi-apoi mulţimea copiilor întunecă şi mai mult imaginea. „Casă mizeră oare prea puţin apără de frig, îmbrăcăminte tot atît de mizeră, o femeie uscată de sărăcie, copii nevoiaşi, câmpuri pe jumătate pustii, cămări goale, vite vlăguite sînt o privelişte de chin, nicidecum de speranţă în vreo schimbare a ororii vieţii". Nobilimea îşi culege roadele din sudoarea supusului şi i le vinde ou camătă, atrage pe supus în serviciu de cuarte sustrăgîndu-l culturii pămîntului. Tot atîtea motive de emigrare a românilor în Ţările Române şi chiar în Rusia. Ei n^au aeees la ştiinţe, arte, meserii, cînd românul îşi are virtuţile sale, agerimea spiritului, curajul, moştenite prin originea lui romană. Spiritul viu al acestui popor n-ar putea fi incitat decî't la rele dacă nu se vine la timp ou un remediu. Dacă românii formează majoritatea în ţară, atunci rezultă de la sine că pe acest popor se întemeiază bunăstarea ţării. „Mîinile românilor întreţin deci drumurile şi căile, ei aduc locuitorilor produse de folosinţă din cei mai îndepărtaţi munţi, ei cultivă partea ceia mai mare a câmpurilor, viilor, ei sînt principalul temei al cărăuşitului, de la ei curge cea mai mare parte a dărilor în oaseriile principelui, din aceste mâini vin cele mai multe venituri camerale din creşterea vitelor şi păşunatul cerut de ele, din rîndul românilor se recrutează soldatul, din rîndul lor se asigură considerabilele transporturi de sare. Acest popor este acela Oare scormoneşte munţii şi părpăstiile pentru a scoate din inima pămîntului preţioasele minereuri spre folosul stetului şi al principelui. Este cu totul neîndoielnic, că tocmai acest popor, oare îndură atîtea chinuri, e cel mai indicat pentru utilizarea în scopul bunăstării generale şi tocmai de aceea merită o atenţie cu totul deosebită grija pentru el pe viitor"[98].

■ ■ Călătoria avea înainte de toate un scop politic, inspectarea graniţelor şi verificarea problemelor care se puneau în legătură ou planul anexării Bucovinei. Ou acest prilej cercetă însă şi stările din Transilvania străbătînd-o în toate sensurile.

Pornind la 6 mai din Viena, la 9 mai se găsea la Arad. De aci a făcut mai întîi, pînă la 21 mai, o incursiune în Banatul timişan. De acolo pe la Poarta de fier a pătruns în Ţara Haţegului. De aici începe călătoria sa lungă, în trăsură sau călare, după dificultăţile drumurilor, împăratul venea însoţit de adjutantul general Nostitz, generalul Siskovich, feldmareşalul Pelegrini, şi o suită întreagă, oonstînd din 12 trăsuri, pentru oare la fiecare staţiune se cereau 72 de cai".

La 23 mai e la Haţeg, de unde ia drumul prin Hunedoara, Orăştie, Alba Iulia. De acolo, în 26 mai face o călătorie la Zlatna şi înapoi. De la Alba Iulia porneşte apoi prin Sebeş, Miercurea la Sibiu, unde e la 29 mai. După o zi de popas aci, luă drumul Rupea, Dumbrăveni, Mediaş, Porutmbac. In 3 iunie de la Porumbac vizitează Tălmaci, Tuirnu Roşu, ■ Porceşti. In 4 iunie pornind de la Porumbac, trece prin Viştea, Făgăraş, Şercaia, Şinca, Vlădeni, Codlea, Tohan, Bran, pînă la frontiera Ţării Româneşti şi înapoi prin Rîjnov la Braşov, unde se opreşte o zi. Cerce-

[08] Apud M. Bernath, *op. cit.,* p. 199—202. —0 . ,->&"-'*■

[99] Păcăţianu, *Cartea de aur,* I, p. 75. TI*B *»

frontiera în Valea Timişului, pasul Buzăului, Pasul Oituziuiui. nd prin Secuime, inspectează pasul Ghimeşului. Străbate valea Gurui, atinge Praid, Sînmiclăuş, Reghin, la 19 iunie e la Bistriţa. La u' Rodna atinge frontiera Moldovei. Străbate ţinutul regimentului raniţă de la Năsăud. De la Năsăud prin Dej, Lăpuş, Gherla, în nie ajunge la Cluj, unde se opreşte o zi. De la Cluj, prin Turda ia ui Sibiului, unde ajunge în 28 iunie. Aici stă 12 zile, găzduit la aria numită mai tîrziu în amintirea momentului „La împăratul inilor". La 11 iulie pleacă prin Mediaş la Tîrgu Mureş. De acolo Reghin la Năsăud, Telciu, peste Romuli la Săcel, Borşa şi îndărăt Rozavlea la Sighet. De acolo la ocnele de sare, îndărăt la Sighet)i la Hust, de unde apoi a luat drumul Galiţiei[100]. Peste tot a in-at trupele şi cu deosebire regimentele de graniţă, n tot timpul călătoriei sale, ţărani, populaţie diversă, înşiruită pe inile drumurilor, nu numai îl ovaţionează, ci îl şi asaltează cu felu-Dlîngeri. El se opreşte adesea să le asculte păsurile, să le culeagă erile, chiar cu mîinile sale. Le intră uneori chiar în case. Spre ta lor surpriză, li se adresează, cu cîteva cuvinte, cîte a putut învăţa, în limba lor, promiţîndu-le cu un „oi căuta" să le rezolve plîn-

'rotonotarul Mediaşului, Mihail Conrad de Heydendorf, care a înpe împărat ca informator şi interpret prin scaunul Mediaş dă mai ; amănunte despre trecerile sale printre şirurile de mii de oameni, ■e ţăranii nenumăraţi care în genunchi îşi ridicau spre el plîngerile, e cum îi îndemna în limba lor să se scoale, cum îi chestiona, cum imea hîrtiile. Dă amănunte de pildă asupra ostilităţii dintre saşii nanii din Aţei. Aci saşii au alungat pe români arzîndu-le colibele, inii s-^au răzbunat punîndu-le în repetate rânduri foc. Saşii cer ^area lor. Românii la rîndul lor tot satul se plîng că trebuie să ască dările şi să poarte toate sarcinile publice în rînd cu saşii, ie să dea bucate, să facă cărăuşii, slujbe în rînd cu ei, cînd doar mânii nu au nici vii, nici arătură, nici fînaţe, saşii zic că pămîntul lor, nu vor să le dea nimica. La Bratei, unde a cercetat biserica «r, dar şi două case româneşti, un grup mai mare de români stînd rul trăsurii împăratului se plîngeau cu glas tare că nu pot să trăiască ipsă de pămînt, pe care saşii l-au luat de la ei sau că nu vor să a: rugau pe împăratul să le vină în ajutor. Alţii se plîng de răpiri serici din partea uniţilor. Şi de felurite alte necazuri[101]. Ne putem pui cîte asemenea plîngeri au putut fi în ţinuturile nobiliare, ^je povesteşte şi Samuil Micu în Istoria sa un asemenea episod. .împăratul Iosif II venind în Ardeal, au venit la el un ora bătrin n prost, şi s-aiu plîns înaintea împăratului pentru greutăţile slujbei

---

/V. intinerarul la Const. Sassu, *Ţările Române spre sfîrşitul veacului al* oi iu- în "Revista arhivelor", V (1942—1943), p. 318—321.

el Conrad von Heidendorf, *Eine Selbstbiographie,* mitgetheilt von udolf Theil, în „Archiv des Vereines fur siebenbiirgische Landeskunde", Nsue XVI (1881), p. 426—498. Extras, tradus în româneşte la Păcătianu, *Cartea r,* I, p. 74—84.

■Michael Conrad von Heidendorf, *Eine Selbstbiographie,* mitgetheilt von olf Thil î h

cu care Petru Barceai ungur calvin peste măsură-i asuprea. Barceai au zis către împăratul, cum că minte omul acela. Iar omul acela prinzîndii-şi barba cea albă cu mina au răspuns, că nici aceasta, adecă barba cea bătrînă, nici persoana ou care vorbeşte, adecă împăratul, nu-l lasă să mintă. De a căruia înţelept răspuns mirîndu-să împăratul, lezne l-au crezut, şi cu vro cîţiva galbini de aur l-au cinstit"[102].

Cîte alte asemenea episoade s-au putut petrece, oare se pretau la exaltarea fanteziei populare, la cvasilegende. Ce impresie puternică a putut face asupra mulţimilor care nu văzuseră nici and faţa împănatului această neaşteptată coborîre a lui din închipuire aievea în mijlocul lor, uneori chiar în casele lor, bunăvoinţa cu care-i îndemna să se scoale să-şi spună şi cu graiul plîngerea, cu oare le asculta necazurile şi le promitea să le tămăduiască. Cît de încurajatoare a putut fi pentru iobăgimea oropsită de toţi ocolirea consecventă a stăpînilor ei.

Remarcă însuşi Heydendorf că „Maiestatea sa n-^ dat nicăieri atenţie magnaţilor şi nobililor unguri; în schimb despre naţiunea săsească arăta o părere îngăduitoare, iar prin manifestările sale preamilostive faţă de plebe de tot a uimit-o"[103]. Aici notează Heydendorf că împănatul a primit din ţară 19 000 (!) de petiţii. Cifra e desigur mult exagerată, dar sugerează avalanşa de ■plîngeri ou care a fost copleşit în această lungă peregrinare prin ţară.

în Transilvania împăratul e izbit peste tot de greutatea iobăgiei. De cum intră, în Ţara Haţegului descopere şi cîte 10—20 de nobili sau posesori mărunţi, oare, ce-i drept, trăiesc şi ei în sărăcie, îşi împart între ei iobagii unui sat şi-i încarcă cu robote nesfîrşite, iarna cîte 4 zile la săptămînă cu vitele sau toate zilele în şir cu palmele, iar vara fără întrerupere, nu numai pe iobag cu vitele sale, ci la discreţie şi pe soţia şi copiii lui[104]. In drumul său dintre Rupea şi Sighişoara i se plînseră chiar iobagii comitelui suprem Haller că trebuie să slujească întruna săptămîni întregi şi de multe ori ou toate braţele cîte se găsesc în casă. Mulţi au emigrat din această pricină. După cum l-a asigurat vice-cotmitele Albei, numai din cele 13 sate au emigrat 150 de familii[105]. „Domnul nostru contele Nicolae Bethlen — se plîng iobagii lui saşi din Boian — ne ruinează cu totul cu munca cea multă. De multe ori trebuie să-i lucrăm săptămînă întreagă. De mînoare totuşi nu ne dă, dar bătaie luăm de la prefect degeaba aproape în fiecare zi, oricît am lucra. Ne duce la sapă de lemn. Cînd eram sub stăpînirea Fiscului eram oameni cu stare, dar aoum nu mai avem vite, abia avem pîine de mînoat. Mai mulţi de 50 de locuitori au plecat şi hotarul stă pustiu. Dacă nu ni se întinde o mînă de ajutor, tot satul ni se duce de rîpă"[106]. Ţăranul care prezenta plîngerea, drept demonstraţie de cum a fost bătut veni cu cămaşa plină de sînge!

---

[102] Samuil Micu, *Istoriia şi lucrurile, şi întîmplările românilor,* I, Blaj, 1801, p. 498. Ms. în Bibi. Filialei Academiei din Cluj, col. Msse, nr. 436.

[103] „Archiv des Vereines", anul citat, p. 490. *Cartea de aur,* p. 85.

[104] După notele împăratului Const. Sassu, *op. cit.,* p. 338. n;

[105] *Ibidem,* p. 339.

[106] „Archiv des Vereines", XVI (1881), p. 481—482. ■ awMfc-s

D impresionat şi el cu deosebire de soarta românilor, cei mai oropsiţi, şti bieţi supuşi români oaire simt fără îndoială cei mai vechi şi mai «roşi locuitori ai Transilvaniei, sînt atît de chinuiţi şi încărcaţi de optaţi de oricine, fie ei unguri sau saşi, că saairta lor într-adevăr, 0 cercetezi, este ou adevărat de plîns şi nu este decît de minat că ai găsesc atîţia şi că n^au fugit cu toţii. Nu mă mir că pămînturile nt Tău lucrate, căci doar cum ar putea fi altfel cînd omul de la o zi ta nu e sigur de posesiunea sa şi trebuie să fie zi de zi şi poate «are ceas la lucrul domnului său; cum ar putea în asemenea împre-l să pună râvnă în lucrarea pămîntului său. Altfel, naţiunea are idevăr spirit; neaşezarea ei vine desigur numai din nenorocirea ei, tai mult ou creşterea vitelor trebuie să se îndeletnicească pentru ca ivoie, cînd e la prea mare strâmtoare, să poată fugi mai uşor în parte"[107].

n -acelaşi text îşi exprimă şi impresia generală asupra stărilor şi iei din Transilvania. „Ţara aceasta este desigur frumoasă şi bună, re nevoie de ajutor, paliative şi jumătăţi de măsuri de bună seamă iei sînt suficiente pentru spiritele atît de pervertite . .. Neîncrede-suspiciunea, duhul intrigii domneşte peste tot... Nobilimea ma-ă de nimic pe lume nu se teme ca de ceea -ce ar putea atinge venitu-ale sau ar putea restrânge dreptul său de oare pe drept sau nedrept *ză* uz peste tot unde poate şi să-şi stoarcă în toată legea supusul, de să poată dispune după bunul plac. De aceea ar face orice altceva să accepte vreo reducere. De aceasta are ungurul de fapt groaza nai mare... Iobagul este un sclav al domnului său, el n^are nici lijloc de existenţă, trebuie să slujească mult sau puţin, după bunul cum şi unde vrea domnul său... Aş avea mustrări de conştiinţă n-aş -arăta că această ţară are nevoie mai mult decît -orioare alta reglementare urbarială"[108] — scrie el în raportul său către împă-să şi către Consiliul de Stat.

Călătoria împăratului aduse cu sine un adevărat reviriment în spiri-obăgimii, îi ridică încrederea îrutavo dreptate posibilă, îi spori curajul, al de nesupunere se stîrni pe urmele ei, refuzuri de slujbe iobăgeşti, imăciri de orândueli.

*le-o spune iarăşi Heydendorf. Atitudinea protectoare, bunăvoinţa, agerea pe care o arăta şi a arătat-o împăratul în călătoria sa a ds ochii supuşilor -asupra drepturilor lor, i-a făcut şi mai neînorezăn mai marii lor. Iobagul nu vrea să mai sufere nedreptatea dom-său, ţăranul liber se arată neîncrezător faţă de dregătorii săi, dregătariile, pînă la Guvern -au pierdut mult din groaza pe -care pirau înainte. Mai marii ţării, dregătorimea, nobilimea, magistratu->raşelor, oierul tuturor religiilor aşteaptă, între -teamă şi speranţă, ia rînduire a constituţiei ţării, menţinerea, îngrădirea sau pierderea

---

:■ Textul german la I. Lupaş, *împăratul Iosif II şi răscoala ţăranilor din Mania* Bucureşti, 1935, p. 8, după Const. Sassu, care' 1-a citat şi în româneşte *t unguii* B , , p , dp . *ş g i i ,* Bucureşti, 1940, p. 119120.

^ Lupaş, *op. cit.,* După Const. Sassu, *In jurul reformei agrare din Transil-Marturiile unui împărat.*

şt ungurii, Bucureşti, 1940, p. 119—120.

i Lupaş *i* D *I*

privilegiilor, drepturilor şi puterii lor de pînă acum. Iobagul, şi mai ales plebea românească speră o schimbare generală şi fericită a sorţii sale, el o micşorare a sarcinilor sale iobăgeşti, ea drepturi egale cu ale celorlalţi locuitori ai ţării şi desfiinţarea stării sale veşnice de plebe[109].

In Solnocul dinăuntru, încă în 1773, ţăranii din jurul Panticeului, în frunte cu soldatul Iosif Deac atacă şi pradă castelul comitelui Inczedi, iar pe conte, pentrucă cu prilejul călătoriei împăratului s-ar fi exprimat că împăratul e „nebunul românilor" *(stultus Valachorum)* l-au prins, 1-^au bătut crunt şi l-au silit sub sabie să jure credinţă împăratului[110]. In 1775 pe sub Meseş mai multe sete româneşti se antrenară într-o adevărată mişcare, atermînd nobilimea.

Ce se petrecuse pe sub Meseş, ca să o alarmeze? în februarie 1775 în mai multe sate româneşti de pe valea Almaşului şi Agrişului, în regiunea unde se întindeau moşiile celor mai înalte familii nobiliare ale Transilvaniei, Teleki, Bânffy, Wesselenyi, Haller, Csăki, mai ales în Gîrbău, Gîlgău, Racîş, Chendrea, iobagii se puseră în mişcare înainte de toate pentru robotele excesive. Prilejul fu publicarea noii ordonanţe, *Norma procedendi.* Aceasta venea să precizeze căile judiciare de combatere a exceselor şi abuzurilor, procedura în plîngerile iobăgeşti împotriva lor, în acelaşi veşnic scop de a stăvili emigrările. Numind excesele, şi ea punea în frunte robotele excesive şi alte exacţiuni nedrepte. Iar excesiv, nedrept consideră tot ce e împotriva legii, urbanilor sau ordinelor regale. In al doilea rînd tratamentul aspru, cruzimile domnilor pămînteşti, bătăile fără cumpăt, punerile în lanţuri, închisorile şi alte nemeritate chinuri corporale. în al treilea, luarea a ceea ce supuşilor li se cuvine prin uzul din vechime, prin litera legii sau prin hotărîri legale. Pîra nu o va face direct supusul, ei prin cei care sînt obligaţi prin lege să-1 apere împotriva opresiunii, în comitate vicecomiţii, în districte vicecăpitanii, în scaunele secuieşti vicejuzii regeşti. Aceasta cînd pîrîţii sînt domnii pămînteşti înşişi. Cînd pîrîţii sînt dregătorii lui, pîra iobagul trebuie să o prezinte în primă instanţă domnului său, care e dator să-i dea rezoluţia în scris, ca dacă nu e mulţumit cu ea să poată apela la vieeofieialul cercului său, care e obligat să-i asculte plîngerea, să-i îmbrăţişeze cauza şi să o aducă în faţa Tablei comitatului, oare la rîndul său să-1 provoace pe domnul pămînitesc sau pe dregătorul său să-i dea neîntârziat satisfacţie. Iar dacă totuşi nu i-ar da, 'cauza să o ia în mîna sa procuratorul fiscal şi el să o ducă în faţa Tablei, pe toată scara prescriind gratuitatea pentru supusul lezat. Indioînd procedura, în continuare dă posibilitate de apel la Guvern, oare să refere asupra proceselor urbariale trimestrial Curţii.

In toată această mînă de ajutor oferită de stat iobagului oprimat să se observe iarăşi aceeaşi grije de a-i ţine deschisă calea spre organele statului, spre comitat, spre Guvern şi mai su seamă spre Curte, oare veghează asupra întregii probleme iobăgeşti.

---

[109] „Archiv des Vereines", XVI (1881), p. 653. [110] *Afirmarea românească în Someş,* Cluj, 1937, p. 40.

Cu prilejul publicării ordonanţei însă subofiţerii regimentului de initerie Haller răspîndiră printre iobagi svonul că în ea împăratul le-a >ilit numai o zi de slujbă, cu palmele, pe săptămînă şi că pe toate nlalte slujbe le-a şters.

Satele se ridicară unul după altul. Mişcarea putea să ia proporţii, jilimea se alarmează. Şi înainte de toţi Samuil Brukenthal, proaspăt lit guvernator. Desigur nu voia să-şi inaugureze înaltul post de înlere printr-o răscoală ţărănească şi chiar din pricini urbariale, al »■ arbitru era. O răscoală dezvelind brutal lucrurile, problema urbaă însăşi ar fi primit cu siguranţă o altă rezolvare decît cea dorită el. O ştie doar din precedentul Ungariei. Iar pentru marii feudali ininţare'a era directă. Trebuia cît mai repede prevenită. Lucrurile se leeeau doar după călătoria încurajatoare pentru supuşi a împăratului 1 Transilvania. Era un prim avertisment.

O comisie guvernamentală trimisă în grabă linişti lucrurile. Secretar omisiei e acelaşi Heydendorf, oare însoţise pe împărat pe o parte din mul său prin Transilvania. Pentru secretar fu un nou prilej să conple cu ochii săi mizeria supusului. Se 'arată consternat de starea Lgului. E oprimat, sărăcit, strivit şi nu e nimeni să-i deplîngă mizeria ă-i poată veni în ajutor. Dregătorii comitetului, la care s-^ar putea "epta nu sînt mai buni decît cei domneşti, se poartă cu iobagii lor îl. Sărmanul popor e tratat astfel ou totul inuman, fără vreo pedeapsă tru nimeni. Pe o mare întindere, de multe mile, n-a văzut alte semăiri de grîu decît domeniale. In schimb bietul iobag n-are deloc, pentru îl n-are timp să-1 cultive, la vremea semănatului totdeauna trebuie lujească domnului său[111]. E tonul demofiliei luministe, în nota inten-r regimului, prevenitor asupra consecinţelor posibile dacă remedierea lor nu vine la timp.

Pacificarea altfel nu s-a făcut cu menajamente. Ne-o spune Gheorghe ;egi în memoriile sale. înainte de sosirea comisiei s-^a procedat la oprimare drastică. Patenta — scrie el — a răstălmăcit-o un soldat iţiat, mai ales în Gîrbău, moşia contelui Ioan Haller. Spunea că aşa î porunca: iobagul şi jelerul să nu slujească mai mult de o zi pe ămînă, şi aceea numai sîmbăta şi cu palmele. Dacă domnul are lipsă lujbă cu vitele, ei să meargă numai pe bani. Cei din Gîrbău au mers de departe că deloc nu mai ascultau. Contele a dus asupra lor 40 de aţi, totuşi n-au ajuns la nimica cu ei. Pînă la -urmă a venit şi comi-1, au căutat pe corifei, dintre oare pe cinci i^au dus la Lona în închi-e. Pe 17 aşa i-au „căprarit" că unii poate niciodată nu vor mai fi eni, 12 au fugit. Aşa au făcut şi cu cei din Ciobănea, din comitatul^ ioc. Ba şi din oamenii lui (ai lui Rettegi) vreo trei au început -Sa :e glasul. Dar auzind de ce-au păţit în Lona cei din Gîrbău şi juzii ^Teoltiur şi Olnoc (pe care i-au snopit straşnic), au lăsat-o mai ie. Ba tac mîle, ca să mu fie bătuţi şi ei. Dar, numai să se poată. [r]or scăpa.

Citat de Sassu, *op. cit.,* p. 345.

Cu acest prilej Rettegi exprimă o altă opinie, diametral opusă celei a lui Heydendorf, opinia sa nobiliară: „Aceste e folosul că e liber orice om să înveţe. Asta sigur vreun iobag ştiutor de carte a scornit-o.. Nu merită să-i fie omului milă de ei, pentru că e îngrozitor de maliţioasă naţie românimea asta. In satul acesteia nu se poate ţine bună rînduială. Acesteia nu-i trebuie munca, pădurea o pustieşte ou foc, ou fier. Pomii nu să-i înmulţească, dar nu-i pare rău să-i taie de la rădăcină. Iar dacă rodesc, nici nu aşteaptă să 'crească (rodul), îl cară. Pe uliţi nu se poate umbla de gunoi, dar ca să ducă pentru bucatele sale vreun car sau vreo sanie pe arăturile sale nu-l vezi. Şi doar dacă ar duce atâtea oare cu cîte îşi aduce lemne pentru el sau pentru vînzare, s-ar cunoaşte în bucatele sale la seceriş. Sînt tarîndavi, răi, nelegiuiţi, şi totuşi vor libertate; ba ar wea ca regele să ia pământul de la noi şi să li—l dea lor. Le-am spus destul şi le-au spus şi alţii, dar nu cred, aşa au înebunit"[111]-.

Mişcarea de sub Meseş în tot cazul fu încă un exerciţiu de răzvrătire, acesta şi mai apropiat de data răscoalei, şi mai apropiat de obiectivele ei.

Creşte îndrăzneala. O asemenea experienţă Rettegi face şi personal.

> Unu] din supuşii săi, Tăpălagă, mereu îi aruncă injurii. Şi de cinci ori a avut pricină cu el. Trecînd cu carul încărcat, cu şase boi, peste locul lui, ba şi insultîndu-l cînd îi strigă să meargă pe drumul ţării. „Nu mă uit la tine, ca la un scopchit (scuipat)" — sună insulta reţinută în româneşte. Rettegi, furios, îşi chemă oamenii să-l prindă. Dar s-au întîmplat altfel lucrurile. Omul îi puse în mînă fiului său securea să-i dea în cap. Care l-a şi lovit, de dacă nu avea pălărie groasă, dublă, i-ar fi crăpat în două capul — cum se exprimă Rettegi. Dîndu-l în judecata Tablei comitatului, acum „fiul de cîine, netrebnicul, ticălosul, ucigaşul, hoţul de român" se ascunde ziua noaptea prin păduri[113]. Duşmănii, altercaţii, înfruntări semnificative!

Suit pe tron, împăratul porneşte cu avînt la reformarea statului său, întreprinde o politică febrilă, complexă, extinzîndu-se asupra celor mai variate domenii, pătrunzînd adînc în instituţii, în viaţa însăşi a cetăţeanului, căutînd să reformeze societatea însăşi. Nu ou intenţia de a desfiinţa raporturile feudale, ci de a le aduce la nivelul noilor condiţii social-eoonomice, noilor idei despre stat şi societate.

In această politică se încadra şi dificila problemă a iobăgiei. încă din primul an al domniei desfiinţa, cu patenta din 1 noiembrie 1781, serbia în Boemia şi Moravia, patentă care apoi cu data de 12 iulie 1782 s-a introdus şi în Oarimthia, iar cu data de 20 decembrie 1782 în toate ţările ereditare ale imperiului[114].

---

[111] Rettegi Gyorgy, *Emlekezetre meltâ dolgok 1718—1784.* Editate de Jako Zsigmond, Bucureşti, 1970, p. 342—343. întregit după manuscrisul original de la Bibi. Universitară, Cluj.

[112] Acelaşi manuscris, la anul 1780.

[113] Cele două patente cu aceeaşi dată, în textul german, în *Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II fur die K. K. Erbländer ergangcnen Verordnungen und Gesetze,* I, Wien, 1785, p. 57 şi urm.

în textul patentei împăratul abroga serbia în 6 punote. Supusul e r a se căsători, a-şi părăsi stăpînul după ce s-a achitat de îndatoririle ■ a învăţa meserii şi arte şi a le exercita oriunde. El nu mai e dator ervicii de curte, nu mai e obligat la alte slujbe şi prestaţii decît cele mite prin patenta urbarială. Patenta era însoţită de o a doua care)ilea condiţiile în oare supusul poate avea proprietatea pământului[115].

In Transilvania, încă din primul an al domniei insistă pentru termi- ea proiectului de reglementare urbarială. Acesta, înaintat în 1781, mulţumi nici pe împănat nici pe consilierii săi, găsiră că se deosebeşte nod esenţial de urbanul din Ungaria pe care l-au indicat ca model. u înapoiat pentru explicaţii şi modificări. Bun prilej pentru autori- le Transilvaniei de o nouă amânare, împăratul însuşi, cuprins în vastul renaj al reformelor sale, a mai amînat problema în ordinea urgenţei. Nu lipsesc în schimb ordinele care să o ţină în actualitate. Un decret 1781 e preocupat de pregătirea instrucţiilor pentru comisarii oare fi însărcinaţi cu introducerea urbanului. Un altul, din 1782, de ■ptarea pentru Transilvania a instrucţiilor urbairiale date pentru Un- ia[116].

Drept sursă de informare îi putea servi acum larga descriere a Tran- aniei, elaborată dinainte în cancelaria generalului comandant Preiss semnată de el la 31 decembrie 1775, reînnoită apoi, după indicaţiile ; desigur, în elaborarea concipistului său Thomann în 1781, şi înaintată L apoi, iarăşi sub semnătura sa, împăratului, reprezentând deci opiniile *î,* nu numai de general comandant al ţării ci, ca de obicei, şi de irezentant politic al imperiului. în partea elaborată, pe 666 de pagini, tre imaginea civilă a ţării, ou organele, clasele şi popoarele sale, după e ar fi urmat imaginea ei militară.

Ceea ce ne interesează ou deosebire, textul trasează un întreg tablou \ poporului român, ou toate defectele şi calităţile sale. Acuză ignoranţa educaţia şi ignoranţa clerului său. Dar înainte de toate gravitatea ăgiei sale, „supunerea şi exploatarea aproape de sclavie" ou eare-l teză domnii pămînteşti. Românii nu au nimic ce să fie proprietatea , puţinul ce-l deţin este în pericol de a fi luat în orice moment de nnii lor. Ei văd zilnic exemplele că locurile lăzuite cu sudoare şi muncă nplită le sînt luate eînd se aşteaptă mai puţin, primind în cel mai *i* caz o recompensă mizeră pentru munca lor. Ba cele mai adesea li iau fără nici o retribuţie. Supunerea prea severă, sarcinile excesive, ic cu sine şi nestatornicia omului, sugrumă orice sîrguinţă la acest t popor român. Ba la toate acestea se mai adaugă şi dispreţul general rare4 supun toate celelalte naţiuni ale Transilvaniei.'

;

„De fapt supusul transilvănean sau iobagul este, în ce priveşte starea cel mai nenorocit ţăran ce poate fi găsit pe lume. în afară de viaţa pe oare şi-o ţine cu sudoare şi în cea mai neagră mizerie, nu are nic ce să-i aparţină personal. El poate fi privit ca un adevărat sclav

[115] *Ibidem.*

[116] Arh. Istorică, Sam. Kemeny, *Chartophilacium* ***Transsilvanicum,*** tom. **XXXI>**

al domnului său pământesc. In afară de robotele nesfârşite, pe oare trebuie să le presteze ou vitele sau cu palmele săptămâni de-^a rondul, trebuie să facă şi alte servicii fără cea mai mică retribuţie, ba uneori fără nieio hrană. Dacă domnul său lipseşte, sită în capitală sau altundeva, trebuie să-i stângă vietualii pe şase, opt sau mai multe zile, să-şi ruineze vitele, darul, să-şi neglijeze mica sa economie de acasă, să lase totul baltă. La cea mai mică abatere este aruncat de domnul său în aşa-nurnita temniţă, care nu e dacît o scobitură sub pământ, întunecoasă şi respingătoare, de unde nu mai vede lumina zilei până la eliberarea sa, oare se întâmplă foarte ■târziu. Pus în libertate, nu-şi duce viaţa mai bine decît o vită. Cu un cuvânt, necazurile şi poverile impuse supuşilor de domnii lor pământeşti sînit fără sfârşit, iar excesele la oare sânt supuşi pur şi simplu de necrezut". După principiul *Rusticus praeter mercedem laboris nihil hăbet* nu e admis decît cu greu să defrişeze, pământul defrişat i se ia eu remuneraţie sau despăgubire minimă a imuncii lui, luîndu-i posibilitatea sporirii economiei sale, prejudieiind economia agricolă în genere. *Certa puncta* din 1769 nu se respectă, excesele şi vexaţiunile se practică mai ales în punctul privind serviciile iobăgeşti. De cele oprite prin *Prohibita generaţia* nici ■pomeneală. Tot atâtea cauze de emigrare masivă în Moldova şi Ţara Românească[117].

în interesul argumentului nu ezită să îngroaşe conitrastele: ,,O probă foarte convingătoare o oferă românii din Ţara Românească şi Moldova. Se observă din păcate emigrarea în fiecare an a unui mare număr de români transilvăneni în Ţara Românească şi Moldova. Dar foarte rar să emigreze de acolo mulţi români în Transilvania. Cauza poate fi găsită foarte uşor, dacă se ia în considerare faptul că fostul principe român Constantin Mavrooordat a desfiinţat solenniter serbia, în aşa fel încât în Ţara Românească şi Moldova numai ţiganii mai sînt şerbi. Românii în schimb prestează domnilor lor numai robote foarte moderate şi sînt obligaţi la plata unei 'taxe anuale iarăşi moderată. Urmarea este că aceste două ţări vecine, în măsura în oare nu sînt pustiite de război şi invazii duşmane, duc un trai foarte bun, natura darnică dă, prin cultivarea harnică şi nu istovitoare a cîmpurilor, arăturilor, viilor etc. produse bogate şi binecuvântate, ţăranul este mulţumit şi bine dispus, şi pentru că ştie că lucrează pentru binele şi folosul lui devine gospodar, deci e departe de el gândul de a emigra". O îmbunătăţire ar fi dacă s-or şterge diferenţa atât de evidentă dintre iobagii români şi grănicerii români, s-ar face cu siguranţă încetul cu încetul din aceşti români un popor curajos şi îndemânatic. Acum câţiva ani s-a înfiinţat o societate agricolă -cu scopul de a îmbunătăţi agricultura, dar nu s-a simţit nici

[117] Hof- und Staatsarchiv Wien. Memoriul generalului Preiss. Cf. şi Bernath, *op. cit.,* p. 188—190, după exemplarul din Kriegsarchiv, Wien, Kartenabteilung K VII k 343, datat 31. X. 1781. Comandamentul general al Transilvaniei cu data de 1 mart. 1785 înaintează lucrarea elaborată de concipistul Cancelariei de război Thomann asupra stărilor din Transilvania. Hofkriegsrath, Protocol 1785, C. 901. Va fi un alt exemplar?

■feet. Din pricina lipsei de păşuni un număr mare de oi, vite trec e an pentru păşuniat în Ţara Românească şi Moldova[118]. A doua călătorie a împăratului prin Transilvania reînvie ou o nouă ate problema. De astădată împăratul călătorea în legătură ou planul îrinei a II-a de a înfiinţa regatul Daciei între cele trei imperii, Rusia, ria şi Turda.

Din Viena împăratul plecă în aprilie 1783. Inspecta mai întîi părţile ad, veni prin Banat, pe la Lugoj. în 28 mai intră în Transilvania şi lătu drumul Deva, Orăştie, Alba Iulia, Sebeş, Miercurea, Sibiu, unde se la 31 mai. Aceeaşi mulţime îl întâmpină şi de astă dată în drumul asaltîndu-1 cu plîngerile sale. Aceeaşi atitudine exaltă încă o dată mţele, fantezia populară. Masele iobăgeşti, impresionate, se lasă nai mult antrenate în convingerea că împăratul le vrea tot binele, să le ajute, dar îl împiedică nobilimea.

împăratul personal se convinge încă o dată de stările intolerabile. u numai de necesitatea introducerii grabnice a urbanului, ci acum ; extinderea desfiinţării serbiei şi asupra Ungariei şi Transilvaniei. fiind în Sibiu îşi exprimă hotărîrea de a desfiinţa şi în Transilvania ngaria instituţia degradatoare a serbiei. De aci îi scrie la 4 iunie cancelarului, contelui Palffy, amintindu-i că aşa-numita iobăgie a -o cu totul, în toate ţările sale ereditare, neexoeptînd nici Ungaria •ansilvania. Cancelarul deci să emită şi în acestea publicaţia respec- ca această „înjosire la servitute şi sclavie a omenirii" peste tot iceteze cu desăvîsrşire[119]. Iar Cancelariei aulice ungaro^transilvane mite spre orientare cele două texte de la 1 noiembrie 1781, publicate oemia, Moravia şi Silezia.

Cancelaria, în întâmpinarea sa însă, se străduieşte să demonstreze, :t ou punct, deosebirile de situaţie şi inutilitatea unei asemenea •me în Ungaria şi Transilvania. Noţiunea de *Leibeigene* din Austria jorespunde cu cea de iobag de aici — susţine ea. Iobagii unii sînt ıtari, alţii de liberă migraţie, numiţi jeleri. Legarea de glie a ioba- o justifică daniile regale, contractele de vînzare-cumpărare încheiate isoul, dreptul legitim de moştenire. E legitimiată de legi şi obiceiuri, îgile care dispun readucerea iobagilor fugiţi, care opresc înnobilarea jului fără oonsimţământul stăpînuilui său. Nu e nevoie nici de cele- dispoziţii ale patentei. Şi iobagii şi jderii sînt liberi a se căsători, văţa meserii, au dreptul de a dispune liber, ca de proprie-tate,. de inturile care nu ţin de sesie, iar la curtea stăpînului sînt datori să ască numai cu simbrie cuvenită. Plîngerile iobagilor şi abuzurile ' stăpîni nu îndrepităţesc deducţii asupra întregii clase. In condiţiile tituţiei ^ ţării, aplicarea aici a patentelor pentru ţările ereditare nici i posibilă: legile fundamentale ale ţării *(Tripartitum)* exclud de la tul de proprietate pe cei care nu sînt nobili adevăraţi. Iar libera nutare ar fi şi: primejdioasă. Mulţi şnar părăsi pămînturile, ceea ce

---

U9 **î!**[of"].[und] Staatsarchiv, **Wien,** acelaşi memoriu, p. **147—151.**

[TMmnk] **Marczali,** ***Magyarország története II. Jâzsef korában,*** **III, Buda-**i [188]8, P. 38—39.

ie-^ar face îndoielnică darea. Iar în Transilvania desfiinţarea iobăgiei ereditare ar produce emigrarea ţăranilor români în Principatele Române. Şi apoi şi despăgubirea domnilor pămînteşti ar costa mult, căci ei pe iobagi tocmai în virtutea dreptului asupra persoanei lor i[1]au cumpărat mai scump decît pe ţăranii de liberă strămutare[120].

Argumentele cele mai convingătoare pentru regim erau desigur cele invocate ori de cîte ori era nevoie: depopularea şi scăderea dării. în urma discuţiilor şi din Consiliul de stat, ordinul împăratului, din 17 iulie, adresat Cancelariei, apăru mai redus. Iar cel -adresat Guvernului din Transilvania, cu data de 16 august, se concretiza în patru puncte:

1. Oricare colon, fie ereditar sau de liberă migraţie, e liber din proprie hotărîre, adică fără consimţămîntul domnului pămîntesc

a) a se căsători;

b) a învăţa arte şi meserii şi a le exercita;

c) de ceea ce are în proprietate în sensul legilor patriei după plac a dispune, a le vinde, a le dărui, schimba sau zălogi.

2. Nici un supus, fie ereditar sau de liberă migraţie să nu poată fi după bunul plac al domnului său şi fără o cauză legală judiciar recunos cută, scos din sesia sa sau mutat dintr-un loc sau dintr-un comitat în altul.

3. Pînă cînd va fi fost introdusă noua reglementare urbaoală, supu şilor să nu li se poată cere prestaţii contrare ordinelor în vigoare.

4. în toate cazurile abuzurilor şi vexaţiunilor care se opresc în aceste puncte, procuratorul fiscal al comitatului e dator să apere din oficiu pe supuşii lezaţi[121].

Principiile sînt cele cunoscute, dar cu mai multe omisiuni. Lipseşte interzicerea serviciilor de curte. Dreptul de proprietate a iobagului se reduce la ceea ce prevăd legile ţării, şi legea e Tripartitumul. Textul e dat în favoarea colonilor *ereditari* şi de liberă migraţie. Lipseşte din text deci tocmai desfiinţarea iobagului ereditar şi libertatea lui de strămutare, adică desfiinţarea serbiei. A ajuns la cunoştinţa iobagilor sau nu, patenta nu schimba mult raporturile îndată ce temelia lor, serbia se menţinea.

De necesitatea desfiinţării neapărate şi aici a serbiei avea să-l convingă pe împărat cealaltă parte a edificiului social, iobăgimea, răscoala ei oare va urma.

Călătoria împăratului dădu un nou impuls şi problemei reglementării urbariale. Curg decretele premergătoare, de interzicere a abuzurilor, de precizare a îndatoririlor. Torsul femeilor să se socotească în robotă, fiii coîonilor să nu fie siliţi la servicii de curte. Un ordin hotărăşte cum să facă slujba văduvele colonilor, cum se pot lua sau schimba sesiile iobă-

---

[120] Apud Ferenc Eckhart, *A becsi udvar jobbăgypolitikăja 1761—1790-ig,* în. „Szâzadok", 90 (1956), p. 110—112. O expunere a problemei desfiinţării serbiei în Transilvania D. Prodan, *Die Aufhebung der Leibeigenschaft in Siebenburgen,* în „Sudost-Forschungen", XXIX (1970), p. 3—42. Ediţia românească: *Desfiinţarea serbiei în Transilvania,* în „Studii şi materiale de istorie medie", VII (1974), p. 9—68.

[1] Patenta imprimată, în limba latină, e dată din Sibiu, 9 septembrie 1783.

Un altul dispune ca pînă la reglementarea urbarială să se republice nba poporului *Prohibita generalia.*

Rrinitre abuzurile interzise de text în 15 puncte erau banii seoerii, condeiului, întreţinerea dijmuitorilor, aruncarea asupra iobagilor, ni tăiat şi valorificat, vitele căzute ale stăpînului, obligarea ioba- să vîndă carnea stăpînului, vinurile lui stricate, preemţiunea abu- •stoarcerile din partea haiducilor şi vânătorilor domneşti, dijmuirea jitre stăpîn a bunurilor iobagului lăsate de el prin testament, obli- i iobagului să macine la moara stăpînului, să-şi dea paiele pentru »tăpînului, să-şi ducă gunoiul pe pământurile stăpînului, jumulirea Lor iobagului pe seama stăpînului ş.a.[122].

3u data de 20 aprilie 1784 Guvernul comunică comitatelor decretul rial din 2 martie. In urma celor observate şi a plîngerilor primite irsul călătoriei sale din anul trecut, ordonă ca pînă cînd durează ftigaţiile privitoare la serviftuţile şi prestaţiile excesive şi nu urmează izie preaînaltă să se observe măsura prevăzută în punctele reguilative ■bariile legitime dacă simt, sau uzul vechiu[123]. Plângerile ţărăneşti •u slujbele excesive curgeau în acest timp mereu, din toate părţile, ale domnilor pămînfeşti împotriva iobagilor care le refuză. Proto- comitatului Cluj, de pildă, în 1784 numai din ianuarie pînă în mbrie înregistrează vreo 30 de plângeri ale satelor pentru robotele dve şi vreo 10 reclamaţii ale domnilor pămînteşti împotriva iobagi- w care nu^şi fac slujbele iobăgeşti[123a].

n iunie 1784 se înaintează Curţii o nouă versiune a proiectului de mentare urbarială. Dar de acum prea târziu; un nou eveniment să îndrepte atenţia tuturor în altă parte: conscripţia militară, foate acestea însă mai icurînd dezveleau decît remediau raponturile. :eau antagonismul celor două 'tabere în cele două probleme funda-ale, a pământului şi a muncii robite, eu tot noianul calamităţilor *î* de ele. Dacă eforturile de remediere întăreau ţărănimea în con-a drepturilor sale, împingeau nobilimea dimpotrivă să-şi afirme şi ategorie exclusivitatea proprietăţii pământului şi dreptul ei la munca i, invocând tot mai des celebrul text al Tripartitului, după oare >ul nu are în pămîntul stăpînului său decît plata şi răsplata muncii adîneind duşmănia.

tfesfîrşitul duel al acestor decenii, politica imperială, atitudinea nală a împănatului, reflexele luminismului social-politie au adus îbări profunde în psihologia, în mentalitatea ţărănimii. Ea vede că ai e lăsată la discreţia stăpînilor săi. Stăpînul nu mai e sacrosaact, uternic, inatacabil. Şi deasupra lui este o lege, o autoritate supremă, se arată ocrotitoare, a împăratului. Mental, există şi pentru supus ■ept, o justiţie, o apărare. Nu se respectă, e abuz. El poate face acum 3ine distincţia între legal şi ilegal, e mai conştient de nedreptate,

---

Versiunea românească poartă titlul „Cele mai jos însemnate necuviinţe ^a, şi de osăbit să opresc". ■3a ™ [e]o[ele Densu]Şianu, XXXII, f. 5—6.

iJ. Prodan, *Răscoala lui Horea în comitatele Cluj şi Turda,* Bucureşti, 1938,

^meditează altfel asupra condiţiei sale în genere. Încălcarea dreptăţii sale, piedicele oare i se pun în căutarea ei, consecinţele acestei căutări, bătaia, închisoarea îl îndârjesc, îl revoltă. Rezistenţa lui pasivă uneori ia formă activă. Exerciţiul luptei îi incită curajul. Acumularea nemăsurată a relelor nu era greu de prevăzut că într-o bună zi o va pune în mişcare. i

Semnificativă pentru stările de lucruri, de neliniște, e proporţia pe oare a luat-o haiducia, mai ales în părţile Banatului, Aradului, Zarandului, Bihorului. Cete mari de haiduci operează cînd ici cînd colo, ţin în nesiguranţă ţinuturi întregi, autorităţi, domni pămînteşti. Din Banat trec la nevoie în Ţara Românească şi se întorc apoi. In Banat a fost nevoie de trimiterea unui comisar regal special pentru liniştirea lucrurilor, în persoana contelui Anton Jankovich.

Un text din 2 aprilie 1784 vorbeşte de urmărirea răufăcătorilor din părţile Hălmagiului şi aplicarea măsurilor de siguranţă luate de comitatul Bihor[124]. Comitatul Arad adresîndu-se la 8 iulie comitatului Bihor săcoteşte pentru siguranţa publică necesară strîngereia caselor dispersate. A şi hotărît locul pentru strîngerea satului Chisindia, cel mai risipit[125].

Comitatul Zarand, după ce şi[j]a ţinut adunarea în Brad, se adresează la 13 iulie comitatului Bihor. Pentru urmărirea prădătorilor a fixat, în înţelegere cu comitatul Arad, ziua de 21 iulie. Comitatul să ia măsuri ca în acelaşi timp să fie gata pentru urmărirea lor şi cercul Beiuşului, sau Siă-i prindă dacă de teama urmăririi trec într-^acolo. Semnat de vicecomitele şi *praeses interimarius* Ladislau Papp[126]. In aceeaşi zi îi comunică şi amănunte. După prada din. Ciuci pradă în cercul Butenilor. Săptămâna trecută au prădat crîşma din Iosaşi, în miezul zilei. Crîşrnarul lipsind de acasă, pe crîşmăriţă au cruţat-o, dar au dus tcate lucrurile. S-au tras mereu clopotele, dar niciun locuitor n-a apărut pentru urmărirea lor. Joi, în 8 a lunii, în satul Honţ, lăsîndu-şi puştile afară, păstrîndu-şi numai pistoalele, au fost şi la slujbă în biserică. Pe 21 s[j]a hotărît urmărirea lor sub conducerea lui Mihail Gal, inspectorul goirnicilor. Dar să nu ştie nimic înainte nici gcrnicii, nici lo'cuitorii, pînă nu s-au adunat la locul hotărît. Semnat de acelaşi Ladislau Papp[127].

Judele nobililor din comitatul Arad, Paul Stanislovici scriind la 16 iulie vicecomitelui comitatului Bihor despre hotărârea zilei de 21 pentru urmărirea răufăcătorilor, îşi exprimă îndoiala. Preferă planul său, socoteşte mai ducătoare la scop amnistierea lor, convenind cu ei. Nu are încredere în urmărirea lor prin plebea adînc coruptă şi infidelă în urmăriri. Mulţi sînt oamenii lor, tăinuitori, spioni. Nu pune mare încredere nici în urmăritorii salariaţi ai comitatului[128].

---

[124] Hurmuzaki, XV/2 p. 1748—1751.
[125] *Ibidem.*
[126] *Ibidem,* p. 1752.
[127] *Ibidem,* p. 1752—1753.
[128] *Ibidem,* p. 1753—1754.

fu se antrenează ou prea mare încrede în urmărire nici j uzii nobilik mitatul Bihor. Judele asesor, Emeric Thuolt, la 20 iulie comunică dirj cu judele Mihail Papp de Băseşti. A luat cunoştinţă de ziua hotă*- 3ar nu ştie ce să facă, nu găseşte oameni, mai ales puşcaşi, penl- nu s-au întors încă de la cîmpie, iar de cei cu furci zadarnic i<a Mai ales că nici din partea comitatului Arad nu s-a luat nicio mă- acolo haramiile şi pe lumina zilei, în amiaza mare, beau la crîşmă, .că, umblă încolo şi încoace. Şi cei din Zarand, dacă simt urmăriţi a comitatul Anad, — astfel toate vor fi în zadar. El a ridicat oameni >apte, fără puşcaşi, dar încotro să-i îndrepte nu ştie, temîndu-se ca să nu facă lucruri şi mai miari. Cere dispoziţii[129]. 1 aceeaşi zi celălalt viceoomite, Anton Csomor îi scrie că nu poate nicio urmărire, căci aceia vor să facă recurs de graţiere. Şi cu sită ar fi păcat să pornească cu poporul românesc intrigant de aci, bine. Ieri a fost pe pusta de lîngă Prăjeşti, a avut 45 de cosaşi. Au ; acolo haramiile cu mari împuşcături întrebîndu4 dacă e adevă-

comitatul a irînduit 160 de soldaţi pentru urmărirea lor. Răspun- ■le că nu-i adevărat, n-^a auzit, au zis nici să nu rînduiaseă, pentru resc graţie (iertare), renunţă la intenţiile lor. Pe toate drumu- e toţi dregătorii pîndindu-i ca pe iepuri îi împuşcă, nefăcînd nicio e. Au scos apoi rachiu, l-au silit să bea şi l-au dus între puşti pînă »eş, zicînd că dacă nu primesc iertare şi pe el îl sting de pe lume. îrvat cu acest prilej că mulţi sînt disperaţi. Sînt totdeauna 36, dar :ă au şi mai mulţi cosaşi. Neînţelegînd, a întrebat ce sînt cosaşii? ; cei care ziua stau acasă, iar noaptea sînt cu ei. Mărturiseşte că perat să mai scrie vreodată vreo scrisoare cît timp a fost în mîinile

ihail Papp răspunzînd din Beiuş la 22 iulie vicecomitelui îi scrie uat măsuri, după porunca lui, pentru urmărirea prădătorilor în i, Beiuş şi Beliu. Primind însă scrisoarea lui, le-a contramandat[131], îiducii căutau realmente graţierea. Judele nobililor Stanislovich ică vicecomitelui Bihorului condiţiile propuse de cei din jurul 1 Buteni. A venit anume unul în numele lor făcînd declaraţia că în afară de el încă 35 înarmaţi, că multe din fărădelegile oare se seama lor nu ştie cine le-^a făcut. Ei cer mila împărătească, pro- ca^ pînă la sosirea rezoluţiei împărăteşti să nu facă nicio nelegiuire [a]<^'„ ^*[n]^ ®[a!]ta să-şi înoredinţeze şi armele în mîini de încredere u sînt urmăriţi nici de braţ magistratual nici domnesc. Se leagă L Şi jurămînt de credinţă, să dea la mîna magistratului daunele fă-are sînt mai ales arme, să nu miai facă pe viitor nimic ilicit şi nici ai mică daună în ale casei, să dea la lumină pe prădătorii noc-le case şi pe ocrotitorii de hoţi. Se oferă chiar să ia parte la ur-a lor ori de cîte ori care comitatul. Dacă nu li se îndeplineşte ce-

Ibidem, p. 1755—1756
l[1]^ - 1754-1755.
, p. i[756]

srea amenință cu dimpotrivă. El Stanislovich, insistă pentru primirea Wdiţiilor spre a scuti de primejdie şi ţinutul şi propria-i persoană[132]. i Dar iată şi un episod mai spectacular. în ziua de 27 iulie pe la orele 4-J-5 dimineaţa vreo 20 de haiduci, în frunte ou Petru Beci sau Buci şi Ursu Ribiţa, pătrunseră în castelul din Săvîrşin al vioecomitelui Andrei Forray. Era încă în pat cînd au intrat la el să-i ceară, ou toată cuviinţa, să le exopereze de la împăratul graţierea. Recunoscură că sînit răufăcători, dar s-au săturat de viaţa lor nelegiuită şi dorinţa lor cea mai mare — ziceau — e să se lase de ea.

Forray, prudent, le promise să intervină. Căutînd condei, cerneală, îi întreabă pe rînd de nume pe fiecare. Cea ce lui Petru Beci nu-i conveni deloc, el fiind soldat dezertor, se temea să nu fie chemat la răspundere de armată, chiar dacă de comitat e iertat. Smulse condeiul din mîna vioeoomitelui, zicînd că s-ar naşte .mare primejdie pentru ei dacă le-ar scrie numele. 11 prinse apoi de mînă, cerîndu-i cuviincios să meargă cu ei în pădure, unde se mai găsesc 50 de haiduci, să-i asculte şi pe aceia şi la toţi să le ceară deodată cu ei graţierea de la împăratul. Atunci şi ei se vor lega cu jurămînt că de acum încolo vor fi supuşi credincioşi şi buni plătitori de dare, şi cîtu-i lumea nu vor mai păcătui nici împotriva lui, nici a comitatului.

Lui Fonray nu-i fu la îndemînă cererea, promise să-i cuprindă şi pe aceia în suplica de graţiere, să le dicteze ei numele, sau dacă vreau să vină şi aceia, ca să se poată face mai bine cererea, el promite să nu facă nimic împotriva lor pînă nu vine graţierea sau cel puţin răspunsul împăratului.

Haiducii, bănuitori de vreo cursă trecură la ameninţări, îl speriară că-l împuşcă dacă cu vorbă bună nu vine cu ei în pădure. Trebuie să-i urmeze. Doar unul singur rămase în urmă să-i strîngă hainele de trebuinţă, să-i ia ceva merinde şi un cal din grajd de oare la drum va avea nevoie. Şi apoi, după ce încredinţa pe doamna să nu se îngrijoreze cîtuşi de puţin de soarta soţului său, nu i se va clinti nici măcar un fir de păr din cap, el va rămîne la sălaşul lor numai pînă va obţine graţierea, salutînd cuviincios galopă pe urma celorlalţi.

Pe Foirray haiducii îl trecură peste multe văi, sate, păduri. Ajunseră şi la grupul de haiduci din pădure. Sosi şi omul cu hainele, cu calul şi merindea, şi viceeomitele putu să-şi urmeze drumul călare, îmbrăcat cuviincios, să se hrănească din ale sale. A fost făcut doar atent să nu încerce vreo larmă pe unde trec, căci tare va păţi-o. Dar nici sătenii pe unde au trecut n-au intervenit în vreun fel în faţa cetelor înarmate. După ce dormiră într-o poiană, a doua zi îl porniră mai departe spre un alt grup. Pe drum îl rugară din nou să intervină pentru graţierea lor, dar şi avertizîndu-l că nu se vor linişti pînă nu vor vedea cartea împăratului şi nu li se promite că vor fi liberi şi cei închişi în Arad pentru vină la fel.

Ajunşi în Gurahonţ se găzduiră în casa popii. Aici, la lumină de luminare vicecomitele îi însorise ou numele, trimiţînd nota împreună cu

---

1[32] *Ibidem,* p. 1746—1747.

Darea la comitat, insistînd să înainteze numaidecît chestiunea la îr bul, la Locotenenta din Buda şi la corniţele suprem. Prevenea dă ai în aceste condiţii îl vor elibera; ba pe drum l-au ameninţat de multe ori cu moartea dacă i-ar ataca ou armele comitatul. Haiducii ură scrisoarea pentru a o controla cu un ştiutor de latineşte, şi o [seră numai a doua zi, după ce îi interziseră să mai scrie şi altă sori- » şi conveniră ca amnistia să se extindă şi asupra soţilor lor de pre- ideni, oare nu sînt de faţă.

Comitatul procedă rapid. Expedie numaidecît curier la Cancelarie idu-i să exopereze de la împărat, dacă haiducii depun armele şi i viaţa vicecomitelui, să-i graţieze cu adevărat şi cît mai repede po- Dar căută şi legătura directă cu haiducii. Constitui o adevărată oo-2: doi juzi ai nobililor, un asesor al Tablei comitatului Timiş, în te cu Petru Petrovici episcopul greco-ortodox de Arad cu secreta-său şi ou protopopul ortodox de Arad Petru Gersich, care toţi să rgă în tabăra lor, să trateze direct ou ei. Sosiţi în Dumbrăviţa, epis-L'l cu comisia şi cu toată ceata haiducilor intrară în biserică, unde gaţii, vorbindu-le şi arătîndu-le cartea comitatului oare-i ierta de ura de la Ribiţa, reuşiră să obţină eliberarea vicecomitelui. Dar nu încrederea haiducilor. Din 56 citi erau aci, doar opt primiră de bună irea şi numai trei din ei depuseră armele. Ba unul din ei fu atît de .crezător în bunăvoinţa domnilor de a tras asupra episcopului, care sîrb nu român.

Rescriptul de amnistie al împăratului, purtând data de 3 august, i fi prezentat de vicecomitele însuşi în adunarea din 9 august. Cu 1 de graţiere un jude al nobililor şi un asesor al Tablei alergară nu- iecît spre tabăra haiducilor. Cu ei mergea iarăşi, din încredinţarea copului, protopopul Petru Gersich. Adunară pe haiduci în biserica doxă nou ridicată din Sebeş şi acolo le citiră cartea de graţiere prová- . cu pecetea împăratului. Fură acum graţiaţi cei 24 de la început, ştia apoi în 14 august depuseră la sediul comitatului jurământul de linţă în româneşte, citit de protopopul Gersich. Faţă de vicecomdte egară şi separat că de acum încolo vor fi supuşi credincioşi şi că pe w, cît le va sta în putere, vor preda pe orice tâlhar, hoţ sau răufă- *«r.* Li se comunică cu acest prilej şi oă acest fel de graţiere se sistează ă data de 21 august. Aşa în 19 august se prezentară alţi 19, în frunte Petru Beci, şi depuseră la fel jurământul. Nu erau siguri însă nici m dacă pot să se bucure de graţiere, mai mulţi dintre ei erau dezer- din armată, printre ei numai din regimentul De Vins 13, pentru oare era deajuns iertarea civilă[133].

Ziarul din Pojon (azi Bratislava), ca orice ziar ştie şi alte amănunte, ., accentuează, colorează aventura. Haiducii au dus pînă la un loc şi pe scribul său, crezîndu-1 fiul său, dar cu cîteva palme l-au lăsat să se întoarcă. For- ray scriind soţiei sale o linişteşte că nu i s-a întîmplat nimr\ Cerînd ali-

[133] Apud Mârki Sândor, *Aradvârmegye es Arad szabad kirâlyi város tortenete,* , Arad, 1895, p. 425—430.

mente şi vin, ea a trimis nu numai pentru el ci şi pentru haiduci, iar pentru căpitanul lor o bute întreagă. L-au eliberat cu condiţia să le obţină iertarea, altfel în Săvîrşin nu va rămîne piatră pe piatră. Au vrut să reţină ostatic pe judele nobililor, dar episcopul cu vorbe înţelepte a evitat aceasta, împăratul graţiindu-i pe haiduci a dispus pentru ei o anumită robie. Cei care n-au fost prinşi, asociindu-şi pe şi mai mulţi, au comis jafuri şi mai îngrozitoare. Pe Forray l-au asaltat în 27 după amiazi, între orele 3 şi 4, găsindu-se în tîrnaţul palatului. Haiducii s-ar fi făcut că-i aduc în faţă trei oameni, zicîndu-i: Iată domnule, am prins trei haramii în păduri, ce să facem cu ei, unde să-i ducem şi cine ne plăteşte răsplata publicată de comitat ... In timp ce vicecomitele le scria numele, sosi şi căpitanul lor, un om grozav de mare (care fusese strajemeşter în careva regiment şi acum era fugar), îl luă de braţ pe Forray zicîndu-i „nu e loc aici de scrisoare, nu putem întîrzia cu ea, căci ne mai aşteaptă mulţi tovarăşi în pădure, să vii acolo să-i scrii. Iţi zic însă să nu se întîmple nicio larmă, căci dacă ţi se întîmplă ceva, ţie poţi să-ţi mulţumeşti". Ş.a.m.d.i34.

Pacificarea porni de la sediul principal al haiducilor, care în aceste părţi acum era comitatul Arad. Dar pacificarea unui grup, chiar dacă era central nu rezolva problema. Cei rămaşi pe dinafară agită mai departe. Vor şi ei amnistia sau sînt neîncrezători, ameninţă ou continuarea. Fac incursiuni cînd într-o parte cînd în alta, trec dintr-un comitat în altul, punînd la grea încercare colaborarea dintre ele.

La 21 august comitatul Arad serie comitetului Bihor că numai 27 au depus jurămîntul de credinţă din 56 cîţi sînt. Cei rămaşi nesupuşi, sporiţi acum ou o altă ceată, venită din Timiş, fac noi tâlhării, ameninţă cu o nouă călcare a curţii vieeeomitelui. Cere colaborarea comitetului Bihor pentru o acţiune concentrică, păzind graniţa dintre cele două comitate să nu itreacă într-acolo[135].

Consiliul loeotenenţial ungar la 7 septembrie îi comunică aceluiaşi comitat măsurile militare. Prefectura armelor din Ungaria a dislocat în comitetul Arad împotriva tîlharilor două centurii, oare să se repartizeze în înţelegere cu comitetul, cu oficiile de sare şi de trioesimă. Din ele un ofiţer cu 50 de soldaţi poate fi trimis în districtul Buteni, iar pentru paza oficiului sării din Săvîrşin a fost trimis un caporal, un viceeaporal şi 7 soldaţi[136]. Iar în 16 septembrie că pentru mai multă siguranţă împăratul a dispus casele dispersate să fie concentrate, drumurile prin păduri lărgite la 20 de stînjeni. Contele Jankovich, comisarul regal din Banat, urmăreşte pe tîihari în cooperare cu armate, să comunice în această privinţă cuel[137].

Contele Jankovich la rîndul său, în 9 octombrie îi scrie şi el din Timişoara ca din voinţa împăratului, pînă va fi stârpită cu totul ceata

---

[134] „Magyar Hirmond6", 1784, p. 497—498, 508—509, 539—542, 555—556, 741. O altă versiune la Katona, *Historia* critico *regum Hungariae,* voi. 40, p. 407—408, după „Collectio Ephemeridis Vindobonae".

[135] Hurmuzaki, XV/2, p. 1757.

[136] *Ibidem,* p. 1758.

[137] Ibidem, p. 1757.

;orilor să se ducă o acţiune concentrică, comitatele cu armata în i timp, ca să nu poată scăpa din unul în altul. Pentru o înţelegere
ilă în vederea acţiunii a fixat ziua de 27, pentru care să-şi trimită ,ţii[138].
ceasta trebuia să fie conferinţa despre oare vorbeşte „Unstăndli-3ericht": „In Timişoara, unde încă erau cuprinşi de teamă ou toţii fie atacaţi de rebeli care aveau multe locuiri ascunse în munţii Lugoj şi Caransebeş, se luară toate măsurile cu putinţă împotriva să nu poată găsi atîtea prilejuri de a se ascunde şi a se întreţine", tferinţă a contelui Jankovich ou delegaţii mai multor comitate, a idiamentului militar şi a organelor camerale hotărîse ca: 1) în sa-e lege răsăriteană să se aşeze preoţi capabili, oare să ştie da fiilor îfleteşti idei mai bune despre religie şi iubirea de^aproapelui şi î urmările rele ale poftei de răzbunare şi ale omorului; 2) casele isi-pite în păduri şi în munţi să se adune la un loc în uliţe rînduite; se înoartk-uiască oaste după mărimea localităţilor spre a înspăimînta hari în viitor[139]. E vorba probabil de conferinţa pe oare Jankovich vocase pe 27 octombrie.

Fn plan detaliat, în 11 puncte, al comitatului Zarand pentru ssigu-păcii şi siguranţei publice şi pentru represiunea răufăcătorilor, spre ublicat în toate satele suna astfel:

Judelui fiecărui sat cu doi juraţi li se porunceşte aspru dar aşa ca cei-lalţi locuitori să nu ştie nimic, să cerceteze pe locuitorii de sub judecia lor săptămînal de trei sau cel puţin de două ori pe fiecare, aşa ca ei să nu bage de seamă, să le examineze bine casa, preajma casei să vadă dacă nu e vreun strein şi dacă va fi, şi pe găzduit şi pe gazdă să-i prindă pe loc şi să-i dea pe mîna comisarului Mihail Gal spre a-şi lua pedeapsa. Dacă n-ar face-o, şi juzii şi juraţii se pedepsesc cu cîte 40 de bîte, în cîte două rate, una în tîrgul de săptămînă din Brad, alta în cel din Baia de Criş şi pe deasupra vor fi înălţaţi pe un stativ anume pregătit pentru aceasta, spre văzul întregului tîrg şi spre ruşinea lor. Cu aceeaşi pedeapsă vor fi loviţi şi dacă nu de la ei se află că a umblat un strein prin sat, şi cu atît mai mult că a petrecut noaptea acolo.

în faţa întregii comunităţi adunate s-a poruncit aspru ca nimeni să nu îndrăznească să dea găzduire la om necunoscut şi strein fără ştirea judelui şi juraţilor. Dacă ar cere cineva, să dea de ştire judelui, ca el să-l cerceteze, şi numai dacă îl constată om cumsecade, cunoscut şi cu bun paşaport, să-l poată găzdui, altfel să-l prindă şi să-l aducă în faţa comisarului rîn-duit pentru aceasta, Mihail Gal.

Judelui şi juraţilor în faţa întregului sat li s-a poruncit aspru ca din 15 aprilie pînă în ultima zi a lui octombrie să ţină în sat ziua una, noaptea două străji, care să cerceteze oamenii care intră sau care trec prin sat, de unde sînt, au sau nu passus, pe cei fără *să*-\ prindă pe loc şi predîndu-i judelui acesta să-i predea comisarului. Cea mâj mică neglijenţă în serviciu

---

Ibidem, p. 1758.

Tesaur de Mon. Ist., III, p. 348—3w.

fie a judelui sau juraţilor, fie a străjilor se pedepseşte cu 20 de bîte fără nicio excepţie.

Şi pentrucă oamenii răi ocolind satele se ascund în păduri, în cîmpii, se rînduiesc gornici cu puşti care să cerceteze potecile ziua noaptea, să prindă pe cei care se ascund. Dar dacă ar fi în grup, să anunţe numaidecît pe comisar unde se găsesc, ca el să ia măsuri pentru prinderea lor, sau cel puţin pentru împiedicarea în intenţiile lor.

Cei care vor denunţa vreun găzduitor de om strein judelui sau dregătorilor va avea drept dar un galben şi numele-i va fi ţinut secret. Găzduitorul în schimb va lua 60 de bîte împărţite în trei, cîte 20 în tîrgul de săptămînă din Brad, din Baia de Criş şi din Hălmagiu, şi ridicat pe stativ în fiecare.

Cel care va denunţa vreo maşinaţie deosebită, vreo pregătire împotriva fie a vreunui domn, fie a vreunui ţăran, fie că s-ar întîmpla aici, fie în alt comitat, sau va anunţa dinainte venirea tîlharilor şi unde vreau să vină, va avea 12 galbeni răsplată, şi i se va ţine şi numele în secret; ba nu va fi supărat cu nimic nici dacă a fost părtaş cu acei oameni răi.

Cum comitatul a hotărît ca nimeni să nu mai poată umbla fără paşaport, şi cum nici celelalte comitate nu vor primi om venit fără paşaport, s-a rînduit şi ca nimeni să nu poată ieşi din comitat fără paşaport fie de la domnul său, fie de la dregătorii comitatului.

Li s-a comunicat satelor şi cu ce pedeapsă pedepsesc Aprobatele sabul care nu se ridică la strigătul de tolvai! (hoţii!)[140].

Cît de operative puteau fi acum asemenea severităţi, s-a putut vedea din întîmplăriile citate. Şi le va spulbera curînd furtuna răscoalei.

Nesiguranţa era mare deci, pornirile nu numai se acumulau, dar creştea şi cutezanţa. Temerile comitatului Arad de o posibilă răscoală ■nu erau nici aici fără temei. în spatele concesiilor la oare e obligat, îşi ia măsurile de siguranţă, tocmeşte panduri, solicită asistenţă militară. Tot aşa şi comitatul Zapand. Măsuri însă care se vor dovedi cu totul insuficiente în faţa navalei ţărăneşti. Forray însuşi va fi pus în curînd la o şi mai mare încercare. Nu va ţine mult nici legămîntul haiducilor pocăiţi. Mai mulţi vor fi desigur printre răsculaţi, Urau Ribiţa, chiar printre conducători în comitatul Arad. Iar Zaremdul va fi focar principal al răscoalei.

[140] Hurmuzaki, XV/2, p. 1748—1750. Aci atribuit comitatului Bihor, **din l acă**rui arhivă e dat textul, fără altă preciziune. Dar desigur e numai un **text J J W** nicat.

2. FRAM1NTARILE DIN MUNŢII APUSENI

PARTICULARITATEA IOBĂGIEI CAMERALE

Pe domeniile camerale din Munţii Apuseni, ale Zlatnei şi Băii de ■ş, iobăgia a luat un aspect aparte, şi din pricina condiţiilor fizice, n a particularităţii lor economice. Terenul aci e muntos, solul sărac, n şi neproductiv.
Iată cî'teva calificative ale pămîntului, rostite cu prilejul conscripţiei 1820 de sătenii înşişi:

Cîmpeni: Pămînturile pietroase şi la vărsături de apă supuse, gunoiul pe ele puţină vreme stă, bucatele de multe ori de negură şi de brumă se potopesc, aşa şi pînă nu s-ar coace cîte odată şi pier, precum şi de grindină pierdem agonisitura.

Bucium: Hotarul nostru îi în a patra clasă, pentru neaua tîrziu putem semăna primăvara — şi fiindcă locurile noastre sînt pe dealuri, pe coaste şi sînt pietroase, cu greu (le) putem gunoi şi (a) le agonisi — în semănăturile noastre ploile fac multe pagube, aşa zicînd mai că numai un fordulaş avem. Şi cît avem puţin avem şi ce s-ar şi face din semănături pentru bruma care pe locurile noastre pică devreme, nu se poate coace. Sămănăturile noastre stau din grîu de primăvară, din orz, din ovăs, şi fiindcă locurile noastre sînt macri, puţină dobîndă avem din sămănătură şi de multe ori nici cîştigăm sămînţa care am băgat-o în pămînt.

Bistra: Şi satu încă, dară hotaru sînt foarte friguroase, într-atîta cît singură luna lui iulie e care să fie scutită de brumă. Pentru aceasta sămănătură de toamnă niciodată nu putem face, ci şi sămănătură de primăvară tîrziu se poate face, şi adeseori înainte de seceriş acolo o năpădeşte neaua. Şi fără de a?eea încă pămînturile ne sînt neroditoare, pietroase şi prin apa despre munţi cu neaua curgătoare se spală, şi aşa sînt grele la lucrat, cît într-o zi cu neputinţă este — mai mult decît (de) o mierţă a ara, ci şi aratul de rînd cu 4 boi, de obşte cu 6 boi, şi totdeauna cu trei oameni încălete cure (?). Pămînturile sînt toate costoase şi de gunoit neîndemînate, pentru aceasta bucatele în hotarul nostru rodite numai în a treia parte sînt destule spre ţinerea locuitorilor, celelalte 2/3 părţi cu îmblăcii şi cu secerea le cîştigăm din Cîmpia Ardealului şi a Ţării Ungureştii.

Textul de la Ştefan Meteş, *Viaţa agrară, economică a romanilor din Ar-i Ungaria. Documente contemporane,* voi. I, 1508—1820, Bucureşti, 1921, p. 20,

E bogat în schimb subsolul și abundă pădurile. Omul de aici trebuie să lupte eu posibilitățile date, ou zgîrcenia firii sau ou măruntaiele pământului. Ocupațiile lui sînt agricultura cu complementul ei firesc creșterea vitelor și apoi mineritul. Dar în condițiile de aici el obișnut trebuie să oumuleze mai multe ocupații ca să-și asigure existența. El mai e lemnar, tăietor de scînduri, șindrilar, ciubănar, cărbunar, cărăuș, lucrător cu ziua aci sau lucrător sezonier la eîmpie, plutaș, peregrin cu produsele sau cu meseriile lui prin țară etc, etc. In minerit e lucrător salariat în mină, la șteampuri, la topitorii, proprietar de mină sau asociat și lucrător în același timp, cărăuș de minereu, spălător de aur etc.

Ca domeniu fiscal a fost stăpînit de principi, de la care 1-a reluat re-. gimul austriac, tratîndu-1 ca domeniu cameral. Părți din el, domeniul. Băii de Arieș chiar întreg, prin zălogiri au ajuns temporar și pe mâini, particulare.

Domeniul Zlatnei cu sediul în Zlatna era împărțit în trei subdomenii; domeniul de jos (Zlatna, Presaoa, Galați, Feneș, Pătrîngeni), domeniul de; mijloc (Abrud-Sat, Bucium, Cărpiniș), domeniul de sus (Câmpeni, Bistra$ Râu Mare și Rîu Mic, adică satele de pe cele două ramuri ale rîului, Vi-. dra, Albac, Arada etc. etc). Cel mai .minier din ele era cel de mijloc, celi de jos era amestecat, cel de sus era agricol-forestier. Domeniul Băii dej Arieș cuprindea cinci sate (Baia de Arieș, Cioara, Munoel, Sartăș, Brăˆ zești) și etra semiminier. Sˆau mai adăugat la domenii Mușca, Buceș, Lupșaˆ

Cum domeniile erau agricol puțin productive, aici nu s-ˆa putut constitui un pământ alodial care să ceară o robotă agricolă ca la eîmpie. Acˆ centul se pune pe cens sau taxă, pe daturi, pe dijme, pe produsele miniere. Sub principi veniturile domeniale sînt în bani și în natură.

Să luăm ca punct de pornire urbariul din 1673 al domeniului[2]. Lˆ această dată au fost înscrise, iobagi, jeleri, văduve, următoarele unități:

Domeniul de jos		Domeniul de mijloc			Domeniul de sus	
Zlatna	57	Abrud-Sat	48	26	Cîmpeni Bistra	69
Feneș (porțiune)		Bucium	22	24	Siu Mare Rîu	29
Pătrînjeni	11	Cârpiniș	21	22	Mic	56
Presaca					Total	60
Galați						445

Nˆau intrat în aceste cifre minerii breslași din Zlatna, preoții, nobilii, țiganii spălători de aur.

Asupra sarcinilor iobăgești textul Zlatnei ne lămurește de la început: cum aici locul nu e potrivit nici pentru arătură nici pentru vie, plătesc, după contract, taxă, în bani sau în natură:

Locuitorii tirgului împreună cu minerii:
10 piei de vulpe sau cîte 2 fi. de una
5 „ jder „ „ 3 fi. „ *b*
25 „ capră „ „1 fi. „

[2] Urbariul în Arhiva Statului din Budapesta, Arh. Fiscală a Transilvaniei. Fotocopie în Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei. *c~*

Fără mineri:
47 cosaşi pe domeniul din Alba Iulia
6 care de laţuri, făcînd 600 laţuri
6 „ cercuri „ 1200 cercuri
38 „ lemne de foc la Alba Iulia sau 65 dinari de car.

Cei 40 de mineri, ca să fie scutiţi de slujba iobăgească dau deosebit ăji (centenarii) de mercur, cu maja de 120 de fonti, jumătate dîndu-l îngeorz, jumătate la ziua sf. Gal (16 octombrie).
Drept slujbă sînt datori să facă lucrările (clădit, reparat etc.) în jurul ii alodiale şi morilor, cositul, căratul de lemne, de vin, de fîn şi alcărăuşitul pentru nevoile curţii, cu excepţia celor 40 de mineri. Cosesc, strîng, împreună cu cei din Pătrînjeni şi Feneş lunca Troian sa din sus de şteampuri. Iar în Ruptura cei din Zlatna strîng fînul aie mare.
Drept rînduială a slujbei mineritului urbanul înscrie: cei 40 de miromâni trebuie să deschidă şi să cultive, pe cheltuiala lor, mine, jurul pe oare-l găsesc să-1 predea provizorului, care le plăteşte fontul) de dinari. Tot aşa şi minerii nemţi sînt datori să deschidă şi să culmine, Fiscul fiind dator să le dea fierul pentru instrumente. Mercurul lie şi ei să-1 predea cu 40 dinari fontul, mai dînd din 9 măji una ilui.
?i în afară de acestea, cu ştirea dregătorului e liber oricine să culmina, dar aşa ca şi aceia să fie datori să dea la schimb mercurul, urul dacă-1 găsesc să-1 ducă la schimbătorul de aur luînd schimbul icei.
lele patru sate ale domeniului de jos concurează la lucrările din jurul , la cositul, strînsul fînaţelor din Zlatna. Galaţi şi Pătrînjeni cosesc, ; lunca de 50 de care din Galaţi.

Drept taxă anuală dau, după contract, împreună:

Bani gata		200 fi.
Piei de vulpe		10 sau 2 fi. de una
jder		5 sau 3 fi. de una
capră	,£	25 sau 25 fi. de una
Unt	'	5 vedre sau 16 fi.
Cosaşi la A. Iulia	s'.	48
^turi	'"	6 care, făcînd 600 laţuri
:ercuri		6 care, făcînd 1 200 cercuri
de foc		38 care sau 65 d. de unul

ele trei sate ale domeniului de mijloc, după contractul din 1664 ■aza:

JO^pisete de aur cuprins în mercur, dar aşa ca scăderea la separare a in paguba lor. Jumătate să le dea la Sîngeorz, jumătate la sf. Gal. lujbă ele nu fac, avînd scutire de la principe.

Cele patru sate ale domeniului de sus, după contractul lor datorează:

Bani gata	1 020 florini plătind jumătate la Sîngeorz jumătate de ziua Sf. Gal. Văduvele şi ele plătesc după starea lor.
Bani urbariali, fără Bistra,	80 fi.
Piei de vulpe	34 sau 2 fi. de una
„ de jder	17 „ 3 fi. de una
„ de capră	82 ., 1 fi. de una
Unt	16% vedre sau 3,20 fi. de vadră
Seu	16% tnăji
Răşină	16% „
Grinzi mari de brad	600
Şindrilă	16 500
Laţuri de brad	720
Lemne de foc	124 care sau 65 d. de car
Cosaşi la Alba Iulia	170
Albii mici	200
Albii mari	15

Mai sînt datoare şi cu alte vase de lemn, după nevoi.

Drept slujbă trebuie să cosească irîturile Şibot, oel de pe coasta Sigmond şi ritul Ruptura şi să strîngă fînul în boghii. Şi mai sînt datori să asculte în treburile măriilor lor cum se cuvine, dar să nu fie siliţi peste puterile lor.

Drept pămînt alodial, adică lunci de cosit în Zlatna sînt 6 (5 de 100 + + 20+40 + 80 + 20 de cosaşi), şi o grădină închisă în care îşi pasc dregătorii caii. Mai e în Galaţi o luncă de 50 de coase. Fînaţele care reclamau slujba domeniului însumau deci 310 zile de coasă.

Dijma din bucate (semănături) şi din oi o răscumpără astfel:

Zlatna în locul dijmei din bucate dă 50 berbeci. în locul dijmei de oi 50 oi ou miei şi cu lapte.

Cele patru sate ale domeniului de jos tot aşa: 50 de berbeci şi 50 de de oi de muls cu miei.

Cele trei sate ale domeniului de mijloc răscumpără numai dijmă din oi, cu 50 de oi de muls anual.

In schimb satele domeniului de sus, „de şi în hotarul acestor sate nu se poate ara, semăna, sînt datoare totuşi, cu dijmă", dînd în loc anual 65 de berbeci. Iar în contul dijmei din oi şi din miei 335 oi cu lapte şi miei. Domeniul dă deci în contul celor două dijme 165 de berbeci şi 485 oi cu miei, deci 1 135 de capete anual. Notam că numărul oilor înscrise la această dată pentru întreg domeniul e de 6 673. Ar fi o dijmă depăşind deci a zecea!

Din porci, din stupi şi din roi dijma e unul din zece şi se ia în natură, porcii cînd sînt dijmuiţi din pajişte răscumpărarea celor sub zece e de 4 dinari de cap, cînd de la ghindă de 10 dinari. Tot 4 dinari e răscumpărarea şi la albine.

Crîşmăritul cel obişnuit pe domeniile de la cîmpie. In tîrgul Zlataa măreşte curtea tot anul, tîrgul n-are nimic din el. A fost obicei însă a prilej de căsătorie dregătorii să îngăduie vreo 5—6 vedre de vin. :le însă primesc un număr de buţi de crîşmărit la cele trei sărbători tale, Crăciun, Paşti, Rusalii. Feneş şi Pătirînjeni fiecare cîte 1 bute de Ie vedre, făcînd 6 buţi. Presaca şi Galaţi, fiind mai puţini, primeau reună cîte una, deci 3 buţi.

Cele trei sate ale domeniului de mijloc au scutire de la principe. Cîmpeni, Rîu Mare şi Rîu Mic sînt datoare ou cîte 3 buţi, în total cu 9. Bistra însă nu e impusă decît cu cîte 20 de vedre, deci cu 60 vedre. Văduvele plătesc şi ele din vinul de orîşmărit cîte o cupă îl). întregului domeniu i se impuneau deci 10 buţi de 40 de vedre plus ie vedre, de la oare trebuiau să servească preţul stabilit al vinului âştigul. Sau, desigur, răsoumpărau câştigul cu „crîşmă seacă" dacă nu *Í* da vin. Achitîndu-se, supuşii erau liberi să orişmărească tot anul. Regimul pădurii e în genere liber. Pădurile apar în text ca suficiente, jura obligaţie e de a da dijma din porcii scoşi la ghindă.

Morile sînt ţărăneşti, ca şi şteampurile, fără obligaţii înscrise. Doar llatna sînt 2 mori, cohuri şi ş'teampuri domeniale şi în Bistra o moară ili'ară.

Pescuitul e cu oprelişti. Pe toate apele sînt indicate porţiuni oprite pedeapsă de 12 florini. Şi la mai multe din sate e înregistrată obli- \ de a prevede bucătăria princiară cu peşte sau cu păstrăvi. Un UT rezervor de peşte şi de raci în Zl-atna.

Vînaitul nu e oprit, dar e oprită vânzarea de piei de fiare altcuiva t domeniului. Pieile de tot felul de fiare — precizează textul — tre- date la mîna dregătorilor sub pedeapsă de 24 florini, primind de ele de rîs, dacă e frumoasă, 8 florini, dacă mai puţin 6 florini, de una der 2 florini, de una de vulpe 1,50 florini, de una de lup 80 dinari, ma de pisică sălbatică 20 dinari. Preţuri mai mici decît ale răscum- .rilor.

Rînduiala judecăţilor, gloabelor e aceeaşi pe întreg domeniul. Dome-- are şi dreptul paloşului. Treptele judecăţilor sînt scaunul judelui urm (ou juraţii), al spânului, al provizorului, de unde se poate face apel i prefect. In scaunul judelui se judecă pînă la 3 florini, peste 3 flo- numai în scaunul provizorului. S-a şters judecata cu arbitri. Gloabele în genere mai mari decît la cîmpie. Gloaba sîngelui 3 florini, a vî-ii 1 florin. Gloaba nerespectării peceţii provizorului 3 florini, a peceţii L'ului 1 florin. Acestea sînt ale lor. Gloaba cuvenită se ia şi dacă părţile npacă, din oare două părţi sînt ale Fiscului.

E vorba de o iobăgie „mai uşoară"? Nicidecum. E o altă iobăgie, potri- locului. Prestaţiile, taxa, raportate la mimărul unităţilor iobăgeşti, iracia looului, nu apar deloc uşoare.

oa facem un salt, la urbariul din 1746[3], la care se vor referi mereu işn în lupta lor.

---

^După copia din Arh. Fiscală a Transilvaniei, D. IX a, **fasc. 48** H. Fotocopie bhoteca Filialei din Cluj a Academiei.

Înainte de toate numărul unităţilor iobăgeşti, iobagi, jeleri, văduve, mineri, însorise ne apare considerabil sporit:

Domeniul de ios		Domeniul de miiloc		Domeniul de sus	
Zlatna	268	Abrud-Sat	100	Cîmpeni	222
Pătrînjeni	47	Cărpiniş	55	Rîu Mare	249
Presaca	34	Bucium	113	Rîu Mic	147
				Total	1 415
	64				
Galaţi	31			Bistra	85
Feneş					

A aresout mai ales numărul celor din domeniile de mijloc şi de sus, de la 286 la 971.

Din domeniul de sus mai sînt apoi oare contribuie la taxă 15 aşezaţi în munţii Gilăului şi 27 aşezaţi pe moşii nobiliare în afara domeniului. E mare şi numărul celor fugiţi: 327. Am numărat apoi pe întreg domeniul Zlaitnei 34 preoţi români, 30 nobili sau donatari. Aparat salariat în bani şi în natură al domeniului: 1 provizor, 1 raitionista, 1 dispensator, 1 caporal la carcere, 4 drabanţi, 4 paznici la casele de schimb, 1 pleban, 1 paznic minier, 1 pădurar, 1 coşmar. Sarcinile domeniaile însă cad asupra iobagilor şi jelerilor.

Sarcinile înscrise sub titlul de „taxae urbariales", în schimb, sînt aproape aceleaşi şi răscumpărate acum toate în bani.

Zlatna:		
100 cosasi pe 6 zile la Alba Iulia	120 fl.ren.	
10 piei de vulpe	16,40	
5 piei de jder	12,30	
25 piei de capră	20,50	
5 vedre unt	13,20	
50 berbeci	50,-	
50 oi cu miei	50.-	
38 care lemne de foc	20,35	
1 200 cercuri pt. buţi	5.-	
600 grinzi	10.-	
		318,55

Cele patru sate ale domeniului de jos:

Taxă în bani 288 cosaşi (zile	166,40 fi. ren.
de coasă) 25 cosaşi (pe 2	57,36
săptămîni) 10 piei de vulpe	60.-
3% „ de jder 25 „ „ capră	16,40
5 vedre unt	8,45
49 berbeci, 49 oi cu miei	20,50
38 care lemne de foc	13,20 98.
	-20,34

630 grinzi	10,30
900 cercuri	3,45
crişmărit	101,09
Total	577,49

Cele trei sate ale domeniului de mijloc:

300 pisete aur legat a 2,45	825.— fi. ren.
întreţinerea schimbăriei din Abrud	166,49
25 oi cu miei	25.
Răscumpărarea lucrătorilor şi cailor de dat la casa de vitriol	150.-
Total	1 166,49

Cele patru sate ale domeniului de sus:

Taxa în bani	850.— fi. ren.
Bani urbariali	66,40
34 piei de vulpe	56,40
17 piei de jder	35.-
82 piei de capră	68,20
16% vedre unt	44.-
16 % măji seu	165.—
16% măji răşină	68,45
600 grinzi	125.-
720 laţuri	12.-
16 500 şindrile	27,30
2 040 cosaşi (zile de coasă)	408.-
124 care de lemne	67,10
Albii (mici)	12,30
Vase de lemn V	8,20
335 oi cu miei	335.-
65 berbeci	65.-
Pt. peştii de dat anual	166,40
crişmărit	157,30
Pt. lucrători şi cai la Roşia	120.-
350 trunchi la moara de scînduri	200.-
Total	3 059,05

Cele trei domenii împreună 5 122,38

e^ sarcini nu schimbă mult raporturile. Fînaţele de cosit în- ^ ? } însumează o mărime de 279 care de fîn. Se adaugă acum la [a] dinainte 500 care de lemne de foc pentru casa de oalcinare a mercu- *(Domus ustoria mercurii)* din pădurile Zlatnei. Domeniul de sus le

taie şi le clădeşte în stînjeni, Cîmpeni, Rîu Maire şi Rîu Mic cîte 90 de stînjeni, Bistra 60, deci 330 stînjeni primind cîte 15 oreiţari de stînjen. Domeniul de jos le cară. Satele domeniului de jos mai cară, pe plată, cărbunii necesari la monetăria din Alba Iulia. Pentru dregătorii domeniului, Presaca, Galaţi şi Feneş duc 7 care de lemne săptămînal. Zlatna cu satele domeniului de jos cărăuşeşte vinul necesar crîşmăiitului domenial din Zlatna. Domeniul de mijloc trebuie acum să dea şi el 30 stînjeni de lemne de foc pentru casa de schimb din Abrud, 12 stînjeni pentru paznicii ei, 8 stînjeni pentru paznicii casei de schimb din Zlatna, răseumpărînd stînjenul cu 2,04 florini. Răsoumpărînd sarcinile urbariale cu taxă, cele nou introduse, cel puţin unele, cele mai grele, domeniul trebuia să le plătească.

Dijma din grîne e aceeaşi, răscumpărată cu acelaşi număr de berbeci şi oi, plătită şi ea în bani. Oile, caprele înscrise acum însă sînt 11 965. Dijma din porci şi din stupi, care se lua în natură, e aceeaşi, cu răscumpărarea acum numai de 2 creiţari din pajişte, de 5 creiţari de la ghindă.

Crîşmăritul în Zlatna e şi acum exclusiv domenial, oprit sub pedeapsă de 10 florini renani sau 12 florini ungureşti. Satele însă îl răscumpără toate cu bani, ale domeniului de jos cu 101,09 florini, ale celui de sus cu 157,30 florini, cel de mijloc avînd şi acum scutire. Crîşmăritul domenial din Zlatna consuma anual 4 400 vedre de vin şi 200 vedre de rachiu, venind din el circa 1 700 florini.

Regimul pădurii acum e ou mai multe restricţii. Multe păduri sînt oprite sub pedeapsă de 12 florini pentru a se putea lua dijmă din porcii scoşi la ghindă. Se specifică toate cele producătoare de ghindă, precum şi numărul porcilor care se pot îngraşă în ele. Sumarul dă vreo 16 asemenea păduri putînd primi circa 1 700 de porci. Sînt oprite multe şi pentru tăiat. 0 notă spune că ele sînt necesare nu numai pentru producţia de ghindă, ci şi pentru nevoile mineritului, să fie deci păzite sîrguincios de paznici, atît locuitorii, cît şi străinii să fie opriţi să taie fără preştirea dregătorilor, sub pedeapsă de 92 florini.

Morile domeniale acum sînt 5. aducînd anual 120 galete de grîu şi 12 galete de cucuruz. în schimb cele iobăgeşti, şi acum fără obligaţii, sînt 42. Şteampuri domeniale 1, în schimb particulare sau ţărăneşti 231 cu 1 719 săgeţi. Aceeaşi libertate de a ridica şteampuri şi a deschide mine, cu aceeaşi obligaţie de a aduce produsul la schimb. Pive de lînă 11, feres-traie 1, toate iobăgeşti.

Pentru pescuit sînt şi acum oprite sub pedeapsă de 12 florini porţiuni hotărîte de ape, lipsind acum, firește, obligaţia de a aproviziona cu peşte bucătăria princiară, aceasta apărînd şi ea răscumpărată în bani.

Măcelăritul e liber, decît doar în Zlatna ou obligaţia de a servi domeniului limba animalelor tăiate. Vînatul nici nu apare în urbariu, dar trebuie să fie şi el acelaşi. Aceeaşi e şi rînduiala judecăţilor. Sînt menţionate de astă dată şi două privilegii, unul cel al domeniului de mijloc de a nu extrăda pe iobagii fugiţi şi aşezaţi aci, precum şi cel care scutește de vamă (de tricesima) domeniul de sus pentru toate bucatele aduse de oriunde, fie pentru hrană fie pentru cîştig, sub motivul asperităţii locului şi lipsei de mijloace de trai, privilegiu de oare de mult timp nu se mai pot folosi. Se înscrie acum şi nevoia de păşunat a domeniului de sus în

iţii Gilăului, Hăşdatei şi Litei, care îi costă pînă la 1 040 florini renani, jum şi pe cei aşezaţi de acum în munţii Gilăului.
Sarcinile sînt în genere oele cane au fost şi la 1673, decît aoum sînt >lioaite, convertite în bani. Raportate la cifrele incomparabil mai mari jnităţilor iobăgeşti de aoum ele ne apar mult uşurate. Ne vor apare şi mult uşurate dacă vom adăuga că numărul unităţilor iobăgeşti e mult mare şi decît al celor înscrise la 1746. Ceea ce se va vedea la oonscrip-'eneralâ din 1750. Cîteva cifre ale capiilor de familie înscrişi sînt deşt rative:

	1746	1750
Abrud-Sat	100	308
Cărpiniş	55	110
Bucium	113	349
Cîmpeni	222	664
Rîu Mic	147	515
Zlatna	268	460
	905	2 406*

Cifrele urbanilor erau mult sub realitate, raportul dintre ele e prea Histrativ. Cum vedem regimul austriac a preluat aci întocmai sara-domeniale ale principatului. Menţinîndu-le staţionare, în ciuda creş-rapide a populaţiei (spectaculara 'creştere a cifrelor), ele s-au uşurat derabil. Iar cu 'răscumpărarea lor în bani 'Crescînd libertatea de miş-s-a uşurat iobăgia însăşi. Iată de ce vor ţine atît de mult supuşii la riul din 1746.
'.n această situaţie practic deosebirea de cifre nu deranja prea mult. nile fiind globale şi irepartizîndu-se mai departe pe supuşii existenţi, iau deranjate cantitativ.
.& 1770 a fost readus în posesia Fiscului şi domeniul Băii de Arieş. ;a era mai mic, dar şi el remarcabil sub raport minier.

La preluare e înscris cu următoarele unităţi iobăgeşti:

	iob.	văd.	ieleri	total
Eaia de Arieş (tîrg)	78	6	16	100
Cioara	32	o	5	39
Muncel	53	1	9	63
Sartăş	79	2	6	87
Brăzeşti	71	4	13	88
	313	15	51	379[5]

Jeno Berlâsz, *Az 1784-i erdelyi parasztfelkeles es II. Jozsef jobbăgypolitikăja,* > 400anyok a parasztsâS tortenetehez Magyarorszăgon 1711—1790", Budapesta, ■>?' ^nOdan> *Iob*ăgia *în domeniul Băii de Arieş la 1770,* Cluj, 1948, p. 104, o* f 140—141.

De-acum va avea şi el soarta domeniului Zlatnei, va avea aceeaşi problematică. Sarcinile iobăgeşti preluate vor fi aci convertite în bani.

Sarcinile iobăgeşti anuale ale acestui domeniu, evaluate în bani, la 1771 erau:

Taxa răscumpărînd slujba cu vitele	208,20 fi. ren.	
Preţul celor 120 grinzi a 17 cr.		34.—
36 berbeci răscumpărînd măcelăritul socotind unul cu 1,34 fi		56,24
4 vaci grase a 6,40 fi.		26,40
62 oi cu miei anual dijmă a 1,42 fi.		105,24
2 stupi dijmă a 2,33 fi.		5,06
Răscumpărarea celor sub zece		14.—
Din dijma porcilor de la ghindă		18,48
Taxa morilor iobăgeşti		28,30
Răscumpărarea găinilor, ouălor în censul de Crăciun, cu 6 cr. de locuitor		37,54
Taxa a 2 iobagi locuind în alt loc		10.—
	Total	545,06
Moara domenială venit anual		35,31 fi. ren.
Crîşmăritul domenial putea aduce anual		135,20
Cel ţărănesc era pînă aci liber		

Legile din 1747 vin cu o nouă încurajare a mineritului, fie el fiscal sau particular. Vin să-i asigure condiţiile materiale, lemnul necesar, un regim de favoare. Se ocupă de producţia aurului, argintului, plumbului, mercurului, de schimb. Se ocupă cu deosebire de mineri, localnici .sau streini, de spălătorii de aur, de condiţiile în oare trebuie să cultive, de privilegiile, de scutirile lor, de jurisdicţia lor. Chiar de condiţiile lor de aşezare sau de cazare dacă sînt streini. Minerul trebuia să se bucure de scutiri de sarcini publice, de înlesniri fiscale. Darea lui e stabilită numai la un florin. Plăteşte în plus dacă are o economie proprie peste cea limitată de lege, vite peste cele necesare în munca sa minieră, boii, caii ţinuţi pentru această muncă fiind scutiţi de dare. Sînt scutite de dare şi şteampurile. In privilegiile miniere sînt induşi şi spălătorii de aur. Minerii streini sînt scutiţi şi de acel un florin. Minerul, fie că e proprietar şi cultivator de mină, fie că e lucrător, nu e supus altei jurisdicţii decît celei miniere (montanistice), de la care poate apela la Tezaurarlat, iar de acolo, prin direcţia monetară şi minieră aulică, chiar la împăratul[6]. După ordinul imperial din 1771 de minerit ţin şi cultivatorii muncilor auxiliare, tăietorii de lemne, cărbunarii, cărăuşii, fierarii etc.[7].

Dar numai acest protecţionism nu putea da rezultate rapide. Mineritul de suprafaţă care se practica pe scară largă bătea pasul pe loc, spălatul aurului nici el nu putea progresa mulţumitor. Trebuiau făcuţi paşi mai

---

[6] Corpus Juris Hungarici, *1540—1848-evi erdelyi torvenyek,* p. 396—409.

[7] I. Toth Zoltân, *Parasztmozgalmak az erdelyi Erchegysegben 1848-ig,* Budapesta, 19ol, p. 93. Ediţie românească sub titlul: *Mişcările ţărăneşti din Munţii Apuseni pînă la 1848,* Bucureşti, 1955, p. 119.

3iri, în. sporirea mineritului în adîncime, în tehnica minieră. Trebuia curajată întreprinderea mare, capabilă de investiţii, de inovaţii. Pentru nu investi prea mult, statul încurajează înainte de toate întreprinderea rticulară. Dar era necesar şi exemplul oficial, trebuiau deschise mine i fiscale, cel puţin una de fiecare cerc minier, oare după ce şi^au îndeinit rolul educativ să fie arendate particularilor şi ele. Trebuiau intro-.se inovaţii, în armarea galeriilor, în munca minieră însăşi, trebuiaiu îmnătăţite, înmulţite şteampurile, ridicate cuptoare noi de topit mineul. în 1763 se ridică cuptorul din Certej, în 1770 patru cuptoare noi în lita de Arieş. Se intensifică munca la topitoria din Zlatna, la monetăria n Alba Iulia.

Abia acum începe procesul de agravare a raporturilor care va duce răscoală. Căci toate acestea aduceau înainte de toate sarcini noi pen-i supuşi. Noile mine cereau lemn pentru armare, cuptoarele trebuiau idite, alimentate cu cărbuni, ou lemne, minereul trebuia transportat la pitorii. Cresc considerabil astfel muncile auxiliare, trebuie tăiate oanti-;i tot mai mari de lemne şi tot mai departe, trebuie transportate, plue pe apă, prefăcute în cărbuni. Cresc considerabil transporturile de mireu, cu oarele, cu caii. Fierul oare se cere şi el tot mai mult, trebuie insportat drept de la Hunedoara. Şi toate trebuie făcute tot de supuşi, păşind sarcinile urberiale ide pînă aci.

Dar această intensificare mai are şi alte consecinţe, economice. Ea ne înainte de toate problema lemnului necesar, a pădurii. Pădurile treie oprite acum şi pentru nevoi miniere, trebuie protejate. Se opresc ; mai insistent defrişările, sporesc sancţiunile pentru abateri, tocmai uni cînd populaţia e în mare creştere, în plină expansiune, în căutare de i locuri de aşezare. Se introduc restricţii, taxe pentru lemnul de con-■ucţie, pentru lemnul necesar comercializării sau meseriilor moţeşti, restrînge păşunea, e grevată şi ea de taxe, satele sînt tot mai mult izaite la arendare de păşuniat în altă parte, pe domenii particulare, um cînd şi numărul vitelor, în mod firesc e în creştere. Ca să nu mai rbim de restrîngerea posibilităţilor de defrişare, de sporire a pămînlui de cultură, oare prin creşterea populaţiei trebuie mereu să se subidzeze.

SPORIREA DAKII

Veniturile puteau fi sporite înainte de toate, firește, din sarcinile iblice ale supuşilor, din dare, din contribuţia militară, din dările suplîntare oare cu războaiele se impun tot mai des, pînă se permanentizează, intribuţia pentru întreţinerea armatei se lua parte în bani, parte în prozii. La ea se mai adăugau obligaţiile de încartiruire a armatei la nevoie, msporturile pentru ea. Cum aici staţiona mai rar armata, accentul se mea pe contribuţiile pentru întreţinerea ei, darea şi prestaţiile în natură.

Pentru sporirea dării pretextul s-a găsit uşcr. Se ştia doar încă de la 50 că numărul contribuabililor aci e incomparabil mai mare decît cel iut în evidenţă de conscripţiile domeniale şi se bănuia că e şi mai mare

decât îl indica însăşi conscripţia. Populaţia crescuse considerabil. Juzii, şpanii, administraţia domenială, interesaţi toţi în tăinuire au continuat să treacă cu vederea, să ascundă evaziunea, beneficiind pe toată scara de plusurile care se puteau încasa în virtutea acestei „bunăvoinţi"[7a].

Fu suficient (dacă mai era nevoie de el?) un denunţ penitru a dezveli cu brutalitate situaţia. Anume MJacavei Dota, soldat din regimentul Gyulay, denunţă autorităţilor întinsa evaziune care durează de mult pe domeniu[8].

împărăteasa, sesizată, numi în 3 octombrie 1772 o comisie, constituită din reprezentanţii Guvernului, Tezauraiiaituku, comitatului Alba şi judecătoriei miniere, oare să cerceteze faptul. Comisia ieşind în anul următor la faţa locului şi făcînd numărătoarea şi măsurătorile cuvenite, găsi că pe întreg domeniul nu mai puţini de 4 333 capi de familie (contribuabili) nu figurau în 'tabelele de dare. Drept urmare, darea făcu un salt, pe care-l demonstrează cifrele ei:

1770/71	10 219.8 fi. nemtesti
1771/72	11044,46,, „
1772/73	19 534,33 „ „
1773/74	22 221,08,, „
1774/75	23 250,29 „ „ »

Şi ce e de remarcat, creşterea cădea mai puţin asupra domeniului de jos şi de mijloc, cădea mai ales asupra domeniului de sus — se vede aci fusese evaziunea mai mare. Iată cifrele:

	1771/72	1772/73	1773/74
Cîmpeni	1 430,43 fi.	3 620,12	3 861,50
Bistra	595,05 „	1 776,-	2 177,21
Rîu Mare	1 300,51 „	3 628,52	4 612,20
Biu Mic	1 050,02 „	3 013,22	3 303,46
	4 376,41 „	12 038,26	13 955,17

Iată darea crescută aci subit la de trei ori!

Dar înregistrase desigur cifre mai mari şi în trecut. De pildă, după conscripţia din 1750 darea larunoată pe domeniul de mijloc la 1749 se cifra la 3 950,21 1/2[11] faţă de darea sporită de la 1773/74 de pildă de 2 803,46 florini. Dar între timp se schimbase sistemul şi, prin tăinuire, s^a perceput mereu în cifre mai mici.

[7a] Pe domeniul Zlatnei întreg, faţă de o populaţie de supuşi de 6164 din urbariul de la 1746, recensământul lui Iosif II înregistrează în total 35 107 locuitori de drept, deci o populaţie de aproape 6 ori mai mare. Mai mare cu deosebire pe domeniul de sus, de 7,6 ori, iar luînd separat Rîu Mare, Rîu Mic, Bistra, de peste 8,4 ori.

[8] Toth, *op. cit.,* p. 83, respectiv 106.

[9] Of. minier, 1776, dos. 200.

[10] *Ibidem,* 1776, febr.

[11] Toth, *op. cit,* p. 89, resp. 114.

Funcţionarii fiscali şi dameniali ascultaţi se întrec în a arunca vina i pe alţii. Se descoperi că de mult s-a lucrat superficial şi mai ales sub ivizoratul lui Gheorghe Borsai darea a fost foarte neglijată. Sîrut făcuţi 3unzători cu deosebire perceptorii şi mai ales juzii sătești oare cunoşteau tăinuiau situaţia. Pură făcuţi răspunzători comisarii eonsoriptori. Dar i ales şpanul domeniului de sus, din Cîmpeni, Gheorghe Bisztrai, la e s^a găsit o listă cuprinzând ou 946 capi de familie mai mulţi de cîţi urau în tabelul oficial de dare. Fu acuzat şi sameşul, care putea să afle spre abuzuri.

Cercetarea aruncă deodată lumina asupra sistemului, asupra meto-or de căpătuială ale aparatului fiscal sau domenial. In ciuda eforturilor imului de a individualiza darea, aici ©a se percepea încă tot în forma diţională. Perceptorul regesc comunica sameşului numai suma totală iării repartizate domeniului. Sameşul la rîndui său comunica judelui mai suma totală impusă satului său, lăsînd la discreţia lui repartizarea oameni; aşa oum era lăsată şi repartizarea taxei. Contribuiau astfel la pe desigur şi cei neînsoriși în tabelele oficiale, dar erau scutiţi prin tra-ie, juzii, preoţii, gornicii, crainicii. Funcţiile fiind cu însemnate cîşti-ri şi avantaje, aceştia se concurau pentru ele, le cumpărau. Judele din a Mare de pildă şi-a cumpărat funcţia cu 100 florini de la dregătorii meniali, iar pe concurenţi i-a dezarmat cu 50 de florini. Pentru plata ielui şi a strîngătorilor de dare mai luau 3o/₀ în plus. Darea, juzii şi laţii o strîngeau în băutură, în ospeţe. Sameşul le primea socoteala fără itrol. Dare, taxă adesea se confundă la socoteli. Peste dare şi taxă mai îngeau sub titlu de cheltuieli comunale alte sume din care beneficia aratul domenial, provizorul, şpanii, juzii. în 1772 iau strîns sub aceste me nu mai puţin de 5 630,50 florini. Şpanul Bisztrai a operat de ooni-nţă ou juzii numeroase spolieri. Gheorghe Rorsai le-a luat celor din rpiniş şi din Bucium 459 de florini sub promisiunea că va exopera uşu-~i de dare pentru mineri. Comisarii oonseriptori nu se lăsau nici ei mai îjos. Unul din ei a strîns în bani şi în natură o valoare de 1 377,19 rini.

Drept urmare şpanul, sameşul fură destituiţi, plata juzilor fu scăzută 20 de florini, cota pentru strîngătotri la 2o/₀.

Dar se punea acum întrebarea ce să se facă cu cei vreo 100 000 de flo-u ou care a fost păgubit statul de atâţia ani. O recuperare era desigur neputinţă. Dar nici să li se ierte pur şi simplu nu se putea — opina .neelaria aulică, — căci aceasta ar face sînge rău locuitorilor. Se hotărî cele^ din urmă <ca „spre pilda şi teroarea altora" să plătească toţi fără osebire evaziunea fiscală pe un an. Iar juzii în cauză cu cîte un jurat fie închişi te Zlaitna şi ţinuţi numai cu pîine şi apă acolo trei săptămîni, urmă să fie expuşi cu inscripţii în ungureşte şi româneşte atîrnate piept în tîrg ş^poi să fie lăsaţi liberi, privîndu-i însă pentru totdea-a de slujbă. Din cercetări reieşi că şi denunţătorul, Maoavei Bota, a st de conivenţă ou juzii, dar ca recompensă pentru serviciul său fu sau-de armată şi i se hotărîră 10 creiţari pe zi pe toată viaţa[12].

[12] Toate acestea după Toth, *op. cit.,* p. 84—85, resp. 107—109.

Pe Macavei Bota îl descoperim într-o petiţie din 25 februarie **1771** a fratelui său Ion Bota, care-i cere eliberarea din armată. Referinţele însă, nici ale Oficiului minier, nici ale provizoratului, nu-i sînt de loc favorabile: a fost implicat în felurite nelegiuiri, e cu totul nevrednic de înalta graţie. El e dezertor din regimentul Gyulai, trebuie readus la regiment^. E acelaşi Macavei Bota cu numele căruia ne vom întîlni des pe urmă. Cu denunţul său şi-a răscumpărat vinile şi şi-a meritat slujbele ulterioare.

Cancelaria comunicând opinia sa şi Camerei aulice, aceasta propuse o înţelegere implicînd şi pe consilierul cameral Ioan Wagner, si astfel înaintară raport comun împărătesei. Hotărârea lor din 22 decembrie ierta şi restanţa din 1773, dar impunea începînd cu anul viitor încasarea şi a plusului de 11 224 florini, hotărâre pe care Tezaurariatul o socoti o deosebită favoare pentru locuitori.

în acest răstimp cade şi călătoria împănatului Iosif prin Transilvania, în 26 mai 1773 făcu un drum de la Alba Iulia la Zlatna şi înapoi, în drum supuşii i se prinseră în masă de robotele aspre şi de porţie. Mai ales ai episcopului catolic din Alba Iulia, dar şi cei camerali. I se plânseră şi ţiganii spălători de aur că sînt foarte aspru itrataţi de domnii pământeşti, în Zlatna însă se interesă cu deosebire de minerit, de tehnica minieră, de venitul minelor, pe care4 socoteşte da vreo 800 de mii de florini anual. Găseşte pe baronul Gerlitzi, directorul oficiului superior minier, prea tînăr pentru conducerea unor mine atât de importante[14]. Apare aci doar pentru un moment, prea scurt pentru a se interesa mai deaproape de starea lucrurilor oare îşi continuă cursul.

REGLEMENTAREA URBARIALA DIN 1776

Dar descoperirea evaziunii fiscale deschise logic acum şi problema taxei urbariale, care nici ea nu mai putea rămîne aceeaşi, trebuia să aibă repercusiuni asupra sarcinilor urbariale în genere. Comisia mixtă provincială fu de opinia să se facă oonscrierea economică şi măsurătoarea teritorială a întregului domeniu, iar pînă cînd această îndelungă operaţie nu va fi gata, să rămână în vigoare prestaţiile stabilite de urbanul din 1746. Consilierul Wagner însă fu de altă părere: după legi urbariile vechi sînt obligatorii numai dacă sînt corecte şi demne de încredere. în convenirea de la 18 noiembrie reuşi să impună întru totul punctul de vedere al Camerei. Cei 7 583 de capi de familie de acum — argumentă el —■ nu pot să plătească numai cît cei 2 252 (nu se ştie de unde a luat cifra căci ea nu corespunde cu cele din 1746, poate e cifra din 1761?). Şi altfel, iobagii domeniului Zlatnei dispun de venituri însemnate. Spre demonstraţie citează cifrele mari ale plăţilor efectuate de erariu în cadrele domeniului pe anii 1774—1775, sumele mari ieşite din schimbul au-

[13] Of. minier, 1771, febr. 25.
[14] Hof- und Staatsarchiv, Wien, Hofreisen, Familien Archiv, fasc. 7, filele **73—74.**

minereului adus la topitorii, pentru tăiat, transport de lemne, transport de cărbuni, în plata funcţionarilor minieri, o circulaţie de ⌈e **461** 890 fi. Ba se mai adaugă şi circulaţia de bani proveniţi din ; particulare. (Ca şi cînd toţi banii ar fi ajuns în mîinile oontri-ilor!). Iobagii fiscali ai Zlatnei sînt în situaţie mult mai bună decît : pe domeniile private, — susţine el — câştigă din cărăuşit, din Lt propriu, din valorificarea produselor agricole (!) şi ale industriei =■ gîndeşte, desigur la vite, la lemnăritul şi la văsăritul moţesc), i-şi achite' uşor şi darea şi obligaţiile urbariale. Robote agricolă slelalte părţi ale ţării aici nu poate fi aplicată, domeniul nu are Lt alpdial, ţinutul nu e bun pentru agricultură, ilămîne ca ea să fie npărată în' bani. Răscumpărarea ei să se facă însă nu după pămîn-supuşilor, ci după unităţile plătitoare de dare. Aceasta ou titlu îoriu, pînă cînd se va putea întocmi un urbariu autentic, după o nioă' înregistrare economică şi măsurătoare geometrică a dome-i[15].

^.şa a apărut resoriptul imperial din 22 decembrie 1775, comunicat ivern prin decretul din 7 februarie **1776,** oare va fi invocat de acum) ca reglementarea din **1776.** Reseriptul, motivînd că taxele urba-peroepute pe baza urbanului din **1746** sînt prea mici în raport cu irul capilor de familie descoperiţi acum, procedează la o reglemen-arovizorie, pînă cînd se va putea întocmi un urbariu complet, pe baza rătorilor prevăzute. Stabileşte anume pentru toţi supuşii domeniului, ; de cele trei zile de robotă de pe domeniile „private", numai două pe săptămînă. Aceste zile însă să fie răscumpărate de supus cu o moderată *(măssige Taxe)* în bani, şi anume zilele cu vitele *(Zugrobo-* cu 3 creiţari, cele cu palmele *(Handroboten)* cu 1 1/2 creiţari ziua. i lemnelor *(Holzgeld)* şi toate celelalte dări şi prestaţii datorate după iul urbariu încetează cu totul, afară de censul de păşunat de **700** flo-pentru munţii domeniului Gilău, care va fi plătit şi pe mai departe ului. Cărăuşitul gratuit al celor 4 **000** de vedre de vin care cădea ircina domeniului de jos, se menţine şi el, dar plătindu-se 1 creiţar adră. Rămîn în vigoare însă drepturile domeniale de crîşmărit, mă-it, morărit sau veniturile lor. Pe **1775/76** impunerea să se facă pe stă bază şi ■ după numărul locuitorilor aflat în urma cercetării de i. Intrucît acest fel de prestaţii e numai provizoriu, Oficiul su-)r montanistic *(Oberbergamt)* se va îngriji să fie terminată cartogra-fa ţinuturilor miniere cît mai ourînd şi să se consorie planimetric în-domeniul Zlatnei şi Băii de Arieş, pentru a se stabili adevărata eom-ţie şi numărul tuturor pămînturilor *(Grundstiicke),* şi pe baza aceasta 2 întocmească urbariul definitiv *(fur alle Zeiten geliendes Urbarium).* Deodată cu reglementarea aceasta, actul comunică şi sancţiunile şi tnbarile de personal în administraţia domeniului. Şpanul domeniului ■Us,^ Gheorghe Bistrai, destituit din funcţie, e trecut vioeschimbător al Ul în Cîinpeni, iar în locul lui e numit Alexiu Intze, şpanul de pînă al domeniului Băii de Arieş, aici înlocuindu-l Francisc Munkătsi de

[15] Toth, *op. cit.,* p. 86—87, resp. 109—110.

la Tezaurariat. Sameşul domeniului, Evaj, e înlocuit cu George Mateovich. Se prevăd pedepsele severe pentru juzii dovediţi abuzivi, reducerea cheltuielilor sătești la strictul necesar. Să se ceară socoteala exactă ia oelor 5 630 florini încasaţi sub acest titlu, restituind satelor ceea ce e nejustifioait, iar pe viitor prevederile sub acest titlu să fie comunicate anual Tezauraoatului. Juzilor să li se ceară socotelile pe cei trei ani din urmă. Pe fostul jude din Rîu Mare, Burs Skn, în urma multelor sale „interesaţii" (luări de mită) şi alte înspăimîntătoiare excese îl declară pentru totdeauna nedemn pentru slujba de jude şi îl condamnă la arest de opt zile (!). (li vom întîlni şi în cursul răscoalei, e adevărat nu ca jude, ci ca perceptor!)[16]. Pe moştenitorii spânului răposat al domeniuilui de mijloc, Gheorghe Borsai, îi obligă să restituie 459 florini, luaţi de el de la satele Cărpiniş, Bucium şi Abrud-Sat sub promisiunea de a le obţine scăderea dării capului[17].

în Munţi regimul introduce deci o reglementare urbarială, pe oare la cîmpie nu reuşea să o introducă. Cele două domenii erau fiscale şi deci o putea face fără împotrivirea nobilimii.

Reglementarea era numai provizorie, dar s-a introdus îndată. Introducerea nu prezenta complicaţii. Aatul simplifica la maxim raporturile, reducea totul la robotă, iar pe aceasta o convertea în bani după o cheie simplă, numind-o taxă urbarială. Taxa cu aceasita s-a ridicat şi ea la aproape de două ori şi jumătate. Şi-^apoi din globală înainte, acum se individualizează, creşte în pas cu creşterea populaţiei. Şi aceasta deodată cu creşterea restricţiilor şi opreliştilor cerute de progresul mineritului.

Reglementarea venea sub semnul „uşurării". Sarcinile se simplificau, robota se stabilea numai la două zile pe săptămînă în loc de trei şi patru cît era pe domeniile nobiliare, şi răscumpărarea era minimă, foarte departe de preţul curent al zilei de lucru[18]. Iar aceasta răscumpăra toate sarcinile urbariale.

Numai că viziunea teoretică a organelor centrale, ale Camerei şi Cancelariei, nu era uşor de pus în practică acasă. Cu această simplificare

---

[16] O găsim chiar pe soţia sa intervenind la 9 nov. 1776 cu cerere la Consiliul Tezaurarial pentru repunerea lui în slujbă. A fost jude şi jurat în Rîu Mare, nu ştie însă din ce motiv i s-a luat slujba. Ca fostă servitoare la răposatul provizor Neuman cere readucerea soţului său în graţia consilierului, să dea porunică provizoratului, să-1 pună iarăşi fie jude, fie jurat. Căci doar nu numai el a fost găsit în greşeală de comisie, ci şi juzii celorlalte sate, care totuşi n-au fost scoşi din slujbă (!), numai bărbatul său. Of. minier, 1776, Prezidiale nr. 23.

[17] Of. minier, 1776, nr. 96.

[18] Pe domeniul Băii de Arieş, de pildă, la 1770 ziua de lucru, fără mîncare, era: pentru cosaş 21 creiţari, pentru strîngător 12, pentru secerător 15 creiţari, pentru arător 34 creiţari, pentru săpător 14 creiţari. V. D. Pro dan, *Iobăgia în domeniul Băii de Arieş la 1770,* Cluj, 1948, p. 109. La 1776 evaluînd muncile prevăzute de urbanul din 1746 provizoratul însuşi socoteşte ziua de coasă la 21 creiţari, pe cea de făcut şi de strîns fîn, de curăţat fînaţele şi iazurile, de făcut garduri la 12 creiţari. Of. minier Zlatna, 1776, nr. 326. In 1785 la Deva erau fixate pentru ziua de lucru cu mîncare: munci la vie 14—17 creiţari, sapă la porumb 15 creiţari, ziua de coasă 20 creiţari, de secere 15 creiţari, fontul de carne mai slabă la 1 1/2 creiţari, mai frumoasă la 2 creiţari. Bibi. Academiei Bucureşti, Doc. pach. MDLIX, nr. 60.

,e închidea problema complicată a muncilor auxiliare de care mineritul [omeniuil aveau nevoie. Ba ou sporirea plănuită aveau tot mai mare oie, mult mai «mare decît pînă aci. Mineriitul sporit, cu deosebire noile fcoa're cereau cantităţi enorme de lemne, care trebuiau tăiate, transbate, prefăcute în cărbuni. Cereau transportul cantităţilor enorme de ereu de la mine la şteaanpuri, şi de aoolo la cuptoare. Logic muncile esare acum trebuiau plătite. Dar cum acestea la 'liber costau mult şi •lena nu înţelegea să plătească din veniturile miniere, care trebuiau ?urgă spre centru, decît din taxă, şi cum nu se putea asigura nici o aerire constantă ou mîna de lucru necesară, domeniul continuă cu ica obligatorie plătită, dar plătită ou puţin. Pentru muncile plătite jnă aci, nerăsoumpărate prin noua reglementare, ca făcutul stîn jenilor 1 pildă, va plăti puţinul stabilit dinainte, iar pentru cele gratuite pînăi socotite robotă, va putea plăti de acum sumele cu care supuşii îşi jumpărau, după reglementare, ziua de lucru. Pentru unele, ca transtul vinului, le-a stabilit însăşi reglementarea. Domeniul, socotea Ca-ia, nu poate cheltui ou munca mai mult de cît îi aducea taxa. Regleitarea pentru cărăuşitul vinului stabilea 1 oreiţar de vadră. Iar pentru .îtul stîn jenilor se plătesc ca şi pînă aci 30 oreiţari pentru stînjenul g, 15 pentru cel scurt. Pentru cărăuşitul lemnelor fie 1 florin, fie 51 ţari sau 48 creiţari, desigur după distanţe.

Făcînd la 1776 un calcul al robotelor datorate de domeniu după urbariul din 1746, cu 21 creiţari ziua de coasă, cu 12 creiţari ziua de strîns, făcut garduri, curăţat iazuri etc, cu 1,40 florini stînjenul de lemne ş.a.m.d., provizoratul ajunse la sume însemnate. Concretizate în cifre zilele de coasă, de strîns se ridicau la Zlatna la 450 de zile, în satele domeniului de jos la 180 de zile, ale domeniului de mijloc la 953[19]. Cîmpeni singur la 1746 răscumpără 600 de zile[20]. Acestea în afară de cărat. Stînjenii de lemne de făcut sau de dat se ridicau pentru întreg domeniul la vreo 750.

Feluritele munci de coasă, strîns, cărat fînul, scoaterea, căratul buţilor \ pentru crîşmărit, măsurătorile buţilor, lemnele pentru fiert drojdia etc, etc, j pe care toate le datora Zlatna cu preţurile curente (21 creiţari ziua de coasă, / 12 creiţari ziua de făcut fîn, strîns etc.) sînt evaluate la 628,54 florini renani. / Muncile satelor domeniului de jos la 439,06 florini, ale domeniului de mijloc/ la 470,17 florini, ale celui de sus la 773,46 florini. Totalul pentru întreg do/ meniul Zlatnei e calculat la 2 312,03 florini renani[21].

Domeniul nu va rămîne la soluţia gratuităţii, nu puitea desminţi reglentarea, muncile vor trebui plătite.

Dar de ce asemenea preţuiri şi asemenea sume cheltuite, cînd iobagii aceste munci urbariale le răscumpără doar cu 3 creiţari ziua cu vitele, /2 creiţari ziua cu palmele? Era logic. La aceasta se gîndea doar reglentarea!

în ?r/ minier> 1776, nr. 326.

"> Urbariul din 1746. ĩ

Of. minier, 1776, nr. 326.

La această soluţie se găsea Oficiul superior minier şi la 1 mantie 1784. Provizoratul va fi *severissime* îndrumat ca muncile necesare la făout fîn, fie ou palmele, fie ou vitele, să fie plătite ou preţul răscumpărării de 1 1/2 şi 3 creiţari şi cei care n-au fost plătiţi pînă aci pentru osteneala lor să fie despăgubiţi ou plata cuvenită[22].

După reglementare deci munca trebuie plătită, dar plătită cu acest puţin __ cînd e plătită. Dar ca să poată fi continuată, ba mult sporită, trebuia să fie în continuare obligatorie. Uşurarea în (realitate se soldă deci cu ridicarea considerabilă a taxei sub numele răscumpărării robotei, şi cu nelimitarea muncii necesare sub nume că e plătită, cîştig şi una şi alta pentru domeniu.

SARCINILE IOBAGEŞTI DUPĂ 1776

Dar să schiţăm sumar sarcinile şi dificultăţile oare se aglomerează după „uşurarea" din 1776.

Taxa. Prin reglementare taxa răscumpăra global toate muncile obligatorii, neplătite, de pînă aci.

Tabelele pe 1776 ale taxei sînt lămuritoare. „După noua metodă" răscumpărarea s-a stabilit aproape uniform după o cheie simplă: 2,36 florini pentru cei ou 2 boi sau fără boi, îndoitul, adică 5,12 florini pentru cei cu 4. S-«i calculat adică 104 zile pe an, răscumpărate pentru cei cu vite cu 3 creiţari ziua, pentru cei fără ou 1 1/2 creiţari cit stabilea reglementarea. După acelaşi criteriu sînt taxaţi şi minerii (metalurgii şi urburarii) cu „moşie" proprie. Scutiţi sînt doar infirmii, neputincioşii, cerşetorii sau alţi asemenea. După acest calcul taxa se ridică le un total de 13 087,20 florini. Şi ceea ce e de remarcat, mai bine de jumătate, 6 842,48 florini cade în sarcina domeniului de sus[23]. Pe 1775 14 769,12 florini după ce în 1746 fusese numai de 6 664,25 1/2 florini[24].

Noua taxă nu se strînge, firește, fără dificultăţi. Domeniul pune mult zel în strângerea ei, înregistrează totuşi an de an restanţe mari la oare le zoreşte strîngerea.

Una din consecinţele creşterii taxei e că se înmulţesc fugarii de pe domeniu. In (timp ce în 1761 erau ţinuţi în evidenţă 119, în 1773 sînt 575, în 1774 640, în 1777 nu mai puţini de 1 184, din care 843 de pe domeniul de sus. Listele multe ni-i prezintă dispersaţi în satele comitatelor Cluj, Turda, Alba, Zairand. Sînt cîte 1, 2, 3, 5 într-un loc sau mai mulţi chiar. De pildă la 1774 în Ciucea sînt 15, la 1775 în Dîngău 16. la 1773 în Apahida 41. In munţii Gilăului, pe domeniul Bânffy, în secolul XVIII formează sate întregi, ca Măguri, Mărişel şi altele, care apoi sînt înglobate, prin răsoumpănarea munţilor, în domeniu. Sînt de cei care nu mai pot purta sarcinile, nu se mai ajung cu mijloacele de viaţă de aoasă, trebuie să-şi caute alte locuri de aşezare, să-şi ia alte sarcini, obişnuit de jeleri

[22] *Ibidem,* 1784, nr. 396.
[23] *Ibidem,* 1776, nr. 422.
[24] Tezaurariat, 1785, nr. 46.

domeniile nobiliare, neputînd însă nici să rupă legăturile cu domeniul. ntre ei se găseşte cî'tva timp şi Horea!

Puga rou-i scuteşte de taxă. Domeniul le ia taxa în semn că-i aparţin, jşte cînd nu le pierde urma. Şi li se repartizau se pare uneori chiar ibe. în 1776 găsim o listă de supuşi din afară oare făceau o parte din Lienii repartizaţi satului Muşca pemtru făcut cărbuni pe seama hutei din •tef[5].

In anii 1761—1774, în 14 ani deci s-a încasat de la ei 3 384 florini ani plus 330,12 florini acrescenţie. In urma reglementării şi taxa lor)st ridicată la 3 florini de cap de familie. De aci un nou proces şi printre ari: restanţe mari şi nesfîrşite, rezistenţe, incapacitate de plată.

O problemă deschideau şi cei aşezaţi în Munţii Gilăului, -acum făs-ipăraţi de la familia Bânffy. în cursul secolului, în ciuda opreliştilor, lulaţia în creştere e în plină expansiune. în Munţii Gilăului s-au aşezat Iţi veniţi de pe domeniul Zlatnei, Cîmpenari, Vidreni, Albăoeni, for-îd treptat sate, Măguri, Mărişel şi 'altele, pe locurile păşunilor de vară. nilia Bânffy îi trata ca jeleri şi ca jeleri plăteau şi darea, iar de do-liol Zlatnei erau legaţi, desigur, ca şi alţi supuşi ai săi găsiţi în afară, tind taxă. Se punea întrebarea cum să fie trataţi acum cînd au îtrast în cadrul domeniului, ca iobagi sau jeleri[26].

în 1776 pe cei din Măguri îi găsim plătind inegal taxa, 1, 1,36, 2,36, 5,12 florini. în iunie 1777 provizorul Devai cere Oficiului superior minier să intervină la Guvern să oprească comitatul Cluj să le mai ia darea capului de 3 florini ca iobagi, ei fiind jeleri să nu-i pună la dare, altfel domeniul nu poate să le ceară sarcini şi slujbă iobăgească. De la acelaşi provizor aflăm că celor din Măguri li s-a redus taxa la 2 florini27. Nesiguranţa, cum vedem, . persistă.

Ridicarea taxei a afectat chiar venitul orîşmăritului.

Pe 1776 venitul crîşmăritului a scăzut la 6 555,31/2 florini, aceasta — motivează provizorul — şi din pricină că vinul a fost crîşmărit numai cu 9 creiţari (cupa) faţă de 12, 14 şi 15 creiţari în 1777. Dar mai ales pentru că Laxa s-a ridicat la de trei ori, şi taxa şi celelalte prestaţii a trebuit să fie stoarse cu braţ militar, crîşmăritul a trebuit astfel şi el să scadă28.

Taxa răscumpăra dar nu reducea tabloul muncilor obligatorii, decît icotea de sub regimul robotei trecîndu-le în raidul muncilor plătite. ipotrivă, sub nume că nu mai sînt robotă, ci munci plătite, ele puteau rte acum nelimitat.

Se menţin sau cresc obligaţiile de coasă, de strîns, de cărat fînul, tul, căratul lemnelor pentru topitorii, pentru monetăria din Alba a, pentru schimbătoria de aur, pentru casa mercurială, pentru cea de

---

Z ?^ minie r> 1776, nr. 315. ;
Ibidem, 1776, nr. 711.
«8. *Ibidem,* 1777, nr. 720. -*
Ibidem, 1778, nr. 928.

vitriol, pentru unii dregători sau slujbaşi, pentru preotul catolic din Roşia, pentru organisit chiar. Se menţin obligaţiile de (reparaţii, făcut garduri, şanţuri, drumuri de lemne, de cărbuni. Oresc transporturile de vinuri (pentru crîşmărit. Intervin felurite nevoi accidentale, ridicări de noi cuptoare, de noi acareturi, întreţinerea lacurilor de acumiulare şi altele. Vin apoi făcutul, transportul cantităţilor mari de cărbuni, de minereu de la mine la şteampuri, de la şteampuri la topitorii, obişnuit pe spinarea cailor.

In detalii lista slujbelor era mai încărcată.

> Zlatna de pildă, pe lîngă cele 450 zile de coasă, de strîns, căra din pădurile Zlatnei 500 care de lemne, căra vinurile pentru crîşmărit, semăna 20 galete de ovăs, pe eare-l şi strîngea, îmblătea. Căratul vinului, rachiului consta din scoaterea buţilor din pivniţi şi căratul lor la crîşme, măsuratul buţilor care cerea mereu 4 persoane. Mai trebuia un căruţaş la acestea, lemne pentru fiert drojdia. Mai trebuiau măsurători şi cărăuşi pentru vama de la morile dominale, curăţitori ai iazurilor, cărăuşi de grinzi, de pietre de moară, 10 lucrători pentru curăţitul luncilor, 80 de stînjeni de lemne pentru carcere, 50 de stînjeni pentru casa provizorală, 57 galete de cărbuni pentru casa de schimb a aurului. Satele îşi aveau îndatoririle deosebite. Domeniul de jos în plus trebuia să îngrădească cu nuiele, cu spini păşunea rezervată pentru caii preoţilor, dregătorilor provizorali, care cereau 50 de lucrători, paznicului judecătoriei miniere 6 stînjeni de lemne. Tîrgul Zlatna mai trebuia să dea pe fiecare noapte 10 străji, Petroşani şi Galaţi pentru berărie doi paznici, Feneş şi Presaca alţi doi la crîşma din Presaca[29].

Felurite alte asemenea /munci au şi domeniile de mijloc şi de sus. Cînd trebuie să le ia apărarea împotriva sarcinilor extradomeniale, provizorul Devai însuşi invocă aglomerarea slujbelor.

> Paznicilor de la schimbul de aur şi judelui montan trebuie să le servească anual lemne de foc. Pentru caii spânilor, dregătorilor domeniali, paznicilor schimbului, gornicilor şi ai preotului reformat din Abrud trebuie să tocmească păşune cu bani, să cureţe la nevoie păşunea de tufişuri, spini şi altele, să le închidă cu gard. Slujbele se repartizează inechitabil, oameni cu stare, cu boi se sustrag, în schimb oameni care abia îşi pot hrăni familia făcînd cărbuni sau cărînd lemne trebuie să le poarte. Provizoratul pune pe supuşi la făcut garduri, la repararea morilor dominale, să cosească luncile dominale, să strîngă fînul, toate, în virtutea urbariului, gratuit. Trebuie să ducă lemne de foc din pădurile satelor pentru preotul (reformat), pentru organist, pentru slujbaşii provizoratului şi minieri, pentru carcerele dominale, de asemeni pentru distilatul drojdiei de vin. Locuitorii domeniului de sus trebuie să dea săptămînal la curtea provizorului doi slujbaşi, sameşului unul, pentru nevoi casnice, tăiat de lemne, făcut foc, cărat apă şi altele după poruncă, aşa ca şi pe alte domenii fiscale sau nobiliare. în fiecare lună trebuie să dea cîte şapte sau opt inşi pentru măsuratul buţilor, în care petrec cîte două

[29] *Ibidem,* 1776, dos. 326.

şi trei zile. Pentru pază în Zlatna se rînduiesc pe fiecare noapte zece inşi[30]. Preotul reformat din Roşia are şi el drept la 4 care de fîn şi 6 de lemne anual.

în iunie 1776 acelaşi provizor Devai arată Oficiului superior minier utăţile muncii domeniului Băii de Arieş.

!

Supuşii trebuie să care continuu cu caii cărbuni la topitorii, minereu la şteampurile din Baia de Arieş. Caii sînt atît de slăbiţi, de abia se mai găsesc unul doi în putere, fără defecte, abia mai ajung pentru căraturi. Şi-apoi pe cai se poate încărca puţin, plata e mică. Propune Oficiului să ţină şase care zdravene, ferecate, pentru cărăuşit minereul, să plătească cel puţin un creiţar de maje. Cu un car s-ar putea transporta zilnic 60 de măji costînd doar un florin nemţesc. Vitele le-ar putea da Lupşa, s-ar asocia cîte trei familii cu cîte doi boi, făcînd şase, cu care să lucreze trei zile pe săptămînă[31].

Doar cîteva cifre de asemenea munci în genere: în anii 1775—1777 neniul de jos a transportat în medie la topitorii 13 717,26 măji de mine- 73 679 1/3 galete de cărbuni din văile Topliţa, Vulcan şi Galaţi, 7/8 stînjeni de lemne. Pe un car putînduHse încărca 10 măji de iereu sau 28 galete de cărbuni sau o jumătate de stînjen de lemne, te au necesitat 4 826 de care. Lucrători cu ziua la topitoria din Zlatna u dat anual 1 040. La schimbătoria supremă a aurului şi la casa de bă a aurului 2 150 galete (80 de care) de cărbuni. La 'reparatul drumu-r de cărbuni pînă în văile unde se ardeau, în 1778 s-au dat 700. La ;ina mercurială în aprilie-septembrie 1778 s-au dat 50 de stînjeni de ine (100 de care), la monetăria din Alba Iulia în 1777 s-au dat 3/4 stînjeni de lemne, adică 461 de oare, 4 600 galete de cărbuni, *că* 251 de care. Satele domeniului Băii de Ajrieş ou Muşca au cărat şi ■ în 1777 pe cai 14 385 măji de minereu de la mine la şteampuri şi deS *[* Io înapoi şlicul la topitorii, la oare trebuie să concureze nu rar şi dome-1 de sus, 6 966 galete cărbuni la topitorie, 1 466 lucrători cu palmele[32]. *e* şi mii de zile de muncă la cosit, strîns fîn şi alte munci.

Ou acest sistem, al muncii plătite dar nelimitate, se puteau impune, ■şte, şi ori ce alte munci, peste rînd.

Să dăm doar un exemplu. In septembrie 1776 Oficiul superior minier a cerut spânului domeniului de sus, Alexie Incze, să facă cu domeniul său, în curs de patru săptămîni, nu mai puţine de 10 000 de scînduri necesare topitoriei *(ustrina liquefactoria)* din Certej, pe care să le transporte la Deva. Zadarnic face spânul întîmpinarea că locuitorii se simt prea împovăraţi de Preţul stabilit, că timpul e prea scurt, că pentru transport pînă la Deva trebuiesc alcătuite 40 de plute fiecare cu cîte doi oameni care cer plată şi întreţinere de 1 galben. Şi nici lemn de plute nu se găseşte în cantitate aşa . de mare decît verde, care se scufundă în albia rîului. Şi chiar dacă s-ar putea

™ *Ibidem,* 1776, febr. 29
3, t!^em' 1776> nr. 436, -
Ibidem, 1778, nr. 945.

face plutele, cu greu s-ar putea găsi cărăuşii. încearcă să propună Oficiului suprem să cumpere scîndurile din alte locuri, mai apropiate, unde s-ar putea cu preţ şi cheltuieli mai mici.

Oficiul, mai bine zis prefectul topitoriilor, Eltzenbaum, se arată contrariat, răspunde poruncitor: Să se facă zece mii fără multă tergiversare şi felurite scuze, cînd i se cere ceva din înalt ordin, el să o ştie şi pentru viitor, să o îndeplinească fără vreo întîmpinare, să consimtă numaidecît la sarcinile impuse supuşilor. Datoria lui e tocmai ca chiar dacă ar fi vreun motiv, să-l întoarcă în spre bine, să se străduiască a-l înlătura cu totul[33].

Astfel, în răspunsul său din 25 octombrie, şpanul se vede silit a se arăta gata să facă cît mai repede cele zece mii de scînduri. A dat — spune el — astfel de dispoziţii că mare parte sînt şi gata şi speră că la începutul lui noiembrie să fie gata toate. S-a îngrijit şi de locurile de păstrare pînă cînd pot fi transportate. Se mai încumetă însă şi de astă dată să amintească sărăcia oamenilor, trebuind să-şi ţină familia cu munca braţelor în alte părţi, mai roditoare, ale ţării, de-acolo cîştigîndu-şi puţinul cu care să-şi plătească darea regească şi taxa urbarială şi să solicite Oficiul să dispună *graciose* cît mai repede plata scîndurilor. Aşa s-a dat ordin să li se plătească 200 florini[34].

Sau altul. La 17 martie 1782 şpanul domeniului de sus, Intze, scrie Oficiului superior minier că i s-au cerut să facă cu locuitorii domeniului său pentru repararea clădirilor din Băiţa 170 000 de şindrile, pentru repararea locuinţei lui Francisc Munkâcsi alte 30 000. Se vor face — scrie el — dar să-i vină în ajutor şi paznicul de păduri, altfel greu va merge, căci şindrilarii sînt atît de săraci, că unii abia au o mierţă de cucuruz. Fără pîine să facă atîtea sînt fără doar şi poate incapabili, mai ales dacă nu li se dă ceva anticipat[35].

Şi asemenea nevoi se iveau mereu.

Pe acest fond înoărctat mereu ai muncii saire în ochi cu deosebire făcutul stânjenitor, obligaţie a domeniului de sus, care nu era răscumpărată în taxă. E obligaţia care creşte vertiginos şi e cea mad supărătoare din toate. De la cei 330 stînjeni din 1746 pînă în preajma răscoalei ea trece de 13 000 de stînjeni. E de 13 440 stînjeni în 1783/84[36]. Şi e cea mai grea din toate muncile, o adevărată calamitate. Tăiatul, clăditul, coborîtul se face obişnuit iarna, plutitul ou deosebire primăvara cînd se umflă apele. Pădurile se reduc, se îndepărtează, munca trebuie făcută tot mai departe de casă, se face în pădurile Băii de Arieş, ale Zlastnei, atît de departe mai ales de cei de pe domeniul de sus, lucrătorul trebuind să stea acolo cu săptămîna, cu săptămînile în ger, în viscol, redus la merindea sa, pentru o plată minimă.

Pentru cît de scăzută era plata de 30 şi de 15 ereiţari de făcutul unui stînjen de lemne, să citǎm doar cîteva situaţii:

---

[33] *Ibidem,* 1776 oct. 2, nr. 836.
[34] *Ibidem,* 1776, nr. 918.
[35] *Ibidem,* 1782, nr. 286.
[36] Tezaurariat, 1784, nr. 1115. încă pe 1782/83 domeniului de sus i s-au impus 10 720 stînjeni de făcut. Tezaurariat, 1782, nr. 1251.

Stînjenul de dat de Bucium la casa de schimb a aurului (la 1746) se răscumpără cu 1,04 florin adică cu 64 creiţari. Făcutul unui stînjen la 1776 provizorul îl evalua la 1,42 florin. Stînjenul de dat la casa provizorală, la casa parohială de 1,15 florin, la magazia militară din Alba Iulia cumpărat şi depus costa pe contribuabil 6 florini.

Pentru cît de grea putea fi această muncă, să citäm imaginea patetică, răviită mai tîrziu de un martor ocular, care e chiar mitropolitul Alexan-Sterca Siulutiu, în *Istoria Hori:*

„Nu se poate spune şi nimeni care n-a văzut — cum am văzut eu cu ₀chii __ nu poate crede ce povară amară şi cu cîtă primejdie a vieţii era aceste robote împreunate". Lemnele erau coborîte pe jilipul sec, lucru care „nu se putea săvîrşi vara, fără în dricul iernii, în gerul cel mai mare, că numai atunci, pe îngheţ fugea lemnele pe jilip". „In munca aceasta amară care era mai grea decît facerea cărămizilor în Eghipet", în munţii înalţi, la depărtare de 2—3 zile de casă şi în gerul cel mai cumplit iobagul trebuia să petreacă săptămîni înotînd în zăpezi înalte, pînă cînd să-şi poată coborî cuantumul de stînjeni impus. „La cîţi nu le-au degerat urechile, faţa şi picioarele? Adăpostiţi doar de acoperemîntul brazilor, culcaţi doar pe cetina de brad aşternută pe zăpadă, cîţi nu s-au îmbolnăvit de moarte? Cîţi n-au fost aduşi de acolo chilăviţi, fără picioare, fără viaţă? La cîţi nu le-au rupt mîinile, capul, bucăţile de lemn care coborau cu iuţeala glonţului de tun pe jilipul cel prăpăstios şi luciu ca oglinda şi ca osul de îngheţat?"

Cît de primejdioasă era şi plutirea lemnelor pe apă, pe Ampoi, pe Valea Mare în Bistra şi pe Arieş pînă la Baia de Arieş, care se făcea primăvara la topirea zăpezilor şi umflarea apelor:

j

„In această manipulaţiune aveau bieţii munteni a să băga în apa cea rece ca ghiaţa din zăpada cea de curînd topită a munţilor adeseori pînă la brîu, ca de acolo cu cîrligele cele de fier, pusă în toporîşte sau coade lungi, să descaţe şi să sloboadă grămezile celea mari de lemne acăţate şi împedicate în mijlocul apei, pe cari undele celea prea repede a apelor le turnurisă şi le adunasă în o masă (cantitate) cît casele. Cîţi nu şi-au aflat aici în undele apelor mormîntul său! pe cari fără veste pornind dialurile acelea grămădite de lemne şi de năpraznă preocupîndu-i fără de a să putea retrage din cale-le, u răpea şi îi îngropa sub sine, ca apoi mai tîrziu trupurile lor zdrănţuite Şi dărăburite să să poată afla şi da pămîntului! Cîţi de aceştia lucrători nefericiţi în aspra primăvară toată zioa uzi pînă la brîu şi aşa uzi fiind siliţi de stările împrejur să petrească nopţile cele cu îngheţ şi brumă groasă Pe pămîntul gol, numai sub ceriu, rupţi de frig şi de prea obositoarea şi grea robotă, ba şi de foame înfrînţi, nu s-au bolnăvit de moarte si murind nu au lăsat după sine o număroasă şi săracă familie"[37].

Istoria Hori şi a poporului românesc din Munţii Apuseni ai Ardealului m Bibi. Filialei din Cluj a Academiei, p. 204—.107.

Făcutul stînjenilor e mereu sarcina cea mai apăsătoare, şi prin greutatea muncii, şi prin cantităţile surprinzător crescute. Va fi mereu sarcina cea mai încriminată de plîngerile supuşilor. Va juca un rol de prim plan şi în stîrnirea răscoalei. Şi va fi o problemă permanentă şi după ea.

Reglementarea reducea la taxă sarcinile urbanele. Excepta însă dijmele şi monopolurile senioriale.

O dijmă dîn grîne în natură în munţi 'era greu de strîns şi prea puţin rentabilă. Era obişnuit răscumpărată. După urbanul din 1746 era răscumpărată, am văzut, ou un anumit număr de oi sau berbeci, răscumpăraţi şi aceştia în bani, initrînd în taxă. Tot aşa şi dijma oilor[38] în bani amîndouă cu 400 florini. Dijma porcilor, albinelor, se ia în natură sau cu răscumpărarea de 8 cr. din pajişte, 5 cr. de la ghindă.

Acum problema dijmei se relua şi pe un plan şi pe altul. Se întreprind conscripţii. Pentru dijma din grîne sînit vizate griul, secara, orzul, ovăzul, cucuruzul. Pentru dijma oilor, caprelor, după legile dijmei numai produsul anului, adică mieii, iezii.

Pentru anul 1778/79 cifrele producţiei şi dijmei posibile pe toate patru domeniile erau următoarele:

	Grîu		Secară		Orz	
	producţie		producţie	dijmă	Producţie	dijmă
Dom. de sus	8 689 clăi	868 9/10 10	2 305 clăi	230 5/10	1 269 clăi	126 9/10
Dom. de mijloc	579 „	1 057 9/10	-	-	324 „	33 4/10
Dom. de jos	8 535 „	853 9/10	-	-	83 „	8 3/10
Dom. B. de Arieş	1 631 „	163 1/10	-	-	4 „	4/10
	29 434	2 949 4/10	2 305	230 5/10	1 690	169

Ovăz		Cucuruz		Răscumpărar
producţie	dijmă	producţie	dijmă	pentru toate
1 088 clăi	108 8/10	—	—	374,49 fi.
1 233 „	123 3/10	557	55 7/10	779,22 „
595 „	59 5/10	579	57 9/10	392,21 „
91 „	9 1/10	-	-	99,25 „
3 007	300 7/10	1 136	113 6/10	1 345,57 „

Miei	Iezi	Răscumpărare
5 770	55	193,42 1/2 fi.
3 054	6	101,57
5 100	—	170,-
910		30,20
14 834	61	495,59 1/2

Răscumpărările au fost socotite cu 16—28 creiţari claia de grîu, cu 12—15 claia la celelalte, cu 2 creiţari mielul şi cu I1/2 creiţari iedul[38].

Dijma astfel calculată ar fi adus în total 1 842 florini, mai mult deci decît răscumpărarea de pînă aci. Nu la toate. Cea a oilor de pildă fiind

[88] Of. minier, 1780, nr. 44, 46.

inte de 335 oi, a griului de 65 berbeci a 1 florin era deci numai de florini[39]. Dar ar fi venit şi cu toate ostenelile, riscurile, inconvenientele heltuielile administraţiei. Conscripţiile an de an pe un asemenea teren *a* dificile şi nesigure. Erau multe posibilităţile de sustragere, tăinuire, mare şi rezistenţa la asemenea inovaţie. A rămas deocamdată pe lingă hiul sistem[40].

Cifrele ne dezvelesc sumar şi raporturile dintre produse. La grîne, a vedem, prevalează covîrşitor griul. Iar la oi caprele nu reprezintă ît o parte infimă, pe domeniul de sus şi de mijloc.

Pămîntul de cultură conscris, în septembrie 1778 era în total, numai cele trei domenii ale Zlatnei de 8 722 1/4 iugăre arător şi 12 692 3/4 «ţ[41]. în august 1783: 10 351 iugăre arător şi 13 342 iugăre fînaţ. Dar acestea de clasa întîi numai 201 1/4 dugăre arător şi 140 iugăre fînaţ. schimb de clasa a patra 6 861 1/4 iugăre arător şi 10 926 1/4 iugăre **lţ**[42].

Asupra dijmei porcilor, a porcilor de la ghindă, a stupilor, materialele acest răstimp ne informează mai puţin.

Monopolurile senioriale, ou deosebire orîşmăritul, exceptate de regle- îtare, a luat o întorsătură mai gravă, trebuie tratată în capitol aparte. Regimul morilor e cel obişnuit, mori domeniale mai puţine, mori neşti, caire desigur plăteau taxă, mai multe.

> In august 1783 cercetarea înregistrează drept venit al morilor de pe domeniul Zlatnei şi al Băii de Arieş 2 230,58 florini, din care 202,48 florini taxa morilor (ţărăneşti). Acestea din urmă erau 162 (190 de roţi) şi 21 mori de scînduri. Pe domeniul de sus erau 93 (115 roţi) şi toate morile de scînduri, pe cel de mijloc 46 (49 roţi)[43].

Apar puzderie de mori mici, ţărăneşti, înscrise acum incomparabil multe decît la 1746, împrăştiate ca şi satele. Problema lor nu se nuă printre cele spinoase ale domeniului.

E ou deosebire apăsător însă noul regim al pădurii, al defrişerilor, al mii. Pentru asigurarea marilor nevoi de lemne ale conurilor domeniul ■şte întinderi mari de pădure. Limitează folosirea lemnului. Dă lemne oc, dar obişnuit în locuri rele, depărtate. Lemne de construcţie, lemn •ru comercializare sau pentru meseriile moţeşti se pot lua numai cu rizaţie şi plătind taxă. Se introduc gloabe pentru încălcări. Se opresc işările sau sînt supuse la mari restricţii.

Restricţiile în folosirea pădurii, semnate de Francisc Kibling în 31 ia- •ie 1775 erau deosebit de severe. Ţinînd seama că pădurile nou achizi- Jite ale Gilăului, mai ales cei din Rîu Mare şi Rîu Mie le teie, le işteză nu numai pentru nevoi casnice, ci şi pentru cîştig, le pune sub tă pază. Sînt instituiţi doi gornici, cu ordinul: Să fie sechestrate peste

---

» *Ibidem,* 1776, nr. 1089.

4i.of^Z1 ^em> 17r83' nr_ 8^5.^43 s cutiile la capitolul plîngerilor.

« *Ibidem.*

tot caprele oare strică pădurea, ca şi în Măguri. Să noi se mad ridice locuinţe noi. Să nu se mai taie niciun lemn, nici pentru ciştig, nici pentru uz casnic, fără ştirea lui, deeît lemne rupte de vînt. Nici să nu mai taie nimeni la joagăre sau la mori, sub pedeapsă de 1 fi. Nici să nu mai ridice nimeni mori de scînduri fără ştirea lui dinainte. Să se consorie ţoale morile de scînduri şi de făină. Să se numere şi lemnele tăiate înainte din păduri, numind şi pe posesor sau tăietor, să fie oprit să le aducă la Airieş, ca nu cumva de aici să le oare apoi pentru nevoi casnice la vreo moară de scînduri sau să le ducă altundeva ipentru vînzare pînă cînd nu le va putea vedea şi va putea dispune eil de ele. Alte ordine în acest sens în 31 decembrie 1775, în 28 ianuarie 1776, în 18 aprilie 1778[44]. Guvern şi Cancelarie nu sînt de aceeaşi opinie în acest punct. Guvernul e pentru oprire eît mai întinsă. Cancelaria stă pe gînduri, socoteşte că nu orice defrişare ar trebui oprită, mai ales cînd pădurea e înlocuită cu oameni. Nu acesta poate fi scopul ordonanţelor ocrotitoare ale pădurii. Unde sînt păduri imense şi socotite de autorităţi de prisos să se îngăduie defrişarea *In* interesul creşterii populaţiei şi deci al creşterii venitului domenial şi al dării. Şi în vederile ei însă chestiunea trebuie subordonată intereselor miniere şi conurilor. Deci nu se împotriveşte nici ea opririlor, încălcările să nu fie însă pedepsite băneşte, căci aceasta ar slăbi capacitatea de contribuţie, ci corporal. Domeniul poate să ia înapoi defrişările făcute şi pînă aci, dar cu despăgubire, aceasta hotărînd-o dregătorii comitatului. Iar pe viitor defrişeri să se facă numai cu îngăduinţa domeniului şi în loc indicat[45].

Păşunea era puţină şi pînă aci şi se împuţina pe măsura creşterii şi expansiunii populaţiei, pe măsura creşterii numărului vitelor, oilor. Mai ales satele domeniilor de mijloc şi de sus vara trebuie să tocmească păşunat în munţi, iarna la şes saiu drept în Ungaria. Tocmesc cu sume însemnate părţi din munţii Gilăului, Hăşdatei, Litei.

> Instrucţiile pentru pădurari le prescriu în 24 de puncte toată vigilenţa, îi fac atenţi la feluritele forme de păgubire a pădurii. Ei să cunoască locul fiecăruia cu exactitate, să-i cunoască firea, obiceiurile, felul de lucru al fiecăruia, felul de a-şi lărgi pămînturile, fînaţele. Mai ales primăvara, fiecare caută să le lărgească lăzuind din marginile pădurii. Toamna de asemeni, cînd îşi cară bucatele, fînul şi-l pun la marginea pădurii, îl îngrădesc lărgind terenul. Vitele duse acolo le ţin iarăşi îngrădite, îşi îngrădesc ţarina, scăzînd mereu din pădure. Pentru lărgire taie împrejur arborii, care apoi se usucă. Iarna, avînd drept la lemne de foc, nu le iau din cele căzute, din mijlocul pădurii, ci de la margini. Ducîndu-şi vitele la păşune, îşi duc şi familia. copiii cojesc cu cuţitul arborii pentru miere(!). (pentru mîzgă de fapt). Se înţeleg cu paznicii, cu juzii. Etc, etc. Felurite forme, felurite mijloace ţărăneşti de a eluda severitatea opreliştilor pentru a adăuga ceva la sărăcăciosul pămînt de cultură. Datoria gornicilor, dimpotrivă, e să vegheze la integritatea pădurii atît de necesară acum pentru cultura minelor[48].

[44] *Ibidem,* 1782, nr. 872.
[45] Apud Toth, *op. cit.,* p. 104, resp. 132.
[46] Tezaurariat, 1783, nr. 147.

Pămînt puţin, noi şi noi (restricţii în defrişeri, în 'folosirea pădurii, t cînd Munţii se găsesc în plină creştere demografică. Cîteva cifre de laţie din recensămînitul lui Iosif al II-lea:

Abrud-Sat	2 621	Rîu Mic	4 376
Bistra	2 838	Cîmpeni	5 456
Bucium	2 761	Cărpiniş	822
Biu Mare	8 301	Lupşa	2 688

Loestea în timp ce târgurile au şi ele numai cifre ea acestea:

Aiud	3 897	Zlatna	4 950
Teiuş	838	Deva	2 017
Abrud	4 699	Alba Iulia	4 917
Baia de Arieş	871	Orăştie	3 221"

~)*area.* în sarcinile publice pe primul plan se ridica darea, contribuţia *ie* numeşte. Pe 1774/75 ea se ridica la 23 091,48 florini, din oare pe aiul de sus cădea 14 115,48 florini[48]. La 1778 iarăşi pe întreg domeniul i al Zlatnei 23 655,20 florini. Aceasta în baza conscripţiei care s-^a şi care găsea 8 130 capi de familii contribuabile, avînd:

8 336% iiigăre arătot
12 749 iugăre finaţ 7
041 boi, cai
4 587 vaci
1 517 junei, juninci !3
692 oi
5 104 porci
1 618 stupi.

Din aceste cifre cele patru sate ale domeniului de sus reprezentau 816 capi de familie cu 3 895 iugăre arător, 5 292$^{3}/_{4}$ iugăre fînaţ, 4 519 boi, cai[49].

e dare erau scurtaţi prin "tradiţie juzii, crainicii, gomicii, strîngătofrii, , cantorii, feţii. Şi numărul scutiţilor nu era mic.

O evidenţă întocmită de provizor în 1776, desigur în legătură cu cerce-Jrea, a înregistrat pe domeniul Zlatnei 14 juzi, 25 crainici, 38 gornici, 37 strîn-ători de dare şi de taxă. Numai în domeniul de sus 4 juzi, 36 juraţi, 11 crai-ici, 15 gornici, 18 strîngători, 4 scribi săteşti. Numai în Rîu Mare la această in urmă dată 1 jude, 12 juraţi, 3 crainici, 12 gornici, 4 strîngători de dare, strîngători de taxă domenială. La 1783 şi mai mulţi: 16 juzi dominali, 56 juraţi, 32 crainici, 62 gornici, 34 strîngători[50]. Juzii erau scutiţi de taxă

Az elso magyarorszăgi nepszămlălăs (1784—1787), Budapesta, 1960 (litogra-
of- minier, 1778, nr. 302
/bidem, 1778, nr. 945.
Ibidem, 1783, nr. 895

dominală, iar darea le-o plătea satul, şi în plus aveau şi salar anual. Cei din Cîmpeni, Rîu Mare şi Rîu Mic cîte 33,20 florini, cel din Zlatna 25,50 florini, cei din Bucium, Abrud-Sat cîte 16,40 florini. Alţii erau numai scutiţi.

Juraţii, unii aveau şi ei salar, cei din Cîmpeni, Rîu Mare, Rîu Mic cîte 1,40 florini, cei 6 din Bistra cîte 1 florin, cei 6 din Cărpiniş cîte 50 de creiţari.

Cei doi crainici din Cîmpeni aveau cîte 13,20 florini, cei din Bistra, Rîu Mare, Rîu Mic nu erau decît scutiţi de taxa dominală. Cei din Cărpiniş, Bucium, Abrud-Sat aveau între 8,20—11,03 florini. Cei doi crainici din Zlatna cîte 25 florini.

Gornicii în domeniul de sus nu aveau salar, beneficiau doar de scutirea de taxa dominală şi desigur de gloabe. Erau plătiţi însă cei de pe domeniul de mijloc, între 12,30—18,08 florini, gornicii dominali, iar cei 4 gornici la schimbul aurului din Cărpiniş şi Abrud-Sat aveau pe lîngă salarul cameral cîte 8,20 florini de la sat. In Zlatna unul avea 16,40 florini, trei cîte 10 florini.

Strîngătorii şi cei de dare şi cei de taxă nu erau scutiţi de dare şi de taxă, decît de slujbă. Aveau însă 3°/o din banii încasaţi, pe care contribuabilii îi plăteau peste sumele stabilite. Cei doi din Cărpiniş primeau 2,30 florini la 100 florini, cei din Bucium şi Abrud-Sat însă aceiaşi 3%. Cei 6 din Zlatna numai 1%. Şi sînt unii, în domeniul de jos, scutiţi numai de taxă.

Scribii satelor primesc cîte 1, 2, 3 florini. Primesc iarăşi mai mult în satele domeniului de sus, 10 florini în Bistra, 12 în Cîmpeni, Rîu Mare, Rîu Mic. Cantorii, feţii în tot domeniul sînt scutiţi de prestaţii.

în Cîmpeni mai sînt 2 drabanţi la carcerele dominale plătiţi cu 19 florini repartizaţi pe cele patru sate ale domeniului. Şi mai sînt doi oameni la cele două poduri de pe Arieş, a căror sarcini le poartă satul şi care, în afară de dare, nimic nu plătesc.

Cădeau pe această oale în sarcina satelor, numai în bani, în total alţi 614,10 florini[51].

Ceea ce complica şi moi mult lucrurile era veşnica problemă a minerilor sau cultivatorilor de mine şi a spălătorilor de aur. Ba în noţiunea de minerit erau incluşi într-un fel şi operatorii muncilor auxiliare. După lege minerii erau scutiţi, fiind obligaţi doar la darea capului de un florin. Aceasta însă ou condiţia să fie mineri „adevăraţi", adică să trăiască din minerit. Aici însă era greu de făcut delimitarea, cine întruneşte condiţiile şi cine nu, care din ocupaţiile supusului prevalează. De aici veşnicul arbitrar, veşnicile abuzuri la înscriere şi impunere, dar şi veşnicele sustrageri posibile sub acest titlu. După un tabel din 1778 pe întreg domeniul Zlatnei minerii (capi de familie) souiţi se cifrau la 1663[52].

Se agită mereu, încă dinainte, în jurul impunerii lor peste lege, peste cel 1 florin legal, rezistă, se răzvrătesc.

Un >act din 24 septembrie 1762 consemnează împotrivirea minerilor din Certej şi Tofpliţa la încasarea restanţelor de dare. Perceptorul regal al comitetului Hunedoara se plînge că „minerii au alungat cu armele pe executorii fiscali trimişi acolo, pe doi dintre ei i-au bătut îngrozitor

[51] *Ibidem,* 1776, nr. 326.

[52] Toth, *op. cit.,* p. 94, resp. 120.

udu-le răni grave". Cere pedepsirea aspră a vinovaţilor, căci „nu se e ca aceşti oameni neînfrînaţi şi vagabonzi să rămână nepedepsiţi ru săvârşirea acestui grav delict, ou atîit mal nvuit ou cît nu se vor ; ca într-o bună zi să facă şi alte fapte îngrozitoare"[53]. La 1 aprilie 1769 autorităţile se plîng că „minerii din Abrud s-au •at cu furci şi ou topoare împotriva gornicikxr" trimişi să sfcrîngă darea „aceştia abia au scăpat ou fuga"[54].

în acelaşi an 1769 chiar autorităţile trebuie să recunoască faptul „că inerea acestei contribuţii agravante pentru mineritul transilvan a în cultura minelor groază, zbucium, mişcări, emigrări, piedici şi rtări"[Do].

în 1771 sânt consemnaţi într-o altă 'listă 239 mineri din Zlatna care efuzait şi refuză să plătească darea sporită de 2 florini, calificaţi fiind *mitentes*[5e]. în acest an a trebuit reafirmată prin ordonanţă darea de ai un florin pentru mineri.

Problema lor e mereu actuală şi după reglementarea din 1776.

La dare se adăugau „naturalele" pentru armaită care se administrau lba lulia. Acestea erau variabile de la an la an şi se luau cîrad în na- cînd răscumpărate în bani. în principiu se bonificau sau se calculau ire, practic însă erau expuse tuturor neregulilor. Iată cifre din 1774 şi pentru domeniul Zlaitnei:

	1774	«	1775
grîne (panis)	2 448 porţii	-,'	980 porţii
ovăz	468 „	"	3 256 1/3 „
fin	2 126 „		3 860 „
răscumpărarea lor	291 florini		367,12 florini

Veneau apoi lemnele magazinale, pentru armată.

O repartiţie din ianuarie 1778 indică 275 de stînjeni pentru întreg sniul, din care 128 cad pe domeniul de sus[57].

In faţa obligaţiilor militare, la 1775 pro vizorul domeniului Gheorghe ti însuşi a trebuiit să le ia apărarea:

> Fără drumuri, e cu neputinţă să care lemnele pretinse de miliţie. Domeniul de jos trebuie să care doar lemne, cărbuni la monetăria din Alba lulia, la topitoria din Zlatna, pentru nevoile dregătorilor minieri, să care vinuri pentru crîşmăritul regesc, să dea lemnele repartizate de comitat pentru magaziile militare. Cei de pe domeniul Băii de Arieş, trebuie să cheltuie şi cîte şapte, opt şi chiar mai mulţi florini de stînjenul de lemne servit la magazia din Alba lulia. Celor din domeniul de sus li s-a conces să taie lemne pentru magazie din pădurile domeniului de jos, dar trebuie să tocmească cu plată

[A] \ ^eamţu, *Situaţia minerilor de pe domeniul Zlatnei şi participarea lor scoaia populară de sub conducerea lui Horea (1784—1785),* în „Studii", IX , nr. 2—3, p. 43—44.

[4] *Ibidem.*

[5] *Ibidem.*

[>e] *Ibidem.*

[17] Of. minier, 1778, nr. 26.

cărăuşi plătind cîte 4 florini de stînjen şi nici aşa n-au găsit cărăuşi. în ce priveşte bucatele, cei din domeniile de mijloc şi de sus, precum şi cei de pe al Băii de Arieş sînt atît de strîmtoraţi că dacă toată producţia locului s-ar repartiza pe persoane nu le-ar ajunge nici măcar o mierţă de cap pe an. Trebuie să-şi aducă din Ungaria sau din părţile mai productive ale Transilvaniei, să-şi cîştige cele de hrană cu făcut de vase de pămînt, cu lucru cu ziua. Vitele vara trebuie să le tocmească la munte, iarna trebuie să le ţină la cîmp, mai ales în Ungaria, cumpărînd cu preţ mare păşunea. Chiar şi dacă în şpanatul lor sînt fînaţe din belşug, e cu neputinţă să care fînul pînă la locurile de staţionare militare, cantităţile aruncate asupra satelor muntene trebuie să le dea totdeauna în natură, cu preţ şi osteneală îndoită, din mijlocul ţării, plătind şi cărăuşia[58].

Le lua apărarea, evident, pentru a nu le scădea capacitatea de prestaţii domeniale.

Cu data de 13 mai 1776 provizoriii venea cu o nouă întâmpinare, cu argumente 'asemănătoare: sterilitatea locurilor, neputinţa de a hrăni populaţia, bucate aduse din alte părţi, greutatea întreţinerii vitelor, cărăuşitul de cărbuni, de sare, de lemne pentru magazinele militare, cînd ar putea să le aprovizioneze mai uşor scaunele săseşti ale Miercurii, Sebeşului, Orăştiei, comitetul Hunedoarei care au păduri mult mai aproape, nu se distrug vitele locuitorilor ca aici. Domeniile de aici au păduri, dar lipsesc carele, sînt de nestrăbătut munţii. Naturalele de dat trebuie să le cumpere cu preţ întreit, împătrit, cărăuşitul sării să-1 plătească[59].

După calculul pe care-1 prezintă, carul de fîn e evaluat la 12 florini, găleata de grîu la 3,20 florini, găleata de ovăz la 1,36 florini, stînjenul de lemne la 6 florini. Ş.a.m.d. Costă întreţinerea comisarilor rectificatori, executorii, împreună cu cărăuşitul sării, cu naturalele, cu arenzile munţilor, cheltuielile domeniului se ridică la un total de 5 025,37 florini. Pe domeniul de sus din aceştia cad 2148,10 florini. Sumă în care arenzile munţilor reprezintă 999 florini, crîşma seacă 157,30 florini[60].

In legătură cu aceste salarii sau plăţi de servicii *s-a* născut noţiunea de *accrescentia,* adaosul la plata taxei, şi pînă la urmă şi la plata dării şi -altora, oare putea varia, se putea ridica şi la 11—14 creiţari de florenul nemţesc, oare era de 60 oreiţari. Domeniul nu era dispus să cheltuie cu strîngerea prestaţiilor, nici măcar ou a propriilor sale venituri, aici unde administraţia era atît de dificilă şi costisitoare. Aici şi salariile dregătorilor domeniali sînt mai mari. După o listă din 16 aprilie 1777 salarul provizomlui se ridicase de la 400 florini la 600 florini anual, plus 1,30 florin diurnă la zi în deplasare, al dregătcTului cu socotelile *(rationista)* era de 350 florini plus 1 florin diurnă, al spânului domeniului de sus 330 florini, al spânilor domeniului de mijloc şi al Băii de Arieş cîte 200 florini[61]. Şi

[58] *Ibidem,* 1773, nov. 23.
[59] *Ibidem,* 1776, nr. 386.
[60] *Ibidem.*
« *Ibidem,* 1777, nr. 300.

îai aveau şi alte venituri. Nu e suficient ca juzii, gornicii şi alţi slujbaşi a fie scutiţi de taxă, de dare, de slujbă, prestaţiile lor aruncîndu-le în arcina satelor, mai trebuiau şi salariaţi sau plătiţi. Trebuiau apoi acopei/te felurite nevoi comunale, cheltuieli cu dregătorii, cu executorii, cu Tibii. Pe şpani, care au numai salar, nu şi diurnă, cînd vin, petrec, mai Ies pe domeniul de sus, cîte 3—4 zile, 'trebuie să-i întreţină satele. Se ferea aci iarăşi un pretext larg de încasări sub nume de cheltuieli comuale cele mai greu de controlat şi între cele mai supărătoare.

O listă înşiră în 10 puncte titluri care fac necesare asemenea încasări:

Traducerea din latineşte în româneşte a hîrtiilor de taxă, de făcutul stînjenilor şi altor asemenea.

Pentru întocmirea cererilor, apărarea cauzelor şi controverselor de hotar. Întreţinerea oamenilor regali venind în urmărirea răufăcătorilor sau pentru felurite investigaţii. Taxa munţilor arendaţi de la alţi domni în folosul comunii. Registrele de taxă, de distribuţie a sării, de făcutul stînjenilor. întreţinerea juzilor, juraţilor în timpul repartiţiei taxei dominale, a stînjenilor, a sării şi a altor îndatoriri. Cheltuieli de călătorie pentru delegaţii comunei, juzilor, gornicilor sau altora. Cheltuieli cu executorii restanţelor de taxă, de stînjeni şi de alte prestaţii. Dobînzi la sumele împrumutate de sate. Salariul juzilor, juraţilor, crainicilor, drabanţilor, scribilor săteşti[62]. Şi se mai găseau şi alte titluri. De pildă, pe 1776 provizorul indică drept cheltuieli comunale 3 969,22 florini[63]. El le şi justifică aci. Serviciile aci sînt mult mai grele, satele, casele sînt risipite, comportă mult mai mare osteneală. Aşa nimeni nu s-ar putea găsi să slujească numai cu scutirea de taxă, fără salar; e mai curînd gata oricînd să-şi plătească taxa decît să poarte tot anul slujba. Să se facă serviciul cu schimbul în fiecare an n-ar fi în avantajul ci în detrimentul economiei domeniale şi a serviciului regesc. Cum juzii au 2«/o pentru strîngerea contribuţiei, şi slujbaşii domeniali se cade să fie plătiţi cu salar. Etc. Cu atît mai mult cei din domeniul de sus, unde casele sînt şi mai risipite[64].

Gornicii de pădure aveau salar de 20 florini, care li s-a mărit la 30 fio-/ rini. Gornicii privizorali au însă numai 12 florini, deşi ei trebuie să prindă, cri primejdia vieţii, pe prădători, furi, pe recruţi — se plîng ei[65].

Comitatul impunea şi el sarcini, făcut, reparat de drumuri şi alte :rări publice.

De pildă în 1782 impunea reparatul drumului pînă la Alba Iulia[68]. In 1779 făcutul a opt grajduri pentru caii regimentului Kâlnoki, pentru care lemnul necesar trebuiau să-1 taie cei din domeniul de sus, dîndu-li-se astfel un mijloc de cîştig — spune actul[67]. Ş.a.

---

ea {^ero, 1783, nr. 895.
Ibidem, 1777, nr. 376. [b4]
Ibidem. Z {kidero, 1779, nr. 486.
67 *r^em_* 1782, nr_ 67_
Ibidem, 1779, nr. 702

Comitatul repartiza şi sarcinile militare. Slujbaşii săi, juzii nobililor şi alţii, inclusiv juzi săteşti comitatensi erau implicaţi în felurite treburi publice, repartiţii de dare, de sarcini, încasări, investigaţii, execuţii, controluri. O listă din iulie 1776 de impuneri ale comitatului, incluzînd şi sarcinile militare, le totaliza pentru întreg domeniul Zlatnei la 3 614,07 florini, din oare pe domeniul de sus cădeau 2 315,32 florini[68].

O sarcină publică deosebită era cărăuşitul sării de la ocnele din Turda pînă la portul de lângă Alba Iulia, Partoş. în 1778 de pildă pentru domeniul Zlatnei şi al Băii de Arieş s-au repartizat 17 632 de măji din cele 152 000 de măji repartizate comitatului[69]. Şi jumătate din ele erau aruncate asupra domeniului de sus.

Fiind vorba iarăşi de o grea sarcină publică sustrăgînd pe supuşi de la îndatoririle domeniale Oficiul superior minier însuşi susţine cererea de eliberare a locuitorilor de obligaţia transportului sării. împotriva insistenţei comitatului, aduce acum toate 'argumentele posibile, invocă toate greutăţile, de la vitregia condiţiilor de viaţă, mulţimea sarcinilor, pînă la lipsa mijloacelor de transport.

> Nu sînt nici ei nici vitele lor deajuns pentru feluritele nevoi miniere şi ale propriei economii. Cei de pe domeniul de sus nici măcar care nu au, trebuie să le tocmească cu bani. Numărîndu-le, şpanul n-a găsit în Cîmpeni decît 6, din care 4 neferecate, în Bistra 2 în aceeaşi stare, în Rîu Mare 2, dar unul e al lui Burz Sim, celălalt al lui Iacob Zehuţ, în Rîu Mic 1, al unui miner, şi unul stricat al lui Vasile Goia. Doar pe domeniul de mijloc mai multe, în Abrud-Sat 4, în Bucium 17, dar de fapt numai 3, căci celelalte sînt ale minerilor, în Cărpiniş 5, iarăşi ale minerilor, în Muşca nici unul. Pe domeniul de jos erau 217, dar ocupate cu cărăuşiile multe domeniale[70].

Magistrul minier baronul Gerlitzi se întrece cu judele montan Kibling în -a zugrăvi viu, colorat, apăsînd liniile desenului, imaginea.

Domeniul de sus trebuie să facă stînjeni la Baia de Arieş, în Hondol, în Zlatna — scrie magistrul minier. Cînd nevoia o cere trebuie să facă, să întreţină şi lacurile, iazurile şteampurilor regeşti. Trebuie să care cu caii lor de la Baia de Arieş la topitoriile din Zlatna materiile arse odată, la Baia de Arieş şlicul. Oare nu are. Ori unde se cer lucrători pentru nevoile mineritului, se trimit nici nu se pot număra. Pământurile sînt pe multe locuri atît de preţipişe de nu le pot lucra decît cu sapa şi aşa le seamănă. Unde ară le trebuie şi cinci persoane pe lingă plug, una conduce din faţă boii, două împingînd din laturi, a patra mînuind plugul, a cincea vine în urma plugului cu sapa îndreptînd brăzdarul. Pentru păşunea de vară plătesc 845,06 florini, pentru iernat în Ungaria deosebit. Aoasă ţin numai cai, fără ei nu pot trăi, cu ei îşi aduc bucate din Ungaria, din Principat. Căci locurile lor sînt sterpe, adesea abia dau sămînţa, bucatele rar ajung la maturitate, le distruge frigul. Pămîntul e insuficient,

---

[68] *Ibidem,* 1776, nr. 635.
[69] *Ibidem,* 1778, nr. 459, 945.
[70] *Ibidem,* 1778, nr. 945.

bia le vine un iugăr de arător şi unul de fînaţ de cap de familie. Altfel ;nt sîrguitori, îngrijoraţi umblă mereu cu vase de brad, cu plute, fac egustorie de vite în tîrguri unde pot, căci îi obligă nevoia. Trebuie să ampere doar pentru vite vara păşunea, iarna finul, paiele, pentru ei să-şi ştige bucatele de ttrai, să-*şi plătească darea, taxa, şi pe deasupra să ire sare de la Turda la Pairtoş, şi cum n-au care trebuie să plătească ■iplu şi cvadruplu oarele. Lemne la magazia din Alba Mia, îi ţin şi ele —6 florini stînjenul. Naturalele pentru miliţie toate trebuie să le cum-îre. Dificultăţi şi în restul domeniului. Magistrului îi trebui 12 punote i le enumere.

Judele minier încarcă şi el imaginea ou toate obligaţiile faţă de oohuri, : monetărie, de aparatul funcţionăresc etc. Unii trăiesc numai din miine-t. Pămînturile lor sînt mediocre, ruperile de nori de fiecare an pe multe curi le umplu cu noroi, ou mîl, ou pietriş, până cînd nu le curăţă :pldn nu sînt nici de cosit, nici de arat. De gunoit nu le pot decât în irte, căci vitele aici consumă paiele. Dacă aceste pămînturi ar fi deajuns intru atâta mulţime de oameni şi dacă fără câştigul modest din minerit, ■putea-o hrăni, n-ar mai fi nevoie ca Fiscul regesc să-i dea din pădurile oprii lemn pentru feluritele lor lucruri pe oare le poartă nu numai în incipat, dar şi în Ungaria şi Banat. Pămîntul insuficient pentru agri-Itură nefiind în stare a-i ajuta să-şi câştige pîinea şi să^şi plătească rea, fără acest mijloc, mai ales cei de pe domeniul de sus toţi ar fugi mineritul, lipsit de braţele neapărat necesare, s-ar ruina cu totul. Şi solut de toţi e nevoie pentru producerea lemnelor şi cărbunilor cerute conuri. Cei din domeniul de mijloc trebuie să servească şi conurile î Certej din 'comitatul Hunedoara, cei din Muşca pe cele din Baia de leş. Cei din Baia de Arieş cu cei din Muşca 'transportă necontenit ou i minereul la şteampurile de acolo, trebuie să care cărbunii, să clă-iscă lemnele în stânjeni. Cu îngheţul căile de munte ajung de neumblat, nibustibilrul cerut de oohuri trebuie strâns din primăvară pînă în .mnă. Dacă toate acestea nu se fac nu poate fi venit minier. Şi aci Le cu cifre de căraturi, de munci manuale: în total 9 450 de oare pentru roile miniere, ale monetăriei şi oficinei mercuriale, 3 206 lucrători ou mele la topitorii, la întreţinerea drumurilor de cărbuni, 12 675 stînjeni care trebuie să-i facă într-un an domeniul de sus cu al Băii de Arieş, ■ele mari, citate mai sus, al măjilor de minereu pe care trebuia să jare pe cai din Baia de Arieş şi Muşca[71].

N-ar fi putut să-şi pledeze cauza nici ţăranii mai bine!

Cine ar mai putea tăgădui după toate acestea — conchide memoriul ciul'ui superior minier — că chemarea întregului domeniu ial Zlatnei ii Băii de Arieş, ou Muşca împreună, e să servească şi să promoveze ieri tul şi dreptul regal. După un ordin din 1769 domeniile Zlatnei şi i de Arieş nici nu mai sînt doar simple domenii *fiscale,* ci domenii *ale miniere regale,* menirea lor e să promoveze *dreptul regal absolut,* rin aceasta binele public[72].

" *Ibidem.*

[71] *Ibidem.*

[72] Toth, *op. cit.,* p. 97, resp. 123.

Se vede, comitetul s-a lăsat convins, căci lia 6 ianuarie 1778 provizoratul referind despre repartiția lemnelor magazina'le și a sării de transportat, da pentru întreg domeniul Zlatnei numai 2 242 măji, din care 1 000 pentru domeniul de sus[73].

Domeniul în schimb, ca să nu plătească, trecu pînă la urmă în rîndul lucrărilor publice și făcutul de garduri, săpatul de șanțuri și altele[74].

Ba domeniului i se mai cereau și cosași ou plată pentru ocnele din Turda și Cojocma, desigur pentru întreținerea cailor minieri. De pildă în 1778 s-au cerut 40 de cosași pentru Turda și 60 pentru Cojocna[75]. In 1779 iarăși 60 de cosași buni pentru ocnele din Turda, cu plata obișnuită[76].

Sarcini nenumărate, domeniale, militare, publice, comitatense, comunale se suprapun, saltă subit sau cresc rapid, se întrețes într-o textură deasă, complicată, într-un hățiș ținînd veșnic sub presiune pe omul de aci atît de avizat la mișcare pentru a-și agonisi sărăcăcioasele și nesigurele mijloace de existență. Ele lovesc acut în libertatea lui de mișcare, în sentimentul libertății sale. Toate acestea acum cînd supușii, răscumpărîndu-și sarcinile, se credeau liberi!

Și pe deasupra tuturor planează mad mult decît orice abuzurile. La adăpostul Munților, greu de controlat, departe de ochiul stăpînului, în acest loc închis fizic, dar deschis larg variațiilor vieții, căderii sau ridicării, mizeriei sau cîștigului subit, în acest arbitrar al sarcinilor, abuzul, frauda, vegetează luxuriant. Pe toată scara aparatului, de sus pînă jos, funcționari minieri, domeniali sau eomiitaitensi, schimbători de aur, perceptori, șpani, juzi, gornici comit cele mai revoltătoare abuzuri. Repartizează sarcinile arbitrar, sustrag pe cei care le plătesc lor, încarcă pe cei săraci, încasează samavolnic, peste prevederile legale, așa ca să le ajungă și pentru ei și pentru superiorii lor. Se acopăr unii pe alții, nu dau satelor socoteală de încasările lor cu anii, amendează, bat, înșală, întreținând mereu spiritul de revoltă. în posibilitățile mai mari de înstărire pe asemenea căi sînt mai rîvnite și funcțiile sătești, de juzi, jurați, gornici. Față de riscul lor e mai mare ispita.

Regimul juridic în această țesătură de interese nu poate fi nici el decît arbitrar, costisitor, neputincios, abuzurile ies ușor cu fața curată. Același aparat profită și de regimul tradițional al pămîntuilui, de pricini de hotar, de moștenirea iobagului. La 1774 Oficiul minier însuși constată că obiceiul în domeniul de sus era ea *jundi colonicales* a celor morți fără urmași, rudele colaterale să le răscumpere cu 12, 24 și 36 florini[77]. In legătură cu o pricină pentru niște pămînturi. iobăgești nu uită să invoce textul celebru al Tripartitului: că țăranul în afară de plata și răsplata muncii sale etc. și să conchidă că domnul pămîntesc în pămînturile sale are deplină putere de a dispune[78].

---

[73] Of. minier, 1778, nr. 26.
[74] *Ibidem.*
[75] *Ibidem,* 1778, nr. 459.
[76] Ibidem, 1779, nr. 440.
[77] *Ibidem,* 1774 ian. 4.
[78] *Ibidem,* 1781, nr. 157.

Să mai pomenim şi o calamitate în plus a vieţii de aci, bolile oare Hiie printre locuitori. Mai ales bolile venerice, sifilisul *(luis venerae) Î* bîntuie ou deosebire pe domeniul de sus.

Bolile venerice sînt mereu printre preocupările oficiale. Se ţine iurg, la Cîmpeni se ţine un „spital" pentru tratarea lor. In octombrie 1 sînt cunoscuţi 410 *venereo infecţi subditi*[19]. Se înregistrează plata urgului, cheltuieli cu întreţinerea spitalului, eu medicamentele[80], lavii îşi plătesc îngrijirea. Cel puţin aşa se spune despre 16 din i 2 noiembrie 1784[81].

PLÎNGERI PESTE PLÎNGERI

Schimbările erau şocante. Ţăranii, alarmaţi, n-aveau să se resem-;, fireşte. Toată istoria Munţilor intră într^o nouă fază, frăimîntată, ată, rău prevestitoare.

Lupta ţăranilor ia mai întîi forme legale. Curg plîngerile cu nemi-i din şi în toate părţile, către Provizorat, către Oficiul Superior ier, Tezaurariat, Comitat, Guvern, pînă la Curtea imperială. Se plîng le, individuali sau colectiv, domeniile separat, două, trei sau toate reună. Pornesc delegaţi la Zletna, la Sibiu, la Viena, la Cancelaria *ză,* la împăratul însuşi, respective la împărăteasa. Lupta petiţionară «sedantă, nu e deloc lipsită de curaj, nici în termenii, nici în limbajul Ţine sub presiune autorităţile, în continuă corespondenţă, în ne-;ite investigaţii, zece ani în şir. Plîngerile ţărăneşti concretizează în iii greutăţile, anomaliile, Calamităţile, ridică neobosit vălul de pe itatea situaţiei nou create. Autorităţile sînt mereu obligate să se ulpe, să riposteze, să facă eforturi pentru a stăvili impetuozitatea ntului dar şi pentru a asigura noua direcţie. In lupta deschisă acuzase mişcă pe extreme, şi de o parte şi de alta, cele două poziţii opuse mai coincid, rar mai găsesc puncte de apropiere, decît doar cînd se în-:sc interesele, cum e în cazurile cînd domeniul apără pe supuşi Ktriva sarcinilor faţă de stat sau, invers, statul îi apără împotriva inilor domeniale. Limbajul însuşi ia adesea ton patetic, scribii le tăcesc ţăranilor păsurile exprimate de ei în graiul lor, le dau forma ţionară, adesea ou tot păiosul menit să impresioneze. Să urmărim lupta înainte de toate pe domeniile de mijloc şi de viitoarele focare ale răscoalei, cu deosebire pe domeniul de sus, ia lui Horea, oare stă în centrul ei. Să intrăm în detaliile, în tubul ei.

Plîngeri multe au fost şi înainte.

O plângere mai cuprinzătoare descoperim încă mult înainte de regle-tare, în 1752, cu semnificaţii generale. E a satelor domeniului de

[79] *Ibidem* I78i - """

[80] *Ibidem,* 1784, nr. 36.

[81] *Ibidem,* nr. 1454.

sus şi s-a iscat din ridicarea dării domeniului Zlatnei în 1750 la 14 403 florini, din care pe cel de sus cădeau 7 520 florini.

După cum reiese din justificările provizoriului Francisc Ignaţiu Neumann şi ale spânului Haĵkul, domeniul de sus ridicase o serie lungă de gravamine, cuprinse de ei în nu mai puţin de 21 de puncte.

■întrebările încep cu: oare să fie pricina că darea creşte din zi în zi? Urmează apoi: de ce provizorul, şpanul, juzii, juraţii cînd ies la vreo controversă de hotar sau de loc iau sub nume de osteneala lor, provizorul 12 florini ungureşti şi 24 dinari, şpanul 4, 5 florini, juzii fiecare cîte 1 florin, 2 juraţi cîte 1, 2 şi mai mulţi mariaşi (1 mariaş = 7 creiţari)? De ce creşte 'taxa urbarială şi alte cheltuieli, oa cea pentru calul provizorului, căciulă, salarul paznicului, drabanţilor provizorali? De ce pretinde provizorul pentru socoteli 10 florini, cînd asta ţine de slujba lui? De ce juzii fără cîte un oaş şi cîte o cupă de unt nu pot veni în faţa provizorului, pe care apoi le bonifică satul? Cît se mai adaugă la dare şi la taxa urbarială drept cheltuieli extraordinare, cu salarul gornicilor, cărăuşitul vinului la Zlatna, seul de luminări pentru carcere? De ce provizorul cînd vine la luarea socotelilor săteşti sau la dijmuke, vine şi cu 10, 12 şi mai mulţi pe lingă sine şi porunceşte pentru ei vin, bucate, nutreţ sau bani în loc, cheltuieli care s-au ridicat la 48 florini, cînd în timpurile dinainte la 'asemenea prilej provizorul le făcea abia 3 florini cheltuială?

Provizorul e mereu capul acuzaţiei. Provizorul nu rar se duce la tîrgul din Cîmpeni, pentru eîştigul lui mai mult, căci juzii, juraţii trebuie să-i vină cu daruri *(discretiones),* care se repartizează pe întreg domeniul. Astfel de daruri în 1749 s-au ridicat la vreo 50 florini. Pentru confirmarea contractelor, cărţilor de moştenire şi provizorul şi şpanul iau taxă exagerată; pentru provizor ea a ieşit la 62,76 florini. Provizorul instituie juzi, juraţi, strîngători nu pe cei propuşi de stat, ci pe cei care-i oferă mai mult, de la oare ia sume însemnate. In timpurile dinainte satele obişnuiau să ceară ele juzilor socotelile, acum le cere provizorul, pe cei reclamaţi de sate fie că-i absolvă, fie că-i sileşte la tranzacţie cu ele. In chip nemaiauzit gloabele provizorate sau le arendează, sau încredinţează pe tricesknator (vameş) cu strîngerea lor. De la 37 de persoane tricesimatorul a strîns 207,38 florini. Gloabe criminale, fără judecată, s-au luat 184,62 florini. La strîngere, cînd o face el, mai ales la dare sau taxă îi servesc gornicii, cu care se 'trimite paznicul provizoral, căruia în afară de întreţinerea sa şi a calului său trebuie să-i plătească pe fiecare zi 34 dinari. Şi aproape tot aşa şi gornicilor. Iar pe executorii militari trebuie să-i mulţumească cu cîte 6—12 dinari. Rar pedepseşte corporal, ci totdeauna în bani şi nu rar în afara judecăţii. Pe mulţi care 'ar trebui pedepsiţi cu moartea, îi pedepseşte cu bani.

Tare supărătoare sînt darurile pe oare trebuie să le servească juzii nu numai pentru provizor, ci şi pentru adjuncţii săi, pentru fratele său, pentru vicejudele nobililor, scrib şi ceilalţi, ridicînduHse la vreo 300 florini. Nu mici sînt darurile pe oare provizorul şi şpanul obişnuiesc să le ofere dregătorilor comitatului, ca lemn de construcţie, pari, unt şi altele. Care toate cădeau, fireşte, în sarcina supuşilor. Cum domeniul de sus

use tezaurarului, baronului Thorotzkai, ea să poarte darea în mod .1 ou celelalte două, provizorul le-a luat pentru osteneală 10 galbeni. litru dijmuirea oilor le-a luat 8 galbeni. Pentru asistarea unora în -ini cu alţii 89,32 florini. La moşia sa din Stremţ sau în altă parte dat lemne 24 plute. Zece supuşi au lucrat în Stremţ (pentru el) zece tămîni. Pentru instanţe provizorul obişnuia să le impună şi repar- ^ze un anumit număr de *damae* (o speţă a cerbului). Provizorul scutea, interesul său, foarte mulţi pescari, rînduindu-le şi salar de 8 florini, adevărat însă văsari, siliţi să facă dregătorilor tot felul de vase, pre- i şi butoaie sau buţi spânului pentru căratul pietrii în mine.

La o controversă de teren în Poieni părţile au plătit dregătorilor şi oialţi 200 florini. Cîteva cazuri sînt individuale. Profită din păşunatul nţilor. Pentru răşina urbarială li s^au luat 25 florini şi răşina au yuit totuşi să o dea în natură. In 1746 taxa porcilor scoşi în pădurile ghindă a fost 46,96 florini. Pentru chezăşie provizorul, şpanul, juzii, îţii au luat tot pe atîta.

Provizorul îşi face întâmpinările punct de punct, invocă obiceiurile, ctieile de pînă acum, distanţele etc.[82].

Asemenea confruntări nu schimbau mult lucrurile, ne dezvelesc doar emul, moravurile, complicaţiile vieţii de supus, veşnica nelinişte, veş- i hărţuială de care nimeni nu e scutit. Actul ne pune în faţă un întreg amblu al viciilor, dar oare desigur e departe de a fi complet şi cu mai puţin trecător.

Minerii din Abrud (Abnud-Sat), Bucium şi Cărpiniş se plângeau L de la 1769: „Aduşi în stare de disperare şi sărăciţi în chip vrednic plîns din cauza plăţii contribuţiei restante, sîntem aproape încon- u loviţi de execuţiile militare, iar pentru întreţinerea executoriilor an siliţi să cheltuim foarte mult. Pe deasupra trebuie să ne îmfere- 3m muncile noastre obişnuite, iar de frica soldaţilor cei ai casei ître sînt siliţi să lupte ascunşi prin văgăuni cu foamea si nemîn- a"[83].

In 1773 aceiaşi mineri se tînguie de condiţiile muncii lor: „ ... In untaiele ascunse ale munţilor sîntem în continuu apăsaţi de ii puturos şi stricat care se formează şi iese de acolo; ba încă foarte >ea se întîmplă că mulţi au fost sufocaţi pînă la nesimţire de un îl de aer ori au fost scoşi morţi din mine .. . Sîntem atît de sleiţi, citi şi cufundaţi în datorii, încît ne mai putînd rezista, mulţi din- noi au fost nevoiţi să părăsească minele şi să plece în altă parte"[84], sa nu mai citäm din multele plîngeri ale minerilor în jurul salari- , aprovizionării, preţului alimentelor şi altora, si dinainte si de după stă dtäss

---

sa ^Zaura nat, 1752, nr. 68. 84 *f*:
Neamţu, *op. cit.,* p. 45. ™
Ibidem, p. 42.
-A Se21enea date la Costin Feneşan, *Petiţii şi plîngeri alesuputtfor de pe ■mm z.iatnei în deceniul premergător răscoalei lui* ***Horea*** *(1770—IT80),* ma-

Apărîndu-se de vina tăinuirii, în 1773 satele o motivează cu asprimea vieţii lor de munteni, cu greutatea sarcinilor. Mulţi cu prilejul conscripţiilor se refugiază în peşteri, stau acolo ascunşi ou anii, unii acolo îşi sfârşesc zilele. „Acestea sîrvt faptele, lăsînd multe altele la o parte, care i-au silit şi care îi silesc chiar şi 'azi, pe mulţi din poporul care geme sub povara sarcinilor atlt de mari, să treacă în ţările vecine sau să se refugieze în munţii aceştia stînooşi, unde mai degrabă vor să-şi ducă viaţa aspră între fiarele sălbatice, să fie striviţi de lipsuri... decît să se chinuie în aceste sate neproducătoare, în care, măcinaţi de lipsuri şi de foamete, să îndeplinească anual moiilte şi aspre slujbe şi să suporte darea şi taxa urbarială, care nu numai că nu rămîn în aceeaşi stare, dar sporesc tot mai mult ou fiecare an"[86].

„Pe bună dreptate 'trebuie să exclamăm în aceste vremuri, după pilda răbdătorului Iov: O dacă am fi fost făcuţi aşa, precum nu sîntem, ca să ajungem din pîntece 'la mormînt, pentru ca ochi de om să mu ne vadă! Căci oriunde ne întoarcem faţa abia dacă găsim mîngăiere; şi dacă înalta comisie nu va cumpăni mizera noastră stare, fără doar şi poate trebuie să ne gîndim la fugă"[87].

Mereu în ochii ţăranilor sînit, înaintea altora, juzii satelor. Prin ei comunică statul, apairatul domenial cu supuşii. Ei sînt implicaţi în toate problemele săteşti, în toate operaţiile, administrative, fiscale, disciplinare. Sarcini grele îi apasă. Dar şi posibilităţi de cîştig li se deschid dacă ştiu să concureze la feluritele interese şi abuzuri ale aparatului domenial saiu de stat, pe oare trebuie să-1 servească. Juzii, trebuie să oscileze mereu întâie interesele satului şi cele ale domeniului sau statului. De aceea apar solidari cînd ou plîngeole ţărăneşti, cînd cu dregătorii. Unii se remarcă într-un sens, alţii în celălalt, sau cînd în!tr-am sens cînd în altul, după împrejurări sau după propriile interese.

La 1774 supuşii din Rîu Mare se plîng iarăşi că judele cînd iese la vreo împărţeală de pămînt le ia 'mai întîi doi nuariaşi (aprox. 35 creiţari), dar pe urmă le oare 10, 20 şi mai mulţi florini. Şpanul la o împărţeală îi trage 20, 30 florini. Le storc gloabe mari pentru stînjeni neînscrişi nici în urbani. Dregătorii, şpanul şi provizorul cînd pun jude le iau cîte o piele de vulpe şi îi despoaie şi de 60, 70, 100 florini[88].

Aceiaşi supuşi din Rîu Mare se plîng de abuzurile judelui Iacob Zehuţ şi ale comisarului executor în jurul strîngerii dării. Judele instituit din partea comitatului pentru strîngerea dării, Iacob Zehuţ, pretindea că lui domnii din Zlatna n-«u să-i poruncească nimic, decît numai vicejudele nobililor, Tabla comitatului şi Guvernul. Şi cînd duceau ei diarea la casa lui, le lua pentru osteneală o poltură (1 1/2 >creiţar), iar comisarul executor 4 creiţari. Comisarul executor trimitea un soldat care lua casă de casă, şi cît putea umbla într-o zi de la toţi lua cîte 4 creiţari, iar cînd plăteau 'banii din nou trebuiau să dea comisarului cîte 4 creiţari. Vicejudele nobililor a poruncit să impună drept cheltuieli

[86] Apud. Al. Neamţu, *Din antecedentele răscoalei lui Horea,* în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj", IX (1966), p. 261.

[87] *Ibidem,* p. 259.

[88] Tezaurariat, 1785, nr. 319.

iului 400 de florini, dar judele Zehuţ vrea să-i strângă pe capete şi i se vor ridica şi la o mie de florini. Au înaintat felurite plîngeri în ui trecut Oficiului minier, astă toamnă comisarului Eder, dar pînă *im* n-au 'primit nici un răspuns. în tabelele de rectificare a dării se *i* si mai (apăsaţi deeît în anii trecuţi. Comisarul executor se poartă e aspru cu ei[89]. Acuză din nou pe judele lor Iaoob Zehuţ. De patru dă socoteală (de taxă şi de dare) numai în faţa dregătorilor domeilui şi *celor* ai comitatului — se plîng ei Oficiului superior minier. um vrea să-i facă datori cu 540 de florini, ba şi cu mai mult, pentru risipi el, cînd ei n-au rămas datori cu nimic. Dar ei nu vreau cu iun chip să-i plătească ceva din acea restanţă pînă cînd comitatul nu deleagă dregători anume oare să ia toate percepţiile şi erogaţiile elui şi să-i arate în faţa lor, pînă la un fir de păr, falsul socotelilor. dacă se va dovedi că au rămas datori cu ceva vor plăti. Se va vedea nci ce jude a fost. De patru ani n-a dat niciodată socoteală nici cu ngătorii săi, ca să se vadă de la cine cît au luat şi pe cine cum l-au ns după a lor bună voie. Judele nobililor nici el, de cîte ori a venit ;i niciodată nu le-a luat în seamă necazurile, ba i-a înjurat de su-, i-a bătut. Cînd a venit pentru conseriere, pe juraţii satului i-^a jumai întîi, apoi şi-a pus bastonul pe masă zieîndu-le: acum să nu spuneţi nimic, sufletul vostru, că numaidecît vă iau capul. Aşa i-au putut spune un cuvînt de plîngarile sărăcimii. Dacă va rămîne ;t jude al nobililor pe capul lor, domnii să fie siguri că nici Tabla statului, nici Guvernul nu vor avea pace de plîngerile lor, unul cîte l vor cerceta şi pe maiestatea sa pentru stoarcerile pe care le im-
90

Dar se vede juzii acuzaţi se descurcară şi de astă dată. La verifia plîngerilor vor fi găsit suficiente subterfugii, suficiente mijloace de mufla adevărul.

Plîngerile se succed mereu din toate părţile domeniului. Torentul plîngerilor porneşte cu deosebire însă după cotitura făcută ridicarea dării în urma descoperirii evaziunii fiscale, prin reglemen-î provizorie din 1776.

în iunie 1776 Rîu Mare şi Rîu Mic asaltează Oficiul minier superior mgi petiţii, încărcate de „giravamine".

Rîu Mare se plînge pe 12 pagini înainte de toate de noile oprelişti, eştricţiile păşunatului în pădurile neurbariale pentru capre, vitele şi mici, de restricţiile în tăiatul lemnului ordonate de Camera au-Păşunatul acesta înainte ia fost liber. Liberi au fost să taie lemn şi i*u negustorie. Singurul lor cîştig era — spun — plutăritul pe Arieş. ■au plute cu grinzi, scînduri pînă la Turda sau şi mai departe, pînă ureş, pe Mureş în jos, pînă în Ungaria. Din aceştia îşi făceau bani ~u plata dării, taxei. Sînt despoiaţi acum de unicul mijloc de cîştig, resursă vitală. Drept motivaţie invocă, cu patos, sărăcia solului lor.

? ^ r > 1777> nr_ 143_ Ji^'■'■

ibidem, 1781, nr. 867. Tezaurariat, 1785, nr. 319. .-.*a* ,68TI *Mi*

Lor natura le-a refuzat toate binefacerile sale — se plîng ei — pămîntul lor, „ea o mamă vitregă", i-a lipsit de roadele sale, puţinele lor pământuri bune de plug nu produc diecît roade amestecate, năpădite de buruieni. Altele sînt de-a dreptul nefolositoare, irepede se umplu de mărăcinişuri, trebuie schimbate. Abia a pata iparte din hotar le poate fi de ceva folos. Clima locului e curată nenorocire, puţinele roade ale pămîntului ori sînt prăpădite de bruma timpurie, ori sînt lovite, înainte ca spicul să se coacă, de grindină. Şi altfel, în afară de orz puţine alte grîne se seamănă. Aşa pîinea de toate zilele ei 'trebuie să şi-o cumpere pe bani şi dacă banii le lipsesc toţi rămîn pradă morţii nefericite. Cu mineritul ei nu se îndeletnicesc, la ei mine nu sînt, nu au oraş aproape unde să poată eîştiga ceva cu lucrul.

Să li se îngăduie să ţină un număr de capre, păşunatul în păduri, măcar în cele mai puţin folositoare Fiscului. Să li se lase păşunatul vitelor în păduri, măcar ou taxă. Să li se lase tăiatul lemnului ca şi înainte, măcar cu ţidulă. Fiscul are doar multe păduri fără nici un folos. In munţii Măguri, pînă cînd n-au fost încorporaţi la domeniu, în posesia domnului Dionisie Bânffy, 'tăierea era liberă. Dar acum sînt strict opriţi, li se sechestrează lemnul, vitele, sînt globiţi.

Darea Rîului Mare în 1775 a crescut la 4 795 florini şi 25 creiţari. Şi a mai fost aruncată şi cu multe nereguli. Mulţi au fost înscrişi în tabele şi de două-trei ori, nou căsătoriţi au fost însorişi capi de familie. Au fost înscrişi ou dare şi morţi demult, săraci, cerşetori, orbi, şchiopi, fugiţi de mai înainte. Să se cerceteze greşelile şi să se scadă din dare.

Taxa lor urbarială e de 875 florini renani şi 22 creiţari. (Nu aflaseră încă, se vede, de noua repartiţie care-i aştepta, de 2 002,3 florini!). Ea trebuie să se ia după moşiile iobăgeşti, după oare să li se ceară fie numai taxă fie numai slujbă. Satul are hotar mare, dar cu totul insuficient să-i hrănească. Ca să ajungă la ceva folos, după oare să plătească taxa şi să facă slujbe au lăzuit pămînturi cu multă tirudă din păduri nefolositoare, le-au gunoit. Şi totuşi dregătorii, fără să ţină seama de atâta muncă cheltuită, i-a pus la grea pedeapsă, fie în bani, fie corporal. Nu ştiu cu ce gînd? Poate ca să le închidă orice putinţă de a-şi spori mijloacele de trai. Opriţi fiind de la defrişare, sînt opriţi de la un mijloc de căpetenie de viaţă, trebuie să trudească sub povara sărăciei în folosul regelui. Ca să-şi poată ţine viaţa se văd siliţi să plătească taxe pentru munţi, 208,20 florini pentru muntele Banffieştilor, pentru alţi doi munţi, Mersoc (Manşei?) şi Călineasa 39,06 florini, pentru muntele Bulzeştilor 40 florini, pentru muntele Sîrbi cel puţin 120 florini, unde să-şi pască vara vitele. Iar iarna cea mai mare parte a locuitorilor trebuie să le ţină în alte părţi.

Opriţi de la toate, sînt lipsiţi cu un ouvînt de toaite mijloacele de trai. Ca să poată trăi şi să-şi poată plăti şi taxa, să-şi poată face şi multele slujbe, roagă ca, plătindu-şi taxa, dacă sînt siliţi şi la slujbe, să nu fie lipsiţi de plata cuvenită pentru muncile lor.

Stânjeni mari şi mici în anul 1775 satul a făcut vreo 2 000. Şi cu cită greutate? Iar plata stabilită pentru stînjenul mare e de 30 creiţari, pentru mic 15 creiţari. Ce plată pentru atîta muncă? După cum sînt mai

parte sau mai aproape de locul tăiatului, numai cu drumul la dus şi Sare petrec urna sau două zile, iar acolo săptămtna eu făcutul unui stîn- l, aşa că de un stînjen trebuia să li se socotească nouă zece zile. Lasă ioiul suprem să judece dacă e dreaptă plata batantă? Ou atîta nu li plăteşte nici mînearea. Şi făcutul stînjenilor e atî't de nenorocit că în ip ce-i fac, soţia şi copiii celor care sînt mai săraci numai cit nu mor foame acasă. Ba locul unde fac stânjenii mici e atît 'de prăpăstios că nnele tăiate trebuie să le oare, cit pot duce în spinare (sau arunca) povârnişul muntelui, până la loc drept, la atîta depărtare, de abia o t repeta aceasta de trei ori pe zi. Roagă să li se stabilească un preţ apt şi nici să nu fie minaţi prea mulţi săptămînal ila tăiat. Căci decu- d le-ia, venit poruncă de la provizor ca satul să 'trimită în fiecare săp- nână 250. Ceea ce ei nicidecum nu pot, iarăşi din mod multe motive. î pricina sărăciei locului mulţi trebuie să-şi agonisească bucatele din 2 părţi, ou răşină, cu sămînţă de brad. Mulţi capi de familie apoi nu i pot fi puşi la asemenea muncă, de bătrîneţe; penitru aşa muncă tre- e oameni tineri, în putere. Şi tinerii mulţi trebuie să-şi caute cele de i lucrînd ici colo cu palmele. Mulţi sîn't plecaţi la iernat, nici pînă im nu s-au întors. Mulţi oameni sînt atît de sărăciţi de nu au nici mă- de merinde pentru făcutul stînjenilor. La făcut stînjeni sînt minaţi a în timpul cel mai bun de lucru, şi chiar dacă nu li se reţine plata ncii, greutăţile sînt mai mari decît plata.

Orz de adus din Ungaria pentru berăria din Zlatna, pe 1775 lor li LI impus 130 de galete, penitru căratul căruia ei au trebuit să trimită' de oameni ou tot atîţia cai, oare fiecare au făcut două săptămîni cu ui şi întorsul. Sarcină pe care ei o soicotesc dintre cele mai grele, L ei de-abia sînt vrednici să-şi oare cele de trebuinţă pentru ei, ne- î să o mai poarte şi pe aceasta.

Cu cei 48 de stînjeni de lemne daţi pe 1775 la Alba Iulia, stînjenuPÎ cărăuşitul socotit la 6 florini, satul a cheltuit 288 florini renani. Cu' galete de ovăz la Vinţ 14 florini (In text, desigur greşit, 144 florini). 2 galete de grîu tot acolo 4,48 florini. Acestea văd că sînt sarcini date comitat, în privinţa cărora iarăşi -s-au plâns destul, dar în zadar. Cer iu mai fie slăbiţi şi cu de acestea. La Turda trebuie să 'trimită în fie-; an vreo 30 de cosaşi, petrecând acolo împreună ou drumul cîte o Şămînă. Cu întreţinerea rectificatorilor cărăuşitului de sare de la Turda ■ *i* la Portul Mureşului (Pantoş) şi altele, în 1775 satul a trebuit să taiie 237,54 florini. Strîngătorilor porţiei şi taxei, pentru osteneala socotindu-se 3o/o, pe 1775 satul le-a plătit 64,59 florini. Pentru cărau-' l vinului, celor din Zlatna le-au plătit 8,20 florini. Aşa cheltuielile •animata ale satului se ridică la 6 968,23 florini nemţeşti.'

i'ată ipentru ce, daică nu se revine asupra opreliştilor şi dacă nu li se eaza, şi dacă nu întru totul, cel puţin în parte, sarcinile, ei ajung iu mai poată trăi, se văd siliţi să-şi părăsească aceste sărăcăcioase ari ale lor, să plece în pribegie cu familiile lor în alte ţări *(ad exte- provincias)*[91].

---

[81] Of. minier, 1776, nr. 475.

Rîu Mic (Vidra) înainta o întîmpinare la fel de încărcată. Se plînse la fel de oprirea păşunatului în păduri, a defrişărilor, a tăiatului. Sînt vitale acestea şi pentru ei, îşi ţin viaţa ou făcut de vase de brad, cu purtarea lor în Ungaria, pînă şi dincolo de Tisa, aducînd în schimb bucate. Dacă de la aceasta sânt opriţi, li se ia pîinea de la guiră. Şi nici liberă fiind, îndeletnicirea nu e deloc fără greutăţi: la Cîmpeni plătesc trioesima de 5 dinari de calul încărcat cu vase şi *pro regia* 12 dinari, la Hălmagiu pro regia 12 dinari, intrînd în Ungaria la Buteni iarăşi 5 dinari de calul încărcat, 12 dinari pro regia şi de fiecare cap de om 12 dinari. La întoarcere, la Buteni, de calul încărcat cu bucate 5 dinari şi pro regia 12, la Hălmagiu pro regia 12 dinari, la Cknpeni de fiecare cal încărcat ou bucate 8 dinari şi pro regia 12 dinari. Sînt opriţi acum şi în muntele Măguri nou încorporat, ceea ce nu lena făcut Dionisie Bânffy le face domeniul acum. Să se ridice opreliştile, chiar dacă se face cu ţidulă şi cu indicarea lemnului tăiat.

Darea lor a crescut pe 1775 la 3 383,57 florini cu acelaşi fel de înscrieri ca şi în Rîu Mare, taxa lor uirbarială e de 865,21 florini (va fi de 1 663 florini pe 1776!). Şi nu au alt mijloc de cîştig în afară de vase de lemn şi răşină.

Lăzuirile lor făcute ou sudori de sînge au trebuit să le cedeze gratuit, au trebuit să plătească şi gloabe pentru ele. Pentru îngăduinţă de lăzuiri noi li se cere preţ ca şi cînd pămînturile le-ar cumpăra.

Pentru păşunat pe muntele Bânffy plătesc 197,14 florini, domeniului Deva pentru păşunat 40 florini ungureşti, satului Blăjeni 20 florini, pentru muntele Găina lui Paul Hollaki 40 florini. Acestea pentru vărat. Pentru iernat cea mai mare parte a locuitorilor trebuie să meargă cu vitele şi oile în Ungaria, pe domeniul Devei sau în alte părţi pe Mureş, să-şi tocmească locuri.

Invocînd feluritele lor slujbe, cer şi ei pentru ele o plată cuvenită. Pe 1775 li s-jau repartizat şi lor de făcut 1 650 de stînjeni. Plata nu li se ajunge nici de opinci pe timpul cît lucrează, de unde apoi hrana? Pentru stânjenii mici trebuie să poarte lemnele pe umeri. E vrednică asemenea muncă numai de 15 creiţari plată? Să li se ceară mai puţini stînjeni, să li se socotească pentru plată 10 zile de lucru (de stînjen), ea sa le fie deajuns nu numai pentru opinci, ci şi pentru hrană. Provizorul mai nou le-a hotărît «ă meargă la stînjeni 200 de oameni pe săptămînă.

Aceleaşi argumente, aceleaşi plîngeri în legătură cu adusul orzului din Ungaria, cu servitul lemnelor şi bucatelor pentru magaziile militare din Alba Iulia, cu cosaşii daţi la Turda, eu cheltuielile cu executori, cu 3o/$_o$ pentru strîngători, cu eărăuşitul vinului[92].

Provizorul în replică e de părere că toate muncile domeniaile să fie lăsate şi de acum încolo, cum au fost şi pînă acum, la dispoziţia provizoratului, şi altfel ei răscumpărînd numai două zile de robotă. Greu le vine numai tăiatul stînjenilor căci primesc doar 30 de creiţari pentru stînjenirl mare, 15 pentru cel mic, cînd făcutul unui stînjen, cu dusul şi întorsul, le ia şase zile. Sau cosaşii pe caire-i trimit în comitatele Turda şi

[92] *Ibidem,* sub acelaşi număr.

'luj, căci nu le dau mai mult de 9 ctreiţari pe zi. Slujbele domeniale ,u-i împovărează prea mult. Cositul pe domeniu le vine uşor, pe domeiul de mijloc satele Bucium, Cărpiniş şi Abrud-Sat primesc luncile în arte, au şi hotare bune şi nici nu prestează altceva, nu cade mai mult e o zi de robotă pe unul şi ar termina. De altfel nici dijmă nu dau de>c, cînd din domeniul de jos ar putea veni din gtrîne 1 500 florini, din îiei 100, din cel de mijloc la fel, din cel de sus din grîne 1 000, din miei 00, deci în total 4 400 florini. Lucrările domeniale par multe, dar sînt i şi pe nesimţite făcute, nu sînt împovăraţi locuitorii, căci provizoriii .ege totdeauna timpul potrivit, mai uşor. Destui se întîmplă că chiar i tîrg pot lua de la pivniţele (dominale) băutură pentru orîşmărit. Cei *oi* măsurători de buţi sînt scutiţi de taxa domenială. Ş.a.[93].

Cu data de 9 noiembrie 1776 cele patru sate ale domeniului de sus ; plîng iarăşi, acum Tezaurariatului, de oprelişti. Trebuie să-şi vîndă iprele şi preţul le-a scăzut la jumătate, la o treime. Ei trebuie să plăască taxe mari pentru munţi, cînd domnii pămînteşti dau supuşilor lor ssii iobăgeşti care să le ajungă pentru hrană şi lor şi vitelor. Sperau că î încorporarea munţilor la domeniu vor fi lăsaţi să taie pentru nevoile r. Dar, dimpotrivă, sînt opriţi şi acolo, li se iau eîte 4 oreiţari de grindă, te 3 de căprior, aşa că cu făcutul plutelor, cu cheltuieli pe drum abia ot ceea ce plătesc pentru lemn. Să fie scutiţi de această taxare.

Pe lîngă nemăsurata sarcină a dării pe care trebuie să o poarte, taxa :um a ajuns şi ea ia aceeaşi mărime, se compară aproape eu ea. Locuito-i sînt atît de istoviţi, inert executorii taxei îi aruncă şi de trei patru 1 la închisoare, şi totuşi rămân în restanţă, nici închişi doar n-^au de ide scoate taxa. Cer să fie trataţi ca şi alţi supuşi domnilor pămînteşti .re nu plătesc taxă, ci fac numai slujbă, să li se socotească slujbă făcu-1 stînjenilor; să-i facă fără plată, dar să fie liberaţi de plate taxei. i alte slujbe gratuite însă ei nu se pot obliga de sărăcie[94].

Cu aceeaşi dată Rîu Mare se plînge şi separat: pentru munţii încoriraţi plăteau înainte taxă, dar erau liberi să taie, acum plătesc şi taxa sînt şi opriţi, sub grea pedeapsă, să nu taie nici un lemn. Nu ştiu din cui poruncă trebuie să plătească \şi acum taxa, nici dacă ea ajunge la imara împărătească. Drept vamă 'li se iau acum 3 florini nemţeşti de ută. Să fie scutiţi de aceasta şi să li se îngăduie tăiatul. Să fie lăsaţi >eri cei cîţiva închişi pentru tăiat lemne[95]. în 10 noiembrie insistă încă ată pentru îngăduinţa de a tăia din munţii Bânffy pentru plute[96].

Se plînseseră şi împotriva juratului Avram Şchiop din Rîu Mare că reţinut din plata stînjenilor cîte 2 creiţari de stînjenul mare, cîte 1 1/2 stînjenul mic. Nu i-a luat pentru sine ci în salarul „palerului" şi scriilui de pe lîngă supraveghetorul *(obequitator)* lemnelor, pentru ţinerea idenţei şi traducerea ei în româneşte — afirmă cercetarea provizoru- i la 16 iulie 1776[97].

[9i] *Ibidem,* 1776, nr. 326.
[95] *loidem,* 1776. Prezidiale nr. 15.
[95] *Ibidem,* nr. 16.
[96] *Ibidem,* nr. i7.
[9/] *Ibidem,* nr. S98.

Ţăranii nu mai aşteptară răspunsurile, o porniseră în ceată mare la Sibiu, la Tezaurariat.

Tezaurariatul în răspunsul său din 21 februarie, în loc de remediere începe prin a se arăta contrariat de felul cum i s^au adresat ţăranii. Cu „cea mai mare neplăcere" a trebuit să vadă în zilele trecute apărînd în Sibiu o întreagă „turma" de supuşi fiscali din Rîu Mare, oare nu numai îşi reînnoiră plîngerile înaintate nu mult înainte, dar mai adăugară şi altele noi.

Răspunsul nu era de loc favorabil. Oprirea păşuniatului în păduri a dispus-o Camera aulică şi Tezaurariatul de la aceasta nu poate da înapoi. O rezoluţie să aştepte de acolo. La censul munţilor Gilăului nu se poate renunţa. Fiscul i-a răscumpărat doar cu 14 000 de florini şi pentru fructificarea acestui capital înalta rezoluţie a prescris plata mai departe a acestui cens. Prin aceasta supuşii nu sînt cîtuşi de puţin agravaţi faţă de trecut. Pădurile sînt în cel mai înalt grad necesare mineritului, nu poate fi vorba de libertatea tăierii. Taxa pentru lemnul de cîştig e peste tot moderată. Cu revenirea e de temut ca supuşii să nu devasteze pădurile. Dar şi pentru aceasta s-a făcut întâmpinare la înaltele autorităţi aulice, de unde se aşteaptă o rezoluţie.

Darea a crescut ilegal? Aceasta a crescut numai în urma cercetării şi conscripţiei din 1773 şi 1774, după ce s-a constatat evaziunea fiscală. Ba îndoitul sumei tăinuite în trecut, cu care trebuiau pedepsiţi supuşii, înalta îndurare a principelui le-a dăruit-o.

Plata de 30 şi 15 creiţari pentru stînjeni e în genere acceptată şi din ea tăietorii pot trăi. Tezaurariatului i se pare că sînt nemulţumiţi mai curînd pentru socoteala şi plata făcută tîrziu, prin şpan, care reţine din ea, mai ales pentru taxa urbarială. Să ee plătească săptămînal şi deplin, aşa cum ei doresc. Iar ea să nu piardă atâtea zile cu dusul şi întorsul, să rămînă în lucru două^trei săptămâni în şir!

Cît pentru cosaşii de trimis la Turda, lucrul la apeductul din Deva sau la lacul de acolo *(Fauragensem)* n-au motiv să se plîngă, primesc doar plată. După noua reglementare doar toate crobotele gratuite sînt şterse, munca li se plăteşte. In urma înaltului ordin, Tezaurariatul a hotărît să nu se mai pretindă nici slujbaşi şi nici un fel de altă slujbă gratuită la făcut de garduri, la coasă, la strîns fîn, ci pentru aceste munci ori să se plătească o plată cuvenită ori să fie obligaţi la aceasta supuşi de cei oare nu plătesc taxă, în schimbul scutirii.

Pădurea răscumpărată de la Dionisie Bânffy rămîne şi ea oprită. Se menţine şi făcutul de 800 de stînjeni la locul îndepărtat din Certej.

Cît priveşte mişcarea, Tezaurariatul vede în dosul ei instigatori turbulenţi, care îndeamnă plebea la asemenea îndrăzneli. Dispune provizoratului să facă în taină cercetaire şi de ceea ce va afla să informeze detaliat[98].

Dar se vede cercetarea mai fusese ordonată încă dinainte de Oficiul minier, căci provizorul Gheorghe Devai în 26 februarie raportează despre ea. Convocase satul Rîu Mare în 19 februarie, de faţă fiind şi şpanul

98 *Ibidem,* 1777, nr. 133.

imeniului. Fură ascultaţi asupra întrebărilor de ce s-<au dus atîţia loitari în Sibiu, cine le-a fost aţîţătoru'l, din al cui îndemn şi sfat s-au îs, de ce s-au ostenit atîţia oameni în timp de iarnă cînd Oficiul minier iar le-a promis să le obţină de la înaltele instanţe răspuns pînă în patru ptămîni? De ce au vrut să molesteze înaltele instanţe? Dar n^a reuşit afle de la ei altceva decît că au făcut-o din comuna înţelegere a înjgului sat, că a fost părerea tuturor, nu numai al celor care au luat umul Sibiului, ci şi a tuturor celor rămaşi, dacă nu vor fi primit nici L răspuns de la Oficiu".

Buirs Sini şi Macavei Dota însă ştiu de la o femeie care tocmai pe inci avea ceva treabă la Guvern, că la Sibiu au apărut vreo 100 sau iar mai mulţi, căci spuneau ei ar fi venit rezoluţie de la înălţatul împrat la plîngerile lor. Pe aceea o cer, căci dacă a fost trimisă la domnii i Zlatna, acolo se pierde şi aceasta cum s-au pierdut şi altele. După ţinui pe oare l-ou putut afla, Maneş Creţul, Giurgiu Todea şi Vasilie dea i-a pornit să meargă la Sibiu, ei au fost mai mari aţîţători. Dar :i împotriva lor n-au aflat nimic sigur, căci toţi sînt dezamăgiţi, dezdăjduiţi, şi toţi strigă într-un glas că dacă nu li se va da vreo uşurare urma plîngerilor lor, ei nu mai pot trăi, trebuie să plece în lume.

Adevărul e, spune Bota alias Todea Dumitru în numele satului, că cei din Rîu Mic şi din Cîmpeni au vrut să plece *turmatim* la Sibiu, u potolit numai juzii pînă la venirea celor din Rîu Mare.

Rectificatorul promite să repare erorile de impunere. Comisarul deră că pentru întreţinere n-a luat mai mult de 10 groşi pe zi[100].

Ourînd >apar la Sibiu, la Tezauriariat, şi plîngerile celor din Rîu Mic dra), Bistra şi Cîmpeni. Sînt date chiar din Sibiu, 20 martie 1777. eeaşi aglomeraţie de sarcini. Ele s-au înmulţit peste măsură faţă de jariile vechi, au crescut taxa, darea, porţia. Taxa executorii uneori n-au unde o lua, unii supuşi nici atît nu au cit să li se poată lua zălog. Au ,v" scut foarte mai ales lemnele de tăiat, trebuie să dea gata 3 970 de ■ îjeni anual. Trebuie să dea lemne pentru berăria nou ridicată de la laţi, pentru monetăria din Alba Iulia. Fac felurite slujbe, la moară,' curţile din Zlatna, la garduri, la coasă, neprimind mai mult de 5 pol-e (7 1/2 'oreiţairi) pe zi, plată tare mică. Fac fîn pentru camerele din tâa şi Cojocna. Cară mult orz din Ungaria pentru berăria din Galaţi, t trimişi la Hondol la îndreptat albia, tot aşa şi la Deva. Pentru Hon- •. trebuie să facă 1 709 stînjeni, ceea ce n-au făcut niciodată pînă acum. '1°'.[1OU] dusul Şi întorsul, făcutul unui stînjen îi ţine aproape două săp-iîni. Dacă nu pot fi eliberaţi de aceasta, cel puţin să nu mai fie siliţi . facă pînă nu vine rezoluţia împăratului. Cărăuşitul sării, pe oare ei vînd vite, -cai, care, nu-1 pot face, trebuie să-1 plătească cu 202 flo-. ^mţeşti. La magazia militară peste porţie mai dau în bani gata 162 'ini. In cele trei sate sînt şi 130 de capete de mineri, oare nu le sînt ajutor nici la lemne, nici la alte slujbe. Din lipsă de păşune, Bisifcra cîmpeni au luat muntele Haller cu 270 florini. Rîu Mic cumpără pă-

[99] *Ibidem,* nr. 143

[100] *Ibidem.*

sune de la contele Bânffy şi Hollaki ou 290 florini. Pădurile le sînt toate oprite, nu pot tăia fără permis individual, nici capre nu pat ţine. Sînt taxaţi cu cîte 2 florini şi orbi, invalizi, neputincioşi, despre care 'consilierul Buftea* hotărâse că nu 'trebuie să plătească decât 18 creiţari.

Cer să fie scutiţi de toate slujbele nou introduse care n-au fost in vechiul urbariu, să facă slujba după acela, sau dacă nu, să fie îngăduiţi să ceară mila părintească a înălţatului împărat[101].

Nici memoriul lor însă nu se bucură de o rezoluţie mult mai norocoasă.

înainte de toate sînt somaţi trimişii să-şi prezinte împuternicirea, numind şi pe ceilalţi supuşi care au apărut *turmatim,* şi locul de unde e fiecare.

Nu se poate da înapoi nici de la taxă, nici de la opritul păşunatului pentru capre. Lemne de cîştig s[j]a dispus ca dintr-o parte de pădure să li se dea gratuit, dar să nu depăşească partea designată şi nici să nu o devasteze.

Tăiatul lemnelor pentru cohuri îl fac pe plată, de 30 şi 15 creiţari, stabilită *ab antiquo,* şi aceasta a ajuns pînă acum pentru subzistenţa tăietorilor. Doar aceeaşi concesie: plata să se facă săptămînal. Pentru tăiatul în pădurea mai îndepărtată din Certej să li se plătească şi dusul şi întorsul, ziua cu 6 creiţari, dar şi ei să fie sfătuiţi ca tăiatul pe plată să-l facă sîrguincios, să asculte întocmai de poruncile dregătorilor, dacă nu vor să fie înfrânaţi cu mijloace mai aspre. Pe plată duc de obicei lemne şi pentru berăria din Galaţi, şi pentru dregătorii din Zlatna, deci nu sînt agravaţi. In privinţa cantităţilor şi preţului se vor adresa instanţelor prin provizorat, aşteptînd rezoluţie ulterioară. Tot aşa şi pentru cărăuşitul orzului, făcutul gardurilor şi alte munci, care şi ele se plătesc. Pentru făcut fîn la salinele din Turda şi Cojocna să li se plătească cum se plăteşte şi în alte locuri. Cît pentru eărăuşituil sării şi datul naturalelor, costîndu-i 202 şi 162 florini, s-a intervenit la Guvern ca ei, oameni de munte, să fie scutiţi. Taxa pentru păşunat e voluntară şi se compensează prin păşunat. Minerii, ocupaţi fiind în minerit, nu vor fi puşi la alte sarcini; sînt de altfel şi puţini. Cît pentru taxarea invalizilor, săracilor, pe viitor se va ţine seama ca ea să se facă drept şi echitabil[102].

Provizorul De vai, întrebat asupra plăţii muncilor, la 12 aprilie răspunde că pentru făcut garduri, reparaţii în jurul morilor sau altor clădiri, pentru cositul luncilor dominate şi făcutul finului 'provizoratul înainte n-a plătit nimic supuşilor. A făcut întrebare cum şi cît să plătească, dar neprimind vreo instrucţie, a socotit să se acomodeze înaltei rezoluţii din 22 decembrie 1775, după care supuşii de aici îşi răscumpără robota cu 1 1/2 creiţari ziua cu palmele, 3 creiţari ziua cu vitele, plătind aşa săptămîna aceasta, tot aşa va plăti şi de 'acum încolo, pînă cînd nu va sosi un alt ordin. Unii din supuşi n-au vrut să accepte acest fel de plată. El o socoteşte însă întru totul echitabilă şi dreaptă şi ar trebui observată şi pentru viitor, mai ales că de la început aceste munci lenau făcut ca

---

[101] *Ibidem,* nr. 217.

[102] Sibiu, 21 mart. 1777. *Ibidem.*

âni urbanele, din vechi obicei, fără nici cea mai mică plată. Ar fi laiauzit ca domnul pămîntesc să-i plătească supusului său mai mult ît primeşte de la el pentru aceeaşi muncă[103].

Doar la întrebarea dacă cosaşii rînduiţi la salinele din Turda şi Coia pot fi socotiţi mulţumiţi cu plata de 12 creiţari pe zi, răspunde la mai 1777 că întrueît prin reglementare s-a sistat vechea metodă şi tru că supuşii, neastâmpăraţi de la natură, să nu aibă prilej de a se ge iarăşi, propune să fie plătiţi aşa cum se plăteşte altor streini[104]. Astfel, la 23 iunie 1777, cînd pe 1 iulie s-au cerut iarăşi 60 de cosaşi 15 zile pentru salinele din Turda, Oficiul superior minier a cerut să *î* plătească pe zilele cît cosesc cîte 27 creiţari pe zi cu mîncare şi cîte reiţari pentru zilele de mers şi întors. Şi să se plătească la sfîrşitul ;ămînii. Să fie însă oameni buni de lucru, nu neputincioşi cum s-a tnuit pînă acum. Aşa vor lucra şi la salinele din Cojocna. Să se ceară cestora să indice de cîţi cosaşi are nevoie şi pe cît timp?[105]. Deocamdată toate acestea izbutiră la judecata din 11 august 1778 auriului dominai.

Sentinţa acestuia, satele Bistra şi Rîu Mic (Vidra) nu le incrimina, au delegat pentru plîngerile lor doar doi, trei, oare nu s-au alăturat şi de puţin la tulburare. Ca mai puţin călcînd modalitatea plîngerilor, simplu absolvate. Nu şi Cîmpenii. Judele lor Costin Goia trimis cu . doi la Sibiu, li s-au alăturat fără motiv suficient şi alţii. Dacă ei oare mergeau în numele satului sînt de absolvait, de şi par a fi păcă- prin prezentarea nu prea decentă şi modestă a păsului lor, pe ceilalţi s-au alăturat la delegaţi fără încredinţarea satului îi judecă la 12 cît mai zdravene *(12 baculorum ictibus solidissimis)* de primit în peni, să le fie de învăţătură ca pe viitor fără rost şi fără mandatul lui nu trebuie să meargă. Cei din Rîu Mare însă, în două rînduri nolestat înaltele instanţe din Sibiu, *turmatim et cum insano tumultu* itînd orice cuviinţă, supunere şi ascultare cu care erau datori faţă iomnii dregători, şi prin ei domnului lor pămîntese, preasfintei maies-a împăratului, nesocotind sfaturile domnilor dregători au pornit, gînd după sine, fie prin îndemn, fie prin exemplul lor şi alte sate >emenea îndrăzneală. Din Rîu Mare aţîţători şi corifei au fost Toader jă, Cristea Todea şi Petru Nicula. îndemnaţi de ei au plecat şi ceila Sibiu. Au fost mulţi, Vasile Pasca, Vasile Bide, Gavrilă Todea băii, Toader Nicula şi alţi netrebnici. Pe fruntaşi, Ion Todea, Junga îa, Cristea Todea şi pe Petru Nicula (fratele lui Horea) îi condamnă ţe 25 de lovituri de bîtă, iar pe ceilalţi, descoperiţi de cercetare ca ţitori ai lor, la cîte 12 bîte. Cu rezerva ca dacă se vor mai descoperi impui şi alţii -care li s-au alăturat, în virtutea acestei sentinţe să fie i cu aceeaşi pedeapsă. Şi-apoi cele patru sate fură chemate la as-

[103] *Ibidem,* nr. 267
[104] *Ibidem,* nr. 377
[105] *Ibidem,* nr. 490.

cultare şi supunere, ca astfel de *excessus şi enormitates,* sub proprie răspundere şi sub pedeapsă şi mai mare să nu se mai întâmple[106].

Satul Mușca, cu data de **17** martie **1776** se plînge şi el Oficiului superior minier că i s-a repartizat să facă pe acest an 1 000 de stânjeni de lemne în hotarul satelor Certej şi Hondol, cînd în sat sînt prea puţini cei care să facă slujbă, abia vreo 135. Şi aceia abia ajung să se hrănească şi să se îmbrace. Ceilalţi înscrişi în registru nu sînt iobagi fiscali, sînt oameni liberi din Roşia, care au numai pămînturi de arătură şi fînaţe în hotarul satului Mușca, nu fac slujbe dominale. Pe 1775 li s-au repartizat numai 800 de stînjeni. Din ceea ce li s-a repartizat acum însă, pe cei cu stere mai bună ar veni cîte 16 stînjeni, pe care, fără să se lipsească de economia proprie, abia i-^ar putea face. Bistra are vreo 500 buni de această slujbă şi, după cit ştiu ei, nu i s-a repartizat mai mult. Cer scăderea celor 1 000 de stînjeni la proporţia dreaptă a numărului lor[107].

Cu data de 9 noiembrie Mușca se plînge din nou. înainte li se impunea să facă în hotarul Zlatnei 400 stînjeni lemne de foc, de vreo doi ani 1 000 în hotarul Certej. Le trebuia acum două zile dus, două întors, un om trebuie să petreacă o săptămînă cu făcutul unui stînjen pentru care primeşte 30 de creiţari. Plebanului din Roşia trebuie să-i ducă 6 stînjeni de lemne, să-i care finul. Pentru Fisc cosesc şi strîng în hotarul lor 20 care de fîn. Vara dau în fiecare săptămînă cîte zece oameni pentru lucrul la lacul din Certej. Acum cînd hotarul lor în cîţiva ani a fost bătut de grindină. Darea lor a crescut acum de la 388 florini nemţeşti la **708.** Să li se scadă proporţional stânjenii şi să li se rânduiască loc de făcut mai aproape[108].

Mai tîrziu aflăm -că o parte a fost aruncată asupra supuşilor oare se găseau în afara domeniului, ca fugari.

La 9 noiembrie **1776** satele Cîmpeni, Rîu Mare şi Rîu Mic cer Tezaurariatului îngăduinţa să vîndă în Rîu Mare, la Gura Negrii, pîine şi opinci, căci şi lucrătorii din regiunea Bihor aici se adună[109].

Satul Bistra se plîngea la **1777** împotriva spânului Intze. Pentru ţidulele de sare le lua cîte 6 creiţari. La revizuiri le cerea întreţinere gratuită. Fratelui său îi plăteau cîte 1 creiţar ca să-şi afle restanţele. De la cei încarceraţi pentru neglijarea serviciului dominai lua cîte 6 creiţari, de la răufăcători, ca furi, jefuitori etc. cîte 3 rnariaşi[110].

In februarie **1777** satul Buceş, ataşat la domeniul de mijloc, se plinge de cărbunii pe care trebuie să-i dea schimbătoriei de aur din Brad, de cărăuşitul lemnelor necesare la topitul aurului, care nu li s-au plătit sau li s-au plătit cu puţin. La Hondol în cei doi ani din urmă au făcut **600** de stînjeni, din care 300 pînă azi sînt neplătiţi. Şi locul unde trebuie să facă stînjenii e atât de rău că patru oameni într-o săptămînă cu greu

---

[106] *Ibidem,* 11 aug. 1778, nr. 630; Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 7—8. Cf. şi Szilâgyi, p. 16—17 şi Densuşianu, p. 83—84. Scaunul prezidat de provizorul do meniului, Devai.

[107] Of. minier, 1776, nr. 187.

[108] *Ibidem,* 1776, Prezidiale, nr. 20.

[109] *Ibidem,* Prezidiale, nr. 22.

[110] Of. minier, 1777, nr. 89.

tt faoe paitru stînjeni. Şi-apoi la ce depărtare e locul de făcuit cărbuni care trebuie să ducă lemnele? Să ii se dea loc mai aproape pentru njeni[111].

La 31 iulie 1777 veni cu plîngere Abrud-Satul. După urbariile vechi nu erau daitori decît ou 100 pisete de aur socotite în 300 de florini sub ;mie de taxă şi să dea 40 de stînjeni de lemne de foc la casa cameralâ, rum însă zi de zi sînt înicăroaţi icu felurite taxe şi slujbe. Trebuie să a cărbuni la casa cameralâ din Abrud, să facă fîn în Ciurileasa, să ducă meni la moara de scînduri nou ridicată şi de acolo scândurile făcute la nele împărăteşti din Roşia. Taxa de 300 florini li s-a ridicat la 900. li s-au mai impus şi 300 de stînjeni de făcut la Zl'atna. Iar cum în sat mai mulţi sînt mineri, şi minerii sînt scutiţi, acestea au căzuit asupra norociţilor din Cernita. Judele lor dominai abuzează la prestaţiile maşinale (de la Alba lulia). Rrovizorul în referatul său căută iarăşi să monstreze că nu sînt agravaţi[112].

într-o altă suplică, adresată Tezaurariaitului, se plîng de încasări sumentare la taxa urbarială, de reţinerea de către judele satului a plăţii i'tru cărăuşii, de neplata unei sume datorate satului de raţionistul ay. Tezaurariatul cere administraţiei domeniale ca atît ea cît şi juzii eşti să ţină o strictă evidenţă, ca supuşii să nu fie îngreunaţi peste :a urbarială legală şi -ou nici un fel de slujbe gratuite, spre a preîn- ■ rpina asemenea plîngeri[113].

In primăvara anului 1778 Abrud-Sat, Bucium, Cărpiniş, Rîu Mare, npeni, Bistra adresează Tezaurariatului două pilîngeri. Se plîng de numere suplimentară la dijmă peste prevederile reglementării urbale din 1775. Tezaurariatul vine IOU aceeaşi rezoluţie: să nu se încaseze lic peste taxa urbarială, supuşii să nu fie îngreuiaţi eu nici un fel de vicii gratuite, să li se înlesnească servirea lemnelor şi procurarea naalelor pentru armată[114]. \.

In iunie 1778 Abrud-Satul se plînge din nou de mulţimea stînjenilor care nu e chip să-i facă, chiar dacă sînt condamnaţi la închisoare. Se îge împotriva judelui dominai Dinu Şuluţ, cere înlocuirea lui cu unul 3tit, altfel ei trebuie să plece în lume, căci nu mai pot suferi insolen-', abuzurile, cruzimile lui[115]. Rrovizorul vine iarăşi cu întâmpinările ;. Nu sînt numai 70 capi de familie cum spun ei, ci 125 şi nu toţi s-au îs, ci numai 17. Acuzele împotriva judelui nu sînt adevărate, acela face numai datoria de jude. Propune pentru cei patru care au îndem-

şi pe alţii la plîngere şi molestează numai înaltele instanţe, ca pepsă şi exemplu pentru alţii cîte 25 de bîte[116]. Ceea ce Tezaurariatul, ă se vor găsi vinovaţi, aprobă, dar dacă judele se va dovedi vinovat, ie înlocuit[117].

---

[111] *Ibidem,* nr. 138. [1]" *Ibidem,* nr.

! Zlatna, nr. 153/1778,
s iv[ldem' nr]- 386/1778, f. 1. [115]
Ibidem, 1778, nr. 533, 666. "[e]
Ibidem, nr. 666. [117] *Ibidem,*
nr. 758.

25. !" Arh. Zlatna, nr. 153/1778,
f. 1. i[ldem nr] 386/1778 f 1

Minerii se plîng şi ei de aecrescenţia. Lemnul pentru făcutul sau >reparataL şteampurilor îl primesc de ia foarte mare depărtare şi foarte scump. Ai domeniului de mijloc ise plîng că mai nou aurul li se schimbă sub preţul obişnuit[118].

Minerii din Bucium prin septembrie 1777 se plîng împotriva trimisului din Abrud pentru strîngerea dării, Iosif Gyongyosi, care-i supune la cazne nemaiauzite. I s-a prescris acest fel de a strînge dairea sau o face numai de la sine? Pe unii pune să-i aducă de la lucrul eîmpuilui acasă şi dacă nu-şi pot plăti partea, legaţi ghem pune de-i cufundă în apă, pe alţii îi atîrnă legaţi cu mîinile la spate, altora le pune frîu la nări şi la gură să nu poată respira, îi ţine multă vreme spînzuraţi cu belţ de chică, pe alţii îi spînzură de mîini şi aşa-i ţine. Asemenea prooedeie nu servesc strîngerea dării, decît îi duc pe ei 'toţi la deznădejde. Cer să fie înlocuit cu altul[119].

La începutul anului 1778 saitul venea cu o nouă suplică adresată Tezaurariatului, acum plîngîndu-se de transportul sării, de naturalele pentru armată, de participarea la construirea grajdurilor, şi mai presus de toate de taxă care s-a urcat la 1 400 florini renani[120]. Tezaurariatul respinge suplica sub cuvînt că toate acestea ţin de obligaţiile lor obişnuite[121].

Nemulţumiri stîrneau acum şi noile sisteme de repartiţie şi încasare a feluritelor sarcini băneşti. Înainte erau simplificate, arenda munţilor, crîşma seacă se repartizau de juzi şi se luau 'deodată. Tot aşa şi în cazul dării. Acum sînt repartizate de provizor, de şpani şi se iau separat. Ei, în afară de dare şi de taxă, trebuie să plătească anual o mare sumă de bani drept taxa munţilor Gilăului, a munţilor Haller şi a celor din Sălciua, salariul juzilor, scribilor, juraţilor, arîşma seacă, care toate acum se repartizează şi încasează separat. înainte de 1776 le repartiza grobal provizoratul, iar pe persoane comunitatea. Acum le (repartizează pe oameni provizoratul şi slujbaşii săi. Se ia separat acum şi arîşma seacă. Ba şi salariile slujbaşilor subalterni domeniali se pot impune şi încasa separat, repartizate de şpani[122]. Se înmulţeau deci prilejurile de nemulţumire.

Ba acum satele au doi juzi, unul oomitatens, altul domenial, ceea ce complică şi raporturile, şi abuzurile. Scutiţi amîndoi de sarcini, acestea cad în spatele supuşilor. Ba în plus vine şi plata lor anuală. Sînt doi juzi, şi şi aceia sînt ridicaţi din gazdele mai înstărite, oare se sustrag astfel prin slujbă de la sarcinile cu 'oare sînt datori după averea lor şi omul sărac trebuie să tragă jugul şi pentru ei, omul sărac poartă povara — spun în „reflexiile" lor locuitorii domeniului de sus[123].

Juzii, gornicii la rîndul lor se plîng şi ei că nu li se respectă scutirile. La suplica din august 1776 a juzilor şi gornicilor din satele domeniului de jos provizorul recunoaşte că ei au fost totdeauna scutiţi de contribuţii şi de taxă; deşi erau înscrişi în tabele, plăteau pentru ei sa-

---

118 Toth, *op. cit.,* p. 106, resp. 135. *.
119 Of. minier, 1777, nr. 743, 818. *m*
120 Arh. Zlatnei nr. 245/1778, f. 5. Apud. C. Feneşan, op. *cit.,* p. 8. asi
121 *Ibidem,* nr. 382/1778, f. 1. Apud. C. Feneşan, *op. cit.,* p. 8. *m*
122 *Ibidem.* nr. 972. *>
123 Tezaurariat, 1776, nr. 96. *tu* 1Ş**,

le. Pentru atâtea servicii cîte trebuie să facă ei să aibă un oarecare sneficiu de la domnul lor pământesc, să fie scutiţi de darea capului şi ■ contribuţie pentru un cal, sau să fie puse ca şi pînă acum satele să suporte. Şi altfel, gornieii se aleg dintre oamenii mai săraci şi nu sînt ătiţi, decît doar când umblă cu dregătorul, atunci sînt întreţinuţi de 124. Erau mai favorizaţi gornicii de păduri, care aveau salar de 20 de irini anual, ridicaţi apoi la 30, plus scutirile[125], şi firește veniturile dşnuite din gloabe, tăinuiri de încălcări, favoruri, vînat.

Judele, gornicul şi drabantul domeniului Baia de Arieş să fie plătiţi salar anual, dar mai trebuie să consimtă la aceasta şi satele — decidea ic iul minier la 10 februarie 1779[126].

Se plînseră şi gornicii şi paznicii de la schimbul aurului. Ei care de ici ani trebuie să ducă la Zlatna banii de la schimb, primeau anual e 10 florini plată. Acum nu numai că li s-a refuzat aceasta, dar sînt ligaţi şi la taxa de 2,36 florini[127].

Trei haiduci camerali cer şi ei scutire de taxa dominală. Ei nu au nuri decît casă. Şi pînă acum dnabanţii şi haiducii au fost totdeauna itiţi[128].

Altfel se plîng uneori şi strîngătorii taxei. Ei primeau pentru oste- ala lor 2 florini de 100 de florini. In amul acesta însă, 1776, au fost ivaţi de acest beneficiu şi au fost supuşi la toate sarcinile ca şi iobagii, mnează trei strîngători din Zlatna[120].

Fugarii, din afara domeniului, se plîng, firește, de taxă, de neputinţa a o plăti. Se apropie sfîrşitul anului şi de la cei fugiţi de pe domeniul sus şi de jos încă nu s-a încasat nimic — constată la 10 august 1776 ministraţia[130]. Supuşii oare se găseau în comitatul Albei oerură iertare noua taxă urbarială. Dar aceeaşi Administraţie o socoteşte moderată[131].

In martie 1777 restanţele erau considerabile, pe anul trecut 1 670 rini! Provizorul solicită braţ militar care să le stea în ajutor colecto- M[1]. O ceruseră colectorii înşişi. Veniră însă şi ou lămuriri, de ce nu se ute strînge noua taxă. Cei taxaţi îşi invocă cu insistenţă calitatea lor jeleri, sarcinile lor domeniale, comitatense, darea, neagra lor mizerie, cînd au ceva, se opun să plătească mai mult de un florin, chiar dacă nar lua tot, chiar dacă ar fi aruncaţi la închisoare — spun colectorii, agă deci Adminstraţia fie să li se dea ajutor militar, fie să găsească ,'ltă modalitate. Printre colectori e şi Macavei Bota, al cărui nume ne tmpină mereu în acest răstimp.

în sprijinul lor colectorii luară şi mărturia vioejudelui nobililor din edin, Daniel Zambo. Aceşti supuşi — zice el — trebuie să plătească 5 florini dare, iar taxă domeniului Zlatnei obişnuiau să plătească nu-

---

[n]* Of. minier, 1776, nr. 725.
[1]! *Ibidem,* 1779, nr. 486.
[1]? *Ibidem,* nr. 80, 130.
[1] *Ibidem,* 1777, nr. 1.
[18] *Ibidem,* nr. 10.
[m] *Ibidem,* nr. 7
[m] *Ibidem,* 1776, nr. 855.
Ibidem, nr. 852, 1776, oct. 10.

mai 1 florin. Şase florini de cap îi duce la ruină, nu vor mai fi în stare să slujească nici regelui nici patriei. O ştie doar din proprie observaţie că mulţi nu au de toate bunuri în valoare de 6 florini. Ei n-au ereditâţi, n-au sesii. Au făcut recurs şi ar trebui să fie amînaţi măcar pînă cînd se va da un răspuns[132].

In august apoi provizoriul însuşi le ia apărarea: mulţi simt atît de săraci, că în afară de trup şi suflet şi ceva veşminte nenorocite pe ei, aşa zicînd nimic nu au. Ei trebuie să facă slujbe şi noilor lor domni pămînteşti. Şi-^apoi sînt atît de risipiţi că greu s-ar putea supraveghea treburile lor. Dacă sînt taxaţi peste măsură, se risipesc şi nu mai pot fi găsiţi de loc. Să li se impună o taxă moderată care să nu treacă peste puterile lor. Şi-apoi e şi inechitabil ca ei să fie impuşi cu mai mult decît cei de pe domeniu, care plătesc 2,36 florini[133].

Cei plecaţi de pe domeniul de sus, pe 1777 au fost impuşi cu 2 535 florini, iar restanţele de pe anul trecut se ridicau la 1 410. Administraţia zoreşte pe provizor cu încasările ca restanţele să nu crească şi mai mult[134].

La sfîrşitul anului 1778 o nouă mobilizare de mărturii că taxa de 3 florini nu se poate plăti: vioejuzii nobililor Sigismund Gergely, Daniel Zambo, şpanul domeniului de sus Alexe Intze, şi iarăşi provizorul. Noua taxă nicicum nu o pot păţi, oricum ar fi executaţi, închişi, legaţi în lanţuri. Nu s[j]ar feri de plată — spun fugarii ■— dar unii nici măcar pîinea de toate zilele nu o pot vedea în casele lor. Strîngătorilor li s-au dat în ajutor gornicii, dar acest ajutor s-a dovedit prea mic, e fără rezultat, dacă nu se dă şi braţ militar — afirmă şpanul. Dar şi cu acesta speranţele sînt minime, căci mulţi, după cum însuşi a putut constata, sînt atît de nenorociţi, de săraci, goi, lipsiţi, nu că or putea să plătească cei 3 florini, dar nici măcar preţ de 3 mariaşi nu au lucruri în oasele lor. E drept că altor domni pămîntesti li se plăteşte taxă mai mare — spune provizoriii — supuşii o dau însă după vetrele şi pământurile lor. Dar aici de unde să li se dea? Celor din afară, chiar dacă li se iau odată 3 florini, a doua oară nu se mai poate fără istovirea şi ruinarea totală a erariului viu. Pe o arie atît de largă şi procentul pentru colectori ar trebui să fie mai mare. El propune pentru cei mai înstăriţi 2 florini, pentru mijlocii 1,30 florini, pentru săraci după putinţă. Pentru colectori pe o asemenea arie 2%, dregătorului 6 creiţari de la fiecare, restul rămînînd Fiscului[135].

La sfîrşitul anului 1778 cei care se găseau în comitatul Cluj, plîngîndu-se comitatului şi Guvernului asupra taxei de 3 florini, cereau să plătească numai 3 mariaşi, cît au plătit înainte[136].

Continuă, firește, restanţele masive. Teziaiurariatul în sfîrşit a decis reducerea taxei la 1 florin[137].

---

[132] *Ibidem,* 1776, nr. 206.
[133] *Ibidem,* 1777, nr. 704.
[134] *Ibidem,* nr. 905.
[135] *Ibidem,* 1778, nr. 7.
[136] *Ibidem,* nr. 791.
[117] Comunicat de Of. **minier cu data de 21 apr. 1779.** ***Ibidem,*** **1779, nr. 280,** 925.

In 1778 locuitori din Cîmpeni şi Rîu Mare oare merg cu plute pemtiru tig pe Arieş în jos cereau Guvernului să dispună să nu mai fie ofoli-i să plătească vamă la morile pe la oare trec, ei angajîndu-se să facă «raţiile cuvenite dacă ar strica ceva. Provizorul şi şpanul domeniului sus înşişi referă că de la Baia de Arieş pînă la Turda sînt şapte lo-•i de moară la oare domnii pămînteşti le cer vamă pentru încărcătură[138].

La 18 mai 1778 Oficiul superior minier comunica provizoratului că plîngerile satelor domeniului de mijloc şi de sus Tezaurariatul a hoit să se suspende luarea dijmelor pînă la o nouă hotăirîre pe baza ;i conscripţii. Dar profită de prilej şi să afirme că supuşii nu se pot nge peste taxa urbarială de nici un fel de serviciu gratuit[139].

în 1779 e dezbătută larg problema şi de autorităţi.

Discuţia porni de la suplioele satelor Cîmpeni, Bistra, Rîu Mare şi Ira din 11 august şi 17 octombrie 1779.

Ele ceruseră scutirea de dijma din bucate şi din miei, precum şi de na pentru bucatele aduse din afară, mai ales din Ungaria. Oficiul su-ior minier •— spune el.— le-a răspuns anul trecut că trebuie să aştepte oluţia preaînaltă. Acum insistă din nou. Pentru scutire satele invo-L mai întâi privilegiile principilor. Dar aduc şi o serie de argumente ce: pământul puţin, steril, dificil. In domeniul de sus abia se poate ine ceva pământ cu mare trudă, prin lăzuire, dar şi acela trebuie gu-t ca să dea ceva. Grîu abia se poate semăna din pricina frigului. Mai lt ovăz, iar acesta li se cere pentru miliţie. Griul în cel mai bun timp a dă o miarţă de claie, în timp mediocru o jumătate, în timp rău nici lă-trei cupe sau şi mai puţin. Bucatele itrebuie să le cumpere din altă ■te, pe răşină, pe vase. De aceea au fost scutiţi şi de tricesimă şi de ni. Nici în alte părţi ou asemenea condiţii nu s-a introdus dijma, ma — ziceau — îşi are rostul atunci cînd domnii pămînteşti dau su-rilor sesii şi pămimturi de arătură. Aici însă nici vorbă de aşa ceva. Nu fi socotite astfel curaturile.

Acelaşi fel de argumente şi pentru scutirea de dijma mieilor. Dom-. pămîntesc nu le dă păşune, trebuie să o cumpere de la familiile no-are. In munţi apoi oile pot paşte numai vara, în rest trebuie să le ducă altă parte, să le ierneze în Ungaria. Şi nu se ia dijmă din oile şi mieii e pasc pe păşune streină. Domnul pămîntesc poate lua dijmă numai dacă păşune suficientă. Şi altfel, dijma mieilor e o inovaţie faţă de urba-e din urmă, şi inovaţiile sînt oprite de lege. In fine, de dijmă i-au iţit regii şi principii, ca şi de vamă pentru grîu, vin, mei, ovăs, secară, şi altele, cu privilegii confirmate mereu, avînd valabilitate perpetuă, u scutit de vamă chiar şi pentru victualiile aduse pentru cîştig, pe tele cailor. Prezintă copie după privilegiul dat de Gheorghe Râkoczi 1655 oare confirma pe al lui Gabriel Bethlen[140].

Procuratorul fiscal al domeniului, Anton Gali, în reversul argumen-)r ţărăneşti, invocă legile şi urbariile. Dijma a fost stabilită prin legi.

JZ \Ibidem nr. 26, 1779, ian.

[139] *Ibidem,* 1778

[140] *Ibidem,* 1779^ nr. 44.

Domeniul de sus a răscumpărat-o ou un număr de berbeci, răscumpăraţi la rîndul lor cu bani. După urbariile din 1691—1746 dijma din grîne. a răscumpăirait-o cu 65 de berbeci anual, adică cu 65 florini. Reglementarea din 1776 a menţinut dijma, deci ea trebuie ori să fie răscumpărată mai departe potrivit urbanilor, ori să se convină din nou asupra ei.

Pentru dijma mieilor invocă şi el iarăşi urbariile. Pe aceasta după urbariile din 1715—-1746 domeniul de sus o răscumpără cu 335 de oi cu miei anual. Privilegiile invocate de supuşi nu scutesc de dijmă, ci numai de tricesimă pentru virtualii. Recunoaşte însă şi el că sarcinile multe şi din partea comitatului, şi din a domeniului, fără îndoială îi duc la desnădejde, încît nu vor fi de folos nici sieşi nici principelui. Pentru echitate propune o nouă conscripţie urbarială, căci e mult de la ultima conscripţie[141].

Pro vizorul nu aduce obiecţii raţionamentelor procuratorului, vine cu aceleaşi date şi cu aceeaşi concluzie: dijma şi din grîne şi din miei fie să se răscumpere după convenţiile dinainte, fie să se convină din nou asupra ei[142].

La 12 ianuarie 1780 veni apoi cu un referat mai larg asupra problemei dijmelor pe toate patru domeniile.

Domeniul de mijloc, satele Abrud-Sat, Cărpiniş şi Bucium, după convenţia din 1664 dădea 25 de oi ou miei, despre care urbanul din 1691 spune expres că le dau drept răscumpărarea dijmei, socotite în 25 florini renani. Ceea ce au menţinut şi urbariile din urmă, dar fără vreo menţiune că le dau sub 'titlul dijmei. Satul Muşca, după urbariile sale din roade nu dădea nicio dijmă domnilor săi. Din oi însă dacă atingeau numărul de 30 dădeau una ou miel. Sub 30 însă le răseumpărau cu cîte 1 oreiţar. Nici Buceş nu dădea dijmă din grîne. Din oi însă din zece una cu miel, cele sub zece răscumpărîndu-le cu cîte 2 creiţari.

Domeniul de jos dădea în răscumpărarea dijmei din grîne 100 de berbeci şi 100 de oi ou miei sau tot aitîţia florini renani. Domeniul Băii de Arieş în dijma grînelor plăteşte 83,04 florini, în dijma oilor 97 florini, în total deci 180,04 florini. Chiar dacă s-air lua în natură n-^ar veni mai mult.

S-a încercat în 'timpul din urmă şi un calcul pentru dijmuiirea prin numărătoarea mieilor. Pe domeniul de sus, de pildă, în 1777, mieii s-au răscumpărat ou cîte 3 creiţari. Dar făcînd calculul, mielul de dijmă venea astfel la 30 creiţari, cînd se puteau cumpăra miei cu 15, ou 17 creiţairi, cel mult cu 21, 24 creiţari, în Măguri chiar ou 12. Socoteşte suficientă taxa de 20 oreiţairi de mielul venit în dijmă, mai ales că şi în Buceş se răscumpără ou 2 oreiţari adică ou tot atîta, iar în Muşca chiar cu 1 creiţar. Dijma grînelor însă, mai ales în domeniul de sus o socoteşte aproape impracticabilă. Dacă sînt multe locuri în Bistra şi Cîmpeni unde s-ar putea lua în natură, în cele mai multe însă fără lovirea locuitorilor nu se poate. Trebuind să o şi care, mulţi s-ar vedea siliţi să se lase de agricultură.

---

[141] 1779 dec. 2, *Ibidem.*

[142] **1779** dec. **31,** *Ibidem.*

Pe domenile de mijloc şi de jos s-ar putea lua mai uşor în natură, r şi pe acestea sînt mari povîrnişurile, că de pe multe locuri nicidecum va putea fi cărată. în Zlatna, în hotarul de jos, neted, unde se seamănă u de toamnă da, dar în alte părţi mai puţin. Dă şi un tabel de producţie anul 1778/79 cu calculul răscumpărării, ca Oficiul minier să poată ;ide.

Conscripţiile an de an, pe un asemenea teren, erau desigur dificile, nesigure. Erau multe posibilităţile de sustragere, era mare rezistenţa asemenea inovaţie.

Dijma îşi avea deci complicaţiile sale şi plîngerile erau multe. Ofi- 1 minier cu data de 20 martie 1780 comunica provizorului hotărîrea ca toate prestaţiile urbariale, deci şi dijmele să rămînă în *stătu quo* ia cînd se va întocmi un nou urbariu şi se va face măsurătoarea geo- •trică plănuită[143].

în toate aceste lungi discuţii asupra dijmei nici un cuvînt despre :ura ei originară. Originar dijma era bisericească şi o dădeau oredin- şii catolici, nu şi românii. Ba s[J]a extins şi asupra românilor tîrziu, pă secularizare. Deci e sigur că nici în Munţi nu s-a luat o dijmă i grîne. Românii nu dădeau nici dijma mieilor, şi aceasta era de aceeaşi ;uiră. Ei dădeau doar quinquagesima şi răscumpărările cu oi cu miel lică acest dat, care tinde cu timpul spre dijmă, dar nu e dijmă. Ţăra-aveau dreptate: dijma mieilor era o inovaţie.

Plîngerile curg mereu şi tot mai insistent, spre toate autorităţile. Şi i multe desigur decît cele citate aici. în drumurile lor în sus şi în actele se încrucişează, se încalecă cu rezoluţiile, cu cercetările, într-o ătură confuză, greu de urmărit în firele sale. Imaginea în loc să se cla- 'oe, se întunecă, sugerînd întinderea şi adîncimea nebănuită a relelor, rimilor, fierberea din care va ţîşni răscoala.

Din 1779 îneepînd pornesc deputăţiile ţărăneşti la Viena. E prezent ele de obicei Ursu Nioola zis Horea din Rîu Mare, dar şi Dumitru To- i din Rîu Mare, Ion Oargă zis Cloşca din Cărpiniş, Petru Nicola şi al-

Plîngerea din octombrie 1780 către împăratul, respectiv împărăteasa, numele satelor şi locuitorilor din Rîu Mare, Rîu Mic, Bistra şi celor- ;e din comitatul Alba şi a tuturor supuşilor fiscali, enumera în 9 iote mai multe gravamine. Mai marii lor i-^au lipsit deodată de toate îrtăţile şi drepturile lor, sînt încărcaţi cu dări şi robote peste măsură. fost despoiaţi de păşunile din păduri, trebuie să-şi ţină acum vitele mari cheltuieli. Ceea ce le vine cu atit mai greu, cu cit pămîntul lor îeproductiv, neprielnic pentru bucate. Slujbele lor de pînă acum au scut considerabil, pentru topitoriile din Zlatna în loc de 800 de stînjeni ainte acum li se cer vreo 3 000. Plată primesc numai 30 de oreiţari de Uen, cînd pădurile fiind departe un stînjen le ia uneori şi 9 zile, şi [1] 6 creiţairi la zi nu e chip să trăiască. Trebuie să rupă mai multe nci decît *le* vine plata. La tăiat lemne rînduiesc cîte 200—250 de oa- m deodată, şi cum ceilalţi trebuie să umble încoace încolo să-şi cîştige

[143] *IUdem,* 1780, nr. 202.

pîinea pentru muncile de >aoasă nu rămîn decît bătrînii şi copiii. Pentru berăria din Zlatna (din Galaţi) 'trebuie să cărăuşească 130 de galete de orz din Ungaria, ceea ce îi ţine şi 12 zile. J'uzii dor îi storc, le iau 14 creiţari pentru vinul adus pe un cal, 3 oreiţari de măsura de rachiu (crîşmărită), 6 oreiţari de vita mare tăiată, 3 oreiţari de cea mică. Cei oare îşi duc traiul făcînd vase de lemn, unelte şi altele, plătesc cîte 1 florin. Sînt opriţi de a mai tăia gratuit ca mai înainte, pentru făcut scânduri, laţuri, din vînzarea cărora îşi uşurau viaţa. Au arătat toate aceste nemulţumiri şi altele dregătorilor lor, dar ei în loc de vreo uşurare i-au aruncat la închisoare, i-au tratat neuman, eu bătăi, i-au pedepsit eu bani, într-atîta că unii mai lipsiţi au -trebuit să-şi părăsească şi casa, să plece cu mîinile goale în altă parte[144].

Rîu Mare se plînse şi deosebit cu data de 25 octombrie 1780, printre altele că individual trebuie să plătească sub titlul de -darea capului *[census capitalis)* 5 florini 12 creiţari, de doi boi 1 florin şi tot atît de 3 ' vaci şi 30 de oi anual. Că sînt constrânşi la dare şi săracii, cerşetorii, orbii, surzii, şchiopii, ba şi morţii şi fugarii. Judele satului, de şi cu 80 florini salariu, pentru treburi oficiale le ia 51 de creiţari. Acelaşi jude sub pretextul restanţelor a stors de la sat 900 florini, de oare pînă acum n-a dat socoteală[145].

Horea înainta Cancelariei şi personal o petiţie. După ce comuna lor Rîu Mare şi celelalte cointeresate n-au obţinut nici o uşurare la plîngerile lor, s-au văzut siliţi să-şi înainteze plîngerile la preamaltul Tron, mai întîi în anul trecut, în luna octombrie. Trimis fiind totdeauna el cu oamenii lor să îndrume lucrul negreşit la locul său, 'trebuie să stăruie pentru o rezoluţie, ca să nu fie siliţi să mai vină iarăşi, ceea ce nu poate fi niciodată fără cheltuială. Dar stăruie şi pentru că foarte i s-a pus în vedere că fără o rezoluţie de oare satele să se poată ţine să nu cuteze a se întoarce[140]. Petiţia e semnată: *indignus famulus Nicola Ursz încolo, Nagy-Aranyosiensis.*

Rezoluţia din 3 noiembrie a Cancelariei pe cerere e că plîngerile lor au fost remise pentru remediere şi informare Guvernului, şi supliconţii deci să plece fără întârziere acasă şi să aştepte rezultatul acolo.

în ianuarie 1781 satele Cîmpeni, Rîu Mare, Rîu Mic, Bistra îşi trimiseră delegaţii la Guvern pentru a cere rezoluţiile împăratului la plîngerile lor. Aproape cinci ani au trecut de cînd s-au plîns, formulîndu-şi în 6 puncte „gravaminele" Oficiului superior minier, aşteptând, potrivit rânduielilor împărăteşti vreo uşurare în sarcinile lor — se plîng ei. Dar în buna lor nădejde neajungînd la nimic nici după lunga lor aşteptare şi sarcinile lor crescînd, s-au văzut siliţi ca prin trimisul lor să-şi plece genunchii în faţa tronului împărătesc şi să se plîngă de poverile peste pu-

[144] Of. minier, 1781, nr. 197. Aceasta trebuie să fie plîngerea citată de Toth, op. cit., p. 103, resp. 130—131, ca fiind a lui Horea şi Cloşca din 1779.

[145] Din „Inquisitio Zalathnensis". După extrasele din Caietele Densuşianu, XXIX, p. 38—39.

[146] „quod mihi summe injunctum esset, ut sine Resolutione cui se communitates conformare possent, redire non tentarem". Szilâgyi, p. 265—266. Densuşianu, p. 85.

e lor. Plîngere, a cărei copie o prezintă acum ou (rezoluţia către li s-a pe ea. Roagă Guvernul să pună să se caute rescriptul împărătesc rivinţa lor şi, în măsura în care în virtutea puterii oare i s-a dat de să-i uşureze de sarcinile îngrozitoare care-i apasă sau să le reeo-de cauza maiestăţii sale, ca şi ei să poată trăi de pe o zi pe alta ca şi contribuabili săraci ai maiestăţii sale[147].

De la Guvern, care decise să li se caute rezoluţia, unde se vede nu găsit, fură îndrumaţi la Tabla comitatului. Au fost înainte de să-ri la' Guvern pentru rezoluţia împăratului — se plîng aci. De acolo a dat număr să o caute la Tablă. Să li se dea, fie ea bună sau rea. 2I se văd siliţi să supere din nou Guvernul pentru ea. Tabla la rîndul ei îi îndrumă la notariatul comitatului. Dar notaria-ăspunde că nu vede de ce sînt îndrumaţi la el aceşti oameni neliniş-oauza lor doar a fost încredinţată cercetării lui Gheorghe Vass şi e urs, încă n-a fost supusă Tablei[148].

0 plîngere a comunei Rîu Mare, adresată Guvernului, e edificatoare ru acest fel de investigaţii. Nu mai pot îndura noianul ilegalităţilor ;ilor şi gornicilor — se poate citi în plîngere. Au fost rînduiţi pentru stare mai întîi dregători ai comitetului, apoi doi oanoelişti. Aceştia 1 venit, au şi început investigaţia, dar prea puţin au putut-o face, nu că juraţii şi gornici pîriţi, observind treaba, n-au îngăduit poporul : în faţa investigatorilor, amenînţîndu-i că dacă vin aşa şi aşa vor cu ei. Ba şi pe investigatori, adunîndu-se împotriva lor noaptea, aşa speriat, de chiar dacă ar fi găsit destui oameni pentru investigaţie, îndrăznit să rămână mai departe, ci s-au întors în mare spaimă, căci : tăiat drumul de întoarcere. Un om i-a încredinţat să se păzească ia alt drum. Aşa, mulţumită lui Dumnezeu, juraţii şi gornicii nu s-au t răzbuna pe oancelişti. Comuna cere ca pe lîngă cancelişti Guver-;ă rînduiască pentru investigaţie şi un dregător al comitatului şi să .grijească de securitatea investigatorilor, ca să aibă deplin curaj şi nici sătenii să nu se teamă de răzbunarea juraţilor şi gornicilor, ca litătile să poată fi scoase deplin -la 'lumină şi să se poată remedia. îait: „Comunitatea Rîului Mare în afară de juraţi şi de gornici"[149]. n tot oazul lucrurile nu se îndreptară. Fu doar încă un prilej pentru 1 de a se convinge de rezultatele «căilor „legale", dar şi un nou pri-2 exersare în ■curajul luptei.

3u data de 22 august 1781 Dumitru Todea împreună cu Ursu Nioula ară împreună, în Buda, unde vor fi găsit atunci pe împăratul, o ere în nemţeşte în numele întregii comune Rîu Mic *(Kis Aranyos,* ala desigur a scribului în loc de Rîu Mare). Se plîng scurt că de ani încoace tare îi istovesc dările mari şi robotele peste măsură. Plîn-• lor, potrivit celor două acte anexate au fost cercetate de o comisie, le^a găsit deplin întemeiate. Guvernul însuşi i-<a îndrumat să se adre-maiestăţii sale. O roagă acum să-i învrednicească de mila sa părin-

" Copi$e$ în arh. Tezaurariatului, 1785, nr. 319.

[8] *Ibidem.*

[9] Mike, *Horavilăg.*

tească, să dispună Guvernului să le uşureze dările mari şi robotele peste măsură. Şi-d vor iruga zi şi noapte pe prea puternicul Dumnezeu pentru sănătatea maiestăţii sale[150].

In acelaşi an 1781 tot în august, se plînseră şi Cărpiniş şi Bucium. De la minerii datori cu 1 florin taxă capitală (darea capului) iau şi cîte 20 creiţari accrescenţia. Juzii săteşti sub pretextul cheltuielilor comunităţii le iau nu mici suine[151].

Cu data de 29 august o altă plîngere a satelor Cărpiniş, Bucium, acum împreună ou Abrud-Sait, Cîmpeni, Bisitra şi Vidra, printre altele că serviciile dominale sînt peste măsura urbariului, care se găseşte la Ioan Dandea din Bucium[132].

Domeniul Băii de Arieş se plinse şi el deosebit împăratului. înainte cu vreo 18 ani tot ce aveau de plătit erau dare 364 florini nemţeşti, taxă dominală 250 florini. Dar acum darea lor e 1400 florini, taxa dominală 1 200 florini. Ei nu ştiu de la ane şi din a cui poruncă le-a venit pe cap aceasta, ştiu doar că trebuie să plătească chiar dacă s-ar prăpădi cu satele împreună. Pe o gazdă mai bună vin 17 florini dare, 9 florini taxă, cel mai sărac dă 5 florini de amîndouă. Şi numai Dumnezeu ştie ou ce sudori de sînge îşi lucrează ei pămînturile lor pădureţe. Penitiru stânjeni magazinali plătesc 53 florini pentru miliţie în natură şi în bani 300 florini, din ceea ce nimic nu li s-a compensat nici socotit (în dare). Şi ei nu sînit mai mulţi de 300 capi de familie pe domeniu. Mai demult negustoreau cu măcelărit, cu crîşmărit şi cu altele de acest fel, dar acum Dumnezeu ie-a dat arendaş pe oare maiestatea sa nici nu-l ştie bine, iar ei sînt opriţi[153].

Toate aceste plîngeri au fost înaintate împăratului probabil cu aceiaşi prilej.

La 25 noiembrie 1781 minerii domeniului de mijloc se plînseiră judelui montan. Strămoşii lor din vremuri imemoriale s-au îndeletnicit totdeauna ou mineritul ca şi acum, plătesc taxă, dare, poartă toate sarcinile faţă de domeniu, de comitat, de armată, abia-şi duc mizera viaţă, nu mai sînt vrednici să-şi lucreze minele[154].

Guvernul ordonă cercetarea cernită de Curte la 19 octombrie 1781. Fură delegaţi doi asesori ai Tablei comitatului Alba. Ou prilejul cercetării saltele îşi reînnoiră gravaminele.

Minerii din Bucium şi Cărpiniş mărturisesc acum că reounoscîndu-li-se calitatea de mineri, de \ireo cinci ani plătesc numai 1 floiin daire, nu doi ca înainte, dar dau şi aocrescenţia cîte 20 creiţari. Darea satului Bucium însă s-a ridicat de la 3—400 florini la 1 700 plus cîte 6 oreiţa'ri de florin accrescenţia. După privilegiul lor, care se află la Ionuţ Dandea, pe oare 1-a arătat dar nu vrea să-l dea de teama dregătorilor camerali, în loc de taxă dădeau 100 pisete de aur. Dar acum dau 1 353 florini plus cîte 6 creiţari acorescenţia. Despre cele date pentru miliţie juzii

---

[150] Of. minier, 1781, nr. 867.
[151] Caietele, XXIX, f. 40.
[152] *Ibidem, î.* 40—42.
[153] Tezaurariat, 1781, nr. 867.
[154] *Ibidem,* 1782, nr. 48.

dat socoteală de patru ani. Drept cheltuieli comunale juzii vor să-i datori pe cei din Cărpiniş ou 101 florini, de Ia oei din Bucium au s 336 florini cînd n-au cheltuit atîita. Deşi mineri, şi pe ei îi în-*i* cu stînjeni, cu cosit. Populaţia s-a înmulţit, minele au slăbit, s-au pat, (trebuie să depună mai multă muncă. Ba în hotarul lor nu se se destule locuri de mină, trebuie să ia pe bani în hotarul Abru-i plătind cîte 20 ereiţari. Pămîniturile sînt sălbatice şi nu le pot în-i, pădurea fiind oprită. Bucate trebuie să aducă din altă parte. Plata *0* creiţari de stînjen e puţină şi nici aceea nu le-o dau totdeauna. De >mne de foc sînt opriţi, pentru grinzi trebuie să dea 6 creiţari de paznicului pădurii. Pentru cărăuşit, lemnul fiind departe, plătesc 8 9 florini. Aşa şteampurile le stau şi un an pînă să le vină grinzile. n sînt doi juzi în loc de unul, cînd se înţeleg cu unul îi hămuie ce-t[15].

Satele domeniului de sus, Rîu Mare, Rîu Mic, Cîmpeni, Bistra îşi reiră şi ele plîngerile pe care le adresaseră împăratului, acum — spun - mai clar decît le-au putut exprima în petiţia lor către împăratul. plîns de taxă, de acorescenţia, oare era cînd 10, cînd 6 creiţari de flotat- de vreo 5—6 ani 12 şi 15 icreiţari. Sînt înscrişi în tabele şi feciori i, şi şchiopi, orbi şi alţi neputincioşi. De plîngerile lor nu s^au ţinut a, au (trebuit să plătească din cerşit dacă n-au putut altfel. Ori au t fraţii lor ori satul pentru ei. Pentru juzi, că sînt doi, trebuie să plă-ă fiecare sat 80 florini, cîte 40 de fiecare, doar Bistra numai 30. n^au dat socoteală de încasările lor, unde dau juzii atâţia bani ei, fcorii, nu ştiu. Şi acum judele din Rîu Mare Ion Zehuţ vrea să arunce ÎOU asupra satului 900 florini, cel din Bistra 350. Chiar dacă juzii at socoteală în faţa judelui nobililor, să dea în faţa satului, care nai bine decît alţii ce spun ei. Se plîng iarăşi de regimul pădurii, de ea caprelor, de mizeria pămînturilor lor. Robotele lor au crescut măsură, în loc de 800 acum fac 3 000 de stînjeni. Cei din Bistra îna-Eăoeau 60, acum 1 400. Li se plătesc numai cu 30 creiţari, cînd ei tresă petreacă nouă zile cu făcutul unui stînjen. Juzii îi trimit la lucru şi npul celor mai stringente munci. Doar de plutitul lemnelor şi cărău-orzului sînt scăpaţi de vreo doi ani. Crişmăritul îl şi răscumpără, iţesc taxă după vînzare. Pentru lemnele de plute plătesc 6 creiţari îcată gornicilor. Adaugă acum şi plîngeri noi. înainte pentru munţii 'y ţinuţi în arendă de Rîu Mare, Rîu Mic şi Cîmpeni, plăteau 100 fi. cînd sînt luaţi de Cameră 700 florini şi sînt opriţi şi de la pădure, npurile vechi, dacă un om a murit fără urmaşi *(sine semine),* (moşte-1 colaterali) dădeau pentru moştenire, sub numele de „hotarniţă", nstăriţii 12 florini, mai săracii 6. Dar acum murind un asemenea se evaluiază toate bunurile rămase, şi dacă rudele n-au cu ce să icumpere potrivit evaluării, se dau altuia străin şi rudele rămîn fără • din ele. Le cade greu şi că în orice timp trebuie să facă slujbă la Şi plată nu le dau mai mult de 3 bani pe zi. Judele nobililor cînd se poantă foarte dur cu oamenii, pe săraci nici nu-i ia în seamă.

[15] *Ibidem,* 1781, nr. 867. Cf. şi Toth, *op. cit,* p. 103—104.

De un an de când ii s-aiu pus doi juzi sânt puși tot din gazdele mai ou stare, care ou slujba lor se scapă de slujbele multe cuvenite după starea lor, și așa omul trebuie să tragă jugul și pentru ei. Ar *îi* de ajuns și numai unul, că nu se simt cu nimic ușurați de-atunci. Executorul pentru „porție" cînd vine poftește mîncare bună, băutură, cal de călărie și pe deasupra 20 creițari diurnă, pentru soldat de fiecare casă (împricinată) cîte 2 creițari.

Mai adaugă iarăși că ei își fac slujbele fără greș, unde sânt minați. Dar ar vrea să știe de ce dau și taxă dacă fac slujbă? Dacă ar face-o după urbairiu, slujba ar fi mai puțină, iar taxa nu mai mult de 1 florin. Pentru moștenire (împărțire) după o gazdă se plăteau înainte 4 sau 5 florini. Acum dacă omul are cinci copii, pentru aceeași avere trebuie să plătească deosebit fiecare, și tatăl și copiii, 25, 30 florini, ceea ce e prea amarnic[156].

Un decret aulic din 3 noiembrie, la care se referea Cancelaria, suna așa că cele două cărți de plângere *(supplices libelli)* ou semnătura preaînaltă a împăratului *(altissima manusignati),* ale locuitorilor satelor Rîu Mare, Rîu Mic, Bistna și celorlalte ținînd de domeniul fiscal al Zlatnei, despre feluritele gravamine și stoarceri ilegale petrecute acolo, se trimit Guvernului, ca în înțelegere cu Tezaurariatul să facă o investigație dreaptă la fața locului prin doi asesori ai comitatului Alba, împreună exprimîndu-și punct cu punct opinia care din gravamine e întemeiată, îngrijindu-se de despăgubirea celor lezați și pedepsirea celor vinovați[157].

începînd la 29 noiembrie o cercetare asupra împrejurărilor în oare s-a plîns satul Bucium împăratului, consilierul tezaurarial Francisc Iosif Miiller află mai multe amănunte. Juzii ascultați — afirmă ei — n-au știut nimic de plângere. Știu numai că unul din Valea Albă, Mihăilă Bolonduț, pe la ajunul Sînpetrului a plecat cu niște locuitori de pe domeniul de sus la Viena. Ei știu numai de petiția Buciumului împreună cu Cărpiniș și Abrud-Sat către Tezaurariat. Provizorul și spânul îi învățaseră doar să nu înainteze nici o plîngere la Viena, să se țină de rînduială: să recurgă mai înitîi la șpan, de acolo 'la provizor, de acolo la magistrul minier, de acolo la Sibiu, iia Tezaiurairiiat și numai apoi lia Viena. Careva răspunse că nu se plîng cu nimic de dregătorii camerali, se plîng de judele nobililor oare cînd îi cer dreptate nu le face, în pornirea sa nici nu-i ascultă, îi alungă, pe unii îi și bate.

Mihail Bolonduț, ascultat și el, nu ascunde nimic. Cînd au înțeles că cei din Cîmpeni pleacă la. Viena cu o plîngere cătire împăratul, s-mt adunat mai mulți (înșiră 21 de nume, în frunte ou Onu Costinaș) în oasa lui Petru Giurcă, unde au hotărît să înainteze și ei plîngere împăratului, cu care să-1 trimită pe el. Pentru scrierea plîngerii au trimis pe Lupu Ceteraș la Samuil Marezi, nepotul lui Samuil Marczi din Abrud. Cu plângerea a plecat apoi la începutul lui august el împreună cu Ursu Horea, Dumitru Buta (Todaa) și Ion Suciu. Ajungînd ei la Buda, au întrebat de venirea împăratului pe soldați, care răspunseră că e așteptat pe 20 august. După cum a și venit. El s-a dus după amiazi la împăratul în Pesta, unde

[158] *Ibidem.* v»U """

[151] Szilâgyi, p. 266—267. ■> .Jsbs

paratul era găzduit. Prezentîndu-i memoriul, împăratul 1-a primit oui năvoinţă, 1-a întrebat cu blîndeţă dacă au uirbariu? I-a răspuns că au = i-a arătat pe rînd şi împovărările far.

i

Mărturiseşte, pe puncte, aceste plîngeri: *l*

Acum sînt încărcaţi cu 1 353 fiorini taxă, cînd înainte nu erau datori' ;ît cu un font de aur. Darea înainte a fost 800 acum e 1 800 florini.' iu ovăz, fin la magazia militară trebuiau să dea în patru rînduri pe dar răscumpărate eu 100 fi. Acum, de vreo cinci ani, răscumpărarea le 400 florini, iar ceea ce prisoseşte nu ajunge niciodată la ei, ci la - ■ ejudele nobililor sau sînt mîneaţi de juzii săteşti. De stânjenii cu care

j

t datori dau cîte 5 florini de stînjen, pe care judele satului îi plăteşte

I

lelui nobililor din Zlatna, iar el cumpără lemnele. Judele Muţ Nicula Î SDUS că li se voi" da înapoi cîte 1 florin 50 creiţari de stînjen, dar şti'bani ei nu ştiu dacă au rămas la judele satului sau la vicejudele Miilor. Ceea ce se întîmplă mereu de şase ani încoace, de cînd a tit judele nobililor de acum. Pentru cei 6 stînjeni datoraţi preotului armat din Roşia li se plăteşte cîte 1 florin şi 8 creiţari de stînjen, d pe ei îi ţine, cu greutăţile pe oare le au, şi 15 mariaşi (4,15 florini) îjenul. Pentru cei 22 de stînjeni pentru schimbătoria aurului şi 6 litru preotul reformat din Abrud li se plăteşte numai 1,42 florini de îjen, din oare tăietorilor nu le revin în total decât 4 florini, restul cărău- >r. Cositul în Roşia le ia 40 de zile de coasă, iar fînul spânul îl vinde ce-' din Roşia. Şi-apoi greutăţile lucrului în mine, căratul minereului pe în corfa etc.

Sacmuil Marczi — spune Bolonduţ — cuprinsese toate satele, şi Cărpi- ul, Abrud-Satul, Cîmpenii, înitr-o singură carte. Ajuns la Bucla, el

>

onduţ a vrut să separe plîngerile Buciumuliui, -ceea ce a şi făcut prin- xn *vigiliarum magister* în nemţeşte. Iar memoriul comun în limba la- ă, scris de Samuil Marczi, 1-a dat înapoi lui Ion Cloşca din Cărpiniş. Ce

.

acut eu el Cloşca, el nu mai ştie, căci apoi s-au despărţit, el, Boion- ;, întorcîndu-se prin Banat.

Se mai plîng împotriva judelui' lor Gheoirghe Sueiu, care deşi e şi- • *gister montium* şi jude din partea comitatului, în loc să apere pe ieri, ca jude comitatens e împotriva lor, se poartă aspru cu ei[158].

In ianuarie 1782 opt sate ale domeniilor de sus şi de mijloc, prin juzii juraţii lor asaltează pe cornițele suprem al comitatului Alba. Cornițele i că împăratul le-a ascultat plîngerile şi s^a milostivit să trimită po- icâ^ Guvernului, oare a eomunicat-'o Tablei comitatului. Dar de la Tablă ă în ziua de azi n-au putut obţine rezoluţia. Umblînd ei mereu cînd i, cînd la Sibiu, cîte doi-trei, s-a spus că ei nu umblă în numele în- gii comunităţi, ci ca tâlhari. Ca să lapede de pe umerii lor această inoasă învinuire au venit acum în număr aitît de mare în faţa Tablei, *au ;să facă dovada că au umblat şi umblă cu dreptate. Semnaţi juzii,

*

aţii celor opt sate. Printre juzi Dumitru Todea din Rîu Mare, Ursu

[158] Cercetare începută în 29 nov. **1781.** Actul poartă data de 8 febr. 1782. Te- ranat, 1782, nr. 317.

Gomboş din Vidra, Simion Bostan din Cîmpeni, Maeavei Băieşan din Bucium, Petru Petruţa din Muşca, ou oare ne vom mai întîlni[159].

Fură îndrumaţi acum la comisia de investigaţie.

Cele patru sate ale domeniului de sus ou noii lor juzi se plîng şi deosebit comitelui suprem al comitatului, acum de nereguli în strângerea restanţelor. Ei nici nu ştiu eu cit sînt datori, observă numai că restanţele cresc mereu şi în faţa satelor n-au văzut să se dea nici o socoteală. Unele sate au plătit şi cîte 400—500 florini. Luîndu-li-se libelul porţiei, ei nici nu ştiu ce trebuie să dea, de 4—5 ani nimic din ceea ce au dat nu li s-a bonificat. Nu ştiu unde se pierd banii, la juzi, la dregători sau poate la judele nobililor. La 23 februarie 1782 comitatul îi îndrumă la inspectorul comisarilor de investigaţie[160].

In februarie reprezentanţii celor opt sate se găsesc iarăşi la Guvern. Tabla comitatului —• cer ei — să le arate deschis, ca să ştie dacă mai pot trage vreo nădejde şi dacă trebuie să întristeze iarăşi înalta Curte împărătească sau nu cu poverile lor, de care nimeni nu se îndură. Căci nici domnul Vass n-a fost investigator, ci poate şi-a umplut numai buzunarul. Tabla să-i ia sub aripa sa milostivă şi să-i înveţe părinteşte ce să facă ei ca să ajungă la o rezolvare dreaptă. Tabla le răspunse scurt că constatările comisarilor ea le-a înaintat spre decizia Guvernului, iar originalele suplicilor le-a reţinut pentru arhiva ei[161].

Plângerile se aglomerează mereu. Cei din Cărpiniş se plîng de cei 36 de stînjeni pe care trebuie să-i facă anual pentru casa de schimb, ceea ce îi sustrage de la munca lor de mineri. Şi nici nu li s-au plătit, cînd altora li se plătesc. Să li se plătească şi lor, şi pe trecut, şi de acum înainte[162].

La 2 martie 1782 comitatul Alba rînduia pentru investigarea plângerilor celor din domeniul de sus împotriva sarcinilor drept comisari pe Gheorghe Vass şi Anton Bisztrai[163].

Autoritatea minieră nu întîrzie eu întâmpinările. Cel oare răspunde acum e judele montan şi magistrul pădurilor Franeise Kibling de L6venfeld.

Mai înitîi la plîngerile celor din Bucium, Cărpiniş şi Abrud-Sat. La tăiat lemne sînt puşi numai neminerii, minerii adevăraţi sînt scutiţi, iar piaţa se face regulat, săptămânal, şi sînt plătiţi cu 30 creiţari de stînjen. Se plăteşte individual, doar cîte un morocănos nu vine, trimite pe altul să-i ia şi deci numai lui însuşi îşi poate atribui defraudarea. E ştiut doar ce eforturi se fac de vreo 12 ani încoace să se plătească la timp, vinerea sau sîmbăta în pădure. Nu-i drept că trebuie să facă stînjeni şi pentru Alba Iulia şi Roşia. Lemn de foc din păduri au nu numai pentru ei, dar duc şi la Abrud. Că pădurile sînt oprite pentru nevoile mineritului e în firea lucrurilor, şi sînt oprite în virtutea decretelor prea înalte. Nu-i

---

[159] *Ibidem,* 1785, nr. 319.
[160] *Ibidem.*
[161] *Ibidem.*
[162] *Ibidem,* 1782, nr. 82. Prezentată 26 dec. 1781.
[163] *Ibidem,* 1782, nr. 243.

levărat că n-au locuri suficiente de cultură, după tabele au destule şi dar peste trebuinţă!

La plîngerile celor din Rîu Mare şi Rîu Mic, caprele sînt oprite imai în pădurile oprite. Stînjenii de făcut se repartizează în raport cu paritatea satelor. Şi aşa fel că pe cei mai buni capi de familie cad 2—3 injeni de făcut, pe cei mai slabi cîte unul sau numai o jumătate. Lu-înd împreună cîte 6 şi mai mulţi fac uşor cîte un stînjen de cap într-o şi jumătate. Şi sînt plătiţi cu 30 (de stînjenul mare) şi 15 creiţari (de l'mic), cînd ei îşi răscumpără ziua de slujbă cu 1 1/2 şi 3 creiţari! Nu-i evărat că sînt puşi să-i facă în timpul muncilor agricole, ci din no-■nbrie pînă în martie, doar *ob eorum morositatem* trebuie puşi apoi şi ra. Ţidule se dau nu pentru cîte o grindă, ci pentru o plută întreagă, unţii Gilăului Fiscul i-a răscumpărat cu cheltuială pentru ei, pentru pă-natul lor. Şi aci li se dă şi cîte o parte de pădure liberă de tăiat pentru ;tig în fiecare an. Liber pentru cîştig ies anual de pe domeniu cel puţin)00 de grinzi *(trabes)* şi tot atîtea grinzi mici *(tigilla),* pari de vie peste)00, seînduri vreo 3 000. Şi unde sînt trunehii din care fac cantităţile ense de şindrilă? Prin această concesie Rîu Mare şi Rîu Mic ajung la [puţin 5 000 de florini anual. Şi nu se sfiiesc a osteni în chipul cel mai părător sfintele urechi (ale împăratului) cînd ei nu simt nici sarcinile .or de jos, nici îneartiruirile militare, nici cărăuşiile şi multe altele, asemenea lucruri ajung nu de la sine, ci prin corifeii lor, care-i iau la lucrul şi grijile casei lor şi care, pentru că-i poartă fără treabă de ici [o, le mai iau şi plată[164]. E acelaşi jude minier care, am văzut, le pre-itase atît de impresionant mizeria cînd a fost vorba să-i apere de sar-lile publice.

Nu peste mult cei din Bucium se plînseră din nou împotriva judelui • Gheorghe Suciu. El stă în slujbă de şapte ani, cînd obiceiul e să fie s pe un an. Să fie pus un altul, cu eonsimţămîntul şi votul satului[165]. >*r* şi împotriva celuilalt jude, Muţ Niculae.

Provizorul referind la 28 octombrie asupra plîngerilor împotriva iilor din Bucium, Gheorghe Suciu şi Muţ Nicula, le pune în seama agi-orilor. Corifei şi seductori mai mari — spune el ■—• au depus în faţa îsilierului că juzii satului n-ar fi bonificat naturalele servite maga-i militare şi că atunci cînd vine provizorul cu vreo treabă la ei în sat, le dau de ştire şi sătenilor ca să-şi poată expune plîngerile. Corifeii, pă cum i s^a relatat, au promis locuitorilor că dacă vor pune jude *ontium magister)* pe Marian Deac vor fi liberaţi de toate sarcinile. Lui eorghe Suciu eu prilejul prinderii recruţilor într-o noapte i-au pus ■ grajdului şi şurii, unde i-au ars patru boi şi grînele. Asupra despă-oirii a convenit cu satul. Dar acum e bănuit că servitorul lui s-a 3 în grajd cu luminarea, şi de acolo s^a iscat focul, li pretind deci res--Urea despăgubirii. Ameninţă că o să se plîngă la împăratul. Cer schim-*ea juzilor. In loc să caute să împlinească poruncile şi slujbele domi-e, mai cuirînd incită tulburări continui în popor[166].

\m *Oi*- minier> nr. 596, 1782, mai 20.

"~ *Ibidem,* 1782, nr. 984.

Ihidem, 1782, nr. 1228. Tezaurariat, 1782, nr. 1129.

Cei din Bucium se plînseră şi deosebit de lucrătorii pe oare trebuie să-i dea la lacul din Roşia. Pentru cei din Roşia şi Abrud e mai lesne, sînt mai aproape, se pot hrăni mai uşor decît ei. Da acum trebuie să meargă şi cu caii pentru care trebuie să ducă nutreţ, căci e greu să se întoarcă în fiecare zi. Mulţi apoi loviţi cu bătaia se îngrozesc de această muncă, fug de ea mai rău ca de cîine sau de şarpe[167].

In aprilie 1782 o deputăţie a ţăranilor se găsea la Viena. în numele satelor Bucium, Cărpiniş, Muşca, Rîu Mare, Rîu Mic, Baia de Arieş şi Cîmpeni, cu data de 16 aprilie se ruga de-a dreptul împăratului. Locuitorii satelor de trei ani şi mai bine i-au înfăţişat împovărarea lor atît din partea domeniului eît şi a comitatului, şi anume:

1) Peste taxa obişnuită datorată domeniului sub felurite titluri sînt supuşi la felurite plăţi.

2) Peste cuantumul contribuţional, aproape tot atît li se ia, după ceea ce nu li se dă nici o chitanţă.

3) Peste sarcinile domeniale şi publice, sînt siliţi de comitat la felurite munci, în oare şi ei, minerii, sînt ţinuţi uneori şi 14 zile în şir în dauna propriei economii; şi asemenea munci sau slujbe nici nu se plătesc, nici nu sînt înscrise spre uşurarea sarcinei publice. Iar altele le-au arătat în plîngerile lor dinainte, care ascultate fiind s^au luat hotărîri de îndreptare, dar fără urmări. Văzîndu-se aceasta, în 1780 au cerut şi au obţinut o altă poruncă. Cele două plîngeri *(supplices libelli)* ale satelor Rîu Mare şi Rîu Mic, Bucium şi celelalte ţinînd de domeniul Zlatnei de înalta mînă semnate, privind feluritele apăsări şi stoarceri ilegale, s-au trimis Guvernului oa în înţelegere ou Tezaurariatul, de la Tabla comitatului să trimită la faţa locului doi asesori, să le cerceteze şi punct de punct să-şi exprime cît mai degrabă opinia pe oare din ele le găseşte întemeiate şi trebuiesc recompensate pe trecut şi au nevoie de remedii pentru viitor. Aceasta în 3 noiembrie 1780.

în urma acestui ordin Guvernul a şi dat Tablei, cu data de 19 martie 1781, dispoziţie, dar şi aceasta a rămas fără urmări. Căci şi dacă s-au trimis delegaţi la faţa locului, aceştia au fost din rîndul împricinaţilor, n-au făcut cercetarea după prescripţiile legii, au ascultat pe cei mai fricoşi şi mai neştiutori, şi nici pe aceştia potrivit poruncii, şi nici măcar pe lingă jurămîntul în obicei. Vin acum din nou în faţa Tronului să le asculte dreptatea, pentru cunoaşterea sărăcirii miilor de taţi de familie, slăbirii averii regeşti, să poruncească trimiterea de comisari desinteresaţi din sînui Guvernului şi Tablei regeşti, care să cerceteze totul şi să aducă la cunoştinţa împăratului într-un termen hotărît, căci altfel iarăşi se întinde cu anii.

Şi pentrucă din cei care s^au plîns, Simion Cozma a fost ţinut trei luni la închisoare şi a trebuit să îndure 80 de bîte, Ionuţ Dandea cu fratele său să plătească 200 de florini gloabă, iar Aftan Cozma să dea 100 de florini, Gavrilă Todea să moară din bătăi, Petru Nicola în anii trecuţi să se mistuie doi ani în închisoare şi să plătească 17 florini nemţeşti gloabă, iar în anul trecut a fost bătut cu vergi în trei hotare ca un vestit răufă-

[167] Of. minier, 1782, nr. 979.

yr, că trei luni a rămas fără putere, se roagă să se îndure a dispune nimeni din ei să nu fie de acum încolo .tulburat nici în bunurile sale u atît mai puţin în persoana sa pentru acest recurs. Înaintată de agen- Enyedi contrasemnat şi de Mehesi în calitate de concipist[168] care poarte

1
e-*a formulat plîngerea, altfel de ce ar mai fi semnat-o.

'

Votum-ni Cancelariei e negativ: Suplicanţii sînst supuşi fiscali şi mi- i, care în această calitate trebuie să-şi presteze serviciile domeniului ier Zlatna. Plîngerile lor fiind îndreptate împotriva domeniului, s-a ms Guvernului, cu ştirea şi consimţămîntul împăratului, încă în noiem- anul trecut să convină >eu Tezaurariatul să trimită urgent, prin la comitatului Alba, doi asesori să cerceteze plîngerile punct de punct îţa locului (va fi vorba de cele nouă puncte) şi să se pronunţe asupra Ia cazul că plîngerile se vor dovedi întemeiate, ei să fie despăgubiţi *oraeterito* de stoarcerile nedrepte, iar pentru viitor să-i asigure îm- iva lor, stabilind cine poartă vina pentru ele. Cum această cercetare st făcută, şi cum nu se poate presupune că cele două autorităţi, care râzut de acord, nu ar fi luat măsuri de prevedere ca cercetarea să acută de oameni neimplioaţi în cele reclamate, părerea împăratului să că o nouă cercetare nu este oportună, toată cauza s^ar prelungi mult în timp. Să fie trimisă cît mai urgent, în 14 zile, cerce- a făcută. între timp suplica poate fi trimisă şi Guvernului, cu oziţia să ţină seama în opinia sa de cele invocate şi să ia măsuri ca icanţii care şi-au reînnoit plîngerea la înaltul Tron să nu fie moţi de nimeni pentru aceasta. Toate însă Cancelaria le lasă la hotărîrea braţului. Dat în 19 aprilie **1782. Nota** împăratului: „aprob sfatul". In urma ordinului imperial apoi Cancelaria se adresă Guvernului, ce- u-i ca plîngerile d.in 1780 ale satelor Bucium. Cărpiniş, Muşca. Rîu 3 şi Rîu Mic, Baia de Aries si Cîmpeni împotriva exceselor si stogr- or dregătorilor domeniali să le cerceteze potrivit ordinului din 3 no- ule **1780** şi în 15 zile să le supună ou opinia sa[169]. In acelaşi an şi aceaşi lună s-au plîns împănatului si minerii din id-Sat, Bucium şi Cărpiniş că taXa dominală a celor din Abrud-Sat ucium de sase ani li s-a urcat cu 700 florini, a celor din Cărpiniş cu florini. Măsura de aur nu li se mai răscumpără cu preţul în obicei. 5 împotriva privilegiului lor. Cer confirmarea lui. Şi aceste plîngeri eună cu privilegiul în original au fost supuse Guvernului cu dis-ia să le ia în considerare[170].

3u data de 18 aprilie **1782,** deci în acelaşi timp, satele Abrud-Sat, a,^ Cîmpeni, Cărpiniş, Bucium şi Vidra alias Rîu Mic cer împăratului ifirrnarea privilegiului lor de a-şi aduce din afară bucate, grîu, vin, ovăz, secară, orz şi altele, la care să se adaiige şi vinarsul, fără trice- şi vamă. Ei s-au bucurat nestînjeniţi de acest privilegiu pînă după tea împăratului Carol. De atunci a început să fie tulburaţi în aceasta, u lipsiţi, cum se întâmplă din anul trecut **1781** încoace, cînd s-a intro-

,0 ., x< IX, f. 53—54, XXIX, f. 44—45.
Ibidem, IX, f. 83—84, XXIX, f. 45.

dus arenda pe domeniu, de cînd ei trebuie să cumpere bucatele ou preţ îndoit. In sprijinul cererii lor aduc drept argumente că ei sînt lipsiţi de loc de şes, pămînturi de arătură şi dealuri de vii, astfel ei şi-au cumpărat bucatele şi înainte de introducerea arenzii cu preţ mare. Iar acum de la arendaş 'trebuie să le cumpere ou preţ îndoit. Ei şi aşa sînt sărăciţi de multele exaeţiuni, încât luîndu-li-se beneficiul acestui privilegiu, sînt aduşi la cea din urmă ruină. Atât de încărcaţi şi lipsiţi de orice remediu, nu puţin va suferi şi erariul viu. Fără să dăuneze cuiva, se pot înstări atâtea sute de familii[171]. Problema considerîndu^se că e cameralâ, e remisă Camerei în oele monetare şi montanistice, iar de acolo Tezaunariatului pentru refeirare[172].

Cu data de 26 iunie 1782 Cancelaria dă ordin juzii sătesti în loc de renumeraţie să fie scutiţi numai de contribuţie, ca şi juzii din alte părţi[173].

In octombrie 1782 aceleaşi sate se adresează Tezauirariatului. Au înaintat plîngerile lor împăratului, să li se extrădeze rezoluţia împăratului privitoare la uşurarea sarcinilor[174]. Nu li se comunicase nici acum se vede rezoluţia împănatului.

Provizorul la 25 octombrie referind asupra plîngerilor domeniului de sus şi de mijloc, se opreşte mai ales asupra punctelor privind plata căratului şindrilei la Băiţa şi Certej, nedreptăţirea lor la tăiatul stânjenilor faţă de cei de pe domeniul de jos, şi trimiterea lor la făcutul drumului vara în timpul lucrului. Anul trecut---- observă el — li s^au plătit pentru sarcina de un cal 40 de creiţari. în acest an de ce li s^a plătit mai puţin nu ştie. E aedvărat că dusul şi întorsul le ia trei zile şi, dacă nu sînt obligaţi iobăgeşte, sub 51 oreiţari nu merg. Plata deci — (recunoaşte şi el — e puţină. Să-şi aducă bucate nu sînt opriţi, n-au de ce să se plîngă.

Domeniul de jos nu e deloc favorizat. în cele patru sate ale domeniului sînt 486 de capi de familie, din care scăzînd pe cei scutiţi, (4 juzi dominali, 4 juzi comitatensi, 4 crainici, 5 gornici de pădure, 4 gornici provizorali şi 4 şpanali), rămîn pentru iemne 461, care sînt obligaţi pentru topitorie, berărie, monetăria din Alba Iulia, Valea Donea împreună la 1 625 de stînjeni. Iar ei, 4 865 capi de familie, la 11 500 stînjeni, deci chiar la mai puţin de cap. Iar în Zlatna situaţiile sînt foarte diferite. Cei fără boi sînt obişnuit mineri, săpători. Mulţi sînt scutiţi fiind cărbunari, gornici de pădure sau camerali, lucrători la topitorie, sau jeleri unguri, oare nu pat fi puşi la făcut stînjeni, fiind toţi meseriaşi plătind taxă. Sînt şi de cei care nu sînt săpători şi nici vite de jug nu au, sînt mereu în slujbă, însă cu caii sau sînt (trimişi pedestru cînd de comitat, cînd de provizorat în felurite treburi, cînd cu plată cînd fără plată. Da sînt luaţi adesea şi la muncile topitoriei. Sînt multe şi nenumărate prilejurile cînd e nevoie de ajutorul lor. Aşa că toate dacă le-ar plăti, provizorul ar trebui să stea mereu cu mâinile pline de bani şi pînă seara tot ar rămînea ou ele goale.

»* *Ibidem,* XXXVI, f. 6—7.
>[72] *Ibidem,* XXIX, f. 47.
1[73] *Ibidem,* IX, f. 83—84.
[174] Tezaurariat, 1782, nr. 1212.

cei cu boi trebuie să facă tot felul de slujbe. Domeniile de sus şi *detl* jloc se plîng de prisos, ele suportă doar pe jumătate din cele ale do- '< niului de jos luate la un loc.

Nici de făcutul drumurilor nu se pot plînge, căci în timpul semănătu->r de primăvară şi în septembrie în timpul căratului sînt acasă, cîte trei itămîni nu se trimit lucrători la drumuri, şi li s-a lăsat şi mai mult. pe domeniul de sus şi de mijloc tot anul nu au venit mai mulţi de 50 de inşi, cînd capii de familie pe cele două domenii sînt 4 864, în ră de Mușca şi Buceş[175].

La sfîrşitul lui octombrie satele Rîu Mare, Rîu Mic, Vidra, Câmpeni, tra, Cărpiniş, Bucium, Baia de Arieş şi Mușca cer iarăşi Tezauraria- ji rezoluţia la plîngerile pe care le-au înaintat împăratului pentru uşu- ea sarcinilor[176].

Spre sfîrşitul anului Vidra se plînge şi deosebit împotriva miliţiei: ;nii îngroziţi au luat drumul munţilor[177].

Juzii din Rîu Mare, Rîu Mic, Bucium, Cărpiniş, Abrud-Sat, Baia Arieş şi Mușca, cel puţin aşa sună semnătura, ridicară plîngeri la /ern şi împotriva provizorului însuşi. Nu e deloc de mirare — încep — că ei de patru-cinci ani încoace molestează autorităţile ou desele imarele lor plîngeri. Nu mici sînt motivele oare-i silesc la asemenea fuieli. Văzînd că nu le vine nici o îndreptare la necazurile lor, au fost oiţi a se prosterne cu păsurile lor la picioarele maiestăţii sale să pună jumpănă sarcinile de acum cu libertatea hărăzită lor de regi şi principi, ia se vadă la ce poveri sînt supuşi. Cu aitît mai mult, cu cît dregătorii upun la exacţiuni extraordinare. Cum face mai ales provizoriii de m, George Devai, român de neam. Ba îi supune şi la încarcerări ne- pte, la bătăi de care înaintaşii lor nicicînd n-au îndurat. Anume în trecuţi pe unul fără nici o socoteală 1-a ţinut trei luni în şir la în- oare, iar la eliberare a pus de i-a aplicat 80 de bite, că şi acum e utineios. Pe Ionuţ Dandea şi fraţii săi, din motive el ştie, i-a globit î-a luat 200 florini. De la Afton Cosma a stors 100 florini. Pe Gavrilă ea a pus de 1-a bătut aşa rău, că a plecat dintre cei vii. De la Petru ila, după ce acesta a îndurat două luni de carceră, a luat 17 florini. ă aceea a pus pe husari, făgăduindu-le plată, să-1 ducă la Cîmpeni. Io închizîndu-1 din nou, a poruncit să plătească husarilor 5 florini, dira- ;ilor 2. Şi-apoi întors spre casă l-au bătut aproape să moară, bătaie din trei luni a trebuit să zacă în pat, fără să mai poată ajunge întreg •*a.* fost. Şi aceasta Devai a făcut-o pentru că fratele lui (Horea!) a fost iena. Pe Simion Bostan, judele din Cîmpeni, în timpul dijmuirii, sub ext că n-a scos la timp pe supuşi la slujbă, 1-a pedepsit crunt cu 50)ite. Judelui din Rîu Mare, Dumitru Todea, i-^a făgăduit să-i scoată 2le *cu* cârligul şi-apoi să i le dea să le mânînce[178].

Oficiul superior minier, primind prin Tezauirariat plîngerea, şi cerând 'izorului explicaţii, nu li se arată nici el favorabil. Juzii din Rîu Mare

[175] ... minier 1782, nr. 1227. Tezaurariat, **1782,** nr. **1168.** °
Tezaurariat, 1782, nr. 1212.

[176] ?i-_j minier 1783 nr_

[178] *Ibidem,* 1782, **nr. 1347**

şi Cîmpeni, oare socoteşte că s-au plîns fără ştirea satelor, sînt amîndoi nu numai aţîţători ai plebei, ci, ceea ce e mai mult, sînt oameni urmăriţi de forul dominai pentru furturi şi rapturi, pedepsiţi ca atare. El, provizorul, să aibă grija ca pe viitor supus osîndit pentru vreun delict grav, mai ales osîndit de forul dominai, să fie neapărat socotit nedemn de slujba de jude şi de orice funcţie publică[179].

Provizorat în răspunsul său, luînd pomenirea naţionalităţii sale drept obiecţie, începe prin a se justifica. Au mai fost mulţi alţi români în funcţii camerale: Petru Ratz, Harsanyi, Angelo Dobra, Henitzel Medra şi alţii. Sînt şi acum nenumăraţi români în funcţii mai miei provinciale. Cît pentru cele 80 de bîte, poate reclamanţii se referă la Simion Oozma, care a primit la eliberare 50. Pe judele Bostan cînd 1-a căutat pentru dijmuire se găsea prin Certeje, făcea colectă pentru deputăţia la Viena. Iar Dumitru Todea a fost totdeauna sursa şi originea tuturor 'relelor pe domeniul de sus al Zlatnei. Ceea ce i-a zis, i-a zis ca o ameninţare, spre înfricarea şi a altora. Dumitru Todea nu „induce" ci „seduce" pledea. Pe supuşi i-a cîstigat promiţîndu-fe să le obţină tot de la înalta Curte, orieit de mari le-ar fi cererile, dacă vor face să fie pus el jude dominai. El a întîrziat şi lemnele pentru topitorie, abia după 8 bîte s-a executat. Ei, juzii dominali din Rîu Mare şi Cîmpeni, au fost făuritorii plîngerii, ei oare ca seduotori au fost uirmăriţi împreună icu furii, prădătorii, judiciar, în scaunul dominai, osîndiţi şi pedepsiţi după merit. Astfel de fabricanţi de memorii, uitaţii 'tăinuirilor şi fraudelor din trecut ai erariului regesc, cred că prin maliţioasele lor plîngeri născocite şi molestări ale instanţelor pot înfrica provizoratul şi reintroduce vechiul fel de tăinuiri şi fraudă, nu obosesc în a avea mereu printre ei comisii de investigaţie, nesocotesc cheltuielile erariale. Pe măsură ce asemenea amăgitori se înmulţesc, plebea nenorocită e prădată, căci înşelând ei plebea simplă, fac sub felurite pretexte colecte. Asemenea oameni neasitîmpănaţi ar -trebui cu atît mai mult pedepsiţi, ou cît ei nu s-au ruşinat să reînnoiască unele puncte ale plîngerilor lor şi să molesteze ou ele instanţele, după ce de două ori au fost cercetate prin comisie, iar acum a treia oară[180].

Totuşi, provizorul, Gheorghe Devai, prin decretul regesc din 25 aprilie 1783 e mutat la Hunedoara şi adus în locul lui provizorul de acolo Iosif Podivinszky[181]. Oficiul superior însă va disculpa pe provizor, îi va recunoaşte meritele, juzii, juraţii şi locuitorii ascultaţi n-au vrut să ştie nimic de plîngere, ea s-a făcut numai prin nişte inşi neliniştiţi. Hotăra să se publice ca de de acum încolo nici un memoriu să nu se mai primească fără semnătura procuratorului concipient[182]. Provizorul a rămas totuşi mutat.

Nu lipseşte din acest vîrtej de plîngeri şi întîmpinări nici domeniul de jos al Zlatnei.

Cotitura de prin anii 1770 în mineritul de aci trebuia să afecteze Zlatna însăşi, ca şi satele oare îi aparţineau. Plîngerile se ţin lanţ şi

---

178 *Ibidem.*
180 5 dec. 1782. *Ibidem,* 1782, nr. 1347.
181 Tezaurariat, 1783, nr. 466.
182 24 nov. 1783, Of. minier, 1783, nr. 1213.

Gravaminele se mişcă în. jurul muncilor sporite, căraturi de mieu, de cărbuni, salarii mici, plata puţină pentru transportori deşi disţele iau crescut, lucru la noile clădiri, la locuinţele funcţionarilor, lemne foc pentru aceştia, felurite abuzuri, bătăi. Cercetări cu rezultate nefa■abile etc. Zlatna în apărare îşi invocă privilegiile, sarcinile de pînă aci.

în august 1773 înitr-o petiţie semnată judele, juraţii şi toată comunisa se plîng că de trei ani încoace minerilor li se impun 2 florini dare loc de unul. Guvernul i-a scutit de unul şi .totuşi cel un florin în plus ;^a înscris ea restanţă. Breslaşii toţi, paznicii, unii slujbaşi domeniali 'trei ani n-au plătit contribuţia (darea) şi aşa restanţele tîrgului cresc reu[183].

Dar şi aici gravaminele sporesc după reglementare.

La 29 octombrie 1776, în legătură cu revizuirea şi reducerea impuii cu taxă a celor săraci, cerşetori, infirmi, aflăm că şi ţiganii din tna au fost impuşi cu 2,36 florini taxă, eînd ei înainte plăteau numai ! 1 florin, iar drept slujbă erau obligaţi doar să cinte cu ceteira sîmă la crâşma dominală pentru înveselirea oaspeţilor[184]. Un regim aparte au numai ţiganii spălători de aur, organizaţi în companii, cu câte un evod în frunte fiecare. La 17 mai 1784 de pildă, se găsesc înregistraţi)5 capi de familie sub 20 de voievozi[185]. Listele lor variază, firește.

După un act din 10 decembrie 1776 scribul măsurător al cărbunilor tnis ţidule false, pentru mai multe care de cîte au adus, pentru cele în s luînd el bani. Iar ei cărbunarii au fost prinşi, bătuţi (ca fiind ei ovaţi)[180].

Cei din Presaca, de pe domeniul de jos, se plîng de lemnele de cărli pe care trebuie să le facă pentru mone tăria din Alba Iulia. Pentru letărie, pentru huţa de aci, pentru berărie trebuie să facă în total)0 de stînjeni. Şi preferă să taie lemnele în pădurile din hotarul

87

Lungi discuţii în jurul noii taxe domeniale. Se plîng împotriva ei înai de toate minerii breslaşi ai Zlatnei, ei socotindu-se beneficiari nu nuai vechilor privilegii, ci şi ai noilor legi miniere. Diferendul se tea acum din deosebirea pe oare Fiscul o făcea între sarcinile lor faţă stat, şi cele faţă de domeniu. In 1779 diferendul s-a judecat chiar de *la regească, din Tîrgu Mureş. Minerii invocă privilegiile date de regele lovic din 1357, confirmate, adăugite de regii Sigismund şi Albert, de Lcipii Transilvaniei, pînă la guvernatorul Gheorghe Bănffy. Privileiniţial se adresa minerilor germani veniţi. Cu timpul însă s-au adăugat Iţii, unguri, români. Ba în breaslă au intrat şi feluriţi meseriaşi, care se consideră beneficiari ai privilegiilor iniţiale.

Argumentele invocate de mineri sînt:

1. înaintaşii lor au fost chemaţi în ţaonă de regi fără să-i oblige la o taxă, decît doar la urbura obişnuită de o optime din produsul lor.

^/ninier,1773_

Ibidem, 1776, nr. 1064.

186 Tezaurariat, 1784, nr. 514. Of.

187 minier, 1776, Prezidiale, nr. 4. Oi.
minier, 1782, 16 mart. nr. 292.

Rretinzîndu-le Erarâul acum 'taxă, aceasta îi îndeamnă la emigrare, ceea ce de bună seamă nu e în intenţia nici a ţării, nici a principelui, cum n-a fost nici a regilor de altădată.

2. Mineritul e o meserie cu multe riscuri, o muncă grea de ziua noaptea, toată săptămîna, în pînitecele pămîntului. Iar pînă cînd ei lucrează sub pămînt, cei de la suprafaţă îi prevăd cu hrană, îmbrăcăminte şi altele. Dacă aceştia n^ar fi, ei n-ar putea trăi. De aceea meseriaşii pentru minerit sînt tot atît de necesari ca şi mineritul însuşi. Cum toţi împreună promovează mineritul, Erariul nu le poate pretinde nici un fel de taxă. Nici «rânduielile din 1747 şi 1771 nu-i privesc, acestea se referă numai la cei din afară, aşezaţi temporar. Ei toţi sînt urmaşi ai vechilor 'mineri, toţi cu locuinţă stabilă în oraş, trecuţi în ondul locuitorilor lui şi se ocupă mai mult sau mai puţin cu mineritul; deci privilegiile se referă la toţi, în totalitatea lor.

Acuzaţia vine cu întîmpinările sale. Zlatna trebuie să fie obligată la taxă întocmai ca şi alte locuri taxaliste. Oricum ar fi clasaţi, minerii nu pot să se sustragă de la itaxa faţă de domnul pămîntese. Dacă Fiscul ca domn pămîntesc nu le-a pretins-o un timp, aceasta nu le poate servi de apărare, el a fost liber să o ia sau să nu o ia. Minerii să-şi probeze descendenţa pe care o pretind, căci nu e de crezut ca regii ungari să fi înţeles privilegiile lor ca referindu-se la toţi, de orice condiţie şi origine, strînşi cu timpul din toate părţile. Vine şi ea cu acte probatoare ale poziţiei sale, 'CU ascultări ale 'minerilor înşişi. Aceştia în depoziţiile lor afirmă că n-au plătit nicicînd taxă şi citează şi nume de certă veche descendenţă, dar recunosc şi că sînt mulţi veniţi pe urmă, din afară, şi că în rândurile breslei sînt şi meseriaşi.

Sentinţa Tablei e negativă: s-au sustras pe nedrept sub pretextul privilegiilor de la taxa dominală. In breasla minerilor sînt şi tot felul de oameni de alte meserii, intraţi în breaslă pentru a se sustrage de la dare şi, deşi au achiziţionat aci sesii şi case, vreau să se sustragă şi de la taxa datorată domnului pămîntesc. Actele invocate nu sînt doveditoare, ele vorbesc în termeni atît de generali, că din ei în niciun chip nu se poate deduce scutirea de taxă. In schimb hotărârea regelui Sigismund din 1425, invocată de acuzaţie, afirmă precis că în diferendul lor cu oapitlul, stăpîn atunci al domeniului, regele i-a obligat la plata taxei, ca şi pe alţi iobagi ai capitlului. Iar articolul din 1747 obligă la taxă faţă de domnul pămîntesc şi pe orăşenii deţinători de sesii, la 4 florini pentru sesiile cu pertinenţe, la 2 florini pentru cele fără, şi aci domnul pămîntesc e Erariul. Potrivit rânduielii din 1747, comunitatea minieră e rămasă de judecată[188] şi deci obligată la taxă.

La 19 noiembrie 1782 juzii Zlatnei cer mărirea plăţii pentru căratul stînjenilor. Li s-au plătit cărăuşilor pînă acum pentru stînjenul mare 51 de creiţari. Acum însă pădurea e mult mai departe şi adusul unei jumătăţi le ia o zi cu şase vite, cînd înainte o aduceau cu patru[189].

---

188 Arhiva Statului Budapesta, Arh. Fiscală a Transilvaniei, D. IXa, Fasc. 48 L.

«» *Ibidem,* 1782, nr. 1382.

La 31 mai 1783 târgul repetîndu-şi plîngerile, insistă iarăşi mai înpentru privilegiile sale. Împăratul însuşi le-a spus să se refere la ele. - au şi. dat ini copie la Alba Iulia, dar nu ştiu nimic să le fi venit vreo ;oluţie, sau poate nu li s-a spus nimic pînă acum. Cer privilegiile ora- or miniere Banskâ Bystrica şi Kremnica. Ei provăd „fabricile" regeşti, ta, operaţiile miniere şi monetare cu lemne, cu cărbuni şi altele de treinţă. Împăratul le-a cerut soldaţi? Au dat de cîte ori a trebuit şi vor da pe' viitor. Dar de unsprezece ani de cînd a început să le poruncească nitatul sînt tot mai apăsaţi, mai încărcaţi, minele şi ele slăbesc, căci ei pot face muncile trebuitoare. Nici nu ştiu de cine 'trebuie să asculte i întîi, de împănatul sau de dregătorii comitatului, nici nu îndrăznesc şi mărturisească multele gravamine. Ei „sărmanii şi persecutaţii mineri Zlatnei" ar dori să se prostearnă cu toţii *(in copia)* la picioarele maies*i* sale, dar nu-i lasă lucrul topitoriei, minelor şi alte operaţii. Dacă nu ;e vine în ajutor, ei de povara sarcinilor trebuie să se risipească[190].

In octombrie 1783 aflăm de la pro vizor că zece urburari unguri din tna se plîng acum, că urburari fiind, sînt totuşi încărcaţi cu taxă de 3 florini şi cu tot felul de slujbe. Ba ceea ce e mai amarnic, ei,. furi, sînt daţi sub jude român[191].

Va fi vorba de judele dominai a Zlatnei, Toader Giurgea, acuzat abuzuri deloc neobişnuite: lemne de foc cărate pentru el, lemne destie carcerelor duse la el acasă, munci pentru el neplătite sau în schimscutirii de munci domeniale, făcut pari, cosit, strîns, cărat fîn pentru substituiri în slujbă, nereguli la plăţi, etc[192].

Abuzuri, bătăi sînt peste tot în obicei, şi în afara domeniului. „Dom- Franeise Munkats — se plîng minerii din Hondol la 20 septembrie 0 — de la preluarea slujbei sale a bătut atâţia mineri cîţi n-au at toţi slujbaşii dinaintea lui"[193].

De recrutările pentru armată nu erau scutiţi nici Munţii şi, firește, de calamităţile lor, prinderile de tineri, răscumpărările, abuzurile, sus- [erile, fuga, ascunderile prin păduri. Recrutarea trebuia să se facă cu tţelegere prealabilă a dregătorilor domeniali[194]. Domeniul Zlatnei tre- l să dea 150[195]. Un act din 13 octombrie 1779 vorbește de iobagi fiscali lind pe domenii nobiliare, luaţi ou forţa, închişi, unul cu 27 de urme **irmăi96**

Cu asemenea prilejuri populaţia e în plină alarmă, se ascunde, atacă vornicii recrutori, pune mîna pe arme. „Cea mai mare parte a aesdomeniu (al Zlatnei) în afară de bătrîni şi copii, chiar şi femeile, Lnzîndu-se parte în păduri parte în munţi, provăzuţi (după cum se ie) nu numai cu arme ţărăneşti, ci şi cu puşti şi pistoale, ca o oaste, teama noastră a tuturor dregătorilor locali, ici colo anunţă pe capii

---

[130] *Ibidem,* 1784, nr. 77.

Tezaurariat, 1783, nr. 1075.

> i'o-5, nr. 942.

ntier 1778, nr. 136. 79

V. şi Neamtu, *op. cit,* p. 42.

187

Ibidem, 1779, nr. 187. [198]

Ibidem, nr. 782.

de familie mai înstăriţi că dacă nu se vor îngriji să le trimită hrană, le vor preface în cenuşe casele" — se afirmă într-un raport oficial din 30 ianuarie 1779[197]. E teama de revenirea timpurilor Sofroniene dacă nu se iau măsuri[198]. „Juzii relatează — spune un alt text, din 19 martie 1779 — că tinerii din Albac fără deosebire, cu bătrînii împreună unii au fugit în păduri, luîndu-şi pulbere din belşug din Ungaria, din Baia de Aramă din comitatul Bihor, iar lănci şi^au procurat din aceeaşi ţară şi acelaşi comitat, din tîrgul episcopal Vaşcău, nu se mai întorc la casele lor"[1]".

în ianuarie 1783 se vorbeşte iarăşi de recrutarea de pe domeniul Zlatnei de 150 de recruţi şi 50 de cai[200].

O plîngere către împăratul ne dezvăluie cît de abuzive puteau fi recrutările.

Acum e al patrulea an de cînd sînt prinşi pentru oaste — spune textul — şi dregătorii şi juzii nobililor iau de la părinţii bătrîni ai tinerilor prinşi soldaţi înainte 50 şi 60 de florini pentru eliberarea lor. Unul îşi numeşte pe fiul său Andrei Bumb, pe care, deşi căsătorit, cu doi copilaşi, l-au prins la tîrgul din Cîmpeni. Judele nobililor Iosif Komâromi l^a încredinţat pe tată că fiul fiind căsătorit va fi eliberat şi aşa i-a luat înainte 18 florini, dar degeaba. Spânului i^a dat şi lui 6 florini. Judelui mobililor din nou 5 cupe de unt, 2 florini nemţeşti, 2 jderi de un galben. Chezaşilor pentru obţinerea îngăduinţei de a-şi vedea fiul 2 florini. Neobţinînd eliberarea nici aşa, judelui nobililor i-a dat 40 florini chiar cu chitanţă adeverită şi de alţi doi nobili care erau la casa lui obligîndu-se ca dacă nu-i scapă feciorul să-i dea înapoi banii. Dar au trecut de atunci doi ani, pe fecior l-au luat, dar el banii nu i-a restituit. Roagă pe împăratul ca chiar dacă nu i s-ar da înapoi feciorul, cel puţin să nu fie lăsat în mizerie[201]. Şi asemenea cazuri nu erau desigur neobişnuite.

Sînt multe, firește, şi plîngerile individuale. Să citǎm ca exemplu doar cererea văduvei lui Ursu Mihoc, Floarea Rusanda. Soţul ei a murit în slujbă, la făcutul stînjenilor a căzut un arbore pe el, iar ea a rămas cu 6 copii nevîratnici. Cere scutire de taxă şi de slujbe pînă cînd se va ridica vreun copil la vîrsta de a le putea purta[202]. Şi se pot cita şi multe altele.

Plîngeri vor fi fost multe împotriva judelui din Vidra, Vasile Goia, care poartă slujba mulţi ani în şir. De pildă, în 1781 Pavel Goia s-a plîns de injuriile şi persecuţiile lui. îl acuză şi Gheorghe Iancu că nu renunţă la bătăi crunte, la felurite injurii şi persecuţii[203]. Şi desigur şi-au luat şi alţii îndrăzneala să se plîngă. Şi cîţi vor fi fost cei care n-<au îndrăznit? In tot cazul o cruntă sancţiune populară îl aşteaptă.

---

197 Neamţu, *op. cit.,* p. 262.
198 *Ibidem.*
1M *Ibidem.*
200 Of. minier, 1783, nr. 41.
201 Tezaurariat, 1785, nr. 319.
202 Of. minier, **1778, nr. 844.**
203 Caietele, IX, f. 79—80.

Nu lipsesc în această luptă petiţionară nici preoţii, mai ales preoţii niniţi, mai defavorizaţi. Nu lipsesc nici aici luările de biserici, opririle . a clădi biserici noi, ostilităţile dintre neuniţi şi uniţi. Aci fusese *ysar* focarul mişcării lui Sofronie. Cei din Bucium în **1777** au început clădească biserică, au şi ridicat zidurile pînă la un stînjen şi jumăitaite, dar în urma interzicerii Guvernului şi după şase 'ani se găsea în eeasi stere. Au fost răpite biserici neunite în Abrud-Sait, în Cîmpeni, Rîu Mare[204].

Preoţii în Munţi -arau mulţi. Satele dispersate aveau în mai multe ;uri biserici. La 1778 în Rîu Mare de pildă erau 7 biserici, în Rîu Mic în Cîmpeni 4, în Bistra 4, în Bucium 4, în Abrud-Sat 3. Ş.am.d.[205] Şi eoţi se înscriau şi ajutoarele de preoţi sau preoţi în devenire. O listă *a.* acelaşi an pe întreg domeniul Zlatnei numără 17 preoţi uniţi şi 53 uniţi[206]. Aceştia cînd la 31 iulie 1783 s^au numărat pe întreg dome-ul 6 408 familii neunite şi numai 141 unite[207].

Oficiul superior minier la 12 august **1778** obiectează numărul crescut preoţilor, cînd doar fără ştirea domnului pămîntesc nimeni nu poate fi ;i rînduit nici introdus preot[208].

Mişcarea lui Sofronie a scăzut numărul uniţilor, dar şi al preoţilor iţi, şi a înmulţit pe cel al neuniţilor. Nu însă fără consecinţe defavora-e pentru aceştia.

Cei uniţi îşi păstrează mai uşor scutirile. Protopopul unit al Ro-i, Alexandru Aron la 1776 ştie că episcopii uniţi şi subordonaţii lor de început s-au bucurat de scutiri. Pe domeniul Zlatnei şi cantorii, epi-pii, feţii, clopotarii au fost scutiţi atît de serviciile dominale cit şi sarcinile publice şi de dane. Cu noul sistem de impunere însă sînt în-ecaţi şi ei cu dare, în rînd cu cei oare s-au lepădat de unire. Sînt igaţi nu numai la sarcini publice, ci chiar şi la servicii dominale, la :e şi altele. Protopopul cere să fie scutiţi şi preoţii, cantorii, feţii, potarii. Răspunsul Oficiului minier e că se scutesc numai preoţii şi utorii, nu şi clopotarii şi alţii de genul lor[209].

Cei neuniţi însă după mişcare pierd şi scutirile pe care le-^au avut. ii reveniseră la „schizmă", unii erau hirotoniţi de episcopii Dionisie sofronie, alţii în Moldova şi Ţara Românească, alţii la Arad şi în alte ari. Provizoratul pretinde că şi ei se bucura de scutire. Nu numai că t scutiţi prin rescript imperial de darea capului, dar şi serviciile toate .ocul 'lor le fac satele, ele le plătesc şi 'taxa dominală[210].

Dar, se vede, nu era tocmai aşa. Preoţii se plîng nu numai de con-ile grele în care trebuie să-şi facă datoria de preoţi, ci şi de lipsirea de scutirile legale, de slujbe, de taxă.

** Toth, *op. cit.,* p. 108, respectiv 136—137. Szilâgyi, p. 18. ^
Of. minier, nr. 665. *Ibidem.* 1778 nr 4R9
208 *If*[aa]"L[aria]\i[78]3[1] [nn]" ?[16]-
; 1778, nr. 585. .
'76, nr. 578. *';* 1778,
nr. 665.

Iată o asemenea plîngere din 14 decembrie 1776 a preoţilor neuniţi de pe domeniul de mijloc şi de sus. Au fost lipsiţi de toate pămînturile vechi bisericeşti, ele au fost date preoţilor uniţi. Din poauinioa Guvernului au fost scurtaţi din veniturile lor private; sînt lipsiţi de salar fix. Cum credincioşii lor locuiesc risipiţi prin munţi, căzuţi în boală de moarte trebuie să facă o jumătate de zi, ba şi o zi şi mai mult cu drumul să-i cerceteze. Slujba dumnezeiască de toate zilele trebuie să şi-o facă şi aşa, ca să poată veghia la mîntuirea sufletelor încredinţate lor. Economia lor sătească trebuie să şi-o facă cu simbriaşi tocmiţi. Lipsiţi de atîtea beneficii, trebuie şi să servească aproape gratuit în cele duhovniceşti. Şi totuşi sînt încărcaţi şi cu taxă dominală, cu oare dregătorii neobosit îi zoresc. Să se poruncească dregătorilor să-i amîne de taxă pînă la o dispoziţie ulterioară a împăratului[211].

Preoţii neuniţi de pe întreg domeniul Zlatnei în 1781 se plâng şi împăratului. Se plînseseră în anul trecut împăratului spun ei în petiţia cu data de 24 aprilie 1782, că în satele lor pentru slujba lor ei nu au aproape nici un venit sau plată din icare să trăiască. Numai dacă au ceva pămînt de moştenire mai pot face ceva economie, căci după biserică chiar n-au. Şi totuşi sînt şi ei încărcaţi cu făcutul stînjenilor şi ou toate celelalte slujbe. La plata taxei sînt impuşi şi constrânşi ca oricare iobag. Şi dacă n-au plătit vin execuţii asupra casei lor şi cînd sînt în biserică, şi aşa de teamă credincioşii neglijează slujba bisericească. Reamintind acestea împăratului, cer o rezoluţie care să le aducă ceva uşurare, căci nu li s-a dat nici una[212].

Cancelaria în referatul ei spune că petiţia lor din august anul trecut a fost trimisă Guvernului ca cu prilejul cercetării plîngerilor locuitorilor să se cerceteze şi plîngerea lor, să grăbească cercetarea oare şi aşa durează de mult timp. Ceea ce ou data de 27 aprilie comunica şi preoţilor: a cerut informaţii Guvernului ca să se poată decide apoi prin înalta rezoluţie[213]. Ou data de 18 aprilie 1782 preoţii îşi reînnoiră şi ei plîngerea din anul trecut privind supunerea lor la servicii dominale şi la texă.

E de înţeles oscilaţia preoţimii, solidarizarea atîtor preoţi cu ţăranii, rolul lor în propagarea mişcării.

Plîngeri peste plîngeri, supuşi şi autorităţi se înfruntă fără capăt. Părţile se judecă de pe poziţii adverse, mobilizează, cum vedem, fiecare fapte, argumente sieşi favorabile, îngroaşe liniile ca în orice pledoarie în propria cauză. Rezultatele, cele obişnuite. Plîngerile fac circuitul com plicat oficial, urcă scara în sus pînă la împăratul, coboară pe aceeaşi scară în jos, la aceleaşi organe în cauză, se îneacă în interminabile in vestigaţii, care în loc să îndreptăţească pe supuşi le justifică pe ele, se subtilizează în amînări, în eludări. Şi sarcinile, justificate sau nu, se încarcă mai departe, ca şi revolta. ■*■

---

211 ***Ibidem,*** **1776, Prezidiale, nr. 80.**
212 **Tezaurariat, 1782, nr. 586.**
213 Caietele, IX, **f. 84—87.**

Un nou eveniment oare să tulbure şi mai mult atmosfera, să înveni- şi mai mult frămîntările de pînă aci să dea un nou impuls şi rezistenţei

Un nou eveniment oare să tulbure şi mai mult atmosfera, să înveni- leze şi mai mult frămîntările de pînă aci, să dea un nou impuls şi rezistenţei autorităţilor, şi dîrzeniei ţărăneşti: tulburarea de la Cîm-

CRIŞMABITUL

Reglementarea din 1776 excepta monopolurile senioriale, şi deci şi îrîşmăritul. Capitol, care pe domenile feudale era sursă esenţială, adea principală de venit bănesc.

După urbariul din 1746, am văzut, aici se practica încă tot în forma reche: în Zlatna crîşmărit domenial, în regie proprie, în sate vin distri->uit ca să-1 erîşmărească servind preţul cu cîştigul sau răscumpărarea ■îştigului crîşmăritului (orîşmă seacă).

Satul Bucium, de pildă, trebuia să crîşmărească anual două buţi de îte 40 de vedre date de Fisc, Cărpiniş şi Abrud-Sat cîte o bute, serindu-i preţul cu cîştigul. Cîmpeni, în schimb, îşi răscumpăra crîşmăotul u 45 florini. Tot domeniul de sus îl răscumpăra cu 157,40 florini. (Rîu tare, Rîu Mic şi Cîmpeni cîte 45 florini, Bistra 22,30 florini)[214]. îndeplindu-şi aceste obligaţii, sătenii puteau crîşmări pentru ei tot anul. Şi rîşmăreau desigur şi unii dregători.

în noua conjunctură, pentru domeniul în plin efort de a-şi spori eniturile, crîşmăritul tradiţional aducea, evident, prea puţin.

O schimbare încercă Oficiul minier mai întîi pe domeniul Băii de yrieş. Acesta, după revenirea la Fisc, îşi răscumpăra crîşmăritul împrenă cu măcelăritul. încercă mai întîi să-1 lase locuitorilor, supunîndu-i i o taxă de 1 1/2 creiţari de vadra de vin şi 1 ereiţar de cupa de rachiu rîşmăotă, cifre variabile pentru vita sau oaia tăiată. Dar rezultatele nu ară prea ademenitoare, erau greu de controlat vînzările.

în 1777, la sfîrşitul anului procedă la o arendare a orîşmăritului şi îăeelăriitului de pe domeniu pe anul 1778 unui supus, Gabriel Ighian, entru 80 de florini[215].

Dar, se vede, s-a ivit o ofertă mai avantajoasă, căci încă în iunie 778 provizoirul domeniului Zlatnei îşi formula condiţiile în oare socotea î trebuie airendat orîşmăritul şi măcelăritul domeniului berarului Ioan reorgius Gibel din Ocna Sibiului, pe trei ani, pentru 150 florini anual, J obligaţia să ridice aci şi berărie[210].

Oficiul minier socoti contractul dezavantajos pentru Fisc, suma de 50 florini prea mică. Acum numai la mina Sf. Emeric sînt mai mulţi de 30 de mineri cu personalul împreună, şi numărul lor cu timpul va ■este[217].

în iunie 1779 se plîng împotriva noului arendaş satele. Pînă acum au lăţit 1 1/2 creiţari de vadra de vin şi 1 creiţar de cupa de rachiu, 6

---

[214] Tezaurariat. 1785, nr. 1606. *™
Of. minier, 1777, nr. 1026. *f* Ibidem,*
1778, nr. 440. -" *Ibidem,* nr. **574,**
1778, aug. 12.

creiţari de vita mare tăiată, 3 creiţari de vita mică, 1 creiţar de miel. Această rînduială însă noul arendaş a stricat-o, îşi crîşmăreşte băuturile sale, îşi vinde carnea sa, îi opreşte să-şi procure de altundeva băuturi pentru nuntă sau alte solemnităţi, carne nu le serveşte destulă. Obişnuieşte să-şi facă economia în dauna locuitorilor, griul de pe piaţă îl cumpără cu preţ mai mare şi îl oară pentru sine, lor nu le rămîne să cumpere cu preţ mai mic. Pădurile mai apropiate le taie pentru treburile sale. Pe ei, supuşi ai regelui, îi pune în voie la ale sale, să-i care lemne, piatră, îi trimite ici colo pentru puţină plată. Cer Oficiului minier fie revenirea la rinduiala dinainte, fie răscumpărarea ca în domeniul de sus, fie îndepărtarea arendaşului strein, fiind gata să depună ei arenda în locul lui. Le coimpete concesia arenzii mai curînd lor oare plătesc dările, taxele, fac slujbele domneşti, decît unui strein[218].

Provizorul în referatul său se explică. El a introdus taxele de 1 1/2 şi 1 creiţar pentru băutură, de 3 creiţari de vita tăiată, de 11/2 creiţari de berbece, de 1 creiţar de mielul tăiat. Dar supuşii ascundeau cît crîşmăreau şi cît tăiau, nu era chip să-i poată supraveghea. Arendaşului de acum crîşmăritul şi măcelăritul i s-au conces pe trei ani, în care timp nu-l poate tulbura nimeni. înaintea lui erîşmăritul şi măcelăritul le-a arendat lui Gavrilă Ighian. încă atunci a căutat arendaş care să ofere mai mult, dar nu s-a ivit nimeni. Au avut dreptul să-şi aducă pentru pomeni sau pentru nunţi liber, fără taxă, cu ştirea provizorului, 5—6 vedre de vin, au fost opriţi numai să le crîşmărească. Să ia lemne arendaşul are dreptul, la lucru nu ia pe nimeni fără să plătească. A luat doar în toamna trecută la clădirea casei, dar şi atunci cu ceva plată[219].

Berăria din Galaţi, nou ridicată, domeniul în februarie 1778 o arenda lui Volfgang Kakerbauer pentru 1 000 de florini anual[220]. Acesta încă în ianuarie 1780 cerea reducerea arenzii de la 1 000 la 600 florini[221]. Dar se vede Administraţia nu se învoi, ci dimpotrivă, la 7 februarie 1781 încheie cu el un nou contract, pe şase ani, cu arendă 'anuală de 1 200 florini[222]. In iunie locuitorii satului Galaţi se şi plîngeau şi ei împotriva arendaşului că ridică o casă mare pe un loc al comunei, unde nici unui muritor nu-i putea fi îngăduit fără ştirea provizorului şi a satului. Cere să fie oprit[223].

Făeînd socoteala venitului din orîşmăritul Zlartnei, provizorul ajunse la cifre ridicate. înainte de ridicarea berăriei din Galaţi, în trei ani, 1770—1772 a adus un venit curat, scăzînd cheltuielile, în total de 11 904,30 florini. în alţi trei ani, după ridicarea berăriei, pe 1774/75—1776/77, a adus de 17 460,02 florini[224]. Disproporţie flagrantă în raport cu venitul minim de pe domeniile de sus şi de mijloc.

---

[218] *Ibidem,* 1779, nr. 513.
«a *Ibidem.*
[220] *Ibidem,* nr. 145.
[221] *Ibidem,* 1780, nr. 27.
[222] *Ibidem,* 1781, nr. 135.
[223] *Ibidem,* nr. 466.
[224] Ibidem, 1778, nr. 681. *m*

Pe domeniul de sus, în martie 1778 provizorul propuse introducerea taxelor de pe domeniul Băii de Arieş, cu titlu de probă deocamdată[225]. El socoteşte că prin acest sistem venitul s-ar putea ridica la 1 000 florini anual. Intrucît locul e foarte întins şi dificil, mai propune ca cei oare crîşmăresc să plătească pentru osteneala paznicilor şi strîngătorilor cîte 2 oreiţari de 8 vedre de vin şi cîte 1/2 oreiţari de cupa de rachiu. Sistemul, spune el, place şi locuitorilor, căci la orîşma seacă contribuiau toţi, şi cei care nu orîşmăreau. Convine şi Fiscului, căci crîşma seacă iu aducea decît 157,30 florini. Cu acest sistem Fiscul poate afla şi cît */in* şi unde se poate crîşmări, şi de ce provizii domeniale de vin e nevoie pentru crişmărit, căci locuitorii pentru crişmărit acasă sau în tîrg iu pot aduce vin din altă parte decît pe spinarea cailor. Pentru administrarea băuturilor şi venitului şpanul singur nu e suficient, are nevoie şi le ajutor. Se poate face experienţa în târgul de Florii din Cîmpeni[226]. Ţăranii şi, firește, înainte de toate juzii, gornicii şi alţi slujbaşi, ţă-anii mai înstăriţi, care puteau profita de crişmărit şi sub această formă, u se arată ostili crîşmăritului taxat ou 1 1/2 şi 1 oreiţar, el deschidea oar atîtea posibilităţi sustragerilor, tăinuirii. Celor care nu orîşmăreau se părea, firește, mai drept să plătească numai cei care crîşmăresc, iar ;eştia puteau să se sustragă cît de mult de la plată. Dregătorii înşişi socoteau că plătind taxa vînzării vor putea orîşmări :ai departe şi ei. Trebui să intervină Oficiul minier, să le interzică «asta[227].

Juzii dominali, Macavei Bota din Rîu Mare, Vasile Goda din Rîu Mic, n Birău din Bistra şi Miou Hudrici din Cîmpeni după un an ple-;ază direct pentru menţinerea crîşmăritului ou taxa de 1 1/2 şi 1 oreiţar trodus de probă. Ce-i drept pe un an el n-a adus de pe întreg domeniul cît 140,05 florini. Dar a fost un an rău pentru vânzarea de băuturi: padă mare, greutatea aducerii băuturii din Ungaria, sarcinile multe, •natul, vârâtul păstorilor în altă parte etc. Din taxa măcelăritului au nit numai 5,33 florini. Speră însă oa totuşi rînduiala aceasta să spojscă venitul[228].

In curînd cele patru sate, încă în mai 1780 revin asupra cererii dina-e. După vechiul urbariu ele îşi răscumpărau crîşmăritul ou 157,30 rini. Cu taxa de 1 1/2 şi 1 oreiţar cîştigul nu s-a ridicat nici la 200 florini. Ele se oferă să-1 răscumpere eu 200 florini. Erau pentru re-ii lire desigur iarăşi cei care orîşmăreau, răscumpărarea se arunca doari, sarcina şi a tuturor celorlalţi. Provizorul însă fu pentru menţinerea :ii de acum[229].

JJn denunţ, acesta anonim, veni şi de astă dată să tulbure apele. El k •ă la Tezaurariat spre sfîrşitul anului 1779.

Pe toate trei domeniile măcelăritul şi crîşmăritul e uzurpat — ?na denunţul. Pe domeniul de jos erariul e păgubit cu vreo 7 000 i

*** *Ibidem,* 1778, nr. 204. K.7
^ezaurariat, 1778, nr. 204. ' O*;
minier, 1778, nr. 781, 873. »
Ibidem, 1779, nr. 514. ** *Ibidem,*
1780, nr. 465.

de florini. în domeniile de sus de mult le uzurpă dregătorii cu locuitorii de-a valma, le răscumpără cu un cens urbana! cu totul disproporţionat, spre marea pagubă a erariului regal şi în prejudiciul vădit aii plebei contribuabile, căci comunitatea plăteşte cei mai cu putere uzurpă. Fie că s-ar arenda crîşmăritul, fie că el s-a>r face direct, de către domeniu, pe domeniul de jos el ar aduce un venit îndoit, întreit, căci locuitorii mineri sînt mai înstăriţi, mai în stare să bea decît agricultorii.

Neaprovizionarea la timp cu băutură, cînd e ieftină, aduce şi ea o pagubă de vreo 3 000 de florini. Cîştigul ar creşte şi dacă rachiul nu s-ar cumpăra de la negustori, ci s^ar fierbe în velniţe dominate. Face socoteala cu cît s-ar cumpăra secara şi cît ar putea produce. Şi crîşmăritul rachiului aduce pagubă de vreo 6 000 de florini. Iată o pagubă de vreo 16 000 de florini, numai pe domeniul de jos. Vinovaţi îi găseşte pe provizor şi pe slujbaşii provizorului[230]. Făcînd un calcul pentru toate trei domeniile denunţă un deficit de 24 000 florini.

Dacă în domeniul de jos se orîşmăresc anual 18 000 de vedre de vin, atunci în domeniile de sus, unde băutura se vinde mai scump, locuitorii sînt mai mulţi şi mai înstăriţi *(ditiores),* se pot crîşmări, dacă nu de trei ori mai mult, dar de două ori da, deci 36 000 de vedre, din oare scăzînd 1 000, rămîn 35 000, adurînd un eîştig curat de 14 000 florini. Cît pentru celelalte băuturi, rachiu, bere, se poate crîşmări şi de şase ori atîta, fiecare vadră putând aduce nu 40 de oreiţari, ci 2 florini[231].

Provizorul în iulie 1780 se disculpă, face şi el socoteli spre a demonstra netemeinicia acuzaţiilor anonimului. Invocă toate dificultăţile posibile ale unui crîşmări t direct pe domeniul de mijloc şi de sus: dispersarea aşezărilor, greutatea procurării şi transportului băuturilor, nevoia de clădiri, de personal etc. Şi^apoi el nu ştie că aceste domenii îşi răscumpără orîşmăritul în virtutea urbanilor? Anonimul să-şi dea numele oa să-1 poată trage în judecată[232].

In aprilie 1781 Oficiul superior comunica o nouă întâmpinare făcută la Tezaurariat de acelaşi denunţător, acum numindu-se pe sine, căpitanul de cavalerie Ioan Aaron de Bistra. El ştie că mărturisindu-şi numele se expune la persecuţii, ba chiar la pericolul morţii din partea celor oare au tăinuit şi au uzurpat pînă acum beneficiile regale. Berarul Zlatnei defraudează vădit erariul. Se vede din socotelile de dinainte de contract. Face din nou socoteala producţiei de rachiu din secară şi a cîştigului posibil. Şi cine poate fi făcut vinovat de această fraudă, cel oare o face sau cel oare 'trebuie să vegheze oa erariul să nu sufere pagubă? El crede că amîndoi. Se oferă cu o arendă anuală de 12 000 florini pentru întreg domeniul. La arendă asigură că îşi va asocia oameni înţelepţi, cu experienţă şi bine înstăriţi, care vor fi în stare să presteze o cauţiune reală[233].

Provizorul, în referatul său, se arată contrariat. Căpitanul acuza o fraudă de 24 000 florini şi acum oferă numai 12 000 cît ar fi trebuit numai pentru domeniul de sus şi de mijloc! Ar trebui să ofere alte 12

---

[230] *Ibidem,* 1779, nr. 928.
[231] *Ibidem,* 1780, nr. 618.
[232] *Ibidem.*
[233] *Ibidem,* 1781, nr. 267, 375.

tru cel de pe domeniul de jos, arenda întreagă să fie de 24 000 florini, pune şi o serie de 11 condiţii. Prima ca arendaşul în nici unul din îenii să nu-şi ia, sub nici un pretext ooarendaş iudeu, căci rescoptul c opreşte pe iudei de la locurile miniere. Pentru domeniile de mijloc e sus să mu ceară de la provizorat cărăuşie. In domeniul de jos să-şi isupra sa arenda berăritului în condiţiile stabilite cu berarul, sub ie că a oferit mai mult. Cărăuşitul vinului pe domeniul de jos să-1 în condiţiile obişnuite, fără să deranjeze celelalte obligaţii ale supu- % şi plătind (pentru cărăuşit) cel puţin 1 oreiţar de vadră. Pe domnii »âtori, pe nobili şi pe minerii *nobilioris sortis,* care pînă acum ţineau învniţele proprii vin pentru nevoi domestice să nu-i tulbure în aceasta, ada să o plătească anticipat 'trimestrial. Pe timpul arenzii să nu ă vreo scădere. Vinul şi rachiul oare se găsesc acum în pivniţele eniale să-1 răscumpere cu preţul de cumpărare[234].

Făcînd acum din nou bilanţul venitului din crîşmărit pe cele .trei enii pe cei trei ani din urmă, 1777/78—1779/80, disproporţiile apar - adevăr flagrante. Venitul curat dă un total:

domeniul	de jos	15 797,11 fi.
	de sus	604,41 „
„	de mijloc	80,— „[235]
	Total	16 481,52 „

Căpitanul acceptă însă numai suma de 12 000 fi. Şi cere o amînare eînd asociaţii săi se întorc de la Viena. Acum aflăm că asociaţi sînt storii armeni Patruban şi Bosnyak. Desigur pe ei îi aştepta. Cere atenuarea condiţiilor pe care le socoteşte prea severe. Să se ţină a de cele patru cazuri către pot prejudicia crîşmăritul: ciuma, răz- , foametea, vreun foc mai mare. Să fie opriţi de la crîşmărit viee- îbătorul aurului Bisztrai şi şpanul Intze, ei să nu ţină băuturi decît -u nevoile proprii. Provizorul să nu-i dea din ranchiună vinuri stri- îpre cumpărare, rachiu peste preţul de piaţă etc.[236]. *2u* data de 30 iulie 1781 pe cei doi negustori armeni, Martin Patru-ji Martin Bosnyak, îi găsim făcînd acum numai ei doi ofertă, refe--se la condiţiile propuse pentru căpitanul Aaron. îşi formulară ţiile în 20 de puncte. Primiră, se pare foarte bucuroşi prima condi-u atît mai bucuroşi nu stau la îndoială a consimţi la aceasta — spun „cu cît firea naţiunii noastre *(genius nationis nostrae)* e streină de rţul împreună cu alte naţiuni, şi cu atît mai puţin de asociere cu .". Cărăuşitul vinului din satele de pe sub munte, Vurpăr, Bucerdea, , Ighiu şi Şard la Zlatna să se facă în icondiţiile obişnuite. Pentru şit de la Zlatna pe celelalte domenii oferă 2 oreiţari de vadră pe cărăuşii punîndu-i la dispoziţie provizorul. Primesc şi rezerva *a* dregători, nobili, minieri, cu condiţia însă de a nu crîşmări din rile ţinute. Arenda, sînt gata să o ia asupra lor pe 12 ani, exceptînd

[1] *Ibidem,* acelaşi număr.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem,* 1781, nr. 616, 617.

doar cazurile de război, năvală tătărească, grindină care i-ar pune în neputinţă de a cumpăra vinuri din locurile mai apropiate. Suma arenzii noi o pot hotărî pînă cînd nu se face un calcul de venit pe ultimii zece ani. Ei, cunoscîndu-l acesta, oferă în medie cu 2Oo/o mai mult. Dar depun cauţiune anual 12 000 florini. Arenda să intre în vigoare la 1 noiembrie 1781.

Drept condiţii deosebite sînt de remarcat mai ales două: Una ca prunele care se produc în tot cuprinsul arendat să nu-i fie îngăduit nici unui strein să le cumpere şi cu atît mai puţin să fiarbă rachiu din ele. Admit doar pe locuitori să fiarbă pentru uzul propriu. Din bucate însă absolut nimeni să nu fiarbă rachiu afară de ei, arendaşii. Ei în schimb să fie liberi să o facă aricind, provizo>rul fiind dator să le dea cu preţul pieţii grîne mai slabe pentru aceasta. A doua: provizoratul să fie dator să le asigneze pentru a le veni în ajutor 12 oameni sîrguincioşi, pe care să-i plătească ei. Din gloabele oare ar veni din contravenţii o parte să revină provizoratului, două părţi lor arendaşilor[237].

Provizorul în referatul său mai vede necesară şi condiţia ca supuşilor nou căsătoriţi să li se cedeze, aşa cum e obiceiul şi la alţi domni pâmînteşti, 4 vedre de vin şi 4 cupe de rachiu ou preţul pieţii, nu cu cel al crîşmăritului. Făcînd încă o dată socoteala venitului crîşmăritului pe anii 1777—1780, ajunse la 17 244,51 florini, şi la o medie anuală de 5 748,17 florini[238].

Din acest act al provizorului aflăm că nici căpitanul n-a renunţat, şi-^a luat alţi trei asociaţi, care erau trei cetăţeni din Sibiu, Mihail Schnel, Mihail Leinvater şi Daniel Frankendorff. Erau acum două oferte.

Cum s-a ajuns la acest transfer al arenzii de la căpitan la cei doi armeni aflăm din plîngerile căpitanului împotriva lor.

> La 15 ianuarie 1782, adresîndu-se Tezaurariatului, căpitanul acuză perfidia armenilor. In 1781 şi-a propus ca asociaţi pe negustorii Patrubâny şi Bosnyâk, care fie îndemnaţi de provizor, fie din răutatea lor, fie din pornire spre fraudă, în locul sumei de 24 000 (!) de florini, oferită de el, au solicitat arenda numai pentru ei, oferind 20% peste cîştigul obişnuit, obţinînd prioratul. El atunci şi-a luat alţi asociaţi, bărbaţi oneşti şi bine situaţi, contractînd cu provizorul arenda la 12 000 florini. Armenii însă l-au scos pe provizor din minţi să rămînă neutru, legîndu-se în schimb să îndemnizeze pe asociaţii săi (ai căpitanului). Aşa au reuşit să-l excludă. Autorităţile superioare ei le-au informat însă că nu l-au exclus, ci au convenit cu el şi vreau să indemnizeze pe asociaţii săi. Ca apoi să nu respecte nici convenţia şi nici să vrea să indemnizeze pe asociaţi. Ba, pe el căpitanul şi nobil şi militar fiind, l-au învrednicit de vorbe de ocară, de ameninţări cu bătaia. Cere ca negustorii să fie constrînşi la indemnizaţia contractată. Altfel se vede silit să meargă la Viena, să prezinte tronului întreaga fraudă şi să ceară rezilierea contractului. Tezaurariatul în răspunsul său îl îndrumă la calea legii, dacă doreşte[259]

---

[237] *Ibidem,* 1781, aceleaşi numere.
[238] *Ibidem,* aceleaşi numere.
[239] Tezaurariat, 1782, nr. 50.

Schimbătorul de aur Bisztrai, acuzat fiind de crîşmărit abuziv, răspunse că o face din concesia căpitanului Aaron. Iar căpitanul mărturisea la Sibiu Popii Avram, preotului neunit din Cîmpeni, că deşi concesia pentru arendă împăratul i-a acordat-o lui, el a cedat-o armenilor, arătînd şi contractul încheiat cu ei. A cedat-o din pricina slăbiciunii ochilor — spunea unor ţărani din domeniul de sus. Aflăm însă că a cedat-o convenind cu armenii să-i dea 6 000 de florini dacă-şi vor putea realiza cîştigul scontat. Ceea ce recunoaşte şi armeanul Martin Bosnyâk. Banii însă nu i-au dat pentru că nu şi-au putut realiza cîştigul şi nici căpitanul nu şi-a putut împlini condiţiile[240].

E explicabil de ce căpitanul acum acuzînd pe provizor nu-i «rută ci pe armeni. In august vine cu un nou denunţ. Cerînd o investigaţie ipotriva provizorului, indică şi întrebările la oare acesta să răspundă:

Să dea socoteală de ce încarcă plebea contribuabilă cu cîte 15 creiţari de fiecare florin, aceşti bani ce se fac? De ce a tăinuit venitul băuturilor de 18 000 pe an, din care 6 000 ar fi trebuit să sporească erariul? De ce nu se observă şi de ce nu face să se observe că arendaşii nu îndeplinesc condiţia fundamentală, cea a cauţiunii, pe care nici n-au prestat-o, nici nu o pot presta? Lui i s-a impus să desfacă cu preţ moderat, iar armenii desfac vadra de 24 creiţari în domeniile de sus cu 96 cr., în cel de jos cu 80. Nu slăbeşte plebea această impunere mai mult decît oricare alta?[241].

Condiţiile celor doi armeni convenite cu provizorul poartă data de august 1781. Ei oferă 12 000 florini anual, ou 5Oo/o mai mult decît nitul mediu al anilor 1778—1780 (dublat probabil cu cel posibil în meniile de sus şi de mijloc, căci altfel oferă cu peste 100o/0 [m]&i mult), şajîndu-se la aceasta pe 12 ani. Exceptează acum de la rigorile inter-■ţiei pe dregătorii şi slujbaşii regali, pe nobili, pe minerii *possessionati nobilioris sortis,* pe breslaşi *(cechalistae,* minerii breslaşi din Zlatna) pe tîrgoveţi *(oppidanos).* Arenda vor plăti-o trimestrial, în patru părţi ile, totdeauna la începutul trimestrului. Orîşmele fiscale le vor pro-Je în permanenţă cu vin, rachiu, bere de bună şi dreaptă calitate, vor crîşmări cu preţ moderat şi potrivit cu cel în uz pînă acum, fără apese pe urbunari, mineri şi supuşii domeniului. Nu uită să observe înduiala stabilită a muzicii în crîşme. Pentru crîşmele din Presaca şi din >ian (Zlatna) provizorul va da după obicei paznici de noapte. Şi iarăşi paznici aşezaţi, conştiincioşi, care să-i ajute la supravegherea încăkă-«r, aceştia însă plătiţi de ei arendaşii. Şi mai cer dreptul de preemţiune >trîngerea prunelor pentru rachiu[242].

In octombrie o altă ofertă a lor, acum numai pe şase ani, iarăşi cu '00 fi. anual, cu dreptul de a putea renunţa după trei ani. Drept cauîe oferă 20 000 florini[243].

In noiembrie încă mai continuau (tratativele. Cu data de 6 noiembrie - iul minier comunica încă 9 puncte în plus convenite de Tezaurariat negustorii. Pentru bucatele necesare rachiului aduse din Ungaria nu

[24]° *Ibidem,* 1782, nr. 683. 24" P[f]; [m]inier, 1782, nr. 869. [4]- *Ibidem,* 1781, nr. 1012. [243] *Ibidem,* nr. 817

vor plăti decît tricesimă. Li se promit oase de locuit în Zlatna, Cîmpeni şi Abrud-Sat cu cîte doi paznici pentru securitatea lor. Pe timpul contractului se interzice orice alt erişmărit, sub orice titlu. Depozite vor ţine în trei locuri: Zlatna, Cîmpeni, Abrud-Sat. Arenda pe 6 ani. Termenul intrării în vigoare amînat, din pricina întârzierii rezoluţiei, pe 1 decembrie 1781.

De astă dată în textul lor negustorii se arată îngrijoraţi de securitatea lor personală, a valorilor mari mînuite. E cunoscută doar bine firea acestei plebe muntene plecată spre ranchiună, duşmănie, răzbunare şi alte asemenea genuri de răutăţi — afirmă ei. Le-au ajuns şi pînă acum la urechi injuriile plebei, laudele cu ce va face, gîndurile de a-i dăuna. Pentru onoarea şi securitatea lor oare trebuie să manipuleze atîţia bani, să cutreiere ziua, noaptea aceste locuri ascunse, pentru apărarea economiei şi folosului regesc e nevoie ca Oficiul minier să publice peste tot, prin oameni regeşti, schimbarea, să încredinţeze plebea sătească, ca şi pe alţii, că acest crîşmărit nu li s-a dat în arendă, li s-a dat prin bunăvoinţa regală numai în administraţie, să-i considere deci nu ca arendaşi, ci numai ca administratori. Aşa plebea se va purta faţă de ei cu mai mare atenţie, cu mai multă credinţă şi mai mare respect şi ar fi ţinuţi mai mult în friu şi încălcătorii arenzii. Acum cer ca să se specifice nominal cei care au drept să ţină băuturi. Semnat de cei doi negustori[244].

Contractul însuşi poartă data de 26 noiembrie 1781. Condiţiile lui sînt formulate în 21 de puncte. începe cu aceeaşi primă condiţie ca arendaşii sub nici un motiv să nu-şi ia coarendaşi evrei. Arenda e de 12 000 florini anual, plătită trimestrial şi anticipat, cauţiunea de 20 000 florini. Contractul încheiat pe şase ani, cu posibilitatea de reziliere după trei ani. In timpul contractat arendaşii nu vor putea cere sub nici un pretext vreo scădere sau iertare a arenzii, exceptînd doar cazurile de ciumă, foamete, război sau mare incendiu. De la rigorile opreliştilor acum nu mai sînt exceptaţi decît dregătorii regeşti şi nobilii proprietari în cadrul domeniului Zlatnei, oare pot să ţină în pivniţi pentru nevoile lor casnice băuturi, bineînţeles fără dreptul de a le orîşmări. Nu lipseşte clauza preemţiunii prunelor, dar s-au uitat cele privind dreptul, limitat, al ţăranilor de a fierbe pentru nevoile lor rachiu sau de a beneficia de o anumită cantitate de băutură ou preţ de piaţă la prilej de nuntă isau alte solemnităţi[245]. Au rămas desigur valabile şi condiţiile suplimentare contractate de negustori cu Tezaurariatul la 6 noiembrie.

Iată supuşii, cu deosebire iarăşi cei de pe domeniul de sus şi de mijloc, frustraţi deodată de un însemnat mijloc de cîştig, cel al crîşmăritului, de valorificarea prunelor sau a grînelor lor adesea compromise, cîştig din care îşi acopereau alte nevoi, cu care se ajutau la plata dării, taxei. Ii lipseau de un mijloc de cîştig principal acum cînd consumul se arăta atît de promiţător. Cîştigul mare pe care-1 scontau arendaşii era transferat deodată în mîinile lor fără vreo altă compensaţie. Şi-^apoi cu această arendare generală şi exclusivă se comitea şi o flagrantă ilegali-

[244] *Ibidem,* 17R1, **nr.** 884.
[245] ***Ibidem,*** 1782, nr. 381.

te. După legile ţării supuşii aveau drept de crîşmărit trei luni pe an, : la cules pînă la Crăciun sau pînă la Anul nou. Nici un cuvînt despre «st drept în tot cursul tratativelor!

Luînd asupra lor totul, arendaşii trebuiau, firește, nu numai să-şi oată suma ■mare a arenzii, dar trebuiau să şi cîştige, şi încă mult, tfel de ce ar fi riscat o asemenea afacere? Pentru a-şi spori eîştigul, .m se obişnuieşte, urcă preţurile, aduc băuturi mai ieftine. Pentru a-şi igura exclusivitatea vînzării, opresc pe locuitori nu numai de la crîş-ărit, ci şi de la obişnuitele vînzări-oumpărări între ei, de la aducerea băuturi din afară, le controlează fierberile de rachiu, le cumpără raiul pe oare ei nu-1 mai pot crîşmări ou preţuri mici, îi urmăresc prin menii lor înarmaţi, le iau băutura, îi vexează, maltratează, amendează, iau pînă şi băutura de drum. De la un ţăran luară chiar vinul trimis eotului din Abrud-Sat pentru slujba de Paşti!

Schimbarea era peste măsură de şocantă. Şi era prea vădit abuzivă. gile crîşmăritului opreau numai vînzarea cu amănuntul şi în timpul şmăritului stăpînului, nu şi vînzarea-cumpărarea de băutură în mare, şi aducerea de băutură pentru nevoile proprii şi, firește, nici crîşmă-ul propriu în răstimpul îngăduit de lege.

Saitele se agită, se provoacă la obiceiul de pînă aci al răscumpărării ie se includea ca un titlu deosebit în taxă, şi pe care o plăteau altfel linte, invocă vechile lor privilegii care le îngăduiau să-şi aducă şi din ră, din ţară sau din Ungaria, fără vamă, bucate şi vin[248].

Reacţia trebuia să vină neapărat. Arendaşii aveau tot dreptul să *ae* mă de „firea duşmănoasă" a muntenilor. Semnele nu lipsesc nici în scripte.

Protestară mai înitîi chiar nobilii, invocînd dreptul lor la crîşmărit cel puţin uzul de pînă acum. împotriva opreliştii, schimbătorul de Gheorghe Bisztrai şi alţi nobili crîşmăresc mai departe. în 4 aprilie spun negustorii — Bisztrai a fost admoniat legal, dar n-a vrut să unţe. Acest crîşmărit le face în fiecare lună 400 de florini pagubă, care cer să fie despăgubiţi de către schimbător. Fu nevoie iarăşi de omisie de cercetare. Mărturia pe care o aduc negustorii e categorică: ilii din Vidra se opun arenzii, răspund că ei nu se pleacă acestei Lisii, dacă nu văd una de la Tabla comitatului sau de la Guvern, ba dacă ar veni asupra lor o companie de soldaţi nu se dau[247].

Provizorul caută să demonstreze că după lege pe domeniile fiscale ilii nu au drept de crîşmărit. Crîşmăritul acesta poate fi un rău raplu pentru, ceilalţi. Amenință cu pedeapsa. Negustorilor să li se dea tentă ^militară la cerere. Recunoaşte însă că înainte de 1778 era în aişmăritul nobililor. Au fost apoi şi ei impuşi ou taxa băuturii crîş-ite. Bisztrai cere şi el să i se îngăduie crîşmăritul pe lîngă o taxă •arendă. Dar apoi renunţă şi la aceasta. Arendaşii însă să-şi retragă i^ denunţul. El fiind mai bătrîn nu va mai orîşmări nici în Cîmpeni în Bistra, fiii săi îşi vor căuta ei dreptul[248].

[248] Arh. Comisiei, III, 224—228. •″
Of. minier, 1782, nr. 381. "w
Ibidem, acelaşi număr.

Arendaşii se plâng, în acelaşi timp, şi împotriva Popii Lazăr din Abrud-Sat. în vinerea tireeută — scriu ei la 8 aprilie — în biserică, în faţa mulţimii de popor, în gura mare le^a afurisit gornicii încredinţaţi de ei ou cercetarea abaterilor, a aţîţait poporul blestemînd pe arendaşi, incitîndu-l la răzbunare. Din ceea ce se poate cert prevedea „enorma" nenorocire. Nu numai nobilii să fie opriţi de la încălcarea opreliştii, dar să i se pună frîu şi limbii abominabile şi răzvrătitoare a Popii Lazăr[249].

TULBURAREA DE LA CÎMPENI

Primul prilej mai mare de izbucnire fu tîrgul de Rusalii, mai precis din 24 mai 1782, din Câmpeni, tîng mare care altrăgea oamenii de pe o rază întinsă. Domeniul de sus obişnuia să crîşmărească liber în tîrg, ba Cîmpenii ţinea şi vama tîrgului.

Izbucnirea era uşor de prevăzut. Arendaşii, preveniţi asupra primejdiei, îşi însoţiră băuturile de oameni înarmaţi care să intimideze, să urmărească contravenţiile. Aceştia prin aroganţa, prin insolenţele lor provocară şi mai mult spiritele. Nu fu nevoie de prea mult ca furia să se dezlănţuie. Ţăranii spanseiră toate buţile arendaşilor şi le vărsară toată băutura. Puţin lipsi să le spargă şi pivniţa.

Despre întîmplare ne relatează mai îwtîi provizorul Devai, care a fost la tîrg. Ne relatează chiar a doua zi, în 25 mai. A ieşit în tîrg pe la ora zece, dar i^a găsit paşnici, n-a observat nici o tulburare, nici un zgomot în legătură ou crîşmăritiul. Pe la ora două însă se trezi cu Iacob Zehuţ venind cu o ceată de vreo 300 sau chiar mai mulţi, ou larmă mare la casa şpanală unde el, provizoirul, era găzduit. Iacob Zehuţ se plînse că vindea în tîrg mursă (apă îndulcită ou miere) avînd învoirea inspeotorului arendaşilor şi plătindu-le taxa de vînzare. Venind un slujitor al arendaşilor, Vertan, eu goirnicii, îl luară la înjurături murdare, tăbărînd asupra lui voiră să-l bată, îl şi înghiontiră cu ţeava puştii de vreo două-trei ori. El le zise să-d lase în pace căci domnul provizor a scris domnului inspector al arendaşilor şi acesta i-a dat dreptul să crîşmărească. La acestea Vertan zise în auzul tuturor că provizorul n^are de poruncit nimic la crîşmărit, de scrisoarea provizorului nimic nu-i pasă, se spurcă pe ea. Strigară şi ceilalţi oare-l însoţeau că toţi sînt gata să întărească cu jurămînt, cum slujiitorii arendaşilor vin asupra lor ou bătăi, cu înjurături, şi pe care ei de-acum nu le mai pot suferi. Provizorul le zise să fie pe pace, îi va trage la răspundere prin inspector; ştie doar şi el că sînt multe plîngeri împotriva lor.

Inspectorul, căutat, îi acuză pe ei, ţăranii: în tîrg s-au răzvrătit împotriva gornicilor şi slujitorilor arendaşilor, buţile ou vin, ou rachiu le-au spart, crîşmarii toţi au fugit, pe unii poate i-ar fi şi omorît dacă nu s-ar fi refugiat la casa şpanală. El, provizorul, atunci a convocat gornicii, dar n-a mai găsit mai mult de doi. A vrut să-i trimită pe ei să liniştească mulţimea: „Domnule, nu ne trimite — s^au rugat ei — căci acolo sînt

[249] *Ibidem.*

anaţi orişeni, mogoşeni, sălciuieni şi alţi mulţi din fel de locuri, toţi îrg buţile, toţi turbă de furie, dau ou deznădejde şi îndată ce ne ducem ilo şi le zicem ceva, ne omoară". Inspectorul i-a zis să meargă el, provi-■ul. Dar juzii din Cîmpeni, din Rîu Mic şi alţi locuitori oare au mai îit i-au strigat să nu meargă, căci oamenii sînt de multe feluri şi mâţi din multe locuri, sînt 'tare turburaţi, furioşi, vor fi la vreo 000(!) şi uşor se poate întîmpla vreo nenorocire. Acum, în aşa tulbu-e e cu neputinţă să-i poată linişti cineva, nici ei nu îndrăznesc să argă acolo.

După ce în tîrg au spart buţile toate, au pornit cu mulţimea asupra anelor din sat. Văzîndu-i de la fereastră, el provizorul i^a chemat şi mustrat, să se liniştească, să nu mai facă atîta turburare, căci se vor străinii beau şi ei locuitorii domeniului vor pătimi. Dar s-au oprit cu mare larmă, din care n-a mai putut înţelege nimic, apoi au luat-o inte, au spart buţile şi în crîşme. Inspectorul a declarat că pînă cînd va aduce la cunoştinţa mai marilor săi întîmplarea, pe domeniul de nu va mai continua nici un crîşmărit, căci aşa cum toţi fierb, se ie de un rău şi mai mare. Şi nici crîşmarii nu mai îndrăznesc să mărească. Va face inventar şi se va muta în domeniul de mijloc. devărat — recunoaşte provizorul — ieri nu era de expus vin în tîrg. concluzie, e de părerea că pînă nu va veni vreo decizie de la cele înalte instanţe, vînzarea băuturilor de către arendaşi nu e deloc ;iguranţă[250].

Juzii dominali, juraţii, convocaţi în aceeaşi zi de 25 mai, se grăbiră, îte, să se arate streini de mişcare. Ca să nu fie şi ei socotiţi amestecaţi *rreun* fel şi să cadă şi asupra lor daunele, împreună cu mai mulţi de familie mai de cinste din cele patru sate ale domeniului de sus, îrăbesc să-şi probeze inocenţa. Ba se arătară sfătuitori: arendaşii să ;inue crîşmăritul, ca să nu se pretindă apoi şi de la ei ţăranii cîştigul dut. Deplîng şi ei cele întâmplate. Nici cauzele n-au fost altele decît nplările din tîrg. Prima, că slujbaşii arendaşilor, gornicii au venit îrg înarmaţi ou lănci, puşti, pistoale şi alte instrumente de fier şi jau încoace şi încolo cu mare îngîmfare, ceea ce pe aici hotărît, nu văzut, era ochilor neobişnuit. O alta, că doi din ei alergînd călări tîrg loveau cu bîta caii altora, ca pe al lui Vasile Hristea din Rîu e. Unul cu numele Vertan, a călcat cu calul pe nişte crişeni şi aceştia egîndu-se numaidecît porniră răzvrătirea. Şi-apoi întîmplarea lui b Zehuţ cu acelaşi Vertan care a venit ou gornicii asupra lui, l-au iontit de cîteva ori cu ţeava puştii, i-au tăiat ou toporul în două "i pălăria, Vertan oare i-a arunoat acele vorbe cînd i-a pomenit de oairea provizorului: „Mie provizorul nu-mi porunceşte, iar pe scri-

l^a l^u^ ma c • • •" şi-apoi l-au dus între puşti la casa şpanală. Asememtîmplări — socotesc ei — au tulburat mulţimile nenumărate şi utoare ale streinilor adunate din comitatele Cluj, Dobîca, Turda, DC, Alba de Jos, Zarand, ca şi din Crasna, Chioar, oum se întîmpla 'eme de tîrg. Mai ales orişenii din Zarand, fie pentru întîmplarea

[SG] *Ibidem,* nr. 541.

cu calul, fie pentru că oamenii arendaşilor au vrut să-i pedepsească şi numai pentru rachiul adus cu ei ca merinde, s-au aruncat asupra butoaielor, le-au spart pe toate cîte se găseau în tîrg şi numai juzii şi juraţii abia i-au putut opri să nu spargă şi pivniţa fiscală. Primii care au tăbărit asupra butoaielor au fost mai curînd streini, 4 soldaţi grăniceri şi nişte soldaţi în concediu de aici, un soldat din Huedin. Din domeniul de sus n--a fost nici un jude, jurat, gornic sau tată de familie de cinste, decît numai nişte de cei fără minte *(simplicioli),* de cea mai joasă teapă, la care lipsa de respect faţă de mai marii lor e înnăscută, care sînt mereu nesupuşi, duşmănoşi, rebeli, îndărătnici! Cît pentru cele îndurate din partea subalternilor arendaşilor, bătăi, gloabe s-au plîns autorităţilor mai înalte, anume Guvernului. Pe provizor îl roagă doar să le recunoască nevinovăţia, să nu-i pedepsească în vreun fel pentru această tulburare. Dacă nu le-ar da crezare, să cerceteze întreaga tulburare şi fapta unuia sau altuia dintre ei să n-o pună în sarcină la toate satele[251].

Apărură în aceeaşi zi şi reprezentanţii Comitatului. Lucrurile fură reluate şi în faţa lor. Nu sună mult deosebit nici „protestul" din faţa lor a judelui Dumitru Todea din Rîu Mare în numele juzilor, juraţilor domeniului de sus.

Să le reţinem şi numele, căci ne vom imai întâlni ou unele din ele: Simion Bostan judele dominai din Cîmpeni, eu juraţii Gavrilă Birău, Gheorghe Bobar, Todor Bobar, Ion Birău Tocul, Andrieş Pasc, şi gornicul Gligore Birău. Din Rîu Mare: Ion Oneţ jude comitatens, Iacob Zehuţ şi Dumitru Vîţu juraţi; din Bistra Iosin Buţa jude dominai şi Petru Marc jurat; din Rîu Mic Iştoc Suciu jurat.

Ceea ce s-a întâmplat ieri în tîrg s-a întâmplat fără ştirea dinainte a juzilor şi juraţilor şi ia capilor de familie mai de omenie din cele patru sate. Spargerile le-au făcut nişte mişei de pe domeniul de sus şi streinii adunaţi din toate părţile în tîrg. Arendaşii să-şi continue mai departe orîşmăritul contractat. Ei juzii, juraţii şi oamenii mai de omenie nu-i vor tulbura şi nici băuturi nu vor aduce pentru a crîşmări, decît dacă li se dă voie de către dregători şi li se hotărăşte un loc deosebit în tîrg pentru aceasta, unde să poată crîşmări şi ei liber, cum au şi cerut prin memorii către înălţatul împărat, către Guvern şi către Cameră. Aceasta cu atât mai mult, eu cît tîrgurile (bîlciurile) sînt regeşti şi cele patru sate le-au cumpărat cu bani. Repetă şi el cît de greu le-a căzut satelor să vadă gornici înarmaţi, cu lănci, cu puşti, cu pistoale cutreierând tîrgul[252].

Inspectorul erîşmăritului arendaşilor la rîndul său nu poate trece cu vederea necesitatea despăgubirilor ulterioare şi nici viaţa nu şi-o simte în siguranţă. El a aflat sigur că unii locuitori din domeniul de sus îi ameninţă şi pe arendaşi şi pe el, le ameninţă chiar viaţa. Nu e împotrivă ca şpanul sau provizoratul să ia în mîna lor în vreun fel crîşmăritul pînă cînd va primi noi ordine sau starea de acum se va linişti. Ca nici locuitorii să nu ducă lipsă de băutură, nici erariul să nu sufere

---

[251] *Ibidem,* acelaşi număr.

[252] *Ibidem.*

agubă, el inspectorul oferă spânului sau provizorului băutură suficientă, a chiar locuitorilor celor patru sate dînd ei socoteală ulterior sau chiar rendaşii plătind orîşmarii pentru aceasta. Trece asupra provizorului Lvniţa şi buţile cu băutură sub inventar, iar el socoteşte să plece cît tai repede din faţa acestui popor turbat[253].

Juzii prin reprezentantul lor răspunseră că ei de orîşmărit nu vor i trateze, dreptul de arîşmărit ţine de Fiscul regesc, arendaşii să-şi mtinue crîşmăritul pe care l-au arendat, oa să nu poată pretinde în iitor vreo despăgubire a câştigului pierdut.

Provizorul declară şi el că fie că vor continua sau nu crîşmăritul, «nda de 12 000 florini anual vor trebui să o plătească, iar crîşmăritul i sine nici el nu-l poate trata fără ordine precise de la Tezaurariat.

Reprezentantul juzilor, Dumitru Todea, reluînd euvîntul insinuiază i arendaşii au luat crîşmăritul ou arendă atît de mare cu gîndul la un ştig nemăsurat. Iar ca să aibă .motiv de desbăgubiri şi-au înarmat gorcii, pe doi i-*au pus să alerge călări prin tîrg înjurând pe locuitori, şi rum caută cum ar putea să se sustragă de la plata arenzii. Ei (ţăranii) lasă pe domnii arendaşi liberi să crîşmăreaiseă, şi care din ei (ţăranii) i avea bani şi va vrea, să bea vin, care nu să bea apă!

Provizorul OT fi vrut să încredinţeze, sub răspundere, paza pivniţei endaşilor judelui şi locuitorilor din Cîmpeni. Satul însă nu voi să imeaseă, arendaşii să şi-o păzească singuri oa şi pînă acum, ei au sstule slujbe de făcut, iar arendaşii îşi au slugile lor, gornieii plătiţi, -şi păzească cu ei pivniţa, iar dacă vor fi siliţi, declară că vor recurge instanţele mai înalte. Inspectorul oferi atunci pentru pază pe gornicii i, dacă aceia, fugiţi acum de teamă, vor putea fi readuşi. Crîşmăritul ai departe însă îl refuză din nou de teamă ea lucrurile să nu ia o întorţură şi mai primejdioasă.

Provizorul propuse şi satelor să ia asupra lor crîşmăritul în eontilare, dar acelaşi răspuns: ele nu vor să trateze crîşmăritul numai dacă r primi de la Cameră dreptul de a crîşmări şi ei. încheie şi el că fără dine precise din partea Tezauirariatului nu poate trata crîşmăritul[254]. Jocul acesta al inocenţei, al neştiinţei, pentru juzi, şi mai ales pentru ui ca Dumitru Todea, nu era deloc uşor. Aruncarea vinei pe slujitorii 2ndaşilor, pe netrebnici, pe străini nu prea avea aer de verosimilitate, sistenţa ca arendaşii să orîşmăreaseă mai departe îşi avea şi ea reversul sibil: să mai crîşmăreaseă dacă le convine!

Tezaurariatul nu se mulţumi cu atît. N^avea să se întemeieze numai depoziţiile de moment ale celor interesaţi. Oficiul superior minier ordonă el — împreună cu vicejudele nobililor şi cu doi cancelişti caii, în frunte cu *homo regius* Francisc Csernyanszky să facă o investaţie amănunţită, să vadă dacă tulburarea se datorează într-adevăr rtării din tîrg a slujitorilor şi gO'rnicilor arendaşilor sau altcuiva treie să i se impute culpa? Să se descopere corifeii exceselor săvîrşite,

---

[253] *Ibidem.*

[254] *Ibidem,* Declaraţii în faţa a doi asesori ai comitatului, a tricesimatorului Cimpeni şi a unui nobil.

să se evalueze pagubele, spre a fi despăgubite să se deschidă acţiune împotriva făptaşilor pentru a fi pedepsiţi. Oficiul minier să se străduiască să convingă pe arendaşi să continue orîşmăritul, mai ales dadă se va afla din cercetări că numai din vina slujitorilor lor s-a iscat tulburarea. Iar dacă de teama nesiguranţei ar refuza, Oficiul superior să indice cîtă forţă armată şi pe cît timp e de cerut de la Prefectura Armelor pînă la restabilirea securităţii crîşmăritului. Altfel, şi arendaşii să fie serios chemaţi să-şi oprească sever slujitorii de la orice insolenţe[255].

La cercetarea ordonată de Tezaurariat, încheiată la 19 iunie, cei 48 de ascultaţi caută iarăşi să arunce vina tulburării pe insolenţa slujitorilor înarmaţi ai arendaşilor, spargerea buţilor pe streinii din afara domeniului. Erau de pe Gris, spun unii, din Ungaria şi din Huedin spune unul. Sporesc doar scenele, le colorează cu noi amănunte iritante. Insolenţi au fost cu deosebire slujitorii, armeni şi ei, Vertan şi Jzsăk, care alergau călări prin tîrg provocînd lumea. Gornicii în slujba arendaşilor erau şi ei înarmaţi cu puşti, cu pistoale, ou lănci. Mai mulţi ascultaţi ştiu de întâmplarea lui Zehuţ. Dar mai ştiu *şi* altele. Citează cîteva amenzi şi numai pentru cîte un pic de rachiu adus ca merinde. Pe unul oare cumpărase doi boi şi îşi bea mai la o parte aldămasul eu partenerul, gornicii îl globiră cu 6 florini, cînd doar sfertul de rachiu îl cumpărase chiar de la orîşma arendaşilor. Pe unul slujitorii l-au iritat lovindu-i în cap calul, pe motiv că nu-i face loc. Pe o femeie din Hălmagiu care vindea nuci Jzsâk o- calcă cu calul şi-i împrăştie nucile. Alergmd mai departe, pe un om de pe Criş, care-şi aşeza în sac lîna cumpărată în tîrg, îl răsturnă cu calul. Acesta, furios, începu să-1 înjure de suflet, puse mîna pe o securice şi se repezi la butoiul cel mai apropiat şi—1 sparse. Ceea ce văzînd alţi orişeni se repeziră la altele şi aşa le^au spart apoi ou ce-au putut, cu securi, cu bîte, cu pari, ou pietre pe toate. Au spart, după mărturii 8 sau 9 buţi, sau 8 buţi de vin şi 2 de rachiu, „Spargeţi — strigau — pentru că noi nu putem vinde vin din pricina arendaşilor". — „Spargeţi, nimiciţi buţile arendaşilor, nimic nu vă temeţi" — se în demnau unii pe alţii.

Dar acum aflăm şi ceva în plus. Ştefan Şimonca din Cîmpeni auzise că cei din Rîu Mare şi din Bistra se adunaseră în preziua tîrgului şi hoitărîseră că întrucît ei cumpăraseră dreptul de tîrg au voie să crîşmărească. De ceea ce înştiinţaseră şi pe arendaşi. El e cel care a reuşit să-i oprească să nu spargă şi pivniţele. Judele Dumitru Goia ştie că juzii şi juraţii domeniului de sus s-au dus la Abrud, la Samuil Martzi să le facă cerere la Tabla comitatului pentru crîşmărit, sau cel puţin pentru prima zi de tîrg, acesta fiind dreptul celor patru sate, nu al arendaşilor. Tricesimatorul auzise de la Anton Biszitrai că în preziua tîrgului Dumitru Todea trecînd pe la el i-a spus că poporul e în mare fierbere şi are de gînd să spargă buţile arendaşilor, cerîndu-i sfatul. La ceea ce el ar fi sfătuit, să nu o încerce. Gornicul şpanal Petru Gligor ştie că locuitorii celor patru sate nicidecum n-ar fi vrut să îngăduie crîşmăritul arendaşilor în cele două zile de tîrg, căci târgul e cîştigat de ele, au plătit taxă

[235] Sibiu, 29 mai 1782. *Ibidem,* sub acelaşi număr.

fcru el. Martin Polyak din Abrud auzise de la nişte cîmpenari după ^gere, că spargerea au hotărît-o încă cu două săptămîni înaintea ului. Şimoca Cotoşel (Cotişel) din Cîmpeni — auzise nobilul Fikker Abrud — ar fi amenințat pe armeni să nu ducă vin la tîrg în peni. Şi dacă vom merge ce veţi face cu noi? Voi cu mărfuri puteţi t în voie, dar pe arendaşi nu-i suferim, căci noi plătim darea împără- că. Preotului Avram Şuluţ care ducea rachiu pentru armeni, un om crîngul Sohodol îi zisese: veţi vedea ce va fi în tîrgul de vineri din peni, de se vor mira toţi oamenii veniţi la tîrg. Unui ţăran mai băut, trai îi zicea că armenii nu de la împăratul au arendat crîşmăritul, ci lai de la căpitanul Aron. Ba că armenii, şi mai ales Vertan şi Jszâk .u mai îndrăznească să vină niciodată la ei, să se care în Armenia, ara lor, căci dacă vin nici nu se mai întorc de aici, în cătuşe vor fi icaţi toţi. li vor omorî pe toţi dacă vor veni — întări ţăranul[256].

Provizorul, mai târziu ştie altfel. Despre autorii tulburării se poate a să se afle mai mult de la Maoavei Bota, Vasilie Goia şi Burz Sim. >t principali autori şi corifei îi ştie pe Dumitru Todea, judele din Mare, Simion Bostan, judele din Cîmpeni, Iaeob Zehuţ, Pasc Cotoşel etru Nieula, iar ca soţi pe Dumitru Popa Marc preotul crîngului îje, Avram Şchiop, Şimoca Cotoşel jude în Cîmpeni. Tot din Cîmpeni oroi Popa Gliga şi Ion Morar. Printre cei oare au spart ştie pe Petru la şi pe Todor Todea fiul lui Dumitru Todea[257].

Cercetările însă nu readuceau siguranţa pentru arendaşi şi nici jul de a mai relua orîşmăritul în domeniul de sus, în ciuda asigură- oficiale, în ciuda somaţiilor de a-şi respecta contractul. îl continuă ii în cel de mijloc şi cel de jos.

3ar nici în cel de mijloc nu mai mergea normal după întîmplare. snii îşi iau îndrăzneala, încalcă dreptul cumpărat al armenilor, sabo- , amenință.

[3]rovizorul interimar Podivinsky relatează o întîmplare semnificativă: >oi din Cîmpeni, Şimoca Cotoşel şi fiul lui Simion Birău, trecînd Abrud-Sat pe lîngă casa unde locuia slujitorul arendaşilor Iosif n, văzîndu-l în curte se legară', de el, cu groaznice înjurături şi îme, îl provocară chipurile să le confişte vinul şi rachiul pe eare-l iu dacă îndrăzneşte. El le răspunse cu cinste să nu-i po'arte grija, vadă de drum. Dar nu se lăsară deloc, se apropiară amenințînd el şi ceilalţi armeni trebuie omorîţi. Slujitorul se retrase în casă, i- icercară să intre şi aci cu puterea, amenințară să-i pună foc dacă se la ei. Ajuns la strîmtoare, deveni şi el agresiv. Atunci Şimoca, de toate cele sfinte îi strigă că dacă lunea viitoare vor mai siţi el şi ceilalţi armeni în domeniul de mijloc, negreşit vor fi ţi, prea puţin se tem ei, dacă arendaşii aduc asupra lor şi o sută daţi, ei vor veni împotriva lor o mie.

ei doi fură prinşi apoi, pentru a fi judecaţi. Şimoca Cotişel, ca comitatens fu lăsat pe cauţiune ca să-şi poată da socotelile[258].

', ^scultarea, Tezaurariat, 1782, nr. 683. «aport d;n 9 sept. 1782. *Ibidem,* sub acelaşi număr. *loidem,* nr. 884, 942.

Arendaşii în 20 iunie se plînseră Tezaurariatului iarăşi împotriva schimbătorului de aur Gheorghe Bisztrai. El îndemna pe ţărani să reziste, să se opună. Crişmăritul n-a fost arendat cu ştirea împăratului, ci doar prin a treia mînă arendaşilor de acum — le spunea el. Şi iarăşi împotriva Popii Lazăr din Abrud-Sat. La parastas, pentru că s-a confiscat o ploscă de vin adus din afară pentru el, drept răzbunare, afurisea în faţa plebei pe toţi cei care iau vin de la arendaşi şi pe toţi care au născocit arenda, şi aşa plebea superstiţioasă, de teama fulgerului în tot timpul sărbătorilor de Paşti, împotriva obiceiului, s-a abţinut de la frecventarea erîşmelor spre nu mica pagubă a arendaşilor. Arendaşii au trebuit să caute pe vicarul neunit. Dar cu toate că popa chemat fu silit să-şi retragă cuvintele, ei arendaşii nu cunosc pînă acum efectul retragerii. Pînă cînd nu va fi luat mai aspru, poporul va stărui sub puterea afuriseniei. In legătură cu tulburarea, ei arendaşii acum mai ştiu că ţăranii domeniului de sus încă cu două săptămîni înainte de tîrg hotărîseră violenţa[259].

Provizorul, drept răspuns e de părerea ca autorii şi instigatorii tulburării să fie pedepsiţi numaidecît cum merită şi obligaţi la despăgubire, dar şi arendaşii să-şi continue erîşmăritul întrerupt, ca îneetînd cîştigul paguba să nu devină şi mai mare[260].

La apropierea tîrgului de Sînpetru din Cîmpeni, oare în 1783 cădea la 8—9 iulie, armenii se gîndesc la o nouă tentativă de a-şi expune în tîrg băuturile.

Intenţia lor stîrni, firește, o nouă agitaţie. Provizorul Devai prevenise Oficiul superior minier încă de la 1 iulie. Pentru asigurarea crîşmăritului lor în tîrg şi supunerea locuitorilor la prestaţii e nevoie de 500 (!) de pedeştri şi 200 de călăreţi. Corifeii, fără ajutor militar şi fără tulburare nu pot fi prinşi şi deţinuţi. Fără asistenţă militară n-ar putea crîşmări nici provizoratul, necum arendaşii[261].

Cele patru sate protestară în 4 iulie şi în scris. Aud că arendaşii vreau să aducă vin de orîşmărit în tîrgul de Sînpetru din Cîmpeni, cu însoţire militară. S-a văzut doar ce s-a putut întimpla în 24 mai, cînd a fost tulburată negustoria tuturor, şi a celor din afară, dar şi a lor, vînzarea vitelor mai ales, în dauna taxei dominale şi a altor prestaţii. Vreau să fie opriţi domnii arendaşi de la negoţ în tîrg, cu sau fără braţ militar. Ei să nu împiedice în nici un fel negoţul, altfel ei, supuşii, nu vor fi în stare să poarte nici o sarcină publică[262].

Armenii sondară totuşi, la 5 iulie, Oficiul superior minier, dacă crede că o pot face în siguranţă? Se gîndesc, firește, la temeritatea poporului. Ei ştiu că nici măcar în domeniul de mijloc nu pot urmări în siguranţă pe „prevaricatori". O recunosc însişi că „răul dinainte se poate preface în şi mai rău"[263].

[259] *Ibidem,* nr. 577.
[260] *Ibidem.*
[261] *Ibidem,* nr. 679.
[262] Tezaurariat, 1782, nr. 644.
[263] *Ibidem.*

In asemenea condiţii autorităţile desigur nu-i încurajatră, şi nici ei ■şi luară îndrăzneala de a înfrunta ostilitatea. >

In dosul agitaţiilor, şi autorităţile şi ţăranii îl văd mereu pe Horea, complicii, cu fraţii săi Petru şi Damian zis şi Dumac[264]. „Am auzit de 3umitru Todea, Şimoca, Popa Ioan şi soţia acestuia ... că au ameninţat armeni că dacă se vor întinde pe locurile acelea (cele alese de ţărani ttru crîşmărit) îi vor ucide, căci pînă va trăi Horea ei (oamenii) n-au ce să se teamă" — declara în 22 iunie 1782 soţia coşmarului din ipeni[265]. „In casa lui Petru Motora — declară tot ea — am auzit ■estindu-se de către Şimoca, Horea alias Ursu Nieula şi Dumitru Todea jreotul Popa Dumitru Marcu din Certeje i-a obligat pe ei prin jurămînt-jscultare şi că tot ceea ee el va porunci, să împlinească, încredinţaţi d că pînă cînd el popa şi Horea vor trăi, ei şi domeniul nnau a se L,e de nimic"[266].

Horea e ţinut mereu sub observaţie de dregătorii domeniului, de pro->rul domeniului Gheorghe Devai cu deosebire. Nu mult după tulburare, I iulie 1782 aceste scrie din Cîmpeni: „Horea alias Ursu Nicula despre 3 domnul şpan scrisese de eurînd că a plecat din nou la Viena, încă a plecat; în prezent se află aici în târg; au făcut atîtea şetre în care u expus vinul de vînzare, că de multă vreme nu-şi amintesc să fi us atîta vin. Cei din Abrud şi cei din Abrud-Sat au adus chiar şi îiu destul şi îl vînd. Am pus să fie adunate bîtele şi ciomegele de la lenii venind la tîrg"[267]. în februarie 1783 e căutat şi în Ciucea. Oficiul itan scria comitatului Cluj să prindă pe Ursu Nicula, Petru Nicula şi iciu Cristul, „ooriphaeos quosdani tumultus excitantes", care s-ar fi ins în satul Ciuoea[268].

Armenii n-au mai îndrăznit să vină în tîrg, în schimb ţăranii, se *i,* crîşmăriră sub ochii autorităţilor.

Apropiindu-se târgul de Sîntămăria Mică nou obţinut de delegaţiile neşiti prin privilegiul imperial din 14 august 1782, cele patru sate ale leniului de sus îşi încearcă din nou norocul. Oerură Guvernului drep-de a-şi putea vinde băuturile şi' de a beneficia de taxa tîrgului în Jitea privilegiului lor, aceasta aducîndu-le un cîştig necesar pentru >erirea multelor lor nevoi, mai ales că ele au cumpărat locul şi vama ilui. Privilegiul însă se exprima în termenii generali ai privilegiilor îrg, vorbea de libertatea vînzării a tot felul de mărfuri sau lucruri, Ximenea anume băuturile[269]. Directorul fiscal, consultat, fu de opinia il interzic supuşilor crâşmăritul şi măcelăritul înainte de Sînmihai. ce fu de acord şi Tezaurariatul[270].

---

^ Al Neamţu, *op. cit.,* p. 263.
[a]* *Ibidem.* [266] *Ibidem.*
268 *[J?idem]* **P- 264.**

După ***Protocollum politicum*** **al corn. Cluj, 1783, febr. 24, D. Prodan,** ***op.*** *cit.,*

»! £ezaurariat' [178]2, nr. 52. M
Tezaurariat, 1783, nr. 632. ™

Guvernul în răspunsul său din 30 iunie 1783 se arată contrariat. La asemenea cutezanță, supușii au fost iarăși, fără îndoială atîțați de vreun avocat. Nici vînzarea liberă a băuturilor, nici taxa tîrgului nu li se poate nicidecum admite. Decît doar pentru ușurarea lor întrucîtva admiterea acestui al cincilea tîrg sau mutarea unuia din tîrguri la această dată pentru a-și putea vinde mai bine vitele îngrășate. Dreptul de crîșmărit e în virtutea legilor al Fiscului, și cum pe domeniul Zlatnei nimeni nu are vii, acest drept îi compete fără limită. Privilegiile se acordă doar fără a vătăma dreptul altuia; așa această neașteptată pretenție a supușilor e vrednică de o severă dezaprobare[271].

In Cîmpeni se țineau înainte patru tîrguri anuale, la Florii, la Rusalii, ■la Sînpetru și la Sf. Dumitru, iar săptămînal sîmbăta. Cel obținut pentru 27 și 28 august era al cincilea. Grîșmăritul îl țineau locuitorii, oare-l răscumpărau cu taxă anuală. Ei au cumpărat și locul de tîrg. Vama tîrgului, care aducea vreo 40 florini anual se împărțea între șpan și judele din Cîmpeni. Ea se lua numai de la streinii care aduceau mărfuri. Locuitorilor nu li se lua nici după vite[272]. Dacă s-ar introduce o asemenea vamă, remarcă provizorul însuși, locuitorii și^ar duce vitele de vînzare la Huedin, la Aiud, la Tuirda, la Cluj[273]. Noul tîrg se menținu, vama târgurilor rămase ca și pînă aci, crîșmăritul însă nu.

La 19 august cei doi armeni, oerînd Tezaurariatului rezilierea contractului, își varsă furia împotriva locuitorilor. „Acest popor incult al așazișilor mocani" a stîrnit atîta ură împotriva lor din pricina crîșmăritului, că nu mai e de umblat printre ei nici unui arendaș și cu atît mai puțin de neamul lor armenesc, li amenință deschis cu toate felurile de moarte dacă mai continuă arenda. După exemplul lor au turbat și cei din domeniul de mijloc. Slujitorii, bătuți de moarte, nu mai îndrăznesc să se apropie de cele două domenii. Și doar provizorul cunoștea prea bine obiceiul acestui neam viclean și neîmblînzit al mocanilor, știa că trăind pe aceste locuri sterpe, cîștigîndu-și ale traiului mai ales din vînzarea de vin și rachiu, cere pentru el crîșmăritul. încă din timpul tulburării sofroniene își roade doar frîul[274].

Tezaurariatul răspunse negativ la 31 decembrie[275].

Cele opt sate, se vede, înaintaseră încă un memoriu, în același sens, căci întîmpinările vicecomitelui și judelui nobililor investigatori la 19 septembrie 1783 vorbesc de două. La cele din primul memoriu mai adăugau că privilegiul de oare s-au bucurat pînă acum nu și l-au reprimit, comisarii trimiși de Guvern pentru cercetare ori n-au făcut cercetarea cum se cuvine, ori interesați n-au răspuns cu dreptate la poruncile preaînalte, deși au cerut de la Guvern în nouă (!) rînduri comisari din afară neinteresați, nu li s^au dat. Pe ei cei care se întorc de la Viena dregătorii domeniali îi amenință în toate chipurile, încît lăsîndu-și copiii, rătăcind de ici colo, nu-și mai pot lucra minele. Au cerut nu numai menținerea

---

[27]i Arh. St. Sibiu, 29e, 29g, ™
Of. minier, 1777, nr. 90. [273]
Ibidem, 1778, nr. 204. [27]«
Ibidem, 1782, nr. 804. [275]
Ibidem, 1783, nr. 158, 159.

viaţă a celor condamnaţi, ci şi ca pînă cînd nu se vor rezolva contrasele între ei şi domnii lor, dregătorii să se abţină de la orice prindere.'; e patru sate ale domeniului de sus au arătat împăratului şi deosebit? • deşi după privilegiile lor nici un arendaş din afară nu are voie săi mărească în tîrg împotriva voii juzilor, totuşi provizorul Devai, îm-* riva voii tuturor, a lăsat să se aducă nouă buţi, ceea ce văzînd locuitorii iu vărsat pe toate. Şi-apoi li s-au luat 10 000 florini despăgubire. Investigatorii convoeînd — spun ei — din Rîu Mare 40, din Hîu Mic; din Cîmpeni 60, din Bistra 26, din Mușca 4, din Cărpiniș 6, din[1] :ium 7, din Baia de Ades 8 locuitori, juzi şi juraţi şi cetindu-le punct punct, în limba lor, plîngerile, toţi au răspuns într-un glas că ei de memoriile acestea, nici de altele dinainte nu ştiu nimic, nici nu iu să ştie şi nici nu s^au făcut eu eonsimţămîntul şi preştiinţa lor, loar de către unul sau altul de fire neliniştită (pe oare ei însă nu-i osc), rătăcind, ascunzîndu-se ici colo, ori îndemnaţi de către neamurile apropiaţii celor condamnaţi. Despăgubirea cea mare nici nu priveşte)t satele domeniului de sus. Şi ea a fost stabilită nu la 10 000, ci la 0, strînşi pe rînd. Cei 110 husari au fost aduşi pe capul lor numai un timp. Cele două memorii sînt împotriva adevărului — conchid îstigatorii[276].

Cînd arendaşii fură somaţi să plătească arenda de 2 000 de florini pe nele două luni, cu data de 1 august, se eschivară. în domeniul de ei nu mai crîşmăresc şi nici în cel de mijloc orîşmăritul nu merge, enii îşi aduc din afară băuturi pentru nevoile lor şi chiar le orîşmă-, împotriva oprelistii. Să fie suficientă cauţiunea depusă, pînă cînd a rezolva problema[277].

Drept dovadă aduseră declaraţia colectivă a crîşmarilor din Abrud-Cărpiniş şi Bucium. Ar orîşmări înainte — spun ei — dar de cînd cu urarea de la Rusalii din tîrgul de la Cîmpeni, oamenii prinzînd înore-, slujitorii arendaşilor nu mai îndrăznesc să se poarte atît de strict cu Icătorii ca mai înainte, oamenii peste tot îndrăznesc să-şi ducă băutură eama lor acasă. Din ceea ce a urmat că băuturile arendaşilor deloc rec, scad, se acresc, se băloşesc, spre paguba lor, a orîşmarilor. Aren- nu vor putea pretinde doar ca ei, erîşmarii, consitrînşi să plătească iba să se ruineze, să ajungă la extremă nevoie. Dacă arendaşii nu ţine crîşmăritul în forma dinainte de Rusalii, să-şi trimită oamenii i de la ei, crîşmarii, înapoi băuturile care se găsesc, să le rînduie)are pentru strîngerea datoriilor din afară, căci ei, în condiţiile în a început să se facă orîşmăritul după Rusalii, declară *cum protesne* că mai departe crîşmari nu vor fi, domnii arendaşi să se îngri- ă de alţii. Şi cer răspuns fără întîrziere. Semnaţi mai mulţi crîş-[278]

Băuturile arendaşilor nu treceau desigur şi pentru că erau şi mai ipe şi mai rele. O ştie şi Oficiul minier că domeniile de sus de la

---

>77 ^Zaurariat, 1783, nr. 1136. ;
Of. minier, 1782, nr. 848. ■
Ibidem, acelaşi număr.

arendaşi trebuie să cumpere cupa de vin cu 10 şi 12 creiţari, pe cea de rachiu ou 24, oînd înainte puteau cumpăra în Abrud şi în alte locuri mai ieftin, cupa de vin cu 6 şi 7 creiţari, cea de rachiu cu 14. Vedea şi Oficiul că arendaşii abuzează de prevederile contractului. Un supus din Cărpiniş se plînsese că i-au confisoat trei vedre de rachiu de prune fiert înainte de -arendă şi pe deasupra a fost şi globit cu 10 florini[279]. Şi asemenea confiscări se petreceau mereu.

Referind la 8 februarie 1783 Guvernului, Tezaurariatul e de opinia că nu poate fi reziliat contractul înainte de trei ani. Arendaşii vor fi despăgubiţi de pagubele suferite şi vo-r fi ajutaţi cu braţ militar să-şi reia crîşmăritul. Aceasta în urma referatului provizorului, care aduse iarăşi mai multe argumente. Chiar din declaraţiile lor reiese că nu vor să fie reintroduşi în dreptul de crîşmărit — spune el. Şi dreptul de orîşmărit li s-a acordat ca o favoare specială, deci ceea ce lor înşişi le-a plăcut, să nu le displacă acum, pînă la expirarea termenului. Dacă nu primesc, s-ar putea întîmpla ca şi în domeniul de jos şi cel al Băii de Arieş să se încerce aşa ceva. Ele atît aşteaptă, să vadă cum ies lucrurile în domeniul de sus. Şi-apoi de ce să renunţe şi la domeniul de mijloc, cînd n-au fost tulburaţi decît în cel de sus? Au contractat crîşmăritul pe trei ani şi acum renunţă după o jumătate de an[280].

La 14 februarie armenii vin cu o nouă şi lungă întâmpinare, împotriva opiniilor provizorului acum întorcînd foaia. Provizorul a arendat ceea ce n-a avut nicicînd şi doar dreptul spune că *nemo dat, quod non habet.* în domeniul de sus şi de mijloc Fiscul n-a exercitat doar nicicînd crîşmăritul, ci el a fost mereu, totdeauna al locuitorilor. Nici el, provizorul, nu s-a ţinut de contract, nu i-a putut scuti de vama de la poduri. Nu le-a putut asigura liniştea crîşmăritului. Nouă luni n-a putut linişti această plebe neînfrînată şi întărîtată, n-a putut-o aduce la ascultare şi supunere. Chiar dacă s-ar aduce braţ militar, n^ar face decît să le aţîţe sălbăticia. Execuţia militară i-ar face şi mai răzbunători, după firea neamului lor care „ţine minte". N-ar face deeît să le dezlănţuie furia, cruzimea împotriva lor, a arendaşilor şi a servitorilor lor, punîndu-le în primejdie viaţa. Protestează din nou împotriva contractului, de la început vicios, şi care prin impedimentul ivit s-a invalidat cu totul. Ei renunţă cu totul la crîşmărit, cu deosebire la cel din domeniile de sus şi de mijloc, nu mai vreau să-l continue chiar dacă li s-ar oferi gratis, şi chiarr dacă s^ar putea îmblînzi într-un fel îndărătnicia locuitorilor, aducîndu-i la ascultare[281].

Răspunsul Tezaurariatului e un nou refuz. E adevărat că în domeniile de sus şi de mijloc Fiscul n-<a exercitat însuşi crîşmăritul, ci 1-a lă-' sat locuitorilor în schimbul unei anumite taxe. Dar după legi crîşmăritul îi compete în întregime şi aşa 1-a arendat extins la întregul domeniu, suplicanţii deci pînă la expirarea contractului trebuie să se ţină de el. Recunoaşte însă necesitatea despăgubirii lor şi a pedepsirii vinovaţilor,

[279] *Jbidem,* nr. 833.
[280] Tezaurariat, 1783, nr. 141.
[281] *Jbidem,* 1783, nr. 158, 159.

are să fie aduşi în faţa forului dominai şi pedepsiţi cît mai sever, după aerit. Tumultuanţii să fie readuşi la linişte prin braţ militar şi arenlaşii reintroduşi în exerciţiul crîşniăriitului[282].

E ceea ce Guvernul hotărîse prin ordinul din 5 decembrie 1782. Auorii tumultului descoperiţi să fie numaidecât prinşi, să fie strict examicaţi asupra complicilor lor care şi ei să fie prinşi şi-apoi toţi să fie juecaţi şi pedepsiţi exemplar spre teroarea şi a altora, iar arendaşii să ie din nou introduşi în exerciţiul crîşmăritului — cum opina şi comisia e cercetare[283].

Tezaurariatul referind Guvernului la 17 februarie, urgitează prindeea corifeilor, altfel venind primăvara şi înverzind pădurea fug şi cu reu ar mai putea fi găsiţi. E urgentă readucerea păcii şi continuarea rîşmăritului[284].

Discuţiile între autorităţi şi arendaşi continuă luni în şir. Arendaşii or să renunţe definitiv la erîşmărit pe domeniul de sus şi de mijloc, utorităţile miniere, domeniale, Guvernul însuşi insistă, contractul treuie respectat, erariul nu poate fi păgubit, arendaşii vor fi despăgubiţi e daunele suferite[283]. Provizoratul propune ca ele să fie adăugate la Dntribuţie şi strînse deodată eu ea, iar dacă locuitorii ar refuza, să fie irînse cu execuţie militară[286]. Dar arendaşii să nu fie despăgubiţi decît înă la sfîrşitul lunii februarie, dacă vor primi ea de atunci încolo să sntinue orîşmăritul şi în cele două domenii. Dacă nu primesc, cum spun, i o facă în dauna lor, nu vor mai putea pretinde despăgubire[287].

Arendaşii însă declară încă o dată că nu vor să reia cu nici un chip rîşmăritul în cele două domenii, nici nu pot, nici nu vor[288].

Provizorul rezistă şi el, şi în faţa Oficiului minier, şi în faţa Comiei. Arendaşii vin mereu eu plângeri nefondate. De zece luni exercită - îşmăritul şi totuşi n-au plătit decît 6 000 florini. Găsesc fel şi fel de ibterfugii, ca să cîştige timp. Deşi despăgubirile pe domeniul de sus s-au rîns în cea mai mare parte. Să fie serios admoniaţi, să nu întîrzie reproducerea arenzii prin argumentele lor fragile şi vane, păgubind eraul cu cheltuieli netrebnice. Să ştie că pagubele venite din refuzul lor rsuz în [reintroducerea arenzii vor fi aruncate în sarcina lor[289]. Arenda-i nu obosesc nici ei cu răspunsurile[290]. Dar nici provizorul. Tulburarea i făcut-o locuitorii, de care provizoratul nu poate răspunde, iar de îspăgubirea pagubei din tîrg şi a eîştigului posibil au fost asiguraţi, •endaşii deci nu au motiv să se plîngă — pledează provizorul[291].

Adresîndu-se la 3 aprilie Tezaurariatului, provizorul acuză din nou rgiversaţiile armenilor. Dacă nu satisfac prevederile contractului, nici

---

[282] *Ibidem.*
[283] *Ibidem.*
[284] *Ibidem.*
[285] Of. minier, 1783, nr. 196.
3
[*8] 1783 mart. 2. *Ibidem,* nr. 254.
[""] 1783 mart. 6. Of. minier, 1783, nr. 267. Tezaurariat, 1783.
[2g°] 6 mart. Of. minier, 1783, nr. 275.
6, 8 şi 14 mart. Tezaurariat. De asemeni Of. minier, 1783 nr. 267
[820] *Ibidem.*
[291] 17 mart. Of. minier, nr. 338.

Fiscul, nici domeniul să nu fie obligaţi la despăgubirea promisă. S-au încasat pînă acum din domeniul de sus 7 924,59 florini care s-iau depus în casa Oficiului minier[292].

Gloaba s-a strîns repede, e de presupus cu ce ingerinţe. Să citäm imaginea reţinută de la bătrini de Alexandru Sterca Siulutiu:

„Aceşti neomenoşi şi varvari militari, după cum mi-au spus unii dintre bătrîni, cari suferisă acestea, căpătînd pe om cu familia sa acasă, dacă na minteni plătea gloaba şi tălpăşagul (diurna executorului se numea *tăl-păţag)* cel arbitrariu şi după plan dictat şi impus, şi dacă nu avea să-i frigă pui de găină, sau să-1 tracteze cu mâncare şi beutură după pofta lui, parte ăi lega cu mînile în spate de picioarele laviţei cele afund împlîntate în pă-mînt şi înaintea ochilor gazdei aşe legat, îi necinstea cu putere<a> nevasta, sau fata sa fecioară de avea; parte ăi lega bot cu capul între picioare şi îi făcea ca o loptă rotundă, şi aşa din un vîrv de deal, îl sloboza de a du-riga la vale în jos aşa, cît după ce cu împet mare s-au durigat, sau s-au rotat pe deal în jos, la mulţi cînd au ajuns în vale, le era rupt au osul spinarei, au vreo mînă, au vreun picior, nu puţini au şi murit; parte să lega afară la gard iarna cu mînile în spate, şi făcînd scrob din gunoaie, sau scîrnă puturoasă de găină, sau de porc mestecată cu scîrnă de om, îl în-turna acest scrob în vîrful capului bietului om, aşa cît pe părul cel mare ce s-au obicinuit a purta români <i> curînd în jos, înghiaţa şi să făcea sloi spînzurători pe umeri de pe păr din acela scrob; mulţi să lăsa şi peste noapte afară, şi aşa degera. De avea bietul om în casa sa ceva de preţ, vre un ţol sau cergă, sau haină, sau alt lucru mai preţios militariul executor îl lua pentru vecie, şi îl ducea. Şi aşa s-au strîns gloaba toată, şi nu numai Ar-meni<i> da şi deregătoarele politice peste competenţie s-au despăgubit"293.

S-au întîmplat întocmai? Inventivitatea executorilor de gloabe, de dări, de restanţe, o ştim şi din alte părţi, e fără margini, mintea omenească e capabilă şi de asemenea scabroşenii. Mai ales că la asemenea prilejuri se trimiteau obişnuit executori neromâni, cum ştie Siulutiu, de preferinţă secui. Verificabile sau nu, cît de active psihologic puteau fi asemenea imagini într-o masă biciuită? Trebuie să ne închipuim doar revolta, rezistenţa: cei mulţi nu se simţeau în niciun fel vinovaţi, nici nu orîşmăreau, nici n-au fost părtaşi la spargerea buţilor, nici nu fuseseră în tîrg.

Arendaşii însă nu vor nici acum să reia orîşmăritul, deşi acum şi corifeii au fost prinşi — relatează Comisia. Nici după ce satele au fost pacificate. Fusese acolo Comisia însăşi, convocase din cele patru sate renitente în număr mare pe locuitori, le-a arătat în limba lor amenînţînd fie cu indignarea împăratului, fie cu execuţie militară dacă nu se supun şi nu-şi plătesc întocmai restanţele, fiscale şi urbariale, fie ademenind cu clemenţa lui dacă da. La ceea ce într-un glas au răspuns că se vor supune la toate[294]. E necesară reintroducerea orîşmăritului şi pentru nevoile ar-

[292] Tezaurariat, 1783, nr. 366, Of. minier, 1783, nr. 674.

[293] Al. Sterca Siulutiu, *Istoria Hori şi a poporului românesc din Munţii Apuseni ai Ardealului,* Ms. 1860, p. 123—124, Bibi. Filialei Academiei Cluj.

[294] Tezaurariat, 1783, nr. 403, 404.

i oare soseşte, miliţia aşezată în satele domeniului de sus nu poate loar fără băutură[295]. Aceasta era în drum. Plecase dinspre Blaj în Drilie o „turma" de husari din regimentul Kalnoki, în frunte cu un enent primar, oare venind prin Zlatna pleacă la Abrud şi de acolo mpeni[296].

\bia acum, după sosirea armatei, se învoiesc arendaşii la reluarea Lăritului. Reintroducerea solemnă e fixată pe 22 aprilie, şi urmează i facă în prezenţa armatei[297]. Dar cu aceasta se readuce şi acelaşi / de agitaţie, agravat acum şi de armata care trebuia încartiruită, înmtă. Provizorul insistă la 18 aprilie ca şi după aceea să mai rămână icotenent cu 30 de soldaţi pînă cînd se plăteşte toată dauna hotărîtă şmăritului, pînă cînd vor fi prinşi toţi corifeii şi fruntaşii şi pînă se va putea stabiliza orîşmăritul reintrodus[298]. încep iarăşi urmăriarestările, cercetările, gloabele, abuzurile, întreţinerea acelei atmosaţîţate oare mai luase foc odată. Acestea veneau peste despăgubirea care se încasa cu zel. In aprilie 1783 armenii îşi evaluau pagubele i 968,21 1/4 florini renani, provizorul la 7 943,06 3/3 florini. Iar despăgubirii a fost definitiv stabilită la 9 284,17 3/4 florini, sumă la 27 iulie 1784 se găsea încasată. Se încasase deodată cu darea *îndu-se cîte 33 creiţari la florinul de dare. Locuitorii nu numai că ierdut cîştigul posibil al crîşmăritului, dar au trebuit să-l şi plăî copios. Iar pe timpul refuzului armenilor de a orîşmări, a luat ăriitul provizoratul. Aceasta cînd preţul băuturilor vărsate şi buţilor *d* s-au evaluat doar la 893,30 florini[299].

'aralel se agită, neputincios, şi căpitanul Aron. Denunţurile lui nu nesc. Acuză mereu, denunţă mereu fraudele, pagubele Fiscului, socoteli cît s-ar putea cîştiga[300].

La 20 iunie 1782 se adresează de-a dreptul împăratului. Acuză iarăşi provizoratul de tăinuirea venitului, de convenţia cu armenii. Cu arendarea s-au făcut forte, împreună cu Oficiul minier, să fabrice argumente şi să întoarcă pe dos adevărul. îşi luase asociaţi mai întîi pe cei doi armeni, apoi pe alţii etc. Camera aulică s-a decis pentru armeni, spre prejudiciul său şi al asociaţilor săi saşi. Cere să" fie reziliat contractul armenilor şi să Eie ratificat al său, cu atît mai mult cu cît armenii nu pot asigura cauţiunea, averea lor doar e înglodată în ipoteci[301].

In anul următor îşi repetă plîngerea către împăratul, acuză pe dregătorii domeniali, pe arendaşi. Păgubesc Fiscul la taxe şi crîşmărit cu vreo-30 000 florini anual. Domeniul de jos poate aduce şi de patru ori atîta **venit** :ît aduce acum. Martin Patruban şi Martin Bosnyâk l-au înlăturat fie din îndemnul provizorului, fie din răutatea lor cu gîndul de a defrauda FiscuL La rezoluţia din 25 octombrie 1783 el a replicat în patru puncte. Cercetarea

---

[5] *Ibidetn,* 1783, nr. 389. B
Ibidem.
[7] *Ibidem,* 1783, nr. 422. ' *Ibidem. i^* [178]2, nr. 1037, 1038; **1783 nr. 403, 404, 1195; 1784, nr.** 737, **841.**
3 *i^^'''* [178]2, nr. 1037, 103 . 1783, nr. 1024, 1043.
i^em, 1783, nr. 1024, 1043. 1782 679
Ibidem, 1782, nr. 679.

s-a făcut aşa fel că le-a fost favorabilă armenilor. A fost ratificat contractul lor, ei au fost remuneraţi, iar el cu ai săi păgubiţi, în acelaşi timp cu Erariul. Şi doar contractul armenilor e împotriva dreptului şi dreptăţii, împotriva naturii, e fabricat fraudulos, nesincer, e prejudicios Erariului şi deci poate fi invalidat, nimicit, declarat nul. Iar al lui şi al saşilor, dimpotrivă, să se ratifice. Indicase iarăşi zece puncte pentru investigaţie[302].

In lunga lui acţiune căpitanul a mişcat totul împotriva armenilor, provizorului, dregătorilor, comisiei de investigaţie, chiar împotriva consilierilor Eder şi Miiller. El, provizorul, cu dregătorii s-au îngrijit corifeii rebeliunii să nu fie prinşi. Cînd a venit comisia de cercetare din partea comitatului, prinzînd pe cei mai mici, pe cei mai mari i-au lăsat să fugă. Pe pro vizor mai ales l-a încărcat cu felurite alte acuze: cîştiguri făcute la prinderea recruţilor, însuşirea cu juzii împreună a averii decedaţilor oare trebuia să revină Fiscului. Pe consilieri îi acuza şi pe ei de interesare în arenda crîşmăritului, A insistat să se facă lumină în acest „labirint"[303].

Zadarnic însă. Provizorul, autorităţile găseau mereu contraargumente, n-au mai putut fi abătute de la contractul încheiat. Agitaţia căpitanului nu mai putea decît să sporească şi ea agitaţia generală. Zadarnice au rămas şi încercările de a face lumină în labirintul numit de căpitan, de a destrăma această ţesătură indestructibilă de interese, de nereguli, de fraude care aţîţa mereu spiritul de revoltă.

AGITAŢII PREVESTITOARE

Primejdia era foarte reală, arendaşii aveau tot motivul să se teamă. Suma mare de despăgubire aruncată în sarcina domeniului de sus după ce pierduse dreptul de erîşmărit, plîngerile mereu nerezolvate, urmăririle pentru tulburarea de la Cîmpeni, condamnările, abuzurile sporesc zi de zi agitaţiile. Insistenţele autorităţilor, zelul multora din juzi, juraţi, gornici sau şi numai oscilaţia lor între datorie şi nevoile supuşilor sporesc disensiunile, ostilităţile între ţăranii înşişi, crează duşmănii acerbe.

O agitaţie stîrni în 1778 dijma. Buciumul şi Abrud-Satul se opuseră conscripţiei mieilor. Ieşind provizorul la faţa locului, cei adunaţi strigară într^un glas că nu îngăduie conscrierea pînă cînd nu va veni hotărîre de la instanţele înalte. Provizorul reaminteşte că şi locuitorii acestor sate au fost între alţii promotori ai tulburării sofroniene. Iar acum au trimis oameni şi în alte sate ale domeniului, să le îndemne să reziste la conscriere. Dacă cutezanţa nelegiuită a acestui sat rămîne nepedepsită, cu drept cuvînt se teme — spune provizorul — de dispreţul, de batjocura, de rîsul lor. Ca un asemenea exemplu să nu mişte şi celelalte sate, corifeii trebuie chemaţi în faţa scaunului de judecată pentru nesupunere

[3(K] *Ibidem,* 1784, nr. 134 1/2.
[303] Arh. Comisiei, I, 560—564.

naltele ordine şi pedepsiţi[30]*. Sentinţa din 10 august a scaunului proral faptul îl califică temerar, ■tumultuos, tulburător al păcii publice. ;ei care s-eu pus şi ou mai multă temeritate, pe Ionuţ Dandea, Afton na Simion Cozma şi Cristea alias Tomuţ Nicula îi condamnă la cîte luni închisoare şi 50 de bîte la urmă. Dar şi juzii şi juraţii, ca unii ror datorie e să liniştească asemenea tulburări sau dacă nu pot, să iucă la cunoştinţa Oficiului suprem, ca să poată lua ■măsuri, sînt pedţi şi ei cu cîte 25 de bîte. Recursul se respinge[305]. Agitaţia în jurul crîşmăritului se confundă într^o agitaţie generală. Numele lui Horea e acum mereu pe primul plan. Şpanul domeniului de sus, Alexe Incze mai ales e mereu terorizat eamă, nu era moment să-şi găsească liniştea. In 3 iulie 1782 alar-ză pe provizor. Cea mai mare parte a locuitorilor se tulbură, nu ţin ia de nimenea, îi ameninţă urît pe ei dregătorii. El şi-^a trimis soţia itiţa la Hopîrta, unde poate va trebui să plece şi el. Aude că aren-; vreau să-şi aducă băuturile în tîrgul de Sînpetru însoţite de braţ bar. Ce se va putea întimipla dacă muntenii se adună, se îmbată? El partea lui mărturiseşte nu că se teme, dar că tremură, petrece nopţi »gi nedormit, stăiruindu-i viu în memorie atît întîmplarea de la Ru-, cît şi tulburarea sofroniană, cînd au trebuit să fugă atîţia din dre-ri. Pe fostul jude Maoavei Dota nu numai l-au ameninţat, dar l-au tiunţat că de bună seama îl omoară dacă pot pune mîna pe el. El îşi ocoleşte casa, nu îndrăzneşte nici să vină la el provizorul, noaptea scunde ici colo împreună cu soţia. Tot aşa şi Vasile Goia, fostul jude Rîu Mic. Cît priveşte tîrgul din Cîmpeni, hotărîrea locuitorilor e ca
arendaşii vin cu băuturile lor în târg, ei să se mute ou tîrgul pe lo-
Muncel, la crucea oare desparte drumul spre Rîu Mare şi Rîu Mic,
îţînd satele să-şi aducă acolo băuturile lor. Azi sau ieri a auzit că
îa a luat iarăşi drumul Vienei, dar cu cine şi cu cîţi soţi nu ştie.
ilele trecute din nou au alergat la Sibiu cu petiţie la Guvern solici-
comisari pentru cercetare, fie din sinul său, fie de la Tabla oomita-
L Nu e de mirare că se tulbură aceşti stupizi, cînd careva îi ademe-
2 că de-aoum încolo nu vor mai plăti nici taxă nici acorescenţie, iar
a regească se va micşora, de pe acum refuză să plătească[306]. La 5
octombrie 1782 provizorul Devai comunica superiorilor săi după
area aceluiaşi şpan din 4 octombrie, că supusul fiscal Ursu Nicula
Horea cu feluritele şi „coloratele" sale ademeniri din nou a strîns
de la locuitorii domeniului de sus. Anume crîngul Certeje i-a dat
lorini. Cît celelalte, nu ştie. Mogoş şi Ponor, de pe domeniul episco-
din Alba Iulia, i-au promis 150 florini. Pentru care el le^a făgăduit
- susţină plîngerile la împăratul. Atrăgînd şi pe cei din Lupşa, i-a -
irat (şi pe unii şi pe alţii) că împăratul deloc nu ştie ca ei să fie
[l]Sil'[a] domni privaţi, că-i va elibera de sub ei şi-i va ţine pentru
Şi aşa a luat drumul Vienei.

Of. minier, 1778, nr. 441. [304]
>«s S [minier]» [18] aug. 1778, nr. 629. V. şi Kemeny, *Hora Porhada 1785,* p. 27—2R Tezaurariat, 1782, nr. 644.

Provizoriii îşi exprimă temerile şi îşi face propunerile:

Şi tulburarea lui Sofronie a pornit miai întîi în domeniul de sus şi de aci s-a răspîndit în tot principatul Transilvaniei. Din îndurarea regală toţi au fost iertaţi, de aceea îşi iau şi acum această mare îndrăzneală. Că sînt înclinaţi a aţîţa tulburări, exemplu stă cazul de la tîrgul din Cîmpeni.

In aceste locuri de munte plebea crede mult în Horea, în el şi-a pus toată nădejdea — scria mai departe. Dacă-i va reuşi să ajungă la tronul maiestăţii sale, cum ceea ce a promis plebei cu siguranţă nu se va întîmpla, e de temut ca, dacă nu se previn lucrurile, primăvara să nu aţîţe o tulburare şi mai mare decît a fost a lui Sofronie. Căci, urmînd numaidecît rezoluţiile înaltei Curţi, dacă nu aţîţă poporul la mişcare, numai cît nu-1 ucid, căci de mulţi ani îi amăgeşte şi mulţi bani le-a cheltuit. E de opinia ca îndată ce Horea se va ivi la Viena, să fie prins împreună eu cei oare i s-au asociat şi să fie readuşi aici în Principat. Şi pentru că a pricinuit atîta tulburare în plebe şi a făcut atîtea cheltuieli deşarte să fie urmărit judiciar. Preotul neunit din Cîmpeni, crîngul Certeje e marele secundant al lui Horea. îndemna plebea din tot sufletul să-i pună bani la îndemînă, ba chiar în biserică a jurat pe unii pe Evanghelie că şi dacă sînt supuşi la cazne să nu mărturisească taina. Aşa a socotit provizoratul, popa să fie prins ca seductor şi supus cercetării[307]. Aceste era Popa Dumitru Marcu.

Prinderea Popii Dumitru în noaptea de 29 noiembrie şi escortarea lui la Zlatna ridică un nou val de agitaţie. Şpanul o face cu mare teamă. Cum popa e autor principal al tulburărilor, tocmai arestarea lui ar putea da naştere la noi întîmplări. E cert că ţăranii fac noi şi noi colecte — scrie el în 21 provizorului — sînt pe oale să pornească în săptămîna viitoare din nou la Viena pe Horea, vechiul lor delegat. Pot spune şi husarii veniţi (pentru prinderea popii) cît de blestemat e acest popor. Cei care se străduiesc ziua noaptea să-1 facă să împlinească poruncile regeşti, aproape la nimic nu pot ajunge. Şi el încearcă tot ce poate, dar acest popor dispreţuieşte totul, le ia pe toate drept nimic[308].

Alt fior de teamă pentru şpan.

După ce din ordinul Guvernului a fost prins de husari noaptea trecută popa din Certeje — scrie la 22 noiembrie provizorului — numai Dumnezeu ştie cît popor s-a adunat de pe munţi pînă la ora opt. Tare se teme. Vorbesc că trăgînd clopotele, Dumnezeu ştie cît popor vor aduna din Rîu Mare şi Rîu Mic să vină asupra lui. Nici el, provizorul, nici judele nobililor, nici husarii să nu spună nimănui că arestarea s-a făcut cu ştirea lui, căci de bună seama el aici nu mai poate avea loc. Dacă au ajuns lucrurile pînă aici, apoi să aibă ceva siguranţă, căci a trăi între atîtea temeri e iadul pe pămînt. Husarii (care-1 duc pe popa) nici ei să nu se întoarcă singuri, să vină cu mai mulţi, să nu li se întîmple săracilor vreo nenorocire. Au avut noroc că au făcut treaba în grabă,

---

[307] Of. minier, 1783, nr. 25, 26.

«« Tezaurariat, 1782, nr. 1187. .CSfcf *G -1*

i mulţi oameni au pornit pe urma lor şi Dumnezeu ştie ce li s-ar fi ait întîmpla[309].

Provizorul în raportul său din 22 noiembrie către Oficiul minier teme ca popa să nu fie eliberat cumva. Nu numai popa ar jubila atunci 3-ar întoarce în triumf, dar poporul pornit, fără îndoială, şi-ar lua îndrăzneli. Să fie arestat şi fiul preotului, care, furios cum era, dacă fi aflat atunci arestarea, l-ar fi omorât pe decurâon fără îndoială. E rijorat de aceste tulburări şi pentru că ele sustrag pe oameni de la ru, de la treburile casei, de la negoţ. Alergările acestea la împăratul, instanţele superioare le fac cheltuieli, îi fac incapabili de a-şi plăti ele dominale. Acum e de opinia că pentru restabilirea liniştii şi strân-sa prestaţiilor în domeniul de sus sînt necesari 200 de pedeştri şi de husari, iar corifeii să fie prinşi, căci pînă cînd ei sînt liberi, în leniu nici o linişte nu va fi[310].

în 23 noiembrie şpanul alarmează din nou pe provizor. Pe popa din teje husarii l-au dus cu bine, dar ei aici, mai ales el e cuprins de nă din pricina lui. Ieri au hotărât ca mai întîi pe crainicul Gheorghe nonea, care s-a dus cu husarii la popa, să-1 aducă în curtea lui, a nului şi acolo în faţa lui să-1 omoare. După aceea dacă el nu le va da popa, mai întîi să-i prade casa şi după aceea să-1 bată urât. Vor veni ^a la el şi dacă pînă dimineaţa nu le dă pe popa vor face cu el ceea ce făcut husarii ou popa — îi spunea vameşul că au hotărât. Şi dacă Lşi nu-1 vor avea, se vor aduna cîteva sute, vor merge la temniţa jare e închis şi-1 vor lua cu puterea. Iar pe el şpanul îl vor ţine sub i pînă cînd se va întoarce popa. Socoteşte necesari vreo sută de ari. Provizorul să obţină miliţie sau să elibereze pe popa, altfel de ă seama bine nu va fi[311].

La 25 noiembrie îl alarma din nou. Har Domnului, popa a fost dus ascuns unde trebuie. în noaptea următoare numaidecît i-au încercat lietorile de la porţi şi de la uşi. în cealaltă noapte, după ce porţile ■ost bine încuiate sub ochii lui, le-a găsit deschise. Servitorul trimis eroeteze a văzut urmele unui om pînă la uşa sa şi de acolo îndărăt, î pentru securitatea sa şi pentru asigurarea păcii publice miliţie în peni. A înţeles că provizorul vrea să vină săptămîna viitoare în do-iu pentru înnoirea juzilor. Dar aceasta să n-o facă, pentru că nu ivea sfîrşit bun. De acord cu Csernanzki (şpanul domeniului de mij-

au înţeles că murmură această blestemată plebe împotriva lor, mai cea din Certeje şi din Albac. Ieri Horea şi Petru Nicola au fost în eje şi intenţia plebei neghioabe e să se adune mulţime, să meargă î e deţinut popa şi să-1 scoată cu puterea. Reţine pe cei patru hu-oare s-au întors, pînă cînd nu vine alt ordin, căci se teme de rău. nzorul să nu ia în glumă toate acestea, căci *certo certius certissime,* i nu li se pune o stavilă, în Cîmpeni lucru bun nu va fi[312].

---

[308] *Ibidem.*
[310] Ibidem.
[311] *Ibidem.*
[312] Of. minier, 1782, nr. 1339.

La 29 noiembrie vine cu o nouă alarmă. Chiar în acest ceas a fost la el Macavei Bota şi a povestit că de lunea trecută Horea, Dumitru Todea judele dominai, Petru Nicola şi Avram Şchiop, cutreieră munţii, mai ales prin Albac, Certeje, Scărişoara şi Rîu Mic, punînd în vedere fiecăruia ca dacă aude cel mai mic zgomot sau că au prins pe cineva, cum au prins pe popa din Certeje, numaidecît să se ridice tot omul, să nu se lase unul pe altul. E cert că dacă oameni ca aceştia vor fi prinşi orice zgomot se va termina, dar pînă atunci nu. Iar dacă aşa li se îngăduie, de-alde aceştia se vor deda la şi mai mare îndrăzneală, şi Dumnezeu ştie ce va fi la primăvară, şi poate şi pînă atunci cine va fi supravieţuit. De cînd au dus pe popa n-a văzut pe aici om din Certeje sau din Albac. Mai spune Macavei Bota că tare-l ameninţă pe el, şpanul, dar mai ales pe provizor. Dar dacă li se întîmplă ceva acestora (agitatorilor) sînt de temut în Câmpeni crîngul Sohodol, în Rîu Mare crîngurile Secătura şi Ponor, de asemeni Bistra cu unele orînguri de jos ale Rîului Mic. Păcat că popa Gliga din Ponor, corifeul, nu e şi el unde e cel din Certeje. Căci aceştia sînt, după cum se spune — năseocitorii tuturor relelor. Şi mai sînt mulţi de aceştia, pe care dacă mu i-au extrădat în vara trecută cu prilejul investigaţiei, îi vor extrăda dacă vor fi prinşi unii din ei[313].

Guvernul la 26 noiembrie îndrumă Tezaurariatul ca Popa Dumitru să fie pus sub bună pază, sub acţiune fiscală şi pedepsit. Pentru liniştirea poporului să trimită însă comisari cunoscători ai limbii române, oare să-l îndemne la ascultare, la plata taxei şi a restanţelor de dare, sub ameninţarea înfrînării la nevoie ou putere militară. Să le cerceteze însă şi plîngerile către împăratul[314]. Revine la 5 decembrie. Răspunzînd la cererea de miliţie, recomandă mai întîi mijloacele blânde de liniştire[315]. In 10 decembrie continuă în acelaşi sens. Corifeii şi autorii tulburării însă trebuie descoperiţi şi prinşi, pedepsiţi împreună cu popa pe calea legii. Dar mai înainte popa să fie cercetat şi dacă nu se va dovedi vinovat de vreo crimă, să nu fie macerat în arest, ceea ce ar învenina şi mai mult spiritul locuitorilor, ci să fie pus în libertate pe cauţiune[316].

Guvernul la 5 decembrie dispunea să se aştepte mijloacele pentru liniştirea tulburării şi readucerea la ascultare a locuitorilor[317]. Iar în 10 decembrie iarăşi ca mai întîi să se încerce liniştirea cu mijloace blînde, să fie prinşi corifeii şi pedepsiţi. Preotul pînă la judecată să fie pus în libertate pe cauţiune[318]. Oficiul superior în consecinţă, la 4 decembrie dispunea provizorului ca tulburătorii să fie prinşi şi judecaţi de forul dominai[319].

---

a" *Ibidem.* 7t"
s» *Ibidem.* *m*
[315] *Ibidem.* • *id*
[316] *Ibidem,* 1782, nr. 1223. -i"b
[311] *Ibidem,* nr. 1375.
aia *ibidem,* nr. 1376. •T**™ ---------
31» *Ibidem,* nr. 1375. oMl "**

La ordinele Guvernului pe la sfîrşitul lui decembrie se încercă şi xibarea juzilor. Veniră la faţa locului judele nobililor împreună cu izorul, cu şpanul. Lucrurile, era de prevăzut, nu se petrecură neted. Vicejudele nobililor în raportul său din 20 decembrie, dat din Rîu e relatează întâmplările din 16 şi 18 decembrie. Publicînd chemarea ernului la linişte, în Rîu Mic, cercul de jos şi Neagra, iobagii se ară în genere supuşi şi ascultători. In cercul de sus însă primiră cu reţ publicarea. Asemenea ameninţări — ziceau — au mai auzit ei nulte ori. Strîngătorul dării din anul trecut nici după a treia citare vrut să se înfăţişeze. Pe judele dominai expirat îl socotesc ca fiind uncţie, spun că nu recunosc pe cel pus de dregător şi nici de altul nu ascultă. Nu vreau nici alţi juraţi, zic că îşi au juraţii, gornicii, icii lor. Judele expirat, Ursu Gomboş 'ameninţă deschis că va alerga >osit încoace şi încolo cu soţii săi. Ba ce e mai mult, cu vreo 80 de iaţi s-a dus la Zlatna, la Oficiul superior, cu falsuri şi minciuni, lumartori pe doi cetăţeni din Abrud oare nici măcar nu sînt proprietari Dmitat. în Rîu Mare judele expirat, Dumitru Todea, încuraja poporul ie cu bună nădejde, să nu se teamă de închisoare, căci aşa cum i-<au drumul Popii Dumitru Maircu, aşa îi vor da şi lui Andrieş Pasc acum anţuri şi aşa vor fi eliberaţi şi alţii dacă sînt prinşi. Nici n-au mai rcat publicarea mai departe. Dacă nu sînt înfrînţi cu putere mili-, nici administraţie nu va fi, nici umblatul dregătorilor şi sufoalter-: nu e în siguranţă — conchide el[320].

Provizorul Devai în 23 decembrie vine şi el cu amănunte. Pentru srea juzilor (săteşti) obiceiul era ca satele să propună trei, din care izoratul să aleagă unul. Dar din 1776 încoace sînt doi juzi în sat jum era vorba de alegerea juzilor dominali. Dar cum pe domeniul de „unii coloni uitîndu-şi îndatoririle, în ardoarea dorinţei de a se scu- de servitute, răpiţi de pofta smintită a libertăţii fără Mu", dorind Iuţii intempestive la rugările lor supuse tronului şi neobţinîndu-le, giţi de rele sfaturi, mulţi, persistînd în nesăbuirea lor, ar vrea juzi să-i secondeze pe ei sau cel puţ^n să nu le vină împotrivă. Cu astle candidaţi au venit atât în Rîu Mare şi Rîu Mic, cît şi în Cîmpeni. îrienţa arată însă că astfel de juzi nici n-au fost ridicaţi bine, provi-1 nici măcar n-a ajuns acasă, şi au şi alergat cu grămada la Aiud, la a comitatului, de-acolo la Sibiu pentru rezoluţii. Dacă juzii din doiul de sus ar fi fost credincioşi provizoratului, nici tulburarea de la peni nu s-ar fi întâmplat. Acum el, provizorul, ar fi vrut să pună care să i se supună cu promptitudine, deplin credincioşi. S-ta dus •eună cu judele nobililor la locul hotărît, dar acolo a venit mulţime)opor cu bîte şi alte bucăţi de lemn, oprindu-le intrarea. Cum era nserate, au vrut să se întoarcă, dar unii din ei i-<au chemat înapoi citând să-i lase să intre. Atunci cîţiva tăbărîră ou bîtele asupra şpai, numai în goana calului a scăpat. Judele nobililor abia cu doi ri a reuşit seara să-i liniştească. Noaptea însă se întrecură în a suna buciume din munte în munte, chemîndu-se ca pentru răzvrătire. A

[320] *Ibidem,* 1783, nr. 25, 26.

doua zi venind în număr mare, unii mai smintiţi îl amenințară să-i prună foc al casă. Apoi numiră trei candidaţi, din cei în conivenţă cu ei. Provizoriii a ales pe cel oare spera să fie mai docil. Cînd să-1 pună la jurămînt însă, partea -tulburată a poporului 1-a împiedecat, pretindea să rămînă judele cel vechiu. Aruncau vorbe tari la adresa lui și a judelui nobililor, ou greu l-au scos pe cel ales din mulțime ca să-d jure. Luînd drumul spre Rîu Mic observară că pe unde trebuiau să treacă, poporul gtrioase podul, cu gînd ca să cadă cu ei. Ajunși în cercul de sus, fu nevoie de cei patru husari -ca să-și ducă la capăt misiunea. Reușiră totuși să ridice aci jude pe Goia Popa Dumitru, de care provizoratul nu se îndoia și care i-a fost de ajutor spânului și în timpul mișcării lui Sofronie, ascunzîndu-1 noaptea în munți.

Rezistențe și în domeniul de mijloc, unde provizoratul vrea iarăși juzi sau magistri ai munților supuși, căci numai așa speră să pună o stavilă tulburării.

Și-apoi el, provizorul, știe că nicăieri în Transilvania judele dominai nu e propus de iobagi, e ales din cei devotaţi domnului pămîntesc și dregătorilor. Cere ca de acum înainte și aici să se ridice juzi dominali fără votul poporului, juzi oare să răspundă întru totul obligaţiilor lor, și dacă n-ar răspunde, oricînd să poată fi scoși și puși în loc alţii, corespunzători. Timpul schimbării juzilor să fie nehotărît. Juzii din anul trecut amăgesc în toate chipurile plebea că dacă nu rămîn ei juzi, ea nu va primi nici o rezoluție favorabilă de la împăratul, căci dacă dregătorii pun juzi după placul lor, rezoluţiile lor se vor nimici[321].

In Rîu Mic ghimpii în ochii țăranilor sînt judele Vasile Goia cu fiul său Popa Dumitru cel nou impus.

La 15 decembrie 1782 satul Rîu Mic se plînge Provizoratului. Vasile Goia a fost șase ani în șir jude. In anul trecut a luat de la fiecare cîte 15 oreiţari aocrescenție, oare așa s-a ridicat la 700 florini. E în așa vază în ochii provizorului că acesta cînd vine la ei nici nu-1 caută pe judele lor Ursu Gomboș, ci se găzduiește la el. Acum a făcut așa de a fost pus jude fiul său, Popa Dumitru Goia, care făcea pe scribul pe lîngă el pentru scripte românești, căci el nu știa scrie. Cer să fie depus Popa Dumitru și să fie pus în locul lui altul, oare să fie folositor și credincios și sărmanului popr, și domnului său[322].

Noi întîmpinări și din partea spânului, și a provizorului. Cei care se plîng sînt numai 75, satul e de 700 de familii — spune șpanul la 3 ianuarie 1783. Și ei sînt de aceia care de la început au fost una *„cum famoso illo maleferiato Hora"* și cu soţii săi *„similis farinae".* Petru Nicula, Dumitru Todea, Cîrstea Nicula și Petru Manciu din Rîu Mare, și cu alţii asemenea din Cîmpeni, din crîngul Certeje, care toţi aţîţă tulburări, întârzie serviciile dominale, făcutul stînjenilor, sînt piedeci tuturor ordinelor fisco-dominale. Asemenea lor sînt și Ursu Gomboș judele expirat, Tălpaș și alţii, care au alergat cu minciuni la Zlatna, ţin consfătuiri tainice cu gînd oa venind primăvara să plece din nou în ceată la Viena,

---

«i *Ibidem.*

[822] Tezaurariat, 1783, nr. 45.

ă molesteze urechile împăratului din nou, cu alte pîri. Nu e de mirare ă au orbit acest popor de munte cu uşurările care vor veni. Dumitru Joia făcea lăudabil slujbă alături de tatăl său, dădeau socoteală exactă le toate. Nu-1 vor pentru că el nu urmează sfaturile Horenilor, ci se trăduieşte să pună în aplicare ordinele fisco-dominale. Vasile Goia, irintre alte multe merite, în timpul mişcării sofroniene pe el şpanul, cu ►rimejdia vieţii sale, în liniştea nopţii, l-a ajutat să fugă spre Aiud. Amelinţă şi pe Macavei Bota, ca şi cînd arenda crîşmăritului ar fi fost introusă la instigarea lor.

Dacă iau din nou judecia — zic — vor trebui de bună seamă să plăească paguba cu spargerea buţilor. Numai ei ştiu ou cîtă teamă îşi duc iaţa de atunci încoace. Aţîţătorii, corifeii ar trebui loviţi exemplar, aşa um au fost secuii la Siculeni (Madefalău), altfel nu va fi pace şi liişte, ci tumult nesfîrşit[323].

In martie, iunie 1783 Vasile Goia e acuzat iarăşi de tot felul de toarceri, de ilegalităţi. De patruzeci de ani e mereu amestecat în felu-Ite treburi. Zadarnic se plîng împotriva lui, rezultatul e că mai curind si care se plîng, sub motiv de tulburare sînt bătuţi, prinşi, încarceraţi iu trebuie să-şi părăsească casele, să se ascundă. Zadarnic se cer preauţiuni ca cercetările să fie drepte, martorii să nu fie mituiţi ou daruri, u bani, rezultatul a acelaşi[324]. La cercetări ei, el şi fiul, aduc numai lartori favorabili lor. De conivenţă cu provizorul, cu dregătorii, le-au Dţinut lor judecarea, pedepsirea. Alte insistenţe să se facă cercetare reaptă, nu unilateral, interesată, cu martori de teapa lor, cum s-a fă-it[323].

Cei doi se plîng dimpotrivă, de primejdia în care trebuie să trăscă. Cer dreptate împotriva celor oare-i calomniază, îi acuză pe nerept[326].

Printre acuzaţiile care i se aduc — spune Vasile Goia — e că în ?61 ar fi protejat pe preoţii uniţi, că nu a stors bani de la sărmana ebe pentru drumul „duşmănos" la Viena al „neoimpostorului" Ursu icula alias Horea şi aşa plebea înclinată şi credulă la orice minciună a jfruntat pe cei doi notari sau oancelişti ai comitatului[327].

O cercetere din august acuză de abuzuri, de cruzimi pe Popa Duitru Goia, care e şi popă şi jude. Pe servitorul său, găsit zăcînd boliv la o casă din Vidra, a început să-1 înjure, să-1 bată fără milă, mai implit decît un călău, a luat luminarea aprinsă şi în ochi i-a pioat-o. ^rvitorul îi implora în numele lui Dumnezeu, el oare e popă să se înire, să nu-1 chinuie astfel. La ceea ce şi mai cumplit a început să-1 jure, să-1 chinuie. Ca să-şi arate puterea de jude, pe Cristea Costin îl iţea, juca şi-iapoi iarăşi îl bătea, cu cele mai nelegiuite înjurături. Tot a şi pe Irimie Gligor. Pe Tolomei Cîndea din Vidra de păr l^a luat 1-a aruncat în Arieş. Pe soldatul licenţiat Gligore Rus cu bătaia cum-

[323] *Ibidem.*
[3]*< *Ibidem,* 1783, nr. 669, 751.
■*"l* 18 iul. 1783. *Ibidem,* 1783, nr. 756, **767** 1/2.
™ *Ibidem,* 1783, nr. 951.
Of. minier, **1784, nr. 1682.**

plită 1-a făcut invalid. Gălăgios, ţinea oamenii ou minciuni, cu făgăduieli. Răspîndea printre vidreni că aşa au poruncit domnii ca nimeni să nu îndrăznească să meargă la Sibiu să se plîngă, sub pedeapsă de 500 florini. El însuşi se lăuda că toate ticăloşiile le-a făcut în viaţă, numai călău n-<a fost[328].

Plîngeri, cercetări zadarnice împotriva lor şi în cursul anului 1784, doar răscoala avea să le rezolve, în felul ei.

Provizoriii Devai la 5 ianuarie cere iarăşi asistenţă militară. E îngrijorat de cheltuielile zadarnice pe care le vor face ţăranii cu plecarea în ceată la Viena, ele golesc cu totul această plebe necioplită, nu va mai fi vrednică să plătească nici darea nici taxa, va rămîne în urmă şi făcutul stânjenitor. Nu e mirare că e aitît de gata la asemenea cheltuieli, cînd cei care au fost la Viena o amăgesc cu promisiunile Curţii de a le face uşurări aitît de mari[329].

Tezaurariatul se adresă pentru asistenţă militară Guvernului, Guvernul Prefecturii Armelor, iar aceasta ceru Tablei comitatului să indice în prealabil numărul necesar, locurile de încartiruire, aprovizionarea[330].

în februarie o plîngere adresată Tezaurariatului sub numele judelui şi juraţilor satului Rîu Mic vine cu un torent de incriminări verbale împotriva lui Vasile Goia. îl acuză de nenumărate abuzuri, pedepse băneşti sau corporale, cruzimi, stoarceri pe care ei nu le mai pot îndura. Şi totuşi cu viclenia lui obişnuită caută să le rămînă veşnic jude. Ei sînt gata să probeze realităţile la o cercetare dreaptă. Cer o mină de ajutor, o îndreptare în mizeriile, injuriile neîngăduite, stoarcerile continui cu oare-i copleşeşte, o cercetare dreaptă[331].

Tezaurariatul drept răspuns în 17 îi îndrumă la provizor, ca primă instanţă, să-şi expună lui plîngerile[332].

PROCESUL

în urma ordinelor Guvernului şi Tezaurariatului, Oficiul superior minier încă la 9 decembrie 1782 dispunea ca provizoratul să întrunească forul dominai, să judece şi să pedepsească pe corifeii tulburării de la Cîmpeni. Să se hotărască despăgubirea arendaşilor şi să fie reintroduşi în dreptul de crîşmărit. La scaunul de judecată trebuiau să fie chemaţi provizorul Hunedoarei, Podivinszky, cei doi şpani ai domeniilor de mijloc şi de sus, Csernyanszky şi Intze, comisarul rectificator al dării, vicejudele nobililor, cei doi comisari ai comitatului şi, firește, procuratorul fiscal al domeniului.

Provizorul, răspunzînd în 29 decembrie, obiectă că nu se poate ţine scaun de judecată mai înainte de a fi prinşi tulburătorii, şi aceştia nu pot fi prinşi fără să fie aduşi aci 150 de soldaţi pe 15 zile. Aducerea sol-

[828] Tezaurariat, 1783, **nr. 951.**
[528] *Ibidem.*
*»« *Ibidem,* nr. **104.**
«i *Ibidem,* **11 febr. 1783, nr. 153.**
[332] *Ibidem.*

iţilor să se facă însă cu precauţiune, treptat, şi sub pretextul execuţiei întru dare, ca alarmaţi corifeii să nu fugă. Din cei 150, în Bucium vor ebui 20, în Cărpiniş 5, restul de 125 rămînînd pentru domeniul de sus. î se dea ordine comitatelor Cluj, Turda, Alba de Jos, Hunedoara şi Zamd, comitatului Bihor şi spânilor domeniilor de mijloc şi de sus să ~indă pe colonii care umblă fără paşaport şi să-i defere provizoratului, omenind acum şi comportamentul la schimbarea juzilor, citează ca proninenţi din Rîu Mare pe Petru Nicula, Dumitru Todea, Ursu Nicula ias Horea *„iile famosus seductor"* şi pe Cîrstea Nicula. Arenda nu poate reintrodusă pînă cînd corifeii nu sînt readuşi de forul dominai prin sdepse exemplare la cele cuvenite. Ar fi fost mai mare nădejde de a ;aduce plebea la pace dacă Popa Dumitru Marcu ar fi fost ţinut mai sparte închis[333].

La 15 februarie pro vizor ui insistă din nou pentru asistenţă militră. A reuşit să prindă pe Dumitru Ţodea şi pe preotul neunit Gliga oroi. Dar fruntaşii Ursu Nicula alias Horea, Simion Bostan, Petru Niula, Cristul Manciu şi Andrieş Pasc, principalii cooperatori, au fugit. Lu fost rînduiţi slujitori pentru prinderea lor, care sînt aşteptaţi să se stoarcă azi. Dacă pot să-i prindă sau nu, se va vedea[334].

Miliţia întîrzie. La 3 aprilie provizorul insistă din nou. Nesosind,)cuitorii răspîndesc că Guvernul nu admite miliţie în sate, o urgitează umai provizorul şi juzii[335].

In sfîrşit soseşte şi miliţia, atît de insistent solicitată, cooperează la nişţirea lucrurilor, la prinderea corifeilor, la încasarea taxei, a dării şi espăgubirii arendaşilor. Provizorul la 28 aprilie insistă să mai rămînă ică pe loc un- locotenent cu 30 de soldaţi pînă cînd va fi plătită întreaga espăgubire a arendaşilor ou cîştigul lor pierdut, pînă cînd vor fi prinşi, udecaţi şi pedepsiţi toţi fruntaşii tulburărilor şi crîşmăritul arendat reitrodus. Dacă miliţia pleacă, sufletul plebei se va tulbura din nou şi iaăşi va rezista prestaţiilor[336].

In procesul pentru tulburarea de la Cîmpeni, judecat în primăvara nului 1783, puteau fi implicate şi agitaţiile şi tulburările din urmă. Acuaţiile se extind şi asupra lor.

Forul dominai întrunea, sub prezidenţia provizorului Gheorghe Deai, din partea comitatului pe vicecomite, 2 asesori, 2 juzi ai nobililor, lin partea provizoratului pe dregătorul cu socotelile *(rationista),* pe ŞpaIUI cameral George Borsai, pe Alexandru Aaron ca notar *(actuarius),* >e provizorul interimar al Hunedoarei, Iosif Podivinszky.

Fură aduşi în faţa scaunului mai mulţi, sub aceleaşi acuzaţii. In sentinţă sînt acuzaţi nu numai de blasfemierea servitorilor aren-laşilor şi ameninţarea arendaşilor cu moartea, ci şi pentru interpunerea or pentru eliberarea Popii Dumitru din Certeje, agitaţiile cunoscute în urul taxei, dării, plăţii robotei, stînjenilor, naturalelor de dat pentru mi-iţie etc. — care vor fi subiecte de agitaţie şi în timpul răscoalei. Şi mai

[333] Of. minier, 1783, nr. 26. "
[334] *Ibidem,* nr. 212. m
[335] *Ibidem,* nr. 674. '*
[336] *Ibidem,* nr. 457. *"

sînt acuzaţi unii, firește de „familiaritate" *cum famoso seductore Nikvla Urs Hora dicto.* Cinci fură judecaţi la cîte trei luni arest şi cîte 33 toiege în fiecare lună, doi la cîte 99 toiege „solidissime" în trei sîmbete, doi la cîte 50 toiege (unul e Şimoca Cotişel). Lupu Coroi, pentru bătrînețea lui, numai la 30 toiege, cîte 15, în două rînduri. Cinci pînă la noi probe împotriva lor sînt eliberaţi pe cauţiune[337].

Cinci fură condamnaţi la moarte: Simion Bostan şi Andrieş Pasc din Cîmpeni, Dumitru Todea Buta şi Petru Manciu din Rîu Mare, Ursu Gomboş din Rîu Mic. Fură condamnaţi toţi cinci la tăierea capului. Pentru Dumitru Todea, însă, socotit fiind capul tuturor relelor, cu agravarea ca după tăierea capului trupul să-i fie tăiat în patru şi, spre teroarea celorlalţi, să fie expuse înfipte în ţeapă, cîte una în cele patru sate ale domeniului de sus. Pentru aflarea complicilor, cum după legile noi nu putea fi torturat, s-a hotărît să i se aplice un număr de bîte înainte de a fi executat.

Toţi cinci sînt acuzaţi de 'complicitate la tulburare, la spargerea buţilor, de agitaţii, de întruniri 'tainice, de colecte de bani pentru deputăţiile lor la Viena. Agitau că taxa urbarială, darea de acum, arendarea crîşmăritului s-au introdus fără ştirea împăratului. Simion Bostan ameninţa, împreună cu alţii, pe gornicii arendaşilor, să nu-i mai slujească, altfel le pustiiesc casele. La cercetare a îndemnat pe locuitori să spună că străinii au spart buţile.

Mai mult decît toţi e încărcat Dumitru Todea. S-a făcut vinovat înainte de toate de complicitate cu Horea, pe care acuzaţia nu-1 cruţă, firește. Horea, după ce a prăpădit ceea ce i-a rămas după moartea tatălui său în băutură şi în chefuri — glăsuiește acuzaţia — trecînd în comitatul Cluj la neamurile soţiei sale, acolo a tulburat sufletele supuşilor domeniului care trăiau în afara hotarelor lui ca jeleri, că dacă-i vor plăti lui cheltuielile, el va obţine să li se ierte darea capului. Banii strînşi însă în nădejdea scutirii, vreo 300 sau 400 de florini consumîndu-i, Dumitru Todea l-*a chemat să aţîţe aceeaşi nesăbuinţă în domeniul de sus al Zlatnei. E acuzat şi el, Todea, de colecte cu aceeaşi nesăbuită amăgire că de bună seamă vor obţine de la mlaiestatea sa să nu mai plătească nici o taxă dominală, domnii dregători o strîng doar pe seama lor. Nici dare nu vor trebui să plătească decît 1 florin şi 20 creiţari. Nu trebuie să mai dea nici naturale pentru miliţie sau preţul lor. De făcutul unui stînjen trebuie să li se plătească 1 florin. Arenda crîşmăritului a fost introdusă fără ştirea împăratului. Pentru muncile cu palmele li se vor plăti 12 creiţari pe zi. Tot atîtea agitaţii care erau puse înainte de toate în seama lui Horea. El, Dumitru Todea cu Petru Nicula şi cu alţii a fost seductorul cînd cu tulburările la alegerea j uzilor. Ba pentru a-şi păstra judecia, a vrăjit plebea cu băutură din belşug, a pus pe cei doi fii ai săi să o adune cu buciume, ca adunată apoi să o aţîţe să nu lase pe dregători să vină, să strice podul, casa în care se adăpostesc, să-i pună foc, etc. Lui îi atribuie îndărătnicia poporului şi la alegere şi la tîrgul din Cîmpeni. Încă în preziua tîrgului a vrut să oprească pe arendaşi să-şi expună

[337] Tezaurariat, 1785, nr. 1606. , io-

U'turile spre vînzare. Ba în numele satului a îndrăznit să profere: „că cît ar fi mîntuirea şi viaţa fiecăruia în manile înălţatului împărat, la care vine fie binele fie răul, pînă la cea din urmă suflare şi pică-•ă de sînge nu dăm înapoi de la credinţa juzilor şi juraţilor". E cunos-i demult ca *pestilentissimus concitator tumultuum et seductor.*

Ursu Gomboş, Petru Manciu ţineau cu Todea şi cu Horea întruniri Tete.

Reiese din toate — constată scaunul de judecată — că spargerea a t premeditată, că s-au sfătuit înainte, că plebea a fost sedusă şi că ;ea şi liniştea publică nu mai pot fi readuse decit pedepsind pe acu-i ca necredincioşi, rebeli, tulburători ai păcii publice, exemplar, spre oarea şi a altora[338].

In mai fură aduşi în faţa forului încă şapte din Rîu Mare. Procura-ul îi acuză că afară de unul, şi ei au convenit, s^au sfătuit adesea cu ncipalii aţîţători ai tulburării, cu Ursu Nicula alias Horea, Petru Ni-a Cîrstea Nicula, Cristul Manciu şi Dumitru Todea Boita, desmîntînd bea că arenda orîşmăritului fiscal s-a introdus fără ştirea împăratului, eau că arenda nu poate fi înlăturată dacă în înţelegere toate satele neniului de sus nu-şi aleg juzi oare să fie pe voia tuturor. împăratul ştie nimic de taxă etc. Au aţîţat într-atîta sufletele că unii nu-şi mai ţese nici taxa, nici darea fără execuţie militară. Unii s-au ridicat mînă înarmată împotriva dregătorilor. Avram Nioula ameninţa pe n: „Ai grije domnule şpan, căci bunda din spate, vei vedea, nu-ţi e fier, şi nu e cusută cu aur ci cu aţă, ţi-o sfîrticăm noi pe spate". *'el* Bocu adunînd oamenii la casa lui Gligor Gliga le-a strigat în gura :e: „Horea cu ceilalţi soţi ai săi din Rîu Mare vă vesteşte că dacă nu ncaţi din judecie pe Vasile Goia, nu veţi putea aştepta nici o rezoluţie :ele cerute". Sub numele curent de tulburători ai păcii publice, rebeli procuratorul le cere la toţi, afară de unul, pedeapsa cu moartea. Ei, pt răspuns, caută să-şi dovedească inocenţa, cer actele pentru reîn-*ea procesului[339].

AGITAŢII ŞI MAI MARI

Pedepsele exemplare pronunţate de scaunul de judecată nu avură ic darul de a readuce pacea şi liniştea. Dimpotrivă. Stîrniră o nouă, nai aprinsă agitaţie. Trebuia neapărat împiedicată execuţia condam-lor, trebuie cercetate din nou acuzaţiile oare li se aduc, trebuie re-it procesul. O nouă delegaţie ţărănească alergă la Viena.

La 1 mai 1783 provizorul comunica Oficiului superior: şpanul i-a > la cunoştinţă că Popa Marcu Dumitru, cu Nicula Ursu Horea, fa-ci *antesignano,* cu Cristul Nicula, Ion Cloşca şi cu alţi trei, de toţi « au luat drumul Vienei. Comisia a dispus să fie prinşi. Aceştia sînt

[338] Copie din 1785, Of. minier, 1785, nr. 1459.
Tezaurariaţ, 1783, nr. 756, 767 1/2, 910. Sentinţa de moarte nu era execu-pe loc, trebuia revizuită. Provizorul şi procuratorul fiscal invocaseră zadarnic - ui paloşului *(jus gladii)* pe care-1 avea domeniul. Of. minier, 1785, nr. 1075.

de cei care, împreună ou cei prinși, îndeamnă plebea la rezistență, la nesupunere, la răzvrătire împotriva dregătorilor, la neprestarea sarcinilor, la tulburarea arenzii crîșmăritului. Din pricina călătoriei lor la Viena nu se revine la pace și liniște, la ascultare și la prestarea celor datorate. Ba numeroasele cheltuieli cu asemenea călătorii slăbesc plebea, spre paguba regelui și erariului[340].

„Cum male notato Horra" se exprimă despre el și Tezaurariatul prevenit de Oficiul superior minier asupra noii delegații. Deși un zvon la fel în anul trecut s-a dovedit neîntemeiat — spune Oficiul — provizorul să facă totuși cercetare, ca să i se poată comunica Tezaurariatului adevărul[341].

In mai 1783 o nouă delegație țărănească se găsea la Viena. Trimișii satelor din Rîu Mare, Rîu Mic, Bistra, Cîmpeni, Mușca, Baia de Arieș, Bucium, Abrud (Sat) și Cărpiniș se plînseră că după fiecare florin de dare trebuie să plătească 40 (!) creițari, după fiecare florin de taxă 20. Că taxa dominală s^a ridicat considerabil față de cea dinainte. Privilegiul lor, pe oare l-au înaintat încă în aprilie 1782, nici pînă acum nu li s-a restituit. Comisarii trimiși pentru investigație au închis 24 de juzi sătești și în locul lor provizorul domeniului a pus alții, fără consimțămîntul sătenilor, cărora li se cuvenea alegerea.

In aceeași lună altă plîngere. Cei 24 de juzi închiși au fost pedepsiți cu 1 000 de florini, doi dintre ei, Șimoca Cotoșel și Gheorghe Buzgan îndurînd și cîte 199 de bîte. Cinci din ei, anume Dumitru Todea, Ursu Gomboș, Simion Bostan, Pașcul Andrei și Petru Manciu au fost osîndiți la moarte, numai pentrucă au înaintat plîngeri fără consimțămîntul dregătorilor (!). împotriva întregului domeniu au fost aduși apoi 110 husari și așezați în casele bieților locuitori, de unde femeile și copiii au fost siliți să-și caute adăpost în păduri, spre marea pagubă a economiei și minelor. Cancelariei delegații, între altele, se mai plângeau că arendașii au expus spre crîșmărit, în prejudiciul satelor, 9 buți de vin, iar ei, locuitorii, în virtutea dreptului lor cuprins în legile patriei spărgînd buțile le-au vărsat, pentru care fapte provizorul domeniului George Devai i-a pedepsit cu 10 000 de florini[342].

Se mai rugară de dispoziții urgente să nu se execute sentința de moarte a celor cinci condamnați. Și mai cerură ca pînă la terminarea investigației ordonate în 1780 nici locuitorii satelor care s-au plîns la Viena, și nici trimișii lor să nu mai fie arestați și molestați de dregătorii domeniului sau ai comitatului, și ca rezoluția să li se comunice cît mai în grabă, căci ei lipsiți de bani de cheltuială se luptă la Viena cu cea mai mare mizerie[343].

Plîngerile erau prezentate Cancelariei, căci împăratul era în călătorie tocmai prin Banat și Transilvania, de care țăranii vor fi aflat numai la Viena.

---

[340] Tezaurariat, 1783, nr. 457.
[341] Of. minier, 1783, nr. 544.
[342] Caietele, IX, f. 38—39, XXIX, f. 48—49. Of. minier, 1783, nr. 811. Tezaurariat, 1783, nr. 690. Densușianu, p. 95.
[343] Densușianu, p. 95. Caietele, IX, f. 38—39.

Rezoluţia Cancelariei din 21 mai 1783 dispunea într-adevăr Guver-lui ca pînă nu se va vedea rezultatul cercetării nepărtinitoare, făcute de dregătorii domeniului, fie de ai comitatului, la plîngerile lor nici plicanţii, nici soţii lor să nu fie molestaţi în vreun fel pentru recursul • la împăratul, şi nici să se execute vreo sentinţă de moarte asupra îunuia din ei. Iar ei (delegaţii) să se întoarcă acasă şi să aştepte în *x* rezoluţia prea înaltă. In josul rezoluţiei şi semnătura concipistului :hesi[344], oare şi el va fi înlesnit demersul la Cancelarie. Şi poate tot le-a redactat şi plîngerile, după cum va fi redactat şi acest răspuns.

In acest sens şi cu aceeaşi dată s-a dat ordin şi Guvernului, pe care ;emnat iarăşi şi Mehesi[345]. Iar Guvernul a dat ordinul cu data de 30 ,r[346].

Plîngerile prezentate şi în Consiliul de stat, şi acesta exprimă cu a de 7 iunie aceeaşi opinie. Iar rezoluţia preaînaltă e ca dispoziţia fie numaidecât comunicată Guvernului (ceea ce se făcuse). Iar la so-îa raportului acestuia Cancelaria să se înţeleagă cu Camera în aceste >bleme montanistice şi miniere şi să-şi înainteze opinia comună cum r putea pune capăt „acestui fel de abuzuri şi tiranii"[347].

Oficiul superior minier referindu-se la aceste ordine, socoteşte că nu împiedică urmărirea mai departe a tulburătorilor fugari. Provi-ul să caute în orice chip să-i prindă. Ordinul se referă doar numai la care au recurs la împăratul şi la cei condamnaţi, nu şi la aţiţătarii po-■ului, care tocmai pentru a evita urmări primejdioase trebuie puşi i pază[348].

Cu data de 26 iunie Guvernul transmitea plîngerea celor opt sate dtoare la cei pedepsiţi sau condamnaţi Oficiului minier. Repetînd sus-idarea executării pedepsei celor cinci condamnaţi şi interzicerea mo-;ării suplicanţilor, Guvernul îi aduce Oficiului la 'cunoştinţă că a în-mat Tabla comitatului Alba să cerceteze plîngerile în părţile în care fost mai puţin cercetate[349].

Investigaţia întinsă făcută de Iosif Szentpali şi George Vas, asesori rablei comitatului Alba, Anton Bisztrai şi Samuil Jenei, asesori supra-nerari sistematizează, clasează plîngerile. Investigaţia venea iarăşi cu mpinări cunoscute, dar şi ou cifre noi. Printre altele remarca nete-nicia plîngerilor împotriva taxei şi acorescenţiei. Domeniul de sus a

---

[344] Caietele, IX, f. 39—10. Dicendum supplicantibus, querimonias ipsorum ad i justae Correctionis directas esse, et interea quoque Gubernio intimari, ne in-l donec re penitius perspecta ulterior altissima Resolutio sequuta fuerit, vel vel ipsorum socii ob sumptum ad Suam Majestatem recursum a quopiam mo-mur, vel mortis sententia contra quosdam ex ipsis lata exequutioni mancipe-Ipsorum proinde futurum semeţ domum suam conferre, et ulteriorem altissimam uutionem păcate operiri. Denique in hujus conformitate etiam ad Gubernium Miendum, Mehesi m.p. Notat cu creion roşu: *urgens.* Caietele, IX, f. 39—40.

[345] *Ibidem.*

[346]

[347] Caietele, XXIX,' f.Sl.Şi la Szilâgyi, p. 22, şi la Densuşianu, p. 96 decizia , <^a *iind a împăratului, cînd împăratul nu era la Viena. Să fi dat-o din 'Via u mai curînd după întoarcere. 3« ?v.iun- 1783> of- minier.

Ibidem, 1783, nr. 811. Tezaurariat, 1783, nr. 690.

Of. minier, 1783, nr. 647.

luat pentru stînjeni în total 5 370,40 florini plată, deci din suma impunerii de 7 053,40 florini, numai 1 703 florini a plătit din ai său. Iar capii de familie plătitori sînt 3 415. Mizerabilii, fie capi de familie, fie văduve plătesc pînă la 10 creițari. In slujba domeniului de sus erau socotiți acum necesari: 5 juzi dominali, 48 juraţi, 12 crainici, 35 goirnici, 13 strîngători, oare sînt scutiți. Și mai erau juzii din partea comitatului. Domeniul de mijloc are și el 2111 capi plătitori, 3 354 iugăre arător și 5 247 iugăre fînaţ, 46 de mori cu 49 de roți. Acorescenţie nu li s-^a luat mai mult de 17 oreițari de cap. Pămînt de arătură domeniul de sus are 4 021 iugăre, fînaţ 5 607 iugăre. Mori de făină are 93 cu 115 roți și 21 mori de scîndură[350].

înșiră, iarăși, sub aceleași zece puncte titlurile sub care se ia accrescenţia: traducere, din latinește în românește sau invers a hârtiilor în legătură eu taxa, cu făcutul de stînjeni, petiţiile, reprezentările în apărarea cauzelor lor, a controverselor pentru hotare, întreţinerea celor trimiși pentru urmărirea răufăcătorilor sau alte cercetări, registre de taxe, de lemne, întreţinerea juzilor, juraţilor în timpul repartiţiei taxei, stînjenilor, sării și altor sarcini, drumurile juzilor, gornicilor sau altora în interesul satului, executorii restanţelor felurite, salariile ^uzilor, juraţilor, crainicilor, drabanţilor, scribului sătesc. Ș.a.[351].

Micile îndreptări de detaliu, opiniile Guvernului, Cancelariei nu duseră mai departe lucrurile.

în iulie 1783 noul provizor cerceta în ce măsură au făcut plîngerile satele domeniului de sus ori le-au făcut numai unii?[352]

în propunerile sale din 20 iulie 1783 provizorul e preocupat de conscrierea oaselor pentru impunere, de colectarea taxei de către un jude dominai. La aceasta, pe lîngă juzi e nevoie și de crainici, de gornici, de juraţi. Ou constituirea a mai mulţi juzi să nu scadă nici venitul Fiscului, dar nici satele să nu fie agravate, căci ele nu vor decît unul. La conscriere să se separe familiile, ale taţilor de ale fiilor. Să se ţină evidenţa și a celor care fug. Casele dispersate să fie mai adunate, în sate. Să se înscrie și locurile vîndute, zălogite etc.

în iulie 1783 „Iobăgimea și poporul contribuabil" din Rîu Mare, Rîu Mic, Cîmpeni și Bistra se plîng împotriva abuzurilor oare-i întâmpină la ocnele de sare din Turda, de unde își aduceau sarea pentru nevoile casnice.

> Cei doi feciori călări de acolo îi vexează, îi maltratează. Venind la locul unde-și depuseseră sarea cumpărată, i-au învinuit că au și sare furată, i-au tîrît la Oficiul sării, i-au aruncat la închisoare ca hoţi. Cînd și-au arătat dreptăţile spânului cămării, și-i cerură ajutorul le-a strigat și el hoţi. A cerut o bîtă și cum n-a primit, pe unul 1-a trîntit la pămînt, lovindu-1, zdrobindu-1 cu picioarele, strigîndu-i să nu mai îndrăznească să vină în faţa lui. Pentru că n-au vrut să dea mărturii false împotriva măsurătorilor sării, cu care ei căutau să-i înlăture, au început iarăși să-i bată, să-i sno-

[350] 27 aug. 1783, Of. minier, 1783, nr. 895.
[331] *Ibidem.*
[352] Tezaurariat, 1783, nr. 756.

peasca. Mai ales pe Ion Petruşel şi Lupu Coroi din Rîu Mare aşa i-au chinuit, i-au zdrobit că de atunci zac de moarte, poate nu se mai scoală niciodată353.

Problema sării altfel e mereu prezentă. Locuitorii aveau dreptul la urnite cantităţi de sare pentru uz casnic primită de la ocne poate cu eţ de favoare, sare oare li se repartiza anual. Dar ei fie că îşi comerilizau o parte, fie că aduceau peste măsurile cuvenite ocolind vama, ;eau şi eîştig, dăunînd cîştigului fiscal. Tricesimatorul din Cîmpeni, în lîpetenţa căruia cădea urmărirea „prevaricatorilor" de pe domeniul sus şi de mijloc, e mereu activ, dar şi mereu motiv de plîngeri. La aprilie sînt doi paznici tricesimali, clandestinitatea totuşi se practică. dar dacă s-ar institui 20 sau 30 de paznici tot s-ar practica. Şi aceş- ar trebui şi scutiţi, ceea ce ar fi în dauna şi a domeniului şi a locui- ■*iiQj.* — sarcinile lor publice ar cădea doar în spatele celorlalţi. Tri- ;imatorul să nu dea ordine spânului, să nu se mai amestece în cele minale, să nu-l mai molesteze nici pe el nici pe locuitori[354].

Anul 1784 e deosebit de agitat. Plîngerile mereu nerezolvate, elute, îngrămădirea gravaminelor, investigaţiilor, întîrzierile, tergiversă- 3, acest du-te-vină de scripte în sus şi în jos pe calea ierarhică, de egaţii de la o instanţă la alta, întreţin, sporesc mereu enervarea, ostatea.

In protocolul şpanal al domeniului de sus la 4 martie citim că pa- . locuitori din Rîu Mare: Dumac Nicula, Petru Nicula (fraţii lui Ho- .), Simion Trif şi Cîrstea Nicula, care s^au plîns în numele comunei împriva juzilor n-au apărut pentru confruntare. S-a dat ordin pentru nderea lor. Se ascund în munţii comitatului Cluj, pe la o moară de *2*duri a unuia Ciocul şi pe la Hetea Drăghici din Mărişel, sau pe lîngă i Răcătăului în moara lui Vasii Bughea, de unde îşi terorizează cu xrite ameninţări conlocuitorii. In Albac se ascunde apoi coroana răuătorilor *(corona malejactorum).* Pentru prinderea celor patru a fost citat comitatul Cluj, căci fără aceasta cercetarea plîngerilor împotriva Macavei Bota nu se poate face. ■,

La 23 martie şpanul referă — notează protocolul — că Ursu Nicula îs Horea a scris la Viena în numele locuitorilor domeniului de sus, şi i ales a celor din Albac, pe oare într-o duminecă Todor Todea a citit-o orului care ieşea de la biserică. Judele dominai Ion Corcheş 1-a prins carte eu tot şi 1-a pus sub pază la el. Cerce'tat Todor Todea, s-a (aflat scrisoarea citită în faţa bisericii din Arada era anonimă şi că au dat-o ş citire Petru Şut, Niculae Tulea şi fratele său. Prinsă de jude, a fost i apoi spânului. în scrisoare se arăta că rezoluţia preaînaltă la plînle lor împotriva dării şi taxei dominale excesive, înaintate tronului Ursu Nicula alias Horea a fost trimisă Guvernului şi Cameirei, pre-\ Şi cît de greu e apăsat domeniul. Horea a vorbit însuşi cu înălţatul arat, care a poruncit lămurirea în privinţa acestora. Todor Todea mai turiseşte că Niculae Tulea şi Ion Nicula aveau totdeauna înţelegere

r, 1783, nr. *® Of. minier, 1783, nr.
764. Of. minier, 1777, nr. 764. Tezaurariat, 1783, nr.
284 655. Of 11

cu Ursu Nicula zis Horea, toate treburile cercului le sfătuiau împreună. Mai pretinde cum înţelegînd că scrisoarea vine de la Unsu Nicula, a vrut să o dea înapoi, n-a vrut să o citească. L-au sfătuit însă gornicul Ştefan Trif şi cei din jur. Dar că Horea a făcut-o în înţelegere cu satul şi ou ştirea satului a vrut să o înainteze împăratului, sau că ce a hotărît satul după citire, el nu mai ştie, fiind prins.

Concluzia e că întrucît chestiunea de faţă e în legătură cu întreagă cauza tulburătorilor, toate acestea să se comunice procuratorului fiscal, iar spânului să i se ordone să prindă pe Petru Şut, pe Niculae Tulea şi pe fratele său, precum şi pe Ion Nicula Diacul, care sînt în corespondenţă tainică ou Horea, „autorul întregului rău iscat în domeniul de sus" şi să-i ţină sub pază sigură pentru a fi cercetaţi pe urmă[355].

în iunie 1784 şpanul venea cu întîmpinări la plîngerile domeniilor de sus şi de mijloc către împăratul. Li se lua pentru un trunchi tăiat la moara de scînduri doar 6 creiţari, pentru o grindă lungă plutită pe Arieş 3 creiţari, pentru scurtă 1 1/2. Din 1776 încoace însă nu li s-a mai luat nimic. Plătesc pentru munţii arendaţi, domeniul de mijloc însă în hotarul propriu păşunează gratuit[356].

Toate acestea se petreceau în timp ce Horea se găsea la Viena. Plecase încă din noiembrie 1783 şi în aprilie 1784 era încă acolo.

Mai aproape de aceste agitaţii, trăind zilnic în mijlocul lor, şpanul domeniului de sus nu conteneşte să tragă clopotul de alarmă, ţinînd trează atenţia la cele ce se petrec pe domeniul său. La 10 iulie 1784, reluînd firul, dă iarăş un întreg tablou al situaţiei. Cîrstea Nicula, Simion Trif, *jamosi illius seductoris Hora consodi,* de cînd cu cercetările din anul trecut ale comisiei, sînt mereu fugari, dar de fapt ei amăgesc cu feluritele lor minciuni poporul, mai ales pe cei din cercul Albac. Todor Todea şi Cîrstea Nicula au ridicat cu felurite minciuni fabricate plîngere în numele întregii comune Rîu Mare împotriva juzilor Macavei Bota şi Ion Oneţ, Todor Todea e fiul lui Dumitru Todea cel condamnat, care păşeşte întru totul pe urmele tatălui său. Mai sînt doi nepoţi ai lui Dumitru Bute, fii ai fratelui său Nechita Todea, fiul lui Horea, care e slugă la Todor Nan, Petru Todea nepot şi el al lui Dumitru Todea. Andrei Todea, tatăl acestui Petru prins în anul trecut, învinuit de ceva crimă, şi închis la Zlatna a murit la închisoare. Sînt iarăşi Şandru Todea şi apoi de mult timp *„famosus fur"* Nicula Dumac fratele lui Horea, oare în timp ce era bătut nu s-a temut să strige: „dacă aş avea 40 de tineri ea aceşti bătăuşi aş îndrăzni să cobor pînă la Zlatna să prad pe unii". La Gura Arăzii s-au răzvrătit la orîşma fiscală împotriva stirîngătorului dării Ion Oneţ şi dacă el n-ar fi luat-o la fugă de bună seama l]ar fi şi omo-rît. Pe gornicul Gheorghe Todea, care era şi el la crîşmă, Şandru Todea 1-a bătut de moarte. Cînd el, şpanul, le-a poruncit aspru juzilor din Rîu Mare, Petru Bodea judele dominai şi Maoavei Bote judele comitatens, să prindă pe soţii lui Horea, pe amăgitorii poporului Cîrstea Nicula, Simion Trif şi Todor Todea, aceia şi cu alţii s-au ridicat asupra lor şi au trebuit

[355] Tezaurariat, 1784, nr. 1159.

[356] *Ibidem,* nr. 648. ;.«S9Î **■

se întoarcă. Se ascund şi acum, cu feluritele lor minciuni şi false produni şi într-o parte şi în alta ostenesc necontenit urechile autorităţicu asemenea plîngeri şi dacă nu simt potoliţi vor semăna şi mai multe inii *(zizanias)* în popor. Şi iarăşi numele lui Horea şi al lui Dumitru iea Buta, al fiului acestuia Petru Todea, soţii, „cheltuielile şi drumeî lor'[1], urmărirea, judecarea, pedepsirea lor obsedează pe şpan[357]. " Provizorul Podivinszky, cu aceeaşi dată, voia să convingă Oficiul »erior minier că plîngerile lui Petru Todea, Todor Todea, Ilie Nicula iltora, făcute la Sibiu, după relatările spânului sînt nu numai nefune, dar sînt cu totul lipsite de adevăr. Suplicanţii, soţii lor sînt înaâţi de mai multe fărădelegi, asounzîndu-se ici colo nu încetează să ăgească, aţîţă plebea cu făgăduielile lor mişeleşti, nelegiuite, să strînsă stoarcă în taină cu asemenea viclenii bani, nu încetează să moles-; instanţele cu plîngeri false, iar la cercetări pentru ascultare şi contitare nu se înfăţişează. Să vină o comisie de cercetare atât din parte vincială cît şi cameralş şi dacă refuză să se înfăţişeze, să fie prinşi[358]. La 12 iulie Oficiul superior minier cerea pro vizorului să cerceteze ă cei care au venit de curînd la Sibiu în număr neobişnuit şi în chip îultuos să ceară rezoluţia la plîngerile înaintate au fost aleşi de sate, "aţa juzilor şi juraţilor, să le reprezinte? Indică şi numele lor: Simion ta (poate Trif), Nichita Todea, Dumitru Nicula, Petru Nicula din Mare, Ion Bogdan şi Ion Oargă (Cloşca) din Cărpiniş, Băieşanu din :ium, Todor Berengar din Vidra, Dumitru Bîrlea din Bistra, Gheorghe - ar din Baia de Arieş[359].

Juzii, juraţii şi alţi bătrîni din cele patru sate, convocaţi de şpan, iltaţi în 15 iulie dacă cu ştirea şi voia lor au fost trimişi în zilele îtea la Sibiu aceşti tulburători să ceară în numele satelor de la Terairiat o rezoluţie la cererile lor, sau nu, răspunseră într-un, glas toţi iu ştiu nimic de aceşti suplicanţi fără minte, şi nici nu vor să încarce aurariatul cu asemenea plîngeri nesăbuite. Drept semnatari figurează juzi, juraţi ©te, printre ei Ursu Uibaru gornie din Rîu Mare, Burs jurat şi nelipsitul Macavei Bota[360].

In 16 iulie şpanul completează: Cirstea Nicula din Rîu Mare, ruda ui *famosus iile populi hujus seductor Hora,* din Albac, adunîndu-şi mulţi oameni de nimica, a luat drumul Sibiului. Trecînd prin Cîm-., el, şpanul, a căutat la repezeală juzi şi alţi slujitori să-1 prindă, cînd în Cărpiniş a vrut să-1 prindă a strigat în gura mare *tolvai!,* încărcat cu injurii pe el care i^a trimis şi îndemna pe însoţitorii săi pe cei chemaţi acum, să-1 omoare, pentru că el Cîrstea Nicula oste-e în slujba poruncilor înălţatului împănat. La ceea ce toţi punând a pe bite, pe pietre şi alte asemenea arme ţărăneşti, au tăbărît asupra 'Or, gomicilor, pe doi i-au bătut grav, cum însuşi chirurgul dove-e- Ceilalţi au luat-o la fugă. Cei bătuţi erau judele eomAtatens Ion ;ţ şi judele dominai Gheorghe Bobar (din Cîmpeni), după dovada chi-

"** *Ibidem,* nr. 1055. "f-

[358] *Ibidem.*

^ Of. minier, 1784, nr. 887.

[1)00] Tezaurariat, 1784, nr. 856.

j-urgului, primul lovit grav în braţ, în spate, în cap, puţind să moară, al doilea şi el cu lovituri grave chiar dacă nai mortale[361].

In 17 iulie apoi sameşul, dregătorul cu socotelile (raţionistul), în locul provizoriului lipsă, conchide, în urma (relatării spânului, că pricina întregii tulburări sînt prietenul intim al principalului autor şi cap al celorlalţi corifei *(principalis auctoris caetororumque coriphaeorum principis)* încă din anii -trecuţi Horea, Cîirstea Nioula şi ou alţii nu de mai bună teapă din drojdia locuitorilor *(incolarum colluvie)* din Albac. Şi e sigur că pacea şi supunerea cuvenită nu vor putea fi reintroduse decât prinzînd şi pedepsind după merit, exemplar, pe aceşti mişei aţîţătcci ai plebei. Ofiiciul minier să intervină ca dacă Cîrstea Nioula se va întâmpla să apară la Sibiu (ceea ce e de presupus), să fie deţinut cu însoţitorii săi şi apoi urmăriţi judiciar[362].

Tezaurariatul la 28 iulie stârneşte Guvernul. Pomeneşte plîngerea lui Andrei Todor, Ilie Nioula, Cîrstea Nicula. De asemeni gravele excese ale „supuşilor turbulenţi şi cutezători" Urau Nicula alias Horea, Cîrstea Nicula, Todor Todea, Nicula Todea, Simion Trif, Petru Todea, Nicula Dumac şi Ilie Nicula, bătaia juzilor, alergarea în două rînduri la Tezaurairiat pentru rezoluţiile la plîngerile lor către împăratul. Nemulţumiţi, au recurs la baronul guvernator însuşi. Trebuie neapărat prinşi, urmăriţi judiciar şi pedepsiţi exemplar[363].

Guvernul răspunse la 7 septembrie că a dat ordin magistratului din Sibiu ca îndată ce Cîrstea Nicula, Ilie Nicula şi 'ceilalţi vor apare la Sibiu să-i prindă şi să-i dea pe mina provizoratului din Zlatna[364].

In luna iulie fură ascultaţi şi juzii, juraţii domeniului Băii de Arieş şi ai domeniului de mijloc, cu acelaşi rezultat. Ca la 27 iulie sameşul să conchidă, în locul provizorului lipsă: Molestatorii aceştia turbulenţi ai autorităţilor nu numai că o fac fără oonsimţămîntul satelor, dar acţionează şi sub nume ascunse şi făuresc asemenea plîngeri din capul lor. Asemenea impostori să fie prinşi[365].

In aceste agitaţii e nelipsit mai ales numele lui Maoavei Bota, judele din Rîu Mare. El serveşte autorităţile, el denunţă, el urmăreşte pe turbulenţi, cu el îndeosebi se duşmăneşte Horea cu ai săi. Ţăranii la rîndul lor îl acuză, îi cer destituirea din funcţia de jude. Mai mulţi locuitori din Rîu Mare, printre oare Simion Trif, Cîrstea Nioula, Toader Todea, Petru Nicula şi Ursu Nicula însuşi în numele satului, îl acuză grav în faţa Tezaurariatului. Cei doi juzi ai satului, Maoavei Bote şi Orau Oneţ, trag pe săteni, îi blestemă, îi înjură de Dumnezeu. în cinci ani le-au luat peste 4 300 de florini sub nume de contribuţie sau altfel, fără să dea socoteală. Pe aceşti juzi, oare sînt numai povară şi scandal, ei nu vreau să-i mai sufere. Pe Maoavei Bota, provizorul Devai 1-a pus jude mai mult cu puterea. El şi-a luat apoi juraţi, gornici potriviţi lui (printre care şi pe Sim Bura). Şi-a asociat şi pe Onu Oneţ. A adus execuţie mi-

---

[361] *Ibidem,* nr. 1055. [382]
Ibidem,
[363] *Ibidem,* nr. 797, 798.
[884] *Ibidem* şi Of. minier, 1784, nr. 1318.
[385] Tezaurawat, 1784, sub aceleaşi numere.

tară pentru despăgubirea arendaşilor. Face toate ticăloşiile ce se pot tchipui, ca şi pînă acum. Nu s-a îngrozit să fure, să trăiască în desfrîu, i înşele, să chinuie .oamenii de moarte. Ii răscoliră şi păcatele din treit. A furat patru boi, şi-a necinstit soacra. A bătut de moarte pe o feteie însărcinată, de a murit şi ea şi copilul. A ridicat tare accrescenţia, 30 creiţari de florin la dare, la 20 creiţari la taxă. Ei îşi pleacă înaltului împărat genunchii, capul în toate cele datorate, dar nu înţeleg vreau să li se lămurească de ce au fost încărcaţi mai mult decît celelte domenii. Pentru cercetare să li se trimită oameni regeşti drepţi, tre să nu se bucure de daruri, să nu se teamă de sperieturi, să bată cu iraj calea dreptăţii, să asculte cu sîrguinţă pe martori, să-i jure cît ai strașnic. Altfel se tem ea .satul să nu se ruineze cu totul, să se pusască.

In mai 1784 fură ascultaţi asupra acuzaţiilor nu mai puţin de 126 *i* martori. Concluzia anchetatorilor fu că toţi semnatarii, afară de trei sorişi fals, dar cu cel semnat la urmă, Ursu Nicula alias Horea *„totius ductionis auctoris"* au fost cei implicaţi sau fruntaşi în spargerea buor, avînd conştiinţa încărcată, ascunşi în timpul investigaţiei[366].

In octombrie 1784 Oficiul superior minier e preocupat de aceiaşi [itatori. Comunică provizorului numele celor care împreună cu Simion *'ii* de două ori au îndrăznit că importuneze instanţele din Sibiu pentru zoluţii fără preştiinţa şi voinţa comunelor. Au fost vreo 20[367].

Dar chiar în timpul acestor agitaţii taxa, în loc să scadă, după un tou sistem" făcu un nou salt, de la 14 769,22 florini la 21 223,31 florini, domeniului de sus cu deosebire se ridică de la 7 073,80 florini la 198,36 florini[368].

După calculul din 23 decembrie 1784 al provizoratului, pe 1784 taxa tregului domeniu e de 21 555,02 florini la care adăugind 1 485,01 floîi acrescenţie se ridică la 23 040,03 florini[369]. Aceasta cînd darea se gă-a la acelaşi nivel şi după ce plătiseră în plus despăgubirea armenilor ăugind cîte 33 oreiţari la florinul de dare. Motiv de noi agitaţii.

Noi plîngeri acum împotriva taxei sporite.

Provizorul la 18 august se face iarăşi forte să susţină legitimitatea orului, ou argumente cunoscute. Soarta supuşilor fiscali e doar mult ii fericită decît a altor libertini de pe domeniile private, au robotă alt mai puţină şi o răscumpără cu 3 şi 1 1/2 oreiţari, iar robota efecă se reduce la ceva coasă şi strîns. Plîngerile lor sînt *insincerissimae* vin numai din firea neliniştită a locuitorilor. Plata notarului nu le ia ii mult de 3 oreiţari acrescenţie. Că slujitorii domeniali trebuie favoŞţi, e uşor de înţeles. Supuşi la aceleaşi prestaţii, fără vreo uşurare, :i unul n^ar mai lua asupra lui slujba. Ei, supuşii abuzează cu nerulare de bunătatea înaltelor instanţe, ca să le fie şi mai bine se arată mulţumiţi, vreau să-şi scuture cu totul jugul. E mai mult decît cert vreau să înmulţească prilejurile, pricinile de nelinişte, de îndărătni-

*® *Ibldem,* 1784, nr. 796, 912. " Of- minier, 1784, nr. 1387. ... Tezaurariat, 1784, nr. 559, 572, 573. [868] *Ibidem,* 1785, nr. 46.

cie- N-au să se plîngă de robotele prea multe, de lipsurile pe oare trebuie să le sufere economia, că soţiile şi copiii lor trebuie să rămînă fără îngrijire. Dimpotrivă, eînd se cer lucrători trimit mai mult copii, nevrednici de lucru, oare nu sînt buni de pus la nimica, adulţi sau buni de lucru numai cu cea mai mare greutate şi eu oonstrîngere pot fi aduşi la slujbă. Ca nu cumva plebea neînfrînată să răstălmăcească îndreptarea la plîngerile sale, să interpreteze strîmb această mare bunăvoinţă, să-i dea prilej a-şi scutura cu totul jugul şi supunerea cuvenită, a lua în batjocură şi în rîs dispoziţiile dregătorilor şi ca aceştia însuşi să poată activa cu severitate, propune ca lăsarea în suspensie pentru anul acesta a treimii 'taxei urbariale să nu fie adusă nicidecum la cunoştinţa locuitorilor, ci mai curînd să-i lase ,să înţeleagă că nu s-ia luat din uitare sau să se găsească o altă modalitate, că ea compensează censul munţilor, salarizarea notarilor domeniali etc.[370]. Abia cu puţin înainte, în 5 iulie, ţăranii ceruseră oa notarii nou numiţi să fie salariaţi din taxa urbarială, nu de ei[371]. In tot cazul noua taxă, încă şi la 27 septembrie, cînd se încheiase anul impunerii 1783/84, se găsea încă în mare restanţă. Din cei 11 206,12 florini impuşi domeniului de sus, nu se încasaseră pînă aci decît 4 450,36 florini, rămînînd restanţă 6 755,36 florini. Se impune încasarea strictă, sub gravă responsabilitate[372].

Sau pentru tot domeniul Zlatnei din cei 21 555,02 florini taxă se încasaseră numai 10 441,05 florini. Mai erau restanţă 11 113,57[373]. Iar pînă la sfîrşitul lui octombrie numai 13 293,12 florini[374].

Stânjenii de făcut pînă în 1784 se ridicaseră şi ei pentru întreg domeniul la cifra de 13 440, din care stînjeni lungi 11 753. Din aceştia pe domeniul de sus cădeau 10 661[375]. La 2 august locuitorii cereau să fie scutiţi de tăiatul stînjenilor şi reparatul drumurilor pe patru sau cinci săptămîni, acum aşteptîndu-i lucrul principal al cîmpului[376].

Toate acestea peste suma mare de despăgubire a arendaşilor. în legătură cu aceste plîngeri Guvernul recunoaşte şi el că despăgubirea s-a aruncat asupra tuturor, vinovaţi nevinovaţi deopotrivă[377].

Cei cinci condamnaţi la moarte încă la pronunţarea sentinţei ceruseră şi ei apel. Provizorul ştia şi el, din ordinul Guvernului obţinut de Tezaurariat, că Tabla comitatului trebuie să revizuiască peste rînd procesul, pînă atunci candamnaţii trebuind ţinuţi în închisorile comitatului[378]. Condamnaţii se adresează şi Tezaurariatului. In judecata forului dominai erau interesaţi provizorul şi şpanul — acuză ei. Cer reluarea procesului[379].

---

370 *Ibidem,* nr. 934. Of. minier, 1784, nr. 1081.
371 Tezaurariat, 1784, nr. 927.
372 Of. minier, 1784, nr. 1283.
373 *Ibidem,* nr. 1345.
374 *Ibidem,* nr. 1699.
375 Tezaurariat, 1784, nr. 1115. '"
376 Of. minier, 1784, nr. 1000. "i
377 Tezaurariat, 1784, nr. 35.
378 Of. minier, 1783, apr. 27, nr. 456.
379 Comunicarea Tezaurariatului din 11 **iul. 1783.** ***Ibidem,*** **1783, nr. 756. Teaaurariat,** 1783, nr. 688.

Reluarea întîrzia. La 7 octombrie cei cinci se plîngeau din nou, acum ciulul minier că au fost condamnaţi în urmia unor pîri neîntemeiate. se simit nevinovaţi, au şi fost cercetaţi în privinţa nevinovăţiei lor, ■ aceasta nu s-a luat în nici o considerare, zac închişi. Şi-au mîncat şi mănîncă puţina lor avere de gazde bune de iobagi, ajung la cerşit, li se caute dreptatea şi dacă se vor dovedi nevinovaţi să fie scoşi de închisoare[380].

Popa Dumitru din Cîmpeni (Certeje), la 30 octombrie se plînge şi A fost prins în anul trecut la lăsatul postului de Crăciun, dus mai ii în temniţa din Zlatma, apoi în cea de la Galda, de unde l-au lăsat i chezăşia a 14 oameni. Voind să-şi probeze nevinovăţia s-a dus la lta Curte, dar a fost nenorocos, n-a găsit acolo pe împăratul. Forul ninal s-a întîmplat să se ţină înainte ca el să sosească, şi neînfăţişîn-•se au fost globiţi unii chezaşi ai lui ou cîte 25 florini, care chezaşi Lind asupra casei lui i-au cuprins toată averea. Sosind, s-a insinuat naidecît provizorului, care 1-a prins şi de atunci robeşte în temniţă, roagă ca, întrucît e aici şi nici n-a fugit, să li se restituie chezaşilor aba, ca să-i elibereze puţina lui avere, iar el să fie eliberat din în-soare iarăşi pe 'chezăşie[381].

Privitor la revizuirea procesului, provizorul referă că îndată ce se îndeplini toate formele se va întruni scaunul de judecată sub prezi-iţia judelui suprem minier *(supremus judex montanus)*[382].

Prin noiembrie condamnaţii se plîng din nou Tezaurariatului. In ia trecută au fost prinşi şi în urma unor denunţuri au fost condam-i la moarte. Au cerut reînnoirea procesului, s-au făcut şi cercetările, îşi se prăpădesc în robie şi-au mînoat şi îşi mănâncă toată averea lor gazde bune, vor ajunge cerşitori de-a binelea — repetă ei. Cer să le ă în ajutor. Tezaurariatul la 24 noiembrie răspunde că s-^au luat dis-iţii pentru accelerarea revizuirii procesului[383].

Pe la sfîrşitul anului sau începutul anului următor se plîng din nou, m şi cu Popa Marcu Dumitru, provizorului de robia lor. Trebuie să Dustiiască şi ei şi copiii lor, şi averea lor, dacă nu li se face dreptate, ştiu unde să fie greşeala şi cine Să fie pricina că se prelungeşte atîta 2a lor[384].

La 27 noiembrie încă se mai amînă. Procesul nu poate fi rejudecat i cînd nu sînt verificaţi cei 191 de martori şi nu-şi face reflexiile curatorul fiscal Alexandru Vâsârhelyi[385]. La 16 decembrie 1783 Gu-lul însuşi urgitează rejudeoarea[386].

La 29 ianuarie provizorul referă iarăşi că procuratorii fiscali încă şi-au formulat concluziile şi pînă atunci nu se poate întruni scaunul iinal[3fi"].

° Of. minier, 1783, nr. **1145. [381]
Ibidem. [3]« *Ibidem.*
[383] Tezaurariat, 1735, nr. 319. *iai*
Ibidem.
«! Of- minier, 1783, nr. 1241, **1261; 1784, nr. 8.** **
Ibidem, 1784, nr. 142. Tezaurariat, 1785, nr. **319.**

Abia la 28 aprilie 1784 ne informează Tezaunariatul asupra noii sentinţe. Condamnarea lui Dumitru Todea, capul întregii „facţiuni" se menţine. A celorlalţi patru e comutată în temporară, anume a lui Simion Bostan la doi ani închisoare, a lui Petru Manciu şi Andrieş Faşeu la un an, socotit de la data sentinţei. Cu clauza să li se aplice în plus cîte 25 de bîte trimestrial, ultimele în târgul de Rusalii din Cîmpeni, în care au fost sparte buţile. A lui Ursu Gomboş la 50 de bîte, din care 25 la pronunţarea sentinţei, iar cealaltă jumătate ca şi celorlalţi, în tîrgul de Rusalii din Cîmpeni. Şi cum între timp au mai fost prinşi şi Avram Şchiop şi Iacob Zehuţ din Rîu Mare şi Popa Dumitru din crângul Certeje, primful a fost judecat la un an închisoare, al doilea la doi ani şi ea şi cei dinainte la cîte 25 de toiege trimestrial, decît primului căruia, luîndu-i în considerare vârsta înaintată şi slăbiciunea, i se iartă, cu excepţia celor 25 din tîrgul de la Cîmpeni. Judecarea cauzei Popii Dumitru însă, căzînd acum sărbătorile Paştilor şi nefiind terminată nici autentificarea martorilor, se amînă pentru alt for dominai[388].

După o relatare a provizoriului Podivinszky din septembrie 1785, rejudeoarea s^a făcut în martie anul trecut (1784). Au făcut recurs pentru uşurarea pedepsei la Guvern care a încredinţat cauza Tablei comitatului, suspendînd bătaia pînă la rejudecare. Popa Marcu Dumitru, judecat în forul dominai din iulie 1785 la doi ani închisoare, a cerut şi el revizuirea[389].

In septembrie 1784 pe toţi îi vom găsi în închisoarea domenială (din Zlatna), în afară de Dumitru Todea, oare era desigur în închisoarea din Galda[390].

In vara anului 1783 împăratul era în drum prin Banat. Plecase în aprilie, iar în 28 mai intră în Transilvania, străbătând drumul Deva, Alba luna, Sebeş, Miercurea, Sibiu, asaltat de plângerile locuitorilor, printre care nu vor fi lipsit nici ale celor din Munţi. Stările din Munţi rămaseră însă neschimbate. Atitudinea binevoitoare a împăratului n^javea decât să încurajeze, să accentueze ostilităţile. După cele trei călătorii la Viena, în 1779, 1780 şi 1782, spre sfârşitul anului 1783, în postul Crăciunului Horea şi cu alţii porni din nou spre Viena. De astă dată Horea rămas singur întîrzie acolo până după Paşti. împăratul era plecat la Roma şi nu se întoarse decît primăvara (20 martie 1784).

Horea fu primit curînd, la 1 aprilie, în audienţă de împăratul, probabil însoţit de acelaşi agent de la Cancelarie, Enyedi. Împăratului Horea îi prezentă desigur plângerea purtînd data de 18 martie 1784, acum în numele a nouă sate (Rîu Mare, Vidra, Cîmpeni, Bistra, Mușca, Baia de Arieş, Bucium, Abrud (Abrud-Sat) şi Cărpiniş). Întrucât locuitorii n-au fost uşuraţi pînă acum de poverile lor, repetă plângerile lor în faţa împăratului. Pe lîngă taxa care se plăteşte obişnuit Fiscului, sînt supuşi la felurite alte plăţi, oare nu se iau în socoteală. Peste cuantumul oontribuţional sub titluri necunoscute li se ia fără să se dea vreodată satelor chitanţe. Timpul şi puterile abia le ajung pentru agonisirea celor de trai,

[388] Of. minier, 1784, nr. 602.
[389] *Ibidem,* 1785, nr. 1414. v. w
[390] *Ibidem,* 1784, nr. 1346. *inaduu:*

îşi uneori sînt ţinuţi şi 14 zile în şir în lucrul fie dominai, fie public. >i nu ştiu pînă unde se întinde dreptul şi puterea comitatului, ca să le •ă satelor asemenea munci. Ei abia mai pot rămîne la oasele lor de na bătăilor şi injuriilor, unii au luat 100, alţii 50, unii mai multe, i mai puţine bite. Unii au murit neputînd îndura durerea îngrozitoare, j. au fost ţinuţi în mizeria închisorilor pînă şi-au dat sufletul, alţii 'zi sînt acolo. Se roagă iarăşi ca trimişii satelor să nu mai fie bătuţi molestaţi pentru că s-eu plîns tronului împărătesc[391].

Aşa, cu data de 13 aprilie Cancelaria dispune ca Guvernul să treacă i dreptul la tratarea plîngerilor suplicanţilor, iar pînă la decizia asu- lor să-i apere pe ei şi pe deputaţii lor împotriva oricăror persecuţii repte. Dar oum suplicanţii cu prezenţa lor nu pot ajuta cu nimic la grăbirea nici în favoarea cauzei, ei să plece acasă şi să aştepte pace acolo decizia care va urma cît de curînd[392]. Aşa dispunea şi iluţia dinainte a Cancelariei, din 21 mai 1783. Mereu aceeaşi grije a celariei ca ţăranii să nu întârzie la Viena, prezenţa lor e inoportună, îzirabilă.

In aceea însă se dispunea ca pînă la rezolvare nu numai să fie apă- suplioanţii şi soţii lor, ci şi nici să se execute sentinţele de moarte «unuia dintre ei[393].

Spre a face inteligibilă rezoluţia primită şi pentru juzii, gornieii ten- să-i prindă, ţăranii întorşi sau poate Horea personal, se îngrijiră şi > traducere românească, mai redusă a ei, dar transpusă la 13 aprilie 4?).

Textul traducerii: Să dă astăzi la Gubernium ca pentru suplicanţia lor plîngere acum dre<p>t pre toţi pană să va isprăvi începutele lucruri să ţie supt mînă şi pre cei pătimaşi şi pre ceialalţi care-i sînt risipiţi să să poate duce acasă şi să nu aibă cu ei nimica până nu să va isprăvi a lor lucru. Dată în Canţelaria ţării ungureşti a Ardealului, în Beci 13 april — Franţişcu Horvat.

La înălţata împărăţie a dominiumului celui fiscuşesc Zlagna să roagă asponeti (!) aceştia394.

---

391 Densuşianu, p. 105—107, Caietele, IX, f. 41—43.

392 Szilâgyi, p. 269, Caietele, IX, f. 45—46. Textul latin din Szilâgyi: Disponitur lodierno ad Gubernium, ut cum querelae supplicantium nune recte sub incude ntur, ad secuturam usque earum decisionem, ipsos, ipsorumque deputatos contra s indebitas persecutiones manuteneat; Supplicantium proinde erit, cum ipso- praesentia nihil seu ad accelerationem, seu ad favorem negotii sui conducere ;, semeţ domum conferre, et ibidem eventum illius proxime secuturum păcate •iri.

Ex. Consilio Cancellariae Regiae Hungarico-Transylvanicae Aulicae.
Viennae 13-tis aprilis 1784.

Franciscus Horvâth m.p.

Erat autem titulus talis:
Ad Suam Majestatem novem Communitates ad Fiscale Dominium
Zalathna pertinentes suiş expositis aggraviis mederi orant. ™
Szilâgyi, p. 269.

Acte vieneze, I, nr. 80. După un alt exemplar, v. Fruma, *op. cit.,* p. 194. icerea formulată evident după primul ordin, din 1783, are însă data de 13 -, ca al doilea. Să fi fost şi primul datat 13 aprilie (1783). Sau e numai o Dunere de dată?

Textul latin apăra pînă la rezolvarea plîngerilor suplicanţii sau pe suplicanţi şi deputaţii lor prezentaţi la Viena. Textul românesc apără „şi prâ cei pătimaşi şi pre ceilalţi care-i sînt risipiţi". Sub cei „pătimaşi" vrea sâ apere pe cei arestaţi, sub cei „risipiţi" pe cei fugiţi sau ascunşi? Aşa sună şi traducerea germană a textului românesc din Arhiva Comisiei. Textul original latin însă nu-i prevede nici pe unii, nici pe alţii.

Fapt e că în virtutea ordinului adus înainte de Horea, primul lucru pe care-1 făcuseră ţăranii, fu să alerge numaidecît la Sibiu, să intervină în favoarea celor condamnaţi. La 21 mai îi găsim în numele satelor Bucium, Cărpiniş, Baia de Arieş, Muşca, Bisitra, Cîmpeni, Gîrda, Rîu Mare, Abrud desigur Aburd-Sat în faţa Guvernului. In copia ordinului de la 13 aprilie ei observă că împăratul a dat ordin în privinţa necazurilor lor în care ei acum socotesc şi cauza celor care de un an şi jumătate îndură închisoare. Numesc pe Ignatie fiul lui Dumitru Todea închis de vreun an şi jumătate în Galda, Petru Todor (Todea?) şi Avram Şchiop (Stopa) din Rîu Mare, Ursu Gomboş din Gîrda, Simion Bostan, Andrieş Pasc şi Popa Dumitru din Cîmpeni. Cum pedeapsa lor a fost comutată şi cum ordinul prevede rezolvarea cît mai grabnică a cauzei satelor, oer ca deţinuţii să nu mai îndure mult povara detenţiei[395]. De fapt era numai suspendată execuţia.

Decizia nouă semăna cu toate celelalte şi desigur şi operativitatea ei rămînea aceeaşi, binecunoscută de acum ţăranilor. Coborînd pe aceeaşi scară a autorităţilor provinciale şi domeniale, nu putea să ducă decît la acelaşi rezultat. E de înţeles cotitura în atitudinea ţăranilor şi în primul rînd a lui Horea însuşi.

Despre cum s-a petrecut această ultimă audienţă, nu se ştie nimic precis. împăratul se va fi arătat contrariat de această tergiversare, impacientat de această întârziere în executarea ordinelor sale. Impacientat mai ales că nici pînă acum n-a ajuns la un sfîrşit investigaţia ordonată de el, că nu s^a făcut nici un pas spre remedierea anomaliilor desigur evidente şi pentru el. Dacă pe Horea la întoarcere îl putem bănui şi mai neîncrezător în remediile oare ar putea veni de la autorităţile cărora le poruncea încă odată împăratul, tot aşa îl putem bănui că după audienţă se întorcea cu o nouă încredere că împăratul vrea o remediere, dar îl împiedică autorităţile şi nobilimea. Horea simţea şi el desigur ostilitatea împăratului faţă de nobilime, şi va fi aflat cîte ceva despre ea şi la Cancelarie şi în jurul său cît a stat la Viena. Nu putea fi strein de ea nici înainte, împăratul prea adesea o lăsa să se observe. Şi-i putea încolţi şi de la sine gîndul că o ridicare împotriva nobilimii i-ar veni bine şi împăratului.

Pornind răscoala sub semnul poruncii împăratului, răspîndită de ţărani, de Horea însuşi, ultima lui audienţă s-a putut preta la legende, difuzate nu numai printre ţărani, ci chiar şi printre nobilime. Credinţele ţăranilor le vom cunoaşte pe parcurs, din expunerea evenimentelor. Să citâm aici una nobiliară. Nobilul Ribiczei, mai tîrziu, pe la 1830, afirma că ştie de la căpitanul auditor al regimentului de Toscana, Sodler, bun

[395] Tezaurariat, 1785, nr. 319.

ten al său, care a murit în Zlatna şi care a povestit întâmplarea de te ori, că s-a nimerit să fie şi el la Viena cînd Horea şi-a prezentat aratului plîngerile. Povestea anume că Horea, după ce a terminat plingerea împotriva arendaşilor armeni, s-ar fi rugat de împărat ca anii să fie eliberaţi din iobăgia ungurilor, adăugind că dacă aceasta s-ar întâmpla, ei ar putea să se răscoale şi să se elibereze şi „cu leidie". La care răspunsul înţelept al lui Iosif a fost: *Thut ihr das!* «ţi-o!). Horea atunci s-a prosternat în faţa lui să-i mulţumească[396]. Mobilizarea sub porunca împăratului nu e un caz singular. Un ase-Lea îndemn imperial a pus legenda şi în serviciul răscoalei ţăranilor Boemia cu zece and înainte: *Idete na pani!* (Tăbărîţi pe domni!). Po-ja împăratului sau porunca regelui sînt steag obişnuit al răscoalelor neşti, stimul mobilizator al maselor pretutindeni. Pugaciov a pornit condus răscoala ţărănească din Rusia cu ani înainte dîndu-se chiar ir! Ou atît mai firească e lozinca acum şi aici, unde împăratul le arăta nilor atîta condescendenţă, atîta bunăvoinţă, unde s-a cultivat delitt credinţa în împăratul ocrotitor, care dă mereu porunci de îndrep-dar pe care nobilimea le nesocoteşte. Agitaţia din Munţi se polari-:ă în mod firesc acum în jurul „poruncilor împăratului" aduse de ea de la Viena.

Fapt e că ţăranii munteni înică tot nu-şi ieşiseră din fire. După în-cerea lui Horea, în virtutea rezoluţiei adusă de el mai bat odată ca-Legailă, pe oare o băteau de atîta timp. Ne rezumă simplu acest du-te-i, în limbajul lui, Cloşca la interogatoriul său. S-au dus mai întîi Juvernul din Sibiu. Acesta le-a dat un soroc de 14 zile. După acest c s-au dus din nou la Sibiu. Atunci Guvernul le-a dat un nou so-Mergînd şi după aceste, guvernatorul le-ja spus că toată cauza lor ist trimisă comitelui suprem din Galda şi deci să meargă de acum Io la el. S-au dus şi la icomite, oare mai întîi lena făgăduit să vadă :auza lor şi le-a dat şi el soroc. Au făcut şi la el de trei ori drumul. pe urmă a fost el, Cloşca, ou încă cinci oameni. Dar le-a răspuns să rgă acasă, totul s-na isprăvit, iar din treaba lor n-a rămas nimic! tiind acest răspuns, s-au dus la Alba Iulia la comisarul de război şi arătat rezoluţiile lor. El le-a citit şi le^a zis să meargă numai acasă *i* stea liniştiţi, căci împăratul va veni negreşit în ţară şi atunci vor îa vorbi chiar ^cu maiestatea sa. Au plecat atunci acasă şi au înştiin-satele Cîmpeni, Cărpiniş şi Rîu Mare de tot ceea ce au făcut şi au ăvit.

Cu ce suflet se întorceau, după atîta alergătură, iarăşi cu mîinile e! Doar cu o îndoielnică amăgire că împăratul ar putea veni iarăşi ară şi i se vor putea plînge din nou. Vagă perspectivă, palide spe-e, dacă ordinele împăratului aşa se executau.

Nu e greu de închipuit dezamăgirea, revolta. Nu e greu de închi-dezamăgirea, revolta lui Horea însuşi.

Şi toate acestea se petreceau în timp ce un nou eveniment tulbura iţele şi pe o arie muit lărgită, cuprinzînd acum domenilie nobiliare,

[396] Mike, *Az Olăhokrâl,* p. 302.

anume conscripţia militară din vară. Se lărgea cu aceasta considerabil sfera de agitaţie, de acţiune, se ridica ameninţător problema iobăgiei însăşi.

Ce-ja făcut Horea la această întorsătură a lucrurilor şi după ce s-a convins de zădărnicia căilor legale, azi e mai greu de reconstituit, dar nu tot atît de greu de închipuit. Relatările sau ascultările ulterioare amestecă lucrurile, amestecă ceea ce a făcut el cu ceea ce i se atribuie ori s-<a făcut în numele lui. Şi unele şi altele sînt de acord însă că Horea ou oamenii săi începu o nouă agitaţie în Munţi, pornind de la problemele lor specifice: taxă, dare, munca abuzivă, plata sau neplata muncii ete., care vor apare pe parcurs în mărturiile răscoalei. Uzează de acum de numele împăratului, de „poruncile" lui. Vom face cunoştinţă mai de aproape ou agitaţiile lui în continuare pe parcurs, din mărturiile ţăranilor. Dar de acum problemele locale se vor lărgi, se vor îmbina cu cele ridicate de agitaţiile ţărăneşti din afară, cu problematica întregii iobăgimi. Şi se va ridica tot mai mult pe primul plan gîndul răzvrătirii. Izbucnirea simultană în Zarand şi în Munţi mărturiseşte şi un gînd mai larg, preconceput.

Dar mai înainte de a trece mai departe, să ilustrăm stările de lucruri, exacerbarea raporturilor în Munţi, cu încă un fapt, cum vor fi fost multe altele, acesta chiar din ajunul răscoalei.

La 23 septembrie 1784, juzii dominali ai satelor Băii de Arieş se plîngeau în numele întregului domeniu, împotriva dregătorilor, caire, după obiceiul lor, îi tratează ca pe clinii din drum, în piaţa publică, cu cea mai mare furie, ou groaznice blesteme şi înjurături, de cruce, de biserică, de suflet, de cei morţi. Cad asupra lor cu bîte, cu lemne, cu pe ce pot pune mâna mai repede, nu caută, le dau în cap, peste picioare, peste mîini, peste braţe, îi bat nu după obiceiul creştin, ci după al neamurilor necredincioase. Cînd doar ei îşi au şpanul lor chemat să-i pedepsească după lege. Pe Ursu Rancea din Brăzeşti domnul Stanetti spre stupoarea tuturor l-^a făcut tot vînătăi fără nici un motiv. In izbucnirile sale necreştineşti e îngrozitor, nu ţine seama nici de Dumnezeu nici de oameni, nici de muncă nici de osteneală, îi pune să-i oare lemne de pe locurile cele mai grele, trebuie să-i oare trei, patru zile stînjeni, căci nu primeşte lemne strîmbe. Stînjenii clădiţi în curtea sa îi clatină ou mîinile proprii, ca să intre cît mai mult. Toate acestea printre aceleaşi îngrozitoare blesteme. Dacă ar fi să arate toate cruzimile lui, nu le-ar ajunge hîrtia. Dacă nu e luat de aci, îndură mai bucuroşi servitutea decît să-i mai iese în cale.

Nu e mai puţin crud nici domnul Prunetter, bate cu aceeaşi furie. Cum a făcut cu Todor Pleşa, judele dominai din Sartăş. Mai întîi l-a luat cu cruzime de păr, apoi ou o bîtă mare, numită răvaş, smulsă de la el l-a zdrobit. în aceeaşi zi, cuprins de furie, pe Andrei Zaharie din Brăzeşti in curtea sa a pus de l-au tras jos şi ou vină de bou l-au bătut. Pe Todor Rancea din Brăzeşti, judele comitatens, pentru că l-a rugat să nu bată cu atîta cruzime pe Zaharie, căci de multă vreme lucrează lovit de slăbiciune, prins de păr l^a luat la pumni, lovindu-l crud, fără

motiv. Cu un ouvînt e în firea dregătorilor minieri, fără excepţie, astă crudă asprime, această duritate necreştinească, că nu mai ştiu sărmanii dintr-atîţia de oare domn să asculte.

Printre mizeriile lor e şi straja de noapte pe oare trebuie să o facă domnii dregători. Şi nu numai străji poftesc, dar îi silesc şi la toate ncile lor casnice. Nici nu s-a făcut ziuă şi apar drabanţii lor, şi prin- furii şi blesteme îngrozitoare, îi mînă oa pe cîini amenînţîndu-i cu île, Şi pînă cînd grajdurile nu sînt curăţate, lemne de ajuns pentru tă ziua 'tăiate, caii, vacile adăpate, curţile curăţate, apă adusă, nu sînt iţi, cu toate acestea adesea apropiindu-se de amiazi. Ei abia mai pot. ■ta acest jug. Cu atît mai mult cu cît domnii, în afară de domnul Graff, ia nici măcar la bucătărie nu le sufăr să intre pe bietele străji, ci tă noaptea trebuie să o petreacă afară. Sînt cu atît mai de plîns, cu cei oare de prea mare sărăcie, lipsiţi de îmbrăcăminte, pînă în zori nai cît nu îngheaţă. Numai Dumnezeu ştie cu cîte şi cîte mizerii nu ; apăsaţi. După dispoziţiile noi ale comitatului, de fiecare sat li se cer iji de zi patru sau trei, de noapte şase sau patru. Aşa că dacă nu vine 0 îndurare, nu ştiu ce să mai facă[397].

Scribul plîngerilor însuşi, notarul dominai Ioan Szabo, a pus mult în a prezenta cît mai colorat şi mai patetic (mai colorat şi mai patetic îţ am reţinut în acest rezumat) mizeriile îndurate de suplicanţi. Peste iresul firesc de a fi mai bine plătit, se simte în ton şi o compasiune, l nu chiar o revoltă, din duşmănie personală, dacă nu din altceva, anii desigur şi ei se adresau cu păsurile lor la scribi favorabili sau > cel puţin să nu fie duşmănoşi.

In tot cazul, cînd la 29 noiembrie Oficiul superior minier dispune îului domeniului să cerceteze plîngerile împotriva lui Stanetti şi netter, recunoscând ca legitime numai străjile de noapte la casa de i şi la conuri, dar şi acestea plătite ou 7 creiţari la zi, dispune şi pro-rului cercetarea plîngerilor împotriva notarului Ioan Szabo, plîngeri iltă natură!

Nu numai plîngerea în sine, dar şi limbajul ei e un indiciu în ce ură s-au înveninat raporturile.

Tumultul faptelor încarcă mereu imaginea, o amplifică la o com- ă şi gravă problemă. Calamităţile se aglomerează, se împletesc în- textură complicată, densă, rezistentă la toate încercările de a o rama. Timpul se macină în acest duel nesfîrşit între supuşi şi autori- doar cu mici rezultate de detaliu, fără să afecteze fondul proble-)r. Duelul reuşeşte mai curînd să dezvelească noianul relelor decît e remedieze. Mai curînd aduce cu sine noi persecuţii, bătăi, închi- condamnări, acum pentru îndrăzneala de a acuza, de a împortuna rităţile, biciuind, exaoerbînd mînia populară. Atmosfera e tot mai rcată, tot mai prevestitoare de primejdie.

O lungă şi înverşunată luptă petiţionară, agitaţii peste agitaţii, me- mai acerbe, prefaţează răscoala.

---

[397] Of. minier, 1784, nr. 1330.

Şi apoi în Munţi nu toate satele erau cuprinse în domeniile camerale. Multe cădeau pe domenii nobiliare. Sîngeorzul Trăscăului, Sălciua, Bedeleu etc. erau supuse familiei Thoroczkjay, Mărişel, Măguri, Someşul Rece, Someşul Cald familiei Bănffy, Mogoş, Ponor, Rîmeţ, satele de pe Ampoi erau ale Episcopiei din Alba Iulia. Cădeau în afara domeniilor camerale Lupşa şi altele. Şi apoi o mare parte a Munţilor cădea în Zarand, pe domenii nobiliare. Fuziunea problematicii celor două iobagii, camerale şi nobiliare, se făcea chiar în Munţi.

A

II. PRELUDIUL RĂSCOALEI: CONSCRIPŢIA M1JL1TABA

r Alţi ' ••«t-i^Tţ *l*

ÎNSCRIERILE J .

Cum s-a ajuns la conscripţia militară din vana anului 1784, oare a premers răscoalei, n-ar putea-o lămuri deoîit o cercetare specială.

După o istorie a regimentelor de graniţă, rămasă în manuscris, care e a lui Benigni[1], ea era în legătură ou planurile de reorganizare a regimentelor de graniţă, discutate eîţiva ani la rînd.

Regimentele de graniţă fuseseră întemeiate primordial cu scop intern: paza graniţelor şi asigurarea liniştii interne la nevoie. Din anul 1778 încep însă să fie scoase şi pe teatrele de luptă din afară. în războiul de succesiune din Bavaria, din acest an, plecară două batalioane de infanterie şi un divizion de husari. Ele, se vede, s-au distins în luptă, căci împăratul în 22 martie a ordonat ca unul din cele opt steaguri cucerite de la armata prusacă să fie trimise ca amintire şi încurajare regimentelor de graniţă din Transilvania, iar văduvelor sau orfanilor rămaşi să li se împartă cîte 100 de florini.

Solicitate fiind de-aoum regimentele şi pe teatrele de luptă, încă din 1780 se pune problema reorganizării şi întăririi lor. Ele trebuiau concentrate şi întărite aşa fel ca la război să poată pleca peste 10 000 de oameni, rămînînd un efectiv corespunzător şi acasă pentru economia rurală şi, firește, pentru misiunea lor internă. Ba acum mai intervine şi planul Eoaterinei a *ll^a* de constituire a regatului Daciei. De aci nevoia revizuirii lor şi conscrierii de noi sate în vederea întăririi lor cu noi efective[2].

Iosif II în călătoriile sale prin Transilvania se interesează în mod deosebit de ele, le inspectează sîrguincios, le judecă problema. încă la prima călătorie împăratul îşi însuşeşte problema regimentelor de graniţă şi a rostului lor în timp de război şi de pace[3]. El vine cu un aspru rechizitoriu al întregii opere a întemeietorilor. S-au constituit grăniceri

---

[1] *Pragmatische Geschichte des siebenbiirgischen Militărgrenze,* II, Theil, I Abteilung 1812, ms. aflat în Arhiva Episcopiei ortodoxe din Sibiu. Că e al lui Benigni, ne o confirmă exemplarul din Viena, Kriegsarchiv, Hofkriegsrat, 1813, B. 7—9, Cf. Bernath, *op. cit.,* p. 147.

[2] *Ibidem.*

[3] Sub titlul: Stand und Umstănde, die Laage deren 5 so genanten Grănitz Regimentern, ihre jetzige und kiinftige im Krieg als Frieden vorzuschende Nutzbarkeit ihre Bekostung und Gedenkwagsart, sammt meinen Gedanken vor die Zukunft, Hof- und Staatsarchiv Wien, *Journal der Reisse S-er Majtt des Kaisers durch Ungarn, Banat, Siebenbilrgen und die Marmaross von 1773,* p. 756—773.

in oameni care nu locuiesc la graniţe, se numesc sate militarizate avînd răniceri amestecaţi cu populaţia nemilitarizată. Sînt sate militarizate i multe mile depărtare unele de altele. Pentru ca magnaţii să nu-şi iardă iobagii, teritoriul grăniceresc e întrerupt la fiecare pas de enela- ele moşiilor nobiliare. Dacă în cazul regimentului al II-lea de graniţă -a putut realiza un teritoriu mai compact, situaţia regimentului I, din *id,* o găseşte sub acest raport „scandaloasă". Regimentul e dispersat e o distanţă imensă, un şir lung de sate militarizate printre altele nemi- tarizate, mai aproape sau mai departe de graniţe, sate amestecate, parte dlitarizate, parte nemilitarizate, sate în care doar 4, 5, 6 oameni sînt -ănioeri şi 50, 60 nu, zeci de sate în Ţara Făgăraşului în care grăniceri nt boierii numai, etc. Ideea lui era nu numai extinderea şi întărirea iliţiei de graniţă, ci şi raţionalizarea ei. El concepe teritorii compacte ■ănicereşti, de-a lungul graniţelor, înglobînd totul, şi moşiile nobiliare, ritorii sustrase de sub orice imixtiune provincială, supuse direct puterii îperiale. Mergea ou gîndul pînă la a separa teritoriul provincial de cel ilitar, a-l contopi cu Banatul, Maramureşul, cu Părţile în genere, insti- ind un guvern la Oradea. 11 interesează nu numai organizarea militară graniţei, ci şi temeiurile ei economice, educative, culturale. 11 interesează eutăţile vieţii, sarcinile militare, obsedanta problemă a emigrărilor[4].

Călătoria împăratului în vara anului 1783, care avea, am văzut, un ap militar-politic, a dat un nou imbold problemei. Se designară comi- le de oonscriere. Şi-apoi urmă ordinul împăratului din 31 ianuarie 1784, care se referă ordinul imprimat al Guvernului Transilvaniei din îmna anului 1784. Urmau să fie consorise sate din vecinătatea regi- mtelor. Înscrierea trebuia să fie voluntară, cu titlu de sondaj, ca pe mă să se decidă, în funcţie de nevoile organizatorice, înregimentarea.

Problema se poate urmări în linii mari în actele Gonsliului de război. sredinţat special ou studierea ei fu generalul Geneyne.

In august 1783 generalul Preiss, în raportul său către Consiliul de :boi, îşi exprima şi el părerea referitor la o mai bună organizare a or patru regimente de graniţă şi legarea lor pe viitor într-un lanţ itinuu, potrivit condiţiilor locale. Raportul cuprindea şi o evidenţă nară a localităţilor grănicereşti şi provinciale ce vor fi incluse în acest ŕ-

împăratul însuşi urmărea personal problemia. La începutul lui sep- ibrie îndruma Consiliul de război să aştepte rezultatul sistematizării niţei militare. împreună cu raportul generalului Geneyne va primi dispoziţiile sale pe care le-a socotit necesare încă în timpul călătoriei n Transilvania. Şi dacă generalul Geneyne n-a ţinut seama de ele, t se pretindă aceasta[6].

In raportul său către Consiliul de război din 27 septembrie, genera- Geneyne îl pune la curent cu stadiul problemei. In privinţa lanţului

---

[4] Bernath, *op. cit.,* p. 221—223.

[5] Hofkriegsrath, Registru 1783, B. 93».* •'■ »- ■■ ' vr------- .,,. ,^ *imit*

[6] *Ibidem,* B. 1024. * »Jb !3«u »»^'W<Uw'-*i* JwtoH «

grăniceresc a cerut şi părerea generalului comandant. Acesta a şi trimis un proiect de plan adresat împăratului.

La consfătuirea din 19 septembrie cu guvernatorul şi generalul comandant s-au luat în discuţie punctele prezentate de el, Geneyne, urmînd ca în 14 zile să se încheie această afacere[7].

In biletul său de mînă din 21 noiembrie împăratul aprobă elaboratul comun pentru consolidarea graniţei militare şi e de acord să fie militarizate satul Veştem pe rîul Cibin înspre Turnu Roşu, precum şi Landskron (de lingă Tălrnaciu) şi Brad. Iar acestei militarizări să-i premeargă conserierea şi evaluarea camerală a localităţilor oare urmează să fie militarizate. Să nu se întreprindă însă nimic pînă cînd nu există convingerea că prin numărul populaţiei incluse se asigură cele opt batalioane de campanie şi regimentul de husari[8].

In gîndul împăratului planul se concretizează tot mai bine. Biletul său de mină din 22 noiembrie vizează planul cum s^ar putea forma un lanţ neîntrerupt al graniţei militare transilvănene de la Banatul timişan pînă în Bucovina, aşa fel ca localităţile aparţinătoare regimentelor de graniţă să nu fie departe unele de altele. Dar mai înainte de a se trece la separarea localităţilor care vor trebui să aparţină graniţei militare, să se facă eonscrierea şi evaluarea lor. In comisia principală să intre din partea provincială guvernatorul şi consilierul gubernial contele Samuel Teleki, din partea Cămării tezaurarul contele Carol Teleki şi consilierul cămării, pe lîngă reprezentanţii Comandamentului militar, firește. Această comisie să oonsorie toate localităţile desemnate fără excepţie, conscripţia predată fiind organelor camerale pentru evaluare. După aceasta comisia va aprecia dacă localităţile incluse sînt în aşa măsură populate ca la izbucnirea unui război să poată ieşi opt batalioane şi o legiune de husari fără pagubă pentru agricultură şi putînd înlocui şi pierderile aduse de război. Comisia va mai aprecia şi dacă cheltuielile rezultate din militarizare vor corespunde înaltului scop[9].

în acelaşi sens continuă împăratul şi în ordinele următoare: opt batalioane cu companii în jur de cîte 200 de oameni şi un regiment de husari, precum şi asigurarea înlocuirii pierderilor în război şi a agriculturii de acasă[10].

Aşa apăru, cu data de 31 ianuarie 1784, decretul imperial, care prevedea consripţia în vederea întregirii regimentelor de graniţă.

Actele următoare se ocupă de normele de evaluare a bunurilor care vor fi incluse în graniţa militară[11].

Raportul din 18 iunie al Comandamentului general vorbeşte de comisiile de conscriere. Conscrierea va fi de probă şi va dura pînă la sfîrşitul lui august, pînă cînd vor trebui să sosească şi normele de evaluare croate, după care se va face evaluarea şi aici[12].

---

[7] *Ibidem,* **B. 1158.**
[8] *Ibidem,* B. 1397.
[9] *Ihidcm,* B. 1473.
[10] *Ibidem,* Registru 1784, B. 24.
[11] Acte din ian. şi mart. **1784. *Ibidem,* B. 136, B. 347.**
[12] *Ibidem,* B. 790.

La 28 iulie Comandamentul raportează Consiliului de război că au it şi normele croate de evaluare. Totuşi socoteşte că nici conscripţia probă, nici cea adevărată nu se vor putea face la timpul stabilit. Şi ma, şi vremea rea care au intervenit va permite cu greu asemenea ncă, mai ales în preajma munţilor, unde mai intervin şi dificultăţile nomice. în sfîrşit, a anunţat şi generalul Geneyne că va veni în luna oare la Sibiu[13]. In aşteptarea sosirii generalului Geneyne comandanţii imentelor din Transilvania sînt convocaţi la Alba Iulia, ca acolo să e comunice modalităţile de aplicare practică a conscripţiei[14].

Patente imprimată a guvernului în limbile germană şi maghiară de sfîrşitul lui octombrie 1784[15], se referă la decretul împăratului din ianuarie 1784, care din grija pentru siguranţa ţării şi binele supuşilor dispunea conscrierea unor sate din ţinuturile de graniţă, în vederea ;ia s-au rînduit comisari speciali provinciali, militari şi camerali[16]. sta trebuie să fie ordinul oare stă la baza conscripţiei, care nu s-a ilicat şi nu s-a executat la timpul său, desigur din pricina dificultăţilor irinciale ivite între timp, iar acum s-a amînat punerea lui în aplicare pricina tulburărilor.

O scrisoare din Sibiu, din 13 noiembrie 1784, vorbeşte şi ea de istă intenţie de a extinde regimentele de graniţă. La începutul pri- rerii — spunea ea — generalul Geneyne a venit în Sibiu aducând cu proiectul elaborat încă în anul trecut şi aprobat de Curte, după care licerii din această ţară trebuiau nu numai sporiţi, ci şi organizaţi) forţă militară obişnuită. După proiect, localităţile care cădeau în •ui tras de el domnii lor pămînteşti trebuiau să le cedeze pe lîngă lăgubire. Dar cînd să fie pus în practică, în cele eîteva şedinţe ale isiei în această chestiune s-au ivit dificultăţi, pentru înlăturarea ra generalul s-^a întors la Viena[17].

0 altă relatare din Sibiu se arată a şti că în anul acesta a sosit un 1 preaînalt ca armata împreună cu autoritatea civilă să conscrie ; satele învecinate cu Ţara Românească şi Moldova şi să le orga- *ze* militar. Luînd cunoştinţă despre aceasta au pornit cîţiva ţărani ini din ţinutul grăniceresc, anume supuşii din Hăpria ai contelui ore Bethlen încă la începutul lui iulie la Alba Iulia să ceară comisa- ilui militar de acolo înscrierea la oaste[18].

---

[3] *Ibidem,* B. 915.

[4] 12 aug. 1784 — *Ibidem,* B. 962.

[5] Versiunea maghiară, semnată de guvernator, are înscrisă cu mîna ziua de ît.), cea germană are imprimată luna nov.

[6] „Nachdem Ihre K. K. Majestât unser Allergnădigster Herr, von Allerhochst unermiideten Sorgfallt fur die Siecherheit dieses Landes, und fur die Wohlfart Unterthanen bewogen durch ein untern 31. Januar diese 1784 Jahres an konigliche Gubernium erlassenes Allerhochstes Hof Decret die Cons^ription ■r von Ihro Majestăt selbst bestimmten an die Grănzen dieses Grossfiirstent- ; stossender Orthschaften, Griinde und Gemeinden Allergnădigst anzuordnen et haben"... Arh. Istorică, Samuil Kemeny, *Chartophilacium Transilvanicum,* IX, p. 965. Exemplar în l. magh. în aceeaşi Arhivă, *Ordonanţe imprimate,* „Hazânk", VIII (1888), p. 157. A lui Ludovic Siess, 9 nov. 1784. In „Tortenelmi Târ", 1901, p. 3.

Conscriarea e pusă acum în legătură şi cu conscripţia generală a populaţiei ordonată de împărat în 16 august[19], care-şi avea şi rostul ei militar.

Dar în locul originilor, mai puţin cunoscute, să urmărim faptele, oare ne sînt bine cunoscute.

Pe la mijlocul verii Comandamentul militar se vede se decise, în sfîrşit, la începerea oonscrierii. Ceea ce ajunse, firește, într-^un fel sau altul şi la cunoştinţa celor interesaţi. Mai întîi a ţăranilor din apropierea Albei Iulii, prin comandanţii militari de aci sau prin protopopul Tiron Dragoş, acuzat de un text că el ar fi pornit tulburarea. Comandamentul însuşi va fi avut grije să ajungă, indirect dacă nu astfel, la cunoştinţa lor.

Primul sat oare porni la Alba Iulia să se înscrie la oaste fu satul românesc Hăpria, din apropierea oraşului. în prima jumătate a lunii iulie, zece trimişi ai satului ce-rură comisarului de război Ortmayer să înscrie pe locuitorii satului militari. Comisarul se arată dispus să o facă, dar le spuse că trebuie aşteptată aprobarea Comandamentului militar din Sibiu. La raportul comisarului din 11 iulie, Comandamentul răspunse în 14 iulie. Cei zece iobagi din Hăpria ai contelui Grigore Bethlen să fie înscrişi soldaţi grăniceri, ou numele, cu copiii şi cu moşiile lor făcînd distincţia între ceea ce au ca propriu şi ceea ce ţine de domnul pămîntesc. Dar să fie îndrumaţi ca pînă vor urma alte hotăori în privinţa lor, să fie în pace şi ascultare faţă de domnii lor. Şi aşa să se procedeze şi în alte cazuri oare se vor ivi.

Al doilea ordin, din 23 iulie, avea acelaşi sens. Cei înscrişi să fie îndrumaţi să-şi facă, fără cea mai mică codire sau împotrivire, slujbele şi robotele prescrise, aşteptînd în pace rezoluţia ulterioară. în acest sens să fie instruite toate satele oare se vor prezenta pentru oonsoriere[20].

Vestea se răspiîndi ca focul. Iată o nouă nădejde de a scăpa de iobăgie. Grănicerii nu erau iobagi, nu aveau domni, nu erau obligaţi la prestaţii iobăgeşti. Ei erau stăpîni pe casa şi pămîntul lor, făceau doar serviciu .militar. Grănicerul de alături era o veşnică ispită pentru iobagul în servitute, îi aducea mereu aminte că ridicarea din iobăgie e posibilă. Ou cît mai preferabilă era pentru el slujba la împăratul, oare arăta atîta bunăvoinţă faţă de plîngerile sale şi atîta ostilitate faţă de abuzurile domnilor săi? Porneau doar lucrările ireoensămîntului, în Transilvania se pregătea o nouă conscripţie uirbarială care-i va fixa, firește, în starea de iobagi.

Satele românești din apropiere nu statură mult pe gînduri. Henig, Straja, Dumitra, Vingard trimit şi ele delegaţi la comisar să întrebe dacă le primeşte şi pe ele să se înscrie. Comisarul le răspunse că are poruncă să-i primească pe toţi care vor să se înscrie de bună voie[21]. S-au înscris astfel, cuirînd după Hăpria, şi ele.

---

[19] Szîlâgyi, p. 175—176.

[20] Ahr. Comisiei, II, 865.

[21] ... „ordines Consilii Bellici accepisse declaraverit, nimirum ut quicunque militiae nomen dare voluerit, atque huc eo fine appulerit, suscipiatur et conscriba-tur", Densuşianu, p. 118.

începutul făcut, dezlănţui o întreagă mişcare. Satele pornesc unul
altul la Alba Iulia, cu preoţii, ou juzii în frunte, grăbite să se
ie, să nu rămînă în iobăgie. Cercul se lărgeşte precipitat, valurile
îrii se propagă tot mai departe. Din comitatul Alba trec în comi-
î vecine Hunedoara, Tîrnava, Turda. Mişcarea e generală, valurile
u cu sine nu numai pe iobagii români, ci şi iobagi unguri, saşi.
e sînt în mare fierbere, se consfătuiesc, se îndeamnă unele pe altele,
îinţă pe cei oare mai stau la îndoială. Pe drumurile spre Alba Iulia
cetele de ţărani ziua-noaptea. Comisarul din Alba Iulia se văzu
să improvizeze scribi ea să poată face faţă cererilor. Dar curînd nici
ia nu mai fură deajuns, trebui să împartă formulare, ca ţăranii să
i mai aglomereze la Alba Iulia, să poată fi înscrişi şi în alte locuri
;hiar acasă la ei. înscriu astfel feluriţi funcţionari, preoţi, mărunţi
)ri de carte. In ţinutul Haţegului înscriu vicecolonelul Karp, respectiv
rii de graniţă, la Partoş, la Mirăslău dregătorii transporturilor de
Foarte ourînd, pe la mijlocul lui august, la Alba Iulia se găseau
ise nu mai puţin de 81 de sate. Valurile bat de acum departe, au
> pe lîngă Sighişoara, pe Cîmpia Transilvaniei, atinseră chiar Ţara
rasului.

Dar să coborâm pe teren, în tumultul faptelor. Să ascultăm glasul
itigaţiilor, aii stăpânilor, dregătorilor, al oficialităţii, mărturisirile
iilor înşişi.

3ă începem chiar cu Hăpria, cel de la oare a pornit mişcarea. Ţăranii
ci ascund, evident, pe sfătuitori, vin cu explicaţii evazive. înainte
reo două luni au auzit că în târgul de săptămână din Alba Iulia s-a
.cat o poruncă, pentru a scăpa de oaste nimeni să nu-şi scoată dinţii,
j-şi taie degetele sau altă vătămare să-şi facă[21a]. La această veste
au sfătuit că oare ce vrea să zică această poruncă? Şi-au dat cu
eala că dacă se înscriu toţi la oaste şi se fac soldaţi vor scăpa de
ele domneşti şi vor avea şi pământ mai mult de cît au acum. Au
■s atunci zece oameni la comisarul de război din Alba Iulia şi l^au
; să-i înscrie la oaste. Comisarul le-a primit bucuros cererea, le-a
ins că va scrie Prefecturii armelor (Comandamentul militar gene-
in Sibiu) şi îndată ce va veni rezoluţia, îi va înştiinţa şi le va da
en când să vină. La termenul dat apoi cei zece s-au dus iarăşi la
sar. Acesta le-a adus la cunoştinţă că porunca Comandamentului a
şi i-^a trimis înapoi ou îndrumarea oa în ziua următoare să vină cu
atul, cu popii lor, ca să-i înscrie. Făeîndu-le a doua zi înscrierea,
sarul le^a spus că până va sosi de la âmpăratul rezoluţia de a li
i arme, să fie cu toată supunerea şi ascultarea faţă de domnii pămîn-
şi de dregătorii comitatului ca şi pînă acum şi să-şi facă fără nici
lire, ba chiar cu mai multă sîrguinţă, robotele şi datorinţele publice,
^n cercul Sîngătin — mărturisesc preoţii din Cunţa, Boz şi Şpring —
uzit că e porunca împăratului ca toţi oamenii să se înscrie la Alba
soldaţi, că apoi li se vor da arme şi nu vor mai face slujbe iobăgeşti,

[a] Există într-adevăr un asemenea ordin, dat de Guvern, imprimat, cu data iun. 1784, în baza decretului imperial din 22 mai 1784. Arh. Istorică, *nţe imprimate.*

pământu'rile şi casele pe oare le au acum vor fi cu totul ale lor. Vestea a venit de la cei din Hăpria care, trecînd prin satele de aici îi întrebau care să fie pricina că numai cercul lor nu se înscrie la oaste, cînd toată ţara s-a înscris. La auzul unor asemenea vorbe s-au mişcat şi s-au înscris şi ele. Gornicul Stoica din Sîngătin a strigat seara de pe deal că tot omul să meargă la Alba Iulia să se înscrie cătană, chiar şi ţiganii, căci altfel nu-1 sufăr să mai locuiască în sat. S-au adunat apoi să se sfătuiască în casa lui Luca Toma. Acolo se încredinţau unii pe alţii de binele care-i aşteaptă. Şi dacă numai cîte un fiu din casă va fi soldat, ceilalţi ai casei pot să-şi lucreze liniştiţi moşia, fără să mai fie obligaţi la slujbe şi alte, prestaţii faţă de nici un stăpîn. La Alba Iulia au fost trimişi judele satului, Dan Luca şi gornicul care a făcut chemarea[22]. Aşa au plecat şi aceste sate. Preoţii, mergînd împreună cu sătenii, au văzut acolo oameni din toate părţile pe care-i înscriau ofiţerii, zicînd că e poruncă de la împăratul să se înscrie toţi soldaţi. Şi mai spuneau că după aceea nu vor mai face slujbe domnilor de pămînt şi nu vor mai fi iobagi, casele şi pământurile le vor fi lăsate lor.

După relatarea judelui Vasilie Mare în Şpring vestea conscripţiei au adus-o mai întîi Solomon Coman, Mitra Fiica, Stan Floca, Vasilie Moldovan. Ei au îndemnat pe săteni să meargă şi ei tot satul, aşa i-au îndemnat cei din Hăpria. Cei patru s-au şi dus la Alba Iulia să vadă cum stau lucrurile. Dar la început satul nu i-^a crezut. Atunci au luat pe încă doi cu ei, pe Onea Cotîrlă şi Gheorghe Aloaş, şi s-au dus acum şase. Aşa întorcîndu-se au plecat apoi eu satul de s^au înscris. N-a observat pe nici unul să se opună[23].

Vestea că satele din jur s-au înscris a luat cu sine şi pe iobagii din Galtiu, care şi ei au luat drumul Albei Iulii. Domnul lor, contele Ludovic Bethlen îşi simte lezate amar prerogativele nobiliare. Dar se teme şi de nesupunerea oare e în firea înnăscută a ţăranilor, de Dumnezeu ştie ce tulburare s-ar putea întîmpla. Pentru a o preveni, cere comitatului să exopereze de la Guvern liniştirea ţăranilor, ca el să-şi poată stăpîni în linişte moşia strămoşească[24]. Iobagii şi jelerii din Henig ai contesei Caterina Torotzkai, cum se plînge ea în 13 august, s-au înscris în săptămîna trecută. Cu a cui ştire şi din ce ordin ea nu ştie. Comitatul să ia măsuri ca să nu sufere nici *vivum aerarium,* nici ea să nu fie păgubită[25]. în aceeaşi zi se plînge şi Iosif Kovâcs, rectorul colegiului din Aiud, că în săptămîna trecută s-^au înscris şi iobagii şi jelerii din Henig ai colegiului (reformat)[26].

Samuil Kolumbân, dregătorul, relatează că iobagii colegiului, după ce s-au anunţat la comandant pentru înscriere, comandantul le-ar fi poruncit să meargă acasă, să se adune la un loc şi înţelegîndu-se între

---

[22] ***Halrnăgyi Istvăn naploi es iratai,*** **în „Monumenta Hungariae Historica". Sec ţia II, voi. XXXVIII, p. 663—664.**

[23] **Guv. Trans., 1784, nr. 8141.**

[24] Contele **Ludovic Bethlen către cornițele suprem al comitatului Alba, 13 aug.** 1784. Guv. Trans., 1784, nr. 7673. Şi Copii B. Torok.

[25] ***Ibidem.***

[26] ***Ibidem.***

cu voia tuturor să meargă la Alba lulia şi acolo comandantul îi va rie pe toţi soldaţi. La ceea ce judele satului cu aspre ameninţări, armă mare, noaptea, a adunat satul. Doi oameni acolo astfel vorbiră: meni buni, fraţilor, ascultaţi ce vă spunem. Pe noi mîine pe toţi scriu cătane, de aceea, cu porunca comandantului, vă poruncim, eni dintre voi să nu rămînă, căci pe cel care rămîne şi nu se scrie, îaidecît îl aruncăm afară din sat, căci de bună seama ne dau arme, aceasta nimeni să nu se îndoiască". După cum s-au şi dus apoi la a lulia, unde, după înscriere, de la Comandant au luat poruncă slujba ii-o facă aşa ca şi pînă aci, să fie ascultători, şi dacă au orice necaz neargă la comandant şi el îl îndreaptă[27].

Pe iobagii din Ghirbom i-au pornit la conscriere preotul unit Popa ii şi iobagii Izdrailă Rulla (?) şi Ştefan Cozma. Din îndemnul lor ile a trimis la fiecare casă pe juraţi să-i cheme la Alba lulia, căci ?el oare nu merge şi nu se înscrie îl aruncă din sat. Satul s-a înscris redinţa deplină că va scăpa ou totul de iobăgie şi de slujba domnilor i vor fi stăpîni pe întreg hotarul. Comisarul i-a sfătuit să-şi facă de n încolo slujbele ca şi pînă acum, dar dacă domnii îi bat să meargă e plîngă la Alba lulia[28].

Pe cei din Hopîrta i-au îndemnat să meargă mai ales Vasile Barb, •*u* Sava, Toader Barb, Gheorghe Fleşer, Irimie Oprea la 23 august, din Meşcreac spun că văzînd cum trece peste Mureş mulţimea de 3r, au luat-o şi ei pe urma lor[29]. Judele nobililor chemînd la sine judele satului cu vreo doi juraţi i^a întrebat ce poruncă li s-a dat Uba lulia? I-au arătat o mică scrisoare nemţească, dar cu gura au ; că domnii care i-au înscris aşa le-au poruncit ca pînă la Sînmihai lujească cum au slujit şi pînă acum[30].

Iobagii din Mihalţ, Cisteiul Român, Obreja s-au înscris prin fiul itului unit din Coşlar. Din Doştat au fost trimişi pentru înscrierea lui juratul vechi, Mihailă Dumitru şi preotul satului[31]. Din Cetea . dus la Alba lulia mai întîi patru oameni, care ar fi venit cu poruncă JCOIO ca în 20 tot satul să meargă împreună cu preotul, pe cine rămîne ibşte să-i prade casa şi să-l scoată din sat. La plecare au tras mereu otul pînă s-au adunat toţi, jude, juraţi, măciucaşi -toţi îi chemau s adune[32].

Cu tristeţe vede in fiecare zi, ba în fiecare oră, sosirea în grupuri i a iobăgimii răzvrătite — scrie în 12 august din Alba lulia Francisc yori comitelui suprem. Azi pe la 11 au venit Straja şi Daia îm- ină cu preoţii lor. Unii veneau călări, ou bîtele ridicate în mîna ptă ca nişte generali comandanţi, aşa îşi arătau „nesăbuit mîndra olănie". Tocmai cînd au ajuns la poarta de jos a 'cetăţii a nimerit Vinţ şi episcopul. Văzîndu-1, s-au ascuns în dosul şanţului cetăţii.

---

[27] Guv. Trans., 1784, nr. 7794.
[28] Arh. Comisiei, II, 903—907.
[29] *Ibidem,* 874—800.
[30] Halmâgyi, p. 661—662.
[31] *Ibidem,* p. 663—664.
[32] *Ibidem,* p. 664—665.

înscrierea le-o face comisarul de război, încredinţîndu-i că bunurile imobile ou care s-au înscris vor fi ale lor şi că peste 15 zile le va împărţi arme. Obişnuieşte să poruncească celor însorişi că pînă la hotărîrea prea înaltă să iacă domnilor slujbele în obicei, altfel chiar el îi pedepseşte. A declarat însă expres că nici un domn să nu-i oprească de la prezentare, căci el va fi acuzatorul lui[33].

O scrisoare din 18 august, din Roşia, spune că oei din Roşia azi-noapte s^au dus cu larmă îngrozitoare la Alba Iulia pentru arme, şi-au făout tobe din ciubere şi le-au bătut fundul pînă la miezul nopţii, făceau mare „instrucţie". în sat n-au mai rămas decît femeile[34]. Din unele sate mergeau ou steag de năframă roşie ridicată pe o rudă[35].

Pe cei din Ciumbrud i-a înscris protopopul român din Alba Iulia, plătindu-i fiecare om cîte 1 oreiţar — relatează Alexandru Gyujto comitelui suprem Simion Kemeny la 23 august. Satului i^a dat şi ţidulă, pentru care au dat 2 şuştacuri. Aceştia au adus vestea că măria sa, cornitele, şi-a aruncat la închisoare oamenii, dar pe oameni i-au scos şi în tocul lor l-au aruncat pe măria sa, rare acum se găseşte în temniţă. „Pentru Dumnezeu, arată-le măria ta că nu eşti în temniţă, căci şi această veste ticăloasă face mult pentru tulburarea poporului". In Lopadea corifeul principal e Andrei Szâsz, iobagul Evei Daniel. Spunea că la Alba Iulia, cînd s-au dus pe el, care a intrat, l-au întrebat mai întîi dacă a venit şi preotul. A spus că-l dictează el şi pe preot. Cum a şi făcut. Aşa a fost înscris mai întîi preotul, apoi el, şi după el ceilalţi. Au plătit şi ei cîte 1 oreiţar. A primit şi satul lor ţidulă, scrisă nemţeşte. Dar nu era scris mai mult în ea decît că „Lopadea a fost conscrisă" şi semnată de ofiţerul consoriptar. Le-au spus acolo că consorierea o trimit la împăratul, de unde în două săptămîni va veni răspuns. Iar ei conscriptorii se grăbesc pentru că aceasta e grabnică, de aceea s-a trimis poruncă poporului în toate părţile în ţară să vină degrabă de pretutindeni. Iar dacă simt supăraţi cu ceva, cu ţidulă aceasta să meargă acolo, unde li se va face dreptate. Ţidulă, Andrei Szâsz o păstrează ca pe o mare comoară. El e cel care ameninţa oamenii că celui care rămîne îi pustiesc casa[36].

Se făcu în urma conscripţiei şi o anchetă mai largă. în 24—26 august vicejudele nobililor Gabriel Zilahi, o face în satele cercului Vinţ, ascultînd în toate pe jude, pe juraţi, pe preotul satului spre a descoperi pe corifeii care au fost înainte mergători în conscripţia militară.

în Tărtăria vestitorii şi autorii oei mai de seamă, după exemplul altora, au fost Ianeu Călugăr, Bucur Balosin, Ilie Cazan şi Stan Groza. Aceştia nu numai au refuzat serviciile eomitatense, dar şi în slujbele domneşti au fost mai puţin sîrguincioşi decît au fost de obicei, sau cum ar fi trebuit să fie.

în Cioara au fost ascultaţi nu numai judele şi juraţii, ci chiar şi stăpînul, Petru Dartsai. A venit — spun ei — zvonul despre o poruncă

[33] Arh. Comisiei, II, 866—867.
[34] Halmâgyi, p. 651—652.
[35] Arh. Comisiei, II, 885.
[36] Guv. Trans., 1784, nr. 8141.

ia care iobagii şi jelerii pot să-şi părăsească domnii pămînteşti şi să se la miliţie, fiind la Alba Iulia un comisar care-i înscrie pe toţi oare să fie soldaţi. Auzind acestea, Adam Ciobotea, Ivan Prodan, Ştefan ca Achim Zinca, Ion Zinca, Marian Crăciun, Luca Crăciun, Gligor DOtea, Gherman Tola, Urîtu Ursu, Gheorghe Socaciu, Prodan Voina, or Şuvaina, Vasile Blada şi Ion Bordei au venit la judele satului Oaiîa şi cu consimţămîntul lui au trimis trei dintre ei la Alba Iulia, >rotopopul unit Tiron Dragoş, şi de la el au adus o scrisoare oarecare, tare nu era scris nimic serios — spune Petru Bartsai. Ţăranii neştiutori ;arte însă, sfătuiţi de Tiron Dragoş, au zis că e poruncă să se scrie la iţie. Aşa toţi au consimţit şi, incitaţi de corifei şi de Todor Şuvaina, s-au dus la Alba Iulia la Popa Tiron, care inscriinâu-i le-^a poruncit ;e întoarcă, să slujească mai departe şi să aştepte 15 zile, după care veni răspunsul de la Viena. In slujbele domneşti s-au dovedit mai tori, nu însă refractari deschis. Corifeii la ieşirea lui Petru Bartsai biserica reformată nu s-au descoperit, refuzînd deci respectul şi unerea.

în Acmar, după exemplul altor sate, cîţiva locuitori s-au dat la ţie, corifei fiind anume judele satului, Mihailă Bisa, precum şi Adam onea, Toma Goronea, Adam Grozăvesc, Nisitor Moga. De asemeni ■am Bîlc Ilie şi Dragomir Ivan, la îndemnul cărora toţi (cu excepţia rva mai liniştiţi) au plecat la Alba Iulia şi s-au înscris soldaţi. Unul numele Urîtu, ginere al lui Grădinar, i-a zis în numele satului preo- li neunit al satului Popa Afton, că dacă nu vine şi el la Alba Iulia iu se înscrie va fi scos din slujba bisericească şi din sat. Preotul,)tindu-se, n--a vrut să plece. în serviciile comitatense au fost şi ei mai tori, însă nu refractari. în privinţa slujbelor domneşti judele domnesc atului, supus întreg lui Petru Bartsai, recunoaşte că au fost cu toţii iltători.

în Sărăcsău au fost incitaţi de judele satului şi de preotul lor să :e la Alba Iulia să se înscrie, altfel să fie aruncaţi din sat.

In Răcătău primul aţîţător la "tulburare a fost judele domnesc al mului Gyorffi, Mihail Stănilă. Dar au consimţit şi judele satului şi iţii, şi aşa au ademenit tot satul.

în Cîrna răspînditorii principali ai zvonului au fost Drăgoi Rotea, (s Oprea şi Lazăr Tănase. Şi cum locuitorii fac slujbe domneşti la ţ episcopului, mulţi oameni venind de la Alba Iulia de la oonscriere, *i* ademenit şi pe ei. Spun însă toţi într-un glas că ei au fost atît de r hotărîţi să se dea soldaţi, pentru că ei sînt peste măsură de sătui slujbe domneşti şi întristaţi mai ales că domnul lor pămîntesc vinu- stricate le aruncă pe satul lor, distribuindu-l pe case şi silindu-i plătească scump. Aşa, uşor le-a intrat în suflet să se înscrie la miliţie, "înd să fie liberi de slujbele domneşti.

în Inuri, cu mai mulţi stăpîni, mînîndu-i în slujbe domneşti unii ratează rău, îi bat, încît se văd siliţi să-şi caute scăparea în fugă, în izul slujbelor.

în tîrgurile Vinţ şi Vurpăr şi în Sibişeni supuşii se împart în două, arte sînt iobagii şi jelerii magnaţilor şi nobililor, cealaltă ai episcopiei.

Au fost şi ei îndemnaţi la înscriere după exemplul altor locuri. Mai neliniştiţi, oare au ademenit pe mulţi, sînt Onea Vecerzan, Petru Petraşcu, Todor Ocaş, Moise Dan, Novac Şut şi Iacob Tomuşca. Aţîţători la tulburări sînt apoi Stoica Muntean şi Irimie Ispas din Sibişeni, răspînditori ai acestui lucru. Cît priveşte serviciile eomitatense singuri ungurii contribuabili, duotorul şi magistratul oraşului s-au ţinut de ele, ceilalţi au fost cît se poate de cerbiooşi, din amîndouă părţile. Adam Jelmărean din Sibişeni pe executorul militar care urgita reparaţia drumurilor şi podurilor l-a atacat, iar pe dregătorii comitatului i-a calomniat urît. Filip Apolzan şi pe el, vieejudele nobililor, l^a calomniat, şi pe el şi pe executorul militar i-a ameninţat ou moartea. Ion Şut din Vurpăr a tăbărît asupra lui, în exerciţiul funcţiunii fiind, cu furcă de fier, şi dacă nu avea la îndemînă „bombardula" ar fi plătit cu viaţa.

Despre satele Sebeşel, Săscior, Şugag, Laz, Caoova, Căpîlna cum au ajuns la conscripţia militară, icum au fost pornite, cine au fost corifeii, n^a putut afla[37].

Un alt jude al nobililor, Ioan Sârdi, relatează despre cercetarea sa în 25 august din Spălnaca.

Iată iarăşi cîteva amănunte de cum se petrec, simplu, lucrurile:

> Din Botez doi care fuseseră la cărăuşitul sării, la întoarcere au văzut trecînd vreo 30 de români din Hăpria, care în gura mare le strigară să dea de ştire tuturor că ei se duc acum pentru arme în cetate. Vestind la întoarcere cei doi aceasta, la 12 august, joia, s-a adunat tot satul şi au delegat pe unul din cei doi, anume pe Todor Chie, iar lîngă el pe Simion Raţ, Todor Degan şi Vasilie Foneian. Aceştia au plecat călări la Alba Iulia. Văzînd acolo mulţimea oamenilor, au ştiricit unde trebuie să se înscrie şi ce-i întreabă la înscriere? Li s-a răspuns că-i întreabă numele lor, ale soţiilor şi copiilor, vîrsta, vitele, semănăturile şi stăpînii pe care-i slujesc. Un bătrîn cu barba albă însă le-a zis că nu vor fi înscrişi dacă nu au poruncă de la comandant. S-au dus atunci să ştiricească în cetate unde locuieşte comandantul. Găsind casa şi întrînd la el, i-au întîmpinat două fete servitoare. I-au dat uneia un caş pentru comandant. Fata întorcîndu-se apoi i-a îndrumat într-un loc unde conscriau doi soldaţi în uniformă nemţească cu cămăşi volănate. Aceştia, întrebîndu-i de unde sînt, i-au înscris, cu vorba ca după opt zile să vină cu tot satul şi cu preotul, cu judele şi juraţii. Aşa în 20 s-au sculat în zori cu preoţi, cu dieci, cu judele şi au plecat tot satul. Neavînd rînd pentru conscriere la locul indicat, s-au dus la protopopul român, care i-a înscris după lista de dare, mai întîi pe preoţi, apoi pe toţi, plătind fiecare cîte 1 creiţar. Conscripţia au dus-o apoi la comisar preoţii, Popa Gheorghe şi Popa Costandin, diacul Toma şi judele satului, Ilie Degan. Au întrebat şi ei cu acest prilej dacă trebuie să mai slujească la domni? Da, trebuie să slujească aşa ca şi pînă acum, căci nu ştie nimeni decît Dumnezeu şi împăratul ce va ieşi din asta — a fost răspunsul.

---

[37] *Ibidem.*

Cei din Heria urmară şi ei pe oei din Botez. In 15 august venind ;i din Botez să-i alarmeze, găsiră satul adunat. I-au îndemnat să îargă şi ei după arme, căci celor oare iau armele li se scade darea la imai darea după cap, după doi boi, şi o vacă. S-au adunat apoi şi eştia întreg satul şi au ales doi delegaţi oare să meargă să vadă cum i lucrul acolo. Aceia au şi adus de acolo o scrisoare, în oare, după cum un a fost scris ea tot satul să meargă. Cînd judele nobililor le^a cerut o 'aducă, cei doi delegaţi s-au ascuns, n-au vrut cu niciun chip să o ate. Adunîndu-se apoi din nou, în 22 s-au dus toţi. Dar s-au dus numai nă la Teiuş, unde au auzit că nu se mai fac înscrieri.

Cei din Fărău auzind vestea în 17 au ales şi ei trei delegaţi, care iu întors şi ei de acolo cu o ţidulă scrisă nemţeşte să vină satul întreg, nd s-au dus însă, comandantul le-a spus şi el că nu se mai fac în--ieri. S^au mai dus şi alte sate, dar auzind răspunsul dat celor din rău toate s-au întors: Medveş, Sînbenedic, Silea, Şpălnaca[38].

Un alt jude al nobililor, Francisc Csato, relatează şi el din Cunţa la august despre înscrierile şi recalcitrantele la slujbele iobăgeşti din rcul său. Citează satele Aciliu, Ungurei, Vingard, Buzd, Sîngătin, Şpring. ir aproape în toate satele seductorii şi amenin̦au că pe cei care nu ;rg să se înscrie îi aruncă din sat. Şi pe 'argatul lui din Ounţa aşa l-au emenit, că dacă nu se înscrie îl scot din curtea vicejudelui şi îl aruncă din sat[39].

Avein şi declaraţia unui studios care şi el a înscris între 17—20 gust şase sate. De plătit unii au plătit cîte un creiţar, alţii o poltură, ii cîte doi creiţari. Scribii au primit formulare de la cancelarie. Oa-:nilor li s-a spus să nu aibă nici o teamă de pedeapsa domnilor pămîn-;ti, să slujască însă pînă ce va sosi rezoluţia împăratului[40].

Se păstrează şi o însemnare a scribilor care au înscris, din porunca zusarului de război Orthmayer, satele: Tiron Dragoş protopopul unit î Alba Iulia, Ioan Buican (Bujkân) din Alba Iulia, Petru Nagy şi Czi-itzhausen, studioşi din Alba Iulia, fiul popii unit 'din Coşlar, clericul silie, fiul popii din Galda de Sus, Iov, şi Mihail Hajdu nobil din rd[41]. Iar lista din 22 august înşiră 81 de sate înscrise al Alba Iulia, frunte ou Hăpria. Printre ele Sibişeni, Draşov, Cut, Lopadea Româ-ască, Lopadea Unguresc㠹 Gîrbova Unguresc㠹 Coşlar, Stremţ, Craiva, ?mău, Tibru, Galtiu, Mermezeu, Şpring, Rapoltul Mic, Meşcreac, Homo-1, Limba, Drîmbar, Galda de Jos, Galda de Sus, Ţelna, Acmar, Oarda, imitra, Ciugud, Foit, Sereoa, Bulbuc, Răcătău, Geomal, Hopîrta, Vin-id etc.

Din Vingrad s^au înscris români, saşi împreună. După mărturia ju-Lui Martin Boges şi a lui Ştefan Chira vestea au auzit-o de la cei din ■pria. La care însufleţindu-se poporul, s-a ales unul Andrei Nitz oare ndemnat satul să se înscrie. El s-a dus şi la Alba Iulia împreună cu soldat licenţiat Rudolf. Aducînd ei de acolo un formular, satul sna

[38] *Ibidem.*
[39] *Ibidem.*
[40] *Ibidem,* nr. 8108.
[41] *Ibidem.*

înscris prin acel soldat. După o altă mărturie, la înscriere i^a pornit judele din anul 'trecut Iohan Martin cu juraţii, care au adunat pe săteni la măcelărie. Au hotărât şi aci ca pe cel oare n^ar vrea să se înscrie să-l airunee din sat[42].

In Berghin, din care s-au înscris de asemeni şi saşii, a fost bănuit preotul sas, că el i-a îndemnat la înscriere. Bătrînii satului (saşi, români) însă declară că n-au fost îndemnaţi în nici un chip şi de nimeni, preotul nici n-a fost cu ei. S-au înscris după ce s-au înscris satele vecine Hăpria, Straja, Ghirbom, Ohaba, Henig, Beşinău, toate. Acestea au ameninţat — spun ei — că le iau din hotar dacă nu se înscriu. S^au înscris ca nu cumva vecinii primind arme să-i păgubească[43].

îi dezminte însă dregătorul Constantin Peterfi, care scrie stăpînei sale la 15 august. Aceştia s-au anunţat — serie el — în 7 august, iar azi s-au dus cu preotul sas, cu preotul român. E mare tumultul aici. încă în 8 august judele sas a demisionat din slujba de jude domnesc şi nimeni dintre saşi nu mai vrea să o primească, zicînd că ei sînt militari şi doi stăpîni nu slujesc. Azi nu 100, ci 1000 de oameni s^au adunat sub cuvînt că vreau să fie soldaţi, crede că iobagii domneşti din tot Ardealul vin în fiecare zi, nimeni nu cutează să le zică ceva. Dregătorii domneşti din Berghin vreau să plece, se tem de miliţie. Saşii din Berghin de două săptămîni n-au făcut nici o slujbă şi nici de acum încolo nu vreau să facă. Toată noaptea umblă, în ciuda dregătorilor, cu vase (ciubere) drept tobe. Supuşii săi (ai doamnei) din Berghin ameninţă să-i împartă şi pădurea, sub cuvînt că ei nu au pădure[44].

Din satele amestecate, din multe asemenea sate, împreună cu românii s-au înscris şi iobagii unguri. în Ciuguzel vestea că fiecare iobag şi jeler trebuie să meargă la Alba Iulia să se înscrie la oaste a venit din Ciumbrud. Celor din Asinip le-au strigat să meargă şi ei cei din Turdaş şi Fărău cînd au trecut spre Alba Iulia, după oare i-a strigat şi Crăciun Handra din sat. Pe ungurii din Lopadea Ungurească (Lopadea Nouă) i-a pornit judele Andrei Szolga şi juratul Andrei Szăsz despre care a mai fost vorba, amenin|înd cu pedeapsă de 3 florini pe cei care nu merg. Juratul, întrebat, afirmă că a fost hotărirea satului să meargă la Alba Iulia. Pe jude l-au ameninţat că-1 scot numaidecît din casă dacă nu se duce. Aşa l-au ameninţat şi pe preot, oare a trebuit să se înscrie şi el. în Băgau a umblat din casă în casă judele Coman Oltean sub cuvînt că fiecare trebuie să se hotărască nesilit ce face. în Sînorai la înscriere i-a pornit judele Samuil Karsai după ce au trimis mai întîi patru oameni (unguri) la Alba Iulia. După întoarcerea acestora n-au mai rămas decît vreo 4—5 în sat, ceilalţi toţi s-au dus la înscriere. Cei din Tîmpăhaza (Rădeşti), văzînd că şi alte sate merg, s-au vorbit cu toţii să meargă şi ei. Judele satului Beta, Andrei Eles, mărturiseşte că el a strîns satul, dar silit de sat. Au trimis şi ei mai înainte trei la Alba Iulia, după întoarcerea cărora a plecat la înscriere tot satul, cu copii cu tot. Judele nobililor ştie că şi aci a cutreerat satul din casă în casă bătrînu'l Ştefan Sze-

[42] Halmâgyi, p. 678. Arh. Comisiei, II, 903—907.
[43] Guv. Trans., 1785, nr. 3590 (copii B. Torok). i,
[44] Guv. Trans., 1784, nr. 9292.

jly, înoredinţînd că va fi pedepsit cine nu merge la Alba Iulia. In iorinţ a umblat juratul Ilie Fodor din casă în casă, aşa au plecat, dar ipă ce au fost mai întîi la Alba Iulia Niculae Chiruţ, Szabo Pista, Bândi ihâly Pista. Satul Liorinţ s-a înscris şi el, relatează dregătorul la 24 îgust. Judele domnesc i-a spus că peste Mureş a umblat şi curier prin-e români, că un fiu al diaconului Popa Gbeorghe, care a înscris pînă ;um la Alba Iulia, acum s-a dus pe Tîrnava ca să facă înscrieri acolo, auzit şi păcurarul că sîmbătă cînd s-au înscris cei din Gîrbova la Alba :lja conscriptorii au spus că în Alba Iulia nu mai înscriu, ci merg sat ! sat de fac înscrierea[45]. Satul Căpud şi juraţii chemaţi au răspuns că *i* vin la ascultare. In Odverem mai ales Iacob Demian, Gheorghe Avram Chirilă Toma au strigat în sat să se pregătească să meargă cu toţii la .ba Iulia să se înscrie la oaste[46]. Cei din Ciumbrud s-au înscris prin otopopul român din Alba Iulia[47]. In Şard înscria Mihail Hajdu, în hiu călugărul[48]. Şi se mai pot cita şi alte asemenea sate: Gîmbaş, Oieş-a, Petrisat etc.

Mişcarea se petrece în genere în bună solidaritate. Iobagi unguri, şi merg împreună cu masa iobagilor români, care au pornit-o cu ace-*}i* gînd de a scăpa de iobăgie.

Cercul Păuoa a fost cuprins, afară de Loamneş tot — relatează ju-*le* nobililor la 23 august. în 'curs de o săptămînă n-a rămas nici un sat re să nu se prezinte sau să nu se înscrie la Alba Iulia sau prin preoţii i pe formulare luate pe ascuns de la comandant şi să nu-şi trimită lis-e de înscriere.

Cei din Bogate ieri, trăgînd clopotul, tot satul s^a adunat, amenin-id că dacă rămîne cineva, cînd se întorc îi dărîmă casa şi îl alungă l sat, omul oricui ar fi. Primind termen, se ridicară cu toţii. Puseră frunte şase sau mai mulţi fluieraşi, după ei urmînd preotul neunit pa Ilie, apoi mulţimea, şi cu mare larmă, cu bîtele pe umăr în chip puşcă, plecară în mare grabă la Alba Iulia[49].

Aşa au cerut termen şi cei din Păuca. Intrînd cei din Bogata cu îzică mare în Păuca, s^au ridicat,şi sătenii de aci cu care erau dinainte eleşi, împreună cu saşii, şi au plecat amîndouă satele. Dar conscripţia sistase şi au trebuit să se întoarcă.

In relatarea din 27 august acelaşi jude al nobililor vine cu mai multe anunţe. Pe ţăranii din cercul său i-au alarmat cei din Ohaba, după snau înscris cei din Hăpria. Irimie Dragomir, Irimie Muntean, Simion dău, Arion Micu, Irimie Groza, Vasilie Popa Ştef nu numai s-au pre-îtat la Alba Iulia, dar au adunat tot satul, au pornit şi pe cei din Be-au şi Tău, i^au luat şi pe aceştia cu ei. Alături de numele ţăranilor e au ridicat satul, din Tău numeşte pe preotul neunit Popa Dumitru, t Beşinău pe preotul unit Popa Andrei. Au cerut mai întîi rînd la isoriere. Primind termen au adus tot satul, hotărîţi ca pe cel oare ar

---

* Halmâgyi, p. 686—687.

™ Arh. Comisiei, II, 874—880.

" Halmâgyi, p. 674—675.

49 Arh- c°misiei, II, 871—872.

Guv. Trans., 1784, nr. 9227 **(după copii B. T8r6k).**

rămîne de la oonsoriere să-1 scoată din casă şi să nu-1 sufere mai mult în hotarul lor. In Roşia au adunat satul cinci oameni, iarăşi cu aceeaşi ameninţare, pe cei oare nu vin să-i alunge din sat eu posesorii împreună. Dumitru Neamţu din Broşteni nu numai satul său 1-a pornit, ci şi Bogata şi Păuoa, oare bucuros n-au vrut să se mişte pînă nu văd cum ies lucrurile. In Bogata a venit în faţa oamenilor cînd ieşeau din. biserică: „Fraţilor, aşa să vă luaţi seama nici unu să nu cerce să nu se scrie", căci cei din Vingrad pentru că nu s-au dus la timpul hotărât au plătit 200 de florini nemţeşti. Iar pe cei din Hăpria şi Ungurei care nu s^au înscris i-au aruncat din satul lor şi peste termen nici nu mai pot fi însorişi. Pe cei din Armeni i-a înscris preotul unit Popa Man. Deşi a fost admoneat să nu o facă, preotul i-a înscris totuşi în chipul indicat din Alba Iulia. In 26 a înscris cutezător şi pe cei din Alămor şi Loamneş; ţine cu străşnicie în mînă întreg poporul[50]. Din Noul Săsesc (Sibiu) în afară de trei familii, tot satul s-a dus la înscriere. Pe un jurat care nu s-a dus l^au ameninţat: „te-ai lăsat de sat, te aruncăm afară din sat"[51].

Un asesor al Tablei comitatului Alba, trecînd prin Ungurei, a găsit sub un şopron pe preotul sas ou capelanul şi cu trei ţărani, preotul dictînd capelanului care scria. întrebînd ce lucrează, preotul i^a răspuns că se înscriu la oaste toată obştea, cu toată averea. După o relatare din 7 ianuarie 1785 a dregătorilor comitatului Alba, doi ţărani din Boz, Onea Sueiu şi Georgius Suster, unul jude celălalt jurat în anul trecut, întrebaţi cu ce nădejdi s-^au înscris sătenii în vară soldaţi, au răspuns că au auzit că cei care se vor înscrie nu numai vor scăpa de iobăgie, dar vor rămîne stăpîni pe tot ce ţine de casa lor, pămînturi de arătură, fînaţe, vii, ba şi toate locurile de pe mîna stăpînilor li se vor da şi vor fi slobozi în toate. La vestea îmbucurătoare au venit la ei ca la cei oare sînt în fruntea satului şi i-au „silit", acum fiind prilejul pentru eliberare, să meargă cu toţii la înscriere. După cum s-au şi dus cu toţii acolo unde au dat năvală şi alţii[52].

Cei din Mirăslău mărturisesc că cei trei lor le-au adus vestea că ofiţerul neamţ i-a îndrumat ea 15 zile să mai slujească, dar şi atunci să intre în slujbă numai la 8 ceasuri! Şi dacă li se mai face de acum încolo vreo supărare, le va tămădui el necazul. Se mişcară la această veste Şi ei. Trimiseră trei oameni la Alba Iulia, pe Kovâcs Pista. Nicolae Ciumbrudean şi Simion Popa. Au primit şi ei scrisoare pentru acelaşi dregător al sării, care apoi i-a înscris. Exemplul l-au urmat apoi şi cei din Aiudul de Sus, Măgina, Gîrbova. Au trimis şi ei cîte trei oameni de sat la Alba Iulia. Aceştia s-iau întors cu o hîrtie scrisă nemţeşte să se înfăţişeze în 20 august cu tot satul. Aşa s-au dus şi ei cu toţii de s-au înscris[53].

In Decea, sat al colegiului reformat din Aiud, despre conscripţie au

---

[50] *Ibidem*.
[51] Arh. Comisiei, II, 874—880.
[52] *Ibidem,* 688—689.
[53] Halmâgyi, p. 659—661. Cf. şi D. Prodan, *Răscoala lui Horea în comitatele Cluj şi Turda,* în „Anuarul Institutului de Istorie Naţională" din Cluj, VII ,(1936—1938), p. 243—244.

;eput să vorbească preotul român unit Popa Costan ou iobagul ungur muil Varga. Judele satului, Ştefan Varga, la 15 august a adunat tot ;ul, sub pedeapsă de 12 florini. Din adunare au rînduit să meargă Alba Iulia trei oameni, Samuil Varga, Petru Dombran şi Eftimie urian. Aceştia, întorcîndu-se în 17 august au adus scrisoare către baiul Seeberg de la magaziile de sare din Mirăslau, să-i înscrie el. Aşa că JU înscris, „ou capul plin" la Mirăslau. Doar judele domnesc Gheorghe ;ean n-a vrut să se înscrie. Dar judele satului i-a trimis vorbă prin îat să se înscrie şi el, altfel îl scot din sat, aşa avînd poruncă de la Alba

ia.

Aceeaşi mişcare şi în acelaşi timp în comitatul Hunedoara şi al Zaidului, în ţinutul Haţegului.

Mai întîi se înscrie — după raportul comitatului — satul Gînţaga. amplul lui îl urmară satele Vâlcelele Bune, Vâlcelele Rele, Boşorod, jălar, Valea Sîngeorzului, Ohaba, Ocolişul Mic, Chitid, Sîntăhalma, pi şi altele[54]. Ţăranii curg mereu spre Haţeg.

0 cercetare făcută în comitatul Hunedoarei, şi datată 5 septembrie, relaţii asupra înscrierilor de acolo. In comitat mişcarea pentru îniere a pornit din Gînţaga şi Vâlcelele Bune. Cercetarea s-a început Bretea Română, reşedinţa posesorilor celor două sate. Aci au fost chefi pentru confruntare şi domnii lor pământeşti cu dregătorii şi juzii nneşti şi şase ţărani între 21—69 de ani. întrebaţi dacă s^au dat la iţie cu ceilalţi locuitori din Vâlcelele Dune la viceoolonelul Karp, auriseră că ei toţi au fost înscrişi şi au rămas pe totdeauna în ho tă ia de a lua armele. Întrebaţi ce i-a îndemnat, dacă nu robotele? Răsiseră că fără consimţămîntul întregii obşti numai de ei nu pot răspuncăci aceasta s^a făcut cu sfatul locuitorilor satului. Altfel ei împotriva otelor domneşti excesive nu se pot plînge, căci nu sînt încărcaţi peste i prevăzute de ordinele regale. Oum n-^au răspuns, investigatorii s-au ut siliţi să sisteze cercetarea.

In Vâlcelele Bune, negăsind pe juzii satului, pe juraţi şi gornici, ă multe insistenţe, au apărut şase iobagi. Dădură răspunsuri dife-. Dumitru Băiescu s-a înscris pentru că domnul său i-a luat pămîn- şi totuşi n-<a vrut să-i uşureze slujba iobăgească, alţii că se simt l încărcaţi de dare, alţii că nu atît pentru robotele excesive, cît din a altor sate s-au dus la viceoolonelul Kairp să-i înscrie. După înscriere colonelul le-a spus acurat să dea ascultarea cuvenită dregătorilor şi lei comitatului, să-şi facă fără împotrivire robotele şi slujbele domi în obicei pînă cînd vor veni ordine de la instanţele preaînalte. Al-Lduseră drept cauză a înscrierii „că nu mai vor să sufere stăpînirea uirilor, şi dacă nu vor să le dea arme, se vor muta în alte ţări Cad *ras Regiones se migraturos)* sau se vor face curuţi, tulburînd pacea nistea patriei. Alţi locuitori ai satului, în prezenţa şi în auzul lui aii Vitzmândi şi a asesorului George Vâradi, în gura mare, în plină ia vociferau: „In zadar e toată truda ungurilor, căci de la primirea tarizării ei pe nici o cale, şi cu nici un chip nu vor putea fi abă-

[54] Densuşianu, p. 120—121.

tuți, nici dacă slujbele domnești obișnuite pînă acum vor fi scăzute pe viitor de domnii lor pământeşti la o zi". Unii au spus chiar în fața lor că nu vreau să fie supuși decât împăratului și nici să mai dea vreo ascultare dregătorilor provinciali și Tablei comitatului. Toate acestea plebea aţâţată le-<a proferat cu o „animozitate insolită", încât n-au putut duce mai departe cercetarea, au trebuit să o amâne.

Cei din Gînţaga au fost chemaţi în trei rînduri, dar nicidecum nu au vrut să vină. Decât la 1 septembrie, chemaţi prin vicejudele nobililor local Adam Szabo în Chitid, s-au înfăţişat Popa Ştefan preotul unit şi Popa Petru preotul neunit ai satului Gînţaga. Au răspuns că ei au primit de la locuitorii satului ori să-i urmeze la oaste ori să fie gata să-şi părăsească numaidecât locul. Erau gata (să se înscrie) şi pentrucă comisarii rectificatori i^au încărcat ou prea multă dare.

In Valea Sîngeorzului răspund 18 iobagi a diferiţi stăpâni. Drept cauză invocă în genere robotele excesive, peste prevederile decretelor[55].

S-a dus lunea trecută personal la vicecolonelul Karp — scrie la 16 august din Toteşti judele nobililor Nioolae Puji comitelui suprem — prezentîndu-i stările şi urmările posibile. L-a rugat oficial să le prevină, măsurînd câteva bâte conducătorilor oare vin la el, ori să-d dea pe mina magistratului, să-i dezobişnuiască de a mai veni şi de gîndul conscripţiei. I-a răspuns însă că el nu poate alunga pe nimeni şi nici lovi, n-are voie pentru aşa ceva, dar el rău nu-i învaţă. Cum însă nesupunerile şi ameninţările oamenilor cresc mereu, ieri s-a dus din nou la el şi i-a cerut remedierea răului şi preîntâmpinarea primejdiei. Şi dacă trebuie să se întâmple — i^a răspuns vioecolonelul — ceea ce a ascuns pînă aci, iată acum îi spune: El are instrucţii pentru conscriere, şi aici va trebui să fie ca în Cehia. I^a cerut atunci ca dacă are instrucţii să le comunice şi lor, dregătorilor, să ştie şi ei rostul şi originile ei. La aceasta doar atât a răspuns că nu o poate face[56].

Cu prilejul înscrierii unele sate îşi înaintară vicecolonelului şi plângerile. Ţăranii din Valea Sîngeorzului se plânseră că domnul lor Gheorghe Vâradi îi sileşte să facă 6 zile pe săptămînă, iar Adam Szabo le-a publicat că de acum încolo toţi trebuie să-i facă câte 4 zile, cînd înainte patru zile trebuia să facă numai capul familiei. Pe cei din satele Techerău, Poiana şi Almaşul Mic îi înscrie hutmanul Gheorghe Hatsek, de pe domeniul Zlatnei, originar din Dresda. Acesta, cercetat, recunoaşte că a făcut înscrierea şi a înaintat-o la Alba Iulia. După un act al Tezaurariatului, el a luat câte 4 1/2 creiţari de cap. Să se cerceteze — dispune Tezaurariatul — din a cui poruncă a înscris şi cât a luat, ca să restituie ceea ce a luat[57]. Judele montan Iosif Zelenkay, în urma mandatului tezaurarului regesc, care era contele Carol Teleky, îl puse în lanţuri şi-l aruncă în închisoarea din Zlatna[58].

---

[55] Guv. Trans., **1784, nr.** 8636.
[58] Caietele, XXXIII, f. 44—45.
[57] Tezaurariat, 1784, nr. 939.
[58] Al. Neamţu, *Situaţia minerilor de* ***pe*** *domeniul* ***Zlatnei şi participarea lor la răscoala populară de sub conducerea Iul Horea (1784—1785),*** **în „Studii*,** IX (1956), **nr.** 2—3, p. **50.**

Alte sate plecară să se înscrie de-a dreptul la Alba lulia: Foit, Bun, Uroi, Danpotoc[59].

în arhiva Comisiei de investigaţie găsim şi cîteva oopii după asemenea înscrieri, ale satelor Petreşti, Brădăţel din 11 septembrie, a satului Sura Dobrii din 16 septembrie, toate trei din comitatul Hunedoarei. Şi mai sînt şi altele în arhiva Guvernului. Primiele sînt formulate în acelaşi "el, în limba germană. A satului Brădăţel de pildă: „întrucît au primit şi ;i locuitorii din Brădăţel porunca maiestăţii sale împăratul ca în tot Maîele Principat al Transilvaniei toţi să semneze în semn de credinţă şi *ie* supunere faţă de maiestatea sa, şi ei cu toată voinţa şi ascultarea *rar* semna şi de bună voie rămîn sub ocrotirea maiestăţii sale cu toţi opiii şi cu toate bunurile lor, înscriind şi suma contribuţiei plătită îmlăratului şi suma şi taxa plătite pînă azi domnilor lor". Urmează tabelul ătenilor, avînd nominal însorise fiecare copiii, vitele, darea şi taxa[60].

înscrierea Crişciorului, o relatează Giurgiu Marcu în faţa doctorului e ochi Piuariu Molnar în Brad, la 16 noiembrie. Mergind el în luna ilie cu şlic la Zlatna şi sălăşluind în birtul lui Vâradi din Poiana, birişul, Petru, l^a întrebat dacă au fost la Bălgrad? De nu au fost i-a is — să meargă şi ei orişciorenii să se înscrie, că cine nu va merge va îmîne iobag, iară cine se va scrie va fi cătană şi va sluji împăratului, şa, după trei săptămîni s-au scris, prin el Giurgiu Marcu şi orişciorenii. înd s-a întors însă de la Bălgrad şina găsit sluga în lanţ şi doi boi leiţi la doamna sa Cristura Sebenoaie (Szebeni) pentru că s-a dus cu risoare la Bălgrad. „Aşa s-au scris pre încet pre încet toate proţeşusu-le (cercurile) de prin prejurul acesta şi aşa ţara toată". întrebîndu-i jctorul de unde ştiu ei că s-a scris toată ţara, au răspuns că Horea, pitanul lor, „avînd el carte de la împăratul ca să nu mai slujească la imni, ci numai împăratului să slujească, căci el o fost la împărat" şi ipăraitul a trimis la „domnii ţării Ardealului ca să nu mai slujim ca aă acuma domnilor şi neasoultînd domnii poruncile, au poruncit împratul să ne scriem cătane". Ina mai întrebat cine i-a înscris, dacă i-a iemnat comandantul să se scrie mai mulţi, dacă le-au zis ofiţerii să lapede de iobăgie? „Ne-au zis atîtă, cîţi vor rămîne (vor să rămînâ) domnii lor să nu să scrie". I-a înscris domnul comandant şi cu dom-1 „Oltmajer (Ortmayer), Oberst Felt Comisareş". Le-iau zis să meargă ntru răspuns în 15 zile[61].

Mişcarea în celălalt sens se propaga spre Tîrnave. Judele nobililor dislau Miske relatează la 23 august despre plecarea pentru înscriere a elor Petrisat, Iclod, Sînoel, Panade, Sînmiclăuş. S-au adunat şi au hoît şi ei că dacă vreunul rămîne şi nu ţine cu ei, şi nu merge cu ei, la Darcere îl aruncă afară din sat, nu-1 mai sufăr între ei. Aţîţătorii prinali au fost Ştefan Kozma, Gheorghe Bolgăr, Simion Mărginean, pe e el i-a şi trimis legaţi în temniţa comitatului. Cercetaţi, au răspuns că

[59] Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 9.

[60] Arh. Comisiei, I, 812, 1146, 1149.

[61] După textul românesc al lui Piuariu, D. Prodan, *Misiunea lui Ioan Piuariu-r în cursul răscoalei lui Horea,* în „Apulum", VII/I, 1968, p. 563—566. In ucere după textul german. Densuşianu, p. 270—275.

ei de aceea vreau să se înscrie ca mai întîi să nu mai slujească domn pămîntesc, a doua ca întreg hotarul satului să se împartă între ei, să trăiască în libertatea lor, slujind cînd se cere cu armele, nici contribuție să nu plătească. Astfel în 23 în zori de zi mai mulți de 500 s-au adunat în fața curții lui, care călare, care pedestru, de unde au plecat la Alba Iulia. Cînd le-a pomenit de naturalele pe care trebuie să le dea pentru armată, au răspuns că numai după ce se vor întoarce de acolo se va alege dacă mai trebuie să dea sau nu, căci ei au nădejdea să nu mai dea. E și cazul petrecut în hotarul Biei și Șonei, unde n^au mai suferit cireada și stava domnului lor, cu puterea, au vrut să-i scoată vitele, sub cuvînt că de acum domnul pămîntesc nu va rmai avea drept să păşuneze pe hotarul lor, căci e tot al lor. Nu pot fi puși nici la străjuit. In Sîncel un iobag a atacat pe fiul domnului Butyesd, abia a putut fugi. El, judele, l^a prins, dar țăranii l-au eliberat. Cum observă, în toate satele preoții români uniți îi adună și îi înscriu, bănuiește că și dintre călugări umblă unii printre ei. Dacă omul i^ar supune la o cercetare bună, speră să iese la suprafață toate motivele care i-a îndemnat[62].

Contele Samuil Bethlen relatează și el comitelui suprem tulburarea țărănimii, care vrea să răstoarne pacea de obște a țării. Și supușii lui din Chimintelnic, din comitatul Turzii, iar de aici (din comitatul Tîrnavei) cei din Sălcud, în zelul lor de a se înscrie militari au ajuns atît de departe, că dacă nu sînt înfrânați de comitat, nicidecum nu-i poate mîna în slujbă, au declarat-o ei că nu slujesc. Și judele din Hidrifaia, adunînd aseară pe săteni i-a întrebat unul cîte unul, pe nume, dacă vreau să fie cătane, căci preotul e dator să le scrie numele. Auzind de aceasta, l^a întrebat cu ce poruncă a făcut-o, dar n^a putut sau n-a vrut să arate nici o poruncă. Cere comitatului să găsească mijloace pentru silirea celor din Sălcud la slujbe și pedepsirea după merit a judelui din Hidrifaia[63]. Judele său Vasile Cîndea (Kinde), a cărui scrisoare e anexată și ea, relatează că vrînd să-i pună la cărat pe iobagii din Sălcud nu vreau să vină, nu știe ce scrisoare au adus de la Alba Iulia, căci întreg satul s-a dus acolo să ia arme, în acelea se încred. Și oei din Chimintelnic ieri întreg satul a plecat acolo după arme. A adus și pe cei din Tothaza, dar și aceștia așteaptă doar întoarcerea celor din Chimintelnic, să meargă și ei. Măria sa să poruncească ce să facă, pentrucă piere griul, iar cei din Sălcud îl amenință, și dacă și jelerii din Chimintelnic aduc arme nici aceștia nu vor sluji[64].

Preotul Matias Veber din Veseud (Tîrnava) relatînd despre înscrierea la oaste a sătenilor săi, mărturisește că i-a înscris el, jumătate satul, pe formularul adus de preotul sas din Ungurei, sat care și el s-a înscris[65].

Supușii sași și români din Veseuș (Tîrnava) ai baronului Ștefan Daniel, în drum spre Alba Iulia întrebați fiind unde merg în număr așa de

---

[62] Guv. Trans., 1784, nr. 8013.
[63] *Ibidem.*
[64] *Ibidem.*
[65] Arh. St. Cluj, corn. Alba de Sus, 1784 aug. 27.

re, au răspuns că au termen de la conscriptari să meargă acolo. Spu-
du-le dregătorii că conscripţia s-a isprăvit, au răspuns că nu s-a is-
vit şi nici nu se va isprăvi uşor[66]. In Boian erau şi unguri şi saşi în.
La Alba Iulia au plecat conduşi de preotul român al satului, care-i
emna pe supuşi din biserică să se înscrie. Pe doi iobagi saşi preotul
i-a sfătuit să nu se ducă, au promis însă şi ei să meargă. Generalul
fferkorn întâlnind în Sîncel un grup de vreo sută de români şi saşi
Boian în drum spre Alba Iulia, îi întrebă unde merg şi ce vreau?
nanii mărturisiră că lor preotul le-a vestit din biserică să meargă la
a Iulia, unde vor fi înscrişi soldaţi şi li se vor da puşti; preotul ar fi
)lecait înainte cu o altă ceată, mai mare. Iobagii saşi îi răspunseră
;i vreau să se facă militari pentru că dregătorul domnului lor îi tra-
ă cu totul neomenos, cîţiva au şi murit din bătăi, pe unul, ziceau ei,
1-a bătut de poate îl înmormîntează chiar azi[67].

După ascultarea făcută în ianuarie 1785 în Sînta Măria, după măr-
a judelui Gheorghe Diacu, a venit la el juratul Andrei Bandi să-i
aă că a venit poruncă cine nu se însorie să-1 siooată din sat. Apoi
pedeapsă de 12 florini, a adunat tot satul cu mic cu mare la casa
Andrei Denes. A chemat acolo sub aceeaşi pedeapsă şi pe preotul
; al satului şi l-au silit să le scrie sătenilor numele şi cu lista să
rgă la Alba Iulia, să înscrie acolo pentru arme întreg satul. Deşi
►tul destul i-a îndemnat să sie liniştească, unguri, români, toţi şi-au
ris prin preot numele. Au trimis la Alba Iulia pe Andrei Bandi şi
Pura, dîndu-le bani de drum, dar ei s-au întâlnit în drum cu preotul
ut din Cetatea de Baltă, Popa Negru, i-au dat lui lista, jumătate din
i de drum i-au băut şi s-au întors. Juratul Andrei Bandi la rîndul
mărturiseşte că n-a văzut nici o poruncă, dar a auzit de cei din Ce-
i de Baltă că s-au adunat şi s-^au sfătuit să meargă să ia armele. Aşa
a jurat a adunat şi el satul, şi cum ei nu ştiau scrie, l-au silit pe
i Petru să-i înscrie. Ei cei doi au ajuns numai pînă ia ospătăria din
aciu, unde oamenii întordndu-se de la Alba Iulia le-au spus să nu
îai ostenească pînă acolo, căci acum nu mai soriu pe nimeni.

Judele din Veseuş, Andrei Veres, spune că nici în satul lui n-a
t nici un strein şi nici o poruncă, satul s-a tulburat la auzul că şi alte
au plecat la Alba Iulia. Atunci şi pe el ca jude l-au îndemnat mereu
iune saltul. SHau şi scris aşa mulţi. Dar el, cum n-<a vfăzuit nici o po-
ă, ba făcîndu-se şi băut, i-a mustrat, a treia oară însă satul a tă-
asupra lui silindu-1, sub amenin[ţ]are cu pedeapsă de 12 florini, să
e^satul. Aşa au plecat, abia au rămas patru în sat. S-a dus şi el cu
nă la Şona. Acolo preotul sas, care fusese şi el la Alba Iulia, le-a
ă nu se ia după vorbele oamenilor mincinoşi, şi lui îi pare rău că
lus căci nu e decît minciună nu poruncă împărătească, acolo nu în-
pe nimeni. Zadarnic le-a spus însă alor săi ce-a zis preotul, ei nu
lăsat deloc, au plecat mai departe la Alba Iulia. El însă cu încă şase
întors.

---

* Arh. Comisiei, II, 885.

. "almagyi, p. 709. szilâgyi, p. 31—32; Densuşianu, p. 120; Caietele, XXI,
>! Guv. Trans., 1784, nr. 8104—8107.

Din Căpîlna de jos — mărturiseşte Popa Simion — cînd s-a lăţit vestea conscripţiei a plecat preotul neunit ou încă doi la Alba Iulia să înscrie satul pentru arme. Dar au ajuns numai pînă în Mihalţ, de unde, auzind că nu se mai fac înscrieri s-au întors. După două săptămîni au trimis iarăşi pe doi, pe Vasilie Bona şi Toader Barb la Alba Iulia, nu ştie însă cum au umblat acolo. Toader Barb spune şi el că nu a umblat nimeni strein să-i îndemne, auzind însă sătenii că toată ţara s-a ridicat să ia armele, oa nici satul lor să nu rămînă mai prejos, i-a trimis pe ei doi. N-au ajuns însă decît în Spini, căci acolo s^au întâlnit cu trei oameni din Zagăr, care le-au spus să nu meargă în zadar, pentru că de acolo scot oamenii cu parii.

Cei din Valea Sasului, Biia, Iclod, Panade, Bălcaciu, Jidvei acum nu scrie pentru arme, preotul lor le-a zis să nu se pripească, să aştepte să vadă cum va fi treaba şi cu alte sate, să nu pornească nimic pînă atunci (Crăciun Hoşa).

Cei din Valea Sasului, Biia, Iclod, Panade, Bălcaciu, Jidvei acum nu mărturisesc nimic[68].

Din Mirăslău, mişcarea se propagă mai departe, spre comitatul Turzii.

în satele din apropiere — spune Popa Costan — făcea agitaţie Popa Trăilă, protopopul unit din Inoc. El a umblat pe la Ghiriş, Agîrbiciu, Grind, Luna şi prin alte sate de i-a pornit pe români să meargă la Alba Iulia, încurajîndu-i că după aceea ei vor fi stăpîni în ţară. Pe jelerul Ion Oniţa din Decea îl mustra cu vorbe ca acestea: „Voi de ce nu vă mişcaţi cînd toată ţara se mişcă, staţi laolaltă şi faceţi şi voi ce fac alte sate, altfel veţi irămîne pe veci iobagii colegiului din Aiud"[69]. Preotul neunit din Cîrcedea, Popa Vasile, în schimb pretinde că l-ou chemat şi pe el sătenii lui la Alba Iulia, dar el n-a vrut să meargă ou nici un chip. Din scaunul Arieşului însă au plecat popii neuniţi din Cucerdea şi Feldioara şi popa din Vereşmort ou 'credincioşii lor[70].

Vestea conscripţiei trezi toată Cîmpia. Contele Ludovic Bethlen scrie (înainte de 23 august) că trecînd prin satele de aici, a găsit oamenii peste tot în mişcare, pe drum peste o mie. Ajungînd din drum vreo cinci sau şase grupuri de ţărani de aceştia, începură chiar ei să-l întrebe ce să fie de toate satele s-au pus în mişcare? Contele nu ştiu ce să le răspundă, îi întrebă că ei unde au pornit? Drept răspuns îi arătară atunci o hîrtiuţă, scrisă nemţeşte şi fără nici o semnătură, în care citi: „De la Alba Iulia se dă de ştire, din porunca împăratului, că cei oare se vor înscrie acolo vor fi lăsaţi în pace; în 14 zile vine răspuns de la împăratul". Hîrtii de acestea aveau mai multe — spuneau că le împart pe sate nişte cătane pentru cîte trei mariaşi — dar nu voiră să-i lase nici una căci, ziceau, la Alba Iulia le vor aduna iarăşi de la ei[71].

Din Căpuşul de Cîmpie plecară pentru arme Nicolae Creţu şi Iacob fiul lui Popa Luoa. Cei din Luna se însoriseră prin caporalul Gheorghe

[68] Arh. St Tg. Mureş, Doc. Horea. -.-.,-
[69] D. Prodan, *op. cit.,* p. 244, 375—378. ----
[78] *Ibidem,* p. **244.** «
[71] *Ibidem,* **p. 244—245. Textul la Halmâgyi, p. 689.** . k

/ânfi, din Agîrbiciu. Stăpînii satului Moci se plîng şi ei că ţăranii acă cu zgomot spre Alba Iulia pentru arme şi cer comitatului Cluj L împiedice cu puterea publică. In Lechinţa (desigur Lechinţa de *reş)* vestea veni prin cărăuşii de sare oare fuseseră la Alba Iulia. Cînd se >arseră acasă, aceştia spuseră celorlalţi că, întrebînd acolo de conipţie, au fost îndrumaţi la un preot român, Tiron, care ziceau că e otul regimentului. Acolo el le-a spus să meargă numai cu tot satul de bună seamă vor fi scrişi cătane şi nu vor mai sluji la domni, mo-2 pe care stau vor fi ale lor şi chiar şi pămînturile, fînaţele şi pădu- domneşti se vor împărţi între ei. Cu vestea lor, ţăranii aceştia adu- ă tot satul şi se duseră cu toţii la protopopul unit Artimon Pop Sa-il, care şi scrise numaidecît preotului Tiron. Cînd sosi răspunsul, satul *îndi să trimită 12 oameni să se înscrie aceia mai întîi, dar protopopul spuse că niu-i lasă numai dacă merg ou tot satul. Aşa se ridicară şi iară cu toţii, în frunte cu protopopul, la Alba Iulia. La plecare pro-opul spunea că la poarta cetăţii din Bălgrad pe românii din Lechinţa ra pune în rînd ca pe oătane, ou bîtele pe umăr în loc de puşcă şi va intra cu ei în cetate. Ţăranii îi făgăduiră şi ei, în schimb, să-l i pe viaţă popă în sat[72].

Tot protopopul le scrise şi satelor vecine, Dateş, Iclandul Mic, Iclan- Mare şi Oarba. Provizorul — spune — a văzut cu ochii lui cum eau trimişii satelor, români şi unguri, din Iernut, Deag, Peterlaca să sfătuiască cu el ce-i de făcut. Cei din Dateş, într-adevăr, de la cei din hinţa aflară porunca cea nouă. Veni să-i vestească chiar judele sa- • ii îndată ce sosiră cărăuşii de la Alba Iulia. Nu mai zăboviră nici ei tic, se adunară cu toţii şi trimiseră la Alba Iulia pe Ion Cătană, că-i pentru osteneală satul îi seceră o bucată de loc. De acolo acesta se arse cu o hîrtie scrisă nemţeşte, „iacă fraţilor — le zise — am adus crisoarea; pe mine m-au scris împreună cu copiii şi ou toată averea *za* să nu vă mai osteniţi şi voi pînă acolo, trebuie să vă scrieţi aici ă mine, iar dacă nu găsiţi om pentru asta, să mergeţi toţi la Bălgrad". rară astfel cu tot satul, dar în Cecălaca fură opriţi şi au trebuit să se «arcă. Ion Cătană puse pe drum şi pe ţigani; „Dacă vreţi să ţineţi cu LI, acuma-i vremea, căci vă scrie şi pe voi şi nu mai slujiţi la domni". au plecat şi ei, dar n-eu ajuns decît pînă la Cuci, de unde s-au rs[73].

Satmuel Inczedi, preşedintele interimar al comitatului Turda cu cinci ori relatează Guvernului despre înscrierea la oaste a satului Luna ^.rieş, prin soldaţi, prin ceea ce nu-şi mai fac nici serviciile dominale, plătesc nici contribuţia. Scriind despre aceasta vicecolonelului Schultz, a răspuns că nu li s-a dat ni«i un ordin pentru aceasta. Judele no-or Samuil Ferenczi relatează la 24 august împrejurările în care s-au ns. ^ Au solicitat mai întîi pe căpitanul Echinger să-i înscrie, dar ita i-a refuzat. Au găsit atunci un căprar cu numele Istvânfi din rbiciu, dar cum formularele aduse de ei de la Alba Iulia erau nem-

[72] *Ibidem,* p. 245.
[71] *Ibidem,* p. 246—248.

țeste, insistînd din nou, căpitanul le-<a dat pe lîngă Istvânfi un sergent și așa amîndoi i-au înscris[74].

Sînit două săptămîni de cînd se vîntură printre țărani vestea miliției — scrie din Bogata Ungurească la 24 august Alexe Nagyâri. El a luat-o pînă aci drept glumă, dar ieri din cercul său cinci sate, anume Iclandul Mare, Iclandul Mic, Căpușul Unguresc, Oarba și Lechința au plecat toți, încă și păstorii de vite, la Alba Iulia să ia armele. Au venit ei de la sine la el de i-au arătat scrisorile pe care le-au adus de la Alba Iulia, dar cum erau nemțești el nu le poate ști conținutul. Se adună și celelalte sate, pleacă în fiecare oră. într-atîta s-a tulburat poporul că nici să slujească nu mai vreau. Dumnezeu știe care va fi sfîrșitul. Se miră toți de aceasta, domn, nobil, preot[75].

Stăpînii satului Mod relatează comitatului pornirea supușilor lor, Dumineca trecută obștea adunîndu-se în taină, au hotărit să se facă grăniceri. Au și sitrîns ceva bani de drum pentru cei oare vor merge la Alba Iulia să ceară arme. Cînd doar nici maiestatea sa nu dorește să-i aibă soldați (grăniceri) aici în mijlocul țării. Dar toată strădania lor e numai să tulbure administrația publică și să se sustragă de la slujba rînduită. I-^e teamă de paguba în economie, căci și satele vecine sînt gata să plece după arme. Unii s-au și dus și se îndeamnă unii pe alții să nu slujească. Și dacă se tulbură odată, va fi greu să-i liniștești[76].

Preoții din Socol și Cozma scriu că cele două sate doresc să știe dacă li se vor da pămînturi unde să se poată hrăni, căci pămînturile acum sînt cuprinse de domnii pămînteșiti, dacă li se dau arătîndu-se gata să ia armele[77].

Spre miază-noapte mișcarea ajunse pînă la Pintic, dincolo de Teaca. Iobagii din Pintic se adunară la casa popii Vasilie și apoi trimiseră la Alba Iulia, pe cheltuiala satului, mai întîi pe Vasilie Luca, după el apoi pe judele satului, Ștefan Bucur[78].

Spre răsărit mișcarea a ajuns, după cunoștințele de pînă acum, pînă la Albești (Ferihaz) dincolo de Sighișoara, Aciliu în comitatul Sibiului, Arpaș și cele două Cîrțișoare în Țara Făgărașului.

Reținem felul cum s-au petrecut lucrurile în Albești, din scrisoarea de mărturie, în românește, a preotului satului, Popa Standul. Preotul arată anume cum s-au adunat la el sătenii „zicînd că au venit un om din Bălgrad de le-au spus că-i poruncă împărătească de scris iobagii la cătane, să le dea arme și să scape de iobăgie. Și au zis omul acela că așa-i porunca, să meargă sătenii cu popa împreună, că altmintrelea nu va fi nimica și vor rămîne tot iobagi în veac, iară de nu va merge cu sătenii ia Bălgrad să vă scrieți, să-l lăpădați afară din sat că el popă mai mult nu va fi în țara împăratului". în zadar a încercat în toate chipurile să-i abată de la gîndul lor, în zadar le-a invocat „regula cătanelor că ele cînd le vine porunca cată să meargă la oaste și vor rămîne muierile și

---

[74] Guv. Trans., 1784, nr. 8109.
[75] *Ibidem.*
[76] *Ibidem.* nr. 8461. **
[77] Traducerea latină după scrisoarea **preoților. Arh. Comisiei, II, 873.** *■
™ D. Prodan, op. *cit.,* p. 245.

>piii plîngînd, căci — spune mai departe preotul — „adunîndu-se satul Ltr-o sară s-au sfătuit cu toţii şi iarăşi au venit asupra mea, numai i merg cu dînşii, că altmintrelea nu va fi ca să nu mergi eu noi, că noi i ţinem pe dumneata, cu sărăcia noastră, îţi plătim casă şi grajd şi dăm n iarbă şi din toate ce avem ea să poţi trăi; acum şi dumneata caută să ergi cu noi, aoi dacă niu-i merge, noi şi din casă afară te-om scoate satu, amai cată să mergi cu noi acuma, precum ne-au spus cătana aceea, ;-am putea scăpa de iobăgie, că mai bine vom sluji pre împăratul decît ; domni, că noi nu mai putem birui cu slujbele şi cu niînăturile domni- r şi cu bătăile denegatorilor şi ale prefetuşului[79], care ne bat în toate lele. Că au bătut pe Ion Cătană şi pe Ion Cîndea; acei doi din bătaie au urit şi le-au rămas copiii săraci, şi pe noi pe mulţi ne-au bătut de ;-au schilăvit. Ci de va mai şedea prefetuşul aici, să-l ţie Dumnezeu, Ha mai omorî cu bătaia dumnealui de nu şi-o face milă împăratul şi ibernia au să ne dea arme să fim cătane, au să-l ia de pe capetele ►astre, că de nu caută să buiduluim (pribegim) la alte ţări, să ne pră- idim de pe locurile aceste". Preotul n^a mai avut ce să facă — spune el le-a cerut doar, ea să nu poată tăgădui că n-<a fost cu voia lor, să se călească tot satul şi aşa s^au iscălit toţi cu numele punînd degetul în ; de pecete, „zicînd că ei or sluji pre împăratul ea sîrbii, ca militari re au arme, numai să rămîie în căsile lor şi cu moşiile lor ce au ei, că nu ii pot suferi bătăile şi ciufuşagurile (batjocurile) oare pun derogatorii mnului mării sale pe ei". Urmează 81 de nume româneşti[80].

După cum mărturisesc mai tîrziu, s-au dus şi la Alba Iulia. Acolo s-a spus că conscripţia s-a încheiat. Atunci s-au dus la protopopul unit Albei Iulii, Popa Tiron, care era şi preot militar şi preot al bisericii ite din Alba Iulia, căruia i-au dat lista făcută de acasă. Lena spus şi că conscripţia s-a încheiat şi s-a trimis la împăratul, ei să se întoarcă isă şi să-şi facă slujbele. El, preotul, — repetă şi acum — nici cum i vrut să meargă, dar poporul din sat şi de cinci şase ori 1-a silit, nici *dă* săptămîni n-a putut avea linişte. Au venit cu mulţimea asupra lui lenînţînd că şi din casă îl scot dacă nu merge. Cu el au mai fost cinci tnişi. El n-a strîns nici un ban pentru aceasta, decît sătenii au dat 12 rini însoţitorilor săi.

Popa Simion, preotul neunit din Haşfalău, şi el a plecat — spune el silit de săteni. Cu el au plecat încă doi, dar din Sighioşara, auzind că sistat conscripţia, s-au întors.

Mărturiile ţăranilor redau atmosfera în care au pornit să se înscrie saste. A venit vestea că toţi iobagii care se înscriu vor scăpa de slujba iomni, dar vor rămînea totuşi la locul lor fiecare — spune unul. S-au '< să primească arme şi pămîntul să le rămîie lor — spune un altul. 3a Tiron le-a spus să se întoarcă, să asculte de domnie, să-şi facă sluj- e pînă cînd se va vedea ce se va alege, căci şi cu ei tot aia va fi ca şi cei care s-au înscris. Un iobag din Rapolt a adus vestea că cine se va

---

Provizorul sau dregătorul administrează o moşie, prefectul conduce şi **con-** s^o^a administraţia tuturor moşiilor unui domn pămîntesc. D. Prodan, *op. cit.,* p. 247—248, 342—345.

înscrie la Alba Iulia soldat în credința împăratului, în două trei săptămâni va scăpa de iobăgie și aducîndu-se arme pe Mureș în sus va primi fiecare. E poruncă de la împăratul că cine se înscrie soldat scapă de iobăgie și niciodată nu va mai sluji k. vreun domn. Popa Stanciui — spun — a adus vorba la ei din Boiu: „oan.eni buni, am fost la Boiu și acolo am văzut că o vinit o carte, cît acuma-i vremea, cine are gînd să se scutească din iobăgie, să meargă în Bălgrad la cătănie să se scrie" (românește în text)[81]. Dezvinovățirea Popii Stanciui nu era deci impecabilă.

Satul Nucet (corn. Sibiu) solicită, prin delegații săi Mihail Hoza, Ion Cocica și Ion Bogdan, înscrierea la oaste prin cancelaria de război de la Sibiu. Adresîndu-se comisarului de război, acesta îi conduse chiar la comandantul suprem. Care însă îi îndrumă ca întorcîndu-se acasă să anunțe conlocuitorii lor că nu e timpul să poată fi înscriși la miliție, ei să rămînă în pace, să plătească darea regească și să-și presteze serviciile dominale ca și pînă acum[82].

După o relatare din 21 august, doi oameni din Aciliu au spus că ofițerul mai mare al grănicerilor din Orlat a fost în persoană în Aciliu, unde a conscris toate gazdele cu toți copiii și cu toată averea cu porunca să ia numai armele și domni de pămînt nu vor mai sluji[83].

Ajungînd vestea înscrierii satelor din jurul Albei Iulii la oaste, și Arpașul de Sus (Făgăraș) a hotărît să se înscrie, hotărîre la care au fost atrași și Ckțișorenii, cei din Streza-Cirțișoara prin Nioa Căpățînă și Matei Scarabeț, cei din Oprea Cîrțișoara prin judele Toma Lupenci. Așa, ou consimțămîntul tuturor au dat conscriptorilor cerere prin Matei Scarabeț și Natanail Cozma. Nnau primit însă nici un răspuns la ea, în afară de vorbele unuia necunoscut, oare le-a zis că nu e nevoie să ceară aceasta, căci și ei vor avea aceeași soartă oa și ceilalți iobagi ai țării.

Ce i-a îndemnat să ceară înscrierea la oaste, o mărturisesc judele Arpașului Adam Blaga, împreună cu Atanasie Popa și Spiridon Nan, cînd sînt ascultați la 10 decembrie asupra atitudinii lor din timpul răscoalei. Au răspuns ea în prestarea robotelor nu e nici o regulă, de cum se face ziuă trebuie să fie numaidecît la locul stabilit, de unde nu sînt lăsați înainte de amurg, ba trebuie să meargă la lucru și în alte hotare decît al Arpașului. Cei care întîrzie sau vin mai puțin repede sînt pedepsiți cu bătaie. Așa, trebuie să plece de acasă înainte de răsăritul soarelui și să se întoarcă noaptea, slăbind și ei și vitele lor. în timpul seoerii, peste cele trei zile obișnuite trebuie să facă și a patra în fiecare săptămînă. în afară de aceasta trebuie să poarte și toate sarcinile zilnice datorate, rămînîndu-le timp puțin de tot pentru propria economie. împrejurări pentru care s-au simțit îndemnați să îmbrățișeze mai bine starea militară. Ei au înaintat cerere la conseriptori prin Ionel Aldea dar fără rezultat[84].

Pro vizorul din Arpaș, Sigismund Benyets, însă, ascultat și el replică: El n-a pedepsit pe supuși decît în cazul cînd unul sau altul a venit mult

---

[81] **19** dec. **1784, Arh. St. Cluj, com. Alba de Sus.** ----------

[82] **Guv. Trans., 1784, nr. 8111.** *M*

[83] Halmâgyi, **p. 663—664.** **

[84] **Arh. Istorică, fond Ladislau Teleki, BB fasc. 171, nr. 42.** V^

pă ceilalţi. In lucru nu i-a ţinut mai mult, decît doar uneori, cînd lo-
l de isprăvit era mai mare, ca să nu rămînă pe a doua zi numai cîteva
azde, întârziind alte lucrări de trebuinţă. Dimpotrivă, i-a slobozit ade-
î înainte de vreme cînd au isprăv t un loc mai mic. în timpul secerii,
neagă, i-a pus să facă patru zila pe săptămînă, dar, după cum mărtu-
eşte şi judele curţii, aceasta a fost în uz din vechime. Ceea ce acum
I care s-au plîns au recunoscut-o ca întemeiată — pretinde el[85].

In actele conscripţiei din vară numele lui Horea nu apare. Nu-1 în-
nim decît în declaraţia lui Marai Giurgiu din Orişcior. Dar declaraţia
e făcută în timpul răscoalei. Ce rol va fi avut el în conscripţie astfel
mîne încă o taină. Ordinul de sistare a conscripţiei opri în drum sau
făcu să renunţe
a mai pleca la Alba Iulia satele mai îndepărtate, care au ajuns mai
ziu să afle despre ea. Aşa s-a întâmplat cu satul Voldorf (Văleni), de
dă, de lîngă Cincu. Ţăranii se asociaseră şi aci să plece la Alba Iulia.
srîndu-i şi Popii Samuilă să meargă cu ei, acesta a refuzat, zicînd că
runcile primite nu cuprind aşa ceva. La ceea ce Bucur Oprea Neagoş îi
ie: „Dacă eşti hotărît să nu vii, atunci va veni popa Radul Neagoş,
ră-i tu popa nobililor". Sosind şi de la episcop poruncă în acelaşi
sens, pa Samuilă adună a doua zi satul să i-o aducă la cunoştinţă:
iată că *:i* vlădica nu porunceşte ceea ce vorbeşte satul. Popa Neagoş
îi ceru inci porunca, pe care după ce o văzu le zise sătenilor că nu-i
vorba
ea de nici o piedică sau gloabă, pot merge fără teamă la Bălgrad, îm-
ăcînd chiar hainele de sărbătoare pentru aceasta[86]. Totuşi, se vede, re-
ntaseră.

URMĂRILE

Urmările nu întîrziară. înscrişi odată, ţăranii anticipează, n-au de
să se mai teamă de domnii lor. încep să-şi judece singuri noua stare,
antrenează la nesupuneri, îşi înfruntă stăpînii, de care şi aşa vor
ipa. Trec la ameninţări, la acte de violenţă chiar. Unii aşteaptă, alţii
mai aşteaptă nici cele 15 zile fixate de comisar. Ba acestea au expirat
n-a sosit încă răspunsul. Confuzie, nerăbdare, agitaţii, fierbere peste
- Curg strigătele de alarmă ale dregătorilor către stăpîni, ale stăpânilor
;ră comitat.

Printre primele sate nesupuse trebuie să citäm iarăşi Hăpria. Contele
igore Bethlen, stăpînul satului, cu data de 13 august alarmează comi-
ul. Iobagii lui din Hăpria au fost îndemnaţi să se ofere militari de
sele amăgiri ale popilor români din sat şi de făgăduieli mincinoase
viitor — scrie el. De atunci nu vreau să se mai supună nici poruncilor
. nici rînduielilor dregătorului său, nici judelui nobililor. Ba nu con-
îesc cu ameninţările împotriva oamenilor lui. Se teme de rele urmări.

[85] *Ibidem.*

Cornel Cîmpeanu, *Date noi în legătură cu răscoala ţărănească din Transil-*
*»a *din anul 1784,* în „Studii şi articole de istorie", IV, 1962, p. 59—60.

Se pregătesc (să-i urmeze exemplul) şi multe alte sate, încredinţîndu-se că dacă vor fi soldaţi se vor elibera de sub orice putere. Şi doar împăratul nu are deloc scopul să militarizeze moşiile în mijlocul ţării, „în detrimentul erariului viu şi spre oel mai mare dezgust al domnilor pămînteşti, numai la dorinţa ţăranilor". Cere aducerea la ordine a iobagilor săi[87]. Ţăranii din Hăpria nu se arată mai puţin recalcitranţi nici la obligaţia contribuţiei militare.

Merită să fie prezentat cazul faptic. După cum relatează perceptorul regesc Lazar Demien, cu data de 25 august, pentru strîngerea restanţelor din anul trecut el s-a dus mai întîi în satul Dumitra asupra judelui de atunci, care începuse nesupunerea împreună cu satul. Restanţa aşa au trimis-o. De aci ducîndu-se în Hăpria, l-a avertizat pe judele din anul trecut să se îngrijească de strîngerea restanţei, căci altfel va veni execuţie militară asupra lui. Atunci a promis. Dar a doua zi, cînd s-a dus comisarul cu doi husari, era plecat de acasă; se vedea că nici gînd n-are să strîngă darea. Poporul şi el era împrăştiat şi soldaţii au trebuit să rabde de foame. Venind acasă judele, strîns tare a răspuns că el nu mai are nici răvaş nici bani, a trebuit să-i cheltuie pentru nevoile satului. După instrucţiile sale comisarul l-a legat şi l-a ţinut puţin în arest. A promis atunci să strîngă restanţa dacă i se dă drumul, căci doar din închisoare nu poate lucra. Dar eliberat, judele vine cu mare mulţime şi „tumult" asupra soldaţilor, desigur cu scopul de a-i alunga din sat, înjurîndu-i de suflet şi strigîndu-le: „nu va fi aşa cum vreţi voi, ci cum vrem noi, puteţi să şedeţi aici şi o sută de ani că nimic nu dăm". Soldaţii au pus mîna pe arme şi au potolit tulburarea, fără vreo vătămare. De prins, pe jude şi pe corifei nu i-au putut prinde — se lăsase întunericul — dar acum nu pot găsi nici unul. Perceptorul previne că dacă nu se va simţi în siguranţă, va mai cere încă doi husari, pentru că în împrejurările de acum cu soldatul român nu se ajunge la nimic. Speră ca dacă în acest sat va reuşi să spargă gheaţa, celelalte nu vor mai cuteza să facă la fel. Căci dacă nu e înfrînat acesta acum, e de temut să nu pornească tot aşa şi celelalte sate. Cere în sprijinul executorilor şi patru gornici buni. Soldaţilor trebuie să le plătească cu ziua, căci sătenii nu vor să presteze nimic. Mîine pornesc şi doi husari buni din escadronul căpitanului Czigány „ca să se înmoaie poporul"[88].

Cei din Alămor de cînd au umblat la Alba Iulia — scrie din Alămor contesa Suzana Torotzkai la 17 august — fac mare larmă, aproape tot îi pradă, au alungat jitar, drabant. în orice clipă se aşteaptă să o scoată şi pe ea din casă, ceea ce ei strigă în gura mare. N-are oui să poruncească. Cere ajutor grabnic pînă nu se întîmplă nenorocirea[89]. Contesa Szekely se plînge şi ea de supuşii săi din Alămor: o ameninţă că o trag afară din casă şi o zdrobesc[90]. Fiind în Alămor — adevereşte un asesor al comitatului — la 23 august şi soldaţii executori s-^au plîns că nu pot strînge de loc cuantumul militar, sătenii se opun. Soldaţii se tem să nu i se

---

[87] Guv. Trans., 1784, nr. 7673 (După copii B. Tor6k).
[88] Halmâgyi, p. 681—683.
[89] *Ibidem,* p. 652—653.
[90] *Ibidem,* p. 683—684.

împle vreunuia nenorocire, sînt siliţi — au spus — să întrerupă strîn-:ea şi să raporteze perceptorului regesc silnicia. A văzut cu acest ilej cu ochii lui, cum unul pe uliţa satului a scos cuţitul şi a început se apere împotriva executorilor care voiau să ducă cuantumul (bucatele) casa judelui[91].

La 18 august Fnancisc Csato se plînge de aceeaşi nesupunere a satelor igătin, Boz, Şpring, Ungurei, Vingard, Ghirbom. Nu se supun nici /întu'lui stăpînilor, nici dispoziţiilor comitatului. Chiar dacă ar vrea să ă vreo rînduială, n-are cu cine, căci juzii şi gornicii sînt una ou ei, are cui porunci. Ba văzînd exemplul celor înscrise, şi satele neînsorise u răzvrătit şi le urmează zilnic pilda. In astfel de împrejurări nu mai răzneşte să ia măsuri împotriva lor[92]. In Ghirbom au şi luat hotărârea curţile cui să aşeze pe căpitan, pe strajemeşter, pe stegar, în ale lui incisc, Ştefan şi Paul Szent Pali[93]. Iobagii săi din Căpud la întoarcere la conscripţie l^au speriat grozav cu ameniţările lor — relatează comi-alui Petru Hertzeg. I-au trimis vorba acasă că oricine va fi el, cel e se duce la ei mai întâi să-i mîne la lucru, îndată îl vor lega în ţuri, iar lui îi vor arăta de acum încolo ce domn le este[94]. Satul şcreac hotărî să nu mai slujească mai mult de trei zile[95].

In entuziasmul lor unii nu numai la domni nu mai lucrează, dar ■şi mai fac nici lucrul lor cum trebuie. La 20 august judele nobililor olae Fogarasi scrie din Oarda comitatului că cercul său s-a înscris ■eg. Şi acum curg cete cete din toate părţile. Larmă, vălmăşală, nesu-tere pretutindeni. „Care va fi sfîrşitul, sfînta sa maiestate ştie"[96].

Teama domnilor, dregătorilor sporeşte curajul supuşilor.

O relatare din Sîntimbru, din 21 august, a lui Albişi Bartos Iosif cătră litele suprem dă cazuri individuale:

> Chemînd pe supuşi la acoperitul stogurilor, din şase bărbaţi numai doi au venit. Privind cu amărăciune această nesupunere, s-a dus la casa jelerului său Onea Coman. Certîndu-l pentru nesupunere, el a răspuns în aşa fel că a trebuit să-l lovească cu o nuia de salcie. Acela însă numaidecit s-a aruncat asupra lui, l-a prins de gulerul cămeşii, ca un turbat a vrut să-i rupă cămaşa de la gît. Ba tare se opintea să-l prindă şi de păr, aruncîndu-i că nu-l va sluji mai mult. L-a înjurat de suflet, l-a spurcat în toate chipurile în auzul şi văzul multora. Voind să-l trimită pentru aceasta a doua zi în temniţă la Galda, s-au interpus mulţi să fie îngăduitor, căci i-a fost jeler 14 ani şi aşa ceva n-a făcut pînă acum. Fiul său, un soldat licenţiat din regimentul Orosz, care şi el l-a ameninţat atunci că aşa şi aşa îl va învăţa minte, altă dată cînd trecea stăpînul călare prin sat, a început iarăşi să-l înjure, să-l blesteme, să-l batjocorească de ce a bătut pe tatăl său, s-a luat după el călare cu o bîtă mare. Numai Curta Vasile l-a oprit luîndu-i de frîu calul, altfel, după spusele acestuia, l-ar fi urmărit de moarte. L-a înjurat, l-a bleste-

---

[91] Guv. Trans., 1784 nr. 9227 (După copii B. Torok). ^[2] Halmâgyi, p. 653—654; Arh. Comisiei, II, 886. [93] Arh. Comisiei, II, 903—907. °* Halmâgyi, p. 655—656. *f Ibidem,* p. 661—662. [86] Arh. Comisiei, II, 887.

mat şi alt soldat din regimentul Orosz, a ameninţat toată nobilimea: „nu va mai fi ca pînă acum, ce vă voi face eu sufletului vostru cerşetori şi ciorogari de nemeşi, vă bat de mă pomeniţi!"

Asemenea scene înainte, desigur, nu erau posibile. Cere comitelui să ia măsuri împotriva tulburătorilor, să poată trăi, fără să tremure, în pace. In urma conscripţiei, mereu cu ameninţările în auz, e cu neputinţă să mai iese din casă şi ou atît mai puţin să călătorească; e de temut ca în scurt timp să se întîmple lucruri triste cu dregătorii şi cu nobilii[97]. In exaltarea lor ţăranii se pregăteau, se exersau milităreşte. Pe tineri îi aduna aci pentru instrucţie un soldat licenţiat din regimentul Orosz, mărşăluia cu ei în lungul uliţii satului ou cîte un lemn pe umăr în loc de puşcă[98].

Ana Wesselenyi, scriind din Galitiu, socoteşte că trebuie cercetaţi aspru preoţii uniţi din Hăpria, căci după cum se ştie de la ei a pornit ridicarea[99]. Ladislau Thordai acuză pe protopopul Dragoş din Alba Iulia: tulburarea de acum el a pornit-o, el merită temniţa[100].

Daniel Jesentzi se plînge de cei din Beldiu. Cînd soţia sa i-a poruncit judelui să vină cu jelerii de sub mîna lui la Cricău să care finul, i-a răspuns că el (Jesentzi) nu-i porunceşte, o să vadă ei dacă merg sau nu, căci au auzit ei porunca din cetate, ca dacă dregătorii s-ar purta aspru de acum încolo, sau i-ar bate, să-i ducă legaţi în cetate la Alba Iulia. Arătîndu-se că totuşi nu-i vrea răul, l-a sfătuit să-şi strîngă şi să-şi ducă fînul şi venitul de acolo, căci îl împart iobagii între ei cît de curînd[101].

Cei din Bogata la întoarcere vorbeau şi ei de cuvîntul comandantului să mai slujească 15 zile la domni, dar şi în acest timp dacă vor fi bătuţi de domni sau de juzii domneşti — le-ar fi spus — să se adune tot satul, să-i lege şi legaţi să-i aducă la el în cetate. Cu un ouvînt — relatează judele nobililor — sînt atît de tulburaţi că nu mai poate avea efect nici o poruncă, nici a Guvernului nici a comitatului, ba e de temut, doar dacă Dumnezeu nu-i linişteşte, să se iste şi lucruri nemaiauzite. Cei înscrişi nu-şi mai slujesc domnii, sau dacă mai slujesc cîte ceva, nu o fac la timp. Mereu ameninţă şi cum vor face cu administraţia publică[102]. Iobagii, români, saşi, din Ungurei, deşi dregătorii i-au minat de două, trei ori în slujbă, pînă cînd n-au fost siliţi, şi după ce s-a sistat conscripţia, n-au mers. Ba trei din ei, saşi, pînă azi (24 august) n-o fac[103].

Iobagii din Berghin ai generalului Samuil Gyulay, care s-au înscris ou păstorul lor sufletesc împreună — scrie provizorul Ştefan Sarosi la 25 august — de la 11 august n-au mai făcut slujbă domnească, din care pricină grîul domnesc stă nesecerat, ca şi ovăzul de vreo 300 de clăi. Cînd el s-a străduit împreună cu judele să-i mîne, în stradă au vrut să le dea în cap, ceea ce poate mărturisi şi judele de acum Herman Andriş.

---

97 Halmâgyi, **p. 665—667.**
98 Arh. Comisiei, **II, 885.**
99 *Ibidem,* **869—870.**
100 ***Ibidem,*** **868.**
101 Halmâgyi, **p. 668.**
102 Guv. **Trans., 1784, nr. 9227 (După copii B. T8r8k).**
103 Halmâgyi, p. 677.

t călcat şi două lunci domneşti, gata de cosit, care ar fi putut da 50 de -e de otavă. Nimeni n-a îndrăznit să le mine vitele. Pradă hotarul, tcă jitarii dacă le mînă vitele, le scot de la ei ou puterea. Dacă nu vin /a măsuri el nici măcar o zi nu e sigur de existenţa sa[104].

Nu vreau să mai slujească nici cei din Roşia, s-au oprit căraturile, ditul stogurilor, s-au lăsat şi de căciulit. Nu-şi mai strîng nici măcar oatele proprii de primăvară, pier afară pe cîmp[105]. Ba şi corăbierii din rtoş, portul de sare al Mureşului de lîngă Alba Iulia, oare s-au înscris ei, se socotiră numaidecît liberi şi refuzară să 'transporte sare spre şb'edin, rămînînd cantităţi mari netransportate[106].

Contesa Măria Teleki, văduva baronului Petru Bânffy, se plînge de agii săi din Beta, care cu prilejul conscripţiei au refuzat robota. Dă zece tne (de unguri). Cere comitatului să-i constrîngă prin puterea publică completarea robotei nefăcute, precum şi la cea pe care trebuie să acă[107].

Baronul Simion Kemeny, adresîndu-se în 13 august Tablei comitatu- deşi comite suprem al lui, e îngrijorat doar de propria moşie din Ida. El n-are nici o îndoială că împăratul n-a dat nici cel mai mic in pentru militarizarea moşiei sale moştenite de la înaintaşii săi. Totul buie atribuit numai neastîmpărului ofiţerilor. Primind ei dorinţele orecte ale ţăranilor, aceştia vor trece la nesupunere, ba pînă la urmă, mnezeu ştie, şi la ce primejdioasă rebelie împotriva lui, rebelie la oare anul din fire e înclinat[108].

Iobagii din Henig ai colegiului de cînd s-au înscris nu mai slujesc ît numai aşa şi aitunci cînd vreau, încalcă opritul, umblă cu vitele titre clăi, pasc peste tot porumbul. Dacă jitarii vreau să le mîne vitele, au de la ei, îi şi bat. Spun că lor solgăbirău nu le porunceşte şi nici nnia, ci numai comandantul din Alba Iulia. Păduricea pe oare colegiul doi ani încoace a început să o cultive prin strictă oprire pentru ei, la timpul său să aibă şi ei ceva lemne, au hotărît să anunţe mai întîi dregător, şi fie că le îngăduie fie că nu, să o împartă între ei[109].

Vioejudele nobililor Samuel Fogarasi la 25 august dă şi el în legătură tulburarea iscată de conscripţie o listă de corifei din mai multe sate cercul său: Gheja, Găbud, Copand, Captalan, Noşlac, Uioara, Ciunga, beiu, Silivaş, Micoşlaca. Doar soitele Gresia, Cuci, Sîniaoob, Aţintiş sînt îngăduitoare[110].

O ascultare din 17 august e împotriva preotului unit din Galda, Popa . El ar fi zis că domnii pămînteşti de acum încolo nu mai au voie bată pe supuşii lor neascultători pînă cînd nu merg la Alba Iulia să ră dreptate de la comandantul de acolo şi de la comisarul de război, otul, înfăţişat, neagă: a zis numai că dacă domnii pămînteşti îşi bat

"* Guv. Trans., **1784, nr. 8141.**

|™ Halmâgyi, p. 651—652.

"°6 *Ibidem,* p. 700—701. Caietele, XXXII, f. 34—35. Densuşianu, p. 121.

«" Guv. Trans., 1784, nr. 9227 (După copii B. Torok). Plîngere din 30 aug.

™ *Ibidem,* nr. 7673.

"» Guv. Trans, 1784, nr. **7794.**

110 ***Ibidem,*** **nr. 8141.**

supuşii, aceştia -pot să recurgă la instanţele mai înalte. Judele din Galda de jos Dumitru Mesentean, întrebat, spune că duminica trecută Popa Ilie l^a certat cum a îndrăznit să ducă la închisoare pe iobagii neascultători şi oare au fugit din slujbă sau pentrucă au spus că nu e de sfătuit să atingă nici măcar cu un deget pe supuşi nici judele domnesc, nici alţi dregători domneşti[111].

Ţinta pornirilor iobăgimii era nobilimea, dregătorii ei, dregătorii comitatului. De la nesupunere gîndul o duce spre alungarea nobilimii, spre împărţirea moşiilor ei, spre nimicirea ei. Românii din Cricău, întorcîndu-se de la înscriere vorbeau că de acum moşia va fi a lor, o iau de la domni, lor nu le lasă mai mult decît are o gazdă mai bună dintre ţărani[112]. Ţăranii din Hăpria spuneau că pe domnii lor negreşit îi vor scoate din sat şi tot satul, cu tot hotarul, îl vor împărţi între ei, şi ei singuri îl vor stăpîni[113]. In Sîngătin ţăranii vreau să scoată din sat nu numai pe domni, ci şi pe nobilii mici. Numai ei, iobagii, vor stăpîni satul, pe altcineva acolo ei nu vor suferi[114]. După înscrierea iobagilor, domnii nobili se va vedea cum vor trăi, căci de acum încolo ei iobagii domni nu vor mai sluji, ba pămînturile, fînaţele, viile domnilor, nobililor le vor împărţi între ei, şi drept urmare după această conscripţie domnie, nobilime nu va mai fi — socotesc cei din Şard[115]. Judele domnesc al baronului Kemeny Farkas încredinţa pe pro vizorul lui Frânase Bânffi: „pot să-ţi spun că nu vor trece nici trei săptămîni şi dumneavoastră dregătorii, prefecţii, împreună cu domnii nici în pădure nu vă veţi mai găsi locul"[116]. Cei din Liorinţ vorbeau între ei că de aceea le dau ţăranilor arme ca să alunge pe nobili, că vor împărţi între ei şi viile, pămînturi'le, fînaţele alodiale[117].

Sînt gînduri care circulă peste tot.

Aceleaşi porniri şi în comitatul Hunedoarei, în Zarand, în Ţara Haţegului. Conscripţia militară a început să înstrăineze tare pe români, şi de domnii pămînteşti şi de dregătorii comitatului — scria judele nobililor Nicolae Puji, în 16 august, din Toteşti. Ba i-a pornit spre nesupunere şi ameninţări deschise[118].

Judele nobililor Samuil Râcz relatează comitatului Hunedoarei la 15 august din Hărău tulburarea şi recalcitranţa satelor din cercul său Chimindia. Cei din Banpotoc pustiind pădurea pentru ars var, s-a dus la ei, chemînd în faţa lui satul. Insă nu numai săteni n-a găsit nici unul, dar nici juraţi. Neînfăţişarea nu are altă pricină, decît că zi de zi merg la Alba Iulia să se înscrie militari. Numai din cercul Chimindiei s-au dus pînă acum satele Foit, Bun, Uroiu, Banpotoc. Ba şi mai multe sate s-au înţeles să meargă şi merg în fiecare zi, şi la atîta au ajuns cu conscrierea, că nici rînduielile împărăteşti nu mai pot fi îndeplinite, iau

111 *Ibidem.*
112 Arh. Comisiei, II, 884.
113 *Ibidem,* 681—685.
114 Halmâgyi, p. 663—664.
115 Arh. Comisiei, II, 680.
116 Halmâgyi, p. 658.
117 *Ibidem,* p. 656—657.
118 Arh. Comisiei, I, 344—345.

m cu dispreţ poruncile. Din ceea ce e de temut un rău şi mai mare, oare Dumnezeu să păzească. Şi el numai cu mare teamă umblă prin-ei[119].

Vicejudele nobililor, Mihail Gal, relatează din Basarabeasa la 17 sep-ibrie că mergînd în Vata de sus să facă conscrierea bunurilor în lerea repartiţiei contribuţiei militare, nu numai cei din sat, dar şi din satele vecine, anume din Căzăneşti, Vata de jos, Ciunga, Prăvăleni Basarabeasa (sate oare ţin de domeniul Hălmagiului) s-au adunat, şi,)ă ce lena explicat rostul conscripţiei, într-un glas au declarat că ei Ldecum nu se învoiesc la aceasta, în satele lor nu îngăduie să se facă soripţia, bunurile lor doar se cunosc din tabelele contribuţiei. Dar pentru că ei s-au înscris la Alba Iulia militari, şi pînă nu le vine puns de la înălţatul împărat nu se învoiesc la niciun fel de conscripţie. nceroat cu frumosul, în toate chipurile să le scoată din cap milităria, i convingă că acea conscripţie a fost pornită în zadar, din ea nu va nimic. Dar n-au dat nimic pe vorbele lui, ba l-au şi luat în rîs. nceroat a doua zi în Basarabeasa, socotind că acolo nefiind şi celelalte ; va reuşi mai bine, dar rezultatul a fost acelaşi[120].

In Ţara Haţegului, vecină ou Ţara Românească, ţăranii sînt ispitiţi creadă nu numai că vor scăpa de domnii lor pămînteşti şi că vor îîne stăpîni pe pămînturile pe oare le locuiesc, îndrăznesc să vorbească omoruri, de prăzi, de retragere în munţi la nevoie şi de năvăliri de Io dacă n-ar putea obţine altfel libertatea[121].

La 24 august vicecolonelul Karp raportează că Tabla comitatului aedoara a cerut urgent o asistenţă militară de 100 de oameni, pe oare trimis cu căpitanul Gaertner şi ou locotenentul Kaliani. Dregătorii dtatului îl mai înştiinţează cum iobagii răspîndesc că aşteaptă doar nentul cînd la tîrgul din Haţeg de poimîine vor primi arme, şi dacă asta nu se va întâmpla, vor face ei ce-au hotărît, chiar în tîrg. Ştirea 3 îndoielnică, a găsit totuşi necesar să ţină pe loc aci în timpul tîrgului de soldaţi pentru a preîntâmpina dezordinile şi a interveni dacă e ssar[122].

In mintea poporului rostul conscripţiei se simplifică: cine se înscrie cu împăratul, cine nu, ţine cu domnii; cine ţine cu împăratul şi se face ostaş nu va mai face slujbe domneşti, va fi stăpîn pe casa şi untul său, va fi scutit de darea regească şi de toate sarcinile, cine ţine domnii rămîne iobag şi va trebui să le poarte pe toate mai departe, ierea era simplă. Şi alegînd astfel, ce rost mai avea nobilimea cu iile ei? Cine avea să le mai lucreze? Pămîntul ei nu putea să revină *'.t* celor care îl muncesc.

Asesorul Tablei comitatului Hunedoara, Moise Vâradi relatează fără i, doar în contextul acestui răstimp Guvernului, din relaţie sigură, i ce s-a întâmplat în zilele trecute în districtul Haţegului, pe Valea

119 Guv. Trans., 1784, nr. 7806.

J™ *Ibidem,* nr. 8848.

,», Arh- Istorică, fond Wesselenyi, 1784.

122 Caietele, XXI, f. 11—12.

Jiului, unde doi nobili au fost cu moarte îngrozitoare uciși. Unul e Moise Nandra din Clopotiva Mare, celălalt Baltazar Hertza vicejudele nobililor cercului Rîu Alb. Acesta împuşcat, a murit numaidecît. Celalalt a fost omorît îngrozitor. Doborît de ucigaşi la pămînt, i-au zdrobit bucăţi şi picioarele şi mîinile, şi aşa pe jumătate mort i-au îndoit piciorul pînă la ochi, zicîndu-i: „Ei nemeşule să-ţi mai vezi odată piciorul înainte de moarte", şi aşa zdrobit apoi l^au aruncat într-o mlaştină, a murit înecat. Ucigaşii acestuia se spune că ar fi fost locuitori din Ostrov. Ai judelui nobililor pînă acum nu se cunosc. Ce ar putea veni în viitor de la plebea ţărănească aţîţată, Dumnezeu ştie. Mai ales că, după cum a auzit din relatarea arendaşului domeniului Ilia, Ştefan Bosnyak, şi a provizorului său Alexandru Csures, precum şi a Agnetei Tiiri, văduva lui Sigismund Bartsai, nu numai serviciile dominale le refuză (de care se plîng şi alţi posesori din comitet), ci cutează să ameninţe cu tot felul de tulburări, deschis, cerbioos, temerar[123].

Nieolae Brădi judele suprem al nobililor comitatului Hunedoarei, la 26 august raportează guvernatorului despre mărimea tulburării, despre convenirile colonilor, înscrierea lor prin preoţi, dascăli neuniţi, cu tot satul la oaste, venirea lor la Alba Iulia, despre nesupunerea lor la robote[124]. Vicejudele nobililor comitatului Tîrnava, în Sibiu fiind, mai adaugă la 26 august la cele ştiute, despre iobagii din Sălcud ai succesorilor lui Ioan Haller, că puşi de provizor să care ovăz, au refuzat chiar în faţa contelui general Francisc Gyulay, răspunzînd că ei nu slujesc mai mult domn pămîntese, ei sînt supuşi conscripţiei militare din Albă Iulia. Judele satului Boziaş i-a comunicat noaptea, ca ceilalţi locuitori să nu ştie, că pe toţi locuitorii i-a chemat la casa sa Popa neunit Vasilie, prin el s-au înscris cu copiii lor şi s-au declarat militari. Cu adeverinţa Popii apoi şi cu lista lor au trimis la Alba Iulia doi deputaţi, pe Ion Guiţa şi David Pasc. Drept rost al înscrierii ar fi, spune judele: 1) Domni pământeşti să nu mai slujească; 2) Pămînturile şi apertinenţele pe oare le locuiesc şi le cultivă să fie ale lor pe veci; 3) Să fie scutiţi de contribuţia regească; 4) Exerciţii militare să facă numai o lună pe an. Cei din Boian nu numai că au refuzat căratul dijmelor, ci toţi capii de familie au plecat din salt şi s-au dus la Alba Iulia în acelaşi scop. I s-a relatat că şi celelalte sate ale domeniului Cetăţii de Baltă, ba şi satele vecine, Adămuş, Şomfalău, se mişcă cu intenţia de a merge la Alba Iulia[125].

Iobagii din Aciliu (comitatul Sibiu) ai baronului Gabriel Alvintzi au anunţat pe dregătorul din Vingard că măriile lor domnii pămînteşti nu vor mai mînca pîine albă după slujba lor (a iobagilor). Ioan Bogathy se plînge că dregătorul pe iobagii săi din Aciliu şi de trei, patru săptămîni îi îndeamnă la slujbă, dar pînă azi (23 august) n-a reuşit să-i aducă. Alţii au terminat cu adusul, iar bucatele lui zac încă împrăştiate pe cîmp; alţii ară, întorc, el priveşte cerul şi pămîntul, se mistuie de necaz. Şi cîte nu le-a făcut, cît nu le-a făcut pe voie? Mergînd în Aciliu să vadă ce treabă-i

[123] Guv. Trans., 1784, nr. 8012.
[124] *Ibidem,* nr. 8142.
[125] *Ibidem,* nr. 8010.

asta, abătîndu-se pe la pădure să vadă ce pagube s-au făcut, a găsit acolo pe bătrînul Ion Ştefan cu servitorul său. Poruncind servitorului său (al lui Bogathy) să-1 prindă şi să-1 lege, „hoţul de bătrîn" a luat securea, au început amîndoi să se războiască cu stăpînul şi cu servitorul său, să-i batjocorească. Numai tăindu-1 cu arma, scoţînd pistolul a putut să-i lege. Mai încolo găsi şi legă pe ţiganul său Demian. Dar răspîndindu-se vestea în sat, i-au ajuns aproape de Ocna neamurile ţiganului, vreo 10—12, înarmaţi cu bîte, cu lănci, cu îmblăcii. Bătaie cu servitorii săi, apărare cu armele, el însuşi lovit cu îmblăcii în cap de 1-a năpădit sîngele cu totul. I-au şi prădat de multe lucruri[126]. Mereu scene de îndrăzneală care nu se puteau petrece înainte!

Nesupuneri şi pe Cîmpie. Nici cei din Lechinţa nu mai slujesc şi nici mă nu vreau să mai dea. Şi ei sînt hotărîţi să nu mai slujească domn uînesc. De cînd protopopul le poartă treburile nu vreau să mai vină slujbă domnească. Au hotărît şi cum să împartă pămînturile, fînaţele pădurile domneşti[127].

Şi iată şi cealaltă implicaţie a mişcării, temeiul ei naţional. Domnii nînteşti, dregătorii lor, dregătorii comitatului, dregătorii ţării, apăsă-ii poporului, erau în genere unguri. Apăsarea însăşi era şi naţională. la lozinca împotriva nobililor, s-a trecut uşor la împotriva nobililor jngurilor, sau simplu împotriva ungurilor:

In Şard la împărţirea fînaţelor românii au tăbărît asupra dregătorilor nobililor, asupra tuturor posesorilor unguri, i-au alungat de la împăr-lă şi le-au cosit şi strîns numai pentru ei[128]. In Ighiu unii românii eninţau că îndată ee vor pune mîna pe arme nici un ungur nu va mai nîne, cenuşe fac totul. Preotul reformat a auzit pe Florea Badola dîndu-se că dacă primesc arme îi taie pe toţi ungurii[129]. Un nobil luzit în Cricău pe mai mulţi vorbind cu prilejul conscripţiei: „de-acum i noastră ţara, îi alungăm pe unguri, în teama lor nu pot să se ţină în faţa noastră, căci doar fie că ne ducem la tîrg, fie la moară, fie orice adunare de oameni, peste tot e plin de români locul"[130]. „Ii scoa-i pe unguri şi le împărţim moşiile" — a auzit şi un asesor al comita-ui pe mai mulţi spunînd[131]. Un nobil din Vinţ drept pe la sfîrşitul lui ombrie, puţin înainte de răscoală, fiind în Lunca Cîrnii din hotarul rpărului, a auzit de la Ion Ispas, iobag episcopal din Cîrna: „voi vedea •înd ce vor avea ungurii aici, noi curînd vom măsura aceste pămînturi stînjenul"[132]. Nobilul Samuil Szots a auzit de la mulţi ţărani români nu numai că iau moşiile şi averile de la domni, dar îndeobşte alungă imul unguresc din Ardeal în Ungaria. Pe fiul Popii Chirilă 1-a auzit mînd la vreo zece oameni: „s-a gătat cu voi ungurii, căci e a noastră a, vă alungăm de aici în Scitia"[133]. Refuzînd plata dării, şi cei din

[126] Halmâgyi, p. 670—672.
[127] *Ibidem,* p. 678—680.
[128] Arh. Comisiei, II, 693.
[128] Halmâgyi, p. 670.
[130] Arh. Comisiei, II, 883.
[131] *Ibiăem.*
[132] *Ibidem,* 691.
[133] *Ibidem,* 884.

Sîngătin ziceau că peste puţine zile pe unguri pe toţi îi vor scoate din această ţară şi toate moşiile le vor împărţi ei între ei ţăranii, ei le vor lucra şi stăpîni[134]. Cei din Sîntimbru ameninţau că în curînd vor primi arme şi aşa şi aşa vor face cu ungurii, ei mai mult nu slujesc la domni[135]. Tău, tot satul şi-a slobozit vitele în otava stăpînului, i-au făcut-o praf. Cînd stăpînul i-a mustrat i-au zis: „taci ungurule că au trecut toate, îi a noastră lumea fraţilor... tu-1 de ungur meargă în ţara lui"'[136]. Şi cei din Ghirbom s-au înscris — spune Ştefan Szent Păli — cu gîndul să nu mai slujească la domni, tot hotarul să-1 stăpînească ei cum le place şi pe unguri să-i scoată din ţară. După ce s-au înscris, iobagul Florea Cozma i-a zis în auzul mai multora: „hiaba jupîne, că pe voi nemeşii, domnii şi ungurii ar trebuit tot cu balegi să vă scoată din sat şi din ţara asta, că ţara asta-i a noastră, a voastră-i ţara ungurească, şi în scurt timp vă şi scoatem"[137]. Doi asesori juraţi ai comitatului Alba adeveresc şi ei că cu prilejul conscripţiei românii au fost auziţi spunînd că ţara nu e a ungurilor, ci a românilor şi aşa cînd vor fi ou armele în mîini vor scoate pe unguri şi pe domnii lor pămînteşti din moşiile lor[138]. Judele nobililor Iosif Komâromi relatează mai tîrziu (30 decembrie) comitelui suprem că cu prilejul conscripţiei din vară, un român din Ighiu spunea în auzul altor români şi a domnilor Dantzkai şi Adam Bartus, că popa lor le-a spus din Pravilă că ungurii trebuie să piară de mina românilor în acest an[139].

Ţăranii sînt atît de antrenaţi în noua lor mişcare, încît uneori nu e cruţat nici numele împăratului.

> Reţinem mărturia soţiei lui Francisc Noptsa: Ţăranii din Tuştea venind de la tîrgul din Haţeg s-au abătut pe la crîşma curţii. Aci ea i-a întrebat unde au fost? Unul din ei, Todosie Tomescu i-a răspuns că au fost la maiorul Karp şi că acum sînt cătane, s-au înscris toţi. „Ce vorbiţi prostii — le-a zis — împăratul nu doreşte să fiţi toţi cătane, căci atunci cine ar mai da porţia", cine ar mai face „forşponturile" (transporturile pentru armată). Şi chiar dacă aceasta ar fi cu voia împăratului, n-ar face-o pe ascuns, împăratul doar numai porunceşte şi se face. Şi nici acum, numai aşa ca să vă hrănească pe voi nu ne va lua nouă să vă dea vouă moşiile primite de înaintaşii noştri cu mare trudă şi cu vărsarea sîngelui lor. Domnul Karp n-are drept să vă dea arme. Răspunse românul: „Dar numai să încerce maiorul, ce-i fac eu, să fie zis cu iertare, sufletului lui, numai să nu ne dea arme că dracu îl ia, de ce ne-a îndemnat dacă n-are învoire şi poruncă, căci atunci toţi vom fi curuţi". Nu vorbi ceea ce nu trebuie — îi zise ea — maiorul are doar multe cătane, la care voi nu le puteţi face nimic. Dar el a replicat: „nu numai că lui i-am putea face, ba dacă toţi ne ridicăm şi pe împăratul îl ia dracu acolo unde e, căci pînă acum numai de unguri ne-am temut, dar să-i pierdem mai întîi pe ei, după aceea pe nemţi nici

"4 *Ibidem,* 681—685.
135 *Ibidem,* 885.
136 Halmâgyi, p. 651.
137 Arh. Comisiei, II, 903—907.
138 *Ibidem,* 882.
IM *Ibidem,* 686—687.

măcar nu-i mai luăm în seamă". Ba Todosie a mai zis că pe unguri pe toţi ar trebui să-i jupoaie[140]. Sînt vorbe la băutură, evident cu mai puţin control, dar nu mai puţin purtînd în sine iluzia eliberării. Cînd Francisc Szent Păli îi reproşa preotului unit Popa Vasiu din Ghirbom de ce a îndemnat oamenii să meargă la Alba Iulia cînd vede doar că nimic nu iese din datul armelor, căci împăratul nu vrea să ştie nimic de aceasta, preotul i-a replicat: „Aşteaptă numai dumneata o ţîră că de-i trăi îi vedea cît de curînd cum va umbla şi împăratul"[141].

O imagine, colorată, a stării de spirit ne dă, scriind din Ilia la 1 septembrie după relatările primite de la mai mulţi, asesorul Grigore Borsos. In anul acesta, după ce s-a răspîndit vestea că ţărănimii i se va da arme, aşa fel ca de acum încolo domnii pămînteşti să nu-i mai poruncească — scrie el — pe unii din oamenii lui nu i-a mai putut lua de loc la nici o slujbă, ba unii s-au şi răzvrătit cînd prin slujitorii lui a încercat să-i silească, şi nici azi nu slujesc. Cînd în zilele acestea a fost miliţia în Ilia, fiind el de faţă, Matei Buda zicea că degeaba aduc domnii dregători asupra lor miliţie, cu asta nu-i sperie, căci nu se opresc ei aici de la ceea ce au început, vor duce-o înainte. La prăvălie profera: „împăratul ăsta al nostru e nebun". Apostrofîndu-1 careva cum poate să spună aşa ceva despre împăratul sub aripile căruia ne odihnim toţi şi toată ţara el o cîrmuieşte, răspunse: de aceea e nebun împăratul pentru că ar putea porunci ca fiecare om să-şi omoare domnul pământesc. Numai să meargă ei la Alba Iulia — ziceau printre înjurături — dacă odată primesc arme vor vedea ei domnii pe cine mai mînă în slujbă. La 15 august Iosif Buda la măcelărie îi apostrofa pe unguri: „aţi isprăvit-o şi voi ungurii, căci acum vă iau moşia şi ne-o dau nouă, ne dau şi arme drept peste 15 zile şi tăiem toată ungurimea". Ion Lupaş din Săcămaş zicea şi el: „acum ştim că după Sînmihai ne dau arme, după aceea nu vom mai face slujbă nici o zi, dar la unguri, numai să putem pune mîna pe arme, le tăiem capetele ca napii". Să nu creadă dregătorii şi ungurii că îi sperie cu soldaţii, dacă îi trimit în Băcia o zi şi o noapte îi poate ţine chiar el, are două vaci pe una le-o taie de prînz, pe cealaltă de cină, „dar sub picioarele ungurilor şi armenilor nu ne lăsăm, cîţi români sînt toţi s-au înţeles să nu slujească domnilor pămînteşti, chiar şi ţiganii". Corăbierul Savica alias Ion Monioc (în text pe româneşte): „Fie .. te-l-aş, că acum o fi ce-o fi, dacă nu acum şohan, pînă-i lumea şi pămîntul"[142]. Din întrebarea simplificată, în legătură cu conscripţia militară, a preotului din Brad la ieşirea din biserică, cine ţine cu împăratul şi cine cu domnii, credincioşii, mişcaţi de noua perspectivă de eliberare, au tras concluzia că trebuie să se lapede de neamul unguresc[143].

Nobilimea se arată în genere neputincioasă în faţa mişcării. Surprinsă, imerită, e cuprinsă de teamă. Alarmată, asaltează eu plîngerile sale •tatul, strigă după ajutor. Nu lipsesc însă nici cutezătorii, răzbunătorii, ameninţă, fac acte de forţă, lovesc pe ţăranii însorişi ou de la sine

[140] *Ibidem,* I, 24—26.

«« ' *Ibidem,* II, 903—907.
J Acte vieneze, I, nr. 24.
Arh. Comisiei, I, 22—23.

putere. Ţăranii din Sîntuhalm, de pildă, se plîng vioeoolonelului Karp că nobilul Francisc Macskăsi de cînd s-au înscris se poartă aspru cu ei, pe doi iobagi i-a pus în fiare, la doi jeleri le-a luat vitele şi bucatele, le-a scos din casă femeile şi copiii. Pe locuitorii satului vrea să-i pedepsească cu cîte 50 de bîte, să-i pună în fiare şi să-i trimită la închisorile din Deva. Iar dregătorul lui le-a zis în bătaie de joc că poate să vină apoi împăratul să-i scape din închisoare. Pe iobagii din Sttrei-Plopi, dregătorul chiar al comitelui suprem, al baronului Ioan Bornemisza, îi persecuta, îi ameninţa cu închisoarea, uneori cu moartea[144].

Viceeolonelul Karp însuşi raportează la 23 august din Haţeg abuzurile de care se plîng ţăranii. Doi iobagi din Ohaba Streiului ai lui Francisc Macskâsi se plîng că domnul lor a pus în lanţuri pe doi sub motiv că sătenii s^au dus la Haţeg să se înscrie militari, şi i-a trimis în temniţă la Deva. Repetă plîngerile ţăranilor din Sîntuhalm. Tot pentru înscriere au fost trimişi la închisoare în Deva şi doi iobagi ai baronului Bornemisza şi judele lui domnesc are de gînd să-i prindă şi el pe toţi, ameninţă să-i împuşte, le strigă să plece de pe pămîntul domnesc de tot, să meargă să primească pămînt de la armată. Supuşii de teamă se refugiază în tufişuri, în păduri. Guvernul să îndrume comitatul ca în aceste împrejurări critice să oblige pe posesori să folosească mijloace mai blînde faţă de poporul răzvrătit, căci asemenea comportamente pripite pot avea urmări nefaste, după cum arată de pe acum unele semne. în pădurile din Clopotiva unul Nandra şi-a provocat singur moartea prin purtarea-i aspră cu nişte ciobani, în crare a încercat să tragă. Alaltăieri judele nobililor Hertza a fost împuşcat chiar în somn pe la miezul nopţii (!) Acum cîteva zile a fost omorît de iobagi orainieul de pe domeniul Deva, oare, beat, sna purtat drastic cu supuşii. A recomandat şi el dregătorilor comitetului un tratament mai blînd al supuşilor. Aceştia îl acceptă. Nu şi dregătorii domeniali, oare nu par să asculte acest sfat[145].

Asemenea atitudini nu puteau decît să învenineze raporturile.

REACŢIA OFICIALA: SISTAREA CONSCRIPŢIEI

Nu trecuse nici o lună de la începutul mişcării şi cercul ei se lărgise considerabil. Şi se lărgea mereu. încurajatoare pentru întinderea mişcării au putut fi şi atitudinea oficialităţii şi a armatei. Dregătorii domeniali, funcţionarii, surprinşi mai întîi, asistă cu teamă la creşterea mişcării, cu îndoială văzînd că totul se petrece sub pavăza armatei, sub numele împăratului. Rapoartele întîrzie. Curg abia în prima jumătate a lunii august. Şi mai mult întîrzie rapoartele comitatelor. Nici ele nu sînt lămurite asupra rostului conscripţiei, asupra originilor ei. Sînt cu atît mai alarmate acum cînd mişcarea a luat proporţii şi se întindea rapid, ameninţătoare.

Cursul ^cronologic al actelor va fi edificator.

[144] Szilâgyi, p. 32; Densuşianu, p. 122—123; Halmâgyi, p. 709—710.
[145] Caietele, XX, f. 6—10.

Primul raport porni spre Guvern din comitatul Alba, cu data de august. Satele Galda de Jos, Hăpria şi Galtiu — relata comitatul — u oferit de bună voie militari. Le-au urmat exemplul Cricău, Bucerdea roasă, Bucerdea Românească şi Ungurească, Henig, Tibru, Totoiu, Drîm- ' Limba, Micești, Peţelca, Mihalţ. Scopul lor nu e altul decît de a se ;trage de la sarcinile publice şi dominate[146].

îi urmă un altul din 16 august. Mişcarea s-a propagat de la sat la cu furia ciumei. Numai din comitatul Alba s-au înscris pînă acum Alba Iulia, după informaţia comisarului de război, 43 de sate. Multe u înscris apoi din comitatele Hunedoara, Turda, Tîrnava, cu toate bunu- ; lor mobile şi imobile, tulbutrînd şi primejduind pacea publică. Satele icău, Tibru, Craiva, Băgau şi altele refuză slujbele domneşti. Cere vernului să intervină urgent la Prefectura armelor pentru intervenţie Literă, ca domnii pămînteşti şi dregătorii comitatului să nu cadă victime ■iei ţărăneşti[147].

Cu aceeaşi dată de 16 august se adresa Guvernului şi comitatul Hune- irei. Locuitorii ţinutului aleargă în cete la Haţeg şi la Alba Iulia să înscrie la oaste. Şi plebea, cum nici din naştere, nici prin educaţie nu ; ce e moralitatea, se lasă dusă bucuroasă de un simulacru al libertăţii, t de temut tulburări. Guvernul să ia măsuri ca plebea să nu mai fie nisă la Prefecturile militare[148].

în urma rapoartelor comitatului Alba, Guvernul în 18 august se ■esă şi Cancelariei, şi comitatelor, şi Comandamentului militar. Ziua oare se adresează şi Tezauraoatul Cancelariei. Cancelarului guverna- ul îi scrie că nu e de gîndit la nici un fel de ordin al Comandamentului îeral pentru conscripţie, căci în acest caz l-ar fi comunicat cum se şnuieşte, oficial. Acum s-au cerut Comandamentului lămuriri şi dispu- nea ca orice continuare a lucrărilor de conscriere să înceteze[149]. în «aşi zi numi şi pe comisarul oare să meargă la faţa locului pentru îificarea ţăranilor.

Comitatului Alba, Guvernul îi comunică, cu data de 18 august, drept puns că a numit comisar pe Ştefan Halmâgyi, judele regesc al scaunu- Mureş (care tocmai se găsea în Sibiu), avînd drept ajutor pe lingă e pe cancelistul Andrei Motok, şi obiectivul misiunii lor[150].

Prin ordinul din 18 august adresat direct lui Ştefan Halmăgyi, Guver- ′. îl înoredinţează ca împreună cu cancelistul Andrei Motok să meargă Alba Iulia, la faţa locului, să se informeze asupra stării lucrurilor n dregătorii comitatului şi ai domnilor pămînteşti. Cu concursul Tablei ratatului apoi să cerceteze cauzele, progresul mişcării, cine sînt corifeii, tuitorii ei, pe autorii descoperiţi să-i încredinţeze nominal Tablei spre pune numaidecît sub pază sigură şi a-i pedepsi după merit. Mai avea i convingă pe cei înscrişi, în numele Guvernului şi sub grea amenin-

"[6] Guv. Trans., 1784, nr. 7673 (După copii B. Torok).
"' *Ibidem,* **nr. 7740.**
"[8] *Ibidem,* nr. 7806.

12 Szilăgyi, **p. 37.**

[100] **Guv. Trans., 1784, nr. 7673—7740 (După copii B. TorSk).**

ţâre, să se liniştească, să fie supuşi ordinelor preaînalte, ordinelor dregătorilor comitatului şi ale domnilor pământeşti[151].

Prefecturii armelor, adică Comandamentului militar, Guvernul îi relatează că multe sate din comitatele Hunedoara şi Alba s^au înscris, parte prin ofiţerii de graniţă, parte prin comandantul cetăţii din Alba Iulia la oaste, şi se înscriu şi în prezent. Cum însă Prefectura armelor, după ştiinţa Guvernului, n-a dat asemenea ordine ofiţerilor în subordine, nu poate concepe cum au putut ofiţerii să o facă de la sine, fără ştirea superiorilor. Ca din această conscripţie să nu urmeze pentru posesori nenumărate neajunsuri şi pagube, şi nici alte confuzii şi dezordini, Comandamentul să-i comunice tot ce ştie despre conscripţie, să dea ordine ca ofiţerii să se abţină de la ea şi să vină în ajutor comisarului gubernial Ştefan Halmâgyi în cercetarea originii dezordinilor, în descoperirea autorilor şi liniştirea spiritelor[152].

Comandantul suprem, generalul baron Preiss, răspunse în 19 august Guvernului că a fost, ce-i drept, informat despre cererea iobagilor din Hăpria, despre înscrierea celorlalte sate însă nu are nici o cunoştinţă. Dar pentru că ţăranii, după mintea şi înclinarea lor cunoscută, uşor pot fi amăgiţi la nelinişte şi chiar la răzvrătire, a îndrumat pe comisarul militar din Alba Iulia să pună în vedere ţăranilor că 'trebuie să fie în linişte şi cu supunerea cuvenită domnilor lor. Iar autorităţilor militare din Alba Iulia şi ofiţerilor de graniţă le-a dat ordin strict să înceteze cu totul conscripţia, unde s-ar cere trimiţînd forţă militară. In sfîrşit, comisarului Halmâgyi să-i fie întru toate de ajutor în îndeplinirea misiunii cu oare a fost încredinţat[153].

Comitatul Hunedoara la 19 august [raportează din nou Guvernului, că ţăranii încredinţaţi fiind că prin primirea armelor nu numai vor scăpa de obligaţii faţă de domnii pământeşti, ci şi pământu'l pe care stau acum va fi al lor, s-a ajuns la aşa confuzie că în ţinutul Haţegului, vecin cu Ţara Românească cutează să vorbească pe faţă că dacă nu reuşesc în nădejdile lor de libertate, vor porni să şi-o dobîndească prin omor şi pradă, dacă va trebui şi împotriva principelui, ascunzîndu-se în munţi şi de acolo pustiind cu tîlhării ţara. Aminteşte tulburările stîrnite de Sofronie. Semne sînt înscrierea în masă, refuzul supunerii faţă de dregătorii comitatului, ba şi a plăţii contribuţiei. Pentru siguranţa publică cere ajutor militar. Să se publice poporului nu prin dregători civili, căci în aceia poporul nu are încredere, ci militari, că alergarea la miliţie e un rău şi să se dea ordin plebei să fie ascultătoare faţă de dregătorii comitatului şi de domnii săi pământeşti[154].

Guvernul la aceasta se adresează, la 21 august iarăşi Prefecturii armelor. Cere asistenţă militară pentru liniştirea plebei, prinzînd pe

---

[151] *Ibidem.*
[152] *Ibidem.*
[153] Szilâgyi, p. 37—38; Densuşianu, p. 124.
[154] Arh. Comisiei, I, 1503—1504.

ulburători. Altfel socoteşte că şi Tabla comitatului să fie cu grije, să nu xcite plebea contribuabilă la excese şi „exorbitante"[155].

In urma răspunsului Comandamentului, Guvernul, prin decretul său [in 21 august, adresîndu-se organelor subalterne, putea să le comunice ă Prefectura armelor, solicitată fiind, a luat dispoziţii suficiente penltru estabilirea ordinii publice şi a liniştii. Le îndrumă să se conformeze şi le acestor dispoziţii. Să fie cu grijă însă ca plebea contribuabilă nici in partea lor, nici din a domnilor pămînteşti să nu fie aţîţată la excese i infracţiuni, decît pe cei care fac itîlhării şi tulbură liniştea publică să-i rmărească, să-i prindă, prevalîndu-se la nevoie şi de puterea militară[156].

Tulburările crescând, comitatul Hunedoara cu data de 23 august, alarîează din nou Guvernul: Tabla comitatului nu exagerează nimic, tulburea stîrnită de conscripţie a ajuns pînă acolo că ţăranii vorbesc pe faţă, ublie şi pretutindeni despre începerea omorurilor, jafurilor şi aprinderi- ir, dregătorii nu-şi mai pot îndeplini slujba, perceptorii regeşti sînt îngri- >raţi de oum vor strînge darea. Cu un cuvînit siguranţa publică a ajuns *:olo* că, de nu se vor lua măsuri la timp, mica scînteie va aţîţa un mare icendiu. Puterea militară în comitat e mică, nu e decît garnizoana cetăţii evei. Grănicerii nu pot fi prompt în toate locurile, mai ales că soldatul •ănicer e ocupat şi cu treburile casei. Şi-apoi de grăniceri plebea prea iţin se teme, mulţi sînt doar legaţi de ea prin vecinătate, prin înrudire ; sînge sau altfel. Cere cit mai multă armată ecvestră care să alerge t mai repede în ajutor, în cazul izbucnirii răului cît mai repede să-1 iprime[157].

In aceeaşi zi relatează Guvernului cazul hutmanului din Zlatna, fost iţer, care a luat de la fiecare conseris cîte 4y2 oreiţari. Astfel de oameni •mărind propriul cîştig, au promovat tulburările[158] socoteşte el.

La 24 august Tabla comitatului Tîrnava se arată consternată de ria plebei ţărăneşti, eruptă mai întîi în 'comitatul Alba, apoi în Hune- ■ara, de repreziciunea de necrezut cu care le sitrabate. O consternează utatea insolitei tulburări ţărăneşti, nemaiauzită pînă acum, cînd la abra aripilor Casei austriace au putut trăi fericiţi, omorurile, furturile, pirile, prădarea oaselor, tulburarea liniştii publice. După consorierea la ba Iulia ţăranii vîntură felurite imunităţi, ca scutirea de dare, încetarea ijbelor domneşti, trecerea cu drept deplin asupra lor a sesiilor iobăgeşti apentinenţelor pe care le locuiesc şi alte asemenea, dăunătoare şi drepui terestral, şi statului. Refuză prestaţiile, dijmele. Acestea toate sînt îludii „oertisime" de tulburare internă şi răsturnare a liniştii publice, 'e altădată pustiau ţări întregi. Ş.a.m.d. Cer Guvernului să-i exopereze iţ militar[159].

Cornițele suprem al comitatului, contele Alexandru Bethlen, în raporsău separat din 24 august, noi e mai puţin alarmat. Marea tulburare făranilor s-a răspîndit în aşa măsură, că şi în comitatul său sînt de

[Guv]- Trans., 1784, nr. 7805, 7806, 7844.

Arh. Comisiei, I, 6.

Tesaur de Mon. Ist., III, p. 389^-390. Raportul

[1]• Guv. Trans., 1784, nr. 8015. în Arh. Comisiei, I, 4—5.

[189] *Ibidem,* nr. 8010. Guv. Trans., 1784, nr. 8015.

temut triste întâmplări. Ţăranii ţin fără încetare adunări, se strîng în cete, simt nesupuşi şi faţă de dregătorii comitatului şi faţă de domnii pămînteşti. Cei din Petrisat (unguri) cînd li s-a impus să ducă naturale pentru oaste au cutezat să spună că pînă cînd nu vor fi fost la Alba Iulia nu vor duce. Nu vor deloc nici să facă de straje cum li s-a poruncit. Cei din Şona (saşi) au vrut să scoată din hotarul lor vitele stăpînilor. Cei din Bachnea (unguri-români-saşi) văzînd au spus că şi ei vor face la fel, căci nici ei nu sînt mai prejos decît cei din Şona[160]. Şi aceste sate nici nu se înscriseseră încă.

Comitatului Hunedoara, al cărui raport din 23 august se vede nu sosise, Guvernul îi scrie că a înţeles din relatarea colonelului Sburlati, comunicată de comandamentul militar, că locuitorii unui mare număr de sate de pe Valea Haţegului zilnic vin, tot mai mulţi, la vicecolonelul Karp stăruind să-i înscrie soldaţi, plîngîndu-i-se că sînt minaţi de domnii lor la robote excesive, drept exemple numind iarăşi pe Gheorghe Văradi din Valea, pe Andrei Szabo din acelaşi sat. Se mai plîng că la numeroasele lor rugăminţi de la Tabla comitatului nu pot obţine nici o tămăduire. Comitatul e îndrumat să cerceteze cazurile[161].

In 25 august Guvernul comunică că s-au dat îndrumări autorităţilor militare în acelaşi sens, ba a dat poruncă şi să prindă pe fiul preotului din Coşlar care a făcut asemenea conscriere, precum şi pe cei oare poartă pe sate liste de înscriere şi în genere pe aţiţători[162].

Tabla comitatului Tîrnava la 25 august alarmează iarăşi Guvernul de mărimea pericolului, de neobişnuita, tulburare ţărănească ţintind la răsturnarea liniştii obşteşti. După informaţia judelui suprem nobiliar Alexandru Miske, precum şi din memoriul comitelui Samuil Bethlen furia ţărănească nicidecum nu se linişteşte ci mai curînd zi de zi îşi ia putere, ţăranii îndrăznesc să refuze serviciile dominate. Roagă Guvernul să dispună cit mai repede măsuri eficace, cu atît mai mult cu cît tulburarea poate ajunge la culme[163].

Guvernul în urma rapoartelor comitatelor Hunedoara şi Tîrnava, la 26 august se adresează Prefecturii armelor, insistînd pentru măsuri militare şi constituirea de comisii de cercetare şi pacificare comune militare-civile. Vor trebui descoperiţi corifeii tulburării, din a cui sfat şi îndemn a pornit şi cît a plătit plebea pentru înscriere. Pentru liniştirea tulburărilor din comitatele Alba şi Hunedoara cere asistenţă militară, pedestră şi ecvestră, şi o suplimentare, dacă aceasta nu va fi suficient[164].

In acelaşi sens îi scrie, în aceeaşi zi, comitatului Hunedoara. Să descopere pe corifei, să-i închidă şi să-i cerceteze. Pe hutmanul Hatzel care a înscris oameni de pe domeniul Zlatnei luîndu-le cîte 41/2 creiţari de cap *săA* oblige să-i restituie[165].

---

160 Halmâgyi, p. 676—677.
161 Arh. Comisiei, I, 19—21.
162 Szilâgyi, p. 38.
163 Guv. Trans., 1784, nr. 8013.
164 *Ibidem,* nr. 8010, 8995.
165 *Ibidem.*

Răspunzînd la două relatări ale comitatului Tîrnava din 24 şi 25 st, despre tulburările plebei, Guvernul îi comunică înainte de toate •ea conscripţiei. Să delege şi el doi funcţionari sau asesori, de mai încredere în faţa poporului, ca acolo unde au observat instigaţii însemnate ale plebei, să convoace poporul, lămurindu-1 că conscripţia acut fără ştirea Guvernului şi fără nici un ordin, şi că neascultarea lburarea liniştii atrage după sine urmări. împreună cu reprezen- il militar să descopere şi să aresteze pe corifei[166]. Decretul Guvernului din 26 august venea în primul rînd în întîm-■ea raportului din 23 august al comitatului Hunedoara, unde n-a fost trimis comisar special. Face cunoscut că Prefectura armelor rdinul din 21 august a îndrumat pe ofiţeri să sisteze conscripţia, Dentru readucerea plebei aţîţate la ascultare şi refacerea liniştii jce a rînduit pentru cercul Haţegului două centurii de miliţie re-,ă pedestră şi tot atîta ecvestră. Să se procedeze şi aici în înţele-cu armata, unde e mai mare nevoie să ia măsuri împreună. Cît nu cei oare au instigat acestea, să se instituie o comisie dintr-un ofiţer î dregător al comitatului, care să cerceteze cine sînt autorii şi co- tulburării, şi dacă plebea a plătit ceva conscriptorilor? Corifeii ie prinşi şi închişi în închisorile magistratuale. Hutmanul Hatzel domeniul Zlatnei, după relatări, a luat de fiecare înscris cîte $41/_2$ ari. S-a cerut Tezaurariatului să cerceteze acest abuz, să dispună tuirea banilor plebei şi să pedepsească sever pe hutman[167]. Ceea ce, 'ăzut, Tezaurariatul a şi făcut.

Comisarul gubernial foarte curînd e la faţa locului. Cu data de 23 st expediază primul raport către Guvern. Ajuns la Alba Iulia — ează el — a luat contact pentru informaţii şi asistenţă cu corniţele em, cu Tabla comitatului, cu comandantul cetăţii. Nu lipsesc nesu- rile, dar la răscoală deschisă nu s-a ajuns. Aşa, intervenţia armată zervat-o pentru asemenea cazuri. Despre autori şi conducători încă)oate da ceva sigur. Cît priveşte restabilirea liniştii, la Alba Iulia t peste vreo 200—300 de ţărani <iare veniseră să se înscrie. I-a che- în cetate şi acolo în faţa comandantului şi a mai multor ofiţeri, chiar br-un ofiţer le-a declarat că conscripţia nu va mai continua şi cea tă pînă acum rămîne nimic; să se întoarcă ei acasă, să presteze ailor pămînteşti cele prescrise de ordinele preaînalte şi să asculte de ătorii lor, să caute la aceştia tămăduire la plîngerile lor; la întoarsă facă cunoscute toate acestea şi oamenilor pe eare-i vor întâlni în In ziua de marţi apoi a chemat la sine cîte şapte oameni din sa-mai apropiate, instruindu-i cu aceeaşi solemnitate. A solicitat apoi s corniţele suprem ca în Aiud sau pe la vaduri să-i instruiască pe ^i în acelaşi sens şi să-i întoarcă. Dacă au dat crezare acestora însă, ■ încă sigur[168].

---

[166] *IUdem*
Ies Arh. 9 0mi siei, I, 7—8.
Halmăgyi, p. 672—673.

Adresîndu-se comitelui suprem, ou aceeaşi dată de 23 august, Halnâgyi se referă mai întîi la înscrierile din Şard şi din Ighiu, la banii luaţi de la ţărani pentru înscriere. Cei vinovaţi de aceasta ar putea fi pedepsiţi cu bite şi obligaţi să restituie poporului îndoit ceea ce au luat. Ţăranilor însă, cum ei cred că conscripţia s-a făcut din porunca împăratului, trebuie să li se bage în cap că aceasta nu numai cu ştirea împăratului nu s-a făcut, dar nici măcar cu <a Comandamentului, că numai conscriptorii i-au înşelat ca să-i tragă de bani. Ar fi de cercetat şi de unde a ieşit vestea cu tăierea ungurilor; unii ca aceştia să fie prinşi, căci duc poporul la răscoală. Cei care se opun poruncilor domnilor pămînteşti merită pedeapsa, dar să fie învederat că nu pentru înscriere, ci pentru nesupunere sînt pedepsiţi. Şi azi au mai venit mulţi la Alba Iulia, a găsit şi multe formulare. Au fost din Păuca, Băgau, Silivaş, Valea Geoagelului etc.[169].

Cu data de 24 august Guvernul îi cere din nou să pună toată sîrguinţa pentru descoperirea corifeilor şi amăgitorilor plebei, prin Tabla continuă a comitatului să fie prinşi, cercetaţi, relatîndu-se Guvernului. Se interesează şi de înscrierea corăbierilor la Mirăslău de către depozitarul de sare Martin Seeberg[170]. Directorul magaziei de sare din Partoş, Pritz, încredinţat să cerceteze cazul, îi scrie lui Halmâgyi, la 26 august, cum Seeberg a recunoscut că a înscris pe tabelele care i s-au adus trei sate, dar s-a scuzat că el nu s^a gîndit că cu aceasta face vreun păcat. Acum însă că ştie, numaidecît a încetat conscrierea[171].

La 27 şi 28 august Halmâgyi vine cu rapoarte mai amănunţite despre acţiunea sa, precum şi cu mai multe acte doveditoare, ordine militare, „testimonii", formulare de înscriere, hîrtii împărţite celor înscrişi de ofiţeri sau de soldaţi, însemnarea sumară a celor 81 de sate înscrise, două conscripţii, ale satelor Mihalţ şi Obreja. In virtutea sarcinii oare i s-a dat, întrucît a fost informat că primele semne ale tulburării s-au ivit în Hăpria, s-a deplasat acolo, a cercetat pe opt din cei zece trimişi cei dintîi la Alba Iulia, şi-a continuat cercetarea în Henig, ascultînd şi aci pe mai mulţi ţărani. Relatează împrejurările şi felul în oare s^a făcut oonscrierea aci şi în satele apropiate — pe care le cunoaştem din prima parte a capitolului. Cît priveşte pe corifei şi pe aţiţătorii mişcării, încredinţează înţeleptei judecăţi a Guvernului hotărârea care merită să fie numiţi aţiţători de frunte, scribii care au înscris din porunca comisarului de război, trimişii ţăranilor care în numele întregului sat s-au constituit la sfatul comisarului? Cît priveşte pe preoţii satelor, despre ei el n-a putut constata altceva decît că şi ei au trebuit să se înfăţişeze cu credincioşii lor, parte de frica să nu fie lipsiţi de parohia lor (după cum au şi fost ameninţaţi pe unele locuri), pante din hotărârea celor înscrişi. Pentru că ei au multă autoritate în faţa poporului — pricină din care opinia domnilor îndeobşte e că unii preoţi l-au incitat, ceea ce el pînă acum cîtuşi de puţin n-a constatat — pe cei care i-a avut în

---

[168] Arh. Comisiei, II, 871—872.
[170] Halmâgyi, p. 675.
[171] *Ibidem,* p. 687.

i lui i-a îndemnat să se străduiască <a readuce poporul la pace. Proie ca prin episcopii de rit grecesc să li se pună serios în vedere că ă se va isca de acum încolo în vreun sat tulburare, ei, popii, vor ăspunzători. Şi pentru că şi unele sate ungureşti şi săseşti s-au înscris, se dispună şi superintedenţilor calvin şi augustan, să coopereze şi n liniştirea poporului[172].

In raportul final, de ansamblu, dat din Galda la 28 august, ooarul repetînd încă odată obiectivele misiunii sale, arată cum s-a achide ea, cum a procedat la liniştirea poporului. Sfătuindu-se cu Tabla, u corniţele suprem, au împărţit comitatul în două, trimiţînd în satele scrise într-o parte pe judele suprem al nobililor Ladislau Balo, în altă pe vicecomitele Paul Boer, ca fiind ei cu mai mare autoritate nai versaţi în ceea ce aveau de făcut, să publice ordinul Guvernului, îndemne să fie cu ascultare faţă de Tabla comitatului, de dregătorii şi de domnii lor pămînteşti, declarîndu-le că dacă vor face dimpotrivă fi aspru pedepsiţi. Deplasîndu-se (el şi cu cancelistuil) în Galda de Jos şia de reşedinţă a comitelui suprem), unul din satele eonscrise, au iltat mai întîi pe Popa Ilie, preotul unit al satului, întrucît erau innaţi că preoţii au fost principalii „cooperatori". In Alba Iulia a căumai întîi pe comandantul cetăţii de Hoche. Acesta i-a declarat că in înainte de venirea lor a primit ordin de la Prefectura supremă rmelor ca conscripţia să fie numaidecît sistată, pentru liniştirea pletulburate să dea toată asistenţa, putere militară la nevoie. Mişcarea m o vede mai gravă decît la început. Plebea comitatului a fost aţî-. în aşa măsură că pe unele locuri nu numai a început să nu mai ilte de domnii ei pămînteşti, dar şi să săvîrşească felurite insolenţe, unii au început să vorbească chiar de nimicirea domnilor pămînteşti. propune totuşi severitate. Ca nu cumva în această înveninare a su-slor braţul armat să irite şi mai mult plebea aţîţată, propune să se ante acum la acesta, să se caute mijloace mai blînde pentru liniştirea)urării. Aşa a procedat la Alba Iulia, unde a publicat în condiţiile Jtate înainte, în limba poporului, că conscripţia nu s-a făcut cu şti-nici a Guvernului, nici a Prefecturii armelor, şi cu atît mai puţin apăratului, că conscripţia lor de pînă acum e fără nici o valoare, etc. iltă zi a convocat pe preoţi ou cîte şase oameni din 17 sate instruind-u-i icelaşi sens. în 24 a lunii a pus să se publice toate acestea în tîrgul săptămînă din Alba Iulia, apoi în tîrgul de ţară, anual, din Teiuş de ieri (27 august). Informat fiind că şi de pe Cîmpie se pregătesc mai te sate să pornească spre Alba Iulia, a solicitat pe corniţele suprem la locurile de trecere, la vaduri, vămi ţăranii să fie întîmpinaţi sau altă cale să fie lămuriţi, ca apoi să caute liniştirea poporului şi în gurile vecine. A dispus după aceea prin magistratul oraşului Alba a să se publice în oraş ca nimeni să nu mai îndrăznească de acum >lo să facă înscrierea plebei. Comandantul cetăţii a dat şi el dispo-■ ca nici un ţăran să nu mai fie admis în cetate sub pretextul în-ceni, şi ou atît mai puţin să îndrăznească vreun militar să înscrie.

[172] *Ibidem,* p. 688—693.

Comisairul mu poiatte nega oă oonsariipţia a năsiout în sufletul plebei româneşti felurite credinţe dăunătoare nu numai domnilor pămîniteşiti, ci şi administraţiei publice, care abia pot fi îngăduite fără pedeapsă. Dar pînă la un loc ieiroairea a fost comună, încurajată chiar de atitudinea miliţiei. De aceea e de temut ca pedeapsa să nu întărite mai curînd plebea, înclinată şi altfel de la natură la răzbunare, şi de aci să se iască tulburări şi mai mari, periclitând siguranţa publică. A socotit că e nai bine să dispună ca administraţiile amîndouă (şi civilă şi militară), nu aducă nici o injurie nici celor conscrişi, nici celor care au cerut aînă acum înscrierea, sub pretextul ei. Chiar şi pedepsirea celor reni-2nţi, semeţi să se facă cu justeţă. Constată doar că mai ales cei care au înscris, şi aicum prin publicaţia făcută simţindu-se lipsiţi ie speranţa ostăşiei, sînt atît de porniţi, îneît ameninţă să izbucnească public, au declarat pe faţă că vreau să ia drumul împăratului pentru a re arme. După informaţia nobilului Alexandru Dosa din Dumitra, Itrei sate au făcut colectă bănească voind să trimită la Viena doi deîtaţi[173].

Totuşi Halmâgyi se arătă încrezător că poporul nu peste mult se |va linişti. Socotind că cu aceasta el şi-a îndeplinit misiunea, a plecat[174]. Guvernul adresîndu-se în 28 august comitatului Hunedoara, îl pune Ila curent cu deplasările de miliţie oare se vor face pentru liniştirea Itulburărilor. Centuriile de la Sebeş vor pleca la Orăştie, şi tot atîta mijliţie ecvestră. Are ordine şi viceoolonelul Karp pentru ţinerea sub ochi la plebei şi liniştirea tulburărilor, prin mijloace persvasorii să aducă [plebea la ascultare şi supunere. Pentru aceasta au fost chemaţi şi episj copii şi preoţii români, şi uniţi şi neuniţi, avînd încrederea plebei, şi Iei prin sfat să liniştească mişcarea. Dar fără ştirea Guvernului să nu I procedeze cu puterea sau să aplice vreo penalitate[175].

Episcopilor unit şi neunit, şi celor din Transilvania, şi celui din [Arad, adresîndu-li-«e cu aceeaşi dată, învinuie pe preoţii români atît uniţi jcît şi neuniţi, că plebea nu numai au îndrumat-o la conserierea milijtară, ci au şi aţîţat^o la nesupunere prin promisiunea de beneficii şi [scutiri, favorizînd tulburările. Guvernul socoteşte necesar ca şi ei, episj copii, să-şi oblige clerul subaltern la liniştirea mişcării[178].

Episcopul Ghedeon Nichitici, răspunzînd prompt la ordinul Guvernului din 28 august, în circulara sa din 18 (29), august adresîndu-se protopopilor, opreşte pe preoţi să mai pornească poporul a se înscrie la oaste. „Preoţii noştri cei neuniţi — sună textul în termenii Guver-j nului — numai ce pornesc pre norodul să se scrie la militărie, adecă la cătănie în Belgrad cu multe feliuri de făgăduinţe amăgindu-i, a căpătării I milelor şi a scutelelor, prin care conscripţe mai tare foc să aţîţă de turburare întru norod". Guvernul de aceea a hotărît ca ea „să se contenească". Preoţii să se abţină deci de la aceasta, să oprească norodul de

[173] *Ibidem,* p. 694—699.
[174] Szilâgyi, p. 34.
[175] Guv. Trans., 1784, nr. 8095.
[176] *Ibidem*, nr. 8095, 8110, 8142.

se mai înscrie, „şi aşa să se aşaze fieştecaire întru linişte şi pace, dndu-şi fieşteoaire datoria sa, ascultarea oătră înaltele orînduiele bră poruncitorii cei mai mari, cătrâ stăpînitorai şi domnii săi"[177].

In aceeaşi zi răspunse şi Guvernului. Chiar azi a expediat ordin la t protopopi să îndemne din toată inima pe preoţi să liniştească mişrea plebei, să o oprească de la conscripţie, să o înveţe să ducă viaţă iştită, să dea toată ascultarea ordinaţiunilor preaînalte, puterilor susse, domniilor pămînteşti, iar taxe dacă au ilualt să le restituie cum va dona Guvernul[178].

Noul episcop, sîrb, fusese instalat abia de ourînd, în iulie, şi dîn--i-se un prim prilej se grăbea să răspundă încrederii ou care a fost vestit.

Solicitat fiind şi el, episcopul Bob la 3 septembrie comunică Gurnului că a dat circulare protopopilor ca nimeni din clerul său să nu amestece în treaba conscripţiei militare[179].

Comitatului Zarand, la raportul din 26 august, Guvernul îi răspunde 31 august că snau 'luat măsuri şi civile şi 'militaire pentru liniştirea îbei care aleargă să se înscrie la oaste, şi dacă cele blînde şi persvasorii . ajung, să se recurgă şi la măsuri mai severe. Preoţii şi dascălii să ' serios admoniaţi, în numele Guvernului, să nu îndrăznească să se ii amestece în conscripţia militară, ci mai curînd să se străduie să liştească tulburarea[180].

Episcopul Petru Petrovici din Arad comunică abia la 7 octombrie ivernului că a dat ordin „sub gravisima animadversione" protopopului Hălmagiu să oprească pe toţi preoţii de la orice amestec[181]. Probabil o solicitare de mai tîrziu.

La 6 septembrie episcopul Nichitici răspunde la intimatul Guverlui din 31 august privind raportul Tablei Comitatului Zarand. Cu pri-"e la tulburările iscate în Zarand prin înscrierea la oaste a ţăranilor refuzul serviciilor dominale, conscripţie în oare au fost implicaţi şi eoţi şi dascăli neuniţi, a scris protopopului Iosif din Trestia şi preoor neuniţi din Zarand să nu se amestece în nici un fel în acea con-'ipţie, ci dimpotrivă să cheme ptebea la obligaţiile sale şi la supunere, mişte toate pietrele instruind norodul să ducă viaţă paşnică, morală liniştită, făcîndu-şi serviciile domnilor pămînteşti. Şi ca misivele şi storalele sale să ajungă cît mai repede şi mai sigur la preoţi, a cerut iar Tablei comitatului răspîndirea lor[182].

La 31 august Guvernul adresîndu-se iarăşi comitatului Hunedoarei ia act de plîngerile ivite. Francisc Matskâsi pe colonii din Sîntuhalm îi tratează mai dur pentru că s-au înscris la miliţie, pe doi i-a trimis în carcerile din Deva, la doi jeleri sub puţin pretext le-a luat vitele şi bucatele, i-a alun-

[177] Matei Voileanu, *Momente din viaţa bisericească* o *românilor ortodocşi din ansilvania, 1780—1787,* Sibiu, 1902, p. 31—32. I[7]» Guv. Trans., 1784, nr. 8110. ;™ *Ibidem,* nr. 9009. ™ *Ibidem,* nr. 8142. ™* *Ibidem,* nr. 9649. [1SZ] Caietele, XVII, f. 39—41.

gat din case. De o soartă asemănătoare se plîng şi iobagii din Plopi ai baronului Bornemisza. I s-a relatat însă şi despre nobilul Nandra ucis de români în munţi, despre vicejudele nobililor Hertza împuşcat dormind, despre uciderea de către ţărani a crainicului domeniului Deva[183].

In aceeaşi zi de 31 pune la curent şi Comandamentul general de faptele oare i s-^au comunicat prin rapoarte. Vicecolonelul Karp, parte în urma ordinelor, parte din propriu indemn a ordonat 100 de soldaţi la Deva, 50 la Haţeg[184].

O circulară a Guvernului, din 31 august, se adresează mai ales comitatelor Alba, Hunedoara, Tîrnava şi Turda. S^au luat măsuri — spune textul — în înţelegere cu Prefectura armelor pentru liniştirea plebei şi s^au dat ordine în acest sens. Totuşi ca nu cumva mişcarea să fie sporită şi să nu se ajungă la liniştea dorită, să procedeze cu toată 'prudenţa, să supravegheze toate actele plebei prin trimişi care au încrederea ei. Dacă observă vreo mişcare sau aţîţare, mai întîi să uzeze de sfaturi mai blînde, să se străduiască a aduce plebea la gînduri mai sănătoase. Dacă aceasta nu reuşeşte, să ceară asistenţă militară, dar şi atunci să procedeze cu moderaţie, ca nu cumva cu mijloacele mai aspre să învenineze şi mai mult sufletul plebei, în asemenea cazuri informînd fără întîrziere şi Guvernul[185]. Dispoziţii pe care Guvernul le comunică, cu aceeaşi dată, şi generalului comandant[186].

Aceeaşi dată, de 31 august, o poartă şi raportul întins al Guvernului către împărat, expunînd cursul conscripţiei, împrejurările în care s-a produs mişcarea şi măsurile luate, — cele cunoscute de^acuim din expunerea de pînă aci. Pentru a nu întări poporul şi mai mult, organele subalterne au fost îndrumate să uzeze în genere de mijloace paşnice, să procedeze mai curînd cu blîndeţă, să observe ca domnii pămînteşti sau dregătorii lor să nu-i trateze dur pe supuşi, să nu le impună robote peste cele rînduite. Supuşii, la rîndul lor, să-şi supună plîngerile forurilor legiuite etc. La liniştirea poporului au fost solicitaţi şi episcopii români, unit şi neunit. Pentru liniştirea celor din Zarand a fost solicitat şi episcopul de Arad. Şi pentru că în conscripţie au fost amestecaţi şi preoţii, dascălii, episoopilor li s-a dispus să-i admonieze în numele Guvernului, să nu mai cuteze să se amestece în astfel de conscripţii şi lucruri care nu ţin de ei[187].

Porniţi de eveniment, magnaţii şi nobilii comitatului Alba îşi ţinură adunarea în Şard. Din adunare, cu data de 31 august adresară două memorii lungi, unul Guvernului, icelălalt împăratului.

In memoriul adresat Guvernului se plîng de noile orînduieli, de consecinţele lor pentru liniştea publică. Se plîng împotriva ciuntirii comitatului prin împărţirea ţării în 11 comitate, a introducerii limbii germane în administraţie şi justiţie. Dar şi împotriva inovaţiilor în raporturile

[183] Guv. Trans., J784, nr. 8104—8107. ^…flî
[184] *Ibidem.* r[v 1JO
[185] Halmâgyi, p. 714—715.
[186] Arh. Comisiei, II, 888. ■;—r—. -----
[187] Halmâgyi, p. 699—713. ■'&> m

bre stăpîn şi iobag. Şi-apoi, firește, împotriva conscripției militare, i care țăranii vor să scape de jugul domnesc şi să se facă stăpîni pămînturile domnilor lor, ba amenințînd să șteargă (de pe fața părnîn-ii) nobilimea şi tot neamul unguresc.

Cît privește situația din Munți, cer şi ei uşurarea sarcinii domeniilor tnei şi Băii de Arieş de a aproviziona cu 1400 stânjeni de lemne anual ițea Albei Iulii. Ele trebuie doar să aprovizioneze cu lemne şi cărd şi topitoria din Zlatna, minele, șteampurile şi alte lucrări miniere, neniul de jos în plus şi monetăria din Alba Iulia. Cînd doar terenul, isportul, regimul pădurilor însuşi sînt atît de dificile, încît procurarea ii stînjen se ridică şi la 5—6 florini nemțeşti, în timp ce se bonifică nu mai mult de 1 fi. 55 or. Cer o repartiție mai echitabilă a sarcinii, aprovizionarea magazinului din Alba Iulia să contribuie şi scaunele îşti Sebeş, Miercurea, Orăştie, şi partea de sus a comitatului Hunerei. Comitatul mai trebuie să dea la magazie şi ovăs, fîn, cu care bea n-a fost datoare înainte. Nobilimea comitatului se face aci şi ea ui plîngerilor din Munți.

Corăbierii nu plătesc domnilor pământeşti decît o mică taxă fixată Dă sesia şi aparținătoarele ei atribuite la început. Acum au peste stea şi totuşi plătesc aceeaşi taxă. Să plătească proporțional. Tot mai Iți corăbieri se declară invalizi pentru a beneficia de scutire de jbele domneşti.

Cît pentru tulburările produse de conscripția militară, se plîng că aata n-^a răspuns suficient la cererile de ajutor ale comitatului. Atitu-ea armatei încurajează cutezanța țăranilor. Citează cazul satelor Cetea, cerdea, Alămor. Relevă rolul popilor în promovarea mişcării şi obiecză faptul că episcopul din Blaj a refuzat extrădarea fiului preotului . Coşlar[188].

Adresîndu-se împăratului, împotriva ciuntirii comitatului şi a intro-:erii limbii germane în administrație nobilii invocă libertățile şi preroivele lor, legile patriei. Se plîng împotriva decretului imperial din ianuarie 1784, care interzice schimbarea pămîniturilor iobagilor fără îsimțărnîntul lor. Invocă aci legile, proprietaitea deplină a stăpînului ipra moşiilor sale, dreptul lui de a dispune liber de pămîntul său, «agul după *Tripartitum* neavînd pe pămîntul stăpînului său decît «ta şi răsplata muncii sale. Pe iobagi nobilimea pe unii i-a cîştigat sîngele său, pe alții i-a supus după răzvrătirea lor.

Nobilimea e stăpînă deplină a iobagilor săi, poate dispune liber de Contrariază astfel şi aci dispoziția oare prevede scăderea torsului neilor din robota obişnuită. De asemeni şi pe cea oare opreşte pe ■pîn^ să ia în serviciul curții pe fiii iobagilor săi fără consimțăinînitul rtnților. Aceasta e doar în avantajul lor. Stăpînul nu-l lipseşte pe iobag fiul unic, ia de la tatăl cu mulți copii, şi atunci mai curînd îl uşurează, serviciul stăpînului copilul beneficiază de îmbrăcăminte, de hrană, rață o meserie, după mai mulți ani de serviciu poate ajunge la dotare vite pentru agricultură, la o meserie din oare să trăiască. Orînduielile

[188] Guv. Trans., 1784, nr. 9227 (După copii B. Torok).

noi n-eu făcut decît să sporească nesupunerea, cutezanţa supuşilor. Cu această cutezanţă au alergat şi la conscripţia militară, începută de satul Hăpria şi urmată de masa celorlalte sate, în credinţa că bunurile imobile, pe care sînt numai uzufructuari, vor fi pe veci ale lor, iar ei nu vor mai fi supuşi domnilor; ba şi pămînturile alodiale le vor lua de la ei. Dovadă actele de recalcitranţă, de ostilitate comise, ajungînd pînă la ameninţarea cu nimicirea întregii nobilimi din Transilvania. Să fie pedepsiţi ca tulburători ai păcii publice mai întîi conscriptorii militari, care au făcut conscrierea fără ordin prealabil, apoi preoţii de amîndouă riturile greceşti oare i-au secundat[189].

Armata e pe teren. E pe teren şi în comitatul Turda. Vicecolonelul Schultz, care primise între timp ordin de la comandamentul militar, la 5 septembrie anunţă comitatul că a încredinţat pe căpitanul Echinger, pe careul pusese de mai înainte să cerceteze conscripţia satului Luna, să pedepsească pe încartiruitorul militar oare-i făcuse conscrierea şi să restituie sătenilor cei 8 florini nemţeşti pe care acela îi luase pentru osteneala lui. Juzilor şi juraţilor aduşi în faţa lui le-a dat să înţeleagă — spune vicecolonelul — că acea conscripţie nu s-a făcut din porunca celor de sus şi că ©a nu e de nici un folos; iobagii să-şi facă mai departe slujbele domneşti şi împărăteşti[190]. Şi pentru liniştirea poporului din aceste părţi s-au dat dispoziţii asemănătoare[191].

Ajungînd la cunoştinţa înscrierii la oaste a satului Luna din comitatul Turzii prin căpitanul Echinger, Guvernul cere ia 23 septembrie Prefecturii armelor sancţionarea căpitanului, care i-a înscris împotriva ordinului de sistare a conscripţiei, luînd de la sat 8 florini. Ştie şi de cererea popilor şi satului Copand de înscriere, dar cu condiţia ca ei să rămînă în stăpînirea liniştită a locurilor şi apertinenţelor şi să fie eliberaţi de domnii lor pămînteşti[192].

La rapoartele despre pornirea satelor de pe Cîmpie, la aceeaşi dată de 31 august dă instrucţii comitatului Turda. S-mi luat măsuri în înţelegere cu Prefectura armelor ca conscripţia să fie sistată. Comitatul e invitat ca şi din partea lui să facă totul pentru liniştirea sufletelor, trimiţînd în mijlocul ei bărbaţi care au încrederea plebei, să-i pună în faţa ochilor urmările nefericite ale faptelor ei, să caute să o readucă la ascultare prin mijloace persvasorii. Dar dacă sfaturile mai blînde şi mai sănătoase n-ar folosi şi ar izbucni în tulburări, să ceară asistenţa ofiţerilor mai apropiaţi, care au instrucţii în acest sens. Ca regulă generală însă în acest moment să ştie că pentru liniştirea plebei să se folosească de mijloace mai blînde, ca nu cumva prin mijloace mai dure să-i exacerbeze şi mai mult sufletul. Să vegheze ca domnii pămînteşti să nu încarce pe iobagi cu robote şi servicii peste cele prevăzute de ordinaţiuni, şi nici să nu-i trateze aspru dacă după conscriere au revenit la ascultare. Ei să ştie însă că conscripţia s-a interzis cu totul şi dacă au vreo plîngere fie împotriva domnilor pămînteşti, fie împotriva dregâ-

[189] *Ibidem.*
[190] D. Prodan, *op. cit.,* p. 250.
[191] Halmâgyi, p. 711—712.
[192] Guv. Trans., 1784, nr. 3417, 8592.

.lor lor, tămăduirea să nu o caute prin neascultaire şi nesupunere, a instanţele oare le stau deasupra[193].

Ce uşurare pentru nobilime vestea sistării conscripţiei, ce prilej de înfruntări a ţărănimii, de noi porniri, invective chiar la adresa)ănatului însuşi. Ştefan Szotyori, răzbunător, ieşind din curtea comi-ii, umblînd călare pe uliţele Galdei de Jos răcnea ca un leu, în auzul iror: „împăratul e un hoţoman, tîlhar, călău, caire le-a luat nobililor agii, dar noi l^am făcut şi 1-^am pus împărat, noi îl şi depunem". Şi ! asemenea spunea. Luînd cu el grăniceri din Teiuş, căuta pe sate cu *ye* conscriptorii iobagilor să-i prindă — mărturisesc preoţii şi sătenii Cetea[194]. El a pornit în urmărirea şi a fiului preotului unit din Coşlar. timp ce-1 căuta în Ciumbrud, cei din Duoerdea Grînoasă s-au adunat mulţi de 70—80, i-&u luat calul lăsat acolo cu fratele său şi cu laţii, zicînd că şi ei sînt cătane, şi pînă cînd nu li se plăteşte ceea au dat pentru oaste şi nu le dă înapoi calul lor pe care a plecat, i dau pe al lui. Cel urmărit se refugie la Blaj, căutînd 'ocrotirea scopului. Episcopul Bob şi dă o scrisoare, cu data de 29 august, nînd că Szotyori a venit la el cu doi soldaţi, cu porunca Guvernului i de Tabla comitatului, să-1 ridice. A răspuns însă că acel fecior e ic şi se bucură de prerogativă clericală, şi-a făcut studiile la Viena, poate să-1 extrădeze ca pe un fecior de ţăran. îl ţine însă în detenţie *i* cînd va informa Guvernul mai pe larg despre el, mai ales că ; în pat şi scuipă sînge. Dacă şi după informaţiile date Guvernul porunci totuşi pentru el închisoare (laică), e gata să4 extrădeze[195].

Spre sfîrşitul lui august sosesc la Cancelaria aulică două scrisori, [uvernatorului Samuil Brukenthal şi a tezaunarului, contele Carol eki, amîndouă despre tulburările oare s-au ivit în legătură cu oon-pţia militară. Şi ofiţeri de graniţă, şi comisariatul de război din a Iulia au consoris fără ordin. Să se sisteze conscripţia şi ţăranii îli să fie chemaţi la ordine[196].

Comandamentul răspunde evaziv la acuzaţii. El n-a ştiut nimic de înscriere a supuşilor, a primit ddar vestea că zece iobagi din Hăpria cerut la Alba Iulia să devină soldaţi. Ofiţerii însă i-au îndrumat să întoarcă şi să dea ascultare domnilor lor pămînteşti, să-şi presteze dciile iobăgeşti. A şi dat ordin ofiţerilor să acorde asistenţă militară litatelor dacă acestea o cer. Relatările făcute Cancelariei sînt exa-*te[197].

La 25 august Comandamentul comunica comandantului cetăţii Alba Iulia că a aflat că de la cei înscrişi s-au luat cîte 14 creiţari de casă şi 1 creiţar de om. Să cerceteze dacă aceşti bani s-au luat de soldaţii din cancelaria lui Ortmayer, în care caz banii să se restituie oamenilor şi cei ce au făcut-o să fie arestaţi şi ţinuţi pînă la încheierea investigaţiei.

"[3] *Ibidem,* nr. 8109. "" Arh.
Comisiei, nr. 329.
Z Guv - Trans - 1784, nr. 9227 (După copii B. TorSk). "
Hofkriegsrath, Protocol, 1784, B. 1056. [197] *Ibidem,* B. 1070

Feciorul popii din Coşlar a umblat pe sate şi a făcut conscrieri. Armata să aresteze pe asemenea preoţi şi să-i predea comisiunii (de cercetare)[198]. La 10 septembrie ordonă din nou înapoierea banilor, comunicînd cîţi s-au restituit, pentru a putea raporta împăratului[199]. La 27 septembrie insistă din nou. De şi se neagă luarea de 14 creiţari, s-au luat totuşi cîte 1 creiţar, adunîndu-se suma de 14 florini şi 38 creiţari. (E vorba deci de 878 de oameni). Ortmayer a declarat că dînsul a avut în cancelarie pentru conscriere şi trei studenţi[200].

Printre oei bănuiţi de a fi îndemnat pe ţărani la înscriere era şi protopopul Tiron Dragoş, protopopul diecezei Alba Iulia, cere era şi preot militar, ca şi preoţii uniţi.

Tiron Dragoş la 24 august declara camisarului Halmâgyi: comisarul de război personal i-a spus că a primit ordin de la Consiliul de război, ca oricine ar vrea să se dea la miliţie şi vine pentru aceasta să fie primit şi înscris, dar fără să se sustragă de la robote şi de la slujbele obşteşti pînă cînd nu vine hotărâre de la împănatul, în oare scop să vină cu preoţii lor, cu judele satului şi ou doi trei juraţi, aducînd ou sine voinţa spontană a obştei, să le poată fixa termen de prezentare şi da formulare de înscriere, ca sărmana plebe să poată veni strict la termen, fără pierdere pentru economie[201].

Episcopul Bob însuşi îi ceru să răspundă. In scrisoarea sa românească din 1 septembrie (st.v.) răspunzînd episcopului, protopopul dezvinovăţeşte pe preoţi, şi se dezvinovăţeşte pe sine, fireşte. Conscripţia nu ei, preoţii, ci comisarul de război a vestit-o, şi ea a fost începută şi continuată cu două-trei săpămîni mai înainte de către comisar şi chiar în cetate, mai înainte de a o face preoţii. „Nice de preoţi nu s-^au îndemnat oamenii, ce ei unul din altul îndemnîndu-se s-au dus de s-au scris, ba încă silind pe preoţi ca să meargă cu ei supt grele ameninţări, zicînd că aceea este porunca ea să-l scoată pe care va rămîne afară din salt. După aceasta îngroşindu-se lucrul, şi neputîndu-i în cetate a-i birui ou scrisoarea, dîndule din cancelarie formulare, îi îndrepta să-şi capete scriitori şi să vie cu conscripţia gata". Aşa s-au îndemnat şi mai tare. Au venit atunci şi din eparhia lui „atruncîndu-ma cuvinte că toţi s-au scris numai ei rămîn". Aşa, la cererea lor s^a dus cu ei la comisarul Ortmayer de lna întrebat ce ştie despre acestea şi de unde-i porunca aceasta? La ceea' y ce el a răspuns aşa cum declară faţă de comisarul Ştefan Halmâgyi. I-a scris apoi fără nici o taxă. A scris trei sate şi încă trei apoi pe formularele aduse de la cancelarie. Aceste din urmă trei sate, din bunăvoinţa lor, văzîndu-i osteneala, l-a cinstit fiecare eu cîte un zlot. Toate le-^a făcut la „recusitia" comisarului Francisc Ortmayer pe formularele date de el, din obligaţia ce o are faţă de înalta împărăţie după jurămînituil şi homagiul celj de icmedinţă făcuit, cum şi în războiul trecut şi în toată vremea gata a fost a-şi pune viaţa şi a-şi vărsa sîngele[202].

[198] Caietele, XXXII, f. 35—36.
w» *Ibidem, î.* 36—37.
«o *Ibidem,* f. 37.
[201] Guv. Trans., 1784, nr. 8108; Caietele, **XXXIV, f. 31—32.**
** Caietele, XXXIV, f. 28—30. 1 **

La 14 septembrie Comandamentul se justifică încă odată în faţa iliului de război, acum ou lămuriri în plus. Comisarul Ortmayer nit o înscriere în regulă a oamenilor cu pămînturile lor, sfătuindu-i *e* şi ascultare. A fost îndrumat să procedeze astfel şi în alte cazuri, andamentui a tratat problema cu Guvernul şi a dat ordinele necesare ru asistenţă militară. Acum că s-au făcut cercetări, Comandamentul ; răspunde cît de grăbită şi exagerată a fost teama comitatelor că şii ar avea de gînd să se revolte împotriva mai marilor lor. Intenţia *i* fost doar de a se elibera de aspra lor soartă prin trecerea în ni grănicerilor. Vina pornirii poporului deci nu o poartă conscripţia ară, ci fără îndoială tratamentul dur al domnilor pământeşti. Acesta acut pe supuşi să folosească spre binele lor prilejul formării noului >n militar[203].

Comisarul Ortmayer, anchetat mai târziu, se dezvinovăţeşte şi el. ru conscriere el a primit ordin. La cererea celor zece iobagi din ia de a fi însorişi grăniceri el s^a adresat comandamentului general du-i ordin de comportare în acest oaz, şi a primit răspuns să-i ie după trubrioatuirile prescrise, îndrumîndu-i să se comporte în linişte. i mai dat apoi indicaţia da şi în cazurile oare se vor mai ivi să îdeze la fel. In scurt timp după aceea a cerat militarizarea nu numai întreg, ci şi satele vecine Dumitra, Vingard, Henig, Totoi, Straja... n-a putut găsi scrib, a cerut pentru conscriere trei artilerişti şi studenţi, oare să-i înscrie pe ţărani după rubricele prescrise. Nu dat voie să ia pentru aceasta nici un ban. A aflat că au luat numai scribii erau sub arest[204].

jnpăratul în rezoluţia sa recunoaşte că Ortmayer a lucrat din ordinul mdamentului general, a greşit totuşi că a făcut această conscriere repede, înoredinţînd-o unor oameni mai puţin corecţi, pe care, cu că era obligaţia lui, nu i^a supravegheat prea bine. Hotărăşte să ^ansferat[205].

inocenţa afişată de Comandament nu e de loc impecabilă. Generalul ceput face uitat faptul că, aprobînd cu o lună înainte înscrierea ui Hăpria îndrumase pe comisar să procedeze la fel şi la alte ase- sa cereri. Ceea ce apoi trebuie să recunoască. întîrzierea intervenţiei -ă o lumină nu numai asupra funcţionării defectuoase a adminis- d civile, ci şi a lipsei de concordanţă între administraţia civilă şi nilitairă. Separaţia puterilor ţinea de politica de stat, instrument de naţie. Nu numai informarea Guvernului de către organele sale sub- ie întârzie, dar nici armata nu i-a dat nici un semn de acţiunea parată. Cele două puteri în stat, militară şi civilă, îşi mărturisiră şi stă dată dezacordul, rivalitatea, oare favorizează şi acum, ca şi tîrziu, mişcarea. Aşa a putut creşte, o lună de zile, pînă la atiari ţii, fără ca să se ia o atitudine oficială faţă de ea.

---

[203] Hofkriegsrath, Protocol, 1784, B. 1070.
Ibidem, Protocol, 1785, B. 142.
Ibidem, B. 160.

AGITAŢIILE DUPĂ SISTARE

Dar să urmărim în concret reacţia ţărănimii acum la sistarea conscripţiei.

Mai înitîi în comitatul Albei, primul ei focar.

Publicarea sistării sau anulării consoripţiei produse consternare, confuzie. Dacă pe multe locuri ţăranii se arată resemnaţi sau simulează resemnarea, promiţînd supunere şi îndeplinirea slujbelor, pe altele se arată neîncrezători, recalcitranţi. Bănuiesc, evident, iarăşi o machinaţie, ou de la sine putere, a domnilor şi a Guvernului. Ba sînt gata să cârtească şi împotriva împăratului, oare aşa de repede îşi schimbă poruncile — constată însuşi Halmâgyi încă în cursiul acţiunii sale[206].

După o relatare din Cricău a judelui nobililor, chelarul contelui Adam Szekely spunea că în Alba Iulia a auzit oamenii vorbind că dacă din înscrierea aceastla nu s-iar alege nimic şi nu li s^ar da arme, să se ridice toţi deodată şi să încerce ceva[207]. Tot din Cricău relatează un nobil -asesor al comitatului că pe Dumitru Şchiop, după ce a fost oprită conscripţia, l-au auzit spunînd „că asta o fac numai domnii, dar vom ridica noi steag roşu şi totuşi niciodată nu vom mai sluji vreun domn"[208].

încă în cursul acţiunii de liniştire, cu data de 25 august vioecomitele Ladislaiu Balo relatează comitelui suprem, că alaltăieri a chemat în Aiudul de Sus pe juzi cu câţiva juraţi din Mirăalău, Lopadea Românească, Cacova, Măgina, Răchişel, le-a arătat porunca Guvernului că trebuie să asculte de dregătorii comitatului şi de domnii lor pământeşti, străduindu-se şi să afle din fiecare sat pe cei oare au pornit tulburarea şi să ia măsuri pentru prinderea lor. Ieri a chemat pe cei din Stremţ, din cele trei Gîrbove, din Geoagiul de Sus, Beldiiu, Cetea şi Geomal, procedînd la fel. Mulţi au arătat supunere. In Cetea însă judele satului a chemat la un loc mai mulţi oameni cu vorbe ca acestea, că ei sînit cătane şi lor dregătorul 'comitatului nu le porunceşte. Pe domnul Ştefan Balâs din Benic, trimis cu doi gornici să le citească porunca, l-au atacat cu furci de fier, cu sape, cu lopeţi şi l^au alungat din sat. După relatarea acestuia, i-au aruncat tot felul de sudălmi, de trup, de suflet. „Daţi în el, .. tu-i morţii şi sufletul, noi sîntem cătane". Dacă nu ducea cu el un om de omenie (gornic), l-ar fi ucis oamenii furioşi adunaţi la un loc[209]. Balo întreabă de unde şi cîţi soldaţi să ceară pentru liniştirea lor, căci trimiterea de dregător civil nu e fără teamă. Pentru cazul din Cetea a hotărît oa mîine dis-de-dimineaţă, la tîrgul din Teiuş, să ceară ajutor de la căpitan pentru prinderea juzilor şi juraţilor, oare vor fi desigur la tîrg[210].

După sistarea consoripţiei la vreo şapte-opt zile un asesor al Tablei comitatului Alba a văzut trecînd prin sat (prin Sîntimbru) în ceată

ri.cl.LLlia.gyi. JJ. D/U.

[206] Arh. Comisiei, II, 871—872.

[207] Halmâgyi, p. 670.

2DR A «v, *r*^~~i~z „:* TT

[208] Arh. Comisiei, II, 883.

[209] Guv. Trans., 1784, nr. 9227 (După copii B. Torok).

[210] **Halmâgyi, p. 683—684.**

uLba Iulia pe saşii şi românii din Veseud, slujitori ai baronului Daniel. Intirebîndu-i unde şi pentru ce merg în număr aşa de au răspuns că au termen dat de la eonscriptori, din Alba Iulia. îdu-le că conscripţia s-a isprăvit, au răspuns că nu s^a isprăvit nu se va isprăvi uşor. Iar unul, Viasile Drîmbărean, îi zice: „Dom- 'ăd că nici voi nu vă lăsaţi, dar zău nici prostimea nu se lasă, cum domnii au ascuns poruncile împăratului despre prostime, dar în mîna prostimii, pe asta n-o pot ascunde". Şi multe asemenea a auzit[211].

>sind porunca Guvernului ca ţăranii să nu îndrăznească să se mai : soldaţi, un nobil din Oricău, în Galda fiind, a auzit de la mulţi i, oare se găseau adunaţi: „dacă nu ne dau arme, avem noi destui i fierari români în munţi şi ne facem noi arme, lănci şi ceea ce e"[212]. Cînd a venit ordin pentru oprirea conscripţiei — după rela- anui alt nobil — oamenii oare lucrau în faţa pivniţei noi din Ţelna ;elui Iosif Teleki, auzind vestea, unul din ei, Gheorghe Pădurean, ii mînios (în româneşte în text): „Că vom mai cerca noi şi alta, că i-om spăria pe domni nu va fi bine de noi"[213].

ontesa Susana Torotzkai se plînge din nou. Oamenii ei nici acum liniştesc. Nu numai cu refuzul slujbei o supără, dar o ameninţă, :ă nu pe faţă, să o larunce din casă cu toate slugile şi toţi ai săi. ;i liniştit ou poruncile date de comitat, dacă faptele n-ar dovedi irul, dacă supuşii n^ar continua ou ameninţările dinainte, ou duş- . faţă de judele ei, cu pustiirea pădurilor sale — se plînge ea îlui suprem în 31 august — dacă preotul unit din Armeni la văzul sul poruncilor n^ar fi cutezat să răspundă că pînă cînd nu vede area de mîna proprie a împăratului tulburarea poporului nu va

•in pricina ameninţărilor celor din Alămor se îndoieşte că îşi poate :hiar viaţa — se plînge în ziua următoare. „Cu lacomi în ochi ie să relateze că nici măcar atîta curaj nu-şi poate lua să se ducă la oasele ei din Alămor". Roagă pe comite în numele lui Dumnezeu sească un mijloc de a-i aduce liniştea vieţii sale, care se zbate în nţă şi teamă[214].

Iceoomitele Albei nu vede nici el ca lucrurile să se fi liniştit. In tul său din 11 septembrie, adresat Guvernului, vorbeşte, dimpotrivă, solenţa plebei, care „viermuieşte" zilnic. Se plînge de atitudinea tei care refuză ajutorul militar. Pentru oazul din Alămor s-a adre- i scris comandantului detaşamentului de călăreţi din regimentul de na din Aiud. Acela i-a răspuns doar verbal că nu are soldaţi pe să-i poată trimite pentru aceasta. Aşa i^a răspuns şi căpitanul din cînd i-a cerut intervenţia în cazul plîngerii contelui Samuil Gyulay - riva iobagilor săi din Berghin, care nu numai refuză prestarea - iilor dominale, dar şi ameninţă pe dregători: nu are de dat asis-

" Arh. Comisiei, II, 885.
Ibidem, II, 883.
Ibidem, 692.
Guv. Trans., 1784, nr. 9227 **(După copii B. Torok).**

tentă militară. Prezintă şi relatările asupra excesele ţărăneşti din Henig, Broştenl, Lupu şi Tău[215]. Cu date de 6 septembrie, Avram Dosa numeşte mai mulţi iobagi ai săi din Broşteni şi Lupu oare aproape de \trei săptămîni şi jumătate nu mai vreau să-şi facă slujbele, în nădejdea primirii armelor wu-1 mai ascultă de loc, sfătuiţi de .corifeul Dumitru Neamţu cu fiul şi de noul preot Popa Sarvul seară de seară îl supără cu bătăi de tobă, cu fluieratul. Aşa a rămas cu tot lucrul în urmă, spre marea pagubă a economiei sale[216].

Aşa se plînge şi de iobagii de pe porţiunea din Tău, că de cînd s-au înscris soldaţi nu mai poate ajunge ou ei la nimic, pe judele curţii cînd rînduieşte ceva îl i-au în rîs. La lucru, şi dacă merg, merg numai cînd vreau, acolo nu lucrează, se trufesc, batjocoresc. Dacă jitarii îi îndeamnă la lucru, îi înjură, îi blastămă. Jelerii chemaţi la .treierat răspund că ei nu stau pe pămîntul lui Ioan Torok (care ţine porţiunea în arendă), ci pe al împăratului şi nu mult le mai porunceşte ungurul. Aşa iarba de coasă se usucă în picioare, pămînturile zac mai mult neînitoarse. Ba satul a declarat că dacă nu li s-ar da arme cum tirag nădejde, trec cu tot satul în Ţara Românească. Să fie încărcaţi ou paleri (vechili) militari, şi atunci şi-ar veni în minţi — propune viceaomitele[217].

Cercetarea făcută asupra recalcitranţei iobagilor din Henig ai colegiului din Aiud dă o imagine asemănătoare. Unii şi-au băgat vitele în bucate, şi cînd juratul le-a luat vitele să le închidă le-au luat înapoi ou furci de fier, iar pe el cît pe aci să-1 şi omoare. Alţii îşi fac slujbele cum vreau nu cum le poruncesc dregătorii, mai ales cei oare au fost corifei şi la înscriere. Lui Dumitru Hulea i se impută mai multe fărădelegi. Cînd a fost prins fratele său Ion, înjura tare şi ameninţa pe dregători, iar el, cînd a scăpat, 1-a atacat chiar în casa sa, pentru ceea ce a şi fost pus la închisoare. Pe jitarul colegiului l-au bătut în mijlocul uliţii atît de crunt că două săptămîni a zăcut, cît pe aci să moară. Pe judele domnesc 1-^au bătut iarăşi amîndoii, numai apariţia, strigătele lui, ale dregătorului, şi a încă trei oameni l-au scăpat de la moarte. A bătut pe un negustor din Alba Iulia, a bătut de moarte pe fătul bisericii. O bucată de vreme a fost fugit în Ţara Românească. Şi cînd s-a întors de acolo, şi cînd a ieşit de la închisoare a fost pus sub chezăşie[218].

In comitatul Hunedoara, unde nu mai fu trimis comisar gubernial deosebit, cu aceeaşi operaţie fu încredinţat consilierul şi comisarul pro vincial, baronul Bânffi Farkas, oare se afla în Deva. La prima vedere, baronului stările nu-i părură alarmante. în raportul său către guvernator, din 5 septembrie, relatează că după cum mărturisesc dregătorii eoimitatului nu snau mai ivit cazuri noi de neorînduieli. Domnii pămînteşti, ce-i drept, unii s-au plîns de nesupunerea iobagilor, s-a pomenit mai ales îndărătnicia satului Gînţaga, care şi după repetate citări a refuzat să se prezinte în faţa comisarului comitatului trimis pentru cercetarea cauzei. De asemeni cazul mai multor iobagi de pe domeniul Iliei, care

---

[215] *Ibidem,* nr. 8658.
[216] *Ihidem.*
[217] *Ibidem.*
[218] *Ibidem.*

pornit la Alba Iulia să se înscrie, precum şi continuarea consarierilor Deva şi Şoimuş. Dar deşi în urma conscripţiei poporul s-a dedat la btoe îndărătnicii, totuşi în afară de recalcitranţa individuală a unora a vorbelor aruncate la băutură, nu s-au arătat fenomene din care se poiată deduce ridicarea iobagilor. De aceea dregătorii comitatului l că poporul, oare de pe acum trădează mai puţină împotrivire, la alarea în comitat a armatei rînduiite se va linişti ou totul[219].

Ieşind pe teren însă stările nu se mai arătau atîit de liniştitoare. Nobilul Ludovic Szilâgyi întîlnindunse cu gornicul Iosif Trifan din tei şi vorbind despre tulburarea de acum, răspunsul acestuia nu fu ic încurajator: Vai domnule, dacă Dumnezeu nu opreşte cumva treaba nu e nădejde să iese nimic bun, căci el întîlnindu-se cu judele din îărzineşti, acela i-a spus că şi el e cu conjuraţii[220]. După raportul comitatului către Guvern din 12 septembrie, în ziua 6 septembrie dregătorii comitatului plecară, în înţelegere cu vioe-nelul Karp, cu două centurii din regimentul Orosz, miai întîi în ştioara. Aci preotul, în numele satului, se arătă neînduplecat. Numai aspre înspăimînitări a putut fi adusă comunitatea la ascultare şi la nisiunea de a-şi face slujba după hotărîrea regală. In Ocolişul Mic tătarul de cuvînt fu judele satului. Aci lucrurile se petrecură cam loelaşi fel. Tot aşa şi în Chitid. In Boşorod se arătară mai liniştiţi, promis ascultare şi supunere, dar numai pînă cînd vine hotărîrea aratului în privinţa lor. în Vâlcelele Rele şi Vâlcelele Bune numai vorbe mai aspre au putut fi siliţi să cedeze şi numai sub aceeaşi liţie au putut fi calmate spiritele. In Gînţaga şi Bretea Română s-au t de atîta cutezanţă şi irenitenţă, încît căpitanul Richard s-a văzut să prindă pe conducătorii rezistenţei, Petru Dobra şi Rusalin Farzan Gînţaga şi Miclăuş Stănciui din Bretea. Dar îratrucît pentru pedep- Î lor armata nu avea prevăzut nimic, i-a eliberat cu îndrumarea să :ă pe conlocuitorii lor la gînduri mai sănătoase. în Băţălar la intrare i putut vedea decît îndărătnicie hotărâtă, dar înfricaţi de prezenţa ţiei s-^au supus şi ei în condiţiile celorlalţi. în Strei Sîngeorz, în sa Sîngeorzului şi Ohaba a fost prezent şi cornițele suprem, baronul . Bornemisza. Au promis şi aci ascultare sub aceeaşi condiţie. S-au s însă de cruzimea lui Iosif Tompos, provizoriii văduvei Adam :ii (?). Sna ordonat cercetare şi acţiune fiscală. în genere nu-şi pre- i plîngerile comisarilor, Tablei comitatului sau dregătorilor subalterni, ierg cu ele la armată. Nu sînt liniştitoare nici stările de peste Mureş, - ăinel şi satele vecine, unde publicarea dispoziţiilor guberniale s-^a rcat cu asistenţa a 40 de soldaţi din legiunea ecvestră secuiască andaţi de locotenentul din Dobra Ioan Simen, pe locuitori i-a găsit nşi în păduri nevrînd să apară la publicare. Chiar şi cei care s-au :s. ^n. Poduri n-au promis supunere decît condiţionat, pînă la sosirea ririi împăratului. în rest cornițele suprem, baronul Ioan Bornemisza, intă copios gravitatea situaţiei şi cere pentru siguranţa celor patru

"» Szilâgyi, p. 34.

m Caietele, XXXIII, f. 16.

cercuri, ale comitatului exopeirairea a paitru ceniturii de pedeştri şi a unui divizion ecvestru[221].

La 21 septembrie „regalismul" Andrei Zejk dă relaţii lasupra reacţiei ţăranilor din mai multe sate la publicarea sistării conscripţiei de către el asistat de căpitanul Richard. In Nădăjdia au primit-o cu multă nelinişte. Au spus ou toţii că ori conscripţia s-a făcut cu ştirea împăratului ori publicarea e falsă; ei vreau să rămînă pe lingă conscripţie, de la ea nu vor da înapoi niciodată. Mai ales Ioşa Hortobei şi Minai Murgu cu voce ridiaată şi în dispreţul comisiei au îndrăznit să spună că publicaţia de acum nicidecum nu s^a făcut ou ştirea împăratului şi deci nu trebuie să-i dea deloc crezare, să aştepte ceea ce le-a făgăduit porunca împăratului. Au socotit să-i aresteze ca fiind corifei. în Fărcădinul de Jos şi de Sus au promis toată ascultarea, doar cei din Tuştea n^au consimţit să renunţe la conscripţie. în Densuş nicio tulburare, au promis toată ascultarea. Şi în Peşteana, unde din pricina târgului, au apărut puţini, publicaţia s-a făcut fără nicio împotrivire. în Clopotiva au convocat şi satele Grădişte, Breazova, Hobiţa. Cei din Clopotiva conscripţia o cred negreşit a fi făcută din porunca împăratului, refuzînd cu tot dinadinsul să apară, nici n^au vrut să audă publicaţia. în Rîu de Mori au fost convocate satele Suseni, Gureni, Ostrovel şi Ostrovul Mare. Din Ostrovul Mare iarăşi n-a vrut să vină nici unui. Cei din celelalte sate au spus îmtr-un glas că ei cred conscripţia făcută neîndoios din porunca împăratului, nu renunţă nicidecum la ea. în Sîntămăria-Orlea pentru mai mare siguranţă a publicaţiei, din dispoziţia Tablei comitatului a venit şi o companie de grăniceri. Aci un soldat licenţiat ou numele Paul Rudean a exclamat în faţa tuturor că „el nicicînd nu via mai sluji vreunui domn pămîntesc, ci după conscripţie vrea să ia armele, oare dacă de la înălţatul împărat i se vor refuza, poate să primească arme de la alte puteri". A fost prins şi dat pe mîna căpitanului Hennui să-1 ducă la închisoarea publică, pentru ascultare oprit fiind mai întîi la vicecolonelul Karp. în Zăicani, unde au fost convocate satele Plopi, Bretea, Măceu, Ocolişul Mare, Ruşi, Nădăjdia de jos, Grişeni, Călan şi Sînorai, socotesc că e de crezut miai mult conscripţia decît ordinul regal. Doi refractari întru totul exclamară că iau slujit destul -la domni, de acum încolo nicidecum nu li se vor supune, ci vor lua armele şi se vor elibera de toate slujbele domneşti. Unul era din Măceu, Ion Noilă, celalalt din Grişeni, Petru Jar. S-a dat ordin să fie arestaţi. Dar cum soldaţii au venit tocmai să aresteze pe Noilă, întregul sat opunîndu-^se, a rămas ca vicejudele nobililor să-l asculte mai pe liarg[222].

Vicecolonelul Karp nu s-a încumetat să publice patenta în tîrg, pretextînd că nu e bine să vină în faţa atîtor oameni cu ceea ce lor le displace — scrie din Densuş Andrei Zejk fratelui său la 17 septembrie. Dar dacă Tabla comitatului vrea să o facă, îi dă soldaţi cîţi cere pentru a asista publicarea. Sînt destul de ursuzi în sate, cred şi acum mai mult în conscripţie decît în noua publicaţie. Publicarea să o facă totuşi vice-

[221] Guv. Trans., 1784, nr. 8637, 12 605.

[222] Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 4/1784.

ynelul, aşa cum a ordonat generalul. Să publice că conscripţia de î acum nefiind făcută cu ştirea înaltelor instanţe, nu plăteşte nimic, lânii să niu se ţină de ea cu nici un chip, ci să slujească domnilor şi 'ie supuşi dregătorilor comitatului[223].

Comandamentul militar publică sistarea cu toată grija. Vioeoolonelul ip se angajează să o facă şi personal. Ordinele militare îndrumă a ia eu grije tot ce ar putea fi supărător, a proceda faţă de supuşi ou iteraţie şi înţelepciune, a-i abate ou toată bunătatea din calea lor şi readuce'la ordine. Singurul mijloc indicat pentru liniştire cu adevărat i socoteşte reglementarea robotei[224]. Pentru că miliţia nu poate fi te tot şi nici instrucţiile ei nu prevăd prinderea şi pedepsirea corifei-şi aţîţătorilor, comisarul provincial şi locotenentul Simen peste Mureş socotit de prisos ciroularea mai departe a satelor, au hotărît să o 2ze. Raportul comitatului atrage atenţia asupra spiritului attîţat oii jei româneşti, asupra îndărătniciei, cutezanţei ei, periooilului pe oare-d nezintă. Socoteşte iarăşi necesare pentru cele patru cercuri ale comi-tlui Hunedoara ou Zarandul patru centurii de pedeştri şi o „divizie" ecveştri. E nevoie de armată mai ales în districtul Haţegului, vecin Ţara Românească. Acuză miliţia, care nu declară expres că con-pţia făcută e fără valoare. Miliţiei să i se dea atare ordin ca nu numai publice hotărîrea, ci şi să prindă pe aţîţăfcori şi corifei şi, cercetaţi faţa comisarilor militari şi civili, să-i poată şi pedepsi după merit, nitatul, din partea lui, va încerca şi de acum încolo liniştirea ou Loace blînde şi îndemnîndu-i prin circulare ca plîngerile în legătură robotele să le înainteze comitelui suprem, ca el să le rezolve în oon-nitate ou ordinele preaînalte, iar 'cruzimile, dacă s-ar ivi, să le ineze fără întîrziere[225].

Din cercetări mai reieşi cum mulţi ţănani strigă porniţi că ei în *ă de împăratul nu vor să se mai supună nici dregătorilor, nici domnilor untesti, de conscripţie nici într-^un chip nu se lasă mai ou-rînd pleacă, ţară[226].

Ţăranii nu puteau fi de loc împăcaţi ou această oprire subită a con-pţiei, de care îşi legaseră atîtea speranţe. Supunerea e forţată. Va dura şi după plecarea armatei? Chiar şi pe unde se arată mai liniştiţi, stea e mai mult simulată decît reală. Lucrurile nu le erau deloc pezi; cum s^a putut face o conscripţie atît de întinsă dacă nna fost porunca împăratului? Şi dacă nna fost ou voia împăratului, de ce sînt pedepsiţi ofiţerii care au făcut-o? Ba ofiţerii nici n-a-u declarat-o :his fără valoare. Ea a fost negreşit poruncită de împăratul, făcută armată şi oprită de Guvern şi de comitat. Trebuie să aştepte deci mtul împăratului însuşi. Da ei se vor elibera de iobăgie la nevoie IT şi fără voia împăratului! Ţăranii din Zarand la un tîrg de săptă-|ă sitrigară în piaţa Bradului că ei se vor duce la vioeoolonelul Karp, iaţeg, căci el le-a promis că în opt zile le dă arme. Dacă nu le dă,

A-te vieneze, I, nr. 9.
Hofkriegsrath, Protoco „.
Arh- Comisiei, I, 9—16.
Tesaur de Mon. Ist., III, p. 392.

223
„„ Hofkriegsrath, Protocol, 1784, B. 1199.
Arh. Comisiei, I, 9—16.

îl scot din cosă şi-1 omoară. Apoi vor merge la Sibiu şi vor cere arme de la comanda generală. Dacă nu vor primi nici de acolo, vor merge la împăratul Iosif la Viena. Şi dacă nici de la împărat nu vor primi, neamul românesc va începe să lucreze şi altfel, românii se vor libera singuri pentru totdeauna şi vor da de lucru şi împăratului[227]. Iar ţăranul Mihai Breteanu din Ostrov strigă în tîrgul Sîntămăriei (20 septembrie): „Nouă ne plac poruncile înălţatului împărat şi voim să le urmăm pînă la cea din urmă picătură de sînge, dar fiindcă domnii nu ascultă de poruncile împăratului, nici noi nu ne putem ţine de ele"[228]. Ba iobagii din Ilia, neîncrezători, plecară din nou la Alba Iulia, să ceară airme. In Deva un cetăţean începu din nou să facă înscrieri, iar în Şoimuş un funcţionar de la oficiul sării[229].

în Măoeu se produse chiar o răzvrătire. Ţăranii aci alungară pe judele nobililor şi pe cei cinci soldaţi ou oare a venit. în slujbă domnească n-mi vruit să iese, pe juzii domneşti tare i-oiu fugărit, de unii nici măcar în vîrful dealului Silvaşului nu s-au oprit. Au anunţat prin trimişi satele vecine, Ocolişul şi Vâlcelele Bune, să le sară în ajutor dacă vine miliţie asupra lor, la ceea ce acelea s-au oferit bucuros. în sat au pus străji pe trei dealuri, de unde să fie înştinţate la nevoie şi celelalte două sate, ca ridicarea să se poată face deodată. Au oprit, sub pedeapsă, să iese cineva din sat. Mai mult, ameninţă şi miliţia cu lumea curaţilor şi cu rebelie. Să se trimită miliţie suficientă în Măoeu, căci ziua noaptea comunică pe ascuns între ei. „Eu să nu fiu pricina nici înaintea lui Dumnezeu, nici a împăratului dacă trece în faptă această intenţie a românilor" — încheie autorul raportului[230].

Raportul din 24 septembrie a vioecomitelui Ioan Zejk astfel e şi mai puţin liniştitor. Invocă exemplele din Sîntămăria-Orlea, din Ostrov, din Măceu, în anexă ou amănuntele din acesta din urmă. Dregătorii s-au gîndit zadarnic la împăcarea celor din Măceu, aceştia n-au vrut să apară. Vicecolonelul Karp ar putea să-i liniştească cu cuvîntul său, căci el nu e bănuit de ei. Insită pentru instalarea de mai multă miliţie regulată pe iarnă, căci e de temut ca plebea pornită de gîndul eliberării prin conscripţia militară să nu izbucnească la primăvară în şi mai miari şi crude tulburări[231].

în aceeaşi zi îi scria şi tezauirarului. Căpitanul Richard faoe publicarea împreună ou Andrei Zejk, în Haţeg au făcut-o în tîrg, dar cu puţin folos, căci partea mare a poporului dă mai multă crezare conscripţiei făcute în faţa ofiţerului din Haţeg decît publicaţiei. Din atitudinea armatei şi poate şi în urma speranţei stîrnite de alte promisiuni, ţăranii într-atîta s-au înstreinat de autoritatea provincială (civilă), că aproape nici nu o mai iau în seamă. Ba şi devotamentul faţă de maiestatea sa e tare îndoielnic. Aşa că armele le doresc poate numai pentru a face rău, după cum a şi spus unul în Sîntămăria-Orlea şi se vede şi

---

» Densuşianu, p. **130.**

[228] *Ibidem.*

[229] *Ibidem,* p. **127.**

[230] Mike, *Horavilăg,* **p. 43; Szilâgyi, p. 36; Densuşianu, p. 130.**

[231] Arh. Comisiei, **I, 28—29.**

purtarea celor din Măoeu. Dacă ţărănimea crescută în ignoranţă şi ; moravuri nu e înfrîntă acum iarna icu asprimea cuvenită, teama e "începutul primăverii să nu izbucnească în faipte oare să (aducă ruina l'tora. Să se ceară miliţie suficientă, căci cu cea de graniţă nu se ite ajunge scopul, şi aceea e doar românească, li comunică şi punctele istenţei celor din Măoeu[232].

Un alt raport, al comitatului, din 27 septembrie, vorbeşte şi el de burările ţăranilor care nu s-au liniştit încă, de neîncrederea pe care o tă la publicarea anulării conscripţiei, de pornirile lor dubioase[233].

Rapoartele militare confirmă şi ele rezistenţa.

Măceu, cînd la 22 septembrie fusese trimis un caporal cu cîţiva laţi să prindă pe un conducător al .recalcitranţilor, s[J]a alarmat numai-ît. Ou tragerea clopotelor tot satul s-a adunat, înarmat cu ciomege, furci de fier, cu topoare. Zadarnic i-a sfătuit caporalul să stea liniştiţi, soldaţii fiind trimişi prin poruncă de sus. Cînd le arătă puştile încăr-Î, întreg satul începu să strige într-^un glas că mad bine plătesc pe loc viaţa decît să lase să fie dus vreun om din sat, şi dacă vreunul ar a să apese pe trăgaciul puştii, va fi de bună seama vai de capul lui; ar dacă soldaţii iar fi de o sută de ori mai mulţi, ei sînt aici zece Î într-un cerc şi ţin laolaltă ca un lanţ. La ceea ce detaşamentul mili-s-a văzut nevoit să plece. Satul întreg i-a urmat pe soldaţi pînă pe ,p, avertizîndiu-i prin jude să se păzească pe viitor de a mai încerca st lucru[234].

La solicitarea comitatului, vioecolonelul Kairp la 24 septembrie dă in căpitanului Richard din regimentul Orosz să preîntîmpine tulbu-*le* din Măoeu şi să inspecteze totodată şi satul vecin Ocoliş. Alţi 60 de leni a destinat să menţină liniştea în Vâlcelele Dune. Comitatul să nită comisarii necesari oare să se îngrijească de încartiruirea şi între-cea trupelor. Pentru menţinerea liniştii crede necesar ca din fiecare oare s^a înscris pentru miliţie să vină la el cîte doi trimişi într-o[1] .mită zi dinainte stabilită, precum şi un comisar al comitatului, ca . avertizeze încă odată să renunţe[235].

Căpitanul Richard în ziua următoare făcea întâmpinare că prin disloca divizionului său ar rămînea descoperit locul unde se află acum, tandrei. Ar fi mai indicat ca vieecolonelul însuşi să opereze liniştirea, ~*id* la dispoziţie un batalion întreg. Deşi bolnav, va merge totuşi dacă Ei nevoie[236].

Pînă la urmă, se vede, viceooilonelul i-a pacificat cu mijloacele pro-, căci la 28 septembrie contramanda dislocarea divizionului, autorita- comitatului mulţumindu^se cu exprimarea din partea satului Măoeu ărerii de rău pentru cele întîmplate, dar aşa că instigatorul Ion Noilă fie predat la Deva. Trei iobagi din Măoeu făceau într-adevăr, în nele satului act de penitenţă. Sînt slujbaşii satului, oare se eschivează

---

[233] Guv. Trans., 1784, nr. 12 605.

[233] Szilâgyi, p. 36. Mărturia soldaţilor. Acte vieneze, I, nr. 10. "" *Ibidem,* nr. 13. [236] *Ibidem,* nr. 11, 12,

şi aruncă vina mai 'ales pe tinerii şi răii satului şi cer să fie iertat satul pentru această singură greşeală[237].

A plecat şi detaşamentul de 50 de oameni trimis la Vâlcelele Bune, care în faţa comisarului civil a declarat în scris şi a promis să presteze ca şi pînă acum robotele domneşti şi să dea ascultare dregătorilor comitatului. Ţăranii au mărturisit că ei s-au gîndit la o „confederaţie" a răsculaţilor[238]. Apariţia forţei armate, uşor de înţeles, fu convingătoare.

Singur episcopul Niehitici se arată deplin convins de liniştirea totală a tulburării. La 27 septembrie, răspunzînd din nou la chemarea Guvernului din 28 şi 31 laugust de liniştire a tulburărilor, îl asigură din relatările primite de el află că mişcarea plebei româneşti neunite s-a liniştit 'Cu totul, că la conscripţie a renunţat şi că preoţii români neuniţi n-au fost cîtuşi de puţin autorii ei, mulţi nu s^au duis la Alba Iulia, alţii din acest motiv s-au aflat absenţi ori s-au ascuns, unii de teama ameninţărilor plebei de a-i scoate din parohie s-au înscris cu ea la miliţie, dar taxe n-au primit şi nici n^au acceptat. Bl n^a încetat să pună în vedere protopopilor cînd veneau la el să instruiască plebea să ducă viaţă liniştită şi paşnică, să fie ou toată ascultarea de supuşi ordinelor preaînalte, mal marilor ei şi domnilor pămînteşti[239].

Nu sînt liniştitoare nici stările din Zarand.

Comitatul Hunedoara comunică vicecomitelui că în urma renitenţei plebei din Zarand, relatate de vicejudele nobililor Mihail Gal, a solicitat Guvernul să intervină ca miliţia cane se află acum acolo să rămână pînă la sfîrşitul iernii[240].

La 28 septembrie viceoomitele Zarandului, Ştefan Hollaki, relatează Guvernului că supuşii de pe domeniul său din Hălmagiu au venit în mare număr la curtea sa pentru a cere scrisoarea guvernatorului dată în favoarea lor. Dar această scrisoare dispunea administratorului Anton Josika să-i readucă la pace şi linişte. Căci dacă ei n-<au ajuns încă la tulburări deschise, au început să refuze unele prestaţii domeniale. Pentru liniştirea lor e nevoie ca Guvernul să dispună o investigaţie[241].

Guvernul adresîndu-se comitatului Hunedoarei se referă la obiecţiile acestuia făcute în 29 septembrie la plîngerile ţăranilor pentru robotele excesive, plîngeri pe care comitatul le găseşte neîntemeiate, ca izvorînd mai mult din animozitatea lor, născută mai ales în urma înscrierilor făcute de vicecolonelul Karp, decît din excesele domnilor pămînteşti. Guvernul îndeamnă totuşi la reducerea robotelor la o justă măsură[242]. Comitatul cercetând cazurile reclamate din Valea Sîngeorzului şi Chimindia, se făcuse forte să demonstreze că nu robotele excesive sînt cauza nesupunerii şi tulburărilor, ci doar încurajarea venită din partea vicecalonelului[243].

---

[237] **Guv. Trans., 1784, nr. 9859.**
[238] Acte vieneze, I, **nr. 14.**
[239] Guv. Trans., **1784, nr. 9266.**
[240] **Caietele, XXXIII, f. 21—22.** ***ŢT***
[241] ***Ibidem,* f. 9.** **,'.**
[242] **Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 3/1784.** **ZI**
[248] **Arh. St. Tg. Mureş, Fond Teleki, Miscellanea Nr. 1144/b, f. 37—38.**

Cît privește liniștirea tulburărilor, Guvernul — răspunde el la 30 sep-brie — a intervenit pentru trimiterea în comitat spre iernare a patru turii de pedeștri și un divizion ecvestru[244].

Raportul Guvernului din 30 septembrie către împăratul astfel nu e nici el liniștitor.

PublicîndUHse în Ţara Haţegului în mai multe sate oprirea oonscrip-loouitorii nu fără vădită pornire *(non sine manifesta animositate)* declarat că rămîn pe lîngă conscripţie, vreau să ia armele. Unii din asul de Jos au avut cutezanţa să declare că „dacă împăratul nnar i să le dea arme, vor primi ei destule de la alte puteri". Cu acest prilej Guvernul obiectează și ©1 atitudinea 'armatei. Sistarea icripţiei ea n-a publicat-o conform ordinului, doar publicarea făcută asistenţa căpitanului Richaird s-a făcuit corect. Vioecolonelul Karp întreţine încă în popor nădejdea de a primi arme și de aceea nici pus să fie publicată anularea cu totul a conscripţiei, a îndemnat îai poporul la liniște, pînă eînd poate va primi arme. Plîngerile nilor înaintate lui împotriva robotelor excesive cerute de domnii înteşti sau dovedit mai mult nefondate, sau și dacă sînit, trebuiau atate spre remediere autorităţilor în drept. Drept urmare, Comanda-tul general a și fost solicitat să cheme pe viceoolonel la executarea exactă a înaltelor ordine, să-i interzică declaraţiile interpretative îgătură cu ele; în genere să ia dispoziţii ca pentru menţinerea ordinii ata să fie dispusă în locurile unde e nevoie și să dea mîna cu dregă-civili la liniștirea plebei. Și iarăși, pentru prevenirea tulburărilor rimită spre staţionare de iarnă paitru centurii de pedești și o trupă icveștri. Reclamă cazul preotului din Orăștioara, care la citirea ordi-r de liniștire a plebei, prin atitudinea și vorbele lui chiar în faţa btelui suprem, mai eurînd a aţîţat spiritele supușilor. Datoria lui era să secundeze pe comite în liniștirea plebei, nu prin animozitatea sa aprindă și mai mult. A cerut prin urmare episcopului neunit să dea ţilor ordine potrivite pentru liniștirea spiritelor plebei și să pedep-:ă cum se cuvine pe preotul numit[245].

Decretul Guvernului din aceeași zi, e adresat astfel comitatului edoara, răspunzînd și la cererea lui din 12 septembrie. A intervenit refectura armelor să trimită cele patru centurii de miliţie regulată stră și o „divizie" ecvestră, destinate să ierneze în comitatul Hune-a și Zairand, să îndrume pe vicecolonelul Karp la observarea ordine-să procedeze în înţelegere cu autorităţile civile la liniștirea plebei i prinderea corifeilor. Guvernul a dat dispoziţie și episcopului să i la răspundere și să pedepească pe preotul din Orăștioara. Pe comi-suprem îl îndrumă ca în asemenea împrejurări să nu cuteze, sub rie răspundere, să lipsească din comitat[246].

[24i] *Ibidem, î.* 43

,!« Guv- Trans, 1784, nr. 8637. '«

Arh. Comisiei, I, 17—18. "*

Intimatul adresat episcopului poantă aceeaşi daltă de 30 septembrie. îi cere ceea ce raportase înpăratului: ordine în 'consecinţă pentru preoţi şi pedepsirea preotului din Grăştioaira[247].

In octombrie rapoartele sînt mai liniştitoare, vorbesc mai mult de tulburările trecute. Nobilimea însă nu se iasă înşelată de aparenţă, nu se crede deloc scutită de primejdie, de alte tulburări posibile. N-o părăseşte teama de ce va putea aduce iarna, primăvara.

Raportul viceoomitelui Ştefan Hollaki dat din Oci (Zarand) 9 octombrie e numai relativ liniştitor. Venind miliţia, spiritele s-^au liniştit în-traitît că nu mai îndrăznesc să profere deschis ameninţările ca înainte şi îşi fac slujbele domneşti. Hoţii graţiaţi din comitatul vecin (Arad) însă sînt activi[248].

Vicejudele nobililor Clemente Kozma, comisar pentru publicarea anulării conscripţiei, la 12 octombrie raportează din Baia de Criş că a publicat patenta cu asistenţă militară, cu căpitanul Richard, la 7 octombrie în Brad, la 9 în Hălmagiu, în zi de tîrg de săptămînă, la 10 în Oci, Basarabeasa, Birtin, la 11 în Baia de Oriş. Publicarea au făcut-o solemn, adunînd oamenii cu tragerea clopotelor, declarînd în româneşte conscripţia militară a satelor fără valoare. Unii din Hălmagiu şi Lunca au răspuns că îşi vor face slujbele, numai să 'li se uşureze întrucîtva robotele şi taxele[249].

Mai liniştitor e raportul vicecomitelui Nicolae Puji din 10 octombrie. In ouirsul acestei luni nici o 'tulburare a românilor nu s-a ivit şi nici plîngeri de ale domnilor pămînteşti pentru neprestarea robotelor sau altor slujbe[250].

Raportul din Silvaşul de Sus al asesorului şi comisarului Alexe Noptsa, de la 14 octombrie, arată cum s-au petrecut lucrurile în acele părţi, dar nu cu mai puţină teamă de ceea ce ar putea aduce viitorul. Mai întîi viceoolonelul Karp a chemat la Haţeg pe preoţii şi deputaţii satelor. Pentru a linişti sufletele tulburate ale plebei româneşti înclinate spre noi tulburări, le-a explicat sensul patentei, i-a îndemnat să fie ascultători faţă de autorităţile 'Civile, făcîndu-i răspunzători, punîndu4e în vedere pedeapsa, 'arestarea. Aude însă -că cei înscrişi refuză slujbele domneşti, nu ascultă poruncile dregătorilor, ba conspirînd au ajuns la aşa îndrăzneală că şi-au pus în gînd să-şi ucidă domnii pămînteşti, poate chiar şi pe domnul colonel. Deşi el n-a fost cauza tulburării, n-a înscris pe nimeni la oaste. Dimpotrivă, celor oare au venit la el totdeauna le-a declarat că nu are nici o poruncă pentru înscriere sau să le dea arme, ci să însemne numai numele satelor şi voinţa lor, iar pînă cînd va sosi răspunsul ei să fie ascultători faţă de domnii lor, să-şi poarte slujbele datorate. Acum că a primit răspuns, că conscrierea lor la oaste n-<are nici o valoare, ei să-şi ia orice gînd de a primi arme, să se întoarcă la linişte, la ascultare faţă de domnii şi dregătorii lor, şi dacă au vreo plîngere întemeiată, să le-o înfăţişeze lor, să aştepte de la ei tămăduirea, căci de el, ca ofiţer,

[247] Guv. Trans., 1784, nr. 8637, 12 605.
[248] Acte vieneze, I, 16.
[249] *Ibidem,* nr. 15.
[250] *Ibidem,* nr. 17.

ţin de loc treburile civile şi *nsur-i* poate ajuta. Acestea le-a declarat meiul şi acestea s-au publicat. Ce rezultate vor da, ce va aduce iarna î se apropie, ce va aduce primăvara, el, vicecamitele, nu poate prea. Şi nici nu cutează, fiind de niotoritate publică şi stau mărturie nechi'le anale că plebea românească fără nici o cultură, nici o morală, prea puţin respect pentru cele sfinte, ou desăvîirşire lipsită de noţiuooncivilităţii, e tare înclinată spre omoruri, puneri de foc, furturi apturi şi alte genuri de tulburări. Pentru a preveni primejdia e ne-; urgentă de miliţie suficienă, mai ales în locurile mai primejdioase, 1 sînt saitele de sub munte, vecine cu Ţara Românească[251]. Relatând despre tulburările şi nesupunerile din satele de peste Mu-Bulbuc, Oerbu, Mada, Fizeş şi altele, viceoomitele Ioan Zejk, în 16 >mbrie, scrutînd cauzele lor, le găseşte nu numai în conscripţia mi-~ă, ci şi în primirea plângerilor nefondate ale iobăgimii împotriva inilor săi pămînteşti, în investigarea lor, în neluarea în seamă, în rnb, a plîngerilor domnilor pămînteşti împotriva iobagilor penifaru restarea serviciilor, pentru nesupuneri (citează mai multe). Publica-comisiei plebea a primit]o cu vorbe ireverenţioase, obraznice, mali-se, cutezătoare, cu ameninţări. Citează, fireşte, oazuil din Măceu. In-î şi el aceeaşi lipsă de orice educaţie morală a plebei, aceeaşi por-i a ei spre omor, spre jaf, speranţa ei în libertatea deplină prin înlă-irea violentă a domnilor săi. Invocă pagubele grele suferite de dompămînteşti prin lipsirea lor de slujbele obişnuite în timpul muncilor r mai grabnice. Fără armată suficientă nu se poate ajunge la un ca-

Vioecomitele Moise Vâradi la 21 octombrie raporta comitatului ceea spusese Todor Grozav din Rapoltul Mare judelui nobililor, că preodin Rapolt a spus: „ce-i drept acum se liniştesc românii, dar la pri-'aiă va fi aşa de mare război că nu rămîne piatră pe piatră"[253].

Comandamentul militar, în schimb, nu se arăta deloc alarmat. Era : implicat în conscripţie. In noile ordine vedea desigur nu o anuci numai o sistare a conscripţiei, din pricina tulburărilor. Şi nici nu îa fi prea afectat de primejdia în care se găsea nobilimea. Nu se grădeloc ou măsurile militare. Cînd Guvernul lna avertizat că ar trebui uimită în comitatul Hunedoarei mai multe unităţi de armată pedesşi ecvestră, la 15 octombrie a răspuns tergiversînd. Guvernul să nuiscă mai întîi locurile în oare trebuie să se deplaseze armata, pre^ şi pe dregătorii care trebuie să se îngrijească de aprovizionarea . Guvernul trebuind să se informeze şi el, a amînait răspunsul. Iar tîrziu lucrurile vor lua o altă întorsătură.

In faţa informaţiilor neliniştitoare şi adesea contradictorii, în ocbrie guvernato'rul trimise la faţa locului pe secretarul gubernia! Şte- Koszta de Beiuş, să-i lămurească personal sterea lucrurilor. Acesta

'!' *Ibidem,* **nr. 18.**

25i «l 9UV- Trans., 1784, nr. **10171.**
Szilâgi 9
Y ans., 1 /
Szilâgyi, p. 90.

253 „ *ldem*> nr- 20- **Şi** Arh- st- **Deva, Soc. de istorie, dos. 3/1784.**
! 9UV T 178 1 1

raportă că după (relatarea viceoamitelui Ioan Zejk în mnma rapoartelor subalternilor săi, în cercul Haţegului şi dincoace de Mureş spiritele sînt deacum liniştite, în aşa măsură că după incidentul de la Măceu nu s-au mai ivit alte cazuri. Ba şi cei din Măceu arată pocăinţă. A contribuit la liniştirea plebei şi faptul că la cererea Tablei comitatului vice-colonelul Karp a chemat la sine în Haţeg pe locuitorii din anumite sate şi în prezenţa asesorului Alexe Noptsa ca trimis al comitatului a declarat conscripţia fără valoare. în cercul de peste Mureş, în afară de plasa *(processus)* Geoagiului, unde se mai constată renitenţă în prestarea serviciilor dominale, e iarăşi peste tot linişte. Vicecomitele Zejk propune să fie trimis căpitanul Riclrard din regimentul Orosz ca să publice şi acolo că conscripţia e fără valoare. In cercul Zarandului, în sfîrşit, vicecomitele neavînd relaţii despre liniştea plebei, publicaţia să o facă tot căpitanul Richaird. Din toate acestea se poate deduce că mişcarea plebei într-jatîta s-a redus, că de o asemenea tulburare fie a liniştii, fie a securităţii publice de prezent nu poate fi vreo teamă. Dar cum vreunul din corifei uşor *&r* putea aţîţa tulburare în plebea oare nu-şi dă seama, dacă nu e reprimată de la început, vioecomiţii să dispună ca vicejuzii nobililor să observe cu ochi vigilenţi orice vorbă, faptă a plebei şi din opt în opt zile să refere totul Tablei comitatului, şi dacă ar observa şi cea mai mică mişcare să o supună Tablei circumstanţial, şi nu numai în general cum obişnuiesc să o facă 'uneori[255].

Astfel Guvernul adresîndu-se, cu diata de 19 octombrie, eomitaitului, se arată convins de raportul secretarului său că plebea s-a liniştit. 11 îndrumă doar să se ţină de ordinele primite, corifeii, dacă cei din Măceu i-nau indicat sau dacă se găsesc închişi, după opt zile să fie lăsaţi liberi, cu îndemnul să se ferească de a mai da asemenea semne de împotrivire, altfel se expun la grele pedepse. Investigarea exceselor domnilor pămînteşti de care se plîng supuşii, oare se face împreună cu locotenenituâ Kailyănyi (Galiami), n-a sosit încă[256]. Ignorează ceea ce spune secretarul că n-a putut afla ce se petrece în Zarand. Şi tocmai aci se ascundea primejdia!

Lucrurile nu erau privite ou gravitate nici 'la Viena. Cancelaria, în urma raportului Guvernului şi a constatărilor trimisului gubernia!, îşi exprimă speranţa că „întrucît formali nu s-<a ajuns la răscoală", „justele dispoziţii luate pînă acum vor duce la rezultatul dorit". Faţă de popor, recomandă şi ea, să se procedeze cu blîndeţă, mai sever pedepsind numai pe instigatori şi pe ucigaşi. Iar banii luaţi pentru conseoere să se restituie, socotindu-se în darea comunelor respective. In sfîrşit, reproşul: dacă comisarul de război ar fi avut mai mult cumpăt la conscriere şi comandanitul general mai multă precauţiune în darea ordinelor sale, poporul n-ar fi avut prilej de excese[257].

împăratul în hotărîrea sa reduse şi din propunerea Cancelariei: deoarece lucrurile s-au liniştit şi încheiat să nu se mai facă în continuare

[235] Guv. Trans., 1784, nr. 9787.
[256] Arh. Comisiei, I, 32—33.
[257] Szilâgyi, p. 45; Densuşianu, p. 132.

ici o cercetare, întrucît comandantul general şi comisarul de război din lba Iulia au greşit tot atît ca şi supuşii căzuţi în asemenea rătăcire. i altfel, autorităţile să fie îndrumate să se poarte ou supuşii lor mai man, să nu fie siliţi ca ei înşişi să-şi schimbe starea[258].

Comitatul Hunedoarei însă, mai temător nici acum nu se lasă înfet de aparenţe.

Cornițele suprem, baronul Ioan Dornemisza, în raportul său oătră uvern, la 26 octombrie, tulburarea plebei româneşti o vede cu venirea rnii fie stinsă, fie mocnind numai în cenuşe. Probă şi vorbele aruncate ; unii, relatate de viceoomitele cercului de peste Mureş, că trecând iari, la primăvară pornirea plebei româneşti va erupe cu şi mai mare pure, periclitînd liniştea publică. (Se referă desigur la prezicerea preo-.lui din Rapolt). Şi răului i s-ar putea găsi un remediu. Cere miliția •omisă pentru iernat în comitat. Obştea Măoeului nici ea nu s-a înimetat să extrădeze pe autori şi corifei. Că nu s-a ajuns la îndreptarea •leloir de care se plîng supuşii, de vină e armata, în speţă locotenentul allyânyi, din pricina căruia s-a întrerupt investigaţia[259].

Cu data de 27 octombrie apoi Comitatul relatează Guvernului că rănii, în afară de unii mai porniți dintr-un sat sau din altul, deschis 1 puţin nu se opun administraţiei publice şi slujbelor domneşti. Aproindu-se iarna pare să se fi reaşezat liniştea. în sufletul lor însă stăruie dărătnicia dinainte, aşteaptă numai prilejul, oare, ivindu-se, e de teut să nu erupă în şi mai mari lucruri. Ţăranii nu cred că oprirea oonripţiei e cu ştirea împăratului, cred că ordinele sînt opera numai a imnilor şi dregătorilor, speră mereu să primească arme. Dovadă Geoaul, oare după publicarea nulităţii conscripţiei ar fi trimis oameni la auritatea militară din Alba Iulia să ceară înscrierea dacă nu i^ar fi îmedicat căpitanul Richard. Cei din Cigmău, după ce la publicare au x>mis ca pe viitor să fie ascultători, în ziua următoare, în tîrgul din răştie, asociindu-se cu cei din Acmar, au strigat că nu dau crezare iblioaţiei comisarilor, că ei vor să fie soldaţi şi pentru aceasta vor triite deputaţi la curtea împăratului. Pentru a scoate din minţi această edinţă, cornițele suprem 'cutreieră însuşi saltele. Comitatul propune să delege de Guvern un ofiţer superior sau un general, iar din partea vilă un dregător bucurîndu-sc de suficientă autoritate, oare să le puioe nulitatea conscripţiei şi să liniştească spiritele. Să fie pedepsiţi lemplar aţîţătorii şi corifeii sau alţi renitenţi. Şi, iarăşi să se aşeze intru iernare în comitat cîte o centurie de pedeştri şi o jumătate de urma" ecvestră în fiecare cerc[260].

---

^8 Szilâgyi, p. 45—46; Densuşianu, p. 132—133. „Da die Sache bereits gestillt beendigt ist, so ist keine weitere Nachforschung mehr anzustellen, und hat s treneral-Comando und der Kriegs-Commisăr in Carlsburg nicht mehrer als 2 n'k^te_rt^anen' so einen solchen Wahn genommen haben, gefehlt. Ubrigens ist n Obrigkeiten aufzutragen, mit ihren Unterthanen mens^hlicher umzugehen, und - nicht zur Verânderung ihres Standes zu vermogen. Joseph", Szilâgyi, p. 46 note.
•mumcarea Cancelariei din 4 oct. în latineşte. Guv. Trans., 1784, nr. 9679.
» Guv. Trans., 1784, nr. 10171.
*° Arh. Comisiei, I, 30—31.

Se vede, atrmiata destinată să ierneze în comitat încă tot nu sosise.

Ţăranii, de pe Valea Haţegului mai ales, alergau la vioecolonelul Kp cu plîngeri împotriva abuzurilor domnilor pămînitești. A trebuit să se instituie o comisie mixtă militară^civilă, de investigaţie. In protocolul încheiat ia Deva, 28 octombrie 1784 se semnează din partea armatei locotenentul primar Avram Kallyânyi, din partea comitatului asesorul Ludovic Kozollyai. Cercetarea a ţinut mai mult, protocolul e lung. Plângerile se îndreaptă înainte de toate împotriva robotelor excesive, diar şi a altor abuzuri: ingerinţe, injurii, bătaie eu 'trimiterea apoi la împăratul să le-o ia etc. Răspunsuri, justificări, acuzaţii găsesc la toate[261]. Rezultat, cel obişnuit. Remedii cu atit mai puţin, acum nici nu mai aveau cînd să vină. Asemenea rezultate puteau în schimb să aţîţe.

Pentru Comandamentul general nu putea fi vorba desigur de renunţare la eonsoriere, decît de o amînare pînă la restabilirea liniştii. Şi această linişte pentru el, şi mai mult decît pentru Guvern, era un fapt dovedit. încă la 17 septembrie Comandamentul vorbeşte de conscrierea de probă a soitelor Tălmaciu şi Boita de la graniţa de sud a Transilvaniei, care va trebui făcută, şi care să fie urmată de oonsoriarea satelor care vor trebui să cadă în graniţa militară.

Spre sfîrşitul lui octombrie intenţia se concretizează.

Avem propunerea, respectiv opinia Guvernului din 26 octombrie prevăzînd numele locurilor (lista lipseşte) în vederea 'reglementării, consolidării şi separării miliţiei de graniţă, cu indicarea Tablelor continui şi dregătorilor sub a căror jurisdicţie cad, cu ordinul ca ele, Tablele şi dregătorii să dea în toate chipurile mîna de ajutor comisarilor eonscriptori, să transpună şi să publice patenta anexată în limbile maghiară, germană şi română comunităţilor oare urmează să fie conscrise, lămurindu-le că prin conscripţie să rămînă în starea în oare simt, să fie cu supunere atît magistratului cît şi domnilor pământeşti[262] (desigur pînă se va hotărî asupra sorţii lor).

In acest sens se adresează Guvernul, cu aceeaşi dată de 26 octombrie Comisariatului suprem provincial, referindu-se acum la executarea decretului regal din 31 ianuarie *„fine regulationis, solidationis et excorporationis" „I. Militiae in hoc Principatu Limitaneae".* După ce subcomisarii conscriptori vor fi terminat conscripţia de probă a satelor Tălmaciu şi Boita, să se procedeze numaidecît la oonscrierea şi a celorlalte sate, după instrucţiunile date[263]. în acelaşi sens se adresează şi comitatelor Hunedoara cu Zarandul, Sibiu, Făgăraş, Trei Scaune, Odorhei şi Turda (din care vor fi fost localităţile prevăzute). Alba lipseşte. în dreptul lor e indicat la fiecare cîte un nume, desigur a subcomisarului consoriptor. în dreptul Hunedoarei şi Zarandului numele aceluiaşi Motoc.

Pe un exemplar al patentei latineşti găsim înscrisă cu mîna aceeaşi dată de 26. Date deciderii expediţiei acestor acte e însă 28 octombrie.

Siguranţă, o nouă tentativă, de reluare a conscripţiei de o parte,

---

[261] Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 14/1785.
[262] Guv. Trans., 1784, nr. 10037.
[263] *Ibidem.*

alinişte, teamă de alta, chiar în pragul răscoalei. Izbucnirea ei se leagă aci nemijlocit de conscripţia militară, de agitaţiile stîrnite de ea, se va îzlânţui tot din plecarea ţăranilor din nou la Alba lulia pentru a se iscrie la oaste şi a primi arme.

Conscripţia militară prefigurează răscoala însăşi. In mişcare sânt pre-;nte aceleaşi gînduri de eliberare din iobăgie, de desfiinţare a nobilimii de împărţirea pământurilor ei, aceleaşi porniri naţionale.

Sînt evidente şi motivele care o generează. O aţîţă şi neconcordanţa, sensiunile dintre puterea militară şi civilă, precum şi consecinţele ati-i'dinii binevoitoare arătate de împărat, care o favorizează. Iar reme-ile nu se arătau şi nici autorităţile nu se arată deloc grăbite în cău-rea lor; sînt mai grăbite în a recomanda sau a cere sancţiuni.

Ţărănimea antrenată în mişcare îşi dă seama mai bine acum şi ea : puterea ei, de teama pe oare o poate trezi în adversar. Acest prim Inst deschide drumul pentru următorul, mult mai puternic, pentru răs-ala însăşi.

Cu agitaţiile în jurul conscripţiei militare cercul acţiunii s-a lărgit •nsiderabil, s^a extins şi asupra iobăgimii de pe domeniile nobiliare şi nenînţa să ia cu sine toată iobăgimea Transilvaniei. Problematica ac-ini s-a lărgit şi ea la aceleaşi proporţii, s-a ridicat la problema iobăgiei genere. S^a lărgit şi cercul de operaţie a „poruncii împăratului", îm-iratul a dat o mulţime de porunci — ştiu ţăranii — pentru uşurarea racilor, dar domnii le ascund sau nu le execută. De aceea acum a dat iruncă să se militarizeze toată ţara, să-i scape de iobăgie, ei să nu mai să slujbe domnilor, ci numai împăraitului. Fuziunea celor două pla-ni de luptă, ale iobăgimii din Munţi şi ale iobăgimii de la cîmpie, *î* celei camerale şi ale celei nobiliare, de-acum se va face repede. Se face înainte de toate în Zairand, ţinutul nobiliar cel mai apropiat şi 1 mai legat de domeniile camerale. Munţii şi Zarandul vor da şi eon--cătorii. Îşi vor lărgi de-acum sfera de acţiune şi numele lui Horea, şi or-uncile" lui.

Gîndul răzvrătirii însuşi va îcreşte considerabil în proporţii, ţin-id la o răzvrătire generală. Semne nenumărate prevesteau furtuna, oagul Aynam Chirilă din Ardeova auzise încă de cu vară din gura >ţilor la Abrud că „nu-i miodru să nu bată Dumnezeu ţara asta!"[264].

---

264 Arh. St. Cluj, corn. Turda, 1784, nr. 654.

1. ACŢIUNEA ŢĂRANILOR

ÎN ZARAND

Teama comitatului Hunedoara se dovedi deplin întemeiată. Autorităţile centrale, Guvernul, Cancelaria, împăratul însuşi prea se grăbiră cu liniştirea de sine. Raportul lui Ştefan Koszta se dovedi şi el prea liniştitor, iar Guvernul trecu prea uşor peste rezerva făcută de el pentru satele de dincolo de Mureş, care nu vor să se supună, şi tocmai pentru Zarand, asupra căruia el nu s-a putut informa.

Comitetul Hunedoara avea deplină dreptate: liniştea nu s-a restabilit, agitaţia continuă; şi pe unde s-a restabilit e numai aparentă. Ţăranii nu se împăcau deloc cu anularea conscripţiei, vestită de autorităţile civile. Se făcuse doar de armata împăratului, oare nu o putea face fără porunca lui. Dacă s-ar fi făcut fără porunca împăratului, ofiţerii care au făcut-o ar fi fost pedepsiţi. Dar aceasta nu s-a întâmplat. Mai mult, ofiţerii care asistau la publicarea opririi conscripţiei nu o declarau clar, cum o făceau autorităţile civile, că nu e vorba numai de o oprire, ci de anularea ei cu totul. Armata nu sie arăta în deplin acord cu autorităţile, în dosul acţiunii oficiale ofiţerii lăsau desigur ţăranilor să înţeleagă că sistarea e numai temporară, că ei totuşi vor primi arme. în ochii ţăranilor se învedera încă o dată că împăratul vrea să le dea arme şi să-i scape de iobăgie, numai domnii se împotrivesc.

Credinţa ţăranilor nu era cu totul fără temei. Ordinul de extindere a miliţiei de graniţă exista şi el trebuia executat. Consarierea s-a sistat penitru că a mers prea departe şi a produs tulburări neaşteptate. Trebuia aşteptată liniştirea ca să fie reluată cu mai multe precauţiuni. Se plănuia pe luna octombrie. Că pregătirea era în curs, mărturie stă ordonanţa imprimată a Guvernului, chiar din octombrie 1784, pe oare în locul datei, lăsat gol, vedem introdusă cu mîna ziua de 26.

Patenta, referindu-se la porunca împăratului din 31 ianuarie **1784** de a oonserie anumite locuri şi sate dinspre graniţă, însemnate de el, pentru oare oonscriere s-au numit (acum) comisari speciali provinciali (civilii), militari şi camerali, porunceşte locuitorilor satelor numite să primească totul ou linişte, pace şi supunerea cuvenită, atît în cursul conscripţiei cît şi după aceea să fie cu ascultare către dregătorii comitatului şi a cercului lor, satele iobăgeşti către domnii pămînteşti şi dregătorii lor, după obiceiul şi datoria care o au nu numai să-i asculte, dar şi să-şi împlinească toate slujbele şi prestaţiile cu care sînt datoiri, aşteptînd în linişte, în starea lor de pînă acum, ceea ce va hotărî împăratul,

L nădejdea deplină că dacă se vor pucnta potrivit ou voia lui, cum se ivine unor iobagi credincioşi şi ascultători, va fi spre binele lor, dacă ix, să se aştepte la grea pedeapsă pentru faptele lor[1].

Textul e evident reluat în funcţie de cele întâmplate, ia preoauţiu-,le de rigoare. Oare erau locurile şi satele indicate, nu ştim încă. Nu im încă nici dacă a ajuns să fie răspîndit, data de 26 e prea apropiată ; răscoală, iar versiunea lui germană are imprimată drept dată luna jiembrie ou spaţiu liber pentru introducerea zilei[2].

Va fi ajuns în vreun fel sau altul svonul reluării conscripţiei sau nu la urechile ţăranilor? Fapt e că ei n-^u renunţat la gîndul că totuşi vor •inii arme. In Munţi — se spune — acum Horea însuşi agita în acest ns. In Ardeal, se zice că spunea el, iau sosit mai multe porunci ca bagii să nu mai facă atîtea slujbe ca pînă acum, dar domnii şi dregă-rii nu vreau să le aducă la cunoştinţa lor şi să le împlinească, de eea împăratul vrea să militarizeze toată ţara, să-i scape de iobăgie să le dea iarmie; că împăratul nu ştie de o mulţime de dări, pe care ■^au aruncat în spinarea iobagilor numai nobilii şi funcţionarii.

In mulţimea de acte, care ne dezvelesc copios agitaţiile din jurul nscripţiei militare, numele lui Horea nu apare. Numele lui nici nu iţea avea încă o circulaţie atît de largă. Acţiunea lui era legată de unţi, de cercul restrîns al domeniului Zlatnei. Şi mai precis, de cer-rile lui de sus şi de mijloc. Plîngerile şi revendicările acestora le re-ezenta şi în călătoriile sale la Viena.

Dar ceea ce surprinde mai ales e cît de puţin iau preocupat pe auto-âţi agitaţiile din Zarand, cît de puţin apar ele în belşugul de acte ; comitatului Hunedoara, din oare Zarandul făcea acum parte. Zaran-l însă era numai de curînd ataşat Hunedoarei prin reforma adminis-itivă .recentă a împăratului Iosif, nu e mirare că i se dă mai puţină ;nţie. Autorităţile, copleşite de întinsa mişoare din afara Munţilor, au ipat în acest moment din obiectiv un focar primejdios, chiar pe cel i oare avea să izbucnească focul.

Actele ulterioare, ale răscoalei, pomenesc adesea de hotărîrea ţăra-ior de a se răsoula ia o dată anumită în primăvara următoare, la 1 sau 24 mai, la care dată să se ridice deodată toate satele, să-şi ucidă prin rprindere fiecare pe domnii săi pămînitești.

Preotul reformat din Orişcior spune că a auzit de la Adam, fiul duvei preotului român Măria Popa, că dacă juzii nobililor *n-^ar* fi ins la Cuirechiu pe Horea (!), răscoala aceasta n-ar fi fost acum, ci la Ion (la Bobotează), eînd iobagii fiecare şi^ar fi omorît pe domnul său, nu numai atît, dar pe toţi ungurii, nici măcar un copil să nu mai nînă[3].^ Textele vorbesc chiar de o conjuraţie a conducătorilor în aoest îs[4]. Răscoala ar fi izbucnit realmente mai curînd decît voiau ei, în-un timp mai puţin potrivit, în pragul iernii.

---

iu* Arh- Istoricâ, Ordonanţe imprimate, 26 oct. 1784. Text în limba maghiară, lb. germană.

* *Ibidem.*

' Arh. Comisiei, nr. 227. " '

Szilâgyi, p. 48—51; Densuşianu, p. 144—145.

hn

h

Actele nu ne dau vreo probă concretă despre acestea. Gîndul răscoalei însă desigur nu lipsea. Anularea conscripţiei militare trebuia să-l concretizeze. Nu lipseau acum nici avertismentele, ameninţările. Desfăşurarea răscoalei venea să demonstreze şi ea că o înţelegere prealabilă între conducători trebuia să existe; o demonstrează promptitudinea izbucnirii, simultaneitatea mişcării, concordanţa lozincilor. Mirajul eliberării din iobăgie, în ochii ţăranilor era pe punctul de a deveni realitate, o voia în gîndul lor şi împăratul, piedică au fost numai domnii. Pornind din nou spre Alba Iulia după arme, ţăranii îşi făceau desigur o socoteală simplă: dacă şi acum se opun domnii, vor şti ei să răspundă şi în alt chip, se vor ridica şi îi vor nimici. Vor ajuta astfel şi pe împăratul care nici cum nu biruie cu ei. Ei îl împiedică doar şi pe împăratul de a-i elibera şi de a-i lua în slujba sa. De aci nu era decîit un pas pînă la lozinca purtată de la un capăt la oltul al răscoalei: ou voia şi porunca împăratului!

împrejurările în oare au pornit ţăranii spre Alba Iulia sînt relatate sau imaginate în felurite versiuni, azi mai greu de controlat — o (reconstituire directă azi nu mai e posibilă — dar se deosebesc mai mult în amănunte deoît în esenţă.

Să ascultăm mai întîi relatarea comitatului Hunedoara, mai în măsură de a apropia, prin aparatul său, adevărul. Ziua de 28 octombrie era zi de tîrg de săptămînă în Brad. La tîrg veni şi Crişan[5]. Ca să nu fie observat de autorităţi, el s^a ascuns sub podul de peste Gris. De aci chema rînd pe rînd la sine pe români, încredinţîndu-i că Horea ar fi adus de la împăratul poruncă să li se dea arme. Ca isă aibă toată încrederea în spusele sale, le arăta o cruce de aur zidind că Horea a primit^o de la împăratul însuşi drept scrisoare de încredinţare. Ii chema totodată ca în dumineca următoare, care era ultima zi a lunii octombrie, românii să se adune în număr cîit mai mare cu putinţă la biserica din Mesteacăn, ca cel 'mai potrivit loc pentru mulţime, să asculte porunca împărătească[6].

In acea zi de duminecă se adună la biserica din Mesteacăn o mulţime neobişnuită de români — cum se exprimă comitatul. După ce preotul din Mesteacăn sluji liturghia, Crişan comunică mulţimii că Horea are poruncă de la împăratul să conducă pe români la Alba Iulia să primească toţi arme[7].

Relatări diverse redau în felurite chipuri cele vorbite aci, culese fie din mărturii directe, fie din auzite sau din alte colportări. La Mesteacăn s-au adunat vreo 600 de oameni. Crişan a venit în haine zdrenţoase, cu încă unul — spune Giurgiu Marcu din Crişcior[8]. Aci — după relatarea judelui nobililor sau viceeomitelui Ladislau Pop — el arătă poporului adunat o cruce de aur, şi o scrisoare, zicînd că Horea n-a putut veni fiind bolnav, dar că 1-a încredinţat pe dînsul şi pe soţul său să le aducă la 'cunoştinţă că el a isosit numai de ourînd de la Viena şi că

---

[5] în textul comitatului: *Kloszka Dsursz vocatus.*

[6] Memoriul mare al comitatului Hunedoara din 24 dec. 1784. Orig. în Arh. Comisiei.

[7] *Ibidem.*

[8] Depoziţia lui din Crişcior, 1 febr. 1785. Arh. Comisiei.

npăraibui i-a dat crucea şi scrisoarea să îndrume pe toţi iobagii din 'ransilvania la Alba lulia pentru a primi arme[9]. Căci la Alba lulia sosit o poruncă să primească arme şi să fie grăniceri. împăratul lasă i voia fiecăruia să fie soldat sau să rămână iobag. Dar şi celor care or să rămînă iobagi, la Alba lulia li se scad sarcinile iobăgeşti şi da-;ia, ei nu vor avea să facă domnilor mai mult de o zi pe Isăptămînă, pe aiceea cu plată. La Alba luilia li se va publica apoi şi o nouă aruncă împărătească[10].

E ceea ce relatează baronul Josika la 6 noiembrie, la Sibiu, în rma informaţiilor luate de el în Zarand, unde se găsea în acest timp, i oaspete al nobililor Hollaki. In ziua târgului din Brad, 28 octombrie, >i oameni necunoscuţi se ascundeau sub podul Grisului. Unul ieşea pe cîte un ţăran care venea de la târg îl chema la sine zicîndu-i: jocmai acum a venit de la Viena un supus fiscal al Zlatnei de la lălţatul împărat şi v-a adus poruncă, să trimiteţi trei oameni de fie-jre sat să o ascultaţi în 31 august, în Mesteacăn, la biserica de acolo" - ziua de 31 căzând chiar dumineca. Omul trebuia să o spună altui n, din alt sat, oare să o ducă mai departe fără să afle dregătorii. Au struit astfel pînă seara vreo 200. Duminecă ţăranii adunîndu-se la esteacăn şi biserica fiind neîncăpătoare, *s-^asu.* strîns în afara bisericii au aşteptat pînă pe la orele douăsprezece (evident pînă s-a terminat ijba). înfăţişîndu-se cei doi, unul din ei le prezentă porunca împără-ască astfel: „Fiecare din voi puteţi dacă vreţi să slujiţi domnului stou, dar numai o zi pe săptămînă sînteţi obligaţi, şi aceea domnul nuntesc trebuie să v-o plătească cu 30 de oreiţari. Cine însă nu vrea slujească domnului său pămîntesc, e poruncă de la împăratul să i dea arme, poruncă oare a şi venit la dregătorii din Alba lulia. Şi vă dau sfatul să luaţi armele, prin care veţi scăpa şi de dare, şi ţi împărţi între voi şi pămînturile alodiale ale domnilor pămînteşti". . acesitea unul din mulţime exclamă: „Da bine, de unde ne spui asta, semn ai oa să credem că astea sînt poruncile Înălţatului împărat, să le creadă toată ţara". Atunci unul din ei scoase de sub haină cruce tare aurită şi zise: „Credeţi în asta?" La oare toată mulţimea damă: „Credem". „Dacă credeţi, veniţi şi urmaţi-mă". Mărturiile vor-îc misterios, de un om ascuns de preotul din Mesteacăn în biserică, jurămintul oare s-a făcut acolo fără să mărturisească ce jurămînt, o diplomă aurită, citită de popa, dar fără să vrea nicidecum să spună le-a citit. Şi-apoi baronul relatează cele întîmplalte la Curechi, Criş-r, Ribiţa, Brad, etc. omorurile, prăzile, inicendiile, fuga. Fugit e şi La-lau Pap. Şi, firește, propriile pagube din Brănişoa. De reţinut că lfgang Hollaki i-a povestit ceea ce a auzit de la Ladislau Pap, că luctorul prim vorbeşte şapte limbi, şi după spusele ţăranilor poartă

•.. „quatenus universos M. huius Transilvaniae Principatus Jobbagiones am Carolinam ad suscipienda arma inviaret". Raportul vicecomitelui Ladislau > «un 1 nov. 1784, Mike, *Hdravilăg,* p. 143. Densuşianu, p. 153—154.

în mină o cruce aurită. Cum vorbeşte atâtea limbi, poaite să fie cunoscutul Salis — conchide baronul[11].

înaintea lui Ioan Piuairiu Molnar, Giurgiu Maircu din Crişcior, la întrebarea cum au început „vrăjbile", mărturiseşte simplu în graiail lui ţărănesc: „Ne-aiu dat sămn Horea oa să ne adunăm în cîmpuil Mesteacănului, ne-a scris el cum are putere de la împăratul să ne adunăm toţi acolo, că are poruncă (porunci) să ni le dea afară, şi ne-au întrebat cu domnii au cu împăratul vom ţine, şi care vom ţine cu împăratul să meargă ou dînsul la Bălgrad, ca să loăm poruncă. Şi aşa au jurat toţi lîngă biserica Mesteacănului, că acum să va alege sluji-vom domnilor au ne va da arme sau alte porunci de la domnul comendaş.. ,"[12].

După o descriere a lui Iosif Benko, Crişan venind pe la amiazi la biserica din Mesteacăn s-ar fi adresat astfel mulţimii adunate: „Voi v-aţi scris în vară cătane, acum să veniţi cu mine la Bălgrad să primim arme şi să ni se dea dreptatea noastră". (Adică ordinele care s-au dat în favoarea lor). în timp ce vorbea, scoase din traistă o cruce de lemn zugrăvită, parte aurită, arătînd-o mulţimii: „Iată acesta e chipul împăratului şi semnul că împăratul vrea ca voi să fiţi cătane". A început apoi să vorbească despre sfinţenia crucii, spunînd între altele: „Voi credeţi în cruce, pe ea v-aţi botezat pe ea juraţi". Şi multe asemenea le-a spus. La urmă le-a poruncit ca a doua zi, adică luni, care e 1 noiembrie, să vină din fiecare sat, după mărime, cîte cinci, şase, ba şi zece, cu pregătirea cuvenită, la Curechiu, căci el îi aşteaptă şi de acolo îi duce la Alba Iulia să ceară arme[13]. Le-ar mai fi spus că Horea îi aşteaptă la Zlatna, ca de acolo să meargă şi el cu ei, că de pe valea Mureşului, încă va pleca cîte un om din fiecare casă, iar unii au şi plecat^.

După ce şi preotul din Mesteacăn întări cele spuse de Crişan, hotărîră să plece neîntârziat la Alba Iulia. Jurară cu toţii, iar preotul rosti rugăciuni ca să le fie cu noroc călătoria[15].

La urmă de toit Crişan le spuse să-şi ia merinde pe patru zile, şi luni, adică în ziua următoare, să fie la Ourechiu. Cei prezenţi au fost îndrumaţi desigur să comunice cele hotărîte şi satelor oare n^aiu fost reprezentate aci, îndamnîndu-le să trimită şi ele fiecare oameni la Oumechiu. Din Mesteacăn unii plecară apoi spre Vaca, unde să rămână pentru noapte[16].

Cîte fantezii nu se vor fi colportat apoi în jurul adunării. Fostul tricesimator din Hălmagiu, Mihail Makay de pildă, scrie la 15 noiembrie drept din Oradea, că la Mesteacăn printre români era şi un neamţ, îmbrăcat în haine nemţeşti, cu fir de aur, al cărui nume nu se cunoaşte!?. Chiar şi memoriul mare al comitatului Hunedoara din 24 decembrie vorbeşte că la

[11] Arh. St. Sibiu, Doc. Mss. Brukenthal, Qu. 1—4, nr. u.p. 376.
[12] D. Prodan, *Misiunea lui Ioan Piuariu-Molnar în cursul răscoalei lui Horea,* In „Apulum", VII/1, 1968, p. 564.
[13] Mike, *Az Olăhokrâl,* p. 287 (4—5).
[14] Densuşianu, p. 155—156.
[15] *Ibidem,* p. 156. Arh. Comisiei, **I, 346—350.**
[16] Densuşianu, p. 156.
[17] Mike, *Az Olăhokrâl,* p. 1.

adunare era şi un strein, necunoscut, care nu se arăta poporului. Horea nu e sigur că era de faţă — spune textul — era însă sigur Cloşca. El a fost şi la tîrgul de la Brad (!) şi a anunţat adunarea ascunzîndu-se sub podul de peste Criş. El a proclamat şi la Mesteacăn că Horea a fost încredinţat de împăratul să conducă pe români la Alba Iulia pentru a lua arme cu care să şteargă şi să nimicească cu totul pe ungurii8. ln raportul său către contele Jankovich din 25 noiembrie comitatul ştie că Horea însuşi a fost acolo, el a proclamat că pe el l-a încredinţat împăratul să se îngrijească ca ungurii toţi să fie omorîţi şi şterşi de către neamul ro-

Dar asupra adunării de la Mesteacăn ne informează iarăşi Crîşan şi, în interogatoriul oare i s-a luat de Comisie la Alba Iulia. Adu-;a'de la Mesteacăn el a poruncit-o. Cu prilejul tîrgului de la Brad întîlnit cu mulţi oameni din mai multe sate oare i-au spus că e >ul să ia armele de la Alba Iulia şi ca el să le fie eonduicătarul (oodantul). După aceea i-a convocat pentru dumineca viitoaire la bi-:a din Mesteacăn. S-au adunat acolo mai bine de o sută de oameni ient diminuiază!) cînd el a venit la amiazi în faţa poporului ou o e mică de lemn frumos zugrăvită. Poporul l-a primit ou bucurie, îaire prilej s^a hotărît ca această cruce să le slujească tuturor de *?* şi ca mergînd spre Alba Iulia să mu treacă prin Brad, fiindcă acolo Lese mulţi nobili şi aceştia îi vor opri, ci prin Vaoa şi Zdrapţi la :chiu, unde să petreacă noaptea. După aceea să ia drumul prin ,ţi pînă la Ampoiu şi pe urmă pe drumul de ţară spre Alba Iulia, i sfîrşit acolo să devină grăniceri şi să ceară puşti. Au mai hotărît acă li se vor da puşti la Alba Iulia, el să înveţe poporul de cele ostăîn limba românească, pentru oa acesta să înţeleagă apoi mai uşor işirile date de ofiţeri în limba nemţească. La aceasta a fost înnat de popor pentru că el a fost soldat în .regimentul contelui lai. Pentru osteneala 'lui avea să fie răsplătit de fiecare sat în

Aşa se petreoură cu aproximaţie faptele. Indiferent în ce măsură ist reconstruite ulterior, esenţial e că ţăranii au hotărît să pornească nou, acum nu satele individual, ci reprezentate în masă, spre Alba pentru arme, decişi acum, desigur, să răspundă după gîndul lor vor fi încă o dată împiedecaţi.

A doua zi, luni, 1 noiembrie, ţăranii din multe sate se adunară, se înţeleseseră în ajun, la Cureehiu, unde înoptară. Mulţimea cresoonsiderabil, veniră ţărani cu preoţii lor şi din sate oare nu fusereprezentate la Mesteacăn, mulţimea nu mai încăpu să doarmă în) parte ieşiră să doarmă în cîmp.

Autorităţile însă, încă din ziua precedentă aflară de adunarea din eacăn. Vioecomitele substitut al Zarandului, Ştefan Hollaki, dînd şi

---

* *Tesaur de Mon. Ist., IU,* p. 378—379.

* Caietele, XXXIII, f. 12—13.
Interogatoriul lui Crişan din **2 febr.** 1785, în Arh. **Comisiei.** Versiunea roîscă la Ioan Fruma, *Horia,* ***procesul şi martiriul,*** **Sibiu, 1947, p. 169—170.**

el relaţii asupra adunării din Mesteacăn, ia primele măsuri. In ultima zi a lui octombrie — scrie el — petrecea fără griji cu baronii Josika. Abia a doua zi, la 1 noiembrie, aflîndu-se cu oaspeţii săi la masă, află de adunare şi că motul amăgitor Horea, făcîndu-se bolnav, a trimis acolo în locul său pe Cloşca (!) şi pe Orişan Giurgiu. Acolo întnebînd mulţimea adunată pe cei doi dacă e adevărat că împăratul a dat poruncă să li se dea arme, unul din ei arătînd o scrisoare cu litere mari şi ridicând o cruioe aurită, spunînd că Horea n-^a putut să vină, strigară poporului că Horea trimite vorbă şi întăreşte prin ei, că umblînd la maiestatea sa a primit scrisoarea şi crucea, ca mergînd împreună cu el la Alba Iulia, unde a sosit din nou poruncă, să primească arme şi să fie scăpaţi de iobăgie. Şi daoă nu le-ar da crezare, să urmeze crucea şi să pornească de acolo la Alba Iulia, unde vor simţi adevărul şi puterea semnelor arătate de ei.

Oe diplomă sau ce scrisoare li s-a arătat aci ţăranilor, privilegiul bisericii greceşti din Steyerhof, privilegiul de tîrg al Bradului sau altele bănuite, pînă azi nu s-a putuit stabilii. Un lucru însă e sigur: diploma nu conţinea cele spuse ţăranilor.

In aceeaşi zi de 1 noiembrie vicecomitele Hollaki alarmează comitatul eă o mare mulţime de români s-a adunat la Mesteacăn, unde s-au conjurat sub conducerea unui anume Horea din Cîmpeni să nimicească neamul unguresc şi nobilimea. Pentru prinderea corifeului a trimis trei vioejuzi ai nobililor ou nobili din Crişcior, iar pentru împiedicarea „tumultuaţiei" să se trimită cit mai grabnic ajutor militar[21].

Se grăbi să ia nurnaidecît măsuri. Alarmat — cum el însuşi mărturiseşte — trimise repede trei juzi ai nobililor să liniştească poporul şi să prindă pe agitatori. Plecă şi el într-acolo, dar în Baia de Criş află că ţăranii plecaseră din Mesteacăn şi juzii nobililor sînt pe urmele lor. Aşa se întoarse noaptea tîrziu acasă. în drum însă înltîlni pe întunerec mai multe cete de ţărani mergînd în graba mare. înitrebîndu-i unde şi pentru oe merg? fu surprins de răspunsul lor temător că sînt chemaţi cu porunca împăratului îa Ourechiu[22].

Juzii nobililor venind în Crişcior duminecă spre seară voiră să ridice şi nobilime să meargă la Curechiu pentru prinderea lui Horea, la cea ce şi el, Ştefan Krisitsori, a zis să nu meargă noaptea, căci acolo românii adunaţi vor fi mulţi şi dacă atacă noaptea nici nu vede omul din oaire pante să se apere, iar dacă trebuie să fugă prin sitrîmtoarea din jos de Cutrechiu nici nu poate. Dar au plecat totuşi[23].

Vicecomitele Zarandului Ladislau Pap se grăbi şi el să prevină provizoratul din Zlatna de noua întîmplare. în aceeaşi zi de 1 noiembrie îi dă de veste că ieri un oarecare „impostor nesăbuit" ou mai mulţi locuitori ai cercului s^au adunat la Mesteacăn, unde le-a arătat o cruce aurită şi o cânte pe care le^ar fi dat-o împăratul în înţelesul ca toţi iobagii principatului să meargă la Alba Iulia să primească arme. Noap-

---

™ Caietele Densuşianu, XXXIII, f. 61. *n*

Ibidem, XXXI, f. 32—35.

[23] Scrisoarea asesorului Ştefan Kristsori din 3 nov. 1784. Guv. Trans., 1784, nr. 10 324.

i 'trecută astfel mulţi au plecat spre Zlatna, unde îi aşteaptă alt coeu, Horea. Provizoratul să ia măsuri pentru prinderea acestor irnîitori, ca nu cumva această mişcare să nască în plebea ţărănească a şi mai mare[24]. Şi tot aşa va fi pus în cunoştinţă şi comitatul.

După oe-i căutară pe ţărani la Mesteacăn, juzii nobililor -trimişi, Mi-H Gal din Baia de Gris şi Farkas Nalâczi din Brad, îi ajunseră noaptea ziu în Gurechiu. Luaseră ou sine şi cîţiva soldaţi, iar pentru a isli unde se află conducătorul, trimiseră înainte pe gornieul Petru na din Crişcior. Acesta descoperi locul, căci întors împreună cu cei juzi ai nobililor veniră de-a dreptul la casa unde dormea Grişan, gîndul să-l prindă. Prevenit — după cum însuşi mărturiseşte în erogaforiul său — de o femeie de sosirea juzilor şi soldaţilor, fugi. di nobililor strigară soldaţilor să tragă în urma lui. Oamenii din •opiere atunci dădură chiote de alarmă, traseră clopotele. Mulţimea adună numaidecît, cu bite, cu pietre şi cu ce apucă tăbărî asupra ar doi juzi şi îi ucise pe loc, dezarma şi bătu pe soldaţi, făcîndu-i ii scăpaţi. După mărturia unuia din soldaţii bătuţi, pe doi soldaţi ix bătut cumplit şi i-au luait sub nume să-i 'ducă cu ei la Alba Iucăci doar ei ţăranii n-au nimic împotriva împăratului, de ce să fie oăriţi de soldaţii lui[25]. Prinseră şi pe Petru Cară, pe oaire, la porunca Grişan, îl loviră şi pe el de moarte.

In dimineaţa următoare, marţi 2 noiembrie, Grişan adună pe ţărani D cruce afară din sat. Aci le arătă din nou scrisorile de la Mesteacăn, îndu-le să meargă mai departe la Alba Iulia, să primească arme. Dar urma celor întîmplate, ţăranii nu se mai simţeau îndemnaţi să argă mai departe, îşi simţeau acum familiile de acasă în primejdie. Şi' Alba Iulia — se întrebau acum ei — cine avea să-i mai înscrie sau Le dea arme după asemenea faptă? Declarară că nu vor să mai conti-! drumul. Atunci Crişan îi conduse la biserica saltului, unde le conică porunca caa nouă: după ce noaptea trecută s-a înitîmplait tăîrea asupra lor şi au fost ©moorîţi 'cei doi juzi ai nobililor şi un gorpoporul să-4 urmeze pe el, să ucidă pe toţi domnii, nobilii şi unii şi să le prade toate averile şL bunurile[26]. „Nu vă speriaţi, fiindcă am poruncă de la împăratul de a prăda şi omorî pe toţi ungurii — mai vorbit el poporului îngrijorat de omorurile din acea noapte[27].

în interogatoriul său, punctul 10, Crişan vine şi cu o altă versiune, întrebat fiind că după ce el şi toată adunarea au întîmpinat această piedică ce-au făcut? Răspunse: s-a hotărît ca (după cum au învăţat din această întîmplare) dacă ungurii se împotrivesc împlinirii poruncii împărăteşti, anume ca oamenii conscrişi la Alba Iulia să primească arme, poporul adunat se va întoarce, îi vor ridica pe unguri, îi vor duce la Alba Iulia şi-i vor lăsa apoi să se prindă cu ei. La întrebarea dacă potrivit hotărîrii au luat

*[4] Mike, *Horavilăg,* p. 143 şi acelaşi, *Az Olăhokrâl,* p. 5. Guv. Trans., 1784, 26 Ăʰ; ᶜ°misiei, I, 80—83.

Declaraţia lui Adam Giurgiu din Crişcior, confirmată întocmai şi de Crirecunoscînd cuvintele ca ale lui. Interogatoriul lui Crişan, punctul 37.

Declaraţia lui Mihai Turcin din Crişcior. *Ibidem,* punctul 47. *Sn

pe unguri cu ei la Alba Iulia: N-a fost luat nici un ungur, unde i-au întîlnit s-au împotrivit să meargă cu poporul. Cînd poporul a văzut că nu-i poate duce, ba că au şi tras asupra lor, şi răsculaţii români au împuşcat, au jefuit, au ars, au prădat tot ce era unguresc. E evident o explicaţie secundară, evazivă.

Dar să lăsăm să povestească întâmplarea de la Curechiu acelaşi Marcu Giurgiu din Crişcior, în limbajul său, consemnat de Ioan Piuariu: „Şi aşa am plecat în 2 zile noiembrie dimineaţa spre 8 ceasuri la Curechiu, şi am dormit acolo, şi au venit spion de la domnii ungureşti, care ne-au văzut că ne-am adunat acolo, dar Horea căpitanu nu au fost venit cu noi, numai căpitanu Giurgiu, care au fost rînduit de Horea aicea. Dar luni spre marţi au venit sară un spion al nemeşilor şi au întrebat unde e birăul? Şi au cerut pită de la feciorul birăului, iară el au zvîrlit pita în foc, apoi au cerut vinars, şi l-au zvîrlit cu glaje cu tot, şi au întrebat unde e împărătuşul vostru să-1 mănînc, şi au băgat vătraiul în foc şi au ars pe feciorul birăului care i-a dat rachiu pre coaie şi pre gură în satul Curechiu să spuie unde e împărătuşul. Aceasta au făcut Leghin Petru hop-şitaş. Dar fiind potera răsipită nu a ştiut nimica pînă n-au tras clopotul. Noi auzind clopotul noaptea pe la miezul nopţii trăgîndu-1 satul cum că au venit nemeşii să ne omoară, ca să nu mergem la Bălgrad să ne dea valos (răspuns) după ce ne-am scris cătane. Iară noi văzînd aceasta cum că copilul birăului e ars de spion nu i-am făcut nimica, ci l-am lăsat să meargă în pace, în treaba lui, dar, s-au întors cu nemeşi, cu trei cătane, care au fost la (de) straje la perţeptoriul Ribiţei, în Ribiţa, şi s-au adunat cu mulţi nemeşi asupra noastră şi au împuşcat în noi. Iară noi le-am luat puştile noaptea şi zvîrlind şi noi dacă am văzut că nu-i glumă cu pietri, şi pe cine am lovit au fost lovit, şi doi nemeşi şi pre spionul au omorît. Dar spionul încă nu era mort, ci doi Brădeni după 2 zile l-au văzut viu. Şi căpitanul nostru a zis să mergem la Bălgrad, şi noi norodul nu am vrut ca să nu ne arză copiii, precum au zis unora. Şi aşa apoi ne-am pornit potere, şi cine au putut au luat, şi cine au vrut au şi dat în nemeşi de au iriurit"[28].

Un căpitan al lui Crişan, Vasile Zgîrciu, a înţeles şi el simplu porunca lui Crişan: „să omoare românii pe unguri unde-i găsesc, cum i-au şi omorît". De ce i-aţi omorît? — „Pentru că s^au ridicat asupra noastră şi a spus Crişan că a poruncit împăratul omorârea ungurilor"[29]. El trebuie să fie cel de al doilea, alături de Crişan, despre care vorbesc relatările, şi nu Cloşca, cum se afirmă adesea. O deducem şi din condamnarea lui, între altele acuzat fiind că la Curechiu a publicat alături de Crişan porunca lui Horea[30].

Tot simplu, dar mai ales fantezist redă lucrurile Petru Tsâki din Zlatna, locuitor înainte în Poiana (lîngă Curechiu).

[28] Orig. în Arh. Comisiei. Reprodus D. Prodan, *op. cit.,* p. 564.
[29] Ascultarea lui. Arh. Comisiei, V, 904—905.
[30] „Quod Reus Conventus cum Krisan Dsurds, uno e primariis Coriphaeo Mandatum Primarii Antesignani Hora in Possessione Kurety I. Cottui Hunyad cum Zarand unito ingremiata publicaverit", Mike, *Az Olăhokrâl,* p. 270.

In toamna trecută, într-o zi de marţi, după ce s-a luminat de ziuă mărturiseşte el — observînd în Curechiu marea mulţime de români,

s-a dus şi el îmbrăcat în haine româneşti, cu care prilej a văzut cu ochii lui pe însuşi Horea (!), cunoscut lui dinainte, cu soţul său Cloşca, amîndoi cu sumane lungi de lînă, cum poartă obişnuit popii români. Amîndoi sub aceste haine purtau pe piept cruce de aur, pe care o arătau mulţimii adunate, însuşi Horea a vorbit mulţimii în aceste cuvinte: „Fiii mei, îi porunca de la împăratu să omorîţi toţi ungurii" (Aceste cuvinte în româneşte în text)3i.

La noua poirunoă mulţimea adunată se întoarse deodată din drumul şi se îndreptă cu iuţeală spre Crişcior, punctul cel mai apropiat, unde i încă înainte de amiazi. Nobilimea de aci, luată pe neaşteptate, unii şiră să fugă, să se ascundă. Mulţi căzură însă victime furiei dezlăn-,*e*. Familia Kristyori, cea mai lovită, lăsă în urmă mai multe văduve jrfani. Andrei Krisitiyiori fu ucis şi el şi soţia lui, ou două fiice. Pură ji Adam, Toma, Samuel, loan, Gabriel Kristyori, văduva lui Mihail ■styori cu un fiu şi o fiică. Fu ucis apoi judele nobililor Mihail Pakot, asemenea soţia preotului reformat cu două fiice. Numărul victimelor se ridică la 17[32]. Pe fiica lui Mihail Pakot, Apolonia, o botezară mai i în legea românească şi-apoi preotul Constantin, numit Popa Costan amină ou Ion Sîrbu, fecior iobag din Crişcior[33].

Cei ucişi sînt mici nobili cu cîte 1, 2, 3, 4 iobagi sau jeleai. Cei . mulţi îi avea Adam Kristyori: 6 iobagi şi 3 jeleri, Mihail Pakot avea şi i iobagi[34]. Cei rămaşi în urma lor şi alţi unguri poate au fost trecuţi urmă la legea românească.

Prada, care ţinu şi în zilele următoare însoţi omorurile. La mai Iţi le prădară, le nimiciră totul, lăsîndu-ie urmaşii în mizerie oom-;ă. îi găsim pe listele celor oare au nevoie de ajutoare. Fu prădat de)e şi preotul reformat, precum şi biserica. Clopotul bisericii refor-;e îl mutară la biserica românească[35]. Printre sacrilegi şi Adam zio[36]. Găsiră aci şi bani, arme, pulbere.

Răscoala izbucneşte elementar, cu furie, ou sînge, cu atrocităţi, ui e violent. în acest prim moment se petrec scene crude, îngrozire.

Din aceste prime clipe e suficient să redăm tânguirea preotului re-nat din Crişcior, Andrei Jancso, copleşit de durerea părintelui care . pierdut în tumult soţia şi două fiice:

„Pe Andrei, Toma şi Samuel Kristyori i-au omorît cu securile, cu bîtele, cu parii, după multe chinuri. Pe loan Kristyori, după ce l-au zdrobit crunt la un capăt al satului, l-au tîrît pe jumătate mort, de picioare, peste dealuri, pietre, văi pînă la biserica reformată, care era la celalalt capăt

---

[32] Arh. Comisiei, V, 729—730.

Tabelul *(Tabella individualis)* celor uciși din comitatul Hunedoarei unit cu M™ Kemăny. *Hora Porhada 1784,* p. 65—66.

Densușianu, p. 163, *Tesaur de rnon. ist.,* III, p. 379.

Tabelul din Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 148—150.

Densușianu, p. 163.

Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 6/1784.

al satului. Cît timp l-au tîrît, l-au bătut, l-au lovit într-una. Aci răzimîndu-se de latura bisericii a grăit cu amar: lăsaţi să mă razim de casa Domnului, de Casa în care am preamărit pe Domnul Dumnezeul meu. De acolo a privit pînă cînd ţiganii puşi de săteni i-au săpat groapa. Isprăvind, ţiganii l-au dezbrăcat gol, l-au aruncat încă nefiind mort în groapă, iar peste el pe cei trei morţi, după ce i-au dezbrăcat şi pe ei goi, aruncînd pămînt peste ei. Veşmintele lor apoi ţiganii le-au împărţit între ei. In chinuri groaznice au omorît şi pe Adam Kristyori, şi cînd l-au pus în pămînt mai gemea încă, şi-a pus singur mîinile pe piept. Judele nobililor, Gabriel Kristyori, după ce i-au zdrobit picioarele, mîinile, în numele lui Dumnezeu i-a rugat să nu-l mai chinuie, să-l împuşte. La ceea ce un ţăran numaidecît l-a împuşcat şi a murit. Apoi şi pe el împreună cu Adam Kristyori, ţiganii i-au dezbrăcat goi şi i-au aruncat în groapa pe care au săpat-o înaintea bisericii, pe unul încă viu, pe celalalt mort, aruncînd pămînt peste ei. Şi îmbrăcămintea acestora au împărţit-o ţiganii între ei.

Pe văduva lui Mihail Kristyori după ce au bătut-o şi au zdrobit-o crunt, au aruncat-o într-o băltoacă, unde a zăcut pînă a treia zi pe jumătate moartă şi apoi din bătaia cumplită, de foame, de sete a treia zi a murit. Acolo au îngropat-o, unde se arunca gunoiul, la colţul grajdului său ţiganii. Pe o fată de măritat a acestei văduve, chinuind-o, bătînd-o cumplit în casa lor, acolo a zăcut şi s-a chinuit. Din pricina ţăranilor nu i s-a putut veni în ajutor. In chinurile sale aşa s-ar fi tînguit: „mamă dragă a treia zi şi eu vin după tine", după cum a treia zi a şi murit. Ţiganii apoi dezbrăcînd-o i-au legat un ştreang de tei de grumazi, aşa au tîrît-o în grădina de pruni, şi acolo săpîndu-i groapa au înmormîntat-o. Şi pe un copilaş al văduvei, după ce l-au omorît ţăranii cu multe lovituri, l-au aruncat ţiganii gol în groapa săpată într-un strat de legume. Pe un alt copil al ei, de zece ani, l-au bătut crunt, l-au chinuit, capul, braţele aşa i le-au zdrobit de a ajuns pe mîna felcerului. Pe văduva Iulia Kristyori găsită pe cîmp, aşa au bătut-o de trupul îi semăna cu pănura neagră, capul spart, trupul, braţele numai umflături. Ar fi trebuit să moară dacă nu era lecuită insistent.

Şi-apoi preotul îşi narează soarta proprie, a soţiei şi a două fiice ale sale. In ziua de 2 noiembrie răsculaţii au venit şi la casa lui. El le-a ieşit în cale cu Biblia deschisă, i-a îndemnat să înceteze cu faptele vinovate, şi să nu omoare pe nimeni, căci ar fi păcat neiertat. Aşa şi pe el, slujitor al lui Dumnezeu, să-l lase în pace, căci el iobagi nu are şi nici lor nu le-a greşit cu nimic. Nici n-a putut să le greşească, căci pentru asta n-a avut putere, ba mai curînd le-a fost de folos şi le va fi de folos, căci el se roagă pentru toţi. în mare teamă atunci au scăpat. Noaptea apoi soţia lui Andrei Kristyori cu două fete ale ei, soţia lui iarăşi cu două ale lor au dormit în podul casei lui. Marţi şi miercuri au auzit mereu strigătele: nici măcar un copil să nu rămînă dintre unguri, să-i omorîm pe toţi. îngroziţi de acestea, joi spre zorii zilei soţia lui Andrei Kristyori cu două fiice ale sale, soţia lui cu două ale lor au luat drumul pădurii spre Brad. Dimineaţa însă s-au trezit faţă în faţă cu mulţimea ţăranilor venind dinspre Brad, care le-au oprit. Cînd sosi şi popa din Ţărăţel, mulţimea îl întrebă: ce să facem cu astea, să le dăm drumul sau să le omorîm? Omorîţi-le pe sufletul

meu! Aşa mai întîi începură să lovească, să bată pe soţia lui Andrei Kristyori, cu securile, cu bîtele, pînă cînd s-a prăbuşit. Venindu-şi apoi în simţiri, ea îşi scoase cizmele ca să poată fugi mai bine. Dar din nou au doborît-o şi atît au lovit-o pînă a murit. Tot aşa au făcut şi cu fetiţa ei mai mică, şi pe aceasta au omorît-o. Slobozind puşca şi asupra fetei lui (a preotului) mai mari, au rănit-o. Văitîndu-se în durerile sale, au împuşcat-o din nou şi a murit. Au tras şi asupra soţiei lui care, cu fetiţa de trei ani în braţe, în genunchi rostea rugăciuni, au rănit-o şi pe ea, iar cînd mai mult de groază a căzut într-o parte, i-au luat fetiţa din braţe. Au împuşcat prin braţ şi pe fata de 14 ani a soţiei lui Andrei Kristyori. In timp ce se petreceau acestea, românii au şi pus pe ţigani să le sape groapa. După ce se gătă, popa din Ţărăţel dete poruncă chiar şi vii să le arunce în groapă. Aşa apoi ţiganii trăgînd veşmintele de pe ele, au pus mai întîi pe fetiţa lui vie în groapă, după ea pe soţia lui Kristyori cu fetiţa mai mică moarte, după ele pe fata lui mai mare moartă, iar pe urmă pe soţia lui şi pe fata mai mare a lui Kristyori amîndouă vii şi-apoi le-au acoperit cu pămînt. Fiica mai mare a lui Kristyori şi atunci mai risipea şi zvîrlea cu picioarele pămîntul.

L-au căutat şi pe el să-1 omoare. Trei zile a stat ascuns într-o claie de paie. Apoi de nemîncare a ieşit şi s-a dus la biserică. De acolo ţăranii l-au tras afară, l-au lovit, l-au bătut pînă a ameţit. Unii n-au lăsat să-1 omoare. Şi în zilele următoare au vrut în cîteva rînduri să-1 piardă împreună cu alţii, au vrut cînd să aprindă casa pe el, cînd să-1 arunce în fîntînă, cînd să-1 împuşte, strigînd că nici măcar un ungur să nu rămînă"37.

Trăsăturile imaginii tragice sînit desigur accentuate de durerea pătelui lovit, de străduinţa sa de a impresiona, nu vor fi totuşi prea >arte de adevăr.

După o altă enarare, aceasta a istoricului Iosif Benko, lui Samuil Kristyori alţi ţărani, care au dat peste el aşa zdrobit, i-ar fi zis: „Noi ştim că ai fost om bun, dar porunca noastră e să omorîm pe toţi ungurii". Văzînd că nu poate scăpa de moarte, i-a rugat să-1 ducă la biserică şi acolo să-1 omoare. Acolo, răzimat de peretele bisericii a trebuit să privească cum îi sapă groapa (se pare îl confundă cu Ioan Kristyori) şi-apoi, omorîndu-1, l-au aruncat în ea. Gabriel Kristyori s-a ascuns la Popa Dănilă, dar l-au descoperit, l-au tras afară din casă, l-au zdrobit mai întîi cu bîtele şi-apoi l-au împuşcat. Soţia lui Andrei Kristyori (de fapt a lui Ştefan Kristyori) s-a nimerit ca tocmai în timpul prăpădului să nască doi gemeni. Fugind, fiind încă fără putere din pricina durerilor naşterii, n-a putut duce cu ea decît unul, pe celălalt lăsîndu-1 în urmă l-au mîncat cîinii (!$38.

In aceeaşi zi de marţi, 2 noiembrie, după amiazi pe la 3 ceasuri iise îndreptară spre Brad, cu Crişan. Năvăliră şi aci cu strigătul: Veniţi, adunaţi-vă, n-o luaţi în glumă, e poruncă mare să omorîm pe toţi ungurii[39]. Nobilimea nici aci n-a timp să fugă mai departe. Creând că vor putea fi mai apăraţi, unii

" Arh. Comisiei, nr. 227.
~ Mike, *Az Olăhokrol,* p. 287 (8—9).
[83] *Ibidem,* p. 287 (9—10).

se refugiară cu copiii lor şi se ascunseră în turnul bisericii reformate. Par, îndreptaţi de o femeie, răsculaţii sparseră uşa bisericii, îi traseră jos din turn, pe unii îi omorâră, altora, bărbaţi, femei, copii, le lăsară viaţa cu condiţia să treacă la legea românească. Peste două zile, în 4 noiembrie, i-au şi botezat împreună cu alţii, catolici, calvini de-a valma. Pură ucişi aci în această zi şi în cele următoare, după liste, judele nobililor Nicolae Bradi, Iosif Bradi, Moise Nemeş, Ioan Nemeş cu doi fii. Mihail Szombati, văduva lui Albert Ribitzei, Gheorghe Anka cu fiul căsătorit Ştefan Anfca, Alexandru Kolumban, văduva lui Alexandru Nagy. Fură ucişi preotul reformat Ştefan Baktsi, cantorul Mihail Teleki, croitorul Iosif Kis. In total 15 persoane, după care rămaseră 11 orfani[40].

Prădaţi au fost 15, mai ales cei ucişi[41]. Aceştia sînt iarăşi nobili mai mici, cu 1—3 iobagi. Unii sînt numai cetăţeni. Doar Mihail Szombati avea 8 iobagi ca şi Nicolae Bradi[42]. Prădată şi biserica reformată.

Printre cei prădaţi aci apare şi un *providus* Costa Banei, iar în Valea Bradului un altoi, Nioula Iancu. Erau deci ţărani sau iobagi. Vor fi avut mici dregătorii sau vor fi fost slujbaşi la curţi.

> Scene asemănătoare cu cele de la Crişcior sau descrise asemănător şi aci. Intrînd în casa lui Nicolae Bradi, fost jude suprem al nobililor, iobagul său Ion Suciu nu-l cruţă: „Aici eşti dragul meu de domn, ştii că ţi-am cerut nouă mariaşi şi nu mi-ai dat, vino cu mine să-ţi dau eu ţie", li luă căciula şi şi-o puse în cap, îl tîrî de păr pînă în faţa mulţimii, care-l omorî pe loc. Pe preotul Ştefan Baktsi l-au tîrît în curtea casei preoţeşti, acolo l-au omorît. Mai multe relatări spun însă că i-au tăiat capul cu securea pe pragul bisericii. Pe văduva lui Albert Ribitzei ar fi ucis-o în cimitir, în mod impudic, cumplit. Soţiei lui Gheorghe Ribitzei, silită şi ea să se declare de legea românească, i-ar fi pus în vedere ungureşte să nu vorbească, dacă îi este dator cineva să nu-i ceară nicicînd datoria, că a fost femeie nobilă şi a avut iobagi să nu pomenească, lucrurile ei duse, şi dacă le recunoaşte, să nu le ceară înapoi[43]. Unii, ca Ioan Nemeş cu doi copii, Gheorghe Anka, cu fiul său Ştefan, cantorul, croitorul au dat să fugă în pădure dar românii i-au momit să se întoarcă, cu promisiunea că dacă trec la biserica neunită le cruţă viaţa. întorşi însă i-au închis şi osîndit morţii. Iar vineri 5 noiembrie i-au dus la podul Crişului şi i-au ucis pe toţi, părinţi şi copii. Pe Ioan Nemeş l-au ucis în faţa copiilor săi. Aceştia zadarnic s-au rugat, i-au ucis şi pe ei. Mai ales cel mic făgăduia să le fie românilor slugă pe veci, să păzească şi viţeii numai să nu-l omoare, l-au doborît peste trupul tatălui său[44].

---

[40] Din tabelul celor ucişi, Kemeny, *Hora Pârhada 1784,* p. 66—67. După alte liste 16 persoane.

[4] Mike, *Horavilăg,* p. 363.

[42] Kemeny, *Hdra Porhada 1784,* p. 150—153.

[43] Acelaşi text al lui Benko, Mike, *Az Olăhokrâl,* p. 287. (10—11).

[44] Variante, cu mici deosebiri, la Szilâgyi, p. 63; Densuşainu, p. 164; *Tesaur de mon. ist.,* III, p. 379—380; „Hazânk", III (1885), p. 149; Mike, *Horavilăg,* p. 253, 333; Mike, *Az Olăhokrol,* p. 287 (11—12). In aceasta relatarea cea mai colorată, după Abel Kerekes.

Daniel Emanuel, negustor din Dumbrăveni, sitînd acum în Hondol >lînge şi el Comisiei de pagubele pe oare i le-oiu făcut răsculaţii în *i.* Acolo ţinea în arendă o prăvălie de la o doamnă. Avea investită o o bună parte din capital în mărfuri, precum şi mărfuri luate de egustari pentru revînzare ou cîştig. Toate acestea i-au fost prădate, ipsa lui, de răsculaţi. Valoarea mărfurilor sale o socoteşte a fi de 00 de florini nemţeşti (renani). Invocînd sărăcirea sa şi a familiei soţie şi şase copii, cere căutarea unei modalităţi de a-şi recîştiga fuole sau de a fi despăgubit[45].

Evreul Iosif Samuel Tandler din Alba Iulia se plînge şi el amar Comisiei. El care trăieşte din comerţ, a trecut şi el prin primejdia morţii, românii răsculaţi i-au luat tot. A avut cinstea să facă comerţ cu nobilimea ţării în regiunea Devei, Bradului, Abrudului, Zlatnei, cu rachiu de trandafiri şi cu multe alte mărfuri. Plecase acum 11 săptămîni la Deva, la tîrg. La Brad a fost atacat, împreună cu soţia şi însoţitorii săi. N-a avut altă scăpare decît să-şi lase toată marfa în mîinile lor şi să se refugieze la grecoaica (negustoreasa) Nicolai, unde a trebuit să stea ascuns de marţi pînă vineri seara. Răsculaţii străini atunci plecaseră, dar au tăbărît asupra lor acum oamenii din sat, i-au batjocorit, i-au maltratat, le-au batjocorit religia. Soţilor săi le-au tăiat bărbile, pe el şi pe soţia sa i-au dezbrăcat în pielea goală şi le-au turnat apă în cap chip că-i botează şi vor să-i facă români. Ba şi mai cumplit au fost maltrataţi apoi de grenadierul concediat din regimentul Orosz, Csuka Ianos şi de puşcaşul Ion Hanko. în sfîrşit, după pierderea a tot ce a avut, au reuşit să scape şi să se întoarcă la Hălmagiu, la armată. întorcîndu-se împreună cu caseria de la Deva, au fost prinşi încă odată la Brad cu caserie cu tot şi au fost eliberaţi numai prin milos- . tivirea deosebită a căpitanului răsculaţilor, Crişan. Cere ca pînă cînd i se va putea restitui ceva din pagubă, Comisia să dispună creditorilor săi să-l mai aştepte cu platane. într-o listă lungă de mărfuri anexată pagubele şi le-a evaluat în total la 773,26 florini^î. Printre mărfuri într-adevăr 215 sticle cu rachiu de trandafiri.

Din Brad ţăranii unii plecară spre Ribiţa, alţii spre Mihăleni. Mai crunt fu lovită mica nobilime şi ungurimea din Ribiţa: căzură ime aci nu mai puţin de 42 de suflete.

Aci răsculaţii năvăliră, miercuri, în 3 noiembrie, dis-de-dimineaţă, pînd numaidecît măcelul, prada. Ii îndârji şi mai mult rezistenţa jare o întâmpinară. Mai mulţi se refugiară în casa perceptorului re-: Iosif Ribiczei, unde rezistară pînă pe la amiazi, trăgînd pe ferestre eră nouă ţărani. Şapte ştiu rniedicul Mihail Durtz din Orăştie şi alţii. 3ele^din urmă ţăranii au pus foc şi casei (după alte relatări au în-Jit să o spargă ou praf de puşcă), ucizînd pe cei oare trebuiră să iese. f Ribiczei (cu soţia şi cu copiii spun unele relatări) ajutat de cre-ːa unui iobag al său a reuşit să sară pe fereastră, să fugă şi să se tradă în pădure. In această zi şi în cea următoare ucfeeră pe Gabriel

[4u] Plîngere prezentată în 14 ian. 1785. Arh. Comisiei, II, 334, 837—839. [B] *Ioidem,* II, 923—924. [1] *Ibidem,* II, 925—926, *928—929.*

Ribi'tzei, Ştefan Ribitzei cu soţia şi sora 'acesteia, fostul notar Joşii Madotsai, Sigisrnund Balog ou soţia, Martin Nyăg, Iosif Dialis 'ou soţia şi alţii. Mai mulţi căzură din familia Nemeş, nu mai puţin de 18: cei doi Ladislau Nemeş senior şi junior, Emeric Nemeş cu soţia, Aron Nemeş cu soţia, doi fii şi o fiică, Paul Nemeş ou soţia, fiul său cu soţia şi o fiică, Beniamin Nemeş cu soţia şi fiica, soţia lui Francisc Nemeş. Mai fură ucişi cantorul reformat, Francisc Asztalos (neamţ de neam), servitorul lui Gabriel Ribitzei. Rămaseră în urma lor 9 văduve şi 17 orfani[48]. Dintre cei ucişi, doar trei apar în tabel ou iobagi, Madoitsai şi Bialis cu cîte 3, Ladislau Nemeş ou 1. Restul iau doar mici bucăţi de pămînt, în lista celor prădaţi apar 13 nume, mai ales ale celor ucişi, şi al preotului reformat. Devastată şi biserica reformată: distruse strane, uşi, ferestre, ustensilele de cult duse. In lista finală însă 37. Şi iaci au găsiit arme, pulbere, de la casa văduvei lui Adam Ribitzei ar fi dus şase măji*[9].

Cu famliia Ribitzei erau multe de răfuit. Vieecolonelul Adam Ribitzei fusese principalul 'acţionar la mina Ruda 12 apostoli din Ribiţa. Nu mult înainte, în 1780, se făcuse anchetă împotriva abuzurilor lui. Era acuzat că plăteşte prea puţin pentru pămînitol excavat, înot unii au şi părăsit din această pricină mina; că primeşte mineri din altă parte, expulzaţi şi fără carte de plecare, sau din Bucureşti şi din satele vecine care de nevoie se angajau cu mai puţin, şi nu primeşte de cei pricepuţi, nemţi, pentru că aceştia cer salar mai mare; că ia preţuri abuzive pentru seu şi pulbere; că a falsificat registrul de cheltuieli şi de salarii; că nu dă socoteală de banii reţinuţi penitru „Gasa frăţiei", destinaţi pentru ajutorarea minerilor bolnavi sau deveniţi incapabili de muncă; că a introdus metode noi de exploatare, condiţii de muncă mai grele. îl acuză chiar îngrijitorul minei *(curator fodinae)* Gheorghe Olajos. Pentru că n-ia puituit să introducă noile condiţii, curatorului i-a reţinut salarul pe 'trei luni, iar pe huitmanuil Adam Avram 1-a aruncat la închisoare[50].

La 24 iulie 1784 un număr de 35 de mineri *(metalurgi)* din Ruda, Brad, Orişcior şi Ţărăţel se plîngeau Tezaurariatului că răposatul Adam Ribiczei a cuprins tot cîmpul, vreo 60 de mii de stînjeni, din jurul lacului de acumulare pentru şteampuri, 1-a pus tot în serviciul minelor sale, cu excluderea lor[51].

> Iosif Benko şi pentru întîmplările de aici dă amănunte mai colorate. Şi aici din casa Ribitzei românii au scos pe unguri cu înşelăciune, promiţîndu-le pace dacă o predau. Dar apoi şi-au călcat credinţa, cit ce au ieşit din casă i-au omorît. Lucrurile s-ar fi petrecut aşa că ţăranii au aprins bucătăria, grajdul, grînarul şi au vrut să aprindă şi casa, dar n-au reuşit. Au început să plece, cînd sosi un soldat în concediu de la căpitanul Csepi,

---

[48] Tabelul celor ucişi, Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 67—68.

f Arh. Istorică, Ms. miscelaneu, p. 83; „Hazânk", III (1885), p. 149.

[50] Al. Neamţu, *Situaţia minerilor de pe domeniul Zlatnei şi participarea lor la răscoala populară de sub conducerea lui Horea (1784—1785),* în „Studii", IX (1956), p. 40—41.

[51] Tezaurariat, 1784, nr. 802.

care era atunci în vecini, în Baia de Criş, cerînd salvarea vieţii soldaţilor trimişi pentru paza banilor de dare, crezînd că şi ei se găsesc strîmtoraţi în casă. Dar soldaţii aceia plecaseră cu juzii nobililor la Curechiu, de unde nu s-au întors la Ribiţa. Ţăranii promiţînd pace nu numai soldaţilor, ci şi celorlalţi din casă, soldatul a legat pe un băţ o năframă albă şi a strigat pace. Ba unul din ţărani Gheorghe Boca din Rişca, ieşind dintre ceilalţi, îi promise diaculuı Szalai, cu care a şi dat mîna pe fereastră, că dacă predau casa, celor dinlăuntru nu le vor face nimic. Dar îndată ce i-au putut scoate cu şiretlic din casă i-au omorît pe toţi. Pe Francisc Asztalos (probabil tîmplar) unii prinzîndu-l de mîini şi de picioare l-au aruncat din podul casei, iar cei de jos l-au luat în primire în furci de fier şi în lănci. Francisc Balogh, comisarul Zarandului afirmă că tot aşa şi pe mama sa (care într-adevăr era şi ea în casă), au omorît-o aruncînd-o din pod şi primind-o de jos în furci de fier, iar pe tatăl său l-au ucis cu securileS2. In lista celor ucişi apar într-adevăr Sigismund Balogh cu soţia53, dar despre moartea mamei sale în acest chip nu se mai pomeneşte altundeva.

Tricesimatorul Halmagyi ştie că pe secretarul lui Ribitzei, Iosif Szalai iunior, pe Ladislau Nemeş şi pe mama sa, care se ascunseră în podul casei lui Francisc Balogh i-au aruncat din pod sprijinindu-i de jos cu furci de fier54.

Din casa perceptorală ar fi luat 553 florini (alte texte spun că au cruţat-o). Mai mulţi au fugit cum au putut. Pe soţia lui Ştefan Ribitzei şi pe sora ei le-au scos din nişte foi de porumb, de unde Iosif Topor, în bătăi cumplite le-a tîrît în curtea lor, le-a omorît în faţa uşii şi acolo le-a îngropat. Pe cea din urmă ar fi îngropat-o pe jumătate încă vie, au călcat cu picioarele pămîntul sub care mai mişca încă. Pe unii, cu femei, copii, petrecuţi de mare mulţime, i-au dus la marginea satului în lunca lui Ladislau Ribitzei şi acolo i-au dat pe mîna ţiganilor să-i omoare. Ladislau Nemeş cel bătrîn şi cel de mijloc, Emeric Nemeş cu soţia şi cu două fete au fugit în pădure, popa din Vaca i-ar fi convins însă să se întoarcă, încredinţîndu-i că nu li se va întîmpla nimic. Dar apoi românii din Ribiţa i-au adus în sat la casa lui Adam Iepure şi în afară de Ladislau Nemeş cel mijlociu, care a reuşit să le scape din mînă, i-au dat pe mîna ţiganilor, care i-au tîrît la marginea satului, au omorît pe Ladislau Nemeş, pe Emeric Nemeş şi pe soţia sa. Pe cele două fete ale acestora însă românii le-au luat din mîinile ţiganilor şi le-au botezat în legea lor. Cum au povestit ele după ce au fost eliberate, preotul le-a întrebat dacă le e scîrbă şi se lapădă de legea lor? Dacă se lapădă să o scuipe. Fetele de frică spuseră că le e scîrbă Şi au scuipat de trei ori pe pămînt. Atunci preotul le botează pe una Raveca, pe ceealaltă Rafila, zicînd pe româneşte: Raveca şi Rafila roabele lui Dumnezeu. Apoi le-a uns cu mir pe amîndoi obrajii, pe frunte şi pe dosul palmelor. Pe urmă înmuindu-şi patrafirul în apă, le-a atins cu el. O fată,

f* Scrisoare din 15 nov. 1784, Mike, *Hâravilăg,* p. 345.
** Kemeny, *Hora Pârhada 1784,* p. 97.
Tesaur de mon. ist., III, p. 375. Doi tineri Ribiczei ucişi, studiaseră la «îgen. *Ibidem,* p. 344, 362.

Sofia Vodă, din credinţa că ungurii trebuie omorîţi pînă la unul, pe fetiţa de trei luni a lui Alexandru Ribitzei a aruncat-o în Criş5S.

In timp ce se petreceau acesitea la Ribiţa, celalalt grup al ţăranilor opera în Mihăleni. Aci lovi casa domnului pămînitesc al satului, Ladislau Csiszâr. Bătîndu-l, ehinuindu-l, Pau împuşcat apoi. Careva tăindu-i capul îl arată celorlalţi: „Iacătă unguiru"[56].

împrejurările în care a fost ucis acesta cu doi copii şi fratele său Ştefan Csiszâr, le descrie soţia sa Ecaterina Hollaki[57], fiica fostului comite suprem Paul Hollaki în plîngerea sa către contele Jankoviich, din 25 decembrie 1784.

Ea, cu soţul său Ladislau Csiszâr, cu doi copii, anume cu băiatul lor de şase ani şi cu fetiţa de trei ani şi jumătate, şi cu doi fraţi ai soţului ei, Ştefan şi Nicolae, au dat să scape spre pădure. Dar n-au mers nici 50 de paşi, oamenii lor din Curechiu, apoi din Mihăleni, Bucureşti, Crişcior, Valea Brad, Zdrapţi, Stănija, Vaca, Brad le-au ţinut calea, i-au prins pe toţi, numai Nicolae Csiszâr a putut scăpa. Prinşi i-au readus în Mihăleni, lo-vindu-i cu muchea secureii, cu furci de fier, bătîndu-i şi chinuindu-i cumplit; pe copiii doborîţi la pămînt îi loveau cu picioarele. Ajunşi în Mihăleni, pe soţul său, care abia îşi mai ţinea sufletul, în curtea proprie l-au împuşcat. In acest timp copiii au fost ascunşi de doica lor Stanca Nuţ, iobăgiţă a lor din Mihăleni, la casa ei. Dar după ce au ucis pe soţul ei i-au căutat unde să fie? Descoperindu-i, i-au scos de acolo şi după ce i-au aruncat peste un gard înalt, soldatul în concediu Toader Cleş cu mai mulţi alţii, pe fetiţă au împuşcat-o, pe băiat l-au tăiat cu securile, aşa l-au omorît. Pe doica lor care era acolo au bătut-o cumplit. Zdrobit, chinuit într-un chip de nedescris, cu cinci focuri l-au împuşcat apoi şi pe Ştefan Csiszâr. Toate acestea s-au petrecut în auzul ei şi aproape şi sub ochii ei. Căci ea în acest timp s-a ascuns la un iobag al ei, Ursu Cleş şi de acolo, la sfatul preotului român, în podul bisericii româneşti, unde, îmbrăcată fiind în haine de fată româneşti, şi-a petrecut noaptea, vreo zece ceasuri. Dar găsind-o un soldat în concediu din Stănija şi un iobag al ei Nuţ Ianc, acela a vrut să o arunce jos din pod. Nuţ Ianc însă îi zise: nu o arunca şi nu o omorî căci trece la legea românească. Cu aceasta au tîrît-o din pod, au dus-o în biserică, au botezat-o şi au jurat-o în legea românească. Aceia plecînd şi a doua zi dimineaţa sosind în sat oastea răsculaţilor sub căpitănia lui Crişan, ea a fugit în pădure. Ceea ce căpitanul aflînd, a trimis pe trei din corifeii săi după ea. Aceştia găsind-o au dus-o înapoi în Mihăleni ca acolo să o omoare. Dar pînă să sosească ei, căpitanul cu oastea sa au plecat din Mihăleni. Din mîna celor trei care au adus-o din pădure au scăpat-o iobagii săi Ilie Crişan, Nuţ Iancu şi Simion Petruţ, cu condiţia ca din nou să se boteze şi să treacă la legea românească, ceea ce ea ca să rămînă în viaţă, a făcut din nou. Apoi trei săptămîni s-a ascuns cînd prin grajdurile vitelor, cînd prin paie sau prin fîn, flămîndă şi însetată.

[55] Mike, *Az Olăhokrol,* p. 287 (13—16).
[56] Arh. Istorică, Ms. Miscelaneu, p. 83.
[57] Tabelul din col. Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 95.

iar două săptămîni le-a petrecut, printre mari temeri, la un iobag al său Mihailă Ianc.

Casele, curţile ei din Mihăleni, din Baia de Criş, au fost prădate, pustiite în chip de nedescris, din pivniţi i-au prădat mai mult de o mie de vedre de vin, bucatele i le-au împărţit între ei, vitele, podoabele, scumpeturile de aur şi argint, veşmintele de mătase aşa i le-au cărat, de ea a rămas doar cu o cămaşe şi cu nişte poale. Bani gata i-au luat 500 de florini. Contractele pentru datorii de 6 500 florini, tot felul de acte şi scrisori le-au rupt, le-au călcat în noroiSS.

Crişan, la interogatoriul său preliminar afirmă în două rînduri că iu a lăsat poporul să o omoare[59]. A trimis să o readucă din pădure babil să o lase în viaţă jurind-o în legea românească. In scrisorile contemporane se spune de mai multe ori că Toader ş, ucigaşul soţului şi copiilor ei, a silit-o să se mărite cu el. O spune «xfcul lui Benko. Scbultz şi el a auzit că ie căsătorită ou un fecior ian Todor[60]. Versiunea a avut mare circulaţie[61]. Actele oficiale însă îngăduie o afirmaţie, iar ea nu 'pomeneşte de aşa ceva. Nu pome-te nici memoriul mare al comitatului Hunedoara. Nu reiese de loc ista nici din ascultarea de mai tîrziu a lui Cleş. Altfel, era tînără rumoasă, soarta ei a impresionat. Abatele Iosif Carol Eder, istoricul nmoscutul editor al lui *Supplex Libellus Valachorum,* i-a descris-o ir în versuri, într-o „Epistola poetica". Era însă mai bogată decît ilii loviţi pînă aci. în lista stării celor rămaşi în urma celor ucişi, este trecută ca având pe partea ei 40 de iobagi, cu pămînt alodial 100 de mierţe şi fînaţ de 25 de oare[62].

Pavel Nuţ din Mihăleni, cum declară mai pe urmă, ştie că judele ilui Mihăleni şi preotul de acolo au avut poruncă pentru nimicirea inilor pămîmteşti, că popii au publicat 'locuitorilor poruncă în scris să dea de fiecare casă un oim şi cei care nu se vor supune vor fi ii în ţeapă. Mai ştie că zărăndenii au avut ea motiv al răscoalei scripţia militară făcută la Alba lulia[63].

Joi, în 4 noiembrie, un alt grup de ţărani năvăli în Baia de Gris. atacară reşedinţa călugărilor franciscani bulgariei. Călugării fugiră

---

[53] Plîngerea, omiţînd doar introducerea şi încheierea am reprodus-o aproape nt cu cuvînt după originalul din Arh. Comisiei, nr. 122.

[59] Szilăgyi, p. 65; Densuşianu, p. 167.

[60] Arh. Comisiei, V, 677.

[61] V. şi „Hazânk" III (1885), p. 151.

Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 150—151. După Diarium-ul răscoalei pe canul domnului Csiszâr, din ordinul franciscanilor din Baia de Criş, l-au tăiat noarte, s-a prefăcut mort, nici măcar suflînd pînă cînd răsculaţii s-au împrăş-

Atunci ridieîndu-se pe cît a putut în rănile-i grave s-a tîrît noaptea peste iri peste cîmpuri la reşedinţa sa din Baia de Criş, de unde a fost condus de 'îzitiu peste munţi, pe jos la Oradea, la episcopul conte Kolonits, unde e ţi- spre lecuire. *Hora Erdelyi Tămadâsănak es Gyilkolăsinak Diariuma 1784.* tele Densuşianu, IV, f. 4. Dar Diarium-ul operează cu multe exagerări, neaderi. De pildă că în Crişcior au exterminat întreagă familia Kristyori, afară de care fugind au scăpat la Deva, că acolo au omorît şi pe doamna Szebeni cu [u] [C0]P"', Pe preotul reformat. *Ibidem,* f. 4—5. Kemeny, *Hora Porhada 1785,* p. 58.

spre Ungaria, rămaseră numai doi pe oare ţăranii îi bătură grav. Pirădară şi aci totul, chiliile călugărilor, lăcaşurile sfinte, deschiseră mormintele sau 'criptele şi risipiră osemintele.

> Deschiseră mormîntul pregătit cu un an înainte al fostului comite suprem Ladislau Mariaffi. Imaginii Sfintei Fecioare i-au scos ochii, i-au tăiat nasul strigînd: Fericita Fecioară, patroana ungurilor, acum să-şi ajute pe ungurii ei. Adunînd grămadă crucificşii chipurile sfinţilor, le-au tăiat, le-au spart. Ostiile sfinţite, azvîrlite la pămînt, le-au călcat în picioare. La calvini spurcînd potirul sfînt strigară: asta e cuminecătura ungurilor! In beţia distrugerii, cum umblau acum mereu băuţi, se va fi găsit vreunul să comită şi o asemenea blasfemie.

Preotul reformat din Baia de Gris, Ştefan Tsomo's, refugiat în Hălmagiu relatează şi el: Au prădat cu totul biserica cea mare, altarele le-au făcut una ou pămîntul, în criptă au răscolit morţii din sicrie, cuminecătura au călcat-o în picioare, pe cei doi fraţi i-au zdrobit. L-au pustiit şi pe el de toate, acum îşi duoe mizeria în Hălmagiu. In Baia de Gris au omorît patru, pe ceilalţi i-au făcut români. Au luait şi clopotul bisericii reformate[64].

Prăpădul îl invocă şi călugării înşişi în memoriul lor către Comisia de investigaţie: reşedinţa şi biserica lo;r au fost ruinate cu totul, toate porţile, ferestrele, cuptoarele spairte, în chilii tăbliile tăiate, toate proviziile de hrană, grîne, vin şi altele prădate, tot ce era în biserică, ustensile de cult şi lucruiri preţioase au fost duse, altarele tăiate, orga zdrobită, din criptă morţii au fost aruncaţi afară. Unii dintre ei (dintre călugări) au fost bătuţi de moarte, ceilalţi au trebuit să se salveze ou fuga[05].

Pe văduva lui Mihail Gal, judele nobililor ucis la Curechiu o botezară în legea românească şi o măritară cu un iobag român[66]. Uciseră pe procuratorul Gheorghe Szentkirâlyi, pe soţia procuratorului Iosif Kis, pe curierul N. Csernatzki[67]. în lista celor prădaţi, fără bunuri în afara comitatului şi fără salarii sînt înscrise şapte nume, printre oare şi al preotului reformat[88]. In lista finală a ipagubelor însă 20.

Pokurar Ferencz, notat liber, în depoziţia sa în faţa Comisiei la Deva, spune că jumătate 'din ungurii de aci au fost botezaţi în legea românească, anume prin preotul Iova din Rişca şi trei preoţi din Ţebea, pe nume Ion, Toader şi Lazăr, botez la 'care a asistat el însuşi[69].

> Eva Ajtaj din Beiuş la 16 noiembrie declară că mergînd în Ardeal să-şi vadă rudele din Abrud, cînd a ajuns în Baia de Criş, acolo era mare primejdie. Intorcîndu-se, noaptea a ajuns în satul Tîrnava. Acolo străjile au prins-o şi au dus-o într-o casă, cu gînd s-o omoare ca fiind unguroaică. Dar cum ea a spus că-i româncă, au pus-o să zică „Tatăl nostru". Pe care

---

[64] Scrisoare din 24 nov. Arh. Comisiei, II, 747.
[65] *Ibidem,* 165.
[66] Memoriul mare al comitatului Hunedoara. Arh. Comisiei, nr. 198; Densuşianu, p. 168; „Hazânk", III (1885), p. 150. Ş.a.
[67] Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 65.
[68] Mike, *Hâravilăg,* p. 363—364.
[69] Ascultările de la Deva, nr. 22. , ...

ea, ştiind bine româneşte, 1-a zis în faţa lor şi aşa, a doua zi dimineaţa, judele i-a dat drumul, cu o tundră pe ea70.

Soţia viceschimbătorului de aur din Baia de Criş, Erdelyi, se găseşte ascunsă la Oficiul sării din Hălmagiu, iar soţul ei s-a refugiat în Ungaria, de unde e aşteptat să se întoarcă împreună cu armata. Ea cere Oficiului minier să ia măsuri pentru că oamenii din Caraci şi Rişca îl prigonesc, casa le este pustiită. Sumele încasate din schimbul aurului se găsesc la Oficiul sării[7]i.

Răscoala creşte de acum mereu în proporţii, Se ridică satele din jur, rul satelor răsculate se lărgeşte mereu. Se ridică, se alătură răscula-:, înainte de toate să-şi prade, să-şi ucidă pe domnii proprii. Grupu-propagatoare ale răscoalei merg cu iuţeală înainte, se divizează, se itrunesc, ca nici un sat vizat, nici o curte să nu rămînă necercetată, >vită, iar localnicii continuă prăzile acasă zile în şir. Mulţimea ridicată e . nu numai în creştere, dar e mereu variabilă, se împrospătează mereu parcurs. In frunte rămîn şi pe mai departe orişenii, cu Crişan însuşi, : a fost mereu prezent în acţiunea de pînă aci. El e însă conducătorul, Ltanul care nu omoară, nu pradă, stimulează doar iureşul dezlănţuit. In 3 noiembrie, după prădarea Orişciorului şi Bradului, ţăranii din ţăgani şi Sălişte se îndreaptă spre Trestia, să lovească curţile gene-lui conte Francisc Gyulay. Cînd ajunseră la şteampurile de lîngă mul Săliştii, ştemparul Ion Şorbata îi opri, întrebîndu-i ce vreau? >ă ce-i spuseră, ştemparul le zise: Aici nu veniţi, căci aici fiind loc (şese (minier), faceţi pagubă împăratului. Se întoarseră la aceasta în le lor. Dar iobagii generalului, Anghel Perian şi Petru Jorza din ştia, auzind ce s^a întîmplat, numaidecît se duseră în cele două sate, tiemă înapoi în Trestia. Tăbărîră astfel mai întîi asupra curţii gene-lui, sparseră uşa pivniţei, din cele nouă buţi de vin ales *(aszszuszdllo* vin din struguri stafidiţi) deschiseră patru, din care cît au putut bătut, restul îl vărsară. Se duseră apoi asupra casei dregătorului, o •seră şi o prădară. După aceea se duseră să prade palatul şi casele oralului. Prădară lada, stofele, aurul, toate lucrurile mai scumpe le ă. Sparseră şi încăperea prafului de puşcă, din care luară vreo atarte de maje. Cei din Hărţăgani şi Sălişte se duseră apoi acasă, oua zi cei din Trestia se duseră din nou asupra curţii să prade ceea au s-a prădat în ziua dinainte. Prădară 1459 vedre de vin, vreo vedre de rachiu şi tot ce găsiră în pivniţă, le cărară pentru ei. ura oaferii acoperişului aşa fel ca la un vînt mai trase să se prăbu-*că.* Au prădat tot ce a fost de valoare, nna mai rămas în curte nimic, măcar de doi-trei florini[72].

In Lunca ţăranii omorîră pe Anton Gentsi, provizorul generalului[73], două fete tinere crescute la curtea generalului le măritară cu sila, -ina cu un soldat în concediu, pe cealaltă cu un iobag din sat[74].

™ Caietele, XXX, f. 8.
* Zlatna, 22 nov. 1784. Arh. Comisiei, I, **1426—1428.** ™
Ibidem, 847—849. " Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 98.
Szilâgyi, p. 66; Densuşianu, p. 169.

In memoriul său către Comisie, generalul refeirindu-se la prădarea bunurilor sale din Lunca, Luncoi, Trestia şi Biiscaria, spune mai apoi că întârzie cu lista pagubelor, oare e greu de întocmit. Cu atât mai greu, cu eît au fost distruse scripte, protocoale, socoteli şi altele, toate au fost prăpădite, arse, rupte, aruncate în fîntînă[75]. El acuză cele mai mari pagube din tot Zarandul. Şi mai tîrziu se tînguie generalul, în memoriile sale, de acest dezastru: „Iată încă în viaţă prăpădul întregii munci, osteneli de o viaţă. Românimea, mai păgînă decît păgînii, a devastat, a prădat, pustiit totul, a ruinat toate clădirile, lena făcut de nelocuit"[76].

In Băiţa devastară pe arendaşul Fr<anrisc Ignatz şi pe Iosif Ferentzi[77]. Aci drept căpetenii ale răsculaţilor sînt numiţi Ion Rus şi Ion Mathiâs[78].

Devastară, arseră şi alte curţi, bunuri nobiliare în Ociu, Aciua, Aciuţa, Pleşcuţa, Hălmagiu, Hălmăgel. După listele pagubelor fură păgubiţi mai mulţi Hollaki: Anton Hollaki din Aciua, văduva lui Paul Hollaki în Aciuţa, Volfgang Hollaki în Hălmăgel şi Tomeşti, Ştefan Hollaki în Ociu şi Ţărmure, Iosif în Tomeşti[79]. Iată mai .de aproape faptele. In Hălmăgel devastară şi apoi arseră curtea şi „palatul" lui Volfgang Hollaki. La Hălmagiu, în ziua de 5 devastară mai întîi curtea contelui Iosif Bethlen[80], sparseră pivniţa, crâşma, vărsară vinurile.

Invadară apoi casa tricesimatorului Mihail Mohay, îi prădară vinul, bucatele, slănina; sparseră cu securile uşi, ferestre, scrinuri, cuptoare şi tot ce găsiră. Trăsura i-o tăiară în bucăţi. „Şi Dumnezeu ştie ce n-ar mai fi făcut, dacă n-ar fi auzit detunăturile armelor celor treizeci de soldaţi ai căpitanului Csepi", la cane au luat-o la fugă.

In aceeaşi zi arseră curtea lui Paul Hollaki din Aciuţa, cu griul şi fînul[81]. A fost prădat de toate ale sale şi se găseşte în extremă sărăcie — se plînge din Rodna şi Mihail Szevesztrenyi care în timpul răscoalei a fost tricesimator în Hălmagiu[82].

Szevesztrenyi, sosind armata, plecase însoţit de câţiva soldaţi şi un caporal oare i s-au rînduit să ducă venitul tricezimal al Oficiului din Deva. La 28 relatează peripeţiile prin care a trecut. Plecând din Hălmagiu, ajungând la Brad a fost prins de români cu soldaţi cu tot, şi între bîte, furci, securi şi alte asemenea arme ucigaşe şi în aceeaşi zi duşi unde-şi ţinea Horea (!) adunarea. Acolo din porunca lui a fost ţinut în cel mai aspru arest împreună cu soldaţii până a doua zi. In ziua următoare, Horea având acolo adunaţi 7 000 de români, după nenumărate rugăminţi ale popilor, a fost eliberat ou condiţia ca însoţitorilor care i se vor da pînă la locul numit să le plătească diurnă, iar paznicilor

---

[75] Arh. Comisiei, nr. 596. Memoriu dat din Sibiu, 22 febr. 1785. [78] *Grof Gyulai Ferencz tăbornok emlekirata 1715—1787,* în „Hazânk", X <1888), p. 56—57.

[77] Arh. Comisiei, nr. 683.

[78] Al. Neamţu, *Situaţia minerilor de pe domeniul Zlatnei,* p. 47.

[79] Arh. Comisiei, nr. 683.

[80] El nu apare în lista pagubelor.

[8] Scrisoarea tricesimatorului din Hălmagiu, Mihail Mohay, şi a comisarului comitatului Zarand, Francisc Balogh, dată din Oradea (unde desigur sînt refugiaţi) **din** 15 nov. 1784. Mike, *Az Olăhokrâl,* p. 1—2; Mike, *H&ravilăg,* p. 344—346.

[82] Arh. Comisiei, nr. 561.

itului crte 10 creiţari fiecăruia. In atare pericol al vieţii s-a văzut ; să asculte, mai ales că i s-eu pus în vedere şi alte pedepse, să easoă cele poruncite, astfel fiind eliberat. Totul 1-a costat în tatăl L. şi 45 creiţari[83]. Prezintă pentru aceasta adeverinţă de la Garol nek. A fost însoţit de caporalul Misitz cu 6 soldaţi[84]. După o altă verinţă la Brad i-au luat şi sabia şi carabina[85]. Dar avem o mărturie şi mai apropiată, a văduvei nobilului Ştefan ho __ aceasta a făcut cît a ¹trăit serviciu la oficiul de sare.

Auzind de ridicarea românilor, încă înainte cu trei zile de venirea lor, au fugit la oficiul sării, ca la un loc puţintel mai sigur. Locul fiind înconjurat şi de miliţie, vicecomitele Ştefan Hollaki a adus aci şi două căruţe încărcate cu nobili, dar de frică n-au fost primiţi. A doua zi sosind 300 de răsculaţi, făcură cunoscut căpitanului Csepi din regimentul Orosz că trebuie să prade şi să nimicească cu foc tîrgul Hălmagiu[86]. Căpitanul oprindu-i să pună foc, le-a poruncit, cum ziua şi soarele coborau, să iasă din oraş, ca nu cumva în timpul nopţii să se iste vreun foc. Ceata, furioasă, s-a întors în Hălmăgel, făcînd acolo „dureroase şi nemaiauzite cruzimi". In cealaltă zi, dimineaţa pe la zece ceasuri, au invadat curtea contelui Iosif Bethlen (unde era de faţă şi căpitanul Csepi cu centuria sa) şi fără vreo piedică sau împotrivire militară au început prada. Numai de la violarea bisericii ca lăcaş sfînt au fost opriţi. După ce au devastat şi prădat totul şi în alte trei curţi nobiliare, unii din ei au vrut să pună foc curţii contelui, dar căpitanul li s-a împotrivit cu puterea şi cu o salvă de arme pe opt din ei i-a culcat la pămînt. Au venit şi asupra oficiului sării, căutînd pe nobilii unguri adăpostiţi aci, să-i omoare. Dar au fost iarăşi alungaţi cu putere militară; cu care prilej (după cum s-a auzit) au fost doborîţi 11. La toate aceste fapte au luat parte cetele satelor Ociu, Ocişor, Strîmba şi ale altora. Cele relatate în parte le-a văzut cu ochii din oficiul sării, parte pretinde că le ştie din auzite sigure. Din gura dregătorilor sării a auzit că în ceata răscultaţilor erau doi conducători, din care unul avea în mîini o cruce aurită şi pe piept cusută de mînă o stea[87].

Gheorghe Cătana din Bulzeşti, soldat eliberat — spune el — a fost silit de săteni să ţină cu ei la tîlhărie. El însă a venit la căpitanul Ladislau Csepi să-i ceară sfat. Acesta 1-a sfătuit să nu ţină seama de vorbele lor şi să rămînă în linişte. I-a dat şi scrisoare în sensul ca să nu fie silit la de acelea. Dar sătenii aflînd că a fost la el, i-au prădat casa. I-au prădat toate hainele, care valorau vreo 30 de florini, şi i-au luat şi 74 de florini bani[88].

---

[83] *Ibidem,* nr. 88. *Si*
Ibidem, nr. 89.

[86] *tbidem,* nr. 90.

(■ • • „oppidum Halmagy depopulandum flammaque delendum esse notifica-

• ■ • „inter illam tumultuantem cohortem duo antesignani, quorum unus crudeaureatam prae manibus, stellamque pariter mânu artifii in pectore con-n habuisset". Mărturie datată Deva, 21 dec. 1784, Arh. Comisiei, I, 43—44.
Arh. Comisiei, I, 928.

Căpitanul Csepi ia rîndiul său pune şi ©1 în cunoştinţă Tabla comitatului de strîmtonarea în oare se găseşte. La ce vremuri primejdioase s-a ajuns Tabla o ştie mai bine decît ar iputea-o el descrie. Şi nici nu e înţelept, căci oele două relatări a celor întâmplate şi trimise Comandamentului general prin curier, pe acesta l-au omorît. Atît doar poate scrie că el e ca pasărea pe creanga uscată, nu-i cine să-i vină în ajutor, cine să le dea hrană soldaţilor. Ba cea mai mare parte a lor pe această vreme de ploaie, de noroi înitr-atîta s-a zdrenţuit că de acum umblă în opinci. Şi nici nu se putea altfel, căci bătînd drumul la Baia de Criş şi înapoi, n-*au avut nici noapte nici zi, sînt zece zile de cînd nu s-au dezbrăcat. Sînt atît de istoviţi oamenii de abia mai pot. Nici pîine nu aveau dacă el nnar fi repartizat-o pe locuitori, dar şi aceia au adus^o numai oare iau vrut. Dacă aşa vor ţine lucrurile şi dacă nu le vine de undeva un alt ordin sau ajutor, nu poate să facă faţă. Ieri cei din Hălmagiu pe doi soldaţi ai lui trimişi la ei în solie, fără motiv i-au atacat vrînd să-i omoare, dar i-tau rănit aşa fel că unul va muri[89].

In raportul său din 9 noiembrie căpitanul relatează mai în detalii întîmplarea. Cum din pricina timpului rău şi lipsei de încălţămint.e a cerut ţăranilor mai multe cărăuşii decît în mod obişnuit, în Hălmăgel, unde e o adunătură de oameni foarte primejdioasă, în 11 a trimis doi soldaţi cu un bilet, să găsească pe gornic care de la o anumită distanţă să strige în numele său, al căpitanului, ca satul să dea sase căruţe. Dar abia s-au apropiat soldaţii de sat, au început să bată numaidecît clopotele, s-au adunat o mulţime de ţărani cu felurite unelte. Soldaţii îngroziţi au fugit spre pădure. Ţăranii însă i-au ajuns şi i-au bătut îngrozitor, unuia din cei doi mai ales i-au dat două lovituri mortale cu toporul în cap, din care numai cu greu sau poate de loc nu va mai putea reveni. I-au luat apoi pe amîndoi în sat, unde i-ar fi omorît dacă preotul insuşi nu i-ar fi rugat în genunchi să-i ierte, după care la cîteva ore i-au trimis în Hălmagiu. Caii soldaţilor i-au împărţit între ei, le-au luat săbiile. Cum poporul răzvrătit nu s-a potolit, i se pare totuşi un act lipsit de responsabilitate să pornească în marş părăsind oficiul sării, lăsîndu-l pradă răsculaţilor, fără acoperire militară, acum cînd ameninţă să incendieze totul, suflete nevinovate ar rămîne aici fără apărare. (E vorba de cei refugiaţi la Oficiul sării)[90].

Popa Dumitru din Aciua a văzut printre răsculaţi pe unul de statură mijlocie, cu faţa curată, blond cu ochi negri, într-o tundră lungă, căciulă verde îmblănită, cum au şi soldaţii. A spus astfel de vorbe din care el crede că ar fi fost ştiutor de scris[91].

Protopopul Gavril Bucatoş scrie din Hălmagiu episcopului Petrovici al Aradului şi Orăzii, la 4 (15) noiembrie. El abia a scăpat. „Şi ce-i acolo să ferească Dumnezeu . .. Nice acuma nu iaste cu putinţă de a umbla după bani. Numai acolo să-şi cîştige omul de cap, care eu m-am îngrozit de m-au apucat frigurile foarte rău. Şi popi şi oameni, toţi care pe unde învrăjbiţi, aşa îi la Hălmagi. Şi toate curţile domneşti, arse şi

[89] Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 261.
[30] Acte vieneze, I, 89.
[81] Caietele, XXIX, f. 94—95.

pite". Pe protopopul Atanasie din Sebiş soldaţii l-au dus în fiare ^*svad.* L-au dus şi pe popa Gbeorghe din Aldeşti, găsit beat în Sebiş, jtrucă „au suduit cătanele, cum nu lasă Dumnezeu"[92]. Din 29 octombrie st.v., adică aceeaşi zi de 9 noiembrie datează un act penitenţă al locuitorilor din Hălmagiu, scris originar desigur în romă-te, căci îl avem ca traducere latină. El e semnat: Noi hălmăgenii de nare pînă la mic. In ce împrejurări s^a produs actul nu e greu de :it, desigur în urma intervenţiei energice a armatei. In curtea, desigur mtelui Dethlen, răsculaţii au risipit, prădat -tot ce s-a putut găsi, doar foc au cruţat-o la rugăminţile lor, ale sătenilor, să nu se aprindă aceasta şi Oficiul sării şi propriile lor oase. Poporul adunat, care se lea pe sine Ţara *(Czara)* vestea public că e porunca înălţaitului împă-să prade şi să ardă curţile. Ei unei asemenea porunci nicidecum n-au t să se împotrivească, cu mare ou mic i s-au supus. Interpunîndu-se nu fie arsă curtea, au făcut ceva rele, ca să nu-şi atragă mînia aratului, pentru care căzînd în genunchi cer iertare. Ceea ce s^a mplat în curte a făcut-o ţara, ungurii plecînd dinainte din Hălmagiu, imînînd aci nici unul, afară de cei din Oficiul sării şi un căpitan compania sa, care era dată să păzească Oficiul. Cît pentru moartea raplată la prădarea curţii, patru oameni din Hălmagiu au fost răniţi, care trei pe loc au şi încetat din viaţă. După ce a fost prădat totul, ! seară căpitanul s-a apropiat de oameni irugîndu-i cu binele nu iva să pună foc şi Oficiului sării. Mulţi au plecat, unii însă nevrînd >lece, căpitanul cu compania sa au deschis foc, au omorât 11 din ei, mulţi alţii rănind. Pricina morţii făcute el, căpitanul, o ştie, căci ă cunoştinţa lor, cum au spus, dintre ei hălmăgenii unii au plecat, şi ei hălmăgenii ca şi toată ţara irugîndu-se se supun[93], în cîteva zile tot Zarandul ajunse pe mîinile ţăraniilor răsculaţi. Nu e administraţie, nu mai sînt stăpîni, nu mai sînt dregători domneşti, jătorii comitatului, domnii pămînteşti, domnii pesite tot, unii sînt L, alţii fugiţi, despoiaţi, ruinaţi, reduşi la mizerie. Cei rămaşi sau îeputinţă de a fugi, ungurii în, genere trebuie să îndure regimul tiesc, sînt coborîţi la nivel ţărănesc, umiliţi, în numele răzbunării îşi la o crudă inversare a raportului dintre stăpîn şi slugă. Mulţi sînt trînşi la munci ţărăneşti, gospodăreşti, la treierat, la curăţitul oaselor, durilor, la tăiat de lemne şi altele, reduşi la bucătura de milă a ui stăpîn. Trebuie să treacă la legea românească, să îmbrace haine îneşti, să îndure în cîteva cazuri chiar căsătorii cu ţărani. Sînt rămaşi Jia întîmplării, la arbitrul elementar al mentalităţii ţărăneşti în plină unare, trebuie să trăiască mereu sub teamă, sub groaza morţii ou sînt mereu ameninţaţi, sau ascunzîndu-se ori riscînd fuga travestiţi, iţi de supuşi credincioşi sau de mila oamenilor.

Ţăranii stăpîni închid drumurile, iau măsuri proprii de pază ca ’ni ^şi nici un străin să nu poată pătrunde sau circula neoontrolat. *o* să dea pentru aceasta chiar „paşapoarte" româneşti.

Ed. I. Găvănescu, *Mărturii româneşti din eparhia Aradului veacul al* '-tea, Arad, 1940, p. 34.

Guv. Trans., 1784, nr. 10 613.

Iată şi textul unui asemenea paşaport:

Passus. Tuturora celor se ce cuvine a şti, cinstiţilor preoţi sau mireni, pentru acest preot pater facem a şti în ţară cu porunca celor mai mari c-au căpătat graţie împărătească, şi avem poruncă de la părintele protopop nimenea să nu îndrăznească a-i face ceva, şi cu pace bună încă să-l povăţuiţi cu om pînă la domnul Bukova. Prin aceia rămînem de bine voitori noi

leu Popovici Popa din Crişcior

Popa Costandin din Crişcior iproci

Meşiţa octo[m]brie în 30 de zile (ceea ce corespunde cu 10 noiembrie), Anul Domnului 1784[94].

Imaginea Zarandului sub regimul ţărănesc circulă în felurite variante, care de oare mai încărcate de durere, de mizericordie, de indignare, de revoltă.

Doar un exemplu, relatarea lui Ştefan Vintzi: „Pot scrie ca noutate despre femei că tîlharii au vrut să le prefacă în romance, să le împreune cu ţigani, să le dea în căsătorie fiilor lor, ba şi să le ardă. Dar de toate acestea Puterea cerească le-a păzit. E drept că în Crişcior pe fiica lui Mihail Pakot, în Baia de Criş pe soţia judelui nobililor, Mihail Gal, le-au măritat cu doi feciori români sub aspru jurămînt, dar şi acestea au scăpat. Pe soţia lui Ladislau Csiszâr au lăsat-o goală de tot, aşa cum naşte pe om obişnuit mama sa. Pe bietele femei apoi le-au pus să umble la biserica românească, să postească. Ba şi patroana mea cînd putea primi cu torsul puţină mămăligă sau moare de varză de la iobagii săi, şi atunci trebuia să-şi facă cruce"[85]. Sau, cum se plînge nobilimea din Zarand împăratului Iosif: „Casele noastre au fost prefăcute în cenuşe sau în ruine mizerabile, toată averea noastră a fost prădată şi în această situaţie, care nu se poate descrie, cînd inimile noastre erau aproape să se frîngă de durere, ne văzurăm ajunşi într-o stare mult mai amară decît însăşi moartea. Sufletele noastre au fost siluite să primească vechea lor religie grecească, iar noi supuşi la cea mai tristă stare de sclavi. Şi în această situaţie a trebuit să petrecem mai mult de patru săptămîni, fără nici un ajutor, sub mîinile slugilor şi ţăranilor noştri"[96].

Porunca dată la Curechiu ţăranii o execută cu cruzime. Explozia în aceste prime zile dezlănţuie toată ura cumulată în timp, readuce în minte toate chinurile îndurate, răscoleşte toate patimile, elementar, neîndurător. Umilinţa, suferinţa condensată în asemenea momente izbucnesc în răzbunări crunte. Nu lipsesc atrocităţile, ororile, care însoţesc răscoalele ţărăneşti mai mult sau mai puţin pretutindeni. Sînt cu deosebire feroce cele încredinţate sau lăsate în seama ţiganilor. Ele nu lipseau doar nici din practicile stăpînilor, nici chiar din justiţia vremii. Cîte violuri, cîte schingiuiri, cîte orori în practicele executorilor pentru dări, pentru restanţe? Se îndurau, se proiectau mereu prin faţa ochilor îngro-

[94] Bibi. Universitară din Cluj, ms. nr. 1742; *Horavilăg,* filele 141 şi 152. Aici amîndouă textele cu litere latine şi ortografie maghiară.
[95] Bibi. Acad. Doc. pach. MCCCLXXI, nr. 33.
[96] Densuşianu, p. 171—172.

t ai supușilor exemplele de bătăi crunte, nu rareori mortale, li se puneau prin lege, spire teroare, spectacole de tonturi, de schingiuiri, mutilări, de execuţii fioroase, de spânzurători, de trageri în ţeapă de i de frângeri cu roata, de tăieri în bucăţi a celor executaţi, ide purtarea 'prin târguri, prin sate şi expunerea lor în locurile circulate sau pe imurile ţării, şi altele. Violenţele, cruzimile nu surprind într-o lume oare violenţa, cruzimea e în obişnuinţă, şi mai ales la vreme de menea răbufniri. Cu atît mai mult, cu cît asemenea dezlănţuiri elemen-e, fără frîu, fără o autoritate normativă, scot la suprafaţă ce e mai lent în mulţime, elemente extreme, porniri brute.

Cruzimile, atrocităţile răsculaţilor circulă mai insistent şi în textele .•temporane, în scrisori, în memorii, în cronici, în proză sau rimate, au răscolit mai tare pornirea, patimile celor loviţi, ele au bicuit setea bunării. Faptele sînt, e uşor de înţeles, adesea exagerate, îngroşate ură, colorate de fantezie, îmbogăţite, denaturate prin colportare. Ade-ate sau mai puţin adevărate, faptele însă aşa apăreau în ochii nobi-ii, în funcţie de ele va acţiona. Verificabile sau nu, însă, nici neve.ro-ile nu sînt, şi îngroşate fiind acoperă o cruntă irealitate. Răscoalele :ae inevitabil cu violenţe, cu excese.

Dar nici la acest prim şoc ţăranii nu împlinesc porunca întocmai, licesc, evident, înainte de toate pe nobili, pe dregători. Pe cei care-i esc, fireşte. Nobilii mari, mai ales, nu mai erau de găsit. Dar nici pe dlii sau ungurii găsiţi în oale nu-i nimicesc în litera lozincii de arminare. Cei mulţi rămîn. Rămîn văduve, copii. Ungurilor în înţe^ ii larg li se aplică mai curînd o altă poruncă: să fie reduşi la nivel mese, botezaţi în legea românească, făcuţi una cu poporul de rînd, «ou românii.

Să deschidem doar recensământul lui Iosif II, făcut foarte curînd ă răscoală. Chiar pe unde a fost mai mare prăpădul, în Crişcior, vom . înscrişi drept populaţie bărbătească 39 de nobili, iar în Brad 31[97], i să ştim câţi din ceilalţi locuitori erau unguri.

Şi chiar în timpul răscoalei, înitayun memoriu către cornițele suprem omitaului Hunedoara, Ștefan Sombori cu 11 *Kristyori,* oare se găseau >eva, cereau salvarea a nu mai puţine de alte 49 de suflete, înşirate familii, femei, copii, despre care au aflat că se găsesc în primejdie, ^ stăpânirea ţăranilor în Crişcior[98]. Mai apoi a fost eliberat un grup emei deţinute la Brad. Iar într-o listă a celor prădaţi, lipsiţi de orice oace de subsistenţă, existenţi în Deva, din Crişcior apar nu mai ne de 60 de suflete[99]. Deci cei mulţi erau în viaţă. Din Ribiţa apar istă 14, din Brad 25, din Baia de Criș 20, desigur mulţi fugiţi după erea prăpădului. Cîţi nu s-au salvat ajutaţi de români, uneori chiar Proprii supuși? In vârtejul patimilor, în mod firesc apar şi actele de unitate, de milă în faţa suferinţelor. Şi, fireşte, şi cele interesate.

[A]*z elso magyarorszâgi nepszămlălăs (1784—1787),* lucrare litografiată, Bu-M' [19]60, p. 312—313, 318—319.

Prezentat în 25 nov. 1784. Arh. Comisiei, I, 362—364.

„Hazânk", VII (1887), p. 263.

Căsătorii ou iobagi români actele înregistrează doar eîteva. Iar în desfăşurarea mai departe a răscoalei actele de cruzime, omorurile se răresc. Nobilimea, diregătorimea prevenite acum, se refugiază la timp.

PE MUREŞ IN JOS

Din cercul Zarandului ţăranii trec în comitetul propriu-zis al Hunedoarei, răscoală toate satele din dreapta Mureşului, se apropie ide Mureş. Din jurul Devei cetele lor o propagă în trei direcţii principale: pe Mureş în jos trecînd apoi şi în comitatul Aradului, pe valea Streiului cu Ţara Haţegului, pe Mureş în sus, în comitatul Albei pînă în preajma Albei Iulii, atingînd şi comitatul Sibiului. Cealaltă direcţie principală pornind din Zarand, e cea a Munţilor Abrudului, spre Cîmpeni, Abrud, Roşia, pe Arieş în sus. De aici se desprind grupurile care se îndreaptă unul spre comitatul Cluj, altul mai mare spre Baia de Arieş, Ighiu, Crieău, Galda. Desfăşurarea răscoalei în aceste 'direcţii e simultană, o urmărim pe direcţii numai din motive de uşurare a expunerii.

Întâmplările din Zarand mişcă şi saltele apropiate din comitatul Hunedoara, ele stau gata. Ţăranii înaintînd pe valea Căianului, în Suligheite prădară pe Iosif Magulitsi, în Chişcădaga pe Nioolae şi Iosif M^arkotsăn şi pe încă doi, în Băiţa pe Iosif Ferenczi şi pe arendaşul Francise Ignatz[1]. Mişcă toate satele din cale, ating Mureşul. Aci năvălesc mai întîi în Branişoa şi Şoimuş, cei din Branişoa luînd-o apoi pe Mureş în jos, cei din Şoimuş pe Mureş în sus.

In Branişoa pe stăpîni nu i-au mai găsit, fugiseră din timp. Baronii Anton şi Ştefan Josika fugiseră la Sibiu[2]. Aci atacară mai îmtîi castelul baronului Anton Josika, pe care l-au prădat, apoi l-au incendiat. Prădară pe erîşmarul lui (desigur şi <crîşma). Prădară casele, curţile baronului Daniel Josika, ale moştenitorilor lui Ştefan şi Emeric Josika. La cei care au venit s-au alăturat şi cei din Brănişea şi din satele din jur. Lui Daniel Josika în casă i-au distrus uşi, ferestre, mobile. I-au prădat casa de bucate, pivniţa, cele două maierişti, piscina (cu 100 de cegi, 15 somni, plasă de 25 stînjeni), moara, crîşmele. I-au luat tot ce era de fier, i-au dus multele instrumente pentru minerit, uneltele, sapele pentru vie, patru căldări mari de fiert vinars. I-au prădat 300 de mierţe de grîu, ovăzul, porumbul (4 000 mierţe în tulei), 200 de vedre de rachiu de prune, vite, oi, 82 capete de porci, purcei etc. Prădară şi pe meşteşugarii de la curte. De asemeni capela catolică[3]. Prădară pe arendaşul Mihail Bot[4]. »

[1] Arh. Comisiei, nr. 683.
[2] „Hazânk", III (1885), p. 150.
[3] Arh. Comisiei, nr. 553 şi Arh. Istorică, Miscellanea.
[4] După textul comitatului ar fi ucis aci pe notarul domeniului Ladislau Gottfy, cu soţia şi copiii. Relatarea din Sibiu a lui Ludovic Siess, ca fiind după relatarea comitatului Hunedoara, în „Tortenelmi Tar", 1901, p. 17. Textul unguresc al acesteia în Arh. St. Deva, corn. Hunedoara. Folosim înainte de toate pe acesta. In listele de ucişi des citate ale comitatului însă numele lui nu apare.

Magistrul poştelor Iostf Bartosfea relatează şi el ce ştie despre răsoia din Transilvania prin care a venit ou poşta. Supuşii nu vor să ai presteze nici robote nici alte obligaţii, s-au ridicat împotriva domnir pământeşti, le aird castelele, «casele. A fost martor ocular al arderii steiului din Brănişca al baronului Josifca. A întîlnit în drumul său ai multe cete de răsculaţi, cîte 40, 50 la un loc, înarmaţi cu furci, ou ase. Lui nu i-au făcut nimic, a putut călători fără cel mai mic incident, tîlnind un grup de bănăţeni de la Coşova în drum spre Dobra, la tîrg, le-a zis: „unde vreţi să mergeţi? Duceţi-vă înapoi, aici nu-i deloc liste". Ei însă au plecat mai departe răspunzînd deschis în româneşte: î dea Dumnezeu ca aceasta să meargă tot aşa în toate părţile"[5].

In Leşnic prădară curtea contesei Ludovic Teleki, pe ale lui Samuil rnya, Ignaţiu Szeredai şi Ludovic Kozolyai. Prădară şi capela din curtea . Szeredai. In liste comitatului mai apar ca prădaţi aci Nicolae Cserei, srgotsi şi Ribiczeieştii[6].

In Sîrbi bătură crunt pe „comisarul rectificator" al dării pentru icul Ilia (la el se aduna darea sitrînsă de juzi), Ladielau Gottffy, îl scoa-•ă din casa preotului român, la care se refugiase, în curte, acolo, după îlte chinuri, îl împuşcară. Soţia sa cu două fetiţe a reuşit să se salveze, fără să audă din apropiere omorul soţului.

> Cu zeci de ani mai tîrziu îşi povesteşte din amintire, patetic, chinurile de moarte trăite, cum a trebuit să îndure, fetiţă fiind, împreună cu mama sa, strigătele de durere, bătăile, gemetele, şi-apoi după o împuşcătură amuţirea tatălui său dintr-o curte apropiată, cum unul voia să o omoare sub cuvînt că dacă a fost omorît şarpele trebuie omorît şi puiul. Povesteşte primejdiile prin care au trecut, ascunse în coteţe, în clăi de fîn, în păduri, multe zile şi nopţi, chinuite de ploile de noiembrie, de frig, de foame, de sete, împrejurările în care au scăpat cu viaţă, ajutate rînd pe rînd de o servitoare a lor, de o morăriţă, de iobagi credincioşi sau impresionaţi de soarta lor. în sfîrşit despre un grănicer român care le-a luat în casa sa şi s-a expus apărîndu-le de ţăranii care voiau să le ucidă, şi le-a dus cu carul său la Deva[7].

Răscoala şi aci s^a stîrnit sub aceeaşi poruncă a împăratului sau a Horea de a prăda şi ucide pe unguri, vestită de judele satului, sub eaşi ameninţare: oricare român a ascuns ungur sau va ascunde de im încolo şi-1 va hrăni ou mîncare şi băutură, îndată ce se va afla, fi tras în ţeapă care se va ridica înaintea casei sale, iar ai casei lanului vinovat împreună cu ungurul ascuns vor fi închişi în casă, Le şi ferestrele bătute pe dinafară cu pari, pe casă li se vor pune încă lată atîtea paie cîte sînt şi i se va da foc, ca ungurul să piară ou lânii casei care i-au fost mai credincioşi lui decît lui Horea[8].

---

* Arh. Comisiei, II, 17—19.

[0] ..Tortenelmi Tăr", 1901, p. 19.

[7] Borbala Gottffy, *A nâhai Mătisjalvi Gdtffy Lăszlo hăznepânek Hora Pârhada* « *essett romlăsa,* Pesta, 1825. Reeditată în col. „Erdely oroksege", VIII, Buda-[a]> (1941), p. 149—183. E una din cele mai patetice, mai colorate cronici ale a ?*' povestim d direct suferinţa proprie.

Ibidem, p. 151, 157.

O lovitură mai grea dădură în târgul Ilia. Trebuie să-i fi purtat multă ură lui Ladislau Krâjnik de îl loviră atât de cumplit. îl uoiseră cu toată casa, cu mama, cu soția, cu șapte copii. (într-o listă apar 13 persoane). Unul îi luă calul. Altul îi îmbrăcă mantaua, luă straița de piele a fiului Krâjnik, așa tăbărî asupra prăvăliei grecului Gheorghe, dar acesta i-a rezistat.

O ascultare lungă, a mai mulți martori, ne dă o imagine, confuză, contradictorie ca de obicei, a împrejurărilor, chipului, în oare au fost uciși, despoiați, asupra făptașilor. Intervine și aci și compasiunea. O femeie găsind-o pe fată ascunsă o ia ou sine să o scape. în drum a luat-o un altul și apoi încă unul apărînd-o. Dar apoi i-au ieșit în cale alții, și unul din ei a omorît-o. Pe preotul reformat, pe soția, pe fiul său, pe cantor i-au bătut crunt, dar i-au lăsat în viață. Fugiți în pădure, alții s-au dus acolo și i-au omorât, lăsîndu-i neîngropați. Certați chiar de săteni aceia s-au dus apoi cu sapele de i-au îngropat[9].

> Scriptele nobiliare exacerbează faptele, colportează imagini atroce, înfruntînd și verosimilul. Soției lui Krâjnik pe cale să nască i-ar fi tăiat copilul din pîntece. Scos viu, unul l-ar fi luat în furcă de fier, altul i-ar fi tăiat capul și apoi ceilalți l-ar fi tăiat în bucăți. Pe doi copii i-ar fi îngropat de vii, mai respirînd încă[10]. Cît de răscolitoare de patimi puteau fi, colportate, asemenea imagini! în mărturiile celor 32 de ascultați însă nimic despre așa ceva.

Mai uciseră aci pe Anton Bernad, pe soția lui Emeric Ribitzei cu doi. copii, pe preotul reformat cu soția și fiul căsătorit, pe cantorul (învățătorul reformat)[11]. Uciderea soției și fiului său, de care vorbește Carol Bisztrai fugit în Lugoj în lista comitatului nu figurează. Cele mai mari pagube le-au făcut baronului Ioan Bornemisza (cornițele comitatului) și arendașului Ștefan Bosnyak. Prădară și pe Iacob Bernad, pe Petru Santa, pe vicecomitele Iosif Baja și pe alții. în lista pagubelor apar 26 de nume. Pe Pascu Albu din Vișca, un căpitan al lui Horea (!) venit de pe Criș, poporul răsculat l-ar fi pus „strajemeșter", și cînd a năvălit în Ilia el i-ar fi fost conducătorul[12]. Fură prădați, firește, cei uciși, în frunte cu Ladislau Krâjnik. Mai fură prădate bisericile, catolică și reformată precum și preoții. în biserici au distrus uși, ferestre, au smuls colierul de margarete de la gîtul Fecioarei. Au spart altarele, mormintele, au împrăștiat osemintele[13]. Printre cei păgubiți apar și patru libertini[14].

Pe Petru Ianco apoi l-au prădat pentrucă a ascuns în casa sa pe nobilul Samuil Ribitzei din Ilia, sub cuvînit că de ce a ținut unguri în

---

[9] Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 15/1785.

[10] Scrisoarea din Deva, 18 nov. 1784, a cancelistului Francisc Domokos. Ms. *Horavilág,* f. 70. Bibi. Universitară Cluj; Caietele, XV, f. 96—99.

[11] Kemeny, *Hora Pârhada 1784,* p. 69.

[12] Bibi. Academiei, Ms. nr. 1057, f. 166.

[13] Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 6/1784.

[14] Arh. Comisiei, nr. 683. în lista comitatului și baronii Kâszoni, domnii Bisztrai, Krakkai, Borsos, Szilâgyi, Petru Kâdâr.

asă. Ei au vrut să-1 omoare ca să nu mai rămînă unguri pe lume — ade-'«reşte Ribitzei la 4 iulie 1785[15].

In Gurasada uciseră pe Paul Kun cu itrei copii, pe soţia lui Gheorghe Jartha ou un copil[16]. In şirul celor păgubiţi mai apare şi văduva preotului .cis[17]. Prădară aci euintea contelui Grigore Bethîen senior. Şi mai apar ascrişi încă şase devastaţi. In lista comitatului şi casele lui Gheorghe iânffy, urmaşii lui Alexandru Moses, Torotzfcai, Nieolae Goro[18].

Un soldat licenţiat din Sălişte (corn. Arad) în Gurasada a văzut doi onducători ©are chemau oamenii la împlinirea poruncii împărăteşti.)rau mai deosebiţi de ceilalţi ţărani, unul avea pieptar roşu, celalalt lbastru. Altfel aveau sumane negre şi erau îmbrăcaţi româneşte. Aci u ars şi două orîşme[19]. Ursu Ribiţa din Cerbia, unul din conducătorii in comitatul Arad, spune că în Gurasada au fost chemaţi să asculte arunca lui Horea[20].

Lui Petru Kâdâr în Lăpuşnie i-au pustiit două curţi, în Ilia una. In otairul satului Abuoea i-a 'ars pînă la pămînt icrîşmia. Din casă i-au us tot ce a avut mai de preţ, i-au prăpădit toate hîrtiile. I-au dus vite, orei, bucate. Vinul, rachiul le-au băut, le-au cărat ori le^aiu vărsat[21], ui Petru Muntyân i-ar fi pus smoală aprinsă pe pîntece, aşa l-au chinuit. acotindu-4 mort, l-au lăsat. Dar apoi a scăpat[22]. Au prădat aci pe un jrâjnik, pe Emeric Lazar, Mihăleasa, Alexandru Bar[23].

In 6 noiembrie invadară cele două oase ale tricesimatorului din obra, Iosif Lazar, îi prădară totul. El abia reuşi să fugă[24]. In februarie îre despăgubirea pagubelor sale fiind tricesimator acum în Gherla. In rg însă, care era grăniceresc, n^au pătruns. Şi aci tocmai se refugiaseră «ai mulţi nobili, mai ales din Ilia[25]. In lista pagubelor doar un singur - une apare, a lui Mihail Tuitsik *quaestor* (adică negustor). In cealaltă stă citată şi casele Dreysziger şi Krâjnik[26]. Au mai fost păgubite vădu-île lud Ioan Kabai şi Ladislau Kabai. In lista comitatului şi casa mamei i Krâjnik.

Domeniul Devei a suferit pagube mari în satele Vulcez, Brîznic, Mun-slul Mic, Stănoeşti-Ohaba, Tei, Roşeam, Lăsau, în hotarul Devei.

In Roşcani, cercul Dobrei au fost prădaţi văduva lui Ioan Kaba, arol Kaba, văduva lui Ladislau Kaba, Ladislau Kolcsâr. A fost prădată oara de hîrtie, casele vechi ale meşterilor, moara de seînduri, moara ; făină. La moara de hîi-tiie eu stricat toate ustensilele, iar căldările de «mă, fiarele le-au dus. Tot aşa şi de la moara de seînduri. Judele

---

[10] Arh. St. Sibiu, 40 c.
[16] Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 98—99. j^OÎ!
[17] Arh. Comisiei, nr. 683.
[18] „Tortenelmi Tar", *loc. cit.* ""----
[19] Arh. Comisiei, I, 507—513, 616—618.
[20] *Ibidem,* I, 611—615.
[21] *Ibidem,* I, 313. ■**»
[22] „Hazânk", III (1885), p. 150; *Erdely oroksege,* **VIII, p. 138.** "■""
- ista comitatului. '
[2]* Arh. Comisiei, nr. 580 (III, 791). <*•
[3] Copii B. Torok din Bibi. Bâtthyaneum din Alba Iulia.
„Tortenelmi Tar", 1901, p. 19.

nobililor dă aci multe nume de făptaşi, de conducători, nelipsind nici judele satului[27]. Aci, după afirmaţia provizOTUilui domeniului Deva, Drăgoi pădurean a fost cel mai mare prădător[28].

In Gura Dobri au prădat ospătăria soţiei lui Ladislau Kaba, crâşma lui Francisc Bagya, ţinută în arendă de negustorul din Deva Donik.

In Abucea au prădat şi ars pînă la pământ casele lui Ioan Martonosi, ospătăria de la drumul ţării a lui Petru Kadatr, ospătăria mică din hotar a lui Ştefan Galgoczi.

In Lasău ospătăria domeniului Deva, măieriştea, casele dregătorilor, pe oare le-au ars pînă la pământ. Adunîndu-se toate satele cercului Dobra au cărat vreo 15 000 de galete de porumb în tulei, vreo 50 de care de fin, mult ovăz treierat. Se remarcă şi aci juzii satelor, mai mulţi conducători.

Din Lăpugiul de Jos gornicul Păscut cu fratele său mai mic au trecut şi în Banat, la Coşava şi Coşaviţa, ca să recruteze români pentru răscoală. Dregătorii de acolo, observînd, au vrut să-l prindă, dar ia fugit. Iar fratele său la întoarcere a legat pe soţia lui Ştefan Marfconosi şi pe fiica sa, aducîndu-le în Ardeal, le-a bătut cumplit. Spunînd judelui că a adus cu sine unguroaice, acela i-a spus: duceţi-le şi le omorâţi, căci popii noştri au poruncit ea pe unguri pe toţi să-d omorîm. N-au omorât-o, dar au bătut-o cerîndu-i bani, au despoiat-o de haine[29].

In Băcia prădară pe Samuel Komlosi[30], în Băreşti pe Francisc Bagya, în Vuloez pe un iobag Ion Albu, în Tătăreşti pe Andrei Adorjăn[31]. Aci uraseră pe Andrei Adorjân junior[32] — după un raport militar l-au înecat în Mureş. In Glodghileşti prădară pe Samuil Adorjân[33].

In 6 noiembrie răsculaţii se găsesc în Zam. Aci prădară bunuri de ale văduvei baronului Iosif Nalâczi. Arseră noaptea crâşma şi casa tri-eesimală[34].

> Ce s-a întîmplat la oficiul vămii (tricesimal) din Zam, aflăm din relatarea vameşului Petru Bernad, făcută Tezaurariatului la 10 noiembrie. în ziua de 5, în timp ce se întorcea de la Deva, unde fusese să dea socoteală de venitul vămii pe ultimul trimestru, el lipsind, răsculaţii pe la miezul nopţii au intrat beţi, cu strigăte în gura mare în oficiul vamal. Găsind pe copii, care erau singuri acasă, în picioarele goale şi în pielea goală, de păr i-au aruncat afară. I-au prădat mai întîi toate bucatele, toate din casă, mobilă, ustensile casnice, de bucătărie, nerămînînd în casă o fărîmă de pîine, o lingură de lemn, vreo încălţare, vreo cămaşe sau vrec căciulită de copil pentru a îmbrăca ceva pe ei. Apoi s-au pus pe distrugerea oficiului însuşi,

---

[27] Arh. St. Deva, corn. Hunedoara, dos. 44/1784.
[28] Arh. Comisiei, II, 246—251.
[29] Protocolul judelui nobililor Ioan Szabo din 29 dec. 1784. Arh. St. Deva, corn. Hunedoara.
[30] In lista comitatului prădaţi aci Alexandru Nagy, Iosif Ruszkai şi preotul reformat.
[3] Arh. Comisiei, II, 246—251.
[32] Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 69.
[33] Arh. Comisiei, nr. 683.
[34] O notă afirmă că ar fi fost ucisă aci crîşmăriţa nemţoaică (Arh. Comisiei, I, 65—67), dar în listele celor ucişi acest omor nu figurează.

făcînd ţăndări uşi, ferestre. Toate ferăriile, zăvoare, ţlţîni, le-au smuls, le-au dus. Pe el l-au căutat de moarte, peste tot, dar nu l-au găsit. Din 6 încoace trebuie să-şi petreacă nopţile nicicînd acasă, ci în poieţi, în tufişuri, în păduri. Cu lacrimi în ochi trebuie să-şi vadă cei cinci copii goi, flămînzi, ascunzîndu-se ici colo prin sat, rugîndu-se de puţină mămăligă. A rămas în cea mai mizeră stare printre oameni, fără nici un creiţar după sufletul lui. Căci descoperindu-i lada în malul Mureşului, i-au spart-o cu securea şi i-au luat 159 florini bani, un ceas de nisip (?) *(horologium saccale)* de 9 galbeni, îmbrăcăminte şi efecte, în casă păgubindu-1 cu peste 500 de florini nemţeşti35.

Mai prădară aci şi pe doi negustori, unul neamţ, celălalt armean, ; ceilalţi lăsîndu-i. De la armean luară 1200 florini bani şi 16 fonti de libere, de la neamţ nu se ştie cît[36]. Negustorul armean, Ioan Biro, în îngerea sa spune că e de origine din Dumbrăveni, iar acum e negustor Orăştie. Prin sîrguinţa sa a ajuns să primească mărfuri pe credit din ena. Venind cu mărfuri de acolo, în două care în Zam şi Ilteu a fost ădat de mărfurile sale uşor valorînd 13 000 de florini. Da şi lui, numai ; nu i-au luat viaţa. A făcut plîngere împăratului să-d încuviinţeze lînarea termenului de plată a mărfurilor de către creditorii săi viezi pînă la obţinerea despăgubirilor[37].

Franz Schoenbrener, din serviciul contelui Iosif Bethlen, se plînge >misiei de pagubele făcute de răsculaţi în Zam lui şi domnului său. tenţiona să călătorească împreună cu negustorul Ioan Biro din Oraş-, cînd vreo 50—60 de rebeli au tăbărît asupra locului găzduirii lor. abia a putut scăpa cu viaţa, refugiindu-«e în Arad[38].

Din Zam răscoala trece în comitatul Arad, oare acum face parte din igaria.

IN COMITATUL ARAD

Pornirile nu lipseau nici aci. Abia de curind se petrecuse răpirea «comitelui Andrei Forray. Vestea răscoalei sosise şi ea mai curind, iar im cînd se apropia, era desigur cu înfrigurare aşteptată de ţărani.

După mărturiile celor ascultaţi, vestea răscoalei ar fi adus-o cei din briş, cînd s-au dus la tîrgul din Dobra[1]. Fapt e că cei din Petriş le^au Lt în cale răsculaţilor înainte de a sosi în satul lor. Au fost trimişi ii cu o zi înainte după lemne pe seama curţii, dar ei s-au dus în Zam ie răsculaţii aci sosiseră. Sînd prezenţi mai mulţi la prăzile şi arderile Zam. De aci unii din Petriş, alţii din Ilteu şi alte sate au chemat pe culaţi în Petriş. Se remarcă aci mai ales haiducul domnului Szalbek, Lupenci. Dîndu-se drept al doilea Horea, îi chema să meargă cu pînă la Arad, să prade, să ardă toate curţile: acum e vremea — zicea

" *Ibidem,* I, 420—421.
Arad, 9 dec. 1784, Arh. Comisiei, nr. 96/1, 450—453.
Arh. Comisiei, I, 594—598.

Acte vieneze, II, 17.
Arh. Comisiei, I, 55—56, 93—96.
Ibidem I 420421

el — de a goli lăzile pline şi a umple pe cele goale. Unora oare au încercat să spună că nu e bine ceea ce vreau să facă, le arăta o bîtă mare ameninţând că, pe cine nu va merge cu acea bîtă îl va omorî. In Ardeal au auzit că împăratul a poruncit prin Horea să ardă toate bunurile domnilor pămînteşti şi aceasta şi în Ungaria trebuie să fie aşa.

întîmplările din Petriş sînt relatate de mai mulţi, şi din oamenii curţii, şi din ţăranii implicaţi, cu deosebiri de amănunte, în genere în acelaşi fel. La venire s-au tras clopotele şi la biserica catolică şi la cea unită în semn de ridicare. Judele Urs Beruga striga în gura mare pe uliţi — declară Aibanasie Alexa din Petriş — ca tot iobagul să meargă la ^arderea caselor, clădirilor şi tuturor averilor domneşti, aceasta e porunca împăratului căreia nimeni nu i se poate împotrivi. Celui oare ar îndrăzni să se împotrivească i se cuvine aceeaşi pedeapsă la care sînt supuşi şi nobilii.

Obiectivul aci era castelul Szalbek. Cîţiva din personalul curţii, din „familia domestică", scrib, butnar, bucătar, vînător, paterul care se găsea aci încercară o rezistenţă. Asociindu-şi şi pe alţii în numele obligaţiei supuşilor de a apăra curtea domnească la nevoie, încuiară poarta şi se pregătiră de apărare.

Primii 32 care sosiră pe la patru după amiază cerură intrare în numele poruncii împăratului. Drept răspuns cei dinlăuntru le cerură să arate porunca. Dar cum nu o putură arăta, nu le dădură intrare. Cei veniţi se întoarseră atunci la ceilalţi şi se îndreptară împreună asupra crâşmei domneşti, băură vinul şi rachiul, puseră foc crîşmei şi veniră iarăşi. Ion Lupenci, haiducul domnesc, care era printre ei, îi convinse pe • apărători că e o nelegiuire să se împotrivească poruncii împăratului. Ba ostaşului domnesc Mihály Szekely care voia să tragă asupra lor îi smulse puşca din mînă. Aşa apărătorii adunaţi, care primiseră arme şi rachiu pentru a fi îndemnaţi la apărarea reşedinţei domneşti, trecură de partea năvălitorilor. Iar el, Lupenci, se puse în fruntea lor. Oamenii curţii acum zadarnic mai zăvorîră poarta în urma lor, cei din afară o sparseră şi năvăliră înlăuntru — relatează clericul Ioan Simonieh din dieceza Scepus care se găsea aici. Devastară reşedinţa domnească, capela curţii. Puseră foc grajdurilor, apoi reşedinţei însăşi.

> Simonieh a căutat refugiu în casa vierului Rusan Ardelean. Dar de acolo el a fost alungat cu bătaie. A fugit spre Toc. Dar a doua zi cînd a ajuns, pe la 9 ceasuri, casa domnească era şi acolo în flăcări. Aşa a fugit în pădure. De acolo s-a întors la popa din sat, la care a stat apărat două nopţi şi o zi, dar cu promisiunea de a-i tăinui prăzile din Săvîrşin. Scribul lui Szalbek, Iosif Virâg, a fugit şi el cu slujitorii curţii pe poarta din jos în vii. S-au întors noaptea în podul cu fîn, dar cum au auzit întrebînd dacă nu e cineva acolo, s-au dus în pădure, de unde au venit şi ei la vierul Rusan Ardelean. Soţia acestuia însă le zise să plece, căci rău vor umbla. Aşa au coborît în Săvîrşina.

[2] *Ibidem, 1,* 464—471, 482—486, 494—498, 500—506, 515—518, 619—622, 631—634, 712, 716—722, 731—744 şi altele.

Alte relatări spun că în grajdurile Szalbek ar fi -ars închişi 16 oai, oă iu luat de aci toate flintele, 40 (!) la număr[3], ceea ce însă n-am putut i/erifica. Ţiganul Crişan loja e acuzat de provizor a fi prădat casa asesorului juridic al comitatului, rachiul provizorului, 36 de vedre, pe care sarte 1-a dus, parte 1-a vărsat, de a fi fost principal pîngărifor şi prăiător al capelei sau bisericii catolice din Petriş[4].

Se alăturară numaidecît la cei veniţi şi se amestecară în prăzile din Petriş şi cei din satul vecin Sălişte. li stîrni judele Petru Sima să omoare >e domnii pămînteşti şi pe toţi nobilii, bunurile lor toate să le prade şi ă le ardă. Porunceşte ca pe toţi nobilii unguri să-i stîrpeaseă, ceea ce Iacă nu vor face, le vor pune lor foc şi-i vor nimici. A înţeles de la julele satului că Horea ar fi spus că e ■porunca împăratului să nimicească ie toţi ungurii — mărturiseşte Toma Micula din Sălişte, soldat licenţiat in regimentul Orosz. Cine v-a îndemnat pe toţi să mergeţi în Petriş? - fu întrebat la interogatoriu. Toată lumea — îi fu răspunsul[5]. îi vom ăsi mereu printre răsculaţi şi în satele următoare, inclusiv pe Popa tfieorghe al satului. Aci, în Sălişte, care aparţinea familiei Lengyel, au rs velniţa de rachiu, crâşma, moara domnească[6].

Din Sălişte au trecut în Ilteu, ţinînd tot de familia Lengyel. Venind oaptea, aci au prădat şi-apoi au mistuit cu foc casa domnească, crîşma, n stog mare de fîn, două ooşere de porumb, grajdul şi tot ce au găsit amnesc. Doamna Vajda, văduvă Lengyel, stăpâna de pământ, abia a puit fugi, în cămaşe, să se ascundă într-un coteţ, să-şi scape viaţa cu ajuirul unui supus[7]. După o altă relatare, popa din sat a primit-o sub acoarişul său ica să nu poaită fi omorâtă de ţăranii proprii[8]. La popa ar fi mt şi ascunse mai multe lucruri. Printre cei de frunte aci era Cătana au Marcu) Nicula, care îmbrăcase hainele domnului Lengyel şi aşa înmna mulţimea să prade, să ardă, şi aci şi în satele următoare[9]. Ursu ibiţa a văzut îmbrăcat în haine domneşti pe căpitanul Atanasie Alexa[10]. apă prădarea ■domnului Vajda a îmbrăcat hainele lui, punîndu-şi cuşma ı cu ciucur, aşa a mers pînă în Săvîrşin[11]. Tabla comitatului acuză ca ■ înainte mergător pe judele din Ilteu Ion Man. El, eu autoritatea lui de de, a îndemnat şi restul poporului la răscoală. Judele se apără că n-a zisitat pentru că dregătorul domnesc n-a rezistat, a plecat cu caii. Cînd vrut să o facă 1-a lovit unul, iar de la alţii a auzit că e porunca împăbului[12]. Apoi pe Marcu Nicula şi Gheorghe Horariş, oare au fost nu mai prădători şi incendiatori ai bunurilor domneşti, dar pe doamna ■, a lui Samuil Vajda, scăpată din mîinile răsculaţilor trei zile au urirît-o hotărîţi să o ucidă, pe românul la oare s-a ascuns l-au amenin-

[3] Relatare din Lipova, 10 nov. 1784. *Ibidem,* I, 94—96.
Ibidem, I, 500—506, 531—5
[4] *Ibidem,* I, 500—506, 531—548.
[5] *Ibidem,* 507—513, 616—618.
[5] *Ibidem* 507513 616618
[6] *Ibidem,* 448—449.
[7] *Ibidem,* 448—449, 460—463.
[8] *Ibidem,* 472—475.
* *Ibidem,* 464—471.
[D] *Ibidem,* 614.
[1] *Ibidem,* 515—518.
[2] *Ibidem,* 635—648.

ţat să-i pună foc[13]. Erau aci la pradă locuitori din Sălişte, Zam, Cerbia, petriş, Burjoc — spune judele Ion Man[14].

In Toc au ars curtea aceleiaşi familii Lengyel, dar ţinută zălog de Ignatie Forray. Au ars casa domnească, grajdul, şopronul, casa şpanală, orîşma, velniţa, măieiriştea, toate din materiale solide[15]. In Cuiaş au prădat orîşma domnească, tot a familiei Fotnray.

Ravagii mai mari făcură în târgul Săvîrşin. Actele ne redau faptele de aci cu multe amănunte. Aci era curtea şi castelul vioecoiinitelui Andrei Forray, a celui răpit înainte de haiduci. Provizorul lui, Vezendi, în 7 noiembrie ceru, din Burchiş, disperat, vreo mie de oameni înarmaţi, căci poate spre amiazi răsculaţii vor intra în Săvîrşin. Au şi sosit apoi pe la două după amiazi. Pe Mihail Mir provizorul 1-a trimis pînă în Toc să afle numărul răsculaţilor, ce fel de oameni sînt, cum vin. Dar în loc de a face aceasta, s-^a asociat mulţimii răsculate. Venind în frunte, striga în gura mare că e porunca împăratului ca toţi nobilii (toţi ungurii în versiunea oficială a comitatului) să fie nimiciţi şi tot ce au să fie prădat şi ars. Ca toţi nobilii şi toate averile lor să fie nimicite cu foc, toţi să fie omorîţi şi nimeni să nu se împotrivească — după sentinţa de condamnare[16]. La porunca provizorului se sitrinseiră încă din preziua sosirii răsculaţilor vreo 30—40 de oameni pentru apărarea castelului, dar el plecă la timp. Judele Ioan Iancu din Temeşeşti, apărîndu-se de ce nu le-au putut rezista, socoteşte pe cei veniţi la vreo 400—500 de oameni.

Cînd răsculaţii sosiră, judele Gheorgbe Brănişoan veni şi el cu ei, bătu ou toiagul în poarta castelului cerîndu-le celor dinlăuntru, în virtutea autorităţii sale de jude şi în numele poruncii împăratului, să deschidă. Nu se .mai împotrivi acum nimeni, poarta se deschise, cei diri curte unii fugiră, alţii se amestecară printre cei veniţi. Devastară aci, cu toţii, cu femei, eu copii, casa domnească. Toate mobilele, lucrurile preţioase, argintăria valorînd vreo cinci mii de florini, biblioteca amplă, toate scriptele, privilegiile mai întâi le prădară, le distruseră, le aruncară prin curte, şi apoi mistuiră restul în flăcări.

Cărau hainele scumpe, de mătasă, divanurile — spune o relatare — tăiau saltelele lăsînd penele să zboare în vînt. Femeile strîngeau ceea ce puteau, ceea ce ei nu aruncau în foc. In curte lăzile cu argintărie, vasele de argint zăceau împrăştiate în toate părţile. întrebaţi de un locotenent din a oui poruncă fac toate acestea, conducătorul lor i-a răspuns că din porunca împăratului, de la oare au şi carte. Dar nu a arătat-o. Mai mult, în porunca lor stă să nimicească pe toţi nobilii Ungariei, să le prade 'castelele, averile, vitele, să le pustiaseă cu foc; dregătorilor şi oficiilor împărăteşti ei le dau pace, ceea ce e unguresc însă omoară, taie. Spun că vreau să meargă pînă la Arad şi că vor pustii tot ce le cade în oale[17].

---

[13] *Ibidem,* 531—548. Relatările se pare confundă numele, e vorba probabil de aceeaşi doamnă Vajda, văduvă Lengyel.

[14] *Ibidem,* 635—648.

[15] *Ibidem,* 448—449.

[16] *Ibidem,* 531—548.

[17] Notarul Iosif Szalay către judele nobililor, Căpîlnaş, 7 nov. 1784. *Ibidem,* 1» 40—41. Şi scrisoarea lui Iosif Balogh din aceeaşi zi de 7 nov. I. Boroş, *Rapoar-*

Devastară casa parohială şi cea domnească, cele trei grajduri, şoanele, grânarele, măieriştea; şura domnească plină cu fîn, cu grîu, aria domnească, velniţa de rachiu; căldările toate le-au spart cu seile. Prăzile le-au dus cum au putut, cu braţele, cu carele, şi-apoi au făcut tot ce a rămas în cenuşe. Sparseră pivniţa, sparseră şi vărsară ile cu vin, cele 150 de vedre de vin nobil *(generoşi vini)* de Miniş, ; 50 de vedre de *sylvorium.* Tăiară 27 de porci domneşti, pe care *i* dus încărcaţi pe trei oare. Din parcul de animale sălbatice, fiarele te le sloboziră, parte le tăiară. în grădină tăiară şi pomii. Devastară, ;ră a treia zi şi sera *(domus vitraria)* cu 800 de lămîi"[18].

„Eu într-adevăr nu mai am nimic de temut — scrie Andrei Forray vicecomitelui din Bihor — tot ce am cîştigat din tinereţele mele începînd prin muncă şi pe cale dreaptă am pierdut. Numai viaţa şi pămîntul mi-au rămas, dar nici viaţa nu-mi rămînea dacă în aceste două luni din urmă, de cînd am scăpat din mîinile tîlharilor, prin deosebita milă a lui Dumnezeu nu m-aş fi ferit de calea Săvîrşinului, căci împrejurările erau aşa de complicate, încît nici unul din familia mea nu putea să fie acolo şi rog pe Dumnezeu să ferească pe toţi onorabilii cunoscuţi şi cunoscute din părţile de acolo de o asemenea nefericire şi de furia românilor"i9.

Au fost arse aci şi alte clădiri domneşti, cele ale meseriaşilor eatocasele oricăror catolici şi meşteşugari, nemţi, unguri, care au scăcu fuga în pădure. Prădară, dacă e adevărat, şi oficiul de sare din îrşin, doar casa a fost salvată. Banii erariali ar fi fost duşi pentru mare siguranţă în Valea Mare, peste Mureş, în Banat. Negustorul ean din Gherla, Alexandru Kristoff se plînge Comisiei că tocmai pe 1 Săvîrşinul ardea, trecea cu căruţa cu caii lui spre Transilvania, L2 măji de peşte uscat, în valoare de 180 florini. Aci locuitorii din îrşin l-au despoiat şi de peşte şi de căruţă, care valora şi ea 12 flo-

Prădară parohia romano-catolică, arseră matricolele, socotelile bi-:ii, cărţi, obiecte de cult. Spărgînd uşile, intrară în biserică, distru-, sparseră sau tăiară altarele, baptisteriile, orga, ceasul din turnul ricii, lăsînd toată biserica pustie[21]. Prădară odăjdiile, vasele sfinte, ase Alexe din Petriş risipi pe pămînt şi calcă în picioare sfîmta euistie. Unul, Avram Aranyos (Arieşanu?), în batjocură îmbrăcă odăjpreoţeşti, astfel înveşmîntat sălta şi striga pe uliţă, bea cu potirul _china cu alţii. N-au lăsat în pace nici morţii din cripte, i-au aruncat

---

vechiului judeţ Caras şi alte informaţiuni despre revoluţia lui Horia, în „Anafanatului", IV, ian.—mart. 1931, p. 93—94.

[18] Arh. Comisiei, I, 40—41, 448—449, 460—471, 500—506, 531—548, 661—663 r- Şi ascultările ţăranilor din arhivă.

Citat de Densuşianu, p. 227—228. £

Arh. Comisiei, I, 93—96, 436.

Protocolul parohiei romano-catolice din Săvîrşin, la Nicolae Edroiu şi Peambor, *Săvîrşinul în timpul răscoalei lui Horea,* în „Apulum", VII/I, 1968,

[22] Arh. Comisiei, I, 460—463 şi altele. • ■

Scriptele remarcă mai multe nume de conducători, căpitani, căprari, de răspinditori ai poruncii împărăteşti, nume de mai activi la disitrugeri, la incendieri. Remarcă pe Ursu Ribiţa din Cerbia, cel care se remarcase şi în răpirea vieecomitelui Andrei Forray. Striga că e porunca împăratului să ardă bunurile domnilor pământeşti, cine nu vrea să o facă îi vor arde casa răsculaţii care vin, sau cine nu dă foc va fi omorît şi casa îi va fi arsă. Cu soţul său Toma Nicula din Sălişte erau socotiţi conducători şi căpitani. Remarcă pe Tănase Alexa din Petriş, el era căpitanul îmbrăcat în haine domneşti — mărturiseşte Ursu Ribiţa. El s-a remarcat şi în prădarea ungurilor şi a bisericii. Pe Popa Gheorghe din Corbeşti la care s-au găsit multe lucruri din biserică. De asemeni pe Ion lanc judele din Temeşeşti, care instiga la stîrpirea nobililor şi a tuturor ungurilor. Ba a auzit şi că Horea a venit cu mulţimea de oameni să stingă neaimul unguresc şi în locul lui să aşeze nemţi. Pe judele Săvîrşinului Gheorghe Brănişean, pe juratul tîrgului Tripa Grozav, pe haiducul domnesc Ion Lăpădat. Pe judele doimnesc din anul «trecut al lui Forray cel tînăr, Ion Tămaş, oare adusese vestea că în Arad a venit poruncă de la împăratul ca nobilii şi dregătorii oraşului parte să fie nimiciţi, parte să fie trimişi în captivitate la Timişoara, care ceruse pentru sine un cal de poştă, şi încins ou sabie, vestea, suflînd dintr-un corn de poştă porunca împăratului să ardă toate clădirile domneşti. Pe Ion Vane, judele din Hălăliş, căprar, oare şi el a cerut pentru sine cal de poştă, şi mergea înainte, aci şi în Vama, Vărădia, Govăzdia, cu cuşma cu ciucuri, înarmat cu puşcă şi sabie din pradă, sunînd din corn de poştă, ca un crainic al poruncii împărăteşti. Pe haiducul domnesc Stoica Oacheş, pe Stoian Iova şi pe alţii. Unii au fost văzuţi cu cruci de argint pe piept, luate din casele celor prădaţi. Porunca împăratului, o ştiu mai mulţi, e adusă de Horea. Ion Lăpădat răspunde că cei veniţi spuneau nu numai că e porunca împăratului, dar că îi 'urmează împăratul însuşi 'cu 300 de soldaţi şi cu două steaguri[23]. Acelaşi Ion Lăpădat mărturisteşte că popa din sat le-& zis ce faceţi? Strigînd ei că e porunca împăratului, popa le^a răspuns că împăratul n-a poruncit de acestea, îi va ajunge pedeapsa lui Dumnezeu în zece zile. La cele ce Petru Anghel a şi lăsat lucrurile prădate lîngă biserică, iar popa, adunîndu-le pe toate înaintea uşii, le-^a dus apoi în sacristie[24]. Altfel deputăţia comitatului încredinţată cu ascultările afirmă că judele nou al Săvîrşinului, Iaeob Orb, a fost singurul din neamul românesc oare a apărat pe fugarii catolici şi s-a ţinut la o parte, negăsindu-se la el nici un lucru strein, pentru ce l-a şi pus provizoriu jude[25].

La prăzile din Săvîrşin au venit şi din Petriş, Sălişte, Ilteu, Toc, Hălăliş, Vineşti, Roşia, Temeşeşti şi din alte sate. în Vineşti (Vama) au prădat capela sau biserica, catolicii au fugit în pădure. Au ars crîşma domnească. După ce au văzut cele întîmplate la Săvîrşin, judele de aici David Toader a vestit şi aci că toţi trebuie să facă aşa, căci e porunca

[23] *Ibidem,* I, 531—548, 661—663, 667—669, 677—680, 685—686 şi altele.
[24] *Ibidem,* 677—680.
[25] *Ibidem,* 472—475.

ipăratului să o facă — mărturiseşte Mihai Marian din Vineşti[26]. în ilăliş, sat al familiei Forray, au ars orîşma domnească. In Vărădia, ne era a familiei Kaszoni, au prădat ioasa domnească, grajdul, şura *yrreum),* orîşma, casa vămii[27]. Mihail Mir, din Hălăliş, cel oare fusese mis de pirovizor să iscodească ce fel de oameni sînt cei care au pus foc Zam, Petriş, Ilteu şi Toc, l[J]ar fi văzut pe conducătorul ou oare răscu-ii au venit din Transilvania ducînd în frunte o cruce de aur (!) *(cru-n auream praeferat).* El, Mir, îşi zicea căprar, porunca venită din ansilvania însă — spune că a dat-o Ion Vane din Hălăliş[28]. De fapt întorsese şi el în frunte strigînd aceeaşi poruncă a împăratului. Gheor-e Oacheş din Hălăliş mărturiseşte că Ursu Ribiţa a zis: „nemţii şi nanii rămînem, pe unguri însă pe toţi să-i nimicim"[29]. Şi în Vărădia Iele Ion Vane, oare şi el îşi zicea căprar şi avea puşcă luată de la nnul Andrei Râcz, aşa i^a vorbit lui Ion Tămaş din Săvîrşin: „Iată porunca împăratului ca toate bunurile nobiliare să le ardem şi toţi nobilii şi ungurii să-i omorîm, oare toţi în toată ţara trebuie să ,ră. Dacă nu o faceţi împreună cu noi, împăratul vine din urmă ou re mulţime de oaste şi în această noapte sosind în Ilteu, pe toţi care vor faoe-o, împreună ou copiii şi soţiile lor prin sabie îi va nimici. : Tămaş întrebat la interogatoriu de ce n-au omorît pe nobilii şi unii care le-au căzut în oale, cum le era porunca, răspunse: „A fost dul nostru al tuturor, dar nimeni nu ne-a mai căzut în mînă, căci . se împrăştiaseră"[30].

Faptele din Vărădia le relatează vameşul de aci, Iosif Kiss. Venind e seară răsculaţii din Săvîrşin, împreună eu cei din Vărădia, mai întîi /id Gula şi Ion Dehelean au pus foc clădirilor, au alungat pe paznicii' uneşti, după care toţi locuitorii, împreună cu cei veniţi, eu femei, eu ii au prădat şi au cărat tot ce au putut, au luat pante la arderi, pînă i nimic n-a mai rămas nici domnesc, nici de ale catolicilor. In sfîrşit, lui Ooşpendea din Hălăliş a aprins şi coşerele pline cu porumb oare lăseseră nelovite de furia răsculaţilor. Pe el Ion Dehelean l^a căutat moarte, i-a pus puşca în piept amenin[ţ]îndu-1 să nu oaute să fugă sau >oape. A fugit totuşi la protopopul locului. Protopopul Zaharie Popo-■1-ia pus să-şi înoade părul după obiceiul popilor români, să intre în oca românească, să îmbrace veşminte popeşti, să facă mărturie de linţă după rit schismatic. Schimbat în papă tînăr, îl făcu un fel de :ăl. Altfel nu poate piromite — i-a zis el — să-1 poată scăpa din iile răsculaţilor. Unii au prădat aci şi mărfurile unui negustor, pe i trebuia să le ducă în Transilvania şi pe oare, pentru că i s-a rupt ii, a trebuit să le depună în Vărădia, cel păgubit soootindu-şi pagu-[1] la 2 000 florini[31].

---

f Ibidem, 654—655.
[27] *Ibidem,* 443—449.
[3] [0] *Ibidem,* 520—525.
-" *Ibidem,* 690.
[30] *Ibidem,* 520—525.
Ibidem, 527—530.

Tot districtul Vărădiei era acum în picioare. Să i se frîngă capul mărturiseşte Toma Micula din Sălişte — dacă a fost în tot districtul Vărădiei, fie bărbat, fie femeie, fie copil oare să nu fi luat parte, (toţi au făptuit deopotrivă, cu atît mai mult cu cît juzii au dat părtinea în numele împăratului, ei au îndemnat pe locuitori, ei i-au împins. Singura deosebire a fost că unii au luat parte la arderea mai multor clădiri şi au cărat mai mult, alţii la mai puţine şi au cărat mai puţin, altfel a fost părtaş şi unul ca şi altul[32].

In Giuliţa au ars erîşma domnească şi moara cu două roţi[33]. Cel oare îndemna şi aici era judele satului. în Govojdia (azi N. Bălcescu), care era a aceleeaşi familii Kăszonyi, au prădat, ars casa domnească de lemn, crîşma şi finul domnesc Judele satului aci s-a purtat bine — constată ancheta comitatului — dar lovit cu securea de tîlhari a fugit[34]. Ion Tămaş, fostul jude al Săvîrşinului, venind în frunte călare, încins cu sabia inspectorului din Vărădia, vestind mereu sunînd din cornul de poştă porunca împăratului, cu mîinile lui puse foc casei din Govojdia[35]. Judele din Baia, Antonie Medan, mărturiseşte că şi el împreună ou locuitorii satului au dat foc crîşmei, că aceasta le-au poruncit-o pandurii comitatului oare obişnuiau să strîngă darea[36]. Judele Angliei Rus din Baia, ascultat, răspunde că doi panduri au zis să meargă unde va fi foc şi aşa s-au dus din fiecare casă dacă nu doi cel puţin unul, s-au dus astfel toţi în Slatina. Aci au scos vinul din pivniţă şi l-au dat poporului. Au prădat, au ars apoi totul afară de grîu[37]. Judele din Bătuta, Dumitru Vespe (scris în ascultarea lui Despot!) era şi el crainic al poruncii împăratului[38]. In Că-pruţa, tot a domnului Kâszonyi, au prădat şi ars orîşma, grajdul şi moara[39]. Erau aci la pradă, la arderi, locuitori din Lupeşti, Stejar, Vărădia, Giuliţa, Hălăliş, Vineşti, Govoşdia, Bătuta[40]. Judele, Toana Ususan, ar fi putut opri cea mai mare parte a devastării — constată cercetarea oficială — dar n-a vrut, mai bine a dat poporului toată îngăduinţa. Costa Căpruţan, fost pandur al comitatului, neputînd prinde toţi peştii din piscina domnească, spărgînd stăvilarul le-^a dat drumul în rîu (în Mureş)[4]!. Ghiurca Abrudan din Căpruţa la ascultarea făcută de Comisie, întrebat fiind ce a îndemnat poporul la săvârşirea răului, a răspuns că s-a zis că însuşi împăratul ar veni. El îi rugase — spune el — să nu ardă şi moara, căci le e de lipsă şi lor, chiar şi dacă vine împăratul, dar nu l-^au ascultat, i^au pus foc şi morii[42]. De la acţiune nu lipsiră nici cei din Dumbrăviţa, Monoroştia[43].

---

[32] *Ibidem,* 507—513.
[33] *Ibidem,* 448—449.
[34] *Ibidem,* 472—475.
[35] *Ibidem,* 4G4—471.
[36] Ibidem, G92.
[37] *Ibidem,* 699.
[38] Ibidem, 531—548.
[39] Ibidem, 448—449.
[40] *Ibidem,* 701—703.
[4] *Ibidem,* 464—471, 700.
[42] *Ibidem,* 701—703.
[43] Ibtdem, 695—696.

în Bîrzava, tot a domnului Kâszonyi, fură prădate, arse casa dom-.ească, crîşma, velniţa de rachiu clădită din lemn: toate băuturile aiu fost arte băute, parte vărsate[44]. Au ars şi porumbul şi fînul[45]. Şi aci e acu-at mai ales judele satului, Stan (sau Stănuş) Muntean[46]. Precursor fu i aci suflînd din cornul de poştă Ion Vane[47]. Gheorghe Berar din Bîr-ava a aprins moara domnească (poate cea din Căpruţa!), împotriva ce-srii ţăranilor chiar[48]. Pe jude l-au stârnit — spune el — doi cneji, Ion ane din Giulita şi Toma Ususan din Căpruţa să meargă cu răsculaţii, ltfel toate ale lui vor fi arse — se apără el[49]. Erau şi în Giulita' şi Bîr-iva mulţi din părţile Săvîrşinului, din Hălăliş, Vineşti, Săvîrşin, Vără-ia, Stejar[50].

In Conop, ţinînd de familia Torok, au fost prădate, arse, casa doin-ească de lemn, casa de crişmărit, grajdul, velniţa de rachiu, moara, peo 50 de căpiţe de fîn, 2 coşare de porumb[51]. Coşmarul Ladislau Sty-îovits din Conop, ascultat, mărturiseşte altfel faptele: la 8 noiembrie aaptea trei români, unul din Lalaşinţi din Banat, altul din Căpruţa, al eilea necunoscut de el, după ce au băut toată noaptea la doi români n Conop, dimineaţa împreună cu iobagii adunaţi au prădat mai întâi - ajdurile şi căminul domnesc, iar după aceea casa şpanală şi au dat >e la toate. Pe urmă fînul şi porumbul aşezat în afară de sat mai întîi - au cărat în cea mai mare parte, apoi le-au ars[52]. Şi aci judele Iancu lelmăgan, în loc să liniştească, cum era dator, poporul răsculat, îm-•eună cu fratele său jubilînd de bucurie 1-a lăsat, i-^a îndemnat să ■ade, să ardă tot ce a fost domnesc în Conop, prădînd şi ei. Venise el şi judele din Bîrzava să-i spună că e porunca împăratului să taie ; toţi nobilii unguri şi pe catolici (aici ungurii nu erau protestanţi)[53], wunca a venit în Transilvania, să meargă şi să ardă, care nu va merge se va aprinde casa din patru părţi — mărturiseşte la ascultare Chel-ăgean Juc 'din Conop[54].

în Odvoş au devastat, au ars casa provizorală a domnului Foiray, îşma mare, grajdul de 44 de oai capacitate, şopronul de care sau că-ţe, stogul de fîn, şura sau hambarul plin de grîu[55]. Printre primii acuţi şi aci e judele satului, Pascu Spătan. Şpanul domnesc a încercat să-l iuplece să nu creadă zvonul mincinos că e porunca împăratului să ardă pe' domnii pămînteşti unguri — se spune în cercetarea cornita-lui — ci mai bine să îndemne poporul, dacă ar veni străinii, să apere idirile, atât pe cele sacre cît şi pe cele profane. El însă, după mărturia

[44] *Ibidem,* 448—449.
[45] *Ibidem,* 708—709.
[48] *Ibidem,* 464—471
[47] *Ibidem.*
[48] *Ibidem,* 531—548.
[49] *Ibidem,* 693.
[50] *Ibidem,* 698.
[51] *Ibidem,* 448—449.
[52] *Ibidem,* 492—493.
[53] *Ibidem,* 464—471.
[54] *Ibidem,* 710—711.
[55] *Ibidem,* 448—449.

judelui părţii nemţeşti a satului, a ridicat toiagul dînd semn pentru nimicirea orîşmei şi a casei spanale. Spanul altfel a plecat. In executarea poruncii s-au remarcat şi alţii din Odvoş, ca Gruia Doboştean fostul jude al Odvoşului, foştii haiduci domneşti Toader Crişan şi Iancu Crişovean şi alţii, oare s-au înverşunat la spargerea porţilor, la punerea focului, la împărţirea băuturilor. Iova Doboştean de două ori a încercat să pună foc bisericii catolice din Odvoş, preotul franciscan eăzîndu-i în genunchi l-a rugat să o cruţe, aşa s-a întors. Toader Crişan a tras cu sila o bute de vin depusă la un locuitor german, pe care l-a sfătuit să fugă, altfel fără îndoială îl lovea cu securea ridicată, eu care ameninţa. Fostul haiduc domnesc, Iancu Crişovean, se arăta tare pornit împotriva catolicilor, blestema pe unguri, a început să prade împreună cu Iova Doboştean biserica catolică[36].

După relatarea din ziarul „Magyar Hirmondo" şi nemţii din Odvoş numai cit nu s-au făcut şi ei rebeli. Dar un biet preot augustan al lor pricepîndu-se mai bine decît credincioşii săi la poruncile regeşti, le-a cerut să nu înceapă nimic pînă cînd nu-i arată lui acea poruncă împărătească. La ceea ce ei i-au adus un calendar <eu litere roşii din 1782, pe care i-l prezentară cu mare cinste ca fiind porunca împăratului. Preotul mirat, începu să le ridice de pe ochi vălul năuciei şi neştiinţei; altfel şi ei ar fi fost părtaşii acestei răscoale[57].

în Milova vecină, în care erau de asemenea şi nemţi şi se găsea mina sau topitoria de aramă, au ars orîşma camerală. I-a dat foc acelaşi Chelmăgan Juc din Conop[58].

Ajunşi în satul cameral Şoimoş, au devastat şi aci crîşma camerală domnească, dar n-au mai ars-o. Notarului, spărgîndu-i lada, i-au luat 150 sau 190 de florini din banii de dare. Cum au dat cu securea să-l lovească, dacă nu s-ar fi sucit fără îndoială era şters din rîndul celor vii. E acuzat de acestea acelaşi jude al satului Odvoş, Pascu Spătan. De asemenea Chelmăgan Juc, care conducîndu-i asupra satului, în drum a tăiat, în blasfemii împotriva lui Christos şi a domnilor catolici crucea cu crucifixul[59]. Radna era şi ea în alarmă. In 9 seara s-au tras clopotele de alarmă[60]. Dar răsculaţii n-au venit asupra ei. Au tăbărît însă asupra crîşmei din Şoimoş numai la o bătaie de puşcă de Radna. Erau după unii la vreo 200, după alţii la vreo 70—80, ba după unii numai la 30—40. Poate în noaptea aceasta vor năvăli şi în Radna. Dar aici toţi sînt pregătiţi de apărare, înarmaţi, judele nobililor Dezso toată noaptea a patrulat prin satele vecine[61] — ne informează un alt act.

Apărînd o unitate militară din regimentul Wurttemberg, avîntul ţărănesc se curmă aci.

Focul se propagase cu iuţeală din sat în sat. Un sat a răsculat pe altul, ţăranii dintr-un sat au prădat în satul următor. Sau cum afirmă

[56] *Ibidem,* 448—449, 464—471.
[57] „Magyar Hirmondo", 1784, nr. 804.
[58] Arh. Comisiei, I, 93—96, 531—548.
[59] *Ibidem,* I, 88—92, 464—471, 531—548, 706—707, nr. 127 (1037—1038).
[60] (9 nov.). Arh. Comisiei, I, 68.
[61] 10 nov. Arh. Comisiei, I, 69—71.

ul din j'Uzii nobililor din Timiş, Adam Deseo. Cei din Zam au ars ca-j 3 Szalbek din Petriş, cei din Petriş au prădat în Ilteu, cei din Ilteu' Toc, cei din Toc în Săvîrşin, cei din Săvîrşin în Vărădia, cei din Vără- în Căpruţa, cei din Căpruţa în Bîrzava, cei din Bîrzava în Conop, cei Conop în Odvoş, cei din Odvoş, cu cei din Conop şi unii din Bîrzava în moş, de unde (intervenind armata) n-au îndrăznit să meargă mai departe s-au împrăştiat. Spuneau că au porunca împăratului să nimicească pe t nobilii şi toate averile lor, căci împăratul nu vrea să aibă nici un 3il, pe lîngă aceasta că conscripţia (e vorba de recensămîntul început) jilh domni pămînteşti au poftit-o numai spre apăsarea iobagilor[62].

Spaima, confuzia la acest prim şoc şi aici e mare. Faptele lasă loc re colportării, imaginaţiei, zvonurile devin realitate.

Raportul militar din Radna din 11 noiembrie al căpitanului de cavale- Fiirstenberg dă amănunte reale asupra întâmplărilor din jur. Cu deo- Ire asupra spargerii crîşmei din Şoimoş, asupra comportamentului ilor care transmit porunca împăratului de la unul la altul. Judele Conop mai adăuga la porunca împăratului, dată de el, şi că în urmă patru ofiţeri (!) cu aceeaşi poruncă. Fapte, cunoscute, ale ţăranilor, darea numai a bunurilor nobiliare, cruţarea bunrilor împărăteşti. Cei staţi se apără că dacă n-ar fi crezut că e porunca împăratului ei n-ar acut nimic[63].

După o altă scrisoare din Radna, din 12 noiembrie, căpitanul Fes- berg (!) luînd itrei oameni, i se mai alăturară Sigismund Edelspacher un slujitor al său, inginerul Cziillo cu slujitorul său şi comisarul Hen- cu 10 husari şi plecară cu toţii spre Şoimoş. Făcură recunoaşterea ovei care mai ardea încă şi Odvoşului, unde răsculaţii arseră patru liri domneşti. Urmărind pe fugari aceşti domni au împuşcat unul şi luat prinşi vii 10, pe care i-au dus la Arad[64].

Conducătorii răscoalei ar fi primul Iulius Salis, al doilea Sofironie, nobil român din Transilvania, al treilea Horea cu cei trei fii, tot Transilvania. Tatăl celor 'trei fţi ar fi fost rănit mortal la Hălma- , ian- fiii s-ar fi îndreptat cu o parte din ţăranii răsculaţi spre Ora- . Un chirurg dezertat de la conducătorul Salis ar fi spus că tatăl ce- 'trei fii ar fi fost dus la Peştin (!) (Petriş?) în comitatul Arad[65].

Judele nobililor, Andrei Szuka, scriind din Făget la 12 noiembrie, flat din auzite că în fruntea răsculaţilor ar fi Salis şi Horea, primul dezertor din aiTOata generalului Preiss, al doilea un protopop degira- din Transilvania[66].

Numele lui Salis circulă de acum obsedant în scripte.

Ibidem, I, 93—96. O expunere a faptelor din comitatul Arad a făcut Ale- aru Mărki, *Aradvărmegye es Arad szabad kirălyi văros tOrtenete,* voi. II, **par-**a II-a, Arad, 1895, p. 431—446, capitolul „Hora lâzadâsa Aradban". " Arh. Comisiei, I, 100—102.

Kurze Geschichte der Rebellion in Siebenbiirgen, Strassburg, 1785, p. 29. *Ţ* Arh. Comisiei, I, 110—111. ** *Ibidem,* 126—128.

PE VALEA STREIULUI. ÎN ŢARA HAŢEGULUI

Valul răsculaţilor desprins din valea Mureşului oare o luă spre sud, pe valea Streiului în sus, spre Haţeg, în 7 noiembrie lovi curţile nobiliare care-i căzură în cale.

In Bîrcea Mare devastară oasele, bunurile lui Petru şi Ludovic Bartsai. In Bîrcea Mică casa contelui Samuil Gyulai. li arseră şi recolta[1]. Anton Cseh, dregătorul moşiilor sale din comitatul Hunedoarei, spune mai apoi că bunurile stăpînului său din Bîrcea Mică au fost prădate mai mult de grănicerii din Bîroea Mică şi din Cristur, dar şi de iobagii din Bîrcea Mare, Săuleşti, Sîntandrei, Sîntubalm. Mai mult de iobagii altor domni decît de ai stăpînului său[2]. Dacă nu cumva caută să-i acopere.

în Almaşul Mic devastară pe Iosif Busa, căruia îi mai făcură pagube şi în Rus şi Sînpetru. In Peştişul de Jos distruseră curtea şi casa secretarului gubernia! Ladislau Tiiri. Prădară curţile lui Valentin Szilvâsy şi Samuel Vâsărhelyi, a soţiei lui Mihail Valia, casa preotului reformat. În Peştişul de Sus curţile lui Sigismund, Gheorghe, Petru, Ladislau Makrai şi ale altora. In lista pagubelor apar şase[3]. în Buituri devastară, arseră grădina, via lui Nicolae Kenderessy[4].

în Simeria prădară curtea şi casa contelui Gheorghe Bânffi, precum şi curţile şi crîşmele lui Ludovic şi Sigismund Bartsai, arzîndu-le şi recolta[5].

Casele contelui Gheorghe Bănffy, casa vămii sale de la podul mare. de peste Strei le-au făcut de nelocuit — relatează inspectorul moşiilor sale. Au distrus ori au cărat tot ce s-a găsit. Au dus 120 de vedere de rachiu. Au dus şi vin, dar cea mai mare parte a buţilor le-au spart, de după plecarea lor se putea umbla în vin pînă la genunchi. Dregătorul ca să-şi scape viaţa a fugit — relatează Guvernului Francisc Margai, inspectorul moşiilor contelui[6]. După lista comitatului mai prădară aci curţile, crîşmele lui Ludovic şi Sigismund Bartsai. In Biscaria prădară curtea generalului Francisc Gyulay. în Totia prădară pe Sigismund, Beniamin şi Adam Ferencz[7]. în Băcia prădară pe Samuil Komlosi. In lista pagubelor apar patru păgubiţi, plus biserica şi preotul reformat[8]. în Batiz curtea şi casa baronului Iosif Nalâczi mai întîi le-au devastat apoi lenau incendiat[9]. La Sîntămăria de Piatră cu pagube 'mari e înscrisă văduva contelui Ignatie Bornemisza. Lista pagubelor numeşte cu casa şi recolta devastată şi arse pe corniţele suprem al comitatului, baronul Ioan Bornemisza[10]. Uciseră aici, cu bîtele, pe provizorul lui, pe Ştefan Tom-

[1] „Tortenelmi Tar", 1901, p. 19.
[2] Arh. Comisiei, I, 140—141. nî
[3] *Ibidem.* V. şi „Tortenelmi Tar", 1901, p. 19—20.
[4] „Tortenelmi Tar", 1901, p. 20.
[5] Arh. Comisiei, nr. 683. „Tortenelmi Tar", 1901, p. 18.
[6] Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 501—502. !<*
[7] Arh. Comisiei, nr. 683. ? se '
[8] *Ibidem.* In lista comitatului încă un nume. sk
[9] *Ibidem.* Şi „Tortenelmi Tar", 1901, p. 18.
[10] „Tortenelmi Târ", 1901, p. 18.

(Şii şi-i devastară bunurile. In Streiu (Zejkfalva) devastară, araeră j<tea şi casa lui Andrei Zejk. De asemeni măiei-iştea urmaşilor lui loan ijk. Prădară biserica reformată şi pe preotul ei[12]. In Strei-Sîngeorz devastată, arsă curtea, casa lui Adam Barcsai. Păgubiţi aci văduva lui unuil Zejk, Valentin Noptsa şi alţi doi. In Valea Sîngeorzulud căzură Dtime bunurile lui Sigismund Buda, ale văduvei lui Ladislau Budai ale fiicei sale Agneta, ucise amândouă[13].

In Chitid prădaţi, arşi mai mulţi, Andrei Nalâtzi senior, Adam Szai, Paul Herezeg, Alexandru Vitan, loan Balika, loan şi Ştefan Bâgya, gismund Bugyul, urmaşii lui Beniamin Henter, Ştefan Iancso. Fu ădată biserica reformată şi preotul reformat loan Solyom. Lista paibelor înregistrează şi alte două nume. Mai afirmă că au fost ucişi aci ţia lui Adam Szabo cu copiii şi fiul mai mare al lui Andrei Nalâczi[14].

în acelaşi timp, de la Orăştie încolo, în Orăştioara de Sus prădară rtea lui Adam Barcsai, în Bucium pe a baronesei Qrban, în Ludeşti : a contelui Grigore Bethlen senior, în Ocolişul Mic arseră şi pustiiră totul hanul lui Samuil Gyulai, împreună cu vinul şi rachiul dat re crîşmărit[15]. în lista pagubelor mai apar în Ludeşti Grigore Bara, Bucium Ştefan Sebesi[16].

Prăpădul fu mare în Bretea Ungurească şi Bretea Românească. în a Ungurească pagube mari suferiră baronul Iosif Bornemisza, în Brea, Călanul Mic şi încă un sat. Nieolae Kendeffi în Bretea şi Rîu de sri. Mai suferiră soţia lui Alexe Kendeffi şi Volfgang Csongradi. Pa.be mai declară aci Francisc Zajzon şi văduva lui Iosif Moga. In Brei Românească numărul celor însorişi pe lista pagubeloir se ridică ia , plus biserica reformată. Printre nume şi al preotului reformat şi al duvei preotului decedat. Cu pagube mai mari apar văduva lui Adam îrn, Geoirge Szilvester, văduva lui Benediot Turi, Gabriel Nalâczi. L cele mai mari sînt înscrişi succesorii lui Nieolae Mara. Printre res-L păgubiţilor Valentin Jordan sau Alexandru Bâlint, văduva lui La-;lau Tordai, Iosif Tompos, Cristina Bobik, loan Kenda, Matei Motok alţii[17]. Ucis în Bretea Română cancelistul Iosif Makra[18]. în Covragiu devas-tat Francisc Farkas[19].

---

[1] Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 71; Mike, *Az Olâhokrol,* p. 107. Aci e mit Iosif Tampos. Iar în lista pagubelor apare văduva lui Andrei Tompos. Arh. misiei, nr. 683.

[2] Arh. Comisiei, nr. 683; „Tortenelmi Tar", 1901, p. 18.

[3] *Ibidem. în* lista din „Tortenelmi Tar" şi Ladislau Sombori.

[4] Arh. Comisiei, nr. 683. Lista comitatului şi „Tortenelmi Tar", 1901, p. 19. lista celor ucişi aceştia nu apar. Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 65—71.

[5] Arh. Comisiei, I, 140—141.

[6] *Ibidem,* nr. 683.

[7] *Ibidem,* nr. 683. în lista comitatului din „Tortenelmi Tar", p. 19, în amîniă satele 18 nume de prădaţi. Faţă de lista pagubelor unele nume lipsesc, altele deosebesc. într-o altă listă văduva „notarului tractual" Samuil Vâsârhelyi, Mike, *Olăhokrol,* p. 107.

[8] Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 71.

[9] Arh. Comisiei, nr. 683.

Diarium-ul reţine însă şi o excepţie, curtea lui Nicolae Mara din Bretea, ai cărui iobagi credincioşi nu numai că nu l-au prădat, dar au îndrăznit să se şi împotrivească năvălitorilor; postîndu-se în faţa porţii cu multe arme încărcate, nu le-au îngăduit nici să atace, nici să prade nimicso. Lista pagubelor însă arată contrarul, dacă succesorii sînt ai aceluiaşi Nicolae Mara. în lista comitatului printre prădaţii din Bretea Română chiar el, Nicolae Mara.

In cercul Haţegului. în Cinciş prădară, arseră în parte casele lui Andrei, Ladislau şi Ludovic Csolnakosi[21]. In Ruşi prădară pe Andrei, Samuil' Iosif Buda, casele fiilor lui Csongrâdi şi Ioan Budai. în lista comitatului şi Csongrâdi. în lista pagubelor şi Clara Harsânyi[22]. în Băţălar prădară pe Daniel şi Iuliana Toplicza, pe văduva lui Moise Vădas[23]. în Sîntămăria-Oriea loviră castelul lui (văduvei lui) Samuil Ken-deffi şi pe al văduvei lui Mihail Kendeffi. După lista pagubelor şi pe al soţiei lui Alexa Kendeffi. Mai întîi le^au prădat apoi le-au pus foc. O „descriere" a răscoalei spune că aci curtea contelui Kendeffi n-au reuşit nici cum să o aprindă, dar au iruinat-o, iar pe celelalte curţi le^au pustiit cu foc. Ba că printre primii la pradă erau soldaţii din Haţeg, care au dus pentru ei, pentru strajemeşteri, pentru căpitani şi 'ceilalţi ofiţeri cu butoaiele vinul de struguri stafidiţi *(aszszuszolb bor)*[24]. Diarium-ul însă ştie că frumoasa casă a contesei Alexe Kendeffi acoperită fiind cu ţiglă nu o putură aprinde uşor. Năvălind atunci în cămara de bucate luară şi suiră în pod slăninile, vreo 60 (!), aşa au aprins şi ars casa[25]. Prădară pe preotul reformat şi făcură ceva pagubă şi bisericii reformate.

în Sălaşul de Sus fu devastat Isac Mara. Lista comitatului, spune că aci Dionise Mana s-a îmbrăcat în haine româneşti ca să nu fie recunoscut. L-au recunoscut însă şi a trebuit să se răscumpere ou 50 de florini. Dar apoi totuşi l-au omorît[26]. în lista celor ucişi însă nu apare, în Ruşor prădară pe Elisabeta Russori şi pe Ludovic Kenderesi, pe urmaşii lui Samuil Kenderesi, în Rîu-Alb pe Avram şi Adam Bâlint, Ştefan Hertza, Sigismund Bâgya, Francisc Bâgya, soţia lui Baltazar Hertza. în Galaţi făcură pagube mari văduvei lui Andrei Budai şi succesorilor lui Nicolae Mara. Mai devastară aci pe Gaspar Petrik, pe Matei Hernye. De asemeni biserica reformată şi pe preotul reformat Paul Szaraz. în lista cealaltă mai apare şi Iosif Buda. Le^au prădat casele, le-au ars recolta[27]. Aci uciseră pe văduva lui Ladislau Buda cu fiica sa Agneta[28], pomenite înainte.

---

[20] Caietele, IV, p. 26.
[21] Arh. Comisiei, nr. 683.
[22] *Ibidem.* „Tortenelmi Tar", 1901, p. 18.
[23] Arh. Comisiei, nr. 683. In lista comitatului încă două nume .
[24] *Paraszt Had leirăsa.* Arh. Istorică, Ms. miscelaneu, p. 86.
[25] Caietele, IV, p. 27.
[26] Şi „Tortenelmi Târ", 1901, p. 20.
[27] Arh. Comisiei, nr. 683; „Tortenelmi Târ", 1901, p. 20.
[28] Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 71.

Gaspar Petrik de Ponor se plînge că bunurile din Galaţi ale fa-
iei Kendeffi, ţinute de el în arendă, au fost prădate de ţăranii din'
aţi şi de grăniceri, anume 50 de care de fin, 2 care de linte, vreo. f
are de porumb, căldarea de rachiu în valoare de vreo 50 fi. şi alte multe «
-uri. în Baru Mare, unde s-a aşezat pe partea soţiei sale, satul
d jumătate grăniceresc, a venit la el chiar judele grănicerilor cu
i mulţi soldaţi, 1-a chemat afară din casă şi i-a poruncit să iasă
sat căci a venit poruncă aspră că toţi ungurii şi nobilii trebuie să *
ră. Ba unde ar fi ascuns copil de ungur sau de nobil, fie copilul şi ■
nai de trei zile, întreg acel sat să fie ars. A instigat şi pe vecini să
■i primească nimic din bunurile sale în oasele lor, zicînd să le ducă
pădure sau unde ştie. Grănicerii nu doar să-i oprească, ba i-au
;igat la pradă. Doi grăniceri i-au şi arat şi semănat în timpul rebeliei
ia pămînturi, în nădejdea că el a pierit[29]. Grănicerii români îşi fă-u
datoria ostăşească, dar desigur mereu ispitiţi şi de sentimentele »
prii. Şi, fireşte şi de „porunca împăratului" propagată de semenii -

In Pui devastară pe văduvele lui Ladislau şi Nicolae Puji iunior,
Nicolae Puji senior[30]. Lista comitatului mai adaugă pe Daniel Puji
>e soţiile lui Samuil Puji şi Samuil Buda. Le-au prădat casele, orîş- ,
e. în Ponor prădairă pe Ioan Petrik, pe Paul şi Ştefan Ponori. In listă
^Tihail Petrik şi ceilalţi Petrik. Le-au devastat la toţi casele.
în Rîu-Bărbat lista păgubiţilor e lungă, dă 15 nume, plus biserica
wmată. Printre cei păgubiţi Caterina Ponori văduva lui Adam Bu-
Francise Farkas, Iosif Baja, Isac Csoka. Ceilalţi câţiva Csoka, Far-,
Iordan, Kalugericza şi alţii, cu pagube mai mici. Apare ca prădată
srioa reformată cu preotul reformat. In listă şi alte nume: soţia lui
îuil Buda, Andrei Zeik, Ştefan Kalugericza, „şi alţii"[31]. în Şerel apar ;
păgubiţi Valentin şi Ioan Kenderessi, dar cu pagube mai mici. După î
au fost prădate însă casele lui Iosif, Valentin, Matei, precum şi a >r
lui Ladislau Kenderessi[32].
De la Nălaţi-Vad o parte luă drumul spre Zăicani.
în Nălaţi prădară şi arseră apoi casa baronului Iosif Nalâczi. în
aţ-Vad apare ca păgubit numai Anton Agota, dar în listă apar ca
date aci casele conţilor Eszterhâzy şi Iosif Kendeffi. în Unciuc fură
daţi Grigore Mara şi Adam Apati. în Pîclişa vicecomitele comdta-
n Alexe Noptsa, Ştefan şi Mihail More, văduva lui Petru More şi
ismund Osztrovi apar ou pagube mai mici. în listă şi casa lui La-
au Vâradi. Există plîngerea sa de mai lîrziu că !cei din Unciuc în
lisa i-au prădat tot, bucate, vin, oi, porci, i-au spart uşile, clădirile,
i dus fierăriile[33]. In Cîrneşti prădară pe Ioan Boer, în Peşteanca pe
otul reformat, în Breazova pe Sigismund şi Ladislau Brazovai, în
rov pe Valentin Szilvâsi.

[29] Arh. Comisiei, I, 1114.
[30] Arh. Comisiei, nr. 683; „Torteneimi Târ", 1901, p. 21.
[31] Arh. Comisiei, nr. 683 şi lista citată din „Tortenelmi Târ", p. 20—21. [32] *Ibidem.*
[33]

în Grădişte sînt păgubiţi trei Tornya şi preotul unit Popa Zaharia.

în Clopotiva lista pagubelor e lungă, înscrie nu mai puţine de 19 nume, printre care 9 Pogăny, 6 Nandra. Cu pagube mai mari apar Matei pogany, văduva lui Ştefan Nandra, văduva lui Isac Nandira. Restul cu pagube mai mici. Din biserica reformată nu luară decît ştreangul clo potului. Moise Nandra fugi din vreme cu mama şi cu toată familia şi cu lucrurile mai de valoare la minele de aur din Săcărîmb, sperînd să fie acolo în siguranţă. Dar pe Ungă că acolo mama sa a fost ucisă de către răsculaţi şi a fost despoiat de toate lucrurile sale, el cu soţia au scăpat cu viaţă numai schimbaţi în veşminte date de preoţii de acolo

. relatează el Guvernului în anul următor[34].

în Rîu de Mori au suferit pagube mari văduva contelui Alexe Kendeffi şi Iosif Kendeffi, prima în Rîu de Mori, Sîntămăria-Orlea, Bretea Ungurească, Plopi şi Măceu, al doilea în Rîu de Mori şi Vad[35]. Aci a fost devastată şi biserica reformată, i-^au luat clopotul, i-au distrus scaunele, ferestrele, acoperişul, au luat bunurile puse la adăpost acolo, au deschis mormintele[36]. în Zăicani omorîră pe Ioan Pap[37].

în listă mai apar şi alţi loviţi. în Tamastelec (lîngă Peştişul Mare sau Peştişul de Jos) casele lui Ladislau Turi şi ale soţiei lui Adam Ribiczei. In Slivaşul de Jos casa lui Ştefan Mara, în Măţeşti casele iui Ladislau Mihonya, Balya şi Jarolyek[38]. Şi desigur listele nu sînt nici una completă.

Prăzile în Ţara Haţegului ţinură pînă în 13. Diarium-ul exagerează succesele nobilimii: vreo 50 de nobili tineri au strîmtorat pe răsculaţi în râul Haţegului, care ca să nu cadă în mîinile ungurilor s-au aruncat mai bine în apă şi neputînd străbate, mulţi s-au şi înecat în ea[39].

După relatarea vicecomitelui Ştefan Kenderesi, din 26 noiembrie, în Ţara Haţegului au scăpat de pradă numai nobilimea din Breazova, Peşteana, Densuş (afară de casa doamnei Antalfi), Ciula, Tuştea, Fărcădinele, Silvaşul de sus, Băieşti şi Măţeşti şi cele mai mari pagube le-au suferit familiile Kendeffi[40]. Cum vedem relatările nu se acopăr întocmai, deosebirile de detaliu însă nu schimbă imaginea.

Prăpădul e masiv, numele celor loviţi sînt multe, sat de sat. E acea nobilime deasă a Ţării Haţegului, ale cărei abuzuri l-au izbit şi pe împărat în călătoriile sale.

PE MUREŞ ÎN SUS

în Şoimuş răsculaţii au apărut în 4 noiembrie, încă de seara. Pe la miezul nopţii sau spre ziuă, pe la 5, spun alte relatări. Veneau desigur în valuri, care s-au îngroşat mereu cu satele căzute în cale: Vă-

[34] Guv. Trans., **1785, nr. 5381.**
[35] Toate acestea în Arh. Comisiei, nr. 683.
[36] Caietele, XXXIII, f. **33.**
[37] Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. **71.**
[38] „Tortenelmi Târ", 1901, p. 20.
[39] Caietele, IV, p. 28.
[40] *Ibidem,* XXXIII, **f. 37—38.**

ţara, Căinel, Crăciuneşti, Stoieneasa, Fornădia, Nevoieş, Buruiene, No- şi altele[1]. Au 'tras clopotele, au sculat şi aici satul. Stârniţi de jude ie alţii, ou aceleaşi lozinci, cu aceleaşi ameninţări, cu ţeapă şi foc, itru cei oare nu s-iar ridica, s^au ridicat cu mic cu mare. „Veniţi cu rtnezeu şi cu porunca împăratului" — striga Arsenie din Grăciu- ti. Unii se dădeau drept căpitani, ca Păşcuţ Mălai, sau Ion Golci din td care umbla călare pe un cal nobiliar. Iar vizitiul lui Bartsay, vai Jula, se declara căprar.

Apărînd în toiul nopţii, stîrniră o groază, o alergătură cu atit mai re. Doi iconari ruşi, care se găseau la preotul român, de teamă îşi îrcară icoanele într-o căruţă, lăsînd pe cealaltă, şi fugiră şi *ei*[2]. culaţii tăbărîiră asupra curţilor, caselor lui Ludovic Bartsay, ale eon- ii Adam Bethlen, ale lui Hollaki, Goro, Alexe Noptsa, Francisc Bradi, fan Vadas şi ade altora. In lisita comitatului şi Banffy. După o săp- ână ar fi ucis pe preotul reformat cu soţia. Exceptară doar magazia sare. Aceasta era păzită de un caporal cu patru soldaţi. Dregătorul l era totuşi gata să fugă. A spus că nnar fi rămas chiar dacă împăra- i-ar fi dăruit toată sarea. Căpitanul Păşcuţ Mălai însă i-a trimis bă că n^are de ce se teme, ei nu se vor atinge de lucrurile împă- ilui, vor lua numai pe ale domnilor[3].

Prăpădul oare a ţinut trei sau patru zile, nu se deosebeşte de al- . Au spart — după descrieri — uşi, ferestre, lucrurile din oase le-^au it ţăndări. Banii, argintul, hainele le^au dus. Au distrus, prădat şuri, Lare, coşere de porumb, au cărat din ele totul. Au prădat vinurile. a ce n-^au putut bea au vărsat; au spart fundul buţilor, în pivniţi putea umbla în vin pînă la genunchi. „N-au lăsat nicăieri un cui, strop de vin, un grăunte de bucate". Din grajdul lui Ludovic Bartsay dus frumoşii lui cai de prăsilă[4], şapte la număr, toată herghelia de) 70 de capete[5]. Au ucis pe Sigismund Balog, provizorul lui Anton laki, şi i-au prădat şi lui totul, pînă la un cui[6].

Ana Torok, soţia lui Paul Hollaki întoreîndu-se de la Sebeş la Deva — relatează ea — aci auzi despre îndreptarea răsculaţilor spre Şoimuş. Se grăbi acolo, dar nu avu mai mult timp decît să-şi ia fraţii şi copii, să-i încarce pe căruţă şi să se întoarcă cu ei la Deva. Dar abia a ajuns pînă la tre- cătoarea Mureşului, că românii au şi sosit în Şoimuş şi au început să prade casele ungurilor, cu care împreună şi pe a ei. I-au prădat, pustiit, ars tot, şi aci şi în Aciuţa, de nu i-a rămas mai mult de veşmintele pe care le are pe ea; trăieşte din împrumuturi şi din bunăvoinţa altora. I-au pră- pădit casele ei împodobite care au costat-o mulţi bani şi multă ostenea-lă. I- au dus multele şi frumoasele ei vite, bivoli, toate lucrurile preţioase, bi- juterii, mărgele, aur, argint. I-au dus banii, veşmintele, de mătasă sau de

Arh. Comisiei. Ascultările de la Deva ale ţăranilor din Şoimuş, nr. 104,

[2] *Ibidem.* Ascultările de la Deva, nr. 1, 104, 112 şi altele.
[3] *Ibidem, 1,* 104.
* Arh. Istorică, Ms. miscelaneu, p. 84, Şi Caietele, IV, p. 9—11.
Arh. Comisiei. Aceleaşi ascultări, nr. 1. • 2,
* ..Hazânk", III (1885), p. 150—151. s *

altele. Porcii îngrăşaţi i-au mîncat, pe cei de la ghindă îi împuşcau. I-au ars pînă la pămînt stogurile de grîu, porumbul mult strîns de cinci ani încoace, multele clăi de fîn. I-au prăpădit hîrtiile, actele de moşie, dovezile datoriilor de 6 500 florini faţă de ea. Vinul vechiu, 500 de vedre, cumpărat, parte l-au băut, parte, spărgînd buţile, l-au vărsat?.

Soarta provizorului ei ucis, Sigismund Balog, o relatează Comisiei soţia acestuia, Susana Markutsân. Înconjurat de răsculaţi, a scăpat cu fuga, aruncîndu-se în Mureş. L-au chemat însă de pe ţărm chip să-i spună o vorbă. Venind, au început numaidecît să-l lovească, să-l bată de moarte. S-a aruncat iarăşi în Mureş. Chemîndu-l din nou şi el apropiindu-se, au început iarăşi să-l bată, cerîndu-i banii. L-au împuşcat în Mureş (în care s-a aruncat iarăşi) şi l-au tras apoi de i-au luat banii, 200 de florini. Şi aşa împuşcat l-au bătut, zdrobit, ca să nu rămînă în trupul lui un os întreg. L-au lăsat apoi neîngropat o săptămînă. Drept ucigaş al soţului ei îl indică pe ginerele lui Mihail Petraşcu din Sulighet. I-au prădat şi alte lucruri, Daniluţă, fiul preotului unit din Buruene şi alţii».

Ioan Ujvâri dregător al lui Ludovic Bartsai, la venirea răsculaţilor spre a-şi salva viaţa, a fugit călare între minerii nemţi din Săcărîmb. Dar aceia n-au vrut să-l primească în casele lor, să-l ascundă. A fost silit să se refugieze în pădure. Dar şi acolo a dat peste cinci români, care după ce se sfătuiră cîtva timp dacă să-l împuşte sau nu, pînă la urmă l-au lăsat în viaţă. Insă aşa i-au zdrobit capul, trupul cu bîtele de şi azi (5 ianuarie) îşi mai tămăduieşte rănile. I-au luat calul, şaua cu echipamentul, puşca. Acasă i-au băut, i-au prădat totul, vinul, rachiul, porumbul, hainele, cărţile, făcîndu-i pagubă de 535 florini (în lista finală de 638,39 florini). Deşi — se dezvinovăţeşte el — de la români el n-a luat niciodată nimic cu sila, nici măcar pe unul nu 1-a pălmuit, nici unul nu i-a dat nimic gratis şi nici nu i-a slujit. Nici unuia nu i-a fost dator, ceea ce a avut a cîştigat cu slujba lui fără odihnă şi obositoare din copilărie începînd, cu sîrguinţă nevinovată. Ar fi împotriva legii, şi a lui Dumnezeu şi a naturii, ca într-unui sau două ceasuri fiind atît de nedrept despoiat de bunurile sale de către hoţii de români, lucrurile să rămînă într-atîta, chiar dacă rănile lui nevindecabile n-ar fi pedepsitei

Au prădat şi redus la mizerie pe preotul reformat Mihail Teleki cu soţia şi trei copii, ou sora şi fiica acesteia. Preotul a scăpat ascuns mai întîi în viile Şoimuşului, apoi în casa dregătorului sării[10]. Orîşmarul nobilului Goro, Dănilă Suciu, la care s-au găsit lucruri jefuite, aduse, spune el, de băutori pe băutură, se plînge şi el că i^a fost prădată şi arsă casa[11].

în lista pagubelor 10 nume plus biserica reformată, printre ele văduva contelui Adam Bethlen (Susana Bânffi), Nicolae Goro, Alexie

[7] Plîngerea ei către Jankovich prezentată în 5 ian. 1785. Arh. Comisiei, nr. 245.
[8] *Ibidem,* I, 118—122.
[8] Plîngerea lui către Jankovich, prezentată în 5 ian. 1785. *Ibidem,* I, 334—336.
[0] Mike, *Az Olăhokrol,* p. 107.
[1] *Ibidem.* Ascultarea lui la Deva, nr. 107. . . . . .

iptsa iunior fiul vicecomitelui (?), Ştefan Vadaş, Ludovic Bartsai (cel pagubele cele mai mari)[12]. în lista comitatului şi casele Bânffy şi dlaki[13].

încă în ziua de 5 noiembrie, în zori, unii plecară mai departe, spre irău, iar cei rămaşi în Şoimuş trecură în 6 dis-de-dimineaţă şi în ntia'. Porunca şi aci o vesti judele satului, Dănilă Fekete (Negru) cu îeaşi ameninţare.Vorbeau şi sătenii că e porunca împăratului să îoare pe nobili şi să pustiiaseă curţile nobiliare[14].

In Mintia prădară grav curţile cenţilor Samuil şi Iosif Gyulai, scum şi oasele lui Ioan Zeyk. Ioan Hatos, provizorul din Mintia al rvtelui Iosif Gyulai, descrie şi el prăpădul. Au distrus casele, clădirile. 1 luat butea de vin menită pentru servicii divine, aurul, argintul, hai-le împodobite cu bijuterii şi alte lucruri de preţ, moştenite sau achi-ionate, din şase lăzi mai mari şi mai mici. în seră *(viridarium)* plan-e exotice *(malis punids et assiriis)* le^au smuls din rădăcini sau le-au at, fructele lor le^au risipit, rozmarinii selectaţi, violele şi garoafele *iriophîlli flores)* le-au rupt, casa de sticlă în care erau îngrijite au Mit-o. Au prădat grădina de animale sălbatice *(vivarium),* au distrus Dacii şi gardul cu care era închisă de mulţi ani. Au prădat bucatele, ui, ovăzul, cucuruzul, împreună vreo 600 de mierţe. Vin i^au prădat mai puţin de 6 155 de vedre. Ce n-au putut bea sau căra, spărgând ţile, butoaiele, au vărsat făcînd „adevărată inundaţie de băutură"[15].

Prăzi asemănătoare şi la Samuil Gyulai. Se năpustiră mai ales asu- Î celor 60 de buţi sau butoaie de vin, pe oare le^au spart, le^au luat dus cercurile. Au spart 16 de vin vechi de un an sau doi. Au distrus, jefuit totul din oase, au dus uneltele de fier, fierăria în genere. Crîş- irii domneşti se plîng că au fost prădaţi şi ei de toate ale lor[16].

Adam Sas din Mintia mai târziu a înţeles că popa din sat încă îna- e a ■primit de la Horea felurite scrisori (!), pe oare le-a ars, în care spunea ca fiecare să stea acasă, venind răsculaţii crişeni navele să treacă dincolo, ei să poată trece în Mintia[17]. Pascul Rusan a auzit şi spunîndu-se că chiar Horea a anunţat că totul se întîmplă din po- 10a împăratului şi toţi să ia parte, altfel tot satul va fi ars[18]. De trei tru ani se aude în aceste părţi că Horea se străduieşte să-i convingă oameni să-i scoată pe nobili din ţară — mărturiseşte Ion Borza lele satului Şoimuş[19]. Numele lui Horea e de-acum popular şi în ;ste părţi, i se atribuie, tardiv, ceea ce circulă acum pe seama lui.

Din Mintia unii au plecat spre Bobîlna, alţii spre Hărău.

în Hărău au omorît pe învăţătorul reformat Ioan Kolonte, lăsând i orfani, pe Alexe Nagy, pe Eva Tot (împuşcată de Luoa Negoşan, din

---

[12] Arh. Comisiei, nr. 683. JjjJ-,
[13] „Tortenelmi Tar", 1901, p. 17.
[14] Arh. Comisiei. Ascultările ţăranilor din Mintia la Deva, nr. 18. —~
[15] *Ibidem,* II, 168.
[16] *Ibidem,* I, 1143. .,-jx
[17] Ascultarea lui din 10 mart. 1785, după ce a fost prins împreună cu **Ion** fală. *Ibidem,* nr. 676.
[18] *Ibidem,* nr. 13.
[18] *Ibidem.* Ascultarea lui la Deva, nr. 106.

Bîrsării)[20], pe Mihail Magyari[21]. Şi aci strigară porunca; s-Ja auzit şi de la judele soitului Todor Albu — mărturiseşte Nicolae Crişan din Hărău. El împreună cu popa din sat pe cei care voiau să pună foc crâşmei domneşti, i-au oprit să nu o facă, ca să nu ardă şi biserica din apropiere[22]. Lista celor păgubiţi aci e lungă, cuprinde 18 nume, nobilime mică, unguri de condiţie mai modestă. Cu cele miai mari pagube e înscris Iosif Tot, dar şi el numai cu 1 386,15 florini[23]. în listă şi biserica. De asemeni crâşma lui Moise Vârady[24].

Se remarcă aci mai ales Mihai Cozian, oare în timpul răscoalei umbla pe un cal prădat, cu sabia scoasă. înjurând de suflet, unuia i-a zis: ,arătaţi pe unguri să-i omorîm". Dacă nu-i arată — îi zicea unei femei o spânzurătoare îi ridică în faţa uşii şi de aceea o spînzură, iar casei îi pun foc, căci ungurii trebuie să ardă, a poruncit-o împăratul. El a pus foc oaselor Batzoni; tot el şi casei lui Francisc Farkas[25].

Avea şi motive personale de revoltă. Ascultat de Comisie la Deva, unde a fost închis, mărturiseşte că după moartea tatălui său, cînd el era copil încă, domnul său, Ioan Zejk, 1-a luat la el în casă, i-a luat toată moştenirea de la tatăl său, doi boi, un car, două vaci, 30 mierţe de grîu, 30 de porumb, cu făgăduiala să-i dea înapoi totul la căsătorie, dar nici mama lui nici el n-au primit nimic. Şi acum e de 32 de ani26.

Focul se propagă ou rapiditate. Cei oare plecară vineri 5 noiembrie spre ziuă încă cu făclii aprinse din Şoimuş, dimineaţa sîrut în Hărău, la 8 ceasuri în Chimindia, la 10 în Danpotoc, Cărpiniş, Utroi, la 12 în Rapolt, la 2 după-amiază în Bobîlna, la 5 în Foit, la 6 în Geoagiu, la 8 seara în Băcăinţi şi Homorod, în 6 noiembrie dimineaţa în Binţinţi, la 10 ceasuri în Pişchinţi, Şibot, Vinerea, la 12 ceasuri în Cioara[27], Tărtăria, în aceeaşi zi în Vurpăr, în 7 noiembrie în Vinţ, răsculînd în drum toate satele, lăsînd în seama lor continuarea prăpădului.

în Chimindia veniră cu mare mulţime de popor, români din satele învecinate. Avram Mihoc din Banpotoc indică drept căpitan aci pe Petru Muntean, despre care se zicea că e din Ţara Românească. Era îmbrăcat în straie româneşti şi purta o sabie scurtă şi îngustă. El a fost acela — mărturiseşte Mihoc — oare i-ta convins pe el, pe fiul său şi pe alţi oameni din sat (din Banpotoc) să meargă la Alba Iulia să se înscrie soldaţi ca să primească arme. Cu el a mers şi în satele următoare[28]. Au devastat aci curtea baronului Dţaniel Josika, cele două ospătarii ale sale din Săcărîmb. în curte baronului i-au prădat casele, bucătăria, pivniţa, graj-

---

[20] Bibi. Academiei, Ms. nr. 1057, fila 142.
[21] Kemeny, *Hora Porhada* 1784, p. 70.
[22] Arh. Comisiei. Ascultarea lui la Deva, nr. 139.
[23] *Ibidem,* nr. 683.
[24] „Tortenelmi Tar", 1901, p. 17.
** Bibi. Academiei, Ms. nr. 1057 (Papiu Ilarian), filele 181—186.
[18] Arh. Comisiei. Ascultarea nr. 143.
[87] *Paraszt had leirăsa,* Arh. Istorică, Ms. miscelaneu, p. 82—86.
[28] Corneliu Cîmpeanu, *Date cu privire la atacul iobagilor asupra nobilimii din Cioara, Vurpăr ţi Vinţul de Jos în timpul răscoalei ţărăneşti din anul 1784,* în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj", III (1960), p. 257—259.

le, grînarul, două coşere mari de porumb (3000 de mierţe de porumb ulei), grîu, ovăz neîmblătite, fîn. Pagube mai mari suferiră şi urii lui Ioan Zejk. Le-au prădat şi lor totul: vinuri, bucate, haine, ntărie şi altele, de la cele mai scumpe lucruri pînă la un cui. iele şi clădirile — se plîng ei — în aşa chip le-au ruinat incit ăciunile sînt mai greu de descris decît cu uimire a le privi"[29]. Sînt aţi grav Moise Varadi, Ladislau Varadi. Alte 17 nume apar cu pa-; mai mici. A fost prădată şi aici biserica reformată, a fost prădat tul[30]. Mihail Piinkosti, preotul -reformat pentru Chimindia şi Hărău lingea Comisiei că ţăranii români i-Jau prădat şi lui, ca şi altor unbogaţi sau săraci, bunurile, cărţile, pivniţa, cămara, casa parohi.

Ucis a fost Ioan Balaş[32]. După lista comitatului şi Ioan Lorintz. Văduva lui Ioan Lorintz: Cristina Horvath, îşi plînge şi ea nefericirea. Cu soţul său de 80 de ani s-a refugiat în Hărău, socotind că acolo grănicerii îi vor apăra. Dar nici unul n-a vrut să-i primească; n-au vrut nici să-i treacă Mureşul. Dînd peste Petru Ghiuriţa din Chimindia şi Mihai Cozian, aceştia au smuls din mîinile soţului ei lada cu scrisori, au spart-o şi au luat scrisorile. Cînd a văzut că unul vrea să-i omoare, s-a rugat pentru Dumnezeu să nu-i omoare. I-a răspuns scurt: taci, eu nu am Dumnezeu. Nu i-a omorît, o lovea numai cîteodată cu patul puştii. Au venit apoi trei români din Banpotoc care pe soţul ei l-au lovit cu furci de fier, cu bîte pînă cînd, făcîndu-1 tot sînge, sub ochii ei a murit. Pe ea au dus-o împreună cu o alta în casa lui Petru Rus, unde au fost pînă a treia zi străjuite de 24 de români, în care timp — spune ea — de bună seama le-ar fi omorît dacă n-ar fi promis să treacă la legea românească. Casa i-a fost pustiită33.

Altfel şi în Hărău, şi în Chimindia trăiau mulţi mici nobili sau un-
Recensămîntul lui Iosif II înscrie, după răscoală, în Hărău 45 su-de nobili, în Chimindia 47[34].

[n Banpotoc au devastat pe perceptorul Paul Varadi. In Bîrsău au pe Măria Varadi, văduva lui Gheorghe Nandra, lăsînd în urma ei orfani, şi pe Ioan Kovâts[35]. Prădaţi sînt şase, printre care Moise Ira şi Gheorghe Nandra, adică văduva acestuia ucisă.

Vicecomitele substitut al comitatului, Moise Varadi se plînge mai tîrziu Comisiei de investigaţie de loviturile primite de el. Sora sa mai mare Măria Vâradi, văduva lui Gheorghe Nandra de la minele din Săcărîmb, a fost ucisă în chinuri de români la casa minerului Bucur. Dintre ucigaşi se ştiu Ion Fîrţală, care se ascunde cînd în minele din Hondol, cînd în cele din Săcărîmb, Solomon Minciună, miner în Săcărîmb, cu soţia, Luca Răcăian, care înainte a

---

[9] Arh. Comisiei, I, 360—362.
[0] *Ibidem,* nr. 683. *Ibid*
, nr. 683.
[1] *Ibidem,* I, 203—205.
[2] Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 99; Arh. Comisiei, nr. 683. [2] Ky, *a* , p 9; r. C m , Bibi Ad I Bibi. Academiei. Ms. 1057, filele 204—205. In listele celor ucişi în răscoală Lorintz nu e înscris, apare însă în memoriul mare al comitatului Hunedoara, *i* acolo în schimb Ioan Balaş. Ioan Lorintz să fie acelaşi cu Ioan Balaş? . *Az elso magyarorszăgi nepszămlălăs (1784—1787),* p. 316—317.
[3]Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 99. După lista comitatului ucişi fiii lui Kovâts, Ladislau, Iosif şi Ştefan.

locuit în Bîrsău, dar acum se ascunde la berăria din Săcărîmb şi vrea să fugă. Acesta din urmă a omorît o fată nobilă inocentă. Sînt şi mai mulţi ucigaşii pe care domnul Bergschaff(n)er (administrator al minelor) Castellano îi poate şti cu numele, căci a văzut lucrurile cu ochii lui. Cere prinderea acestor ucigaşi, să se dea poruncă dregătorilor mineri să-i aducă la mîna lui. E ştiut că crîşmele lor din Hondol şi Săcărîmb au fost prădate, ruinate de minerii şi cărbunarii din Hondol şi din Săcărîmb, mai ales crîşma lui din Săcărîmb. Scîndurile, lemnăria podului au fost cărate de (numeşte cinci) mineri români; aceştia şi-au făcut grajduri din ele; la ei sînt şi uşile ospătăriei lui. Complice e şi minerul Adam Lase, Nemet Fiirezar (firezarul neamţ?) din Săcărîmb a dus uşile pivniţei. Lemnăria casei sale mari au cărat-o iarăşi minerii de-a valma. Moşioara din Chimindia i-a fost prădată în aşa măsură că el abia se ţine de pe o zi pe alta[36].

Provizoriii Sainuil Putnoki ştie că iobagii de sub mîna lui din Certej au pustiit moşia şi crîşma din Hondol a baronesei Bânffi, soţia generalului conte Adam Bethlen. Ei, împreună eu minerii din Hondol au cărat cu vedrele vinul, rachiul de la crîşma, au spart lada coşmarului şi au dus banii lui şi ai dominlor, împărţîndu-i între ei[37].

Soţia unui iobag aci o săptămînă întreagă a cărat cu şase boi prăzile de la curte la tatăl său Urs Lupaş — relatează aoelaş provizor Samuel Putnoki[38].

Crîşma din Hondol a Susanei Danffy o devastară iobagii săi din Hondol împreună cu urburarii şi minerii de aci — se plînge ea în 18 februarie 1785[39]. Anghel Mîrza ameninţa pe un neamţ că, dacă nu va veni în ajutor, vor face şi cu el ceea ce fac cu ungurii[40]. Iar fiul său poruncea să năvălească şi în biserica (reformată) şi chema şi pe ceilalţi mineri în ajutor[41]. A mai fost incendiată aci şi crîşma lui Ludovic Bartsay[42].

In Săcărîmb au mai fost păgubiţi ţăranul Bucur Ardelean şi libertinul Iosif Popic. In Cărpiniş a fost păgubit Frand.sc Kovats, în Uroi Samuil Miske. După lista Siess şi casa copiilor lui Sigismund Mera.

In Rapoltul Mare pagubele cele mai mari le-au făcut baronului Daniel Josika. El şi cu fiul său, primejdia venind pe neaşteptate, abia au scăpat, numai cît n-au căzut în mîna ucigaşilor — declară el. I-au ruinat casele, le-au prădat de toată înzestrarea lor, de toate bogăţiile, argintărie, vase de lux, echipament de lux pentru cai, îmbrăcăminte de lux, mătăsuri, albituri, tablouri, portrete nu mai puţin de 74 (altfel ieftine, evaluate la 492 florini), gravuri (176 florini), multe străine, din

[36] 22 ian. 1785. Arh. Comisiei, III, 481—485.
[37] *Ibidem,* I, 81—82, 89—90.
[38] *Ibidem,* 81—82.
[39] Al. Neamţu, *Situaţia minerilor de pe domeniul Zlatnei şi participarea lor la răscoala populară de sub conducerea lui Horia (1784—1785),* în „Studii", IX (1956), nr. 2—3, p. 49.
[40] Ascultările Comisiei la Deva, nr. 97.
[41] Relatarea pădurarului şi a inspectorului minier din Hondol, 5 dec. 1784, Caietele, XXXIII, f. 50—51.
[42] Arh. Comisiei. Ascultarea nr. 4 din Deva a lui Ion Boltru din Hondol.

lena şi de altundeva. Cărţi aduse eînd a venit de la universitatea din eipzig de 1 300 florini, de la Viena de 900 florini, instrumente de desen 72 florini), toalete de ale soţiei, îmbrăcăminte pentru el, pentru per-jnal, ustensile pentru focuri, rachete etc, ridicând pagubele de aici la n total de 11 409,38 florini nemţeşti[43]. Pagube mai mari făcură lud [oise Sandor şi lui Ştefan Dobrai. Baronului Ioan Bornemisza, probabil urnitele suprem al comitatului, aci nu-i făcură decît pagube mici, va avut aci porţiune mică de moşie. In lista comitatului apare şi contele >an Nemeş[44]. Alţi şapte prădaţi, printre oare şi preotul reformat, învă-*i*torul reformat, apar şi ei cu pagube mai mici. Pagube şi în biserica îformată[45]. Aci n-a fost omorît nimeni, dar s^ar fi întîmplat dacă ar fost vreun nobil — mărturiseşte preotul Popa Constantin. Erau desi-ur fugiţi sau ascunşi. La el s-au adăpostit 2—3 zile preotul ungur şi obilul Domokos[46], care figurează între cei prădaţi. Unul din ţăranii e aci ascultaţi, Ion Văcar, spune că a văzut printre cei veniţi un neamţ 3 vorbea româneşte, altul, Francisc Ats, că ar fi fost conducător un ărbat în straie nemţeşti[47]. Era desigur vreun ţăran oare le avea din radă sau poate vreun miner. Dacă nu cumva e un fel ţărănesc de a unui pe conducător cu asemenea mărturii evazive.

In 5 noiembrie pe la două ceasuri după-amiază năvălind în Bobîlna prădară curţile şi casele baroneselor Iosif Nalâtzi, Ludovic Nalâtzi, ale baro-nului Iosif Nalâtzi. In listă şi baronul Carol Nalâtzi. Au ucis pe provizorul Ladislau Benedek. Curţile şi casele primei le-au pustiit, distrus cu totul şi pentrucă acoperite fiind cu ţiglă nu le-au putut aprinde au cărat paie multe pe acoperiş pe care le-au aprins şi aşa le-au ars. Ba şi zidul l-au distrus pe o porţiune bătîndu-1 cu pietre. Trăgînd porcii graşi din coteţe îi tăiară. Au năvălit şi în biserică, scaunele le-au cărat, le-au tăiat. Se colportează ca de obicei blasfemiile: după cum se spune, în vasele de cult de argint, de aur pentru cuminecătură de pe masa sfîntă se udară, pe masa sfintă se spurcară (!). Au distrus, au cărat tot ce se putea. Năvălind în pivniţi cît au putut au băut, cît n-au putut bea au spart buţile, au lăsat să curgă vinul. N-a mai rămas nici din bucate nimic, căci tăind picioarele grînarelor, coşerelor au lăsat să curgă griul şi toate ca ploaia. Nici pe uşi, nici pe ferestre, nici pe alte lucruri n-au lăsat nici un fel de fier, de aramă, de cositor, încă şi cuiele din pereţi le-au scos şi le-au dus cu ei. Şi păsările pe unde le-au găsit le-au tăiat. Ba ceea ce e mai amarnic, dînd în pivniţă peste lada mare de fier în care erau încuiate scriptele familiei Nalâtzi, soco-tind că în ea sînt numai bani, au spart-o, dar cum bani n-au găsit, au rupt, au împrăştiat scriptele pe jos, unde apoi vărsîndu-se vinul le-au udat de au devenit ilizibile[48].

„Mi-au prădat tot — scrie Barbara Torotzkai, văduva consilierului gubernial baron Iosif Nalâtzi contelui Jankovich — ba ceea ce e şi mai

[4J] Arh. Istorică. Miscellanea.
[44] „Tortenelmi Târ", 1901, p. 17.
[45] Ibidem.
[4*] Arh. Comisiei. Ascultările de la Deva, nr. 6. [47]
Ibidem, nr. 175—176. * Caietele, IV, p. 12—14.

de plîns, podoaba, fericirea familiei mele, diplomele cu blazon, actele care mi-au susţinut drepturile legitime şi care le puteau fi de folos cîndva şi copiilor mei, le-a distrus cu lăzi cu tot, le-a rupt, le-a nimicit cruda ţărănime română"[49].

în lista pagubelor şi alte 19 nume, printre cere şi fratele celui ucis, 'preotul reformat, eforul bisericii. Biserica reformată însăşi, pe care au prădat-o, i^au crăpat băncile, stranele. îşi evaluiază apoi pagubele la 843,38 florini[50]. Croitorul şi tîmplarul baronesei, care desigur aveau ateliere la curte. Dar apar aci ca păgubiţi şi 9 ţărani români. Vor fi fost păgubiţi în vreun fel de răsculaţi sau pe urmă de nobili sau de soldaţi?[31]. In acte lămuriri n-am găsit încă. La sfîrşit şi numele libertinului Iosif Holicska *arcularius,* probabil vreun ceh[52]. Şi aci unul din ţărani, Iancu Aron, e întrebat despre cel îmbrăcat în manta nemţească, despre care a pomenit la interogatoriul de la comitat, dar răspunsul acum e negativ: nu ştie de el. Din cei veniţi din Rapoltul Mare — spune Anghel Biriş — drept căpitan se dădea David Minai[53].

Aci Popa Gheorghe cu neuniţii folosi prilejul pentru a lovi din nou pe preotul unit Popa Dumitru. în 1783 l-au păgubit în valoare de 30 de florini. Satul s-a obligat atunci să-l despăgubească, dar încă n-a făcut-o. Acum, a treia zi după răscoală (din Bobîlna desigur), preotul neunit a venit iarăşi, împreună cu clopotarul Iosif Maglaş, în numele obştei, să-l scoată, abia cu viaţa a trebuit să fugă, în casa parohială aşezîndu-se el, preotul neunit şi acolo petrece şi azi (20 decembrie). La scoatere i-au făcut felu»ite pagube, i-au stricat şi mîncat patru stupi, cucuruz el preotul unit a dus puţin, restul a rămas în coşar şi în podul casei, grîul l-au mîncat porcii din stog, puţin a putut duce, din cinci care de fîn cîte a avut numai două a ajuns să ducă, foi de cucuruz a avut trei care, mîncate şi ele. Şi alte lucruri. Nu-şi poate ţine nici copiii, şi vitele trebuie să-i crape de foame. Protopopul traotului Bobîlna, Ioan de Balomir, care reclamă cazul comitatului Hunedoara, cere acestuia ca preotul unit să fie despăgubit, iar cel neunit împreună cu clopotarul prinşi şi aruncaţi la închisoare[54]. Popa Dumitru plîngîndu-se pe urmă şi Comisiei contele Jankovich, cu data de 8 ianuarie, cere comitatului Hunedoara să-i cerceteze şi să-i restituie pagubele şi să-l reaşeze în casa parohială[55].

In Foit răsculaţii veniră din Bobîlna. Prădară aci pe văduva lui Baltazar Horvath (ea fugise la Orăştie) şi pe Andrei Benedek[56], pe contele Grigore Bethlen senior. La crîşma acestuia, care se găsea mai departe de sat, i-au spart uşile şi ferestrele. Au vrut să-i pună foc, dar

[49] Arh. Comisiei, I, 475—478.
[50] Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 6/178.
[51] Nu cumva sînt, prin confuzie, cele nouă case ţărăneşti din Rapoltul Mare, despre care preotul Popa Constantin spune că au fost incendiate nu se ştie de ce? -Arh. Comisiei. Ascultarea de sub nr. 6.
[52] Arh. Comisiei, nr. 683.
[53] *Ibidem.* Ascultările din Deva, nr. 63, 130.
[54] *Ibidem,* II, 184—185, 216—218; Of. minier, **1785, nr. 844.**
[55] *Ibidem,* II, 184—185.
[56] *Ibidem,* nr. 683.

au făcut-o, crîşmarul i-a irugat să-i cruţe goul care ©ra pe jos[57]. Dia-imul adaugă şi casele lui Ioan Henter, Ladislau Boer, Samuil Balya. >-au prădat la toţi oasele, pivniţele, grîruarele, n-au lăsat nici aici nimic, ci bucate, nici vin, nici lucruri[58]. Conducători aci ar fi fost fiul lui :tioa din Rapoltul Mare şi doi gornici din Rapoltul Mic. Primul venea lare şi toţi trei dădeau porunci. Ei fură şi printre primii oare au atacat' rţile. In Boiu nu erau curţi nobiliare, ţăranii de aci s-au dus să prade Foit. Ion Lucaei din Boiu a auzit că au venit itrei nemţi (!) în sat şi sitrigat oa sătenii să se unească ou răsculaţii din Foit, căci altfel le r arde casele. Anchetatorul insistînd, a precizat că gornicul din Şoi-.iş, Petru David, a anunţat că cei trei nemţi au strigat de pe deal[59]. Din Cigmău, satul lui Ion Budai-Deleanu, la Deva se găsea închis n Buda, de 35 de ani, supus al lui Ludovic Vâradi. Neagă însă de a fi jt printre jefuitori. Neputînd fi învinuit cu nimic deosebit, a fost berat la 4 ianuarie cu mustrare[60].

Un punct mai important era Geoagiul de Jos. Aici îşi avea moşia nilia conţilor Kuun. Avea moşie şi corniţele suprem al comitatului, ronul Ioan Bornemisza. Anton Orbân din Binţinţi avea şi el. După lista uitatului avea casă şi contele Grigore Bethlen. Şi miai era şi altă bilime.

Prădară şi aci peste tot grînarele, vinurile, lucrurile de argint, de r, pietrele scumpe, inelele, veşmintele bărbăteşti, femeieşti, podoabele, jensilele casnice, parte strioîndu-le, parte arzîndu-le în case, cărînd îa ce se putea. N-Jau lăsat nici vite, nici păsări, şi dacă nu le-au dus, au lăsiat moarte. Ba lui Ioan Balog, avînd strîns în curte ceva lemne construcţie, i le tăiară toate să nu le mai poetă folosi[61]. In lista jubelor apar nu mai puţine de 26 de nume. In frunte e *al* baronului ;n Bornemisza. Sînt prădate curţile conţilor Nicolae, Sigismund, Lalau, Volfgang, Grigore Kuun, baronului Iosif Gyorfi, ale lui Ioan Log, Iosif Dobai, Ştefan Nagy. Căzură pradă biserica reformată, preo- reformat Samuil Kolosvâri, învăţătorul Iosif Dosa. Printre păgubiţi cinci libertini, unguri toţi. Dar şi un ţăran, Adam Gocea (Gotsa)[61], ►babil român. Lista Siess miai adaugă casele lui Vâradi şi ale lui Gri- « Bethlen. Arseră aci tabelele de dare ale Geoagiului pe 1784[63]. Ucise ă soţia însărcinată a preotului reformat, Rachel Nagy, şi sora sa, ă, Barbara[64]. O listă ştie că au fost omorîte şi aruncate în Mureş.

Soarta lor o prezintă preotul însuşi, Samuil Kolosvâri, în plîngerea sa. : Fugind, la venirea răsculaţilor, cu soţia sa însărcinată şi cu sora ei în » pădure, acolo au petrecut trei zile şi trei nopţi pe timp de ploaie, de zăpadă. Cum soţia se apropia de naştere, în durerile sarcinii, şi doar în cămaşe, ;

[57] *Ibidem.* Ascultările ţăranilor din sat la Deva.
[M] Caietele, IV, p. 14.
■J[9] Arh. Comisiei. Ascultarea lui la Deva, nr. 32.
Ibidem. Ascultările de la Deva, nr. 170. [61]
Diarium. Caietele, IV, p. 14—15. ^[2] Arh. Comisiei, nr. 683.
" Bibi. Academiei. Doc. pachet MDLIX, nr. 62.
Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 70.

nemaiputînd îndura frigul, a dorit sâ se întoarcă pentru naştere în Geoagiu, zicînd: „pentru Dumnezeu duceţi-mă în sat, dacă trebuie să mor, las să mor mai bine în sat, decît în pădurea pustie". De mînă cu el şi cu sora ei au luat-o peste dealuri peste văi prin ploaie torenţială, prin lapoviţă. Ajungînd pînă la marginea satului s-au oprit la un jeler al său, Petru Ursa, de unde fătul bisericii le-a dus la el. Iar el, preotul, ştiindu-se ameninţat, le-a lăsat acolo şi a plecat. Ştie că au fost ucise amîndouă şi acum vrea să afle împrejurările în care au fost ucise, unde se găsesc şi cine au fost ucigaşii"[5].

(într-o altă listă apare şi dregătorul contelui Kuun Farkas[66]). Preotul, urmărit şi el de moarte însă a scăpat[67]. Provizorul contelui Grigore Kuun (?) a fost botezat[68].

Cele petrecute în Homorod le povesteşte Luea Gîrşob, iobagul din Geoagiu al contelui Grigore Bethlen. Cînd au venit crişenii eu mulţime în sat, cei din Rapolt şi Geoagiu s-au dus de^a dreptul asupra casei lui Samuel Ujvâri din Homorod. Aci, noaptea, unindu-se eu cei din Homorod, au spart uşile casei şi au tăbărît asupra lui Ujvâri, cu făclii. Gheorghe Cărpinişan şi fratele său mai mare, Petru Gîrşob, îl loviră în frunte cu securile şi tot cu securile şi ceilalţi. După aceea tot cei doi, cu el împreună, au spart lăzile, în care spuneau că sînt bani. Erau însă veşminte, oare au ajuns la el. Anume patra sacouri *(lâjbi),* o pereche de pantaloni, o bundă de blană de lup. A mai luat şi un cal murg, pe oare umblă călare cu carabine în mînă. Celălalt cal, sur, a ajuns la Petru Gîrşob cu două şei şi toate ale lor, două pistoale şi o puşcă. La Solomon Gîrşob se găsesc un pistol şi o şea nouă ide piele roşie de iuft cu scăriţe de aramă, la Gheorghe Cărpinişan din Rapolt un pistol, o sabie, o flintă. Şi Niculae Bucur a dus o flintă, o bute de vin, ceva veşminte şi alte lucruri legate într-un cearşaf. Celelalte lucruri, cine le^au dus n-a mai văzut fiind noapte. Cit timp ei au prădat, pe domnul Ujvâri 1-a străjuit Gîrşob sau Solomon Afiron[69].

Samuel Ersekujvâri se plînge Guvernului. Asupra casei sale au venit opt români din Geoagiu şi din Rapalt. I-au spart mai întîi cu securile ferestrele, uşile. L-au lovit apoi pe el cu muchea securilor, unul în cap, altul în umăr, altul în piept. Unul 1-a împuns cu o furcă de fier în picior. Altul a ridicat securea să-i crape capul în două, a parat însă lovitura cu braţul. Unul a pus un lanţ în foc, strigîndu-le să nu-1 omoare pînă nu-1 arde cu lanţul. I-au prădat banii, lucrurile în faţa lui, restul sătenii ridicaţi. A reuşit apoi totuşi să doboare pe doi (!) din cei lăsaţi să-1 păzească şi să fugă. Chinuit de răni, de frig, de foame, de sete a doua zi noaptea, îmbrăcat în straie mizerabile româneşti de un hurubaş din marginea pădurii a ajuns la Orăştie. Acuză mai ales pe Petru, Solomon şi Luca Gîrşob din Geoagiu şi pe Gheorghe Cărpinişan din Rapolt. Numeşte şi pe alţii. Cere ca dacă cel prins, Luca Gîrşob, e să fie condamnat la moarte, să nu fie executat mai

[65] Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 15/1785.
[66] Ms. miscelaneu, p. 87.
[67] *Ibidem.*
[68] Ascultarea lui Lupu Sighera, supus al contelui Grigore Kuun, făcută la Alba Iulia, ascultări nr. 42.
[69] Bibi. Academiei, Msse, nr. 1057 (Papiu Ilarian), filele 161—163, 167.

înainte de a mărturisi şi a-i înapoia banii şi lucrurile[70]. Şi mai patetic îşi încarcă suferinţele şi pagubele în scrisoarea din 10 noiembrie adresată comitelui suprem al comitatului[71], îngroşînd evident.

O femeie nobilă, Măria Vadin (sau Nadin), probabil arendase (vorbeşte de pămîntul ei ţinut în arendă), îşi plînge mai tîrziu şi ea Comisiei soarta, cum a trebuit să fugă, cu cei trei copii minori ai săi, cum a fost despoiată, bătută, zdrobită împreună cu copiii săi, cînd de o ceată de răsculaţi cînd de alta, români din Homorod, cum a trebuit să rătăcească opt zile în şir pînă a ajuns în sfîrşit la Orăştie. S-a ascuns rînd pe rînd în pădure, într-o moară, la un român, Alexandru Cizmaş din Geoagiu. Aci a stat ascunsă două zile, pînă cînd românii au vrut să-i pună omului foc la casă. A trebuit să fugă mai departe, la Cigmău, unde a stat la un preot român. Dar iarăşi numai două zile, căci sătenii n-au îndurat-o, au vrut să o omoare. A trebuit să fugă iarăşi pe jumătate goală. S-a îndurat însă un flăcău să o conducă peste apă pînă la Orăştie. Acesta în taină, căci dacă l-ar fi aflat cineva, l-ar fi omorît. La Orăştie s-a îndurat chirurgul să o ajute să se vindece şi să-şi vindece copiii[72].

In Băcăinţi uciseră pe Ludovic Varadi cu soţia, pe Ioan Baroti şi >an Komives[73]; ceilalţi au fugit.

După Diarium pe soţie crezînd-o moartă au lăsat-o şi au plecat mai departe. Ea noaptea s-a tîrît apoi cumva în grădină, dar apoi s-a întors în casa pustiită. Dar cînd dimineaţa veni soţia judelui să-i lege multele răni, sosind şi soţul acesteia, judele, o întrebă dacă mai trăieşte? Tăbărî atunci asupra ei şi o lovi cu securea în cap de îşi dădu numaidecît sufletul. Fiul său cu soţia şi cu două fetiţe au reuşit să fugă prin grădină în pădure, să se ascundă pînă în 13, cînd flămînzi, dezbrăcaţi au ajuns în Orăştie[74]. Loviră, prădară curţile, casele lui Mihail Torotzkai, ale văduvei contelui Emerik Teleki, ale lui Ludovic Vâradi, Ştefan Varadi, Francisc Martzi, Gheorghe Orbonas, Francisc Molnar. Cele mai mari pagube le făcură lui Mihail Torotzkai. Ştefan Vâradi se plînge Comisiei că a rămas el cu soţia şi copilul aproape goi, să cerşească[75].

Orfanii lui Ludovic Vănadi se plîng împreună Comisiei că tatăl şi ama lor au fost ucişi de răsculaţi, curtea, averea toată le-a fost prădată, isa, hanul (ospătăria) le-au fost arse din temelii. Ei abia au scăpat în idure, în haine româneşti, de unde au avut norocul să poată fugi unii Alba lulia, alţii la Orăştie. Au rămas şapte orfani fără casă, fără tine, fără hrana de toate zilele[76].

Lista comitatului mai înscrie aci şi pe Anton Bernâd şi pe Horvâth[77].

Văduva lui Anton Bernâd, Eva Imets, expune şi ea Comisiei împrejurările în care i-au fost prădate bunurile din Băcăinţi, dîndu-le şi lista şi

---

[70] Guv. Trans., 1784, nr. 11626. Arh. St. Deva, corn. Hunedoara, dos. 28/1784.
[71] Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 6/1784.
[72] Orăştie 17 (ian.) 1785. Arh. Comisiei, I, 1264—1266.
[73] Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 70.
[74] Caietele, IV, p. 15—16.
[75] Arh. Comisiei, I, 356.
[76] Plîngerea prezentată la 7 ian. *Ibidem,* I, 358.
[77] „Tortenelmi Târ", 1901, p. 18.

,î •■- BSIJOH ivi *rtetna&si* -~ ES

evaluarea. Auzind de sosirea răsculaţilor — relatează ea — s-a pregătit de plecare cu fiica sa, şi-a pregătit caii, dar românii au sosit năpustindu-se asupra curţilor. Ea cu fiica sa au scăpat doar din mila'lui Dumnezeu, fugind în pădure. Acolo au stat ascunse patru zile şi patru nopţi, chinuite de groază, de foame, de sete, de lipsa de îmbrăcăminte. Nemaiputînd îndura, au încercat primejdia, s-au strecurat în liniştea nopţii şi au îndrăznit să intre la un român din sat supus al contelui Bornemisza. Acesta, îndurîndu-se de ele, le-a ascuns într-o casă pustie. în timp ce stăteau aci sub groaza morţii, a venit popa neunit care, asigurîndu-le le-a dus la casa sa. A chemat apoi pe cîţiva români la biserică sfătuindu-se să le cruţe, zicîndu-le că faptele nelegiuite ale românilor nu pot rămîne nepedepsite. Aşa le-au îngăduit să treacă Mureşul, dar sub condiţia ca ele să le dea adeverinţă că ei n-au luat parte la răscoală. Le-au dat-o, deşi ştiau că au fost, cu popa împreună, marii prădători ai curţiilor, şi aşa au scăpat. I-au prădat tot, doar un cal care a fost la judele ei domnesc Costandin şi un altul restituit de popa satului i-au rămas. Dar şi calul restituit de popă i 1-a luat numai-decît cu puterea un iobag al doamnei Mike. Multe lucruri i-a luat şi judele domnesc al lui Iosif Imets cu numele Groza. Popa însuşi nu s-a ruşinat să ducă lucruri din curtea ei. Pagubele, evaluate specificat, dau un total de 1008,15 florini[78].

In Băeîia răsculaţii prădară pe Martin Kolumbăn[79]. De aci au trecut în Sărăcsău, inbrînd în comitatul Alba.

Pa partea stingă a Mureşului, în dreptul Geoagiului, la Gelmar, prădară pe Adam Noptsa şi pe Ştefan Berivoi[80].

Orăştia o lăsară în pace. Magistratul oraşului la apropierea primejdiei sorise ţăranilor răsculaţi să nu vină asupra oraşului, promiţîndu-le desigur să nu primească în oraş pe refugiaţii nobili sau unguri. Se păstrează răspunsul românesc al satelor Rapolt, Bobîlna, Foit „şi cu vecinii". La scrisoarea primită ţăranii îi încredinţează pe orăşeni că nu vin cu (răutate asupra lor. Se fac că nu ştiu şi nici n-^au ştiut cînd şi cum a venit răscoala la ei, „numai cit ne-am trezit cu ei veniţi de pe Criş". Cer însă pe nişte feciori prinşi la Turdaş „oare bine ar fi de i-ar slobozi, să nu fim noi în alean cu Dumniavoastră". Semnat: Satul Rapolt. „Şi noi Bobîlnenii de împreună cu Foltenii şi cu vecinii stăm pe acea pace, dar Dumniavoastră să ne daţi valos (răspuns) înapoi şi celuşag să nu fie". Scrisoarea ar fi fost scrisă de Popa Ioan din Rapolt[81].

O lovitură mai mare dădură în schimb în Binţinţi (azi Aurel Vlaiou). Loviră mai ales curtea şi castelul baronului Anton Orbân, îi puseră foc, îi ruinară florăriile, rezervoarele de peşte, îi prădară pivniţele, grînarele. Pradă, beţie şi aci. In vin se putea înota, cei beţi se delectau că pot lua vinul curs stînd în picioare; ba mulţi s-au şi înecat în vin — exagerează Diariumul[82]. Prădară pe Francisc Matskâsi, Francisc Benko, Agneta Bart-

[78] Plîngere dată din Cernatul de Jos (Trei Scaune), 14 ian. 1785. Arh. Comisiei, nr. 418.

[79] *Ibidem.*

[80] Arh. Comisiei, nr. 683.

[81] Densuşianu, p. 179.

[12] Caietele, IV, p. 17.

văduva lui Paul Inezedi, Toma Dona, Gheorghe Bănyai, Franeisc a, Ştefan Ferenczi, pe preotul reformat Mihail Kovâts[83]. în lista îitet'ului şi casele contelui Grigore Bethlen, ale lui Gbeorghe Csoka îujek. In biserică tăiară capul Mîntuitorului[84].

Baronii Anton Orbân, Iosif Gyorffi şi contele Grigore Kuun, într-un memoriu comun către Guvernul Transilvaniei îşi plîng înşişi nenorocirea. Refugiaţi la Sibiu, după cîteva zile auzind că ţăranii s-au mai liniştit, s-au hotărît să se întoarcă la casele lor. Dar şi-au găsit toate clădirile prefăcute în ruine, casele scînteind şi futnegînd încă. „Am văzut atîta ruină cîtă n-au făcut vreodată nici turcul nici tătarul în Transilvania şi pentru că acasă nu am putut fi siguri de viaţa noastră, ne-am întors despoiaţi de toate din nou aci unde trebuie să ducem o viaţă plină de mizerie[85].

In Pişchinţi au prădat pe Emeric Pongratz. I-^au prădat şi lui românii botul curtea din Pişchinţi — se plînge el Comisiei — parte cei din hinţi, parte oamenii liberi din Gelmar[86]. După lista comitatului au prădat aci casele conţilor Iosif Gyulai şi Sigismund Kuun[87].

In Să>răcsău arseră casa nobilului Paul Martzi. în Acmar crîşma lui •u Bartsai, în Orna crîşma episcopului catolic al Transilvaniei[88]. Dar aci se produse şi o intervenţie armată. Intei-veni anume maiorul anich, respectiv locotenentul Simeny din unitatea sa, care urmăreau :ările ţăranilor pe partea stingă a Mureşului ou un grup de nobilime. rei Kis şi Francisc Domofcos din grupul nobiliar oare au luat parte cţiune, descriu faptele, nu fără a-şi exalta meritele. Grupul militar ţinut aci calea din îngăduinţa vicecolonelului Karp — spun aceştia. i înduplecat greu, căci armata era puţină şi nobilimea dorea şi ea rmata să rămînă pentru propria-i siguranţă. Ei doi cu ai lor s-au t sub comanda locotenentului Simeny şi încă în aceeaşi zi au plecat i în calea răsculaţilor, prin noroi şi ploaie mare. După ce au petre-Qoaptea în Simeria, dimineaţa în zori apropiindu-se de Qrăştie le-a în cale generalul Sknony, care i-a îndemnat să se grăbească, întrucît ilaţii au şi anunţat magistratul de intenţia lor de a intra în oraş. aabil ţăranii au ameninţat oraşul pentru nobilii sau ungurii refu-aoolo, aşa s-a produs schimbul de scrisori pomenit). Sosind în tie, cum se zăreau focuri în mai multe părţi, n^au ştiut încotro să :. Dar veni un om care-i încredinţa că răsculaţii au sosit în Binţinţi. riecat deci într-acolo. Pe drum din nou n^au ştiut ce să facă, pentru î toate dealurile se vedeau români. Destul că sosind în sat au lucrat Dun ei — „nu la stingerea focului, ci la stingerea ucigaşilor". Au ; în sat şi pe cîmp în acea oră 36, iar numărul celor răniţi şi prinşi ■t de 42. Pînă cînd armata s-^a îngrijit ca prizonierii să fie trimişi

[3] Arh. Comisiei, nr. 683.
Comitatul Hunedoara către cancelar, Deva 3 dec. 1784. Mike, *Hâravilăg, t* 333.
l Densuşianu, p. 176. Caietele, XXXIII, f. 35—36.
[6] Arh. Comisiei, I, 352.
[7] j.Tórtenelmi Tar", 1901, p. 18.
Paraszt had leirăsa. **Arh. Istorică, Miscellanea, p. 82—86. Arh. Comisiei, ', 684.**

la Deva s-a întunecat-. Ei au plecat din nou pe noroi, pe ploaie, pe întuneric spre Cioara, pe urmele celor care au luat-© într-acolo. In acea noapte au văzut focurile mari, au mărşăluit la lumina lor. Era greu de hotărît în care parte air putea fi mai mulţi. Ajungînd la poşta din Cîmpul pîinii (Şibot), au ştiricit unde să fie? Au fost îndrumaţi spre făgădăul de dincolo de rîul Şibotului, unde beau. Au trimis înainte pe pedeştri, jar ei cu călăreţii i-jau urmat. Şi aci au căzut 10 şi 3 au fost prinşi, oare, răniţi de moarte, pe drum au murit. Ceilalţi *s-mi* ascuns în privată (!), şi aşa, neobservîndu-i au scăpat[89]. De aci au dus şi multe prăzi luate sau râmase de la răsculaţi.

Judele nobililor, Ioan Berivoi, cum însuşi relatează, luase parte şi el cu un grup de nobili la acţiune. Se strînseseră şi se înarmaseră vreo 30, cu gîndul nu numai de apărare, ci şi de a ataca pe răsculaţii de dincolo de Mureş. S-au dus mai întîi la Deva să solicite ajutor militar, pentru o acţiune comună, de la vicecolonelul Karp. Acesta i-a înfruntat însă; el nu e sub comanda lor şi nu depinde de opinia şi voinţa lor. A preferat să urmărească mişcările şi prăzile de pe partea de dincoace. Aşa ei au luat drumul Simeriei, Orăştiei. La Binţinţi, unde i-au găsit băuţi, i-au atacat împreună cu maiorul Stojanich, parte i-au omorît, parte i-au dus în captivitate la Orăştie[90].

Dar despre întîmplare raportează maiorul Stojanich, în 6 noiembrie, din Orăştie. La patru după amiază a plecat înainte cu husarii săi din regimentul secuiesc de graniţă (de fapt husarii din Dobra) în Binţînţi, unde a găsit în flăcări curţile contelui Grigore Bethlen, baronului Orbân, şi ale mai multor nobili. în curtea Orban erau vreo 100 de răsculaţi. Unul din ei a tras cu puşca spre husari şi a doborît un cal. Husarii, întărîtaţi, au atacat pe răsculaţi, şi împotriva ordinelor de a nu omorî pe nimeni, au omorît 10 şi au prins 43 (între care 6 răniţi), pe care i-au dus în temniţa din Orăştie. Spre seară sosind şi infanteria, din lipsă de hrană (!) s-au întors apoi la Orăştie. Tocmai pe drumul de întoarcere le sosi vestea că o parte a răsculaţilor pradă în Cioara. Atunci a lăsat husarii să continuie drumul noaptea spre Cioara, cu vioeoolonelul Karp[91]. Nimic despre acţiunea nobililor şi despre vitejia lor.

Despre acţiunea de la Binţinţi raportează la 7 noiembrie şi vicecolonelul Karp însuşi. Pe la ora 3 după amiazi văzînd în Binţinţi două curţi nobiliare în flăcări, s-a îndreptat cu trupa într-acolo, unde a găsit o mare mulţime prădînd şi pe oare a început să o împrăştie. Dar cum unii, înarmaţi, au tras de la ferestre chiar asupra lui şi au ucis un cal al husarilor, a trebuit să recurgă la forţă, printr-un foc susţinut să-i sperie şi să pună capăt prăzii, luînd măsurile necesare pentru salvarea de foc a grînelor şi clădirilor. Aflînd de la cei prinşi că o parte a răsculaţilor s-a îndreptat spre Cioara, a luat-o într-acolo. In drum aflînd că vreo 30 s-ar găsi la crîşma nu departe de staţia poştei din Şibot, a înconjurat crîşma şi a pătruns înlăuntru. Cei din casă au stins lumina şi au tras

---

[89] „Hazânk", III (1885), p. 151—152. *Erdely droksege,* VIII, p. 139.
[90] Hunedoara, 12 nov. 1784, Arh. Comisiei, II, 40-41.
[91] Acte vieneze, I, 53.

pe fereastră. Atacaţi, parte au fost împuşcaţi, parte prinşi, restul pierzîndu-se în întunerec. Pe la 3 după miezul nopţii a zărit izbucnirea flăcărilor în Cioara, dar drumul fiind noroios şi soldaţii foarte obosiţi nu s^au putut apropia decît spre ziuă. Sosindu-le însă vestea că răsculaţii au plecat spre Vinţ, s-a întors cu trupa la Orăştie[92].

Ţăranii, unii, mai ales erişenii sînt înainte mergători, propagatorii, localnicii continuatorii, îneheietorii prăpădului. Distrug, risipesc, varsă' incendiază ceea ce nu pot duce cu ei, consumă, cară, bucate, vin, felurite provizii, îmbrăcăminte, bani, vite, porci, ustensile, tot ce e portabil. Ruinează cît pot, ard casele ca să rămînă de neloeuit. Nu uită mai ales să ia cu ei armele, praful de puşcă, tot ce e fierărie. Iau de peste tot fierul, de pe uşi, ferestre, de pe obiecte, iau piese de car, ustensile, smulg gratiile de la ferestre, cuiele din pereţi. E preţiosul element al economiei,, materialul necesar pentru arme. „Plebea românească în aceste tulburări şi prădăciuni a strîns mai curînd fierul din care să-şi facă arme decît aurul şi argintul" — afirmă vicecomitele Alexe Noptsa în relatarea sa către cancelarul aulic[93].

Comitatul Hunedoarei căzu deci aproape în întregime în mîinile făranilor. Cel puţin satele, domeniile, moşiile nobiliare rămaseră fără stăpîni. Domnii mai mari fugiseră din timp. Cei mai mici, dregătorii iomeniali fugiseră şi ei sau căzuseră victime furiei dezlănţuite. Cei care -ămaseră fură reduşi la neputinţă sau trebuiră să îndure voinţa foştilor >upuşi, mizeria sau nivelarea la care-i reduseră.

Pe urmele ţăranilor nu rămîn decît curţi, case, acareturi pustii, în -uină, înegrite de fum sau prefăcute în eenuşe. Imaginea prăpădului de icum sau din tot cursul răscoalei circulă insistent în scripte, sub toate rulorile, dar cu acelaşi fond. „Răsculaţii îşi continuă omorurile, arderile, >răzile. Lucrurile mobile pe care nu le pot duce 'din case le sfarmă în jucaţi ca să nu rămînă nimic din ceea ce ar putea fi de vreun folos, ;parg şi podeaua şi o ard, ba dărîmă şi zidurile şi din fierăria peste ?are dau îşi fac prin ţigani arme. Nu lasă nici un cui în pereţi. Toate)ivniţele le sparg, vinul îl beau, iar cît nu-1 pot bea sparg buţile pline, işa că în unele pivniţi se poate umbla în vin pînă în genunchi. Bucatele au le ard sau le cară. Vitele le oară sau le taie. Ou un cuvînt nu se >oate vedea decît ruină şi pustiu"[94].

„Biciul lui Dumnezeu asupra noastră — scrie la 11 noiembrie din)eva magistrul poştelor Alexandru Osiiros. In faţa românilor rebeli am ost strîmtoraţi toţi, încă din 4 noiembrie, în cetatea Devei. De atunci aţi ne îndurăm acolo nevoia. Pe valea Mureşului, de la Gurasada începînd, toate curţile le-au ars, prădat, toate grînele le-au cărat, toate vitele e mînoat le-au tăiat, hergheliile, caii în grupuri i-a mînat mocănimea, >tul din case a prădat poporul rebel. O vai! O eîţi nobili, fără de număr, u omorît în toate părţile. Cu un euvînt, nu e om care să poată descrie

---

[62] *Ibidem,* I, 59.

[81] Mike, *Hâravilâg,* p. 254—255.

[84] Relatările din **Sibiu, 29 nov., ;ile lui Ludovic Siess. „TOrtenelmi Târ", n in »01, p. 10.**

pagubele jalnice ale acestui comitat, plînsetele, fumegările oui-ţilor nobilimii, tînjirea lor în oenuşe"[95].

Sau cum zugrăveşte oficial ■prăpădul memoriul mare al comitatului Hunedoara din 24 decembrie: „începînd pustiirile, prăzile de la satul]3rănişca, în tot cercul Hunedoarei, dincoace şi dincolo de Mureş şi în districtul Haţegului, cu puţine excepţii, dezolară, distruseră castelele, curţile nobiliare, casele parohiale, bisericile, capelele religiilor deosebite de cea grecească neunită, violară arhivele familiare, rupseră şi nimiciră documentele, hîrtiile, nimiciră de asemeni biblioteci însemnate, răpiră mult aur şi argint în bani sau în metal şi alte lucruri preţioase, deşertară pivniţele, grînarele, coşerele, aşa incit acum în curţi, în casele parohiilor, în biserici, cimitire, nu se mai poate zări altceva decît groaza, tăcerea, pustiul, urmele lucrurilor prădate, doar ruinele clădirilor. Mulţi din cei despoiaţi, scăpînd de primejdia morţii desculţi, cu capul gol, aproape dezbrăcaţi, pentru a-şi acoperi goliciunea (trupului abia îşi cîştigară veşminte de la apropiaţii lor, ba şi pîinea mulţi şi-o cîştigă din ajutorul milostiv al celor de aproape"[96].

In Cioara răsculaţii se găsesc sîmbătă, în 6 noiembrie. Ascultările ne relatează faptele de aci ou multe amănunte. Mărturiile ţăranilor sînt revelatoare, chiar dacă le fac în tonul dezvinovăţirii[97].

Focurile de la Gelmar, Geoagiu şi Binţinţi se zăriră în sat încă de vineri seara. Domnul de aci, Petru. Bârfeai, alarmat, încă în aceeaşi seară, tîrziu după cină, chemă la sine pe judele satului Irimie Oltean şi pe juratul Ion Oana să le spună că i-au venit veşti din Bîrcea cum foarte mult popor, care prăpădeşte şi arde totul, a pornit încoace. Ei să scape puţinul ce-1 are, şi pînă cînd el poate fugi, să stea de pază. Şi-apoi în zorii zilei de sîmbătă luă la timp drumul Sebeşului.

La timp, căci nu trecu mult şi se iviră înainte mergătorii. Croitorul neamţ al lui Petru Bartsai se găsea la crîşma Vinerii, lucra ceva pentru crîşmiar — mărturiseşte el. Văzînd pe domnii unguri şi pe domnul său (nu-1 putea vedea pe aici, o luase doar spre Sebeş!) trecînd în mare grabă prin faţa crîşmei, se pregătea şi el să plece. Cînd apărură şapte tineri, în tundre albe şi negre, întrebînd mai întîi dacă crîşma e împărătească sau domnească. Răspunzînd cei de aci că e împărătească, au lăsat crîşmarului consemn pentru cei oare vin să nu se atingă nimeni de ea. Iar pe el l-au silit, sub ameninţarea cu moartea, să le arate drumul cel mai scurt spre Cioara şi să vină cu ei să-i conducă[98].

Răsculaţii sosiră în sat sîmbătă pe la 10 ceasuri (pe la amiazi după unii). Cum au apărut în sat, ne relatează judele satului din anul trecut, Gligor Ciobotea. Zărind el focurile mari dinspre Gelmar, Geoagiu şi

---

[95] Mike, *Az Olăhokrol,* p. 25—26; Mike, *Hdravilag,* p. 341.

[86] Memoriul mare din 24 dec. al comitatului Hunedoara. Arh. Comisiei, nr. 198. V. şi *Tesaur de mon. ist.,* III, p. 382.

[97] Ascultarea făcută la Sebeş, 19 nov. 1784, a nouă ţărani din Cioara. Orig. Arh. St. Sibiu, Gerichtsakten, nr. 1. Publicată în traducere I. Lupaş, *Contribuţiuni documentare la istoria satelor transilvane,* în I. Lupaş *Studii istorice* IV, Sibiu, 1943, p. 293—304. Cf. şi Corneliu Cîmpeanu, *op. cit.,* p. 261—265.

[98] Caietele, XXXIV, f. 58—64.

nţinţi, dimineaţa s-a îndreptat într-acolo să le vadă mai bine. Dar în oul satului s-a întâlnit cu şase români, înarmaţi cu topoare şi venind croitorul (neamţ) al stăpînului, pe careul aduceau cu ei să le arate .imul. Aceştia îl opriră şi-l întrebară dacă domnul său e acasă? Răsnzînd că a plecat încă ieri şi nu ştie încotro, unul din cei şase bătîn--se în piept izbucni: „. ..tu-i sufletul lui, păcat că nu-l pot găsi, să-i îplu pielea cu paie!". întrebîndu-i cine sînt şi din a cui poruncă fac ite acestea, unul din ei ripostă ridicînd capul şi toporul: „Din poruncă părătească, şi să nu mai întrebi atîta, că îţi dau una de nu te mai sti din loc, întoarce-te înapoi, ia-ţi un ciubăr şi eară-ţi vin cit îţi îce". De frică — spune el — s-a întors cu ei în sat. Aci, în timp ce înştiinţa pe judele domnului său, cei şase şi intrară în curtea domisc'ă şi începură să spargă uşa casei şi ferestrele. Judele domnesc îşi ■rdu cumpătul, dar se hotărî totuşi să încerce să-i prindă împreună judele setului. Ei amenin ţară însă: „Să nu cutezaţi, căci mulţimea •e vine cu steag roşu din urmă vă pune foc în şapte locuri şi vă arde satul". Mai veniră apoi în pilcuri pilcuri încă vreo 60—70. Semnalul ■opierii îl dădură ou trei focuri de puşcă. In semn de alarmă, judele ;e să se tragă clopotele. Da ceea ce tot satul se adună, cu mic cu re. dar nu ca să le reziste celor veniţi. Curseră apoi mereu, sîmbătă n ziua următoare, mulţi alţii, şi din satele vecine, din Şibot, Balomir, ierea, Tărtăria, Pianul Săsesc, Pianul Românesc, Săsciori, supuşi unii ;i ai aceluiaşi Patru Bartsai. Ba şi din suburbiile Sebeşului.

Răsculaţii veniţi erau partea cea mai mare „crişeni" şi „pădureni". u toţi români, unii ou tundre albe, alţii cu tundre negre — mărtusc Gheorghe al lui Ion Prodan şi alţii. Unii aveau puşti, pistoale, i săbii, cei mulţi însă topoare, ciomege, suliţe de fier, ciocane cu dă lungă şi desigur şi altele. Printre ei se remarcau mai ales doi, ii pe oare ei îl numeau căpitan şi un altul cu titlu de căprar, amîndoi ►răcaţi rcmâneşte. Pe primul unul 1-a văzut cu tundră neagră, tivită jireturi, cu căciulă mare, încălţat cu cizme. Altul 1-a văzut cu chivără gră pe cap, cu sabie ungurească\ la şold, altul cu suman de postav, căciulă neagră leşască, învelită în partea de sus cu pînză albastră, l pe un cal negru, frumos, ţinînd o sabie în mînă şi purtînd o tundră *gră.* însemne care-i remarcau căpităn ia. Căpitanul ar fi avut o cruce crisoare şi ar fi fost trimis de către împăratul să omoare pe nemeşi pretinde că a aflat de la oamenii din Cioara Ion Costin, venit din parte pentru lucru, dar stînd obişnuit la curtea lui Petru Bartsai. zie^ desigur la căpitanul eel mare al răscoalei. Celalalt, căprarul, avea ufie albă (de noapte) sub o pălărie lată. Amîndoi erau înarmaţi cu i ungureşti, cu pistoale şi cu puşti. Căprarul era, după cum s-a t pe urmă, Avram Mihoc, cunoscut încă din Chimindia. Iar căpitanul gur acelaşi Petru Muntean cu care Mihoc se remarcase acolo. Ei mai mult comandau, îndemnau la pradă. Mai ales unul striga în ternare: „Nimeni să nu îndrăznească să stea în calea noastră, eă-l rîm şi-i pîrjolim tot. Noi venim din porunca împăratului". „Daţi în .. tu-vă în suflet, câine ţine cu domnul lui îl omorîm, dar care ţine mpăratul e al nostru" — striga căpitanul. „Care ţine cu împăratul

să ajute la dărâmare, care nu vai da capul lui, ei sînt trimişi de împăratul, cu ştirea lui fac aceste stricăciuni" — i-a auzit strigând Avram]Vfihoc. Să facă aşa cum fac ei, să strice tot din curtea domnească, aşa e porunca împăratului; voia lui e ca ei să ucidă pe nemeşii unguri. Nimeni să nu îndrăznească să pună mina pe ei, căci acelora li se va tăia capul fără milă. „Oamenii aceştia au adunat sătenii din Cioara spunîndu-le că ei ar fi îndreptăţiţi de căpitanii lor cei mari să dărîme şi să strice. Prin aceasta locuitorii din sat sînt slobozi să-şi împartă toate bunurile din moşiile domneşti, deoarece toate aceste bunuri au fost cîştigate numai prin sudoarea lor'" — mărturiseşte Irimie Oltean. „Bunurile nobililor trebuie să se împartă între iobagi ca răsplată a muncii lor şi să se şteargă numele de nobil, ceea ce dacă nJar face, au poruncă să le aprindă numaidecît şi să le ardă satul" — relatează cornitele comitatului Sibiu Comisiei că ar fi mărturisit ţăranii la ascultarea lor din Sebeş".

Nu era strein de mişcare nici preotul satului. în timpul acţiunii vreo patru din cei veniţi ar fi stat la el.

Dărîmară, distruseră tot ce s-a putut, în casă, în pivniţă. Cerură oamenilor să le aducă de mîncare. Judelui îi prădară şi lui casa, îi purtară muierea legată prin sat fiindcă n-a putut găsi de îndată bucatele cerute şi pentru că oamenii din. sat n-au vrut să meargă cu ei să prade şi alte curţi nobiliare, cum s-a întâmplat în alte sate, — spune el ulterior. Se apără că el a dat semnalul de ridicare împotriva celor veniţi cu tragerea clopotului, dar apoi în faţa ameninţărilor acelora nimeni n-a mai îndrăznit să se pună împotrivă. Spre seară apoi strânseră resturile în mijlocul casei şi le dădură foc aşa ca să ardă toată casa — deşi sătenii i-au rugat să nu o facă. După aceea se duseră în pivniţă, începînd devastarea şi aci, şi ospăţul. Judele Gligor Ciobotea trebui să le aducă aci din curte un porc gras, pe oare-l mîncară tot. In sfârşit, după ce puseră foc şi şirelor sau clăilor de fin, ânainte de a se crăpa de ziuă, plecară spre Tărtăria. „La ieşirea din Cioara conducătorul nostru — Petru Muntean — spune Avram Mihoc — aşa ne-a încredinţat că ne vom întâlni cu marele nostru căpitan Horea, împreună cu care va trebui să ne ducem apoi la Bălgrad pentru a primi armele"[100]. El, Mihoc, însă, a rămas de ceată, nu ştim din ce pricină a fost bătut cumplit de a trebuit să zacă câteva zile aci — pretinde el. Dar se pare e totuşi prezent la prăzile din Vinţ.

Ţăranii din Cioara, adunaţi cu mic cu mare, la început ezitară, mai mult asistau sau culegeau câte ceva din ceea ce aruncau în curte cei veniţi, sau cel puţin aşa se apără ei. Dar apoi, împreună cu cei din celelalte sate, continuară operaţia începută. Devastară grînarul, pivniţa, crâşma domnească, berăria, grădina, nimiciră aci pomii, gardurile împrejmuitoare, cărară pe apucate, cu care, cu saci, cu vedre, bucate, griu,

[89] „Bona nobilium tamquam mercedem laborum inter jobbagiones dividenda esse, atque aboliendum nobilium nomen, quod nisi obtemperantes prompte fecerint, pagum illorum succensurum ac conflagraturum in mandatis habere". Arh. Comisiei, I, 1072—1074, III, nr. 454.

[100] C. Cîmpeanu, *op. cit.,* p. 264. "t*&î-.

ară, orz, ovăz, cucuruz, făină, vin, felurite provizii. Prinseră şi că-■ă găinile, puii. Vitele, boi, vaci, cai, oi, porci, nu fără ceartă, le împărţiră. Cei din Săsciori voiră să ducă ei vitele. Dar îi reţinură cei din >ara, împărţindu-le pe la casele iobagilor. Săsciorenii luară însă oi, ra. Simion Aleman din Săsciori îşi luă 60 de oi, cîte i-a luat şi stăpîl său pentru că n-a plătit darea. Alte 150 le luară ceilalţi, le împără între ei ţăranii din Cioara, fiecare luînd cîte una-două.

Au păgubit aci pe Petru Bartsai, după lista pagubelor de 730 gă*s* de grîu, 100 galete de cucuruz, 12 390 vedre de vin, 56 de stupi, de ;e de porţelan, de sticlă, de aramă, de cositor în valoare de 672 floi, de buţi, butoaie de lemn în valoare de 1 372,30 florini[101]. Şi de ilte altele.

In Tăntăria prădară pe Iosif Bartsai, canonic în Alba Iulia. In 5 şi loiembrie fu devastat şi dijmuitorul Toma Dosa din Vinei-ea. Aci ar fost iarăşi omorît dintre ei unul şi prinşi trei[102]. Se abătuseră aci unii drum spre Cioara. Pagubele lui Dosa în bucate, mobile, clădiri sînt tluate la 967,39 florini. Acestea fără multele lui scripte distruse[103].

Pe partea dreaptă a Mureşului, răsculaţii, prin Sărăcsău, prin Cîrna i Blandiana), unindu-se şi cu cei din Inuri, au trecut în Vurpăr, apoi Vinţ, rîndurile lor îngroşîndu-se şi cu cei veniţi din Cioara.

Cele două tîrguri sînt aşezate faţă în faţă, pe cele două maluri ale reşului, le desparte doar apa. Prădarea lor s-a petrecut aproape siltan şi a ţinut pînă în 10 noiembrie, cînd au venit soldaţii din regirotul de Toscana să-i pună capăt. Faptele s-au petrecut în amîndouă :hip asemănător, martorii oculari înşişi le confundă adesea în depozi*i* lor ulterioare, nu totdeauna pot fi precis separate şi fixate în loc imp.

i

In Vurpăr răsculaţii ajunseră sîmbătă, 6 noiembrie. Veniră succesiv, ;rei grupuri, unii, vreo 60—70 în tundre albe, pe la amiazi, alţii după azi, alţii seara. Strigau în gura, mare că din porunca împăratului să ridice toţi din fiecare casă, altfel le pun foc casei. Puseră pe preotul ian să dea semn cu tragerea clopotelor ca românii să se ridice, să >are, să prade pe unguri, căci e porunca împăratului să-i piardă, să mai fie de acum încolo unguni în ţară; nici un român să nu mai tă zice că are domn pămîntesc, pe cei care vor mai zice, să-i omoare. i un român să nu îndrăznească să ascundă pe unguri, pe unii ca aceş-3ă-i omoare, să le ardă casele.

Românii unii, nedumeriţi, o luară pe deal în sus. Dar cei veniţi le ?ară să coboare, căci porunca împăratului e să nimicească pe uni. La ceea ce se întoarseră. Ba s-au găsit şi de cei care s-au gîndit noment să le iese în cale împreună cu ungurii, să încerce sâ-i oprească, i însă au zis: să-i lăsăm să prade şi să omoare pe unguri, mai Î să mergem şi noi să mîncăm, să bem.

"" Kemeny, *Hora Porhada 1785,* p. 458—460.
Paraszt had leirăsa. Arh. Istorică, Miscellanea, p. 82—86.
[103] Kemeny, *Hora Porhada 1785,* p. 454—455.

Cei mulţi însă nu sită tură la îndoială, se ridicară îndată şi ei. Tăbărîră mai întîi asupra casei lui Ştefan Deâk şi îi prădară tot. Pe el îl bătură crunt, îl lăsară la pămînt. Nu era mort, la plecarea lor a dat să se ridice. Dar argatul lui, Dan Onu, s-a întors cu cîţiva şi l-a lovit pînă l a omorît. Invadară, prădară apoi rînd pe rînd curţile, oasele nobililor, ungurilor. înainte de toate curţile, oasele magnaţilor, pe 'ale contesei Cristina Bănffy văduva contelui Nicolae Vass, pe ale generalului baron Iosif Alvintzi. Dar şi pe ale nobililor de rînd, ale nobililor de o sesie, ba şi pe ale cîtorva libertini. Sparseră uşa bisericii reformate, prădară biserica. Prădară casele preotului, învăţătorului, clopotarului. Pe la vecernie unii plecară bătînd toba şcolarilor pe oare o luară cu ei. Dar a doua zi rîndurile celor rămaşi se împrospătau, se îngroşau mereu cu cei care curgeau din satele apropiate, din Cîrna, Inuri, Răcătău, Bulbuc, Homorod, Mermezeu, Cib, din casele, colibele răzleţe de pe munte. Distruseră ce nu era de dus, cărară prăzile cum putură, pe ce putură, pe care, pe cai, pe 'corăbiile de sare. Bucatele le-au şi vărsat pe pămînt, împărţindu-le cui îi trebuia: „acestea sînt munca voastră, duceţi-le, căraţi-le în pace, acum e vremea să căpătaţi şi voi ceva" — spune Diarium-ul[104]. Cristina Bânffy se plînge că numai grîu i-au dus 400 de mierţe. Duseră vite, cai, bucate, îmbrăcăminte, fiare. Sparseră pivniţele, buţile de vin pe care nu le putură bea. Baronului Alvintzi îi sparseră 11 buţi de vin, celelalte le lăsară pentru ospăţul pe care-1 încinseră unii pe dealul deasupra viilor, unde duseră vin cu butoaiele, eu ciuberele, un porc tăiat din curtea lui Fabian, doi stupi, multe gîşte şi alte păsări. Unii nobili sau unguri se refugiară pe deal, de unde la apropierea românilor se ascunseră în pădure. Alţii însă nu reuşiră să scape, trebuiră să îndure aci urgia. Dintre cei rămaşi, unii fură ucişi, alţii bătuţi de moarte. Fură ucişi, după Ştefan Deâk, nobilii Samuel Josa, doctorul tîrgului, Gheorghe Lazar, acesta jupuit l'iind mai întîi de pielea de pe faţă, Gheorghe Inczedi[103]. Fură bătuţi crunt nobilul Gheorghe Keszeg şi soţia, Laurenţiu Keszeg, văduvele lui Petru Alvinczi şi Samuel Zilahi. Mulţi ameninţaţi cu moartea. Soţia tăbăcarului Kolosi, ca să se apere mai bine, îmbrăcă haine româneşti.

Din învălmăşeală mărturiile remarcă multe nume de ţărani mai activi decît alţii, de cei care se ridică în frunte, se erijează în conducători, incită la acţiune sau ameninţă cu sancţiuni grave pe cei care nu se ridică, cum au fost Solomon Ispas vierul episcopal din Cîrna, Oprea Ispas, Ion şi Gheorghe Opruţa din Inuri, Ion Tăuţan din Vurpăr, Dumitru Cacovean jelerul episcopiei, Simion şi Avram Pîrjol, Gheorghe Solomon, Drăgoi Rotea din Cîrna, supus şi el al episcopiei, Irimie Martin, corăbierul Serafim Gonţa, Novac Suciu, Onişor Suciu şi alţii. Solomon Ispas cu cei din Inuri au ucis pe doctorul Josa. Ei au bătut de moarte şi pe Grigore sau Gheorghe (?) Keszeg şi pe soţia lui. în casele fraţilor Fabian judele lor domnesc a fost cel oare prăda mai tare. în casa contesei Vass prăda mai cu seamă argatul (birişul) Simion Puşcaş. Argatul Ion Opruţa

[104] Diarium. Caietele, IV, p. 23.
[105] în lista celor uciși mai apare aci și văduva contribuabilului Petru Pap. Arh. Comisiei, nr. 683.

fost văzut cu o sabie argintată. Conducătorii strigau, şi aici şi la Vinţ, opunea împăratului, ţelurile răscoalei. Mai ales Oprea Ispas, Drăgoi Ro-:a Ion Muntean zis şi Jude, Ionel Coman zis şi Sichenan strigau în gura tare: „Auziţi oamenilor, pe ei, tăiaţi, omorîţi, prădaţi pe unguri, stin-îţi-i ca unul să nu mai rămînă, căci aceasta aşa trebuie să fie; nu vă (meţi, nu veţi avea nici o pedeapsă, căci e porunca împăratului, şi dacă 3 la împăratul vom avea vreo mustrare sau pedeapsă, cum ne-<a înşelat 3 două ori pînă acum, ne găsim noi şi alt împărat". Sau: „împăratul 2-a înşelat, căci ne-a făgăduit arme şi nu ne-a dat; dacă şi acum ne "sală, ne găsim noi şi alt împărat". Sau: „împăratul ne-a înşelat, căci 3-a făgăduit arme şi nu ne-a dat; dacă şi în gîndul nostru de acum de pustii ungurimea din ţară ne va înşela, ne vom găsi sau ne vom pune)i şi alt împărat". Sau în alte forme asemănătoare. Aşa strigau şi al-ea Matei Moldovan zis şi Dăian (sau Damian), Simtion Pîrjol, Adam >san, Stan Irimie, Ursu Ispas. „Haideţi să ne ridicăm, pe unguri pe toţi -i omorîm, să-i pustiim, căci aşa a poruncit împăratul" … — striga heorghe Solomon. Ba în toiul prăzilor, rătăcit, striga într-una: „Vivat aria Theresia!". „Haideţi feciori că a noastră-i lumea" — se îndemna ulţimea la pradă[106].

Drăgoi Rotea ameninţa că chiar dacă pe el îl vor omorî, are trei fe->ri oare rămîn, să ştie ungurii că dacă vor mai ieşi să lucreze în lunea ti Cîrna nici unul nu va mai rămîne, toţi vor fi omorîţi. Cei din Inuri eau conducător pe Nicoară cel tînăr.

Cîţiva nobili, şi unii bulgari din Vinţ încă de seara se refugiaseră Pianul Săsesc Acolo se refugiase şi dregătorul curţii lui Adam Ve-3S[107].

In Vinţ năvăliră abia a doua zi, la 7 noiembrie în zori, venind din-re Cioara şi Tărtăria, unindu-se cu cei trecuţi din Vurpăr. Judele tîr-lui spune că au itrimis în calea lor mai întîi „scrutători" care să le :erce intenţiile. Cei care veneau i-au avertizat însă că dacă vor să se oarcă sănătoşi nicidecum să nu ■mai întîrzie aici. N-au putut afla de ei nici în ce număr sînt, nici ce drum vor lua[108].

Asupra începutului mărturiile diferă. După unii au apărut mai întîi i din Binţinţi şi unul din Sărăcsău dar locuind în Balomir. Au venit ai vreo 12, din care doi din Tărtăria. Au venit a doua zi mai înitîi i, din oare unul era din Tărtăria ■— spun alţii — oare au adunat în ui lor şi pe cei din tîrg. In 7 noiembrie pe la 10 înainte de amiazi — atează un negustor armean din Braşov, Pavel Lazar care s-a nimerit — au sosit în Vinţ trei români numai în cămăşi (!), eu sumane pe eri şi cu câte un topor în mînă. După ce chemară pe ţăranii din Vinţ

---

[106] Faptele reconstituite după cercetările din Arh. Comisiei, I, 424—426, 582 •asta şi în Mike, *Horavilăg, Toldalek,* p. 189—194), II, 749—754, 757—758; III, '—1091; V, 918—923, 935—944, 952—995. Actele, ascultările la Arh. St. Sibiu. r- Trans., 1784, nr. 11311.

C. Cîmpeanu, *op. cit.,* p. 268. Ascultarea provizorie a ţăranilor din Cioara » în traducere aproape integral la I. Lupaş, *Contribuţiuni documentare la isto-satelor transilvane,* în I. Lupaş, *Studii istorice,* voi. IV, Sibiu, 1943, p. 293—304.

[108] Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 197.

să se ridice şi ei, au început să devasteze curtea baronului Bânffy. După ei sosi îndată un căprar de al ţăranilor, cu tundră neagră, cu traistă de piele după cap şi pistol la brîu. Cu el mai veniră şi alţi şase, cu tundre negre şi înarmaţi ou topoare, cu drugi şi furci de fier. Întrebîndu-i dacă se duc mai departe, căprarul răspunse: da, căci trebuie să se adune la Galda, unde vor primi noi porunci de la fratele împăratului (!), care acum e în Alba Iulia. La Galda li se va spune şi ce 'au de făcut mai departe[109].

Se ridicară, firește, mai întîi cei din Vinţ. Sosiră în curînd şi cei mai apropiaţi, din Şibişeni, cu tot satul. Dincoace de Mureş şi cei din Vurpăr trecură cu luntrile sau cu corăbiile de sare. Sosesc mereu la pradă şi din alte sate, din Cîrna, Inuri, Răcătău, Balomir, Şibot, Lancrăm, din Pianul de Jos, Pianul de Sus, din Săsciori, L/oman, din Sebeş chiar, anume de pe Uliţa Popilor. Apar şi saşi din Pian şi şvabi (desigur din cei din suburbia Vinţului).

în căpitan se erija la început Ţintea, jelerul din Tărtăria a lui Iosif Bartsai. Căutară mai întîi pe judele târgului, Ştefan Huszâr, silindu-l cu lovituri şi ameninţări să le indice casele nobililor şi ungurilor. După ce Ţintea de trei ori îl lovi cu securea, judele le arătă casa baronului Francisc Bânffy şi pe a contesei Susana Nemeş şi-apoi dispăru. încredinţa însă ca să le arate pe Gavrilă Fofeldea, care se prefăcu şi el în conducător. După curtea Bânffy, unde începură prada în zori la lumină de luminări, invadară pe a Susanei Nemeş, pe a baronesei Agneta Bartsai. Şi-apoi luară la rînd pe ale celorlalţi magnaţi, nobili, libertini. Devastară curţile baronilor Paul Inczedi, Samuil Gyorffi, Mihail Josintzi. Printre cei prădaţi şi secretarul gubernial Adam Weress[110] şi mulţi nobili de rînd sau nobili mici, plătitori de dare. Loviră şi aci biserica reformată unde mulţi unguri îşi duseseră, crezînd că le pot salva, lucrurile mai de preţ. Prădară casele preotului, învăţătorului. Prădînd casa şi pivniţa preotului strigau: „haidaţi şi duceţi ce se poate, aceasta e porunca împăratului". Ţiganul Gheorghe din Vinţ, luînd şi purtînd pe cap peruca preotului, zicea că de-<acum el e popa ungurilor[111]. Cei patru cai ai preotului îi duseră cei de pe Criş[112]. Prădaţi sînt şi 3 negustori, printre ei Demetrius Gorog (Grecul) şi Martin Kopatz.

Loviră, prădară, pustiiră în toate părţile cu mare zgomot, ziua noaptea, ca nimic să nu rămînă. Cărau din toate părţile cu braţele, cu traistele, cu sacii, cu caii, cu carele. Cei din Cîrna şi din Răcătău duseră şi pe apă o corabie încărcată cu pradă. Nimiciră cu furie mai ales actele domnilor şi nobililor privind moşiile, iobagii, datoriile lor. Le duceau, le rupeau, le aruncau în apă, în noroi, le călcau în picioare. Aşa făcură cu actele lui Ladislau Sombori. Pe ale lui Benko le-au aruncat în vale, în fîntîni, le-au călcat în noroi, le-au rupt sub nume ca nicicînd să nu se mai poată folosi de ele[113]. Trei inşi ar fi pătruns şi în castelul

---

[109] Densuşianu, p. 214. Kemeny, *Hora Pârhada 1784,* p. 239.
[110] Arh. Comisiei, I, 427—430.
[111] *Ibidem,* V, 935—944.
[112] *Ibidem,* 967.
[113] *Ibidem,* 952—966. ■.

icopal, dar n-au stricat mai mult de trei ceşti, un al patrulea i-a âedicat să prade mai departe, zicînd că pentru asta nu li s-a dat

Saşii din Pian veniră cu judele, Mechel Sedler, cu juraţii, ca să ur-■ească cine sînt veniţi din Pian — se dezvinovăţesc ei la interogatoriu. venit din curiozitate, să vadă ce se întâmplă, au dus doar unii cîte j _ mărturisesc alţii. Andreas Steyer pretinde că s-a întâlnit ou doi ni care îi dădură „ou sila" trei şuruburi de fier pentru căruţă şi alte uri, o oglindă şi nişte cărţi ungureşti. Neckel Melitska ar fi „aflat" uliţă un armăsar pe care l-a dus acasă. Martin Winkler fu prezent l la prăpăd, văzu şi el mulţimea de oameni care dărîmau, distrugeau el. Un ţăran „îl sili" şi pe el să bea vin: „Bea că acum e de noi, şi ă ţara să bea, că e poruncă împărătească"[115]. Nu rămaseră deci nici treini de prilej.

Pradă cu orice risc. „Chiar dacă ar fi să vină vreo pedeapsă pen-asta, nu-i va merge nici lui mai rău oa celorlalţi oameni de rînd. a fi pe sat, a fi şi pe noi" (aceasta în româneşte) —• zicea Dănilă Pi-[6]. Ţăranii lăsară peste tot ruină, cetăţenilor „nu le-au mai rămas t lacrimile şi suspinele" — cum se exprimă memoriul judelui, jura-■, nobililor şi posesorilor din Vinţ şi Vurpăr către comisia de cer-re[117].

In frunte se ridicară şi aci mai ales acelaşi Solomon Ispas, Serafim ţa, Drăgoi Rotea, care s-au remarcat şi în Vurpăr. Li se adaugă aci tşc Apolzan, jeler din Vurpăr şi alţii. Strigau şi aci în gura mare po-ja împăratului, aceleaşi ameninţări pentru românii care nu se ridică, iru cei care ar îndrăzni să ascundă pe unguri, acelaşi avertisment tru împăratul însuşi dacă şi de astă dată îi înşeală. Strigau poporu-adică românilor să se ridice împreună cu ei, căci ei n-au pornit la lă numai aşa de nebuni, ci cu porunca împăratului, dacă nu se ri-le aprind casele. Ba că cine ţine ou împăratul să treacă Mureşul »lo, căci ei sînt oamenii împăratului şi împăratul e cu ei[118]. Strigau iura mare: „nu fugiţi oameni buiii, voi românilor veniţi înapoi!" Zi-i că au poruncă de la împăratul să nu facă nici un rău românilor,, licilor, evreilor, paginilor, să nimicească numai pe domnii unguri urţile lor. Acela însă care nu vrea să vină cu ei, să ştie că îi vor nde casa în şapte locuri. Iar după ei vin încă patru mii — mărturi-cîţiva ţărani[119]. Mai ales Solomon Ispas şi Serafim Gonţa alergau uni călări pe uliţi în sus şi în jos, se învîrteau printre ceilalţi cu i şi chivăre în cap — Serafim Gonţa, cu o chivără neagră cu lanţ îrgint — pe care le luaseră din casele Susanei Nemeş, îndemnau la linirea poruncii. Pe ei însă nu i^a văzut nimeni prădînd sau furind

[114] Mike, *Az Olăhokrol,* p. 59.
[l]° *C.* Cîmpeanu, *op. cit., p.* 270—273.
[118] *Ibidem, p.* 273.
[117] Arh. Comisiei, I, 424—426.
° *Ibidem,* V, 967, 995.
Ibidem, I, 546—552, şi alte exemplare

ceva — mărturisește libertinul Gheorghe Gorog (Grecul) din Vinţ[120]. Unul, pe care îl numeau căpitan şi avea o sabie în mînă arăta o carte cu pecete mare, zicînd că aceea e porunca împăratului care împuternicește pe români să nimicească pe domni şi pe nobili[121]. Ionaşc Apolzan striga că el pînă acum a fost conducător numai a 30—40 de oameni, dar de acum încolo va putea fi şi va fi şi la o mie[122]. Către sfîrşitul lunii cu Ionaşc Apolzan împreună a fost prins şi preotul din Pîclişa ca socotit implicat în răscoală. A fost eliberat însă pe chezăşie, de teamă să nu se ridice amîndouă satele, Pîclişa şi Inuri, al căror preot era. Da ţăranii mai invocară şi pretextul că dacă nu e eliberat n-are cine să le citească patenta din urmă! Raportul ştie că şi cei de pe Gris şi-au dus prăzile în Pîclişa, ca de acolo să le ducă acasă cînd se întorc[123]. Pe servitoarea Ilina Maroşan, cei din Răcătău au întrebat-o dacă a mai rămas vreun picior de ungur în Vinţ şi Vurpăr, că dacă au mai rămas îi omoară pe toţi, aceasta e porunca împăratului[124].

In ciuda lozincilor de nimicire însă aci nu se mai comiseră mai mult de două omoruri: nobilul mic Ştefan Szâsz şi Măria Bako văduva lui Paul Kovâsznai. De bătut au bătut, schilodit pe nobilul Samiuel Nyilas alias Madi şi pe văduva lui Petru Pap, Cristina Benedek[123]. Pe Ştefan Szâsz l^a bătut de moarte, bătaie din care a murit nu peste mult corăbierul Gheorghiu al Ghermănesii din Valea Vurpărului. Tot el a bătut, tăiat şi pe Ko-rosi.

Nu se mai vorbeşte nici în Vinţ, nici în Vurpăr de vreo botezare, vreo trecere la legea românească. în schimb a fost mare teroarea, teama, au fost dese ameninţările cu bătaia, ou moartea. Gheorghe Bozgan din Vurpăr a vrut să omoare pe soţia lui Ştefan Deâk Sombori din Vinţ şi pe preoteasa din Vurpăr care s-au refugiat în casa unui român; acesta le-a răscumpărat viaţa cu lucruri de preţ de vreo 10 mariaşi[128]. Un alt martor spune că tot el a vrut să taie capul şi fiicei lui Ştefan Deâk, Iuliana. Poate pentru gesturi de apărare a stăpînilor sau ungurilor au bătut şi pe jelerul lui Adam Veress, Gheorghe Dumitru, şi i-au luat banii. Drăgoi s-a dus şi asupra casei lui Iliuţ să-i dea bani, ba a vrut şi să-l omoare. Dacă, bineînţeles, cei care se plîng nu caută numai ulterior să-şi facă merite de victime ca să se apere pe sine de alte acuzaţii. Un altul a fost bătut pentru că i-a zis lui Gheorghe Gligoraş, care a adus pe răsculaţi asupra casei lui Zilahi, să nu prade cu atîta furie, l-a amenin-

---

[120] *Ibidem,* V, 967—995.
[121] *Ibidem.*
[122] *Ibidem,* 1011.
[123] *Ibidem.*
[124] *Ibidem,* 952—966.
[125] *Ibidem,* IV, 272. în lista celor ucişi Ştefan Szâsz şi văduva Paul Kovâsznai sînt înscrişi la Vurpăr. La Vinţ în schimb, nobilul Ştefan Deâk şi contribuabilul Gheorghe Lazar. Ca chinuiţi, bătuţi, reduşi la infirmitate în Vinţ sînt înscrişi nobilii Gheorghe şi Laurenţiu Keszeg, soţia lui Gheorghe Keszeg, văduva preotului reformat Keszeg, văduva nobilului Samuil Zilahi, contribuabilul Samuil Modi.
[m] *Ibidem,* V, 935—944.

şi cu moartea dacă mai ţine cu ungurii[127]. Pe Gheorghe Şuteu (pita-[)'l-au urmărit să-1 omoare socotindu-1 după haine ungur; a fugit la ba Iulia*[28].

Răscoala în cele două tîrguiri se soldă cu nu mai puţine de 70 de -ţi sau oase prădate, cu 6 ucişi şi 5—6 bătuţi, mutilaţi. Specificat, biţul celor prădaţi e următorul:

	inţ	Vurpar	Total
Magnaţi	6	2	8
Nobili de rînd	13	14	27
Nobili de o sesie	13	15	28
Libertini	4	3	7
	3 4	70"» .	

Au fost şi două case arse.

în liste generală, din martie, apar şi mai mulţi: în Vinţ sînt trecuţi păgubiţi, în Vurpăr 38, în total deci 75[130].

Printre libertinii prădaţi e şi 'românul Petru Ungur din Vurpăr. I-^au ut casa oenuşe pentru că din milă pe cetăţeanul Gheorghe Lazar, ju-,t mai întîi pe faţă şi apoi ucis 1-a îngropat în pămînt cum se eu-e[131].

Printre cei oare au suferit pagube mai mari se numără în Vinţ baeasa Agneta Bârfeai, baronul Frânase Bânffy, contesa Susana Nemeş, ştenitorii baronului Samuil Gyorffi, negustorul Martin Kopatz, cela- negustor, Demetrius Grecul, secretarul gubernia! Adam Weress. In ~păr pagube mei mari declară fraţii Fabian, baroneasa Cristina Bân- văduva contelui Nicolae Wass. Printre păgubiţi şi un contribuabil, cum şi jelerul bisericii reformate[132], Petru Gomboş, cu 153,18 florini.

mai mulţi însă sînt nobili de rînd sau nobili mici, văduve, cetăţeni, .daţi de toate, pe unii în mizeria lor îi ajută, primăvara, cu sume iabile, contele Iosif Teleki. Printre cei ajutaţi de el se află şi preoşi învăţătorii[133].

Cum la prăzile din Vinţ şi Vurpăr, poate şi ia cele din Cioara venii şi locuitorii din suburbiile oraşului Sebeş, stârniră teama de extinea răscoalei şi asupra oraşului[134].

Prăzile le sista aci un eseadron din regimentul de Toscana, oare şi , prinse pe mai mulţi. înainte de acesta mai trecuse în timpul prăr un detaşament spre Deva. La sosirea soldaţilor prădătorii o luaseră ugă, dar după trecerea lor s-au întors iarăşi continuînd prada.

---

[127] *Ibidem.*

[328] *Ibidem,* 952—960.

[129] *Ibidem,* I, 427—430.

[130] *Ibidem, I,* nr. 683.

[131] *Ibidem,* I, 424—426.

[132] *Ibidem,* IV, 216—250 şi nr. 683.

[133] Cereri şi chitanţe în Arh. Istorică, fondul Ladislau Teleki.

[134] C. Miiller, C. Rotaru, M. Ştirban, *Din protocoalele magistratului aratului ■Ş din anii 1784—1785,* în „Revista Arhivelor", VI (1963), nr. 1, p. 171—173.

Comandantul detaşamentului trimis raporta că la sosirea în Vinţ n-a găsit decît curţile nobiliare prădate, în schimb Vurpătrul era ocupat de vreo 300—400 de răsculaţi. Cum a vrut să pună mina pe corăbiile de dincolo, şi cum şi comuna Vurpăr i^a adresat o scrisoare, în oare descriindu-şi trista lor stare, îi cereau ajutor, a cutezat trecerea Mureşului. Mai întîi cu un strajemeşter şi 12 oameni din regimentul de Toscana şi 12 oameni cu un subofiţer din regimentul românesc. De îndată ce au văzut soldaţii, răsculaţii au început să urce muntele, unde s-a<u oprit. Trimiţînd într-acolo pe căpitanul Lihassy şi pe locotenentul Papp, le-a strigat să se ducă în linişte la casele lor. Trăgînd ei două focuri asupra locotenentului Papp şi a strajemeşterului Molnar, trupa a încercat să-i atace. Dar cum pe munte era greu să te apropii de ei, detaşamentul s-a mulţumit cu corabia pe care a pus mina, şi cu 45 pînă la 50 prinşi, ba şi cu capturarea unei căruţe încărcate cu prăzi. Locotenentul Fickert a schimbat şi el cîteva focuri cu ei şi asigură că oamenii săi au împuşcat doi şi au luat doi prinşi[135].

Generalul Pfefferkorn, care se găsea la Sebeş, după raportul său din 12 noiembrie s-a dus însuşi la Vinţ. Detaşamentul trimis înainte îi raportase că după un schimb de focuri ar fi căzut dintre răsculaţi cinci morţi şi mai mulţi răniţi, el însă nu găsi nici morţi nici răniţi. Reîntors la Sebeş, în scurt timp izbucni foc în Vurpăr. Trimise atunci din nou un detaşament din regimentul de Toscana cu un ofiţer într-acolo, care află că răsculaţii s-au retras în pădurile şi munţii satului Inuri[136].

Din Vinţ unii, desigur mai ales din Cioara şi Tărtăria, oerură de la oraşul Sebeş pe Petru Bartsai, oare se refugiase acolo. Ţăranii — scrie fratele lui Bartsai — de la Vinţ au trimis soli în oraş să-l ceară, amenînţînd să prefacă în oenuşe oraşul dacă nu-l dă şi să-i taie pe toţi pînă la unul. Orăşenii, speriaţi, l-au chemat pe Bartsai şi i-au pus în vedere să plece, altfel se văd siliţi să-l predea. Văzînd primejdia, a plecat. Iar solilor oraşul apoi le-a spus că Bartsai, ce-i drept, a venit în oraş, dar că acum nu mai este acolo. Să-şi închipuie (corespondentul) în -ce spaimă a venit el, Bartsai, pînă la Sibiu[137]. A plecat deghizat în uniformă militară — ne comunică o altă scrisoare, din Alba Iulia[138].

Fratele lui Petru Bartsai, în scrisoarea sa spune un cuvînt şi despre precauţia iobagilor de a nu-şi păgubi cu prăpădul şi semenii şi despre tehnica propagării răscoalei: „Pun foc caselor nobiliare dacă aceasta nu se face cu paguba ţăranilor. Dacă sînt case ţărăneşti în apropiere care ar putea lua foc, se suie pe casă, taie, dărîmă. Cînd se apropie de un sat, de la o bătaie de puşcă trag trei focuri în semn că au sosit, la ceea ce ştiu toţi iobagii că şi ei trebuie să sară în ajutor"[139].

Această coloană de ţărani de la Vinţ porni mai departe. s

[135] Acte vieneze, I, 74.
[136] *Ibidem, 1,* 76.
[137] Mike, *Hdravilăg,* p. 143—144. Scrisoare dată din Sibiu 8 nov.
[138] A lui Daniel Pap din 18 dec. Biblioteca Batthyâneum din Alba Iulia.
[139] Mike, *loc. cit.*

Judele primar al oraşului Alba lulia itrimise „scrutători" să le afle îmărul şi intenţiile. Nu putură să le afle însă nici numărul nici îneo-3 îşi vor lua drumul[140]. Vicecomitele Albei Ladislau Dalo, în raportul u din 8 noiembrie, adresat din Aiud Guvernului, relatează că noap-a trecută la Alba lulia trei au fost prinşi cînd se pregăteau să pună foc rii episcopului Transilvaniei. Cei trei, cercetaţi, au mărturisit că au rat şi au conspirat ca mai întîi să nimicească pe cornițele suprem şi ccesiv toată nobilimea şi neamul unguresc, aceasta [1]în cap cu Horea, re poartă în frunte o cruce de aur pe care ar fi primit-o de la împă-tul, precum şi o diplomă cu care încredinţează poporul să le prade t[1]".

Mărturiile lor dau mai multe amănunte. Prinşi la 7 noiembrie de •ăjile cetăţeneşti în hotarul Albei Iulii, cei trei, Mihai Lupaş din Căi-1 Mihai Lupaş din Nevoieş şi Luca Lupu din Sulighet, ascultaţi la 9 iembrie, mărturisesc lucruri de-aoum cunoscute asupra răscoalei, din mitatul Hunedoarei înainte de toate. Răsculaţii venind în Găinel au t poruncă din fiecare casă să se ridice alături de ei unul şi să le ur-îze porunca: să omoare, să stîrpească pe toţi magnaţii şi nobilii, tot amul unguresc din Transilvania şi să le prade toate averile, aşa po-ncind (după cum le-au publicat conducătorii) înălţatul împărat. I-au îeninţat cu arderea caselor, zicând că cine nu li se alătură păcătuieşte potriva poruncii împăratului, căci împăratul a trimis doi ooniducă-■i, unul ou numele Horea, cum se numeşte celălalt nu ştiu, să-i con-că la Alba lulia şi-apoi să prade şi să stîrpească toată flamia magnaţi-•, nobililor şi ungurilor. Aşa-i jura Horea, *primarius tumultuantium ctor,* pe toţi conducătorii. Venind în Vurpăr, au prădat cu totul nu mai pe nobili, ci şi pe libertinii unguri, căci aveau poruncă de la oon-cători să stîrpească din rădăcini pe toţi din neamul lor, cu iobagi cu . Pe unii i-au şi omorât. Citează nume de conducători din Ormindea, rţăgani, Mintia, Vălişoara, unii soldaţi licenţiaţi, îmbrăcaţi chiar în ină militară. După prada din Vurpăr au noptat în Pîclişa, unde au ireout noaptea în liniște, căci locuitorii satului erau toţi ca ei, aci îu făcut nici o pagubă[142]. De la unul care i-a spionat s-ar fi auzit că nanii şi-au pus ca ţintă Galda şi prădarea comitelui suprem, că toţi mulaţii au fost juraţi de şapte (!) ori pe o cruce roşie pentru pradă» 3 sancţiunea ca pe acela care s^ar codi să-1 omoare numaidecît şi că stiirea Gălzii şnau pus-o pe noaptea dinspre 8[143].

O relatare din Sibiu, din 9 noiembrie, pretinde a şti că această ilţime a cutezat să vină şi sub Alba lulia pentru puşti şi pulbere, dar 3va focuri de tun i-a speriat şi i-a alungat de sub ziduri[144].

Daniel Fâbiân în 10 noiembrie relatează din Alba lulia Guvernului răsculaţii în 8 au stat în Pîclişa toată ziua. Noaptea s-au tras în pă-'ile satelor Meteş, Şard, Ighiel. în 9 au devastat crîşma spânului epis-

---

[140] Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 197. [14]J Arh. Istorică, Miscellanea.

[142] Acte vieneze, I, nr. 72.

[143] *Ibidem.* Ascultările şi în arh. Guv. Trans. **1784.**

[144] Relatările lui Ludovic Siess. „Tort<§nelmi **Târ", 1901, p. 5.**

copal, au prădat tot ce se putea prăda şi «au pus foc la tot ce era domnesc El, după ce văzuse ruina din Vinţ, întors la Alba Iulia a solicitat ajutor militar. I s-a refuzat însă sub ouvînt că armata nu are ordine în acest sens[145].

Concipistul Martin baron de Seeberg ţinînd din Alba Iulia la curent Tezaurariatul cu cele ce se petrec în jur, la 11 noiembrie scrie despre cei trei ţărani prinşi şi despre ascultarea 'lor. în 9 răsculaţii au năvălit în Meteş distrugînd cu puterea şi cu foc tot ce e episcopal. Au năvălit apoi spre Ighiu, Şard, Ighiel şi Ţelna. Aici au pus foc clăilor de fîn şi grânarelor tezauramilui însuşi, contele Carol Teleky. La Ighiu au omorît pe un bucătar ungur şi pe un tîrgoveţ. Un fost căpitan din regimentul Szeredai şi cu un fost subofiţer, cu nobili refugiaţi în cetate şi cu încă vreo zece au plecat înarmaţi asupra lor. în Ighiu au dat peste un stegar, Andras Gyorgy din regimentul de Toscana cu patru oameni trimişi în recunoaştere. Acesta fără ordin, numai din vitejie, a prins sabia cu amîndouă mîinile şi patru a lăsat morţi pe loc. Alţii 11 bine snopiţi au fost aduşi m cetate. La o recunoaştere alţi doi au fost omorîţi de nobili cu pistoalele. Asupra soldaţilor trimişi în recunoaştere răsculaţii trăgând strigau: Haideţi să-i omorîm pe toţi. între cei prinşi şi ucigaşul bucătarului, cîţiva juzi de pe domeniul episcopal şi un popă. Pe un locotenent pe care lnau prins, (răsculaţii l-ar fi conjurat ca dacă îl fac scăpat să comunice comandantului cetăţii Alba Iulia să îndepărteze pe toţi ungurii refugiaţi aci dacă vrea să-şi ştie cetatea asigurată împotriva năvălirii lor. Domnului colonel (e probabil vorba de Schultz) îi vine foarte greu să afle în fiecare minut de crime şi tâlhării şi să fie silit, avînd atîta armată, să privească inactiv. Fiind de temut mai ales blocarea cetăţii, solicită prin ştafetă îngăduinţa să fie activ şi tezaurarul ar putea contribui cel mai mult la obţinerea acestei îngăduinţi. Sosind alaltăieri secretarul episcopului neunit cu doi preoţi, cum el se ocupa de interogarea celor prinşi, arătîndu-i scrisoarea episcopului, i-au cerut să-i lase să stea singur de vorbă cu ei, dar -el i-a refuzat. Secretarul contrariat a vrut să plece fără să-şi îndeplinească misiunea, ceea ce el, Seeberg, şi dorea, căci aici se vorbeşte cu suspiciune chiar şi despre mai-marele lui. L-a lăsat până la urmă să vorbească, fiind el de faţă: a căutat să-i descoase numai cine le e căpetenia. După cum află colonelul ar dori ca pe cei 11 prinşi să-i trimită la Aiud. El, Seeberg, însă se teme să nu fie eliberaţi în drum de tovarăşii lor de răutăţi, care apoi vor ucide cu şi mai mare furie. El caută să-î roage ca să nu-i trimită decît peste cî--teva zile, după ce i-a putut interoga. E de părere însă ca toţi cei prinşi în împrejurimi să fie ţinuţi sub pază în cetate şi judecaţi aci. Prefectul aduce de la Ighiel vestea că Ţelna a fost în întregime prădată, buţile sparte[146].

Diarium-ul ştie şi alte detalii: In 7 noiembrie vreo 200 petrecură noaptea în Pîclişa. Acolo băură patru buţi de vin ale popii şi tăindu-i un număr de oi le mîncară, dar au plătit bine totul cu bani gata. Şi-apoi în 8 noiem-

[145] Caietele, IV, p. 24—26.
[146] Acte vieneze, I, 71.

brie în zori porniră spre Alba Iulia, în ziua mare apărură deasupra cetăţii sub vii, în văzul armatei de pază, între tunurile scoase şi magazia de pulbere mărşăluiau spre Ampoi cu mare curaj şi fără să li se facă nimic. Se găsiră şi oameni care să-i arate comandantului cu degetul de pe zidul cetăţii, să-i ceară să-i atace căci aceia au prădat Vurpărul şi Vinţul. Nu ştie însă din ce pricină i-a lăsat în pace. Dar tot în acea zi cetăţeni ai oraşului care erau de pază, relatînd magistratului că în viile oraşului s-ar ascunde hoţii, magistratul trimise numaidecît vreo cîţiva oameni înarmaţi din cei de pază, care prinseră trei (ceilalţi au fugit), îi aduseră în cetate şi-i deteră la mîna miliţiei de pază. Cei prinşi, ascultaţi, înşişi mărturisiră că „răsculaţii de acum se numesc curuţii împăratului şi că toţi au fost juraţi de Horea nu numai pe domnii pămînteşti, ci tot neamul unguresc să-l omoare, să-l şteargă şi să-l nimicească, şi mai ales să caute scrisorile, să le ardă, niciun ungur să nu lase nicăieri în viaţă"i*7.

La 11 noiembrie Maximilian Fritz, administratorul portului sării din irtoş, alarmează Tezaurairiatul. A pus în siguranţă casa de bani a ofiului, dar afară de şase oameni n-a primit nici o pază 'militară şi *TO*ânii răseulţi ocupaţi cu prăzile în Vinţ, Vurpăr, Pîelişa, Şard şi împejurimi au distrus complet cîteva corăbii de transport întoarse de ouid din Ungaria, pentru a împiedica trecerea peste Mureş. Ba şi corăile încărcate cu utilajele monetăriei sînt ameninţate a fi părăsite de hipaje dacă magistrul nu le îngăduie şi lor prada împreună cu românii sculaţi. Toate vasele de transport ale sării sînt în cea mai mare pri-?jdie de a fi făcute inapte pentru serviciu de către echipajele lor, fără conducătorii să poată preveni ceva. Cum comandantul cetăţii nu a tut da detaşamentul militar de întărire necesar, personalul oficiului sleit de săptămîniile de veghe şi nopţile de nesomn, încît nu mai e în ire să reziste mai mult şi totul va fi expus furiei ţăranilor români. >eastă gloată e şi mai mult aţîţată de faptul că vede cum armata misă pentru restabilirea liniştii priveşte totul cu sînge rece, cu scuza n-^ar avea ordin să întreprindă vreo acţiune mai severă. Cere prin urîre o asistenţă militară de cel puţin 40 de infanterişti şi 15 husari, fel în pericolul vieţii în care se' găseşte personalul nu poate asigura :i bunurile fiscale, nici funcţiunile oficiului. Se va adresa în acest sens generalului Pfetfferkorn[148].

Tezauirarul, contele Carol Teleky, la 12 noiembrie se adresează Comdamentului general. Neacordarea de sprijin militar a incitat curajul seulaţilor, oficiul sării lăsat fără ajutor Fiscul e în primejdia de a su-'i pagube considerabile, prin împiedicarea bunului mers al navigaţiei fi lipsită complet de sare Ungaria. Personalul e îndrumat să se pună stare de apărare, dar cu puţin efect, căci satele din jurul portului sînt întregime româneşti şi deci răsculate. Tezaurariatul astfel îşi declină ce răspundere şi solicită încă o dată stringent ajutor militar. Pustii-B sînt în creştere. Lasă la chibzuinţă Comandamentului dacă nu crede bine să pună armate în acţiune, care după rapoartele de pretutin-

[147] Arh. Istorică, Miscellanea. "[8]
Acte vieneze, I, 70.

deni pare să lipsească. Sînt amenințate doar Șardul, Ighiul, Aiudul, asupra cărora răsculații își vor revărsa cu deosebire furia, găsindu-se acolo o numeroasă nobilime[149].

In fața cetății țăranii, firește, se poticniră. O luară înainte, alături, spre Șard, Ighiu, Țelna, cu țința castelul din Galda, prădînd în drumul lor ceea ce le-a căzut în cale. S-au unit apoi, desigur, ou cetele din Munți, care prin Cricău înaintau spre aceeași țintă.

ATACAREA **DEVEI**

Ieșind în valea Mureșului, răsculații luînd-o în trei direcții, lăsară în urmă Deva și castelul Hunedoarei. In amîndouă era multă nobilime refugiată. Dar amîndouă erau bine întărite, greu de luat numai cu armele țărănești.

Mai ispititoare era, firește, Deva, centrul comitatului. Dar Deva era și cea mai bine întărită, avea cetate aproape inaccesibilă, în cetate nobilime înarmată, miliție. Vieecolonelul Karp venise cu 200 de oameni, pe oare-i lasă aci. Totuși era mare teama în oraș. „La vestea apropierii răsculaților toată lumea și-a pierdut capul" — își aduce aminte mai tîrziu Alexandru Vitan Bajesdi[1]. Vicecomitele Ludovic Noptsa și el încă din 5 noiembrie alarma de aci pe guvernator: *„Dum Roma deliberat, Saguntum perit.* Viața ne e în cel mai mare pericol. Azi mulțimea a prădat și ars castelul din Brănișca, azi noapte toate curțile din Șoimuș au fost prefăcute în cenușe". Miliția e insuficientă, să se trimită ajutor militar cît mai grabnic, „altfel s-a isprăvit cu viața noastră"[2].

Țăranii fac într-adevăr pregătiri pentru atacarea orașului, cu gîn-dul să ucidă pe nobilii și ungurii din oraș, să aprindă orașul din patru părți și să-l prefacă în cenușe. Răspîndesc pe sate, prin juzi, prin jurați, gornici și alți țărani, porunca să se ridice cîte un orn de fiecare casă, să se adune, să atace Deva. Amenință să le airdă casele celor oare nu vor veni. Căci un om cu numele Horea a adus de la împăratul porunca să stingă toată nobilimea. Răspîndesc că Horea încă vine ou steag roșu de la Alba Iulia să se unească cu dînșii la Deva, ca împreună să nimicească nobilimea adunată în cetate. Ba încredințau că grănicerii chemați de nobili pentru apărarea orașului, fiind români, nu le vor sta împotrivă, le vor fi chiar de ajutor împotriva ungurilor[3]. Cîteva mărturii:

> Iosif, fiul popii neunit din Sulighet, prins în 7 noiembrie, ascultat la Deva în ziua următoare, mărturisește că gornicul din Dealu Mare le-a publicat că cine din ei nu va veni în 6 la Deva și nu va fi gata, negreșit i se va nimici cu foc casa. Pentrucă atunci vine și Horea de la Alba Iulia

[148] *Ibidem,* 69.

[1] Bajesdi Vitân Sandor, *Csatâk Hora kovetâivel* ***a*** *Devai* ***mezOn,*** Pesta, 1825.

[2] „Tortenelmi Târ", 1901, p. 6—7; „A hunyadmegyei tSrtenelmi târsulaț evkonyve", 28 (1902), p. 90.

[3] Ascultarea lui Crișan Lăpădat din Mintia. Arh. Comisiei, I, 51.

pentru prădarea şi ştergerea nobilimii. Iar Horea şi-a luat asupra sa aceasta, căci într-un timp împăratul i s-a plîns că nobilimea nu o poate nicicum* '- supune. La ceea ce Horea a zis că dacă împăratul îi dă lui pe mînă noJ-• rodul ţărănesc, cu puterea acestuia în scurt nobilimea sau o va supune sau ′■• *o* va nimici cu totul. La ceea ce împăratul i-a dat cruce de aur. Un alt ; prins, Adam Părăi din Sulighet şi el a venit cu răsculaţii la Deva din "' porunca lui Horea. Şi el ştie că amăgitorul a fost Horea, care poartă o •'" cruce de aur în piept, pe care spune că a primit-o de la împăratul şi că e ′ porunca împăratului ca norodul ţărănesc să-i omoare şi să-i prade pe nobili[4]-

Nicula Sîrb din Mintia mărturiseşte că juzii şi juraţii au umblat casă de casă vestind să vină om din fiecare casă, celui care nu vine obştea îi va arde casa pe el, căci un om cu numele Horea a primit de la împăratul să şteargă pe nobili.

Alţi patru, confirmînd, adaugă că în numele lui Horea li s-a poruncit să dea pace bucatelor, nutreţului pentru vite, carelor şi boilor biriseşti (de argaţi), birişii să le păzească, pentrucă acelea, dacă nobilimea e nimicită, • rămîn pe seama împăratului. Pentru alarmarea poporului să pună foc clădirilor nobiliare de la marginile satelor, Horea, cum se aude, a pornit spre Zlatna. Poporul de dincolo de Mureş ei au auzit că l-a condus un diac român din Sălişte, de lîngă Băiţa. Ei un astfel de conducător n-au avut. Cînd sîmbătă seara poporul a fost respins la Deva, cea mai mare parte s-a adunat în curtea contelui Iosif Gyulai. Acolo au aprins staulul de la rezervorul de peşte, au înjunghiat porcii graşi, au fript din belşug păsări, în veselie au mîncat, au băut. In cursul veseliei au hotărît să meargă oameni în fiecare sat, să silească, sub ameninţare cu foc, să vină din fiecare casă, ca a doua zi duminecă, să năvălească din nou asupra Devei, împlinind porunca lui Horea.

Hegediis Josa din Mintia spune că pe el românii l-au adus cu sila, legat, în faţa Devei, numai aci l-au dezlegat. Au venit sub cuvînt că de peste Mureş vine Horea cu steag ,roşu, să se întîlnească cu ei şi să nimicească toată nobilimea strînsă în cetate şi să le ia toate.

Petru Nicula din Herepea spune că venind mulţime de oameni din Leşnic, Ilia, Brănişca au vestit că un om cu numele Horea, care vine de peste Mureş cu două (!) steaguri roşii cu mult popor să năvălească asupra Devei, a primit de la împăratul să pustiiască pe toţi nobilii din Ardeal. De aceea Horea a poruncit că şi de dincoace de Mureş să se ridice din fiecare casă, să vină la Deva, ca întîlnindu-se cu el, împreună să pustiiască nobilimea din Deva. Celui care nu va veni, îi vor aprinde casa pe el şi toate vitele i le vor prăda.

Filimon Grozav din Vulcez, spune la fel, dar că nu s-au întîlnit cu acel popor, l-a văzut însă peste Mureş5.

Anghel Mîrza din Hondol, iobag al lui Ludovic Bartsai, cu fiul şi cu ginerele său sîmbăta în 6 noiembrie strigau în gura mare ca mîine, duminecă, să vină din fiecare casă un om înarmat la malul Mureşului şi

[4] Guv. Trans., 1784, nr. 10496. Caietele, XVII, f. 42—46.

[5] Caietele, XVIII, f. 30—34.

să omoare pe unguri şi să prade Deva sub pedeapsa de a fi ars cu foc în casa lui. De sîmbătă seara toată noaptea cu strigăte a adunat şi pe alţi răsculaţi».

Barbara Gotffy, soţia lui Ladislau Gotffy, ucis, mai tîrziu pretinde şi ea a-şi aduce aminte de discuţiile lor din jurul morii, unde se găsea ascunsă, cum se sfătuiau să cuprindă Deva. Ziceau ei: „dacă Deva cade în mîinile noastre, supunerea întregului Ardeal pe puţin ne va veni". Mai ales unul dădea cu socoteala: „Deva o putem lua uşor cu foamea, dăm foc oraşului, cuprindem şanţurile şi ungurii din cetate, în lipsă de mîncare, vor pieri de foame". Unii exprimau îndoieli: dar dacă îi zdrobesc din cetate cu tunurile? Şi chiar dacă vor cuprinde Deva, ce vor face cu celelalte oraşe, care sînt mult mai puternice? Ungurii şi ei sînt mulţi în Ardeal şi Ungaria şi bine înarmaţi. „Să luăm noi numai Deva, că zidurile celorlalte oraşe le dărîmăm şi cu bîtele" — răspundea unul. Ce-ar putea să urmeze din aceasta, „decît că omorîm pe toţi ungurii şi le luăm averile" — zicea altul[7]. Adevărate sau neadevărate, reconstituite din memorie, discuţiile sînt ţărăneşte verosimile.

Oraşul îl atacară în două rînduri. Relatările, descrierile faptelor sînt multe şi, ca de obicei, divergente şi contradictorii. Diferă actorii, cifrele, amănuntele, rezultatele acţiunii. Nobilimea în relatările ei îşi face sieşi merite şi diminuiază rolul armatei. Rapoartele din partea armatei inversează, o reconstituire exactă nu mai e posibilă. Pentru a se vedea cît de divergente pot fi relatările actorilor înşişi, să dăm cîteva.

Primul atac se produse sîmbătă, 6 noiembrie, seara. Ţăranii care prădas-eră şi lăsaseră în flăcări curţile din Mintia, veneau ou împuşcături şi strigăte acum asupra oraşului: „Haidaţi cu porunca împăratului şi cu voia lui Dumnezeu". Ajungînd în marginea de jos, aprinseră măieriştea văduvei lui Adam Ribiczei şi pătrunseră apoi pe două străzi, în cartierul „bulgăresc" tăind porţile, uşile, distrugînd în toate părţile. Dar abia începură prada, că apăru un grup de nobili înarmaţi şi altul de miliţie. Nu erau mulţi, vreo 16 nobili numai, spune o relatare, alta 35, dar din pricina flăcărilor ţăranii nu puteau vedea cîţi sînt, de la primele focuri au luat-o la fugă. Au fost împuşcaţi atunci vreo trei români şi vreo şapte au fost prinşi.

Alexandru Vitan, mult mai tîrziu, făcîndu-şi merite, scrie că românii ar fi fost vreo 300. Sosiţi la podul de piatră de lîngă măieriştea Ribiczei, s-au sfătuit cum să înceapă luarea oraşului. Vicecomitele Ioan Zejk i-a trimis vorbă din cetate ca el, care era jude al nobililor, să trimită cîţiva nobili pentru apărarea cetăţii, dar n-au vrut nici unul. Românii au aprins coperişul de paie al coteţului porcilor de la măierişte şi-apoi s-au îndreptat în mare grabă spre oraşul „bulgăresc" şi au început să spargă porţile curţii lui Andrei Torok. Nobilii, cei mai mulţi, au luat-o la fugă. La „îndemnul lui patriotic" i-au răspuns că vreau să meargă să apere cetatea, dar n-au făcut-o, ci mai degrabă s-au ascuns. S-a adresat atunci celor vreo 30 de grăniceri români pe care i-a văzut din jos de casa vămii, cărora cu cîteva minute

[9] *Ibidem,* XXXIII, f. 42—50.

[7] Mâtisfalvi Gotffy Borbâla, *Hora pârhada,* Pesta, 1823, p. 25—26.

înainte locotenentul Lupu le şoptise fiecăruia ceva la ureche. El, Vitan, li s-a adresat astfel: „Vitejilor, dumneavoastră de aceea sînteţi soldaţi ca în astfel de razuri să apăraţi nobilul comitat; de ce îngăduiţi totuşi ca tîlharii să facă neomenii de acestea şi de ce nu-i atacaţi?" La ceea ce unul din ei răspunse: „Să-i atacaţi domnii, căci răscoala s-a început pentru dumneavoastră nu pentru noi". A văzut că sînt părăsiţi, că şi aceştia se înţeleg cu ţăranii. Atunci, el, cu opt nobili care au rămas, a atacat pe cei din faţa porţilor, au început să-i taie, să-i împuşte, au doborît patru, pe ceilalţi i-au alungat, au luat-o la fugă, şi cum s-a lăsat întuneric beznă au dispărut8.

Atitudinea grănicerilor români i-a încredinţat pe ţărani acum şi actic că nu le sînt potrivnici sau nu pun zel în îndeplinirea datoriei ■ militare. „Sîmbătă, spre seară au venit cu gînd să prade Deva, dar :i un grănicer n-a sărit la ei, nici o pușcă nu s-a slobozit împotriva ', sau chiar dacă s-a slobozit, a troznit numai în aer" — mărturiseşte işan Lăpădat din Mintia[9]. Chiar dacă au ieşit împotriva lor, au ieşit mai împinşi de nobilime, — socoteau ei.

De aci ţăranii se întoarseră din nou la Mintia. Ţinînd sfat în curtea utelui Iosif Gyu'lai, trimiseră din nou pe sate să cheme pe ţărani pen-. ziua următoare, să atace Deva. Toată noaptea îi strînseră cu îm-şcături, cu strigăte, cu ameninţări, să vină să împlinească porunca lui rea. Aşa a doua zi, duminecă, pe la amiazi, reînnoiră atacul. "Vreo)—400 (cifrele variază) apărură în faţa aceluiaşi cartier bulgăresc. neau cu mare zgomot, cu strigăte: „să bem sîngele ungurilor" şi alte menea.

Scrisorile din 11 noiembrie ale magistrului poştelor din Deva, iros, care a luat parte la acţiune, spun că nobilii care le-au ieşit în e au fost 43, soldaţii pedeştri 25. Au fost împuşcaţi, tăiaţi 230 (el îni a 'tăiat mai mult de 40 de români!), cel puţin 70 au pierit în apă, au fost iprinşi vii, care în ziua următoare au fost tăiaţi (!). încheie aşi că peste tot, dar mai ales la Deva şi Tamaşteliue (lîngă Peştişul re) secuii au repurtat victoria[10].

In relatarea din 6 decembrie dă aproximativ aceleaşi cifre: Le-au t în întîmpinare 36 de nobili, sub comanda vicecomitelui Ioan Zejk, o 25 soldaţi pedeştri şi 25 grăniceri români. Românii au tras şi ei, navalei înarmate nu i-au putut rezista. Loiviţi din spate acum, au ut vreo 40, strîmtoraţi în Mureş mulţi s-au înecat, alţii au fost îmcaţi, refugiaţi fiind pe o insulă. Şi mai mulţi au căzut prinşi, vreo 80. iros, în pornirea sa exagerează acum victoria nobilimii: „noi la care ne-a părut rău să vărsăm sîngele românilor şi să le dăm sufletul uros pe ghiare diarvoMui. In această osteneală norocoasă au pierit de români". Arme românii n-^aveau decîf ceva lănci, furci de fier şi se îndreptate[11]. Puşti, desigur, aveau puţine.

---

[8] Bajesdi Vităn Sândor, *op. cit.,* p. 9—20.

[9] Arh. Comisiei, I, 51.

[10] Scrisori către un cumnat al său şi către un prieten din Cluj. Mike, *H&ra-9,* p. 187—188, 341; acelaşi, *Az Olăhokrol,* p. 2—4, 25—26.

[11] Scrisoare din Deva 6 dec. 1784. Arh. Istorică, Ms. miscelaneu, p. 81—82 te copii.

Predicatorul reformat din Deva, Ştefan Incze, relatând episcopului său faptele, atribuia şi el toate meritele nobilimii: „A atacat nobilimea; miliţia oare consta numai din grăniceri români, în afară de faptul că a fost prezentă, n-a fost de nici un ajutor"[12]. Tot numai nobilimii îi atribuie meritul şi Iosif Baja, asesorul Tablei comitatului Hunedoarei: „Azi o săptămână (el scrie în 14 noiembrie) Dumnezeu ne-a dat o frumoasă biruinţă asupra ţăranilor, care pe la amiazi vireo 300 au năvălit dinspre Mintia cu mari strigăte asupra oraşului. Cînd erau pe la capul oraşului au năvălit asupra lor vreo 35 de nobili călare şi i-au şters pînă la unul de pe faţa pămîntului, pe unii împuşcîndu-i, tăindu-i, pe alţii silindu-i să sară în Mureş. Pe alţii, prinzîndu-i, a doua zi i-au executat"[13]. Alexandru Vitân, în relatarea lui târzie, pretinde a şti că între mulţii români morţi pe malul Mureşului erau şi 11 femei şi fete îmbrăcate bărbăteşte[14]. Broşura *Horja und Klotska* ştie şi ea că între cei prinşi se aflau copii, femei, fete, atrase şi ele în luptă[15].

Mihail Muncelean din Herepea, soldat în concediu din regimentul Eszterhazy, prins în faţa Devei, în ascultarea sa dă şi el unele detalii. într-o sîmbătă, cam prin 6 noiembrie, a venit poruncă la judele din Herepea, care a şi mers din casă în casă dînd poruncă toţi care sînt în stare, să meargă în ziua următoare la Deva, să prade acolo totul şi să scoată pe toţi ungurii din ţară. El cu familia şi prietenii săi s-au împotrivit, judele însă i-a zis că dacă a jurat pe steagul împăratului trebuie cu atît mai mult să asculte de porunca împăratului, dacă nu, li se va prăda şi aprinde casa cu toată averea. Şi de teamă, şi silit s-a hotărît să meargă cu prietenii săi la Deva. S-au adunat la o crîşmă, nu departe de sat, acum arsă. El mergea în urma cetei cu încă cîţiva români, avînd poruncă de a omorî pe cei care ar vrea să se întoarcă. La Deva în ziua următoare au fost atacaţi de nobili şi de husari, mulţi omorîţi, printre care şi socrul său. Au ajuns anume pînă la porumbiştea nobilului Ribiczei, aci i-au întîmpinat nobilii şi soldaţii, le-au rupt rîndurile, i-au gonit şi în parte i-au omorît. El însă după ce (din partea ostaşilor) li s-a strigat că cei care se vor preda vor fi iertaţi, împreună cu 40 de locuitori din diferite sate au trecut de-o parte, ascultînd cuvîntul, şi s-au lăsat prinşi. N-au avut arme, nici alte unelte, s-au dus cu mîinile goale (!). El ar fi fost acela care a strigat altor trei rebeli să bea sîngele ungurilor. Ceea ce neagă, nici n-a strigat, nici măcar n-a auzit aşa ceva. Judele satului care a dat porunca se numea Alexandru Cionca; a fost omorît şi el la Devai6.

■Comitatul, în raportul său din aceeaşi zi, 7 noiembrie, relatează însă în alt chip faptele: Azi, pe la cinci ceasuri după amiazi mulţimea răsculaţilor ajunse aproape de marginea oraşului, în preajma cetăţii, împotriva ei au ieşit nobilii, 70 de pedeştri şi 74 (sau 14) husari *(equites)*

[12] Bibi. Academiei, Doc. pach. MCCCLXXI, nr. 33. [u]
Arh. Istorică, Ms. miscelaneu, p. 57—60.
[ii] Bajesdi Vitân Sândor, *op. cit.,* p. 28.
[5] „Unter den Gefangenen waren Jiinglinge, **Weiber und Mädchen, die mit den** Streit gezogen waren". *Tesaur de mon. ist.,* III, p. **311.**
[b] Arh. Comisiei, ascultările din Deva, nr. **181** ■,

i regimentul de graniţă secuiesc[17]. Peste 70 au căzut parte ucişi, parte >caţi în Mureş, parte prinşi, ceilalţi au fost puşi pe fugă, din ai noştri tini au fost răniţi. Iar maiorul Stojanich, în raportul său către comandamentul general, vorbeşte, exagerînd cifra atacanţilor, de 800 care au ărut după amiazi să atace Deva, şi de ieşirea armatei sub comanda ©tenentului Pfeifer (din regimentul I românesc de graniţă), la care i asociat şi nobilimea călare. Ţăranii împinşi cu spatele spre Mureş s^au predat de bună voie, au continuat focul. Nobilimea a omorît o mulţime din ei, unii au sărit în Mureş. Locotenentul a prins 44, care numaidecât i-a predat comitatului, oare interogaţi de Tablă în d 9 au fost executaţi fără altă investigaţie. Maiorul dă şi cifrele miire de la data raportului. La Sebeş 176 grăniceri (120 infanterişti, 56 sari secui), la Deva 218 grăniceri (169 infanterişti, 49 husari secui), sării regimentului de Toscana nesosind încă. Vicecolonelul Karp a răis pentru Valea Haţegului doar cu 45 de oameni[18].

După alte reconstituiri românii încă în zori au început să se adune, ispre Hărău, de peste Mureş, în satul Bălata, şi se apropiau de trenarea spre Deva, pe care o păzeau atunci nobilii. De aceea un alt îp mare de români, spre amiazi veni dinspre Mintia pe partea de Looace ide Mureş, spre trecătoare să o elibereze, ca împreună cu de peste apă să atace Deva. Văzînd aceasta cei din Cetate, au dat nn cu trei detunături şi tragerea clopotului. Vicecomitele Ioan Zejk, ■e încă la apropierea primejdiei luase dispoziţiile socotite necesare, im o parte a nobilimii şi ungurimii o reţinu în cetate pentru apărare, pe ceilalţi, în înţelegere cu armata, i-<a rânduit împotriva răsculaţilor, bărbătîndu-i cu datoria faţă de cei de un sînge cu ei şi faţă de patrie. . coborât astfel din cetate, unindu-se cu 70 de grăniceri şi 14 (sau ') husari secui, întîlnindu-se ou cei peste 300 de răsculaţi. Au tras 1 întîi românii, rănind uşor pe judele nobililor Adam Szabo, dar maideeît au început să se retragă. Luaţi la goană au căzut 72, fie cîmpia dinspre Şoimuş şi Mintia, fie pe o insulă formată de Mureş, de s-au refugiat; mulţi alungaţi în Mureş au pierit în apă[19].

Cu toate aceste inadevertenţe, lucrurile în mare se clarifică. Noimea a ieşit încurajată de ieşirea armatei. Intîlnirea cu armata a deat şi dezarmat pe ţăranii care nu se aşteptau la aceasta după cele ce iu ei şi după cele întâmplate în ziua precedentă. Aşa s-a produs ■"Uita, de oare a profitat nobilimea să-şi verse furia, omorînd în masă i prinzînd pe fugari. Cum era să susţină o luptă ou armata o mulţime narmată sau înarmată la întîmplare şi fără nici o conducere? Din)ul locului, cum era să înfrunte oastea împăratului cînd şi ea venea porunca împăratului? Numai contând pe o atitudine neutră sau fabilă a armatei imperiale a putut imagina ţărănimea o asemenea

[17] Escadronul din Dobra, Densuşianu, p. **184. Cel din** Dobra era românesc în cea mai mare parte.
[11] **Densuşianu, p. 184. Caietele, XVIII, f. 45—51.**
[18] Szilâgyi, **p. 73. După expunerea lui Iosif Benko, Mike,** ***Az Olăhokrâl,***

întreprind ere temerară. Dar şi cifrele celor căzuţi sau prinşi se arată mai mici dedt cele cu oare se mîndreşte nobilimea.

De pe acum închipuirea unei solidarităţi româneşti generale stîrneşte fanteziile. Spaima care a cuprins oraşul Deva în ziua de 7 noiembrie, corespondentul ziarului „Siebenbiirger Zeitung" găseşte că a fost provocată de opt români din Ţara Românească, care provăzuţi cu paşapoarte sigure, au trecut în Transilvaniaao.

EXECUŢIILE DIN DEVA

Nobilimea Hunedoarei nu se mulţumi cu „frumoasa biruinţă" a sa din 7 noiembrie. A doua zi îşi vărsă mînia şi asupra celor prinşi. Se întruni în grabă Tabla comitatului, cu cei prezenţi. Nu în oraş ci, luând consimţămîntul comandantului cetăţii, în cetate, căci „cuprinşi de teamă n--au cutezat să facă judecata în oraş" — o spun chiar ei. După o judecată sumară îi osândiră în masă la moarte. Drept temei pentru condamnare nu găsiră altul decât ordinul imperial de urmărire a lui Salis, din 16 septembrie 1784. Găsiră şi indiciul în mărturia lui Luca Luoaci unul din cei prinşi, care ar fi văzut un seduotor german in veşminte „splendide" şi cu o stea de aur in piept (va fi fost Salis — presupune textul — oare nu de mult a fost publicat prin circulară[21]). Ordinul ce-i drept, prevedea pentru Salis şi emisarii săi aplicarea dreptului statarial (Standrecht), adică judecata sumară şi executarea pe loc, prin ştreang[22].

De la Guvern ordinul de urmărire a lui Salis ieşise cu data de 26 septembrie. împăratului i s-a relatat — spune textul — că un anume Salis intenţionează să amăgească la emigrare un mare număr de locuitori din Transilvania şi Ungaria. Cu decretul său din 20 a lunii a ordonat astfel ca în orice loc, dacă ar apare cumva Salis sau emisarii săi, să-i supravegheze, să le cerceteze cu toată iscusinţa amăgirile, şi care se va dovedi vinovat de asemenea crimă, numaidecît şi fără vreo altă prevenire, potrivit

---

[20] N. Edroiu, *Ecoul european al răscoalei lui Horea,* Cluj, 1973, p. 59.

[21] ... ex fassione l-mi captivi Lukats Luka apparet, seductorem quidam Germanum splendide amictum stellaque auratus in pectore gestantem (fortassis hic Salis fuerit non pridem circularitar publicatus) extitisse. Din raportul comitatului făcut Guvernului asupra atacării Devei. Caietele, XXXIII, f. 39.

[22] Ordinul imperial privind pe Salis suna astfel: „Lieber Graf Banffy! Dem sicheren Vernehmen noch soli ein gewisser Salis eine beträchtliche Auswanderung meiner Unterthanen aus Siebenbiirgen, Hungarn und den dortigen Grenzen einzuleiten vorhaben Sie werden also den unverzuglichen Befehl an die betreffenden Provinzial-Beamten und Komitate erlassen, damit aller Orten und in den Grenzen auf diesen Menschen, wenn er etwa in die dortigen Gegenden koramen solite, sowie auf seine Emissaires ein obachtsames Auge getragen, ihren heimlichen Verfiihrungen sorgfăltigst nachgespiiret, und wenn sich ein oder anderer dieses Verbreohens schuldig machte, solcher auf der Stelle und ohne Anfrage mittelst Standrecht, das in derlei Fâllen stattfindet, mit dem Strânge abgestraft werde, vrovon mir alsdann die geh5rige Anzeige zu machen ist. Prag. den 16 Sept. 1784. **ioseph".** Densuşianu, p. 18C.

dreptului statarial *(Standrecht)* să fie spînzurat, relatînd maiestăţii sale execuţia23.

Guvernul reînnoieşte ordinul de urmărire a lui Salis, acum în baza rescriptului regal din 4 octombrie. La 12 noiembrie adresîndu-se comitatului Odorhei îl pune în cunoştinţă că împăratul a pus un premiu de 100 de galbini pentru cel care va prinde pe Salis sau pe vreun emisar al său, sau pe vreun alt amăgitor de acest fel. Dacă va afla ceva despre Salis să comunice Guvernului24. Locotenenta din Buda răspîndi ordinul de urmărire comitatelor din Ungaria.

Salis era urmărit deci pentru cu totul altceva. Despre ceea ce nu vorbeşte nici un cuvînt în tot cursul răscoalei. Şi nici descoperit nu nici el, nici vreun emisar al său. Numele lui, luat ca pretext în menea împrejurare, va fi invocat mereu. Ba va fi acuzat de principal tigator şi plasat în fruntea răscoalei însăşi. In închipuirile nobilimii fi prezent pretutindeni, iar realmente nicăieri, face carieră tocmai n absenţă. In mintea nobilimii ţărănimea n^avea motive să se răscoale la sine, şi mai ales nu se putea pune într-o mişcare de asemenea «porţii singură, la aceasta ea nu putea fi decît instigată, condusă de eva, premeditat, conştient, cu un scop anume. îl învesteşte cu acesta inte de toate pe Salis.

Un alt personaj urmărit în acelaşi timp, şi care va face şi el ieră, era ofiţerul Mihail Popescu. Ordinul Guvernului de urmărire ii Mihail Popescu poartă data de 4 noiembrie 1784. Despre el împă-JI aflase că a luat drumul Ungariei cu intenţia de a ademeni oameni serviciul militar. In virtutea decretului regal din 25 octombrie, Gunul îndrumă comitatele să ia dispoziţii ca nu numai să observe cu i vigilenţi pe acest Popescu (Poparszki) şi faptele lui, ci şi dacă va ăsit ademenind la serviciu militar strein, să fie arestat, relatînd desaceasta Guvernului, ca prin Prefectura armelor că poată da curs tei dispoziţii[25].

Alăturată descrierea lui Popescu; De 38 de ani, de statură mijlocie, îndesată, cu faţa negricioasă, păr şi barbă neagră, părul şi-1 poartă într-o scurtă coadă *(Tzopfft)* rar pieptenat sau coafat (?). Are haine civile, dar şi

---

[23] Arh. St. Cluj, oraşul Gherla, 1784 sept. 26. Descrierea lui: Se numeşte z Kristian Herzog sub falsul său nume Iulius Ignaz Salis von Salfeld. E de e ani, născut în Klopschen nu departe de Gross Gloggau în Silezia prusacă, ic, văduv, de statură mică, subţire, faţă trasă, palidă, ochi bruni, nas ascuţit, castaniu închis legat în coadă *(Zopf)*. Poartă frac alb de postav neted cu nas- în culoarea lui, vestă de aceeaşi culoare brodată cu fir de aur şi cu nasturi ăcaţi în mătasă galbenă, pantaloni, cizme, pălărie netedă. Vorbeşte germana, a şi poloneza. Descrierea făcută de Poliţia din Viena, 1784 sept. Arh. St. Cluj, Odorhei. Comitatul Bihor primea descrierea lui Salis la 19 serit. Caietele. X, f. 75—77. ,. certum Salis subditos nostros e Magno Principatu Transylva- Hungaria item, ac ejusdem Finibus ad suscipiendam majore numero Emigram pellicere meditantem" ... Guv. Trans., nr. 10201 din 1784.

[24] Arh. St. Cluj, com. Odorhei, pach. 122, nr. 94.

Arh. Comisiei, I, 132. „... quendam Michaelem Popersky eam fovere in-3nem, ut in Hungariam iter suscipiat, atque ibi homines ad assumanda mi-a servitia pelliciat" ... Guv. Trans., 1784, nr. 10 304.

uniformă moscovitică tivită cu roşu, aceeaşi culoare avînd şi partea răsfrîntă a uniformei. Cînd e în uniformă poartă de obicei mantie albă, însemne ruseşti pe sabie, pe chivără. Intre alte limbi, vorbeşte nemţeşte şi italieneşte şi se zice ofiţer rus.

Popescu (Popersky) e urmărit pas de pas, şi de organele militare şi de cele civile.

Comandamentul general ungar la 2 noiembrie raportase că în 27 octombrie a ajuns la Pesta, de unde în 2 noiembrie a plecat, însoţit de tînărul conte Gyulay spre Cluj. Să fie observat în secret, raportînd Consiliului de război despre sosirea şi plecarea lui mai departe[26].

La nota din 10 noiembrie a Prefecturii armelor, Guvernul în 11 noiembrie se adresează conţilor Iosif Gyulai, Ioan Csâki, judelui primar al Clujului. împăratul a ordonat să fie observat cu ochi vigilent, vine cu contele Gyulai, al cărui nume adevărat nu e dat, de la Pesta cu paşaport magistratul vienez, vizat şi în Pesta, la Cluj. însoţitorul, indiferent dacă e fiul sau nu al contelui Iosif Gyulai să ia de la el toate informaţiile, cum s-a purtat în drumul său Popersky, unde s-a oprit în Transilvania, încotro are de gînd să-şi continue drumul, unde stă acum sau în ce parte se îndreaptă, ce veşminte obişnuieşte să poarte la drum. Venind la Cluj, numaidecît să informeze Guvernul de venirea lui, ce treburi are, ce cauze pretextează pentru drumul luat, cu cine vorbeşte, unde are de gînd să stea, sau dacă pleacă încotro se îndreaptă? Să ştiriceaşcă sîrguincios şi acurat toate acestea, raportînd amănunţit Guvernului[27].

Va fi bănuit şi el de amestec în răscoală, va figura şi el uneori printre conducători, dar tot atît de fără temei. Itinerarul lui îl vom afla din actele ulterioare.

Maiorul Stojanich însuşi, scriind din Deva la 14 noiembrie ştia de acum că răscoala a fost pornită de Horea şi de un oarecare Salis şi alţi necunoscuţi în uniformă, ca Popersky.

Sentinţa comitatului îi acuză pe cei osîndiţi a fi fost incendiatori evidenţi, ucigaşi cruzi şi jefuitori de case, prinşi de nobilime parte în Luptă, pante în urmărire, în timp ce voiau să năvălească asupra Devei cu mulţimea ţăranilor răzvrătiţi. întrucît din mărturisirile unora din cei prinşi şi din relatări demne de credinţă rezultă că ei, împreună cu mulţimea răzvrătită, sînt partizanii unui oarecare emisar, Salis, Tabla, în conformitate cu decretul gubernia! din 6 noiembrie a.c. rar. 909, a aflat cu oale să le aplice procedura sumară a legii militare, condamnîndu-i ca pe nişte rebeli vădiţi şi tulburători ai liniştii publice numai la pedeapsa paloşului, cu toate că ei după legile patriei ar merita cu tot dreptul o moarte mult mai severă. Dar siguranţa publică şi împrejurările actuale sfătuiesc ca pedeapsa să fie mai moderată[28].

în raportul său către Guvern din 7 noiembrie comitatul, sub semnătura lui Ioan Zejk, e mai explicit. I-a condamnat pe baza ascultării lui Lucaci Luca din Sulighet, care a mărturisit că aţîţătorul era un

[26] Acte vieneze, II, 37.
[27] Guv. Trans., **1784, nr. 10499.** «tftti
[28] **Densuşianu, p. 186—187, Caietele, XXIX, f. 58—59.** « .

i de neam german îmbrăcat în strălucite haine nemţeşti, purtînd stele ■rite în piept, pe care el cu ochii lui nu le-a văzut, a auzit numai spre el de la alţi săteni. Poate acesta a fost Salis[29] — socoteşte comi-;ul. Vicecomitele vede efectul acţiunii lui şi în răscoala însăşi. Ea, cu gubele ei, e de temut să nu ducă plebea la disperare, şi această sărăcie nu deschidă drumul spre periculoasa emigraţie.

Avem ascultarea lui Lucaci Luca. întrebat cine a fost aţîţătorul răs-ilei răspunde: Cum am auzit unul Horea, ofiţer împărătesc, care a us şapte cruci de la împăratul cu porunoa să cheme din fiecare casă e un sătean sub pedeapsa arderii casei; din satul lor au fost porun-i zece. — De unde ştie că porunca ar fi fost a împăratului? — De)lo ştie, că un ofiţer neamţ cu stele strălucitoare în piept ar fi umblat ; de sat în acest cerc, iar în satul lor ar fi trimis un gornic cu poruncă din acest sat să se alăture zece capi de familie la răsculaţi pentru prăda: Cum era acel neamţ şi de ce stare? — Acest neamţ, care iţîţat poporul la răscoală, e îmbrăcat în minunate veşminte nemţeşti, nâneşte nu ştie, decît doar ar fi spus cîteva vorbe româneşti stricate pă cît se spune, iar porunca de ridicare se spune ar fi dat^o ca orice oare nu s-ar ridica, să fie ras cai foc din temelii. — Ce intenţii au culaţii? — El cu adevărat nu ştie, se vorbeşte însă că acel neamţ fi dat poruncă răsculaţii să meargă prădînd pînă la Alba Iulia, unde uşi înălţatul împărat i-ar aştepta, şi Horea şi el se îndreaptă' dinspre ttna la Alba Iulia, vrînd să se împreune cu ceilalţi răsculaţi care vin r-acolo dinspre Mureş, urmînd ca acolo ei să primească porunci mai larg de la înălţatul împărat[30].

Fantezii ţărăneşti, din auzite. La atîta se reduce dovada prezenţei Salis şi a vinovăţiei celor decapitaţi în calitate de emisari ai săi, srobabil la această singură mărturie. Şi doar chiar în acest caz decre-imperial prevedea osînda emisarilor nu a victimelor!

In aceeaşi zi fură executaţi 20. Duşi în dosul cetăţii, lîngă drumul duce spre Dobra, unul cîte unul trebuiră să îngenunche în faţa ţului săpat pentru aceasta, însoţit doar de un Tatăl nostru al preo-ii, să-şi plece paloşului capul. Capul tăiat se rostogolea de la sine, trupul i-l împingea călăul în şanţ, unde au fost apoi acoperiţi cu lînt. în ziua următoare fură duşi alţi 14, decapitaţi şi îngropaţi în laşi chip, aproape de cei dinainte[31].

„Scenele petrecute cu execuţiile acestea — ne spune cineva demn credinţă — erau atât de înfiorătoare, încît condamnaţii se îmbulzeau ?uri să li se taie capul cît mai în grabă"[32].

---

[29] Guv. Trans., 1784, nr. 10 443.
[so] *Ibidem.*
[81] Densuţianu, p. 187. Textul latin al sentinţei la Benko, în Mike, *Az Olă-61,* p. 287. Numele acestora: Nicula Sîrbu, Petru Petrescu, Veran Lăpădatu, îse Rău, Onu Solnoc, Avram Ferghiuş, Ion Ferghiuş, Joja Hegediis din Mintia, u Nicula, Constantin Josan din Herepea, Ion Părău din Fornădia, Ion Dan, non Grozar din Vulcez şi Anton Schreiber din Veţel. Densuşianu, p. 188.
[11] *Ibidem, p.* 189.

„Siebenbiirger Zeitung" îşi informează cititorii că în ciocnirea din 7 noiembrie au căzut, morţi sau schilodiţi, 140 de ţărani, alţii s-au înecat în Mureş, unii s-au predat. Cei prinşi au fost legaţi şi duşi în casa Haller din oraş. Erau mulţi între 11—30 de ani, bărbaţi, femei. în dimineaţa următoare (8 noiembrie) prizonierii sînt duşi sus în cetate, interogaţi, 20 osîndiţi. Intre ei se aflau şi patru mineri nemţi, care au declarat că „mulţi alţii au fugit din mine şi se găsesc în rîndul răsculaţilor". Sentinţa, decapitarea s-a făcut la 3 după amiazi. In ziua de 9 alţi 14 au fost executaţi şi corpurile lor îngropate lîngă drum. Două femei şi un băiat de 12 ani au fost graţiaţi[33].

Fapta, vicecomitele Ioan Zejk o comunică Guvernului încă din prima zi, 8 noiembrie. Justificînd condamnarea cu cuvintele sentinţei, îi comunică şi executarea: „ca nu cumva din cauza întîrzierii să ne scape din mînă, noi am şi pus să-i execute". Dacă totuşi au greşit ceva împotriva dreptului militar, roagă Guvernul să intervină în favoarea comitatului[34].

în ziua de 10 veni cu un nou raport. în ziua de 7 (şi de 8) au decapitat 34, la două muieri şi la un copil le-a aplicat celor două cîte 60 de lovituri, copilului 40 şi apoi i-au eliberat după ce au făcut jurămînt că vor fi cu credinţă împăratului şi dergătorilor şi că îşi vor face serviciile domnilor pămînteşti. Alţi 13 au fost eliberaţi sub acelaşi jurămînt, iar 72 au rămas morţi pe locul ciocnirii. La Binţinţi au fost mulţi omorîţi de vicecolonelul Karp (!), iar 80 prinşi, aduşi şi aruncaţi din ordinul maiorului *(supremus vigiliarum praejectus)* Stojanich în carcerele castelului (cetăţii), spre pericolul vieţii şi sănătăţii lor, a nobililor[85]. Dar încă în aceeaşi zi vicecomitele îşi dădu şi tributul zelului său neobosit din aceste zile. Seara muri subit.

Guvernul răspunde la prima comunicare, din 7 noiembrie, în ziua de 9. îşi exprimă neplăcerea pentru intenţia de a aplica iudeoata sumară, şi cerea relaţii detaliate despre ascultarea celor prinşi. La Deva răspunsul a sosit însă numai în 11, cînd şi a doua execuţie se făcuse[36].

Comisarul Guvernului făcu şi el o întâmpinare la Tabla comitatului, cu data de 12 noiembrie. Cum a aflat în drumul său din relatările românilor înşişi a înţeles că Tabla într-o singură zi a executat 20 de răsculaţi prinşi, pe toţi aruncîndu-i într-un şanţ pentru aceasta pregătit şi lăsîndu-i neîngropaţi. îi recomandă moderaţie. I s-a mai relatat că în zilele din urmă Horea sau alt conducător al răsculaţilor ar fi fost prins în Valea Haţegului. Să-l informeze şi pe el îndată ce vreun conducător va fi fost prins, cu numele lui şi toate împrejurările[37].

Interveni însă energic comandantul general al Transilvaniei generalul baron Preiss. în 12 noiembrie adresă Guvernului un adevărat protest: După raportul maiorului Stojanich, pe care i-l comunică, Tabla comitatului Hunedoara a executat numaidecît cu paloşul 44 de prizonieri.

[M] Guv. Trans., 1784, nr. 10 496. „Siebenbiirger Zeitung", 1784, p. 767
[34] Guv. Trans., 1784, nr. 10 544. Caietele, XVII, p. 46—48.
[35] Caietele, XVIII, f. 36—39.
[86] Caietele, XVIII, f. 55—56.
« *Ibidem,* XXXIII, f. 51—52.

in raportul Tablei se vede că informase dinainte Guvernul de execuţia ; care avea de gînd să o facă şi arătase că vrea să ia ea pretext decre- il Cancelariei aulice privitor la Salis. în credinţa că Guvernul a comu- cat Tablei instrucţiile de urmat în această privinţă, Comandamentul -a mai socotit necesar să intervină. Acum însă că execuţiile s-au în- mplat, Comandamentul face atent Guvernul că decretul privind pe ilis nicidecum nu poate fi aplicat în împrejurările de acum, că prin ,tfel de execuţii pripite care întrec evident dreapta măsură, se vor tta şi mai mult spiritele celorlalţi ţărani răsculaţi, înfuriaţi şi aşa în ■l mâi înalt grad[38], şi poate „din cauza acestor execuţii vom avea a ne me de un pericol şi mai mare" sau poate o revoltă generală. După emenea acţiuni ţăranii cu greu vor mai da crezare promisiunilor de iurare a soartei lor. Lasă la aprecierea Guvernului dacă nu va găsi i cale să suspende şi să interzică sever autorităţilor subalterne atît :ecuţia arbitrară a răsculaţilor, cît şi pedepsirea lor, Guvernul rezer- nd numai pentru sine deciziile în această privinţă. Căci numai el poate >recia diferenţa între cei care fac rezistenţă şi sînt prinşi cu armele mîini, şi cei care poate sînt prinşi numai pentru că aleargă şi ei cu ata răsculaţilor[39].

La acestea Guvernul în aceeaşi zi de 12 noiembrie interveni şi el b formă de răspuns la relatarea comitatului din 10 noiembrie şi în ma întîmpinării Comandamentului general, energic: deloc nu poate roba execuţiile făcute, procedura sumară a dreptului militar nu se lică în Transilvania; ordonă prin urmare comitatului să înceteze cu tul procedura sumară şi să urmeze în privinţa românilor prinşi îndru- irile ce le va primi de la comisarul Guvernului, Mihail Brukenthal[40]. Execuţiile se încheiară acum. Reacţia violentă a nobilimii comitatu-. a alarmat autorităţile superioare, pe împăratul însuşi. Nu numai t, a influenţat sensibil hotărîrile lor ulterioare, le-a pus în gardă de putea să urmeze din acest început dacă el continua, de ce proporţii tea să ia răzbunarea nobilimii dacă ar fi lăsată la propria judecată, zbunarea de la Deva, menită să înspăimînte pe ţăranii .răzvrătiţi, dacă ochii nobilimii a rămas o pedeapsă prea mică, în ochii celor ou jude- că calmă a rămas un act oare a întrecut măsura, un abuz cu grele îsecinţe posibile. Pentru ochiul de rînd în schimb rămînea oroarea: â de oameni decapitaţi şi îngropaţi în şanţuri, 'mai multe zeci de leşuri :înd pe cîmp sau purtate de ape.

Dar intenţiile nobilimii comitatului nu se mărginiră nici numai la t. Aceeaşi soartă le pregătea şi celor închişi în castelul Hunedoarei. bilimea de pe valea Streiului refugiată aci, încurajată de judecata Dilimii din Deva, era grăbită să procedeze şi ea la fel. Moise Vâradi, sorul comitatului, la 9 noiembrie scrise de aci vicecomitelui Ioan

[38] … dass das angezogene Hof-Decret auf die vorseyende Umstände gar Tt anwendbar seye, und dass durch solche iibereilte und ganz offenbar das ite Mass iiberschreitende Executionen die Gemiither der ubrigen ohnehin in ho- ie Grad aufgebrachten Tumultanten nur noch mehr verbitteren"...

'* Densusianu, p. 191—192. Caietele, XVIII, f. 48—52.

[w] Guv. Trans., 1784, nr. 10544. Caietele, XVII, f. 49—50, XVIII, f. 43—45.

Zejk că locotenentul Kalyani a adus în castel 97 de oameni prinşi din Batiz şi Cinciş, şi cum nu-i pot ţine timp mai îndelungat aci fără primejdie, îl roagă să mijlocească trimiterea din Deva a 100 de husari ca să-i treacă de aici în cetatea Devei, „iar dacă 'aceasta în nici un caz nu se poate, şi întrucât d-voastră, cum mi-aţi comunicat, aţi făcut judecată asupra acestor fel de prădători şi i-aţi executat, eu încă aş putea să încep o asemenea procedură cu prizonierii de aici, numai să binevoţi a-mi trimite toate informaţiile necesare şi, dacă se poate, şi un proces şi o sentinţă de acea formă, căci poimâine aş ţine judecată, nemaiavînd nici alimente pentru subsistenţa lor. Eu aşa cred că deoarece prizonierii aceştia sînt adevăraţi adepţi ai renumitului amăgitor Salis, şi totodată şi aprinzători, omorîtori şi tîlhari prădători, ar trebui să le aplic legea militară, potrivit decretului dat cu privire la Salis şi la emisarii săi. Dar ou toate acestea voi urma îndrumările d-voastră, numai să binevoiţi a mă autoriza să ţin scaun şi în locul d-voastră să am eu prezidenţia, iar de va fi trebuinţă, să trimiteţi şi călăul, ca să nu avem vreo lipsă nici în această privinţă"[41].

Dar împotriva intenţiei de a judeca şi executa pe prizonieri aci, făcu întâmpinare administratorul domeniului Hunedoarei, care era fiscal, Iosif Leithner. La 11 noiembrie el scrise Tablei comitatului că deoarece nobilimea din castel vrea să execute cît mai în grabă pe prizonierii de aci, crede că ar fi mai indicat ca ei să fie duşi la Deva, căci se teme ca nu cumva iobagii domeniului care pînă aci au rămas liniştiţi să se revolte şi ei văzând vărsarea de sînge. Au fost prinşi de grăniceri, de nobilimea ridicată şi de târgoveţii Hunedoarei. Cei 48 din Cinciş nici n^au fost găsiţi la pradă, erau fugiţi în pădure şi au fost momiţi de acolo cu promisiunea iertării şi militarizării[42].

Comitatul însă nu se lăsă ândupleoat. In 12 noiembrie răspunse că trecerea prizonierilor de la Hunedoara la Deva prezintă o mare dificultate, întrucât armata e ocupată cu reprimarea răscoalei, iar comandantul cetăţii a refuzat să mai primească prizonieri în închisorile de acolo. Comitatul şi el a trebuit să închidă vreo 80 de români prinşi în case particulare. Şi altfel, prizonierii 'trebuie să fie judecaţi de forul dominai din Hunedoara şi acolo să se execute şi sentinţa. Comitatul autorizează deci cu judecarea lor forul dominai de acolo, însărcinînd cu prezidarea pe asesorul Moise Vâradi; el să aleagă din nobilii de acolo şi pe judecătorii cîţi vor fi de lipsă, care să nu întârzie a-i judeca după legile patriei. Iar pentru executarea sentinţei de moarte, care se poate întîmpla să o pronunţe, comitatul le trimite călăul din Deva. Din execuţie va rezulta, crede comitatul, binele că ţăranii din părţile vecine cu domeniul se vor înspăimînta şi vor începe a se linişti[43].

Dar în aceeaşi zi de 12 noiembrie, cînd îşi adresa aceste dispoziţii comitatul, locotenentul Kallyani, la ordinul vicecolonelului Karp, îi puse în libertate pe toţi 115 cîţi se găseau, doar dojenindu-i să nu mai

[41] *Ibidem,* XVIII, f. 40—43.
[42] *Ibidem,* XXXIII, f. 19—21.
[43] Densuşianu, p. 194—195.

astfel de fapte şi oerîndu-le să îndemne şi pe sătenii lor să înceteze ăscoala şi să rămînă liniştiţi la casele lor[44].

Printre cei eliberaţi 40 erau din Batiz, 49 din Cinciş între care copii 'de 12 ani şi Popa David din Băcia, preotul grăniceresc Minai, Zlatna[45].

Vicecolonelul îi eliberă deci înainte de a sosi ordinul Comandamen- i general care interzicea aplicarea dreptului statarial. In raportul din 26 noiembrie îşi justifica actul cu nevinovăţia celor prinşi. în jiembrie venind o trupă de soldaţi de la Orăştie spre Hunedoara ru apărarea 'castelului, 48 de ţărani din Batiz văzîndu-i, de teamă, î fuga spre pădure. Grănicerii strigîndu-i înapoi, să nu se teamă, ară şi cîrpă albă în semn de steag. Ţăranii se întoarseră de bună dar îndată ce se apropiară, soldaţii îi prinseră şi-i duseră în castel, s-a întîmplat şi cu cei 48 din Cinciş. Dar pentru că aceşti 96 de ii erau cu totul nevinovaţi, interesul liniştii publice cerea să fie puşi bertate. „Dacă nu aş fi eliberat pe oamenii aceştia, deşi erau nevi- iţi, nobilimea voia să-i execute prin călăul pe care-l chemase pentru sta şi, în lipsă de paloş, voiau să le taie capul cu securea. Procedura sta probabil ar fi aţîţat poporul la şi mai mare răzbunare şi l-ar fi t să comită acte şi mai înfuriate"[48].

La ceea ce comitatul, adresîndu-se Guvernului, notează că cei elibe- de Karp au fost într-adevăr rebeli. Oei eliberaţi au fost prinşi la delictului. Locuitorii din Cinciş la ascultare toţi s-au recunoscut vinovaţi de tulburări. După cum şi cei din Batiz au fost tumul- *ţi* vădiţi, prinşi cu prăzi, deci cu corpuri delicte. Intre cei eliberaţi şi trei din Zarand, din satul Podele, care deplin dovediţi au fost aninaţi la moarte[47]. Nu răspunde şi la acuzaţia că air fi fost toţi aninaţi la moante urmmd să li se taie capul ou securea.

INVADAREA CIMPENILOB

După loviturile date la Brad, Mihăleni, în timp ce o parte a răscu- r o lua spre valea Mureşului, Crişan cu ceata sa o luă invers, Munţii Abrudului, pentru a se uni cu ţăranii ridicaţi de Horea şi a[1]. Se întîlniră, după relatarea viee judelui nobililor Efraim Egyedi, >tarul satului Blăjeni, la locul numit Păltiniş, unde cu greu jură- s-ar fi con jurat ca în drumul pe care au pornit din porunca împă- ui să nu lase picior de ungur sau de dregător în viaţă, decît doar primesc credinţa grecească neunită. Lozinca aci avea altă formă, >ea de pe domeniile nobiliare, se intra pe cele fiscale.

| Caietele, XXXIII, f. 22—23.
\ Densuşianu, p. 195—196. [B]
Caietele, XXXIII, f. 56—57. [7]
Arh. Comisiei, I, 132.
Scrisoarea vicejudelui nobililor Efraim Egyedi către vicecomite, dată din i 17 nov. 1784. Copii în Arh. Comisiei, I, 52—62, II, 737—746. Şi alte copii :ată în „Erdelyi Muzeum", XII (1895), p. 282—287.

După jurămînt oastea s-ar fi rupt în două, una plecînd pe Cernita spre Abrud, în frunte cu Oloşea şi Crişan, aşezîndu-se în gura Cerniţii, în partea de jos a Abrudului, cealaltă, cu Horea în frunte luînd-o spre Cîmpeni. în prima se găseau ţărani din Brad, Zdrapţi, Mihăleni, Blăjeni, Vaca, Bucureşti, Bulzeşti, Stănija, Baia de Criş, Ribiţa, June, După-piatră, la care s-au alăturat apoi cei din Bucium, Abrud, Cărpiniş. In a doua erau adunaţi ţăranii din Cîmpeni, Rîu Mare, Rîu Mic, Bistra, Muşca, Lupşa, Mogoş. Din acte reiese că totuşi au năvălit împreună mai întîi asupra Cîmpenilor.

In Cîmpeni au intrat vineri spre amiazi, la 5 noiembrie, în zi de tîrg. După relatările unor martori oculari, în frunte mergea călare un căpitan bătrîn, Gheorghe Crişan, purtînd ca steag o cruce galbenă şi strigând în gura mare pe uliţi că e porunca lui Dumnezeu şi a împăratului să stingă pe toţi ungurii de orice lege ar fi, sau să-i boteze din nou[2].

Mulţimea atacă aci mai întîi curtea lui Alexe Intze, şpanul domeniului de sus al Zlatnei.

Şpanul — după raportul provizorului din 2 decembrie — cheile pivniţei fiscale şi ale locuinţei sale, fugind le-a lăsat pînă la liniştirea răscoalei, unor locuitori pe care i^a socotit mai credincioşi, încredinţîndu-le şi paza. Taxa urbarială strînsă şi preţul băuturilor crîşmărite însă le-a luat ou sine[3]. îl găsim apoi printre refugiaţi la Sibiu. I-QIU dus totul pînă la un cui. Pagubele şi le evaluiază pe urmă la 3 411,14 florini[4].

De acolo s-au dus asupra casei vieeschimbătorului de aur Gheorghe Bisztrai. I-au prădat şi lui toate bunurile, au dus şi aurul regesc. Pagubele casei, Bisztrai şi le evaluează la 10 900,21i/$_2$ florini, aurul schimbat şi 'ustensilele de schimb la 2 544 florini[5]. Pe el l-au lăsat numai în cămaşe şi izmene. Doar „oameni buni" l-au scos din mîinile lor.

De acolo s-au dus arupra casei fostului vameş (tricesimator) Nicolae Kerekes. Şi pe aceea au prădat-o. De asemenea casa parohului franciscan şi biserica catolică. De la aceasta au luat şi două clopote. Preotului greco-catolic, Popii Avram personal nu i-au făcut nimic, dar i-au prădat totul, au luat lucruri şi din biserică.

Spărgînd pivniţele fiscale, au spart buţile şi vărsat vinurile, rachiul în preţ de mai multe mii de florini. Buţile date pentru crîşmărit le-au scos din pivniţele orîşmarilor fiscali şi pe toate le-au spart. Casele nou clădite pe seama chelarului cameral le-au stricat. Au prădat şi casa controlorului de păduri care locuia acolo[6]. Pe soţia lui abia au scăpat-o din mîinile lor oamenii ei buni.

Vicejudele nobililor Gheorghe Bisztrai cel tînăr s-a retras încă în seara zilei de 4 în Bistra, dar în 5 cînd au început să prade Cîmpenii a fost avertizat de oamenii lui buni să plece de acolo, căci răsculaţii îl

---

[2] Densuşianu, p. 200.
[3] Of. minier, 1784, nr. 1639.
[1] Arh. Comisiei, nr. 684.
[5] *Ibidem.*
* Se numea **Francisc** Stejeletits ***sylvester equitator.*** **V. şi Of. minier, 1784, nr.** 1638.

• căuta. A fugit astfel pe Muntele Mare. Hainele rămase în Cîmpeni î i-au fost toate prădate[7]. Fu prădată şi nobila Ana Bisztrai, soţia Gabriel Kornis.

Martorii ascultaţi asupra prădării casei de schimb dau mai multe inunte. înainte de toate gornieul Nicula Bostan. Vineri, 5 noiembrie sfătuiau cu Bisztrai ce-i de făcut cu aurul şi cu banii. Unii îl sfătuiră plece, dar răspunse că nu poate lăsa casa. Au năvălit în casă mai i cinci crişeni cu Iacob Todea din Rîu Mare. Intre ei era Braia Lup Tomnatic cu trei fraţi, înarmaţi toţi cu puşti. In casă aii luat mai i armele. Apoi, înjurîndu-1, l-au luat la bătaie pe Bisztrai, provo-lu-1: „Din porunca împăratului să ne dai aurul şi banii pe care-i ai tine sau în casa de schimb!" Bisztrai, frînt în bătaie, dofoorît la îînt, răspunse: „Casa de s-chimb nu v-o deschid nicidecum, decît î văd porunca împărătească". Prădătorii atunci se repeziră cu securile parseră casa. Pe Bisztrai gemând în agonia morţii, el, ascultatul, 1-a la casa lui. Cei cinci închiseră uşile şi prădară în voie. Martorii Dese de aurul în pulbere şi aurul legat (sau prins) care se găsea. d 1-a văzut cu ochii lui pe Druja Blaga (sau Draia Lup?) din Tom-c, care a lucrat înainte la huţa din Hondol luînd trei băşici cu aur. ii 1-a văzut pe Simion Faur din Blăjeni ou soţii săi împărţind între 70 de ducaţi. Ieşind încărcaţi cu prăzi exclamau: cine îndrăzneşte săună împotriva poruncilor împărăteşti?[8].

Gheorghe Bisztrai se plîngea şi el mai tîrziu lui Mihail Brukenthal •ăsculaţii l-au bătut cumplit şi i-au prădat tot, nu numai ceea ce rămas de la părinţi, ci şi ceea ce a eîştigat el „cu sudori de sînge", , lucruri de aur, de argint, mobile, ustensile domestice. El, cu soţia se copii, care a slujit peste patruzeci de ani, e ruinat. Cere să-1 ajute, rdone cercetare pentru recuperarea lucrurilor sale. Aurul împărătesc, are s-a strîns mult şi în acea zi, fiind zi de târg, ca şi bună parte lucrurile sale au fost duse de cei de pe Criş. Vrea să ceară îndurarea uratului ca aurul acela Camera să n-u[J]l mai pretindă de la el „nea-•atul, nefericitul, ajuns în extremă lipsă şi sărăcie". Vrea să-şi :ă cu deosebire actele privitoare la mica lui moşie din Bistra, căci 'tele unele i le-au rupt, altele i le-^au aruncat în privată. Unele i i muiat în oţet, în miere, ca să nu-i mai poată fi de folos[9]. Se plînge himbătorului de aur în acelaşi chip. In zilele de 3 şi 4 noiembrie iţit mai mult de 2500 de florini pentru aurul adus la schimb. In ziua însă a venit mulţimea de rebeli din Zarand, din satele June, Vaca, ipiatră, Stănija, Sălişte, Blăjeni, Curechiu şi Mihăleni. Mai întîi au ; la el şi l-au bătut fără milă, aşa chip că de aci îşi poate aştepta tul. Abia a scăpat eu viaţa refugiindu-se. I-au luat tot avutul cu arul, nu i-a rămas nimic, a suferit o pagubă de peste 4000 de florini eşti. Românii au privit tot ce se întâmplă fără să-i dea vreun ajutor.

Scrisoarea lui Efraim Egyedi, citată.
Of. minier, 1785, nr. 497.
Kemeny, *Hora Pârhada 1785,* p. 553—556.

Ba unii erau foarte bucuroşi de ceea ce a păţit, şi ce e mai mult strigau că e porunca împăratului să prade pe toţi unguri[10].

După o altă relatare, a lui Iosif Gillyen, fiind zi de tîrg au fost acolo oameni din multe sate, au fost din jurul Hălmagiului şi de pe Criş, se vorbeşte că chiar şi din Banat (!). Au fost mulţi şi din Someşul Rece şi Someşul Cald. Spanul Intze a avut mare noroc — spune el — căci aflînd de venirea răsculaţilor şi-a asigurat soţia şi copiii şi^apoi a luat-o spre munţii Gilăului şi pînă la Cluj nu s-a oprit. După ce au spart casele spânului şi schimbătorului de aur, au spart şi pe ale tuturor juzilor şi gazdelor mai bine. Au spart biserica catolică, au dus crucea de pe turnul ei. In pivniţele fiscale au spart toate buţile, dar n-au lăsat pe nimeni să bea, ci au lăsat vinul să-l soarbă pămîntul. „Poporul, în munţii noştri, precum şi în alte părţi au fost chemaţi ca îndată ce aceia sosesc să li se alăture; ei oe-i drept pe faţă nu o arată, dar de bună seamă aşa ar fi, ba răspîndesc vestea că aceia ar fi oamenii muscalului"[11].

Grecul Demetriu Koszta din Baia de Aramă, ascultat în Vaşcău la 17 noiembrie, mărturiseşte, că mergînd la 3 noiembrie la tîrgul din Cîmpeni, a auzit de la oameni că „haramiile" în noaptea aceea vor veni la Cîmpeni. La această veste şpanul Alexa Incze a publicat în tîrg ca nimeni să nu îndrăznească a-şi desface marfa, căci acei oameni răi vor veni pe seară şi dacă cineva va suferi vreo pagubă pe el să nu pună vina. în acea seară aceia n-au venit, ci a doua zi. Anume în 4 (!) dimineaţa pe la şase ceasuri au intrat şase, ceilalţi rămînînd în pădurea din preajma oraşului. Acei şase s-au dus de^a dreptul la orîşmă şi s^au pus pe rachiu. De acolo s-au dus la şpan. Au pornit apoi şi ceilalţi din pădure şi au intrat cu strigătul: „Tolvai, tolvai, loviţi pe unguri!". Fiind mare mulţimea, oamenii n-iau ştiut ce să facă, căci aceia erau mulţi ca furnicile cînd zboară. Căpitanul lor era un om bătrîn, în suman negru, cioareci negri, în opinci, călare, arătînd pe un băţ o cruce galbenă şi striga poporului că e poruncă de la Dumnezeu şi de la împăratul, ca iobagii să nu plătească mai mult de cap de patiru sfanţi (patru piese de cîte 20 de creiţari, adică 1 florin şi 20 de creiţari) de cap[12].

PRĂDAREA ABRUDULUI

Abrudul era o ţintă principală, atrăgea prin bogăţiile sale, prin ungurimea înstărită de aci, prin calitatea lui de beneficiar al veniturilor miniere.

încă în ziua de 5 noiembrie, după prăzile din Cîmpeni, Horea a trimis pe Cloşca şi Crişan cu ostile lor asupra Abrudului. Seara — după relatarea aceluiaşi jude procesual — erau din jos de Abrud. Oastea care se strînsese aci se îngroşa mereu cu ţăranii din satele din jur. încă de seara au sosit şi cei din Muncel, Sartăş, Brăzeşti, Baia de Arieş, Certeje,

[10] **Arh. Comisiei, I, 1430.**
[11] Scrisoarea dată **din Gilău 12 nov. 1784. Mike,** ***Hdravilăg,*** **p. 183—186.**
[12] **Caietele, XXX, f. 6—7.**

Jciua, Poşaga. Noaptea mulţimea o petrecu în grădinile de fîn. Sîmtă dimineaţă apoi, în 6 noiembrie mulţimea ca un nor năpădi deaiue. Doar Popa Avram Şuluţ din Cărpiniş îndrăzni să-i sfătuiască să re-.nţe la gîndul lor, dar îl uciseră. După informaţiile lui Efraim Egyedi, id oastea a plecat de la Cîmpeni asupra Abrudului, preotul le-ar fi ;it înainte şi i-ar fi rugat cu glas tare în numele lui Dumnezeu să nu ;ulte de vorbele acelor înşelători, căci prădăciunile lor sînt împotriva runcii împăratului, să nu se ia după cuvintele lor, să nu prade, omoare aproapele lor, căci aceasta de bună seamă va aduce primejdie pent întreg neamul. Să-şi aducă aminte că după faptele lor din cîteva iduri din anii trecuţi, ei sînt însemnaţi, că mulţimea îi cunoaşte bine Horea, Cloşca şi pe ceilalţi soţi ai lor şi ştie că fug de pedeapsa legiţării pentru fărădelegile lor. Dar răsculaţii l-au ucis în chinuri din > de Abrud, la locul numit Gura Cornii[13].

Alexandru Sterca-Siulutiu în *Istoria* sa ştie de un întreg discurs al preotului bătrîn în mijlocul ţăranilor adunaţi: „Iubiţii mei! Nici decît aceea să nu faceţi ce vă zice dumnealui (Jurj) şi să nu-l credeţi, că aceea nu-i nici voia lui Dumnezeu nici a împăratului, ca să jefuiţi şi să omorîţi pe oameni; Dumnezău în S. Scriptură ş-a arătat voia sa oamenilor cînd au poruncit în cele 10 porunci «să nu furi» «să nu ucizi» şi cînd ne dă poruncă să iubim pe vrăşmaşii noştri, şi să le facem bine nu rău; apoi împăratul încă au pus şi ne-au dat legi de acelea care osîndesc la moarte pe cei ce răpesc averea şi viaţa altuia, pe lîngă aceea împăratul cînd vrea să-şi vestească poruncile sale popoarălor, nu s-au obicinuit a le vesti prin oameni proşti, precum e dumnealui Jurjul nostru, şi Horea din Albac, ci le trimite pe la gubernie şi pe la vlădici, ca aceia să vestească prin preoţii săi voia şi poruncile împăratului la popor, însă noaă de la vlădica nu ne-au venit nici o poruncă de acestea, să ne răsculăm, şi să facem omoruri şi jafuri; şi cred că nici nu ne va veni niciodată, aşa dară duceţi-vă pe acasă şi fiţi în pace, nu credeţi dumnealui (Jurjului) că ar fi de la împăratul porunca să scoale românii să omoară pe unguri, ci aceea poate fi numai de la Satana". Crişan mîniindu-se l-ar fi legat cu mîinile la spate şi „hurţuluindu-1" legat de cal l-ar fi dus cu sine şi a doua zi în Bucium, la Muntari, în locul numit La Muşinoaie îl puse jos şi-1 dădu gloatelor care-1 omorîră cu pietre. Tot mai răsuflînd, unul sări cu o furcă de fier şi i-o înfipse în piept, aşa îşi dădu sufletuli3a.

După tradiţia brodată de fantezie, reţinută tîrziu de la Ursu Coroi Cărpiniş, Crişan a ţinut mai întîi o adunare la biserica din Cărpiunde au hotărît să plece asupra Abrudului. Aci, ca să cîştige mai tă încredere a poporului, îşi unse mîinile -cu o materie arzătoare şi nzînd-o ridică mîinile în sus pline de flăcări strigînd poporului: „Să gem, să mergem!" Ţăranii priveau uimiţi: „uitaţi-vă la el că nu ar-. La Gura Cernii, din sus de Abrud, ţăranii ţinînd din nou sfat, Cri-ia^ cerut popii Avram, pe care4 luase cu sila să-i urmeze oastea, să iscă poporului cărţile împăratului. Dar Popa Avram citea cu totul alt-

" „Erdelyi Muzeum", XII (1895), p. 287. * /«torta *Hori,* p. 161—162. Siulutiu îl ştie Siulutiu Teodor.

ceva decît ştiau ţăranii că stă în ele. Atunci unul de pe Gris se repezi înfuriat la el, îl lovi cu toporul în cap de căzu mort pe loc[14]. S-au întîmplat lucrurile aşa sau altfel, Popa Avram îşi plăti cu viaţa atitudinea.

Oraşul nu era cu totul neprevenit. Încă în preziua intrării românilor magistratul trimise după ajutor militar la căpitanul Richard sub pretextul apărării casei de schimb[15] şi o delegaţie la răsculaţi să le afle intenţiile, să le promită ceea ce vor cere, numai să nu pustiiască oraşul. Răspunsul ţăranilor însă fu un refuz categoric: ungurii trebuie să piară pînă la unul!

De reţinut e mărturia preotului unit din Abrud, Gavril Ferentzi (Frenţiu?), unul din delegaţi. In 5 noiembrie cînd a fost prădat Cîmpenii şi s-a auzit de intenţia răsculaţilor de a veni şi asupra Abrudului, au fost solicitaţi de oraş el şi cu Popa Lazăr să meargă la ei în solie cu scrisoare, dictată de notarul oraşului şi scrisă românește de Popa Lazăr. Cuprinsul ei era să-şi aducă aminte cum toţi locuitorii din jurul oraşului s-au bucurat din vechime de foloasele tîrgului. Ga nu cumva avînd ei de gînd, cum se zvoneşte, să năvălească asupra oraşului şi să4 prade, comunitatea oraşului vrea să ştie cu ce scop s-a adunat atîta mulţime, vrea să invadeze oraşul sau ce vrea? Căci dacă au de gînd să facă şi aci cu oraşul cum au făcut în Zarand, ca un asemenea lucru să nu se întîmple, oraşul e mai curînd gata să-i „îndulcească" cu o anumită sumă de bani, iar dacă cr t"~bui să facă aci popas sînt gata să le servească hrană, numai să cruţe oraşul. Cu această scrisoare în mînă şi ou această misiune s-au dus în Cîmpeni. Acolo au dat peste o nenumărată mulţime de oameni adunaţi la un loc. Potrivit misiunii au încercat în toate chipurile posibile să-i convingă să renunţe la invadarea şi devastarea oraşului pe care şi^au pus-o în gînd. La ceea ce mulţimea răsculaţilor a răspuns: „Bunurile pe care le are neamul unguresc orăşenesc toate sînt în puterea noastră, de ceea ce ne oferiţi noi n-avem deloc lipsă, noi tocmai ne-am pus în gînd să le luăm viaţa şi să le vărsăm sîngele, să-i ştergem pînă la unul". Cu această tristă veste s-au întors din Cîmpeni[16].

Ceea ce confirmă şi magistratul oraşului însuşi: In ziua de 5 aşteptînd între speranţă şi teamă pe căpitanul Richard — scrie la 18 ianuarie 1786 judele primar al oraşului, Iosif Gedo — au trimis în misiune pe Gavril Ferentzi şi pe Popa Lazăr. Iar ei s-au ascuns în păduri pînă trece furia (urmează o încărcătură de superlative incriminatorii la adresa răsculaţilor, obişnuite în limbajul magistratului). Şi-au pus în gînd să nimicească în chipul cel mai crud pe toate celelalte neamuri afară de cel românesc, nimic mai puţin lătrînd decît ea ştergînd de pe faţa pămîntului tot neamul unguresc şi celelalte neamuri, totul să le rămînă românilor[17].

[14] Densuşianu, p. 202—203.
[15] Of. minier, 1784, nr. 1497.
[16] 15 dec. 1785. Of. minier, 1786, nr. 160. Tezaurariat, 1786, nr. 237.
[17] Tezaurariat, 1786, nr. 237. In 5 nov. judele primar al oraşului cere ajutor de la căpitanul Richard din Zlatna. Vor vedea astfel că ceea ce fac nu e cu porunca împăratului. Ieri seară unii au venit pînă în hotarul oraşului. S-au dus apoi la Cîmpeni, acolo făcînd rost de steag roşu jură în credinţa lui pe toţi ţăranii. Tezaurariat, 1784, nr. 1229.

Ţăranii năvăliră în 6 dimineaţa cu strigăte îngrozitoare: „omorîm ie unguri nici picior să nu rămînă!"[18]

Începu o distrugere, o pradă cumplită, care ţinu trei zile şi două opţi. Devastară primăria, casele nobililor, cetăţenilor, bisericile. Nu cruiră decît casa de schimb, casa tricesimatorului Alexandru Văsărhelyi casele româneşti. La primărie prădară casieria, distruseră, împrăştiară jate scriptele, privilegiile, sigiliul oraşului. Sparseră închisoarea şi elierară pe cei închişi acolo pentru delicte de drept comun.

In biserica reformată distruseră orga, mobilierul, prădară casa bisriedi, ustensilele de cult. Tot aşa şi în bisericile unitariană şi catolică. : firește, toate bunurile ascunse de cetăţeni în biserici în credinţa că .' loc sfînt vor fi mai apărate. Prădară pe preoţi, pe cantori, pe învătarî, parohiile şi şcolile lor. Prin/bre împuşeătuird, plînsete şi vaiete de ■descris distruseră, prădară tot ce se putea. Prădară cămări, pivniţi, arseră buţile şi vărsară vinurile. Şi în Abrud — după raportul provirului din 2 decembrie — au spart buţile fiscale, au dus cercurile şi alte tensile de fier din care şi-au făcut apoi lănci, sulițe[19]. Aşa au spart buţile date pentru crîşmărit în Abrud-Sat[20]. Distruseră tot ceea ce . puteau căra.

Mulţi orășeni fură loviţi, bătuţi, cu bite, cu lănci, cu securi, cu puști,, pă un sumar 106.

Iosif Gheorghe Nagy la 21 aprilie 1786 *relztzzzt* că el cînd cu prăjea Abrudului a rămas pe loc să-şi apere bunurile. Dar apoi năvălind nanii a trebuit totuşi să fugă spre Zlatna. Prins la strîmtoare de o .tă, l-au bătut de moarte, i-au luat armele, banii, calul, l-au dezbră-; pe jumătate gol, pe jumătate mort, clătinîndu-se, a ajuns la Zlatna[21].

Sub imperiul lozincii se eomiseră în aceste zile şi cîteva omoruri. , Samuil Eperjesi l-au ucis în casa sa. Pe Ioan Gsănyi îl ucise în bi-că, sub amvon, unde se ascunse, Franeise Szabo, unul din eliberaţii închisoare. Ioan Zudor a murit din bătaie, Francisc sau Ioan (?) Me-x)s şi Gheorghe Palosi au fost omprîţi în Buceş, împreună cu stegarul fan Nagy şi 7 husari. Au mai ucis pe Iosif Szalai şi pe Mihail Szap-os[22]. Celui dintîi i-au tăiat în cap semnul crucii, aşa l-au omorît*[3]. Au fost omorîţi câţiva şi dintre români. Cel puţin aşa scrie Efraim edi. Un soldat care era trimis pentru o execuţie ar fi doborît cu o uscătură trei (!). I-au dat şi lui în cap ţăranii omorîndu-l în poarta ;lui nobililor Gheorghe Borsai. O calfă de cojocar ar fi ucis trei cu a, unui soldat în concediu din Vidra i-ar fi tăiat mîinile, pe un om

[18] Din scrisoarea preotului reformat Paul Szabo. „Erdelyi Muzeum", XII), p. 166.
[19] Of. minier, 1784, nr. 1639.
[20] *Ibidem,* nr. 1669.
[21] *Ibidem,* 1786, nr. 697.
[22] Kemeny, *Hora Porhada* ***1784,*** **p. 47—53, 83—84.** Acelaşi, **1785,** p. **185—187**

[23] *Ibidem,* p. **110.**

din Cîmpeni l-ar fi împuşcat în piept, a murit într-o clipă, lui însă nu i s-a întîmplat nimic[24].

A treia zi, luni, în 8 noiembrie apoi, ţăranii publicară în piaţă că porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este ca cine nu trece la legea românească şi nu îmbracă haine româneşti va fi tras în ţeapă în faţa casei sale ori i se va tăia capul. Fură trecuţi apoi în masă, bărbaţi, femei, copii, fie prin botez, fie numai prin jurămînt la legea românească neunită.

Cei trecuţi primeau drept dovadă de la preoţi cîte o hîrtiuţă doar cu trei cuvinte: „Asta-i creştin bun". Se îmbrăcară apoi care cum putură în haine româneşti, îşi făcură fiecare cruce pe uşa casei şi îşi puseră steag alb la stîlpul porţii. în ziua următoare, marţi, 9 noiembrie, ţăranii luară cocoşul de pe biserica reformată şi puseră cruce românească în loc. Tot aşa şi pe biserica unitariană. Ungurii din Abrud trebuiau să asculte în bisericile lor de acum slujbă românească[25].

Camera minieră era îngrijorată, firește, mai ales de casa de schimb a aurului. încă înainte de năvala ţăranilor, se gîndeşte miliţia fiind insuficientă, să fie adunaţi toţi minerii din Roşia să se opună plebei răsculate şi să o apere.

Cit de iluzorie putea fi acum o asemenea încercare, o spune proprietarul de mine din Abrud, Alexandru Kovăts. Scriind chiar în ziua de 6 noiembrie despre prăpădul din oraş, socotea aceasta cu neputinţă: „Chiar dacă toţi ungurii, urburarii (proprietarii de mine) şi minerii ar fi luat armele tot nu se simţea în stare să reziste plebei româneşti atît de avidă de pradă şi omor. Cu atît mai puţin, cu cît magistrul montan *(mcmtium magister)* cerînd hutmanilor români ca în cercul lor să ridice pe minerii români, aceştia au răspuns că ei nu vor face-o cu nici un chip". Ei cetăţenii au înţeles că răsculaţii au hoitărît să omoare pe toţi dregătorii, şi magistratuali şi camerali, şi pe toţi ungurii din Abrud şi că pe toţi oamenii lor i-au jurat pe cruce să şteargă de pe faţa pămîntului pe toţi nobilii, pe toţi domnii pămînteşti şi pe toţi ungurii, ei singuri să stăpînească de acum înainte[26].

Casa de schimb din Abrud a fost totuşi salvată. Cum a scăpat de pradă, o relatează înainte de toate custodele ei, Ştefan Beta. A apărat-o el chemînd în ajutor şi pe gornicii Ion Jurca, Ion Muntiu, Petru Zam, Nan Simu, Marian Popa şi Onu Popa. Venind răsculaţii, un corifeu mai principal al lor care era de obârşie din Vaca, l-a întrebat dacă are la el cheile? Răspunzînd el că nu, acela l-a zorit că vrea nu vrea trebuie să le dea două-trei pungi din banii împărăteşti, altfel nu va sta piatră pe piatră. Dar i-a răspuns că mai bine moare decît să lase pe cineva să intre, i-a zis să plece, fără să-i dea.

în cuirînd a venit un alt căpitan mare *(supremus capitaneus)* Ion Cloşca, armat, după cît a putut afla tot cu intenţia de a prăda casa de

---

[24] Scrisoarea **citată din 17 nov. 1784. O verificare însă nu mi-a fost cu putinţă.**

[25] **Densuşianu, p. 205.**

[26] **Of. minier, 1784, nr. 1499.**

tiimb. Dar la rugăminţile lui stăruitoare şi el a renunţat. I^a zis să nu prade şi pe aceasta, cum au făcut cu cea din Cîmpeni, unde au făcut gubă în banii şi aurul împăratului. Cloşcuţ i-a răspuns că pe acela l-au ădat nişte criseni, la ei cînd va veni vremea se poate găsi. Nu numai renunţat, dar i-a şi zis că dacă vrea să ţie casa de schimb întreagă nu plece cumva de la porţile ei, să facă într-una de straje, să nu înduie să intre în ea vreun ungur, căci aceasta e voia lui Dumnezeu şi împăratului. Aşa a fost scăpată casa de schimb, sub nume că e a împratului.

în aceeaşi zi a văzut pe un alt corifeu al norodului răsculat, pe Ho-î cu o mare ceată înarmată trecînd prin piaţă, dar că s-au amestecat *x* nu în rebelie nu ştie căci el a rămas de pază la casa de schimb. Lirtinul Simion Şuluţ a văzut şi el cu ochii lui în 6 noiembrie spre seară căpitanul cel mare a răsculaţilor, pe Horea însoţit de mai mulţi co-ei complici, de cei mai zdraveni, înarmaţi cu lănci, eercetînd uliţele işului[27]. A văzut spre aceeaşi seară şi pe Cloşcuţ năvălind cu poporul ;culat asupra oraşului, între altele şi cum a vrut să prade casa chi-•gului Francisc Bartha, dar 1-a sfătuit să nu o prade, căci şi-a făcut-o bani luaţi împrumut de la Cămară şi deci e ca şi a Camerii. Aşa a nas casa neprădată, Cloşca plecînd cu ai săi[28].

Cloşca încins cu sabie şi cu o secure în mînă, i-a mai spus — adăugă ta în faţa lui Cloşca la interogatorul acestuia — că în sfîrşit, după >te ani şi multe osteneli i s^a dat de la împăratul şi de la marele căan porunca de a-i omorî pe toţi ungurii dacă nu vor să treacă la ve-:a credinţă, pentru că au ascuns rezoluţiile preaînalte din faţa popoui pentru care s-au dat. în timp ce vorbea îşi prefăcea graiul ca şi d ar fi neamţ şi n-ar putea vorbi bine româneşte[29].

Casieria o salvă apoi definitiv armata. Căpitanul Richard, după cum aşi comunică Guvernului în 7 noiembrie, a trimis din Zlataa în Abrud locotenentul Vernicourt cu 34 de soldaţi să o apere. La sosirea loînentului oraşul era devastat, casa de schimb însă o găsi neatinsă. Se tă cu soldaţii săi aici. A doua zi dimineaţa veni căpitanul Cloşca cu eată de răsculaţi şi ceru să vorbească cu locotenentul. Vicecăpitanul şea, cum se numea el, care purta ca semne distinctive pene albe şi i, îi spuse: „Noi sîntem cătane împărăteşti, toate neorînduielile noas-s-au făcut din porunca împăratului pe care ne-a publicat-o căpitanostru cel mare, Horea. Noi nu ne atingem de Cameră, de casele ei, nemţi şi de români, vrem să nimicim numai nobilimea ungurească, ătoreşte în pace şi nu avea nici o grije că vei fi cîtuşi de puţin suît, dar cruţă pe ai noştri şi pune să-ţi poarte un steg alb înainte"[30].

---

[27] „summum tumultuantium rebellantium capitaneum Horia dictum, a latere «ntibus numerosis, lancea armatis robustissimis secum accedentibus coripheis plicibus Valachis plateas oppidi huius visitare".

[28] Ascultare în Abrud 6 ian. 1785 şi în Alba Iulia la comitat 3 febr. 1785. i Acte vieneze, III, nr. 47.

[29] Interogatoriul lui Cloşca, nr. 96.

** „Wir sind kaiserliche Soldaten, alle unsere Unordnungen sind auf kais. hi, welchen uns unser Oberkapităn (Horra) publicirt hat, veranlasst worden. schonen der Kammer, ihrer Cassen, der Teutschen und Walachen, nur die

După scrisoarea lui Efraim Egyedi, în 7 noiembrie, duminecă, oastea cu fiul lui Horea, Samuil Martzi, Cloşca şi Giurgiu (Crişan) s-a despărţit în două, jumătate s-a dus în Corna, cealaltă jumătate în Roşia.

Mai mulţi unguri din Abrud, încă în prima zi, se refugiaseră în minele de la Corna, dar o ceată de ţărani îi sili să iese şi să primească şi ei legea românească.

Cloşca cu oastea sa apăru într-adevăr în Roşia duminecă în 7 noiembrie. Paul Lorintz cu încă 93 de cetăţeni îşi căutară refugiu în mina sa. Oastea plecată spre Roşia trimise la ei pe cîţiva români să-i amăgească să iese de acolo, ba ademenindu-i că dacă ies cu frumosul şi se botează nu li se întîmplă nimic şi nu vor avea nici o pagubă. Ba speriindu-i că Horea şi Cloşca cu mai mulţi ai lor au hotărît să nu se mişte de acolo pînă cînd nu iau mina cu fum şi cu foame. Paul Lorintz se lăsă ademenit, ieşi cu toate bunurile sale, chemă la sine pe preotul român şi se boteză. Dar abia s-a terminat botezul că i-au şi înconjurat casa de toate părţile, uşa încuiată au spart-o, pe el l-au lovit în cap cu muchea unui târnăcop de miner, abia şi-a mai putut reveni şi a &e ridica de la pămînt. Le-a dat toate avuţiile. L-au bătut şi după aceea şi pe el şi pe soţia sa, l-au ghiontit cu ţevile puştilor, dar nu l-au omorît. L-au lăsat numai în nişte pantaloni netrebnici şi un pieptar. Casa i-au devastat-o, nu i-au lăsat nici măcar un cui. Au spart, prădat şi casele celorlalţi mineri (proprietari de mine şi mineri) din Roşia, dar pe ei nu i-au putut ademeni din mină. Deşi i-au ameninţat destul cu fum şi foame, n-au ajuns la nimic[31]. Horea însuşi a trimis în Bucium să vină şi ţăranii de acolo în Roşia. Celor care au venit le-a poruncit să strîngă paie, să înăbuşe cu fum pe ungurii oare s-au ascuns în mine, cumva să-i omoare şi să le prade toate bunurile ascunse dacă nu ies şi nu se botează în legea românească, căci lui i s-a dat putere de la împăratul să nimicească pe toţi ungurii[32].

> Dar întâmplarea o relatează şi Kovats Lorincz Pal (aşa se numeşte si în registrul pagubelor) însuşi Comisiei de cercetare. în 7 noiembrie, cînd au năvălit răsculaţii, îşi imagina moartea înaintea ochilor aflînd hotărîrea oastei ţărăneşti ca moarte să cadă pe capul oricărui ungur dacă nu trece la legea românească. A chemat atunci pe preotul român şi s-a făcut român cu toţi ai săi şi toate slugile sale. Preotul fiind încă acolo, veni căpitanul român Ion Birău cu ceata lui şi-i zise: Bună dimineaţa domnule Pavel Lorintz, dar te-ai făcut creştin? Răspunse şi el şi preotul: da, sîntem creştini. La cele ce căpitanul zise: Domnul Horea şi Ion Cloşca îţi poftesc sănătate dumitale şi pentru că te-ai făcut creştin şi i-ai cinstit şi pe ei, dînşii îţi dau iertare *(graţiat)* şi dumitale şi celor ai casei dumitale, şi bunurilor dumitale. El pentru asta mulţumi frumos. Apoi căpitanul îi

---

hungarischen Edelleute wollen wir ausrotten. Reisen Sie und besorgen nicht im mindesten molestirt zu werden, doch schonen Sie unserer Anhänger und lassen eine weisse Fahne vor sich hertragen". Apud Densuşianu, p. 204. O versiune şi în „Hazânk", VIII (1888), p. 157—159.

[31] Din scrisoarea citată a lui Efraim Egyedi, din 17 nov.

[32] Ascultarea lui Petru Giurca iunior, Onu Costinaş şi Petru Giurca senior din 29 ian. 1785. Arh. Comisiei, V, 509—512. Densuşianu, p. 207.

zise: Noa domnule Pavel Lorintz să mă cinsteşti pentru vestea bună. Cu ce? îl întrebă. Răspunse: Pe mine cu 100 de galbeni, iar pe Horea vei vedea cu ce-l vei cinsti. Dar pentru că banii îi ascunsese şi nici n-ar fi vrut să-i dea atîta, avînd la îndemînă într-o cutie vreo 40 de florini nemţeşti şi printre ei şi o medalie, i i-a dat pe toţi. Nefiind însă mulţumit, el a mai cerut şi de la doamna Borsai doi galbeni şi ea i-a dat şi pe aceia. Dar venind şi un alt căpitan, şi acela a cerut. I-a spus că s-a împăcat cu Ion Birău. Aşa s-a dus şi asupra casei lui Gheorghe Jânki, salutîndu-l în numele lui Horea şi cerîndu-i şi lui bani. Ba îi mai şopti şi că pe Paul Lorintz vreau să-l jupoaie de viu. I-a dat şi acesta numaidecît, chiar în casa lui Paul Lorintz 50 de florini şi l-au rugat amîndoi să-i lase liberi. Dar el plecînd, după ce au mai împăcat pe încă doi, a năvălit mulţimea oastei, care i-a bătut groaznic, i-a chinuit, i-a prădat[33].

Aceleaşi iprăzi şi în Roşia. „Roşia a ajuns la aşa mizerie că nu mai au o bucătură de pus în gură, n-au nici bani nici casă. In schimb satele din jur au de toate din prăzi, nici la tîrg nu mai vin" — scrie Efraim Egyedi[34]. Au fost devastate şi aci parohiile, bisericile reformată, unitariană şi romano-catolică, bunurile preoţilor şi ale învăţătorilor, cantorilor, şcolilor, servitorimii lor[35].

Preotul din Roşia Paul Winkler justificîndu-se se plînge mai tîrziu :ă i-a fost zdrobit tot pieptul, spatele şi mai ales capul, nu mai putea îici vorbi limpede, şi mai mult, şi-a pierdut mare parte şi memoria. De iceea nu şi-a putut face slujbele bisericeşti. Cantorul Ioan Csatlos a fost lespoiat şi el de toate, a fost prădată toată clădirea cantorală, nici în-r-un an n-ar fi putut-o cineva repara. Neavînd unde se adăposti pentru arnă, a trebuit să plece de la postul său[36].

I-au silit şi aci, sub ameninţarea cu moartea, pe reformaţi, unitaieni, romano-catolici să treacă la legea românească şi să se facă români; u 'trebuit să alerge toţi, ou mic cu mare, să-şi ia „ţidulă" şi să -treacă i legea românească[37]. „Ajungîndu-şi scopul şi în această privinţă, răsîndesc şi acum neîncetat vestea că se întorc sau vine să atace altă oaste pe toţi ungurii din loc cu toţi 'copiii îi omoară" — scrie preotul re->nmait al Abrudului Paul Szabo[38].

Prăpădul Abrudului a circulat insistent în scripte- în scrisori, în xte de cronici, în cronici rimate. Scrisorile preotului reformat, mai es una a circulat în zeci de copii, a fost publicată de mai multe ori. impresionat prin culorile ei tari:

„în ziua de 6 noiembrie şi la întunericul nopţii printre plînsete şi vaiete de nedescris, printre împuşcături casele le-au stricat, în case nici măcar un cui de fier n-a rămas, uşile, şi dacă au fost deschise, le-au spart, ţîţînile le-au luat, ferestrele le-au smuls din rame, cu gratii cu tot, le-au

[33] Arh. Comisiei, II, 748, V, 1007, 1010. [M]
Aceeaşi scrisoare din 17 nov. 1784.
[35] Arh. Comisiei, II, 720—721. Of. minier. 1785, nr. 1643.
[36] 24 aug. 1786. Of. minier, 1786, nr. 1839. Tezaurariat, 1786, nr. 2125.
[37] Arh. Comisiei, II, 710—721. Of. minier, 1785, nr. 1643.
[38] *„Tortenelmi Târ",* 1908, p. 461.

dus, ustensilele casnice, paturile, scaunele, mesele, scrinurile toate le-au prăpădit, — uşciorii uşilor i-au tăiat, zidurile de piatră le-au dărîmat îţT" căutare de bani, hainele de pat le-au dus, penele din saltele, perne le-au vărsat pe străzi, uşile pivniţelor toate le-au spart, fundurile buţilor le-aiT*"[1] tăiat, vinul l-au vărsat. *Haec facies Trojae cum caperetur erat.* Au făcut ^[11] prăpăd că cineva şi dacă nu mai ar fi auzit de creştinism, n-ar fi face. Atît de sumbru e chipul Abrudului întreg, că nici într-o sută de an şi poate niciodată nu va mai reveni la starea dinainte". „Astfel pustiin(\^ bunurile lumeşti ale ungurimii (pe români nu i-au supărat)" a doua zi, î^ 7 noiembrie i-au trecut la legea românească. In aceeaşi zi s-au dus şi îiş/ Roşia, unde au făcut acelaşi prăpăd, aceeaşi trecere la legea românesc^T[1] „Aici numai plînsete, vaiete şi suspine, pe stradă tot omul poartă pe faţ^" culoarea morţii, căzînd în genunchi îşi plînge casa pustie. Deşi ungurime^" nu mai are bani, totuşi grîul e 2 florini nemţeşti, vor trebui să moară d^ foame destui din cei care rămîn pe iarnă acolo. Ar pleca ungurimea, toatăN dar şi acum e strîmtorată de hoţii de drumul mare din toate părţile, cV nimeni nu poate merge în nici o parte. Toată averea fiecăruia e ceea ce ar^ pe el, o tundră, căci cine a avut veşminte de postav, l-au dezbrăcat cu to^" tul de ele, dacă l-au găsit l-au lăsat doar în izmene. O cămaşe şi izmene^ mai mult nu are cu ce să se poată schimba. Nimeni nu are unde şi pe c^* să se culce; nu doar să aibă saltea, pernă şi pat, dar nici măcar paie nu are. Acoperămîntu-i o tundră, căci pătură nu are". „Ba n-au cruţat nic^ lăcaşurile sfinte. în Abrud au intrat în biserica reformată, au făcut pra^, orga, au mutilat cît au ajuns-o, coroana de deasupra capului preotului, «x morile imense ascunse acolo le-au dus, pe cei care s-au adăpostit acolo, îK mijlocul bisericii cu bîtele i-au lovit în cap, i-au omorît. De ungurii omo^ rîţi în acest prăpăd n-a fost voie să se atingă nimeni, cu atît mai puţin ser^ vilor bisericii, i-au înmormîntat ca pe nişte animale necuvîntătoare făr^ sunet de clopot. Aşa au făcut şi cu bisericile unitară şi catolică din Roşia, precum şi cu casele plebanilor din Abrud şi Roşia, cu parohiile reforma^ ţilor şi unitarienilor"[39].

Primejdiile prin care a trecui;, şi le narează cu amănunte într-(^ scrisoare către fratele său mai mare, profesor la colegiul din Aiud.

în 6 noiembrie, în zori, — scrie el — după multe ştiri rele, şi-a că$_s$ rat şi el lucrurile portative în turnul bisericii. Un român bun, om de-a^ său i-a adus ştirea că răsculaţii sînt deasupra oraşului şi la răsăritul soa$_x$ rei vor năvăli în oraş. L-a sfătuit ca el să nu rămînă, căci aceia au băga^ de seamă că în biserică s-a cărat multă avuţie. îl vor omorî, căci vor nă$_s$ văii în biserică. El însă îi zise că nădăjduieşte să nu intre în biserică, sfin$_s$ tenia ei îi va înfrica. Dar cum zorile şi primejdia erau aproape, şi decj nu mai era timp de sfat, omul căzîndu-i în genunchi îl rugă, pentru nu^ mele lui Dumnezeu cel fără de moarte în biserică să nu rămînă căci îţ vor omorî. Ii răspunse că va muri lîngă altar, în cel mai frumos loc. Acelţj însă cu desăvîrşire nu l-a lăsat, l-a luat de mînă şi l-a scos din biserică A ieşit atunci pe munte, în pădure, unde a dat peste mulţi unguri. A stat

[38] *Ibidem,* p. 460—462. O altă versiune cu mici deosebiri de detaliu, Caiete^ III, p. 31—34.

acolo cu ei sîmbătă toată ziua în acea noapte şi duminecă în ploaie. In genunchi s-au rugat acolo la Atotputernicul să întoarcă de la ei pornirile duşmanului. Duminecă seara a venit un trimis care le-a spus că pot merge acasă, căci răsculaţii s-au răzit, cea mai mare parte a oraşului e de-acum românească şi cine se dă în legea românească şi se îmbracă în tundră, va rămîne în pace. Iar ca dovadă că s-a făcut român, pe lîngă că îşi ia ţidulă, pune cruce pe uşa casei şi scoate steag alb în colţul porţii. Pe el şi azi îl tine ascuns un credincios al său în podul casei sale, acesta făcut fiind român. De mîncare mai este, dar tremură fără încetare să nu dea peste el. De parohie încă nici nu îndrăzneşte să se apropie în haină preoţească ziua, numai noaptea, românii dispun acum de ea. S-a dus pînă acum de vreo şase ori, dar acolo ruina e aşa de mare că e cu neputinţă a o descrie, cine n-a văzut-o nici nu şi-o poate închipui. Cîte uşi sînt toate sînt tăiate, zarurile le-au furat, ţîţînile le-au smuls şi le-au dus, almariul l-au forţat de la loc şi l-au făcut ţăndări, paturile, mesele le-au distrus. Ceea ce n-au putut strica au aruncat pe fereastră în piaţă în noroi. Cărţile le-au rupt, le-au călcat în picioare, în noroi, aşa le-au stricat de nu mai pot fi de nici un folos, nu mai are acum nici măcar o Biblie. Şi cum nici cizmarii cînd nu mai au sulă nu-şi mai pot face meseria, aşa nici el fără carte nu crede să-şi poate continua preoţia. Toate lucrurile de la bucătărie, căldări, tigăi, vase de fier sau de lemn le-au dus. Aşa şi toate ustensilele de masă, vasele de cositor, lingurile, cuţitele. Albiturile, saltelele, perinile, plapumele, albiturile de schimb, bunda, veşmintele preoţeşti, pelerina, perucile, ceasul, toate i le-au dus aşa şi toţi banii pe care i-a ascuns în perete, n-a rămas •decît cu un căpeneag şi cu nişte pantaloni, nu are o cămaşe de schimb, nici cît să-şi cumpere o mierţă de grîu. De toate a fost despoiat pe această lume ca Iov. Trupul îl mai are, şi-a păstrat şi credinţa, deşi aci sînt ameninţaţi cu moartea cei care nu se fac români. De această teamă şi unitarienii şi reformaţii, de la mic la mare, ba şi catolicii s-au făcut români. In 9 noiembrie şi pe biserica reformată, şi pe clopotniţa unitarienilor au pus cruce românească şi aşa s-au dus bisericile reformată şi unitariană, cu preoţii lor. E astfel de confuzie aici că nici uniţii, nici catolicii, nici alţii nu trag clopotele de chemare la biserică. Nici soarele nu mai luceşte ca înainte, ci jeleşte ca atunci cînd au răstignit pe Christos. Poate în 14 a acestei luni (biserica reformată) va fi sfinţită biserică românească. Din toate acestea se vede că el nu mai poate rămîne aci, fratele său să-l primească în casa lui, să-i dea adăpost pentru iarnă. Nu ştie ce să se mai facă. Se teme şi de umbră... Şi învăţătorul s-a făcut român. Siillyei, Borsai, Bartha toţi au jurat să rămînă români. E clar că între religie şi viaţă au ales viaţa. Scrisoarea o trimite cu învăţătorul, care şi el cu greu şi-a păstrat-o[40].

Scriptele, ascultările ne comunică şi alte detalii. Ion Birău a fost pus an de Horea. Era activ şi înainte. Prin 1779, 1780, cînd s-a făcut ndere de soldaţi şi în Munţi, s-a ridicat cu vreo 300 (!) de oameni, iu de straje, îndată ce li se da de ştire prin tulnic că au prins un-

[1] Arn reprodus scrisoarea aproape cuvînt cu cuvînt, doar cu mici adaptări Şi cu transpunerea textului la persoana a treia. Copie în Mike, *Az Olăhakrol,*

deva soldaţi el cu oastea năvălea într-acolo, alunga pe gornici, îi bătea, aşa a eliberat pe mulţi din cei prinşi. Aşa se spune şi în procesul lui, cînd gornicii au prins din porunca provizorului recruţi şi i-au dus în liniştea nopţii la Zlatna, el şi alţi soţi ai săi i-au atacat, i-au bătut, i-au urmărit pînă la Abrud. Pe cei încredinţaţi cu recrutarea i-a ameninţat cu moartea[41].

După mărturia nobilului Gheorghe Sarosi din Abrud, Onu Almăşan, împreună cu alţii a prădat, în Roşia a luat lucruri preţioase, de aur, de argint. A -pustiit, omorît, bătut. Şi pe el 1-a lovit în cap de mloarte şi-apoi împreună cu ceilalţi 1-a aruncat mort de jumătate în vale. A fost condamnat şi înainte cu câţiva ani ca amestecat în furturi şi de atunci a fost fugar[42]. Magistratul oraşului Abrud socotindu-l printre cei mai de seamă conducători al răsculaţilor, îi cere osînda morţii[43].

> Printre cei acuzaţi e şi Gavrilă Mecea, judele comitatens al Abrud-Satului. E acuzat nu numai de a fi fost părtaş la prăzi, dar şi de a fi fost amestecat în omor. Curelarul din Abrud-Sat care se ascunsese la el mărturiseşte că încă înainte de prădarea Abrudului, noaptea s-au adunat atîţia oameni la el, din Buceş, Dupăpiatră, Blăjeni, de i-au umplut casa. Au mîncat, băut acolo toată noaptea sporovăind despre ceea ce se va întîmpla a doua zi. Au zis care bine, care rău. Care-i părea rău de gazda sa din Abrud. Altul îl îmbărbăta: dacă ţie îţi pare rău de gazda ta bună, mă duc eu asupra ei, mie nu-mi pare rău. Petru Loşniţă, cetăţean român din Abrud 1-a văzut cu ochii lui sîmbătă după amiazi intrînd cu încă trei la lăcătuşul Sofalvi, de unde au ieşit încărcaţi cu ustensile de fier. S-au dus apoi la un cizmar şi i-au prădat lucrurile şi aceluia. Spre seară au venit soţiile lor cu caii să care lucrurile prădate. La Gheorghe Ciora în Roşia s-au găsit două perechi de desagi pline cu marfă de prăvălie, mărfuri de mai mult de 100 de florini, ale unui armean. Au şi prăpădit multe din ele, din materialele bune de păr de cămilă au început să-şi facă rochii, cătrinţe. Prădase şi în anul trecut casa lui Gheorghe Bodor din Ighiu, faptă pentru care a stat în temniţă la Galda44.

în schimb celalalt jude din Abrud-Sat, tatăl viitorului mitropolit Alexandru Sterca Siulutiu, cu familia şi cu Dinu Siulutiu fratele tatălui său se găsesc printre cei fugiţi. îl căutau să-l omoare sub nume că ţine cu domnii. L-au prădat în schimb. Casa i-o salvă de foc o vecină, care cu insistenţele sale că a fost om bun şi de ajutor săracilor, reuşi să-i facă pe răsculaţi să renunţe. Judele era şi exploatator de aur, proprietar de mină[44a].

---

[4] Arh. Comisiei, V, 1004—1009, 1023—1026.

[42] *lbidem,* V, 894—895.

[M] Al. Neamţu, *Situaţia minerilor de pe domeniul Zlatnei şi participarea lor la răscoala populară de sub conducerea lui Horia (1784—1785),* în „Studi", IX (1956), nr. 2—3, p. 47.

[44] Arh. Comisiei, V, 945—949.

"a Siulutiu, *Istoria Hori,* p. 152—156.

Minerul Gheorghe Szekely alias Vak Gyuri e acuzat şi el de multe. ierul[45] Iacob Szekeres îşi ascunsese de răsculaţi lucrurile în spatele jdului. Szekely însă s-a însoţit numaidecât cu răsculaţii, i[1]a condus Io şi săpînd au dus toate lucrurile de preţ. S-<a asociat şi la invadarea ;ricii unitariene din Roşia, aci a spart tavanul, pereţii, a dus cărţi de dici, a rupt scaune; a luat şi clopoţelul şi 1-a trecut complicilor săi. alte'multe rele a făcut[46]. Ioan Szekely alias Csokanâs (Ciocănaş) din ;ia în 6 noiembrie, aşteptînd răscoala, trei zile în şir a cutreierat cu mulaţii oasele tîrgoveţilor, strîngînd lucruri preţioase, bani. Luînd un din Abrud s-a pus în fruntea prădătorilor; în Roşia a aţîţat în dreapta ;tînga tulburarea, strigînd cu glas tare pace, pe săracii mineri care i amestecat şi ei cu multe feluri ide înfrumuseţate vorbe i-a înşelat; s-a dat în lături de la impostură, de la tulburarea păcii publice. în ia a fost fur, ba ar fi făcut şi omor. De la prădarea Abrudului şi ;iei se ţine mereu de băute, asociindu-şi rebeli de aceeaşi teapă cu ziua noaptea fac furturi, cutreieră casele, pradă bunurile care au mai îas. Cînd mai mulţi au zis ca Dumnezeu să schimbe tulburarea de m în pace, el a răspuns: aş vrea mai bine să ţină tulburarea de acum puţin încă zece ani[47].

Printre cei prinşi de magistrat sub învinuirea că au participat la zi sînt şi minerul Szekely Pista Juri Jânos şi Szekely Pista Juri Juri,' ndoi din Roşia, identici poate cu cei pomeniţi, Frânase Jânki mâner ur *(Bergarbeiter ein Ungar)* din Roşia şi Por Simon alias Burkus, mţ din Abrud *(ein deutscher aus Abrudbănya),* de naţiune bavarez, îitor în Abrud-Sat[48].

Printre cei acuzaţi de a fi fost foarte activi e şi Francisc Szabo din Tîrnăveni. A fost printre cei eliberaţi de răsculaţi din temniţa magistratului. După cum însuşi mărturiseşte, fugise din Tîrnăveni din calea recrutării, împreună cu soţia, în Moldova, unde a stat trei ani. întorcîndu-se de acolo a stat în Vinţ în colonia bulgărească, pe moşia lor. A făcut mai multe hoţii de cai, de boi. A fost prins cu boi în Abrud. Aci a stat trei ani în temniţă. Fusese candamnat la spîijzurătoare. Făcînd însă recurs la împăratul, i s-a comutat pedeapsa în cinci ani de robie. L-au eliberat răsculaţii sîmbătă dimineaţa, la 9 ceasuri, cu încă cîţiva. Eliberaţi, i-au jurat tare, româneşte, pe o cruce galbenă pe care unul o avea pe piept. Horea (!) ieşind înainte, a pus pe unul de 1-a jurat şi pe el „să umblu cu ei, să ţin cu ei, să nu lăsăm nici un ungur, să-i ştergem de pe faţa pămîntului". Despre botezările din Abrud spune că i-au dezbrăcat goi pînă la brîu, femei, bărbaţi, şi i-au jurat cu jurămînt greu pe legea românească. L-au botezat şi pe el popii de acolo la casa lui Barta, zicînd că aceste lucruri sînt din porunca împăratului. Mai întîi au publicat în întreg oraşul că cei care vor

[43] In înţelesul de atunci poate fi minerul, poate fi proprietar de mine, culti-■r de mină adică proprietar şi lucrător, numindu-se şi unul şi altul *urburarius,* iai lucrător miner numindu-se *metallurgus.*

[46] Cercetarea făcută de magistratul oraşului. Arh. Comisiei, V, 912—913.

[47] Cercetare făcută de judele primar al oraşului Abrud, 18 dec. 1784. *Ibidem,* 22—124.

[48] *Ibidem,* V, 144—146, 861. V. şi ascultările din Alba Iulia, nr. 266, 268, 269.

să stea de partea lor să-şi pună steag alb şi vor rămîne în pace. Pe cei care n-au pus steag alb — spune el — i-au prădat şi pustiit pe toţi, mai ales pe cei mai de frunte ai oraşului. Pe judele oraşului l-au cerut pe nume, dar cei care n-au vrut să-1 dea, l-au anunţat şi a scăpat. Albiturile pe care le-au găsit le-au cărat pe cai soţiile lor, porcii graşi i-au mînat cu turma. E acuzat de a fi participat la prăzi peste tot, în case, în biserici, că striga cît îl lua gura că nu se astîmpără pînă cînd nu se spală în sîngele lui, ba că el a lovit în cap în biserică pe Ioan Cseh (Csânyi!) de a murit. Revenit în Tîrnăveni, e cercetat aciw.

Vicecomitele Albei Alexe Szentpâli ştie şi el că Francisc Szabo, scăpat fiind din temniţă a condus oastea românească asupra bisericii şi tezaurului ascuns acolo, că el a fost primul în spargerea uşii bisericii, el a spart coroana şi în amvon a ucis, lovindu-1 în cap cu ciomagul, pe cetăţeanul Csânyi, că poate fi socotit adevărat emisar şi deci e vrednic de moarte[50].

în ciuda lozincilor deci, s-^au amestecat şi unii unguri în devastarea Abrudului şi Roşiei. Se vor fi amestecat de .cei din plebeimea oraşului[51], în rîndurile căreia, pe lîngă mulţii români vor fi fost desigur destui unguri. Ii aducea printre ţărani şi teama de a nu fi loviţi şi ispita prăzii, dar şi o solidaritate de oropsiţi. Mai ales după ce şi ei „s-au făcut români". Iar unii după ce au fost eliberaţi din închisoare. Aşa ne încredinţează şi tradiţia. „Aici -— mirare şi lucru nespus — se îmbrăcară mulţi dintre maghiarii din oraş în veşminte româneşti, şi ştiind bine românește, nu numai că era cei mai mari şi cei mai dintîi prădători ai concivilor şi naţionaliştilor, preocupînd pe tot locul cu prădarea pe gloatele Horii, da încă se făcură în prădarea oraşului şi ductori horianilor; aceştia-i povăţuiră şi în biserica reformată şi le descoperiră pe cei ce acolo se trăsese cu toate averile lor, care le prădară şi pe toţi fără milă îi uciseră cu ajutorul maghiarilor. Despre un Szent Teteri (Peteri?) şi Miske, maghiari, se spune să fi fost povăţuitori şi împreună prădători cu horianii a maghiarilor din Abrud, care din prăzi s-au foarte înavuţit", întrebat fiind ce e de făcut cu aceştia, Horea ar fi răspuns: „Care se dau cu noi şi se împărtăşesc cu noi din faptele noastre nu trebuie supăraţi, fără ca să fim mai siguri că vor ţine tot mereu cu noi, să-i botezaţi pe legea noastră"[52]. Mai mulţi sau mai puţini, ar fi fost mai curînd mirare să lipsească, chiar dacă lozincile ţărăneşti în genere ar fi îndepărtat oe unguri de răscoală.

---

[48] Mike, *Az Olăhokrol,* p. 27—28. Arh. Comisiei, V, 742—750.

[50] Traian Popa, *Documente,* p. 88—89. Dintr-o scrisoare a lui către corniţele suprem al Albei, din 3 dec. 1784. Arh. St. Cluj, comitatul Odorhei, pachet 122.

[51] în recensământul lui Iosif II, Abrudul (probabil cu Roşia şi Corna împreună, căci în recensământ acestea nu apar) e înscris cu 4 699 suflete. Populaţia bărbătească se compune din: 10 preoţi, 84 nobili, 4 funcţionari, 366 cetăţeni, 302 moştenitori de cetăţeni şi ţărani, 612 *jeleri,* 167 *alţii,* 2 soldaţi, plus 970 minori între 1—17 ani. *Az elso magyarorszâgi nepszămlălăs (1784*—1787J, Budapesta, 1960, p. 294—295 (litografiat).

[52] Alexandru Sterca Siulutiu, *Istoria Hori şi a poporului românesc din* Mwnfii Apuseni oi *Ardealului,* manuscris datat 1860, în Biblioteca Academiei R.S.R. — Filiala Cluj, p. 157—158.

Listele oficiale din mantie 1785 dau în total 1 122 botezaţi sau juraţi, din care 65 catolici, 41 augustani, 468 reformaţi şi 548 unitarieni. Preoţii care i-au botezat sau jurat, după aceleaşi liste, au fost mai întâi Popa Petru zis şi Popa Rotogol, preotul neunit al oraşului. El a şi îngropat pe cei omorîţi. După el preotul unit al oraşului Popa Adam Frenţiu (Ferentzi), apoi Popa Lazăr din Abrud-Sat, Popa Petru din Corna, Popa Petru Dib din Roşia, Popa Vasilie din Mogoş (acesta numai 6 suflete), Popa din Lupşa. Popa din Brad a 'botezat şi el 2 suflete, Popa Gheorghe din Bucureşti 4. Alte 11 botezate de alţi doi preoţi, unul neunit, celălalt unit. Ştefan Hajdu, care s-a făcut din ungur neunit, a silit şi el 14 suflete la legea românească. Preoţii la mai mulţi le-au luat şi taxă, de 3, 6, 12, 34 creiţairi (de 8 suflete), ba şi de 40 oreiţari (unui augustan). La cei mai mulţi însă nu le-au luat nimic[53].

Pe Popa Rotogol, cel mai zelos în acest moment, îl simţim foarte popular în Munţi. „Viersul Popii Rotogol" ne-a transmis imaginea-i opulentă, înveşmîntată în hazul simpatiei populare:

Om din fire drăgălaş
Be pe vin ca pe-on pizmaş ■
Preut fără de muiere
Lacuna să adune-avere
Că aşa be de bin' la bere
Cît face-n crîşniă scădere
Vinarsul să nu i-1 arete
Sau curechiu cu slană veche
Nici rărunchi fripţi cîteo păreche
Că are pe ele pizmă veche

Poate pentru un păcat
A fost căzut într-un bubat
La mîni, la picioare a fost gros gîmfat

Şi la foaie cu rast
La cap, la barbă ruznat
Roade bine la colac cu vintre gras de crap

Şi-i place prescura moale
Şi brînza bătută-n foaie

Nimicirea ungurilor pînă la unul practic deci, în ciuda lozincii, în t oraşul Abrud şi teritoriul său s-a redus doar la şapte omoruri. Ţănii au preferat despoierea ungurilor şi prefacerea lor în români, adică iucerea lor la condiţia celor mulţi. Dar nici prefacerea aceasta n-a fost npletă: oraşul după reeensământul lui Iosif II avea 4 699 de suflete botezate sau jurate în legea românească au fost numai 1 122. Unii .u fugiţi, vor fi deficiente şi înscrierile. Şi-apoi o parte a locuitorilor u români.

Şi nici despoierea n-a fost nimicitoare. Magistratul oraşului concre->ază în liste şi cifre şi proporţiile prăzilor.

într-o listă nominală a celor prădaţi, înaintată Comisiei, numeşte abrud 35 de nobili, printre care şi pe judele oraşului Iosif Gedo, şi cetăţeni şi mineri *(cives et metallurgi),* mineri în înţelesul de atunci proprietari de mină (urburari) sau lucrători mineri sau şi una şi alta tcelaşi timp. In Roşia 3 nobili şi 59 „cetăţeni şi mineri", în Corna 5. i bisericile, parohiile, preoţii, învăţătorii, cantorii de confesiune redată, unitariană sau catolică[54].

[53] Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 47—53, 83; *idem,* 1785, p. 185—195.
[54] Arh. Comisiei, II, 710—721.

Lista generală a pagubelor evaluate în bani, de o parte cele în „naturale", de alta cele în mobile, lucruri preţioase, ustensile şi clădiri, întocmită oficial în martie 1785, înscrie 451 de nume şi instituţii, pagubele totalizîndu-se la 162 462,41 florini[33].

Printre nume al judelui oraşului Iosif Gedo, al senatorilor Francase Csernyânszki şi Ioan Siillyei, al judelui nobililor Ghearghe Bcxrsai, al magistrului minier Francisc Fikker, al spânului domeniului de mijloc Gabriei Csernyânszki, al procuratorului fiscal Iosif Nagy Râkosi.

Satele din oare au fost observaţi ţărani participanţi la prădarea Abrudului Şi Roşiei, după lista magistratului au fost în total 45, anume din comitatul Hunedoarei şi Zarandului 29, din al Albei 16[56].

Efraim Egyedi informaţiile le are, după cum spune, de la ţărani. Dar şi de la Andrei Bardocz, procuratorul fiscal al domeniului Zlatnei, care în Roşia, înconjurat în casa lui Paul Lorintz abia a scăpat din mîinile răsculaţilor în eămaşe şi izmene. Erau vreo 700. El îi cunoştea pe cei mai mulţi, printre fruntaşii lor erau chiar şi unii oameni de-ai lui, a şi vorbit atunci aproape vreo trei ceasuri cu ei până a sosit oastea lor şi a început prada. Drept instigator şi conducător principal numeşte pe Horea sau Ursu Nicula, ca al doilea pe Ion Cloşca din Cărpiniş, ca al treilea pe Giurgiu din Cărpiniş, adică pe Crişan, ca al patrulea pe fiul mai mare al lui Horea. Mai este cu ei un nobil cu numele Samuil Martzi, fugit din Abrud pentru că a bătut în mai multe rînduri pe mama sa, umblă cu faţa acoperită cu un văl (!), pe un cal murg. Mai este şi unul în bună formă de vîrstă mijlocie venit de pe Criş, dar fugit din Abrud ca urmărit pentru furt, de al cărui nume Bardocz nu-şi aduce aminte, şi tot de pe Criş un grec (!), dar nici pe acesta nu 1-a cunoscut.

De la Abrud şi Roşia, în 8 noiembrie Horea îndreptă pe Cloşca (poate şi pe Crişan) cu o oaste pe Arieş în jos, iar pe urmă pe fiul său Ion cu o alta spre Ampoiu, care trebuiau să răscoale pe parcurs satele şi să se întîlnească la Cricău, ca de acolo să atace castelul comitelui baron Simion Kemeny din Galda şi să elibereze pe cei închişi acolo. Iar Horea se îndreptă să-şi continue acţiunea spre Bucium. Ursu Uibaru mărturiseşte că 1-a trimis apoi şi pe el să meargă cu fiul său la Crişan Giurgiu şi Ion Cloşca, care sînt în drum spre Cricău, să elibereze pe toţi cei închişi în Galda de Jos şi dacă corniţele suprem nu i-ar da, să-1 lege sau să-1 omoare, să prade până cînd corniţele şi dregătorii comitatului nu-i dau la mîna lui rezoluţia Curţii şi a Guvernului[57].

---

[55] Kemeny, *Hora Porhada 1785,* p. 83—110. Listă comunicată şi Comisiei de investigaţie.

[56] Din Hunedoara şi Zarand: Buceş, Blăjeni, Dupăpiatră, Stănija, Mihăleni, Bucureşti, Curechiu, Almaşul Mare, Zdrapţi, Criscior, Ţărăţel, Brad, Valea Brad, Mesteacăn, Ribiţa, Baia de Criş, Juncu, Vaca, Scroafa, Tomnatec, Ribicioara, Lunca, Bulzeşti, Grohot, Vata, Rişca, Sîrbi, Hălmăgel, Ciuci. Din Alba: Abrud-Sat, Cărpiniş, Bucium, Muşca, Cîmpeni, Bistra, Rîu Mare, Rîu Mic (Vidra), Lupşa, Brăzeşti, Muncel, Baia de Arieş, Sartăş, Ponor, Mogoş, Trîmpoiele, precum şi orăşeni din Abrud, iar din teritoriul oraşului din Roşia si Corna, Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 61.

[57] Ascultarea preliminară a lui Ursu Uibaru din 22 nov. Arh. Comisiei, V, 350—359.

în Bucium Horea apăru luni, 8 noiembrie, spre seară.

încă din Roşia, Horea trimise înainte pe Ion Duma din Bucium să ■eiere satul, să-i adune pe toţi în faţa lui, să asculte porunca împă-îlui, să-1 urmeze pe el, să aprindă paie la gurile minelor şi să îná-e cu fum pe ungurii ascunşi acolo, să le prade bunurile strînse acolo, pe ei ori să-i omoare, ori să-i boteze din nou, în legea românească[38].

PRINDEREA LUI HOREA IN BUCIUM

Dar în Bucium se petrecu un incident mai primejdios. Aci diferenţa era mai mare, erau mulţi înstăriţi, proprietari de mine sau de alte uri. Era de prevăzut şi o rezistenţă. Un grup de săteni din crîngul ;ni, printre care juraţi, gornici, preoţi, înţeleşi desigur şi cu judele ■orghe Suciu, se hotărîră să-1 înfrunte pe Horea. S-au sfătuit să-1 ia icuri; dacă vine, să-1 întrebe de poruncile împărăteşti, să observe dacă tre oamenii lui sînt şi dregători, soldaţi sau alte feţe de încredere, îcă nu, să-1 prindă, să-1 lege şi să-1 predea la Zlatna[59]. Aci Horea, precaut, veni cu o ceată de oameni, însoţit de un căpi-mare de stat, negricios, de vreo 50 de ani, cu chivără roşie de husar icins cu sabie, pe care cei ascultaţi pretind că nimeni din sat nu-1 sştea, — căpitanul de care s-a făcut atîta caz şi prin care s-au bănuit nestecuri streine în răscoală[60].

îndată ce sosi, cei adunaţi îl şi provocară să le arate poruncile care 1-a încredinţat împăratul să nimicească pe toţi ungurii şi dre-rii din Transilvania, vreau şi ei să le vadă, vreau să vadă iscălitura iratului. îl mai întrebară — spun unele mărturii — şi ce are de să facă de acum încolo?

Horea, strîmtorat astfel, se eschivă, răspunse că poruncile i le-a însuşi împăratul, că le are la dînsul, dar că nu le poate arăta lor *ini* neştiutori, mai ales că nici nu le ştiu citi, dar să nu se îndoiască i de puţin că le are. Iar gîndul lui e să meargă de aci pînă la Galda, la Aiud, la Trăscău, să nimicească pe toţi ungurii pe care-i vor pu->rinde, să le prade averile şi să le dărîme casele[61]. Dar nu-1 crezură, îl prinseră împreună cu căpitanul şi alţi cîţiva i, îi legară şi-i puseră sub paza a 60 de oameni după scrisoarea lui di, în casa lui Macavei Băişanu. Trimiseră apoi la Zlatna după ar-

---

[18] Mărturia lui Toma Bugnaru.

[19] Mărturiile lui Toma Bugnaru şi Onu Costinaş în faţa Comisiei. Ascultare î ian. 1785 la Alba Iulia.

„Hora aber hat sich mit seinem Hauptmann, welcher wie schon gesaget ■n, einen rothen Hussaren Kalpag auf den Kopf, und einen Säbel ungegiirtet • • Ein grosser, schwartz brauner Mann von ohngefehr 50 Jahren, dessen etwas herabkedrukt ware, den jedoch niemand von seinen Dorf (Butsum) • •. jedoch es gewiss dass dieser anstatt des Hora immer das Wort gefiihret

. Mărturia lui Toma Bugnaru.

Densuşianu, p. 208. - îi

Alarmaţi, Dandeştii, Ion Dandea bătrânul, Petruţă (şi Gheorghiţă) Dandea, cu Ionuţ Dandea căpitanul din Bucium, ridicară crîngul Satul si altele, Muntari, Cerbu, tăbărîră asupra casei, îi eliberară pe cei închişi, si se răzbunară asupra făptaşilor, bătură şi legară pe paznici, ba vrură şi să-i omoare şi prădară casele celor doi Giurcă, cel tînăr şi cel bătrîn, pe a lui David Ioaneş, şi, firește, pe a judelui Gheorghe Suciu. Mai păgubiră pe Gavrilă Tuhuţ şi pe Onu Costinaş.

„Şi pentru că l-am prins, au venit cu mare furie asupra capului nostru, ne-au prădat şi pustiit totul, pînă şi hornurile caselor ni le^au dărâmat. Nici nu putem spune cîte pagube şi cîte suferinţe ne-au adus" _ se plînge Comisiei Petru Giurcă cel bătrîn, care ne comunică cu -acest prilej şi ceea ce se ştie şi din tradiţie că Horea „de altfel după horitul lui mult a luat numele de Horea şi mai ales cu acela e numit"[62]. Horea personal n-a prădat, ci privea numai stînd călare pe oal — mărturiseşte acelaşi Toma Bugnaru[63].

Mai tîrziu cei doi Giurcă cerură Comisiei să fie despăgubiţi în vreun fel, căci Horea n-ar fi în stare să-i despăgubească[64].

Petru Giurcă, legat în locul lui Horea, după multe rugăminţi a fost iertat de moarte, dar jurînd credinţă lui Horea. Ceea ce s-a petrecut aşa, că a fost aşezat între Horea şi căpitanul său şi în genunchi a trebuit să jure că va merge cu ei doi oriunde, că vor prăda întreaga ţară a Transilvaniei şi vor nimici pe toţi ungurii, aşa să-i ajute Dumnezeu Tatăl, Fiul şi Sifîntul Duh. La jurămînt a trebuit să pună mîna dreaptă pe tăişul săbiei, trasă puţin din teacă, a căpitanului[65].

Horea i-a iertat pînă la urmă şi pe Onu Costinaş şi pe Toma Bugnaru. Pe acesta din urmă a pus să-l dezlege, i-a dat mîna şi l-a luat şi pe el în slujba sa — mărturiseşte Onu Costinaş[66].

Pe la amiazi sosiră, în sfîrşit, un ofiţer (locotenent) cu vreo 30 de soldaţi. Dar Horea era acum liber şi înconjurat de cetele ţăranilor, vreo 200 spune Toma Bugnaru, vreo 800 spune Horea, înarmaţi unii cu puşti, cei mai mulţi cu securi sau topoare, cu furci de fier, cu bîte[67].

Nu mai putea fi vorba de arestarea lui. Chiar Horea se duse — trimis de poporul adunat, cum însuşi spune — să vorbească cu ofiţerul. — Horea — spun doi iobagi din Bucium — îşi săltă tundra într-o parte şi se salutară închinîndu-se unul altuia[68]. Ba după convorbire ar fi po-

---

[62] ... ,,a ki kiilumben az o sok danolâsârol Hora nevet vett, es arrol nevezte-tik nevezetesebben". Arh. Comisiei, nr. 505.

[63] Ascultarea lui în faţa Comisiei.

[64] Arh. Comisiei, nr. 505.

[65] La întrebarea 87 din interogatoriul lui Horea.

[66] Ascultarea lui în faţa Comisiei. Costinaş spune — s-a dus şi el la Horea să-l roage să nu-l prade. Horea i-ar fi cerut 100 de florini. I-a dat prin omul trimis de el 50. Horea l-a trimis pe om să întrebe pe căpitanul său dacă e mulţumit numai cu 50 în loc de 100? Banii poate îi ceruse căpitanul pentru el. A mai trebuit să aducă pentru oamenii lui Horea 20 de cupe de vinars, pe care după te l-au băut, pe el nu l-au mai prădat. In lista pagubelor, Onu Costinaş apare totuşi cu 71,20 florini, din care lucruri de aur, de argint şi alte scumpeturi 50 florini.

[97] Interogatoriul lui Horea, întrebarea 52.

[68] Arh. Comisiei, II, 761—762.

ncit chiar pîine, slănină, brînză şi să se facă foc, aducînd pe ofiţer şi soldaţi să prînzească[69]. Ofiţerul, evident, în faţa mulţimii adunate nu i mai încumetat să-l prindă. A trebuit să se mulţumească doar cu -rba oa Horea să liniştească oamenii, să nu mai facă asemenea lucruri, soldaţii venind cu această poruncă de la un general împărătesc.

După asemenea întorsătură a lucrurilor, după acest chip de întâlnire [ui Horea cu soldaţii, de convorbire „confidenţială" cu ofiţerul, e uşor închipuit noua încredere pe care şi-o cîştigă în faţa mulţimii. Era ident acum pentru ei că are „porunca împăratului"! Au putut-o ve- a chiar cu ochii lor!

Dar întâmplarea ne-o relatează mai amănunţit şi mai deschis cei -.uitaţi în 3—12 martie. Fură ascultaţi acum 27 de martori.

Nicolae Duna a Zamfirii, de vreo 50 de ani, iobag din Bucium, pri- îl ascultat, ne-o relatează acum în amănunt. După prădarea Roşiei, a ua zi, luni, la tragerea clopotelor şi la strigătele de adunare a unuia, eşit şi el cu cei din crîngul Poieni pînă la hotarul Roşiei, unde oprin-- s'e puţin, au văzut o ceată mare de oameni ieşind din Roşia. Sosind tastă mulţime, unul cu chivără roşie (vulgo *csako)* în oap le porunci glas ridicat să coboare la fînaţul libertinului Luca Ciura, să asculte ■uncile împărăteşti. El, Duna, cum nu-l cunoştea pe Horea, curios ■l vadă, cercetă cu privirea toată ceata, socotind că pe un conducător asemenea rebelie îl va descoperi în haine cuvenite de conducător. r după ce i-l arătară îmbrăcat în haine urî te ţărăneşti, rămase încre-ţat numaidecît că este amăgitorul poporului răzvrătit. într-acestea vrilă Dumitraş alias Şus din Lupşa, urcîndu-se pe o piatră mare, strigă fel mulţimii:

„Ascultaţi-mă toată ceata, locuitori din toate locurile! E a treia zi cînd sîntem purtaţi cînd ici cînd colo din porunca acestuia (arătînd Horea care era în faţa lui), oare după ce s-a umplut de prăzi la Abrud a Roşia, oa un amăgitor a vrut să se ascundă şi pe noi să ne lase porniţi >otriva domnilor noştri pămînte.şti şi bunilor vecini de pînă acum, această tulburare. Dar dacă tu,. Horea, ne-ai pornit la răscoală, cu unei împărăteşti, cum spuneai pmă acum, să mergi în fruntea noas- şi să ne duci la prădarea curţilor domneşti (magnaţilor) şi nobililor", •ea răspunse prin gura căpitanului său Niculae Tulea din Rîu Mare „lui nici prin gînd nu i-a trecut să-i părăsească, şi bucuros le va fi ducătorul şi pe mai departe".

Intre timp însă ei, lociutorii crîngului lor Poieni, printre care erau [3]etru Duna, Gheorghe Giurca, Toma Bugnaru, Nicula Giuroa, Urau îraş, ion Iancu, Popa Macavei şi Gavrilă Mîndruţ cu judele domnesc >orghe Iancu lui Ion, şi ceilalţi locuitori mai de frunte ai crîngului, fiotărît să nu asculte de Horea pînă cînd nu le arată poruncile împă- Şti. Dar tare se temeau fiecare să-i spună lui Horea hotărîrea. Ru- de toţi, îşi luă îndrăzneala Onu Costinaş: „Noi crîngul Poieni vrem tim de la tine tu Horea şi tu căpitan cu ce drept ne-aţi adunat aici?" ceea ce Horea răspunse: „De aceea v-am adunat ca fiecare din voi

---

Ascultarea lui Toma Bugnariu.

să ia fi[n] *din* clăile cele mai apropiate, să umpleți gura băilor (minelor) din munții Vaidoaie și Igren și să le puneți foc, ca ungurii ascunși acolo să fie înăbușiți cu fum, asta poruncesc să faceți". Dar Costinaș îi răspunse: „Dacă vedem porunca împăratului asta sîntem gata să facem, dar pînă atunci nu-ți vom da ascultare". La ceea ce căpitanul lui Horea, mînios, puse mîna pe sabie și trăgînd-o pe jumătate din teacă se răsti: „Da tu cutezi să ne spui nouă de astea? iată, asta-i porunca împăratului!" Costinaș, făcîndu-se și mai îndrăzneț, zise: „Auzi, Horea, tu spui că faci răscoala asta cu poruncile împăratului, arată-ne și nouă aoele porunci și dacă vedem că sînt cu adevărat împărătești, noi toți îți vom fi cei mai ascultători". La ceea ce Horea: „Ce spui tu? să vă arăt vouă țărani neștiutori porunci împărătești atît de scumpe?". Dar Costinaș i-o întoarse: „Nu dorim ca să le arăți în fața noastră, dar să vii cu noi la Zlatna, la dregătorii împărătești, și dacă și ei le vor încuviința și vor zice ca tine că sînt împărătești, vom face ceea ce poruncești. Ba cum acolo sînt și ofițeri cu soldați, care trebuie să împlinească poruncile împărătești, îi vei avea și pe ei de ajutor alături de noi". La acestea Horea făgădui să vină cu ei bucuros la Zlatna.

Dar eînd toată ceata se mișcă din loc și începu să se împrăștie spre casele sale, ei, ceata crîngului lor, porniră spre Poieni cu Horea, cu căpitanul său Niculae Tulea (scris uneori Tulea Nicula) cu soția lui și încă cu un căpitan, pe care el nu-l cunoștea și nu-i știe numele și cu doi tineri iarăși necunoscuți. Nu merseră mult însă, ajungînd în vîrful muntelui de unde drumul cobora spre Mogoș, Niculae Tulea cu Horea și soții săi au dat să fugă cu caii, dar Petru Giurca ajungîndu-l din fugă prinse de Mu calul lui Niculae Tulea, iar el (cel ascultat) (cu ceilalți) prinse pe Horea și următorii. Niculae Tulea, văzîndu-se prins, își pregăti puşca să tragă, dar Toma Bugnaiiu oare-și ținea și el puşca gata îl opri: să nu tragă că numaidecît îl doboară de pe cal (spune un alt martor). Le luară apoi armele, și lui Horea, și lud Tulea. Luați toți în mijloc acum se socotiră unde să-i ducă? Dar cum toată ziua au fost uzi de ploaia deasă și fiecare își aveau casele departe, cu înțelegerea tuturor încredințară pe Horea și oamenii săi pazei lui Petru Giurcă, juratul erîngului și lui Toma Bugnaru, gornic de pădure. Ii duseră ei în număr de patrusprezece la casa lui Macavei Băieșan, închiseră pe Horea, pe Tulea și cu soția și cu doi din ceată (căci unul din căpitani în drum le scăpase din mîini și fugise) în casa (camera) dinlăuntru iar în cea din afară (în tindă?) se așezară străjile din Poieni. Soția lui Macavei Băieșan, căci el nu era acasă, se spsrie. Suspinînd îi zise gornicului Toma Bugnaru: „Ce-ați cutezat să faceți măi Toma? să prindeți și să închideți pe omul ăsta (înțelegînd pe Horea) care împlinește cu credință poruncile împăratului. Cărțile lui trimise de la împăratul bărbatul meu însuși le-a cer-, cetat și a văzut bine că sînt adevărate, vă puneți în primejdie și pe voi toți vă așteaptă de bună seama moartea". La ceea ce Toma Bugnaru răspunse: „Fie voia lui Dumnezeu, dar noi de la lucrul început nu dăm înapoi, și dacă s-ar întîmpla să fi greșit (duși de rîvna față de împăratul) nădăjduim să primim iertare de la împăratul".

Dimineaţa următoare în zori numai ce vede venind o ceată mare dinspre crîngul Satul. Veneau furioşi, cu zgomot, călări, slobozind puştile, Ion Dandea bătrînul, cu fiii săi Petruţ şi Ionuţ. In frunte venea Ionuţ Dandea strigînd în gura mare la fiecare casă că cine nu-i urmează va fi tras în ţeapă, iar casa îi va fi prădată şi arsă. După el tatăl său, repetînd cu mulţimea. Ajunşi la oasa lui Macavei Băieşan, legară numaidecît cu mîinile la spate pe străji, pe Toma Bugnaru, Petru Giurca a Zamfirii, Nicula Giurcă şi eliberară pe Horea şi pe ceilalţi. Pe cei legaţi voiră să-i împuşte, dar apoi se mulţumiră să prade oasele celor care au prins pe Horea şi pe ai săi. Cum află apoi că puşca lui Horea se găseşte la Macavei Băieşan, care o ţinea în schimbul lucrurilor pe care le pierduse cu acest prilej, Ionuţ Dandea trimsie repede la el un crainic să o dea numaidecît, căci altfel cu tragerea clopotelor anunţă crîngul Satul şi toată casa i-o pustieşte, nici cenuşe să nu rămînă din ea şi nici el viu. Cum minte el că a fost păgubit de oamenii lui Horea? La el (Ionuţ Dandea) ieri noapte au dormit doar peste cincizeci de oameni de ai lui Horea şi nu i-au făcut nici o pagubă. Da ceea ce Băieşan trimise numaidecît puşca.

Aşa, cînd Gavrilă Mîndruţ (hutmanul) şi gornicul Gheorghe Giurcă, trimişi de ei la Zlatna să aducă la cunoştinţa dregătorilor prinderea lui Horea, sosiră — cum ploua într-una, pe noaptea întunecoasă, numai tîrziu au putut ajunge la Zlatna — Horea era liber.

Aproximativ în acelaşi fel relatează întîmplarea şi ceilalţi ascultaţi, cu inerente inadvertenţe verbale, cu mici completări, cum se întîmplă cu mărturiile multiple. Horea a răspuns şi nu căpitanul în numele lui, că nici prin gînd nu i-a trecut să-i părăsească, că şi de acum încolo vrea să fie conducătorul lor la prădări — spune iobagul Ştefan Iancu. „La poruncile tale domnule Horea noi ne supunem, dar vrem să ştim de ce şi de unde ai îndreptăţirea să aduni atîta mulţime" — i-ar fi vorbit Onu Costinaş. Căpitanul şi nu Horea le-a poruncit să ducă şi să aprindă fîn la gurile minelor, să înăbuşe cu fum pe ungurii ascunşi acolo. Iar Horea; ()Ce îndrăzniţi voi să-mi cereţi? să vă arăt eu vouă ţărani neştiutori poruncile împăratului, asta eu nu voi face-o".

Pe ţăranii din Poieni i-a aţîţat la răscoală — spune Petruţ Costinaş — Iacob Nicoară alias Căţel, oare striga în gura mare că cine nu merge în Roşia va fi tras în ţeapă, iar casa îi va fi prădată şi arsă. Din cei doi tineri oare însoţeau pe Horea, unul era fiul său. Că era el, o pot spune pentru că atunci cînd cei prinşi au dat să cineze, Horea a scos şapte :nere din traista sa, din care trei le-a dat unuia din ei zicînd: „Ei dragul neu fiu! cum văd în starea care ne găsim, nu ne vom îmbia mai mult - inul pe altul, nici eu nu-ţi voi mai putea da mult ţie". între oamenii lui ionuţ Dandea era şi *montium magister* Ion Dina, judele comitatens Ni-:ula Dina şi Aftan Coşobă. Cu soldaţii a venit şi un locotenent, cu care Sorea mult au vorbit în taină împreună.

Nicula Petrenuţ ştie sigur că cu Horea era şi fiul său, că din Roşia /eneau la vreo 300, parte din domeniul de sus, parte din Dupăpiatră, îtănija, Mogoş, Lupşa, Abrud-Sat şi chiar din Zlatna. Aţîţătorii şi coniucătorii în sat au fost Ionuţ Dandea şi Aftan Coşobă, ca şi la prădarea

Abrudului. Ionuţ Dandea nici pînă azi nu s-a întors acasă, umblă înarmat cu puşcă, cu pistoale.

Horea, pe care nu l-a cunoscut pînă aci, şi lui Simion Costinaş i-a trezit numaidecât neîncrederea •— spune el — văzîndu-l îmbrăcat în haine proaste ţărăneşti. Cel cu chivără roşie, Tulea Nicula din Rîu Mare e numit „faimosul căpitan al lui Horea". S-au hotărât să-l ia la întrebări pe Horea şi pentru că cu cîteva zile înainte sub ochii lor a fost crunt ucis preotul din Cărpiniş de soţii lui.

Cînd Ionuţ Dandea, călare a cerut sătenilor să-şi aleagă căpitani, îi aleseră pe loc pe el şi Af tan Coşobă, pe care-i jură Nicolae Tulea — spune Dina Nicula. După prădarea Abrudului, sîmbătă seara, Hoirea l-a însoţit pe Ionuţ Dandea la casa acestuia — spune Nicula Muţ judele comitatens din Bucium. Dandea însă duminecă aţîţa în numele lui Horea înspăimîntînd pe locuitori să meargă la prădarea Roşiei. Spre seară, cînd românii plecau din Abrud, Ionuţ Dandea — spunea chiar el — după multe ştiriciri şi căutări în diferite locuri anevoie l-a putut întîlni pe Horea, pe care invitîndu-l la casa lui, a petrecut noaptea la el, şi a rămas la el toată ziua de duminecă. Horea numai luni s-a dus cu oamenii în Roşia. Dar nu mai era mult de prădat, căci Roşia fusese prădată în ziua dinainte — spunea Ionuţ Dandea unui jurat şi unui senator al oraşului Abrud. Din Roşia a venit în Bucium unde a fost prins. (Din absenţa aceasta de o zi vor fi bănuit acuzatorii săi că a vrut să-i părăsească). Cît pentru prădarea celor care au prins pe Horea, cînd senatorul îi zise că pentru asta de bună seama vor plăti, Ionuţ Dandea se mîndrea celor doi: că nu-i pasă, el e gata să plătească singur 300 de florini despăgubire, dar şi-a făcut voia, şi-a putut vărsa focul mîniei asupra lor. îi mai încredinţa că cele petrecute pînă acum încă sînt uşoare, dar vor vedea ei peste opt zile ce va fi, cu foc vor fi pustiiţi. El cu mîna lui nu face nimic, porunceşte numai acestuia (arătîndu-şi soţul necunoscut) şi altora ca el, căci are destui asemenea soldaţi sub mînă, care-i împlinesc cu credinţă poruncile. Necunoscutul şi făcu pe loc o demonstraţie, ameninţă să împuşte cu pistolul pe senator. îi şi ceru juratului să-i aducă din casă luminare că vrea să omoare pe domnul Mohai (senatorul). Ionuţ Dandea a fost apoi şi la prădarea curţilor din Cricău[70].

Din Bucium Horea plecă cu oamenii săi în Mușca. După succesul de la Bucium, acum putea fi şi mai hotărît în poruncile sale. Ce porunci a dat ne relatează înainte de toate căpitanul său din Mușca, Toma Petruţă. Din Bucium Horea, după ce a fost eliberat, a venit cu oamenii săi înarmaţi pentru odihna de noapte în casa lui Macavei Vasii — care l-a văzut în manta albă militară[71] şi cu o flintă. Adunînd aci sătenii, le-a cerut să-şi numească un căpitan care să-i împlinească poruncile. Şi cum întreg satul l-a împins pe el, Petruţă, să fie, Horea l-a făcut căpitan, dîndu-i sub el pe Demian Ignat, Macavei Petruţă, Gavrilă Vasii al lui Gheorghe drept căprari. Iar ca porunci Horea le-a dat: Să asculte

[70] Ascultarea. Of. minier, 1785, nr. 552.

[71] „Das er Hora einen weissen Soldaten Mantei gehabt". Ascultarea lui Ma cavei Vasii, 31 ian. 1785. Arh. Comisiei, V, 77.

umai poruncile lui, să împlinească cum se cuvine ceea ce li se înoreinţează, altfel cu cruntă moarte vor fi loviţi, casele cu foc le vor fi rse. I-a încredinţat că şapte ani nu vor trebui să dea nimănui nimic, ecît doar cînd trebuie să aducă sare de la Turda, să plătească dregătoiei sării 1 florin şi 20 creiţari. Le-a arătat poruncile împărăteşti, care icea că i le-a dat împăratul şi le-a spus că mai aşteaptă şi alte porunci npărăteşti, pe oare îndată ce vor sosi, le va aduce la cunoştinţa româilor. Horea a mai spus în faţa lui ca toţi ungurii, dacă nu se botează smâneşte, să fie omorîţi, aşa ca nici un ungur să nu rămînă în această jră[72]. A mai dat şi porunca să se înfăţişeze negreşit cînd vor fi chemaţi i Cîmpeni sau oriunde pentru a primi poruncile sale[73].

întrebat fiind cine a mai fost cu Horea cînd a venit în satul lor, oma Petruţă răspunde că printre alţii a fost unul, cum se spunea, din 'îrş Sînt Ilie şi altul din Albac, de statură înaltă, amîndoi căpitani, înarlaţi cu săbii şi pistoale, cel din urmă în cap cu chivără roşie militară isă *csăko.* Mai avea Horea pe lîngă sine vreo 30 şi poate şi mai mulţi ifrele variabile, unele mai mici) bărbaţi aleşi, înarmaţi, care-1 însoţeau riunde mergea şi-i împlineau poruncile[74].

Şapte ţărani din Mușca confirmă şi ei mărturia lui Toma Petruţă sspre poruncile lui Horea. Decît mai adaugă că Horea le-a publicat şi i omoare pe toată întinderea domeniului Zlatnei pe provizor, pe sa-.eşi, pe şpani, pe juzii domneşti şi pe strîngătorii de dare şi pe alţi subterni ai lor, de orice fel[75].

Mărturisiri asemănătoare face Petruţă şi la Alba Iulia, în faţa Coisiei şi în faţa comitatului. Poruncile lui Horea le-a auzit chiar din ira lui. Ei nu vor mai plăti nici o taxă cameralâ, nici un cens, nu vor ai face nici o slujbă domenială, darea li se va uşura. Decît toţi ungurii dregătorii, şi domneşti şi camerali, să fie izgoniţi şi să fie puşi în cui lor alţii. In veşminte streine n-a văzut pe nimeni. N^a văzut decît ! căpitanul lui Horea, pe oare nu 1-a cunoscut; era om trupeş, de stară înaltă, cu chivără roşie în cap, dar îmbrăcat în haine româneşti, şi cotit a fi român după vorbă. Repeta fără încetare poruncile lui Horea le mai înăsprea încă[78]. In scris însă Horea n-a dat nici o poruncă.

---

[72] „Haec quoque ipse Hora coram me dicebat, quod omnes Hungari nisi ptismum Valachorum susciperent interficerentur, ita ut nullus quidem Hungarom in hoc principatu ... permansurus esset". Densuşianu, p. 149.

[73] De neînţeles relatarea lui Petruţă din act că Horea le-ar fi zis să dea ipoi lucrurile luate de la cei din Roşia. Va fi fost numai rău înţeles. Nici nu ii pomeneşte de aşa ceva nici unul din cei ascultaţi.

[74] „Habebat adhuc inter reliquos unum ex Vurs Szint Ilie alium ex Albâk uti referebat, altae staturae hominem, ambos capitaneos armis, framea, pistoletis, eoque rubro militari vulgo *Csăko* dicto posteriorem instructum, habebat praea *idem* Hora a latere 30 et quod superat selectos armatos viros, qui eundem ocumque iile pergebat comitabantur, et mandata eius exequebantur". Asculta-L făcută de magistratul oraşului Abrud, în 11 ian. 1785. Arh. Comisiei, II, i—789. Primul va fi fost poate celalalt căpitan care reuşise să le scape ţărani- la Bucium.

[75] Arh. Comisiei, V, 726—727.

[7S] Ascultările în Arh. Comisiei, V, 369—373, 377—379. „Neminem in peregrinis itibus vidi praeter unum corpolentum et altioris staturae hominem, qui Mitra

Şpanul cameral Alexandru Aron îl acuză pe Petruţă că el cu comnlicîi săi au tăbărît asupra casei judelui domnesc, i-au prădat toate bunurile, precum şi taxa fisco-dominală pe care au găsit-o la el, de asemeni registrul de repartiţie, chitanţele. Împreună cu Ion Oprea au aţîţat plebea din Mușca împotriva Fiscului, a ţinut-o în 'Cutezătoare nesupunere'[7]-

Ion Oprea, cantorul neunit din Mușca a auzit şi el, de la jude şi de la juraţi, că cei care nu se vor supune poruncilor lui Horea vor fi traşi în ţeapă în faţa casei lor şi casele vor fi arse. Ştie şi el de cele spuse de Horea, ca făgăduite de la împăratul, că dacă-i împlinesc poruncile, nu vor mai plăti taxe etc. Ba i-a şi oprit ca nimeni să nu mai plătească nimănui taxă sau dare restanţă.

Dumitru Man, jurat din Mușca, prădat luni de oastea lui Cloşca, 1-a văzut pe Horea miercuri dimineaţa. Adunase în această dimineaţă pe săteni ia capătul satului, unde le-a adus la cunoştinţă că s-a sfîrşit cu slujbaşii de pînă acum ai locului şi 1-a însărcinat pe căpitanul Toma Petruţa să fie cu toată grija, să pună pază bună, să pîndească să nu vină nici unguri nici soldaţi în sat. Sătenii şi ei, văzînd vreun ungur sau soldat, să tragă clopotele şi să răspîndească vestea şi în satele vecine, să se pună împotriva lor cu toată puterea, să nu-i lase să pătrundă în sat. Iar cine se va împotrivi acestei porunci va fi tras în ţeapă în faţa casei sale. Toma Petruţă 1-a încredinţat pe Horea de toate acestea, dînd mîna omului cu chivără roşie. El Man, ca jurat, văzîndu-1 pe Horea atît de pornit împotriva juzilor domneşti şi juraţilor a plecat de acolo. însoţind pe Horea el a văzut vreo 15—16 oameni, înarmaţi cei mai mulţi cu puşti, iar ceilalţi cu furci de fier şi cu securi. Mai ştie că a spus ca toţi nobilii, dregătorii comitatului, ca şi cei camerali şi domeniali să fie scoşi şi omorâţi, să fie puşi alţi dregători camerali, iar domeniali deloc, aşa oum nici nobilime ungurească să nu mai fie[78].

Lozincă relatată în chip asemănător şi de judele domnesc Ursu Ignat din Mușca, prădat şi el de oamenii lui Cloşca: el, Horea, va face să fie puşi alţi dregători[79].

Toţi şi fiecare să-1 urmeze din poruncă împărătească pe el. Să şteargă pe toţi domnii mari (magnaţii) şi nobilii şi să le prade averile — 1-a auzit pe Horea poruncind Gawilă Vasii din Mușca — şi amenințînd să le mistuie casa cu foc, iar pe ei, oare nu-1 urmează să-i spînzure[80]. Horea a vestit în sat că pe viitor nu VOT mlai fi unguri şi domni —• a înţeles simplu Onuţ Man[81].

Militari rubra (vulgo Kalpag) tegebatur quidem, at vestibus Valachicis induebatur, et ex sermone Valachus esse censebatur, qui tamen atractum Horja in publicandis suis praeceptis assidue secundabat". Ascultarea din 22 ian. 1785. Arh. Comisiei, V, 369—373.

[77] Arh. Comisiei, II, 785.

[78] *Ibidem,* V, 374—376.

[79] ..... dass kiinftig weder hungarische Edelleute noch Comitats-noch auch herrschaftliche Beamte mehr in Lande gelitten... und das er Hora erwurken werde, das andere Beamte eingesetzt". Din interogatoriul lui. Densuşianu, p. 150.

[80] Arh. Comisiei, V, 485—487.

[81] *Ibidem,* 470—471.

Am insistat asupra acestor amănunte şi variante a poruncilor lui >rea pentru că pe el în acte mai rar îl întîlnim dînd personal porunci ilţimii. Poruncile lui circulă mai obişnuit prin subalternii săi, sau nplu, răspîndite din gură în gură şi luînd felurite forme, după cum -au auzit sau înţeles fiecare. Dar atribuite lui sau împăratului.

De aici [a] pl[eoat cu] oamenii săi la Bistra — mărturiseşte gazda sa sii Maoavei[82]. Şi aci apar în liste trei păgubiţi. Ion Balea, Iosif Bucea Ion Bostan[83]. In Sohodol au căutat de moarte pe strîngătorul de dare ader Benta, dar nu l-au găsit, i-au prădat numai casa[84]. Horea a pus aci căpitan (sau căprari), în Bistra pe Ion Iobagiu, Todor Cotur, Flo-i Hostie (Răstei?), Petru Oidă Ţică, în Sohodol pe Avram Nariţă şi i Culdă. In Muşca, pe Ungă Toma Petruţă, apare şi David Onu rdu[85].

Un rol în prinderea lui Horea a avut aci şi Popa Toader Macavei L Bucium. Cel puţin îşi face merite deosebite după răscoală într-o ;iţie către comisarul gubernial (Mihail Brukenthal). El şi cu preotul al său din sat (Popa Ion) au fost mereu activi în cursul răscoalei, s^au jus primejdiei. Umblînd amîndoi prin Baia de Arieş, Sartăş, Brăzeşti liniştească poporul, numai cît nu şi-au pierdut viaţa, dacă n-ar fi ît cai buni. Scăpaţi de acolo şi ajunşi în hotarul lor, acolo doisprezece jîndeau cu lăncile să-i omoare, dar luînd-o pe munte în sus au fugit Abrud la episcop. întors acasă, numaidecît s-a gîndit să prindă pe Ho-, şi^a ridicat parohienii, a chemat în ajutor şi pe alţii din alte sate, care împreună l-au şi prins. Dar a venit Ionuţ Dandea, căpitanul lui rea, cu tatăl său, cu fraţii şi cu alţi complici, şi pînă cînd au sosit hu-ii din Zlatna, după oare a trimis, l-au eliberat, iar pe ©1 l-au luat la mă să-l omoare. S-a ascuns într-o mină a sa, a stat acolo un timp ie putea muri de foame, dar au aflat că se găseşte acolo şi a trebuit fugă noaptea, şi aşa a rătăcit mereu cu cei ai casei sale pînă cînd a tit miliţie mai multă[86].

Aşteaptă, firește, vreo recompensă imperială. Aşa şi Popa Ion care adresează şi el deosebit consilierului[87]. Iosif Kalmar, schimbătorul aur adevereşte la 10 iulie 1785 serviciile făcute de Popa Todor Nemeş nilia Macavei era nobilă), preotul neunit din Bucium, crîngul Valea ă şi a Popii Ion în liniştirea plebei furibunde[88].

S-a lămurit cu acest prilej şi cazul căpitanului „misterios", cu chi-î roşie, care a putut şi el alimenta presupuneri de amestecuri streine ■ăscoală. Cazul nu e decît o dovadă în plus, că totul s^a petrecut de-ţărăneşte, după cum deplin ţărănească e şi acţiunea lui Horea.

---

[82] *Ibidem,* **75—76.**
[83] *Ibidem,* nr. 684.
[a] Scrisoarea lui Efraim Egyedi **din 17 nov. 1784.**
[85] Densuşianu, p. 232—233.
[86] Arh. St. Sibiu, Acte Muz. Brukenthal 22e.
[87] *Ibidem,* 22o.
[88] *Ibidem,* 22f.

RĂFUIALA CU APARATUL ADMINISTRATIV SĂTESC

Dar în Munţi răfuiala era mai întinsă, şi mai ales după experienţa din Bucium. Aici furia ţăranilor nu se îndrepta numai împotriva nobililor şi ungurilor. Aici în genere nobilii nu erau domni pămînteşti, ci proprietari de mine sau dregători. Ungurii, care nu erau dregători, erau şi ei mulţi proprietari mineri sau mineri ori meşteşugari. Sfidau, ispiteau desigur bogăţiile oraşului în genere, ungurimea care le stăpînea.

Ura se îndrepta însă cu deosebire împotriva aparatului domenial, împotriva bogăţiilor cumulate, din munca minieră, dintr-o fiscalitate excesivă, din nesfîrşitele abuzuri care se practicau în toate sensurile şi cu prea puţin control. Se îndrepta împotriva aparatului comrtatens care se suprapunea cu un alt noian de asupreli şi abuzuri. Dar cum acestea erau mai puţin accesibile, se găseau apărate la Zlatna, la Aiud, aparatul subaltern era mai la îndemână, i se cunoşteau mai bine abuzurile. Ura se îndreaptă astfel ddrect împotriva aparatului subaltern, românesc, colaborator de voie sau de nevoie al celui suprapus. Mai ales după ce Horea, venind de la Viena, le demonstra ţăranilor că taxele şi dările „legale" însăşi erau abuzive, că împăratul nu ştie de o mulţime de taxe şi de dări, pe care le-au aruncat în sarcina lor numai domnii şi dregătorii. Se îndrepta împotriva juzilor, gornicilor, adesea mici satrapi care mulţi le intrau în voie celor mari şi abuzau şi ei sub pavăza lor. Iar acum erau un abuz însăşi taxele stabilite. Mai mult, juzii, gornicii mai erau şi organe executive ale micilor penalităţi, ale delincventelor de orice natură, fie faţă de comunitate, fie faţă de domeniu sau de stat. Sancţiunea trebuia să cadă necruţătoare în acest moment şi asupra lor. Şi, firește, trebuiau ridicate, activate satele, combătuţi opozanţii, mobilizaţi neîncrezătorii, pasivii, prin persuasiune, prin ameninţări, trebuiau înlocuiţi juzii, juraţii, gornicii sancţionaţi sau necorespunzători acum. Satele trebuiau organizate pentru luptă, trebuiau aleşi sau numiţi conducători, căpitani, căprari, prin care să răspundă la chemare.

Această sarcină aci şi-o luă asupra sa Horea însuşi. începutul se făcu chiar din Cîmpeni. Aci ţăranii, după ce au spart casele spânului şi schimbătorului de aur, au prădat şi casele juzilor şi gazdelor mai bune — scrie Iosif Gillyen. Horea, după obiceiul lui, pe juzii şi pe gornicii prinşi îi trimite legaţi la Albac. Şi operaţia va continua tot cursul răscoalei. Un nou val de răzbunare va aduce a doua invazie a Cîmpenilor. Şi răfuiala va continua şi după aceea. Listele prădaţilor numesc mulţi juzi, gornici, strîngători de dare şi de taxă, crîşmari domneşti. Vor fi sancţionaţi şi disidenţi sau împotrivitori, oameni contraservind cauza. E o acţiune întinsă, greu de reconstituit, greu de cronologizat. Mărturiile, depoziţiile sînt confuze, evazive, interesat tăinuitoare. Acţiunea însă e evidentă în termenii săi, în rezultatele sale, în listele de pagube. Poruncile lui Horea sînt şi ele reţinute adesea indirect, din propagarea lor orală, variabile, date de el sau în numele lui, dar în fond aceleaşi. Reţinem în continuare mărturia lui Ursu Uibaru sau Vasile Ursu din Vidra, gornic pe lîngă şpanul domeniului de sus, Alexe Intze din

npeni, care a fost pe urmă căprar şi căpitan, şi prezent în răscoală mai multe părţi. Ascultat mai tîrziu după ce va fi prins, el arată, jrej'Urările în care 1-a silit Horea să-1 urmeze. A venit — spune el Ursu Nicula, conducătorul tuturor, cu căpitanii săi Giurgiu Crişan şi Cloşca din Cărpiniş, precum şi cu Nuţ Todea a lui Ţilă din Rîu re în Cîmpeni, unde au prădat casa şpanală. Horea, sub cuvînt că el «ru a ajutat pe şpan să fugă a pus să-1 lege şi 1-a ţinut legat toată j. L-a dus apoi la Piatra Vidrii, unde 1-a iertat silindu-1 să urmeze LţimiJe sale. L-a jurat pe crucea lui .aurită pe oare zicea că o are de mpăratul, după felul românesc, pe sfîmta treime şi aşa mai departe. •ea zicea că are poruncă de la împăratul, că pînă cînd nu vor să ilice rezoluţia împăratului să se ridice împotriva domnilor, pe cei ; se împotrivesc să-i omoare, pe cei care nu (-oare nu-i omoară babil) să-i lege ca să-i ducă la Viena (!), iar averile lor să le prade. oare nu va veni va fi tras în ţeapă, iar oasa-i va fi aprinsă :opiii lui. Spunea că nu se vor linişti pînă cînd nu se va hotărî dare 2 florini (!) de cap, taxa urbarială nu va fi ştearsă şi nu se vor une numai doi stînjeni de lemne de fiecare, căci darea, taxa capului, t urbarială nu sînt impuse de împăratul, ci numai de magnaţi şi iii. Arătînd mulţimii crucea, zicea că nici soldaţii nu se vor ridica otriva lor, ba mai curînd le vor veni în ajutor[89].

întrebat fiind care era scopul lui Horea, Ursu Uibaru mai dă şi amănunte. A auzit vorbindu-se prin popor că Horea a publicat că gii domeniului Zlatnei plătesc împotriva rînduielilor împărăteşti ac-:entia la dare. Tot împotriva rînduielilor împărăteşti dau şi taxa, ftînjenii pentru conuri Camera nu-i plăteşte cum hotărăsc rînduielile frăţeşti. Deşi înălţatul împărat a dat porunci să fie uşurate aceste taţi, domnii nu îngăduie ca ele să şi treacă în faptă. De aceea s-a arat mulţimea sub conducerea lui Horea să pustiiască pe unguri >tul[90].

După o altă versiune Ursu Uibaru, ascultat, da drept motive ale >alei accrescentia, taxa cameralăşi plata nedreaptă a stînjenilor pe .a topitoriilor, pentru uşurarea cărora s-a dat rezoluţia împăratului, iomnii n-au vrut să o execute. Pentru ce poporul sub conducerea lorea s-a conjurat spre nimicirea ungurilor, jurămîntul la care şi el ru a fost silit. El a vorbit la Cricău (!) cu vicecolonelul Schultz în •ana fiului lui Horea. Ceea ce au cerut, după instrucţia lui Horea, a ca înainte de toate să le fie extrădată rezoluţia împăratului, nu-aşa se vor linişti. Horea a avut in concreto 50 de căpitani, care ca distinctiv purtau fiecare hîrtie albă în pălării *(in Pileis)*. Iar L Nuţ din Mihăleni spune că judele satului şi preotul au avut po-i pentru nimicirea domnilor pămînteşti şi că popii au publicat lo-rilor poruncă în scris să dea de fiecare casă un om, cei care nu

[1] Ascultarea preliminară a lui Ursu Uibaru, din 22 nov. 1784. Arh. Comisiei, — 36l.Continuarea ascultării din 24 nov. *Ibidem,* V, 360.

se vor supune vor fi traşi în ţeapă[91]. Tezoiurariatol ştia că Uibairu e din Neagra, din hotarul Vidrei[92].

„Poruncile" se propagă, se adaptează mereu, sînt mereu active. Avram David din Vidra aţîţa poporul ca pe juzi şi juraţi ori să-i omoare, ori să-i ducă legaţi la Horea[93].

Gheorghe Toader al lui Gheorghe, ascultat în Abrud la 2 ianuarie 1785, mărturiseşte că Horea le-a publicat că porunca împărătească dată lui de împăratul e ca să ucidă fără milă tot neamul unguresc. Că voia împăratului e ca tot neamul unguresc să fie şters din tot principatul, pentru feluritele lui excese, pentru că darea, taxa dominală şi toate veniturile obşteşti le-au mîncat singuri dregătorii în paguba împăratului. Că după stingerea ungurilor toate pămînturile lor se vor împărţi între neamul românesc. Le-a mai spus că de acum încolo nu trebuie să mai facă deloc stânjeni pentru Cameră. Că şapte ani naţia românească nu trebuie să mai plătească nici o dare (contribuţie) regească. Şi după ce au trecut cei şapte ani, nu trebuie să plătească sub acest titlu decît 1 florin nemţesc şi 20 creiţari. A publicat aceste porunci mulţimii adunate Horea avînd alături pe Cloşcuţel *(Kloskutzel)* şi un ungur ascuns în haine româneşti (cine să fi fost nu ştie) care locuia în casa lui Petru Nicula din Rîu Mare, la Albac[94].

Ascultat mai departe în aceeaşi zi spune că Horea buciuma pe cărări, pe văi aţîţînd, adunînd poporul sub ameninţarea cu pedeapsă de 500 de florini şi cu tragerea în ţeapă, să prade casele tuturor ungurilor, dregătorilor, subalternilor lor, juziilor şi juraţilor, pe juzii şi juraţii prădaţi să-i ucidă împreună ou ungurii[95].

Iacob Todea din Vidra aţîţa poporul să se adune sub pedeapsă de 500 de florini. In Rîu Mare şi în Gura Arăzii striga în gura mare că e porunca împăratului ca din fiecare casă să iese oameni să pustiiască, să omoare pe juzi şi pe alţi slujbaşi sătesti, precum şi pe locuitorii din Abrud şi Roşia[96]. Mihailă Todor din Rîu Mare buciuma „pe dealuri şi pe văi", poruncile lui Horea, chema poporul, sub pedeapsă de 500 de fiorini şi tragerea în ţeapă, să prade casele tuturor ungurilor, dregătorilor, juzilor şi juraţilor, să le prade averile, să omoare pe juzi şi pe unguri[97].

Sau după o altă versiune a mărturiei lui: Prin căpitanii săi Gheorghe a Popii Nistor, Ion lui Nistor şi Niculae Tulea din Rîu Mare, Horea le-a publicat ca neamul românesc să se ridice împotriva ungurilor sub pedeapsă de 500 de florini şi tragerea în ţeapă, cei care-i omoară toate pămînturile lor să le împartă între ei. Le-a mai publicat că dare împărătească nu trebuie să plătească mai mult de 1 florin nemţesc şi 20 de creiţari[93].

---

91 Kemeny, *Hora Porhada 1785,* p. 57—58.
92 Tezaurariat, 1784, nr. 1305.
93 Condamnarea lui, Mike, *Az Olăhokrol,* p. 206.
94 Samuel Martzi sau Alexandru Chendi. **Acte vieneze, III, nr. 50.**
95 *Ibidem.*
96 Mike, *Az Olăhokrol,* p. **183.**
97 *Ibidem,* p. 166.
98 Acte vieneze, **III,** nr. 58.

După ce a trecut prin Abrud şi Roşia, Horea a luat drumul Arie-
lui, spre Albac, să ridice satele şi să pedepsească pe juzii abuzivi.
In Vidra Horea şi Cloşca apărură împreună. Ţăranii ridicaţi loviră
i crunt înainte de toate pe fostul jude Vasilie Goia. Legat, îl aruncară
pe stînca numită Piatra în prăpastie şi-i prădară casa şi averea". Mai
ădară după lista pagubelor, acum sau pe parcurs, pe încă 12 juzi sau
;ti juzi domneşti, crîşmari domneşti şi pe alţii. Şi mai lungă e lista
celor loviţi, acum sau pe parcurs, în Rîu Mare,
:lusiv în satul lui Horea, în Albac, respectiv în Arada[100]. Numele celor
jubiţi se ridică la 23. în lista clădirilor distruse şi prădate apar 24.
'fruntea listei e judele domnesc Macavei Bota de oare se face mult caz
răscoală. Au fost păgubiţi de asemeni juzii domneşti Ion Corcheş,
tru Bodea, fostul jude Ursu Bodea, fostul gornic domnesc Vasilie
■istea, juratul şi gornicul domnesc Petru Hiristea, crîşmarul dom-
x Anghel Bîlc. Mai crunt au fost sau vor fi loviţi strîngătorii dării
ntributionis collectores): Ion Oneţ, Demian Vîţu, Simul Burz,
eorghe Zehuţ. Demian Vîţu[101] e ucis de Ion Mariş şi complicii săi,
iul Burz fostul strîngător va fi omorît mai tîrziu (9 ianuarie). Per-
al au putut fi loviţi mai puţin, au fugit la timp. Era fugit şi Macavei
a. Horea îl urmărise şi pe el, dar el izbutise să fugă peste munţi, spre
?din, îmbrăcat într-o haină militară[102].
Desigur s-au făcut şi alegerile sau numirile de juzi, juraţi, gornicl
locul celor alungaţi. S-au ales, s-au numit şi căpitani, căprari. în
pte apar multe nume, din Cîmpeni, Vidra, Rîu Mare, Secătura, Al-
Scărişoara[103]. Care au fost ridicaţi acum, care pe parcursul răscoa-azi
nu se mai poate stabili. Mulţi însă au fost desigur ridicaţi acum, ui
de mulţi sub ochii lui Horea.

[99] Inventarul averii rămase de pe urma lui Vasile Goia, cel ucis, ni-1 arată situat: 10 galete şi 3 mierţe arător, 31 care fînaţ, 2 boi de jug (restul vitelor de răsculaţi), casă cu boltitură de piatră, cu două grajduri, cu „casă" de cu pomi fructiferi de 300 florini, 5 mori (evaluate la 400, 210, 600, 300, 140 flo- Evaluarea averii se ridică la un total de 3 675 florini. Of. minier, 1785, 34. Tezaurariat, 1785, nr. 760.
La 1 decembrie provizoratul va propune să nu se mai continue investigaţia triva lui şi a fiului său, mai ales că el legat de mîini şi de picioare a fost :at de pe o stîncă înaltă, crunt zdrobit fiind, „căzînd victimă turbării nete-zi sale naţiuni răsculate". Şi altfel ei se împăcaseră cu satul (!). Of. minier, nr. 1682.

[100] Sub numele de Rîu Mare se cuprindeau atunci toate satele de azi de pe (Arieşul) Mare, Secătura, Neagra, Scărişoara, Gîrda, Arieşeni, Albac, Arada, şi Ponorelul.

[101] în lista celor ucişi: Dumitru Vîţu. Arh. Comisiei, nr. 683.

[102] Scrisoarea lui Efraim Egyedi din 17 nov.

[103] Din Cîmpeni: Toader Berindei, Toader Şoică, căpitani numiţi de Horea. ridra: Petru Goia căpitan numit şi jurat de Horea, Iacob Todea căpitan mare ^Horea, Toma Gligor, Pavel Bocu, Tulea Nicula, Petru Nicula. Din l'onorel: îrtan căpitan numit de Horea cu diplomă (!). Cel puţin aşa se afirmă *(Hic* furtan Iuon, *qui per Diploma Horaianum constitutus est Capitaneus, cui in Litteris cessionales Horaianae elargitae sunt),* Ilie Bursu, Filip Drăgoi. ecătura: Ursu Joldeş. Din Rîu Mare: Florea Juncu Nicula, Nuţu Todea al lă, Todor Lazăr. Din Albac: George al lui Nistor, Gheorghiţă Nicula preot. :ărişoara: Niculae Pleşa, Vasile Giurgiu, Niculae Tafe, Igă Crîngul. Densu- p. 232. Şi vor mai fi fost şi alţii.

PE ARIEŞ IN JOS. SPRE TURDA, SPRE CLUJ

De la Baia de Arieş, unde oastea răsculaţilor se rupse în două, o parte desprinsă din oastea lui Cloşca, o luă mai departe pe Arieş în jos, spre Trăscău, spre Turda. Grupul, după mărturia unui iobag, era de vreo 300[1]. încă în 9 noiembrie ţăranii sculară satele Sălciua de Sus şi Sălciua de Jos, acum în comitatul Clujului[2], şi prădară curtea lui Sigismund Torotzkai din Sălciua de Jos. Miercuri, în 10 noiembrie sosiră „cu mare mulţime" în Bedeleu. în fruntea lor venea soldatul „licenţiat" Ion Bercea din Sălciua, în pieptar alb şi cu un pistol în mînă, vestind în gura mare porunca împăratului. Căută mai întîi pe juzii satului, pe cel nou şi pe cel vechiu, care se numeau Gavrilă Flentea şi Ion Domşa. Amîndoi porniră îndată cu juraţii prin sat, vestind şi ei la rîndul lor că e porunca împăratului să se ridice un om din fiecare casă, să meargă cu mulţimea să prade curţile domneşti; celui care nu va merge îi vor pune foc la casă, iar pe el îl vor trage în ţeapă în faţa casei sale. Popa Gheorghe, preotul satului, trase şi el clopotul de la biserică în semn de alarmă şi tot satul se ridică. Cîţiva bătrîni încercară cu vorbe înţelepte să-i oprească, dar mulţimea îi alungă cu înjurături. Se năpustiră asupra crâşmei lui Gaspar Torotzkai şi o dărîmară din temelii, luară grîul venit din vamă de la moară. Şi-apoi o parte trecură în satul vecin Vale.

Şi în Vale, Ion Bercea se duse mai întîi la jude, zicîndu-i să scoale tot satul să meargă cu el pentru împlinirea poruncii împărăteşti. îl încredinţa că în urmă mai vin două oşti mari, cu două steaguri şi ameninţă cu pedeapsă de 500 de florini, dacă satul nu se va ridica. Părerile şi aici se împărţiră. Judele cel vechi, Todor Şandru şi preotul satului sfătuiră pe ţărani să nu plece, căci — ziceau ei — „împăratul dacă ar fi poruncit un lucru ca acesta, l-ar fi dat în seama caftanelor lui, care ar veni cu alte semne, n-ar pustii şi arde ca aceştia". Judele cel nou însă sculă tot satul, fără să ţină seama de vorbele lor: „doar cătana aceea — zicea el — nu umblă cu prostii!". Distruseră, după ce au pus pe crîşmar să se mute, crîşma lui Iosif Torotzkai. Distruseră şi fierăria lui Sigismund Torotzkai şi apoi plecară cu toţii asupra curţilor din Sîngeorzui Trăscăului.

în Sîngeorz ajunseră în aceeaşi zi de 10 noiembrie, spre seară.

Veştile despre apropierea răscoalei ajunseră şi aci, firească, mai devreme. Le aduseseră mai ales ţăranii care fuseseră la tîrgurile din Cîmpeni Şi din Abrud. Iobagul Ni cula Mărie, venit şi el de acolo, cu trei zile

---

[1] Arh. St. Cluj, Arh. judeţului Turda, 1784, dos. 654.

[2] După împărţirea iozefină a ţării în 11 comitate, comitatul Cluj cuprindea Partea apuseană a comitatului Cluj *(Circulus Kolos Superior),* jumătatea apuseană a comitatului Turda cu oraşul Turda *(Circulus Torda Inferior)* şi scaunul secuiesc al Arieşului, şi avea sediul la Cluj. Comitatul Turda cuprindea partea răsăriteană a comitatului Turda *(Torda Superior),* restul comitatului Cluj *(Kolos Inferior),* cercul Dobîca de Jos şi districtul Bistriţei, şi avea sediul la Reghin.

aints povestea la crîşmă oum pustiesc aceia peste tot locul averile şi îşmele domneşti, oum chinuie şi omoară pe domni, pe dregători, pe zii domneşti şi pe gornici. Prevestea că nici trei zile nu vor trece şi ir fi în Sîngeoţrz. Cum se şi întîmplă. Singeorzul mai ales nu putea să)seascâ din gîndul răsculaţilor, aici erau doar curţile domneşti ale failiei Torotzkai, stăpînitoare a mai multor sate.

Iobagii satului erau în majoritate unguri. Dar aceasta nu era un ativ ca teama stăpînilor să fie mai mică, fugiră la timp, rămaseră doar egătorii şi personalul să le apere, împreună cu iobagii, curţile şi avu-1. Dregătorul contelui Sigismund Torotzkai trimise în Munţi pe haidu-■1 Gheorghe Popuţa zis Cătană, iobag din Vale, să afle ce fel de oaeni sînt aceia şi cu oe gînduri vin. Gheorghe Cătană — după cum înşi povesteşte — în drum se întîlni cu soldatul din Sălciua şi cu oaenii lui. Dete apoi peste o altă ceată de ţărani care-1 luară la între-,ri, descosîndu-1, printre ghionturi, dacă e român adevărat şi dacă ţine ei sau nu. Şi ca să se încredinţeze mai bine că este şi ţine cu ei, neînd altă cruce la îndemînă, îl jurară pe un tîrnăcop. Sosind miercuri ainte de amiazi, pe la nouă ceasuri, în goana calului, cu pălăria spintetă, abia ţinîndu-şi răsuflarea începu de zor să povestească ceea ce vase şi auzise, umplînd curînd tot satul cu mulţimea veştilor sale. Erau re de care mai alarmante şi, brodate de fantezia sa, luau alte şi alte rme, de cîte ori le povestea. Ba oă în curînd va sosi Horea cu porunca ipăratului şi cu trei steaguri în frunte, cu cîte un bumb de aur în rf fiecare; cătanele care vin au arme şi chivăre cu pajură de aramă care stă scris „euruţ", să-şi ascundă cine ce are şi să fugă pe unde iaite, căci vor prăda şi pustii pe toţi domnii şi pe toate slugile dom-■şti! Ba că în frunte vine chiar fratele împăratului, cu care el însuşi vorbit; vine cu atîtea cătane de nu le mai poţi număra; acum e pe ieş în sus, iar joi va prinzi în Sîngeorz; pe români i-ia trimis înainte isprăvească cu prăzile pînă cînd va sosi el cu ostile sale; de aceea ie nu se va da de partea românilor care vin, sau se va pune împotriva lor, va fi tras în ţeapă pe.vj.oc. Mai ales cătanele împăratului se tiimbă în fel şi chip. Ba că sînt îmbrăcate în tundre negre şi nădragi 3i; ba că sînt în cămăşi roşii şi cu cruci de aur în piept, iar în frunte . un steag roşu şi unul alb; ba că au pieptul îmbrăcat în fier, poartă jură cu cruce pe chivără şi pene acoperite. Sînt cită frunză şi iarbă, a de multe de abia le mai ţine pămîntul. Nici nu ştie ce sînt, turci, tari sau muscali, căci româneşte nu vorbesc. Ei i-au spintecat şi lui iăria. Cînd vor veni, ţăranii la toţi vor trebui să le dea de mîncare şi minări. Pe un ungur îl speria: „numai afară din sat, că acuş aici om ari cu toţii"[3].

Cu acelaşi fel de veşti se duse, firește, şi la curte, de unde a fost imis. Se adunară aci să le asculte prefectul curţii, judele domnesc, eotul reformat. Sosi apoi şi preotul unitarian Ştefan Sârdi. începură

[3] Ascultarea a 33 de martori. Arh. comitatului Turda, 1785, dos. nr. 1060. Exise din ea, cu traducere românească. D. Prodan, *Răscoala lui Horea în comitae Cluj şi Turda,* Bucureşti, 1938, anexa 13.

să se sfătuiască — relatează acesta — ce-i de făcut. El propuse prefectului să ridice Trăscăul şi Sîngeorzul şi să reziste. Careva zise: „ar fi bine să ne putem bizui pe credinţa poporului". Şi iarăşi el: „dacă-i să ne împotrivim la aşa mulţime apoi să ne împotrivim pe viaţă, pe moarte, căci altfel va fi vai de noi". „Să ne încărcăm puştile" încheie judele Czâpări şi se împrăştiară care încotro, să-şi ascundă fiecare ce poate. Dregătorii apoi nu se mai bizuiră pe nimeni, fugiră şi ei înainte de sosirea răsculaţilor. Pentru apărare nu mai (rămaseră decît slugile şi iobagii, „picioarele fără cap" —■ cum se exprimă mai apoi preotul unitarian.

Juzii satului, oare erau şi ei amîndoi unguri, erau în mare încurcătură, nu ştiau ce să creadă. Auzind însă pe toată lumea vorbind că aceia vin cu ştirea şi porunca împăratului, pînă la urmă se lăsară şi ei antrenaţi de teama că poate răsculaţii vin într-adevăr cu porunca împăratului, şi atunci decît să ridice satul împotriva lor, e mai cuminte să se supună poruncii. Se convinseră şi mai mult după ce şi juratul, pe care-l trimiseră în calea lor, spre Bedeleu, se întoarse cu veşti la fel, şi după ce mulţimea ţăranilor veni cu aceleaşi vorbe.

Aşa, eînd flăcările crîşmei din Vale a lui Iosif Torotzkai se înălţară în zare şi apoi, spre seară, românii se iviră pe munţi, abia cîţiva se mai gîndiră la împotrivire. Ca să renunţe şi aceia. Nu se mai traseră nici clopotele în semn de primejdie, cum era obiceiul — învăţătorul unitarian spune că a fost oprit de jude — şi nu se mai dădu nici o poruncă de împotrivire, n-avea cine să o mai dea.

Românii intrară cu mare zgomot, strigînd porunca împăratului. Trupa, îngroşată cu ţăranii din satele apropiate, se ridica la vreo 600 de oameni. Erau înarmaţi cu armele ţărăneşti obişnuite, cu securi, furci de fier, lănci, bîte, îmblăcii, dar şi cu cîteva puşti şi pistoale. In frunte venea acelaşi Ion Bercea din Sălciua, care drept poruncă împărătească îşi arăta biletul său de concediu şi ameninţa ba cu pedeapsă de 80 de florini, ba cu tragerea în ţeapă pe cei care nu se vor supune poruncii.

Invadară mai întîi curtea văduvei lui Francisc Torotzkai. Şi-apoi curţile baronilor Gaspar şi Iosif Torotzkai, curtea contelui Sigismund Torotzkai, cel mai important domn pămîntesc de aci. Vreo două slugi domneşti încercară să le ţină calea la poartă, începură să strige „tolvai!" (hoţii) şi să îndemne pe iobagi să se ridice împotriva lor. Dar nimeni nu se ridică. Cîţiva iobagi din vecinătatea curţii — spune unul din ei — se gîndiră un moment să sară în ajutor, dar tot ei socotiră că e mai bine să asculte sfatul paterului David, care le zise: „Să plecăm noi de aici, că aici nu-i de stat... aşa se petrec lucrurile în toată ţara. Dacă am şti de bună seamă că nu vin cu porunca împăratului, ne-am pune împotriva, dar cine ştie? Să ne ţinem măcar viaţa".

Mai mulţi dintre iobagi însă nu statură la îndoială, se amestecară îndată printre cei veniţi. Chiar din slugile curţilor. Bucătarii lui Iosif Torotzkai, Savu Bercea şi Pascul Bunea, de pildă erau printre cei mai înverşunaţi prădători. Pascul Bunea le ieşise în cale încă înainte de a intra în sat, şi îi călăuzi apoi peste tot prin curtea domnească. Ungurii unii se abţinură, alţii ezitară. Unii se amestecară în învălmăşeală, căci „a venit vremea curaţilor" — ziceau şi ei. „Haidaţi că niciodată nu vor mai

domni în Sîngeorz, aşa a poruncit românilor împăratul să stârpească 3 toţi domnii" — îi chema Kovâts Istok, care prăda împreună cu neistă-sa. Libertinul Samuil Szilâgyi prăda şi el împreună cu tatăl său, artorul i-a trimis vorbă să se poarte bine cu răsculaţii, altfel nu-i va bine. Sigismund Borbely a fost văzut spărgînd crîşma sau ospătăria ; piatră a lui Sigismund Torotzkai. Sigismund Szâsz bătea şindrila de *î* crîşmă, rupea uşi, ferestre, căra vinul din crîşma domnească. Laslau Hadnagy, obişnuit cărăuş, forţa împreună cu românii gratiile de fereastra bărbieriei care era aci, ducînd şi el fiare. Atunci cînd un igur le-a cerut românilor să-şi arate dreptăţile, dacă umblă cu porunca apăratului să o arate, Hadnagy i-a zis să le dea pace, să nu-i întărite ici va fi rău de el, n-ar face-o ei dacă n-ar avea porunca împăratu-i[4]. Juzii îşi făcură şi ei datoria poruncită. încă de seara cutreierară utul, îndemnînd pe iobagi la împlinirea poruncii împărăteşti, la care ţăinii sosiţi mai adăugaseră şi ca fiecare gazdă să pregătească cină şi loc 3 dormit pentru câte trei inşi, precum şi cîte un lămpaş pentru pradă, ar nu fu mare nevoie de găzduire, de mîncare se găsi din belşug la irţi, noaptea cei mai mulţi fură ocupaţi cu prada şi dormiră pe apuite.

In furia lor ţăranii nu mai lăsară nimic întreg. Printre strigăte, intraturi, sparseră cu securile porţile, invadară casele, distruseră, prădară tot ce le căzu în oale: uşi, ferestre, mobile, vase, bani, luoruri scumpe. L casa lui Sigismund Torotzkai scoaseră pînă şi pietre din zid. Ba iii, diacul Lupu Deac din Sălciua şi cu alţii se urcară şi pe acoperiş: iţeau cu furie şindrila. După ce obosiră voiră să pună foc casei. I-au wit numai ţăranii din sat, sub cuvînt să nu ia foc tot satul. Arhiva failiei o arseră în mijlocul casei. Goliră cămările. In pivniţi sparseră iţile mai mari pe care nu le putură mişca, se căzneau să rostogolească >re case pe cele mai mici. Şi băură, firește, din belşug. Luară pe apuite vitele, bivolii din grajduri, porcii din cotețe, oile de pe cîmp. Imirţiră pe puteri turma văduvei lui Francisc Torotzkai. Pe călugărul inorit David, confesorul curţii îl urmăriră pînă prin pădure, îi luară aista de piele de viezure, ascunsă în fugă sub o claie de fîn, în care *r&a* mai mulţi bani, un ceas de aur şi alte lucruri.

Prada continuă şi în ziua următoare, pînă seara, cînd apărură nutrii din Aiud. Ţăranii cărară toată noaptea, la lumină de lumînări, de mpaşe, cu braţele, cu sacii, cu vedrele şi cu ce puteau bucatele din îmbarc, vinul din buţile sparte, bunătăţile din cămări. Cei din sale vecine îşi umpleau traistele, desagii, îşi încărcau caii. „Pagubele intelui Sigismund Torotzkai trec de 80 000 de florini — scrie Paul Boer, irnis şi el deodată cu husarii la Sîngeorz — în viaţa mea n-am văzut o *adă şi un prăpăd ca acesta; în pivniţă umblam în vin pînă la genunchi, casă n-au lăsat nici măcar un cui, toate scumpeturile, mesele sculp-te, scrinurile, scaunele, uşile, uşciorii, în aşa hal i le-au zdrobit că nu ai puteai alege din ele nici măcar o scîndură de trei degete"[5].

[4] Arh. Comisiei, V, 853—865.

[5] Scrisoarea lui Paul Boer către fratele său, dată din Aiud, 14 nov. 1784. >Pie în Arh. Istorică, *Collectio menuscriptorum C. J. Kemeny,* tom. XVI, *Hora*

Nu avură altă soartă nici bisericile.

In curtea baronilor Gaspar şi Iosif Torotzkai prădară capela roma-no-catolică. Loviră mai ales biserica reformată din apropierea curţii lui Sigismund Torotzkai. Poarta închisă o sparseră cu securile. Pe un ungur, care sta de pază, careva îl lovi de vreo două ori ou muchea securii, că îşi pierdu graiul. Sparseră apoi uşa bisericii şi năvăliră înlăuntru. Nimiciră cu patimă mobilier, cărţi, odăjdii, ustensile de cult. Scoaseră şi ramele de la ferestre. Simion Bogolia, fostul jude domnesc din Sălciua îmbrăcă în batjocură haina preotului, iar Lupul Deac, diacul din Bedeleu îşi puse în cap mitra preoţească. Alţii loviră casa preotului reformat, Gabriel Farczadi Nagy, îi sparseră uşile, şi-i prădară totul. Ii ruinară şi zidul casei. Cărţile i le tăiară, -rupseră, călcară în noroi. Mai târziu cînd cere să fie despăgubit şi le evaluează la 900 de florini. Soţia îi scăpă, după spusele unora, în hainele unei femei din sat. Cu greu scăpă şi preotul. După ce reuşi să se strecoare printre ei cu viaţă, fugi la un ungur din apropiere, se ascunse în coteţul porcilor şi se acoperi cu fîn. Şi-apoi cînd la unul cînd la altul din credincioşii săi. îl căuta de zor şi Ion Jărai cel tînăr să-l dea pe mîna românilor, căci — zicea el — aşa s-a legat faţă de ei. Ungurul la oare îl căuta aducîndu-i aminte că şi el e calvin ca şi preotul, strigă că el acum nu mai e nici calvin, nici papistaş, nici unitarian, ci „curat" (cruciat). Preotul nu se mai ivi decît în ceea-laltă zi, cînd veniră soldaţii.

Pustiiră şi casa de alături a învăţătorului reformat.

Imaginea prăpădului din biserica şi parohia reformată ne-o dau iobagii înşişi, martorii lui oculari: ... „uşa bisericii reformate au spart-o fiarele şi zăvoarele de pe ea le-au dus, amvonul şi băncile din biserică le^au tăiat în bucăţi, padimentul l-^au săpat, lada bisericii au spart-o şi au dus tot din ea" — spune iobagul Petru Szakâts. La care tatăl său mai adaugă: „Preotului i-au prădat grîul, vinul, slănina, hainele, albiturile, cărţile, lăzile, i-au luat fiarele şi ţîţînile de la uşi, 'trăsura i-au făcut-o ţăndări şi i-au dus fiarele. Ferestrele casei, uşile, cuptoarele, mesele, paturile, scaunele şi tot ce-au găsit în pivniţă aşa i le-au prăpădit, de nici în casă, nici în pivniţă n-a mai rămas nimic întreg". . A

Pe deal prădară biserica şi chiliile călugărilor franciscani, le goliră pivniţa şi cămara. Un ungur, după mărturia unui iobag, ar fi îndrăznit să se pună împotriva cu securea, dar, fireşte, nu putu să-i oprească. Vizitiul călugărilor pe semne încercă şi el să se împotrivească, căci fu tîrît de ţărani în uliţă, unde în genunchi trebui să-şi implore viaţa. Ion Jărai nu lipsi nici de aci. Venind cu mulţimea trînti cu piciorul uşa abatelui, intră cu pipa în gură, lăudîndu-se că are sub poruncă trei companii. Doi unguri l-au şi lovit pentru neruşinarea lui şi l-au scos din casă — se afirmă în judecata lui.

1784, p. 74—78. Gabriel Foszto, un alt martor, descriind prăpădul exagerează pagubele lui Sigismund Torotzkai la un milion de florini! *Ibidem,* col. Mike, *Az Olăhokrol,* Supliment, p. 151—154.

[6] Din ascultarea martorilor anexată la procesul iobagului Nicula Plitan din Bedeleu, Arh. St. Cluj, com. Turda, *Biinfenyito Perek* 1785, dosar 1307.

Biserica unitarienilor ar fi salvat-o iobagii unitarieni care erau »rintre răsculaţi[7]. Dar şi la preotul unitarian a venit Simion Bogolea cu in fost soldat fără un picior, cu unul care se numea căprar şi cu alţii, oi, după prădarea curţilor, să-i dea porunci. Aceştia — după mărturia ireotului — înainte de toate începură să-1 descoase dacă nu cumva ascuns, acasă sau în biserică, lucruri de ale curţii? li sfătuiră să le ea de bună voie, căci altfel îl vor pune să jure şi va fi rău de el. P-reoul tăgădui şi ei îl crezură pe cuvânt. Apoi unul îi zise: „Tu eşti popa atului, să dai de ştire ungurilor: 1) să nu facă larmă la noapte, căci alt-2I va fi rău de voi; 2) cînd vom pleca de aici mai departe să vină un m ou noi de fiecare casă". Prima dorinţă preotul, de teamă, făgădui j le-o împlinească. La a doua însă îndrăzni să-i întrebe dacă pot rate vreo poruncă? li răspunseră că dimineaţă va fi aci şi porunca, la căpitanul lor care vine din urmă.

Ţăranii începură să pătrundă şi în tîrgul, unguresc, Trăscău. Unui ngu'r, care le ceru să vadă porunca împăratului, îi arătară securile în ic de poruncă. începură să prade crâşmele domneşti, tăiară un porc 3 al lui Sigismund Torotzkai descoperit în moara domnească. Prădară isa văduvei Friderik şi pivniţa medicului Iosif Literatus, pe care, se)une, îl căutau să-1 omoare. Leagănul, din care mama abia îşi smtilise copilul, îl tăiară ân bucăţi -cu securile[8]. Mai atacară şi oasele cîtor-*I,* spun mărturiile, care dădură semne de împotrivire. Era numai un .ceput, oare se curmă şi el cu venirea soldaţilor.

In Sîngeorz, în schimb, prăpădul fu deplin. Toată noaptea şi ziua ■mătoare o petrecură în distrugere, pradă, chiote, beţie. Ţăranii se demnau unii pe alţii, se întreceau în activitate. Lupu şi Ursu Roancea n Brăzeşti se dădeau căprari *(decuriones).*

Savu Mihalcea din Bedeleu a fost auzit strigând să se ridice toţi ături de Horea, sub pedeapsă de 500 de florini[9]. Soldatul invalid aftei Tolan din Buru, umbla înarmat, cu mai mulţi, care îl făcuseră prar; se lăuda că are 50 de oameni sub poruncă. Lupul Deac, diacul unit din Bedeleu, se răstea la '.un ungur că are 26 de cătane sub !nă cu care a jurat, şi el e „strajemeşterul" lor. Simion Frenţ (Ferentz) 1 Vale (alţi martori îl dau fiind din Trăscău) care se înverşuna în disigere şi pradă: „S-a isprăvit de acum ou toate, domnii acum nu mai rimcesc" — i-a zis unui ungur[10]. Se mai remarcară prin zelul lor şi ilţi alţii. Ungurul Mihail Râtz prăda şi el împreună cu nevastă-sa. Cu pa din Lunca pe un ungur *îl* făcură să jure că n-a ascuns lucruri de 1 grofului, îi puseră capul pe prag şi—l ameninţară cu moartea dacă le spune unde e dregătorul. Ungurul Ion Csonka Râtz din Trăscău L şi el printre prădătorii bisericii şi casei parohiale reformate, în torăşia lui Lupul Deac. Unui ungur, care-i zise că au venit să le dărîme

[7] Scrisoarea lui Ştefan Matyus, dată din Tîrgu Mureş, 24 nov. 1784, Mike, *Oláhokrol,* p. I—IV.

[8] Raportul judelui nobililor Emeric Gyarmati. Arh. comitatului Turda, 1785, 1364.

[9] Arh. Comisiei, II, 840—853, V, 134—137.

[10] *Ibidem,* V, 134—137.

biserica numai fiindcă sînt puţini, îi răspunse că „aşa a poruncit împăratul să stricăm toate bisericile calvine". Tatăl lui Ion Jârai prăda şi el. Fiul, un martor spune că a fost eliminat din colegiul din Aiud pentru rea purtare. Umblă pe uliţă cu o ceată de români, cu 12 1-a văzut unul din martori Chirilă Tolan din Buru auzise prin sat zvonul că vine sora împăratului cu împăratul Rusiei să prade curţile domneşti, după oare zvon a venit 'mulţimea prădătorilor, în frunte cu unul cu haine roşii oare se zicea că e căpitan, aşa au fost amăgiţi cei din Buru[11]. E tare activă în mişcare şi imaginaţia!

Şi în acţiunea de aci copleşesc, evident, ţăranii români din împrejurime sau luaţi de curent din satele prin care oastea trecuse[12].

Un lucru trebuie remarcat. Aici ţăranii nu mai ucid, nu mai botează în legea românească pe unguri. Lipseşte aceasta acum şi din lozinci. Aici iobagii erau amestecaţi, lozincile trebuiau să se adapteze noii situaţii. Trebuiau atraşi în răscoală şi iobagii unguri, după cum au şi fost al-raşi unii. Şi pe parcurs desigur puteau fi atraşi şi alţii. Pornirea spre răzvrătire era doar generală, iobăgia era comună şi deci şi nimicirea ei năzuinţă comună.

Ruina, şi aici ca şi la Abrud, o plînge preotul. într-o scrisoare către contele Sigismund Torotzkai, dată chiar din Sîngeorzul Trăscăului în 11 noiembrie, căinează nenorocirea care a căzut şi asupra contelui şi asupra lui. „Niciodată n-a auzit Măria ta •— sorie el — de o pradă iatît de păgînă ca acea făcută în 10 noiembrie noaptea şi azi pînă seara de toată iobăgimea din Sălciua, Poşaga, Lunca, Bedeleu şi Vale în frumoasa curte a Măriei tale, în casele mele şi în biserica noastră. Nu mai are Măria ta nici o casă, pînă şi zidul de piatră mare parte s-a dus, nu mai are nici o scrisoare, nici o ladă, nici un strop de vin, nici oi, nici caisă de slugi, nici care, vai vai Dumnezeul meu! nici grădină de flori nu mai are. Nu mai am nici eu nimic pe lume, nu mai am o haină de schimb, o bundă. Aşa sîntem cu mama şi biata mea soră cum am răsărit pe lume. Vai, la pieptar de Trăscău a ajuns biata mea soţie, încă şi cizme i-a dat altul. Eu acum e a treia zi de cînd locuiesc pe acoperişuri de poieţi, m-tau căutat de moarte ca preot al contelui, am rămas singur, toţi dregătorii s-au dus. îngropasem în biserică lada cu scrisori, ou contractele, cu paharele (sau potirele) de argint, care toate s-au dus. Dulcele meu conte, ce să fac, vinul, griul, toate mi s-au dus, locuinţă n-am. Şi clacă e strimtă, totuşi cu milostivirea Măriei tale (căci şi pentru Măria ta am îndurat) mă duc în casa Măriei tale în Aiud, să-ţi aduci aminte

---

[1] *Benignum examen captivorum in Torotzko Sz. Gyorgy interceptorum, die 13 Novembris 1784 Albae Carolinae peractum.* Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 267—269. Cuiusnam sortis vestes illae rubrae fuerint, numve iis indutis, fueritne Vallachus vel Germanus? — se întreabă marginal un scris de altă mînă, evident căutînd amestecuri străine în răscoală.

[2] După raportul citat al judelui nobililor Gyarmati prădătorii de aci erau dn satele Ponor, Eîmeţ, Lupşa, Muncel, Baia de Arieş, Sartăş, Brăzeşti, Sălciua de Sus, Sălciua de Jos, Poşaga, Lunca, Vidolm, Ocolişul Mare, Runc, Ocolişul Mic, Bicălat, Surduc, Măgura, Borzeşti, Buru, Pietroasa, Hidiş, Cicău, Vălişoara, Poiana, Vale, Bedeleu, Sîngeorzul Trăscăului şi Trăscău. Iobagul Petru Mirea din Vidac (Vidolm) mărturisea la Alba Iulia că unii erau chiar din Zarand.

mine. Acum s-a văzut cine e credincios Măriei tale. Aducătorul scri-~ii, Tsizmadia Miklos, e slugă bună, căci pentru Măria ta cu primejdia şi-a lăsat casa. Aici Măria ta să nu caute nimic, nici Măria sa eonia, nici o ladă .. . Trebuie dată instanţă la Curte ca aici să stea mie^ căci pînă atunci Măria ta nu va avea nici dregător, nici biserică, :i 'iobagi"[13].

Se plînge şi familia Torotzkai mai tîrziu Comisiei de cercetare, nsmund Torotzkai a pierdut tot ce a strîns cu soţia în căsnicia sa ' 30 de ani, cu zestrea ei împreună. Cu mare trudă şi cheltuială a ms la unele lucruri ale sale, dar nici a suta parte nu s-au găsit. Stă •ă speranţă în casa sa pustie, căci averea şi-a strîns-o mai mult în îgeorz. Iosif Torotzkai banii gata i-a încredinţat capelanului minorit,) florini nemţeşti, care i s-au pierdut. A pierdut şi el tot ce a strîns, ia sa abia a scăpat desculţă prin pădure cu cei doi copii mici în iţe. Doar el a putut salva lăzile familiei, oare erau la el. Pagube la a suferit şi Gaspar Torotzkai cu ai săi[14].

Sînt păgubiţi aci după lista din 22 ian. contele Sigismund Torotz-:, -contesa Tereza Torotzkai soţia baronului Iosif Nalâczi, baronul Gas-- Torotzkai, baronul Iosif Torotzkai, Cristina Torotzkai văduva Lui mcisc Torotzkai, biserica şi parohia reformată, preotul reformat, înătorul, edilul bisericii, călugării franciscani. La curtea lui Sigismund rotzkai au fost prădaţi o „damicella" Măria Harsânyi, 2 bucătari ai rtelui Sigismund şi Mihail, instructorul de germană al domnişorului *minelli),* Ioannes Gotlib, provizorul Georgius Varga, grădinarul neamţ if Snurer, un curialist Samuil Szilăgyi, provizorul lui Petru Torotz-, Nicolae Meszâros. In Trăscău doctorul în medicină Iosif Literate Hristina Sigismund Friderik văduva Mosik.

Prăzilor le puse capăt şi aici o intervenţie militară şi nobiliară. >tea întîmplărilor o duseră prefectul şi judele domnesc ai contelui ismund Torotzkai, care alergară după ajutor, unul la Aiud, celalalt Turda. La Aiud acela sosi joi,' 11 noiembrie, pe la amiazi. Comanitul regimentului de Toscana trimise pe locotenentul Inczedi cu 24 husari, la care se alăturară şi vicecomitele Albei Paul Boer ou un e al nobililor şi icu vreo 20 de nobili. La faţa locului ajunseră spre ră pe la patru şi jumătate. La sosirea lor, unii ţăranii mai prădau ă. Cei mai mulţi însă se împrăştiaseră cu prada spre casele lor sau retrăseseră în pădurile din împrejurime. Din oastea răsculaţilor nu Trai găsea nimeni. îndată ce intrară în sat, husarii strigară oa ungurii nu se teamă, puseră să tragă clopotele pentru ridicarea satului şi ură poruncă să li se aducă lămpaşe. Sătenii la aceasta se ridicară si vreo cîţiva să dea o mînă de ajutor. Prinseră cu nobilii împreună ă seara tîrziu din cei oare se întorceau spre casă, fugeau, dar şi prin curţi, de prin case, şi din Sîngeorz şi din Trăscău, de cei despre *i* aflară sau bănuiau după spusele sătenilor că s-au alăturat răsculor, deci mai mult la întîmplare vreo 140.

[ls] Guv. Trans., 1784, nr. 10728. Şi Copii B. Torok. m v

[14] Arh. Comisiei, III, 111—113. «io

Cei vreo 26 de nobili, trimişi de oraşul Turda prinseră şi ei vreo 12. Erau printre ei şi mulţi unguri, mocani şi soldaţi în concediu — scrie Gabriel Foszto oare era şi el printre nobili[15]. Răsculaţii retraşi în munţii ■si pădurile dimprejur drept răspuns ameninţau acum să nu se liniştească pînă nu vor pir joii oraşul. „în aşa groază ne duicem viaţa că seara nu ştim dacă vom ajunge ziua de mîine — scrie din Trăscău Ladislau Szabo tatălui şi mamei sale în 13 noiembrie[16].

Pe cei prinşi, legaţi, vineri dimineaţa îi încăroară pe care şi îi porniră spre Ai ud. Mulţi erau loviţi, tăiaţi, grav răniţi; nobilii loviră cu o furie cu care se puteau mîndri pe urmă. Unii muriră pe drum sau în oraş, îi ridicară morţi din care, alţii la închisoare. La Aiud fură închişi în pivniţele Bodor, din faţa cetăţii, unde peste noapte mai pieriră cîţiva[17]. Şi-apoi pentru mai bună pază şi de teama ca ţăranii să nu năvălească asupra oraşului, îi trecură, în două rînduri, în închisorile din Alba Iuliia. în 13 noiembrie îi găsim pe unii ascultaţi acolo. Comisia de cercetare mai găsea ia Alba Iulia de ascultat 97, printre care şi 9 unguri din Sîngeorz şi mai apar cîţiva şi printre condamnaţii din Sălciua de Jos şi de Sus, Bedeleu, Lunca, Vale, Brăzeşti, Rîmeţi şi alte vreo şapte sate (unii poate aduşi pe urmă). Nobilimea indignată că sînt trataţi cu prea multă indulgenţă, regretă pe urmă că făcuse numai atît. „Din Sîngeorz am adus aici la Aiud — scrie vicecomitele Paul Boer în 28 noiembrie — legaţi pe care, mare parte răniţi, puşcaţi sau tăiaţi, pînă la vreo 140, dintre oare au murit pînă acum la închisoare, de moarte bună, peste 12. După cum văd vor mai şi scăpa dintre ei, deşi cei mai mulţi sînt de cei care au fost prinşi *in jacto delicti* şi s^a găsit la ei *corpus delicti.* Dacă ştiam de asta, era mai bine să nu mai aducem de acolo nici unul în viaţă. Dar numai odată să ni-i mai dea Dumnezeu ca atunci pe mînă, am şti şi noi ce^ar trebui să facem cu ei" .. ,[18].

La Aiud Ştefan Păpai ştie şi el bine despre prăpădul de la Sîngeorzul Trăscăului. Aci au pus pe jude să cutreiere satul cu porunca nimeni să nu se atingă de ei, căci sînt cu fratele împăratului. Mai ales contelui i-au pustiit totul, pînă la un cui. Unul a îmbrăcat „caputul" de granat al preotului, şi-a pus potcapul de catifea în cap, şi-a legat spada şi îşi zicea fratele mai mic al împăratului. Sosind armata, soldaţii au prins 140, pe care vineri legaţi şi încărcaţi pe care i-au pornit spre Aiud. Pe drum au murit patru; i-au lăsat pe drum pradă corbilor. Au adus în Aiud cu mare alai 136. Şi din aceştia noaptea unul a crăpat (megdoglott). Pe acesta a doua zi l-au ţinut în piaţă în noroi spre groaza tuturor. în 15 au mai adus 11, din care ieri spre ziuă au murit 7. Din rest pe cei mai mulţi ieri (16 noiembrie)

[15] Scrisoare din Copand, 14 nov. 1784 — Mike, *Horavildg,* p. 153—154.
[16] Mike, *Az Olâhokrol,* p. 27.
[17] Alexe Szentpali, alt vicecomite al Albei, scrie că au prins acolo 130, au împuşcat 10, dintre cei prinşi au murit apoi 10. Scrisoare dată din Aiud, 17 nov. 1784, Mike, *Az Olăhokrol,* p. 30—31.
Diarium-ul are o versiune prea neverosimilă. în Aiud închişi în ceva pivniţe s-au certat între ei, s-au bătut, pe cîţiva i-au şi omorît, pe ceilalţi i-au adus la închisoare în Alba Iulia. Caietele IV, f. 31.
[18] Arh. Istorică, fondul Miko, Misive.

i-au dus la Alba Iulia. Au dus la Alba Iulia pînă acum atîţia de numărul lor se ridică aproape la o mieis.

Răscoala cuprinsese de acum o arie largă şi era în plină expansiune, alarmă generală se propagă în toată ţara. Se simt ameninţate dome-' le comitatele, oraşele, se simte ameninţat chiar Clujul. Valurile răs-ilei ameninţau să ia cu sine toată iobăgimea Transilvaniei.

LUPŞA — BAIA DE ABIEŞ — MOGOŞ — CRICAU

Luni, în 8 noiembrie, Cloşca se găsea cu ceata sa în Muşca. Avea sine vreo 40 de oameni, înarmaţi vreo 4 cu puşti, ceilalţi cu furci fier, cu securi. Bl venea călare şi era înarmat cu puşcă şi sabie. adunare chemă poporul suflînd din corn.

Aci prădară casa judelui Ursu Ignat. El fugise, dar la plecare oastea ăsat poruncă să fie omorît dacă s^ar mai ivi din n|ou în sat[1]. Psrădară pe a juratului Dumitru Man. Din casa acestuia Cloşca luînd actele neniale, a ales unul, pe care l^a arătat poporului spunîndu-i că în ila stă ceea ce vor plăti pe viitor. E acuzat că pe fiul juratului, care frică a fugât pe cîmp, a poruncit să fie împuşcat. De asemeni că dregătorii domeniali, Oabriel Csernatzky şi Alexandru Aron, îi căuta nd să[J]i «molare. în lista plagubelor e înscris şi gornicul domeniial vid Petru[2]. La plecare Cloşca dădu semnalul printr-JO împuşcătură[3], aci plecă cu ceata sa spre Lupşa.

In Lupşa aijiunseiră, în aceeaşi zi, pe la amiiazi. Aci Cloşda, după ce traseră clopotele, cum în sat nu se găsi loc pentru latîta mulţime, mă pe săteni pe un deal din marginea satului, unde de pe o movilă, iat călare, le'.vorbi astfel: „Oameni buni! în urma poruincii împăra-ui am să vă fac cunoscut că voi trebuie să mă asculaţi şi să mă naţi. Eu şi cu Horea de şapfte «and, ne muncim ca voi să fiţi cătane şi im în această taşcă (traistă, pe clare o bătu cu palma) se găseşte lta poruncă"[4].

A miai spus oamenilor că el, după porunca împăratului, ane să-i .ducă la Alba Juâia pentru a primi arme, că ei pe viitor nu vor mai ji sub nici o formă pe nimeni, ci numai pe împănatul, cu armele[3]. L fiecare casă să vină un om în trupa sa, cel care nu va veni, va fi 3 în ţeapă în faţa casei sale, iar femeia şi copiii lui vor fi închişi 3asă şi se va aprinde casa pe ei. L-au silit, spune Popa Petru Iancu,

---

[19] Scrisoarea lui Ştefan Pâpai către fratele său, dată din Aiud 17 nov. . Arh. St. Cluj, Separate. Tradiţia le-a hărăzit, răzbunător, o soartă nimici-e:^ pînă tîrziu, pe la 1830 — afirmă Dominic Teleki în lucrarea sa — se vorbea ■ în Aiud că peste noapte cineva a astupat ferestrele pivniţei cu paie şi di-eaţa pe toţi i-au găsit morţi. Domokos Teleki, *A Hora-tdmadăs tdrtenete,* ■*a,* 1865, p. 50.

[1] Arh. Comisiei, V, 383—385. -<...

[2] *Ibidem,* nr. 684.

[3] V. mai ales interogatoriul lui Cloşca, întrebările nr. 58—83. ÎJG'.

[*] Arh. Comisiei, Interogatoriul lui Cloşca, nr. 89. rbnî

[J] *Ibidem,* nr. 89.

si pe el să-1 urmeze. Cloşca l^a şi jurat după formula: „Aşa să-mi ajute roie Dumnezeu Tatăl, Fiul şi Sîntul Duh, Preacurate Maică a lui Dumnezeu şi toţi sfinţii cum voi rămîne credincios şi ascultător poruncilor împăratului şi cum le voi urma şi nu voi căuta nici cînd să te părăsesc"[6]. L-ja obligat să ia şi .cuminecătura cu el, sub cuvînt că pe drum oamenii se vor putea îmbolnăvi şi ar putea fi nevoie de ea.

Preotul, la interogatoriul său, dă mai multe amănunte. Cînd a venit Cloşca cu prădătorii în Lupşa şi au spart buţile domneşti, s^a dus şi el să vadă ce fac. I-au zis să bea, dar el n-a vrut. I-au zis apoi să-i urmeze, să ia eu el şi cuminecătura căci poate să se îmbolnăvească vreunul şi să fie de lipsă. Răspunse că nu poate fiindu-i soţia bolnavă. Unul din Crişeni îl lovi atunci ou bâta, să se repeadă numaidecît. Cloşca le zise prădătorilor să-1 lase în pace, să vină el de bună voie, nu trebuie silit. Alţii îi pomeniră de Popa Avram din Cărpiniş care pentru că n-a vrut să fie ou ei a fost omorît. Luat la mijloc de şase prădători s-a dus după cuminecătură. Aducînd-o, fu pus între şase străji să nu poată fugi şi aşa silit să urmeze mulţimea a ajuns cu ea pînă la Cricău, unde în cealaltă zi a fost prins. Mărturiseşte şi acum aceleaşi cuvinte şi aceleaşi ameninţări ale lui Cloşca[7].

Prădară şi aci pe Ignat Sueiu, crîşmarul domnesc al familiei Fekete şi pe şpanul domnesc Szabo Spân Toma, pagubele unuia fiind evaluate la 217 florini, ale celui de al doilea la 327,17 florini. Pagube mai făcură şi fostului jude comitatens Vasilie Avram, dar numai de 17,48 florini[8]. Prădară şi <arîşm,a cameralâ şi băură vinul.

Din Lupşa plecară spre Baia de Arieş. în Baia de Arieş, sediul celui-lalt domeniu fiscal, ţăranii se găsesc marţi, în 9 noiembrie. Cloşca strigă şi aci că e porunca împăratului să nimicească pe nobili şi pe toţi ungurii — mărturiseşte Macavei Simtion. Ceea ce mărturisesc şi alţii. Prădară aci după mărturia notarului domeniului, curtea spânului sau provizorului cameral şi pe servitoarea sa. Casa notarului însuşi: „au prădat-o cu totul, am rămas aproape goi" — spune el. Pirădară casa arendaşului fiscal, făcînd pagube şi pietrarului boem 'locuitor fa el, oasele a doi mineri Ioan Ilies şi lacob Stricsek, a doi crîşmari, a măsurătorului de cărbuni Nistor, berăria, două crâşme. Mai ales pe una au dărîmat-o din temelie[9].

După raportul provizorului din 2 decembrie aci au prădat cvartirul şpanal cu grînarul, făcîndu-1 de neloouit, au spart berăria, ruinîndu-i toate ustensilele, au golit-o de toate băuturile. Au ruinat cu totul orîşma ridicată în tîrg[10].

în lista pagubelor apar minerii regeşti *(fodinatores regii)* Ioan şi Clauidiu Felinar cu Paul şi Alexe Csânyi, Iacob Stricsek eu aceeaşi profesiune, Cristian Nistor *(minerarum et carbonum ponderator regius),* magistrul pădurar *(sylvarum dominii regio fiscalis Ojjen Banyensis raa-*

---

[6] *Ibidem,* nr. 90.
[7] *Ibidem,* I, 398—403.
[8] *Ibidem,* nr. 683 şi 684.
[9] Declaraţia notarului Ioan Szabo, Zlatna 5 ian. **1785. *Ibidem,* V, 897—899.**
[10] Of. minier, 1784, nr. 1639.

;ter) Francisc Prunetter, dar acesta numai cu 15,01 florini, notarul meniului *(jiscalis dominii Offen Bânyensis notarius)* Ioan Szabo, ser-barea spânului cameral, Sofia Szolkai. Mai apar ca distruse casa Qvizorală (șpanală) a Fiscului, ca distruse și prădate casa și crîșma rarului Gheorghe Bimel[11].

Pagubele mai mici ale pădurarului Prunetter se explică, de voie de voie s-a alăturat răsculaților.

Șpanul domeniului Băii de Arieș, Daniel Horetsnyi — relatîndu-și Dvizoratiului propriile necazuri -— acuză pe pădurarul Prunetter. După ădarea din 8 noiembrie a Băii de Arieș de către Cloșca și aii săi, eo cinci zile s-a ascuns cînd ici cînd colo cu soția, pînă cînd învins foame, cu primejdia vieții au trebuit să se întoarcă. Dar cum i s-a ădat casa cu toate actele, ou banii, cu îmbrăcămintea, cu grînarul și ite celelalte, el cu soția, ou copiii, cu slujitorii, cu notarul au rămas roape goi. El nu mai are acum nici casă, nici o bucată de pîine. Nici ăpost n-ar avea, dacă nu s-ar fi îndurat casa Knall (scrib). S-ar fi ;ors la domnul Pirunetter oare, după propria-i mărturisire, a fost nstrîns sub jurămînt de răsculați să fie conducător, și cum el n-a vrut -i urmeze, a trimis căpitan în locul său pe Todor Faur. Dar Prunetter mai cit nu 1-^a scos din casă, zicîndu-i să se ascundă numaidecît ou ,ia și ou notarul, căci sînt căutați de moarte. Bl a intervenit pentru dar răsculații nu s-au învoit deloc. Prunetter a tăiat pentru răscu-i pe cei doi porci ai lui (ai spânului), a pus de s-a cărat tot griul de
moară, pe morarul care n-a vrut să-1 asculte a vrut să-1 omoare, imeniul î-a supus autorității sale, pe locuitori îi încredința că nu ibuie să mai as>culte nici de șpan, nici de arendaș, toți să asculte mai de el. Plebea românească el a pornit-o asupra spânului, să dea ipoi taxa urbarială, judele domnesc cu mai mulți amenințîndu-1 cu ele să-1 omoare dacă nu o dă. L-a acuzat în față că el șpanul, a impus :ă minerilor. Ba la instigarea lui Prunetter a trebuit să dea și el în ■is răsculaților că va merge cu ei la Zlatna. Cît privește răscoala,. la Toader Fornade a înțeles că taxa dominală și arenda s-au șters și Cloșca cu ai săi au prădat și distrus berăria și orîșma. Rebelii nu :ebează să prade și acum pe bieții mineri, să-i reducă la mizerie. Iar cum nu mai are nici un mijloc de trai, cere provizorului să-1 ajute[12].

La 24 ianuarie 1785 Oficiul minier dispunea spânului cercetarea Prunetter acuzat de a fi avut aface cu răsculații[13]. Printre cei prinși și ascultați la Alba Iulia gornicul Todor Faur și silie Todor din Baia de Arieș, acuzați fiind că ar fi fost căpitani ai «rulaților[14]. încă un nume de căpitan din Baia de Arieș e al lui Vasiie doroi[15].

De agitații în prealabil aci, notarul domeniului acuză pe Popa Hagi ișănuț). Acesta susținea că de taxa urbarială și de arendă (a crîșmă-

---

[1] Arh. Comisiei, nr. 684.
[2] Of. minier, 1784. nr. 1551.
[3] *Ibidem,* 1785, nr. 127.
[4] Arh. Comisiei. Ascultările de la Alba Iulia.
[u] Densușianu, p. 233.

ri probabil) împăratul nu ştie nimic şi nu ia din taxă nimic, o mănîncă domnii. Şi aeum Popa Hagi a cerut deschis în faţa poporului răsculat oa şpanul să dea înapoi taxa strânsă în acest an de la popor, 1-a aţîţat întra-atîta că numai cit nu 1-a omorît pe şpan[16]. El e o figură populară în Munţi, cu influenţă în ţărănime. Era un om umblat; umblase prin Ţara Românească, prin Moldova, prin Bucovina. Fusese şi la Ierusalim, de aci supranumele lui de Hagi. Iar în Munţi umblă din loc în loc, — e acuzait în sentinţa de condamnare — agită poporul.

O parte din oaste o luă mai departe pe Arieş în jos, spre Sălciua, Trăscău, iar Cloşca cu grosul spre Mogoş, ca ridicînd şi satele din această parte, Mogoş, Ponor, Rîmeţ şi altele din jur să se îndrepte spre Cricău şi Galda. In Mogoş e prezent şi Crişan cu oastea sa.

A venit Cloşca într-o zi în Mogoş — mărturiseşte Vasilie Drăgan, iobagul episcopal din Mogoş — şi a vestit cum că e porunca împăratului ca fiecare să se ridice asupra ungurilor, cu puteri unite să-i scoatem din ţară, să luăm armele la Alba Iulia; cel care n-ar face-o, va fi tras în ţeapă în faţa porţii sale[17].

> Cloşca, numindu-se căpitan, a plecat spre Mogoş purtînd în frunte, legată în vîrful unei bîte, o cruce care strălucea ca soarele, o arătau cînd el cînd un român bătrîn din Cărpiniş (Crişan) — mărturiseşte Avram Vasile din Lupşa. Aşa au plecat şi cei din Lupşa la Mogoş, unde s-au adunat şi cei din Ponor şi din alte sate de munte. Aci a venit cu mulţi români de pe Criş, din Cîmpeni şi din alte sate din jur. Cu tragerea clopotelor şi cu strigăte de pe coastele munţilor a ridicat satul, vestind că e porunca împăratului ca fiecare om să se ridice împotriva domnilor, pe cel care nu ar asculta îl trag în ţeapă cu copii şi toţi ai casei lui[18]. Le-a spus cu glas tare celor adunaţi că cine nu-l urmează trebuie tras în ţeapă cu soţie şi copii, iar casa să-i fie făcută cenuşe — mărturiseşte Popa Petru Ianc tot din Lupşa[19].

Ion Sulare din Mogoş ne relatează pregătirile din Mogoş cu mai multe amănunte. întrebat fiind dacă toţi locuitorii din Mogoş şi Ponor au fost între răsculaţi, răspunde că puţini au lipsit. Numeşte apoi căpi tanii ţăranilor de aci. în frunte pe Ion Mămăligă făcut căpitan de Horea şi pe subalternul lui, Chirilă Suciu, făcut căprar tot de Horea, pe Hie Ş'tef şi Iacob Giurca făcuţi căpitani de Cloşca (sau Cloşcuţ). Numeşte după aceea şapte căprari, printre care şi pe sine: Simion Mămă ligă, Ion Micle zis şi Gawilaş, Ion Sulare, Onu Sulare, Ion Bogdan, Ion Tiuşan, Pavel Tiuşan şi alţi 10 conducători[20]. El a fost pus căprar nu de Horea sau de Cloşca, ci de oamenii satului său. ţ

---

[w] Arh. Comisiei, V, 897—899.

[17] *Ibidem,* II, 927.

[18] Ascultarea lui din Turda, 29 nov. 1784, Arh. Comisiei, I, 862—867. Publ. D. Prodan, *Răscoala lui Horea în comitatele Cluj şi Turda,* Bucureşti, 1938, p. 138—141.

[M] Arh. Comisiei, I, 398—403.

[20] Vasilie Marian, Onu Barb, Niculae Barb, Onuţ Ungurean, Ion Jinar, Vasilie Jinar, Luca Bîrlea, Gavrilă Bîrlea, Sîmtion Marian, Ion Chirilă.

Ce sarcini şi ce putere li sna dat 'căpitanilor? — Horea şi Cloşca ;-a dat celor patru căpitani mai mari, Ion Mămăligă, Ion Bogdan, :hirilă Suciu zis şi Toader, Savu Trifa (!), care iau fost la prădarea ■osiei, ca nu numai cetăţenii de neam unguresc, de orice stane, din >ată ţara ou toată familia lor, să fie omorîţi, bunurile lor luate, casele >r prădate, ci şi slujbaşii noştri, strîngătorii dării împărăteşti şi juzii, e dominali fie eo-mitatensi. Aceasta din motiv că de şapte ani n-au us banii la Cămara împărătească, ci i-au mînoat ei eu dregătorii şi Mimii ţării. Al doilea motiv pentru oare le-au dat în grije omorîrea ngurilor e că a fost de-a dreptul porunca împăratului oa toţi ungurii i fie nimiciţi, mai ales aceia să fie cu crudă moarte omorîţi care vor îre de la iobagi slujbe domneşti. Al treilea motiv al omorârii unguri-xr, e că omorîndu-i mai întîi pe ei, românii ar fi ientaţi şapte ani itregi de plata dării împărăteşti. Au mai adăugat că după şapte ani >ţi iobagii şi românii vor scăpa de nobili, râmînînd să plătească doar florin şi 20 de creiţari sub nume de dare. Doar atît n-au înţeles)cmai bine că vor trebui să o dea împăratului sau conducătorilor Horea Cloşca. Pe lîngă aceaste, toate bunurile ungurilor rămase după omorî-sa lor se vor împărţi între români. Căpitanul Cloşca le-ia mai dat în orunoă spunîndu-le, că deşi ungurii abrudeni au primit botezul în :gea românească scăpînd astfel de moarte, să nu se încreadă că nu ■ebuie nici să postească, nici să stăruie în credinţa românească. Ceilalţi nguri din ţară însă, şi dacă iar primi botezul creştin, fără nici o milă i fie omorîţi, nici să nu fie îngăduiţi să primească botezul, ci să fie [■miciţi. Acelaşi Cloşca şi al treilea căpitan, — Crişan zis şi Marcu •iurgiu, în Mogoş, în faţa întregului popor, înainte de a lua drumul ricăului şi al celorlalte sate hotărîte a fi prădate, lena zis că omorîţi ind toţi ungurii, toată ţara va fi administrată numai de dregători de eam românesc oare var fi numiţi de căpitanii Horea şi Cloşca[21]. în rfvinţa ungurilor însă să aibă toată grija, oa nici măcar unul -care şi umai ceva ştie scrie să nu rămînă între oei vii.

Întrebat fiind asupra oastei şr, armelor cu care au pornit în virtutea Diiuncilor asupra ungurilor, ou cine s-au înitîlnit şi cine li s-a alăturat [drumul lor, Ion Sulare răspunde că mulţimea răsculaţilor destinaţi, i voia tuturor, pentru omorîrea ungurilor, era fără număr, socoteşte *i* numai cei adunaţi din satele din jur întreceau mult două mii de imeni; partea miai însemnată a răsculaţilor 'trebuia să isprăvească înspre alea Mureşului. Toţi erau înarmaţi fie ou puşti, fie cu pistoale, fie cu irci de fier, cu lănci, cu securi şi ou alte asemenea arme. Cu pulbere gloanţe, chiar dacă înainte ar fi avut puţine, au fost îndestulaţi din elşug de cei din Lupşa, oare au fost cei mai de frunte şi în prădarea îlcr din Abrud şi din Roşia. Mai erau aci şi toţi cei din jurul Băii

[21] „Per eundem Kloska et tertium Ducem Krisan alias Mark Dsurs in Possione Mogos praesentiaque totius Plebis antequam iter ad Krakko reliquasque assessiones pro devastatione destinatas inchoassemus, dictum est nobis, interfectis nnibus Hungaris, totus hic Principatus ab Officialibus duntaxat Valachicae Nasnis per Duces Hora et Kloska denominandis administraretur". Interogatoriul preoilui Gavrilă Sularu din Mogoş, Abrud 26 dec. 1784. Densuşianu, p. 149—150.

de Arieş, îndeajuns înzestraţi şi ei cu arme, pulbere şi gloanţe. Aceştia şi cei din Lupşa în drum îşi descăreau aitît de înspăimîntător puştile, că-şi pămînitul şi tot poporul se cutremura de groază[22].

Acestea se petreceau miercuri, în 10 noiembrie. S^au petrecut toate oele relatate acum sau unele şi la a doua ridicare, şi care, e mai greu de stabilit. Confundarea în timp e posibilă. Indiferent de exactitatea cronologică, cele relatate exprimă cu multă verosimilitate gândurile răsculaţilor.

La interogatoriul său preliminar din Abrud, Crişan vine cu o importantă informaţie în plus. In hotarul satului Ponor, şi anume la Valea Turcului Horea, Cloşca şi Crişan se găseau împreună. Aci fură făcuţi (toţi trei căpitani supremi cu înţelegerea să întindă răscoala în întreg principatul[23]. Ceea ce însă la interogatoriul final din faţa Comisiei retractează: Horea n->a fost acolo, n-au fost făcuţi acolo căpitani şi n-au făcut asemenea înţelegere[24].

In Ponor, după lista celor păgubiţi, au ruinat casa judelui domnesc Vasilie Hrisfcea (Hiriszta), cvartiriul pazniculuj de păduri, au distrus şi prădat cvartiriul notarului dominai Iosif Basutzai[25].

O ţintă principală a răsculaţilor trebuia să fie Zlatna. Acolo era sediul domeniului, a administraţiei munţilor şi minelor în genere, acolo erau dregătorii abuzivi care trebuiau în primul rînd loviţi. Dar Zlatna o ştiau binie 'apărată de 'armată. Deocamdată trebuie să o înconjure.

Oastea lui Horea cel tînăr, în drum spre Cricău, ajungînd în valea Ampoiului, în Meteş devasta curtea şi bunurile episcopului Transilvaniei, mobile, vase, fiare, clădiri, bucătărie, grajd, orîşmă. De asemenea bunurile spânului episcopal, nobilul Anton Lâszlo[26]. In Ampoiţa devasta crîşmia baronului Simion Kemeny, corniţele suprem al 'comitatului Alba[27].

După ascultarea cîtorva ţărani din sat, făcută la Alba Iulia, prin Ampoiţa răsculaţii au trecut în două cete. Judele satului spune că o ceată de vreo 700 de oameni din Zarand a venit marţi seara. în frunte aveau pe căpitanul Cloşca (sau poate era Ion Horea), iar cu el mai era unul cu titlu de căprar (dare după eît a înţeles azi va fi executat în Alba Iulia). Acesta trebuie să fi fost Ursu Uibaru. Cloşca purta o cruce românească aurită luată din biserică. Au întrebat aci de curţile domneşti, de vinurile comitelui suprem, au cerut să fie chemat judele lui domnesc. Răspunse că vinurile 'au fost duse la Galda, iar judele domnesc, oare era de faţă, la semnul lui fugi. I-au po>runcit apoi ou porunca împăratului să-i urmeze de fiecare casă un om, altfel pe bărbat îl vor trage în ţeapă în faţa casei sale, iar copiii închizîndu-i în casă vor

---

[22] Ascultare făcută de magistratul oraşului Abrud, 26 dec. 1784, Arh. Comi siei, în două copii, V, 334—340, 889—896.

[23] „Nos ubi tres: Horia, Kloska et ego in Valle Possessionis Ponor Vale Turkuluj dicto convenissemus, ibi quilibet nostrum sumus Capitanei creaţi; tali Consilio ut Rebellionem per totum Principatum diffundamus, et conclusas inter Nos expeditiones rite peragamus". Punctul 3 din interogatoriu. *Ibidem,* 474—480

[24] Interogatoriul lui Crişan, întrebarea 24. *Ibidem.*

[25] *Ibidem,* nr. 684.

[26] *Ibidem.*

[27] *Ibidem.*

prinde casa pe ei. Judele le spuse că el nu le poate porunci să se idioe, să vadă ei pe cine vor duce cu ei. La ceea ce aceia, mîniindu-se, ,u vrut să-i dea în cap. Pe lingă cei oare s-aoi ridicat din Ampoiţa ei iu şi pus străji să nu se întoarcă acasă. S-Jau întors totuşi noaptea pe uriş mai mulţi. După 'mărturia unui român din Şard, pe cei din Ampoiţa i conducea Popa Zachei din sat[28].

Au venit apoi miercuri seama al doilea rînd, de vreo 400, tot orişeni, ără conducător — căutau pe Cloşca şi pe fiul lui Horea. (Poate erau amenii lui Orişan, ou care era desigur şi el. Ştim doar şi din mărturi-irile lui că a fost la Gricău şi că a fost şi el printre cei care s-au ntors după armistiţiu). Aceştia spuneau că Horea de aceea s-a răsculat u oaste atît de mare la porunca împăratului, ca nimicind domnia şi lobilimea cei oare s-au înscris în vară la oaste în sfîrşit să primească n Alba Iulia arme. Judele, violenindu-i, le-a zis să vină cu el la Alba ulia, la comandant, să primească arme, căci şi ei s-au înscris. Vreo 8 s-au şi lăsat amăgiţi, au plecat cu el, la caire s^au alăturat apoi şi inci husari. El i-a condus pînă în Şard (unde, cum spune un altul, i-a menit bine cu vin din pivniţele Bânffy). Aci erau doi husari, apoi au osit încă patru, i-au ademenit pînă în cetate unde au fost închişi.

Gligor Bădilă a auzit pe căpitanul cetei celei dinţii spunînd că ei u venit din porunca împăratului să stîrpească cu totul ungurimea i în locul ungurimii să rămînă ei. Dan Bădilă a văzut printre ei doar oi trei călări şi înarmaţi cu puşti, ceilalţi erau toţi pe jos şi înarmaţi Hrăneşte. Unul călare era numit căpitan şi fiu al lui Horea şi avea în lină o cruce românească, frumoasă, vopsită galben. Spuneau că ei au ost sloboziţi prin porunca împăratului să prade curţile domneşti[29].

După o relatare din Ighiu, din 11 noiembrie, în 10 noiembrie dis-de-imineaţă răsculaţii apărură în Ţelna. Lucrurile se petrecură şi aci în hipul obişnuit. Doi oameni din ighiel au venit la jude spunîndu-i să e sfătuiască şi să treacă dincolo, în tabăra răsculaţilor, căci cine nu ine va arde în dasa lui. La ceea ce toţi s-au ridicat, afară de el — se schivează la interogatoriul său -Florea Şandru închis la Alba Iulia.

Invadară aci curţile conţilor Teleki. Sparseră buţile, vărsară toate inurile. Ceea ce n-au putut duce au 'tăiat, spart tot, oase, cuptoare, uşi. trseră teascul contelui Carol Teleki. Curţile le distruseră cu garduri u tot. Bătură pe provizor. Uciseră pe bucătarul prefectului moşiilor 'eleki în timp ce venea din Ţelna. L-^ar fi ucis Constantin Dehelean, Iar şi pe el l-au ucis apoi husarii.

Prădară cu totul şi curtea din Ighiel a contelui Adam Teleki: clădiri, nobile, bunuri (şi un clavicordium adus de la Viena evaluat la 100 fi.). Administratorul moşiei -contelui Iosif Teleki îi scrie în 14 noiembrie Lin Alba Iulia (unde desigur se refugiase), prezentîndu-i şi el prăpădul. "ezaurarului (contele Carol Teleki) mai multă pagubă i s-au făcut în 'inuri. In ale lui, Iosif Teleki, n-au făcut mare pagubă, dar au prăpădit

---

[23] *Ibidem,* II, 697—698. [29] *Ibidem,* V, 805—811.

totul în casă, în curte, au distrus totul, uşi, porţi, oare, le-au făout inutilizabile. Au distrus toate mesele, scrinurile, sobele. Ba şi gratiile de la ferestre toate le-au forţat şi le-au dus. De pe ferestre au luat cositorul. In case, în pivniţe n^au lăsat nici un fel de fier, pe poarta mare singură a rămas zarul. Au tăiat un bou birişesc (ou care lucrau argaţii). Porcii, găinile d-lui Gyiitrai toate s-au dus. „Mă tem — spune el — că vor prăda şi ceea oe a mai rămas, căci tîlharii au grijă să nu consume tot deodată". Unii iobagi s-au străduit să apere casa, vinurile, cit au putut. Le-a şi trimis vorbă promiţîndu-le graţia măriei sale, numai să fie şi pe mai departe credincioşi. In schimb, în Ighiel şi în alte locuri iobagii locali, oare s-au dat cu ei au făout pagubele cele mai mairi.

> Şi-apoi administratorul îşi face merite din purtarea sa. El de cînd are în grije Ţelna obişnuieşte să se poarte foarte frumos şi blînd cu iobagii, lucrează cu ei făcînd răzbîtii, glume, îi duce cu poveşti. „Pentru aceasta ei mă numesc tatăl lor bun, mă aşteaptă dorindu-mă la ei totdeauna. Le-am mai dat şi cîte un pic de vinars, ba şi pîine, dar am şi lucrat cu ei de două-trei ori atîta şi totuşi nu s-au plîns, ba o fac bucuros, sper să fie cu folos o astfel de acomodare"[30]. Meritele sale în acest moment a preferat totuşi să şi le comunice de la adăpost, din Alba Iulia, nu din Ţelna.

Lista de evaluare a pagubelor făcute în Ţelna, înscrie pe contele Iosiî Teleki, pe contele Carol Teleki, cu pagube mai mici pe cont. Samuil Teleki şi pe văduva contelui Ludovic Teleki, apoi pe Alexandru Bartok, provizorul de aci al lui Carol Teleki, Mihail Gyitrai provizorul de aci al lui Iosif Teleki[31].

DiariurrHul colorează şi aci prăpădul. Cu oamenii lor din Ţelna împreună loviră curţile conţilor Carol şi Iosif Teleki, ale văduvei lui Ludovic Teleki. Au spart peste tot uşi, ferestre, în case au tăiat, spart totul ceea ce n-au dus cu ei. Au luat, au dus cu ei orice fier. Năvălind în pivniţe au vărsat buţile de se putea înota în vin. Pe uşa pivniţei contelui Carol Teleki pe oare-1 prădară mai rău, vinul ourgea vale[32].

Printre cei închişi în Alba Iulia e acuzat de a fi fost în rînd cu ceilalţi la prădarea curţii contelui Iosif Teleki şi minerul Ianos Baranyi născut în Schemnitz şi locuitor acum în Ţelna[33]. într-o listă, în Cricău, apar doi ucişi, un vizitiu Sigiismund Halâsz şi un N. Mălnăsi[34]. Mulţimea venită, sporită cu locuitori din Ighiu, Şard, Ighiel, Ampoiţa, se îndreptă apoi spre Ighiu. La apropierea ei Dănilă Măcinic trase clopotele — cum e acuzat la închisoare. Aci însă fu întâmpinată de un stegar, Gyorgy Andrâs, cu patru soldaţi, oare aveau misiunea să-i urmărească mişcarea. Aceştia îşi luară îndrăzneala, şi după ei şi ungurimea din tîrg, să-i ţină calea. Trăgînd asupra ei, omorîră patru — care apoi au fost îngropaţi în Ighiu — răniră tare 12 — pe oare i-ou dus prinşi la Alba Iulia.

---

[30] Scrisoarea lui Ladislau Mâlnâsi către contele Iosif Teleki, dată din Alba Iulia, 14 nov. 1784. Arh. Istorică, Corespondenţa Teleki.
[31] Arh. Comisiei, nr. 684.
[32] Caietele, IV, f. 29.
[33] Interogatoriile de la Alba Iulia, nr. 378.
[34] *Ibidem,* II, 710—721.

utezanţa lor fu cu succes[35]. Mulţimea desigur ştiind că oastea împă-utuiui nu le stă în cale, surprinsă de această intervenţie neaşteptată, se idreptă spre Cricău şi Ighiul a rămas salvat.

într-un raport despre răscoala din comitatul Albei se scrie că Horea ii tînăr la 11 noiembrie a cerut locuitorilor din Craiva, în numele îpăratului care l-a trimis, să facă jurămînt de credinţă şi să-l urmeze ; el, ceea ce dacă n-ar face, a ameninţat satul cu foc. La aceasta jporul i-a dat ascultare. Tot aşa şi în Cricău, unde a procedat la fel[36].

In Craiva căpitanul Ion Horea întrebă pe săteni dacă s-au înscris oaste? Răspunseră că da. Atunci îi jură şi le porunci să-l urmeze. uipa se uni cu a lui Cloşca la Cricău, ca după prădarea Cricăului, joi laptea, să atace împreună castelul baronului Kemeny din Galda[37].

Vestea apropierii răsculaţilor, în Cricău ajunse joi, 11 noiembrie, , |a io—11 ceasuri. Curînd şi sosiră. în frunte venea preotul unit din ogoş, Gavrilă Sulare, purtînd, chiar după mărturisirea lui, drept steag cruce mare roşie de un stînjen şi jumătate[38]. Li se alăturară numai-cît şi ţăranii din Cricău, se năpustiră împreună ou cei veniţi asupra rţilor, caselor nobililor şi dregătorilor domneşti. Pradă, distrugere, să de casă. Prădară şi biserica reformată, parohia, locuinţa învăţă-

Un locuitor din Cricău -— după mărturia Popii Petru Ianc din Lupşa i-ar fi mărturisit lui Cloşca, că nobilii şi-au pus otravă în vinuri, ceea ce Cloşca a poruncit oamenilor să nu îndrăznească să le bea[39].

Dar să ascultăm mărturiile:

Ajungând în Cricău — după mărturia lui Ion Sularu din Mogoş — invadat mai întâi curtea contelui Adam Teleki. De aci s-au dus i'pra bisericii reformate, unde au prădat toate bunurile şi lucrurile îţioase depuse. Apoi au prădat una cîte una, pînă la ultimele lucruri "ţile, oasele magnaţilor şi ale celorlalţi nobili unguri. în toiul prăzii aflat că unii unguri aici, mai ales provizorii curţilor, se ascund într-o cioară din pădurea Cricăului. Atunci numaidecât au ales dintre tumul-mţi 12 bărbaţi, să-i caute acolo şi să-i omoare. între ei pe Lup Idu şi ob Giurca din Ponor şi Todor Bliag din Mogoş. întorcîndu-se au spus pe amîndoi provizorii cu chinuită moarte i-au omorît. Todor Blag i-a tratat sabia şi perechea de încălţări a provizoriului ucis. Tot el vorbea Ion Chirilă din Mogoş povestea vesel, ca pe un triumf, cum a luat ■ui unui nobil din Cricău cu lancea (!) sa dintr-o lovitură, cum 'Us capul tăiat şi 'trupul după o bute. Pe el Cloşca şi poporul răsculat i încredinţat să supravegheze pe păzitorii din jurul Cricăului, ca cumva în timpul prăzii din Cricău să vină miliţia; el să le anunţe iirea miliţiei, să le dea semn prădătorilor cu strigăte să se retragă. " fiindcă nimeni nu i-a turburat, le-au făcut toate după plac. Mărtu-Şte apoi şi intenţiile în continuare ale ţărănimii răsculate. După

[35] Copii B. Torok.
[36] Szilâgyi, p. 158.
[37] Densuşianu, p. 213.
[38] Arh. Comisiei, V, 334—340, 889—896.
[39] *Ibidem,* I, 398—403.

isprâvirea prăzilor de aci avea să meargă să elibereze pe cei închişi în Galda, reşedinţa comitelui suprem al comitatului, unde erau acum şi închisorile magistraituale. Dacă n^ar fi pus oapăt gîndului lor armata la Tibru, ar fi pus în libertate pe toţi captivii, toată curtea comitelui, baronului Simion Kemeny ar fi dat-o pradă focului, toate bunurile şi bucatele de acolo le^ar fi prădat. Dar cum poporul răsculat a fost oprit de miliţie, în liniştea nopţii s-a întors fiecare, cum a putut, ou prada sa[40]. Cîţiva nobili, într-un memoriu al lor acuză pe locotenentul Probst din regimentul secuiesc de graniţă ecvestru de a fi lăsat pradă Cricăul. Ei, autorii memoriului, încălecaseră să fugă, cînd sosi din Tibru un măciucaş cu anunţul locotenentului că el e spre apărarea Cricăului, că îndată ce se va adeveri că răsculaţii vin asupra Cricăului va veni, pînă atunci însă vrea să prînzească. Cînd apoi îl rugară şi ei să vină căci între timp răsculaţii trebuie să fi sosit, răspunse că nu crede că vor veni asupra Cricăului. îi sfătuieşte totuşi să se întoarcă degrabă la Cricău, să pună la porţi steag alb cu cruce, să cheme şi pe preotul român şi vor ocoli primejdia. Insistînd din nou să nu-i lase să fie prădaţi, scoase şi le arătă o scrisoare nemţească, aceasta l-ar opri să o facă. Refuză însă să le comunice conţinutul ei. Le citi totuşi vreo două rînduri din ea pe care le-ar fi tălmăcit — pretind ei — că cine nu se botează în legea românească sau în cea papistăşască, orice neam şi religie ar fi, toţi se şterg şi numai cei de lege românească şi papistăşească vor rămîne. La acestea ei plecară îngroziţi. Locotenentul, petrecîndu-i, îi sfătui încă o dată că chiar dacă ei nu merg, să trimită pe cineva care să pună steaguri şi cruci pe porţi. Ca să nu fie acuzaţi că nu au făcut, încă în faţa lui au trimis pe unul din Tibru, Simion Rusan, cu poruncă aspră să o facă. Plecînd şi ei îndată după el, venind spre Cricău, văzură mulţimea de popor fugind în toate părţile. Cînd se convinseră de sosirea răsculaţilor, întoarseră caii spre pădure, s-au ascuns pînă seara pe întunerec acolo, pînă cînd au dat în sfîrşit de o colibă. Intîmplător stăpînul colibei le era cunoscut, dar încredere în el nu puteau avea, şi-au lăsat doar caii la el şi au luat-o din nou prin pădure pînă noaptea tîrziu. Pătrunşi însă de ploaia fără încetare şi îndemnaţi şi de stăpînul colibei s-au întors iarăşi acolo. Dar în timp ce plini de groază se încălzeau, aud numai deodată larmă şi se trezesc înconjuraţi. Cîţiva de afară năvăliră degrabă în colibă, îi despoiară de haine şi de ceea ce aveau asupra lor, îi legară strașnic şi în chinuri groaznice îi descusură să-şi mărturisească banii, şi pe ai lor şi pe ai doamnelor lor. Unii se culcară, iar alţii rămaseră să-i străjuiască. I-au auzit vorbind, printre altele, că liniştirea şi sfîrşitul mişcării lor de acum va fi doar peste doi ani şi treaba începută o duc din porunca împăratului pînă cînd vor stîrpi pe unguri nici picior să nu rămînă. Lumi-nîndu-se de ziuă, aşa legaţi, desculţi şi numai în cămaşe şi izmene, îi tîrîră spre Cricău, sub cuvînt să-i arate lui Horea. Unul, Francisc Torok, ca prin minune reuşi să se dezlege şi să fugă printre ei, dar pădurea fiind plină de ei, din nou le-a căzut în mînă, l-au doborît la pămînt, i-au frînt picioarele pînă cînd l-au crezut mort şi l-au lăsat acolo. Pe Gheorghe

[40] Ascultare din 26 dec. 1784, făcută de magistratul oraşului Abrud. Arh. Comisiei, V, 334—340, 889—896.

Simandi îl duseră în faţa căpitanilor, unde din nou fu descusut asupra banilor. Cum însă nu ajunseră la nimic, îl osîndiră, împreună cu ceilalţi, la moarte. Şi-apoi numaidecît tăbărîră asupra lui, cu securile, cu tîrnăcoapele şi alte arme îl doborîră la pămînt, lăsîndu-l acolo ca mort, de unde unul l-a tras şi l-a aruncat în nişte tufe dese. Au plecat apoi, căci pe altă vale sosea o altă oaste. Pe ei i-au găsit apoi nişte săteni şi aşa zdrobiţi şi sfîrtecaţi i-au dus în sat.

Inspectorul moşiilor contelui Adam Szekely, Sigismund Szoboszlai, acolo eînd răsculaţii au năvălit asupra Cricăului. Văzînd însă că uitorii se arată bucuroşi, şi că deci nu se pot bizui pe credinţa lor, ncălecat şi a luat-o spre Aiud. Ajuns acolo, a raportat colonelului Llebrant, comandantului regimentului de Toscana şi dregătorilor co-ltului năvala răsculaţilor asupra Cricăului. A doua zi a vrut să se aarcă la Oricău să vadă ce s-a petrecut acolo. Dar în hotarul Gălzii, iptea s-a întâlnit cu stegarul cu cei patru husari, oare scăpaseră iul. Stegarul îl sfătui să se întoarcă mai bine la Aiud, căci nu e de de mers acolo, căci acolo nu s-au sfîrşit omorurile şi prăzile. De înd au omorît pe un nobil bătrîn şi pe vizitiul tînărului Halasz, iar dregătorii Simandi şi Torok aşa i-au chinuit, ciopîrţit, zdrobit, că nai prin grija miraculoasă a lui Dumnezeu au rămas în viaţă. Se jarse astfel cu stegarul. Acesta îi povesti că a încercat să-i atace şi răsculaţii din Oricău, dar cînd a început să tragă asupra lor, locote-ttul Probst nu l->a lăsat, răsculaţii au rămas de capul lor şi toată ptea au prădat în voie împreună cu sătenii[41].

Raportul către cornițele comitatului Alba pretinde că în biserica wmată şi grănicerii au prădat noaptea împreună cu ţăranii. Dintre rulaţi locotenentul n-a supărat pe nimeni; cînd soldaţii au tras spre şi-au descărcat puştile totdeauna în pământ. Din ceea ce toţi au)tit că prădarea s-a făcut din îngăduinţa şi porunca împăratului, şi iceastă credinţă şi oei oare fac mărturie au dus cîte ceva de la curţi *ie* dezvinovăţesc ei[42].

Hotnogul nobilimii din Şard şi notarul tîrgului mărturisesc că atunci 1 au auzit că răsculaţii vreau să'[v]meargă asupra Cricăului, au plecat 1 vreo 10—12 nobili într-acolo, împreună cu grănicerii colonelului ultz. Dar acesta, primind scrisoare de la Probst, le-a spus: Eu nu sfătuiesc să veniţi cu mine; eu mă duc între ei şi mie nu-mi fac ic, vouă însă da. Aşa au (trebuit să se întoarcă[43].

Ascultarea a 24 de ţărani din Oricău la 21 ianuarie 1785 se ocupă a mai ales de atitudinea locotenentului Probst, Juzii şi juraţii măr-sesc că locotenentul îndată ce a sosit în casa lui Petru Alamoran, e au pregătit ei să fie găzduit, le-a povestit că în noaptea aceea a nit cu răsculaţii la Pârău Turcului Intregălzi şi cît de cinstit l-au xit pe el şi pe soldaţii săi, cum sub ochii lui au tăiat patru boi

[41] *Ibidem,* nr. 589.
[42] Raportul din 21 ian. 1785 către cornițele suprem despre ascultarea ţărani-n legătură cu atitudinea locotenentului Probst. Mike, *Horavilăg,* p. 139—142.
[43] Arh. Comisiei, II, 760.

frumoşi ai dregătorului episcopiei din Alba Iulie, Ladislau Pap (român) şi i-au mînoat împreună ou ei, dîndu-i şi lui partea din faţă şi din spate a unui bou. întrebîndu-1 ce porunceşte pentru soldaţii săi, le-a cerut să se îngrijească de pîine, de vin şi de fîn, carne au destulă. La trei din ei le-^a mai spus că acolo le-a cercetat toate străjile să vadă cum străjuiesc, că numărîndu-le focurile a găsit ca la vreo 65, în afară de focurile făcute pentru el şi soldaţii săi. Amestecîndu-se printre ei, i-a întrebat şi de mai marii lor şi le-a şi scris numele. Lui Niculae Groza (judele) măciuoaşul i-a adus din partea locotenentului porunca să trimită răsculaţilor în Plaş pîine şi vin şi că în teama lui toată noaptea a umblat. Măciuoaşul Rusan spune că locotenentul a poruncit prin el judelui să pună să coacă pentru răsculaţi zece cuptoare de pîine şi să le-o trimită împreună cu o bute de vin. Alţii spun că locotenentul cu cei 24 de soldaţi ai săi spre teascul contesei Ladislau Szekely a dat peste o ceată de răsculaţi oare se pregăteau să-şi împantă prada. La apropierea soldaţilor, aceştia au început să fugă. Locotenentul însă scoase din buzunar o batistă albă şi fluturînd-o a strigat după ei: nu vă fie frică, nu fugiţi, că noi sîntem. S-a amestecat apoi cu soldaţii printre ei. Pe soldaţii care veniseră din Tibru doar ou armele lor i^au văzut plecînd din Cricău cu caii încărcaţi şi ou mantăile parcă erau umflate. Nu e de mirare că toţi au crezut apoi că prădarea s-a făcut din îngăduinţa împăratului. Dintre răsculaţi locotenentul a adus şi un popă român cu sine, cu care a băut şi cu oare s-au şoptit mult. Au auzit însă cînd popa i-a spus locotenentului că ei în noaptea aceea vor prăda şi Galda. La ceea ce locotenentul a răspuns: nu o faceţi la noapte, să vedem ce va ieşi din asta. Popa s-a şi jurat pe Dumnezeu şi pe toţi sfinţii că nu vor merge în acea noapte asupra Gâlzii; nu vor merge pînă cînd nu vor vorbi din nou dimineaţa cu locotenentul. Unul Pa întrebat pe popa: părinte cu ştirea împăratului se face acest lucru? La ceea ce el a răspuns: „într-adevăr ou ştirea împăratului şi dacă cineva dintre voi nu se supune acestei porunci ca toată nobilimea să o ştergem, să ştiţi că pe unul ca acela sub ochii soţiei şi copiilor săi, în faţa casei sale, îl tragem în ţeapă". Alţii ştiu că s^a exprimat: „să ştergem tot neamul unguresc". Locotenentul nu 1-a admonestat, le-a spus doar încet întorcîndu-^se: „nu credeţi vorbele popii"[44].

După mărturia lui Dnagoş Raţiu din Alba Iulia, făcută în faţa magistratului oraşului la 19 noiembrie, el se găsea acolo cu ceva marfă cînd au năvălit răsculaţii. Erau m'ai mult pădureni, amestecat printre ei şi femei şi copii. Căpitan al lor era şi unul Budaş, ungur (!) trupeş[45].

In lista lungă de evaluare a pagubelor făcute de răscoală în Cricău apar nu mai puţin de 47 de nume. Păgubiţi sînt cîţiva nobili mari, contesa Susana Horvâth văduva contelui Adam Teleki, contesa Susana Torotzkai văduva contelui Ladislau Szekely, contele Iosif Teleki iunior, Sigismund Halâsz *(Magnijicus Dominus).* Mai apar încă 8 nobili, Ştefan şi Daniel Jeszenszki şi alţii, dintre care 4 nobili de o sesie. Dar şi cetă-

[44] *Ibidem,* nr. 589.

[45] Caietele, XXXII, f. 8—9.

t fără titlu nobiliar, la care se adaugă 11 libertini, 8 intitulaţi *Providus* «agi sau jeleri desigur). Sînt unguri. Dar printre ei şi 2 iobagi români.. agii loviţi, unii vor fi fost desigur implicaţi în vreun fel în economia. linală sau vor fi făcut gesturi de împotrivire ori de apărare a bunu-, r stăpînilor. Dar vor fi fost loviţi şi numai în virtutea lozincilor, ca <uri. Ca funcţii, păgubiţii 4 sînt provizori (nobili), 1 inspector de |ii, 1 jude al nobililor. Printre păgubiţi biserica reformată, preotul >rmat, Samuel Veg[46].

După scrisoarea preotului neunit din Cricău către Popa Ilie (neunit) Galda de Jos, Popa Ilie a fost la răsculaţi în Cricău, s-^a sfătuit ou >ă vină şi în Galda. Scrisoarea a ajuns în mîinile preotului unit din da Popa Dascăl, oare a comunicat ştirea vicecomitelui şi a spus şi faţa sătenilor că răsculaţii n-au poruncă de la împăratul. A văzut-o [D]opa Todor, unit, din Galda de Jos, care şi el îşi face merite mai iu din serviciile pe oare le-a făcut în itimpul răscoalei[47].

Atitudinea de aci a armatei, tergiversările locotenentului aveau acum un alt tîlc Acesta îndeplinea tacit o misiune, pregătea calea e pacificarea de la Tibru.

Cricăul fu prădat în 11 noiembrie. In ziua cînd ţăranii din Zarand esau nobilimii ultimatul lor nimicitor.

ULTIMATUL ŢĂRANILOR

Biruinţa nobilimii la Deva, răzbunarea ei, execuţiile atroce ri-au irudat pe ţăranii răsculaţi, cum scontase ea. Ţăranii nu se lăsară în-imîntaţi. Sîngele vărsat, morţii de pe cîmpia Devei, capetele căzute paloş şi înfipte în pari în faţa cetăţii, nu făcură decît să-i îndîrjească nai mult. In acest moment ei se simţeau biruitori pretutindeni, în nile lor se găsea întreg Zanandul, aproape întreg comitatul Hune-rei, întreagă valea Mureşului din preajma Aradului pînă în vecină-:a Albei Iulii, întreagă valea Stre'iului sau a Haţegului pînă în graniţa ii Româneşti şi a trecătorii Banatului, Munţii, afară de Zlatna, pînă ghiu, Cricău, Trăscău. Cetele ţărăneşti înaintau spre Aiud, spre Cluj, *î* Turda. Trebuia să cadă deci şi Deva, şi în cele din urmă nobilimea «agă! Aria răscoalei se lărgea mereu, ameniţa să cuprindă toată nsilvania. Ne găsim în momentul culminant al răscoalei. Nobilimea lovită, pustiită, supusă, fugară, neputincioasă încă, armata se ţinea > parte, intervenea rar, în mintea ţăranilor numai la instigaţia nobi-ii, nu din porunca împăratului.

Aşa, ţăranii răspunseră prompt, nimicitor.

Ultimatul ţăranilor, acest act capital al răscoalei, e o scrisoare adre-i comitelui suprem şi Tablei comitatului Hunedoara de dregătorul iului sării din Şoimuş, Carol Briineck. Ea a fost scrisă de el sub înînţairea cu moartea a trei reprezentanţi ai ţăranilor, care veneau

[46] Arh. Comisiei, nr. 684.

[47] Meteş, *Lămuriri nouă,* p. 16—21.

să comunice nobilimii din Deva, oa trimişi ai lui Horea, condiţiile lui şi ale poporului său de pace. Oei trei ţărani erau Giurgiu Miareu şi Ion Abrudean din Crişcior, şi Petru Abnudean din Ruda. Condiţiile lui Horea şi ale poporului său prezentate de ei erau:

1. Nobilul comitat şi 'toţi posesorii lui să jure pe cruce, cu toate odraslele lor.

2. Nobilime să nu mai fie, ci oare unde poate primi o slujbă cră iască, din aceea să 'trăiască.

3. Nobilii posesori să părăsească pentru totdeauna moşiile nobiliare.

4. Şi ei să plătească dare ca şi poporul de rînd.

5. Pămînturile nobiliare să se împartă între poporul de rînd potrivit poruncii împăratului, ce va *urma.*

6. Dacă corniţele şi Tabla comitatului împreună cu nobilii posesori se învoiesc la acestea, le făgăduiesc pace, iar în semnul ei cer să ridice atît pe cetate, cît şi pe la capetele oraşului şi pe alte locuri, pe prăjini cît mai lungi, steaguri albe.

Drept termen trimişii fixează, din porunca lui Horea, ziua de 14, duminică, seara, iar răspunsul să fie trimis popii Dănilă din Qrişcior, altfel ameninţă să nimicească oraşul.

Textul integral al actului, în traducere, e următorul:

Ilustrisime şi magnifice liber baron comite suprem şi Preşedinte!

Onorată Tablă continuă judiciară

Domnule preagratios patron şi domni deosebit preaonoraţi!

Intr-o stare destul de amarnică, tristă şi jalnică a ajuns o parte a nobilei noastre patrii prin răscoala ţăranilor, care cu omoruri, cu foc şi alte stricări şi-au vărsat şi îşi varsă în voie furia şi pe a căror cruzimi nu sînt în stare a le descrie cu peana.

Dar acum cuprins de teamă, sînt silit, ca să-mi salvez viaţa, să comunic următoarele Măriei Tale şi Onoratei Nobile Table, căci dacă nu (după cum mi-au făgăduit) voi fi lipsit de viaţă: Azi au fost trimişi la mine din Crişcior Giurgiu Marcu, Ion Abrudean şi din Ruda Petru Abrudean, toţi trei trimişi ca deputaţi de căpitanul lor Horea, cu solia să scriu negreşit Măriei Tale şi Onoratei Nobile Table intenţiile pomenitului căpitan Horea şi ale poporului său, căci dacă nu, voi fi de bună seama lipsit (cum am spus'» de viaţă. La toate acestea şi eu aşa am socotit că dacă nu le-aş aduce la cunoştinţa Măriei Tale şi a Onoratei Nobile Table, aţi fi turburaţi cu forţa, fără ca Măriile Voastre să fi luat nici o dispoziţie. In al doilea rînd, dacă nu le scriu, şi viaţa mi-o pierd, şi erariul va suferi prin incendieri, pagube, şi şi Măriile Voastre aţi fi fost fără nici o pregătire. De aceea cu umilinţă rog pe Măriile Voastre să nu luaţi în nume de rău sila în care mă aflu, ba mai curînd să mă faceţi vrednic de îndurarea Voastră.

Solia sus-crisului conducător al lor numit Horea şi a poporului său de rînd e aceasta:

1. Ca nobilul comitat şi toţi posesorii săi să pună jurămînt pe cruce, cu toate odraslele lor.

2. Ca nobilime mai mult să nu fie, ci fiecare unde poate primi o slujbă crăiască, din aceea să trăiască.

3. Ca nobilii posesori să părăsească pentru totdeauna moşiile nobiliare.

4. Ca şi ei să fie plătitori de dare tot aşa ca şi poporul contribuabil de rînd.

5. Ca pămînturile nobiliare să se împartă între poporul de rînd potri vit poruncii împăratului, ce va urma.

6. Dacă Măria Ta şi Onorata Nobilă Tablă împreună cu nobilii posesori ar sta pe acestea, făgăduiesc pace, în semnul căreia cer să se ridice atît pe cetate, cît şi pe la capetele oraşului şi pe alte locuri, pe prăjini cît mai lungi, steaguri albe.

Iar pentru toate acestea cei trei deputaţi mai sus scrişi, din porunca căpitanului lor cu numele Horea, fixează termen, să meargă de la Măria Ta, de la Onorata Nobilă Tablă şi de la Nobilul Posesorat răspuns Duminecă, adică în 14 a acestei luni, seara, în Crişcior, la Popa Dănilă a Crişciorului, căci dacă nu (după cum ameninţă), se vor strădui, împreună cu căpitanul lor şi cu jurămînt, cu toată puterea să nimicească oraşul.

Iar eu din nou mă rog de iertare Măriei Tale şi Onoratei Nobile Table că îndrăznesc a le importuna cu de acestea, dar frica îngrozitoare şi focul în care mă găseam m-a îndemnat ca toate aceste solii să le scriu.

Recomandîndu-mă graţiei milostive a Măriei Tale şi a Onoratei Nobile Table, rămîn cu stimă veşnică pînă la moarte.

Al Măriei Tale şi al Onoratei Nobile Table.

Şoimuş, 11 nov. 1784.

umil servitor

* Carol Briineck. m. pria[1].

Condiţiile sînt clare şi categorice. Ele vizează desfiinţarea nobilimii a proprietăţii feudale, atribuind pămîntul în întregime ţăranilor. ează deci desfiinţarea niu numai a raporturilor feudale, ci şi a latidiilor. Ţăranii nu mai cer aci nici militarizarea, aitît de mult agitată ei şi înainte şi în cursul răscoalei, în viziunea actului desfiinţarea ■ilimii şi a proprietăţii nobiliare trebuie să fie completă, fără vreo obligaţie. Condiţiile se adresează nobilimii şi posesorilor 'Comitatu-Hunedoaira, dar ele vizează, evident, întreagă nobilimea. Aşa cum sînt formulate, programatic, aspiraţiile lasă impresia unei rvenţii inţteledtjuale. A unora din preoţii aderenţi desigur. înainte ;oate a celor din Crişcior. Trebuie presupus mai întâi Popa Dănilă, la î urma să vină răspunsul. Popa Costan apoi, cel care a avut rol iminent în răscoală, fiind căpitan imediat următor lui Grişan. Ţă^ i îl cinsteau chiar cu titlul de vicar. Pe amîndoi îi găsim semnaţi şi convenţia ou Ioan Piuariu-Molnar de la Brad. Condiţiile nu cuprind nimic ţărănește neverosimil. Desfiinţarea, convertirea nobilimii, împroprietărirea pămîniturilor ei circulă curent în gîndurile şi lozincile ţărănimii, ractieă cu toată violenţa în cursul răscoalei. Se practică nu numai iinţarea nobilimii ca clasă şi privilegiu, ci chiar exterminarea ei.

[1] Originalul autograf al actului, în limba maghiară, se găsește în Arhivele 'lui din Deva. Reprodus cu mici omisiuni de adresă şi în formulele de înre, poate după o altă versiune, la Szilâgyi, p. 141—142. Tradus în întregime msuşianu, p. 196—198.

Desfiinţarea privilegiilor ei (să trăiască din funcţii!), nu putea fi o idee streină ţărănimii, îndată ce nobilimea era despuiată de pămînturile sale. E ideie iozefină, dar în condiţiile viziunii ţărăneşti, a desfiinţării nobilimii- Iar ideea ca şi ea să plătească dare în rînd cu poporul contribuabil era una din ideile agitate chiar de regim de două decenii. Ţărăneşte mai puţin verosimilă e doar această formulare programatică a unor revendicări disparate, această asamblare logică.

O particularitate a condiţiilor este că acum ele vizează numai nobilimea cu odraslele ei, nu şi ungurimea, cum o fac lozincile răscoalei. Să fie numai o omisiune sau o răstălmăcire a scribului? Din context nu reiese. Totul se adresează nobilimii, toate soluţiile privesc nobilimea. Şi atunci nu trebuie să vedem aici o tactică, nu a nobilimii, cum s-a insinuat, ci tocmai invers, a ţărănimii: gîndul de disociere a ungurimii, a iobăgimii ungureşti cu deosebire de nobilime, de a şi-o asocia sieşi la nevoie în lupta cu nobilimea, luptă oare aici se prevede a fi grea?[2]. O altă particularitate e că acum vizează nu exterminarea fizică, ci desfiinţarea ei ca tagmă, exproprierea şi confundarea ei în masa neprivilegiaţilor.

Dar ceea ce bate la ochi de la început, e că revendicările nu cuprind nimic din revendicările iobagilor fiscali din Munţi. Ele sînt ale iobăgimii de pe domeniile nobiliare, vin evident din tabăra ţăranilor din Zarand. Cei trei ţărani, care vin în numele lui Horea, sînt din Zarand, trebuie să fie trimişii .taberei lui Crişan. Formulate de Horea, condiţiile poate ar fi trebuit să cuprindă şi ceva specific domeniilor ■■camerale, sau vreo generalizare oare să cuprindă şi iobăgimea lor, chiar dacă ele se adresează numai nobilimii şi direct exprimă procesul dintre iobăgime şi nobilimea din Deva, cînd în viziunea actului e evidentă generalizarea. Sau, invers, formulările ar trebui poate să apară şi în limbajul lui Horea.

S-ar putea ca nici Crişan să nu fi fost direct implicat în formularea lor. El se găsea doar departe, în 10 la Mogoş, în 11 la Cricău. Fapt e că nici Horea, nici Crişan şi nici alţii nu le mai invocă în această formă

---

[2] Pe un act adresat Camerii s-a insinuat că nu ţăranii ci nobilimea a conceput condiţiile, ca să ţină departe de mişcare pe iobagii unguri, şi în genere pe cei care nu erau de religie greco-răsăriteană. Nota semnalată de H. Balâzs Eva, *A parasztsăg helyzete es mozgalmai (1780—1787),* în „Szâzadok", 88 (1954), p. 556. Dar ţăranii cer, dimpotrivă, nu convertirea ungurilor, ci numai a nobilimii şi tuturor odraslelor ei. Mai curînd ţăranii pot fi bănuiţi de o manevră pentru a nu îndepărta pe iobagii unguri de răscoală.

Nobilimea a trebuit chiar să le convertească, să le dea alte forme ca să corespundă intereselor sale. Iată un exemplu:

1. Ca fiecare om jurînd pe cruce să stea pe legea românească.
2. Ca potrivit poruncii împăratului care va urma (echivoc: porunca care va urma sau a împăratului care va urma?) tot nobilul să plătească dare.
3. Ca toate alodiaturile să se împartă cu poporul de rînd.
4. Ca iobăgia, ca şi numele ei să se steargă.
5. Ca fiecare om în funcţie mulţumindu-se cu plata sa să şeadă acasă.
6. Ca toate oraşele şi satele care primesc aceste puncte să pună steag alb. *Hora Flora Rex Daciae.*

Intr-o altă versiune semnat: *Hora Nicolaj Princeps Daciae.* Carolus Brigner. Caietele, III, f. 14—15. Se elimină cu aceasta şi motivul bănuielii că actul ar fi fast plăsmuit de nobilime.

nici o împrejurare. Nu apar -aşa nici în limbajul ţăranilor, nici înainte ■i după. Şi Cloşca ia Tibru, şi Crişan la Brad vor formula revendicările •ăneşti mai scurt, mai redus, mai puţin programatic, şi în alţi termeni, luşi în fond la formula simplă, de circulaţie generală în cursul răsooa-: să nu mai fim iobagi.

Indiferent dacă Horea a contribuit direct la formularea lor sau nu-ii a consimţit la ele, ba chiar dacă nu i snar fi comunicat decît ulter, ele poartă prestigiul numelui său. Ţăranii se vădesc convinşi că nîai sub numele iui vor avea greutatea cuvenită, că el le reprezintă ii mult decît oricine năzuinţele. El reprezintă şi în mintea ţăranilor, în a nobilimii răscoala însăşi. Sub numele lui o dezlănţuie ţăranii, în mele lui se petrec actele ei, comandate de el sau nu. Lui le atribuie, b numele lui le osândeşte nobilimea.

Scrisoarea ultimat, după nota de intrare, nobilimea din Deva a prit-o în 13 noiembrie.

Alarmat, comitatul încă în aceeaşi zi se adresă urgent comandanui celui mai apropiat, maiorului Stoianich la Orăştie, cerîndu-i să-i vină ajutor. Comitatul şi el a înţeles că ultimatul se adresează întregii bilimi. Comunicîndu-i maiorului textul, îl socotea 'ca fiind „condiţiile pace ce le-a propus şi prezentat întregii nobilimi ungureşti conduorul şi căpitanul ţăranilor răsculaţi numit Horea". Aflînd din diferite atări că Horea (!) a chemat la Crişcior o mulţime nenumărată de ţăii din toate părţile Zarandului şi din alte locuri învecinate, că a cumrat arme şi oai destui pentru atacuri, comitatul se teme că atacurilor care are de gînd să le întreprindă, puţina armată de aci şi nobilimea vor fi în stare să le reziste. Consideră astfel necesar să trimită 12 turi pentru apărarea cetăţii şi oraşului şi să vină chiar el cu o trupă a mare de soldaţi[3].

Maiorul primi comunicarea în 14 noiembrie la 5 dimineaţa. în 15 ■embrie punctele erau cunoscute şi la Sibiu. Şi-apoi s-au răspîndit g în scripte, în scrisori, în publicaţii, în texte de cronici, în presa eină, în broşuri.

Formularea programatică a revendicărilor ţărăneşti, chiar singulară vd faţă de tot ce a circulat în cursul răscoalei în lozincile şi actele ţăleşti, ne apare totuşi ca o concluzie logică a răscoalei[4]. E cel mai im-

---

[3] Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 251. In traducere la Densuşianu, p. 198.

[4] în tot cazul actul e original, deplin autentic, exclude îndoielile; personaje, or, scris, delegaţi, sînt reali. Are notată şi data primirii, 13 noiembrie, şi nărui de înregistrare 866. Carolus Briinek (!) în lista personalului Cameral e :ris ca „Salis Ponderum *Magister"* la „Filialele Salis Emporium in Solymos". *endarium maius titulare pro Anno Dom. MDCCLXXXIV,* Sibiu, Typ. Martin :hmeister, p. 90. Dregătorie pe care a purtat-o mulţi ani. Scrisul se pare nu ii lui, probabil nu ştia bine sau destul de bine ungureşte şi delegaţii voiau soarea în ungureşte, să o înţeleagă şi ei. E absolut autentică semnătura, e apare pe multe alte acte. La Oficiul sării din Partoş Francisc Briinek. *ionum Ductor. Ibidem,* p. 89. Giurgiu Marcu din Crişcior, cel din fruntea nişilor, şi desigur şi purtătorul de cuvînt, e printre cei care s-au remarcat in alte împrejurări în cursul răscoalei. A fost reprezentant al satului pentru scripţie militară, a fost prezent la Curechiu. Va fi prim purtător de cuvînt şi încheierea convenţiei cu Ioan Piuariu-Molnar la Brad, martor la Alba Iulia

portant act al ei, cel mai general, cel mai sintetic. E actul nimicitor pentru nobilime, pentru raporturile feudale în genere, concluzia ultimă a răscoalei, a problemei sociale şi a pămîntului, aşa cum o vedea ţărănimea. Generalitatea lui îi dă un prestigiu istoric capital. O viziune de un moment, de pe culmea biruinţei, dar aruncînd o vie rază de lumină spre viitor.

De remarcat e că, chiar contaminată fiind de un quasi intelectualism, formularea programatică de acum nu porneşte cîtuşi de puţin de la programul politic intelectual al naţiunii. Nu coincide în nici un punct cu el. Nu poate fi deci vorba de vreo sugestie, de vreo ooborîre a programului politic naţional la nivelul ţărănimii. Invers, totul porneşte de jos în sus. E formula masei ţărăneşti de rezolvare într^o viziune proprie, primară, a problemei naţiunii, pornind de la adîncile ei temeiuri sociale — naţionale. E o întregire indispensabilă a viitorului program de emancipare completă, socială şi naţională, a românilor din Transilvania. Şi în acelaşi timp o întregire a căii de rezolvare reformiste cu cea revoluţionară, întregit astfel, viitorul program va putea cuprinde, fără echivoc, aspiraţiile şi voinţa întregii naţiuni.

CĂPITANII

In tot cursul acţiunii pe primul plan se găsesc indiscutabil cei trei: Horea, Cloşca şi Crişan.

Despre *Horea* personal, despre viaţa lui dinainte de răscoală se ştie puţin. Ştim că îl chema Ursu Nicula supranumit Horea. La interogatoriu se declară tot Ursu Nicula alias Horea, iar în testamentul său scris Horea, Vasilie, policra Nicula Ursu. Deci şi Ursu era numai supranume foarte obişnuit în Munţi. Mărturiile sînt de acord că porecla de Horea îi venea de la obiceiul lui de a cînte, a „hori". De loc era din Arada, atunci cuprins în satul Albac, care la rîndul său era cuprins în Rîu Mare. Arada azi e sat de-sine-stătător şi se numeşte Horea. Căsuţa lui de bîrne se găsea sus, în Dealul Ferioetului (Feriget probabil). Cînd îşi scria Densuişianu istoria ea mai exista, dar apoi a fost dărimiată de veche şi clădită alta alături. S^a păstrat din ea doar o grindă şi pînă nu demult, la Muzeul Astirei din Sibiu, uşa dintr-o singură scândură de brad, pe oare în timpul celui de al doilea război am văzut^o, dar care acum nu se mad găseşte.

El era iobag fiscal de pe domeniul de sus al Zlatnei. In urbanul din 1746 al domeniului, la Rîu Mare în lista iobagilor nu apare decît de două ori numele de Nicula: Nicula Ispas ou fiul său Filimon de 20 de ani şi văduva lui Teodor Nicula cu doi fii, unul Vasile de 13 ani şi altul Gavrilă de 6 ani. In dreptul văduvei 1 cal, 2 vaci, 4 junei, 8 oi, pămînt

---

în procesul lui Crişan. Cf. D. Prodan, *Misiunea lui Ioan Piuariu-Molnar în cursul răscoalei lui Horea,* în „Apulum", VII/I (1968), p. 566. U» I©n Abrudan In Protocolul comitatului Hunedoarei din 1785 apare ca miner *(metallurgus),* Popa Dănilă apare «îereu ca preot în sat. Actul deci nu cere verificări, ci doar explicaţii, comentarii.

arătură de 1 găleată şi fînaţ de 1 oar de fîn. Fiul Vasile ar putea să Horea. Făcînd calculul, la 1785 Vasile ar fi trebuit să fie de 52 de [, iar Horea se declară de 54 de ani. Diferenţa e prea mică să nu se stă găsi o explicaţie. Nu se explică însă cei doi fraţi ai lui Horea oare ir în cursul răscoalei. Dar urbariul are desigur şi multe omisiuni. m că Horea a fost cîtva timp şi jeler în Ciueea, pe moşiile Bănffy. r-o scrisoare din 15 noiembrie baronul Bânffy Farkas spune că Ho- a locuit înainte pe domeniul Călata, în „prediul" lor *Bormeny* (Gher- i), unde a fost jelerul fratelui său Gheorghe Bănffy[1]. Locul corespunde Iegărişteа (Vînători) de lîngă Ciucea. Era desigur, şi în acest caz din- acei supuşi externi, ţinuţi în evidenţă şi obligaţi faţă de domeniu şi câţi fiind, de rare erau mulţi. Actele care-l acuză, am văzut, pretind în satal său şi-^a prăpădit puţina avere părintească şi aşa ia trebuit plece. Sărăcirea în tot cazul era fenomen obişnuit în Munţi. In tes- aentul său, într-adevăr, nu împarte nicio avere, pomeneşte numai da- [i sau obligaţii, plătite sau neplătite, desigur obligaţiile lui de îndoit >us. în consecinţă şi fiul său Ion, deportat după răscoală, apare tot ă nicio avere, nu moştenea nimic. Biserica din Cizer şi Sălaj (trans- :ă în Parcul etnografic din Cluj), la a cărei lemn ia lucrat şi pe care i încresbat, ascuns pe o bîrnă, numele: „lucrat Ursu", mărturiseşte că şi bărdaş, meseria obişnuită la moţi; va fi peregrinat ou ea, de sigur, n alte părţi. Se mai discută încă dacă ştia scrie şi citi. Mărturiile sînt tradiotorii. Scrisul rudimentar de pe bîrna bisericii, dacă e al lui şi desenat de altă mină, mămtuirseşte doar o rudimentară cunoştinţă carte. La interogatoriu declară că nu ştie carte, ceea ce, fireşte, nu. stituie o dovadă. Actele îl prezintă şi ele neştiutor de carte. Tradi- din familie, în schimb, îl ştie cunoscător de carte chirilică. Prins, s-au it la el condei, creion, ceară roşie şi un sigiliu, dar aceasta iarăşi nu >vadă că el însuşi scria. Ştim doar că se folosea de scribi. Iar actele care le purta le da totdeauna altora să le citească. Nu-l surprindem nod cert, nici scriind nici citind însuşi vreo scrisoare. In nici una puţinele scrisori româneşti păstrate nu-l putem identifica ca scriitor, r dacă limbajul e al lui. Dar, iarăşi, se poate presupune şi o pru- Jă personală de a nu lăsa urme scrise. Ş.a.m.d. In tot cazul o sigu- ă nu avem. El avea altceva, mai important decît o ştiinţă rudimen- sau problematică de carte, experienţa propriei vieţi de supus, ori- îul larg de om umblat, cunoscător pe viu al mizeriilor iobăgimii, şi Munţi şi din afara lor. Ştiinţa de carte el o înlocuia cu ştiinţa mo- i peregrin pe toate drumurile ţării, ou braţele, ou uneltele, cu pro- >le sale. Şi-^a lărgit-o apoi cu agitaţiile sale, cu călătoriile sale la ia. încrederea în el a semenilor săi, remareele autorităţilor îl indieă xjtrivă ca pe un promotor al răscoalei.

La interogator, ca şi în testamentul său se 'declară de 54 de ani. a soţie, pe Ilina, şi doi copii, I©n şi Luca, primul şi el căpitan în răs- l Ion e deportat împreună ou soţia în Banat, revine, e dus înapoi, iarăşi şi-^apoi îi pierdem urma. Luoa moare tîrzîu în Maiorii Sibiu-

[1] D. Prodan, op. cit, p. 19.

lui. In agitaţiile premergătoare răscoalei, precum şi în cursul răscoalei apar ca activi alături de el şi doi fraţi ai săi, Petru Nioula şi Damian zis şi Dumac Niculia. In deputăţiile din oare făcea parte sau pe oare le conducea, Horea reprezenta obişnuit satele domeniului de sus. Descrierile lui oficiale, civile sau militare, cu mici variante, în mare concordă: statură mijlocie, ţinută dreaptă, faţă lungăreaţă, frunte înaltă, nas ascuţit, păr, mustaţă brun-roşoate, îmbrăcămintea ţărănească a locului. Ele corespund în genere cu portretele sale, ou cele socotite autentice firește, cu chip lungăreţ, frunte înaltă cu semichelie, făcute la închisoare, înainte de toate ou portretul, original, oare se găseşte azi în Muzeul de Istorie al Republicii. Dar şi eu cel făcut de studentul Sigismund Kareh de la Colegiul din Aiud, din nefericire ars pe jumătate, precum şi ou cel de pe medalia artistică făcută de Liebbard[2].

Cloşca, cel mai apropiat om al lui Horea, se numeşte Ion Oargă, Cloşca era supranume. El e iobag fiscal din Cărpiniş, de pe domeniul de mijloc al Zlatnei. La interogatoriu se declară cam de 30 de ani, în testamentul său de 37 de ani, o descriere oficială din partea armatei îl socoteşte de 40 de ani. Testamentul îl arată ţăran de stare mijlocie, cu pămînturi, vite, bani daţi împrumut, ţăran strîngător. Şi probabil era şi miner sau mic proprietar de mină. Descrierea militară pomenită îl prezintă mic, îndesat, bine făcut, faţa plină, brună şi mai mult rotundă, păr castaniu închis, mustaţă brună roşiatică, vorbeşte precipitat, umblă şi stă drept[3]. In genere corespunde ou portretele sale ounosoute, cel de la Muzeul de Istorie, cel al lui Koreh şi cel de pe medalia Liebhard[4]. In deputăţiile din care făcea parte reprezenta obişnuit satele domeniului de mijloc.

Crişan se numea Gheorghe sau Giurgiu Marcu şi era tot din Cărpiniş. La interogatoriu se numeşte pe sine Crişan alias Marcu Giurgiu şi se declară iobag cameral şi în vîrstă de 52 de ani. De origine era din Zarand, din satul Vaca (azi Crişan), era de pe Gris, de acolo supranumele de Crişan. In Cărpiniş venise prin căsătorie. Şi poete era fugar din satul său folsindu-se de privilegiul domeniului de mijloc de a nu restitui pe iobagii fugiţi. în tinereţe servise ca soldat în regimentul Gyulay, avea deci şi elementare cunoştinţe militare. Robust, energic, activ, curajos. Aşa ne apare şi din portretul lui de la Muzeul de Istorie. Deşi de pe domeniul de mijloc al Zlatnei, el activează ou deosebire în fruntea semenilor săi din Zarand, de pe domeniile nobiliare, dar în solidaritate cu cei din Munţi şi în virtutea 'aceleiaşi porunci lansate de Horea.

---

[2] **V. Octavian Beu,** ***op. cit,*** **planşele XII, XIV, CIV.**
[3] Densuşianu, p. **140.**
* ***Ibidem,*** **pi. XXXIV, XXXVI, XCVI.**

2. REACŢIA NOBILIMII ŞI A OFICIALITĂŢII

REFUGIUL

Cu izbucnirea răscoalei, nobilimea, surprinsă, îngrozită, n-iavu nici ip nici putere să opună vreo rezistenţă. Doar strîmitoraţi, apari ndu-şi disperare viaţa, au putut să schiţeze nobilii şi cetăţenii un asemenea it la Ribiţa, la Abrud sau în alte părţi. Primul lor gîrid, în mod firesc, ost ascunderea, fuga, la iobagii proprii, în păduri, în locuri socotite i apărate, în oraşe, în cetăţi. Mulţi au scăpat fugind mai departe, dar nulţi au fost descoperiţi, readuşi, ucişi sau supuşi botezului.

Din comitatul Hunedoarei cei mai mulţi fugiră la Deva. Alţii în casai Hunedoarei, în Haţeg, în Orăştie. Dar şi la grănicerii din Dobra, Hălmagiu şi alte locuri. Din comitetul Arad fugiră spre Arad, spre nat, spre Bihor, spre Ungaria. Din comitatul Alba spre Aiud, Alba ia, Sibiu. Din Tîrnava spre Tîrgu Mureş. Sînit căutate mai ales oraşele ri, ou cetăţi: Deva, Alba Iulia, Sibiu, Tîrgu Mureş, Cluj, Oradea, Arad, triţa. Primii fugiţi sînt nobilii mari, oare au şi mijloace mai bune de Dimoţie pentru a se salva pe sine, a-şi căra familiile, bunurile mai de ţ. Unii, mai precauţi, îşi căutaseră siguranţa în oraşe, în cetăţi încă timpul tulburărilor în jurul conscripţiei militare sau începuseră să mute la oraşe pentru iarnă. Dar scăpară unii şi numai acum., precipi- suimar prevăzuţi. Se refugie pripit mai ales dregătorimea de toate arile, domenială sau administrativă. Fugiră şi comiţii supremi ai co- atelor Hunedoara şi Alba, din calea furiei ţărănimii. Comitate, cercuri ^gi rămaseră fără administraţie, la discreţia ţărănimii răsculate. Vice- îiţii, juzii nobililor, care răspund de administraţia comitatelor, se gă-: şi ei în oraşele sau cetăţile mai apropiate, Deva, Aiud, Alba-Iulia. acolo se informează, de acolo îşi fac rapoartele.

încă la 3 noiembrie, ora 12 noaptea, vicejudele nobililor Efraim redi raportează din Zlatna că soţiile judelui suprem montan, a schim- 3rului suprem de aur şi a mai multor dregători camerali superiori, *i.* în acea seară, târziu, de frică toate au plecat din oraş[1].

In Deva refugiaţii nu se simt în siguranţă în oraş, se îngrămădesc, >reună cu oastea de pază, în cetate. „Sîntem cu toţii sitrîmtoraţi în tte, unde ne chinuim încă din 4 noiembrie" — scrie magistrul poşte- . In 8 noiembrie Ioan Zejk cere guvernatorului să intervină oa nobi-

[1] Copii B. Torok, nr. 10332—1784.

* Alexandru CsQros, în 11 nov. Mike, *Hâravilăg,* p. **187.**

Urnea refugiată în[1]-cetate să fie ajutată din magazia de bucate *(e domo annonaria)* ca să poată avea pîine[3].

O listă, probabil,. din decembrie, a celor adăpostiţi în Deva, lipsiţi de orice subsistenţă şi care deci trebuie hrăniţi, dă un total de 189 de suflete. Oele mai multe şînt din Crişcior (60), Brad (26), Ribiţa (16), Baia de Oriş (20), Ilia (23). Dar sînt şi din Bretea, Hălmagiu, Mihăleni (văduva lui Ladisiau Csiszâr), Bacea, Lăpuşnic, Bîrsău, Sîngeorz[4]. O altă listă dă 48 de familii ou 197 suflete[5]. Şi mai erau desigur mulţi care aveau mijloace de subsistenţă. Un act vorbeşte de cel puţin 600 de refugiaţi în Deva[6]. Cu -toată lovitura prin surprindere deci s[j]au putut refugia mulţi, din primul moment sau după aceea, chiar din locurile cele mai grav lovite. Ştefan Kristsori din Crişcior s-a putut salva icu 9 suflete, văduva lui Elia Szebeni cu 8, Volfgang Krisitsori ou 10, Iosif Ribiczei din Ilia, Iosif Vajda din Bîrsău, văduva lui Sa-muil Zejk şi Valendin Noptea din Bîrsău ou cîte 7 fiecare. Şi văduva lui Paiul Hollaki din Hălmagiu e înscrisă cu 6, Antonia Hollaki cu 4. La grănicerii din Dobra s-au refugiat mai ales nobilii din Ilia.

Din Zarand mai mulţi dregători şi nobili s-au (refugiat cu familiile lor în satul liber Ţebea, care beneficia de privilegiuil Băii de Gris, nu mai puţine de 44 de suflete. Printre ei doi vioejuzi ai nobililor, patru comisari, preotul reformat din Baia de Criş, Ştefan Csomos ou soţia şi servitoarea şi alţii[7]. Merite şi-au făcut mai ales preoţii de aci. Popa Toader din Ţebea va cere mai tîrziu dietei să fie gratificat şi el ca Popa Onu, căci la fel s-a străduit să-i liniştească pe românii răsculaţi şi să-i reţină pe credincioşii săi de la răscoală, ba a mai scăpait şi viaţa mai multor nobili unguri[8].

Nobilimea de pe Strei şi din Ţara Haţegului, dar şi din alte părţi ale comitatului s-a refugiat, ou puţinul ce a putut, parte în Haţeg, parte în castelul Hunedoarei. încă în 6 noiembrie, administratorul domeniului Hunedoara, Iosif Leithner, relatează Tezaunariatului: „Nobilii din fostul comitat al Zarandului şi din comitatul Hunedoara s-^au refugiat, în cete, ou averea şi bunurile lor şi caută siguranţă în castelul de aici. Mai mult de 30 de familii au fost primite: încăperile şi magaziile acestui castel sînt pline cu avutul şi lucrurile celor prigoniţi. Din partea administraţiunii s-au luat toate măsurile cu putinţă pentru adăpostirea acestor fiinţe nenorocite"[9].

După raportul său din 10 noiembrie, castelul e ticsit de nobilime.

„Spaima şi zăpăceala nobililor refugiaţi aici şi a familiilor lor nu sîntem în stare a o descrie — relatează el. Mai mult de 3 000 (!) de

---

[3] „Archiv des Vereines", XXXI (1903), p. 726.
[4] Arh. Istorică, Ms. miscelaneu, p. 89—98.
[5] „Hazânk", VII (1887), p. 263.
• Arh. Istorică, fondul Wesselenyi, 1784.
[7] Adeverinţă dată din Baia de Criş, 17 mart. 1785 semnată de nouă dregători şi nobili refugiaţi. Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 57—58.
[8] *Z.* Pîclişanu, *Luptele politice ale românilor ardeleni din anii 1790*—1792, Bucureşti, 1923, p. 79—84.
• I. Lupaţ, *Contribuţiuni documentare la istoria ţaţelor transilvane,* în I. &upaş, *Studii istorice,* IV, Sibiu, 1943, p. 281—282.

meni de aiminldouă sexele se află în castei şi avutul lor adus aci spre situare depăşeşte desigur ca valoare 100 000 de ,fkwini. Toate came-e bolţile, coridoarele şi treptele sînt îngrămădite cu oameni şi unelte eu oa administrator împreună cu soţia mea bolnavă, am mai păstrat atru trebuinţele mele numai o mică odaie de dormit" ... „Eu oa ad-nistratar, împreună cu toţi funcţionarii şi oficianţii subalterni, de cinci *i* şi de cinci nopţi nu ne-am odihnit trei ceasuri şi tot avutul şi mij-ce'le noastre de hrană au fost puse la dispoziţia refugiaţilor nenorociţi îtrîmtoraţi"[10].

Nobilimea refugiată aci adresează şi ea un memorau Tezauroriatului, ăţişîndu-i grozăviile răscoalei şi cerînd ajutor militar[11]. Nu vor fi fost puţini nici cei refugiaţi în Haţeg, sub scutul miliţiei graniţă. ,,ln 9 (noiembrie) s-a pustiit tot ţinutul Haţegului. Nobilii u refugiat în Haţeg, aşa le-& rămas viaţa şi puţintică avere" — citim r-o descriere a răscoalei[12].

Orăştia primise şi ea refugiaţi. Scriind din Sibiu, Susana Torotzkai : că şi baronul Daniel Josika a fugit la Orăştie, numai cu ceea ce a it pe'el[13]. Nu prea bucuroasă desigur. Iar după convenţia eu ţăranii fi făcut-o şi mai puţin, şM va fi poftit pe cei primiţi să plece. în tot ui nobilimea se plînge pe urmă de inospitalitatea ei.

în comitatul Alba locuri de refugiu sînt Aiudul, Alba Iulia. Din «a Iulia activează şi vicecomiitele comitatului. Aci se refugie şi Şte-Szotyori din Cetea, cel aitît de urgisit, oaire îşi lăsase în schimb vic-ă furiei ţărăneşti soţia. In 13 noiembrie se găsea în cetate de o săp-înă[14]. în Timişoara se ştia că în zilele dinainte mulţi nobili au fugit cetatea Albei Iulii, în picioarele goale (!) şi îmbrăcaţi ţărăneşte; un ii reformat a apărut în veşminte franciscane. E atît de cutezătoare unea românească, că numai cei adunaţi în Alba Iulia se pot socoti în iranţă[15].

Corniţele suprem al Hunedoarei, baronul Ioan Bornemisza, se refu-în Sibiu. A fost nevoie de admonestarea energică a Guvernului ca să n toarcă sau să rămînă în comitatul său. în genere nu şi-a făcut da-a în acest grav moment, din oarfe pricină a şi fost apoi demis. Ba-il Simion Kemeny părăsindu-şi castelul din Galda trecu în Aiud. Dar > noiembrie scrie guvernatorului că şi din castelul din Aiud trebuie »lece, la Alba Iulia sau în altă cetate (Sibiu), de unde să poată dirija bine lucrurile. Guvernul, înţelegând că şi el a luat drumul Sibiului, ttîmpină prompt cu dezaprobarea sa, în 9 noiembrie: e în cel mai : grad necesar să rămînă în cercul său, unde va primi şi ajutor mi-[16]. Corniţele s-a hotărît totuşi să se mute, pentru a fi în mai mare nanţă, cu Tabla comitatului în Alba Iulia.

---

[10] *Ibidem,* p. 283.
[11] Memoriu din 15 nov. Arh. Istorică, Miscellanea.
[12] *Paraszt haă leirăsa.* Arh. Istorică/Ms. miscelaneu, p. 86.
Arh. Istorică, fondul Gyulai—Kuun, 22 nov.
[13] Copii B. Torok. Orig. în Arhivele Statului din Cluj, fondul Kemeny.
Scrisoarea lui Ioan Pap către Emeric Daniel, Timişoara 29 nov. 1784. Copii jrok din Bibi. Batthyâneum. [16] Copii B. Torok, nr. 10444—1784.

Ştefan Szotyori îi scrie în 13 noiembrie că încă n-ia reuşit să-i găgească locuinţă, der prefectul i-a promis; să vină cu toată încrederea căci îi va găsi. Mutarea o încuviinţă pe urmă şi Guvernul, aoceptînd motivul invocat de baron că aci sînt închisorile cele mai sigure şi iaci sînt închişi acum toţi cei prinşi. Corespondentul său din Aiud, Samuil Szabo,. în aceeaşi zi îl şi socotea ajuns 'la Sibiu, exprimîndu-şi bucuria că ia ajuns acolo cu bine. Poate a şi ajuns şi a fost şi el îndrumat să se întoarcă. In tot cazul destăinuirile corespondentului nu erau deloc liniştitoare pentru cornițele care-şi căuta siguranţa persoanei sale. Era curios — îi scrie Samuil Szabo — de ce toţi românii, dintre toţi comiţii supremi au luat la ţintă pe măria ta? Din ceea ce vorbesc toţi iobagii, toţi românii, la erîşmă şi în alte iocuri reiese că măria ta e singur cauza că iobagii nu sînt soldaţi şi au rămas iobagi. Orede că Guvernul ar trebui să dea o circulară prin oare să dezmintă aceasta, căci altfel nici un bun al măriei tale nu rămâne neprădat şi, în afară de Sibiu, nici viaţa nu-i va fi în siguranţă, nici a măriei tale şi nici a casei sale. Temniţă în Galda deloc să nu mai ţină, căci toţi oamenii răi care au robit acolo vorbesc că măria ta a fost cauza robiei lor[17].

După tradiţie mulţi unguri din Vinţ au fugit în Pianul Săsesc (de Jos), unde şi mulţi români le-au dat adăpost[18].

Cel mai sigur loc de refugiu era socotit Sibiul. Spre Sibiu mai ales se îndreaptă magnaţii, dar şi mulţi alţii. „Din 5 încoace zilnic şi ceas de ceas sosec în Sibiu nobili ea cel puţin viaţa să şi-o salveze" — notează Ludovic Siess în 9 noiembrie[19]. Sînlt aci ai casei generalului Gyulay, baronilor Bornemisza, Nallâczi, ai conţilor Grigore Bethlen, Orbân şi ai altor nobili[20]. Sînt refugiaţi de cîteva zile în Sibiu, spun în memoriul lor către guvernator, baronul Anton Orbăn, contele Gregoriu Kuun, baronului Iosif Gyorffi şi Ioan Balog[21]. Aci fugiseră baronii Anton şi Ştefan Josika[22]. In zilele trecute trei femei şi un nobil ou numele Imets au sosit aproape goi din comitatul Hunedoarei, după ce au rătăcit nemîneaţi, nebăuţi patru zile prin păduri şi prin munţi — scrie în 29 noiem^-brie din Sibiu acelaşi Ludovic Siess[23]. Rachel Bânffi îndeamnă pe mama sa, baroneasa Barbara Bănffi, să vină la Sibiu, unde siguranţa e mai mare decât la Mediaş[24]. Zeoe doamne mari, contese, baronese refugiate în Sibiu s^au înscris să primească în serviciu orfani din comitatul Hunedoarei lipsiţi de subzistenţă[25].

Clujul e un alt loc socotit iarăşi mai sigur. S-au refugiat şi aci mulţi magnaţi şi nobili, oare, svonindu-se că miliţia trebuie să plece din Cluj,

[17] Copii B. Torok. Original în Arhivele Statului din Cluj, fondul Kemeny.
[18] Caietele, XXXV, f. 69.
[19] „Tortenelmi Tar", 1901, p. 5—6.
[20] Scrisoarea lui Emerik Kornis din 10 nov. Mike, *Az Olăhokrâl,* p. 298. Publ. „A hunyadmegyei", XVIII (1908), p. 88.
[21] Arh. Istorică, Miscellanea.
[22] „Hazânk", III (1885), p. 150.
[23] „Tortenelmi Târ", 1901, p. 10.
[24] Arh. Istorică, fondul Bânffy II.
[24] *Ibidera,* fondul Wesselenyi 1784.

arată foarte îngrijoraţi[26]. „Oraşul e plin de magnaţi şi nobili.. . Lă-duşi lucrurile la casele lor, mulţi au alergat aci fără provizii de hira-' — scrie din Cluj paterul Constantin Mulay[27]. De aci se plînge canarului şi baronul losif Nailâczi[28]. De aci curge corespondenţa nobiliară toate părţile.

Aşa va afla mai apoi dintr-o corespondenţă şi „Magyar Hirmondo": aromii losif Torotzkai înainte cu cîteva zile a venit în Cluj cu soţie, copii, numai în oămaşe. Toţi grofii, baronii, cea mai maire parte a nlimii fug din sate în oraşe. Şi ieri a venit un conte în fugă în oraş, a a putut scăpa din mâinile lor setoase de sînge. In oraşul nostru acum toate posibilităţile sînt încărcate, abia se mai găseşte adăpost L-fcru domnii care fug în oraş de ici de colo"[29].

în Tîrgu Mureş sie adăposteau Tabla regească, magnaţi şi nobilime comitatul Tîrnavei şi din alte părţi. In 10 noiembrie Daniel Zejk ce-guvernatorului să intervină la Comandamentul suprem să fie primit, ttru siguranţă, în cetate cu familia şi cu arhiva Tablei regeşti[30].

Comandamentul general, solicitat astfel, în 12 noiembire îi dă în e colonelului Lebzeltern pe nobilii refugiaţi în Tîrgu Mureş şi în aria. S-^a zvonit că un număr de nobili, poate dintr-o teamă mwlt a grăbită sau la o alarmă prea timpurie s-au refugiat în castelele de Lo. Dacă s-ar fi întîmplat într-adevăr aceasta, nobilimea 'trebuie pri-ă cu toată bunăvoinţa, găzduită la nevoie chiar în castel, dîndu-i-se ajutorul, şi eventual şi subzistenţă. Dar şi să afle de îndată şi să ra-teze dacă nobilimea a avut în/tr-adevăr motive întemeiate pentru ista[31].

Samuel Pataki scrie în 12 noiembrie din Dej că ieri înainte de azi a sosiit acolo contele Adam Teleki cu toartă -casa. Se pregătea să rgă la Cluj. Mergînd la el, a înţeles că Iana a fost prădată (!), că pe 'an Henter 1-^au omorît şi că rebelii intenţionează să vină asupra Tur-fi Clujului[32].

înspre nord un loc de refugiu căutat e Bistriţa.

Domnii din împrejurime vin mereu aici în Bistriţa spre apărarea — îi sicrie în 12 noiembrie din Bistriţa Qabriel Kornis fratelui său ;elui Sigismund Kornis, comite suprem al comitatului Solnocul de loc. Ieri au sosit ai casei contelui Fdldvări, mîine vin ai baronului £ Bornemisza, Alexandru Huszăr. Contele Foldvâri a plecat duminecă _Sibiu, spune că şi Sibiul e plin de domnet. Socoteşte că poate nici Sigismund) cu ai săi nu pot rămîne în larma aceasta într-un loc atît iălbatic (la Zalău). Dacă ar vrea să vină aici ar începea împreună în

[28] Contele Csâki către Mihail Brukenthal, Cluj 16 nov. 1784. Kemeny, *H6ra ada 1784,* p. 281—282.
[27] 18 nov., Mike, *Horavilâg,* p. 343.
[28] 21 nov. 1784. *Ibidem,* p. 207—212.
[29] „Magyar Hirmondo", 1784, p. 765—766.
[30] „Archiv des Vereines", XXXI (1903), p. T30.
Acte vieneze, I, 65.
[31] Arh istorică, Miscellanea.

cvarttirul său[33]. Se mai refugiaserâ în Bistriţa printre alţii şi conţii Dominic, Nioolae, Daniel şi Ioan Beth'len, baronii Samiuil Kemeny şi Ignatie Rudnyănszki, 'contesa Oristina Wass, văduva baronului Nicolae Kemeny, contesa Iuliana Wass, văduva contelui Alexe Bethlen[34].

Dar nici în Bistriţa nu se simţeau în. siguranţă.

în 16 noiembrie nobilii refugiaţi aci, cer Guvernului întărirea apărării oraşului. Aflînd despre calamitatea din comitatul Hunedoarei — scriu ei — pentru a-şi mîntui viaţa lor, a soţiilor şi copiilor lor s^au refugiat în această cetate a Bistriţei. Orăşenii fiind însă foarte îngrijoraţi de mişcările care se ivesc pînă în vecinătatea oraşului cînd garnizoana militară e numai o companie, care nici pe departe nu e suficientă pentru înlăturarea primejdiei ameninţătoare, ei nobilii (refugiaţi roagă Guvernul să se îndure a se îngriji de siguranţa lor, cu atît mai mult eu cit au înţeles că şi această garnizoană a primit ordin de plecare. Consideră că ar fi nu numai în folosul lor, dar şi al oraşului dacă Guvernul ar ordona ca târgurile săptămînale >să se ţină afară, nu în interiorul oraşului. In sfîrşit, se roagă să amintească părinteşte magistratului oraşului să le întindă tot sprijinul. „Îngrijoraţii şi triştii semnatari" cer scut şi ajutor[35].

în celălalt sens unii fugiră pînă la Timişoara, chiar şi din interiorul Transilvaniei. Ioan Pap scrie, în 16 noiembrie, din Timişoara lui Emerie Daniel la Roma, că la Timişoara a găsit pe vameşul (tricesimator) din Dobra, un provizor din Ilia, că alaltăieri a sosit un dregător dominai chiar din Alba Iulia cu încă trei. Toţi se întrec în a relata întâmplările[36].

Din comitatul Arad nobili, provizori, şpani, unii au fugit în Arad, alţii peste Mureş în Banat. Sigismund Lovâsz relatează contelui Jankovich în 11 noiembrie din Aradul Nou, că în Aradul Vechiu pe toţi i-a găsit în mare consternare, persoanele mai nobile şi cetăţenii s-au refugiat la miliţia de pază a cetăţii, căci se răspîndise vestea că răsculaţii chiar în această noapte vreau să ardă amîndouă oraşele[37].

Nobili, funcţionari se refugiază în cetatea Aradului cu tot ce au mai de preţ, dar şi ou ustensile casnice. Nu aduc însă nici o veste precisă, ei n-au văzut pe nici unul din răsculaţi, nici o casă arzînd. Garnizoana fiind slabă, ar fi de dorit să se trimită în întîmpinarea rebelilor soldaţi din î'egimentele De Vins, Wurttemberg[38]. în Arad fugiseră şi vicecomitele Paul Hollaky, doi călugări din Baia de Gris, Clement Kozma, Iosif Andrâsy, casierul comitatului Iosif Ribiczey şi alţii. Judele nobililor Stanislovies îşi rechemă >:epede soţia de la târgul din Arad să găzduiască pe domnii şi doamnele care s-au refugiat la el în Galşa. Refugiaţi au fost

---

[88] Mike, *Az Olăhokrol,* p. 303—304. Publ. „A hunyadmegyei", XVIII (1908), p. 89.

'* Virgil Şotropa, *Contribuţii la istoria revoluţiei lui Horea,* în „Anuarul Institutului de Istorie Naţională* V (1928—1930), Cluj, 1930, p. 164.

[33] *Ibidem,* p. 164—165. . V*

[>s] Copii B. Torok, din Bibi. Batthyâneum, Alba Iulia.

[87] Arh. Comisiei, I, **88—92.** , '• *

[88] **li** nov. **17S4,** ibidem, **84—86.** ; r i ■'*'

niţi şi în Sînitana. Preotul din Crişcior, Andrei Janeso, se refugiase îebeş', unde fusese .preot mai înainte[39].
Comitetul Caras relatează despre nobilii fugiţi în Făget, în Lugoj, : au adus cu ei groaza faptelor răsculaţilor[40].
Se irefugiiairă precipitat, îmbrăcaţi la întâmplare, cu nici zece phenici i trebuind să fie ajutaţi la sosire de comitat[41]. In comitatul Caras, :t're alţii, erau Oarol Bisztrai proprietar din Ilia, judele nobililor Ia-Bernât, Ştefan Szabo. In Banat s-au refugiat şi nobili din Dobra. In Făget la 12 noiembrie se găseau din Dobra 10 nobili cu soţiile jpiii, cu dregătorii şi preotul lor[42].
Clara Lajos, plîngîndu-se Comisiei de ruinarea casei sale din Baia >iş, spune că soţul său a fugit în Ungaria şi nu se poate întoarce, oamenii din Cănaciu şi Rişca îl ameninţă că îndată ce le cade în ă îl omoară. Spun că lor nu le trebuie mai mult schimbător de aur ar, ci numai român[43].
Nobilii mari au reuşit toţi să fugă, şi în condiţii mai bune. Au tresă cadă victime nobilime de lînd, dregătorime mai mică, slujbaşi liari, personal al curţilor, orăşeni sau chiar oameni de jos care au ,t asuprirea stăpînilor ori s-au încumetat să le apere în vreun fel irile urgisite.
Fuga nu s-^a petrecut simplu, ei adesea cu multe peripeţii, cu groază, .tunericul nopţii. Fugarii trebuie să rătăcească uneori zile întregi prin iri, sînt pînditi de primejdie la fiecare pas. Au nevoie de ajutorul anilor lor credincioşi, slujitorilor devotaţi. Sînt ajutaţi uneori de oa-[simpli cuprinşi de compasiune umană în faţa suferinţei, primej-de moarte sau sînt ajutaţi de hazard. Mulţi au scăpat sumar îmbră-fără altă îmbrăcăminte, fără mijloace de existenţă, trebuie ajutaţi, iţi.

Am avut prilejul, la expunerea faptelor, să înfăţişăm, după scripte sau plîngeri personale, mai multe din peripeţiile unei asemenea fugi precipitate, în groaza morţii, în hazardul întîmplărilor, norocoase sau nenorocoase. Am putut asista la peripeţiile fugii Evei frnets, Barbarei Gottfy, Ecaterinei Csisaâr şi ale mai multor altora, povestite în patetismul lor. Dar sînt numai cazuri sporadice, reţinute de scripte răzleţe, păstrate de arhive. Să ne imaginăm însă că totul s-a petrecut în proporţii de masă, că individual fiecare fugar şi-a avut peripeţiile sale, cu sfîrşit norocos, nenorocos sau fatal. Rămîne să ne imaginăm dramatismul momentului, această goană în toate sensurile, cu căruţe, cu cai, pe jos, deghizată adesea în veşminte de împrumut, în straie ţărăneşti sau şi numai într-o îmbrăcăminte sumară, această alergătură disperată, mai ales la primul şoc, în căutarea unui cotlon de salvare, în poduri,

---

[9] Săndor Mârki, *Arad vărmegye es Arad szabad kirălyi város tdrtenete,*

[0] Arh. Comisiei, I, 38.
[1] Costin Feneşan, *Ştiri asupra ecoului răscoalei* ***lui*** *Horea în Banat,* în „Apu-X (1972), p. 773.
Arh. Comisiei, I, 126—128.
[1] *Ibidem,* I, 1425—1427.
• *Ibidem,* nr. 418 (III, 75—84). W

în pivniţi, în coteţe, în biserici, în păduri, teama, tremurai în adăpostul propriilor supuşi, nesiguri, fireşte, ei înşişi ameninţaţi de semenii lor răzvrătiţi cu moartea pentru asemenea ocrotire. Să ne imaginăm zilele, nopţile de groază petrecute în intemperiile de noiembrie, în cîmp, în păduri, fără adăpost, fără hrană, descoperirile, sfîrşitul în moarte sau rebotezare, în umilire.

în această primă fază a răscoalei nobilimea surprinsă, lovită, trebuie în genere să-şi îndure neputincioasă soarta, să-şi consume consternarea, durerea, fără a puitea schiţa vreun gest mai sensibil de rezistenţă. Se simte prea fără putere în faţa navalei impetuoase, furiei dezlănţuite a maselor populare. Îşi consumă neputincioasă ura, setea de răzbunare. Solicită înainte de toate insistent intervenţia armată de La unităţile militare apropiate. Iar cum armata nu se grăbeşte să înfrunte răscoala, cum intervine mai mult sporadic, pentru intimidare, sau ia atitudine evazivă, nobilimea e redusă la puterile proprii sau la a profita de prezenţa armatei ori de sporadicele ei intervenţii pentru a face ieşiri pe teren, a lovi sub pavăaa ei, a prinde pe rebeli şi a-şi vărsa furia pe ei apărată de zidurile cetăţilor.

Organele administrative, Tablele comitatelor, vioecomiţii, juzii nobililor, primele chemate să privească în faţă primejdia, să-i măsoare proporţiile, să caute mijloacele de apărare, sînt refugiate acum şi ele, trebuie să-şi încerce funcţiunile din locuirile lor de refugiu, îşi culeg informaţiile de la fugarii îngroziţi, trebuie să sondeze situaţia prin subalternii lor sătești, prin juzi, gornici, prin iscoade ţărăneşti. Groaza, confuzia le mărturisesc doar sumar rapoartele, scrisorile păstrate, care în această primă fază nu sînt multe. Se rezumă în genere la strigătele de alarmă ale organelor subalterne către comitate, ale comitatelor către Guvern, la corespondenţa comitatelor între ele. încercările de organizare a unei rezistenţe nobiliare sînt palide. Abia prin sistarea acţiunii ţărăneşti i se dă nobilimii răgaz să se organizeze, şi abia după ce şi armaita va intra cu toată hotărârea în acţiune şi-a putut lua tot curajul unei acţiuni proprii. La o „insurecţie a nobilimii" din iniţiativă proprie se ajunge numai treptat, iar cînd se ajunge cu adevărat, ea devine de prisos. Intervenţia armelor militare o fac inutilă. Utilă însă pentru setea de răzbunare a nobilimii.

REACŢIA COMITATELOR ŞI AUTORITĂŢILOR CAMERALE

încă din prima zi, am văzut, vicecomitele substitut al Zarandului, Ştefan Hollaki, alarmase comitatul despre adunarea de la Mesteacăn, iar Ladislau Pap provizoratul din Zlatna de cum au căzut victime primii doi juzi ai nobililor.

în urma comunicării lui Ladislau Pap, provizorul Podivinszky propune Oficiului minier să se poruncească sever spânilor să-şi convoace subordonaţii din sate şi să le poruncească la rândul lor în taină, cu toată severitatea şi sub ameninţarea cu cea mai grea pedeapsă, să caute oameni credincioşi, eă-i supună la jurământ solemn să descopere cu păru-

nţă şi fără zgomot pe impostori şi pe oamenii lor, să-i prindă numaicît şi să se îngrijească isă fie puşi sub cea mai sigură pază[45].

Corniţele suprem al comitatului Hunedoara la rîndul său, în 2 nonfarîe cere Guvernului să intervină penitru ajutor militar. Nu ştie -ă exact pe conducători. Autorii răscoalei ar fi din Cărpiniş, iar coriil principal Horea din Cîmpeni. Guvernul să dispună prinderea şi jucărea lor[40].

Iosif Bukovai, de la minele din Băiţa, în 3 noiembrie, la 2 noaptea, urmează despre răscoala supuşilor români Oficiul superior minier. Ştie le[J]a adus la 12 noaptea nobilul Ştefan Kristyori, care a reuşit să ?ă ou doi fii ai săi, ascunzîndu-se în pădure. După spusele acestuia, d mult de 5000 (!) au năvălit pe neaşteptate în Orişcior. De aici vor Tge la Brad, şi^apoi peste Mihăleni, Dupăpiatră la Zlatna. Nu e siranţă nici în Băiţa, unde vor năvăli înainte de toate pentru pulbere, oamenii din toate satele învecinate ar putea trece uşor de partea ;oulaţilor, şi aci nu e nicio puşcă pentru apărare. Cere o acoperire urită[47].

La 3 noiembrie, baronul Gerlitzi, magistrul suprem minier, cere niterea în marş grăbit a unei companii din Alba Iulia pentru asigu-■ea casieriei fiscale din Zlatna[48].

Vicecomitele Moise Vâradi, relatând tot în 3 noiembrie, după spusele iluiaşi Ştefan Kristyori, întâmplările de la Orişcior, a aflat că numărul culaţilor a crescut la 4000. Nobilimea îngrozită fuge în Devia[49]. In eaşi zi sicrie din Deva comitelui suprem despre ridicarea românilor şi ;pre întîmplările de la Brad. Un locuitor din Cîmpeni, numit Horea, minciuni născocite a amăgit plebea românească cum că crucea de aur wimit-o de la împăratul, împreună cu dreptul de a o conduce să priască arme, şi aşa să scuture jugul domnilor pămîniteşti şi să nimiscă toată nobilimea[50]

Tot în 3 noiembrie viceeomitele Alexe Noptsa alarmează Guvernul pra „înspăimîntătoarei răzvrătiri a mulţimii", izbucnite subit sub preţul luării armelor militare. Pentiîu a înăbuşi această mişcare a popoui de la început — opinează comitatul — e nevoie de punerea în soare a armatei, oare numaidecît să aducă plebea la ascultare. Să se ică deci armată suficientă. De teama ei plebea poate de la sine se vedea silită să înceteze tulburările. Autorii tulburărilor sînt din sa-Cărpiniş, iar principalul corifeu, Horea, stă în Cîmpeni. Cere ordine /torni prinderea lor[51]. Vicecolonelul Karp, solicitat şi el, răspunse din eg în aceeaşi zi vioecomitelui că a înţeles din scrisoare întîmplările Zarand şi mu numai că va porni soldaţii necesari, ei şi el însuşi va :a la Deva. Va lua măsurile necesare şi în ţinutul Haţegului[52].

[<5] Acte vieneze. Dep. I. nr. 38. Guv. Trans, **1784, nr. 10325.**
[46] *Ibidem,* nr. **41.**
[47] *Ibidem,* nr. **30, 44. Guv. Trans., 1784, nr. 10315.**
[48] *Ibidem,* nr. 29, 43.
[4t] *Ibidem,* nr. 45.
***** *Ibidem,* nr. 5.
[S1] Arh. Comisiei, I, **34—35.**
****** ***Ihidem,*** **I, «6.** , ,

„Diarium"-ul ştie că în 3 noiembrie judele nobililor Ladislau Pap, văzînd că furia nu se opreşte, ci zi de zi creşte, încalecă de grabă şi în goana calului le striga nobililor pe fereastră să fugă fiecare pe unde poate. Ieşind pe valea Căianului noaptea pe la 11 a alarmat tot Şoimuşul să-şi aibă de grije fiecare. Judele nobililor Răcz, avînd ceva investigaţie de făcut pe valea Căianului, auzind de la trei români că în Băiţa şi în satele din jur se trag clopotele, s-a întors în Şoimuş, de unde s-au dus împreună cu Ludovic Bartsai la Deva. Acolo ţinînd şedinţa Tablei, au relatat numaidecât Guvernului, precum şi vicecolonelului Karp, locotenenţilor Kaliani şi Simen, cerîndu-le să vină degrabă cu armată. Dar apoi sosind noi şi noi veşti de la Ştefan Hollaki, şi de la fugarii din Crişcior, e de închipuit în ce groază şi tremur au trebuit să-şi petreacă acea zi şi acea noapte în Deva oamenii din toate stările53.

In 5 noiembrie judele nobililor Ludovic Noptsa, scriind din Deva, se arată contrariat de încetineala cu care se mişcă ajutorul militar. In ajutorul oraşului a venit vicecolonelul Karp cu numai 200 de soldaţi. Se arată în schimb activ el. La 11 noiembrie informează pe vioecomite că ieri au trimis patrulă în Hărău, a împuşcat cinci oameni şi şase a prins[54].

In 7 noiembrie Guvernul scrie vicecomitelui Hunedoarei ca pentru hrana refugiaţilor adăpostiţi în cetatea Devei la nevoie să aloce şi din casa perceptorală atât cît se cere pentru subzistenţa lor[55].

într-o scrisoare lungă, personală, cornițele suprem, baronul Ioan Bornemisza se adresează, în 7 noiembrie, acum din Sibiu, guvernatorului. Refugiat la Sibiu, pretextează că a venit să înfăţişeze mărimea pericolului şi să ceară ajutor militar. Propunerile sale pentru liniştirea răscoalei şi le formulează în 7 puncte:

1. Ordinele date miliţiei să i se comunice şi lui. 2. Faţă de ţăranii răsculaţi miliţia să nu mai procedeze cu mijloacele de pînă -acum, ci ca faţă de adevăraţi rebeli, ucigaşi, poitrivit 'legii talionului primul sat care începe, drept exemplu, să fie ras ou fier şi foc. 3. Cei prinşi să i se transpună lui cu împuternicirea de a-i lovi, fără proces mai lung, cu pedeapsa meritată, iar pagubele să fie aruncate[1] asupra întregii plebe. în sfîrşit, ca pe viitor în loc de clemenţa de pînă acum, prea puţin demnă faţă de o plebe barbară şi necioplită, să i se îngăduie să procedeze cu mijloace mai aspre. 4. Un regiment regulat de miliţie să fie aşezat pe toată iarna în satele răsculate pe propria lor cheltuială. 5. Pentru întoarcerea la Deva, faţă de atâtea mii de răsculaţi, să i se dea suficientă şi deplină securitate şi lui şi celor refugiaţi acolo. 6. Guvernul să nu-i reproşeze dacă în timpul acestor calamităţi Tabla nu poate ţine scaun de judecată pînă nu se revine la o pace oarecare. 7. Cere amînare în procesele de domeniul Tablei regeşti[56].

In 8 noiembrie, comitatul, respective Joan Zejk relatează Guvernului despre mersul răscoalei în Ţara Haţegului-, despre ferocitatea plebei

[53] Caietele, IV, f. 7—8.
[54] *Ibidem,* XXXIII, f. 17—18.
[55] *Ibidem,* f. 36—37.
[56] Guv. Trans., 1784, nr. 10416.

ai mult decît tătărească", despre zilnicele omoruri „orudelissime" de >ili, prădări, arderi, distrugeri de oase, ete., oeea ce reiese şi din ascul-le' celor prinşi. Citează mai ales satele Bozeş, Datiz, Baciu, Sîngeor-Chitid, Baţăliar, Tămăşasa, Almaş. Să intervină pentru 'ajutor mili-. în comitat de două divizioane din regimentul de Hetruria şi eî'teva burii de pedeştri din miliţia regulată, aşa fel oa mai întîi să apară >eva[57].

In 10 noiembrie, adresîndu-se din nou Guvernului, se arată şi mai ■mat. De aţîţătorii lor sînt seduşi că e porunca împăratului stirpirea egului neam unguresc. Insistă, exagerează omorurile, atrocităţile,, e sau închipuite. Soţiei nobilului Ştefan Szilâgyi i^ar fi tăiat mai în- % degetele, picioarele, nările, urechile, au tăiat-o apoi cu securile (!), pastorul reformat din Crişcior l]au spînzurat în biserică, pastorului Brad i-au tăiat capul tot în biserică, atc. Adunaţi în cete mari de de 1000, înarmaţi cu puşti care au, ceilalţi cu furci de fier, cu securi ,oporîşte lungă, cu lănci, distrug bunurile nobililor, clădirile de lemn imicese cu foc, cele de piatră le sparg cu securile. Etc. Nu e nici un nici un drum sigur, vor să stingă tot neamul unguresc. Cu un ouvînt ta e un război deschis ţărănesc, care nu poate fi tămăduit decît cu oacele cele mai dure şi către dacă nu e înăbuşit la timp, e de temut nultă vreme să nu poată fi înlăturat pericolul pentru Ungaria şi isilvania. „în genunchi şi pe rănile lui Isus Christos" roagă Guver-să îndrepte lucrurile într-acolo ca cel puţin 20 de mii de soldaţi să [s] lispuşi în acest comitat pentru a stârpi din suflete opinia mincinoasă inată de corifeii lor. In jurul satelor Peştiş şi Cinciş locotenentul ini, ajutat de nobilii comitatului şi de judele nobililor Ioan Berivoi, irims odată 49, altădată 48, iair mulţi (numărul lor nu i s-<a relatat) *ost* ucişi. Dar cu aceasta furia lor n^a cedat, continuă să bîntuie în îşi chip[58].

Baronul Ştefan Kemeny (?) scriind din Sibiu la 10 noiembrie ba-lui Voilfgang Bânffy la Cluj despre ceea ce se ştie la Sibiu, aci la ost, se arată încrezător. în curte^ baronului Orbân a tăbărât asupra îaiorul Stoianich. La Pişchinţi şi vicecolonelul Karp. Au căzut aci vreo ir 60 au fost prinşi. La Şibot i-a împrăştiat. Ina împrăştiat şi pe cei Cioara, care apoi au luat-o spre Vurpăr şi Vinţ. Despre Abrud însă >une că l^au pustiit pînă la pămînt. După mărturia unui prins se ă că mult neam străin e 'printre ei, şi mai ales conducătorul lor veşminte nemţeşti tare împodobite, galonate, poartă stea de aur pte cruci, şi îşi zice împărat. Acesta se zice că ar fi Poperszki, şi etinde că şi Salis e printre ei. Se mai spune şi că întreg Banatul lutul Aradului s-au ridicat. Pleacă acum consilierul Brukenthal, 3pul Nichitici, doctorul de ochi Molnar, secretarul episcopului Mo-) şi încă vreo trei canoelişti, ^cu o mare grămadă de aur cu care să plăti 'pe emisarii trimişi să afle cauzele tumultului şi pe conducă-

---

Ibidem, nr. 10496.
Ibidem, nr. 10544.

în 6 noiembrie, Iosif Leithner, administratorul domeniului Hunedoara, raportează despre primejdia răscoalei în această parte. Răscoala din ceas în ceas devine tot mai înfrioosetoaire, i se alătură tot mai mulţi răufăcători. în fiecare ceas sosesc oameni caire au fost mantari la cele mai înfricoşătoare fapte ale mulţimii deşănţate. S-au luat măsuri pentru a preveni orice pericol şi orice eventual exces. Au fost închise şi întărite toate porţile castelului. Tot praful de puşcă din tîrg, din mîinile Fiscului şi din ale lui Bartsai a fost ridicat şi adus în castel. Pentru pază au fost aduşi 6 mineri (fierari). Numai cu greu a putut obţine pentru paza castelului 7 grăniceri. Viceeolonelul Karp, oare a pleoait ieri la Deva, solicitat să dea ajutor militar, a răspuns că nu poate, el însuşi avînd prea puţini oameni pentru a se împotrivi răsculaţilor. Pentru că pericolul devine tot mai mare, găsindu-se şi printre supuşii Fiscului ţărani nemulţumiţi, răzvrătiţi şi cu gînduri rele, care vor să prigonească şi să maltrateze pe urgisiţii lor domni, — ceea ce ar putea face fără piedică acum cînd armata e plecată spre Mureş — cere urgent soldaţi să împiedice răscoala care se apropie, şi mai ou seamă ca să apere de orice atac castelul. Căci „averea împărătească de aici, împreună cu moi eameralistii, prin datornica şi omenoasa primire a nobililor prigoniţi, am fost aduşi înşine în primejdia de ia fi maltrataţi". Chiar dacă ar vrea să se apere cu minerii (fierarii) domeniului, lipsesc armele şi tunurile, şi aşa într-un caz de atac s-ar găsi fără nici o apărare, ar fi osîndiţi să oadă victime cruzimilor acestor răsculaţi[59].

în consecinţă tezaurarul, contele Carol Teleky, se adresează Comandamentului general. îşi teme casieria imperială, cantităţile mari de fier şi de provizii din castel. Pericolul unei năvăliri asupra castelului e cu latît mai mare cu ort şi printre supuşii domeniului sînt mulţi rău intenţionaţi. Solicită din nou o companie de grăniceri şi 100 de puşti cu muniţia necesară pentru înarmarea lucrătorilor la fierării[60].

în raportul său din 10 noiembrie administratorul se arată tot mai îngrijorat. Asupririle şi jafurile mulţimii înfuriate au sporit mereu. Toate curţile nobiliare, dintre care unele abia la un sfert de ceas de castel, zac în oenuşe. în fiecare noapte se văd flăcări, pîrjoluri izbucnind din cîte trei petru locuri, şi pojarul ucigaş de ieri s-a îndreptat spre valea Haţegului din apropiere. Chiar şi satul Cinciş, ou toate că are numai locuitori liberi, s-a răzvrătit şi a dat foc -curţilor nobiliare de acolo. Castelul e expus şi el dintr-un ceas în altul la iatac. îngrijorarea e cu atît miai mare cu cit toţi nobilii din ţinut s-au refugiat aici şi ţăranii ameninţă că ei numai de aceea vor să prade oraşul şi administraţia de aci, pentru că a dat ocrotire şi siguranţă nobililor urgisiţi. Mereu sosesc ştirile cele mai triste despre cele mai întristătoare şi neomenoase fapte ale mulţimii răzvrătite, mereu trebuie să ia noi măsuri pentru a îndepărta nenorocirea. Nimeni nu mai poate fi sigur pe drumuri. A socotit oportun să nu mai îngăduie românilor să intre în castel. Chiar drabanţii, care păreau a fi bucuroşi de fuga înspăimîntată a nobililor.

[59] I. Lupaş, *op. cit.,* p. 281—282. Acte vieneze, I, 56.
[60] Acte vieneze, I, 55.

fost îndepărtaţi din castel, 1-a apărat el ou oameraliştii adunaţi aci, şapte soldaţi şi eîţiva nobili tineri. De două ori a cerut ajutor de la ©colonelul Karp, oare în seara zilei de 8 a şi trimis 190 de soldaţi, mai e sigur nici măcar de lucrătorii nemţi. Auzind că printre răscu-i sînt şi copii din Muncelul Mic, a trimis în munţi patru oameni înar-ţi să cerceteze adevărul. Aceştia au adus cu ei pe Iosif Lanski, rănit de arte, care a mărturisit că împreună cu el plecaseră şi Petru Strănger, eorghe Jama şi Andrei Krâus să prade şi ei cu acest prilej. Cercetaţi şi ■ştia, „durere, a aflat că ei s-au alăturat la mulţimea neomenoasă a re-i'lor eu gîndul diavolesc de a jefui". Paznicului minei i s-a şi dat ordin ascundă şi să păstreze cu grijă armele şi praful de puşcă din mină. E aşi de părerea ca pe răufăcători, care probabil au şi început să-şi rete fapta, să nu-i aducă la disperare, căci aceasta ar putea avea ur-ri şi mai groaznice, ci să li se dea amnistie generală *(General-Pardon).* agă Tezaurariaftul şi să mijlocească dispoziţiile necesare pentru în-rmîntarea supuşilor ucişi, care zac împrăştiaţi cu grămada pe cîm-•i, căci se tem de izbucnirea vreunei boli molipsitoare[61].

în scrisoarea sa din 14 noiembrie informează Tezaurariatul că în ra zilei de 10 conducătorul fierăriei Topliţa, von Beugger, a raportat răsculaţii din Cinciş, care n-au fost prinşi, s-au refugiat în codri şi acolo ameninţă să masacreze pe toţi nemţii (e îngrijorat de maiştri ucrătorii nemţi din uzine) şi să incendieze uzinele. La acestea 74 de nioeri au fost ordonaţi întavaeolo, iar conducătorul îndrumat să în-îze lucrul, să înarmeze pe luicrători ou puşti sau în lipsă de puşti cu oare şi lopeţi, să pună iscoade pe toate drumurile oare duc spre ne şi aşa să le apere de orice atac. Tot aşa a fost îndrumat şi oon-ătorul de la Govăşdia. Aşa „mulţumită cerului nu s-a întîmplat la ie şi mine, pînă în ceasul de faţă, nimic potrivnic şi păgubitor", ar în acea zi de 10 au fost convocaţi pentru a doua oară preoţii, juzii uraţii din toate satele domeniilor de jos şi, în prezenţa lui ca admi-rator, au fost energic sfătuiţi să-şi oprească sătenii de la orice gînd răzvrătire, să se poairte ca nişte supuşi credincioşi împăratului. Şi alternilor săi li s^a ordonat să cerceteze zilnic satele şi în modul cel calm să le arate ororile răscoalei şi urmările grozave la oare tre-*î* să se aştepte din cauza ei. Comisarilor mai ales li sna ordonat ca şi ?ea mai neînsemnată conjuraţie pe care ar observa-o, să raporteze i zgomot, cît mai urgent posibil, ca să vină repede soldaţii să înăbuşe i mai înainte de a izbucni. Unul din cei închişi aci, supus din Cinciş, turiseşte că în ziua de 7 trei din satul lui ducîndu-se la Haţeg hru a primi de la colonel porunci ce au de făcut în faţa acestei răs-e generale, aceste le^ar fi spus că ar fi voia împăratului să-şi omoare inii, iar bunurile şi averea pe care stăpînul le are numai din su-rea supuşilor să şi-o împartă între dînşii. Ba aceia care vor fi mai Iniei de fapte şi cei care vor urma pe sfătuitori şi aţiţători, pe lîngă lă, vor primi şi o plată de 30 creiţari pe zi. Astfel în ziua de 8, în-i ce s-au reîntors trimişii şi sunînd alarma le^au comunicat ţănani-

[61] I. Lupaş, *op. cit.,* p. 283—286.

lor adunaţi ştirile, au început numaideeît să jefuiască curţile nobiliare din sat. Aceşti ţărani sînt cu siguranţă de bună credinţă că au împlinit într-adevăr voia împăratului — opinează administratorul — s-au şi predat de bună voie cînd i^a somat miliţia. Socoteşte că spre restabilirea liniştii ar trebui să se pună premii însemnaite pentru cei oare vor prinde pe ademenitorii şi instigatorii la răscoală[62].

Nobilii şi dregătorii refugiaţi în castelul Hunedoarei apoi, cu data de 15 noiembrie, protestară la Guvern împotriva eliberării ţăranilor închişi în castel. Erau destui incendiatori şi prădători printre ei, care după «carele încărcate de pradă, se vedea că s->au pregătit pentru emigrare. Urma să li se aplice dreptul statairial, dar locotenentul primar Caliani primind ordin de la vioeooionelul Karp i-a eliberat cu complicii lor cu tot. Rele cu rele se îngrămădesc zi de zi[63].

Clement Kozma, vice judele nobililor, dînd în 9 noiembrie pro vizorului din Vaşcău relaţii asupra izbucnirii răscoalei în Zarand, îl încredinţează că pe ţărani i-a răsculat vestitul Salis *seductor*[64].

Corespondenţa oficială a comitatului în această primă fază nu e multă. E cu aitît mai activ realmente, în apărarea Devei, în judecarea sumară şi executarea ţăranilor prinşi în acţiunile sub pavăza armatei. *Şi* e cu atît mai elocvent pe urmă.

Mai comunicativ ni se arată acum comitatul Alba. Efraim Egyedi, judele nobililor din Zlatna, trimiţînd în 3 noiembrie comitatului în copie relatarea lui Ladislau Pap, comunică şi el că după o relatare mai nouă vreo 5 000 de oameni s-au ridicat şi au omorît doi juzi ai nobililor şi alţi nobili. Iar originalul scrisorii lui Pap 1-a trimis urgent Tezaurariatului[65].

> In aceeaşi zi de 3 noiembrie, la 12 noaptea, acelaşi Efraim Egyedi comunică şi alte ştiri comitatului, aduse de un curier din Abrud. La Mesteacăn pe oameni i-a adunat primul corifeu Horea (!), el a strigat poporului să-i omoare pe cei doi juzi al nobililor. Răsculaţii, de acolo s-au dus la Brad, Crişcior, Mihăleni. Din Mihăleni i-au trimis vorbă lui Gheorghe Bisztrai senior, că mîine, în 4 noiembrie, se duc acolo pentru prînz (de amiazi în înţelesul poporului de aci). Horea ameninţă că de-acolo „merge la măria ta (desigur e vorba de cornişele suprem) să te ducă legat la Viena"[66].

Cornişele suprem al Albei, baronul Simion Kemeny, în urma relatărilor lui Egyedi şi Pap, în 4 noiembrie se adresează din Galda Guvernului. Aţîţător şi corifeu e Horea, care în 1783, împreună cu complicii săi a amăgit plebea din domeniul de sus al Zlatnei să nu mai facă servicii dominate şi să ameninţe pe dregători. Mai mulţi complici ai săi atunci au fost prinşi şi unii au fost condamnaţi la moarte, dar el a fugit. Printre cei condamnaţi la moarte e şi soţul său principal Dumitru To-

---

[62] *Ibidem,* p. 286—290.
[63] Caietele, XXXIII, f. 13—14.
[64] Hurmuzaki, XV/2, p. 1759.
[65] Copii B. Torok, nr. 10332—1784.
[66] *Idem.*

na sau Bute oare, făcînd apel la Tabla continuă a comitatului, se găș̦te în închisoarea din Galda. Aci ieri acesta i-a zis temnicerului că trei zile va fi liber. Prin vicecomite, el cornițele a cerut colonelului nrandanit al regimentului de Toscana să trimită o „divizie" din care mătate, adică o „turma" să fie îndreptată spre Zlatna și de acolo unde fi nevoie, cealaltă să rămînă în Galda, de unde iarăș̦i să poată fi îneptată spre Zlatna isau spre comitatul Hunedoarei. Cere Guvernului intervină la Prefectura Armelor (Comandamentul general) să dea est ordin colonelului, pentru a preveni răul. Căci se teme că „dacă la ;ta atrocitate nu i se pune stavilă, în scurt vom cădea victime 'cruntei di a țărănimii"[67].

în 5 noiembrie se adresează din nou Guvernului, dar acum din ud. Scopul răsculaților, după declarațiile lor, e să atace Cîmpenii, aitna, apoi moșia lui din Galda, să elibereze captivii de acolo, să-l ade, să-l omoare. Pentru siguranță cere să se dea ordine colonelului jimentului de Toscana, Anton Hellebrant, vicecolonelului regimentu- secuiese de husari. Schultz, precum și prefectului străjilor *(vigiliarum lejectus,* strajemeșterului) Nagy din regimentul de pedeștri Orosz, să Î ajutor militar. Pentru siguranța mai ales a închisorilor comitatului au în castelul său din Galda), în care sînt închiși mulți criminali de felul, să se dea o pază de 24 de soldați ou un subofițer. Căci colonelul ă ordin nu vrea să dea și nu e sigur de ajutor nici din partea vioeeo-.elului Schultz. Iar magistrul străjilar Nagy, sub motiv că a trimis de soldați spre Zlatna, se vede și el pus în situația să refuze ajutorul. ^e din nou Guvernului să intervină la Prefectura Armelor pentru ță militară suficientă spre apărarea închisorilor comitatului și a vieții *s,* să se dea miliție care să staționeze în Galda. La ceea ce Guvernul punde în 11 noiembrie că a intervenit la Prefectura Armelor pentru torul cuvenit[63].

Teziaurariatul, adresîndu-se la 8 noiembrie Oficiului minier, ■socoie că acesta trebuie să infiltreze printre răsculați un om care să cîș-Î încrederea lui Horea și să țină la curent autoritățile cu mișcările mulaților[69].

In 3 noiembrie baronul Simion Kemeny asaltează din nou pe gunator. Invocă înainte de toate turbarea țăranilor împotriva nobililor comitatul Hunedoarei. După cum a relatat încă din 4 noiembrie, s[i]a esat pentru măsuri militare colonelului Hellebrant. A solicitat ajutor le la ofițerii cetății Albei Iulii. Dar n^a primit din nici o parte. EI dus între timp la Aiud, să ia măsurile necesare. Acolo a dispus prerea cu arme a nobilimii. A aflat nu numai de lovirea Câmpenilor, dar ă țăranii răsculați lnau ales pe el drept victimă a 'cruzimii lor. L-a tat din nou pe colonelul Hellebrant, prin vicecomitele Paul Boer, a fost refuzat din nou și așa a rămas fără nici un ajutor. Iar o insu-

---

Idem. Și Acte vieneze, I, nr. 35.
Guv. Trans. 1784, nr. 10491—1784. Și copii B. T6r8k.
Of. minier, 1784, nr. 1517.

recţie a nobilimii, fără îngăduinţă mai înaltă, n-a putut ordona. Au rămas astfel doar la puterile lor restrânse. La Zlatna au fost 'trimise unităţi din Mănănade şi Cenade precum şi alţi 40 de soldaţi, la Oficiul montan[70]. Activ e cu deosebire vicecomitele Ladislau Balo. în aceeaşi zi de 8 noiembrie îi scrie lung din Aiud de-a dreptul guvernatorului. Cum corniţele, ameninţat nu numai cu prada ci şi cu moartea, a fost nevoit să-şi caute loc mai sigur, a lăsat în seama lui executarea ordinelor guberniale şi luarea de măsuri împotriva furiei izbucnite şi lăţite cu o „incredibilă celeritate". în consecinţă, a cerut şi de la colonelul Hellebrant şi de la vicecolonelul Schultz mai întîi 26 apoi 24 de soldaţi cu subofiţerii lor şi cu un ofiţer pentru Galda, 24 în întîmpinarea 'rebelilor din Rîmeţ, 10 cu un subofiţer pentru Stremţ, reşedinţa sa. Dar trupele sînt împărţite şi îndreptate acum în multe alte părţi: Şi *Hannibal ante portas.* Violenţă, prăzi, incendii, omoruri de nobili, turbare. Nobilimea, dregătorimea comitatului se găsesc în cel mai mare pericol al vieţii şi bunurilor lor. Miliţia e puţină pentru a face faţă ameninţărilor din toate părţile. Să intervină la Prefectura Armelor pentru noi forţe militare. E nevoie de ajutor militar şi pentru că în orăşeni se poate pune puţină speranţă, străduinţele de apărare ale nobilimii se silesc mai cudnd să le împiedice decît le secondeze, refuză să asculte poruncile dregătorilor comitatului, numai cu greu primesc bunurile preţioase ale nobilimii în cetate şi nu se dau înapoi să le arunce că această primejdioasă răscoală a plebei ţărăneşti are ca scop 'răsturnarea numai a nobilimii şi a dregătorilor comitatului, nu şi a orăşenilor contribuabili. Plebea răsculată s^a împărţit în două, o parte a pătruns pînă la Alba Iulia, alta după prădarea Cîmpenilor şi Abrudului s-a îndreptat spre Baia de Arieş. Unindu-se la Alba Iulia, tind spre Galda de jos, să rupă lanţurile lui Buta alias Todea Dumitru şi să-1 eliberbeze din itemniţă, să prade curtea şi bunurile comitelui şi pe ale sale din Stremţ şi apoi cu puteri 'mai mari să plece asupra Zlatnei, să prade erariul regesc şi să nimicească pe toţi dregătorii de acolo. Ceea ce confirmă şi ascultarea celor prinşi în faţa Albei Iulii pe cînd se pregăteau să pună foc şurii episcopului. Din mărturiile lor reiese că vroiau să stingă mai întîi pe corniţele suprem, succesiv apoi toată nobilimea şi neamul unguresc întreg şi să le prade bunurile, în frunte avînd nişte „latroni pernicioşi" Makkuj şi Horea, purtînd asupra lor cruce de aur, pe care spun că ar fi primit-o de la maiestatea sa, arătând şi o falsă patentă. După relatări pădurile Sîngătinului, Măginei, Caeovei sînt pline de rebeli, şi-au dus 8 care de paie pentru aşternut. Parte a răsculaţilor, după relatarea lui Martin Borsos a şi ajuns pînă la Ampoiţa, Ţelna, Bucerdea Vinoasă, în Ampoiţa a şi prădat crâşma comitelui suprem, spărgînd fundul buţilor. Toate ţintesc spre măcelul şi sîngele fidelissimului neam şi nobilimi ungureşti. Pentru siguranţa oraşului şi a împrejurimilor subalpine cere cel puţin o „turma" ecvestră, ca în înţelegere ou miliţia din comitatul Hunedoarei răsculaţii să fie strîmtoraţi într-un anumit loc pentru a-i putea aduce la gîn-

---

Copii B. Torok, nr. 10444—1784.

L mai sănătoase, ca nobilimea şi ungurimea să nu cadă victime furiei ineşti[71].

în 11 noiembrie scrie iarăşi Guvernului. Acum dînd noile inforii care i-au parvenit despre mersul răscoalei, între altele cele rete de comisarul Martin Borsos. în Ţelna răsculaţii au invadat curţile tilor Teleki. Plecînd spre Ighiu, mare parte locuitorii din Ighiu, Şaîrd, Lei şi Ampoiţa, acolo i-a oprit un stegar cu 4 soldaţi, omorînd 18 (!) «inzînd 9. Dă şi relatarea curioasă a locotenentului primar Pop din ■menitul Orosz că Horea a fost prins într-adevăr în jurul Zlatnei cu u săi, între care 10 soldaţi licenţiaţi, de căpitanul Richard şi că acesta iterpelat pe comandantul din Alba Iulia în privinţa pazei lor[72].

In aceeaşi zi răspunde la ordinele Guvernului din 8 şi 9 noiembrie dnd măsurile de luat pentru stăvilirea răscoalei, ceea ce a coaramiorganelor în subordine. Dar cum în multe cazuri nobilimea a înfruncu folos furia plebei, a socotit necesar ca dacă şi satele acestui comi-sar răscula, nobilimea în apărarea sa să se ridice armată şi împre-

cu armata să stingă focul. „Nu ne rămîne altceva decît să luptăm tru vetrele noastre". Ca fapt nou, din relatarea vicejudelui nobililor f Komâromi în 9, turma răsculată în Meteş a devastat casa spânului copal. Relatează şi despre moscoviţii vînzători de icoane, de castane e altele apăruţi în oraş, cînd trei, cînd patru. Pe doi i^a 'arestat, dar au paşapoarte[73].

Guvernul în 11 noiembrie răspunde îndrumînd comitatul să urmeze nele sale, să procedeze la liniştirea răsculaţilor în înţelegere cu ofii, în care sens a dat ordine şi Prefectura Armelor, iar magistratul ■ului Aiud să se conformeze dispoziţiilor viceoomitelui şi Tablei coltului în frînairea violenţelor plebei româneşti[74].

Dar se gîndea şi Guvernul la eventualitatea ridicării nobilimii. încă I noiembrie consulta Prefectura Armelor dacă în caz că armata n-^ar îa răspunde prompt peste tot n-ar fi indicat ca pentru securitate e ridice nobilimea cu comunităţile libere[73].

Tezaurariatul insistă la Guvern pentru cele două tunuri cerute de :iul minier. După devastarea Abrudului sînt în pericol şi celelalte ;re miniere[76].

Daniel Fabian în relatarea pe oare o face la 10 noiembrie Guverîi, acuză inactivitatea miliţiei, pasivitatea ou care priveşte prăzile, *i* consternarea nobilimii. Citează comportamentul centurionului Echin-

care cu centuria sa de husari, în drumul său din Alba Iulia spre ştie, trecut prin Vinţ chiar în timpul devastărilor. Zadarnic i-a :itat ajutorul, sub motiv că nu are ordin să intervină a rămas doar rtator al prăzii. A trecut pe uliţă ou soldaţii printre ei. La apariţia ţiei ţăranii s-au alarmat, dar n[j]au avut motiv să se teamă. Miliţia

---

■[l] Guv. Trans. 1784, nr. 10493.
[12] *lbidem,* nr. 10585.
[73] *lbidem,* nr. 10586.
[74] *Idem,* nr. 10491—1784.
[75] Acte vieneze, I, nr. 63.
10 nov. 1784. Tezaurariat, 1784, **nr. 1243.**

şi-a continuat apoi, liniştit, dramul. Nobilii refugiaţi în cetatea Albei Iulii, obosiţi de a mai aştepta ajutorul militar, s-au ridicat înşişi, şi în colaborare ou vicecolonelul Sehultz şi cîţiva soldaţi ecveştii din regimentul de Hetruria rînduiţi în Şard, au prins 11 răsculaţi, unii răniţi. Patru au fost omorîţi. Aduşi la Alba Iulia, cei 11 au fost trimişi la Aiud. Nobilimea întorcîndu-se cu captivii a văzut în pădurile Ighiului şi Ţelnei mulţime nenumărată[77].

In 12 noiembrie baronul Bornemisza, scrie guvernatorului, acum din Sebeş. Se găsea desigur pe drumul întoarcerii. Ajuns în Sebeş, a convenit cu generalul ca: 1) pentru siguranţa călătorilor să se 'trimită husari de la Deva la Simeria (se gîndea desigur mai ales la securitatea proprie) pînă ce vor putea fi instituite cordoanele militare; 2) peste Mureş, şi în sus şi în jos, să se trimită armată, cu care să meargă şi doi comisari, oare să cerceteze toate satele răsculate şi să publice că cei care se vor linişti de îndată, vor fi trataţi mai blînd. Dimpotrivă, aceia care însă se mai împotrivesc, vor fi prinşi şi duşi la Deva[78].

Corniţele suprem al comitatului Sibiu, Andreas von Rosenfeld, se arată mai puţin alarmat, mai optimist. In 9 noiembrie scrie din Miercurea guvernatorului în genere liniştitor. La Orlat a avut o întrevedere cu colonelul comandant al grănicerilor von Sburlati (Hannibal de Sburlati) şi cu bucurie a aflat că toţi grănicerii destinaţi pentru aceasta au fost puşi în mişcare. Sosind la Miercurea, din ştirile primite a putut deduce că numărul răsculaţilor de dincoace de Mureş pînă acum e neînsemnat şi se pare că şi dincolo de Mureş li s-a mai potolit furia. Pentru întărirea siguranţei ar fi totuşi bine ca vicecolonelul von Ott să se grăbească cu escadronul său de husari. Din compania grănicerilor din Jina, sosiţi la Miercurea, vor pleca mîine dimineaţă vreo 100 de oameni la Sebeş, lăsînd cealaltă parte la Miercurea pentru nevoile eventuale de aci. La Sebeş va pleca şi el pentru a lua măsurile necesare potrivit împrejurărilor[79].

In 10 noiembrie scrie din Sebeş guvernatorului. A sosit după amiazi însoţit de 70 de oameni, fără vreun incident neplăcut. Socoteşte că tot comitatul pînă acum e în linişte, afară de Cioara şi Tărtăria, unde au fost devastate curţile nobiliare, dar satele n-au fost incendiate. Răsculaţii în această parte s-au împrăştiat şi după toate relatările n-au fost văzuţi niciodată în cete mari şi precise. In schimb dincolo de Mureş veştile spun că ar fi foarte mulţi la număr, dar nici acolo nu sînt încă atît de puternici cum s-a zvonit la Sibiu. Nici Vinţul n-a fost incendiat, au fost devastate numai clădirile domneşti, a episcopului a fost chiar cruţată întreagă. Chiar acum a primit vestea că un escadron de husari din regimentul de Toscana, cu căpitanul von Czigâny a intrat în Vinţ. Vicecolonelul von Ott a sosit şi el în Sebeş cu o jumătate de „divizie", iar un alt escadron e aşteptat pentru astă seară. Speră ca prin aceste măsuri satele să fie în suficientă siguranţă. Totuşi a socotit să se adre-

[77] Arh. Istorică, Miscellanea.
[78] „Archiv des Vereines", XXXI (1903), p. 733.
[79] *Ibidem,* p. 726—727.

ze şi oficial satelor din apropiere, mai ales celor din comitatul său, îtuind ca oamenii să stea liniştiţi la oasele lor şi dacă au vreo plinire să o facă după rînduia'la cuvenită, aşteptînd de la dregătorii lor să să facă deplină dreptate, cei oare stârnesc ei înşişi (tulburare sau se iă duşi de alţii în ea, fiind luaţi şi pedepsiţi ou toată asprimea. In est fel e sigur că nu trebuie să se mai teamă de nici un rău în comi-;. Mai ales că trebuie să sosească azi şi generalul von Pfefferkorn[80], re speră să aplaneze răscoala şi dincolo de Mureş[81].

în 11 noiembrie raportează din nou guvernatorului despre acţiunea Pentru a împiedica satele româneşti învecinate să se unească cu răslaţii, a chemat la sine pe preoţii şi juzii săteşti cu încă cîţiva din ■care sat, căutând să-i lumineze că împăratul urăşte nespus toate tulrările, adunările în cete, jafurile, pustiirile, punerile de foc şi omorue, vrea să ştie că se ţine pacea şi liniştea, i^a avertizat, parte prieteşte parte ou asprime, nu cumva să se facă vinovaţi de nelegiuirile ceor de tâlhari adunaţi, să-şi facă negreşit datoria faţă de Dumnezeu, de egătorii şi mai miarii lor. Nici unul să nu plece de acasă fără a-i înînţa pe judele satului şi fără să primească învoirea lui, cel oare iar face potriva sau nu şi-ar putea justifica şederea în alt loc privit fiind ca iar. Lucrurile prădate să le predea aci, altfel vor fi pedepsiţi cu toată 3rimea. Iar oa toate să facă o impresie eît mai puternică, <*a* dispus să sorise în româneşte ca să fie citite sătenilor adunaţi. Despre acţiunea din Vinţ relatează ceea ce ştim şi din raportul ge-ralului Pfefferkorn.

Sosind generalul Pfefferkorn, raportîndu4i-se că în Vurpăr oontiă nestingherite jafurile, s-a dus ou generalul, cu o jumătate de escam din regimentul de husari de Toscana şi o unitate de grăniceri la nţ. Acolo s-au oprit pe malul Mureşului, şi cum erau chiar la îndemînă eva nave (navele de sare) pe malul de dincoace, generalul a ordonat cerea majorităţii husarilor şi grănicerilor. La vederea soldaţilor, rasaţii numaideeît au luat-o pe dealul viilor în sus, ou cai, ou care sau jos. Husarii, urmărindu-i, pe măsură oe-i prindeau îi trimeteau pe ve sau altfel pe malul de dincoace, unde erau legaţi şi 'trimişi la însoare la castelul episcopal. Au închis astfel aproape 50, printre care iu observat pe nimeni a fi din Zacnand, cei mai mulţi -erau supuşi din rpăr şi din Vinţ. încă înainte de întoarcerea soldaţilor, el ou generalul şi viceoolonelul Ott s-au întors la Sebeş, unde a găsit pe comisarul gu~nial, ou oare s-au sfătuit ce e de făcuit în continuare. Mai ales că ădelegile nu încetează. Şi sătenii din Săsciori au de gînd să pună na pe mori, şi pe a lui Bartsai şi pe ia oraşului. Sătenii se justificau au făcut totul numai pentru a pune bunurile la adăpost de oameni , aşa au împărţit şi vitele lui Petru Bartsai[82].

---

[80] Liber baron de Pfefferkorn, *brigaderius* al miliţiei ecvestre regulate din icipatul Transilvaniei, *Calendarium maius titulare pro Anno Dom. 'CCLXXXIV,* Sibiu, p. 72.

[81] „Archiv des Vereines", XXXI (1903)T p. 727—728.

[82] *Ibidetn,* p. 730—732.

Adunarea comitatului Bihor în 9 noiembrie solicită ajutor de la vicecotonelul BeLlegarde. Relatîndu-i despre primejdia răscoalei, ştie că răsculaţii sînit până acum cinci mii, deci mai mulţi de cîţi ar putea fi reprimaţi cu puterile proprii ale comitatului. Oere ajutor militar, mai ales penitru trecătoarea de da Vaşcău, în Deliu, în Beiuş şi în Salorata[83]. Vicecolonelul răspunde în 10 noiembrie că regimentul său Bertlichingen va acorda 'comitetului ajutor miliitar atunci când va fi lipsă. Dar comitatul să ceară această asistenţă numai în oaz de nevoie şi primejdie ou adevărat urgente, căci prin marşuri inutile pe asemenea vreme se suprasolicită numai caii valoroşi de cavalerie ai statului. Iar cînd e absolut necesară armata, comitatul să se îngrijească din timp ca trupa în marş să fie încartiruită nu individual, ci pe unităţi în sate. Astfel de sate să fie bine alese, unde om şi -cal să poată găsi adăpost mai îndelungat şi nici unul să nu ducă lipsă de îngrijire. El din partea lui se va îngriji de înlăturarea tuturor exceselor şi de a incomoda cit mai puţin posibil pe ţăran ou oamenii regimentului[84].

Adunarea comitatului în 11 noiembrie stăruie din nou asupra primejdiei. Seductorul e Salis. A cerut ajutor miliitar de la comandanţii legiunilor (regimentelor) De Vins şi Berlichingen, precum şi de la generalul de brigadă â Sturm, oare au şi rtrimis şi două „tarrnae" de pedeştri şi un divizion de călăreţi pentru locuirile mai apropiate de răscoală, anume pentru tîrgurile Vaşcău şi Beliu[85]. Cu aceeaşi dată de 11 noiembrie i se adresează comitatului chiar comitatul Solnocul de Mijloc prin cornițele lui suprem contele Sigismund Kornis. Potrivit dispoziţiilor Guvernului comitatele trebuie sa ia măsuri de stăvilire a răscoalei în înţelegere unele cu altele. Şi cum printre alte preoauţiuni e şi aceea ca ţăranilor să li se interzică vînzarea şi folosirea prafului de puşcă, comitatul a luat această dispoziţie şi invită şi comitatul vecin Bihor, să împiedice pe orice oale cumpăratul de pulbere de către ţărani[86].

Iar în 12 i se adresează contele Csâki, cornițele suprem al comitatului Cluj. Furia ţărănimii răsculate împotriva nobilimii, oare în 11 zile a străbătut trei comitate întregi, l^a silit să4 înştiinţeze despre primejdia apropiată. Copleşind comitatele Zarand, Hunedoara şi Alba cu totul şi luînd drept ţintă numai nobilimea şi pustiind cu totul numeroase curţi nobiliare, întreagă nobilimea pante fugărind-o, parte ucizînd-o în nemaiauzite chinuri în căminurile sale, acum itäbăneşte la hotarele comitatului său. Se cuvine deci cu adevărat ca în această vădită şi apropiată primejdie a nobilimii să se trezească cu toţii spre apărarea vieţii şi averii lor[87].

Cu prădarea Sîngiorzului, Trăscăului răsculaţii se găseau într-adevăr pe 'teritoriul comitatului Cluj, în compunerea lui de aitunci.

In protocoalele comitatului Cluj răscoala apare înregistrată abia în 8 noiembrie. Dar veştile despre ea au ajuns desigur mult mai curînd.

---

[83] Hurmuzaki, XV/2, p. 1760.
[84] *Ibidem.*
[85] *Ibidem,* p. 1760—1761.
«6 *Ibidem,* p. 1761.
[87] *Ibidem,* p. 1762—1763.

LO noiembrie e înregistrat decaretul gubernial din 8 noiembrie. Şi-apoi *p să apară rapoartele viceoomiţilor, juzilor nobililor despre apro-- ea răscoalei. Cu atât mai alarmat se arată acum, cînd răsooiala se opia, şi oraşul şi comitatul. Nobilii şi dregătorii fugari soseau me- semănînd groază peste tot. Ţăranii amenințau acum să năvălească 'numai în comitat, ci chiar asupra Clujului, ca să pună mina pe ei.

Spaima cea mai mare cuprinse, firește, nobilimea comitatului. La tile alarmante de la Trăscău, corniţele suprem chemă numaidecît la mare — spune un document[88] — pe toţi magnaţii şi nobilii oomi- dui fugiţi la Cluj din calea prăpădului, să se sfătuiască împreună de făcut. La chemarea lui, în ziua de 12 noiembrie, se adunară în aăr impunător pe malul Someşului, sub cerul liber şi în văzul mul- ii. Contele Csâki, „pentru mai mare impresie veni deplin îmbrăcat, arme şi într-o cuvîntare care-i mişcă pe toţi, cu ochii în lacrimi nfăţişe acele înitîmplări nemaiauzite şi-i rugă pe toţi să se gîndească, «reună cu el, la stăvilirea primejdiei oare neîncetat se apropie, în- iinţîndu-i că el pentru fericirea scumpului său neam e gata să nu-şi te nici cheltuială, nici osteneală şi nici chiar sîngele dacă va 'trebui, ceea ce toţi nobilii adunaţi nu se arătară nici ei mai prejos, într-o binte pornire îşi oferiră şi ei devotamentul pentru înfăptuirea unui nenea gînd salutar şi îndată şi hotărâră ca fiecare magnat sau nobil cuprinsul comitatului să-şi cunoască de a sa neapărată datorie a se .ţişa, sub grea pedeapsă, înarmat, care poate călare, care nu pe jos, imp de trei zile la Cluj".

Se iau măsuri şi în Banat pentru stăvilirea propagării răscoalei şi ^acolo.

In Banat alarma răscoalei o deteră refugiaţii din Transilvania. In oiembrie comitatul Caras în congregaţie generală ascultă relatările ilului refugiat Carol Bisztrai, care-i descrise prăpădul, informîndu-l mai sîrat şi alţi refugiaţi, în Făget. Comitatul trimise nuimaidecit o pe judele Emeric Legrâdi cu juratul Gaspăr Balog să culeagă de la aformiaţii mai precise. Cum a început şi conscrierea poporului ordo- i, temîndu^se ca nu cumva „naţia noastră valahă şi altcum gata la e răzvrătire şi omoruri să se folosească de prilejul acestei oonscrieri, vînd exemplul şi poate şi instigaţii din partea celor ce trec din Tran- înia în comitatul nostru, să amenințe siguranţa puiblică, şi ea nu iva acea naţie să se dedea la faptele ce se petrec în Transilvania, în a acestor împrejurări triste trebuie să ia cele mai întinse măsuri". - Comisiei regale instrucţiuni grabnice şi solicitarea de ajutor mili- căci dacă naţia aceasta s^ar răzvrăti şi în acest comitat, orice remediu LTZIU, căci armata oare se găseşte în cazarma din Lugoj e prea puţină,

[88] Descrierea ridicării nobilimii comitatului Cluj cu prilejul răscoalei româ-. Nedatată. D. Prodan, *Răscoala lui Horea în comitatele Cluj şi Turda,* în arul Institutului de Istorie", VII (1936—1938), Bucureşti, 1938, p. 271—274, -411.

iar miliţienii proprii, neînsemnaţi ca număr şi nepregătiţi pentru asemenea cazuri, nici nu merită să fie pomeniţi[89].

Comitatul alarmează şi Consiliul Locotenenţial de „cutezanţa nemaipomenită a ţăranilor ardeleni", cerîndu-i concursul pentru prevenirea trecerii răscoalei şi asigurarea liniştii publice în comitet. Trimişii comitetului pentru informaţii au întîlnit mai mulţi nobili refugiaţi sporind mult veştile 'triste. Drept măsuri comitatul a trimis din magistraţii săi asistaţi de miliţia comitatului în nouă puncte de pe graniţă, pe alţii în alte puncte din interior să supravegheze necontenit poporul. Comitatul se vede silit să oprească şi conscripţia care trebuia să înceapă în 9 a acestei luni, ca nu cumva din cauza ei „naţiunea valahă să-şi facă vreo închipuire şi în felul acesta să provoace dezordini"'. Roagă Consiliul să informeze şi pe împărat, ca prin trimiterea puterii armate să se „pună frîu cutezanţei şi sălbătăciei adepţilor lui Horea"[90], cu cele ce pune la curent iarăşi şi Comisia regească[91].

Comisarul regesc din Banat, contele Anton Jankovich, la 9 noiembrie adresîndu-se din Timişoara vieecomitelui comitatului Caras, îi -comunică evenimentele din Transilvania şi măsurile luate. Să ia şi el măsurile necesare. Să pună străji de-a lungul Mureşului, care, mai ales pe la trecători, ziua noaptea să observe pe orice venit, să-1 cerceteze, pe suspecţi să-i deţină şi sub pază sigură să-i trimită în închisorile comitatului. Să dea dispoziţii şi clerului neunit, să ţină poporul în pace. Să trimită oameni de încredere care să aducă informaţii exaiote despre acest rău, despre numărul răsculaţilor, încotro au de gînd să se îndrepte, de unde îşi iau hrana, ce macină, unde e focarul principal al acţiunii lor[92]. In aceaşi zi şi în acelaşi sens se adresează şi episcopului neunit de Vîrşeţ. Să-şi instruiască preoţii, mai ales pe cei din vecinătatea Transilvaniei, să ţină în pace poporul, să-1 îndemne să ţină străji ziua noaptea[93].

La 9 noiembrie se răspîndise teama că răsculaţii au intrat în Radna, că au dat foc satului Odvoş doar la vreo oră depărtare de Radna. O ceată de răsculaţi a sosit pînă la Şoimoş. In Radna şi în Lipova se trasera clopotele şi locuitorii de teama răsculaţilor au fugit încotro au putut[94].

In 10 noiembrie comisarul se adresează din nou comitatului Caras. Generalul Koppenzoller a dispus ca un căpitan de călăreţi *(equitum magister)* al legiunii (regimentului) de Wurttemberg să plece cu oamenii săi din cazarma din Lugoj spre Transilvania, să cerceteze drumul. Comitatul să dea şi el oameni înarmaţi cît mai mulţi, să împiedice trecerea Mureşului spre Banat[95].

---

[89] I. Boroş, *Rapoartele vechiului judeţ Caras şi alte informaţiuni despre revoluţia lui Horea,* în „Analele Banatului", IV, ian.—mart. 1931, p. 90—91.

[90] *Ibidem,* p. 91—92.

[91] *Ibidem,* p. 92—93.

[92] Arh. Comisiei, I, 20—23.

[93] *Ibidem,* I, 24—26.

[94] I. Boroş, *op. cit.,* p. 96.

[95] Arh. Comisiei, I, 43—45.

Viceoomitele Ignatiu Madarâsz, în răspunsul său din aceeaşi zi la loziţiile din ziuia precedentă, pentru securitatea Lugojului, dimpotricere să fie aduse două cohorte din legiunea de Wurtemberg oare iflă încazarmate în Caransebeş. Se tem ca mai ales oficialităţile *gistratuales)* şi ungurii să nu fie nimiciţi ca în Transilvania[96], aceasta comisarul răspunde din nou. E îngrijorat mai ales de linia reşului. Azi s-au trimis — scrie el — spre Lipova două centurii, alte ă au fost rînduite spre Făget şi Duioeş, ca să ocupe tot cursul Mu- îlui[97].

Andreas Szluha, răspunzînd în 10 noiembrie din Bujor (azi Tnaian a) comisarului, îl informează că e primejdie ca răsculaţii să treacă a Banat, unde spun că ţăranilor şi nemţilor nu le vor face nimic, dar unguri îi vor căuta pînă la unul, să-şi verse veninul asupra tuturor potrivă[98].

Episcopul de Vîrşeţ, Vichentie Popovici, răspunde şi el la rîndul său usarului, în 10 şi 11 noiembrie, că a dat dispoziţii 'preoţilor, prin topopii Caransebeşului şi Lugojului, să ţină în linişte şi pace poporul Banat. Se grăbeşte şi el, îndată ce va putea, spre lacele părţi. S-a esat şi generalului Papiila să-i stea în ajutor ou ordinele sale[99].

Măsuri de apărare luară şi 'comitatele Timiş şi Torontal. La 9 nobrie comisarul regal Jankovich raporta cancelarului măsurile luate ■tru a împiedica trecerea răsculaţilor în comitat. A dat dispoziţii vioeîitelui comitatului Caras pentru paza şi controlul trecătorilor Mureşu- A invitat pe arhimandritul de Bodrog, pe vicarul episcopiei greeo-oirtoe din Timişoara şi pe episcopul de Vîrşeţ să dea ordin preoţimii să smne pe credincioşi la purtare paşnică[100].

Comitatul Torontal din congreaţia sa delegă pe judele nobililor Paul lafalvi să cerceteze locurile mărginaşe ale comitatului de pe Tisa şi pe Mureş, să numere luntrile morilor de pe -cele două ape, să le sestreze pe cele de prisos. La fiecare moară a fost lăsate numai câte intre, fixată şi aceea de ţărm cu lanţ şi lacăt, iar cheia încredinţată elui din satul cel mai apropiat, care să nu aibă voie să dea morali cheia decît în caz de mare nevoie. De la Periam pînă la Cenad ţi-u paza zi şi noapte 30 de călăreţi. Tot atîţia au fost postaţi în păduri La Cenad şi Zomborul Mic pînă la Seghedin. Păzitorii aceştia au fost ti numai dintre grădinarii bulgari, dintre nemţi şi unguri, primind 6 creiţari pe zi pentru întreţinerea cailor. Cel oare se retrăgea de aază era pedepsit cu 12 bîte. Păzitorii erau tot la patru zile schimi. La mori au fost puşi alţi păzitori. Românii au fost opriţi, sub pepsă, să cumpere, să vîndă, să ţină lucruri preţioase prădate de cei Transilvania. Juzii aveau datoria sub pedeapsă de 25 de bîite, să ravegheze pe cei care se arată a fi partizani ai răscoalei[101].

---

[86] *Ibidem,* I, 57—58.
[97] *Ibidem,* I, 63.
[98] *Ibidem,* I, 59—62.
[99] *Ibidem,* I, 74, 97—98.
[100] Boroş, *op. cit.,* p. 95—96.
[n] *Ibidem,* p. 96—97.

Iată şi alte detalii. După o întîmpinare făcută Camerei monetare şi miniere de către consilierul minier Falk şi asesorul Lhotka, încă din primele zile apărură refugiaţi în Făget, în Lugoj, numărul lor crescînd apoi mereu. Printre primii a fost nobilul Carol Bisztrai. El puse la curent nobilimea cu prăpădul şi cu mărimea primejdiei. Ţărănimea română din Transilvania s-a răsculat sub conducerea unui ţăran de rînd necunoscut, pe nume Horea, îmbrăcat nemţeşte (!) purtînd drept semn o cruce şi o stea de aur şi dîndu-se drept executant al ordinelor imperiale. S-a răsculat împotriva nobililor şi dregătorilor lor. Plebea românească în furia ei a comis cumplite arderi, pustiiri, crime, cu furci de fier, cu securi şi alte instrumente ucigaşe. Nobilimea mai apropiată s-a refugiat în Deva, el şi cu alţii în Banat. El Bisztray nu s-a putut salva decît cu fuga, părăsind căruţa şi familia pradă răsculaţilor. Ascuns într-un tufiş apropiat, de-acolo a trebuit să vadă cum au omorît şi tăiat în bucăţi pe soţia şi copilul său. (în listele celor ucişi nu figurează!). în timp ce fugea cu poştalionul prin Transilvania, au întîlnit în drum mai mulţi ţărani din Banat care mergeau la tîrgul din Dobra. Conductorul avertizîndu-i să se întoarcă, pentru că în Transilvania totul a fost pustiit de răsculaţi, ei i-au replicat: „asta ne place, poate va da Dumnezeu să se întîmple şi la noi aşa".

Refugiaţii vorbesc de trei cete, de cîte o mie de oameni, una îndreptîndu-se spre Alba Iulia pentru a captura puşti, a doua spre Zlatna, a treia pustiind mai departe comitatul Hunedoarei şi Zarandului. Mai mulţi ţărani veniţi din Banat în Transilvania „şi-au exprimat dorinţa fierbinte de a proceda în acelaşi chip şi cu ungurii din Banat".

La 9 şi 10 noiembrie au sosit noi refugiaţi în Lugoj aducînd vestea întîmplărilor de la Deva. Aci nobilii refugiaţi ieşind împotriva lor au ucis vreo cîteva sute (!) de rebeli, pe alţii i-au înecat în Mureş, restul s-au împrăştiat.

Ştiri apoi despre pustiirile din comitatul Arad. Răsculaţii „foarte obraznici" au strigat de aci peste Mureş că paza pusă la Mureş e zadarnică, după ce vor fi isprăvit treaba în Ardeal vor trece dincoace şi-i vor omorî nu numai pe ardelenii fugiţi, ci şi pe ungurii de aci care le vor cădea în cale. S-au interesat şi de dregătorii comitatului care locuiesc mai aproape de graniţă. Ba s-au auzit ameninţări periculoase şi din partea plebei româneşti de aici, că la izbucnirea vreunei răscoale şi aici la juzii nobililor cu furcoaiele le vor scoate maţele.

Pentru a preveni izbucnirea uşor cu putinţă a unei răscoale, au fost trimişi la graniţă dregători magistratuali cu cîte cîţiva panduri şi husari, ei trebuind să raporteze zilnic starea lucrurilor. La sate s-au luat măsuri simulînd sosirea în zilele următoare de armată numeroasă de cavalerie şi pedeştri, care să taie ţăranilor români dorinţa revoltei. S-au trimis zilnic ştafete la comisarul regal Jankovich în Timişoara, la Locotenenta ungară.

De la nobilii refugiaţi nu s-a putut afla altă cauză a răscoalei decît intenţia supuşilor de a se sustrage de la supunere din cauza tratamentului prea aspru din partea nobililor. La care ei mai adaugă că şi unii ofiţeri au îndemnat plebea la rebeliune. Prima şi adevărata cauză se pare e chemarea plebei la adunare, unde a fost încredinţată că împăratul e de partea ei, şi că în caz că nu s-ar mai putea înţelege cu nobilii, să-i nimicească.

Nu e nici o îndoială că răscoala va fi înăbuşită şi liniştea restabilită,

cu atît mai mult cu cît şi iarna bate la uşe. Dar mare e teama ca în primăvara viitoare focul potolit să nu se reaprindă sau măcar să se înmulţească cetele de jefuitori prin rebeli refugiaţi aici.

Trebuie asiguraţi oricum minerii de aici şi caseriile miniere. Trebuie să se dispună astfel oficiilor miniere şi siderurgice:

a). Ele să se pună de acord cu ofiţerul comandant ca pentru asigurarea minelor şi casieriilor să rămînă atîtea trupe cîte sînt necesare şi să se asigure cu muniţie suficientă. Trupele staţionate pentru paza satelor în cazul unei noi năvăliri a răzvrătiţilor să se strîngă împreună cu cele miniere la locul obişnuit de adunare, ca unite să poată opune rezistenţă, şi ca dacă năvălesc cu adevărat să-i prindă, să-i omoare.

b). Oficiile să vegheze şi mai mult ca altădată, ca toţi suspecţii şi toţi care nu au paşapoarte adevărate, mai ales transfugii ardeleni să fie ţinuţi în arest pînă la legitimare completă. Şi dacă legitimarea lor nu e satisfăcătoare, să fie supuşi judecăţii. Înţelegînd că la ardeleni sînt valabile numai paşapoartele care nu prezintă îndoieli nici la cercetarea lor amănunţită, nici la interogarea posesorului.

c). Să fie cu atenţie sporită mai ales în zilele de tîrg săptămînal, la care totdeauna se adună la un loc ţărani mai mulţi. Să fie împiedicate orice incidente periculoase, cei care le-ar agita să fie numaidecît prinşi, şi dacă sînt dinafară să fie predaţi imediat celor mai apropiaţi dregători ai comitatului, însoţiţi de actul de ascultare a lor. Ceea ce să se indice dregătorilor, paznicilor pieţelor, crîşmarilor, ordonîndu-li-se pază bună şi tăcere totală. De fapt trebuie avut în vedere ca plebea românească să nu fie întărîtată la răscoală. Pentru siguranţa minelor să se repartizeze cel puţin două companii, şi pentru fiecare trei tunuri, în total 18 piese, ca în caz de nevoie să se facă uz de ele[102].

Baronul Orczy, scriind din Timişoara contelui Jankovieh solicita furarea oficiilor şi casealilor camerale[103].

Comisarul regal comunică în 10 noiembrie şi cancelarului mersul xnailei şi măslinie luate. Furia creşte mereu, a trecut şi în Ungaria. :©munică dispoziţiile date comitatului Caras şi cercului Lipovei penapănarea liniei Mureşului. S-a intervenit şi pe lîngă garnizoana din td, cît şi pe lîngă colonelul regimentului de Wurttemberg staţiod în comitatul Arad să dea două centurii la nevoie[104]. Cu data de îl informează pe cancelar despre dislocările militare spre locul răslei, a căpitanului din regimentul de Wurtrtemberg cu 84 de oameni, înţelegere cu generalii s-a dat ordin de dislocare spre Coşava şi 'ova a două centurii (companii) din garnizoana Timişoarei. Detaşanite au fost trimise la Făget, Bulei, Bitrchiş, Valea Mare. La Marga Vama au fost postate două companii de grăniceri pentru a împiedica ninderea răsculaţilor dinspre Haţeg. Au luat măsuri şi comitatele şi scopul de Vîrşeţ[105].

"[2] Textul german dat de C. Feneşan, *op. cit.,* p. 772—-774.

[A]rh C i i i I 7 g e

rman dat de C. F [A]rh.

Comisiei, I, 176—178. ™

Ibidem, I, 46-49.

Ibidem, I, 75—79. Şi Aurel Ţintă, *Răsunetul răscoalei conduse de Horea, <?ca ţi Crişan în Banat,* în „Studii", XIII (1960), nr. 4, p. 235.

APĂRAREA ORAŞELOR

Dar răscoala ţăranilor ameninţa şi oraşele. Aci se găseau marii demnitari, marii dregători ai oficiilor de stat centrale, nobilii dregători, unii din dregătorii comitatului, unii din asesorii Tablei. Era apoi multă nobilime locuitoare stabile în oraşe. Marii nobili spre iarnă se mută în casele din oraş. Dar oraşele atrăgeau cu deosebire prin bogăţiile cetăţenilor, prin ungurii spre care ţinteau implicit lozincile răscoalei.

Exemplul Abrudului mai ales fu un răsunător semn de alarmă. Se simţeau şi mai mult ameninţate ca ocrotitoare ale nobilimii şi dregătorimii fugare. Oraşele nu puteau fi prea bucuroase de noii lor oaspeţi, care măreau 'primejdia, semănau panică, sporeau teama. Se produc eurînd şi disensiuni, reproşuri, opoziţii la primirea nobilimii, care nu era agreată nici de 'orăşeni şi cu latît mai puţin acum cînd atrăgea prăpădul şi asupra lor. O rezistenţă opun mai ales oraşele săseşti, oare altfel nu erau vizate de lozincile răscoalei.

Primul care se simte ameninţat e Zlatna, care se găsea în centrul teatrului de luptă şi care era în primul rînd vizat. Aci era aparatul central al administraţiei montane, aci erau dregătorii urgisiţi ai domeniului oare trebuiau loviţi, aci erau casieriile miniere. Prima alarmată e conducerea minieră de acolo. Baronul Gerlitzi, magisitrul minier *(supreraus montium magister)* în 3 noiembrie alarmează armata. Răsculaţii vreau să pătrundă spre Zlatna, să prade erariul, sănşi procure arme, pulbere. Se aşteaptă să vină asupra oraşului *certo certius* chiar în această noapte sau mîine[106].

In 5 noiembrie judele regesc minier *(regius judex montanus)* Andrei Iosif Zelenkai, îl informează şi el pe corniţele suprem asupra stării lucrurilor. In urma măsurilor luate de dregătorii supremi ai oficiului montan, în Zlatna au fost aduşi din Alba Iulia 50 de soldaţi, din Geoagiu 130 şi 4 husari, cu 2 căpitani, 2 locotenenţi şi 1 stegar, pentru securitatea casei regeşti. Au fost trimişi peste tot gornici să afle de cele ce se petrec în Zarand cu domnii pămînteşti şi cu dregătorii comitatului, despre omorurile de ■*acolo.* Au adus veşti triste — scrie el — între altele că rebelii ieri au coborît în valea Cernitei. După cum relatează vicejudele nobililor Egyedi şi confirmă şi gornicii, o altă parte grăbeşte spre Cîmpeni, o a treia prin Ponor spre Galda să elibereze pe cei închişi acolo şi „să vorbească cu ilustritatea voastră". O altă parte din Curechiu a pătruns în saitul Poiana, care şi aceasta năzuieşte spre Galda. Ga devotat îl informează şi sfătuieşte ca pe captivii din Galda, mai ales pe cei din domeniul Zlatnei, să-i treacă numaidecît la Alba Iulia, să-i dea în grija oastei de pază a cetăţii. Să ceară în ajutor de la Comandamentul militar miliţie, pedestră şi ecvestră, suficientă spre

---

[106] Acte vieneze, Dep. I, nr. 49.

putea asigura liniştea publică şi bunurile eratriale cu casele regeşti[107], mare teama — scrie judele (regesc şi la 13 noiembrie. Are totuşi o curantă, miliţia căpitanului Richard. Arhiva e păzită ziua noaptea de 'i soldaţi daţi de căpitan. Horea capul răsculaţilor nu se ştie ce intenţii e: spre Zlatna, spre Galda, spre Aiud, spre Turda? Intre timp au st trimişi oameni credincioşi să-1 descopere, domnul căpitan promiţînd iui caire-1 aduce viu 100 de dueaţi, celui care-i aduce capul 50 de ilbini. Au fost prinşi doi căpitani ai 'rebelilor, care sînt de dus sub cartă militară la Alba Iulia. Unul e Ilie din Ociu (Zarand) celalalt e n Galea, hutman sătesc, din Almaşul Mare, amîndoi cu semne distincte de căpitani[108].

Ameninţat de aproape se socotea Aiudul, sediul comitatului. Aci se ,sea multă nobilime refugiată, dar se simţeau ameninţaţi şi orăşenii, jea ce duse curînd şi la disensiuni, incriminări între nobilime şi orăni. Ecoul acestora se face înainte de toate viceoomitele Albei, Ladislau îlo. Adresîndu-se Guvernului la 8 noiembrie, îl pune la curent cu starea crurilor, acuzînd de recalcitranţă orăşenimea.

Judele nobililor Zilahi, scriind în 10 noiembrie din Aiud, se arată, mpotrivă, contrariat de inactivitatea nobilimii. Şi în Aiud s-au luat ■ spune el — bunişoare dispoziţii, aitît din partea colonelului Helleant, cît şi din a oraşului şi colegiului. Şi aici totul se mişcă, numai ibilimea tremură. Ar fi bine să se poarte şi ea mai bărbăteşte, căci şi imai aceasta ar insufla teroare. Ar trebui să aibă cineva curajul să ceapă a strânge nobilimea, cu atît mai mult cu cît şi miliţia a plecat ipotriva rebelilor. Sînt comandate din regimentul Kalnoki două oomnii de husari, din Cluj 200 de grăniceri pedeştri, din Bagiu 150, [ine dimineaţă iarăşi mai vin; aude că pe sete se strîng provizii pentru ste. întâmplările din Zarand, uciderea juzilor, nobililor, gornicitor s-^au :ut fiind acolo Salis, lui i se atribuie pornirea. Aici colegiul, oraşul, iliţia patrulează ziua-noaptea neîncetat, pînă sus la Gaeova, numai ibilimea stă cu mîinile încrucişate, cînd doar se spune că răsculaţii iblă beţi încontinuu, abia se tîrăsc prin noroi. Au puşti, dar cei mai alţi sînt cu îrrablăeii, cu furci de fier, securi, bîte, coase, sînt o rmilne aproa-pe cu totul inertă, fără trup, fără mîini, fără picioare, cîte .ui desculţ, altul fără tundră. în cîteva rînduri au fost spionaţi; şi iffli e acolo Sigismund Vâradi din Lopadea. Acesta e mai inimos decît ;ii. Căci juzii nobililor şi ei, în loc să fie atenţi la orice mişcare a sculaţilor, e mai bun cel oare poate fugi mai repede în cetatea Albei iii. Pe corespondentul său, un jude al nobililor şi el, îl îndeamnă, ca irurile mai de temut să şi le trimită în Mediaş şi să se îngrijească şi el. Dar ar fi bine să mai ia şi un pic de inimă[109].

Nici Alba Iulia nu se socotea scutită. Trebuia oprită intrarea în tete a mulţimii care venea să ceară arme şi înrolarea la oaste. Mulţi-î care aici îşi căuta eliberarea. Şi, fireşte, putea primejdui oraşul.

---

[107] Arh. Istorică, Miscellanea.
[108] Tezaurariat, 1784, nr. 1280.
[109] Mike, *Az Olăhokrâl,* p. 23—25.

Se ştia că de la început s-a întărit paza în cetate, s-aiu închis porţile, s^au tras podurile şi s-au aşezat tunuri pe ziduri, că ou foc de tun ar fi speriat pe ţăranii care se apropiau. O cronică în versuri, scrisă în Alba Iulia, descrie ulterior în termeni patetici teama care stăpînea oraşul şi echiparea cetăţii pentru apărare: „Tremurând şi moartă pe jumătate aştepta Alba Iulia sosirea răsculaţilor. Noaptea fiecare se odihnea tremurînd, ca pe un osîndit îl chinuiau visurile. Se sfîrşea o teamă, se ridica alta... Dimineaţa cînd se iveau zorile, primul gînd al fiecăruia era să vadă, să ştie unde se găseau tîlharii" .. . Mai mult de o săptămînă s-a luptat ou amarul său, — n-^a avut nici zi nici noapte ... Şja.m.d.[110].

Cum a fost apărată Deva, am văzut din expunerea celor petrecute acolo.

Orăştia nu se arată prea ameninţată. La ordinele Guvernului din 7 şi 8 noiembrie la 10 noiembrie magistratul răspunde în termeni generali de conformare. Captivii din 7 noiembrie aduşi aci de miliţie au fost trecuţi sub pază la Deva, afară de unul reţinut de medicul *(phisicus)* Ladislau Bruz ca rănit de moarte. Dînd relaţii asupra mersului răscoalei în apropiere, ştie că se îndreaptă împotriva nobilimii, plebea românească a conspirat să ucidă pe toţi nobilii fără deosebire, să le stîrpeaseă cu totul curţile şi bunurile. Va ţine la curent Guvernul ou evenimentele[111].

Orăştia, am văzut, convenise cu ţăranii să nu primească pe fugari, aşa ocolind primejdia. într-o scrisoare de mai tîrziu, Ioan Pap se arată indignat de purtarea saşilor. Şi saşii din Grăştie şi-au arătat omenia săsească — scrie el din Alba Iulia — n-aiu vrut să primească în oraş pe sărmanii unguri fugiţi acolo, pretextând că pentru ei vor fi prădaţi şi saşii. Ba se spune şi că saşii ar fi trimis delegaţi la românii de peste Mureş cu vorba ca dacă vreau să vină asupra lor, ei vor indica pe unguri, numai saşilor să le dea pace. Saşii din Sebeş au vrut să extrădeze pe Petru Bartsai dacă nu pleacă din oraş. De aceea a şi plecat[112].

Sebeşul se simţea şi el ameninţat. încă în 5 noiembrie, oraşul, relatînd Guvernului despre mersul răscoalei, îi solicită asigurarea oă nu va fi lipsit de ajutorul militar necesar în caz de nevoie.

In 6 noiembrie răscoala bîntuia în Cioara. Ceea ce puse magistratul oraşului în necesitatea de a cere Guvernului din nou ajutor militar, căci „răscoala se apropie şi de ţinutul nostru şi poporul răsculat înaintează mareu". La această nouă cerere a magistratului, Guvernul promite din nou ajutor militar, recomandînd în acelaşi timp populaţiei linişte şi curaj. Oraşul comunică Guvernului că a luat toate măsurile de apărare posibile, dar că armate promisă n-a sosit încă la Sebeş şi răsculaţii nu s-au liniştit, au devastat totul în Vurpăr şi Vinţ. Teama e că vor ataca acum şi oraşul, ceea ce, cunoscută fiind pornirea suburbiilor, uşor se poate întâmpla[113]. Armata a şi sosit apoi.

---

[110] Cronică în 142 de strofe, datată Alba Iulia, 30 nov. 1784 şi semnată Enyedi. Mike, *Az Oldhokrol,* p. 49—67. Despre Alba Iulia strofele 95—100.

[111] Guv. Trans., 1784, nr. 10590.

[112] Copii B. Torok din Bibi. Batthyâneum, Alba Iulia.

[113] I. Frăţilă, M. Andriţoiu, *Scaunul săsesc Sebeş,* In „Revista Arhivelor", XII **(1989), nr. 1, p.** 165.

Pustiirile de la Trăscău alarmează Turda, Clujul.

In Turda vestea pustiirii de la Sîngeorz a venit în ziua de Sînimartin L noiembrie) — scrie preotul reformat Ioan Gyongyosi. „O, ce groază, «rgătură, plînsefce, ţipete şi eârătură au fost în oraşul nostru, nu le t descrie! Aşa ceva nu s-^a întâmplat poate nici într-o fugă de tătari: mei, nepregătit de-a binelea (oraşul) şi înspăimântat de primejdia fără veste, desigur ca puii din faţa uliului toţi ar fi fugit, dacă Dumnezeu fi lăsat să cadă asupra noastră primejdia". Altfel, Turda a fost printre imele care s-au înarmat, în două trei zile, cu de la sine hotărîre — •ie el"[4].

„Turda e în mare groază, căci 5 000 vreau să năvălească asupra ei, re ajutor" — scrie vicenotarul din Tuirda, Alexandru Szânto. A îngiro- toată ţara fioroasa izbucnire. Căci deşi în partea cea mai mare a •ii focul n-a izbucnit încă, e pe oale să izbucnească. Românii aşa raj şi-au luat în fiecare sat, că viaţa nimănui, doar dacă nu e cu arma mînă, nu mai este în siguranţă — continuă el[115].

Nu întârzie nici oraşul Cluj cu măsurile de apărare. Răscoala, de la ăscău putea să se îndrepte şi spre Cluj. Numărul răsculaţilor care râseră în comitat nu era mare. Contagiate ansă toate satele din cale, teau să fie o ameninţare şi pentru Clujul unde-şi căutară scăparea ilţi nobili şi dregători.

Samuel Patiaki, scriind din Dej soţiei sale, oare era în Cluj, în noiembrie, găsindu-se mai departe, se arată mai încrezător, sau o jurajează. Soţia sa nu trebuie să se teamă tare de ei, Clujul e -cetate, chiar dacă zidul e rău pe alocuri, oamenii, împreună cu cei din Hoştat, t mulţi şi poate fi apărat. Şi ei în Dej pot fi în destul de bună uranţă, căci peste tot sînt rînduite străji, aproape pînă în Cluj, prin « se poate afla într-o clipită dacă răsculaţii ar intenţiona să vină r- acolo. De la Dej se poate trece numaidecît peste apă spre Chioar. dul sau îl strică, sau îl păzesc ca să nu 'treacă duşmanul. Acolo e şi escadron de călăreţi nemţi cu un sublocotenent, care are ordin ca btă să se adune, cu muniţie suficientă. La două mile este iarăşi un adron oare şi acela poate fi numaidecît acolo. Nobili şi alţi oameni arme sînt mai mulţi de 200. în Gherla iarăşi sînt mai mulţi de 100 irmaţi. Cu un euvînt au toată securitatea posibilă[116].

în Tîrgu Mureş teama cuprinse nu numai nobilimea refugiată acolo orăşenimea, ci şi Tabla regească. Consternată de tot mai „formida- Ble" veşti despre această ridicare ţintind la nimicirea cu totul a nobi- *ai,* la răsturnarea republicii Transilvaniei, s-a îngrijit înainte de toate punerea la adăpost a arhivei sale. Şi pentru că măsurile de apărare ţe de Tabla comitatului şi de magistratul oraşului nu le socoteşte iciente, cere Guvernului să intervină la Prefectura Armelor, să lase >arte a regimentului de Savoia care trebuie să plece din oraş, în altă

[114] Scrisoare datată 3 febr. 1785. „Hazânk", VII (1887), p. 112.
[115] Mike, *Az Oldhokrol,* p. 19.
[116] Arh. Istori-ă, Miscellanea.

parte, să fie aşezat în satele din jur să fie pentru apărare la nevoie, iar pentru pază în cetate miliţie din corpurile de Gheorgheni şi Cine[117].

Chiar în Sibiu porţile ocnaşului se păzesc cu toată vigilenţa — notează Ludovic Siess în 9 noiembrie[118].

Aradul îşi luă şi el măsurile de siguranţă. Din 10 noiembrie se ştie că cetăţenii s-au înarmat pentru propria apărare, străjuind cu schimbul ziua-noaptea.

Ziarul „Magyar Hirmondo" informîndu-şi cititorii despre oprirea răscoalei la Şoimoş, prin scrisoarea din Radna, din 12 noiembrie, adaugă: Totuşi trăiesc în teamă şi spaimă nespusă, aşteaptă în fiecare ceas să cadă primejdia asupra lor, nimeni nu e sigur nici măcar un ceas de viaţa sa. Cetatea Aradului e păzită cu sîrg; se teme că dacă se întâmplă să cadă asupra lor oastea acestor răsculaţi o ocupă[119].

După un raport militar ieri, în 9 noiembrie, în Radna s-au tras clopotele de alarmă, dar nu s-a întâmplat nici un atac. Ceata răsculaţilor a luat-o spre Şoimoş. Acolo au tăbărît asupra crîşmei, au băut pînă la miezul nopţii şi-apoi au spart uşile şi ferestrele, dar n-au incendiat nimic. Se vede nu iau arme sau poate au puţine căci toată noaptea nu s-au auzit împuşcături. Poate în noaptea aceasta vor năvăli şi asupra Radnei. Dar aici toţi stau gata, înarmaţi, judele nobililor Deseo a patru- ■ lat toată noaptea prin împrejurimi[120].

Târgoveţii din Lipova veghează şi ei de-acum înarmaţi, prevăzuţi cu mortiere *(mortariis provisi),* au ridicat prăjini cu snopi de fîn şi de paie în locuri mai înalte, la care în caz de pericol iminent să le dea foc, ca prin semnul lor şi prin detunăturile tunurilor să fie chemate în ajutor şi satele vecine. Satelor germane din vecinătatea Lipovei li s-a dat poruncă să ţină ziua, noaptea străji înzestrate cu arme şi cu de toate, ca dacă se dă semn prin aprinderea prăjinilor sau explozia tunurilor, să alerge în ajutor spre locul primejdiei — scrie la 10 noiembrie comisarul regal Jankovich cancelarului[121].

In Timişoara încă erau cuprinşi de frică cu toţii să nu fie atacaţi de rebeli, care aveau multe locuri 'ascunse în munţii de la Lugoj şi Caransebeş. Se luară toate măsurile putincioase împotriva lor, ca să nu poată găsi atîtea ocaziuni de a se ascunde şi a se întreţine[122].

GUVERNUL ŞI COMANDAMENTUL GENERAL

Răscoala în avântul ei profita, evident, de aceste dezacorduri dintre organele administrative şi unităţile militare, dintre nobilime, armată şi oraşe. Nobilimea nu era urgisită numai de ţărani, nu era agreată nici

---

[117] Guv. Trans. 1784.
[118] „Tortenelmi Tar", 1901, p. 3—6.
[119] „Magyar Hirmondo", 1784, p. 753—755.
[120] Căpitanul de cavalerie Fr. Karl Doboskoszy câtră Administraţia cameralâ din Timişoara. Copie în Arh. Comisiei, I, 69—72.
[121] Arh. Comisiei, I, 46—49.
[122] *Umständlicher Bericht,* în *Tesaur de* ***Mon. Ist.,*** **III, p. 348—349.** ■■■■■*y,* '•*

i armată, nici de orăşeni. Atitudinea armatei paraliza rezistenţa, redua la neputinţă nobilimea. Ceea ce întărea pe ţărani în credinţa că ţiunea lor e într-adevăr din porunca împăratului. Armata e doar a împăraitului, şi dacă răscoala lor nu ar fi din porunca lui, armata i-ar *vi* numaidecât.

Dar neputinţa se propaga în jos chiar de la organele centrale. Surins de amploarea răscoalei, primul gînd al Guvernului e, firește, inrvenţia armatei. Dar tocmai aici întâmpină o rezistenţă neașteptată, bre guvernator, baronul Samuel Brukentbal şi 'comandantul genera] ronul Preiss exista şi o rivalitate pentru puterea în stat, şi în conseîţă şi o animozitate personală. Exista o rivalitate în genere între .terea civilă şi cea militară pentru sferele de autoritate. Armata, mai ieotivă, mai sensibilă la problematica iobăgimii, în genere nu manistă simpatii pentru cauza nobilimii. Nu e bucuroasă să facă sacrificii ntru salvarea ei şi a bunurilor sale. E animată mai curând de ostilite, ascunde în sinea ei şi o satisfacţie pentru lovitura care i se dă.

Dar atitudinea generalului nu venea numai din atît. Evenimentul a prea grav ca să fie tratat numai sub semnul unor asemenea disenîni. Era o gravă problemă de stat, şi deci 'trebuia tratată Ca atare.

Răscoala o făceau ţăranii, faţă de soarta cărora împăratul arăta osebit interes. O făceau împotriva nobilimii, faţă de care împăratul . arăta deloc simpatie, era el însuşi în luptă ou ea. O făceau împotriva ternului feudal, pentru reformarea căruia împăratul însuşi lupta. Răs-ala nici armata nu o socotea fără motiv, cunoştea asupririle care i-au t naştere, era contrariată şi ea de gravitatea servitutii, ou deosebire servitutii românilor, şi în primul rînd — am văzut — generalul co-indant însuşi. Iar acum vedea că ţăranii cereau în locul puterii dom-şti militarizarea. Armata nu renunţase la extinderea militarizării decît nporar, din nevoi de circumstanţă, păstrînd în rezervă gîndul de a ua acţiunea. Răscoala nu se făcea împotriva regimului austriac, se sfăşura doar tocmai în numele împăratului. Intervenind armata, treia să lovească masa contribuabilă, cea mai utilă în stat, şi generalul ştia care va fi reacţia împăratului faţă de o astfel de acţiune. Chiar :ă împăratul ar fi dorit în sinea lui o intervenţie energică, ar fi căutat îovăţii pentru ea, nu putea să piardă încrederea şi simpatia ţărănimii. neralul se găsea în faţa unei adevărate dileme. Şi într-un fel şi în ui trebuia să iese vinovat. „In orice caz eu sînt pierdut —• ar fi zis ronul Preiss de la prima ştire despre răscoala ţăranilor — dacă voi >ceda cu severitate în contra răsculaţilor împăratul mă va inculpa i-am împuşcat supuşii, dacă n-o fac, se întâmplă un rău şi mai mare, atunci tot eu sînt de vină"[123]. Socoti mai înţelept să nu intervină eet fără ordinul împăratului sau al Consiliului său de Război. Adoptă ia atunci tactica temporizării, a mişcărilor doar demonstrative sau intimidare a ţăranilor. Generalul, vădit deliberat tergiversează, dă line de mişcare a trupelor, dar cu rezerva de a se abţine de la vio-ţă, invocă dificultăţi pentru mişcările mai mari de .trupe, cere preei-

[123] Szilâgyi, p. 92, Densuşianu, p. 243.

zări de obiective, de mijloace de transport şi aprovizionare. Ceea ce în loc să descurajeze încurajează şi răscoala ţărănimii, şi înarmarea nobilimii, condamnate apoi deopotrivă de împărat.

Continuă astfel rivalitatea, disensiunile dintre guvernator şi general, divergenţa de opinii, disparitatea de măsuri. Guvernator şi general iau în genere măsuri separat, sub semn de egalitate nu de subordonare. Caută separat comunicarea cu împăratul, unul prin Cancelaria aulică, celălalt prin Consiliul de Război. Se pierde astfel mult timp prin corespondenţă între guvernator şi comandant, deşi amîndoi funcţionau unul într-o parte celălalt în partea opusă a pieţii Sibiului, în loc să ia măsuri în comun. Puteau arunca astfel ulterior vina unul asupra celuilalt.

Nu e vorba firește, numai de o animozitate personală. Cheia e regimul însuşi, oare operează prin cele două puteri direct, fără să le subordoneze una alteia, cultivând conştient disparitatea, suspiciunea reciprocă, în ciuda comunicaţiei obligatorii intre ©le. Pe fire deosebite, Guvern, Comandament militar, nobilime, Biserică, naţiuni, clase sociale, cultiva şi diviziunea puterilor, instrumentul clasic de dominaţie politică. Rivalitatea dintre guvernator şi general, lipsa de concordanţă dintre Guvern, Comandament militar, comitate nobiliare e formal condamnabilă, dar ea nu e numai o simplă „neputinţă" politică, e şi o slăbiciune politică binevenită.

Dar să lăsăm să vorbească corespondenţa.

Raportul comitatului Hunedoara din 3 noiembrie sosi la Sibiu prin curier în 4 noiembrie, pe la orele 10 înainte de amiazi. Guvernatorul comunică îndată alarmanta ştire generalului Preiss, cerîndu-i să trimită la faţa locului armata necesară pentru restabilirea liniştii publice şi a siguranţei, şi mai ales pentru a împiedica circulaţia instigatorilor să rânduiască la Zlatna şi în preajma Mureşului miliţie ecvestră în număr suficient[124].

In aceeaşi zi de 4 noiembrie Guvernul ca primă măsură pune în vedere Tezaurariatului paza minelor, a prafului de puşcă. Tezaurariatul să ceară şi el de la Prefectura Armelor 100 de soldaţi pentru domeniul Zlaitnei, 50 de pedeştri pentru minele din Băiţa[125].

în consecinţă Comandamentul încă în aceeaşi zi de 4 noiembrie scrise un ordin vicecolonelului Karp. Să meargă fără întârziere la Deva unde a fost comandat şi maiorul Stojanich. Să procedeze în înţelegere cu corniţele suprem şi cu 'Comisarul gubemial. Să concentueze toate trupele şi toţi grănicerii mobilizabili. Dar să fie cu grije ca nici ţinutul Haţegului să nu rămînă fără acoperire militară. Să comande la sine pe husarii staţionînd în Dobra şi Jeledinţi şi compania de pedeştri din Cugir. Lui Stojanich i s-a ordonat de asemeni să meargă la Deva, cu misiunea să împiedice comunicarea între ei a locuitorilor de pe un mal şi celălalt al Mureşului, să studieze trecătorile peste apă, ea să poată apare fără întârziere acolo unde va fi nevoie. Dar i se ordonă cu cea mai mare severitate ca faţă de iobagi să fie eu bunătate şi blîndeţă, să se abţină

[124] Szilâgyi, p. 90.

[125] Acte vieneze, I, nr. 36.

la orice act de violenţă şi să raporteze, prin ştafetă, orice fapt mai ortant Comandamentului.

Cu aceeaşi dată de 4 noiembrie s-a dat ordin şi comandantului regiutului de husari Leopold de Toscana să trimită imediat la Deva o ăitate de divizion, iar cealaltă jumătate să stea gata. Dar ordinul ita, după dispoziţia generalului Freiss n-a fost expediat decît în)iembrie la orele 7 dimineaţa[126].

Comandamentul general răspunse în aceeaşi zi de 4 noiembrie şi -ernului. îainte de orice găsi prilejul să-i reproşeze că nu a onorat aici un răspuns întâmpinarea sa din 15 octombrie. Guvernul ceruse 9 şi 30 septembrie trupe de infanterie şi de cavalerie pentru liniştimişcărilor îngrijorătoare ale supuşilor din comitatul Hunedoarei, te pe urma conscripţiei militare. La ceea ce Comandamentul răsdea la 15 octombrie cerîndu-i să indice locurile primejduite, dregăooimitatului însărcinaţi cu înoartiruirea şi întreţinerea trupelor. Aşa randamentul se găseşte în situaţia de a nu putea da nici o dispoziţie isă în legătură cu întîmplăirile nou relatate, de-a dreptul incredibile. tandamentul se mărgineşte la ceea ce hotărîse atunci, să ţină la oziţie trupele din Cluj şi Aiud, urmînd a se indica locurile în care trebui dislocate şi a se lua măsurile necesare pentru întreţinerea De şi comitatul n-<a fost dispus să-i comunice numele comisarului tru încartiruire şi întreţinere), Comandamentul nu va şovăi să dea Dziţii aitît vioeoolonelului Karp cît şi maiorului Stojanich, acestuia îdinţiindu-i comanda trupelor oare vor fi dislocate în ziua de 5. ă se înţeleagă cu oomisairui şi cu comitele suprem al comitatului ru o acţiune comună ţinînd seama de indicaţiile lor. Aşteaptă de la arn rapoarte noi din partea comitatului asupra întâmplărilor. Nici 3artea armatei n-a sosit nici un raport despre ele. Poate din pricina rtârii Bradului şi Crişciorului de Deva, unde staţionează două corni ale regimentului Orosz, şi de Hălmagiu unde staţionează o oom-2. Depărtarea trebuie să fie pricina că nici comandanţii lor, nici «Ionelul Karp n-au fost în măsură să relateze ceva asupra celor îplate. - -,

Oomandiatmentuil îi comunică Guvernului şi dispoziţiile date vicee îelului Karp şi 'maiorului Stojanich.

Kanp va pleca neîntîrziat la Deva, unde va veni şi maiorul Stojaşi unde se vor consulta cu Tabla comitatului, eu comitele suprem emisza şi cu comisarul trimis de Guvern acolo, decizînd împreună ra măsurilor de luat. Toate trupele de campanie şi grăniceresti de , împreună ou compania de Cugir, compania de husari grăniceri din a şi Jeledinţi, o jumătate de divizion de husari din regimentul de Jna oare se va îndrepta spre Deva, să fie puse la dispoziţia maio- Stojanich care să le poată utiliza la nevoie. El, vicecolonelul însă e absolut necesar în Valea Haţegului pentru a urmări cu ibită atenţie comportamentul supuşilor, raportând cel mai mic inci-

[16] Robert Kun, *Adalâkok a Hora-lăzadăs ttirtenetehez,* în „A hunyadmegye>> elmi es regeszeti târsulat evkonyve", 1887, p. 50—51.

dent prin curier la Deva. Soldaţii să fie dotaţi cu cîte 30 de cartuşe fiecare. Grănicerii să fie aşa fel dislocaţi ca să nu srămînă descoperită Valea Haţegului.

Acelaşi sens îl are şi ordimuil dat maiorului Sitojanich, numind firește, aceleaşi trupe care i se pun la dispoziţie. Faţă de supuşi însă vă arăta toată bunăvoinţa şi înţelegerea şi se va feri de intervenţii severe. Toate măsurile lui să fie conduse de înţelepciune şi moderaţie. El să cunoască înainte de toate cît mai bine ţinutul şi poziţiile şi cu deosebire malurile Mureşului, mai cu seamă malul stîng pe unde trecerea e mai uşoară, ca la nevoie trupele să poată trece toate fără nicio dificultate, să poată fi utilizate cît mai bine acolo unde vor fi solicitate. Prin intermediul oficialilor comitetului va lua legătura ou răsculaţii, va discute cu ei, ţinînd cont în toate demersurile sale şi de părerile comisarilor civili. In acest sens Comandamentul se bizuie pe înţelegerea şi abilitatea sa. Cu toate că nu a fost numit încă comisarul, lucrurile nu trebuie tărăgănate, cele necesare vor fi aplicate neîntârziat în înţelegere cu Tabla şi cu corniţele suprem[127].

In aceeaşi zi adresă ordinul şi regimentului de husari Leopold de Toscana. Să pună în marş spre Deva o jumătate de divizion de husari cu un ofiţer din unităţile cele mai apropiate de comitatul Hunedoarei pentru a se pune sub comanda maiorului Stojanich[128].

Guvernul răspunzînd în 5 noiembrie, atrage Comandamentului atenţia că de la 15 octombrie încoace lucrurile s^au schimbat. Locurile, numărul soldaţilor nu se pot preciza, locurile mereu se schimbă. In urma a noi rapoarte sosite din comitatele Hunedoara şi Alba şi din domeniul Zlatnei, solicită din nou Comandamentul să dea pentru reprimarea răscoalei, fără întârziere, ajutorul militar necesar[129].

Comandamentul cetăţii Alba Iulia raportează şi el în 4 noiembrie că în urma comunicatului Oficiului superior minier a trimis pe locotenentul Mesterhâzi cu 40 de oameni, căci i-a fost imposibil să adune acum mai mulţi soldaţi disponibili. A itrimis şi pe eăpitanul baron Halegg să afle exact stările de fapt[139].

Vicecolonelul Karp îşi face raportul din Deva în acelaşi timp, la 4 noiembrie. Azi dimineaţă în spre ziuă a primit de la comitat triste ştire a ridicării supuşilor în Zarand. în urma dispoziţiilor primite a şi trimis la Deva armata solicitată. De la nobilii fugiţi află că în Zarand s-au adunat vreo 4 000 de supuşi sub conducerea unui oarecare Horea, supus din Zarand (!), care ar umbla peste tot ou o cruce. A trimis atunci de grabă compania cea mai -apropiată la Deva, împreună cu 60 de husari din Dobra, iar mîine vor sosi tot acolo husarii din Jeledinţi, companiile din Haţeg şi din Cugir. Cu aceste trupe crede că va opri pentru moment trecerea răsculaţilor peste Mureş. Drept sprijin a mai solicitat un divizion de husari secui şi două companii Gyulai din Cluj.

---

[127] Acte vieneze, I, nr. 1. *V!*
[128] *Ibidem,* nr. 2.
[129] *Ibidem,* nr. 39. *tu*
[130] *Ibidem,* nr. 28.

că numărul răsculaţilor e adevărat, el nu va întreprinde nimic pînă se va putea face concentrarea aceasta de trupe. Îndată ce aceasta va întâmpla, se va apropia de rebeli, căutând să-i înduplece ou vorba împrăştiare şi la linişte pentru a putea ocupa avantajos ţinutul rândului. Ar fi adus şi divizionul din regimentul Qrosz, dar căpitanul ;haird a fost chemat de la Geoagiu la Zlatna pentru apărarea casieriei miale. La Haţeg a dispus aducerea companiei de plăieşi care să reme de la început orice mişcare în ţinut[131].

Răspunzînd vicecolonelului Karp Comandamentul general la 6 noabrie îi aprobă întru totul măsurile luate. îi indică încă o dată ca, nînînd prezent în Valea Haţegului, sub pretextul unei inspecţii la npaniile grănicereşti sau într^un alt mod să fie atent la tot ceea se petrece între supuşi, şi nu numai să raporteze totul, dar să şi toate măsurile pentru a preîntâmpina relele grave ce s-ar putea ivi. ; priveşte artileria cerută, a dispus comandantului artileriei din Alba ia să ţină deocamdată gata două tunuri cu trupa şi muniţia necesară, ntru trimiterea lor mai este însă tâmp, trebuie să se mai aştepte şi e ştiri. Să ţină seama de solicitările dregătorilor civili, în niciun caz ă şi sub grea răspundere, să nu se avânte în acţiuni violente. Şi dacă uşi situaţia ar pretinde asemenea acţiuni, în orice caz să ceară aprorea Comandamentului. De asemenea, cînd nu poate vorbi cu oamenii aproape, să le strige îndrumîndu-i la linişte, airătîndu-le urmările ive care-i aşteaptă şi pe ei şi pe ai lor. In anexă îi comunică şi ordie daite ■comandantului cetăţii şi comandantului artileriei din Alba ia. De acord cu trimiterea la Zlatna a unei companii din regimentul asz şi ordonă să se ţină gata două tunuri de cîte trei fonti cu tunarii muniţia necesară[132].

în 5 noiembrie Guvernul se adresa şi comitatelor Alba şi Huneira. Speră ca plebea „oare izbucnise în răscoală deschisă şi în cele i atroce violenţe" să se fi liniştit deplin. Guvernul s-a hotărît să nită un comisar cu depline pufteri. E vorba de Mihail Brukenthal. îfecturii Armelor (Comandamentului general) i->a cerut să dispună, liţiei, atât din cea regulată cît şi dm cea de graniţă, ofiţerii să fie truiţi să procedeze în înţelegere cu comisarul şi >cu cornitele suprem, vernul a mai găsit necesar să însărcineze şi pe episcopii uniţilor şi iniţilor ca prin preoţii lor să readucă plebea aţîţată la mai bune iduri, la linişte şi la ascultarea datorată mai marilor săi[133].

Comitelui suprem, baronului Simion Kemeny, îi cerea măsuri de ântîmpinare a lăţirii răscoalei în înţelegere ou armata, iar el să rană pe loc, să cerceteze şi să comunice cauzele ei[134].

La 6 noiembrie Comandamentul general comunică din nou Guver-.ui măsurile militare luate. Nu fără a reproşa solicitarea prea mare aripelor din partea comitatului. Trei companii din regimentul Orosz:

[131] *Ibidem,* I, nr. 27.
[111] *Ibidem,* I, nr. 26.
[138] Arh. Comisiei, V, 292—293.
[134] Acte vieneze, I, nr. 33—34.

aproape jumătate s-au îmbolnăvit de marşurile multe încoace şi încolo solicitate de Tablă. înşiră iarăşi trupele comandate la faţa locului. 'Pe lîngă patru campanii din regimentul I românesc de graniţă şi husarii din Dobra şi JeLedinţi şi un divizion de husari grăniceri secui din scaunul Arieşului, două companii din regimentul Gyulai, pe oare le urmează alte două din acelaşi regiment mărşăluind dinspre Cluj, jumătatea de divizion din regimentul de Toscana. Trupe care toate parte au sosit parte vor sosi în curînd. Batalionul de grenadieri Krestinszky va porni şi el mîine spre Orăştie spre a fi folosit în caz de nevoie la Deva, Haţeg, Hunedoara. Toate aceste trupe au fost îndrumate la vicecoionelul Karp şi maiorul Stojanich, cu aceleaşi indicaţii ide a colabora cu autorităţile civile şi de a se abţine de la orice act de violenţă. Guvernul poate vedea ce s-a putut dispune în grabă. Să se îngrijească însă de înearti-ruirea şi aprovizionarea trupelor, de bunăstarea drumurilor şi podurilor. Generalul comandant mărturiseşte că armata singură nu e în stare să restabilească liniştea, Guvernul să dea şi el un sprijin substanţial, trimiţînd comisari şi preoţi iscusiţi oare să-i facă pe supuşi să înţeleagă că prin purtarea lor se nenorocesc pe ei şi pe ai lor, să-i îndemne să renunţe la excesele lor, să-i intrebe deschis de ee le^au făcut şi le mai fac, cine i^a îndemnat la asemenea fapte, şi dacă ei vor recunoaşte de bună voie, Guvernul să nu întîrzie a le veni în ajutor şi a le face dreptate[135].

In aceeaşi zi de 6 noiembrie Guvernul insită din nou pentru putere militară[136].

Iar la 7 noiembrie răspunde că pentru aprovizionarea trupelor a numit comisar provincial pe Sigismund Zejk, care va opera în înţelegere cu vicecoionelul Karp şi maiorul Stojanich, iar pentru liniştirea poporului a cerut şi ajutorul episcopului Nichitiei[137]. Ordinul din aceeaşi zi se adresează de fapt la doi comisari, lui Sigismund Zejk şi Alexiu Gyulai[138].

Chemarea către episcop cu aceeaşi dată îi pune în vedere că răscoala românilor pe <oare i-a semnalat^o la 5 noiembrie zi de zi creşte. El alături de comisarul gubernia! să pornească la drum şi în înţelegere ou vicecoionelul Rarp şi maiorul Stojanich să străduiască la liniştirea plebei. Şi pînă va primi instrucţiuni în acest sens, el să-şi trimită preoţii mai de încredere să caute să liniştească sufletele[139].

In aceeaşi zi de 7 noiembrie mustră pe baronul Bornemisza pentru părăsirea postului său. îi porunceşte să se întoarcă numaidecît la cercul său şi în înţelegere eu vicecoionelul Karp să caute ca răul să nu se întindă şi dincoace de Mureş, iar în părţile de dincolo de Mureş să fie înăbuşit[140].

---

[13]° Copie Arh. Istorică. Rezumat larg Densuşianu, p. 244—245. Acte vieneze, I, nr. 32.

[136] Acte vieneze, nr. 40.

[187] *Ibidem,* nr. 40, Caietele, XIX, f. 24.

»[8] Caietele, XIX, f. 28.

[139] *Ibidem, f.* 24—26.

[148] *Ibidem,* f. 26—27.

In ciuda acestor încercări de presuasiune şi mişcări de trupe, răsilia nu dă deloc semne de liniştire. Dimpotrivă, inacţiunea armatei ncurajează. Ba creşte mereu în proporţii, e în plin avînt. în 6 noiembre ţăranii invadau Abrudul şi atacau Deva!

Vicecolonelul Karp, din imediata apropiere de teatrul răscoalei, în •aporta din Orăstie că răsculaţii din Zarand înaintează tot mai mult partea de dincolo a Mureşului şi, după ce au ars curţile din Raport, bîlna şi Geoagiu, au ajuns pînă la Binţinţi. El îi petrece pe ceastălaltă ite a Mureşului, dar din cauza drumurilor rele şi a 'cotiturilor Mureui nu poate să le taie calea, să treacă M'ureşul şi să-i atace, după ce mai merită tratament moderat. Planul lui pînă în acest moment e pătrundă în cuiburile lor, să împiedice înaintarea lor mai departe şi i urmărească pe Mureş pentru a-i reţine de la viitoare dezordini[141]. fapt n-a îngăduit decît intervenţia de la Binţinţi.

Tot în ziua de 6 maiorul Stojanich raporta şi el tot din Orăştie :mplairea de la Binţinţi[142].

Comandamentul în răspunsul său îşi exprimă mulţumirea pentru duita maiorului şi a trupei. Cum ceata nechibzuită a răsculaţilor a chis ostilităţile, a procedat foarte just pedepsindu-i ipe loc pentru îdelegile lor. In toate împrejurările de acest gen, de cîte ori armata va ciocni cu asemenea cete, fie mari sau mici, să le strige mai întîi oameni sînt şi ce intenţii au, ca să nu devină nişte nefericiţi să se ştească. In caz contrar, dovedindu-se duşmani ai statului şi criminali iiţi, oare nu merită nicio bunăvoinţă, să fie trataţi ®a atare[143].

în acelaşi sens se adresează şi vioecolonelului Karp. Ca misiune îi dă asigurarea comunicaţiilor între Deva, Sibiu şi Alba Iulia, şi să i totul pentru apărarea castelului Hunedoarei, trimiţînd soldaţii disibili de ia Haţeg[144]. Ceea ce comunică şi Tezaurariiatului[145].

Din nord pune în marş, două divizioane ale regimentului Gyulai eu orul Dolcinengo, unul încartiruit chiar în Bistriţa, celălalt în Şieul şi satele din jur spre Mediaş şi satele de acolo, de unde au fost acate desigur alte unităţi spre teatrul răscoalei. Ceea ce comunică Guvernului spre a lua măsurile necesare de înoartiruire şi aprovizio-3, adăugind că a pus în marş spre Sibiu şi o companie de husari din mentul secuiesc de graniţă de la Făgăraş, care să fie încartiruită bru orice eventualitate la Turnişor[148].

Vicecolonelul Karp în timp ce ţăranii prădau pe dreapta Mureşului, anca mărşăluind cu trupa sa pe stânga lui. După intervenţia de la ;inţi, întors la Orăştie, de unde raportează la 7 noiembrie, se va epta spre valea Streiului, spre valea Haţegului şi spre Hunedoara, maiorul Stojanich spre Deva. Răscoala poporului a devenit generală, teamă că în cîteva zile toate curţile nobiliare din comitetul Hune-

141 Acte vieneze, I, nr. 54.
142 Robert Kun, *op. cit.*, p. 52.
143 Acte vieneze, I, nr. 52.
144 *Ibidem.*
145 *Ibidem.*
146 *Ibidem.*

doarei vor zace în eenuşe. Situaţia e jalnică, nu se găseşte nicăieri nici un dregător comitatens, nici pîine, nici nutreţ. Şi chiar dacă s-^ar găsi la Deva, nici un drum nu e sigur. De la cei prinşi a aflat că s-au ridicat din pricina apăsărilor nobilimii, pe care vreau să le răzbune. Cei din satele în care nu se găsesc curţi nobiliare se duc în care se găsesc, pradă, incendiază împreună cu cei de acolo. Nici o forţă nu-i poate împiedica. Dacă se apropie armata să salveze ce se poate, focul şi jaful continuă în spatele ei sau alături de ea. El e hotărât să acţioneze spre Deva, Hunedoara şi Haţeg prin detaşamente mici, căci obişnuit numai puţini supuşi atacă un sat. Compania de la Haţeg a fost trimisă în ţinutul dintre Peştişul de Jos şi Băcia. Ea a atacat pe răzvrătiţi, care au fugit de îndată, dar au reaprins focul în alte părţi. In expediţia sa el a capturat 60 pe oare-i ţine sub pază. Dar nici cu aceştia nu ştie ce să facă, oraşul ameninţat şi el cu foc nu vrea să-i ţină. îi va duce la Deva maiorul Stojanich[147].

Răspunzînd la raportul din 7 noiembrie al vicecolonelului Karp, Comandamentul regreta că a trebuit să se 'recurgă la acte de violenţa. Laudă însă trupa pentru comportamentul său, exprimîndu-i mulţumirile sale. Ar fi fost de dorit ca vicecolonelul să înainteze pe malul sting al Mureşului pînă la Vinţ şi Alba Iulia. Dar cum împrejurările au făcut necesară îndreptarea spre Hunedoara şi spre Valea Haţegului, lasă în seama dînsului măsurile de luat acolo. Să fie ou grije ca nu cumva vreo ceată mai mare strîmtorată şi nevăzînd altă scăpare să străbată cordonul trecînd spre Ţara Românească. îndată însă ce se va restabili acolo siguranţa să se îndrepte cu trupa sa acolo unde va fi nevoie. Să acorde tot sprijinul consilierului gubernial Mihail Brukenthal, care vine să încerce ou mijloace paşnice restabilirea liniştii. La Deva să fie armată suficientă pentru a o feri de orice invadare. Dar îndată ce nu va mai fi nevoie acolo, să plece şi aceasta unde va cere-o siguranţa[148].

Comandamentul general continuă totuşi aceeaşi tactică, mişcări de trupe pentru descurajarea mişcării, espeotativă, temporizare, neintervenţie violentă.

La 6 noiembrie generalul baron Pfefferkorn aşteaptă de la Comandament ordine pentru întărirea trupelor ieşite pe teren[149].

La 7 noiembrie Comandamentul îndrumă pe generalul Pfefferkorn să treacă neîntîrziat la Sebeş, unde cu dergătorii civili să se înţeleagă asupra dislocării celor două divizioane din regimentul de Toscana. Dar mai ales să fie foarte atent la linia Mureşului şi la acţiunile şi comportamentul supuşilor de dincoace, să preîntîmpine o unire a lor cu cei de dincolo. Să le observe toate mişcările, unde va fi necesar să le năruiască intenţiile prin eontraacţiuni. Iar în caz că s-ar presupune un nou atac al răsculaţilor, o trupă să meargă degrabă într^acolo, în ajutorul celeilalte, să ţină piept atacului. Pentru siguranţă să se stabilească locuri potrivite de adunare, să se instituie patrule pentru a observa

[1]« *Ibidem,* nr. 59.
[148] *Ibidem,* nr. 57.
[14>] *Ibidem,* nr. 50.

mai îndeaproape, cit mai precis gînduirile şi întreprinderile locuitorilor. Totuşi să se indice trupelor de a se abţine de la orioe acţiuni (violente) şi, sub cea mai grea pedeapsă, să nu tragă nici un foc de armă, decît doar în cazul cînd la toate metodele şi cuvintele de îmbunare li se răspunde cu împotrivire sau cu atac, cînd violenţei trebuie să i se răspundă tot cu violenţă. Pe malul de dincoace al Mureşului se află vicecolonelul Karp şi maiorul Stojanich cu trupele lor (sînt cele din ordinele de pînă acum) cărora li s-jau dat instrucţiuni (iarăşi cunoscute din ordinele date). El, generalul, să ia legătura cu cei doi ofiţeri pentru a-şi coordona acţiunea. Să mai pornească în marş spre Miercurea compania din Jina a regimentului I românesc de graniţă în efectiv cît mai mare pasibil, pentru a fi utilizată la nevoie. Să întreţină comunicaţiile nu numai între Deva şi Sibiu, ci şi între Sebeş şi Alba Iulie. Să ia măsuri înţelepte pentru preîntâmpinarea înaintării răsiculaţilor. Comandamentul se bizjuie pe înţelepciunea şi tactul său[150].

In aceeaşi zi de 7 noiembrie Comandamentul comunică Guvernului că, dacă şi Guvernul e de pantere, e dispus să pună în mişcare şi cele două divizioane din regimentul de Toscana încartiruite la Rupea şi Nocrich, unul fiind eşalonat între Qrăştie şi Deva, din celalalt un escadron între Sebeş şi Orăştie, altul între Sebeş şi Miercurea, pregătite să intervină în locurile indicate de autoritatea civilă.

Iar comandantului de campanie îi comunică din nou distribuţia trupelor: o companie din regimentul Qrosz la Zlatna, din cele patru companii încartiruite la Cluj două la Deva şi două la Alba Iulia, plecînd în schimb la Cluj compania staţionînd în Cojocna. La Deva să plece un divizion de husari din regimental Leopold de Toscana, iar spre Orăştie batalionul de grăniceri Kpestinszky. în caz că mişcările vor lua proporţii, vor fi utilizate şi cele două divizioane din Rupea şi Nocrich[151].

La 8 noiembrie maiorul Stojanich rtapoirtind din Orăştie dă detalii asupra izbucnirii şi mersului răscoalei, mişcărilor de trupe. Dar se face şi ecoul insinuărilor nobilimii împotriva lui Ladislau Pap, fiul preotului din Săoel, din Valea Haţegului,[1], jude al nobililor în Zarand, înainte şi notar acolo. El trebuie să fi ştiut" ceva în legătură ou răscoala, căci încă înainte de izbucnirea ei şi-e adus, ou încă doi popi, toate lucrurile în Grăştie. Pe supuşi i-a învrăjbit cu domnii pămînteşti şi-apoi a fugit la Deva. Fapt ce în mod necesar duoe la presupunerea că el a ştiut ceva. Un exemplu la fel e şi a vicarului din Hondol, oare înainte de răscoală şi-a dus lucrurile la Sibiu, a fugit acolo, unde i s^a asigurat şi casă[152]. Insinuări, fireşte.

Cu data de 9 noiembrie apoi Comandamentul general face un raport amănunţit Consiliului de război asupra stării lucrurilor şi acţiunii sale de pînă acum. Comitatul Hunedoarei, încă la sfîrşitul lunii septembrie ceruse patru companii de infanterie şi un divizion de cavalerie pentru restabilirea liniştii. I s-a cerut să numească locurile unde sînt necesare

[150] *Ibidem,* nr. 47.
[151] *Ibidem,* nr. 48.
[152] *Ibidem,* nr. 58.

.şi indicarea mijloacelor de înoartiruire şi întreţinere. Dar apoi a sosit la Guvern raportul liniştitor al secretarului gubernial Koszta, care spunea limpede că poporul e atît de blînd, că nu mai poate fi nici o teamă de a fi tulburată din nou liniştea publică. Comandamentul era în aşteptarea răspunsului Guvernului indicînd locurile de îneartiiruire şi mijloacele de subzistenţă a trupelor, cînd, pe neaşteptate, i-a comunicat ştirea răscoalei supuşilor, crimele şi devastările săvîrşite de ei. A dat atunci imediat dispoziţii vicecolonelului Karp şi maiorului Stojanich (dispoziţiile cunoscute), indicînd şi comportamentul armatei faţă de supuşi. Le-a dat în grije cunoaşterea îndeaproape a văii Mureşului, mai .ales a malului stîng pentru a împiedica trecerea răsculaţilor şi unirea lor ou cei de pe cestalalt mlal. Dar şi să tragă pe malul stîng toate luntrile sau podurile umblătoare pentru ca trupele să poată trece la nevoie apa fără greutate. Solicitat de Tezauirariat, a trimis de la Alba Iulia o companie din regimentul Orosz pentru paza domeniului minier al Zkttnei. A mai dispus trimiterea a 130 puşti grănicereşti, care apoi, după întrebuinţare, să fie restituite. S-a sperat că măsurile luate sînt suficiente pentru liniştirea tulburărilor sau că răufăcătorii vor renunţa la fărădelegile lor de teama 'pedepsei. Dar din rapoarte rezultă tocmai contrariul, cetele răsculaţilor cresc tot mai mult, curajul lor sporeşte mereu, fărădelegile lor iau proporţii tot mai mari, nobilii întregului comitat îşi părăsesc oasele, tot avutul, se refugiază în cetăţi şi oraşe spre a-şi salva viaţa. Există teama ca răscoala să devină generală, cu urmările cele mai nefaste. Din toate părţile vin solicitările, înscris sau verbal, de ajutor urgent. în aceste condiţii Comandamentul s-^a văzut obligat să ia masurile cele mai severe. Viceeolonelului Karp i s-a trimis drept întărire un divizion din regimentul Gyulai, care iniţial a fost trimis de la Cluj la Alba Iulia în locul companiei Orosz plecată de acolo. La Alba Iulia, în schimb a fost adus al doilea divizion al regimentului Gyulai rămas la Cluj. Iar pentru asigurarea Clujului a fost adusă compania ce staţiona în apropierea oraşului. Pentru a menţine comunicarea între Deva şi Sibiu şi între Sebeş şi Alba Iulia generalul maior Pfefferfeorn a dispus să plece două divizioane de husari din regimentul Leopold de Toscana, unul fiind postat între Orăştie şi Deva, celalalt între Sebeş şi Miercurea. Tot spre Miercurea a plecat o 'companie a regimentului românesc de infanterie. Iar pentru asigurarea comunicării între Mediaş şi Orăştie a fost 'trimis batalionul de grenadieri Klenstinsky (!) Comanda acestor trupe a fost încredinţată generalului Pfefferkorn. Şi acestuia i s-a dat în grije supravegherea Mureşului şi observarea mişcărilor ţăranilor. Nu numai să le observe intenţiile, dar să le şi anihileze prin contramăsuri adecvate. Trupele să fie distribuite aşa fel ca nu numai să fie asigurate toate localităţile, dar ele să se şi poată sprijini la nevoie. Să se instituie patrule între sate. Companiilor să li se stabilească dinainte locurile de adunare pentru caz de alarmă. Pentru cazul că răscoala se întinde, în pregătire s-a dispus dislocarea din regimentele secuieşti de graniţă a cîte un batalion de patru comipami, din oare şi în districtul Făgăraş, datorită mulţimii satelor româneşti de acolo. în , locul batalionului de grenadieri plecat din Mediaş, acolo s-au trimis două divizioane

in regimentul Gyulai şi o companie din districtul Făgăraş a regimen-
ului secuiesc. împreună cu Guvernul s-au făcut încercări de a readuce
e răsculaţi la linişte, promiţîndu-4e în schimb, prin episcopii lor, in-
ulgenţă şi iertarea pedepsei, precum şi recompense substanţiale pentru
redarea căpeteniilor răscoalei. Din pantea Comandamentului în orice
ÎZ s-a dispus trupelor în repetate rînduri ca atunci cînd întîlnesc cete
e răsculaţi, fără să recurgă la forţă să le strige ca &. să se gin-
ească bine să nu se nefericească nici pe ei, nici familiile lor, să re-
unţe la faptele lor pasibile de pedeapsă, altfel vor fi priviţi ca duş-
lan'i ai statului şi trataţi fără milă ca criminali şi incendiatori. Cît de
aţin au influenţat aceste concesii un popor a cărui furie a ajuns la
ilme, cît de puţin se poate spera deci o înduplecare a lui prin vorbe
ine, se poate observa din rapoarte. Răsculaţii s-au încumetat la vio-
nţă chiar şi împotriva armatei. Va fi deci inevitabilă folosirea puiterii
mate, răspunderea la violenţă cu violenţă. Pierderile lor din cele două
cidente nu sînt decît o pedeapsă uşoară şi binemeritată pentru împo-
ivirile lor faţă de armată. Cu toate că această acţiune a armatei s-^a
tîmplat împotriva ordinului său., al comandamentului general, s-a sâr-
şit de husarii regimentului secuiesc de graniţă şi de grănicerii regi-
întului I românesc, deci şi de soldaţi ai aceleiaşi naţiuni. Adevărata
uză a răscoalei încă nu s-a putut afla, rapoartele sînt contradictorii.
ea ce obligă la o mai strînsă cooperare între Guvern şi Comanda-
int. In tot cazul nici pînă acum Comandamentul general n^a intre-
.ns nimic fără acordul verbal sau în scris al Guvernului şi va con-
!ra şi pe viitor ou acesta. Pentru acoperirea minelor din Zlatna, la so-
rtarea Tezaurariatului s-a mai trimis şi căpitanul Riehard icu un divi-n
din regimentul Orosz şi o jumătate de divizion din regimentul de
scana, precum şi 24 husari cu un sublocotenent din regimentul se-
esc de graniţă. S-a trimis ajutor şi la Hunedoara din regimentul I
nânesc de graniţă, se va asigura şi oficiul minier din Abrud şi oficiul ii
din Partoş. Principala temere a Comandamentului general, ea şi
îuvernului, e marele număr al supuşilor români oare formează două ţi
(din trei) a populaţiei întregului principat[153].

La 10 noiembrie un nou raport al vieeoolonelului Karp, acum din
eg. De la Orăştie maiorul Stojanich a plecat cu trupele pentru aco-
irea Devei, iar el în 8 pe Strei pînă la Haţeg. Din drum a detaşat
tru Hunedoara 100 de grăniceri. Ce privelişte să vadă în flăcări
tile nobiliare de pe Strei în sus şi din districtul Haţegului! în 7 seara
uşii din Sîntandrei, Dedaci, Sîngeorz, Batiz, Sîntămăria-de-Peatră
lin celelalte sate învecinate au început să incendieze, să prade *în*
aşi timp toate curţile nobiliare, începînd 'cu cea din Dedaci a genera-
i Gyulai. în 8 dimineaţa aceeaşi pustiire în valea Haţegului. Aşa ieri
i puţin i-a reuşit să salveze. Prăpădul e general şi nu a putut fi îm-
■icat cu nici un chip, comitatul Hunedoarei în partea de dincoace de-
eş fiind întreg cuprins de flăcări într-un răstimp de numai 13 ©re.
irşunarea supuşilor împotriva nobilimii a atins maximul, pustiese ca-

[468] *Ibidem,* nr. 6.

sele fără seamăn, nu cruţă nici cele mai mărunte lucruri, pînă şi tocurile de la ferestre au fost făcute ţăndări. Cel mai mare noroc a fost că n-a suflat vîntul, căci altfel totul ar fi fost cuprins de flăcări, chiar şi casele ţărăneşti, din oare astfel rua ars nici una. Ploaia neîncetată şi drumul impracticabil i-a făcut imposibilă o înaintare mai repede, dar prin împrăştierea mulţimii prădătorilor de pe Strei în sus şi de pe valea Haţegului a salvat totuşi mult fîn şi multe grîne nobiliare, dacă nu cumva au fost incendiate pe urmă. De îndată ce a ajuns în 8, pe la miezul nopţii, la Haţeg a început cu cei 26 de secui pe care-i avea cu el, <:u nobilii călări care se găseau aci şi eu un detaşament de infanterie urmărirea prădătorilor, îrnprăştiindu-i, ucizîndu-i prin foc de arme. Ceea ce va face mai departe pe Strei în sus, pînă la Livadia, de unde se va retrage la Haţeg, luînd poziţie şi aşteptînd evenimentele următoare. El însuşi e îngrijorat, gloata cerind extrădarea nobililor (refugiaţi în Haţeg) şi amenînţînd să-l atace, se teme că toţi se vor aduna şi-l vor încercui; cu cei 260 de infanterişti şi 26 de husari pe oare-i are speră totuşi să-şi menţină poziţia. Problema cea mai acută pentru el e a pâinii şi furajelor, căci din sate nu poate fi scos nimica, dar se va desciaroa cumva. Comandamentul însă să-l aprovizioneze cu cartuşe, căci cea mai mare parte a stocului a fost întrebuinţat, iar o parte considerabilă s-a alterat în arme din cauaa ploii neîncetate şi niciodată n-au fost mai multe de 30 de cartuşe de om în stocul batalionului. A trimis pe sate soli oare să îndemne plebea la linişte şi să cheme la ©1 cîte doi din fiecare sat, pe care el însuşi să-i convingă să se comporte liniştit. Chiar în acest moment au sosit la el trimişii din patru sate. Speră să-şi poată ţine poziţia, în caz contrar e hotărît să răzbată şi să se retragă la Hunedoara, atît pentru a o acoperi, eît şi pentru a lua lingă sine nobilimea refugiată acolo[154].

Era prea evident că generalul mu vrea să angajeze armata într-o acţiune mai înainte de a primi ordinul Consiliului de Război sau al împăratului şi că Guvernul trebuie să se mulţumească din partea puterii militare numai cu aceste mişcări demonstrative şi cu aceste acţiuni verbale, îmbrăcate în clemenţă, care nu e^au de natură de a descuraja răscoala, ci, dimpotrivă, de a o încuraja.

Comandamentul general răspunzînd în 10 noiembrie la nota Guvernului din 9, după multele rapoarte oare-i sosesc totuşi nu vede încă primejdia unei răscoale generale. Mai ales că armata, deşi împrăştiată, pe cît posibil face totul să oprească răul. Dacă s-ar descoperi ca reală rerolta generală a naţiunii române, lasă la (aprecierea Guvernului măsurile către vor trebui luate. El să hotărască dacă acolo unde armata ar lipsi ce măsuri de apărare ar putea lua nobilii şi oamenii liberi pînă cînd armata va sosi. După părerea lui însă nobilii şi funcţionarii ar face mai bine dacă ar observa numai intenţiile şi acţiunile poporului, făcînd rapoarte şi armatei din oare să se vadă dacă în dosul revoltei s-ar as-

[154] *Ibidem,* nr. 66.

cunde şi o răscoală generală sau dacă rebelii sînt numai o gloată adunată din mai multe sate nemulţumite[155].

Guvernul în această ezitare a Comandamentului, în această disparitate de atitudine trebuie să uzeze de mijloace proprii. Ou data de 8 noiembrie, printr-un decret, încearcă măsuri generale. Măsurile socotite-de el necesare pentru a readuce şi asigura liniştea publică şi le formulează în 9 puncte:

Dregătorii să rămînă la locurile lor, să observe mişcările plebei, să refere exact asupra lor. In drumurile lor să se abţină de la orice stoarcere a plebei, să strîngă armele de la ţărani, să oprească vînzările de praf de puşcă şi de plumb, să instituie străji pe sate, să cerceteze pe cei oare au lipsit din sat sau pe cei care merg dintr-un sat în altul, să fie mereu în înţelegere cu dregătorii cercurilor vecine şi, în sfîrşit, ceea ce cerea comandamentul militar: să se îngrijească de bunăstarea drumurilor şi podurilor.

Textul integral:

1. Dregătorii supremi ai cercurilor (comitatelor) să rămînă în cercu rile lor, să nu cuteze nicidecum să le părăsească, sub grea răspundere.

2. Vicedregătorii şi ei să observe cit mai exact totul în cercurile şi plasele lor, să cerceteze totul cu băgare de seamă, să supravegheze atent orice faptă sau mişcare a plebei, să relateze exact dregătorilor asupra lor.

3. Vicedregătorii călătorind în cercul sau plasa lor, fie în interes pri vat sau public, să se abţină de la orice impunere, stoarcere sau înşelare a plebei, sub pedeapsa pierderii dregătoriei şi a restituirii îndoite.

4. Iarna care e aproape să se ia, cu blîndeţă, de la plebea ţărănească în toate comitatele de la toţi şi mai cu seamă de la supuşii suspecţi toate armele şi să se depună la loc sigur, în oraşul sau cetatea cea mai apropiată şi să nu se extrădeze nimănui sub nici un motiv.

5. Vînzătorilor de praf de puşcă din oraşe, tîrguri sau alte locuri, să li se interzică, sub severă mustrare, să vîndă ţăranilor şi iobagilor praf de puşcă sau plumb.

6. Să se instituie şi întreţină cu grije, cum adesea s-a mai ordonat, în fiecare sat străji de noapte, şi nu din cei mai tineri, ci din mai vîrstnici şi mai de încredere, care să nu îngăduie nici un necunoscut să treacă, fără carte de trecere *(sine passualibus)* dintr-un sat în altul, cartea să o ducă una din străji la dregătorul locului, sau dacă aci n-ar fi nici un dregător, la un posesor locuitor în sat sau la preotul satului ori la notar pentru a-l cerceta dacă e adevărat sau suspect? Dregătorii, unde vor socoti necesar, pot să-şi ia lîngă sine, pentru siguranţă, şi nobili şi posesori.

7. Cum în anul trecut şi în cel în curs s-au întîmplat multe tîlhării,. dregătorii cercurilor să cerceteze serios în fiecare sat care din locuitori a fost dus din sat, să-i aducă în faţa lor, să afle unde şi la cine au stat, cuna şi din ce au trăit? Şi dacă n-ar putea să se justifice, să fie puşi sub pază sigură şi să nu fie lăsaţi liberi mai înainte de a se justifica.

[1SS] *Ibidem,* nr. 61.

8. In privinţa mişcărilor şi faptelor plebei să fie mereu în înţelegere cu dregătorii cercurilor vecine şi să ia măsurile cerute de starea lucrurilor, referind Guvernului.

9. Drumurile, podurile, în toate locurile să fie aduse în bunăstare, să se ia dispoziţii ca oriunde ar fi stricate, să se repareí56.

Cît de neputincioase au putut fi aceste măsuri fără acoperire armată au arătat-o evenimentele.

Nu puteau fi mult mai ducătoare la scop nici instrucţiunile date comisarului gubernia! nou numit, Mibail Brukenthal. Acesta cu data de 9 noiembrie, a primit şi el instrucţiuni detaliate, formulate în zece puncte. Misiunea lui era să liniştească răscoala şi să restabilească securitatea publică, fără vărsare de sînge şi ou cruţarea oamenilor simpli amăgiţi numai, să ia informaţii exacte despre numărul răsculaţilor, despre conducătorii lor şi cauzele răscoalei, despre faptele şi intenţiile lor. Drept însoţitor i s-a rînduit episcopul neunit, oare prin protopopii şi preoţii săi să se străduiască a linişti poporul; ba dacă ar fi nevoie să meargă şi personal în mijlocul lui spre a-1 convinge să se întoarcă la linişte. Pentru prinderea corifeilor principali să promită premii de 20—50 de galbini şi mai mult, iar celorlalţi, care n-au fost aţîţători să le dea speranţa că Guvernul va interveni l'a împăratul pentru amnistierea lor. Dacă ar fi nevoie de putere militară, el să se mărginească a semnala ofiţerului comandant unde e nevoie mai urgentă de forţă armată. Pentru siguranţa sa personală i se dau 20 de soldaţi cu un căprar. In cazuri extraordinare care cer o decizie urgentă i se lasă latitudinea de a dispune fără întârziere orice ar fi necesar pentru liniştirea răscoalei şi spre ajutorul celor în primejdie.

Textul integral al celor zece puncte:

1. Principala sa grijă va fi ca, după timp şi condiţii, să uzeze de tot ce poate duce la o grabnică liniştire a răscoalei, ca, pe cît posibil, fără vărsare de sînge şi cu cruţarea mulţimii de oameni simpli, induşi poate iu eroare, să se restabilească liniştea şi securitatea publică, absolut necesare.

2. Să caute a obţine informaţii exacte şi de încredere despre compu nerea acestor cete în rătăcire şi cauza fărădelegilor pe care le săvîrşesc sau despre intenţiile lor. în vederea acestora să trimită în acele locuri, promiţînd bună răsplată, iscoade de încredere şi de nădejde, care să se amestece printre răsculaţi ca şi cînd li s-ar alătura şi aşa să afle adevărata stara a lucrurilor şi apoi să raporteze amănunţit totul.

3. Comisarul va fi însoţit de episcopul neunit, care de comun acord cu el va chema, prin protopopii săi, prin preoţi şi alţi oameni de încredere, la linişte poporul răsculat. Mai mult, dacă nevoia o cere, dat fiind că românii au un respect deosebit pentru clerul lor, să meargă chiar personal în mij locul lor şi să caute a-i îndupleca să se liniştească prin înfăţişare înţeleaptă a lucrurilor.

4. Dacă prin măsurile luate sau cele care urmează să fie luate s-ar linişti întrucîtva răscoala şi împrejurările ar permite gîndul la prinderea

[156] Copii în Arh. Comisiei, V, 299—301; Mike, *Horavilâg,* p. 87—89 şi în alte locuri.

căpeteniilor răscoalei, comisarul să caute a-l traduce în faptă promiţînd celor care-i predau răsplată de 20 pînă la 50 de ducaţi sau chiar mai mulţi, iar celorlalţi supuşi care n-au fost aţîţători sau răzvrătitori să le comunice cu acest prilej speranţa unei amnistii generale, pentru care Guvernul va interveni la împăratul.

5. Aşa cum armata e îndrumată să informeze pe comisar despre ştirile şi despre incidentele ce ar putea avea loc între armată şi răsculaţi, aşa şi comisarul trebuie să comunice ştirile ce le-ar avea deţinătorului de atunci al comandei trupelor.

6. în caz de predare de răsculaţi sau de căpetenii de ale lor prinşi sau altfel aduşi, comisarul îi va examina prin autorităţile respective sau, dacă o cer împrejurările, şi cu concursul dregătorilor comitatului sau ai magistraturilor (oraşelor) pe care-i poate găsi mai repede. (Pe cei prinşi) îi va interoga individual despre toate, îi va confrunta cînd s-ar ivi eventuale contradicţii şi divergenţe în mărturiile lor, va căuta să afle adevărata stare a lucrurilor. Examinarea va fi cuprinsă în scris, iar delicvenţii, după ce ea s-a terminat şi au fost descoperite fărădelegile săvîrşite de ei, vor fi predaţi imediat forurilor judecătoreşti respective, pentru a fi supuşi procedurii penale în vigoare.

7. Dacă măsurile de avertizare din punctele precedente nu vor avea efectul scontat şi comportamentul tumultuos al plebei nu se va putea calma, şi armata deci ar urma să execute ordinele primite de la Comandamentul general, atunci comisarul gubernial nu va face altceva decît, cum s-a spus, va aduce informaţiile lui la cunoştinţa ofiţerului comandant al trupelor şi va indica, după împrejurări, unde este mai urgentă nevoie de asistenţă militară.

8. Astfel comisarul gubernial nu are motiv să se pună el în fruntea cordonului militar, mai mult, pentru acoperirea sa i se vor da 20 de oameni cu un caporal, care vor rămîne pe lîngă el pentru siguranţa sa.

9. întrucît se pot ivi cazuri neprevăzute, care necesită o aplanare urgentă, comisarului i se dă deplină putere să ia imediat măsurile necesare şi care crede că duc la lichidarea răscoalei, la restabilirea siguranţei şi la ajutorarea celor în pericol. Atît în această cauză, cît şi pentru întreaga problemă, şi comitatele Hunedoara, Alba şi Sibiu, precum şi Orăştie vor fi îndrumate la el.

10. Dar nici el nu va întîrzia să informeze din timp în timp, prin rapoarte amănunţite, Guvernul de tot ce s-ar putea întîmpla şi de tot ce urmează a întreprinde eli57.

Tot în 9 noiembrie Guvernul comunică prin circulară comitatelor Si-Alba şi Hunedoara, precum şi magistraturii oraşelor Orăştie, Sebeş ba Iulia numirea comisarului gubernial Mihail Brukenthal, avînd mi-*ia* de a linişti răscoala plebei româneşti; să-i fie deci de ajutor şi cu as-re[158]. Cu data de 10 noiembrie şi Comandamentul general anunţă pe

[7] Copie în versiune germană, în Kemeny, *Hâra Pârhada, 1784.* p. 213—220, rsiune latină în Mike, *H&ravilăg,* p. 87—89. In cea latină numai 8 puncte, 9> lipsesc. Acte vieneze, I, nr. 60. [158] Arh. Comisiei, V, 301.

vicecolonelul Karp că pentru a împăca paşnic lucrurile e trimis la Deva consilierul gubernial Mihail Brukenthal, să se străduiască a-i fi de ajutor[159].

In 11 noiembrie Guvernul emite două circulare, una îndreptată cu faţa spre plebea răsculată, cealaltă spre puterea civilă a întregului principat, în direcţia plebei a socotit necesar să emită o patentă, care să fie răspîndită printre ţărani. în ea — comunică Guvernul — ţăranii sînt serios admoniaţi să înceteze orice mişcare, să se întoarcă la pace şi ascultare, plîngeri dacă au, să le înainteze după rînduială la instanţa şi la dregătorii lor, să ceară de la ei lecuire după dreptate, căci dacă vor continua tulburarea vor cădea la grele urmări. Şi cum Guvernul e informat că în unele locuri chiar juzii şi juraţii au fost autorii tulburărilor iscate, decretează ca oriunde se vor observa în viitor astfel de mişcări şi nu vor fi descoperite de juzi şi juraţi dregătorilor, juzii şi juraţii înşişi vor fi supuşi, fără cruţare, pedepsei meritate[160].

Textul latin al patentei a fost tradus, imprimat şi răspândit în românește. Ea se adresa „răzvrătitorilor Rumâni şi a celorlalţi cărora să cuvine", cuprinzînd în genere ceea ee preciza şi decretul.

Textul ei românesc, minus titulatura şi adresa e următorul: „Nu fără de grea mîhnire au înţăles Crăescul Gubernium în ce chip unii din Neamul Rumânesc prin minciunile şi înşelăciunile a unora voitori de rău şi căpetenii a răutăţilor, ce să numesc Vătafi sau povăţuitori, fiind înşălaţi, prea grele răutăţi ar face, şi adunîndu-să la olaltă, toate cele, mai vîrtos căsile Domnilor şi a Nemişilor supt acest înprilej le-ar răsipi şi le-ar pustii, ca cînd lor de la cei mai mari ai săi li s-ar fi dat spre aceasta po runcă. Iară fiind că voinţa a prea înălţatului împărat nevătămată şi chiar aceasta iaste, ca fieşte care în linişte casa sa să şi-o chivernisească, şi fiind şi aceasta adevărat, pre cum că înălţatul împărat foarte cu mare greotate va suferi şi şi pe unii ca aceia, care ascultării nu să vor supune, ca pe nişte , răzvrătitori şi ceia ce turbură pacea şi liniştea cea de obşte, cu prea grea pedeapsă îi va pedepsi, pentru aceea dară acest crăesc Gubernium cu nu mele prea înălţatei împărăţii tuturora şi fieşte cărora voao cei ce umblaţi a răzvrăti şi a turbura liniştea de obşte supt grea pedeapsă vă porunceşte, ; ca voi să vă întoarceţi cu inimile voastre şi să vă trageţi la căsile voastre, şi de-ţi avea împotriva căruiva ponoslu sau plînsoare, noao crăescului gubernium să ne-o arătaţi, şi noi fieştecăruia dreptatea sa o vom sluji şi-i vom face îndestulare, şi aşa cu această ascultare şi plecarea voastră ertarea faptelor voastre şi graţie adecă mila a prea osfinţitei împărăţii spre voi a o trage vă veţi învrednici. Iară de nu veţi face aceasta şi nu vă veţi pleca aceştii porunci, să ştiţi cu adevărat aceasta, că voi ca nişte răzvrătitori şi rebelişi necredincioşi a înălţatei împărăţii supuşi vă veţi socoti şi cu silnică şi înarmată mînă prin mulţimea cătanelor vă veţi înfrîna. S-au dat în

[159] Robert Kun, *op. cit.,* p. 53.

[160] Decret nr. 10500. Copie în Arh. Comisiei, V, 274; Arh. Istorică, fondul Wesselenyi 1784; Arh. St. Cluj, com. Odorheî, pachet 122, nr. 94.

Sibiiu 11. zile a lui Noemvrie 1784. Sam. de Brukenthal Gub., David Szekely Cane., Anton Horvâth Secr."i6i.

Prin patenta sa, în care a omis amenințarea pentru juzi și juraţi, ^ernul cere doar supunere și liniște, dînd speranţa unei amnistii cecare se vor întoarce la pace și promiţînd rezolvarea plângerilor lor pe 3 dainte cunoscute de ei și, dimpotrivă, amenințînd cu puterea ar-or militare pe cei care nu se vor supune. Nimic mai mult. Nu era i de închipuit cu ce sentiment putea primi ţărănimea în acest mo-it o asemenea chemare la pace și liniște.

Circulara către întreg principatul nici ea nu mai prevede altceva t neostenită vigilenţă și măsuri coercitive. Pentru a opri întinderea oalei și pentru a apăra liniștea publică, Guvernul dispune ca toate iile publice, precum și nobilii înșiși cu dregătorii lor, cetăţenii și co-îităţile libere să pună toată silința și grija ca mișcările plebei româi unde ar interveni să le cerceteze cu înţelepciune, actele și faptele j ochi vigilenţi să le observe și prin străji instituite ziua-noaptea, pe enii suspecţi de a fi emisari sau aţâţători să-i prindă. Să ia dispoziţii)e oricine vor vedea sau auzi că ar fi suspect sau vor observa că întruniri *(conventicula),* să-1 denunţe numaidecât dregătorilor comilui și comandanţilor miliţiei celei mai apropiate, care, pînă cînd ui să ajungă la cunoștința Guvernului, să ia măsuri pentru păstrarea ranţei și liniștii publice, informînd despre toate Guvernul. Pentru a > tărie ordinului, repetă că e neapărat necesar ca dregătorii să fie enţi în cercul lor și nici unul să nu îndrăznească să-1 părăsească, pedeapsa suspendării din funcţia sa[162]. Pe vicecomitele Albei, în a relatării sale din 8 noiembrie îl îndrumă să urmeze ordinele Gului, să procedeze la liniștirea ţăranilor în înţelegere cu ofiţerii, ru ceea ce a dat ordine și Prefectura Armelor[163].

In aceeași zi de 11, Guvernul adresîndu-se comisarului său Mihail :hental, îi încredinţează răspândirea patentei de liniștire a ţănani-pe oare să o facă în înţelegere cu generalul Pfefferkorn și ou epis-
1 neunit[164].

Dar în aceeași zi îi încredinţează și o altă misiune. Pentru repri-*a violenţelor plebei românești socotește necesar și să se găsească m de încredere din sînul ei care să meargă la mulţimea adunată și, . cum i-a prescris și baronului Simion Kemeny corniţele Albei să , ceaşcă pricinile ridicării. In înţelegere cu generalul Pfefferkorn și cu i opul neuniţilor sa găsească un așa om de încredere care fie însoţit f îldaţi, fie singur, cum vor cere împrejurările, să se întîlnească per-l 'cu conducătorul, să-1 descoase atît de cauzele tulburării, cît și de ţiil lui[165].

---

[161] Text imprimat românesc în Arh. Istorică, Ordonanţe imprimate și alte plare. Textul latin al patentei în Arh. Comisiei, V, 297. Tradus direct acest aţin de Densușianu, *op. cit.,* p. 252—253.

[62] Circulara nr. 10501. Copie în Arh. Comisiei, V, 294—295. Arh. St. Cluj, Odorhei, pachet 122, nr. 94.

[12] Copii B. Torok, nr. 10491—1784.

■" Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 229.

[65] Caietele, XIX, f. 28—30.

Tot în aceeaşi zi se adresează Guvernul şi comitatelor Bihor, Arad, Timiş, Torontal, Caras. Guvernul a luat în înţelegere eu Prefectura Armelor toate măsurile pentru restabilirea siguranţei publice. Teamă-i este însă că plebea strîmtotrată de armată în Munţi să nu-şi deschidă drum spre Ungaria, să ducă aceeaşi pustiire şi acolo. Să ia deci toate măsurile ca plebea românească, urmărită, să nu-şi găsească refugiu într-acolo[166].

Raportul colonelului I. W. Gunther din 10 noiembrie eătră comandamentul din Timişoara informează asupra măsurilor militare în comitatul Arad.

Mai mulţi nobili, funcţionari şi alţii s-au refugiat în Arad, venind cu toate de ale casei, cu tot ce au avut de preţ. Cum deruta e mare şi nu se obţine nici o informaţie precisă, colonelul socoteşte că ar fi de dorit comandamentul garnizoanei să trimită în întîmpinarea rebelilor 32 de soldaţi din regimentul De Vins în lungul Mureşului pe partea ungară, să se 'trimită de asemenea un escadron din regimentul de Wiirttemberg cu un căpitan pînă la măieriştea contelui Forray, care se pare a fost incendiată. Un ofiţer destoinic din acest regiment să se trimită pînă la graniţa Transilvaniei de unde au venit rebelii, să se informeze mai bine asupra stării lucrurilor[167].

Un raport militar din Radna, al căpitanului de cavalerie Gurtenberg, din 11 noiembrie ştie că porunca de năvală asupra Şoimoşului a fost dată de judele din Conop. A năvălit împreună cu sătenii lui, spunînd nu numai că e din porunca împăratului, dar că în urmă vin şi patru ofiţeri cu medalii în piept, cu această poruncă împărătească. S-au trimis 12 soldaţi la Conop să-1 aresteze pe jude şi să afle cine sînt acei patru ofiţeri. Bl, raportorul stă în Radna pregătit să apere Păulişul, Minişul, Ghiorocui. Ştie că răsculaţii n-au incendiat -casele imperiale, ca oficiile de sare şi altele de acest fel, ba chiar le^au purtat grija, obiectivul lor fiind numai oasele şi acareturile nobiliare[168].

In raportul Comandamentului general ungar din 12 noiembrie cătrâ Consiliul de război, faptele ajunseră mult diformate: la graniţa cu Transilvania şi cu Banatul a apărut o ceată de două pînă la trei mii de ţărani români şi ruşi (!) înarmaţi cu puşti, cu săbii, furci şi ciomege, care au comis fărădelegi, au incendiat şi care, după ce vor fi prădat totul, vor să emigreze (!)[189].

Zvonurile fanteziste, denaturate, nu lipseau în această fază, firește, nici în rîndurile armatei.

Căpitanul de cavalerie Giirtenberg în raportul său din Radna de la 13 noiembrie către brigada sa, ştie că rebelii ar fi fost descoperiţi, şi primul ar fi Iulius Salis, al doilea Sofronie, un nobil român din Transilvania, al treilea Horea cu cei trei fii ai săi, tot din Transilvania. Tatăl celor

---

[1W] Hurmuzaki, XV/2, p. 1761—1762. Caietele, XVIII, 1 61—64.
[167] Arad, 10 nov. 1784, Arh. Comisiei, I, 84—86.
[168] Radna, 11 nov. 1784, *Ibidem,* I, 100—102.
«s Horfkriegsrath, Protocol, 1784, C. 3216.

trei fii ar fi fost rănit mortal la Hălmagiu, iar fiii săi s-ar fi îndreptat cu o parte din ţăranii răsculaţi spre Oradea[170].

Maiorul Stojanich însuşi ştia la 14 noiembrie, scriind din Deva, că Horea şi Salis ar fi conducătorii, ba şi de alţii, numind pe Poperszky[171].

Aşa auzise şi judele nobililor Andreas Szluka: conducătorii răsculaţilor trebuie să fie un oarecare Salis şi Horea, primul un dezertor din armata generalului Preiss, al doilea un protopop depus din Transilvania[172].

Generalul Geneyne abia la 11 noiembrie înaintează Consiliului de zboi conscrierea de probă a satelor Tălmaeiu şi Boita, unde poporul a înscris de bună voie şi s-a declarat bucuros de militarizare. Dar la toarcerea sa a primit şi vestea ridicării ţăranilor din Zarand împotriva nobililor. Aşa comisia centrală a hotărît să sisteze „pentru ;eva zile" conscrierea satelor pentru cordonul de graniţă. Cauza prin->ală a tulburărilor oare s^au ivit provine din exploatarea poporului de tre nobili, iar prilejul l^a dat militarizarea solicitată de cîţiva supuşi comisariatul din Alba Iulie, militarizare care le^a fost refuzată. Mulţi bili apoi au pedepsit pe supuşii lor pentru că au vruit să initre la oaste, pedepse corporale, ceea ce a întărîtat şi mai mult poporul[173].

Generalul Pfefferkorn, care îşi avea sediul în Sebeş, la 12 noiem- *e* socotea prin noile mişcări de trupe întreg malul stîng al Mureşului, la Sebeş pînă la Deva, îndeajuns acoperit. Cum mulţimea cea mare "ăsculaţilor se găseşte în munţii Zlatnei, găseşte necesar să întărească ipra căpitanului Riohard cu grăniceri din regimentul I românesc de miţă şi cu divizionul din regimentul I de dragoni Savoia. Pericolul ă nu-l socoteşte atît de mare ca să fie nevoie de apropierea personală [enera-lului comandant suprem[174].

La 12 noiembrie Comandamentul arătîndu-se contrariat de învinui- adusă de Tezauirariat armatei pentru inactivitate, îl asigură că încă la izbucnirea răscoalei a luat toate măsurile impuse de împrejurări, ■ a fost nevoie de o dispersare prea mare a trupelor. Distanţele sînt ri şi trupele puţine pentru ea ostaşii să poată fi în acelaşi timp în te părţile. Dacă s-ar răspunde la toate solicitările, fie a instanţelor a particularilor, nici 20 000 de oameni n-ar fi deajuns. E doar în eaşi primejdie şi cetatea Albei Iulii cu pulberăria şi oficiul sării Pairtoş. Tezaurairiatul să indice exact cazurile de inactivitate de ă acum a armatei şi ee se poate obiecta trupelor, şi nu după rela-.'le vreunui subaltern, ci prin cuvîntul înaltului tezauirar însuşi, Cotidamentul fiind gata să sancţioneze orice caz dovedit, dar şi să-şi satisfacţia dacă armatei nu i se poate pune nimic în sarcină[175]. In 12 noiembrie Comandamentul general adresează un nou raport silat Consiliului de război. Că nu s-<a putut da de capăt răscoalei pînă m, aşa cum era intenţia, motivul e că răsculaţii se găsesc împrăştiaţi

[170] Arh. Comisiei, I, 110—111.
[171] *Ibidem,* I, 132.
[172] 12 nov. 1784, *Ibidem,* I, 126—128.
[173] Hofkriegsrath, Protocol 1784, B. 1357.
[174] Acte vieneze, I, nr. 76.
[175] *Ibidem,* nr. 68.

în mai multe cete, mai mari sau mai mici, în multe părți, în Hațeg, Hunedoara, pe Mureș, în Munți, în jurul Albei Iulii. Cînd trupele se apropie de una și o împrăștie pustiirile sînt reluate de altele, în alte părți. Lucru cu atât mai greu de stăviliit, eu cît se adaugă mereu noi și noi sate. Și-apoi își caută siguranța în munți. Impresia e că răsculații din Munți, după ce nu vor mai avea mult timp subzistența asigurată, vor pătrunde în valea Mureșului, spre Aiud. Pentru a preveni totul a însărcinat pe generalul Pfefferkorn să apere Alba Iulia, magaziile de sare din Partoș, magazia și moara de praf de pușcă, fierbătoria de salitru, punîndu-i pentru aceasta la dispoziție un divizion din regimentul Gyuiai. Să supravegheze valea Mureșului de la Alba Iulia în jos, atașîndu-i-se încă 2 divizioane din regimentul de husari Leopold de Toscana, în valea Hațegului, în jurul Devei să uzeze de forțele vicecolonelului Karp și maiorului Stojanich spre a opri cu orice chip pătrunderea și excesele răsculaților, folosind și trupele rămase din regimentul de Toscana și la nevoie și cele două divizioane ale regimentului Gyuiai care se află în marș spre Mediaș. Atenția principală a Comandamentului însă tot timpul e ca răsculații să fie împrăștiați prin îndemnuri și cuvinte blînde, în acest chip determinîndu-i să se întoarcă în liniște la casele lor. In același scop, în înțelegere cu Comandamentul, Guvernul a delegat pe consilierul Mihadl Brukentbal, atașîndu-i și pe episcopul neunit, oare prin preoți și prin oameni de încredere să îndemne pe răsculați la liniște. O încercare similară a făcut și Comandamentul, delegînd ofițeri superiori anume aleși care să caute cetele de răsculați oriunde s-«ir găsi, să le strige de departe și să se apropie de ei, să-i dojenească cu toată bunăvoința și să-i îndemne să-și depună grămadă armele pe care le au la sine, să predea pe conducător, iar poporul adunat să se întoarcă în satele și ia casele sale, asigurîndu-i că în acest caz nu vor avea nimic de suferit. Iar din contră, ei trebuie să fie convinși că dacă nu vor da ascultare la acestea, vor fi tratați ca ucigași și incendiatori și vor fi stîrpiți fără 'cruțare, oriunde vor fi întâlniți, ca dușmani ai statului și pustiitori ai țării. Trupelor însă li s-^a ordonat din nou, în modul cel mai sever, să evite pe cît posibil acțiunea împotriva răsculaților, mulți fiind atrași fie seduși de alții fie de teama morții și incendierii casei cu care erau amenințați. Dacă totuși s-ar ajunge la o asemenea nevoie, să nu facă mai mult decît le cere datoria, să se abțină pe cît posibil de la orice faptă neîndurătoare, să fie moderați în înfruntarea necesară. Scopul acestei atitudini a armatei e de a cruța pe cît posibil pe supus, de a-l ocroti ca răul să nu fie și mai mult mărit, să nu sufere pagube nici particularii și nici statul prin depopulare. Li se vor asculta deci cu cît mai mare atenție durerile.

Executarea pe loc, prin sabie, a 44 de asemenea ființe nefericite, pe care le-^a predat prinse armata, de către Tabla comitatului Hunedoara, fără un proces în regulă, numai după un interogatoriu sumar, fără a face vreo distincție în delictele lor, este un procedeu respingător, care face pe oameni să se cutremure și la gîndul căruia orice spirit cu judecată dreaptă este cutremurat. Comandamentul General s-a și văzut îndemnat să semnaleze Guvernului că asemenea execuții pripite, care

păşesc flagrant dragostea de om, dreptatea şi măsura, înăspresc spirie, ar putea da naştere la un rău şi mai mare, ba chiar la o revoltă nerală. Aflînd despre astfel de exemple, ţăranii cu greu ar mai da ;zare promisiunilor de uşurare şi iertare a pedepselor. Comitatului i se atragă atenţia să oprească execuţia cu de la sine putere a răscuilor, executarea şi pedepsirea să fie interzisă în chipul cel mai sever, .că această cerere a sa n-ar găsi totuşi ascultare, Comandamentul e tărît să ordone trupelor sale să nu mai predea nici un prizonier autoăţilor provinciale, cei prinşi să fie ţinuţi sub pază militară pînă cînd va decide prin înalt ordin ce e de făcut cu ei. Guvernul a făcut între ip propunerea de a iniţia o insurecţie generală a nobilimii şi a venit cu cererea de a aduce mai multe trupe, din Banat, din comitatele ad şi Bihor. Comandamentul a fosit de părerea că nu e cazul nici Qitru una nici pentru alta, intrueît nu s-a ajuns încă nici la răscoală aerală şi nici împrejurările nu sînt atît de stringente ca să se cheme ipe şi din afară, pentru restabilirea liniştii fiind suficiente trupele de i. Şi altfel, trupele mai apropiate din Ungaria sînt mai ales cavalerie, jficientă în operaţiile din Munţi. S-au luat suficiente măsuri şi pen- i apărarea minelor camerale, şi pentru a oficiului sării din Pantoş. ntru acesta nu se poate da mai multă trupă, fără a slăbi securitatea or părţi[176].

Ordinul pomenit către generalul Pfefferkorn plecase în aceeaşi zi 12 noiembrie. Cele patru companii oare trebuiau să plece de la Bistriţa ^e Mediaş erau puse şi ele sub comanda maiorului Dolcinengo. Dacă fi necesar, ele să se îndrepte spre flancul stîng al răsculaţilor, să îmîdice pătrunderea lor în zona dintre Teiuş şi Aiud[177].

Adresîndu-se vicecolonelului Karp la 13 noiembrie, îi aprobă iarăşi .ru totul măsurile luate pentru stăvilirea răscoalei şi asigurarea Văii iţegului. Şi repetă, la început să folosească faţă de răsculaţi „toată rsuasiunea binevoitoare", să încerce să-i reţină cu toată blîndeţea. Iar că aşa nu pot fi reţinuţi, să-i trateze fără nici o reticenţă, privindu-i îpt duşmani ai statului şi răufăcători vrednici de pedeapsă. Şi mai !s să împiedice orice intenţie de emigrare[178].

Armate se găsea într-adevăr în mişcare, dar cu ordinul repetat de ;e abţine de la vreo violenţă dacă nu e provocată.

După o schiţă din 11 noiembrie a mişcărilor de trupe au fost destite pentru teatrul răscoalei:

După nota din 5 noiembrie: pentru Deva vicecolonelul Karp şi maiorul, Stojanich şi două companii din regimentul Orosz.

Pentru Hălmagiu 1 companie din regimentul Orosz.

După nota din 6 noiembrie: pentru Hălmagiu şi satele din împrejurimi 1 companie din regimentul Orosz, alte 2 companii din acelaşi regiment, 4 companii din regimentul I de graniţă românesc, 1 companie de husari

[176] *Ibidem,* nr. 62.
[177] *Ibidem,* nr. 64.
[178] *Ibidem,* nr. 67.

grăniceri din Dobra şi Jeledinţi (din regimentul secuiesc de graniţă), 1 „diviziune" de grăniceri husari din scaunul secuiesc al Arieşului.

Pentru Zlatna 1 companie din regimentul Orosz dislocată din Alba Iulia.

Pentru localităţile de dincolo de Alba Iulia 2 companii din regimentul Gyulai, 2 companii comandate de Adorian, 1/2 de divizion din regimentul de husari Leopold de Toscana.

In comitatul Sibiu spre Orăştie 1 batalion de grenadieri.

După nota din 7 noiembrie: spre Miercurea 1 companie din regimentul I de graniţă românesc.

In comitatul Hunedoarei, între Deva şi Orăştie 1 divizion din Nocrich a regimentului de husari Leopold de Toscana.

In comitatul Sibiu, între Orăştie şi Sebeş 1 divizion de husari din regimentul Leopold de Toscana. Intre Sebeş şi Miercurea 1 escadron de husari din acelaşi regiment.

In comitatul Făgăraş, la Olt şi în district 1 batalion secuiesc de infanterie (din regimentul de graniţă secuiesc). în Nocrich iarăşi 1 batalion secuiesc de infanterie[179].

Despre mişcările armatei şi despre atitudinea evazivă a vicecolonelului Karp să ascultăm în detalii mărturia de mai itîrziu, din 20 ianuarie 1785, a doctorului din Orăştie Ladislau Bruz. Amănuntele vor fi mai edificatoare decît afirmaţiile generale:

Auzind despre răscoala românilor din Zarand în Şoimuş, în 3 noiembrie dimineaţa, el doctorul se duse la Deva. Acolo află că Tabla comitatului pînă la 10 dimineaţa dăduse alarma în toate părţile, Guvernului prin ştafetă, vicecolonelului Karp prin judele nobililor Alexa Noptsa, locotenenţilor Kalliani şi Simeny prin curieri, cerînd ajutor. Locotenentul Kalliani sosi în 4 noiembrie la 11 cu 80 de soldaţi, care după amiazi se ridicară la 120. Sosi şi locotenentul Simeny cu 30 de călăreţi din Dobra. Sosind şi 30 de soldaţi din regimentul Orosz cu locotenentul Filtzki, numărul soldaţilor se ridică la 180. Vestea era că şi vicecolonelul Karp va sosi numaidecît cu 500 de soldaţi. Dar seara la 6, sosi numai singur cu servitorul şi ordonanţa sa. Nobilimea înspăimîntată strînsă aci îl rugă stăruitor să le iasă cu o parte a trupei sale în întîmpinare prădătorilor la Şoimuş, să oprească poporul năvălitor, dar n-a vrut nicidecum. Ba spionul comitatului aducînd vestea că prădătorii trag pe valea Căianului, cu securi, cu furci de fier, cu ciomege, mulţi doar beţi toţi, spre Mureş, puse pază la Mureş, dar soldaţilor le-a dat ordin să se ducă la odihnă la locurile lor de încartiruire. A dat, ce-i drept, în acea seară la toate casele mai însemnate cîţiva soldaţi. Dar aceasta numai pînă la cină, după ce au cerut să fie bine ţinuţi, s-a întors fiecare la cartierul său. A mai dat în acea seară cîţiva soldaţi care împreună cu nobilimea să tragă podurile umblătoare de la trecătorile din Hărău, Şoimuş şi Mintia dincoace.

îmbărbătaţi astfel s-au dus toţi la odihnă. După miezul nopţii veni vestea că românii au tărăbît asupra Şoimuşului. La aceasta locotenentul Filtzki cu soldaţii săi s-au dus în cetate, lăsînd magazia (de sare) fără nici

---

n9 Verlegung der Truppen bey dem jetzigen Bauern Aufruhr bis den 11-te November, Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 239.

o pază. Vicecolonelul ordonînd locotenenţilor Kalliani şi Simeny să pună să bată toba, a ieşit cu soldaţii săi pînă la şanţ, de unde după ce a petrecut două ore s-a întors cu vestea că numai Şoimuşul îl pradă. La aceasta pedestrimea s-a dus la locurile sale de încartiruire. Locotenentul Simeny însă, care şi în seara dinainte s-a arătat foarte zelos să le iasă în cale la Şoimuş cu soldaţii săi şi cu nobilimea, s-a cerut şi acum. Dar văzînd că nu poate primi învoirea, s-a întors după ora patru în curtea mare să-i fie de pază lumii îngrozite care şi-a căutat aci refugiul.

In 5 noiembrie spre revărsatul zorilor, cînd văzură că românii prădători merg cu torţe de la Şoimuş spre Bîrsău, ştiind că la locul Balata pe toţi s-ar putea pune mina, el, doctorul, împreună cu domnul Ludovic Bartsai dis de dimineaţă s-au dus la cartierul vicecolonelului Karp. Sculîndu-se numai la 8, au intrat cu mai mulţi la el rugîndu-l să meargă spre Şoimuş. Mai ales Ludovic Bartsai, ca unul care a fost tare păgubit, dar nicidecum n-a vrut. I-a zis el atunci: se vede şi e vădit că duşmanul constă numai din ţărănime, din români răsculaţi prădători cu securi, furci de fier şi ciomege, e vădit şi că au de gînd să prade satele de pe celălalt mal al Mureşului, ar trebui cu o parte a oamenilor să-i fugărească din spate, cu alta să le iasă în cale, o alta lăsînd-o pentru paza oraşului, altfel românii de dincoace de Mureş brodind pe impunitatea prăzilor, le vor porni şi ei. Răspunse însă: pe dracu, nu poate măcelări doar pe ostaşii regelui! El îi zise atunci: să privească cum pradă comitatul, prăpădul acesta va urma şi pe valea Streiului şi în Ţara Haţegului. La ceea ce vicecolonelul răspunse că Ţara Haţegului e în bună stare şi dacă nevoia ar cere-o, îi stă în putere să concentreze aci trupele din Ardeal.

Vicecolonelul Karp apoi bunurile mai de preţ ale nobilimii împreună cu femeile înspăimîntate le-a trimis în cetate, iar el cu oastea sa s-a dus pînă la trecătoarea Hărăului. Dar cînd (el, doctorul) voi să plece spre Orăştie, îl găsi pe vicecolonel cu soldaţii săi în piaţa Devei. Ii zise atunci: pentru Dumnezeu ce treabă-i asta că s-a întors şi nu urmăreşte pe prădători? Spunîndu-i vicecolonelul că aceia în acea zi vreau să meargă pînă la Binţinţi, el îi răspunse că mai bine li Star fi opus şi dacă n-ar vrea să-i fugărească din urmă, să le iese la Turdaş în cale, căci de bună seamă vor cina la Bobîlna şi dacă el doctorul ar da de comandantul din Cugir, l-ar îndrepta spre Pricaz în Foit ca în Bobîlna împreună să-i poată prinde. Vicecolonelul i-a răspuns să o facă. Ajuns în Pad, auzind că au prădat şi Rapoltul şi se perindă spre Bobîlna, i-a scris o scrisoare, rugîndu-I din nou pe Dumnezeu să-şi grăbească trupa, la Turdaş să treacă la Bobîlna, pe la lunca Crac, acolo va trimite şi trupa din Cugir. Locotenentului Lupu, comandantului trupei din Cugir, i-a spus de cîteva ori ca din ordinul vicecolonelului să meargă spre Pricaz în Foit, dar încărcînd armele s-a dus în Turdaş şi acolo a petrecut noaptea privind de la un sfert de oră depărtare cum pustiesc şi ard frumoasa curte din Bobîlna.

Vicecolonelul Karp plecînd tîrziu din Deva a ajuns tîrziu în Simeria, Petrecînd acolo noaptea. Sosind cu oamenii săi a doua zi pe la 11 în Orăştie, aci generalul Simoni (care-i venise în cale pînă la Turdaş), destul a stăruit să grăbească spre Binţinţi, căci acolo poate surprinde pe trădători. Ba locotenentul Simeny cu soldaţii săi şi cu nobilimea au şi ieşit la mar-

ginea oraşului în nădejdea că vor putea cădea asupra lor în Binţinţi, dar vicecolonelul ordonă ca oamenii să mănînce şi să se odihnească, şi aşa bine după amiazi au plecat la Binţinţi unde sosise şi maiorul Stojanich, venind din Sibiu. De acolo apoi s-au întors.

Astfel în cele două zile răsculaţii au prădat toate satele de la Brănişca pînă la Băcîia şi la Cioara, şi abia după un ceas de la plecarea vicecolonelului din Simeria au început să prade valea Streiului, începînd chiar cu Simeria. Iar vicecolonelul Karp a plecat abia în 8 noiembrie din Orăştie spre Haţeg[180].

Comisarul gubernia! Mihail Brukenthal, era şi el de-acum la datorie. Se instalase în Sebeş. De acolo şi-a început acţiunea.
In 12 noiembrie scrie din Sebeş guvernatorului că în Vurpăr au fost arestaţi peste 40 de oameni care au luat parte la prăzi, pe caire i-a -trimis la Alba Iulia, unde interogarea lor se va putea face mult mai bine. Cum între ei se află şi femei şi copii, crede că aceştia după interogatoriu pot fi puşi în libertate, dacă nu sînt învinuiţi de lucruri grave, doar prevenindu-i şi amenînţîndu-i. După cele întîmplate la Trăscău trebuiau luate măsurile necesare de precauţie. Comitatul Cluj cu al Turzii să procedeze cu blîndeţă spre a afla intenţiile seduotorilor, să fie observate cu atenţie toate mişcările ţăranilor şi cu deosebire ale streinilor care umblă de colo colo, dregătorii înţelegîndu-se la nevoie cu armata[181]. Tot în 12 noiembrie adresîndu-se Tablei comitatului Hunedoarei o îndrumă ca toate (relatările dregătorilor săi să fie îndreptate la el. După cum a înţeles din informaţiile de pînă acum acei răufăcători sînt mai mult oameni mai de nimic, fără arme, <*a\x* puţini soldaţi sau alţi oameni înarmaţi pot fi puşi pe fugă, sînt de aceia de care nu e de temut aşa de mult. Astfel dregătorii trebuie să fie continuu prezenţi în cercurile lor. Pentru cazul că răscoala progresează, va fi miliţie suficientă cu ajutorul căreia comitatul va putea restabili pacea şi liniştea publică. A înţeles că Tabla într-o singură zi a executat 20 din răsculaţii prinşi şi aruncat şi îngropat într-un şanţ pentru aceasta făcut. Spre a nu aţîţa pe ţărani şi mai mult, îi cere Tablei moderaţie şi 'ascultările celor executaţi. După cum i s^a relatat în zilele trecute conducătorul răsculaţilor, Horea, ar fi fost prins în Valea Haţegului (!) Tabla să-i comunice dacă relatarea are temei, şi dacă ia fost prins să-1 informeze anume de toate împrejurările[182].

în 13 noiembrie face din Sebeş încă un raport, Guvernului. Ieri a făcut publicaţia de liniştire la Alba Iulia în târgul de săptămînă. In Alba Iulia sînt deţinuţi mai mulţi prinşi, anume 35 şi 8 răniţi, aceştia îngrijiţi în spitalul militar. Din Alba Iulia a trimis doi oameni de încredere în tabăra răsculaţilor pentru a afla de la ei, mai ales de la conducătorii lor cauzele acestei 'tulburări şi intenţiile lor. Ca aii treilea a trimis în înţelegere ou episcopul Nichitici pe protopopul din Oricău să trateze cu ei,, sperînd ca prin aceste trei iscoade să afle ce e de ştiut. A aflat de

[180] Arh. Comisiei, III, 519—522.
[181] Guv. Trans., 1784, nr. 10.592.
[182] Arh. St. Deva, corn. Hunedoara, dos. 28/1784.

lerea unui nobil aproape de Cricău şi a soţiei lui Ştefan Szotyari :etea[183].

Episcopul Nichitia -răspunde şi el promit misiunii au care a fost edinţat. Solicitat de Guvern în 5 noiembrie, încă în 7 noiembrie >să protopopilor şi preoţilor o circulara, prin care îi încredinţa că mîhnire, cu destulă scârbă şi simţitoare durere" a aflat despre tulbure din comitatele Zarand, Hunedoara şi Alba şi le dădea poruncă i pună toată silinţa în a-şi chema credincioşii la supunere şi ascul- să-i înveţe „cu duhul blîndeţelor ca să se păirăsească de mişcarea sta şi să nu asculte sfaturile cele rele, ci fieştecare să-şi păzească 1 său, moşia şi casa sa, şi după cum am zis datoria sa să o împli- ică, ca să aibă milă de la împănatul şi Gubernium şi de la noi oslovenie". Să fie ou supunere aşa „după cum Dumnezeu porunceşte supus mai marilor săi. Şi într^alt loc zice că ce este al lui Dumnezeu lui Dumnezeu şi ce este al împăratului împăratului"[184]. Despre ceea ce în aceeaşi zi informează pe guvernator: Nu fără lire şi durere a înţeles că sufletul aţîţait al plebei româneşti a izbuc-în răscoală deschisă, în atrocissime violenţe, încă azi a expediat jpopilor şi preoţilor poruncile şi îndrumările sale să pună toată *)a* să aducă plebea aţîţată de oarecari corifei la gînduri mai sănă-: şi la îndatoririle sale faţă de mai marii săi şi la linişte[185]. La 8 noiembrie răspunde iarăşi chemării Guvernului din 7 noiem-Guvernul poruncindu-i să plece împreună cu comisarul gubernial 3uă zile la drum spre părţile de dincolo de Mureş, spre Galda de să-şi înceapă opera de liniştire a acestor violenţe, spre a răspunde ui mandat salutar de a linişti tulburarea plebei aţîţate, încă ieri ă în 7) a trimis pe Popa Ilie, preotul neunit din suburbia Sibiului cancelistul său (episcopal) Iercovici pînă la Alba Dulia cu instrucţii rceteze spiritul plebei tulburate şi cit pot să-1 liniştească[186]. *n* 10 noiembrie Daniel Fabian referă din Alba Iulia Guvernului că enit aci doi popi români şi secretarul episcopului neunit Iercovici patenta" episcopului pentru liniştirea plebei. De aci urmează să gă sat de sat pentru a linişti poporul[187], ar acum ataşat comisarului gubernial, porni şi el la drum. n 12 noiembrie Mihail Brukenthal şi Ghedeon Nichitici fac raport n guvernatorului despre sosirea lor la Sebeş şi despre circularele se de episcop protopopilor pentru liniştirea răscoalei[188], n raportul său către Guvern, din 15 noiembrie, episcopul îşi rela-activitatea din aceste prime zile. In Miercurea, în tîrgul din 11 no-"ie, în două locuri a publicat patenta sa privitoare la liniştirea

---

[3] Guv. Trans. 1784, nr. 10594.

[4] Ştefan Meteş, *Lămuriri nouă privitoare la revoluţia lui Horia,* Sibiu, 1933, -26. Ghedeon Nichitici era sîrb. A fost arhimandrit al mănăstirii Şiştaroveţ. episcop al românilor ortodocşi din Transilvania în 6 nov. 1783, a fost inia Sibiu în 12 iul. 1784, Densuşianu, p. 126. Caietele, XXXII, f. 46—47. [J] Guv. Trans., 1784, nr. 10413. [b] *Ibidem,* nr. 10414. ' Arh. Istorică, Miscellanea. Guv. Trans., 1784.

mişcării românilor, dîndu-le cu toată seriozitatea să înţeleagă că cele de care-i încredinţează prădătorii sînt neadevărate, deşarte, mincinoase, la care nu trebuie să le dea nici o crezare. La ceea ce poporul adunat a făgăduit să fie cu ascultare şi să se ferească de răutăţi. în aceeaşi zi a trimis şi pastorale la preoţii din protopopiatul de Poiana şi Sălişte, cu aceeaşi îndrumare, să se străduiască din toate puterile să aducă poporul la linişte deplină şi statornică. In 12 noiembrie a expediat altele în 'acelaşi sens la protopopul Hondoluiui, Ioan Popovioi şi la toţi preoţii şi parohienii lui, precum şi la protopopul din Abrud, la toţi preoţii şi satele lui. In 13 noiembrie, la Alba Iulia a fost publicată, cu prilejul tîrgului de săptămână, o a doua patentă (aceasta desigur a Guvernului din 11 noiembrie), în prezenţa amândurora (a lui şi a comisarului gubernM), că trebuie să se abţină de la prăzi, arderi, răpiri, furturi şi de la toate răutăţile; unde în persoană fiind, a sfătuit cît a putut poporul la pace şi linişte. In aceeaşi zi s-au trimis pastorale la fel preoţilor din protopopiatul Sebeşului, iar în 14 noiembrie la protopopul Hunedoarei şi la întreaga lui dieceză. Tot în 14 la preotul din Haţeg şi la toţi ceilalţi preoţi în slujbă din ţinut. Domeniului Zlatnei i s-«iu dat două asemenea patente. Doi locuitori din Alba Iulia, Mihail Roşul şi Dumitru Boltoş, trimişi la Popa Ion din Crieău, s-au întors cu vorba că prilej pentru tulburare a dat comisarul de război *(bellicum comissarium)* din Alba Iulia prin conscripţia militară. In 15 noiembrie s^au trimis pastorale protopopilor din Trestia şi Dotară şi la toţi preoţii în subordine[189]. Textul integral al publicării din Miercurea:

„Vestire. în Miercur[ea] în 11-le Noembrie.

înţelegând înălţatul Crăescul Gubernium cum că uni oameni în ţara aceasta umblă încoace şi încolo prin ţară cu gînduri reale, ca să pornească pre norodul supt multe feluri de închipuiri şi să muncesc ca să înşeale pre norodul şi săi ducă întru nenorocire, şi aceşti oameni a lor sumeţie aşa departe o pornesc, şi vor ca să pleace pre lăcuitori de ţara aceasta şi ca să crează acelea ce fac ei, că ar fi de la Preaînaltul loc, poruncim şi întărit.

Măcar că Guberniea creade, cumcă lăcuitori de aicea, vor avea atîta pricepere, şi lesne vor vedea, cum că aceşti oameni răzvretitori şi turbură-tori împotriva pravilelor lucrează, şi cum că mai sus numiţi învrăjbitori de norod, cu blânda şi dreapta gîndire a împăratului nostru în nici întrun chip nu să asamînă.

Şi ca nu cumva după aceasta nescai oameni proşti, să să lasă a să înşăla de la mai sus numiţi răzvrătitori ca să cază în vreo nenorocire. Pentru aceia înălţatul Crăescul Gubernium, care totdeauna părinteşte are grijă pentru lăcuitori ţări aceştiia, au trimis afară pre Prea de bun neam născutul domnul Mihail de Brukental sfetnicul înălţatului Gubernium, şi pre Preaosfinţitul domnul Ghedeon Nichitici Episcopul neuniţilor în Ardeal, ca pre oameni cei rătăciţi săi aducă însă la calea cea dreaptă şi de

189 Copie în Arh. Comisiei, I, 1166—1167. Publ. după original de H. Herbert, *Briefe an den Freiherrn Samuel von Brukenthal,* în „Archiv des Vereines", XXXI (1903), p. 733—735 şi reprodus la Meteş, *op. cit.,* p. V—VI.

obşte fieşte căruia, întru arătare să descopere cumcă tot oameni aceiia cari încoace şi incolo umblă, împotriva tocmai tuturor gîndurilor, şi voi Imperăteşti Mărirei Sale, înmulţind greşala lor din zi în zi, şi tocma împotriva Dumnezeeşti şi omeneşti legi lucrează.

Aşa dacă să face de ştire cu aceasta tuturor de obşte, şi de usebi fieşte căruia pre cum acei înşelători de norod sănt necuvioş, şi nenorociţi amejitori, care nu alt ceva, fără numai minciuni răsfiră, slujindusă spre nenorocirea sa, şi a multora oameni.

Pentru aceia şi voao tuturor, cari aicea vaţi adunat din dragostea şi purtarea de grijă care avem cătră voi, vi să face de ştire, ca să spuneţi tuturor celoralalţi prietini aici ai voştri fraţi, şi împreună lăcuitori ai dojăni, ca nici odată că nu să înşeale, nici să se răzvretească, nici să să turbure, ci fieşte care, Preoţi şi Mireni să fie plecaţi, după cum poftescu legile, şi poruncile împărăteşti prin înălţatul Crăescul Gubernium date înainte de multe ori, ca să fie fieşte care în pace şi linişte, şi fără mare lipsă să nu umble din loc în loc, că aceia care vor plini acestea, vor căpăta totdeauna apărare în direptate, şi încuvinţatele trebile sale.

Dară aceiia care să vor împotrivi aceştăi porunci, tot răul şi nenorocirea în care vor cădea, lor să şi-o socotească"[190].

Răspunsul vicarului din Hondol din 13 noiembrie însă nu e de loc işti tor: nici nu mai îndrăzneşte să iasă undeva, abia îşi ţine cu a ju toiul Dumnezeu viaţa, fără ajutorul miliţiei e ou neputinţă să vină i^i.ru că ofiţerii împărăteşti au puţini soldaţi, nu pot să-i rînduiască daţi ca să vină. Episcopul să intervină să i se dea cel puţin trei daţi ou care să poată veni, altfel e -ou neputinţă din pricina răutăţii ;ilor şi a fricii[191].

Ou data de 13 noiembrie Guvernul face raport împăratului asupra rsului răscoalei în baza rapoartelor primite. Enumera succint evenienteie din urmă, devastările din Vinţ, Vurpăr, Ţelna, Ampoiţa, Bucer-. Vinoasă. Unii au vrut să incendieze şi Alba Mia, dar iau fost prinşi pra faptului. Relatează întîmplarile de la Binţinţi, Şibot, Cioara. Aci mulaţii, după ce s-au împotrivit, au fost 'atacaţi de armată sub comanda ecolonelului Kairp şi maiorului Stojanich şi împrăştiaţi. Relatează pre atacurile de la Deva, despre răscoală în Ţara Haţegului. Aci i-a 3at şi i-a împrăştiat locotenentul Kalliani cu cîţiva nobili, la Peştiş -ineiş chiar în timpul prăzii. Mulţi au fost omorîţi, iar 97 au fost şi şi inchişi în castelul Hunedoarei. Pentru Sibiu a cerut să fie artizate două companii ale regimentului Gyulai, iar pentru Turnişor escadiron de husari de la Făgăraş din regimentul secuiesc de graniţă. za 'răscoalei: instigaţiile lui Horea şi falsele lui promisiuni. S-a disca Mihail Brukenthal/comisarul, în înţelegere cu generalul Pfefferi şi cu episcopul Nichitiei să trimită un om de încredere la Horea, ifle cauzele răscoalei şi intenţiile sale, să-i ofere carte de liberă tredaeă ar vrea să apară în faţa comisarului. (De aici misiunea lui Ioan U"iu). Episcopul Nichitici şi-a exprimat cea mai mare dorinţă de a

[190] Guv. Trans., 1784, nr. 10563.

[191] Arh. Comisiei, I, H71.

răspunde dispoziţiilor primite, şi numaidecît a dispus oierului său cele *necesare.* Ba a plecat şi personal, la Miercurea şi Alba Iulia a publicat în tîrg ţăranilor adunaţi în limba lor cum trebuie să privească răscoala şi obligaţiile lor. îi relatează şi despre întrebarea făcută Comandamentului general la 9 noiembrie, dacă n^ar fi cazul, ca acolo unde nu e armaită suficientă să fie ridicată nobilimea şi răspunsul negativ al acestuia din 10 noiembrie. Multe familii nobile refugiate în castelul din Hunedoara şi cetatea Devei au cerut Comandamentului general escortă armată pînă în alte locuri sigure, aci urmînd să fie ţinuţi arestaţii[192].

In aceeaşi zi şi în acelaşi sens scrie guvernatorul Samuri Brukenthal si contelui Gheorghe Bănffi, cancelarul. Neliniştea populaţiei româneşti persistă, şi ceea ce este mai rău, propriii supuşi ai nobililor le pradă casele, le nimicesc grînarele. De cînd armata e pe urmele lor săvârşesc mai puţine rele, au prădat însă pe multe locuri chiar sub ochii armatei. Şi-au dezlănţuit furia cu atîta putere de nici nu se poate descrie. La Deva li s-a opus rezistenţă în două rânduri, totuşi se încăpăţânează, pradă înainte, ard tot ce găsesc în calea lor. Vicecolonelul Karp îi urmăreşte cît poate, aleargă dinitr-am loc în altul, dar degeaba. Furia lor e molipsitoare, s-a transmis chiar şi asupra unor oameni liberi, la jafurile din Cioara, Vinţ şi Vurpăr au luat parte şi oameni din suburbiile Sebeşului, îl încredinţează însă că s-au luat toate măsurile pentru liniştirea răscoalei[193].

Guvernatorul altfel nu se arăta nici el strein de gîndul că asprimea domnilor pămînteşti a provocat răscoala.

Reţinem o asemenea mărturie.

Ioan Gillyen, scriind în 4 decembrie din Sibiu cancelarului, se face şi ecoul incriminărilor reciproce dintre guvernator şi nobilime, aruncînd unii pe alţii vina pentru izbucnirea răscoalei. „Eu atîta propun măriilor voastre — i-ar fi spus guvernatorul strajemeşterului Szilvâsi încă în 9 noiembrie cînd a fost la el — să nu vă purtaţi aşa de sever şi de dur cu oamenii voştri, căci şi această rebelie a născut-o duritatea măriilor voastre". La care Szilvâsi ar fi răspuns: „Nu toţi domnii şi nobilii s-au purtat dur cu iobagii lor, cei care i-au tratat dur şi i-au stors sînt cunoscuţi excelenţei tale, frîul a fost în mîinile excelenţei tale de cînd excelenţa ta e guvernator, să-i fi pedepsit excelenţa ta pe acei domni şi acest rău nu cădea asupra noastră. Aşa noi cu drept cuvînt putem spune că excelenţa ta e cauza". La ceea ce nimic n-a mai răspuns, a intrat în camera sa. Dar crede că îi vor da de capăt comisarii regali cine a început rebelia şi pentru ce?[194].

Acţiunea comună a nobilimii şi armatei sau numai *a* nobilimii singure, în asemenea condiţii, nu puteau duce la liniştirea răscoalei. Mai ales acţiunea nobilimii era de natură mai mult să aţîţe pe ţăranii în plin avînit, să învenineze raporturile.

---

[132] Caietele, XIX, f. 35—41.

[193] Jos. Georg. Schaser, *Denkwurdigkeiten aus dem Leben des Freiherrn Samuel v. Brukenthal, Gubernators von Siebenburgen,* Sibiu, 1848, p. 78—79.

[194] Arh. Istorică, fond Bânffy I.

Armata, am văzut, nu intervine decît rar, sporadic, din iniţiativa mandanţilor locali sub pretextul atacului ţărănesc, sau din zelul unor balterni sau soldaţi. Sau, fireşte, la insistenţele ori instigaţiile nobilii şi dregătorilor comitatelor cu care armata, în virtutea ordinelor ■buia să coopereze. Mai activ a intervenit la Deva şi la Binţinţi. A ervenit la Vinţ, la Trăseău, pe unele locuri în Ţara Haţegului. Au îut în aceste ciocniri sau mai curînd urmăriri mai mulţi ţărani, au ;t şi mai mulţi prinşi. Dar aceste acţiuni incidentale demonstrau ţăraor mai curînd că armata nu intervine, nu le e ostilă, intervine doar tigată de nobilime. Şi-^apoi excesele, uciderile de ţărani, bătăile, schinlirile, tîrîrea lor la închisoare sînit mai mult opera nobilimii înarmate, 3 pavăza armatei, oare în loc să intimideze pe ţărani, le aţîţă şi mai i;lt furia, înteţeşte focul. Execuţiile de la Deva, menite să samene oare, au izbutit la actul capital care a fost ultimatul din 11 noiembrie.

In ciuda tuturor acestor paliative, a alternării persuasiunii ou ameiţarea, a blîndeţei cu violenţa, în ciuda făgăduinţei iertării purtate de vern prin faţa ochilor ţăranilor răzvrătiţi şi a chemării 'creştineşti a scopului la supunere şi ascultare pentru a merita iertarea de sus, coala are-şitea mereu. Trebuia intervenit într-un fel.

ÎMPĂCIUIRILE

Cele două trupe ţărăneşti, ale lui Cloşca şi Ion Horea se uniseră şi u, împreună şi cu una ia lui Crişan desigur, în drum spre Galda, cu *i* isă prade castelul comitelui şi să elibereze pe cei închişi acolo, iar acolo să -meargă asupra Aiudului. Răscoala creşte mereu în amploare, înînţă să ia cu sine toată ţărănimea în drumul său.

Comandamentul ezita, evident, să intervină, să procedeze la înăirea ei cu armele mai înainte de a avea pentru aceasta ordinul împîtului. Trebuia totuşi să se decidă la o acţiune. Recurse astfel la o itagemă, l'a tratative cu ţăranii, la o împăciuire a lor, cel puţin ternară. Armata, potrivit ordinelor generalului comandant, 'avea să-i taacu deferentă, să le asioulte cu bunăvoinţă păsiurile, să promită intenţia sa în favoarea lor şi să le sugereze că ele iar puitea fi îndeplidaoă ei vor înceta acţiunea şi se vor întoarce liniştiţi la casele lor. i'tagema putea avea două mari avantaje. Unul că, acum cînd se cu-)ea aria răscoailei, se putea cîştiga un timp preţios pentru a distribui ata în punctele strategice indicate de această arie pentru oaziul că ţăi, văzîndu-se înşelaţi în aşteptările lor, s^ar ridica din nou. Al doilea, n acest timp va sosi şi ordinul împăratului.

Misiunea a fost încredinţată vicecolonelului Schultz din regimentul iese ecvestru de graniţă. Pregătirea prealabilă a întâlnirii ou ţăranii încredinţează locotenentului Xaverius Probst din acelaşi regiment, Ştia bine româneşte; el însuşi afirmînd (simulînd poaite) că e chiar

oman de origine[1]. El avea să le afle intenţiile şi condiţiile în oare ar fi d'sousi să-şi înceteze acţiunea, dar şi să se informeze asupra numărului, căpitanilor,' armamentului lor.

Locotenentul îşi îndeplini ou succes sarcina. încă în 7 noiembrie plecă , munţi cu 24 de husari în întâmpinarea oastei lui Cloşca, oaste oare era în drum spre Galda. După raportul său, în 8 noiembrie pe la miezul nopţii ®*e* găse[a] [ICU] soldaţii săi în Rîmeţ. In 9 a plecat spre Baia de Arieş, dar nici aci nu dădu peste trupa ţărănească, •terminase prăzile şi plecase spre Mogoş. în acest timp văzu pe ţăranii din Ponor şi Rîmeţ că merg la adunare, unde erau chemaţi. Au mers şi ei într-acolo pînă i-a ajuns noaptea. Dar abia în 10 noiembrie seara dădură peste mulţimea ţăranilor oare se adunau în valea Părău Turcului. Apropiindu-se de ei, locotenentul ceru să vorbească cu căpitanii lor. Ieşiră înainte atunci numaidecît doi oameni, care îl întrebară scurt ce vrea şi dacă el e de partea împănatului sau de partea domnilor? Le răspunse că el e trimis pentru siguranţa lor. Dar ei îi replicară că siguranţa lor stă în aceea să le dea puşti şi săbii şi să fie liberi de domnii lor. Văzînd că e român şi orezmd că e de legea lor l-au rugat să înainteze autorităţilor trei puncte:

1) Se roagă să fie liberi de iobăgie;
2) Să fie militarizaţi;
3) Să fie lăsaţi liberi cei cîţiva oameni osîndiţi şi închişi la Galda.

Ţăranii aceştia erau o 'trupă de vreo 1400 de oameni, trupă oare creştea mereu cu cei care veneau fără încetare. în frunte aveau pe Ion Cloşca şi pe unul Gavrilă Bkiea din Rîmeţ. Trupa aceasta a trecut dincoace de rnunţi, se împarte sub căpităniişi apoi se va uni cu o trupă mai mare condusă de Horea, cu oare împreună vor ataca Ighiul. „Ei Lasă neatins tot ce e împărătesc, dar pe reformaţi şi pe ariani îi botează ou preotul pe Care-1 au cu dînşii, după cum au şi botezat pe mai mulţi în Baia de Arieş". Spuneau că au porunci de la împăratul pentru toate acestea. Le ceru isă vadă şi el o poruncă de (aceasta. Căpitanul atunci îi arătă o hîrtie scrisă româneşte. Era o traducere după o rezoluţie, care nu le putea da nici un motiv pentru răscoala lor.

Căpitanul Cloşca 'era înarmat cu o puşcă şi cu o sabie goală, soţul său cu puşcă şi cu pistoale. Mulţimea li se (adresează ou titlul de căpitani şi le-a prestat jurămînt de 'credinţă. Poporul este înarmat parte cu puşti, parte ou lănci, parte ou topoare şi furci. Muniţie nu au decît puţină sau aproape deloc. Nici mijloace de subzistenţă, taie numiaidecît vitele care le cad în mînă. Intenţia lor e să pustiiască toate domeniile oare nu sînt militare[2].

---

[1] După mărturia jelerului Petru Alămorean din Tibru, întrebat de ţărani, Probst le-a spus că e fiu de preot român. Neîncrezători, l-au şi jurat că este. L-au pus şi să scrie româneşte ştiind să scrie, a şi scris în faţa lor. Arh. Comisiei, II, 699—701.

[2] Raportul întreg în traducere românească la Densuşianu, p. 255—257. La sfîrşitul raportului locotenentul pretinde a şti că Cloşca a împuşcat numaidecît pe un preot român din Baia de Arieş care i-a mustrat pentru răscoala lor. Dar poate e numai o confuzie cu popa Avram din Cărpiniş, ucis de răsculaţi. Textul german în copie în Arh. Istorică, fondul Wesselenyi, 1784 şi în alte locuri.

Vioeoolonelul Schultz .astfel informat se întâlni ou ţăranii pe un deal satului Tibru în ziua de 12 noiembrie, unde conveni cu ei să înceteze ţiunea pe 8 zile.

împrejurările în oare s-a întâlnit şi a convenit cu ei le narează însuşi br-un -raport detaliat către generalul ■comandant suprem,, datat Sibiu, noiembrie 1784. Raportul e conceput ca şi rînd tentativa de pacificare fi pornit de la el, din proprie iniţiativă. Convins că în împrejurările ite măsurile blîndeţei şi indulgenţei sînt cele mai eficace, pentru siguţa magnaţilor şi nobililor şi pentru a evita vărsarea sîngelui ţăranilor sculaţi, s-a decis să se ducă la căpitanii trupei şi prin convorbire persoilă să afle ce fel de oameni sînt, ce i-<a îndemnat la pasul acesta şi unde iţesc intenţiile lor.

în scopul acesta a însărcinat pe locotenentul Probst, cunoscător exeeit al limbii şi scrisului românesc, soooitindu-l cel mai abil, ca unde va [■a vreo trupă de ţărani să se apropie de ei, să-i trateze ou blîndeţe, le afle căpitanii şi să-i pregătească o convorbire cu ei. Raportul locolentului 1-a primit în drum între Ighiu şi Ţelna, unde o parte din ţărani anseră cu devastările cu o zi înainte, în 10 noiembrie. în ziua de 11 după liază clopotele din Orioău îl chemară într^acolo, dar pe cînd a sosit el mica lui trupă, devastările erau terminate. Ţăranii se retrăseseră tărînd pe dealul viilor dintre Cricău şi Tibru, lîngă focurile îndatinate noapte.

Cercetând devastările din Gricău, înaintea castelului contesei Szekely tîlni pe un om oare voia să intre călare în curte. Din răspunsurile lui .băite socotindu-1 suspect, puse să fie dus legat la Galda. Era preotul ►pa Petru din Lupşa. Dar după ce îl duseră, veni 'locotenentul Probst re-i spuse că preotul venise din tabăra ţăranilor la chemarea lui, prin voia să-i convingă de oroarea devastărilor făcute de ei (şi desigur şi bunele intenţii ale armatei). Colonelul atunci lăsă pe locotenent să gheze asupra Cricăului, iar el se. întoarse pe urmele preotului la Galda, alo îl luă la sine, îi deslegă fiareţe şi-i restitui de la el banii pe oare-i iu luat husarii, încercă prin binefaceri să-i cîştige încrederea. Compornentul preotului şi asigurările lui repetate că şi el şi conducătorii lor *nic* nu doresc mai mult decît să se întâlnească în persoană cu el, coîelul, pentru a-i înfăţişa toate necazurile lor, ca prin el acelea să ajungă căile cuvenite la împăratul, l-au obligat la o tratare şi mai bună a eotului.

în ziua -următoare voind să meargă la căpitanii trupei, pe preot îl ;ă astfel nelegat în grija sublocotenentului Feich. Luă ou sine un subţer şi zece oameni şi plecă într-acolo. Dar încă pe drum fiind, observă 'trupa ţăranilor de pe deal apucase către Aiud. Veni şi locotenentul obst ou detaşamentul său, care-i ţinuse sub observaţie toată noaptea, sară în urmă trupa şi plecară înainte cu doi soldaţi, strigară către "ani şi chemară să vină doi înşi la ei. Sosiţi aceştia, -cei doi husari le useră că locotenentul Probst îl duce pe el (colonelul) la dînşii, căpiiii lor dorind să vorbească cu el. La strigătele celor doi ţărani trupa opri mu'maidecît şi se întoarse. Timp de mai bine de un ceals se înîrseră cam jumătate din trupa aceasta, vreo 1 500 de oameni, iarăşi pe

ozitiile lor dintre Cricău şi Tibru, iar cealaltă jumătate se opri pe coasta dreaptă a dealului, care coboară spre Benic.

După întoarcerea lor veni îndată la el călare Cloşca ou şase oameni De \os neînarmaţi. îl întrebară dacă e de partea împăratului sau a domnilor?'Le răspunse că în calitate de ofiţer de stat major nu poate fi îndoială că trebuie să fie de partea împăratului, că vine la dînşii ca prieten îl întrebă pe Cloşca dacă el e căpitanul cel mare? Răspunse că peste trupa aceasta căpitan mai mare e Ion Horea fiul lui Ursu Horea, iar dânsul e numai căpitanul al doilea. începu numaideeît să înşire plîngerile lor. Dar colonelul îl întrerupse cerînd să vină şi Ion Horea cu preotul, oare poate se află la dînşii, şi cîţiva oameni mai bătrîni. Despre preot Cloşca' îi zise numaideeît că trebuie să fie în mâinile lui, s-a dus ca om bun la locotenentul Probst pe cuvînitul ce i l-a dat. Colonelul se eschivă: dacă preotul ar fi venit la el, l-ar fi adus înapoi. Cit pentru prezenţa lui Horea, Cloşca îi zise că Horea şi el sînt tot una şi că Horea nici nu se află acum acolo. Se întoarse totuşi numaideeît să-l caute. Veni apoi şi Ion Horea cu toată trupa sa, purtând înainte o mică cruce aurita. Colonelul la 500 de paşi ceru ea trupa să se oprească şi să vină numai căpitanii. Veniră Horea, Cloşca şi alţi 'trei oameni din oare unul aduse şi crucea, îi dădură mîinile şi declarară că ei sînt supuşi ■credincioşi ai împăratului.

Colonelul atunci îi întrebă ce i-a îndemnat să facă atîta adunare de popor? La aceasta ei repetară tot ce comunicaseră şi locotenentului Probst, cuprinse pe larg în raportul acestuia, şi declară răspicat că afacerea lor priveşte toată ţara, că de altfel ei de şapte ani şi mai bine s-au plîns la autorităţi pentru anumite drepturi ce le aveau în munţii domeniului de sus al Zlatnei, dar n^au putut să obţină nici o uşurare. Pentru aceste drepturi înainte ei plăteau numai cîteva sute de florini, acum însă plata face numai pe un singur an 14 000 de florini, în oare nu se cuprinde şi cea ce iau pe deasupra funcţionarii, cane încă face a treia parte din toată suma[3]. Acestea i-au silit să înainteze împăratului o plîngere prin Ursu Nicola care a călătorit la Vienia. La cererea aceasta au şi primit în aprilie o rezoluţie, într-o copie în limba română anexată iaci, prin oare ii s-a promis că plîngeirile lor vor fi satisfăcute, şi pe oare dînşii stau şi acum. E rezoluţia dată de Cancelaria aulică din Viena cu data de 13 aprilie 1784, prin care se ordonă Guvernului să-i apere pe suplicanţi pînă cînd se va decide afacerea lor. Aceasta era desigur hîrtia pe oare o arătaseră şi locotenentului Probst.

Guvernul, ce e drept, a ordonat o cercetare, dar comisia a luat lucrul prea uşor, numai pe deasupra, în timp ce se aflau închişi cîte o sută şi mai bine de oameni; cîţiva au şi murit din bătăi numai ca lucrul acesta să ajungă odată la capăt. încă şi acum se află închişi cinci inşi la Zlatna şi doi la Galda, Dumitru Todea şi Paşcu Cianu (!) tot în afacerea aceasta.

[3] Va fi vorba de taxa urbarială. In lucrarea lui Densuşianu desigur din greşeală 1 400 florini.

I-a întrebat apoi de ce tulbură liniștea publică și pentru ce fac omoile acestea, fiindcă oricum nu-i aceasta calea pe oasre să-și cîștige pturile lor? Răspunseră că omorurile s-aiu întâmplat fără știrea și a lor, li se alătură și oameni oare nu țin de ei, că peste tot cauzele mulțumirii sînt mai cu seamă râul tratament al domnilor și funcțioilor, aceștia îi înjură, ■dacă se duc cu plîngeri îi scot afară din oasă, poartă cu dispreț, cînd doar ar 'trebui să știe oă ei sînt supușii împatului și plătesc dare. Macavei Bota și Vasile Joja (desigur Goia!) t în continuu juzi, fără să se mai fi făcut vreo ialegere nouă, unul în .na, celalalt în Rîu Mare. Amîndoi s-iau îmbogățit din asuprirea țăilor și așa de mult că la începutul 'tulburării amîndoi și^au încărcat iii pe doi cai și au fugit -cu ei în munții cei mai înalți. Ba MJaoayei a și alți mulți îndrăznesc să arunce cele mai disprețuitoare injurii ir maiestății sale.

Totuși, nu se poate ca uciderile să se fi făcut fără știrea și voia ei sînt doar căpitanii oamenilor? Același răspuns evaziv pe unde : vin în fiecare zi pe urina lor și alți supuși, cei mai mulți fierbînd mînie împotriva domnilor lor, din răzbunare fac aceste fărădelegi ; se trec apoi în socoteala lor. Și altfel, ei nu sînt în stere să țină luială într-o așa de mare mulțime de oameni.

întrebîndu-i cine anume se află la dînșii, de unde au venit oamenii știa, fiindcă după faptele tor dînșii nu pot fi socotiți decît ca itîli? Răspunseră că la ei tîlhari nu se află, toată trupa e numai din oameni din țară, și ou aitît mai puțin sînt ei tîlhari. Popa Petru, care îl întrebase înainte despre des pomenitul Salis, 1-a asigurat că de numele lui n-a auzit.

Dacă mai iau ceva să-i spună? La aceasta repetară din nou cele spuse înainte, cît și punctele cuprinse în raportul locotenentului Probst. mai rugară să fie însorișI militari, arătîndu-se gata să meargă peste locul unde vor cere mai marii lui.

I-a întrebat după acestea dacă-1 socotesc pe el ca un slujitor al aratului și dacă ascultă de poruncile lui ca și cînd ar fi fost date de aratul? Răspunseră că da. Atunci i-a ■mustrat stăruitor pentru prăși omorurile dor, arătîndu-le și cît timp au pierdut ei în economia lor ntunci încoace, le-ia ordonat să se împrăștie numaidecît în liniște pe asele lor, să aștepte ou răbdare cele ce vor urma, ca să nu se facă îai nevrednici de înalta milă și iertare, căci dînșii trebuie să știe că nțiile maiestății sale țintesc numai la binele supușilor săi. Lui Ion ea îi porunci special să caute pe tatăl său, să aibă grije ca și eele-! trupe să se abțină de la orice excese, iar dînsul împreună cu tatăl să se întoarcă acasă, căci el va supune în persoană afacerea aceasta ților săi superiori din Sibiu.

La acestea Ion Horea și Ion Cloșca declarară că vor asculta îndată Jrupa de față. Se roagă însă să li se dea înapoi cei trei oameni cu lor, ps care i-.au prins soldații lui, precum și pe Popa Petru din aa.

Apoi îl întrebară cînd se va întoarce la ei și va aduce o hotărîre igările lor, și cu deosebire o rezoluție în scris la cererea lor înaintată

împăratului, g^ dacă atunci vor trebui să vină tot în locuil şi în chipul aceste? El le spuse iarăşi că cereri cu adunări de *oameni* nu se pot face, ei trebuie să rămînă pe la oasele tor; el vrea să aibă a face ca suplicanţi numai cu 'căpitanii lor, de faţă fiind Urau Horea însuşi. Aşa, chiar după 'propunerea lor, el va sosi la dînşii la Cîmpeni cel mai târziu la 19 a lunii acesteia.

Se rugară din nou ca Popa Petru să fie lăsat liber. Jurară apoi după obiceiul lor pe cruce oă-şi vor ţine cuvîrutull, se vor duce acasă, vor rămîne liniştiţi şi vor aduce toarte acestea la cunoştinţa lui Ursu Horea, iar el, colonelul, sărută crucea în semn ca jurămîntul dor să rămînă statornic şi că va interveni pentru ei.

Ei se întoarseră apoi 'la 'trupa lor, iar el, ca să fie mlai ;sigur că într-adevăr vor publica mulţimii porunca sa, trimise pe locotenentul Probst călare acolo să asculte publicarea şi să întregească dacă s-ar întâmpla să lase ceva afară. Se luă apoi şi el călare după ei, intră în mijlocul lor. îl primiră toţi plecaţi şi cuviincioşi, ascultară publicarea cu capul descoperit, se împrăştiiară numaidecît spre satele lor, unii slobozind puştile în aer.

Bl încă se întoarse la cartierul său din Galda, eliberă pe cei (tonei prinşi din Mesentaa cu caii lor, predîndu-i omului oare rămăsese în urmă. Cît pentru Popa Petru, se eschivă că încă n-a sosit la el.

Depinde acum de ordinele mai înalte care se vor da — încheie el — dacă se pot acorda cele cerute de ţărani spre a se putea evita orice altă vărsare de sînge şi ce ordine i se vor da pentru întâlnirea fixată pe 19 ale lunii. Previne doar că Ion Cloşca la întâlnire îi declară chiar de la început că dînşii acum ce e drept nu sînt atât de înfricoşători, dar pe viitor se vor 'arăta şi mai înfricoşetori, chiar dacă lucrurile acestea vor ţine oricît de mult şi chiar dacă i-ar costa viaţa, fiindcă e mult de cînd se tot plîng[4].

Vicecolonelul Schultz îşi juca bine rolul, întâlnirea cu ţăranii se soldă cu succes. întrebuinţa cu abilitate mijloacele de persuasiune, luă tonul blîndeţei, bunei intenţii, le înfăţişă cu toată deferenta gravitatea faptei, abţinîndu^se totuşi de la vreo ameninţare. Ca să le capteze toată încrederea nu se dădu în lături să le sărute crucea, gest menit să le adoarmă şi ultimele bănuieli. Gest care a produs atâta venin nobilimii şi ungurimii lovite. Cum putea să nu spună adevărul, a sărutat doar chiar sfînta cruce! Crucea pe oare ostile ţărăneşti o purtau pretutindeni în frunte, drept simbol sfînt al luptei lor drepte, la care converteau cu sila pe toţi care nu o cinsteau. E de reţinut o mărturie ţărănească a scenei: „Noi credem ce zic oamenii ăştia de omenie şi ăşti oameni direpţi. . .

[4] Densuşianu, p. 257—265. Am reprodus raportul lui Schultz, citat în întregime de Densuşianu în traducere românească, confruntîndu-l cu textul german, parafrazînd doar uşor şi adaptînd limbajul la cel de azi, renunţînd la ghilimele, ca şi la raportul anterior al lui Probst de altfel. Naraţiunea şi a unuia şi a altuia sînt documente deosebit de ilustrative pentru istoria răscoalei, pagini de citat în întregime. Text german în copie în Acte vieneze, I, 1784. De asemeni în Arh. Guv. Trans., în Arh. Istorică, acelaşi fond Wesselenyi şi în alte locuri. In acelaşi fond şi o versiune latină.

vedem că chipu ăsita pe oruoe-i ehipu împăratului, dară pînă *i<a* a opta să fie paoe şi linişte şi după a opfca zi om mere la Cîmpeni şi om vedea a fi"[5]-

O rectificare e de făcut în raportul lui Schuitz. Tratativele el nu *<a* dus ou Cloşca şi ou Ion Horea, oum a crezut atunci. Tînărul Horea mise în locul său pe căprarul Ursu Uibaru, care se dădu drept fiul lui irea. Schuitz abia mai apoi s-a lămurit, cînd a văzut pe Ursu Uibaru idamnat la Alba Iulia şi în oare a recunoscut numiaidecît pe omul cu ie tratase la Tibru. Ursu Uibaru a mărturisit şi el la interogatoriul său gtifioarea: Ion Horea i-a poruncit să meargă sub numele lui.

In timpul convorbirilor se întîmplă şi un incident. Sehuitz era aci d se petrecu aproape sub ochii lui încă un omor. Anume nobilul jolae Biro din Benic, dregătorul lui Ştefan Szotyori[6], se hazarda să ă aci, se spune ca să încerce o împăcare a răsculaţilor ou bani, ca,; ă vin asupra Benioului să-i lase în pace casa şi copiii — sau poate le obţină promisiunea chiar în faţa colonelului. Cloşca văzînd că un rid se apropie de locul unde duceau ei tratativele, ridică indigat capul, i nişte ochi mari, Schuitz îi făcu atunci semn nobilului să se depăr-:. Dar nefericitul abia se întoarse spre teasc, la vreo sută de paşi ţă-ii numaidecît tăbărîră asupra lui, îl uciseră pe loc, sub ochii vice-(nelului, îi luară oalul, banii, hainele, lăsîndu-1 numai în cămaşe; ipit, moirt l-au călcat în noroi[7]. Calul adus aci, Cloşca îl dărui vice->nelului.

Tratativele le duse deci Cloşca.

Condiţiile de la Tibru ale ţăranilor, cum vedem, nu sînt o impro-ţie a lui Cloşca, ele au fost discutate şi stabilite înainte, desigur avînd osul lor pe Horea. Chiar dacă Crişan îşi va dezminţi propria mărtu-e că şi Horea a fost la Părău Turcului. Crişan era desigur şi el im-nt. El nu numai la Părău Turcului a fost, dar şi la Cricău, şi 'era poate proape chiar dacă scriptele nu-1 pomenesc.

Împăciuirea începu deci aci, cu acest mare grup ţărănesc.

După împăcare ţăranii de aci se'-, întoarseră spre oasele lor. Nu toţi un grup, mai ales din Ponor, Rîmeţ, probabil cel oare se oprise pe ;a dinspre Benic, se îndreptă spre Cetea să prade şi curţile nobiliare colo. îi chemară din Galda de Sus ţăranii din sat, mai ales doi fi fugiţi ai lui Ştefan Szotyori, Gheorghe şi Adam Niculae, oare stă-acum în Rîmeţ. In frunte mai venea şi fostul morar al lui Szotyori. 3u Szotyori, oare era şi asesor al comitatului ţăranii din sat aveau 5 şi mai vechi răfuieli. Se vede nici sătenii nu se lăsau uşor călcaţi nerăzbunaţi, căci în memoriul său către Jankovich, Szotyorî se e că de cînd s-a aşezat în Cetea în cinci rînduri i^au pus foc,

---

Mărturia iobagului Avram Vasile din Lupşa. D. Prodan. *Răscoala lui Horea litatele Cluj şi Turda,* p. 359—360. Textul ascultării Arh. Comisiei, I, 862—863. Ştefan Pâpai scriind la 17 nov. ştie că a fost prefectul comitelui suprem. ii vor fi avut multe răfuieli cu el.

Mărturia hotnogului tîrgului Benic, Daniel Borza şi altor trei nobili, 12 dec. ^rh. Comisiei, II, 706—707. Aceeaşi mărturie a lui Vasile Avram din Lupşa. ie, XXXV, f. 10—17.

furat 7 cai, 2 i-au omorât cu securea, i-au tăiat 7 boi şi 2 vaci, i-^au furat multe roţi ferecate, lanţuri, fiare de plug şi altele, pentru care i-a cîştigat demult la Tabla comitetului şi la Tabla regească cu multă cheltuială şi osteneală. Dar au apelat la Guvern.

Intrînd în siat răsculaţii strigară şi aici în gura mare că ei din porunca împăratului taie, omoară, pradă domeniile, nobilimea şi ungurimea. Înmulţiţi cu cei din satele vecine, se năpustiră mai întîi asupra curţii lui Szctyori. Pe el nu-l găsiră. îi găsiră în schimb soţia, lăsată de el în voia sorţii. Aceasta fugi eu unul din copii la un vecin, dar o ajunseră, o loviră crunt cu bîtele, cu securile şi o lăsară orezînd-o moartă. A şi murit iapoi peste puţine zile. I-au prădat oasa, pivniţa, acareturile, i-au aruncat pe ferestre, i-aiu distrus scriptele. Szoityori acuză pe locotenentul Probst, care iarăşi a venit prea tîrziu ou soldaţii săi. Vestit din timp de intenţia lor, mai înitîi n-na vrut să creadă, iar mai tîrziu cînd a plecat spre Cetea cu husarii din regimentul de Toscana şi cu grănicerii, i-a dus foarte încet. Sosind apoi mulţimea care mai prăda încă în curtea lui, s-a mulţumit să o alunge, nu i-a făcut nimic nici ei şi n-a lăsat nici pe soldaţii săi să-i facă, deşi a văzut pe gazda casei căsăpită.

După ale lui Szotyori, au invadat curtea şi pivniţa provizorului Petru Bogdâny. De acolo s-au dus asupra curţii lui Matei Benedek, apoi a lui Adam Farentzi, ia sameşuiui Vajda, a doamnei Pânczel. Pe tîmplarul Ladislau Bod nu numai *l-wi* prădat, dar l-iau şi bătut de moarte şi nu numai pe el, ci şi pe soţia şi pe copilul său. Peste tot au prădat oase, pivniţi, curţi, au dus haine şi tot ce era mai uşor de dus. Prădătorii erau din Ponor, Rîmeţ, Geomal, Galda de Sus, întregalde şi, firește, din Cetea. Cei ascu'ltaţi remarcă printre ei şi nume de conducători, Constantin Boţan din Ponor, oel la oare au stat cei doi fugari, Iosif Dărămuş din Cetea, Constantin Oristea din îmtregalde pe oare-l numeau „domn căpitan". Iosif Dărămuş a ameninţat pe Popa Gavrilă, preotul neunit din Cetea, el să facă rost de vin şi de ipîine de ajuns pentru răsculaţi.

în Geoagiul de Sus au prădat pe Ladislau Toldi, pe libertinul Alexandru Kovendi, provizorul contelui Grigore Bethlen junior, în Bucerdea Ungurească (Vinoasă) pe nobilul Petru Istvănffi[8]. în Burcedea Ungurească şi Românească minară şi 38 de porci a 13 locuitori români[9], probabil prin confuzie, din turma satului, desigur pentru hrana mulţimilor adunate. în Galda de Sus loviră oasa provizoruiui episcopului[10], în Benic păgubiră pe văduva nobilului ucis Nicolae Biro. în Tibru păgubiră pe baronul Simion Kemeny de 130 vedre de vin[11].

Snau petrecut acestea înainte sau după împăciuire? Care cînd? în tot cazul în acest răstimp.

VicecomAtele Albei Ladislaiu Balo scriind la 19 noiembrie din Aiud încredinţează pe corniţele suprem al comitatului Hunedoara, baronul Bornemisza, că nici ei nobilii, adunaţi, împreună cu soldaţii din regimentul Leopold de Toscana, nu s-au lăsat mai prejos în îndeplinirea datoriei,

[8] Arh. Comisiei, nr. 684.
[9] *Ibidem.*
[10] Diarium. Caietele, IV, f. 31.
[11] *Ibidem.*

■ăiscău au prins 140 şi au omorât 6, la Ighiu au fost prinşi 13 şi omo-
) în Cetea şi Geoagiul de Sus prinşi 12 şi omorîţi 4[12]. Nu precizează
el oare s-^au întâmplat după airmisitiţiu.

După împăciuirea de la Tibru mai urmară şi altele. Comandanţii
iţilor militare primiră ordine ea oriunde vor înitîlni vreo "trupă de
.i, să-i traiteze ou blîndeţă, să-i întrebe şi să le asculte plîngerile,
asigure că cererile lor vor fi satisfăcute, în chipul acesta să-i îndu-
să se întoarcă la casele lor şi să rămînă liniştiţi pînă la sosirea ras-
ului[13].

Jn simulacru de împăciuire încercă în acelaşi 'timp şi comisarul Mi-
Brukenthal, prin vioecolomeluil Ott, în satul Inuri, aparţinător do-
ul episcopiei catolice din Ailba Iulia. După cum scrie în 13 noiembrie
iebeş guvernatorului, a trimis în Inuri pe vicecolonelul Ott împreună
otopopul din Sebeş Avram Moga. Pe săteni ei i-au găsit adunaţi toţi
î ideal, parte înarmaţi eu puşti, gata de apărare. La început nu au
uit nici măcar protopopului să se apropie, abia după lungi lămu-
-au dat ascultare. Protopopul era instruit să-i îndemne la linişte,
igurarea ică Guvernul va căuta să le obţină iertarea împărătească
ăufăoătorilor de printre ei cît şi celorlalţi locuitori dacă se supun,
ică nu, vor fi trataţi ou asprime. Aşa, după multe stăruinţe au putut
ivinşi să se apropie cîţiva de viceoolonel. După o lungă discuţie,
a au pro'mis în cele din urmă să se liniştească, dar penrtiru apărare
nanii răsiculaţii, de care ei se tem, vioeoolonelul să le dea trei hu-
Vicecolonelul a luat cu sine pe doi, dintre oare unul apoi s-a do-
ooonducătorul celor din Inuri, asigurîndu-i că nu li se va întâmpla
rău. Interogaţi (în Sebeş) de el, comisarul, a socotit să-i trimită
-cu cei trei oameni (husari) ceruţi, în schimbul cărora ei vor da trei
(ostatici), între care unul chiar fiul conducătorului. Iar el, con-
M"ul, înţelegînd intenţia de pace a celor veniţi la ei şi voinţa îm-
ilui, a promis să-i îndemne la linişte în alele următoare şi pe cei
îolişa, Tăuţi, Găureni, Poiana, Răcătău şi Cîrna, oare acum se află
nă răscoală. I s-a spus că drept, semn trebuie să-şi predea toate
3, care le vor fi plătite cu bani. El, comisarul, speră ca pe de o parte
ţa, pe de alta apariţia trupelor va duce la scopul dorit. Speră că
scopul se va duce cu folos la răsculaţi. Domnii unguri oare se
la ei sînt neliniştiţi, doresc ajutor imediat. Ceea ce doreşte şi el,
Tinezeu ştie cît îi sîngerează inima cînd primeşte şi dintr-o parte
alta veşti triste[14].

upă o altă informaţie ţăranii din Pîclişa întrebaţi asupra condiţii-
işi înainte preotul din Pîolişa, căpitanul 'trupei cu încă trei inşi,
Juseră două condiţii: întâi ca ungur pe hotarul lor niciodată să
mai pună piciorul, a doua ca naţiunea română niciodată să nu
ujească domnilor pământeşti[15].

Caietele, XXXIII, f. 34—35.
Densuşianu, p. 268. Guv. Trans.,
1784, nr. 10593. Densuşianu, p.
268.

O altă asemenea împăciuire se făou la Sălciua, punând capăt înaintării țăranilor în comitatul Cluj și Turda. Armată, nobilime, secuime din scaunul Arieșului sînt în mișcare. Dar în timp ce nobilimea se gîndea la represiuni, răzbunări violente, 'armate trebuia să se comporte împăciuitor, să se conformeze noilor ordine.

Obiectivul erau satele Sălciua de Jos și Sălciua de Sus, unde după socoteli se aflau vreo 200 de răsculați în arme. Nobilimea ajunse mai repede. La 16 noiembrie dimineața, pe la zece ceasuri, nobilii, ajutați de ceața groasă se apropiară de sat. Nobilul și garnicul pe oare i-au trimis să-i spioneze, le aduseră vestea că țăranii se adună în jurul 'bisericii. Ca să nu le scape nici unul, înainte de a intra în sat, puseră pedestrimea să se întindă pe margini și să prindă pe cei oare dau să fugă. Dar mișcarea nu râmase neobservată. îndată ce nobilii începură să urce dealul, țăranii traseră clopotele în semn de primejdie. Atunci călărimea, după ce primi ordin sever să nu taie pe nimeni dacă nu se împotrivește, dete galop cailor, înconjură repede satul și astfel în mai puțin de două ceasuri prinseră vreo 87 de oameni, după rapoarte fără vreo vărsare de sînge. Printre cei prinși erau și femei și copii, îi luară se vede la întâmplare, pe toți cei găsiți în oale:

Căpitanul Hartelendi și sublocotenentul Inczedi, cu 43 de husari, oare de la Bedeleu o luaseră prin munți, pe aproape de Ponor și Rîmeț, ajunseră abia peste vreo trei sferturi de oră. Cît ce sosiră, se începu cercetarea celor prinși. Ascultarea lor însă mergea încet, lua prea mult timp, de aceea se amînă. Se hotărî numai ea femeile, care nu sînt suspecte și ale căror bărbați sânt prinși și ei, să fie puse în libertate. Rămaseră prinși astfel 42 de bărbați și 4 femei.

Dar pe la vreo două ceasuri după amiazi se auziră numai, deodată, chiote asurzitoare și împușcături pe munte. Era mulțimea țăranilor care veneau dinspre Mogoș, Ponor și Rîmeț și care urmărise pas de pas armata în druânul ei și semnalase primejdia tot timpul ou tragerea clopotelor, cu împușcături și strigăte de adunare. Oastea țăranilor năvălea dinspre oeealaltă parte a Arieșului. Husarii și nobilii încălecară îndată. O parte din nobilii călări și din pedestrime fu încredințată cu paza celor prinși. Cealaltă parte a pedestrimii fu îndreptată pe coastele muntelui din spate, ou ordinul să semnaleze prin focuri de armă dacă ar năvăli țărani și dinspre Poșaga și Runic, ca nu cumva să fie atacați, pe neașteptate, din două părți. Iar căpitanul eu husarii și ou restul nobilimii se postară la podul de peste *A* rieș. Sublocotenentul cu un grup de soldați fu rânduit să strice podul.

După toate acestea, căpitaaiul trimise doi husari înainte să le facă semn țăranilor să nu mai tragă, căci vrea să vorbească cu ei. Se coborî apoi pe malul Arieșului, unde veni și sublocotenentul cu doi soldați, și le strigă să trimită pe mai marele lor, să vadă ce vreau. Se arătă atunci căpitanul Nicula Forde (Furdea?) din Ponor, împreună cu unul Ion Triș, amîndoi călare, și se opriră pe celalalt mal al apei. Oastea lor rămase ceva mai în spate. îndată ce sosiră, căpitanul începu o lungă cuvântare, în care le arătă primejdia faptei lor și le dădu să înțeleagă că, în Loc să prade și să pusitiască, ar fi mai bine să se întoarcă

eneşte la oasele lor, să dea prins pe Horea şi ceilalţi căpitani ai lui. r avea, în schimb iertare („pardon") pentru relele săvîrşite pînă acum. ntru prinderea şi aducerea lui Horea viu, căpitanul le promise de împăratul 2 000 de florini, mort 1 000 de florini, iar celor care ar da nă de ajutor armatei la descoperirea rebelilor cîte 100 de florini. Ei răspunseră că nu se vor linişti pînă cînd nu vor fi slobozi toţi prinşi, şi cei din Aiud. Căpitanul nu se învoi decît pentru cei prinşi un, oonvingîndu-i că eliberarea celor din Aiud nu stă în 'puterea lui. pă ce căpitanul îi înduplecă şi pe nobili, arătîndu-le ordinul de pacifie al Comandamentului militar, se întîlniră cu cei doi ţărani la capul iului şi făcură pace. Pe cei prinşi îi trecură apoi, spre indignarea noimii, unul cîte unul peste pod. Cel dinţii trecut fu tocmai copilul de ani al lui Nioula Forde.

Căpitanul se amestecă după aceea printre ţărani îndemnîndu-i la uitare. Ei încă îi făgăduiră, cu jurăminte şi dînd mîna, să nu mai prade iodaită şi să se întoarcă acasă. Blestemau — spune sublocotenentul — Horea, că el a început această tulburare *şi* făgăduiau că se vor trudi ■l prindă (!). Căpitanul lor trimise şi el „curieri" pe toţi munţii cu poîca să nu mai îndrăznească nimeni să supere în vreun fel cătanele, oamenilor de aci le porunci să se împrăştie în linişte pe la oasele lor. rbiră apoi mai mult despre Horea şi despre pacea de 8 zile făcută de (!), după oare — spunea căpitanul ţăranilor — vor vedea ce vor mai e. Cînd îl întrebară unde se află Horea, le răspunse că 1-a căutat el luni să vadă ee-i de făcut cu cei închişi la Aiud, dar e dus undeva LCOIO de Cîmpeni. La întrebarea de ce e dus acolo şi ce 'are de gînd mai facă, răspunse doar atît: „el ştie, treaba lui". Cînd însă li se îse că e porunca împăratului să se liniştească şi că toţi cei oare vor i fi găsiţi prin Munţi de aci încolo vor fi trecuţi prin sabie fără iţare, unul din ei se încumetă să replice că „împărat este numai pe Leş în jos, pe la ei, pe Arieş în sus, nu este". Căpitanul lor îl şi mustră îtru asemenea vorbe nesocotite: să tacă dacă nu ştie!

După despărţire — spun spionii nobililor şi ai armatei, oare tot tpul erau amestecaţi printre ei -^- le păru rău de oe-^au făcut, nu se i gîndeau să se ţină de legămînt şi erau gata să se întoarcă pe urmele daţilor. Dar tot unii dintre ei i-au reţinut. Spionii trebuiau să umble multă dibăcie printre ei. Ţăranii, neîncrezători, i^au şi pus de vreo 2va ori să le jure credinţă şi să se lege că vor prăda alături de ei. S-au ecurat astfel pînă la Cîmpeni şi Mogoş, crezînd că vor putea întîlni pe rea sau pe fiul său. Dar Horea — spuneau ei — tocmai ţinea sfat în ra Albacului şi nu-i era îngăduit nimănui să se apropie de el[16].

La Sălciua, în afară de eliberarea celor prinşi ţăranii n-au mai pus i o altă condiţie, n-au mai formulat nici o altă cerere. Le credeau,

[18] D. Prodan, *Răscoala lui Horea în comitatele Cluj şi Turda,* p. 268—270. vestirea întîmplărilor de la Sălciua, reprodusă aci, am făcut-o mai ales după ortul lui Kerekes şi Boros *(Species jacti),* prezenţi între nobilii care luaseră te la acţiune, scris în Iară 17 nov. 1784, col. Mike, *Az Olăhokrol,* Supl. p. 35—38, scrisoarea sublocotenentului Inzcedi către un prieten, dată din Sîngiorzul Trăslui 18 nov. 1784, publ. în lucrarea citată, anexa 5.

se vede, cuprinse în înţelegerea de la Tibru despre oare căpitanul lor vorbeste ca fiind făcuită de Horea. Făgăduiala de a da prins pe Horea si pe căpitanii lui oare era prevăzută de Comandamentul militar, d<ar care nu li s-a cerut nici ţăranilor lui Cloşca, nici ţăranilor lui Crişan, cei de aici au făcut-o evident numai de formă, desigur numai pentru a simula mai bine inocenţa şi supunerea şi a scăpa mai uşor pe cei prinşi.

Guvernul la rândul său ■procedează, în acelaşi chip, la împăciuirea ţăranilor lui Crişan din Zarand pe cale civilă. La 11 noiembrie încredinţa pe comisarul său din Sebeş, Mihail Brukenthai ca el în înţelegere cu generalul Pfefferkorn din Alba Iulia şi ou episcopul Nichitici, să găsească un om de încredere, român de neam, care să meargă singur.sau însoţit de soldaţi la ţărani, să afle de la ei cauzele răscoalei şi intenţiile lor.

Mihail Brukenthai încredinţa 'misiunea cunoscutului doctor de ochi Ioan Piuariu-Molnar. II alese împreună cu episcopul Nichitici, şi desigur şi ou consimţământul generalului Pfefferkorn, socotindu-l om de deplină încredere şi care, ca român, cunoaşte nu numai limba ci şi mentalitatea răsculaţilor, e cunoscut şi personal de miai mulţi oameni din acele părţi şi deci le poate cîştiga ou aitît mai mult încrederea[17]. Era cunoscut prin faima sa de tămăduitor de ochi, tămăduitor al săracilor, şi chiar a celor din Munţi. Şi pentru că ţăranii din Munţii Abrudului fură chiar acum pacificaţi la Tibru, îl trimise la grupul mare al ţăranilor din Zarand. Ioan Piuariu fu încredinţat şi el nu numai să asculte pe ţărani, ci şi să-i îndemne la pace şi întoarcere la casele lor. Mihail Brukenthai, oomunicîndu-i cu data de 14 noiembrie misiunea, punea hotărîrea luată şi în legătură ou ultimaitul adresat de ţărani nobilimii din Deva[18].

Mihail Brukenthai adresîndu-se comitatului Hunedoara la 14 noiembrie prezintă trimiterea lui Piuariu-Molnar ca fiind din iniţiativă proprie. Din relatarea 'dregătorului sării din Şoimiuş se vede că răsculaţii vor să pacteze sub anumite puncte şi vreau răspuns pînă în trei zile — scrie comisarul. Date fiind împrejurările, a socotit necesar oa pentru a le afla mai bine voia să trimită în mijlocul lor pe oculistul Molnar, de naţiune română şi el, şi avînd şi calităţile cerute pentru aceasta.. Să-i dea pentru asistenţă pe cineva din partea comitatului[19].

Piuariu, ca să inspire mai multă încredere, luă şi el cu sine o cruce. In 14 după amiaza la 2 sosea la Deva[20], iar în 16 noiembrie la Brad, însoţit de un caporal din regimentul Orosz, Ioan Szerentses, şi de cîţiva husari. Cu Crişan se intimi în aceeaşi zi, pe la patru ceasuri, în Valea Bradului. Crişan îl aştepta eu o parte a trupei sale pe un deal dinaintea satului. Piuariu se apropie >cu crucea ridicată, însoţit numai de caporal. pe husari îi lăsă în urmă. Ţăranii făcură cerc în jurul lui. După o convorbire cu Grişan şi ou ei, se întoarse, însoţit de cîţiva ţărani şi cîţiva preoţi, la Brad, unde în 17 le luă în scris păsurile, exprimate mai ales

[17] Szilâgyi, p. 143.
[18] Densuşianu. p. 268—269.
[19] Caieteie, XXXIII, f. 59.
[20] Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 259.

i Giurgiu Matrcu din Orişcicr. Acelaşi Giurgiu Mairou din gura căruia însemnat şi dregătorul sării din Şoimuş -punctele ultimatului adresat ilimii. întors la Sebeş, Piuariu îşi întocmi raportai în două versiuni, nemţească adresată comisarului Mihaiil Brukenthal, alta românească copului Nichitiei[21]. Caporalul însoţitor sorise şi el, ou data de 21 nobrie, un raport detaliat către superiorii săi.

Raportul lui Piuariu începe prin a se referi la cei oare l-au <tri - comisarul gubernia! şi episcopul Nichitici, fixîndu-i obiectivul midi şi procedeul de urmat. Pe Crişan 1-a găsit în mijlocul unei mulţimi ^eo 600 de oameni, înarmaţi parte ou puşti, parte ou furci ide fier şi insifrumente. Ţăranii îl înoonjurară numiaidecît şi după ce — spune dunea germană — se rugară de pace, le-a pus, în virtutea insitrucţiur primite, mai -multe întrebări. Le redăm după versiunea românească.

Cum şi cînd s^a început această răzvrătire? — Răspunde Giurgiu 'cu, povestind împrejurările în oare aiu fost îndemnaţi cei din Criş- să se înscrie la oaste şi cum s-a petrecut adunarea de la Mesteacăn, tate la capitolele respective, li întrebă apoi oare la este dorinţa?[22], ăsăm pe ţăranii înşişi să o exprime, în limba lor:

„1. Cerem cu laorămi în genunchi de la preaînălţaitul împăratul *iru.* ea să ne ierte fărădelegile noastre, mai vîrtos că noi oa nişte eni plini de năcazurile domnilor toate acele ce am făout ne pare

„2. Ne rugăm oa să să milostivească înălţatul împărat să ne slo- :ă de jurul domnilor şi să ne pue supt slujba împăratului precum im scris la Bălgrad, că dacă ne va pune iară supt domnii oare am mai rău ne vor chinui şi ţara iară se va burzului.

„Dar dacă nu va vrea împăratul să fiţi eătane?[23] — De nu va vrea aratul să fim oătane, noi şi poruncii împărăţii sale vom fi supuşi, lai io-bagi să nu mai fim, şi să ne dea 'tisturi de nemţi, de legea îmstului, numai să nu ne dea unguri.

„Dar pentru ce vă lăpădaţi de domni voştri?"[24].

„Pentru aceea că cîte comisii (dispoziţii) au venit de la înălţatul arat de mila săracilor, ei le-eu ascuns, şi la mai grea slujbă i-^a pus nii.

„Ci la unii şi grîu şi alte bucate şi dijme din toate celea ne-au luat, iumai apa nu am plătit.

---

[1] Versiunea nemţească reprodusă aproape în întregime, în traducere româ- :ă, la Densuşianu, p. 270—275, cea românească publicată D. Prodan, *Misiunea oan Piuariu-Molnar în cursul răscoalei lui Horea,* în „Apulum", VII (1968), 1—567.

[2] După versiunea germană: care e cauza purtării lor revoluţionare, purtarea ie vinovată înaintea lui Dumnezeu şi a oamenilor? Densuşianu, p. 272.

[3] In versiunea germană: „Insă dacă eu vă declar că Maiestatea sa împă- nu vrea să fiţi soldaţi, şi mai cu seamă acum după ce a-ţi comis atîtea :e?"

[4] In versiunea germană: „De ce vreţi voi acum deodată să scăpaţi de domnii i care după cum se ştie sigur, v-au făcut atîta bine, v-au apărat, şi cînd aţi n lipsă v-au ajutat în tot chipul?".

„Şi noi ou jurămînt toţi spunem că la Paşti şi la Grăciun ne-au căutat să ducem de fricâ colac, urcior, lumină şi găină. Şi dacă a avut iobagiul doi porci, unul l-au luat domnul său, şi de nu au avut, au căutat să cumpere de Mcă în bani ca să-1 dea domnului. Şi fieştecare iobaj au căutat să dea în tot anul 2 copuri de unt au avut vaci, au nu. Iară dacă am dat iştanţie la înălţatul Gubernium au venit să dăm numai un cop de unt. Şi pre un fertar de pămînt tot cîte 4 zile în săptămînă le-am căutat să le lucrăm, şi unii domnii şi în zioa de Crăciun ne-au făcut să-i ducem lemne, ce mi mie de sărbătoarea voastră au zis. Şi dacă s-au întâmplat, de au râurit iobajul, care au fost avuit casă bună, cu toată averea, dacă n-au avut feciori, i^au ţipat afară din casă, şi pre muere o a băgat în temniţă, ca să spue toate ce au rămas de bărbatul ei, şi aşa au luat domnii tot ce au avut, şi pre ea dimpreună cu copiii cei săraci i^au mînat să să hrănească pre unde au putut, şi dacă au crescut copiii oare au fost rămas de iobaju, l-au (i-au) pus iară la slujbă, şi ce au rămas nu i^a dat nimica.

„Şi muerile au căutat să le lucre deusebi, la pînză şi la tors, şi dacă nu a ştiut toarce bine, au căutat să plătească ou bani altia.

„Şi acestea sînt lucrurile care ne îndeamnă să plângem cu mîni ridicate către împăratul, ca să ne slobozeasoă din robia aceasta.

„Şi arenda să nu mai fie pire părţile acestea, ci să le ţie împăratul şi să le dea fişcuşului, că -armenii au luat iosaguri în arîndă şi toţi aceia caută iară mare dobîndă să ia de pe noi, şi noi aceasta nu mai putem răbda.

„Ne rugăm ea să să sloboază toţi oamenii cei prinşi din umblarea aceasta.

„S-au dat în Brad în 17/6 zile lui Noembrie 1784 înaintea al tuturor oamenilor de la tot Crişul cîte un om, eu oare am spus cu jurămînt, ou poi-unca căpitanului mieu".

Punînd degetul au semnat în frunte Giurgiu (Jorju) Marou şi după el Colcea Ianoş, Adămuţ Igna, Filip Ioan, Bogan Ursu.

Întăresc cu credinţa lor, cum că au auzit şi au văzut aceste lucruri care s-au scris înaintea lor: Popa Alexandru, Popa Costandin Turdin (Turcin), Popa Ion Cleş, Samuilă Popovici, Mihail Popovici, Popa Jurju Luncoian[25], Danii Popovici.

Iar la sfîrşit semnează Ioan Molnar şi Ioan Serenciş din regimentul Orosz, compania căpitanului Rich'atrd[26].

La bază va sta versiunea românească, consemnată pe loc din gura ţăranilor, în limbajul lor şi citită lor desigur înainte de semnare.

Versiunea oficială, germană, după semnături mai are o continuare. După ce a ascultat toate acestea, Piuariu a trebuit să le promită că va

[25] La Densuşianu: Juncoian? Poate fi şi Juncan.

[26] După cum scrie episcopul Nichitici guvernatorului, doctorul Piuariu a adus din Zarand şi predat consilierului Mihail Brukenthal două scrisori, din care prima el, episcopul, a dat-o pentru traducere secretarului său şi apoi le-a înapoiat original şi traducere consilierului, iar a doua socotită de amîndoi netrebuincioasă, a rămas netradusă între acte. Găsind-o acum o transpune guvernatorului. Episcopul către guvernator, 13 dec. 1784. „Archiv des Vereines", XXXI (1903), p. 767—768. Vor fi scrisorile româneşti din 17.

i celor de sus plîngerile lor, apoi, aşa cum îi cereau instrucţiunile
e le-a declarat limpede şi lămurit că toată purtarea lor revoLu-
l e împotriva voinţei şi intenţiilor Maiestăţii Sale, că nu e cu
ă ca Horea să fi primit poruncă de la împăratul, deoarece înăiţi-
îonarhului nostru nu-i îngăduie să aibă a face ou un om aşa de
Horea îi amăgeşte, îi înşală şi vrea să aducă în cea mai mare ne-
2 nu numai pe oamenii adunaţi aici, dar întreaga naţiune română,
iguir o va şi duce. Apoi i-a dojenit serios şi i-a îndemnat să ră-
Liniştiţi, căci întîmplîndu-se să nu asculte îi vor nimici cu totul
; care sânt în mişcare din toate părţile. Dînşii i-au făcut, ce-i
tot felul de promisiuni bune, le-au întărit şi ou jurămînt pe oru-
usă ou el. Dacă vor rămîne sau nu credincioşi acestui jurămînt,
.1 va arăta.

îvendicările ţăranilor, cum vedem, şi aici sîmt în esenţă cele care
xprimat şi la Tibru: să nu mai fie iobagi, să fie militarizaţi, să
iţi liberi cei prinşi. Plîngerile lor aci sînt mai detaliate sau îruregis-
nai detaliat, exprimă direct, în termeni concreţi cauzele răscoalei,
iuariu, de neamul lor, vorbindu-le în limbajul lor, poate i-a făcut
Hmunicativi decît i-^a putut face sau le-a îngăduit un comandant
El, luministul, legat de viaţa, de soarta, de lupta de ridicare a
lui român, el, stăruitorul militant pentru întemeierea a cît mai
şcoli elementare româneşti, pentru editarea unei foi populare roii,
răspînditoirul de învăţături economice pentru ţărani, tămădui-i
nenumăraţi dintre ei, chiar dintre minerii accidentaţi, va *ir"*
anul înţelegerii, compasiunii, tonul condescendent, părintesc, care
opiat mai mult, i-a îndemnat desigur chiar la «mai multe rnărtu- '
ecît a putut lua în scris. Ţăranii îl vor fi simţit înţelegătorul, me-.
păsurilor lor. Le va fi înţeles, desigur, cu adevărat. Dar ob- ■
şi rezervele luministului faţă de răscoala ţărănească şi eficaci-*»
d. Dorea, desigur, însuşi pacificarea. Mai ales una e semnifica- "
>rintre dojenile făcute ţăranilor (consemnate în versiunea ger-
în spiritul instrucţiunilor primite, exprimă şi teama că răscoala
ia dăuna întregii naţiuni române' — care în nici un caz nu pu-^i
^revăzută în instrucţiuni. Se gîndea desigur la lupta politică naţio-' ş: '
. curs, oare în vederile lui de luminist, putea fi prejudiciată de"'
enea mişcare pornită de jos. .

îariu în raportul său nu vorbeşte de încetarea ostilităţii asupra
a convenit cu ţăranii, cum convenise şi Schultz la Tibru, cînd,
aceasta a fost trimis. Aflăm aceasta însă din rapoartele oapora-'
ire I-a însoţit. A convenit şi Piuariu cu ţăranii ca ei să rămînă
'<te pînă cînd vor sosi rezoluţiile la cererile lor, pe care el s-a
î le prezinte Guvernului. Caporalul scrie că ţăranii ar fi cerut
xiai fie iobagi, nici un ungur să nu mai stăpînească în Transil-
împăraitul să nu-i mai arendeze, să rămînă doar supuşi ai Fiseu-ă
aibă (să li se dea) arme. Mai spune că ţăranii au mai convenit

---

das wir keine Unterthanen sein sollen, kein Unger soli nicht in 7-
biirgen '• Raportul caporalului Szerentses, 21 nov. 1784, Densuşianu, p.
150.

ca atît soldaţii, cit şi funcţionarii civili *(Provincialisten)* care vor trece prin Zarand să aibă paşaport românesc ou pecete împărătească.

Caporalul mai ştie că după împăcare şi căpitanul Crişan a dat poruncă toţi să rămînă în pace, nimeni să nu mai omoare, prade etc, dar la cea dinitîi poruncă să fie gata cu toţii să se adune şi să îndeplinească poruncile[28].

Se discutaseră, evident, mai multe lucruri decît a reţinut doctorul în raportul său, atenuat se pare la încriminări şi revendicări şi accentuat la dojeni, mai ales în versiunea germană, cea menită autorităţilor.

Din aceeaşi zi de 17 noiembrie (6 noiembrie st.v.) avem două scrisori româneşti din tabăra lui Crişan, una în numele tuturor satelor Zarandului, ceealaltă în numele satului de origine a lui Crişan, Vaca, încredinţate desigur tot lui Piuariu.

Textul primei, cu stîngăciile de scris, e următorul:

„Supt aceasta scrisoare carele dmnul Ioan Monariu felceriul cinstitului Scaun din Sibii noi preoţi din varmeghie Zarandului mai cu de dins acestor sate care sînt în varmeghie aceasta carele şi noi cu sufletul dăm aceste scrisori care dmnu le-au scris cu ştire noastră sau scris şi cu a satelor varmeghii aceştie s-au scris, pentru aceia ne ne rugăm mili înnălţatului înpărat şi la cinstitul gobernium pă pace şi pă aşăzare ce am făcut şi mila care ni să va da iară, pre acesta domnu ne rugăm să ni-l trimiteţ să ne aşează satele şi varmeghe şi de înpreună toată ţara şi ne rugăm cinstitului gobernium să să milostivească pă cine va pofti acest domn ca să mai aibă ajutoriu vre un domn de niamţ şi aşa aşteptînd milostivă ruzuluţie şi noi rugăm pre milostivul Dmnezău să ajute înnălţatului înpărat şi cinstitului gubernium şi noi toată varmeghi şi toate satele din Criş ne rugăm cu aceasta şi eu Crişan Jurj căpitanul.

Noembrie în 6 zile — S-a dat în Brad anul 1784"29

Cea de a doua mărturisind scurt cauza ridicării şi invocînd împăciuirea de la Tibru, în oare desigur se socoteau cuprinşi şi ţăranii din Zarand, de aceea nu s-a fixat nici un alt termen în actul încheiat la Brad. Avem textul ei în traducere latinească din românește. Ea începe ou invocarea textului biblic fericind pe făcătorii de pace: „Fericiţi simt făcătorii de pace căci aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema". Şi-apoi textul ^urmează aproximativ astfel: „Noi numiţii din soţul Vaca . . . sîntem ascultători poruncii împăratului. înţelegînd noi că au venit porunci de la înălţatul Împărat cătră înălţatul Guvern şi că înălţatul Guvern le--a dat Tablei din Aiud, la mîna fişpanului (comitelui suprem) din Galda şi că ei nu vor să le aducă la 'cunoştinţa săracilor, pentru aceasta noi poporul *(plebs)* am socotit să mergem şi să ne căutăm dreptatea la Alba Mia. Mergînd aşadar din fiecare sat doi, trei, ni s-au pus împotrivă patru solgăbiiraie (juzi ai nobililor) şi trei soldaţi în satul Curechiu, oare s-au răstit la oameni să nu meargă pentru căutarea dreptăţii.

[28] Densuşianu, p. 236, 275—277.

[29] Arh. St. Sibiu. Doc. Muz. Brukenthal.

stând locului am protestat să ne dea pace să ne căutăm dreptatea de înălţatul împărat. Ei însă nesocotind aceasta, au prins pe gazdă are, legat, cu foc l-au chinuit de moarte. Văzînd oamenii că trag şi le (?) *(quod etiam cuses evagient),* a început tulburarea. Din această nă a cerut poporul dregători nemţi nu unguri. A venit în faţa noastră lanul din Teiuş, cu oare am făcut pace pînă a opta zi, ca să ne dea poruncite de înălţatul împărat"[30]. Declaraţiile sînt evident în legă-cu tratativele de împăciuire de la Drad, şi vor fi fost adresate lui riu, consună în esenţă cu declaraţiile ţăranilor din raportul aces- referindu-se şi la înţelegerea de la Tibru unde, se vede, se găsea jate şi el, şi la adunarea de la Mesteacăn, motivînd începutul răsti. înaintînd guvernatorului raportul lui Piuariu, Mihadl Brubenthal îi mică şi unele lucruri aflate verbal de la el, că Popa Moise (recite m) la Abrud a fost omorât din porunca lui Orişan, pentru că le-a -o răsculaţilor în faţă că ceea ce fac n^au fost poiruncite de îm- jul; că în întregul ţinut al Grisului numai satul Ţebea nu s-a ală- răscoalei; că pe doamna Csiszâr a luat-o promiţînd îngrijirea ei, idu- i-se cheltuiala, Popa Costan; că la Brad se găsesc 19 persoane e, la a căror îngrijire s-a angajat un anume Banei Costa. Promi-cerute desigur de Piuariu. E îngrijorat de salvarea lor, căci dacă recurge la forţă, răsculaţii s-ar răzbuna asupra lor, ar putea să le •ateze. Dar cum domnul Pabian, care se afla în apropiere, fiind şi lui printre ele, s-a oferit să-şi dea concursul pentru eliberarea ei, o cuvenită chibzuinţă s-<a făcut propunerea ca Pabian să meargă ;va, să facă rost de patru căruţe şi, însoţit de un detaşament suit de husari, să treacă subit la Brad, să încarce pe cele 19 şi să le i la Deva în siguranţă. Generalul Pfefferkorn însuşi a fost de acord, d însuşi să contribuie la eliberarea lor. Solicitat pentru acordarea amentului militar necesar, a răspuns că a pus în cunoştinţă despre ta şi Comandamentul general şi aşteaptă ordinele lui. Aceasta a mat pe Fabian să-i înainteze petiţia anexată[31].

Iată petiţia: După informaţia oculistului Molnar — scrie el din Sebeş la 22 noiembrie guvernatorului — în Brad se găsesc 19 soţii ale celor ucişi, *:u* copiii, în extremă lipsă, în religie românească şi în haine româneşti, unele grav rănite. Intre ele, lipsită de toate, şi de chirurg şi de mijloace ie subzistenţă zace în casa unui ţăran sora sa, soţie a răposatului Nicolae Bradi, ucis în această răscoală. Ea a scăpat cu viaţă, dar cu amîndouă mîi- lile în chip criminal zdrobite. Fără vreo îngrijire se zbate între viaţă şi noarte. El a cerut de la generalul Pfefferkorn cel puţin vreo 12 soldaţi cu ;are să meargă să-şi scape nu numai sora, ci şi pe celelalte 19 femei32.

npăciuirile folosesc, cum vedem, un limbaj adaptat interloeutori- ■ipă cum ţăranii se găsesc în faţa nobilimii, în faţa armatei sau au-

Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 195.
Acte vieneze, II, 35. *Ibidem,* II, 34.

torităţii civile, a unui intelectual român, dar în fond se confundă în aceeaşi ţintă finală a lor: desfiinţarea iobăgiei.

Cu acestea flacăra răscoalei păli pentru un moment. Răscoala se opri din iureşul ei în aşteptarea rezultatelor scontate sau închipuite de ţăranii amăgiţi. Aşteptare zadarnică. Cererea lor fundamentală, formulată simplu: să nu mai fim iobagi, însemna nici mai mult nici mai puţin decît înlăturarea raporturilor feudale, ceea ce nu mai era obiect de umilă cerere sau de îngăduinţă a autorităţilor de stat constituite, şi nici de bunăvoinţa împăratului. Amăgirea lor de un moment n-a făcut decît să taie scurt avîntul răscoalei, să-i oprească propagarea mai departe şi să-i înlesnească resitrîngerea şi izolarea în cercul închis acum al Munţilor. Şi, firește, să dea răgaz armatei, în aşteptarea ordinelor împăratului, să ia măsurile militare necesare.

■>i\'

i

y

\

iv. IN NELINIŞTEA AŞTEPTĂRII

AGITAŢIILE ŢĂRĂNIMII

Stratagema de la Tibru a armatei, pe oare o seoondă şi Guvernul la Brad, se soldă ou rezultat. Avîntul ţărănesc se opri. Cu ceea ce se încheia prima fază, cea de succes, a răscoalei.

Dair ţărănimea nu era nici dezarmată, nici readusă la liniştea dorită. Era în aşteptarea rezultatelor convenţiilor, gata să se ridice din nou dacă acelea nu vor răspunde aşteptărilor sale. Aceasta o ştiau şi autorităţile civile, şi cele militare.

Dar ele mai ştiau precis şi că revendicările ţărăneşti nu pot fi satisfăcute. Şi unele şi altele folosesc în consecinţă timpul preţios pe care l-au cîştigat pregătindu-se pentru o nouă confruntare, respectiv pentru reprimarea integrală a răscoalei.

Profită de acest timp mai ales nobilimea, care iese din ascunzişurile sale, se organizează, se înarmează. De abia acum ia forme „insurecţia nobilimii".

Nobilimea era prima lovită, ea este prima oare se simte ameninţată, prima oare are nevoie de apărare. Nu se simt deloc scutite de primejdie nici oraşele, îşi sporesc şi ele mereu măsurile de siguranţă. Ba răscoala ameninţînd să se întindă asupra întregii ţări, insurecţia nobilimii, măsurile de apărare se extind şi ele până departe. Teama, alarma depăşesc chiar graniţele. Trebuia închis cercul răscoalei, stăvilită, prevenită propagarea ei.

Semnele prevestitoare ale reizbucnirii, ale întinderii răscoalei nu lipsesc. Ţărănimea convenise la o oprire a acţiunii sale, dar la o oprire temporară, la o pace pe opt zile, nu la depunerea armelor. Nu se întorseseră toţi la casele lor şi la pace cum promiseseră. Cetele ei nu se împrăştiară nici ele toate şi se refac uşor, la cel mai mic semn. S-a văzut şi la Sălciua, şi la Brad, şi în alte locuri. Ţăranii, cu mai multă experienţă acum, nu au nici ei siguranţa că cererile lor vor fi primite, nu lasă din mîini cetatea munţilor, îşi pregătesc şi ei armele, stau gata. Armata nici ea nu forţează. Dacă în afara munţilor participă la prinderea, tîrîrea la închisoare a ţăranilor, în Munţi nu pătrunde decît sporadic, în patrule sau mici unităţi.

Stările de lucruri ni le dezvelesc iarăşi actele, scrisorile, oficiale sau neoficiale.

Dregătorul contelui Iosif Teleki, Ladislau Mălnâsi scrie din Alba Iulia în 14 noiembrie stăpînului său: Aici e mare nenorocirea, ea ţine

nun. Munţii în jur, de la poale pînă la vîirf, preajma Mureşului pînă dud sînt pline de românii rebeli. Miliţia a plecat sub ochii noştri Deva. Este şi aici ceva miliţie, dar stă pe loc, nu pleacă spre tâlhari, au sosit reprezentanţii Guvernului, anume consilierul Mihail Bru- iial, episcopul român sehizmatic ou încă vreo trei preoţi români, ţiţi 'de soldaţi din regimentul Kâlnoki. Au citit în piaţă ordonanţa gnta) Guvernului ca ţăranii să înceteze, să se întoarcă la casele lor rei zile fiecaire, prăzile să le depună la preoţii lor, oare să le predea «.- iertărilor lor. Guvernul le va cere atunci iertare de la împăratul, iacă nu, îi aşteaptă etc. Dar citind-o aici, cum pot să o audă răufăcă- oare se află în munţi la mai multe mile? în mintea lui nu intră, copul cu preoţii trebuiau să meargă între prădători, dar nici ei nu au ţjul să meargă. S-au şi întors încă în aceeaşi zi, însoţiţi de husari, >ebeş, de unde au venit. Aici e vestea că nobilimea din Alba, la încă Guvernului s-ar fi ridicat şi adunat la Galda, ca de acolo să e asupra tâlharilor. Dar dacă nu merge şi ceva miliţie, nu orede ca itatul să ajungă la ceva[1].

în aceeaşi zi de 14 noiembrie, la amiazi, scrie şi judele nobililor, im Egyedi, viceeomitelui Albei, Paul Boer, despre primejdia oare .ează asupra Zlatnei. „De două săptămîni sînitein ca pasărea pe ngă -— scrie el — aproape zilnic vine vestea că năvălesc asupra ului, din cane pricină n-avem nici masă, nici somn, nici linişte", deasupra şi miliţia multă de aici ne dă de lucru, căci şi comisarul redinţat ou aprovizionarea ei) neavînd curaj să aştepte aici pe tâlhari, ecat îndată ce s-^a auzit vestea. El, Egyedi, umblă şi acum tremurând, şi acum atâţia tâlhari se oară pe aici spre Abrud, de acolo spre , că sînt fără sfîrşit. Pe cine găsesc, înainte înapoi, îl duc cu ei. .aţii îi prind mereu. Şi el a prins, de toţi sînt vreo 200 prinşi, dintre căpitanul Richard la o parte, bătîndu-i doar, le-ja dat drumul, iar inii îi ţine în Zlatna, în detenţie, vreo 60 sau 70. Socoteşte că Salis ei. E drept că Horea şi Cloşca sînit căpitanii lor supremi, dar totuşi, e dacă acel Salis n-ar fi cu ei, 'm-ar fi chip să săvîrşească atât de ăimîntătoaire arderi şi pustiiri. Dar se gîndesc că pustiese totul X)i se cară în altă ţară, căci dacă ar avea de gînd să rămînă aici, t popor răsculat n-ar aprinde stogurile de grîu, coşarele de porumb, sparge fundul buţilor din >care n^au putut bea vinul, n-ar prăda t fără nici un folos. Şi încă o dată repetă: „Aici tot oraşul e în mare ie, nu ştim ceasul venirii lor asupra oraşului. Zvonul a fost că vin îoapte, dar pînă în acest ceas Dumnezeu ne-a păzit, nu ştim ce ne dă inezeu de acum încolo"[2]. Şi aceste scrisori sînt scrise două zile după pacificarea de la Tibru,

din imediata apropiere, cealaltă chiar din inima Munţilor!

Gornicul comitatens Măcinic Cătana e trimis de vicecomitele Albei, slau Balo să le afle cauza şi scopul răscoalei. Acesta, ca să le afle bine, la Cricău s-a amestecat tirei zile printre răsculaţi, s-a arătat

[1] Arh. Istorică, Corespondenţa Teleki. Copii B. Torok, nr. 10832—1784.

de conivenţă ou ei, făcînd însuşi pe prădătorul. Drept pricină a aflat că în vară s-au înscris la miliţie, dar domnii pămînteşti opunîndu~se militarizării conscripţia a rămas zadarnică şi gândul li s^a spulberat. Acum ei se găsesc în Ponor, Rîmeţ, Cîmpeni şi alte 'locuri în munte până la expirarea termenului de opt zile. Sînt weo 5 pînă la 6 mii adunaţi. Scopul lor e ca după expirarea termenului să pornească din Ponor, Rîmeţ, Cîmpeni, Sălciua, Vale şi din satele învecinate, şi cu puteri unite să se răspîndească în toată Transilvania, să pustiască nobilimea cu totul, cu aceasta să scape de soarta iobăgească şi moşiile iobăgeşti să fie deplin ale lor, să nu mai fie siliţi să facă slujbe iobăgeşti[3].

Ioan Nemegyei scriind din Aiud la 14 noiembrie, ştie că cei care-i ridică pe români sînit mai mult popii, „oare le predică credincioşilor că sînt romani şi că mai demult ei au stăpînit Ardealul, ungurii i-au supus numai cu puterea, e timpul să-şi lapede jugul de pe grumazi şi aceasta nu o pot altfel decît dacă pustiesc toată ungurimea. Se şi opintesc tare, cară cu ei ţigani fierari, îi pun să le bată lănci din vasele de cositor, din farfurii să le toarne gloanţe"[4].

Ţăranii după 12 nu toţi s-au întors — raportează şi Probst la 16 noiembrie din Benic. Unii au făcut prăzile din Cetea, Galda de Sus, Geoagiu. In 15 noaptea a fost tulburat de români şi sublocotenentul Feucht din regimentul secuiesc de graniţă, oare staţionează în Galda. Au tras asupra oamenilor săi, în întunerecul nopţii însă nu i-a putut prinde, nici recunoaşte. El acum a fost anunţat prin curier că va trebui să însoţească pe vicecolonel la Cîmpeni, unde în urma promisiunii făcute va trebui să vorbească ou poporul şi cu cei trei căpitani.

Căpitanul de cavalerie Urmenyi raporta că ţăranii din Cergău au încercat să îndemne pe cei din Cenade să se răscoale şi ei, să prade pe arendaşul din Cenade şi să aţîţe răscoală şi în acest ţinut. Corniţele suprem al Albei, Simion Kemeny, raporta şi el că ţăranii din Ciumbrud n-ar fi prea liniştiţi, s-au exprimat că în caz de conflict vor bloca trecerea peste Mureş. Pentru protejarea vadurilor s-au trimis soldaţi în Ciumbrud şi Sîncrai[5].

Scrisoarea lungă a aceluiaşi vicejude al nobililor Efraim Egyedi din 17 noiembrie e şi mai neliniştitoare. Relatînd cu multe amănunte cursul răscoalei din Munţi, şi mai ales prădarea Abrudului, ştie de mai înainte că Horea aşteaptă numai să se întoarcă oastea lui Cloşca şi a fiului său, ca apoi ou toţii, ou puteri unite, să meargă din nou asupra Abrudului, să-l ardă ou foc, nearuţînd deloc nici pe românii din oraş, căci ei au ascuns pe unguri cu lucrurile lor, i-au hrănit pe ascuns. Acum cei din Stănija, Blăjeni, Mihăleni, Zdrapţi, şi cei din satele de pe Criş, atacă pe abrudenii care merg după bucate, nu se uită nici cînd sînt români. Şi pînă acum au bătut urît pe vreo cîţiva, pentru că unii români buni la suflet din Abrud-Sat, cunoscînd vitele multora din Roşia pe care le mînau prădătorii spre Criş, le-au luat cu puterea de la ei şi le-au dat

[3] Raportul vicecomitelui Ladislau Balo cătră guvernator, Aiud 15 nov. 1784. Guv. Trans. 1784, nr. 10728.

[4] Arh. St. Tg. Mureş, col. reformat, p. 10—11.

[5] Acte vieneze, I, 99.

înapoi stăpânilor lor. De la Zlatna la Abrud nu se poate merge ou ouiraj, decît cînd duc bani ou mare mulţime şi ou soldaţi pentru schimb de aur sau se aduce aur. Altfel în afară de poruncile lui Horea aci nu mai are loc nici o poruncă împărătească sau administrativă.

Scrisoarea ne dă amănunte şi asupra încercării de a prinde pe fiul lui Horea, Ion, în 15 a lunii. Căpitanul Richard, oare e în Zlatna, a trimis cu 'trei husari din regimentul Leopold de Toscana patente (românească imprimată a Guvernului (din 11 noiembrie) privind liniştirea răscoalei preotului din Mogoş pentru a o citi poporului. Preotul a. şi citit-o ou glas tare oastei de vreo 250 de oameni ai lui Horea cel tînăr. Dar acesta a smuls-o din mîinile preotului, a călcat-o în picioare şi a scuipat pe ea, pînă cînd Luca Miole, judele gornicilor episcopali şi cu alţi mogoşeni cumsecade l-au împins şi au ridicat de jos patenta. Fiul lui Horea ieşind apoi în pădure, husarii au alergat după el. Era aproape să-1 ajungă, oînd calul i s-^a poticnit şi şi-a scăpat chivără din cap. Atunci şi-a lăsat calul şi a luat-o pe jos pe o coastă preţipişe în sus. Neînoetînd să 'alerge după el nici husarii, unul din oştea lui, Ilie Ştefan[6], iobag episcopal din Mogoş, răni ou flinta sa calul unui husar, iar Crăciun Bîrsa[7] tot iobag episcopal din Mogoş, arunca cu pietre în husari. Luca Mici ea, ieşindu-i în cale, îl prinse pe fiul lui Horea, dar Onu Zac din Mogoş ajungînd acolo înaintea husarilor, 1-a scos din mîinile lui. Venind acum în ajutorul fiului lui Horea şi cei vreo 250 de oameni între care erau şi Filip Barb, Pa vel Sulare, Nicula Crişan, Gavrilă Şişca al lui Mihiailă, au trebuit să fugă şi husarii, dar i-au dus 'totuşi ou ei -calul (pe care fiul lui Horea îl luase, după cit a auzit, de la un dregător din Cricău) şi chivără cu găitane aurite, care şi acum e la căpitanul Richard. Fiul lui Horea a şi trimis scrisoare în româneşte provizorului cameral Podivinski, în care cere să-i trimită înapoi calul şi chivără, ameninţînd rău dacă nu i le-ar da înapoi[8].

Fiul lui Horea le cere de ia provizor ■crezînd că nu e decît o înşe-Sătorie, soldaţii nu sînit decît oameni de ai lui îmbrăcaţi husari.

Textul scrisorii se adresează magistrului suprem al munţilor şi arovizorului din Zlatna şi e scrisă în numele lui, „eu fitioru Hori Nicula Jrs". „Eu am stat pe pacea care am avut la şesu Gălzii cu domnul îomăndanş din vestita c&tiate din Bălgrad — sorie el — iară nu ştiu lin porunca măriilor voastre sau din îndemnul altor zavizndci ieri la vlogoş s-au sculat trei 'tâlhari cohari ou haine oătăneşti şi au vrut să nă omoară, şi mi-au luat şi calu ou şălăinîn'turi ou tot". Acest lucru -au făcut „peste poruncă şi peste pace şi carte, care-i de la împărăţie. 'îngă aceasta mila care s-au dat de la Înălţatul împărat şi de la Gu-■ernie să să de afară la săraci, că din toate locurile s-au dat, numai de i Tablă nu s-au dat". Să i se trimită calul cu harnaşamentul „pe scurt" îumaidecît) cal sur de 4 pe 5 ani în preţ de 50 de zloţi, „că de nu să

[6] Ştefan în versiunea publicată.
[7] Giurgiu în versiunea publicată.
[8] Scrisoarea lui Egyedi, de mai multe ori citată, în copie în Arh. Comisiei în alte colecţii. Publ. în „Erdelyi Muzeum", XII (1895), dar şi în alte locuri.

va trimite calu paee bună nu va fi". Semnează: Eu Nicula Urs. Data: 5 (adică 16) noiembrie 1784[9].

Oficiul montan ştie că patrula de husari în apropiere de Mogoş a rănit pe fiul lui Horea cu o lovitură de sabie la cap. Scrisoarea lui, primită ied seară arată cit de cutezător îşi cere calul şi lucrurile. I-a răspuns căpitanul Richard[10].

Se cunoaşte şi răspunsul căpitanului Richard comunicat prin Popa Ion, preotul neunit din Zlatna, datat 18 noiembrie. Cei trei socotiţi de el mineri deghizaţi, au fost husari împărăteşti de adevărat, pe care i-a trimis să patruleze, avînd ordinul lui să aresteze pe ţăranii găsiţi înarmaţi şi după împrejurări chiar să-i împuşte. Fiind şi el (fiul lui Horea) întîlniit astfel, husarii şi-au făcut numai datoria şi ceea ce au capturat Ie aparţine, nu se mai restituie nimic. Că Horea ar fi dus tratative cu comandantul din Alba lulia, nu i s-a comunicat de -către Comandamentul general[11].

Egyedi ştie că fiul lui Horea e şi acum în Şaza Lupşa la Popa Simion, iar tatăl său împreună ou Cloşca se aude că se găsesc în satele răsculate cînd ici cînd colo, că pentru prinderea lui Horea viu Camera a promis un premiu de 2 000 de florini nemţeşti, iar mort 1000 de florini, pentru a fiului său viu 100 de galbeni, mort 50. Ostile ţărăneşti acum le ştie bine înarmate. Cu prădarea domnilor s-au umplut de arme, la briu au pistoale, cîte una şi două perechi, pe după umăr flinte, în mîini lănci sau topoare şi tîrnăooape miniere. Ungurimea din Zlatna şi din Abrud acum nu poate fi trimisă împotriva lor, cei din Zlatna sîn-t fără arme, iar de la cei din Abrud răsculaţii au luat tot, arme, cai, veşminte. Mulţi oameni de mare merit acum sînt în nădragi zdrenţoşi, în cizme rele, fără haine. Munţii sînt şi acum pe toate părţile plini de ostile prădătoare, aşteaptă numai să fie comandate în careva parte. In 10 noiembrie el cu ungurimea din Zlatna a prins din cei care fugeau din Ighiu mai întîi şapte, pe care cercetîndu-i împreună cu căpitanul Richard, au mărturisit, că ei se adună spre nimicirea neamului unguresc. Şi eu toate că el i-^a prins, căpitanul i-a eliberat şi încă le-^a dat înapoi şi prăzile care s-au găsit ia ei. Au prins şi împreună cu gornicii şi au prins şi soldaţii vreo 50, pe oare căpitanul iarăşi i-a eliberat doar cu cîte 25 de bite; acum rid de pe munţi că au scăpat. Mai adaugă că, după cum a aflat de la un ţigan din Cîmpeni, Horea a pus de i^au făcut patru ţepe cu vîrfuri ferecate, pe care le poartă patru oameni ou el unde umblă, publicînd că pe cine nu ascultă poruncile lui şi nu ţine cu el, în acelea îl trage.

Baronul Gerlitzi, magistrul suprem minier, scriind în 16 din Zlatna, are ştiri că poporul răsculat după opt zile vrea să comită o nenorocire şi mai mare, că bătrînul Horea, care se află acum la Albac, a pus acolo

---

[3] Text românesc (copie) şi traducere latină în Arh. St. Cluj, Oficiul superior minier, 1784, nr. 1553. Copia copiei versiunii latine în Mike, *Horavilăg,* p. 123—124. Textul românesc citat, publicat şi de I. Bratu, *Ion Horea,* în „Lucrări ştiinţifice", Seria C, Oradea, 1969, p. 342—343.

[0] Raportul oficiului montan din 18 nov. — Mike, *Horavilăg,* p. 135.

[1] Copie, *ibidem,* p. 127.

juzi şi juraţi, sub cuvânt că acum el ar fi domnul pământesc. Dacă vor fi ocupate Mogoş, Baia de Arieş, Cîmpeni şi Abrud nu e nici o ejde de restabilirea liniştii generale, în ciuda publicării amnistiei[12].

într-o scrisoare din Zlaitna încă şi la 17 noiembrie ornai citim că în iţea răscoalei se găseşte Petru (!) Horea din Cîmpeni împreună cu său şi cu Ion Oloşoa din Cărpiniş[13].

Oficiul suprem minier din Zlatna, în raportul său din 18 noiembrie, mat de acelaşi baron Gerlitzi, de notarul Zelenkai şi alţi trei funcciari superiori, insistă pentru ajutor armat. Ţinutul acesta de munte, nai ales minele din Săcărîmb, Oertej, Băiţa, Abrud şi Baia de Arieş fie asigurate eu pedestrime suficientă şi atunci n-ar mai fi expus icolului de a fi invadat. Altfel, aitîta timp cît nu va fi siguranţă lină, toate minele vor trebui să rămînă neputincioase, în paguba jukii. S^a făcuit Tezaurariatului propunerea ca în vederea prinderii Hanilor răscoalei să se pună un premiu pe capul lor şi să se publice toate satele că în acel sat oare va da adăpost vreunui cap de rebeli î a-4 preda, judele şi juraţii satului vor fi traşi în ţeapă şi a zecea te din sat va fi nimicită împreună cu toţi locuitorii ei. în acest mont au primit vestea că Horea bătrînul a adunat în domeniul de sus inii pentru făurit lănci şi alte arme de fier şi că aţîţă pe oamenii lui şan la o nouă şi mult 'mai lungă răscoală. Deci pînă cînd aceste ituri nu vor fi ocupate suficient de armată şi nu vor fi prinşi capii, se poate spera liniştirea generală. Ei simt expuşi mereu la groaznica azie, căci Zlaitna e tocmai punctul nodal 'al ţinuturilor de -munte. Inînd suficientă armată, nici nu ar putea fi folosită mai bine ca aci[14].

Provizoratul domeniului Zlatna în 19 noiembrie propunea eliberarea închisoarea de acolo a doi deţinuţi cărora să li se promită redobîn-*a libertăţii dacă vor prinde pe Horea. Dar se vede 'comisarul guber-L n-a dat propunerii prea mare importanţă, căci abia în 30 noiembrie ■ăspunde, poate la o nouă solicitare, că azi a supus-o Guvernului şi a comunica la timpul său rezoluţia[15].

Ţăranii nu uită nici problemele .lor curente. La 25 octombrie dome-1 de jos ceruse Oficiului minier îngăduinţa să fiarbă rachiu din nele proprii şi din bucatele degradate. Oficiul acum însă cu data 15 noiembrie, deci după prima fază a răscoalei, îi îngăduie, ou cona ca toţi aceia oare au prune strânse în acest scop să fie comunicaţi ninal 'provizoratului. Ei să respecte termenul fixat pentru fierbere, rachiul fiert fie să-l cedeze ou preţul de piaţă domeniului, fie să-l dă în afara domeniului. Expirînd termenul, dacă va miai fi găsit nva la vreo cineva rachiu, acela să i se oonfişte pe lingă pedeapsa obicei[16]. Provizoriul să vadă prunele şi să aprecieze cît pot da, ţinînd denţa[17].

---

[12] Acte vieneze, I, 16.
[13] Arh. Comisiei, I, 335—337.
[14] Mike, *Horavilăg,* p. 135—136.

[16] Of. minier, 1784, nr. 1532.
[15] Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 425.
Of. mini ---- -----
[17] *Ibidem.*

La plîngeirile împotriva lui Stanetti *(primus montium curator)* și a hii Prunetter pentru străjuiiraa de noapte și muncile pe către le cer la casele lor, Oficiul minier acum, la 29 noiembrie, dispune ea ele să se sisteze, iar străjuirea de noapte la casierie și topitorii să se plătească cu cîte 7 creiţari pe zi[18].

Baronul Simion Kemeny relatează în 18 noiembrie din Alba Iulia generalului Pfefferkorn în Sebeș, că soldații executori oare aveau să strîngă lemnele pentru cetate au fost respinși cu îndrăzneală de plebe, unul Horvăth Gyorgy a fost omorît, altul Șimion Oltean luat de gît. Comisarul Daniel Jesentzki relatează și el că cei din Cricău, care în semn de ascultare față de răsculaţi puseseră steaguri albe pînă cînd au fost aruncate de vioeeomitele însuși, l-au împiedecat în strângerea bucatelor pentru oaste, abia s-a putut salva. Aceeași cutezanță o relatează și judele nobililor din cercul **Vinț: satele** românești ale cercului său refuză prestarea bucatelor. Așa, în scurt timp armata va fi în lipsă. Tot așa vor lipsi și lemnele necesare cetății. In cinci zile nu s^au putut strînge mai mult de 24 de stânjeni în magazie. Să se dea un ofiţer de frunte *(primarium officialem)* ou 50 de husari din regimentul de Toscana pentru acest cerc lipsit de orice miliţie[19].

Cornițele suprem al Hunedoarei, baronul Ioan Bornemisza e și mai alarmat. Scrie Guvernului la 18 noiembrie că mulți din răsculaţi în loc să revină la ascultare, s^au retras în munți, se sfătuiesc de noi ridicări. In satul Bozeș, din cercul Geoagiului mai mulți fierari fac lănci și alte instrumente de război. Nu îndrăznesc să se întoarcă la locurile lor nici domnii pământești refugiați, nici dregătorii. Mare parte a țăranilor comitatului trăiesc fără lege, fără supunere, în întreg cercul Zarandului nici un dregător, nici un nobil prezent, unii au fost omorîți, alții între viață și moarte abia au putut fugi carne în Deva care în Ungaria. Armata abia e suficientă pentru securitatea tîrgurilor Deva, Hunedoara, Haţeg. Pentru apărarea comitatului e nevoie să ierneze aci cel puțin două regimente[20].

Magistratul orașului Abrud, adresîndu-se în 21 noiembrie comisiei guberniale, se arată și el tot mai alarmat. Insistă de la început pentru ajutor militar, în oraș să fie mereu miliție de pază cu două tunuri, căci doar în jur sânt 20 000 de români. Groaza continuă. Românii fac mereu lănci din fierul luat de peste tot. Ei, orășenii, se găsesc închiși de toate părțile. In zadar ar încerca să se refugieze în alte locuri mai sigure, la Cluj, la Alba Iulia, nu e nici un chip, sînt plini munții, văile, pădurile din jur de dușmani, nu e drum sau cărare pe care să nu întîlnești români furioși. Fără pavăza unei puteri militare nici om ungur nu îndrăznește să iasă pentru a-și cumpăra hrana și celelalte de trebuință, iar dușmanii din jur griul propriu sau prădat de la unguri îl vînd cu preț aproape îndoit; ba și din aceasta aduc puțin. Cere să dispună hrană pentru unguri fie de la concetățenii români care n-au suferit și au rămas

[18] *Ibidem,* nr. 1595.
[19] Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 523—524.
[20] Guv. Trans., 1784, nr. 10 804.

tinşi în bunurile dor, fie din magaziile regale sau oontribuţionale. ă o siguranţă cultivatorii minelor nu şi le mai pot cultiva. Căci, lîngă că au fosit lipsiţi de bucate, de unelte miniere, de -cai, nu înznesc nici măcar să-şi procure fier pentru reparaţii de instrumente pulbere, necum să mai cultive (minele. Fără o siguranţă şi adminis-;ia oraşului, economică sau juridică, trebuie să înceteze, şi nici prădăi care se ascund în jurul oraşului nu pot fi pedepsiţi[21].

Scriind în aceeaşi zi de 21 noiembrie, judele nobililor Efiraim Egyedi se arată nici acum mai puţin îngrijorat. Unii oare au sosit din Zarand besc că crişenii în fiecare sat, cu soţii, cu copii, simt în arme. Acum de gînd să vină cu şi mai mare putere asupra ungurimii. Cloşca >işan, căpitanii lor supremi, întăresc poporul în mînia lui. Spun cei iţi că numai sub aceşti doi căpitani au văzut pe Gris, la Valea dului, mai mult de 2000 de oameni tare înarmaţi. Ieri au voit să irgă ou toată puterea la Cîmpeni, unde Horea se găseşte ou o oaste icelaşi număr. In afară de acestea, stă gata o oaste de aceeaşi mulţime satele Muşca, Lupşa, Mogoş, din Baia de Arieş, Bucium, Cărpiniş, ■ud-Sat, Stănija şi altele... Un om de omenie vorbea că a văzut ochii lui cum în Lupşa numai un ţigan a făcut într-o zi 40 de lănci, i ţigani îşi fac şi gloanţe. Socoteşte, după puţina lui judecată, că e deloc oportun să meargă nobilimea fără armată împotriva a trei mari ca acestea[22].

La 24 noiembrie judele minier Andrei Zelenkay e îngrijorat iarăşi decăderea mineritului, multe şteampuri au fost prădate de fierăria altele au fost părăsite. A chemat la el pe rînd pe huitmanii săteşti incindu-le să liniştească ou puterea plebea minieră răsculată, să o anne să nu mai facă pagube şi să reînceapă munca în mine şi la impuri, iar pe cei ce se vor împotrivi să-i noteze şi să-i denunţe[23].

Nu se arată încrezători nici administratorul domeniului Hunedoara, f Leithner. Din 12 pînă azi — scrie el în 14 noiembrie — din partea ista nu s-a primit nici o ştire de vreo mişcare 'rebelă. Dar de dincolo Mureş, de pe la Şoimuş şi din părţile acelea, iscoadele aduc vestea acolo furtul, pustiirile eu foc şi omorurile n-ar fi slăbit. In general, rolo de Mureş, rebelii sînt mult mai cruzi, mai numeroşi şi mai tpăţînaţi decît dincoace şi mulţi dintre ei au arme de foc. Nobilii tgiaţi în cătate au veşti că un sol de dincolo a pătruns dincoace prin ;ile Iliei ca să pună la oale devastări şi mai barbare, să îndemne şi mnă în mişcare şi satele care până acum nu s-au mişcat. Cei 130 de îiceri trimişi din Orăştie sînt şi acum aci, păzesc castelul, provizo-4 şi oraşul. Roagă însă înaltele locuri să intervină ca totdeauna să înă aci suficientă acoperire militară, să fie încartiruită în saite şi să leplaseze mereu, căci el poate asigura că liniştea aparentă e departe i fi linişte de fapt. Fără încartiruiri militare nu vor putea fi ţinuţi t timp în linişte nici supuşii fiscali de aci, căci se observă „că nu

[21] Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 347—351.
[22] Copii B. Torok, nr. 11002—1784.
[23] Al. Neamţu, *Situaţia minerilor de pe domeniul Zlatnei,* p. 48.

le displace întreprinderea şi rebeliunea naţiunii lor şi ou siguranţă numai blmdeţii, supravegherii şi grijii administraţiei se dattareşte faptul că nu s-a alăturat la răscoală unul sau altul din satele fiscale". De aoeea n-au fost toleraţi nici drabanţii slujbaşi ou schimbul (recrutaţi din supuşii domeniului) în castel, „căci ei puteau fi în aceste împrejurări periculoase şi înfiricoşetoare cel mai potrivit instrument pentru cele mai grozave întreprinderi"[24].

Administratorul se îndoieşte şi el că atitudinea armatei, tratarea rebelilor cu acest „procedeu creştinesc şi de iubire umană" va putea avea efectul dorit. Ar trebui daite armatei mult mai multe drepturi, să i se îngăduie ca atunci 'când toate sfaturile bune nu dau rezultat, , să se folosească forţa discretă, fără a se permite o măcelărire dobitoeească". Dar repudiază şi excesele nobilimii. Nobilii înarmaţi săvîrşesc o serie de necuviinţe şi grozăvii — scrie el — ceea ce cu siguranţă aţîţă tot mai mult răul. Se povesteşte de unii şi că scopul lor ar fi fost mai mult prada şi lăcomia decît restabilirea liniştii. Mulţi dintre răsculaţi, urmăriţi, s-au ascuns de frică în păduri, cu femei, cu copii. Această staţionare prin păduri lasă să se întrevadă urmări îngrozitoare — socoteşte el. Comentînd împuşcarea în Peştişul de Sus a doi ţărani, despre care nici nu se ştia sigur dacă au fost ou răsculaţii sau nu, constată că „bieţii nobili n^au cruţat atunci nimic ce le cădea în mâini şi nu-şi luau nici măcar timpul să deosebească pe cei nevinovaţi de -cei vinovaţi"[25].

In 21 noiembrie spune acum că de la 14 încoace nu s-a întâmplat în regiune nimic deosebit. Doar în Clopotiva o ceată de rebeli a atacat cîţiva nobili adunaţi şi înarmaţi, cerîndu-le armele. Dar armata a venit la timp în ajutor, împrăştiind pe ţărani. Dincolo de Mureş însă şi pe Criş, după ştiri sigure, dimpotrivă, mişcările, adunările continuă şi cea mai mare parte a răsculaţilor e înarmaită. A plecat şi vioecolonekil Karp într-acolo să-i împrăştie, şi dacă publicarea amnistiei nu răspunde aşteptărilor, să-i aducă cu forţa la linişte. Dar, după cum a aflat ieri din izvor demn de încredere, -patenta Guvernului nici n-a fost luată în seamă ide satele răsculate, cei trimişi pe sate pentru publicare au. trebuit să se întoarcă fără nici o ispravă. în general se pot întrevedea încă „răscoale înfrieoşetoare şi crude". Mişcările de dincoace şi ele sînt numai înăbuşite întrucîtva, dar în nici un raz stinse. Ajutorul militar de care a fost asigurat castelul în urma raportului său din 17, nu *s^a* mai dat, a fost nevoie de el în altă parte, iar cei 130 de grăniceri, dintre oare mai mult de jumătate sînt invalizi, nu vor putea rezista mult timp unei probabile revolte, de care se teme, şi nu vor putea apăra şi asigura uzinele atît de împrăştiate. Aceste crude şi înspăimântătoare stări ţin şi personalul administraţiei, şi pe al conurilor într^o permanentă teamă şi îngrijorare. Maistrul de coase cu forjarul, oare era în drum spre Hunedoara, de teamă că ar putea fi omorât, din apropierea graniţei Transilvaniei s^a întors iarăşi la Arad. Şi din întîmplare, şi din scrisoa-

[24] I. Lupaş, *Contribuţiuni documentare la istoria satelor transilvane,* în „Studii istorice", voi. IV, 1943, p. 289—290. [s5] *Ibidem.*

maistrului „locurile înalte vor înţelege spaima acestor nemţi, şi altfel şi". Acum cu siguranţă s-a stins orice speranţă de a mai putea ii din Stiria alţi lucrători nemţi pentru ■conuri. Pentru a-i înduplecа ină şi altfel s-a cheltuit atîta oboseală şi răbdare, ei motivîndu-şi sauna nehotărîrea prin nesiguranţa din această ţară. Şi lucrătorilor ţi de unelte şi de oţelărie de aci, aceste revolte înfricoşetoare le-au us o repulsiune faţă de Transilvania, care va creşte apoi şi prin ipirea mijloacelor de trai observată pe zi ce trece. „Încolo s-^a con-at cu cea mai bună grije pentru menţinerea liniştii în satele fiscale ici. Subalternii încredinţaţi ou aceasta sînt într-adevăr neobosiţi în îinţa de a arăta în fiecare zi supuşilor fiscali urmările crunte ale tor'revolte"[26].

Nobilimea refugiată în castelul Hunedoarei în 15 noiembrie se plînge uranilui, guvernatorului şi apoi în 17 noiembrie vicecancelarului, ele Bânffy. Nobilii descriu în culori tari faptele răsculaţilor, nefari-i, groaza în oare trebuie să trăiască, primejdia oare-i ameninţă. Să ndure de această patrie sărmană care îşi caută refugiul la el — îi i vicecancelarului — să solicite maiestăţii sale „eliberarea sîngelui nevinovat de această calamitate. Nu este nimeni printre noi — se întează ei — care să poată potoli acest popor nebun sau să-1 nimi-ca. Toţi sîntem în cea mai mare panică şi pericol". Preoţii nu mai ăznesc să-şi facă slujba dumnezeiască la altar. Judele nu mai e sigur ioaunul lui de jude. Nici ordinele împărăteşti nu pot fi îndeplinite. reptorii sînt siliţi să lase baltă încasările. Naturalele conscrise figu-ă numai pe hîrtie. Nu e comisar care s-ar încumeta să dispună, nici să asculte. Ţăranii nu vor să se supună dregătorilor. Aşa cum s-au sat împotriva nobilimii, s-ar putea ridica şi împotriva regelui lor [27] ismueaza ea

In 14 noiembrie comitatul Hunedoarei cerea Guvernului îndrumări ă facă cu cei 80 de prizonieri. E de temut ca nu cumva dacă aceşti leroşi captivi sîntt ţinuţi mai îndelung în închisori cu pericolul secu ii publice să se elibereze[28].

După o scrisoare din Deva, din 18 noiembrie, adresată unui prelat, riind faptele răsculaţilor, nobilimea de pe acum bănuieşte pe judele Iilor pentru Zarand, Ladislau Pap, de amestec în răscoală. „E mare liala dar se ţine numai în secret că, după cum arată semnele, şi el i părtaş în acest lucru, dar aceasta să rămînă în taină, căci încă n-a la lumină şi e supravegheat"[29].

Baronul Anton Orbân, contele Gregoriu Kun, baronul Iosif Gyorffi >an Balog, refugiaţi în Sibiu, adiresîndu-se Guvernului îşi plîng bu-le prădate şi acuză miliţia pentru inactivitatea ei. Cei din Gelmar, 'mnaţi de popa din Sebeş, trimis la ei, să restituie lucrurile prădate, u dus în păduri. Ţăranii nu ca să se aşeze, mai ourînd îşi fac ziua-

[26] *Ibidem,* p. 291—292.
[2/] Copii Arh. Istorică, Miscellanea. Copia memoriului adresat vicecancelarului ike, *Az Olăhokrol,* p. 169—174.
[28] Caietele, XXXIII, f. 47—48.
[9] Ms. *Horavilăg,* fila 78. Bibi. Universitară din Cluj.

oaptea lănci prin ţigani, ameninţă şi acum nobilimea: să ştie cei mari, A ei nicicând nu vor mai sluji pe cineva, ei au fost însorişi de comisarul din Alba Iulia şi de domnul Karp la miliţie, pămînituirile domnilor tor împăratul li le-a dait lor, te vor împărţi între ei. Că aceasta e voia împăratului se vede de acolo că consoriptorii nu sînt pedepsiţi. Dacă nu împăratul ar fi poruncit-o, i^air fi pedepsit. Că unii din ţărani au fost ucişi, aceasta e numai fapta ungurilor. Au încercat să-i amăgească ungurii si pe locotenentul ungur Simeny, pe croatul Stojanich, dar nici ei nu îndrăznesc să le facă nimic, aud că au primit poruncă pentru aceasta. Prin uneltirile ungurilor unii popi au vrut să-i înşele, să-şi facă slujbele dinainte şi să restituie lucrurile prădate, dar zadarnic, ei ştiu că ceea ce au făcut a fost cu porunca împăratului[30].

Magistratul Orăştiei la 21 noiembrie face atent Guvernul de intenţia rebelilor de a se aduna şi a năvăli din nou asupra Devei[31].

Cei strîmtoraţi în Haţeg la 21 noiembrie se tînguie comitelui suprem. Ţăranii răsculaţi vreau să înlăture cu totul puterea şi a autorităţii civile şi a domnilor pămînteşti, 'ameninţă, benehetuiesc cu vinurile lor, ascund lucrurile prădate de nici soldaţii nu găsesc nimic, devastează pădurile, pasc, calcă bucatele cu vitele, -cu porcii. Pe cei mai îngăduitori faţă de domni îi ameninţă, îi şi bat. Au bătut astfel pe judele din Rîu Bărbat al soţiei lui Samuil Buda. în Suboetate s-au ridicat împotriva judelui lui Samuil Kendeffi numai pentru că i-a dus în Haţeg un car de lemne, nici nu 1-nar fi lăsat să mai între în sat dacă nu s-ar fi ridicat în apărarea lui rudele lui multe din sat şi n-ar fi luat scrisoare de asigurare de la vioecolonel. Vinul prădat ţăranii acum îl vînd mult mai ieftin decît la cules negustorilor de vinuri, vitele le împart, le vînd, le 'taie. Au nevoie de ajutor şi pentrucă a năvălit la pradă şi cei din Banat, ducînd mul/te vite'[32].

Mihail Szevesztrenyi, vameşul (trioesimatorul) din Hălmagiu se plînge amar şi el la 16 noiembrie din ascunzişul său Tezaurariatului. Sînt unsprezece zile de eînd a fost despoiat de toate, rămînîndu-i doar viaţa, care şi ea este în extremă primejdie. Se ascunde cu veniturile regeşti avute la mînă la oficiul depozitului de sare din Hălmagiu, de unde nu se poate mişca nici ziua nici noaptea de groaza duşmanilor. Şi chiar dacă ar putea, nu e deloc înţelept, cînd în oricare parte priveşti dai de ucişi din neamul unguresc, cînd sălbătăcia lor de ucigaşi ai neamului unguresc a pătruns şi în Ungaria. Cere şi el asistenţă militară pentru a se putea elibera împreună ou copiii[33].

Clara Lajos se găsea şi ea la adăpost la oficiul sării, la Hălmagiu, iar soţul ei era fugit în Ungaria, îl aşteaptă să se întoarcă împreună ou armata, oare e aşteptată multă — scrie ea la 18 noiembrie. In Baia de Gris nu se pot întoarce căci casa le este ruinată. Dar înainte de toate pentru că cei din Căraci şi Rişca tare-1 ameninţă pe soţul ei că îndată

[30] Arh. Istorică, Miscellanea, Caietele, *XVil,* f. 69—74.
[31] Caietele, XXI, f. 16.
[32] Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. 6/1784.
[33] *Ibidem.*

; pune mîna pe el îl omoară. Gindul lor e unul: lor nu le 'trebuie tulit schimbător de aur unguir, ci numai român[34], icecolonelul Karp trimite în arestul de la Otrlat doi grăniceri nu pentru bătaia, ci şi pentru cîntarea unor cântece îngrijorătoare, ndeamnă la răscoală[35], gitaţia nu se mărgineşte, fireşte, numai la cercul cuprins pînă
de răscoală, se propagă şi în afară, tot mai departe, tinzînd să teze în valurile ei întreagă iobăgimea. a târgul din Teiuş încă în cursul răscoalei, românii veniţi din mai
sate vorbeau că dacă i-ar putea şterge de pe faţa pămîntului pe i mai mult n-ar sluji, moşiile rămase de la ei le-ar veni lor[38]. In 13 noiembrie se înregistrează agitaţii în Gîrbova de Jos. Cînd Iregătorul contelui Alexandru Teleki a încărcat lucrurile stăpînului său ă le ducă la Aiud, ţăranii i-au ieşit în cale, cu mare larmă i-au desprins loii. „De, ... vă-n suflet acum nu voi sînteţi domni, lăsaţi bogajia aheia ă rămîie aici, că noi am agonisit la ea şi noi om mînca-o şi om be-o" — le trigă Chitu Suciu. Şi tot el: „să nu lăsăm să ducă nimic de aicea, că de-o eni Horea cu ai lui ce le-om da să mînce". Şi judelui domnesc Ilie Mun-ean, care se vede ajuta la salvarea lucrurilor stăpînului, i-a zis: „Şi ţie i-oi da foc, di ce ţii cu domnii?". Altercaţii, înjurături, ameninţări cu loartea pentru secuiul care însoţea carul, semne obişnuite ale pornirilor ărăneşti din aceste momente[37].

Agitaţii, dialoguri asemănătoare şi în Vingard. Judele domnesc Vasilie . Sainului spunea că peste puţină vreme şi în Vingard vor fi prăzi şi mai i decît la Vinţ şi în alte părţi, numai să-i aducă Dumnezeu pe răsculaţi. >i judele cu fratele său cărau lucruri de la curte sub pretext că le feresc ă nu le ia alţii. Bivolarul se răstea la Todor Moldovanu, care adusese e la Vinţ pe ginerile dregătorului tăiat, zdrobit, de ce 1-a mai adus? De e să nu-1 aduc, doar a trecut vrajba — i-a răspuns acela. „Da de unde, bia acum începe, şi aici în Vingard Vor fi prădări şi mai şi" — i-a replicat 1. De ce nu vin numai doi sau trei clin ei lîngă noi, că aşa şi aşa prădăm i Vingard — Ba să stea acolo unde sînt — le-a zis celalalt — Tu să taci, e-ţi fac eu sufletului tău, că tu ţii cu ungurii, şi acolo la Vinţ le-ai scuns hainele ca să nu le găsească, dar să ştii că dacă vin pe tine te morîm mai întîi. Judele domnesc le spunea că nu-i modru să nu fie cu tirea împăratului ceea ce fac. împăratul a poruncit lui Horea să prade şi ă pustiiască peste tot domnimea şi nobilimea38. Ş.a.m.d. Dialoguri, raţio-amente obişnuite acum în satele iobăgeşti.

<■ Beşinău, în noaptea de 14 noiembrie, o ceată de ţărani, de vreo invadat şi prădat icuintea baronului Francisc Bânffi, casa, mobilele, î. Erau oameni de pe aproape, unii din Mihalţ, sau chiar din sat.

Of. minier, 1784, nr. 1568.
Haţeg, 26 nov. Acte vieneze, II, 74.
Arh. Comisiei, II, 686—687.
Ascultare de iobagi români, unguri din sat, 11 dec. 1784. Arh. Comisiei,

Ascultare de martori din 29 nov. 1784. *Ibidem,* V, 925—927.

Năvala s-a făcut nu fără zgomot, dar nimeni nu s-^a ridicat în apărarea curţii, nici judele Costandin Popa, nici juraţii. Nu s^a strigat tolvai, nu S-«JU tras clopotele. Oamenii curţii, necum să ceară ajutorul satului, s-au ascuns. Doar păcurarul satului pretinde că a strigat tolvai, dar l-au bătut. Iar cei doi birişi ai curţii au fost bucuroşi să prade şi ei după ce a plecat ceata. Dregătorul baronului, libertinul Moise Pap, nici el n-a îndrăznit să încerce ceva. Dimpotrivă, i-a rugat pe oei din jur în numele lui Dumnezeu să tacă, să nu facă nici o larmă, căci aceia dacă vin la toţi le dau în cap. Auzind porunca n-au mai îndrăznit nici să se mişte. Dregătorul s^a ascuns în casa unui supus unde de teamă n-a lăsat nici măcar să aprindă focul. A pus pe urmă, după plecarea cetei, străji la curte, dar nici aceia n-au avut grija curţii, ci doar cum să bea mai bine, şi bucătarul Savu şi birişii erau beţi morţi •— mărturiseşte sameşul[39]. ,',Tîlharii aceia nu ar fi umblat niciodată atât de siguri peste tot iooul prin curte, cum au umblat, dacă n-ar fi fost ou ei oamenii din Beşinău" — conchide dregătorul[40].

Contele Ioan Esztarhâzi, la 17 noiembrie, în urma relatării provizorulaii său despre întâmplarea din Beşineu cere din Sibiu lui Mihail Brukenthal soldaţi pentru apărarea curţii sale din Mihalţ[41].

Ioan Gillyen, adresîndu-se din Sibiu vicecancelarului ştie că în năvala asupra curţii din Beşinău înainte mergător era bucătarul. Se teme şi de cei din Cenade, din Cergău, oare sînt aproape. Oei din Cergău nici în vremuri paşnice nu se numărau printre ţăranii de omenie — scrie el. Mărturiseşte că de ei se teme mai mult. De la generalul comandant a primit trei husari, dar ce-ar putea ei face în faţa atâtor turbaţi? Şi via e încă neîngropată, pentru că poporul nu vrea să asculte, ceva suflu rău le-a prins inima, năzuinţele şi gîndurile lor sînt foarte periculoase, ca şi cînd ei de acum înainte n-ar mai trebui să trăiască, ca şi cînd ar avea depuse comori pe mai mulţi ani, aşa de puţin se gîndesc la lucrul lor. în toate părţile beţie, sindrofie, şoapte. Dacă sînt admonestaţi părinteşte, răspund cu risete viclene. încît dacă numai Dumnezeu prin minune nu-i întoarce[42].

Vioejudele nobililor cercului Sîngătin, Samuil Eperjesi, ■relaitează în 17 noiembrie din Cunţa judelui nobililor Francise Csato despre stările din acea parte. încredinţat să cerceteze cum se comportă ţăranii, în ce măsură sînt liniştiţi sau nu, ce excese fac, cutreieră satele, 'consultă şi pe stăpîni, pe dregători, pe preoţi. Toate satele, în afară de Gusu, le-a găsit înclinate spre nesupunere. încă nu s^au împotrivit, dar sînt deficiente mai ales în slujbele domneşti. Admonestaţi şi-au mărturisit şi ei greşala, că nu şi-au făcut cum 'trebuie slujba, dar s-au scuzat cu nepotrivirea timpului. Au promis să împlinească lipsa şi să se poarte aşa ca să noi fie pTîngere împotriva lor . Nobilii din Sîngătin spun că dacă din satul lor nu vor fi prinşi Alexandru Chivar şi doi soldaţi

[39] Arh. Comisiei, II, 901—902; V, 147—159, 930. Arh. Istorică, Miscellanea, raportul vicecomitelui Alexe Szentpâli către Guvern, dat din Aiud, 20 nov. 1784.
[40] Arh. Comisiei, V, 930.
[41] Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 295—300.
[42] Arh. Istorică, fond Bânffy I.

ieenţiaţi, Crăciun Dobîroeanul şi Dan Luca, şi nu vor fi împiedicaţi în atenţiile lor, aceştia uneltesc primejdioase lucruri. Primul în două rînduri fost peste Mureş şi a chemat pe românii crişeni să prade şi Sîngătinul. ja *casa* 'lui Dan Luoa sătenii se adună aproape în fiecare zi spre a se fătui în taină. I-a chemat să vină în faţa lui ca să le comunice şi xplioe poruncile de acum, dar nici unul nu s-a înfăţişat, deşi publicarea făcut-o duminecă foarte de dimineaţă. Unul Chitiş din Sîngătin a meninţat cu bîta pe un soldat executor la căratul lemnelor, zicîndu-i ă de aia ar trebui să moară dacă nu se poartă mai bine. Crăciun lobîrcean, cînd fiul lui Adam Bânyai i-a zis să nu facă atîtea hude i gardul lui, 1-a amenințat că nu peste mult vor fi tot hude în jurul isei sale. Oamenii şi ei au arătat multe nesupuneri. Ou cei din Vingard u se poate drege o uliţă stricată, în Cut cei trei juraţi nu vreau să apună jurămîntul, cei din Draşov n-au vrut să vină să asculte poruncile, i afară de jude şi de patru oameni mai mulţi nu s^au înfăţişat. Ar ■ea să ştie dacă astfel de nesupuneri poate să le pedepsească ou bătaie ;pră cu băţul sau nu? în Sîngătin, după cum se spune, mai sînit arme vreo doi oameni. N-a încercat să le ia, căci se vor opune. Să i se dea strucţii cum să încerce luarea armelor şi dacă se opun ce să facă cu , să-i prindă? Şi dacă-i prinde încotro să-i trimită? Şi la cei doi Idaţi licenţiaţi sîrit arme. Dacă nu vreau să le dea, poate să-i prindă? dacă-i prinde, unde să-i trimită, la închisoare sau la regiment?[43].

Răsculaţii spun public că miliţia are ordin să nu cuteze a ucide pe meni, ceea ce dă prilej plebei aţîţate să fie şi mai cutezătoare — relata mitatul Alba[44].

Cei din Gîmbuţ, Peterlaca şi Sîniacob înţeleşi, la publicarea paiten- or au fost toţi de aceeaşi opinie, să se supună celor care vin de la paratul, nu şi celor de la Guvern, nu vor să răspundă de ele, nici publicarea lor — scrie Guvernului la 30 noiembrie din Aiud vice- nitele substituit Alexius Szentpâii[45].

Corespondenţa comitatului Tîrnava, protocolul taberei din Găneşti, nobilimii ridicate înregistrează multe semne de agitaţie, vădind acelaşi rit de răzvrătire, aceeaşi aşteptare a cetelor ţărăneşti răsculate ca extindă răscoala şi în această parte. Circulă vorbe suspecte, zvonuri ;pre apropierea răscoalei, complicate încă de imaginaţia ţărănimii sau spaima nobilimii. Răsculaţii ar fi trimis în 12 noiembrie scrisoare în imiclăuş şi Veseud, ca ţăranii să-i aştepte acolo eu vite de tăiat, i vor veni 3000 să lovească pe nobili. Scrisoarea ar fi citit-o şi ţărani- din Cetatea de Baltă preotul unit, ba i^a şi sfătuit ca cei care au ele lîngă curţile domneşti să le ude cu apă acoperitele, ca să nu ia . Judele nobililor oare consemnează zvonul, cere de la Tabla comi- olui ajutor, căci „nu se ştie cînd vom pieri".

---

[43] Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 307—309.

[44] Guvernul către Prefectura Armelor, 26 nov. 1784, Guv. Trans. Copii ^orok, nr. 11002—1784.

[45] Guv. Trans., 1784, nr. 11307.

în Seuca e prins Sandu Fogarasi alias Nemeş sub cuvînt că a îndemnat la ridicare, avînd dregătorie la curte. El a umblat pe multe locuri şi spunea soţiei lui Todor Şuteu că a fost şi acolo unde a auzit vaiete, ţipete şi a văzut poporul umblînd în veşminte roşii (!) şi în opinci. La Cîmpie s-a ridicat o mare oaste ţărănească spre prădarea nobililor şi a domnilor. Spunea că dacă vin aceia şi el îşi lapădă haina de postav, îmbracă haine ţărăneşti şi se amestecă printre ei. Ca să-şi scape pe domnul său, ar fi zis după spusele altuia. în Ţicmandru iobagii spuneau că abia aşteaptă să vină aceia ca să se dea cu ei. Ba Ion Ciotlăuş cu fiul său ameninţau să jupoaie de viu pe domnul lor pămîntesc şi pe dregătorul curţii Fazakas. Comandantul cetei nobiliare din Bogata raporta la 19 noiembrie că ţăranii din sat, după ce toată noaptea l-au căutat pe judele nobililor, s-au adunat în piaţă. întrebaţi de ce s-au adunat, au răspuns doar că ei sînt credincioşi împăratului. Trei ţărani din Adămuş îşi făcură trei lănci la un ţigan sub cuvînt că e o vreme în care se cere în mină o armă bună. Ţiganul pedepsit cu 25 de bîte se legă să nu mai facă, ba să strice şi pe cele făcute. Vicejudele nobililor Anton Szabo informa din tabăra de la Găneşti că în Daia Ştefan Ivan, Ignat Vonu şi Popa Dinu sînt gata să înceapă răscoala; spun fără teamă că dacă răsculaţii vor sosi aici, îşi vor tăia propriile vite pentru a-i primi cum se cuvine şi apoi vor intra în rîndurile lor şi îi vor duce să prade curţile conţilor Paul şi Adam Bethlen. De la locuitorii din Dămăceni a venit vestea că românii prădători ar fi în vecini, în Bogata, că au tăiat pe seama lor de la sine vite grase şi ei îi vor călăuzi spre prădarea şi uciderea domnilor pămînteşti. în Şona e prins unul care-şi căuta soţi cu care să facă tulburare. Păcurarul din Tîrnăveni, Petru Cînde, luă 25 de bîte şi pentru o naivitate nesăbuită: se închipuia cum va prăpădi el raţele stăpînului dacă vine oastea ţărănească, cum va sta cu pipa în gură în casa lui numai în izmene, în timp ce domnul său va umbla pe vîrful dealului. Iar Popa Gheorghe şi iobagul Vasilie Deşan sînt pedepsiţi cu cîte 25 de bîte numai pentru că nu aveau paşaport[1*6].

Sigismund Belenyesi relatează în 28 noiembrie din Vaidacuta vicecomitelui, că judele şi gornicul din Vameş-Odorhei i-au referit că despre patenta românească preotul din Şoimuş (Tîrnava) ar fi spus, în auzul gornicului şi al preotului unit din Odorhei, că e numai de la domni şi nobili, să nu o creadă*?.

Vicecomitele Ioan Sândor în 29 noiembrie relatează din Brad stări de pe Cîmpie. Din Mădăraş a prins trei oameni. Unul Vasile Hitiliaş a spus că numai să vină (răsculaţii), că şi el are doi fii buni de dat între ei. Gligor Bogaţi a zis şi el că de ce nu vin că numaidecît le întinde mîna, iar servitorul lui Gheorghe Costin că numai să-i aducă dracu că îndată s-ar da cu ei. I-a cercetat împreună cu judele nobililor, dar n-a reieşit nimic altceva

[46] Datele acestora din comitatul Tîrnava de la I. Ranca şi I. Moldovan, *Contribuţii privind răspîndirea răscoalei lui Horea în partea centrală şi răsăriteană a Transilvaniei,* în „Studii", 1 (1968), nr. 2, p. 278—279; I. Ranca, *Protocolul taberei nobililor de la Găneşti (16 noiembrie—11 decembrie 1784),* în „Revista Arhivelor*, XII (1969), nr. 2, p. 121—122. Cu unele completări după registrul însuşi.

[47] Tr. Popa, *Documente,* p. 85—86.

mai de seamă şi i-a eliberat pe chezăşie. Tîlharii nu ştie pe unde să fie acum. Românii a observat că le privesc pe toate rîzînd, dar de la ei nu aude nimic48.

Iosif Kâdăr se întorcea în 22 noiembrie din părţile cuprinse de srăs-ă. Prins în Gogan Vairolea la 23, e în închisoarea din Tîrgu Mureş. juzat că a participat iaativ la răscoală, că a fost trimis să răscoale omânii şi ungurii iobagi din secuime şi că de mai multe ori >a um- pe căi ascunse, în Moldova. Mai ara învinuit de a fi spus ţăranilor: ttilotr, veţi ajunge timpurile cînd albinele vor fi despărţite de trîntori nd berbecii vor fi scoşi dintre miei, cînd veţi împărţi între voi mo- domnilar". Ba cînd a fost arestat ar fi spus că: „dacă îl vor închide 1 fundul pămîntului, în 'trei zile vor veni tovarăşii săi oare sînt la i Iulia, unde au dat foc oraşului de jos şi îl vor slobozi"[49]. Stări asemănătoare vor fi destule care nu apar în scripte, întâmplările de la Trăscău au pus în mişcare şi pe ţăranii din oo-îtele Cluj şi Turda, de pe Cîmpie.

Perceptorii regali ai comitatului Turda, Ştefan Fogairasi şi Ioan Ros- , la 19 noiembrie raportează că plebea românească din amândouă cer- e comitatului nu mai vrea să plătească darea regească şi e gata să .lăture ţăranilor răsculaţi din comitatele Hunedoara şi Alba[50]. Ju- nobililor, Gheorghe Gâmân, relatează despre aceleaşi intenţii aile nilor din cercul Turzii, şi cere ajutor militar[51].

Judele nobililor Alexe Nagy Ari, relatează în 19 noiembrie din Bo- , cu mai multe amănunte stările din cercul său: „In cercul meu, mai în Luduş, (ţăranii) de o săptămînă beau în sănătatea tâlharilor care veni; în Bogata ieri întreg satul s-a adunat şi, cu furci de fier, au rît asupra casei mele, — eu eram tocmai în Iernut — ziceau că ei trăjuiesc pe nimeni, ei n-au lipsă, păzeaseă-se pe el fiecare, ei n-au î teamă de nimeni şi lor nu le trebuie nici şpan nici solgăbirău. No- din Oroiu, pe care i-am strîns în Bogata, cît am fost în Iernut toţi decât, după cît am înţeles alungaţi de ei. Cu un cuvînt nu mai ră-î mult — dacă nu cumva Dumnezeu nu-i va opri — pînă să iese l prin sac. Cei din Lechinţa trag cu urechea; din Iclandul Mare, i cît am auzit, iau şi plecat şase inşi în calea tâlharilor încă de mier-

Sînt foarte îndrăzneţi, pentru că aici nu e nici nobilime, nici mili- aici îndată ce-şi pune piciorul vreo căpetenie de a tâlharilor, îşi gă- ! tovarăşi destui, pentru că cei oare au umblat pe la Alba Iulia, de înscris, 'toţi sînt gata. Din Bogata şi domnii şi nobilii toţi au plecat, ■ir eu am rămas; sînt astfel nopţi de-a rîndul pe cal şi în arme, îm- nă cu dregătorii din Luduş şi Dateş, şi cutreierăm, fără răgaz, Bo- , Ludușul, Dateşul, Lechinţa. Ziua ne-am odihni, dar şi atunci prea i se poate . . . La Iernut, unde primejdia e mai mică, nobilii toţi sînt iar aici, unde sîntem în marginea pieirii, nici vorbă de ridicarea

[48] *Ibidem,* p. 113. ^
Ranca, *op. cit.*
Arh. St. **Cluj, corn. Turda.** ***Protocollum politico-oeconomicum,*** **1784, 20 nov.**
[51] *Ibidem.*

nobilimii sau de sosirea vreunui ajutor armat". Ceire la sfârşit comitatului să-i trimită, dacă nu mai mulţi, cel puţin 50 de soldaţi călări, sau măcar tot atâţia nobili insurgenţi[52].

Nobilii adunaţi în Iernut altfel raportau şi ei în 18 noiembrie comitatului lor că toate satele româneşti de pe Mureş, Iernut, Ogra, Lechinţa, Icland, Dateş, Luduş, Bogata şi mai multe sate de pe Cîmpie sînt gata şi nu se ştie ceasul cînd vor începe pustiirile[53].

Actele din acest răstimp reţin multe asemenea semne, individuale sau colective, de nesupunere, de gînduri de răzvrătire, de aşteptare a răsculaţilor pentru a aprinde focul şi în aceste părţi.

Alexă Şilpeşan (Filpeşan) din Şopteriu sfătuia pe iobagii din Urmeniş să nu mai meargă în slujbe domneşti decît o zi pe săptămînă, căci aşa a venit de curînd poruncă de la împăratul. Ştefan Şuteu în Cămăraş ameninţa: numai să vină răsculaţii, că el nici nu mai slujeşte nici un domn! Slujbe iobăgeşti nu numai că nu făcea, dar îndemna şi pe alţii să nu le facă, încât satul întreg ajunse pe punctul de a începe aceleaşi pustiiri care se petrecură în alte părţi ale ţării. Soldatul în concediu Roman Solovăstru, prins în Cîrcedea (Stejeriş), voia să plece şi el în calea răsculaţilor şi îşi căuta tovarăşi. Ba mai ameninţa că va merge cu vreo 12 inşi să caute pe judele domnesc al contelui Adam Teleki, „căci i-e groasă untura". Nemeş Lăpădat din Căpuşul de Cîmpie o potrivea din cîntec că de-ar veni şi-e>r pune frunză verde în căciulă[54].

Nobilul insurgent, Andrei Ilyes din Beioa Română (de Sus), mărturiseşte că Şilip Von (Filip Onu) din Iclandul Mare, îi apostrofa, între altele, ou vorbe ca acestea: „Voi nu v-aţi ridicat din porunca împăratului, răsculaţii dacă n-ar umbla cu porunca lui, împăratul are destule cătane şi le-ar porunci să-i oprească. Voi nemeşii ce sînteţi faţă de ei? Patru, cinci sute de oameni sînt nimic împotriva lor. Dacă mi-ar da ei mie poruncă, mi-aş lua încă vreo 20 de inşi lîngă mine şi i-aş aduce aici, căci ştiu unde-s acum: sînt numai la Vinţ. A şi fost la ei un om de-al nostru, ba a fost pe la noi şi un diac român -cu scrisoare, oare ne-a citit şi ne^a spus şi cu vorba că dacă vin răsculaţii să-i primim cu toată inima. Altfel, domnii cei mari toţi s-au ascuns şi numai pe voi cei mărunţi vă poartă peste tot locul". Procuratorul fiscal pe urmă, la judecată, pentru aceste îndrăzneli îi ceru pedeapsa cu moartea; dar, fiindcă el se apără că sufere de „nevoie" (epilepsie), şi pe deasupra mai are şi boala beţiei, în această stare a spus asemenea vorbe, Tabla comitatului Turda nu-l pedepsi decît cu 15 bîte[55].

Deşi era ungur, tot în acest chip se purtă şi libertinul Ioan Veszi din Săplac. Pus de straje în Uifalăul Săsesc împreună cu alţii de vicecomitele Ştefan Szeplaki, n-avu răbdarea să aştepte pînă siîrşeşte timpul hotărît ci, în dimineaţa zilei de 24 noie'mbire se îmbată şi se duse furios la el, începu să înjure şi să strige că el nu mai stă de pază, pentru că aceasta nu e porunca împăratului, ci numai a domnilor şi a Guvernului.

[52] D. Prodan, *op. cit.,* p. 69, 133—134.
[53] Arh. St. Cluj, arh. corn. Turda, 1784, nr. 63.
[54] D. Prodan, op. *cit,* p. 70.
[55] *Ibidem,* p. 70—71.

;ninţa că dacă îl vor băga la închisoare, va avea destui tovarăşi oare scoată de acolo. Iar cînd într-adevăr îl duseră la închisoare, înjura znic toată nobilimea, mai ales pe vicecomite, şi aţîţa mulţimea să jească pe toţi nobilii[36].

Preotul unit din Şacalul de Pădure, Popa Ion, în 23 noiembrie, ve- ■ vorba despre răscoală, îl liniştea însă pe baronul Ştefan Bânffy, baronul însuşi mărturiseşte: „Măria ta să nu te temi, căci aceia nu-ţi clinti nici un fir de păr din cap, dar sînt aici în Ardeal nouă domni [care trebuie să piară; pînă atunci rebelia nu se va sfîrşi. Eu ştiu, ru că am scrisori din mai multe locuri şi dacă ai veni la mine aoasă ;-aş arăta. Am şi cinci feciori, pregătiţi cu toate armele şi numai ină răsculaţii pe aici, că-i voi da pe toţi"[37].

Felurite asemenea semne, scriptele înregistrează în Grebeniş, Zau, ana, Idicel, Moci, Sic şi alte sate.

După spusele de mai târziu ale preotului reformat Gyongyosi, agi- le pătrunseseră şi în Turda, în oraş. „Aici în Turda sînt relativ pu- români, sînt mai mult jeleri, 'trăiesc bine, totuşi s-au găsit mulţi con- ţi. Unul din ei a cutezat să spună în auzul mai multor oameni că a rit steaua românilor, ungurii să se ducă în Scitia, căci ei (românii) mai vechi locuitori ai acestei ţări'"[58].

In Bonţida, toţi aveau cîte ceva ou domnii, mai ales cu dregătorii şi r ou ungurii din sat. Se auzeau tot felul de ameninţări: „Să-i aducă ai Dumnezeu pe răsculaţi — zicea unuil ■— că şi noi avem aici vreo de fript". „Numai să vină că grăunţele din stogurile cele multe nu • mai măsura domnii, ci sărăcimea pentru ea" — observa un altul. Iregătorul Ştefan Neb -amenin ţau ba să-l frigă de viu, ba să-i umple >a cu paie. „Vom ajunge vremea de cu untura lui Neb ne vom unge Le" — prevestea careva la măcelărie[59].

Nu lipsesc nici animozităţile naţionale. Soţia judelui român, Sinziana în, trecînd pe lîngă joc, nu se putu reţine să nu le zică feciorilor iri: „jucaţi feciori numai cu voie bună, că nici nu-ţi mai ajunge alt iun". Vasile Bardoc îl speria pe'- gornicul Ştefan Mate: „lasă, lasă, e-^ar fi lumea cum s-aude, n-ar fi păcat pe voi ungurii pe toţi să moare ... azi mîine te-oi frige şi pe tine pe uliţa ungurilor". Cînd ta tul dădu ordin să se ridice furci în marginea fiecărui sat, ţăranii ici făcură intenţionat furca prea slabă şi patrula care o controla pe juzi să ridice alta mai tare şi încă două tape lîngă ea. Cînd fură tot Vasile Bardoc observă: „noa acum făcurăm una de poate ţine şi ' — lăsînd să se înţeleagă că nobili sau unguri. Moaşa satului ştia îsculaţii sînt români şi sîrbi. Iar dregătorul că ei s-au răsculat îm- va ungurilor şi nemţilor.

Filip Arghiuş din Sucutard de trei ori îi trimise vorbă Iulianei ti din Leghin să-l aştepte cu prinz şi cină bună, că vine cu 20 de

[56] *Ibidem,* p. 71.
[57] *Ibidem,* p. 71—72.
[58] *„Hazănk",* VII (1887), p. 111.
[59] D. Prodan, *op. cit.,* p. 72.

oameni asupra ei. Tot așa îl amenința și pe Iosif Bocskor printre înjurături era băut se apără el — că dacă vor veni pe acolo răsculații, el va fi cel dintîi oare-i va duce asupra casei lui[60].

Punctul socotit de scripte cel mai primejdios pe Oîmpie era satul Pintic. Se agitaseră și în timpul conscripției militare, trimiseseră și ei oameni la Alba Iulia. Acum, cu izbucnirea răscoalei se puseră din nou în mișcare, -cu .preotul în frunte. Nu mai vreau să facă slujbe iobăgești, așteaptă cu nerăbdare pe răsculați. Unii nici nu se mai dezbrăoau noaptea — spune un act. Pe preotul reformat și pe dregătorul contelui Mihail Rhedei îi sfătuiră să-și adune și să-și ascundă ce au, căci mulțimea care vine pustiește mai ales curțile domnești. Românilor dimprejur le iau coperișele de pe case ca să nu ardă și casele lor (!). Soția dregătorului, speriată, își încarcă tot ce putu și voi să plece spre Bistrița. Dar îi ținură calea. încă pe eînd își încărca lucrurile, Costan Buta le "zicea celorlalți că nu trebuie lăsată să le ducă, pentru că va avea lipsă de ele tabăra țăranilor. Ștefan Bucur, judele satului, sfătuia pe coșmarul domnesc sa nu prea ceară datoria pentru vin de la iobagi, căci domnia și așa va fi ștearsă și va fi altă lume.

Pentru înfricarea satului, comitatul Turda, în 20 noiembrie, ceru să fie încartiruiți aci 15 soldați. în 25 noiembrie ceru din nou 25 de soldați. Colonelul Leonardo și pentru atît se adresă Prefecturii Armelor din Sibiu și numai după ce sosi aprobarea, în 26 noiembrie a trimis 20 de soldați în sat. Putu să constate atunci că tulburările erau într-adevăr pe punctul de a izbucni, că se și dăduseră semne prin împușcături chiar de la casa preotului și că, dacă nu soseau soldații la timp, răscoala putea să înceapă și în această parte[61].

Despre .pregătirile lui Horea scriptele știu prea puțin, nu înregistrează decît zvonuri vagi. Se știe doar că circulă prin Munți, că țăranii comunică mereu, că-și pregătesc lănci și altele.

în 15 noiembrie Horea se afla — se spune — la Mărișel[62], unde, după o ascultare de martori, făcută de comitatul Cluj, a băut și a jucat \ (!) o noapte întreagă în casa lui Hetea Drăghici și a jurat căprari pe V Sirnion Paven, Onu Paven și Petru Neag din Munții Giurcuța, cu poruncă să dea de știre românilor de pe Someș să stea gata cu toții și să sară în ajutor cînd el va trimite carte, căci va fi vai de sufletul celui oare nu va faoe-o[63]. Baronul Iosif Nalăczi scria din Cluj la 21 noiembrie că Horea a trimis scrisoare pe sate ca de fiecare casă să vină un om în Mogoș și Rîmeț la sfat, și că după știri, țăranii vreau să năvălească în comitatul Cluj dinspre Călaita și Gilău[64]. Un raport către comitat, din 23 noiembrie, spunea că un țigan din muntele Băișoara și țiganii din Almaș făuresc arme pentru răsculați[65].

---

[60] *Ibidem,* p. 72—73.
[61] *Ibidem,* p. 73—74.
[62] Domokos Teleki, *A Hâra-tămadăs tSrtinete,* Pesta, 1865, p. 39.
[63] Mike, *Az Olăhokrol,* p. 95—97.
[64] *Ibidem,* p. 209—212.
[65] Arh. St. Cluj, corn. Cluj, *Protocollum politico-oeconomicum, 17841'*

Circulă insistent zvonul că ţăranii şi-au pus în gînd să năvălească Horea în frunte la tîrgul din Huedin, din 25 noiembrie. Nişte ţărani Huedin 'auziseră la Abrud că peste zece zile răsculaţii vor fi la tîr- din Huedin, ca să chinuie şi pe domnii din această parte[66]. Cu veşti fel venise de acolo şi ungurul Matei Csorogi din Huedin. Unora le nea că aceia strigau în toate părţile: „stingeţi pe unguri, şi pe buni şi pe pe toţi care nu trec la legea românească"[67]. Unui ţigan însă îi în- şa lucrurile foarte îmbucurător şi pentru el: „la Abrud veştile sînt ? bune, acolo e lumea curuţilor, ne-a răsărit steaua acum şi mie şi dar va fi vai de Huedin cînd voi ajunge eu acolo"[68]. O ascultare a rva ţărani de pe Someşul Cald, din 22 noiembrie, descoperea inten- răsculaţilor de a pătrunde în Sălaj[69]. Toate acestea desigur pentru ntualitatea că revendicările ţărăneşti nai vor fi satisfăcute.

Iscoada taberei nobiliare, /a lui Csăki, Gavrilă Oneţ[70], încă din 18 no- brie aduse vestea că Horea ar fi trimis vorbă prin oamenii săi de - edeme pe satele din jurul Huedinului să stea gata, căci la tîrgul de Eoaterina (25 noiembrie) din Huedin va fi şi el acolo, ca astfel uniţi pornească cu puteri noi pe văile Almaşului şi Agrişului în jos, să tiiaseă mai departe.

Pentru intenţiile lui Horea de a năvăli în Huedin, descrierea tabe- lui Csăki aduce mai multe „dovezi":

1. Chezăşii iscoadei Gavrilă Oneţ, adică Ignat Pleşa, Petru Haiduc, i şi Robotim (!) Balaş, juraţi şi cercetaţi în Huedin, cînd s-au întors oua oară din Albac, anume în 26, povestiră pe drept sufletul lor . tâlharii români din Albac şi din împrejurimi toţi spuneau că ei în 24 noiembrie au venit, în frunte cu Horea, în valea numită t Pietroasa, dincoace de Albac, ou gîndul să dea năvală în tîrgul Huedin, iar în drum să se oprească să pustiiască în Zam şi Sîncr<ai, la vestea că în Huedin şi în satele din jur s-au aşezat mai înainte Iii, de focă s-au întors.

2. Judele nobililor pentru cercul Huedin, Sigismund Gergely, dădu, ftirea mai marilor taberei nobiliare, unui român de încredere, cu ele Maoavei Bota, un salvconduot în înţelesul că, deoarece oamenii unele sate ale cercului lui obişnuiau înainte să umble pe la Abrud împeni, iar acum nu mai îndrăznesc din pricina tulburării de acolo, i'te pe omul acesta să-i înştiinţeze pe cei de acolo că pentru păstra- mnei vecinătăţi de pînă acum, să nu supere pe cei de aici cînd merg >, după cum şi cei de acolo vor putea coborî aici fără teamă, ca şi acum. Acest om cunoscut şi umblat pe acele locuri, după îndrumă- oare i s-tau dat, avea să-şi facă drumul în aşa chip -ca să fie prins

[86] Mike, *Az Olăhokrol,* p. 95—97.
[17] Arh. St. Cluj, com. Turda, 1784, dosar 654.
J[8] Mike, *Az Olâhokrol,* p. 95—97.
J[9] Arh. St. Cluj, com. Cluj, *Protocollum politico-oeconomicum 1784,* p. 93.
[10] Gavrilă Oneţ, întrebuinţat ca iscoadă de nobili, era aşezat în Iegăriste, cu îct, pentru iernatul vitelor. Ascultarea chezaşilor lui în Mike, *Az Oldhokrol,* —94. Acolo locuise şi Horea şi nu încape îndoială că se cunoşteau. „Om t lui Horea", îi zice şi descrierea. Putea să fie de loc din satul lui Horea, numele Oneţ e foarte frecvent.

si dus, ou cănite cu 'tot, în faţa lui Horea. Oare după ce puse să i se citească şi desluşească (adică să i se traducă), trimise înapoi pe Miacavei Bota (!) ou răspuns scris în limba românească, ou acest cuprins:

Laiînd această carte a solgăbirăului Sigismiund Gergely ca de la un vecin şi din toată dragostea pornită, cu înţelesul ca să fim bine unii cu alţii şi să trăim în dragoste, şi noi înehinîndu-ne dumitale îţi dăm de ştire că oamenii care ţin de ţinutul acela nu vor avea nici o supărare şi nu vor suferi nici o neplăcere. Pentru oare şi noi ne rugăm şi poftim ca ia tîrgul viitor în Huedin oamenii noştri să poată umbla în pace pentru târguieli, vînzări sau orice alt drum vor avea, altfel s-a isprăvit cu prietenia de vecini. Şi noi de la gîndul de acum nu ne strămutăm, ci de aoela ne ţinem pînă la sfîrşit, aşa cum ne-a îngăduit nouă înălţatul împărat, şi rămînem al dumitale binevoitor

Dat în Rîul, 11 noiembrie 1794 (!) Ursu Nicuia Horea
trimisul împăratului

P.S. Tot aşa îţi porunceşte domniei tale şi diacul său Samuil Martzi cu ceilalţi împreună[71].

3. Tabăra nobililor era încă în Huedin cînd popii şi bătrînii satelor din împrejurime, prinşi şi traşi la răspundere, aproape toţi, dar mai ales popii au mărturisit că Horea a trimis la ei oameni în ascuns cu ştiirea că la tîrgul de ziua sfintei Eoatarina va veni şi el la Huedin, ei să-i jure credinţă, căci el umblă ou porunca împăratului. Aceştia s-au şi legat că vor sta 'alături de el ou credinţă şi ca unui trimis al împăratului, var fi gata să-i împlinească întru toate porunca[72].

Planul de a năvăli în comitatul Cluj dinspre Călata şi Huedin şi de a propaga răscoala spre Sălaj e cît se poate de verosimil. Erau locurile cunoscute de Horea, fusese cîtva timp jeler pe moşia Bânffy în Ciuoea şi Huedinul era capul domeniului Bânffy. Lucrase biserica de lemn din Cizer. Cunoştea bine mizeriile iobăgimii din aceste părţi, pornirile ei împotriva nobilimii, le experimentase el însuşi. Era printre fugarii domeniului ZIatnei în aceste părţi, care sufereau de pe urma taxei domeniale şi al căror purtător de cuvînt era.

Doi nobili făcînd o investigaţie în Lechinţa — scrie din Luduş la 29 noiembrie Alexandru Szanto contelui Csâky — între alte multe s-a aflat că un român din Ierniut, Orza Pasou, în zilele trecute o săptămînă a stat la tâlhari. Să se cerceteze, şi dacă s-ar adeveri, să fie prins numaideeît[73].

---

[71] Scrisoarea poartă evident **data** după stilul vechi, care după cel nou corespunde cu 22 noiembrie. A fost scrisă de Samuil Martzi? Şi în româneşte, aşa cum afirmă textul? Sau a fost scrisă de el în ungureşte, aşa cum e mai probabil. Fapt e că este a lui Horea şi se exprimă într-un limbaj perfect verosimil. O nedumerire rămîne totuşi. Macavei Bota era judele urgisit, urmărit în chip deosebit de ţărani, îi prădaserâ, arseră doar tot. Să fi avut îndrăzneala să vină în persoană în faţa lui Horea sau a trimis pe altcineva? Horea să-l fi lăsat, dacă a, fost prins, să se întoarcă să-şi îndeplinească misiunea? Împrejurarea mai are nevoie de lămuriri. Probabil Macavei Bota s-a substituit prin altul.

[72] D. Prodan, *op. cit.*, anexa 16.

[73] Caietele, XVI, f. 35.

Sînit curente, în firea lucrurilor, credinţele în tot felul de zvonuri, l diformate, potenţate, produse ale imaginaţiei, care colportate, tre-e din gură în gură proliferează felurite variante, pe măsură ce se jărtează de sursă.

Numele lui Horea e deosebit de activ. Cîte credinţe despre el, des-vorbele, despre faptele, despre poruncile iui?

După o scrisoare din Deva, din 14 noiembrie, la Meteacăn Horea fi vorbit mulţimii adunate: „Fraţilor, înălţatei împănat s-a săturat robia voastră îndelungată, cu oare aţi slujit ungurimea păgînă şi oruncit să nu vă mai înşele mai mult, ci numaidecît să vă dea arme cetatea Bălgraduiui, şi apoi sub conducerea mea să ştergem toată lilimea. Toate averile ei, oa bunuri cîştigaite cu sudorile voastre de je, să le împărţim între noi, numai boii birişeşti, finul, griul, ovăsul ndu-le pentru nevoile militare ale înălţatului împărat". La cele ce om din Valea Lungă zise: „Dumnezeu să te alduiască frate că ne-ai s asemenea libertate, dar cum ou astfel de veşti mulţi ne-au amăgit, îndu-ne în ceartă cu domnii noştri şi făcmd[1]u-ne de ticăloşie în faţa dacă tu umbli cu ştirea împăratului, arată-ne aşa un semn din oare putem crede că eşti om drept". Atunci Horea înciudat vM mina în şi scoase o cruce aurită lucitoare şi-1 întrebă în văzul întregii mul-i: „Tu eşti creştin? Crezi în asta? Crezi că o astfel de cruce de ar putea-o da altcineva în afară de împăratul? Dar dacă nici în ista n-ai crede — vîrînd mîna a doua oară în sân, scoase o cânte cu îte atârnată şi cu litere aurite scrise (fără îndoială a prădat de di-na de armalist pe vreun nobil) de la cine poate să vină o carte ca pe oare mi-a dat-o? Dar şi mai mult vă veţi încredinţa ou toţii i acum mă veţi urma numaidecît şi venind ou mine la Bălgrad, o veţi cunoaşte mai bine cine sînt eu şi veţi vedea că aitîtea arme iau în mînă cîte doriţi". La ceea ce mulţimea înoepînd să-1 bine-nteze, a plecat numaidecît pînă la unul cu el spre Zlaitna, Iată o ia la care a ajuns ceea ce am văzut că relatase despre Mesteacăn şi ►nul Josika.

Corespondentul ştie şi de cei trei delegaţi, de scrisoarea cu punctele native ale ţăranilor sosită ieri în Deva. Toate le-a soris după o scri-e a lui Iosif Baja[74].

Sau după mărturia supusului din Băcîia, Iosif Şoca Nistor: Horea ar fi un bărbat de statură mijlocie şi gras, cu păr şi barbă albă, cunoaşte şapte limbi. Acum se găseşte, împreună cu tovarăşii săi la Trăscău, ţinîn-du-se acolo de o pace pe zece zile, pînă soseşte răspunsul de la Curte. Prins fiind fiul său mai sus de Ighiu el, bătrînul Horea, a scris că dacă nu vor trimite calul şi chivără fiului său la Trăscău, va preface în scurt timp Zlatna în pulbere şi cenuşe. A trimis şi pe un preot român cu o scrisoare la Zlatna, pentru a avea o convorbire cu domnul comandant de la Deva, dar cu condiţia să i se trimită calul şi chivără fiului său, altfel va strica pacea încheiată. Ar fi spus că el nu se va odihni pînă nu vor fi scoşi toţi ungurii din ţară, chiar dacă ar ţine aceasta şi şapte ani. La opt români

[1] Arh. St. Cluj, Separate.

din Băcîia (nimiţi aici) Horea le-a dat porunca să gonească pe toţi ungurii din ţară. El, Horea, a fost la Curechiu, el a împuşcat pe cei doi juzi ai nobililor care au vrut să-l prindă, cu el au jurat ţăranii să meargă la Alba Iulia să ia armele cu care să-i omoare pe toţi ungurii şi să-i scoată din ţară. Pe Cloşca l-a făcut căpitan de husari. Horea şi-a împărţit oamenii în şapte părţi, patru părţi le-a trimis spre Haţeg, trei au rămas dincolo de Mureş. Iar el se ţine sus la Cîmpeni, Ponor, Mogoş, Rîmeţ şi a dat poruncă să se adune toţi la Galda şi la Aiud. Ei însă (cei din Băcîia) nu vor trebui să meargă la Galda, Ighiu, Aiud, Orăştie, Deva pînă nu vine Horea însuşi la ei, şi dacă toate aceste oraşe nu i-ar prăda pe unguri, vor fi toate arse. Unul mergea înainte cu o scrisoare poruncind satelor Renghet, Bozeş, Mada, Băcîia şi Cibu să-şi facă rost toţi de puşti, iar cel care n-are puşcă, să-şi facă lance sau suliţă, cum s-au şi făcut de-acum multe în Bozeş. Căpitanul Cloşca i-a aşteptat pe toţi la Şesu Gălzii. întîia lovitură s-a dat la Brad, unde Horea a omorît pe mai mulţi Ribiczey (!). In comitatul Zarand pe ceilalţi nobili parte i-au omorît, parte i-au izgonit. Mai jos de Abrud, la Cernita Horea a omorît un preot român pentrucă a ţinut cu oraşul. Românii se pregătesc din greu, cum ar putea pune mîna pe magazia de pulbere din Alba Iulia"[5].

Se brodează înainte, firește, în jurul împăratului însuși, din a cărui poruncă au făcut țăranii răscoala. Circulă zvonuri despre venirea sau prezența împăratului, dar mai cu seamă a fratelui împăratului în fruntea oștilor țărănești. Veste pe oare o adusese și Ghearghe Cătana cînd cu năvala asupra Snîngeorzului Trăscăului. Așa spuneau și niște țărani din Huedin dare veneau de la târgul din Abrud, că acolo dările nu se mai plătesc, fratele împăratului fiind și el acolo cu tabără mare[76].

Astfel de zvonuri se propagă pînă departe. Iosif Szabo scrie din Sîngeorzul de Pădure, din scaunul Odorhei, că în 19 noiembrie sosind din Sibiu bucătarii contesei Kendeffy, Ilie și Cozma, răspîndesc vestea că cu românii răsculați ar fi fratele mai mic al împăratului și sînt adunați cu știrea împăratului, că nu sîrut hoți ci vor să așeze dreptatea. E îngrijorat că acestea le vor duce și în Zaul de Cîmpie, unde s-^au dus, printre românii de acolo. Un iobag trimis în Ţara Haţegului a adus și el vestea că pe pieptul fratelui împăratului oamenii de acolo au văzut steaua[77].

Un alt zvon curent era sosirea ajutorului rusesc.

Popa Gheorghe, scriind Popii Mihai, îi comunică vestea că împănatul însuși ar fi spus că pe unguri pe toți i-^a dat pe mîna muscalului, să facă ou ei ce vrea, căci el, împăratul, nu știe ce să mai facă cu ei; că muscalul se ridică și el. Tabla comitatului a dat și ea petiție împăratului ce să facă cu românii, la oare împăratul ia dat răspuns să le dea iertare (gratia) și să-i elibereze, dar Tabla nu vrea să-4 comunice și îi pare rău că a scris împăratului[78].

[75] Acte vieneze, II, 50.
[78] Mike, *Az Olâhokrol,* p. 95—97.
[77] Traian Popa, *Documente,* p. 93—94.
[78] Arh. Comisiei, II, 759; V, 888.

Preotul din Lăpuşnic vorbea, în auzul unei unguroaice, ţăranii să e îngrijaţi căci le vine ajutor, numai să se roage în legea lor pen- âaţa domnitorului de legea lor, ungurii lasă să se roage pentru râtul lor. Ba a mai spus şi că aceasta nu-i nimic, ungurii să se te la şi mai şi. Preoţii români au informaţii sigure. Tare cred jscali. Ccirăbierii, deşi îi silesc la slujbă, nu vreau să slujească nici- n. Viceeomitale cere comitatului instrucţii ce să facă cu ei[79]. Ştefan r, judele din Pintie, îi zicea orîşmanului domnesc din sat să nu mai că sărăcimea să plătească vinul căci au venit muscalii în ţară şi vor i tot ce mai este, fără bani[80].

Mirilă Tolan din Buru, închis în Alba Iulia, auzise că vine sora patului cu împăratul Rusiei să prade curţile domneşti[81]. Asemenea credinţe nu surprind după lungul răstimp de frămîntări sionale, în oare s-a apelat şi la ajutorul curţii Rusiei. Erau bă-pînă şi iconarii ruşi de -agitaţii.

/[ai departe, spre Bistriţa, ţăranii din Şieu-Sfîntu amenin̦au că şi imai să vină eurînd răsculaţii, se vor duce mai întîi în Şieu-Odorhei ade şi să ardă curtea lui Alexandru Bănffy, vor merge apoi asupra or din Blăjenii de Jos şi Şieu-Sfîntu ale lui Cserenyi şi peste tot vor găsi domni sau nobili şi mai ales de aceia care i-au asuprit, pus slujbe prea grele, ori au bani, îi vor chinui, îi vor jupui şi le vor ?a pielea -ou paie. Printre cei şapte ţărani, prinşi apoi şi judecaţi de atul Turda, doi sau trei erau unguri.

agitaţiile îşi airuncă valurile tot mai departe. Acelaşi Iosif Szabo ază în 25 noiembrie iarăşi din Sîngeorzul de Pădure, din Odorhei: scrie că în -acest sat nu se găsesc nici zece oameni oare să nu fie ou ţiganii împreună, de pradă şi omor, să se găsească numai unul loi să-i îndemne". Aceasta e atitudinea pe oare o arată poporul. ir pună Dumnezeu ou marea lui milă capăt -acestei larme, căci •ă mai întîi asupra noastră îşi varsă intenţiile ticăloase"[82], ie urmăreşte aicum to-t ce pare suspect.

n comitatul Trei Scaune, după o relatare din Chileni, din 22 no- ie, fu prins un român, Ion Misia din comitatul Făgăraşului, din ia, eutreierînd locul cu o scrisoare românească, susceptibilă de aţie. Tradusă în ungureşte de preotul unit, e înaintată, împreună ^ulterea lui, Tablei[83].

atenţii şi semne de extindere a răscoalei apar şi în comitatul Arad. udele nobililor din Timiş, Adam Dese-o relatează comitetului Arad 15 noiembrie ţăranii aiu ars finul domnului Ioan Bohuş, iair în ta au ars casa notarială. Intervenind miliţia din Siria a prins cinci, e ceilalţi i-na împrăştiat. Un locuitor de -acolo aduce vestea că în

---

Vicecomitele Francisc Bâgya către comitatul Hunedoara, 27 nov. 1784, *Horavilăg,* p. 45—46.

Arh. St. Cluj, com. Turda, *Protocollum judiciale,* 27 ian.

Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 267—269. Traian Popa,

Documente, p. 93—94. Arh. St. Cluj, com. Alba de Sus.

aceeaşi noapte au ars caisa provizorală din Agriş[84]. Contele Jankovich relatează faptele Oonsiliiuilui Locotenenţial[85].

In congregaţia sa din 17 noiembrie, comitatul Arad se amată îngrijorat de intenţia generalului Koppenzoller de a disloca din comitat cohorta din regimentul Wiirttemberg la Uipeei, în Torontal, cînd ţăranii români se agită, se consfătuiesc, conspiră la răsturnarea totală a stărilor şi liniştii[86].

Episcopului neunit de Arad, Petrovici, Jankovich îi comunică arestarea a doi preoţi neuniţi din Boroşineu, care au încercat să atragă la ritul grecesc pe locuitorii calvini din Sebiş, făgăduindu-le că dacă trec, li se dă scrisoare 'oare să-i apere de furia 'răsculaţilor[87]. Episcopul, drept răspuns intervine în favoarea protopopului neunit Atanasie Ross (Rusu?) din Sebiş şi a preotului Nicolae Popovici din Ineu, prinşi doar după denunţuri. Anton Csomor, asesor din Sebiş al comitatului Arad, om *încă* tînăr, obţinînd braţ militar, a spart uşa casei protopopului şi negăsindu-l acasă, l-a căutat mult până seara pe noapte venind acasă, numai la pîra stirîmbă a altui preot, printre groaznice blasfemii şi injurii l^a legat în lanţuri şi aşa legat, în 'picioarele goale, a poruncit să fie trimis, ea un conducător ai răsculaţilor, la Arad. Iar preotul a fost prins sub motiv că ar fi răspîndit vestea faptelor răsculaţilor lui Horea[88], în alt loc Jankovich vorbeşte că din ordinul vieecolonelului baron Petrasch au fost prinşi şi trimişi la Arad un popă din Aldeşti şi un protopop din Sebiş[89].

Pentru stările de la Hălmagiu e suficient să reamintim ceea ce scria protopopul Gavril Bucatoş episcopului Petru Petrovici al Aradului, Orăzii şi Hălmagiului. Se întorsese îngrozit de ceea ce a văzut acolo: popi, oameni care pe unde învrăjbiţi, curţi domneşti arse, prădate[90]. După tot ce s-a petrecut aci, nu putea fi liniște în aceste momente de agitaţie generală. Căpitanul Csepi cu compania sa trebuie să alerge în toate părţile ca să prevină pornirile, agitaţiile în această atmosferă de nelinişte, de aşteptare.

Raportul din 17 noiembrie al comitatului Arad către Locotenentă nu e nici el liniştitor. Românii sînt observaţi ladunindu-se în cete, ţinînd consfătuiri, petrecînd în băutură, nelucrînd nimic nici pentru ei nici pentru domni, care toate indică gînduri de tulburare. încasatorii dării în districtul Vărădiei au fost refuzaţi de locuitori sub cuvînt că vor mai plăti doar şase săptămîni dare, dar nu ungurilor, iar după aceea nici ungurilor nici altora[91].

întrucît siguranţa nu e încă restabilită, şi fără urmărire militară răscoala nu va înceta, cum românii au conspirat să răstoarne cu totul

---

[84] Dată din Lipova, 17 nov. Arh. Comisiei, I, 169—170.
[85] Timişoara 19 nov. *Ibidem,* I, 148—152.
[86] *Ibidem,* V, 559—560.
[87] *Ibidem,* I, 196—198.
[88] Arad, 23 nov. *Ibidem,* I, 372—375.
[89] Timişoara, 22 nov. *Ibidem,* I, 225—231.
[90] Ed. I. Găvănescu, ***Mărturii româneşti din eparhia Aradului în veacul ăl XVIII-lea,*** Arad, 1940, p. 34.
[91] *Ibidem,* p. 69.

1 şi liniştea, roagă, în aceeaşi zi Locotenenta să intervină la gene-
Koppenzoller să nu mute cohorta de Wurtemberg. Ca nu cumva
:tă *naţio perversa* observînd retragerea miliţiei să nu cadă în ex-
ă şi pe ei să-i stârpească cu totul.

ăspuns la intimatul Locotenentei din Buda din 22 noiembrie. Trei
şi ai comitatului, cu asistenţă militară, au fost încredinţaţi să con-
i poporul de falsitatea poruncii împănatului, să aducă înapoi tot ce
ut, ?ă nu-şi mai părăsească de teamă oasele, să-şi facă slujbele puşi
dominale, să descopere şi să denunţe pe oamenii răi, amăgitori. d
alături şi pe protopop sat de sat trimişii aveau să prindă din fie-
din cele 24 lovite de foc, cîte doi trei socotiţi corifei de mai mulţi,
să-şi ia osînda meritată[92].

Căpitanul de cavalerie Werner, raportează la 22 noiembrie din Rad-
istribuirea trupei pe sate: în Căpruţa au plecat 1 caporal cu 8 oa-
în Săvîrşin 1 caporal ou 10 oameni, în Petriş 1 caporal cu 11 oa-în
toate aceste sate ţăranii sînit liniştiţi, şi cei caire au fost fuse
întorc rînd pe rîrid în satele lor. Dinspre Zam însă caporalul tri-
aduce vestea că cei mai mulţi sînt fugiţi încă în munţi[93]. Rapotntul
/alea Mare din aceeaşi zi al căpitanului baron Schirding afirmă că
i s-au întors[94]. în 23 raportul căpitanului Werner e şi el mai li-
ior. Acum şi la graniţă e totul în bună linişte. Chiar dacă unii
-au întors încă din păduri, e că se tem să nu fie arestaţi. Dar dacă
ifla de la cei întorşi că armata e doar spre pavăza lor, se vor întoarce
pe rînd fără îndoială şi ei[93]. Iar al căpitanului Schirding dat din
•şin 25 noiembrie, e şi mai liniştitor. Cei doi ofiţeri care s-au în-
din recunoaştere din Transilvania aduc vestea că şi dincolo şi
>aee de Mureş totul e în linişte, prin saltele prin oare au trecut au
pe toţi locuitorii la casele lor şi la luctru, nu există nici cel mai
semn de vreo răzvrătire sau vreo altă fărădelege. Doar în satul
irst (?) nu departe de Zam s-a întîmplat un incident. Cîţiva panduri
mitatului, venind în sat înaintea lui Edelsbaeher, au speriat pe să-
că după ei vine armata, care va? nimici tot ce-i cade în cale şi va
>c satului. La ceea ce tot satul s-a înarmat eu furci, cu puşti, iar
a sosit Edelsbacheir, l-au alungat şi pe el şi pe cei doi husari care-l
eau. Ceea ce dovedeşte, consideră căpitanul, că ţăranii s-au ridicat
ită vorbelor nesăbuite ale pandurilor, numai pentru siguranţa lor[98].
căpitanul Mocsari la 29 noiembrie relatează tot din Radna cum ste-
conte Sbubna ajuns în Govojdia şi vrînd să-şi continue drumul
Petriş a observat că ţăranii fug în păduri. Mergînd cu o patrulă în
re şi căutînd să-i convingă cu binele să se întoarcă în sat, ei în
nchi l-au rugat să ia măsuri să nu mai fie maltrataţi ca pînă acum
andurii comitetului. Ceea ce el a comunicat comitatului numaide-

---

[2] *Ibidem.*
[8] Arh. Comisiei, I, 304—305.
[4] *Ibidem.*
[5] ibidem, I, 340.
* *Ibidem,* nr. 46 (I, 341—342).

,-+97 Contele Jankovich la acestea a şi scris mumaidecît comitatului Arad să ia măsuri oa poporul fugar în păduri să niu mai fie molestat de servitorii comitatului, şi nici altfel. Dimpotrivă, să se rbrimită la ei dregători jnagigtraituali, împreună cu preoţi neuniţi, să-i trateze cu blîndeţă, să-i readucă la ale lor şi la pace, să-şi vadă sîrguincios de economie[98].

Nu lipseau desigur agitaţiile nici in Banat. Le deducem din măsurile de stăvilire a răscoalei luate. Ne găsim doar după reglementarea urbariaLă. din 1780, oare a stârnit şi ea nemulţumiri, şi va fi stârnit mai ales nerespeotarea ei.

Administraţia Banatului e îngrijată înainte de toate de casieriile camerale, de punerea lor la adăpost, concentrînd numerarul lor la Timişoara".

Consiliul de război pe la mijlocul lui noiembrie se temea ca tulburările să nu cuprindă şi oonfiniul militar. Ca nu cumva şi trupele acestea, care şi aşa sînt cam nedisciplinate, să ţină ou ţăranii, pentru un mai bun control, dispune ca ele să fie concentrate şi ţinute sub supraveghere, oa să se poată evita „orice excese", să se poată preveni orice încercare de aţîţare la răscoală în graniţa militară bănăţeană. In schimb ele sînt chemate să impună liniştea. „Graniţa în patere se ridica şi pe mulţi oameni îi prindea" — scrie Nicolae Stoica de Haţeg[100].

Caporalul trimis din Lugoj după ştiri pînă la Deva, de la Dobra pînă la Deva n-a văzut nici o ospătărie (orîşmă), devastarea e îngrozitoare de văzut, morţii zac pe ici pe colo, iar cei îngropaţi sînt dezgropaţi de animale[101].

In Banat veştile sporeau agitaţii existente, ou deosebire împotriva dregătorilor comitatului. Acum şi în legătură ou conscripţia în curs a populaţiei. Circulă şi în actele înregistrate de condicile parohiale româneşti. Se aud şi printre bănăţeni „cuvinte fără cuviinţă împotriva domnilor, a vărmeghiei şi împotriva judecătorilor". Se dau ordine autorităţilor ca „pre norodul cel prost de acest fel de îndrăzneală (să-l) păzească, dînd domnilor şi varmeghiei cinstea oare li se cuvine şi plecăciunea ce datoresc". Se obiectează şi aci publicarea şi tălmăcirea strâmbă a ordinelor prea înalte: „s-au întâmplat ca unii prea înaltele porunci nu după driapta învăţătură norodului s^au publiţinut, ci ei fără înţelegere şi ria învăţătură şi cu aşa înţelegere... împotriva au tâlouit, îndemnare spre năpăciuire întru norod ar fi putut urma". In „streine chipuri au tălmăcit în faţa poporului porunca de conscriere, într-un spirit rău, ce a dat loc la ridicări peste tot… şi aşa fel de cuvinte întrebuinţează cu oare împotriva împărăţiei şi obştei îndeamnă a se ridica"[102].

---

[87] Ibidem, I, 410.

[98] Caietele, XVI, f. 77.

[99] Timişoara 16 nov. *Ibidem,* I, 176—178.

[100] Costin Feneşan, *Ştiri asupra ecoului răscoalei lui Horea în Banat,* în „Apulum", X (1972), p. 768.

[101] Lugoj, 16 nov. 1784, Arh. Comisiei, I, 129—131.

[102] Ion P. Munteanu, Măsuri *administrative luate de autorităţile habsburgice în Banat în timpul răscoalei lui Horea, Cloşca şi Crişan,* în „Apulum", VI (1967), p. 443.

Reoensămîn'tul populaţiei putea evident stîrni şi el prin trăstăJmă-agitaţii, mişcări acum cînd exemplul era aproape. Episcopul Vitie Popoviei ordonă protopopilor să adune pe preoţi şi „sub 'ouim-pedeapsă să le poruncească" să combată pe cei ce răspîndese zvo-împotriva 'conscripţiei, oare „nu după raidul şi rînduiala întru tot ei a lor mărire ci înitr-aitfeli potrivnice acelora le tălcudese şi le oare la oameni cei proşti de obştiia vătămătoare, de pricină ; fii vro ridicare ra". Protopopii să le arate preoţilor cum trebuie scplioe oamenilor conscripţia ca „norodul să nu îndrăznească a se a ia vreo răutate, ci mai vîrtos a urma norodul în odihnă şi întru asoultaria către sitäpînitorii"[103].

.Supuşii din saltul fiscal Bătrîna au adus la cunoştinţă — scrie adstratarul domeniului Hunedoarei la 21 noiembrie — că şi din parlănăţeană, de care este aproape acest sat, sînt de aşteptat răscoale şi :ii, ei bănuiesc aceasta din înhăitarea ţăranilor bănăţeni şi din sitairea lor în pădurile din apropiere"[104].

'ncă în cursul răscoalei, am văzut, conductorul poştal, Anton Schmidt, cîndu-se cu poşta din Banat, între Coşava şi Dobra întîlnise mai mulţi i bănăţeni mergînd la ■tîrgul din Dotară. Zicîndu-le să se întoarcă ii, căci acolo nu-i linişte, îşi continuaseră drumul replicând: „De-ar umnezeu să fie în toate părţile aşa"[105].

\uitoriităţile sînt atente la orice mişcare. Comisarul, contele Janh, e atent nu numai la mişcările ţăranilor, ci şi la abuzurile dregăr care le pot provoca. La 30 noiembrie atrăgea atenţia vicecomi-Cariaşuliui Ignaitiu Madarâsz asupra agitaţiei stârnite de duritatea dregători din ţinutul Şasea (cercul Ora viţei), oare e de temut să nu neasoă în tulburări. 11 îndrumă ea totdeauna, dar mai ales acum, oă toată grija să nu aţîţe mişcare în popor. Să cerceteze deci abuîă-1 previnä cu severitate şi sub grea răspundere, prin acţiunile iau prin greşala sa să nu instige nici *o* mişcare[106]. Agitaţii şi în Bihor.

>upă cum m.ărturiseşte la 20 noiembrie Teodor Balaş, paznic în iu, atunci cînd protopopul din ' Beiuş citea poporului scrisoarea jmitelui, preotul Iov din Lebeoeni a strigat: „Să-i aducă Dumne-)ă dacă mai bine nu va fi, nici mai rău nu poate fi, şi dacă au ars las să-1 ardă, şi aşa a lor a fost, e mai bine să-1 ardă decît acei i răi oare trag-împing să trăiască din el. Iar un om din Budureasa că o fac din porunca împăratului. Au fost prinşi amîndoi[107]. 'e protopop 1-a trimis în Vaşcău să îmblînzească poporul, dar cum îi aşteaptă dorindu-i, ba ei cheamă primejdia — scrie Mihail Pap

îlOS

---

[3]Aurel Ţintă, *Răsunetul răscoalei conduse de Horea, Cloşca şi Crişan în* în „Studii", XIII (1960), nr. 4, p. 226.
[4] I. Lupaş, *op. cit.,* p. 293.
[0] Densuşianu, p. 175—176.
[6] Arh. Comisiei, I, 377.
[7] Caietele, XXIX, f. 100—101. :-
Ibidem, f. 96—97.

Căpitanul Biideskuty, întors din Oradea, scrie fratelui său drept din Debreţin la 23 noiembrie: „Ca noutate pot să-ţi scriu că tot Ardealul a devenit rebel, românii ţărani, 'românii nobili"[109].

In aceste agitaţii ţărăneşti se întîlnesc la fiecare pas nume de preoţi. Mulţi sînit solidari cu -răscoala, sînd adesea înainte mergători, principali agitatori. Alţii se lasă duşi de valurile răscoalei, participă - lături de ţărani la acţiune. Alţii sînt obligaţi la solidaritate de ţăranii înşişi; nu se puteau desolidariza de setul lor. Abţinerile sînt mai dificile'şi cu atît mai mult împotrivirile. Ei erau agenţii principali ai convertirilor la legea românească. Ei erau oei oare ştiau scrie, prin ei se propagau agitaţiile în scris. E grăitoare în această privinţă o mărturie ca a crîsnicului Onu Marian din Bonţida: „De 15 ani sînt crîsnic, dar niciodată n-am pomenit atîta umblat de scrisori ca acum în vremea asta de tulburare. Cărţile veneau de la popii din Berchiş şi Buiru. Eu duceam la protopopul neunit din Luna, pe oare l-am şi întrebat la ce-s bune aitîtea scrisori, iar el mi-a răspuns că sînt pentru fericirea noastră viitoare"[110].

„Puţini preoţi români sînt în Ardeal care să nu merite ţeapă" — glăsuiieşte un text ulterior[111].

„INSURECŢIA" NOBILIMII. COMITATELE

O ridicare mai cu curaj a nobilimii abia după actele de „pacificare" a ţărănimii începe. Nobilimea se agită, peste tot, se organizează. Răscoala oprită din avîntul său, tumultul acţiunii ţărăneşti redus la „pace", armata apărând în tot mai mare număr şi în tot mai multe părţi, nobilimea poaite trece şi ea la acţiune. Dar nici acum nu deodată, ci treptat, pe măsură ce armata împînzea cîmpul primejduit. Sub pretextul propriei apărări şi a colaborării cu armata la liniştirea răscoalei poate să se înarmeze. Nu poate trece la o acţiune militară propriu-zisă, n-avea acum împotriva oui. Putea însă conlucra -cu armata la prinderea ţăranilor şi aruncarea lor la închisoare. Şi mai ales putea să-şi verse furia asupra supuşilor pacificaţi, să-şi răzbune loviturile îndurate, să caute să se despăgubească cu de la sine putere, înveninînd şi mai mult raporturile.

Răscoala nu se arăta deloc închisă, nu credea în închiderea ei înainte de toate ea, nobilimea. Numele lui Salis de-aeum e mereu prezent. Şi corespondentul de la Oopandul de Mureş încă la 14 noiembrie ştie eă răscoala e condusă de Salis şi de unul Orna[112].

Febra ridicării nobilimii o citim în scriptele comitatelor, ale nobilimii.

---

[109] Mike, *Horavilăg,* p. 342—343.
[110] Arh. St. Cluj, corn. Turda, nr. 514.
[111] „Tortenelmi Tar", 1908, p. 464.
[112] Mike, *Horavilăg,* p. 153.

Comitetele, nobilimea, domeniile fiscale nu contenesc a se alarma sine, a alarma autorităţile superioare de mărimea primejdiei, a cere itor militar. Dar mărturisesc şi acţiunea proprie a nobilimii.

Viceeomitele Ladislau Balo în 14 noiembrie adţresîndu-se Guvernue grăbit să judece pe cei 139 prinşi la Trăscău şi aduşi la Aiud, în a aceluiaşi decret de urmărire a lui Salis şi a emisarilor săi, poifcridreptului staterial sau altei proceduri criminale în uz pînă acum. cum da prăzi au fost găsiţi cu muieri şi copii împreună, se vede şi mţia lor de emigrare (aşa suna decretul de urmărire a lui Salis). Cum fost prinşi *în facto delicii,* trebuie loviţi *brevissimo,* cu proces su-:\ Cere îngăduinţa de a le aplica procesul statarial, oare prevede juarea în termen de 24 de ore de la prindere. E nevoie cu atît mai tt de aceasta, cu cît prădătorii captivi zi de zi se grămădesc, reţinînd >bosind miliţia şi cu prinderea şi cu căutarea de loc sigur. Ba dacă • elibera, ţăranii şi-ar vărsa îndoit veninul asupra inocentului neam urese şi cu deosebire asupra nobilimii.

Cum în 12 i s^a relatat că tîlharii au tăbărî t în mare număr în pale din jurul Gălzii de Jos cu gîndul de a invada castelul comitesuprem, a plecat într-acolo luînd ou sine 6 nobili. Acolo însă nu i-a găsit, a aflat că au încheiat pace pe 8 zile prin vicecolonelul Schultz. rid de omorirea în aceeaşi zi a lui Nicolae Biro, s-ia îndreptat spre ic, de acolo cu locotenentul Bernad şi 15 soldaţi în Cetea, unde a t casa Sziotyori devastată din temelii şi pe soţia sa ou trei răni rtă. întorşi la Benic şi apoi la Galda de Sus au aflat că tîlharii s-au -s la Ponor şi Rîmeţ. N-au mai găsit decât 8 în pădure, din oare -pe *m.* împuşcat pe 3 i-au prins. La întoarcere, în hotarul Ighiului au un stegar ou 15 soldaţi în observaţia mişcărilor prădătorilor. Cum şi juzii şi juraţii s-au alăturat, în ciuda legii, prădătorilor, soite că pentru restabilirea liniştii publice drept exemplu şi spre tăia şi a altora în satele răsculate juzii cu şase juraţi să fie traşi apă, ca atunci cînd prădătorii ar vrea să invadeze şi alte sate, locui-avînd în faţa ochilor acest exemplu, să nu li se alăture, ci după itul legii dînd semn cu tragerea clopotelor să se adune şi cu toată •ea să le reziste. Altfel toate dispoziţiile cad fără putere. Şaibele re s-au întâmplat daune, fie neglijînd paza, fie asociindu-se la pradă, : silite la despăgubire. Socoteşte necesar să i se dea lui Ştefan Szo-50 de husari şi 50 de infanterişti ou care să meargă în domeniul de rl Zlatnei, unde se adăpostesc prădătorii, să-i prindă, căci el din ste pentru nobilime s-a legat să-i scoată, să-i prindă, îmbrăcînd voie şi haine ţărăneşti, şi din casele lor. Căci s-a observat că cu le româneşti la puţin s-a ajuns[113].

Icecomitele Albei, Paul Boer, în scrisarea sa din 14 noiembrie aică fratelui său că în comitet s-^a dat poruncă pentru „insurecţie", i sînt aşteptaţi azi să se adune pe lunca Ciumbrudului. El e che-

[3] Guv. Trans., 1784, nr. 10 727.

mait să fie comandantul unei unităţi. Nu crede ca răsculaţii să treacă]y[uneşul, căci (ei, nobilii) vreau să ridice cordon împotriva lor[114].

Nobilimea adunată în Aiud pentru apărarea sa, în frunte cu vice-oomitele Ladislau Balo, în 15 noiembrie solicită iarăşi Guvernul. Cere şi ea aprobarea trimiterii lui Ştefan Szolyori (cel devastat în Cetea) în urmărirea răsculaţilor în Munţi ou 50 de soldaţi călări şi 50 pedeştri. ^ceasta pentru că nobilimea nu crede că se poate spera liniştirea plebei dacă nu sînt prinşi numaidecât conducătorii plebei răsculate. Dacă nu sînt prinşi, se teme că venind primăvara ea să nu se ridice cu şi mai mare putere. în urma păcii de opt zile răsculaţii s-au retras în Ponor şi Rîmeţ, de unde ar putea izbucni din nou ia expirare, cu gîndul de a invada tot principatul. Ceea ce confirmă şi relatarea căpitanului de husari, Gabriel Hertelendi, făcută colonelului Hellebrant şi comunicată şi nobilimii adunate, după oare satele Ponor, Rîmeţ, Cîmpeni şi Sălciua au conspirat să invadeze Aiudul. Să aprobe trecerea, în ziua de mîine a captivilor din Aiud pentru siguranţă în Alba Iulia. Saltele de peste Mureş aşteaptă şi ele *avidissime* poporul răsculat, cu siguranţă se vor asocia şi ele. Ceea ce confirmă şi relatările mai multor juzi ai nobililor, cum e şi a lui Samuil Fogarasi. Cer aprobarea proiectului lui Ştefan Szotyori. Nobilimea nu poete avea încredere în pacea convenită cu colonelul Schultz. Dovadă uciderea lui Nioolae Biro din Benic şi devastările din Geoagiu şi Cetea. Şi-apoi asemenea paotuiri se încheie între beligeranţi, nu în cazul răscoalei iobagilor împotriva domnilor lor pămînteşti. Guvernul în 18 comunică acestea lui Mihail Brukenthal, cu îndrumarea să procedeze la restabilirea liniştii publice în înţelegere cu generalul Pfefferkorn[115].

Acelaşi vicecomite comunică, în 17 noiembrie, contelui Csăky, precum şi comitetului Sătmar şi desigur şi altor comitate, planul de acţiune conceput de nobilimea din Alba. Răsculaţii s-au retras spre munte, dar ou aceasta nu se poate spera liniştea. Mîine şi nobilimea Albei pleacă împotriva lor — scrie el. Planul e ca întăriţi ou nobilimea comitatului Tîrnava unit ou scaunul Mureşului, oare <a şi venit pînă la Iernut, şi ajutaţi de două esoadroane din regimentul de Toscana, să meargă împotriva lor din faţă. Nobilimea Hunedoarei şi Zarandului a fost solicitată azi, să ţină o latură, el contele Csâky să ţină cealaltă. Nobilimea comitatului Bihor să ia poziţie în spatele oastei ţărăneşti, ca strânsă din această parte să nu poată fugi peste munţii Bihorului. Căci dacă nobilimea merge împotriva lor din faţă şi din laturi, şi în spate nu se găseşte nici o forţă armată, e cert vor lua-o într-acolo şi toată strădania şi osteneala ar fi zadarnică. Invită nobilimea comitatului Cluj să colaboreze, să întărească paza trecătorilor peste ape fie cu armată, fie cu nobilime, pe oamenii fără paşaport să-i prindă numaidecît, podurile umblătoare să le ţină sub lacăt de seara pînă dimineaţa, noaptea să nu lase absolut pe nimeni să treacă. Comitatul Alba toate acestea le-a făcut, trecătorile le-a întărit ou miliţie, pentru corespondenţă a instituit din nobilimea ridicată

[114] Mike, *Az Olăhokrol,* p. 29—30.

[115] Guv. Trans. nr. 10728—1784. Şi copii B. Torok.

-dietri călăreţi. A pus pichete pe margini spre Tîrnava şi Cluj. Cere să nă şi dînsul de la Deoea înoepînd pînă unde crede[116].

în acelaşi sens serie nobilimea comitatului Alba la 18 noiembrie şi nitatului Tîrnava, răspunzînd la o scrisoare a comitetului din 16, ,pre acelaşi plan de -a merge împreună împotriva răsculaţilor. N-au iit boţi nobilii şi nici domeniile din comitat nu sîn't toate nobiliare, île simt fiscale, altele episcopale, altele ale magnaţilor. Din cele epis->ale niciun ajutor, dregătorii mai credincioşi ai magnaţilor au rămas moşii, alţii uitîndu-şi datoria s-au refugiat în oraşe[117].

O altă scrisoare a aceleiaşi nobiiimi din aceeaşi zi, răspunzînd la o isoare din 17 noiembrie, completează.

A înţeles că şi nobilimea de acolo s-a strîns spre apărare şi ajutor, «tind necesară mai ales întărirea locuirilor de 'trecere, de la Sîncrai ă la Cistei trecătorile sînt întărite cu miliţie, iar pentru corespon-ţă au fost rînduiţi curieri. Răsculaţii acum sînt adunaţi în jurul Po-ului şi Rîmeţului, de unde aşteaptă numai plecarea miliţiei sau în-rcerea nobilimii acasă ca să o atace şi să-i prade averile. Nobilii eo-atului, ajutaţi de două escadroane din regimentul Leopold de Toscana, hotărît să meargă asupra lor. Nu neagă că numărul în oaire s-au strîns ilii e mic. Aceasta însă din cauza că partea de dincoace de apă constă :ape toată din domenii fiscale şi episcopale. E nevoie deci de unire artelor comitatelor. Să le vină şi comitatul Tîrnava în ajutor, cel n cu vreo 100[117a].

Vicecomitele se îngriji ca planul să fie comunicat comitatelor inte-te. îl aduc la cunoştinţa pînă şi a comitatului Sătmar. 11 comunica rimîndu-şi bucuria pentru ridicarea nobilimii comitatului Cluj sub anda comitelui suprem şi că ea a venit pînă la Iară să pună stavilă *nirii nelegiuite a oastei ţărăneşti setoasă de sînge spre nimicirea entei nobiiimi"[118].

In acelaşi sens îi scrie comitatului Tîrnava şi vicecomitele Alexe itpâli. îşi exprimă bucuria că spre apărarea nevinovatului sînge no-r a ridicat pe vrednicii domni şi •.nobili al comitatului. E într-adevăr 3 nevoie de ajutor acum pentru apărarea domeniilor fiscale şi epis-)le de aici, nobilimea comitetului fiind puţină. Aşa cum s^au adresat istei nobilimii din Iernuit. Detaşanuentele sînt la locul lor peste tot. .unile sînt Aiud, Cisteiul de Mureş, Noşlaic, Decea, Ouci, Iernut. e tot sînt aşezaţi nobilii comitatului călări şi bine echipaţi. Pentru area oraşului Aiud şi nevoile administraţiei comitatului a fost lăsat zentpâli. Comitatul a luat legătura şi ou contele Csâky şi prin el cu tatul Bihor. S-au adresat şi comitatului Hunedoara, despre a cărei time nu se îndoiesc că va pleca fără întîrziere asupra acelei oşti işe şi pustiitoare[119].

---

[116] Hurmuzaki, XV/2, p. 1784—1766. O copie şi în Arh. Istorică, fondul Bânffy.

[117] Arh. St. Tg. Mureş, Se. Mureş, Doc. răsc. Horea.

[117a] Aiud, 18 nov. 1784, Tr. Popa, *Documente,* p. 90—91.

[118] Arh. St. Cluj, corn. Sătmar, 1784, nov. 17. ■ Tr. Popa, *Documente,* p. 84—85.

Baronul Simion Kemeny, oare se află ou Tabla corniitaitulud la Alba Iulia, cere în 20 noiembrie guvernatorului îngăduința să poată răraîne pe timpul itnjirbusrăriloir acolo. Ou oeea ce se declară de acord și Guvernul în răspunsul său din 25 noiembrie (expediat în 28). Socotește și el că e necesar să rămînă pentru cercetarea mulțimii de captivi din cetate. A intervenit pentru această îngăduință și la Prefeatuira Armelor[120].

VioecomMele Balo, scriind acum din Ighiu la 21 noiembrie, se arată nerăbdător să meargă asupra răsculaților. Cu cei vreo 50 de nobili înarmați, aitașîndiu-se și căpitanul din regimentul de Toscana cu cei 25 de husari, ar fi plecat în Munți să „gonească de moarte tîlhărimea furioasă și siangvinară", dar cu amar în suflet trebuie să vadă că „husărimea ungurească bună la inimă cu toată bucuria ar zbura spre stingerea acelei tîlhărimi setoasă de sîngele nostru", dar ordinul Comandamentului a oprit-o să meargă. Comitetul să se gîndească doar că „țărănimea sălbatică nicicînd n-a putut și nici nu poate fi diriguită fără firmă puternică". Cei mai bine de 100 prinși ar trebui să fie pedepsiți după legile patriei, care amenință ou moartea și pe cel oare fură doar preț de 'trei florini. Unde s-au făcut pagube, pentru că sătenii nu s-au ridicat împotriva, ci au prădat împreună cu ei, juzii cu încă șase lîngă ei să fie trași în țeapă[121].

Același scriind în 24 noiembrie comitelui se gîndea că cele 8 „țuguri" (plutoane) ale divizionului oare 'trece dincoace de Mureș să fie repartizate unul câte unul în Șard, Ighiu, Buoerdea Vinoasă, Oricău, Galda de Jos, Stremț, Gîrbova Ungurească și Aiudui de Sus. Așa toată partea de pe sub Munți va fi sitrăjuiLtă. Drept grajduri pentru cai a socotit să pregătească peste tot șurile, nu se poate face la repezeală altceva. De la oei din isoaunul Mureș a primit răspuns că pînă cînd nu sosesc aoolo grănicerii din Ciuc, nu pot da ajutor nobiliar[122].

Și cîte fantezii nu pot circula în asemenea nesiguranță. Cineva din comitatul Alba, scriind fratelui său, știe că în comitatul Hunedoarei nobilimea ridicată se străduiește să-i alunge. Abrudul cu deosebire l-au pustiit, au luat banii ascunși de cetățeni în biserică, după spuse erau cel puțin de o găleată. Lui Sigismund Torotzkai i-au făcut pagube de cel puțin 30 de mii. Pe un locotenent colonel umblînd, cu încă vreo cîțiva, în părțile Gălzii, l-au înconjurat vreo două mii de hoți. Strîmtorat, ca să-și poată ține viața, le-a zis: Prieteni dați-mi pace, căci eu numai de aceea am venit ca să aflu ce vreți și ce doriți și eu toate vi le obțin. La ceea ce ei au zis că-1 lasă dacă le făgăduiește: 1) să aibă libertatea să nu mai slujească nici un domn; 2) pentru faptele lor să nu fie supărați; 3) să le dea pe mînă pe cornițele suprem, pe Paul Boer, pe Ladislau Balo, cu un cuvînt pe dregătorii mari, ca să-i omoare cum le place lor. Așa, numai făgăduindu-le acestea a putut scăpa din mîinile lor. Despre patenta în românește știe că în ea împăratul le făgăduiește tuturor iertare dacă se liniștesc și plătesc pagubele, iar dacă nu, pe toți îi trece prin sabie, nici un român nu mai lase în Ardeal. La Trăscău Salis era acolo, tare galonat, era într-o casă cu mai

[120] Copii B. Torok, nr. 10957—1784.
[121] Caietele, XVI, f. 9—11.
[122] Arh. St. Cluj, fond Kemeny (Aici după copia B. Torok din Arh. Istorică).

mulţi. Un husar, fiind noapte, a intrat în casă, dar îndată ce a intrat au stins numaidecît luminarea şi Salis a fugit. Acesta e căpitanul lor suprem, altfel baron muscălesc. Pe el l-au mai prins odată în Abrud, cu încă treizeci, dar au năvălit apoi asupra oraşului 300 şi l-au eliberat^.

Dar apoi de Horea.

Cum personal nobilimii îi era necunoscut, îl putea imagina cit mai >zitor, în ura, în furia sa îl putea încărca cu toate ticăloşiile ima-

Pînă unde putea să meargă acest libertinaj, să citǎm o asemenea descriere, extremă, a persoanei şi vieţii lui. Acest Horea a fost mai întîi protopop în Tîrgu Mureş, de unde pentru multele lui ticăloşii a fost trimis preot în Iernut. Nici aci n-a fost mai prejos, tot ce i-au văzut ochii, dacă numai a putut, mîna n-a lăsat, bătea, strica totul. Mai ales pe schizmatici îi persecuta (!) S-a căsătorit din nou, căci s-a întîmplat între timp să-i moară prima soţie, prin ceea ce un popă român obişnuit cade din popie. A luat din Cîmpeni o hoaţă, la fel cu el. Căzînd din popie s-a dus să locuiască în Cîmpeni, unde şi-a continuat meseria lăudabil după socoteala românilor, căci a fost mare hoţ, bun ucigaş, şi nu mai puţin stricător al poruncilor împărăteşti, ceea ce e virtute la români. S-a văzut mai ales acum cîţiva ani cînd a spart buţile arendaşilor împreună cu alţii. Şi aci el a fost capul, el s-a opus deschis şi dijmei oilor, ticăloşie pentru care împreună cu alţii a fost condamnat la moarte. Mai mulţi din tovarăşii lui au căzut. El şi din asta a avut un folos, căci adunînd o sumă mai mare de la morari ca să meargă la Viena, a plecat din ţară şi pînă cînd a gătat banii a colindat şi apoi iarăşi s-a întors, şi a doua, şi a treia oară, pînă cînd la Mesteacăn a pornit pe români cu porunca falsă, născocită, a împăratuluii24. şi asemenea imagini circulau, firește, cu predilecţie printre cei mai puţin ştiutori, biciuindu-le pornirea.

Comitatul Hunedoara la rîndul său scrie prin primvioeeomitele Alexe a tezaurarului, contelui Carol Teleki, despre măsurile de luat în parte. Răsculaţii corespondează într-una prin preoţii şi diecii lor cu n ţinutul Zlatnei spre ştergerea de pe faţa pămîntului a neamului •esc — scrie el. Miliţia irîndudită pînă acum abia e de ajuns penguranţa ■oraşului. Ar fi nevoie de încă pe atâta ca să le ţină calea ?e Zlatna, să fie strînşi mai tare pe văile Căianului şi Geoagiului. relatarea vicecomitelui Ştefan Hollaki, din comitetul Arad s-au împotriva răsculaţilor două companii, dintre care una a ajuns la igiu. Ar fi bine să poată fi strînşi şi din această parte. Deci să se ică pe atâta miliţie secuiască pentru a coopera cu (armata de aici :ea din comitatul Arad[125].

obilii din comăitatul Hunedoarei refugiaţi la Sibiu solicită ajutorul nului pentru salvarea a ceea ce a rămas din griul şi porumbul ăpat de foc şi pradă, şi care acum îl treieră şi îl împart ţăranii

---

Copie nedatată, nesemnată, J. Kemeny, *Collectio manuscriptorum,* tom. *ora 1784,* p. **83—89.** Arh. Istorică, Ms. miscelaneu, p. 60. Deva, 19 nov. **Arh. Istorică,** Miscellanea.

între ei, căci dacă var fi lipsiţi de ele ei trebuie să moară de foame. TI roagă de asemenea să intervină la comitatele Bihor, Arad şi Torontel, ca şi l[a] magistratul Seghedimului să nu îngăduie nobililor locuitori în oraşele, tîrgurile şi satele lor să cumpere de la vreun român lucruri preţioase, de aur, argint, cositor, veşminte de mătasă, de in, ci pe vânzător ^ă-1 prindă, să-1 silească să mărturisească de la ce domn le-a luiat, ca să i se poată restitui[126].

Răspunzînd scrisorii vicecancelarului Gheorghe Bânffy din 13 noiembrie, corniţele comitatului acuză grav. Turbarea răsculaţilor români nu e încă redusă la linişte. De cînd a început în cercul Zarandului, 77 de persoane maghiare au ucis, pe fiecare cu o cruzime de neînchipuit. Tot aşa a bântuit şi pe Mureş, în Arad, Alba. Pînă la Trăscău au devastat curţile, pe multe le-au ars şi nu contenesc nici acum să se laude că neamul unguresc o să-1 şteargă cu totul, după care vreau să şteargă şi -alte neamuri în Ardeal. La pradă stirîngeau ustensilele de fier mai curind decît aurul şi argintul, acum din acelea îşi fac instrumente de război. Fapte ou care au arătat deschis că nu din credinţă faţă de împărat au vru't armele, doar de miliţie fug mutilîndu-şi corpul, ci să-şi execute planul de mult urzit şi pus în mişcare de popii lor. Nici nu slujba domnească a fost cauza, Horea e doar iobag al ţinutului Zlatnei, ca şi căpitanii lui, acest loc trebuie exemplar pedepsit. Sînt bucuroşi de măsurile pe oare le-a luat, să roage şi de acum încolo pe împărat să nu cruţe nici o asprime pentru înfrînairea acestui blestemat şi necredincios neam românesc. Căci dacă nu e pedepsit acum exemplar, nu va întârzia să tulbure împărăţia maiestăţii sale[127].

In 26 noiembrie 1784 comitatul încredinţează protopopului neunit al Hunedoarei, Petru Popovici, publicarea patentelor şi liniştirea plebei româneşti[128].

Adiresîndu-se comitatului Bihor în 25 noiembrie, comitetul e îngrijat şi el de vînzarea de către răsculaţi a lucrurilor prădate. Ţăranii răsculaţi au dus din curţile nobiliare scumpetucri, cai, vite, pe care ie vînd la graniţe, mai ales evreilor, li cere ca pe vânzătorii de astfel de mărfuri suspecte, preţioase, haine, vite şi cai, ou lucrurile împreună să-i prindă, notificând ce au dus. Să oprească aurarii de a cumpăna lucruri de argint sau de aur de la oameni suspecţi, dacă au vreun semn să fie sechestrate şi redate proprietarilor lor[129].

Andrei Rosenfeld, corniţele suprem al comitatului Sibiu e activ şi el. Veni şi el la Sebeş, anchetă pe cei prinşi pentru prăzile din Cioara, răspândi şi el prin preoţi o publicaţie, pe care a pus să fie tradusă în românește. A chemat la sine oameni din fiecare sat, la care personal le-a arătat groaznica greşeală în care s-au lăsat tîrîţi de vorbele mincinoase ale lotrilor, i-a îndemnat la linişte şi la pace şi la restituirea prăzilor, asigurîndu-i că cei oare vor face aceasta de bună voie şi se vor ţine pe viitor departe de orice rele, care se vor purta liniştit în saitele lor şi nu

---

[126] Guv. Trans., 1784, nr. 10733.
[127] Arh. St. Deva, Soc. de istorie, dos. **6/1784.**
[128] ***Ibidem,*** 4/1784.
[129] Hurmuzaki, XV/2, p. 1768—1769.

'©r îndepărta de acolo fără învoirea iautarităţilor locului, vor fi tira-
icu toată blîndeţea posibilă. Cei oare vor face dimpotrivă, vor fi pe-
;iţi cu cea mai mare asprime. A aflat că atît cei din Cioara şi Tărtă-
cît şi cei din Săscior în urma ordinelor date au readus vitele risi-
au' îngrădit şi pus în siguranţă clăile de fîn, bucatele rămase ale
nului lor. Cei din Săsciori care erau pe punctul de a împărţi între
rinele de vamă de la mori, latît ale lui Bartsay cit şi ale magistra-
din Sebeş au renunţat, repunînd în funcţie pe morarii dinainte.
ru mai multă siguranţă a luat 'totuşi măsurile necesare: peste tot
jirile de pază să fie dublate ziua şi noaptea şi mai ales în satele
iti seara în fiecare casă să fie aduse cîteva găleţi de apă, iar unel-
de stins focul să fie permanent pregătite. Toţi dare au puşti să se
vizioneze cu pulbere şi cu plumb, oa la orice întâmplare să se poată
a înarmaţi într-iun loc numit[130].

E în mişcare şi nobilimea din comitatul Tîmiava unit ou scaunul
:ş. Comitatul ia măsurile de prevedere împreună cu Tabla re-
;ă, oare îşi avea şi ©a sediul în Tîrgu Mureş. Se constitui o „comi-
nixtă delegată pentru combaterea răscoalei", în fruntea căreia fu
preşedintele Tablei Regeşti Nicotee Miko, şi se hotărî şi aci ridicarea
imii. Prima >oeaită nobiliara trecută în revistă fu a scaunului Mureş.
>dii ale taberei nobiliare fură indicate Bând, Iernut şi Găneşti. In
a de la Găneşti, la 16 noiembrie s-eiu numărat 122 de călăreţi şi
itri. Comandanţi ai cetei nobiliare de aici fură numiţi conţii Ladislau
en şi Ladislau Tholdatlagi, căpitan contele Flarkas Tholdaliagi. Urmau
ca subalterni un locotenent, doi sublocotenenţi, un adjutant, doi
nieri şi nouă căprari comandînd cete între 11—20 de nobili. Vice-
ele Ladislau Miske trebuia să adune nobilii în Petrisat cu misiunea
păzi hotarul de sud-vest al comitatului, patnulînd de la Petrisat pînă
.nade. O grupă de 15 nobili fu trimisă în Sînmiolăuş şi Veseuş,
încartiruiţi în curţi nobiliare, trebuiau să supravegheze mişcările
lor de acolo şi de prin împrejurimi. Fuiră chemaţi în tabără şi cei
;-au refugiat în oraşe sub ameninţarea cu pedeapsa de a nu mai
nişi să ocupe funcţii publice în comitat, chiar dacă le-ar merita.
otărît şi modalitatea aprovizionării nobilimii insurgente, oare să
:ă prin contribuţia magnaţilor şi nobililor, nobilimea mai săracă
id gratuit nutreţ şi carne. S-a dispus şi trimiterea de iscoade care
2 răsculaţii în ce număr sînt, de ce neam, ce arme au, unde s-au
, ce intenţii au şi unde vor să-şi continue prăzile. în 18 noiembrie
.dementul hotărăşte să fie mobilizaţi şi reprezentanţii comunită-
bere săseşti[131].

in 'tabăra de la Găneşti nobilimea face apel şi ia cea 'refugiată în
ă ia armele. Nobilimea comitatului Tîroava, ou puţine lipsuri,
rme. Cu durere în inimă văd însă că ei, oare ou deosebire sperau
lipsesc din oastea lor. Amintindu-le datoria nobiliară, îi cheamă
oare pot purta arma să vină fără înitîrziere spre apărarea patriei

Guv. Trans., 1784, nr. 10803.
Ranca, *op. cit.,* p. 118—121.

si neamului. Cei care nu vin deloc nu vor înconjura pedeapsa marc&lă, ei nu-l vor mai recunoaşte de nobil adevărat şi—l vor pomeni cum merită în adunările nobiliare[132].

Contele Nioolae Miko cere din Tîrgu Mureş ajutor militar sub cuvînitul că aci sînt 'arhivele Fiscului regal, Tablei regeşti, eomiitta'tului Tîrniava >cu scaunul Mureş, -arhiva magistratului, acte din tot principatul, casa regească a comitentului, personalul Tablei regeşti, comitatului, magistratului, mulţii magnaţi şi nobili refugiaţi aci. Aceştia toţi oer ajutor împotriva pericolului ■românesc. Se tem mai aleş de satele din jurul Gurghi'U'kri, Iedului. Cere miliţie suficientă şi tunuri[133].

Printre nobilimea refugiată în Tîrgu Mureş — după cum serie contele Alexandru Dethlen comitatului Odorhei la 16 noiembrie — se auzea că în fruntea răsculaţilor sînt un fost ofiţer demis cu numele Salis, şi unul numit Orha, un popă român de rea faimă şi înainte. Se ştia -că răsculaţii s-au conjurat împotriva nobilimii şi întregii ungurimi, aşa fel ca pe toţi să-i şteargă şi să-i puistiiască dacă se poate, conducătorul încredinţîndu-i că Ardealul fiind şi mai demult al lor, să-l facă al lor.

La ceea ce comitatul Odorhei răspunde că şi ei au rînduit ea toţi nobilii, armaliştii, alegînd şi din secuii contribuabili din scaune, să se ridice la arme, cine are cal cu calul, cine n^are pedestru, ca numaidecît să poată pleca cînd şi unde va cere nevoia[134].

Dar iată şi alte amănunte.

Preşedintele Tablei regeşti din Tîrgu Mureş cu data de 18 noiembrie cheamă la ridicare şi nobilimea comitatului Odorhei. Alarmat de arderile, prăzile neamului românesc ţărănesc, de intenţiile lui de a nimici ou totul nobilimea şi întreg neamul ungureşte, comitatul Tîrnavei a luat toate măsurile de apărare, toartă nobilimea şi domnimea s-<a ridicat şi a ieşit la marginea comitatului să împiedice lăţirea focului şi să poaită veghea mai bine la menţinerea sîngelui şi iubitului lor neam. Cheamă şi comitatul Odorhei să ridice la armie toată nobilimea, să ţină oameni înarmaţi sat de sat pînă la ale scaunului Mureş şi pînă la marginea comitatului. La Dumitreni să rînduiască pentru pază 40 de nobili, care să fie întru toate în înţelegere ou comandantal nobilimii din comitatul Tîrnavei, aflător în Căneşti, contele Ladislau Bethlen. Cealaltă nobilime să stea gata aşa fel ca ori de eîte ori e nevoie să poată fi chemată imediat, ca ea cu o inimă şi cu o putere să poată merge în ajutorul patriei şi neamului în extrema lor nenorocire[135].

Răspunzînd în 23 noiembrie, comitatul Odorhei a înţeles „turbarea josnicei ţărănimi", scopul ei de a stîrpi din rădăcini nobilimea, neamul unguresc şi secuiesc. Văzînd că numai în Dumnezeu le mai stă nădejdea, că ei singuri trebuie să se apere de cetele turbate setoase de sîngele lor, fac şi ei totul, stau gata ca aricind şi oriunde va fi nevoie să poată pleca nu numai ou semenii lor, d şi cu toţi armaliştii şi -cu secuii ocmitri-

---

[132] Arh. St. Tg. Mureş, Doc. răsc. Horea, nr. 12. [138]
Guv. Trans., 1784,'nr. 10807.
[134] Arh. St. Cluj, Separate.
[135] Arh. St. Cluj, corn. Odorhei, pachet 122, nr. 94.

abili aleşi din cei mai vintoşi. Au rinduit dinainte nobili înarmaţi în unitreni, unde iobăgimea a îndrăznit în anul trecut să se răzvrătească potriva domnilor pămînteşti. Au trimis şi spre scaunul Mureş, pot nunica cu ei la orice oră. După cum sînt în înţelegere şi cu cei din cotatul Tîrnavei, gata să sară în ajutor oriunde via fi nevoie. Au scris comitatului Trei Scaune să ia măsuri la fel. Sînt gata — încheie paj_c — ca spre apărarea iubitului lor neam unguresc şi secuiesc să le ia în ajutor până la ultima picătură de sânge[136].

In Trei Scaune erou ridicaţi secuii din regimentul secuiesc de gra-ă pedestru. Viceoomitele în 22 anunţa comitatului Odorhei sosirea J38 de soldaţi, trebuind să se îngrijească de repartiţia, de hrana lor. în 23 noiembrie comitatul comunica Guvernului ridicarea. Izbucnind coala lui Horea, potrivit legilor patriei, după revizia *(lustra)* prealaă, s-au ridicat şi ei spre apărarea ei[137]. în aceeaşi zi contele Nemeş ie din Hoghig guvernatorului. A citit cu bucurie din scrisoarea lui că coala ţărănească a luat sfîrşit, dar cu ce dezamăgire a primit- azi ipte la orele trei ştirile îngrozitoare de la comitetul său. Din toate •ţile se anunţă pericol. Ce e de făcut? Şi nobilimea, şi armata îl iză pe el, guvernatorul, s-^a pornit o puternică mişcare împotriva lui îi scrie contele. într-o scrisoare din Sibiu a citit vestea senzaţională nobilimea ar wea să facă un război naţional şi religios, la care cheaşi pe secui. Se zvoneşte că soldaţii au ordin să 'tragă numai cu cartuşe be asupra rebelilor, iar această dispoziţie ar veni de la el, guvernau'l. Schultz este un intrigant. Armata tare ar vrea să arunce acum via supra Guvernului afirmând că totul s-a întîmplat din cauza proniei urbariale[138].

în 24 noiembrie comitatul Odorhei irăspunzînd comitatului Trei Sca-: îl anunţă că şi ei au chemat nobilimea pentru instrucţie. Dar, pru-ţi, 'au scris şi Guvernului să ordone insurecţie personală. Comitatul i tare se teme că nu va fi îngăduită[139]. Sînt gate, înarmaţi nobilii şi arcurile Sepsi, Kezdi, — nici gînd să se teamă, aşteaptă numai să fie iinţaţi — anunţă vicecomitele . comitatului la 25 noiembrie din ■ghişi".

Iar la 26 Ştefan Halmâgyi anunţă că nobilimea şi-ta ales comandanţi, Tunte cu contele Ioan Nemeş, şi^a stabilit punctele de pază. A fost tă totuşi acasă cu porunca să se ridice numaidecît la chemare[141]. Guvernul răspunzînd în 18 noiembrie Prefecturii armelor, care a aprobat gîndul vreunei ridicări armate a nobilimii, afirmă că el deoum n-a ordonat insurecţia nobilimii. Dacă totuşi a observat că nonea în unele cercuri a întrecut măsura sau că s-ia gîndit la vreo adu*i* împreună cu dregătorii săi spre apărarea proprie, numaidecît a Timat-o la observarea întocmai a ordinaţiunilor Guvernului. Dar

---

[138] *Ibidem.*
[137] Mike, *Az Oldhokrol,* p. 118.
[138] „Archiv des Vereines", XXXI (1903), p. 742—744.
[139] Arh. St. Cluj, corn. Odorhei, pach. 122, nr. 94.
[140] *Ibidem.*
[m] *Ibidem.*

chiar dacă nobilimea pe unele locuiri îndruma/tă de dregătorii comitatului s-a adunat din nevoia de a-şi apăra viaţa şi bunurile, cerînd-o aceasta iminenţa primejdiei, nu e nici un motiv de îngrijorare: nenumăratele dovezi îi mărturisesc limpede credinţa faţă de principe şi patrie. Că nobilimea în unele locuri s-a ridicat în mai mare număr pentru securitatea sa, a făcut-o desigur de teama exemplelor celor mai triste, pante pentirucă nobilimea de 270 de ani n-a mai fost în aşa pericol al vieţii şi bunurilor sale, parte pentru că din pricina neajunsurilor drumurilor n-a putut apela la ajutorul armatei[142].

Conţii Ladislau Bethlen şi Ladislau Toldalagi relatează din Gănești în ziua de 18: Au sosit cîţiva nobili din Şomfalău, de pe Tîrnava Mică. Au venit şi din cercul Mureş 25. Nu pot descrie bucuria cu oare au primit acest ajutor. Mai cer încă măcar 25. Speră să li *se* primească cererea altfel decît au primito cei din Mediaş. Căci pentru întinderea locului a cărui pază li s-a încredinţat, nobilii oomiitatuiliui nu vor fi de ajuns. E nevoie şi ca corniţele suprem să emită din nou circulare, căci mulţi dintre nobili numai la porunca juzilor nobililor nici nu vreau să se mişte. în Petrisat doar dacă s-au strîns 12. In Daia Ivan Pista iobagul ungur al contelui Paul Bethlen, Popa Duiu jelerul lui Daniel Vass şi Ignat Vonul au zis că dacă Horea cu oamenii lui iar fi în Băgaciu (Tîrnava Mică) snar da cu ei, i-ar conduce asupra domnilor lor şi ei înşişi i-ar măcelări.

Pentru asemenea cazuri ar fi de cerut de la căpitanul din Zagon o căprărie. Ar trebui ca asemenea oameni, a căror rămânere în libertate ar fi evident dăunătoare, să fie prinşi mai bine militari-manu, decît numai ou nobilimea. Căci dacă numai nobilimea ar vrea să-i prindă, ţăranii, ale căror urechi acum sînt pline de tot felul de veşti netrebnice, s-ar ridica toţi şi numai pentru a nu se supune omului nobil. Dar şi pentru că printre ţărani e îndeobşte credinţa că pornirea lor ticăloasă e chiar ou voia împăratului. Dar dacă ar vedea că cu nobilii sînt şi oameni de ai împăratului şi cel mai ignorant şi mai orb ţăran ar vedea că voia împăratului e contrară intenţiilor lor nelegiuite. Comisia comitatului să ceară Guvernului că acei mulţi prinşi să fie executaţi nu numai pe locul delictului, ci să se dea din ei, sub pază militară, şi în satele din acest comitat, căci ar fi mai mare siguranţa dacă execuţia ar îngrozi şi poporul de aici, decît să se aştepte izbucnirea răului pentru a da exemple[143].

Contele Ştefan Tholdalagi relatează împreună cu Ioan Sândor de la podul Lechinţii, în 18 noiembrie, că pe Samuil Nagy l-au detaşat cu 60 de călăreţi la hanul din Dând de lângă drumul ţării şi i-au ordonat să trimită în Căpuş 20—25 de oameni care să paitouleze zilnic pînă la corpul din Iernut. Pe Daniel Szilâgyi l-au încredinţat să paitruieze pînă în Rîciu. Cordonul aci trebuie să se întindă de la Rîciu pînă la Iernut, iar comiitatul Turda să-l continue pînă sub munte. Aşa va fi un cordon continuu de la poalele munţilor pînă la Iernut[144].

[142] Acte vieneze, I, nr. 93.
[143] Gănești, 18 nov. 1784, Tr. Popa, *Documente,* p. 82—84.
»[4] *Ibidem,* p. 87—88.

în aceeaşi zi Ioan Sândor scrie şi din Bând comitelui suprem despre >laşi cordon de posituri de la Rîeiiu pînă la Iernut. Patrulele cinoulă la'ospătăria din Bând spre Şamşud şi Rîciu. Dregătorul contelui Kâlki, Gheorghe Bânyai, anunţă că şi el e gata ou 15 oameni ?ă vină în •viciul lor. Au sosit şi trimişii lor în Dej cu răspunsul. Cei din Dej scris magistratului oraşului Turda. A sosit şi trimisul în Vinţ ou sti despre întâmplările de acolo. Daniel Fabian a fugit cu 24 de ore iintea izbucnirii din Craiva ou lucrurile mai bune şi cu lada de ■ipte[145].

Tot din acest timp trebuie să fie şi o altă relatare a «celor doi conţi nandianţi, icurînd idupă data de 18. Mergînd la Cetatea de Baltă, de la îgători n-aiu auzit nici o ştire neplăcută. Ca să pună frîu poporului sa de rătăcire au convocat pe juzii şi juraţii satelor şi i-au lămurit ipra falsităţii ştirilor ţărăneşti, iparuncindiu-le vigilenţă aspră. Juzii, ■aţii, sătenii să vegheze în jurul satelor şi, dacă în set simt nobili, în ■uî curţilor şi averii lor. Dacă ar cădea vreo primejdie asupra satusau nobilimii din el, locuitorii satului, dacă nu-şi pot dovedi sîrguinţa plină în alungarea răului, vor fi pedepsiţi oa răufăcători. Din Cetatea Baltă s^au dus în Sînmiclăuş şi de acolo iau 'trimis şi după juraţii din seuş. De acolo trimisul le-a adus scrisoarea domnului Gyujto, relad că după cit a înţeles de bună seamă tîlharii vreau să cadă noaptea sau iptea următoare asupra Veseuşului. Au şi trimis numaidecât cîţiva oani acolo. A doua noapte s-a dus şi unul din ei, dar nu s-a întâmplat tiie, nici atunci nici a treia noapte. Ştirea venea numai din vorbele enilor. Şi pentru că judele şi juraţii n-au raportat dregătorilor şi au at să crească zvonurile, a poruncit cîteva lovituri pentru jude şi penprimul junat. Nobilimea adunată au distribuit-o astfel: în Adâmuş dat 8 oameni, în Cetatea de Baltă 7, în Veseuş simt din cei din Iert 7, pe care ei i-au întărit cu îmcă 3. O parte din cei din Petrisat, vreo i-au trecut în Sînmiclăuş. Din cei din Biia 6 i-au lăsat în Petrisat. '. mai sînt şi 6 soldaţi şi un caporal din regimentul Gyuilai. Aşa ei pot 2 sub observaţie locul pînă în Oetoltea de Baltă. Supravegherea o fac din Cetatea de Baltă spre Sînmiclăuş, cei din Veseuş spre Szarazvam, din Sînmiclăuş spre Micăsasa, cei din Biia spre Ciuguzel şi Petri-. Altfel amîndoi cer să fie eliberaţi de slujbă, iar dacă trebuie să mai lînă, să poată sita în Tîrnăveni[148].

Alexandru Gyujto scriind din Veseuş la 19 noiembrie ştie şi el că tîlii în dumineca trecută au trimis scrisoare în Sînmiclăuş oamenii să-i îpte cu vite de tăiat căci vin să prade curţile. De acolo au adus înnţarea în Veseuş, să fie şi aici gata, căci de acolo vor veni aici. Să ă şi aici vite de tăiat. înştiinţarea a citit-o în Cetatea de Baltă ailaltăpreotuil unit, mai spunînd că cine are casă în apropierea curţilor, i ţină acoperişul ud. Vin 3000 sună înştiinţarea. E chemat în ajutor pe nele lui Dumnezeu în Sînmiclăuş, căci mu bagă de seamă cînd pier. îilimea e cu el, după Dumnezeu, el poate să-i ajute, să-i apere[147].

[145] *Ibidem,* p. 86—87.
[146] *Ibidem,* p. 96—100.
[147] Arh. St. Tg. Mureş, Se. Mureş, Doc. răsc. Horea.

Comunicările din Ierniuit, din 19 noiembrie ale taberei de acolo nu sîmt nici ele linâștitoare[148].

Nobilimea însă nici aici nu răspunde impecabil la chemare. Și nici nu se prezintă în condiții prea bune. Prezență, serviciu, arme defectuoase. Insuficientă în fața primejdiei.

Relatarea cenților Dominic și Minai! Teleki, Iosif Lâzar din aceeași zi, din Iernut, nu e nici ea prea încurajatoare. Nobilimea adunată aci nu e de ajuns nici pe o mînă, căci e mai ales cu cei slabi, arme rele, mulți fără arme, sînt puțini cei care să poată face ceva, armele cerute nu vin[149].

Locotenentul Vajda dă relații din Petrisat. El a fost numit comandant al cercului de jos al comitatului. Din pricina puținătății trupei sale n-a putut mărșălui spre Sînmicăluș, cam a fost înțelegerea. La Blaj a stat pentru că nobilimea s-a adunat foarte tîrziu. Acum însă mulțumește lui Dumnezeu că sînt 30, așteaptă pentru a doua zi și pe alții, și-^apoi pleacă ou mica lui trupă spre Sînmiclăuș. Patrularea a făcut-o necontenit cu unii spre Mureș, cu alții spre Burcerdea, iar mai pe urmă spre Grăciunel. E iaci acum și Ștefan Ugron cu mai multă nobilime din Valea Lungă. Oastea dușmană s-a retras spre Mogoș, iar armata regulată și-a așezat itrupele de la Aiud pînă la Sîngeorzul Trăscăului, îi urmărește toate mișcările și i-a barat căile de ieșire. S^a distribuit preoților și se publică și aici patenta în limba română. Oastea răsculaților cînd crește cînd scade, acum ar fi la vreo 5 000, în frunte cu Horea și ou cei doi fii (!) ai săi. Cei uciși sau prinși sînt la vreo 600 și ceva[150].

Secuii scaunului Arieș se ridicaseră și ei, încă de la prădarea Sîngeorzului Trăscăului.

Exemplul cel mai spectaculos pentru ridicarea organizată, pentru „insurecția nobilimii" se dădu din afara teatrului răscoalei. îl dădu contele Ioan Csâki, cornițele comitetului Cluj. După hotărârea din 12 noiembrie a adunării comitatului, în 15 se aflau în Cluj, înarmați și gatta de luptă, 200 de magnați și nobili călare și vreo 50 de nobili pedeștri[151]. In ședința din aceeași zi se prezentă un memoriu al nobilimii comitatului în oare stăruia ea plîngerile ei să fie înaintate de-a dreptul împăratului[152].

Se citi apoi scrisoarea comisarului gubernia! Mihail Bruckenthal, care promitea ajutor militar. O altă scrisoare a comisarului, din 14 noiembrie îndruma comitatul să publice patenta românească de liniștire a țăranilor prin preoții satelor. E vorba de patenta din 11 noiembrie.

Dar numai această ridicare a comitatului, nobilimea adunată nu o socoti suficientă. La propunerea lui Csăki și a mai multor nobili hotărî ridicarea întregii nobilimi împotriva românilor răsculați.

A doua zi apoi contele Csăki puse să se scoată steagurile comitatului și să sune trîmbițele, la oare semn se adunară ou toții în piața Clujului. Contele Csâki veni și el călare, îi luă în) seamă și-apoi procedară la

---

[148] ***Ibidem.*** ?&

[149] *Ibidem.*

[150] 21 nov. Tr. Popa, *Documente,* p. 91—93.

[151] Descrierea tabelei lui Csâki, D. Prodan, *op. cit.,* p. 178, 185.

[152] Arh. St. Cluj, corn. Cluj, *Protocollum* ***politico-oeconomicum 1784,*** p. **82.**

nizarea militară. Călărimea o împărţiră în două escadroane, de cîte ită de călăreţi, în frunte cu cîte un căpitan şi cu gradele militare oo-■unzăitoaire fiecare. în fruntea celor 50 de pedeştri numiră un loco-nt. Comanda generală o încredinţară, firește, contelui Csâki. După rmau în subordine baronul Gheorghe Bânffy cu titlu de vieecoman-;, Paul Matskâsi cu grad de colonel şi-apoi alţi -magnaţi şi nobili ou te -subordonate, pînă la cei opt căprari. în fruntea primului escadron liră căpitan prim pe baronul Adam Radâk, căpitan al doilea pe con-Nicolae Bethlen, în fruntea celui de al doilea escadron căpitan prim jaronul Alexandru Josintzi, căpitan al doilea pe contele Bethlen Far-locotenenit pe baronul Iosif Torotzkai. Numiră şi pe maiştri de în-iruire, care aveau să se îngrijească şi de fînul şi ovăzul necesar. Nu-i un auditor (procuror militar) şi un adjutant. Stabiliră apoi anumite ele militare, pe oare în aceeaşi zi le fixară în scris şi le împărţiră co-danţilor lor, împreună cu listele oamenilor de sub comanda lor. iădu apoi ordin oa pe a doua zi pe ora unu după amiaza să-şi adune *we* oamenii, gata de plecare spre Feneşul Săsesc (Floreşti). în 17 noiembrie apoi se adunară în piaţă în bună ordine militară, tele ieşind în faţa lor călare şi în arme, după ce le mulţumi în scurte nte pentru credinţa cu care i-au executat acest prim ordin, puse să ea semn de plecare. La oare semn cei 250 de nobili porniră pe strada mijloc a oraşului, cu comandantul general în frunte, cu steaguri ăşurate, în sunet de trîmbiţe şi tobe, sub privirile unei mulţimi fără iar, domni, doamne, orăşeni, şi spre seară ajunseră la Feneş, unde se ară la cartierul său rînduit fiecare.

A doua zi, în 18 noiembrie, contele Csâki ţinu sfat cu comandanţii are parte să pornească; căci iscoada lor, Gavrilă Oneţ, aduse vestea «astea lui Horea care a prădat în Trăscău are de gînd să pornească Iară de Jos. Hotărîră astfel ca în aceeaşi seară să se mute în Vlaha .eşul Românesc) şi de acolo să pătrundă în sus spre Iară. Dar oastea se aşezase în Vlaha şi cei mai mulţi se dăduseră la odihnă, că Ga-i Oneţ aduse vestea despre intenţia răsculaţilor de a năvăli la tîrgul Huedin, din 25 noiembrie. La ceea ce comandantul sfătuindu-se .ci noaptea cu ofiţerii înalţi, oastea încă înainte de miezul nopţii se arse la Feneşul Săsesc. La 19 trecu apoi în Căpuşul Mare. Ziua de [1] petrecu acolo, iar în 21 se aşeză în Huedin. Aci ţinând sfat în 22, ătate din esoadronul al doilea cu căpitanul şi sublocotenentul tre-in Mărgău, al doilea căpitan cu 25 de călăreţi în Valcăul Unguresc eni), locotenentul cu 25 de călăreţi în Ciula (Ciuleni), iar cealaltă e a nobilimii rămase în Huedin. Era mare nevoie oa oastea nobili-să cuprindă din vreme aceste sate — socoteşte autorul descrierii, jur angajat de nobilime, respective de contele Csâki pentru a-i eonia faptele de arme — căci fără îndoială nu numai locuitorii din saromâneşti, oare se găsesc multe în acel ţinut, ci chiar şi ungurii, is-i de pofta prăzii, s-ar fi unit bucuros cu dînşii[153].

D. Prodan, *op. cit.,* p. 179—180, 187.

Intenţiile militare ale contelui Csâki şi ale nobilimii sale înarmate erau ca deocamdată să apere ieşirile din Munţi, să împiedice propagarea mişcării spre miazănoapte şi spre Cîmpie şi să sară în ajutor în punctele atacate. Iar după aceea să treacă ia o acţiune ofensivă alături de armată în Munţi[154].

Comitatul nu se opri numai la atît. Potrivit hotărârii luate de a ridica toată nobilimea, luă contact cu comitatele din jur pentru a le informa şi a le propune aceleaşi măsuri de apărare. Scrise comitatului Turda. Pentru a putea opri întinderea răscoalei pe Cîmpie, contele Csâki ceru în 16 noiembrie o centurie de pedeştri şi două esoadroane de călăreţi, iar în 18 noiembrie 100 de călăreţi de la oraşul Cluj, pe oare oraşul să-i trimită în tabăra de la Feneş[155].

Scrise şi comitatelor dinspre nord.

In 16 noiembrie punînd în cunoştinţă comitatul Solnooului de Mijloc cu Crasna şi Chioar de primejdia răscoalei a cărei ţintă e nimicirea nobilimii şi a neamului unguresc, cu măsurile luate pentru stăvilirea ei, cu ridicarea nobilimii comitatului şi a secuilor din scaunul Arieşului, îi cere să ia măsuri asemănătoare[156].

In 18 noiembrie în acelaşi sens se adresează şi comitatului Solnoeul Interior. El, corniţele, cu magnaţii şi nobilii comitatului a ieşit să-i întâmpine pe răsculaţi pe sub munţi, căci dacă ei, nobilii, nu se opun, se poate prevesti dinainte că întreaga ţară e în primejdie. E consternat de eliberarea celor vreo 80 de prinşi de nobilime şi husari (la Trăsoău). „Nu se poarte descrie îngrijorarea oare a cuprins întreg nobilul comitat, căci doar de rezultatul (acţiunii) depinde fericirea sau nefericirea ţării". II roagă pe comite să pună lucrurile la inimă şi cîţi magnaţi şi nobili poate strînge, bine înarmaţi să-i îndrume la Feneş[157].

în aceeaşi zi de 18 noiembrie scrie comitatului Bihor că tâlharii sînt adunaţi spre Cîmpeni şi au plecat de acolo spre munţii Gilăului, spre Mărişel, cu gîndul ca de acolo să năvălească în ţinutul Cătatei. Cum pericolul e şi pentru comitatul Bihor, îi oere colaborarea[158].

La 28 noiembrie cerea comitatului Bihor să interzică vinderea de bucate românilor răsculaţi[159].

Lui Mihail Brukenthal, contele Csâki i se adresează tot pentru ajutor militar.

In 28 noiembrie Csâki îşi comunică acţiunea, în limba maghiară, Guvernului, în termeni grandilocvenţi. Ca un credincios adevărat al regelui său, adevărat fiu aii dulcei sale patrii se arată gata să-şi jertfească viaţa, sîngele, la ceea ce îl obligă sîngele, natura, legea şi jurămîntul făcut, nedînd înapoi de la hortărîrea sa pînă la odihna din urmă. Prin cor-

---

[154] *Ibidem,* p. 56. [153]
Ibidem, p. 55.
[156] I. Lupaş, *Împăratul Iosif II şi răscoala ţăranilor din Transilvania,* în „An. Ac. Rom.", Mem. Secţ. Ist., Seria III, tom. XVI, 1935, p. 285—286.
[157] *Ibidem,* p. 286—287.
[158] Hurmuzaki, XV/2, p. 1766.
[159] Caietele, XXX, f. 16.

ii faias pe răsculaţi caută să-i înfometeze, oa ei înşişi să-şi predea hicătoiii şi să rămînă în pace[160].

Contele Gabriel Haller, în 28 noiembrie îi scrie din Huedin contelui jmund Rarnis în Zalău, că a înţeles de la trimisul său că acolo sînt nişte, dar ei aici toţi sînit în arme, îşi apără soţiile, copiii. Mergînd ucul unde bănuiau că se găsesc răsculaţii nnau găsit nimic, s^au înapoiarăşi la Cluj. Dar au luiat dispoziţii ca răsculaţii numeroşi -din munlîmpenilor să nu poată năvăli încoace. E nevoie ca şi el, Kornis, să î cordon pe sub Meseş, oa nu cumva să scape într-acolo. E cu aitît mare nevoie de aceasta, cu cît dintr^o scrisoare din Ungaria a înţeles 1 jurul Marghitei (!) s-au făcut mari prădăciuni. Despre careva din lie a înţeles că e în Seini. „Pentru Dumnezeu nu-1 lăsa acolo, căci c observăm că poporul de jos, şi fără venirea vreunui timar, îşi i domnii pământeşti"[161].

în 30 noiembrie contele Csâki scriind din tabăra de la Aghireş alar-:ă din nou comitatul Solnocului. Tîlharii, în munţi, mai ales în juielor două Sălciua, în Runc, Ocoliş, Poiana Aiudului, Zlaitna, nu nuse adună în număr mare, dar oastea lor creşte mereu ou alte sate ilate. Oum dinspre Câmpeni vrea să-i strîngă miliţia şi nobilimea itatului Alba, răsculaţii nu pot lua alt 'drum deeît sau spre Iară şi râu, sau prin trecătorile de la Feneş şi Gilău, sau prin ale Valcăului ăcrgăului. E deci nevoie de paza strînsă a acestor fbrecători. Nobilicomitaitului rînduită fiind pentru paaa trecătorii lorii, nu mai *e* ierată şi pentru paza celorlalte. Aşteaptă ajutorul nobilimii de acoroviziile de care are nevoie le găseşte aici cu bani, să-şi anunţe nudinainte numărul. Căci de paza acestor trecători depinde liniştea nu ai a celor două comiitete, ci a întregii ţări. Pentru praful de puşcă lispus în Cluj ca să se găsească suficient oocînd, şi, isub semnătura il'ui, oameniloir săi să se dea pe bani cît se cere[162]. [oan Beothy, vioecomitele oo^mitatului Bihor, răspunde la 30 noiem-îndemnulud oomifcatului Solnoc de a ridica şi nobilimea din Bihor a veni în ajutorul nobilimii din Cluj, că pentru îngăduinţă s-a :at Locotenentei din Buda, căci doar *praeter extremum necessitatis n* nobilimea n<u se poate ridica fără ştirea regelui. Altfel au oon-cu miliţia oa să-i opirească dacă ;ar năvăli în comirbat[163]. Ţăranii se iu într-adevăr, ameninţător, masiv.

Exemplul comitatului Cluj îl urmă de aiproape comitatul Tuaida. ii de organizare a nobilimii, propus de cornițele suprem, baronul vie Kâlnoki, fu primit în ziua de 18 noiembrie. După acesrt plan, ii de aici fură împărţiţi pe plase *(processus)* şi puşi sub comanda omiţilor şi juzilor nobililor. Ca cenitre ide acţiune ale unităţilor se ă^ satele Grebeniş, Şăulea, Iernuţeni, Frata, Milaş, Orosfaia, Com-Sîniacob şi Uifalăul Săsesc. Celor din cercul Dobîca li se fixară

M Guv. Trans., 1784, nr. 11229. Arh. Istorică, Colecţia generală. Lupaş, *op. cit.,* p. 291—293. *Ibidem,* p. 294—295.

sat Feldioara și Duza. Tîrgurilor Sic și Cojocna li se dădură comandanți aparte, ele 'trebuiau să se îngrijească singure de apărare. Districtul Bistriței trebuia să înarmeze și el cîte 10 tineri, din cei mai tari, de fiecare sat și să-i pună sub comanda vicecomitelui Cserenyi. Merinde fiecare era obligat să-și ia pe 8 zile, după oare se va vedea dacă vor mai trebui să-și aducă de acasă sau se vor lua alte dispoziții. Pentru cai rămînea să se aprovizioneze de la țărani, dîndu-le în scris ce au luat. Misiunea pe oare le-o încredința comitatul era să-1 informeze despre orice mișcare a plebei românești din cuprinsul lui, să o înăbușe cu toată puterea dacă undeva ar porni vreuna și să prindă fără cruțare pe ■tulburători[164].

Pentru înfricarea țăranilor comitatul Turda, răstălmăcind desigur patentele, dispuse să se ridice furci și tape în fiecare sat[185]. Și pentru ca să fie mai mare teroarea, comitatul puse pe țărani să le ridice ei singuri. In Berchiș (comitatul Cluj) furcile au fost ridicate chiar la poarta cimitirului uniților. A trebuit să intervină episcopia din Blaj la Guvern ca să fie îndepărtate de acolo[166].

Vicecomdtele Solnocului Interior, Ladislau Szent Păli, comunicând comitelui Solnocului de Mijloc, contelui Sigismund Kornis la 17 noiembrie din Dej ce știe despre răscoala românilor, îi scrie și că acum se dă și în comitatul lui ordinul ca nobilimea după cele petrecute să fie așa fel pregătită ca la nevoie să se poată ridica oricînd spre apărarea sa. Știe că și cornițele a primit acest ordin, dar i-J. comunică doar ca să poată lua dispozițiile cerute de tristele împrejurări de comun acord[167].

Perceptorul regesc Emeric Pelei, scriind comitelui suprem în 20 noiembrie din Ciocman, vorbește de acum de ridicarea nobilimii din toate părțile comitatului. Vicejudele nobililor, Daniel Pataky, răspunzînd în aceeași zi, după scrisoarea vioecoimitelui îi dă ea sigură știrea că răsculații sînt vreo 12—13 mii. îi scrie .si că și dregătorii au poruncă să ridice nobilimea, care să stea gate, ca îndată ce primește poruncă să poată pleca[168].

Scriind la 24 noiembrie din Dej comitelui suprem, Ladislau Szent Păli e bucuros de vestea că nobilimea ridicată din Alba și Hunedoara pînă în 12 ar fi prins, ucis, rănit mai mulți de o mie ■(!). Dar relatările de fiecare zi dovedesc și ele că numărul românimii ridicate împotriva nobilimii crește văzînd cu ochii. Contele Osăki a tras cordon ou nobilimea pe sub Meseș, tăindu-le drumul și stăvilind focul care s-ar putea întinde peste toată partea de răsărit a țării. Trebuie îndemnate și comitatele vecine ale Ungariei să vegheze. „Nimic nu ne îngrozește ca pornirea spre

---

[1S4] D. Prodan, *op. cit.,* p. 56. *După Protocollum politico-oeconomicum 1784,* nov. 18, din arh. com. Turda.

[165] Arh. St. Cluj, Arh. jud. Turda, nr. 200 „Jussu praeterea Gubernii ut seditiosa illa multitudo, novo terrore et metu percellatur, in singulis pagis patibula et pali excitantur" — scrie din Cluj și paterul Constans Mulay paterului Templeny încă la 18 noiembrie. Mike, *Az Olăhokrâl,* Supliment, p. 3—4.

[166] Arh. st. Cluj, com. Turda, *Protocollum politico-oeconomicum 1784,* dec. 20.

[167] Arh. Istorică, fondul Kornis.

[168] *Ibidem*

neriță a țărănimii de printre noi, care așteaptă ou nerăbdare prilejul oaite ne și acopere cu foc numaidecât, dacă nu cumva îi liniștesc pa-ele ieșite în limba românească și ungurească. Se vorbește îndeobște)rice fier găsesc îl adună, ba și clopotele le cară ca să facă arme și liție"[169].

Contele Adam Teleki, cornițele suprem al comitatului Dobîea, în 25 mbrie îi scrie din Dej comitelui Solnocului de Mijloc că contele d a ridicat nobilimea, dar și cea din comitatul său stă gata. Cornițele lea dispoziții juzilor nobililor din comitatul său, după cum le-a dat l la cei din comitatul său ca dacă s-ar isca undeva astfel de tulbu-■ la cerere nobilimea numaidecît să sară în ajutor, ca să o poată *ge* de la prima scânteie[170].

în 25 noiembrie comitatul Solnocul de Mijloc sicrie la rândul său itatului Bihor despre intențiile răsculaților de a năvăli în ținutul iței, și despre măsurile luate. Nobilimea comitatului e gata să inter-*i* prompt, să se ridice și nobilimea comitetelor vecine[171]. Nobilimea se teme să lase fără pază aceste părți, cînd nu e nici un at, iar partea cea mare a poporului de jos e românească, țărănime,

numai trei conducători să aibă nu vor fi mai prejos de cei din ind[172]..

Comitatul Solnoc cere ajutor militar și de la Oradea. Și locotenent nelul, contele Bellegarde, și căpitanul Bryas îi răspund unul în 28, lalt în 30 noiembrie că nu-i pot da[173].

Capelianul paterul Petru scrie din castelul din Benediug, din apro-aa Dejului, contelui în slujba căruia se găsește, la 26 noiembrie, că D sînt pînă acum în pace. Dar e să se teamă mai mult de oamenii apropiere decît de cei din depărtare. Căci și aceștia cu dor îi as-tă. Aici și acum s-a găsit un netrebnic care își striga dorința de a

uni cu tâlharii, care n-ar fi pagubă să fie aspru pedepsit. El a as-i lucrurile de valoare, lăzile eu scripte, armele. Comitatul a trimis î tunuri, căci cu ele în munți ar putea îngrozi poporul, dar el fără mea stăpânului nu le-a dat. Daca- însă măria sa poruncește le dă cu mță și comitatul obligîndu-se să-i apere în caz de nevoie. Contele să ă de la locotenent din soldații din Nireș măcar vreo 10—12, ca dacă întâmpla vreun atac să apere castelul[174].

Comitatul Solnocul Interior e bucuros că împăratul a pus la inimă sie sîngeroase ale hoților furibunzi și ale țărănimii răsculate care stârnit mînia cuvenită și Pau îndemnat să le pună capăt prin saoro-tul ordin din 12 noiembrie, comunicat de Guvern cu data de 21, că î locuditor care s-ar găsi că e în înțelegere sau se însoțește cu prădă-

și cu țăranii răsculați și cu atit mai mult că ar îndemna poporul de

---

[109] *Ibidem.* [170] *Ibidem.* "l
Hurmuzaki, XV/2, p. 1768.
[2] Tășnad, 27 nov. 1784. Contele Ludovic Teleki, baronul Iosif Huszâr și ii Vay către cornițele suprem. Arh. Istorică, fond Kornis. j[173] I. Lupaș, *op. cit.,* p. 290—291. [174] Arh. Istorică, Colecția generală.

jos la răscoală, numaidecât, fără judecată şi fără iertare, după legea militară prin roată, ţeapă şi furci să-şi piardă viaţa[175].

Contele Sigismund Kornis, scriind în 25 noiembrie din Zalău soţiei sale Gristina Gyulai, îi dă veşti încurajatoare despre apărare. In Săplac se găseşte un escadron din regimentul Berlichingen, în Tohat o jumătate de escadron. Locotenent-colonelul G. Belegarde care l-a informat a promis că dacă vor avea nevoie va trimite şi mai multe. A şi cerut să-i trimită în comitat miliţie cîtă poate şi speră că va şi trimite îndată ce va primi scrisoarea. Din comitatele Alba şi Tîrnava vine nobilimea cu oaste în ajutorul contelui Csăki. Şi el, cu ajutorul lui Dumnezeu, cît ce se adună nobilimea, porneşte ou vreo 5—600 de nobili spre Huedin în ajutorul lui. Cu nobilimea care rămîne trage cordon pe sub Meseş şi Rez. Aude că şi nobilimea din comitatul Bihorului e gata de plecare în Transilvania[176].

In schimb soţia sa, scriindu-i din Tăşnad în 26 noiembrie, se arată cu totul descurajată, pradă zvonurilor. Nu găseşte nici o mîngăiere, aude din zi în zi ştiri tot mai rele. E îngrijorată şi de plecarea lui spre Huedin. Pe Dumnezeu îl roagă să nu o lase pe ea şi pe copilul său într-o atît de amarnică stare. Aici tremură de teamă. O scrisoare din Vaja (comitatul Szabolcs) a adus vestea că s-a auzit că şi în jurul Debreţinului ar putea să se ridice împotriva nobilimii vreo 50 de mii (!) de oameni şi că Sailis ar fi fugit trecând prin Debreţin. Dumnezeu ştie dacă ştirile sînt adevărate sau nu, dar acum se poate crede orice rău. Dacă el ou nobilimea pleacă, se tem de ţărănimea din vecinătate. Pe patimile lui Christos îl conjură să-i scrie ce să facă. Poate era mai bine să meargă la Cluj. Şi celor ai familiei Huszâr le pare rău că nu sînt în Cluj. Să-i scrie dacă acolo n-ar fi miai în siguranţă[177].

Corniţele, scriindu-i în 27 noiembrie din Zalău, caută iarăşi să o liniştească, dă mai multe amănunte asupra ştirilor, zvonurilor, măsurilor 'luate. De la Cluj a primit ştirea că românii răsculaţi s-au tras în munţii Gilăului şi s-<a observat că vreau să năvălească în Sălaj. Aci încă e linişte, dar nobilimea se adună. S^a tras cordon pe sub Rez şi Meseş. In Săplac veghează un escadron şi s-au rânduit ştafete pînă la Huedin. Iosif Genesi a fost încredinţat să supravegheze orice mişcare a răsculaţilor, ziua-noaptea să informeze şi asupra celei mai mici mişcări. S-a auzit că Horea ar fi fost prins. S-au hotărât gratificaţii, 300 de galbeni pentru cine prinde pe Horea, 30 pentru ceilalţi, 100 de galbeni pentru cine prinde pe Salis. A venit ordin de a aplica Standrecht-ul, românii rebeli să fie executaţi pe loc. La Huedin sînt 300 de nobili sub comanda lui Gheorghe Bânffy, o altă trupă e la Feneş sub comanda lui Csâki, a treia în altă parte sub a lui Paul Matskâsi. Să nu se mişte din Tăşnad, căci aici toţi îl încredinţează că acolo pot fi în siguranţă şi e aproape şi Careii, care e loc şi mai sigur. Şi trimisul comitatului Sătmar încne-

[175] I. Lupaş, *op. cit.,* p. 287—288.
[176] Arh. Istorică, Colecţia generală.
[177] „A hunyadmegyei tortenelmi es regeszeti târsulat evkonyve", XVIII (1908), p. 89—90.

inţează că în Cărei omul poate fi sigur, căci şi nobilimea acelui comitat iii arme. Despre cei 40 000 care ar fi intrat pe la Turnu Roşu (!) nna iai auzit nici o ştire. Fiind la Tabla comitetului, chiar azi a venit aici icolae Wesselenyi în toată ţinuta, călare, înarmat, ou 18 soldaţi ai săi tarmaţi. N-a venit la adunarea Tablei, se temea să nu fie prins. Au imis la el să-l întrebe ou ce intenţie a venit însoţit de atâţia oameni, i-i comunice ordinul Guvernului pentru prinderea lui şi să l roage să Î supună ordinului împăratului. Dar nu a vrut. A răspuns că a venit ca i meargă asupra românilor răsculaţi împreună cu ceilalţi nobila. Cît întru prinderea lui, acum el nu se predă, ci dueîndu-se acasă va premta în scris cauzele pentru care nu poate împlini acum porunca împăttului. Altfel „aici e lume ouruţească, şi în faţa sălaşului meu fac exerţii în fiecare zi două-trei sute de nobili, oare eu bîite, care cu securi, scare ou ce poate". Ei simt mereu în adunarea Tablei de la 7 dimisaţa pînă la 2—3 ceasuri, mănâncă ceva şi^apoi iarăşi se adună şi pînă 7—8 mereu se sfătuiesc cum să ducă la capăt lucrurile mai bine[178].

în 28 noiembrie Gristina Gyulai îi scrie iarăşi alarmată din Tăşnad. ri tremură de frică, nu se aude decît rău. Se aude că tâlharii intenţio-:ază să vină în Sălaj şi poporul de aici de pe Orasna, încă şi ungurie-a, îi aşteaptă cu bucurie. Farkas Kemeny i-ar fi scris lui Ludovic îleki, că soldaţii îşi umplu puştile în loc de gloanţe şi alice cu ţărîţe. comunică şi alte zvonuri şi mai absurde, care nu lipsesc în corespon-■nţa nobiliară[179].

Contele nu conteneşte să o liniştească. A primit noutăţi din Bene-ug — îi serie în 29 noiembrie tot din Zalău — şi acolo nobilimea stă ta adunată la un loc. Ofiţerul muscălesc a ajuns cu bine în Dej, în aită liniştea. De acolo contele Adam Teleki 1-a trimis, cum 1-a trimis şi de aci la Năsăud. (E vorba de Popeseu). Spre seară a sosit maiorul entkereszti din regimentul Hadik cu cîţiva husari. Vine dinspre Cavia, din Galiţia, şi merge să facă ordine în Transilvania. Dă ca sigur un regiment din Oaşovia a primit şi el ordin să vină în Transilvania, tcă vine şi acesta, şi mai vine şi 'din Oradea miliţie, pot fi în siguranţă la Viena. In Ungaria maiorul spune că e linişte peste tot, doar la fflrgini se tem de românii adunaţi din Transilvania[180]. Nu trebuie să se ii teamă nici de românii adunaţi — îi scrie în 30 noiembrie — nu îi sînt primejdioşi, poporul adunat tare s-a împrăştiat, doar ici colo se îi ţine în munţii Călăţeleior. E aproape cu neputinţă să năvălească :oace, căci comitatul Cluj ou nobilimea le-a tăiat calea pînă în Tohat. * în Tohat păzesc soldaţii lui Siskovits. De la Tohat pînă sub Meseş tras cordon nobilimea comitatului său. O îndeamnă să meargă totuşi Cluj, unde vor sta mai bine. Din Huedin a aflat că fiul lui Horea înecat cu banii prădaţi a vruit să fugă dintre răsculaţi, care observînd u urmărit, l-au prins şi l-au dat pe mina autorităţilor. A şi fost tras ţeapă la Alba Iulia[181]. îndepărtîndu-se de teatrul răscoalei, ştirile se

[178] Mike, *Az Olâhokrol,* p. 323—326, 329—332, 335.
[179] *Ibidem,* p. 339—342.
[180] Arh. Istorică, Colecţia generală.
[181] *Ibidem.*

deformează adesea pînă la nereeunoaştere. E vorba iaci, desigur, de Ursu Uibaru.

Locotenentul primar Cari von Heydendorff, scriind din Bîrgău la 16 noiembrie reţine zvonul că un anumit Foidvâri 'ar fi fost primul oare a răspândit vestea că 18 000 de ţărani, prevăzuţi cu artilerie, s-ar găsi sub conducerea faimosului Salis, adunaţi la Alba lulia[182].

Vioecomiitele Mihaid Katona nu e mulţumit de nobilimea ridicată. Au ridicat nobilimea comitatului, au postat-o pînă în afară de hotarele lui, pînă la poalele munţilor. Dar nobilii cu pacea îndelungă au uitat viteţia înaintaşilor, sînt prea trîndavi ca să se poată pune, fără asistenţă militară, împotriva puterii oare năzuieşte asupra lor. Cu atît mai mult, cu cît poporul ţărănesc în genere o doreşte, o aşteaptă. Cerînd fără rezultat ajutor militar, s-au văzut nevoiţi să apeleze la ajutor militar din Ungaria[183].

Comitatele se alarmează unele pe altele pînă departe, pînă în Sătmar, Maramureş. Acestea alarmează mai departe comitatele Szabolcs, Ugooea, Ung, Bereg, Zemplen ş.a.m.d.

în adunarea sa generală din Cărei, de la 22 noiembrie, comitatul Sătmar consternat de cruzimile barbare ale răsculaţilor, îngrijorat de primejdia nu numai pentru nobilime, ci şi pentru erariul regesc a plebei contribuabile, hotărăşte ridicarea la arme a întregii nobilimii, ba şi a celor de stare plebeie, cei care nu au arme punînd mîna pe orice instrument bun pentru apărare. Adunarea să se facă pe cercuri, cei adunaţi fiind inspectaţi şi conscrişi de vicecomite şi de juzii nobililor, în cercul Băii Mari de viceoomitele Frânase Nagy de Rapolth, în al Crasnei de juzii nobililor Sigismund Szerdahelyi şi Iosif Gâspăr, al Someşului de judele nobililor Ştefan Koltsey, în cercul Nyr de juzii nobililor Mihail Zanathy şi Ladislaiu Irinyi.

Din aceeaşi adunare generală comitatul avertizează şi oraşele Biaia Mare şi Baia Sprie. Răsculaţii avînd intenţia să se îndrepte spire oraşele miniere şi să prade tezaurul regesc, să pună sub paza unui comisar special praful de puşcă, plumbul[184]. Adresîndu-se în aceeaşi zi comitatului Bihor, crede că 13 000 de răsculaţi se gîndesc să atace Baia M>are, isă prade tezaurul şi să ia muniţia, iar o altă aripă, de 8 000, din comitatul Zarand se gîndeşte să năvălească în Bihor. Socoteşte necesar ca şi comitatul Bihor din partea sa să sechestreze pulberea, cremenea şi orice fel de plumb şi să privegheze împreună[185]. Cu data de 17 noiembrie vioecomitele Albei comunicase planul de luptă al nobilimii şi comitatului Sătmar.

De la Cărei, în 22 noiembrie, generalului Tige, aflător în Debreţin, i se solicită măsuri militare. Plebea românească răsculată numără vreo 13 000 de oameni, din care 8 000 au luat-o spre Bihor. Grija e, firește, pentru bunurile din Baia Mare. Să trimită neapărat putere militară spre

---

[182] „Archiv des Vereines", XXV (1894), p. 271.

[183] Scrisoare din Zalău, 29 nov. 1784, Arh. Istorică, fond Bânffy I.

[184] I. Sabău, *Ecourile răscoalei lui Horea în părţile de nord-vest ale Transil vaniei*, în „Revista arhivelor", V (1962), nr. 1, p. 189—191.

[185] Hurmuzaki, XV/2, p. 1766—1767. .«>,+ ..'•

salvarea aurului, argintului, muniţiei care se găsesc acolo[186]. In acelaşi sens se adresează şi Consiliului Loootenţial din Buda[187]. La 25 răspunde din Debreţin şi generalul Tige, coanunieînd măsurile militare luate[188].

Din congregaţia sa generală, ou data de 27 noiembrie, comitatul Sătmar alarmează iarăşi comitatele Ugocea, Bereg, Szabolcs, Maramureş. in urma răscoalei barbare a plebei româneşti tot principatul Transilvaniei e în cea mai mare confuzie. Pentru salvarea proprie şi a întregii stări publice ei au chemat toată nobilimea comitatului să se ridice la arme. Apelează la ele să facă la fel pentru a opri lăţirea răscoalei[189].

Un act, fără dată, apoi, adresat vicecomitelui îi comunică deosebit că s-a poruncit ridicarea tuturor nobililor din comitat. Duminecă în 26 pleacă spre Zalău. Oastea ţărănească e mare, miliţia nu biruie cu ea. Rebelii sînt mai mult de neam românesc şi comit cruzimi şi arderi îngrozitoare, şi zi de zi se înmulţesc. Domnii ardeleni sînt pe drumuri, se ajung unele pe altele trăsurile multe care fug în afară. Porunca nouă e ca nobilimea pe mîine, 26, să meargă la Zalău, la poalele Meseşului, iar 600 de nobili să fie ţinuţi în rezervă pentru tîrgurile Tăşnad, Unimăt, Socaciu, Şărmăşag pînă la noi dispoziţii[190].

Vicejudele nobililor Mihail Zamath, trimis de comitatul Sătmar la Oradea pentru ştiri, comunică măsurile luate de comitatul Bihor. Relatează de asemeni despre mişcările militare[191].

Drept răspuns la adresa din 22 noiembrie a comitatului Sătmar, comitatul Bereg în congregaţia din 1 decembrie luă şi el măsuri în consecinţă :

Să se sechestreze praful de puşcă, salitrul, gloanţele, să fie puse în pază sigură în Beregszâsz, de unde să se dea numai ou autorizaţia vicecomitelui. Să fie puse în siguranţă casele publice, casa comitatului, casele de plăţi, sub pază de noapte. Străjile să fie dublate, suspecţii prinşi, cercetaţi, cei cu vină mai mare închişi. Nobilimea să se înarmeze pentru apărare, să ţină legătura eu comitatele Sătmar, Szabolcs. Să fie strînse armele de la ţărani în una şi-aceeaşi zi. Oorăbierii fără privilegiu legal să fie înlăturaţi. Să fie trimişi\un asesor al Tablei eu preotul greco-catolic din Vere'tzke şi cu protopopul în Galiţia, pînă la Liov, să informeze despre răscoală. Să se instituie un comisar în fiecare loc de staţionare pentru înlesnirea corespondenţei. In caz de nevoie să se ceară asistenţă militară de la staţiunea cea mai apropiată. Orice s-ar întîmpla să anunţe şi comitatele vecine. Juzii nobililor să ţină evidenţa nobililor chemaţi la arme, a pulberii, gloanţelor şi de cît mai e nevoie[192].

Generalul Splenyi La 23 noiembrie dă îndrumări din Caşovia: magistraturile oraşelor, domnii pământeşti şi înaintea tuturor juzii satelor să dea ordine să fie reţinuţi oamenii rătăcitori, fără paşaport, să fie cerce-

---

[186] Arh. St. Cluj, com. Sătmar, 1784 nov. 22.
[187] *Ibidem.*
[188] *Ibidem,* 1784, **nov.** 25.
[189] *Ibidem,* **1784,** nov. 27.
[190] *Ibidem,* **1784,** nov. *22.*
[191] *Ibidem,* 1784, nov. 29.
[192] *Ibidem,* **1784, nr.** 1757.

taţi, şi la cea mai mică suspiciune să fie reţinuţi şi să nu fie elibera mai înainte de a se legitima. Să ţină sub ochi faptele, ■convorbirile loou torilor, pe orice refractar sau aţîţător împotriva principelui, comitatul 1 sau domnilor pămînteşti, de la început să-1 prindă, să-1 ducă în înch soarea rnagistratuală, iar dacă s^ar isoa undeva o tulburare mai mare c puterile locale n-ar fi deajuns, să ceară asistenţă militară de la ofiţer cei mai apropiaţi cărora li s-au dat ordine în acest sens[193].

Vioecomitele Mihail de Heydendorff relatează guvernatorului st; rile şi măsurile luate în cercul său din comitatul Sibiu. Scriind în \ noiembrie din Bîrghiş, de lingă Agnita, raportează că încă de la începi tul răscoalei a plecat în Şeica Mică, în partea cea mai apropiată de ră coală din cercul său de competenţă, spre a pregăti şi a lua măsuri: cuvenite pentru caz de nevoie. După ce a auzit însă de la corniţele vc Rosenfeld că tulburările nu se întind ■mai departe în comitat şi a văzn că aci totul e în linişte, nu e nimic îngrijorător, s-a dus în partea unc socotea că primejdia e mai mare. A cutreierat cîteva sate, a intrat 3 discuţie cu populaţia românească. Dar găseşte că nu e pînă acum ni o teamă de vreo tulburare din partea românilor, mai ales după publ carea ultimei patente. Cum însă nu se poate privi şi în inima lor, ne bilimea de aici încă e îngrijorată. In orice caz casieria perceptorală di Coveş trebuie asigurată. Şi el, şi nobilimea de aci găsesc că ar fi n< voie ca patru centurii din regimentul Gyulai să fie dispuse din Medi; pentru siguranţa acestui cerc, din icare una să fie repartizată ■pentru Bî ghiş, Coveş şi Ighiş spre a acoperi şi pune în siguranţă casieria, unc se strîng contribuţiile din toate părţile, precum şi ospătăriile şi dirumt ceea ce ar face atentă populaţia românească şi ar ţine-o la respect. Pei tru înoartirulrea şi aprovizionarea armatei s-au şi luat măsuri[194].

Comitatul Făgăraş îşi luă şi el măsurile de siguranţă. Aici toiti se află în linişte şi pace — scrie guvernatorului corniţele Ahlefeld. I lîngă măsurile dispuse de Guvern, pentru o mai atentă supraveghere poporului roimân şi ou deosebire a popilor lui, şi prinderea tuturor cele suspecţi, comitatul a trimis în fiecare sat cîte un nobil, să stea ara- şi să semnaleze îndată şi cea mai mică adunare sau mişcare suspectă românilor şi a popilor lor. Pentru a putea păzi mai bine trecătorile O tului, de la Avrig pînă la Făgăraş a lăsat numai patru, celelalte le- oprit, seoţînd podurile umblătoare la malul de dincoace. Trecerile libe: sînt la Avrig, Porumbac, Feldioara şi Sîmbăta, iar de acolo în sus Crihalma. La aceste treceri pe malul de dincoace, unde stau şi poduril se voi' ridica cu ajutorul domnilor pămîniteşti, cîte o icolibă solidă la fi' care, unde să poată sta şi iarna. în fiecare cîte doi oameni fac de pa: ziua-noaptea, schimbaţi fiind zilnic cu alţi doi odihniţi. La Avrig şi Feldioara paznicii sînt luaţi dintre saşii din Avrig şi Cîrţa. La Porun bac, la Sîmbăta şi la Crihalma vor pune oameni de încredere dregător domeniali solicitaţi în acest sens. Peste noapte nimeni nu e lăsat ; treacă în afară de poşte, iar ziua numai cei oare au paşaport sau sînt d

[193] *Ibidem.*

[194] „Archiv des Vereines'1, XXXI (1903), p: 748—749.

cunoscuţi. Patentele se publică în toate satele în modul prescris, ieveorirea preoţilor şi juraţilor. Toate aceste măsuri, precum şi de spirit destul de paşnică a supuşilor faţă de domnii pământeşti, ar şi faţă de arendaşi, împotriva cărora se plîng adesea (printre mpotriva locotenentului Pencdiu din Veneţia), împlinirea de bună fără cîrtire a slujbelor datorate, toate îi dau speranţa că Dumneferi comitaitui de năvală. Căuitînd pe maiorul de cavalerie din Recea, Schmidt, spre a afla de la el dispoziţiile date de roman-t pentru grăniceri, acesta i-a spus, chiar fără să-l întrebe, că re-ul are ordin ca îndată ce se iveşte şi cea mad mică revoltă în . părţi, să treacă la atac. Mai ales căpitanul Kettner din Racoviţa.' it ordin ca în caz de asemenea tulburare să apere moşiile Exce-;' sale (ale guvernatorului). Ou toate că în comitat sînt puţini nobili, • * nat toate măsurile pentru a nu fi surprinşi fără nici o apărare. .ezeu să fie milostiv eu noi şi pe mai departe" — încheie corni- f

mitatul Airad, adresîndu-se contelui Jankovich în 17 noiembrie, . ă alarmat de ordinul primit <*âe* colonelul Han, comandantul *re-'* alui de Wurttemberg, de a trece cohorta 22 din 'comitatul Toron- CJipeci, cînd siguranţa nu e restabilită şi mişcarea ţărănească nu ' ea să cadă fără urmărire militară. Ţărănimea română doar se mereu, ţine sfaturi suspecte, conspiră la răsturnarea totală a sită- : liniştii. Averile lor sînt arse, viaţa lor e în pericol. Cer să stă- ″■′′ lîngă generalul Kopenzoller să nu scoată din comitat cohorta, seama de întinderea comitatului şi de numărul satelor româneşti. «tuşi regimentul Wurttemberg n-ar putea să rămînă, să fie adusă[1]; liţie de călăreţi, ca nu cumva toată această naţiune „văzînd ple- V rmaitei să cadă în extremă şi să ne stîrpească cu totul". Aşa ei, ;" *vul* răsculaţilor), nu vor mai putea spera altceva deeît cu ticăloiiară[196].

iţele Jankovich, adresîndunsie în 19 noiembrie vicecomitelui Anrray, se arată contrariat de excesele notarului Forray, de bătăile le aplică oamenilor. Din aceasta nu poate ieşi nimic bun, ci doar mai mult poporul, sporeşte ura împotriva domnilor pământeşti. îţină de la asemenea acte[197].

ecomitele răspunzând în 21 noiembrie lui Jankovich, se arată în consternat de întinderea prăpădului, mai ales în bunurile sale. xrii merită nu numai bătaia care li se aplică, ci moartea[198]. La nbrie se tînguda vicecomitelui Bihorului că el nu mai are nimic it, tot ce a câştigat prin sîrguinţa sa şi pe bună dreptate din ti- »înă acum s^a dus, nu i-a mai rămas decît singură viaţa şi pămîn-

bidem, p. 741—742. trh. Comisiei, I, 160—161. *bidem,* I, 185. *bidem,* I, 301—302.

tul. Dumnezeu atotputernicul să-l apere şi pe el de furia românilor[199]. Se arată bucuros în schimb de ordinul privind aplicairea legii statariaie[200].

Excesele nobilimii, şi cu deosebire pe ale iui Foronay le remarcă şi Ioan Monorai în istoria sa. Trecuse prin Arad şi Deva chiar în timpul răscoalei. „însă după aceia şi nemeşugul mai mult făcu de cît lipsea, ne mai alegînd în pedepsire vinovaţi Rumâni din nevinovaţi" ... „Aşa în Arad văzui aducînd cară încărcate de robi, pe oare cumu-i aducea, nice-i mai întreba, nice-i mai alegea, îndată, nu pe uşa temniţilor, ci pe fereştile deasupra, îi arunca în jos, stînd la gaură feciorul zisului Forai, care fieştecăruia dîndu-i una cu ciocanul după cap, îl trimitea pe capul la vale pe gaură"[201].

Contele Cristofor Niczky încă din 12 noiembrie anunţă din Buda pe conitele Jancovich, că s-a înţeles ou Prefectura Armelor din Buda asupra măsurilor militare de luat. Prefectura la rîndul său s-a adresat generalului KoppenzoUer, ca el, generalul, împreună' cu comisarul şi cu vicecomitele comitatului Arad să ia măsurile necesare pentru păstrarea liniştii, să prevină orice mişcare, şi dacă s-ar isoa vreuna, să o oprească numaidecât[202].

Ştiri despre mişcările militare contele Jancovich dă mai întîi în rezumatul actelor dintre 15—19 noiembrie. Vicecomitele comitatului Caras comunică, după o scrisoare din 15 noiembrie, că comitatul Hunedoarei a cerut ca legiunea de Wurttemberg să fie îndrumată spre Ilia şi Lăpuşnic, iar el a cerut să fie rînduită şi la hotarele comitatului Caras miliţie de pază, atît ecvestră cît şi pedestră, cît mai repede. La ceea ce a fost îndrumat să dea o mînă de ajutor şi comitatul. Prefectura Armelor a dat ordin generalului de brigadă KoppenzoUer să folosească legiunile de Wurttemberg şi De Vins. Să se îngrijească însă ca nici hotarele Ungariei să nu fie lipsite de putere militară. Dacă amîndouă legiunile ar fi necesar să meargă în Transilvania, generalul să 'trimită în părţile Ungariei legiunea Kâtrolyi şi să comunice Prefecturii Armelor ca în locui legiunii Wurttemberg să fie adusă o altă legiune ecvestră. Generalul KoppenzoUer însă a dispus ca legiunea de Wurttemberg să rămînă în comitatul Arad, unde la cerere să-i vină în ajutor vicecomitelui Forray, iar dacă va fi nevoie să plece, să se ordone aci altă legiune ecvestră. Iar dacă legiunea De Vins trebuie să plece din ■comitat, să treacă aci două companii din legiunea Kârolyi, o jumătate de companie să fie aşezată în Aradul Vechi, celelalte trei jumătăţi să fie mişcate spre locurile unde sfătuiesc mai mult nevoia şi împrejurările. In 18 noiembrie comitatul Arad cere ca miliţia legiunii de Wurttemberg să nu fie mişcată şi colonelul Han să-i dea prompt asistenţă militară vicecotmitelui *Forray*[203].

Enumerînd actele dintre 19—22 noiembrie, Jancovich ne dă alte asemenea amănunte.

---

[199] Caietele, XXIX, f. 97—98.
[200] Arh. Comisiei, I, 205—206.
[201] Ed. I. Găvănescu, *Ioan Monorai, Scurtă cunoştinţă a lucrurilor Dachiei,* în „An. Ac. Rom.", Mem. Secţ. Ist., Seria III, tom. XXI, 1939, p. 455—456.
[202] Arh. Comisiei, I, 112—114.
[203] *Ibidem,* I, 153—159.

După relatarea din 18 noiembrie a căpitanului Wernsr din legiunea Vurttemberg staţionând cu oamenii săi în Radna, de-a lungul comitar Araid şi Bihor a tras cordon militar vicecolonelul Petrasch. In sîu a fost aşezată o centurie a legiunii De Vins şi o jumătate de coă din legiunea Berlichingen. în Buteni la 16 noiembrie se aştepta o urie din regimentul De Vins, alta în Hălmagiu pentru securitatea ului sării. Că în Buteni ar fi intervenit ceva ciocniri între miliţie şi ni şi că 5 soldaţi ar fi răniţi nu e adevărat. Preoţii din acest district foarte neliniştiţi şi vorbesc multe suspecte. De aceea, din ordinul DoloneMui baron Petrasch au fost prinşi un popă din Aldeşti şi un opop din Sebiş şi trimişi la Arad. O centurie a vicecolonelului Pe-;h s-a dait pentru restabilirea liniştii în Hălmagiu. In Petriş se gă-> un deourion din legiunea de Wiirttemberg cu 18 panduri ai comiui cutreierând locul împreună. Domnul Forray se spune că prin i şi-ar fi recuperat mare parte din argintărie şi din cele ale caîn 20 noiembrie căpitanul Werner raportează din Radna că în jurul işuiui ţăranii sînt în linişte, se reîntorc acasă. A revenit în Pefariş «nnul Edelspacher, care a trebuit să se salveze cu fuga în munţi. A prins şi corifetil Ribiţa. Printre cei 12 prinşi, între ei fiind şi Rie şi un soldat 'licenţiat. Forray spune că din argintăria recîştigată multe lucruri au fost la popi[204].

Primejdia creşte mereu dacă răsculaţii nu sînt pedepsiţi cum se ou-■—■ stăruie comitatul şi în 25 noiembrie. Căci pe această „malitiosa ; valachica", care nu cunoaşte nici principiile adevărate ale creştiului şi nu dă nici cel mai mic semn de omenie, numai teama şi a o poarte ţine în Mu. Nu speră să poată readuce altfel liniştea şi i decât prin osânda cuvenită a fruntaşilor. Ş.a.m.d.[205]. n Banat comitetele, contele Jankovich continuă să ia măsuri pen-tăviilirea mişcării, ca ea să nu se întindă şi acolo, n 16 noiembrie vicecomitele Carasului, Ignaţiu Madarâsz, cere din j contelui Jancovich să intervină să fie trimis cit mai repede spre ele comitatului Hunedoara 'căpitanul Hielseher din regimentul de temberg şi o centurie de pedeştri'.din regimentul Gyulay[206]. n aceeaşi zi de 16 congregaţia generală a comitatului Timiş comu-Guvernului Transilvaniei măsurile de preîntâmpinare a întinderii ilei în Banat. In urma înţelegerii dintre comisarul regesc, contele >vich, şi comandanţii 'militari, au dispus măsuri şi civile şi militare, s-a ordonat toartă vigilenţa ca răul să nu treacă dincolo şi să coşi plebea din Banat, iar militar ca o cohortă din legiunea de Wiirt-irg care staţiona în Sînnicolau Mic să înainteze spre Lipova şi de să treacă şi să rărnînă în Radna, în comitatul Arad, ca de acolo să dioe trecerea în comitatul Timiş. Din ■garnizoana timişană au fost ate repede ou căruţele două centurii de pedeştri, una din legiunea ; Eszterhâzy cu centurionul Schiring în Valea Mare, cealaltă din Lea Samuel Gyulai cu centurionul Petzel în Coşava să asigure linia

[1] *Ibidem,* I, 225—231.
; *Ibidem,* I, 303—308.
' Ibidem, I, 137.

Mureşului pe hotarul comitatului Caras. Cît pentru comitatul Timiş s-a dispus să se consorie din satele nemţeşti peste o mie de oameni, oare să fie distribuiţi penftru pază pe Mureş în sus pînă la graniţa Transilvaniei ca să oprească trecerile, iar cei oare locuiesc în apropiere, unii să facă paza hotarelor Lugojului, alţii linia munţilor de la Vîrşeţ pînă la Lugoj. S-a oprit sever trecerea 'oricărui român strein, dacă nu se legitimează deplin sau nu e locuitorul vreunui sat de aci. întrueît din comunicarea Guvernului au înţeles că uşor s-ar putea ca răsculaţii strînşi de miliţie în Transilvania să caute scăpare în această pante, au reînnoit aceste dispoziţii[207]. în 18 comitatul Timiş comunică comisarului regesc măsuriie luate şi distribuţia pandurilor tocmiţi de comitat. S-a oprit orice convenire de mai mulţi oameni în sate, s-a dispus să fie supravegheaţi, să se noteze şi (raporteze convorbirile[208].

Contele Jankovich adresîndu-se viceeomitelui Madarâsz, în aceeaşi zi de 18, îl face atent că s-a văzut foc în părţile Bulei/ului. Să trimită pentru pază nemţi din Făget şi Lugoj. Dacă nu sînt suficienţi, să 'trimită şi slujitori de ai comitatului şi nemţi tocmiţi ou plată. Să-i trimită să facă de pază continuu, alternativ în două sau trei schimburi, mai ales în părţile în care socoteşte că răul ar putea pătrunde mai uşor, să circule ziua-noaptea, pe cei necunoscuţi sau care umblă fără paşaport sau par suspecţi să-i prindă, să-i trimită în închisorile comitatului. Să fie mereu cu grije ca oameni răi să nu amăgească sau să corupă poporul prin trimişi sau pe altă cale. îi indică şi felul cum trebuie cercetaţi cei prinşi, punctele interogatoriului[209]. Străjile puse sau tocmite — continuă a-l instrui în 19 noiembrie — să fie cu grije ca mai ales românii să nu poarte corespondenţă în taină ou răsculaţii. Să colaboreze ou oamenii înarmaţi rînduiţi pe cursul Mureşului din Lipova, cu cei din cercul Bulei şi din comitatul Tirniş, să se ajute reciproc şi să raporteze tot ce se întîmplâ[210].

Raportul din Neudorf al judelui nobiliar Adam Deseo din aceeaşi zi către cornițele suprem al Carasului e ceva mai liniştitor. Prădători cu adevărat în aceste părţi (dinspre "Valea Mare) nu mai sînt. Şi pe Mureş au pus capăt arderilor, acum unii se ascund în păduri, alţii caută să se salveze ou fuga[211].

Comitetul Timiş, rezumînd actele dintre 15 şi 19 noiembrie, începe cu veştile aduse de decurionul trimis din Lugoj la Deva de căpitanul Hilscheir. Veştile lui erau şi ele mulţumitoare pentru nobilime. Nobilii de acolo au lovit cu succes pe ţărani, din cei prinşi comitatul a decapitat prin călău odată 34, altădată 16. Acum acolo nu mai e teamă, miliţia urmărindu-i i-a împrăştiat. Conducătorii lor sînt Horea din domeniul Zlatnei, un anume Salis şi un anume Poperszky care se îmbracă în felurite uniforme[212]. Urmează actele privind mişcările militare, cercetarea

---

[207] *Ibidem,* I, 356—357.
[208] *Ibidem,* I, 366—369.
[209] *Ibidem,* I, 171—174.
[210] *Ibidem,* I, 182—184.
[2]» *Ibidem,* I, 242—243.
[212] Numele lui Salis circulă **insistent în** scriptele nobiliare.

oi" prinşi, măsurile de pază. Vicecomitaie Carasului scrie că românii jdiuiţi pentru pază în cercul Bulei fiind prieteni şi eonsîngeni ou rasaţii, nu e bine să li se mai încredinţeze aceasta, să fie 'trimişi nemţi L Făget şi din Lugoj, care amestecaţi ou românii să asigure paza. Aci îndatoririle cunoscute ale pazei. A fost solicitat şi judele nobililor din >ova să facă paza din partea sa în înţelegere cu miliţia şi ou autorită—; comitatului Oaraş[213].

Comitatul Torontal ia şi el măsuri. Din adunarea comitatului a în-' dinţat pe judele nobililor Paul Budafaivi să cerceteze satele mărgi- ie de pe Mureş şi Tisa, să numere luntrile marilor şi să ia pe cele de sos. La fiecare moară a fost lăsată numai o luntre, care a fost fixată ţărm cu lanţ şi lacăt, iar cheia încredinţată judelui din satul cel mai •opiat, care avea să o dea morarului numai în caz de mare nevoie. De Periam pînă în Cenad ţineau paza zi şi noapte 30 de călăreţi şi tot ;ia au fost postaţi în pădurile de la Cenad şi Zomborul Mic pînă la ;hedin. Paznicii aceştia au fost aleşi numai dintre grădinari bulgari, nţi şi unguri, primind eîte 6 creiţari pe zi pentru întreţinerea cailor. ce se sustrăgeau de la pază erau pedepsiţi cu 12 toiege. Paznicii tot patru zile erau schimbaţi. Alt rînd de paznici au fost instalaţi la mori. nanii au fost opriţi, sub pedeapsă, de a cumpăra, a vinde sau a reţine la cei din Transilvania lucruri preţioase jefuite. Juzii (enezii) erau ori să supravegheze pe adepţii răscoalei, sub pedeapsă de 25 de bîte[214].

Adresîndu-se episcopilor neuniţi din diocezele Timişului şi Vîrşeţu- în 20 noiembrie contele Jankovich le dă aceleaşi dispoziţii ca şi episului de Arad. Comitatelor Timiș, Torontel şi Caras în 20 şi 21 le pune vedere iarăşi mai ales paza oficiilor 'Camerale şi a caselor militare şi vinciale, potrivit ordinului imperial. Flăcările din vecini pot să se page şi în aceste părţi, să ia deci dispoziţii pentru păstrarea liniştii, îârirea tulburătorilor, întemniţarea şi cerceltlarea lor[215].

In calitate de comisar, caută cu deosebire să -tempereze zelul vicelitelui Fonray. Trebuie făcută o clasare în tratarea locurilor şi ţărani- 1) locuri infectate de rău şi tulburare; 2) locuri mai mult suspecte de ia foc; 3) locuri unde pînă iaoum nu e nici un indiciu al răului, popostăruind în pace şi liniște. In această diversitate diverse trebuie să şi remediile. Să se procedeze în genere cu sfaturi, poporul să fie li-, it cît se poate fără sînge. Numai conducătorilor, emisarilor, lamăgitor, celor care cu ameninţări au silit la făptuirea răului să li se aplice' ;a statarială. Dar sînt mulţi care numai amăgiţi de alţii, de teamă. din poruncă s-^au dedat la rele, iar acum, recunoseîndu-şi vina, de; na pedepsei s-au ascuns în păduri sau alte locuri, stau ascunşi şi nu ?ază să se întoarcă la ale lor. Turburătorii şi ei deosebindu-se, trebuie Eie deosebite şi pedepsele sau osîndele. Dregătorii trimişi să prooe-î cu precauţie, să nu lovească cu pedeapsa primei clase şi pe cei care cad în ea. Pentru comitatul Arad s-au făcut şi mişcările militare ne-

---

[213] Arh. Comisiei, I, 153—159. '"

[214] I. Boroş, *op. cit.,* p. 96—97.

[215] Arh. Comisiei, I, 179—181, 192—195, 199—204.

oesare. A venit o diviziune a legiunii (regimentului) Kârolyi, postîndu-se parte în Aradul Vechiu, pante în Siria şi alte locuri, de unde să fie dislocată după nevoi. Simt şi 50 de husari. Colonelul legiunii de Wurttemberg are şi el ordine pentru asistenţă, dacă va fi nevoie. Şi generalul de brigadă are ordine în acest sens. Dar ajutorul militar să se ceară numai la nevoie urgentă, la 'primejdie iminentă sau eînd siguranţa publică neapărat o cere[216].

In raportul său din Timişoara, din 22 noiembrie Jankovich informează Locotenenta despre mersul răscoalei şi despre măsurile de apărare luate pînă aci; pe care de acum le cunoaştem. A instituit pază de-a lungul Mureşului, de la Lipova în sus, în dreptul comitatului Caras, înspre Bulei, Lugoj, Făget şi Coşava, spre Lăpuşnic şi Dobra, adică pe tot traiectul prin care s-ar fi putut întinde flăcările şi în districtul Timiş. A luat măsuri pentru paza drumurilor şi a podurilor. Ţinuturile fiind locuite mai ales de români, vecini şi consîngeni cu răsculaţii, a socotit că nu e bine să pună străji dintre ei, a dispus prin urmare comitatelor Timiş şi Oairaş să ia cu plată germani de credinţă probată, oare să fie amestecaţi cu străjile şi paznicii români, ei să circule şi să observe mereu străjile româneşti şi actele lor şi dacă observă ceva suspect să raporteze; să observe pe călători şi pe cei fără pasaport să-i prindă. A dat dispoziţii şi să nu se facă abuz de dreptul statiarial[217].

Căpitanul de cavalerie *(equitum magister)* din legiunea (regimentul) de Wurttemberg trimis peste Mureş pentru a urmări pe ţăranii care au trecut acolo şi s-au asociat răsculaţilor, a prins pînă .acum din ei 16. Ofiţerul sosit la Valea Mare cu 20 de soldaţi, a fost încredinţat să instituie străji pe cursul Mureşului şi pe munţii apropiaţi. Pentru asigurarea dregătorilor sării împotriva oricărui pericol, s-a hotărât să dea ajutor militar la nevoie. S-a dispus de asemeni ca în oficiile camerale să nu fie nici un ban, toţi să fie duşi în casa generală din Timişoara. Căpitanul Schirnding din Valea Mare a trimis un decurion cu 8 soldaţi în satul Birchiş. I-a găsit însă pe toţi în pace. înainte locuitorii erau neliniştiţi, dar apoi au fost readuşi la pace prin preotul satului[218].

Nobilimea înarmată e nerăbdătoare, setoasă de răzbunare. Nu se procedează ou destulă severitate, ţăranii răzvrătiţi nu sînit pedepsiţi cum merită după faptele lor, nu li se aplică dreptul statarial — se impacientează ea.

Nobilimea ridicată a comitatului Alba se arată consternată de asemenea indulgenţă. Adresîndu-jse comitelui suprem al cbmitaitului, se arată uimită cît de puţin se gîndeşte Guvernul la pedepsirea răsculaţilor, incendiatorilor, ucigaşilor, prădătorilor prinşi la Trăscău şi în altă parte, şi mai ales a celor prinşi de nobilime. Căci dacă legile care au făcut fericirea patriei şi pentru furtul a trei florini ameninţă cu moartea pe fur, cum să i se lase după dreptate viaţa aceluia care vine hotărît să-mi pustiască neamul şi care numai într-jun sat a făcut pagubă mai multă de

[216] Timişoara, 21 nov. *Ibidem,* I, 207—211.
[21'] *Ibidem,* I, 234—241.
[218] 22 nov. 1784. *Ibidem,* I, 225—231.

o sută de mii de florini, ca în Trăscău, Cricău, Abrud şi în nenumărate locuri? Cum pot fi numiţi numai demenţi amăgiţi doar de tâlharii oare au venit din altă parte la ei, duşmanii juraţi ai bietei ungurimi? Aceia care aricite porunci li s-au dat pentru străjuire, pentru prinderea oricărui om străin care umblă fără paşaport, şi eu atât mai mult pentru respingerea răufăcătorilor au puteri unite? Care şi în vară, cînd s-au tulburat sub pretextul înscrierii la miliţie, aricite porunci s-au dat prin dregătorii comitatului, lămurindu-i că acea înscriere n-a fost ou voia împăratului şi să nu mai creadă în acest fel de amăgitori, nu să le încline inima spre împlinirea acelor porunci, chiar ei înşişi au chemat De răufăcători şi au prădat, pustiit, omorât împreună 'CU ei? Ba romîimea e gaiţa peste tot să primească pe rebeli şi alăturindu-se lor să iitîrpească ungurimea. Roagă pe cîrmuitarul comitatului, ba îl conjură ;hiar să condamne pe răufăcătorii care au fost prinşi, după legile patriei[219].

Vicecomitelie Albei, Ladisliau Balo, relatează probabil comitelui că a idunat pe lîngă sine vreo 100 de inşi şi voia să se unească cu alţi 50 le nobili înarmaţi din Ighiu, să mai ia ou sine şi pe căpitanul Multz lin regimentul Leopold de Toscana cu 25 de husari, ca împreună să leargă în munţi ,,să urmărească de moarte pe turbaţii de tîlhari, oare e scaldă în sîngele nostru" — scrie el pornit. Dar cu ce amară duere a inimii a trebuit să se convingă că „deşi husarii unguri, buni la lima, ar fi vrut să zboare ou toată bucuria să stingă pe tîlharii aceia are ne sug sîngele", au fost opriţi de ordinul primit ca nicidecum să nu îeargă; ba şi dacă tîlharii vor veni aici, numai să-i alunge, să nu-i moare, să nu-i taie. Şi doar trebuie avtut în vedere că „plebea cea sălatică niciodată n-a putut fi guvernată şi nici nu poate fi guvernată ură Mu tare". Cei prinşi pînă acum, oare trec de 300, trebuie pedepsiţi apă legile 'patriei, care ameninţă cu moartea şi pe cel oare a furat în doare de 3 florini[220].

Din Aiud se adresează Guvernului la 19 noiembrie şi vicecomile substitut Alexe Szentpâli. Referindu-se la ordinul Guvernului din i noiembrie privitor la tratarea celor prinşi, face întîmpinări. Amăgiţii, ăturaţi numai plebei româneşti sau prinşi beţi printre prădători să fie (poataţi după prescripţii, să li se noteze numele, locul, să fie constrînşi restituirea celor luate. După ce au fost pedepsiţi potrivit delictelor r ou pedepse corporale, au fost lămuriţi asupra greşelii în cane au căt şi siliţi să se lege la obligaţiile faţă de principe şi dregătorii lor, prem şi faţă de domnii pămînteşti, şi după ce au depus jurămînstul de îdinţă, să fie lăsaţi liberi. Dar cu condiţia să se întoarcă la casele lor, de să rămînă în pace şi ascultare, căci dacă vor mai fi găsiţi printre sculaţi, vor fi consideraţi rebeli şi vor fi loviţi cu moartea. Conducăii şi corifeii însă să fie ţinuţi la închisoare, şi pînă cînd se va decide ipra sorţii lor comitetul să înainteze informaţii detaliate. Propune în •i priveşte aplicarea prevederilor *Aprobatelor* (Partea III, tit. 47, art. după oare răufăcătorii prinşi asupra faptului trebuie să fie spînzuraţi

---

Arh. Istorică, Copii B. Torok, nr. 11002—1784.
Densuşianu, p. 296.

fără admiterea apelului[221]. Aceasta cu atît mai mult, cu cit plebea românească, asociindu-se zilnic corifeilor ou jurămînt, declară deschis că vrea să nimicească tot neamul unguresc și mai ales pe domnii pămînteşti. Invocînd aci faptele lor, atrocităţile, vărsările de sînge nevinovat, spre a readuce securitatea publică roagă Guvernul să nu oprească comitetul de la această aplicare salutară a legilor patriei, ia care nobilimea nu poate renunţa[222].

Baronul Sirnion Kemeny, corniţele Albei, adresîndu-se în 17 noiembrie comisarului Mihail Brukenthal, e de opinia că nu e alt chip de a împiedeca răscoala, decît dacă faţă de tâlharii prinşi se procedează fără cruţare. Pentru că satele peste tot li se alătură în loc să se ridice împotriva lor, sau cel puţin să fugă din calea lor, în satele în oare se pradă, din cei vinovaţi cîte şapte-opt să fie traşi în ţeapă, pildă după care cel puţin n-ar mai spori numărul tâlharilor, s-ar putea ajunge mai lesne la capăt cu ei şi apărarea ar fi mai uşoară, nemaiîndrăznind poporul să li se alăture. Ar fi bine dacă acest exemplu ar începe numaidecît peste Mureş în Cioara, iar dincoace de Mureş în Vurpăr. E mai bine să fie pedepsiţi aşa acum puţini din contribuabili, decît pe urmă mai mulţi. După părerea lui ar fi cu mai mare folos dacă miliţia i-ar urmări cu tot zelul, ucizîndu-i, tăindu-i fără milă, decît să păzească linia fără folos, -căci după relatările mai noi primejdia se întinde. A căzut şi asupra Vingardului, iar ţăranii din Sîngătin îi aşteaptă gata. Acum la început ar mai putea fi înfrînaţi în aceste locuri deschise unde nu pot găsi puniote de sprijin[223].

In 22 noiembrie corniţele adresîndu-se Guvernului completează adresa din 19 noiembrie a vicecomitelui substitut, accentuează încă severitatea sancţiunilor. Pedeapsa cu moartea o prevăd şi alte legi ale patriei. Invocă şi el toate cruzimile, atrocităţile plebei. Sîngele nevinovaţilor strigă la cer răzbunare. Legea, şi cea divină şi cea umană, strigă la cer pedeapsa talionului. Invocă sacrilegiile, devastările de biserici, care toate după aceleaşi legi divine şi umane cer lovirea cu moartea. După asemena fărădelegi ei nu pot fi simplu eliberaţi.

Propune Guvernului: 1) După legile patriei invadatorii curţilor nobiliare trebuie pedepsiţi ca pentru *major potentia* cu pierderea capului şi a bunurilor. 2) Dacă legile prevăd pedeapsa ou moartea pentru cei oare tulbură statul public al ţării, cum ar putea fi scutiţi de ea cei vinovaţi de crima tulburării liniştii publice. 3) Poporul răsculat a avut cutezanţa să pretindă că răscoala e cu voia împăratului, trebuie aplicată pedeapsa *laesae majestatis.* 4) Legile patriei prevăd pedeapsa cu moartea şi pentru prădătorii care comit furturi şi rapturi. 5) Fără o agravare a pedepsei nu e speranţă de vreo liniştire a plebei. Unii din cei prinşi la Zlatna, eliberaţi s-au asociat iarăşi prădătorilor. 6) înconjurînd astfel pedeapsa, captivii îndrăznesc să spună că noi pentru pedeapsa cu moartea avem mâinile legate, nu sîntem liberi să aplicăm nici o pedeapsă extremă. 7)

---

[221] Copii B. Torok, nr. 10881—1784.
[222] *Ibidem.*
[223] Alba Iulia, 17 nov. Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 311—313.

liliţia are ordine să nu dea morţii pe nici un instigator, ceea ce mai mit provoacă decît înfrioă. 8) Dacă şarpele iar fi fost strivit pe loc nu -ar fi produs atîtea omoruri şi pusitiiiri.

Dat fiind faptul ca răscoala mai cutind creşte decît se linişteşte, Gu- îrnul să încuviinţeze aplicarea legilor patriei, adică lovirea cu moartea prădătorilor învederaţi sau asociaţi, a participanţilor la prăzi sau prinşi i corp delict, a tulburătorilor liniştii publice, a vărsătorilor de aitî-ta nge nevinovat, a incendiatorilor. Aceasta după legile patriei, de la jre ei nu se pot abate. Cu atît mai mult cu cît locuitorii satelor şi tîr- irilor devastate nu pot fi trecuţi numai sub nume de amăgiţi, de scoşi n minte. S-a făcut doar experienţa cu conscripţia militară; comisarii dregătorii trimişi au putut constata încă atunci că au de gînd să dea site cap nobilimea şi tot neamul unguresc. Drept răspuns, Guvernul 26 noiembrie îndruma comitatul să se conformeze ordinelor date, oare contrazic legile patriei şi oare se pot aplica la investigarea delic- or[22]".

Ce proporţii ar fi luat sancţiunile dacă s-ar fi primit asemenea pro-" neri!

Provizoriul domeniului Zlatna, Iosif Podivinszky, scriind comisiei i Mihail Bnukenthal) în 14 noiembrie e preocupat de condamnarea lelilor din cadrele domeniului său. Domeniul se bucură de dreptul osului *(jus gladii)* şi deci îi compete osîndirea răufăcătorilor pe teri- iul său. A fost informat însă că aceasta a fost înorediniaţtă unei Co- di. Deci trebuie să suspende exercitarea dreptului său pînă cînd va fi «lin informat dacă numai Comisia îi va putea judeca sau şi toate fo- ile cu dreptul paloşului. Mai salutar ar fi dacă rebelii, spre teroarea ira ar fi sancţionaţi aci, cum s-a făcut în comitatul Hunedoara, unde fost decapitaţi vreo 44. Cei prinşi de pe teritoriul Zlatnei ar fi de ispus aci spre a fi sancţionaţi. Numai aşa speră să liniştească eute- ţa şi furia ţăranilor[225].

Vicenotarul comitatului Turda, Alexandru Szanto, consternat de ;ele răsculaţilor, scuză cruzimea nobilimii. „Ce să mai zic atunci de ′. junarea nobilimii asupra ţăranilor, să nu o învinuiască nimeni de oru- , *i″*. Horea e doar iobag al domeniului Zlatnei, care e administrat de - -ţi. Ai săi de acolo -au fost cei care au început, ei sînt mai mulţi şi n. Răul cel mai mare a fast că nu au fost loviţi de la început, că nu st sitîrpit din cu răul, pînă cînd focul nu s-a întins. Dar iuţeala lui , st mai mare decît puteau să sosească ordinele. Cei de departe nici >i-au închipuit grozăvia, au recurs mai întîi la mijloace creştineşti. s-a răspîndit prea mult ca să i se mai poată împotrivi uşor cineva, luieşte atitudinea armatei şi cu deosebire pe a grănicerilor, uşurinţa are au lăsat liberi, fără cercetare, fără judecaită pe cei prinşi. Ba iţii grăniceri înşişi iau prădat. Nobilimea şi husarii au lăsat liberi ai pe cei dovediţi nevinovaţi, pe cei prinşi în tîlhărie fără milă i-au i i- au împuşcat. Nu poate fi scuzată nici fapta vioecolonelujlui

---

ss Copii B. T6r6k, 11002—1784.

Kemeny, *Hora Pdrhada 1784,* p. 277—279.

Sc El s-a întâlnit doar tocmai cu capii răscoalei, puitea să-i prindă sau să-i piardă, dar a necinstit şi serviciul împărătesc şi funcţia sa, tratînd 'ou ei. Ba a sărutat şi netrebnica lor cruce de lemn poleită şi a pus pe ofiţerii care erau ou el să o sărute. Cartea oare a dat amăgitorilor prilej de a blasfemia numele împăratului a avut-o în mînă, a citit-o, dar nu numai că n-a tălmăcit-o sau nu i-a mărturisit poporului falsitatea ei, dar a citit numai primul euvînt *Nos Josephus,* după oare s-a închinat, le-a arătat tuturor pecetea şi cu mare cinste le-^a dat-o înapoi. El oare putea să prevină lucrurile, n-a făcut decît să-i întărească în rătăcirea şi ticăloşia lor. Mai era încă acolo cînd ţăranii au omorît un nobil din Benic şi i-au luat calul. A plecat apoi la Sibiu pentru a întări condiţiile convenite cu răsculaţii. Iar aceştia, iertaţi, au 'tăbărît numaidecit asupra Cetei şi Geoagiului de Sus, pe oare le-jau pustiit şi unde au omorît fără milă unele femei (!). Comitatele Alba şi Oluj s-au ridicat asupra lor. S^a ridicat şi comitatul vecin al Odorheiului. Cornițele suprem al comitatului Turda, luînd toate masurile, veghează, trudeşte ziua-noaptea. Ofiţerii miliţiei de graniţă, care sînt cauza răului, să fie cercetaţi şi pedepsiţi[226].

Baronul Ştefan Daniel, scriind din Sibiu cancelarului, în 20 noiembrie, despre furia răscoalei românilor, acuză lipsa de prevedere. Cînd s-a sistat conscripţia militară din vară, românii au făcut zgomot, au ameninţat, au spus de atunci ce vor face azi, că pe nobili pe toţi îi pustiesc, le iau moşiile, le împart între ei şi va fi lume românească. Pe acestea le-au auzit, le-au ştiut dinainte, dar le^au privit cu sînge rece[227].

Baronul Iosif Nalâtzi scriind din Oluj cancelarului, cu data de 21 noiembrie, se arată şi el consternat de indulgenţa cu oare sînt trataţi răsculaţii, dar şi de atitudinea armatei. Primejdia doar nu încetează. In comitatul Hunedoara nobilii zac ucişi sub cerul liber neîngropaţi (!). N-au cruţat nici 'criptele morţilor. Azi noapte a venit ştirea că dincoace de Apahida au ars o curte nobiliară, cu tot armistiţiul. Patentele nu folosesc la nimic. Se 'arată indignat de purtarea căpitanului Hennuj în Ţara Haţegului, care a ameninţat tineretul nobiliar că dacă va merge asupra ţărănimii pustiitoare (prădau atunci Sînitămăria), numaidecît va scoate în drumul ţării pe refugiaţii în Haţeg, cu bătrîni, femei, copii, să fie uoişi. Soldaţii români 'trimişi în ajutor pe unele locuri au tras cu cremene de lemn şi umplutură de tărîţe (!). Şi armata, şi Guvernul au dat ordin de indulgenţă. Vioeoalonelul Schulitz aire ordin să meargă la Horea în Rîmeţ, să le vestească pace, să-i dojenească numai ca să înceteze cu prăzile. „Tare i-a săltat Dumnezeu treaba lui Horea. Dumnezeule Doamne, de la cine trebuie cerută pacea, de la un neam aitît de perfid, atît de josnic, care rîzîndu-şi de 'credulitatea noastră îşi continuă pustiirile prin poporul de jos şi el, Horea, rămîne în aceeaşi cutezanţă în oare a fost şi pînă acum. A promis ca pînă la Crăciun să mărture pămîntul Ardealului, şi o şi poate face, numai să vrea, căci pînă acum nici

[226] Mike, *Az Olăhokrol, p.* 19—23.
[227] Arh. Istorică, Miscellanea.

mă de ajutor de nicăieri". Ca dovadă pentru cutezanţa ţărănimii, îi mimică şi punctele ultknaitului ei adresai; nobilimii[228].

Căpitanul Mocsâri raporta din Radna la 29 noiembrie ceea ce-i rease stegarul, contele Sbubna, că la Govojdia unde a schimbat caii a seirvat fuga ţăranilor din sat în păduri. Cînd s-au dus în urma lor cu patrulă şi <*a* încercat cu binele să-i convingă a se întoarce, aceia în genehi l^au rugat pe stegar să ia măsuri să nu mai fie chinuiţi ca pînă im de pandurii comitelui. Ceea ce căpitanul a şi comunicat numai-;ît comitetului[229].

^

Şi idte alte asemenea texte n-ar putea fi citate.

Scrisorile de alarmă nu găsesc cuvinte destul de tari pentru a-şi exprima groaza, revolta, dar şi ura, pornirea spre răzbunare, spre exterminare a cutezanţei ţărăneşti. Se alarmează unele pe altele cu cele mai atroce ştiri. Intr-un sat pe un preot l-au spînzurat în biserica sa, apoi tăindu-i pîntecele i l-au umplut cu cărţi şi iarăşi l-au cusut la loc — citim într-o asemenea scrisoare de alarmă230. Şi ¿îte asemenea scene de groază nu se colportau acum!

TEAMA **ORAŞELOR**

în asemenea condiţii nici oraşele nu se puteau simţi în siguranţă. itinuă 'teama, se înmulţesc măsurile de apărare.

Oraşul Zlatna e printre cele mai îngrijorate, fireşte. Vrea o forţă jtară mai mare, cea de acum e prea slabă şi Horea ar putea năvăli îetele sale creind confuzii în rândurile şi ale locuitorilor şi ale arma-Soooteşte absolut necesare măsuri luate în comun ou armata, cu iul superior minier, judecătoria minieră şi provizoratul. La fiecare . să stea pregătite mai multe butoaie cu apă. Casele să fie împărţite îercuri ou cîte trei „căprari", care să observe dacă se respectă tot . ce s-Ja dispus. Fiecare gazdă să se asigure ou securi, lopeţi şi alte ximente pentru stingerea incendiului. Să se ceară de la Alba Iulia pe de incendiu. Nimeni să nu găzduiască vreun strein, nici ziua nici ytea, ci să-l ducă numaidecît la paza principală sau să-l anunţe acodtfel să fie pedepsit ou arest. Nimeni să nu fie văzut şi nici lăsat să -ă cu secure, ou armă. Armata să strângă din toate oasele de români ;le, cu excepţia gornicilor. Toţi locuitorii nemţi, unguri şi toţi mi-. să-şi aibă pregătite în orice moment armele. Nimeni n-are voie să i nici noaptea nici ziua, nici să umble pe stradă noaptea fără lămnici să facă zgomot. Românii să nu se adune, să nu ţină consfătuiri dnă, asemenea rebeli să fie imediat arestaţi şi pedepsiţi. Răsculaţii

---

[128] Mike, *Horavilăg,* p. 209—212.
[28] Arh. Comisiei, I, 410.
[30] Arh. St. Cluj, oraşul Bistriţa, acelaşi act **din 1784 dec. 17.**

români peste tot au strîns fierul, din oare şi-au făcut lănioi şi alte instrumente ucigaşe. La Lupşa într-o noapte au. făcut 40 de bucăţi, parte le-au făcut prin ţigani, cu gîndul de a continua acum sau la primăvară răscoala. Ca punct principal al ţinutului socoteşte necesare pentru apărare patru companii[231].

Măsuri de pază se iau acum în înţelegere şi cu armata, măsuri iasemănătoare cu cele dinainte. Provizoratul împreună cu vicejudele nobiIjlor — sună instruoţiile Oficiului minier adresate provizoratului la 28 noiembrie — să împartă oraşul, fie după străzi sau cum vor crede că e mai bine în anumite decurionaite *(vulgo viertel),* punînd în fruntea fiecăruia cîite un decurion ou încă doi, oare toţi să fie oameni de bun nume, comunioînd şi împărţirea şi descrierea oamenilor Oficiului minier. în toate casele căminele să fie curăţate odată pe săptămînă. Fiecare oap de familie oare nu e în imediata apropiere a rîului, să ţină continuu gata apa în vase sau în buţi şi alte instrumente necesare, pe oare neavîndu-le, la o inspecţie militară sau provizorală să fie sever pedepsiţi. Orice primire de strein, fie el de orice stare, capii de familie trebuie să o anunţe numaidecît comandamentul militar şi provizoratului, sub pedeapsa încarcerării atît a primitorului cit şi a celui primit, la oeea ce trebuie să vegheze deourionii rînduiţi. Aceştia apoi să fie instruiţi tot ce văd, aud, ştiricesc să nu le vorbească pe stradă, ci numaidecît să le aducă direct la cunoştinţa dregătorului rînduit în fruntea pazei la casa cameralâ sau a Oficiului suprem minier. Se interzic orice ieşire sau tulburări, etc.[232].

Altfel, după relatarea judelui minier Zelenkai din 20 noiembrie, Zlatna era bine apărată. E aci căpitanul Riehard cu unitatea sa, venit în 4 noiembrie din Geoagiu. Din Alba Iulia au venit căpitanul Uronovitz ou locontenentul Mesterhăzi cu 76 de soldaţi. De asemeni 30 de husari din regimentul Leopold de Toscana cu locotenentul Blaskovitz, aşa că cei vreo şase sau opt mii de răsculaţi n-au îndrăznit să invadeze Zlatna. De aici se şi trimit soldaţi spre Abrud, Baia de Arieş, Bistra, Certe j, Săcărîmb, prind mulţi şi îi duc la Alba Iulia. Căpitanul Richard a publicat că cine va aduce pe Horea bătrînul viu va primi 2 000 de florini, mort 1 000. Pentru fiu a prevăzut jumătate, pentru Cloşca şi Bîr-lea (Barla) 500, pentru emisari oare aţîţă răscoala ou scrisori sau altfel 30 florini[2^].

Nu se simte de loc în siguranţă Abrudul. In 15 noiembrie magistratul, înfăţişând Guvernului într-o condensată imagine prăpădul oraşului, cer să exopereze ajutor militar suficient oare să redea orăşenilor siguranţa vieţii împotriva românilor oare nu renunţă cîtuşi de puţin la tulburările lor şi care se găsesc cu duiumul şi aci în oraş. Mai cere cercetarea şi despăgubirea întinselor pagube pe oare le-^au făcut. De asemeni să-şi întindă grija milostivă asupra celor care de teamă trebuie să asculte în bisericile lor ritul grecesc, pe oare l-au primit numai pentru a-şi salva viaţa de furia ţărănească, ca nu cumva bisericile ungureşti şi

[231] Datate 22 nov. 1784. Of. minier.
[232] Of. minier, 1784, nr. 1628.
[233] Caietele, III, f. 11—12.

iţiunea ungurească de aci de teama românilor să ratnînă cu totul în irăsire. Pentru subzistenţa minerilor să dispună ca săptămânal să se ia bucate suficiente la preţ de piaţă, să se redea siguranţa cărăuşilor re aduc din alte părţi bucate şi băuturi, ca să nu piară fără de veste ebea şi erariul viu[234].

La cererea din 15 noiembrie a oraşului, Oficiul minier, în înţelegere căpitanul Richard, îi trimite pentru 'apărare din regimentul Orosz 1 poral, 2 viceoaporali şi 8 soldaţi, din regimentul I românesc de gra- *:ă* 2 vieeeaporali şi 8 soldaţi, din regimentul principelui de Hetnuria stegar cu 8 husari, pe care toţi trebuie să-i întreţină oraşul. Mai mulţi . pot ■trimite avînd şi ei nevoie[235]. Ameninţat se simţea, firește, Aiudul.

Trăiesc în mare groază — scrie din Aiud la 14 noiembrie Paiul Boer, ^ecomitele Albei — le sînt în primejdie şi viaţa şi avutul. Soţia şi eo- i noaptea îi itrimite în cetate, el şi ou alţii e mereu în arme[236].

„Fericite Doamne la ce-am ajuns şi la ce vom mai ajunge, aceste trugeri, pustiiri doar Ieremia să fie să le poată descrie — ciitim într-o ă scrisoare. In Aiud pentru cei care n-aveau arme s-au adus din Alba ia şi s-<au împărţit la toţi. S-^au adunat de vreo şapte ori, a fost pus încercare întreg oraşul cum să năvălească asupra românilor dacă ar e-o nevoia"[237].

Teama, improvizarea de măsuri de apărare ni le descrie Ştefan Pă- într-o scrisoare din 17 noiembrie către fratele său. In 5 ale lunii un n neaşteptat numai cît nu i-a adus la disperare, în noaptea aceea aş- tînd să le cadă pe cap primejdia. Dar din mila lui Dumnezeu — scrie — sîmbătă în zori au putut lua, şi în oraş, şi în colegiu, dispoziţiile cu- ite. Seara veştile totdeauna sunau mai primejdios. Astfel în 7 în *)giu* au luat mai multe măsuri. Mai întîi au adunat căzi, buţi, scări teama focului. Au poruncit apoi ca orice om bun de arme să-şi facă de armă, de puşcă, sabie, lance. Şi-apoi s-<au împărţit în cinci tizii". Din acestea 60 de oameni au fost rînduiţi la pălanurile de ieal sub conducerea lui Franciso Gazda, 30 de feciori buni la poarta mare sub Martin Nagy, 25 la poarta mică sub conducerea Senio- d, 25 la bibliotecă sub Adam Teleki. S-au gîndit însă ca dacă se şi din oraş orice ajutor, să rînduiască şi pentru aceasta un număr. inul Belizari-e Zilahi 1-a luat comandant, ca odinioară pe regele az al Traciei, pe el. Şi-au ales din floarea tineretului 16 dieci (elevi), pe lîngă ei 4 drabanţi de aceia care mereu cereau să fie lăsaţi în *să* scoată de acolo pe Pluto. Cealaltă parte a tinerimii a fost rîn- i în alte părţi, pentru sitrăji de noapte, la caipelă, la şura colegiului. u Zilahi circulau în fiecare noapte inspeotînd pichetele. în cuntea fiului ard trei lămpaşe pînă în zori, la cele două porţi; afară în îă, două. In 9 el a prins un spion de^al hoţiloa^, oare e şi acum în isoare.

---

*f** Copie în **Arh. Comisiei, I, 1413—1415.**
■***" 1784 nov. 17. Of. minier, 1784, nr. 1550.**
■*Sb* Mike, *Az Olăhokrol,* **p. 29.** [37] Caietele, **III, f. 27.**

Şi în oraş pază strictă, pe toate străzile sînit ridicaţi stâlpi pentru lămpaşe. Străji se găsesc în diferite locuri, ia capătul străzilor, pe deal, la moară. In turn arde continuu lampasul ceea oe îi aduce aminte de multe ori pustiirea Troiei. Miliţia e numeroasă în oraş, în 15 s-a concentrat şi nobilimea toată în Aiud. Şi pe cornițele suprem al comitatului l-au alungat din Sibiu, zicînd că dacă i-a plăcut comitatul la vreme fericită, să nu-1 lase nici acum 'dnd are mai ales nevoie de ocrotire. Cu un cuvînt oraşul dispune de o astfel de putere că ei socotesc cu neputinţă o năvală a tâlharilor, cu toate că aceia au de gînd să pună toată străduinţa.

Locul învăţăturii, oe-i drept, s^a prefăcut în cîmpul lui Mante. In fiecare zi după amiazi de la cinci la şase se ţine *consilium bellicum.* Aproape în fiecare zi cetele se adună în jurul ofiţerilor. Şi cel mai mic copii e atît de curajos că târăşte după el o bîtă mai miare decît el. In atâta curaj, ei şi doresc să vină, căci aici şi^air găsi sfîrşitul! Dar cum a spus el domnului Kovats, nici dacă i-ar aduce pe toţi legaţi ou ştreanguri n-ar veni. Sînt şapte zile de cînd nu s^a dezbrăcat de-a binelea. Ah, dacă ar mai fi şi rugăciunile. Dar paterul Baritz ca şi cînd n^ar auzi nimic, neglijează totul în 'certate. In colegiu însă da, în fiecare zi domnul Szabo predică de două ori în loc de lecţie. Fac rugăciuni ca fuga să nu le cadă iarna sau sîmbăta. Duşmanul e înaintea uşii, deci cine n-ar 'tremura? Conducătorul lor ştie că e Horea, oare înainte a fost preot în Cîmpeni, e îmbrăcat în catifea (!), de gît are atîrnată o cruce de aur pe oare scrie: *pro libertate;* se laudă că o are de la împăratul[238].

> Diarium-ul îşi face şi alte spaime. Horea ba azi ba mîine ameninţă cînd pe colonelul Hellebrant din regimentul de Toscana staţionînd în Aiud, cînd oraşul să-1 aştepte că merge să-i vadă. Ba merge pînă la a bănui pe Schultz de a fi fost dăruit copios de Horea pentru acţiunea sa. Intîlnindu-se ei odată în hotarul Cîmpenilor, Horea i-a dat în dar o piele de iepure plină cu galbeni şi cu alte lucruri scumpe cu pietre de aur239. Ba că Horea ar fi vestit peste tot că el dă 7 000 de florini celui care-1 poate prinde, chiar dacă războiul ţine şi şapte ani. Ceea ce arată — observă textul — că el nu s-ar teme, că i-ar putea rezista şi şapte ani240.

Pregătirile pentru o nouă ridicare, se simt pretutindeni. Scriind aceluiaşi frate la 29 noiembrie, Ştefan Pâpai relatează mai întîi despre execuţiile din Alba Iulia. Din 24 începînd execuţiile acolo sînt multe în fiecare zi. Au tras în ţeapă lacolo şi pe un fiu vitreg (!) al lui Horea (va fi vorba de Ursu Uibaru!). Pentru ceea ce Horea numai cît n-a turbat, a ridicat acum din nou cîteva sate, în jurul Cîmpenilor îşi făureşte din belşug ciomege ferecate, lănci şi vrea să vină cu număr

---

238 Arh. St. Cluj, Separate.
239 Caietele, IV, f. 34.
240 *Ibidem,* f. 33.

re şi asupra Aiudului. Ce-i drept — ţelul lui e mai întîi să meargă nou asupra Abrudului, să omoare acolo pe ungurii rămaşi pînă la iii de ţîţă, şi-apoi 'asupra Zlatnei. Au şi anunţat-o că dacă dregătorii iţi le extrădează pe unguri, oraşul rămîne. Nemţii ameninţă pe juri că-i extrădează. Este acolo armată, dar ofiţerii ţin partea hoţilor, i ce se vede şi de -acolo că pe eîţi i-au prins pe 'toţi i-au eliberat laţii. Ion Cloşca (!) adună pe români în Zarand, a şi prădat din nouă sate. Armata e în mişcare peste tot. S-au anunţat şi secuii Odorhei. Dar corniţele suprem Simion *Kemeny* (tare) adică *Puha* ale) a spus că nu are nevoie de ei şi trimişii s-au întors. Atît de lijent poartă treburile, că răsculaţii uşor i-ar putea pustii şi pe ieni şi pe nobili, dacă n-ar fi armata. A adunat deunăzi aci nobi- :a, au plecat cu mare alai, cu steaguri împotriva lor, s^au dus pînă Jtremţ şi Galda şi acolo tîndălesc, cîţi nu s-au dus pînă acum acasă. teme şi el ou oamenii lui, desigur, pentru că soldaţii aduşi înapoi Ponor au auzit că mai îrutîi vin asupra colegiului şi apoi asupra ţii. Cu Horea, după cum se scrie din Zlatna, sînt 12 mii de români. .fere ei fiind şi soldaţi în concediu, aceia îi instruiesc milităreşte, . acum păşesc pe comandă. In 26 seara larmă mare. Un beţiv răspîndi ea că sînt aci hoţii. Toată tinerimea îmbrăcă numaideeît armele, rupă la căpitanul său fiecare. Zvonul însă s-a dovedit a fi numai de beat. Dar au fost în schimb plînsete, vaiete printre femei! E de în- uit ce ar fi dacă ar fi realitate. Tineretul însă a fost inimos, admirat ;oţi. Aseară a sosit o scrisoare din Ungaria. Scriu că toată ţara ariei, de lia conţi pînă la poporul de rînd toţi sînt în arme (!)[241]. Răsculaţilor ştirile le închipuie pregătiri mari de război. Într-un uscris citim că prin spioni s-a aflat că îşi fac tîrnăcoape, lănci în *n* şi Rîu Mare vreo două^trei mii. Ba se străduiesc să facă şi ii (!), puşti şi să ducă turnător de clopote în Munţi[242].

Diarium-ul merge iarăşi mai departe cu colportajul. Horea retras în Munţi, căile, potecile care duc într-acolo le-a baricadat cu tăieturi, cu şanţuri, iar el s-a proclamat regele 'paciei, a aruncat şi dare pe popor dar puţină şi a şi strîns-o, ca să-şi ajungă cu noroc scopul a bătut şi bani pe numele său243.

n Cluj, după întâmplările de la Tirăscău, teama se prefăcu în ade- ă panică şi se luară măsuri în consecinţă. Cel puţin aşa pretinde îxt de cronică, după o scrisoare din Cluj cu data de 14 noiembrie. icuiară porţile cetăţii, se traseră podurile şi se aşezară tunurile tune textul. „Se dădu apoi poruncă cetăţenilor ca toţi cîţi pot purta le să fie gata de ieşire la nevoie. în acea zi de 14 noiembrie toţi înii trebuiră să se adune în faţa oraşului, ca judele oraşului şi le Csâky să vadă numărul lor, care era de 4 000 (!), cu care prilej înnoiră şi poruncile. Clujenii toată noaptea trebuiau să stea cu

[11] Arh. St. Cluj, Separate. Caietele, III, f. 34.
[3] *Ibidem,* IV, f. 35

luminarea aprinsă, toate intrările oraşului erau păzite ou străşnicie zi şi noapte. Se turnă şi o mare cantitate de gloanţe, împărţindu-se împreună cu praful de puşcă între cetăţeni, către trebuiau să stea eu puştile încărcate[244].

> Ziarul „Magyar Hirmondo" comunică cititorilor întîmplări din 15—16 noiembrie. Auzind clujenii că acea oaste împărţindu-se în două, o parte e în drum spre Sibiu (!), alta spre Cluj, toţi, de la mic la mare au tremurat şi au vegheat tremurînd de teamă. I-au aşteptat pe ziua de 16. Toate tunurile au fost încărcate şi toţi locuitorii în stare de a purta arma stăteau înarmaţi. In 15 tocmai cînd locuitorii aşteptau duşmanul înarmaţi, dimineaţa la 6 ceasuri aduceau 21 rebeli legaţi din Turda în temniţa comitatului, cu care abia au ajuns la porţile oraşului că s-a şi iscat mare larmă, strigau toţi: *Hanibal la porţi.* Tot oraşul era în mare groază, care-şi încuia casa, care cămara... Cînd au observat însă că sînt rebeli prinşi, alergînd toată lumea să-i vadă, i-au lovit cu armele, i-au bătut aşa de tare, ca unii au şi rămas răniţi245.

In 17 cetăţeanul Anton Andrâssy prezintă apărarea şi mai exagerat: „Acum aici în fiecare clipită sîn'tem în mare teamă, ne-au înconjurat 13 000 şi şi mai mulţi tîlhari, omoară, pradă, ard, pe domni, pe nobili, au ars multe sate, curţi, au omorît mulţi domni şi nobili.. . Mulţimea de domni, de nobili toată a fugit la noi în Cluj. înţelegînd aceasta, tîlhairii şi^au pus în gînd să vină asupra noastră din pricina domnirnii, căci deacum sînt numai la trei ceasuri depărtare. în oraş au fost rînduiţi 5 800 (!) de orăşeni înarmaţi, pe cartiere, în frunte cu cîte un senator în calitate de căpitan fiecare cartier, pe mine punîndu-mă colonel (oberster) peste tot acest popor. Numai Dumnezeu cel sfînt ştie ce va ieşi din asta. Şi comitatul ou nobilimea s-a ridicat, contele Csaky, corniţele suprem, e comandantul; mîine pleacă în calea lor. In fiecare noapte pe ziduri, în afară şi înlăuntru, cîte 300 de oameni fac de straje (pichete), în afară de cei 5 800 de oameni înarmaţi. Husarii regimentului Kâlnoki au rănit mulţi din ei şi au prins mai mulţi de 100. Dar întoircîndu-se să pustiiască la Trăscău, au venit la ei alţii, şi mai mulţi. Ou un cuvînt, sîntem într-o aşa groază că nici nu o pot scrie. Trebuie să ne rugăm, căci altfel dacă Dumnezeu cel sfînt nu ne O'croteşte şi nu se liniştesc, pieire va fi sfîrşitul"[246].

Cifrele sînt exagerate fără îndoială[247], dar teama e reală. „Răsună toate străzile de vaiete" — scrie, figurat, paterul Mulay la 18 noiembrie[248].

---

[244] *Umstăndlicher Bericht von den in Siebenbiirgen enstandenen aus wahrhaften Nachrichten gesammelt von G.M.,* Viena, 1784. în *Tesaur de Hon. Ist.,* III, p. 347. Text care apăruse în „Neueste Wiener Nachrichten". Exemplar în Mike, *Az Olăhokrol,* p. 396 i-m.

[245] „Magyar Hirmondo", 1784, p. 770—772.

[246] Scrisoare dată din Cluj, 17 nov. Copie în Mike, *Horavilăg,* p. 341—342. In ,.Magyar Hirmondo" dată ca fiind din 14 nov.

[247] Clujul nu putea înarma 5 800 de oameni, cînd toată populaţia lui, după o statistică din 1785, era de 9 703 locuitori. Cf. Elek Jakab, *Okleveltâr Kolozsvâr tortenetehez,* II, p. 750. Iar după recensămîntul iosefin era de 13 928 de suflete. Cf. *Az elso magyarorszăgi nepszămlălâs (1784—1787),* Budapesta, 1960, p. 368.

[248] Mike, *Horavilăg,* p. 343.

După o corespondenţă din Cluj, din 19 noiembrie aceeaşi alarmă. Panică în oraş. Pază puternică zi şi noapte. Ţiganii trebuie să facă şi ei de pază. Se caută toate armele, care să fie probate; cu cît mai repede cu atît mai bine. în 17 întreaga nobilime a plecat împotriva răsculaţilor. Au fost aduşi 21 de rebeli, chiar acum au fost aduşi încă 39 de la Turda. Trei au fost aduşi din viile Clujului, dintre care unul a evadat. Ei au tăiat unui lucrător de acolo mîinile şi capul (!). Strigătele lui au atras pe mai mulţi acolo, care i-au prins pe ucigaşi. „în oraş mai trăim încă liniştiţi"249. Groaza alternează cu autoliniştirea.

„Larma e mare, ziua-noaptea sîrrtem în arme" — scrie şi ductorul mar (judele) oraşului Turda la 17 noiembrie[250].

La Tîrgu Mureş, după o scrisoare din 14 noiembrie, veştile au ajuns id proporţii. In Zarand în afară de doi trei nobili aproape toată ălimea au masacrat-o, Ilia, Brănişoa, Leşnieul, pe Mureş în sus totul mistuit. Ioan Zejk cu 500 de nobili a tăiat 560 de români şi foarte Iţi a prins, cărora aplicîndu-le Standrecht^ul *i-a* pedepsit cu ţepe, ou ci — Karp cu soldaţii săi a lovit un grup 'la Simetria, au împuşcat (!) au prins 40. Şi nobilimea Secuimii, şi miliţia secuiaseă sînt în "oare. (Scrise de Aranka[251]). In munţii Căilatei ar fi vreo 24 de mii vreo 'trei săptămîni, dar nobilimea câtorva comitate i^a încercuit. Se beşte şi că persoanele guberniale cu episcopul român n-au îndrăznit neargă între ei, iau trimis numai preoţi români ia ei[232].

Despre ce se credea în Tîrgu Mureş şi despre măsurile de apărare e acolo, ne relatează mai în detalii o scrisoare a cuiva, care nu se ieste pe sine, în limba franceză, din 16 noiembrie. Cauza răscoalei .tîrzierea introducerii urbanului. Ea bîntuie sub conducerea faimosu-Salis. „O foarte mare parte a ţării e infectată şi a trebuit să fie dsă împotriva răsculaţilor mai mult de jumătate din armata care găseşte în Transilvania. Au fost chemaţi la arme toţi nobilii din itate şi 500 din aceşti nobili au venit să ia loc în oraş. Şi se mai aptă să sosească în orice moment două «divizioane» ale regimentului iavoya trimise în garnizoană în Qraş, precum şi 500 de secui. Aceste uri sînt foarte necesare, căci rebelii, al căror număr e socotit la DO, s-au împărţit în patru trupe, din care două s-^au pus în mişcare e Cîmpie spre oraşul nostru, care e lipsit de ziduri şi nu are decît vechi şi mizerabil castel. Rebelii au ars mai mult de patruzeci şi us în întregime mai mult de douăzeci de familii nobile. Capul lor, e un preot grec (!) a pus să se poarte în fruntea lor un crucifix)dobit cu hârtie aurită pe oare stă scris: „In numele lui Isus Christos ' lui Iosif al II-lea omorîm pe nobili". Capul lor trebuie să aibă e, pentru că prima tentativă şi-^a îndreptat^o spre cetatea Albei cu intenţia de a-şi procura muniţie şi arme. Dar această lovitură -a reuşit, sentinelele cetăţii au dat alarma la timp şi cum ţăranii

249 „Siebenbiirger Zeitung", nr. 98 din 6 dec.
100 Mike, *Az Olâhokrol,* p. 35. ; ' Caietele, III, f. 12—13. '°2 *Ibidera, î.* 14.

au vrut să forţeze cetatea, au fost omorîţi rraai mult de 130 (!), iar ceilalţi respinşi. La moment au fost îndreptate împotriva lor trei escadroane de husari din regimentul de Toscana, compania de grenadieri Gyulai, oare se află în garnizoană la Mediaş şi un batalion din regimentul Gyulai, la ordinele generalului de brigadă baron de Pfefferkorn. Au şi tăiat sau prins 5 000 (!) din aceşti rebeli, cărora nu le lipsesc nici banii, niici pulberea, căci au găsit mijlocul să-şi procure şi una şi alta în Zlatna şi în Abrud unde au omorît pe dregătorii minelor şi morilor de pulbere şi au luat tot de oe s-a găsit pe placul lor. Nu le lipseşte nici hrana, căci au găsit în toate satele pe care le-au prădat. Nu fac totuşi nici un rău nici saşilor, nici nemţilor, nu vreau decît ungurilor, al căror duşmani juraţi sînt. Toţi nobilii de la ţară şi-au părăsit pămînturile pentru a se salva în oraşe. Preferă pe cele ale saşilor, pentru că oraşele ungureşti nu au ziduri. La noi s-a constituit gardă din studenţi şi din oancelişti. Toate străzile sînt luminate noaptea, după orele 6 nimeni nu mai îndrăzneşte să iasă fără lanternă şi după 8 nimeni nu mai are voie să iase. Nobilii înarmaţi fac garda împrejurimilor. Dar n-<am văzut nicicînd oameni mai rău echipaţi şi mai rău înarmaţi. Dacă cei 5 000 sau 6 000 de rebeli de oare sîntem ameninţaţi cad asupra noastră şi ne surprind noaptea, 'toată oastea noastră şi toţi ceilalţi oameni în arme nu sînt în stare să reziste şi să împiedice ruina noastră totală, căci toate casele noastre sînt de lemn şi acoperite ou paie, pot fi în scutrt timp prefăcute în cenuşe, pentru că noi sîntem lipsiţi de toate aparatele necesare pentru stingerea unui incendiu. Se spune că în Sibiu nu lasă să intre nici un nobil ungur dacă nu e angajat la careva din dioasterii (instituţiile de guvernămînt), oare se găsesc în această capitală. Baronul Bornemisza şi contele Csăky, în comitatele cărora răscoala îşi are focarul principal, voind să se salveze în Sibiu, au fost trimişi înapoi numaidecît de către guvernatorul baron de Brukentbal în comitatul lor cu o aspră mustrare de a fi favorizat cu neglijenţa lor răscoala în comitatele lor şi cu ordinul să facă tot ce le stă în putinţă, cu riscul vieţii lor, pentru a o linişti. Se spune că s-ar fi publicat azi un edict imperial, în care maiestatea sa declară că o parte a naţiunii româneşti a făcut o conjuraţie pentru a nimici nobilimea şi naţiunea ungurească în Transilvania, că o asemenea ură dovedeşte că domnii i-^au maltratat, că maiestatea sa ar îndemna stăruitor pe unguri şi pe nobili de a privi ca fraţi pe celelalte naţiuni ale Transilvaniei, de a lepăda orice ură naţională, de a fi ascultători ordinelor maiestăţii sale, de a se aduna înarmaţi (numai) pentru propria apărare şi de a nu obliga pe maiestatea sa să-şi repete ordinele, ca maiestatea sa să nu se vadă silită a-i învăţa să asculte aruncîndu-i într-o închisoare la pîine şi apă"[253].

Autorul, un intelectual, va fi vreun profesor, cleric poate, de la colegiul din Tîrgu Mureş. In tot cazul nu se arată un ataşat necondiţionat cauzei nobilimii, reţine din părerile care circulă pe cea oare nu

[253] Octavianus Bârlea, *Ex historia romena: loannes Bob episcopus Fogarasiensis (1783—1830),* Frankfurt/Main, 1948, p. 312—313. Ştefan Pascu, *Ştiri noui privitoare la revoluţiunea lui Horea,* în „Anuarul Institutului de Istorie Naţională", IX (1934—1944), Cluj, 1944, p. 374—377.

ooite fi a nobilimii, că întârzierea introducerii urbanului a stârnit răs-jala şi zvonul unui decret imperial care vorbeşte de necesitatea frăţiei utre naţiunile Transilvaniei lepădînd ura naţională (decret care nu cista Şi nici nu putea să ajungă în Transilvania cînd ştim că prima ine despre răscoală a ajuns ia Viiena abia în 12 noiembrie şi primele •dine de acolo au sosit în Transilvania după 20). Dar scrisoarea mai ■ată şi cum se deformau faptele prin propagare sau colportare.

La data de 16 noiembrie Ludovic Siess notează că în 15 şi 16 s-ar iscat focuri în cinci locuri în Sibiu, dar care din fericire au fost stinse ai înainte de a izbucni şi că făptaşii se crede 'că iar fi românii care n în oraş sau de cei care slujesc aci şi au fost instigaţi la aceasta[254].

Magistratul oraşului Sighişoara, în uirma ordinului gubernia! din noiembrie luă şi el măsuri de pază şi de apărare. S-a întărit paza de porţile oraşului, s-au instituit supraveghetori speciali ai pazei. S-au chis porţile dintre cetate şi oraşul de jos. S-a introdus un control ver asupra călătorilor, mai 'ales dacă rămîneau mai mult în oraş. Cei re găzduiam noi veniţi în oraş trebuiau să-i anunţe magistratului. iznici de zi şi de noapte trebuiau să vegheze şi asupra celor stabiliţi satele supuse jurisdicţiei oraşului, dare în vară nu locuiseră acolo. i-ce om suspeiot trebuia arestat şi anunţat numaidecât Guvernului. 'ebuiau icercetaţi şi percheziţionaţi mai ales ţăranii români care veneau oraş bănuiţi că au asupra lor lucruri nobiliare prădate din părţile prinse de răscoală. Se luară măsuri pentru întreţinerea în bună stare drumurilor spre a servi la nevoie mişcărilor de trupe necesare pentru ivilirea răscoalei şi la rapida circulaţie a curierilor. Fu sistată vînzarea afului de puşcă şi a plumbului, pentru a lipsi de ele pe răsculaţi[235].

E mare teama şi în Oradea. Adam Szelyi în 19 noiembrie comunică î Oradea că abia poate scrie în teama cea miare, de înfiorătoarele izimi pe oare le comit încă românii schismatici în Oradea (!). Ar fi pustiit-o cu totul pînă acum, dar oastea multă, oare călare, oare iestru, ziuia-noaptea merge neîncetat asupra lor. In Oradea, ca şi în ele din ţinut s-a dat ordin ca la fiecare casă să fie arme încărcate oamenii să stea gata ziua-noaptea. In fiecare noapte 30 de cetăţeni urmaţi de la ora şapte seara umblă pe străzi şi veghează[236].

In 15 noiembrie oraşul Arad a încredinţat pe Nioolae Popovics să irte grija prăvăliilor din piaţă, să constituie din cetăţeni patrule de apte; ba să angajeze şi străji deosebite, ca oraşul să fie asigurat potriva navalei şi incendiilor românilor. S^a instituit un premiu de galbeni aceluia oare primul dă de ştire că a observat răsculat român hotarul oraşului. Consilierii Francisc Milies, Arsenie Szecsânszky, eorghe Grabacher şi Gheorghe Visnyany au fost trimişi ca în cartiere suburbii, ba şi în sălaşurile din apropiere, în Gaj şi Saga, să insti-e cîte un „magistru" de cartier pentru fiecare stradă, care să vegheze

---

[254] „Tortenelmi Tar", 1901, p. 8.

[255] Nicolae Edroiu, *Mişcări ţărăneşti în părţile Sighişoarei în timpul răscoalei Horea,* în „Studia Universitatis Babes-Bolyai", Series Historica, 1966, fasc. 2, 8—49.

[256] *Tesaur de Mon. Ist.,* III, p. 374.

asupra oirdinei publice. Cămărașuil orașului a fost încredințat să pună doi oameni care să păzească zhia-noaptea stogurile de ţfîn ale orașului. Și cum tulburătorii puteau să se furișeze și ziuia, au mai fost angajați si 9 paznici oare să-i țină sub observație[237].

Magistratul orașului Bistrița, în urma ordinului gubernial din 8 noiembrie, începu prin a depista armele din prăvăliile negustoriilor și a le strînge de la 'românii din oraș. încredința ou acestea pe 'căpitanul Scboepp. S-au găsit Ia 9 negustori în total 56 de pistoale, 7 puști, 7 săbii. Iar de la românii din suburbii s-au luat 8 puști.

La ordinul Guvernului din 11 noiembrie oare îndemna din nou să se ia 'toate măsurile posibile de preîntâmpinare a lățirii tulburărilor, magistratul Bistriței își arată teama că pînă și ou 'oarele magnaților și nobililor refugiați s-ar putea strecura în oraș, mai ales noaptea, rebeli care i-ar putea pune foc. Adoptă propunerile judelui: Așa numita poartă a ungurilor să fie închisă ou totul, pentru a putea fi cu atît mai bine păzite icelelalte două. Iar la acestea, în afară de paza obișnuită militară și cetățenească, să se mai rînduiască încă cîte trei cetățeni, care să fie inspectați de un membru al comunității, acesta avînd grija ca paznicii să aibă totdeauna arme; căci din parte militară nu se dau decît cîte doi soldați de poartă. După ce se înseairă în afară de magnații, nobilii și cetățenii refugiați care-și caută siguranța în oraș să nu se permită intrarea nici unui necunoscut, fie că are sau nu carte de liberă trecere. Cetățenii să raportezje dacă e nevoie tot oeea ce se întîmplă ziua-noaptea „tatălui" vecinătății, oare la rîndul său naportează senatorului designat penitru aceasta, arestând pe cei delăsători sau suspecți. Cum sînlt numai patru haiduci, să fie angajați încă opt, sași, din suburbie. Membrii cancelariei, de la notar pînă la ultimul, să patruleze cu arma, toartă noaptea, sehimbîndu-se ou șase tineri cetățeni. Magnaților și nobililor refugiați în oraș să li se pretindă să fie mai severi cu slugile lor, ele să nu umble nici cu luminări aprinse, nici cu pipe pe ulicioare, și cu iaitît mai puțin pe străzi sau în grajduri; cei care încalcă dispoziția trebuind arestați și supuși celei mai severe pedepse. Domnii să-și instruiască domesticii și pe toți din jurul lor să nu dea prilej de incendiu prin foc prea mare în bucătării și în camere. Cei de rînduiala focului să controleze atent, săptămînal, sobele, hoarnele, chiar și pe cele de la domni, și să pedepsească toate neregulele observate. Atît în oraș cît și în suburbii să se țină la fiecare casă, unde nu curge vreo 'apă, un butoi ou apă. Fiecare gospodar să-și păzească noaptea casa, să nu o lase singură. în zilele de tîrg nici un român sau alt necunoscut să nu intre în oraș cu bîte, furci de fier și alte asemenea, și cu atît mai puțin cu puști, pistoale; oricine intră să fie percheziționat la porțile orașului. Paznicii porților să anunțe de fiecare dată pe judele orașului cînd întră vreun domn, cu numele. Carcerele neterminate să fie puse numaidecât în stare bună și sigură[258].

Nobilii refugiați în Bistrița, conții Doiminic, loan, Nicolae și Daniel Bethlen, baronul Kemeny, Cristina și Iuliana Vass și desigur și alții,

™ Al. Mârki, *op. cit.,* p. 437.

[258] Arh. St. Cluj. Protocolul orașului Bistrița, 1784, p. 493—497.

otuşi nu se simţeau nici aci în deplină siguranţă, şi nici agreaţi. In 6 noiembrie cer sprijinul Guvernului. Orăşenii sînt foarte îngrijoraţi *e* mişcările din vecinătate şi o companie care se găseşte acum în oraş ici pe departe nu e de ajuns pentru înlăturarea primejdiei tot mai meninţătoare. Ba şi aceasta, după cît au auzit, a primit ordin să stea ata de plecare. Cer Guvernului să se îndure de securitatea lor. Socotesc ă ar fi nu numai spre siguranţa lor, ci şi a oraşului, dacă Guvernul ar ispune ca târgurile săptămânale să se ţină în afară, nu înlăuntrul oraului. în sfîrşit, se roagă ca Guvernul să amintească părinteşte magisratului să le întindă tot sprijinul. La ceea ce Guvernul şi scrie în 2 noiembrie magistratului ca, potrivit cu cele ordonate pentru asigurasa ordinii şi liniştii publice, să ofere suplicanţilor sprijinul necesar[259]. In Baia Mare se iau de asemeni măsuri de siguranţă. Se mobilizează etăţenii oraşului capabili de a purta arme, care la semnalul tobei sînt atori să se ridice. Dar cum aceştia nu sînt socotiţi suficienţi, inspecjnatul miniier şi magistratul oraşului se adresează comitetului Sătmar, are ajutor militar sau alţi oameni înarmaţi din comitat. Opreşte vînzaîa prafului de puşcă şi a plumbului, negustorii trebuind să denunţe idelui oraşului pe străinii care vreau să cumpere. Se pun străji atît î oraş cît şi în cartierele de la margine, cu sarcina de a aresta pe 2ăimi suspecţi care ar intra în oraş. Locuitorii să anunţe judelui orailui, fie personal, fie prin străjile rînduite pe strada lor, pe străinii are. 'ar cere găzduire la ei. Străjile rînduite pentru apărarea morii e pulbere, dacă ar fi atacaţi de răsculaţi şi nu ar putea rezista, să verse raftul de puşcă în apa Ferneziului din preajmă[280].

Dispoziţiile se aplică evident. Căci eurînd după aceea 'trei români in oraş, Vasile Glodean, Dumitru Glodean şi Alexa Sas, care în ciuda ublicării de trei ori a ordinului, au primit în casă oameni străini fără fi anunţat pe judele oraşului sînt pedepsiţi cu cîte 25 de vergi[261].

Ii alarmează cu daita de 20 noiembrie şi judele minier Andrei Iosif elenkai din Zlatna pe inspectorul minier de aci că Horea şi eu fiul ;u din Rîu Mare, Cloşca şi Bîrle'a (Barla) căpitani ai plebei româneşti, au legat prin jurămînt să stârpească, să omoare pe toţi magnaţii, nobilii ungurii, li relatează sumar faptele răsculaţilor, apărarea Zlatnei[262].

Pentru apărarea bunurilor erariale din oraş congregaţia comitatului solicitat ajutor de la contele Tige, din Debreţin, de la baronul Splenyi, ; la împăratul însuşi[263].

Dar nici după ce sosiră unităţi militare în oraş, magistratul nu coti casa fiscului în deplină siguranţă, o evacua la Caşovia. Magisitma1 oraşului Saitu Mare în 26 noiembrie a hotărât să dea şi el o escortă ' 60 de oameni pentru această strămutare[264].

---

[259] Virgil **Şotropa,** ***Contribuţii la istoria revoluţiei lui Horia,*** în „Anuarul stitutului de Istorie Naţională", **V (1928—1930), p. 162—165.** Arh. **St. Cluj, oraşul** strita, 1784 nov. 16.

[260] I. Sabău, *op. cit,* p. **181.**

[261] *Ibidem.*

[262] Caietele, III, f. 9—12.

[263] Arh. St. Cluj, com. Sătmar, 1784 nov. **22,** 27.

[264] I. Sabău, *op. cit.,* p. 185.

La 27 noiembrie senatorul oraşului Francisc Barthos le scria din Dej, că, după ştiri, n-ou de ce să se teamă prea tare. Să se păstreze însă str'ăjile ca nu cumva răsculaţii înspăimînţaţi de armaita trimisă împotriva lor, să încerce să scape spre Baia Mare[265].

După cronica „Horja und Klotzka", chiar şi braşovenii, temîndu-se ca răsculaţii nu cumva să năvălească şi asupra lor, şi-ar fi ars (!) singuri podul ca să nu poată veni asupra lor[266].

Oraşele, cum vedem, i-*au măsuri întinse de apărare. Dar obişnuit nu în acord, ci mai curînd în dezacord cu nobilimea. Se simt primejduite şi din pricina nobilimii refugiate sau existente între zidurile lor. In tot cazul o acuză mereu, de primejdia pe care o aduce ea asupra capului lor. Măsurile de apărare le iau separat de ale nobilimii, pentru apărarea ■proprie şi nu pentru a ocroti nobilimea sau pentru a ieşi din oraş şi a o seconda în apărarea sau acţiunile ei. Gnaşele în genere nu deplîng soarta nobilimii, sînt îngrijorate de propria primejdie.

GUVERNUL ŞI COMANDAMENTUL

Guvernul, nedispunînd de puterea armată, continuă ou mijloacele de pacificare de pînă aci: supravegherea atentă a actelor ţărăneşti, arestarea celor socotiţi primejdioşi, patente de linişte, ameninţări pentru cei care nu se supun. Îngăduie astfel mai departe insurecţia nobilimii în propria apărare. Dar aceasta cu toată teama de a săvîrşi o greşeală constituţională. Insurecţia nobilimii era un drept exclusiv al regelui, îngăduirea ei putea atrage după sine dezaprobarea împăratului. Mai ales sub un regim ca -al lui Iosif al II-lea, şi mai cu seamă acum cînd cu complicaţiile externe erau atît de inoportune cele interne. Urgenţa, cînd nobilimea poate să se ridice şi fără să mai aştepte ordinul regal, invocată de ea în temeiul Aprobatelor, nu se arăta întemeiată. Articolul din Aprobate invocat, textual se referea la ridicarea secuilor, care trebuiau să fie mereu pregătiţi pentru ridicare, *in casu repentinae necesitatis* neaşteptînd nici porunca principelui[207]. De aceea Guvernul trebuia să fie cu toată vigilenţa ca nobilimea ridicată să nu depăşească nevoia locală de autoapărare, să nu treacă la o organizare armată.

Comandamentul militar foloseşte timpul pentru pregătirile militare necesare. Trupele sînt în mişcare, apar în tot mai multe puncte, împînzese treptat zonele primejduite. Dar nu intervin activ, se mulţumesc să participe la prinderea răsculaţilor. Dar şi faţă de aceştia se poartă adesea cu prea mare indulgenţă, spre indignarea nobilimii. Diminuînd

[265] *Ibidem,* p. 181.
[268] *Tesaur de Mon. Ist.,* III, p. 312—313.
[267] Mind nemeş lofo, gyalog avagy darabant, es egyeb vitezlo rend, az orszâg vegezese szerent parancsolatokra, fogyatkozas es halogatâs nelkiil jo hadi apparatussal, hogy felolhessenek, es ha a sziikseg ugy kivânja, mindjârt indulhassanak es, arra magokat mindenkor Kesz âllapottal tartsâk: *in casu repentinae necesitatis* pedig, fejedelem paracsolatjâtol sem vârvăn. *Approh. Const.* **P.** III, tit. 76, art. S.

ejdia, generalul Preiss rămîne mai departe în aşteptarea ordinelor dale.

Continuă astfel şi ambiguitatea de până aci, ordinele separate, diverde în măsuri. Continuă şi animozităţile personale dintre guvernator mandant, care nu scapă nici celor din afară. E suficient să citäm .crisoarea lui Ioan Gilyen către cancelar, dată din Sibiu 21 noiem- Mărturiseşte cu teamă ceea ce ştie. „Ordinele regale vin unul altul şi după cum auzim sînt toarte bune. Dar în executarea lor îîrut două piedici, cei doi domni mari. Aceasta numai măriei tale uraj să o spun. Văd şi alţii că n-au avut altă vreme pentru ceartă, :sa>t pe un timp atît de primejdios reproşurile reciproce. Acum e rs rivalitatea în măsurile de luat pentru a pune capăt vărsărilor nge"[268].

)rdinele Guvernului, corespondenţa lui cu comitatele Alba şi Ciiuj rimele zile de după pacificare se mişcă în jurul colaborării autori- [• civile cu cele militare[269], asupra căreia va insista .mereu. Aceiaşi îl comunică Guvernul şi oraşului Turda[270]. Aprobă acţiunea comi-li Mihail Brukenithal şi-fl. îndrumă să o continue în înţelegere cu >pul neunit şi cu generalul Pfefferkorn[271]. La 15 noiembrie comu- Prefecturii Armelor că, în urma 'relatărilor comitatelor Alba, Cluj rda şi a magisitratutrilor Albei Iulii şi Orăştiei, Guvernul a dat }le necesare. Să le dea şi Prefectura Armelor, căci comitatul Cluj primă teama să nu erupă răsculaţii spre Huedin şi Gilău[272]. *n* ordin al Guvernului către comitatul Alba e preocupat de omul i venit cu paşaport rusesc în Aiud sub pretext că vinde castane,

acum. Să-d supună la strictă oercetare de unde a venit, cu ce ce avea aici de făcut, unde a stat pînă acum, unde au plecat i şi de unde au primit paşapoarte? Dacă-l vor găsi însă nevinovat, cse în libertate[273].

u data de 15 noiembrie Guvernul dă o circulară privitor :1a tracelor prinşi care se înmulţesc mereu, ceea ce ar aduce după sine irimejdie sanitară[274]. Să se facă p distincţie între ei. Unii au fost

cu armele în mîini şi au fost combătuţi ca împotrivitori, recalci-

Alţii numai s-au alăturat, amăgiţi de corifeii plebei răsculate şi *A* prinşi în urmărire. Alţii, în sfîrşit, au fost prinşi beţi printre ori. Cei din aceste două categorii din urmă, unii stau sub jurisoomitotului sau oraşului respectiv, alţii simt din comitatele vecine.

dintîi să-i asculte, să-i oblige să declare lucruirille prădate, să-i ;ească cu o pedeapsă corporafâ potrivită cu delictele lor şi după

fost suficient lămuriţi asupra erorii în oare au căzut şi asupra îrii pe care o datorează principelui, dregătorilor lui şi domnilor

---

Arh. Istorică, fond Bânffy I.

Arh. Comisiei, V, 309—312. Arh. Istorică, Copii B. TSrok, nr. 10585—10596—

Arh. Comisiei, V, 314.

Sibiu, 13 nov. 1784, Kemeny, *Hâra Pârhada 1784,* p. 255.

Arh. Istorică, Copii B. Torok, nr. 10585—10596—1784.

Sibiu, 15 nov. Arh. Comisiei, V, 313.

Ibidem, V, 315—318.

lor pămînteşti, să-i elibereze pe lîngă jurămînt de credinţă că se vor întoarce la locurile lor, vor trămîne acasă în pace şi ascultare, avertizîndox-i că dacă vor mai fi găsiţi printre plebea răsculată, vor fi socotiţi ca rebeli şi vor fi loviţi cu pedeapsa cea mai aspră, anume cu moartea[275]. La fel să procedeze şi în cazul captivilor ţinînd de altă jurisdicţie, să-i predea dregătorilor respectivi, care să procedeze la fel, pe cei eliberaţi să-i ţină sub observaţie dacă s-au întors acasă şi dacă se conformează celor promise. Cit priveşte pe primii, ei fiind conducătorii şi corifeii plebei răsculate, să fie supuşi la severă cercetare, conducătorii, corifeii si alţi rău notaţi să fie reţinuţi în carcere. Ceilalţi, oare s-au purtat liniştiţi şi nu simt suspecţi, să fie şi ei ţinuţi la închisoare, dar să nu fie trataţi cu aceeaşi severitate ca primii[276]. Nu prea e clar care pot fi aceştia după ce s-au stabilit -cele trei 'categorii.

'in 16 noiembrie Guvernul adresîndu-se comitatului Bihor repetă; să nu se cumpere de la români, lucruri scumpe bănuite de a fi provenite din pradă, să cerceteze pe vînzători şi, după împrejurări, să^i pună şi sub pază[277]. Ordin care fusese adresat şi altor comitate[278]. In 16 se adresează şi Bistriţei în acelaşi sens, numind mai ales mărgăritarele, obiectele de aur şi de argint, de aramă şi de zinc, hainele, mătăsurile. Un ordin din 18 noiembrie e în căutarea lucrurilor familiei Toroczkai din Sîngiorzul Trăseăului[279].

Circulara Guvernului din 18 noiembrie dispune oa patenta din 11 noiembrie să se publice în chipul cuvenit, ca cei care o calcă să nu se poată scuza că n-au ştiut şi că n-au avut cunoştinţă de ea. In sate publicarea să se facă aşa ca prin judele nobililor să fie convocaţi toţi locuitorii, să fie de faţă şi preotul, să li se explice fiecare capitol şi-apoi să fie întrebaţi dacă au înţeles. Iar la sfîrşitt să fie puşi să o semneze' preotul şi bătrîndi satului, fie prin semnătură proprie, fie prin punerea ' degetului şi aşa să o înainteze ca dovadă Tablei comitetului[280].

Cu aceeaşi dată de 18 noiembrie Guvernul emite o nouă patentă, imprimată în limbile curente ale ţării. Prin noua patentă promite cîte' 30 de florini pentru prinderea şi aducerea la cea mai apropiată Tablă ; a fiecărui amăgitor sau aţîţător şi ameninţă, în schimb, ou 'tragerea în ţeapă a judelui cu încă trei lîngă sine (în textul german şi maghiar: cu ; încă doi lîngă sine, judele cu doi juraţi) în satele care i-ar primi şi s-ar lăsa amăgite.

Textul integral românesc, minus intitularea, e următorul:

„Fiind că întru turburarea, şi răzvrătirea de acuma unora dintre rumâni, care s-au cufundat întru toată facerea de rău, s-ar fi înţeles, cum că întru celelalte prea grele răutăţi, pentru ca răutatea aceasta mai încolo din zi în zi să se sporească, şi acest prilej l-ar fi aflat, şi l-ar urma; ca nebuna aceia a turburătorilor, şi a rebeliştilor adunare, prin trimişii săi corifei sau înşălători, şi spre rău îndemnători, norodul ce întru acestea răutăţi s-au

[275] *Ibidem.*
[276] *Ibidem.*
[277] Hurmuzaki, XV/2, p. 1763.
[278] V. şi Arh. St. Cluj, com. Odorhei, pachet 122.
[279] V. Şotropa, *op. cit.,* p. 166—167.
[280] Arh. Comisiei, V, 256.

întinat cu minciuni, numai din capul lor gîndite, nu fără de a sa; şi acelora ce cred minciunile acestea, grea perire, spre această de toată urîciunea vrednică însoţire, din sat în sat i-ar chema, şi ar sili a-i trage către sine; aşa dară ca nu cumva această răutate să sporească înainte, şi şi alţii, cari fără de aceia despre credinţa sa către craiu, şi către ţară sînt bine cunoscuţi, la nefericirea aceasta să cază. Tuturora văzătorilor aceştia cu numele crăesculuì Gubernium de ştire să face, cum că fieştecine, care aceşti feliu de oameni ce umblă în rîndul acestui feliu de înşelăciune, şi dezmîntare, ce sînt prea tare oprite, îi va prinde, şi prinşi îi va duce, şi îi va da la cea mai de aproape tablă, şi după ce să vor cerca, sau să vor pune supt întrebare, şi să vor afla cum că chiar dintre cei înşălători ar fi fost, unul ca acela lîngă dreptatea, şi credinţa sa, care către craiu, şi către ţară şi-au arătat, frumoasă răsplătire în treizeci de florinţi ungureşti pentru fieşte ce faţă ca aceasta deschilinit fără de nici o îndoială va dobîndi. Iară de cumva vreun comunitaş adecă vreun sat la atîta îndărătnicie ar veni, ca pre acei înşălători i-ar cuprinde, şi cu minciunile, şi cu desmîntările acelora s-ar răbda pe sine a să birui, şi a să înşăla, să ştie un sat ca acela, cum că birăul satului şi trei lîngă sine după legile ţării fără de nici o nădejde a mai dobîndi viaţă în tapă să va trage. S-au dat în Sibiiu 18 zile Noembrie anul 1784. B.S. de Brukenthal Gub., David Szekelly Cane, Anton Horvăth Secr.28l.

Comitatul Alba e îndrumat de Guvern ca In privinţa liniştirii plebei i tratării captivilor să procedeze întru toate în înţelegere -ou oonsiu<l guberniei Mihail Brukenthal şi cu ofiţerii[282]. Tot aşa îl îndrumă işi şi pe Mihail Brukenthal, să procedeze în înţelegere cu generalul fferkorn[283]. Comitatul Hunedoarei e îndrumat să ia măsuri pentru :ituirea bunurilor lui Adam Bantsei, prădate şi duse în păduri de priii ţărani[284]. Acelaşi comitat al Hunedoarei, cu data de 19 e făcut it asupra abuzurilor nobilimii. Nobilul Iosdf Buda i^a luat unui morar al 55 de florini. Şi alţi nobili fac multe neajunsuri[285].

în 19 noiembrie Guvernul face p întâmpinare la Prefectura Armelor: ă cum îi comunică Tezaurariatul în urma raportului administnatod cameral din Hunedoara, viceooloneilul Karp a eliberat din ordinul fecturii Armelor un mare număr de captivi simplu fără nicio penae. Nu e nici în gîndul nici în intenţia Guvernului ca pe toţi cei să-i dea făană deosebire morţii, dar nici nepedepsiţi nu pot rămânea. ie observe prescripţiile sale în tratarea captivilor[286].

In ce priveşte publicarea patentei de liniştire, Guvernul la 21 no3rie, adresîndu-se Prefecturii Armelor, revine ou limitări. Fie că nvoiesc ila pace şi linişte fie că nu, să nu li se acorde favoarea ietiei mai înainte de a restitui tot ce iau dus, de a depune toate

[281] Exemplarul din Mike, *Az Olăhokrol,* p. 285. Aci şi versiune germană şi Uară.

II[2] Arh. Istorică, Copii B. Torok, 18 nov. 1784, nr. 10727—1784.

-[83] *Ibidem.*

[284] Arh. Comisiei, V, 304.

286 [7]A[bidem]« [V]- 308.

Acte vieneze, Dep. II, nr. 5.

armele, de a extrăda pe corifei şi conducători, înainte de a designa cîţivia din mad bătrînii fiecărui sat ca chezaşi *(vades ostatici),* ca în cazul că (locuitorii) ar refuza ascultarea sau ar tulbura pacea, ei să poată fi prinşi şi pedepsiţi[287]. Comunicare pe care o repetă şi în 25 noiembrie[288].

Cu data de 22 noiembrie Guvernul emite o nouă patentă imprimată în limbile ţării. Adnesîndu-se „răzvrătitorilor rumâni", ei sînt chemaţi, acum nu numai să rămînă în liniște şi să nu primească între ei pe „învrăjbitori" şi pe „corifeii" lor, ci să fie şi cu toată ascultarea către dregători şi domnii pămînteşti şi să-şi facă slujbele obişnuite cum s-au hotărât prin legi şi porunci împărăteşti.

> Textul integral al versiunii românești, minus intitularea: „Cu mare neplăcere au înţăles Crăescul Gubernium, în ce chip unii oameni, după ce s-au auzit în toate părţile răzvrătirea aceia, care s-au ridicat despre partea a unora dintre rumâni, nu fără de grele silnicii (în text: siltncii (!) n-ar vrea mai mult a mai ascula şi împlinii voia, şi porunca tisturilor şi a domnilor săi precum sînt datori: nici ar vrea a plini slujbele care sînt hotărîte prin legi şi porunci împărăteşti, şi nu s-ar îndoi a arăta semne de neascultare.
>
> Pentru aceasta Crăescul Gubernium după datoriia ce i s-au dat de la înălţata împărăţie a purta de grijă şi a lua seama, vrut-au pre toţi, cărora să cuvine cu numele a prea înălţatei împărăţii a-i dojeni, şi a le porunci, ca nu numai în linişte şi în odihnă, după poruncile ce s-au dat mai nainte prin patenşurile adecă poruncile crăescului gubernium să se contenească, şi să nu să însoţească supt grea pedeapsă, ce s-au hotărît întru acele patenşuri, cu acei învrăjbitori, sau să îndrăznească a priimi corifeii acelora, adecă pe ceia ce umblă a dezmînta oamenii, ci şi încă cu toată ascultarea şi plecarea să fie către tisturi şi către domnii locurilor, şi obicinuitele slujbe pre cum prin lege s-au hotărît şi s-au poruncit, deplin, şi fără nici o împrotivire să le împlinească, de nu li voia să cază la grea pedeapsă. Dat în Sibiiu 22 zile Noembrie anul 1784"28o.

Cu data de 23 noiembrie Guvernul emise a patra patentă imprimată, hotărând acum o remuneraţie de 300 de galbini pentru prinderea şi predarea unuia sau altuia din corifeii răscoalei, „adecă dintr-^aceiia care sînt căpetenii şi îndemnători aceştiia răutăţi". Textul integral, minus intitulaţia:

> „după ce au înţăles preaosfinţita crăeasca şi apostoleasca Mărire acea fără de lege şi plină de răutate turburare ce s-au făcut în unele locuri prin oarecare dintre Români, aşijderea şi alte foarte grele silnicii şi răpiri, precum milostiveste (în textul publicat: milostivire) au poruncit că fără ■ de zăbavă şi fără de nici o milă pe unii turburători ca aceia să-i pedepsească, aşa prea cu mare milă au hotărît ca trei sute de galbini cinste, sau cum să zice colac, să i să dea la unul ca acela, care pre unul sau altul

---

[2S]? *Ibidem,* I, nr. 84. •

28* *Ibidem,* II, nr. 43.

[289] Exemplarul din Mike, *Az Olăhokrol,* p. 295. Aci şi versiunile germană şi maghiară.

dintre corifei, adecă dintr-aceia care sînt căpetenii şi îndemăatori aceştiia răutăţi, îl prinde şi prins îl va da înainte.

Aceasta dară preamilostivă a înălţatei împărăţii rezoluţie sau hotărîre din porunca împărăţii sale crăescul Gubernium, prin acest Patenş, tuturora cărora să cuvine vrut-au a o face de ştire. Dat la Sibiiu 23 zile Noembrie anul 1784"290.

Ce efect puteau avea acum asemenea apeluri nu era gireu de presuit. în afară de iertare şi de recompense pentru trădări ele nu probeau nimic. Nici un cuvînt de vreun remediu la sarcinile, la abuzurile e au dus la răscoală. Doar indicarea drumului bătut zadarnic pentru ngerile lor: Guvernul. Răscoala lor nu e calificată (altfel decît răzvră-;, fărădelege, turburare a ordinii şi liniştii publice, faptele lor grele utăţi, scilnicii, răpiri etc. Nu erau deloc măgulitoare oalificaitivele care aulă în limbajul stilait al patentelor: „'această de toată urîciuneia vredă însoţire" sau „nebuna aceea a torbuirătorilor şi a rebeliştilar adu■e" sau „norodul ce intimi aceste răutăţi s-au întinat cu minciuni nui din capul lor gîndite". Căpeteniile lor în care au crezut şi pe oare ÎU urmat acum trebuiau să audă că sînit doar nişte purtători de iciuni, înşelători, voitori de rău, înwăjbitori, „corifei sau înşelători spre rău îndemnători", oameni ce umblă cu „înşelăciune şi dezmîn-î ce sînt prea tare oprite". Ascultarea şi supunerea (plecarea), îi va 3 vrednici de iertarea, de mila împărătească, neascultarea, nesupu-ea, de înMnarea ou armata ţării, de grele pedepse, de osînda morţii, tragerea în ţeapă a juzilor şi juraţilor, vor fi trataţi „ca nişte răzvrări şi rebelişti necredincioşi ai înaltei împărăţii", ca /turburători ai ii şi liniştii de obşte. Cel care prinde pe amăgitori se arată prin asta nu numai vrednic de răsplată, dar „îşi arată şi dreptatea şi creta sa către crai şi către ţară". Limbajul savant încăiraat, sinuos, era iit desigur să dea o şi mai mare greutate vinovăţiei lor. Servit în plus ratro traducere stângace, nebuloasă, patentele aveau într'adevăr mare oie să fie punat de punct tălmăcite ca să poată fi înţelese de minţile ple dar clare ale ascultătorilor.', Atitudinile faţă de ele s-au putut ;i astfel mai mult sau mai puţin' în cunoştinţă de sensul lor. ■ ■ ■

Guvernatorul, baronul Samuil Brukenthal se gîndea să ceară ajutor itar şi din Ungaria. într-o scrisoare autografă din 20 noiembrie se:. *ă.* contrariat de refuzul generalului. A solicitat măcar două regiîte din Ungaria. Dar comandamentul general s-^a declarat şi azi noiembrie) împotriva acestei cereri de 'acută necesitate, din motive (guvernatorului) necunoscute. Se 'teme că tulburările se vor extinde jutoarele venite prea tîrziu cu greu le vor putea stăvili[291].

Guvernatorul ceruse într^adevăr ajutor militar şi din Ungaria. Ceea mărturiseşte scrisoarea sa din 20 noiembrie către cancelarul aulic «rhazi. Ajutorul promis din Ungaria, solicitat de Guvern, e foarte >olator şi liniştitor — îi scrie el. Va face impresie mai ales asupra

[290] După Şotropa, *op. cit.,* p. 169—170. Lucrare în care se găsesc publicate sie româneşti şi a celorlalte trei patente, din 11, 18 şi 22 noiembrie.

[291] Mike, *Horavilăg,* p. 119.

nobilimii, care se crede atîrt de părăsită şi desnădăjduită. E de părerea că doua regimente n-ar fi prea mult[282].

Tezaurariatul dispune oa Oficiul minier să pună un premiu pe capul conducătorului, de 100 de dueaţi adus viu, de 50 adus mort[293].

In răscoală fiind amestecaţi preoţii uniţi ca şi neuniţi, Guvernul a *salkăfoait* pe episoopi, atît unit cît şi neunit, să nu permită papilor nici o întrunire fără înştiinţarea comitatului, iar sinod fără îngăduinţa Guvernului[294].

In legătură cu cercetarea lui Ursu Uibaru, Guvernul cu data de 25 noiembrie comunică lui Mihail Brukenthal întrebările ou care să se cerceteze captivii în genere, ceea ce să facă în înţelegere cu corniţele suprem Simion Kemeny. întrebările sînt cuprinse în 15 puncte *(Puncta Inter•ogatoria).*

Prima întrebare: care au fost cauzele răscoalei? A doua: cine a fost „autorul" şi aţîţătorul? Şi-apoi dacă în afară de Horea a mai fost şi alt corifeu, cine au fost emisarii care i-au instigat, dacă a fost cineva de neam din afară, ce înrîurire au avut preoţii şi anume care şi unde? Prin cine obişnuiau Horea sau alt corifeu să-şi transmită poruncile subordonaţilor lor, cine i-a fost scriitor? Ce intenţie aveau cu această răscoală? Cînd, unde şi cine au ţinut sfat, cînd s-au adunat ţăranii români şi unde? Dacă au avut vreo corespondenţă asupra răscoalei cu cineva din afară de principat şi cu cine anume? Din ce motiv şi-au asociat şi pe alţii, anume pe hoţii *(latrones)* din comitatul Arad şi cum? Cum s-a răspîndit răscoala în principat şi în care părţi? Cînd conducătorul trimitea pe cineva pentru alăturarea şi a altor sate, la cine anume trimitea, cu ce îndrumare şi ce răspuns primea?295. Aflînd de la Tabla comitatului Hunedoara şi Zarand că mai mulţi evrei s-eu dus la tîrgul din Brad să cumpere lucruri din pradă, la 27 noiembrie Guvernul interzice icu severitate evreilor din Alba Iulia să cerceteze comitetul sau locurile prădate de răsculaţi cît ţine răscoala[296]. Demobilizarea pentru un moment a ţărănimii răsculate lasă răgaz armatei pentru a^şi lua măsurile de prevedere. E un răstimp de mişcări strategice de 'trupe. Trebuiau împânzite ou unităţi militare înainte de toate regiunile cuprinse de răscoală şi cele socotite ameninţate, trebuia prevenită o nouă ridicare, care era de prevăzut ştiind că revendicările ţărăneşti nu vor putea fi primite. Şi trebuiau încercuiţi Munţii spre a pătrunde în inima lor la momentul oportun. Mici unităţi asigură localităţile de pe sub Munţi: Ighiu, Şaird, Oricău, Bucerdea, Benie, Stremţ, Galda şi altele. Apar ici colo şi în Munţi, în Ocoliş, Trăscău, Sălciua, Brăzeşti. Sosesc treptat şi unităţile comandate. In 16 sosesc la Aiud

[298] Schaser, *op. cit.,* p. 81. V. şi Acte vieneze, I, nr. 84, Guvernul către Prefectura Armelor, 21 nov. 1784.

[293] Tezaurariat, 1784, nr. 1259.

[294] 22 nov. 1784. Guvernul către comitatul Odorhei, Arh. St. Cluj, com. Odorhei, pachet 122. Caietele, XXXIV, f. 58.

[295] *Ouindecim Puncta Per Excels. R. Gubernium Transilvanicum I. Tabulis continuis circa examina Tumultuantium extrădata. Benignum Rebellium captivorum Examen. Puncta Interogatoria.* Copie în Arh. Comisiei, V, 386—387. Altă copie, Kemeny, *Hora Pârhada 1784,* p. 365—368.

[26] Caietele, XXXI, f. 88—89.

ă companii din regimentul Gyulay sub comanda maiorului Adorjan, came o jumătate de companie în 17 a plecat spre Turda pentru narea ocnelor de acolo[297].

Rapoartele Comandamentului general sânt în genere mai liniştitoare, rivalitate ou puterea civilă oare nerăbdătoare are tot interesul să ească primejdia, armata care caută să cîştige timp are tot interesul i diminueze. Şi are, firește, tot interesul să demonstreze justeţea ati-:nii, măsurilor şi procedeelor sale.

In raportul său către Consiliul de război, din 16 noiembrie, Coman-îentul prezintă stările deplin liniştitoare. Răsculaţii şi-au respectat u totul cuvînitul şi promisiunile făcute vicecolonelului Schultz. De ici nu au mai comis nici un fel de exces sau acte de violenţă, vrînd iştepte în linişte termenul de 19 a lunii. In Valea Haţegului, cercul îedoarei, ţinutul Devei, prin comportamentul înţelept al vicecolonelu-Karp, liniştea s-a restabilit cu totul, în Valea Haţegului, grănicerii şi sînt amestecaţi cu ţăranii de acelaşi neam, au rămas nestrămutaţi sredinţa lor, ba mai mult, cînd au fost utilizaţi împotriva răsculaţilor u făcut deplin datoria. La îndemnurile de linişte ale vicecolonelului din regimentul de Toscana satele Inuri, o parte din Vurpăr, Pîclişa, ţi, Găureni, Poiana, Răcătău şi Cîrna de la sine au promis să resti-prăzile, să predea pe cei care ar vrea să aţîţe răscoală şi vor sta »tiţi în satele şi oasele lor. Cum oamenii, unde a procedat astfel arta, au ascultat şi fără a utiliza forţa, Comandamentul îşi consideră datoria sa a proceda astfel şi pe viitor pentru restabilirea liniştii :ale paşnică[298].

Preocupă acum Comandamentul militar în schimb proporţiile, for-s pe care le ia insurecţia nobilimii. Insurecţia armată a nobilimii» iduită de Guvern, şi în cea mai limitată formă, nu putea să fie în îitimentul armatei, oare se socotea suficientă siguranţă militară a> i. E evidentă mai ales teama ca imdşoairea să nu ia şi aspeot politic şi, ?ite, şi teama de răspundere în faţa împăratului, care, generalul era: *r,* va reproşa-o.

Generalul Pfefferkorn în 16 noiembrie raportează Comandamentu-general că nobilimea din jurul Aiuduhii, Turzii, Clujului, tot aşa şi ilimea comitatului Hunedoara, se înarmează, se grupează spre repri-ea ţărănimii. In comitatul Hunedoara, după relatarea comitelui su-ţ n, numărul nobililor ridicaţi e de vreo 400. îngrijorătoare e cu deo-re ridicarea nobilimii Clujului, e de temut ca din răscoală ţărănească iu se facă ridicare nobiliară. Să fie întrebat astfel Guvernul dacă ordonat înarmarea nobilimii.

Raportîndu-i şi asupra mişcărilor de trupe petrecute între timp, îi unică şi că locotenentul primar Tiller din regimentul de Toscana oferit ca pentru 1 000 sau 2 000 de florini să aducă pe Horea viu mort, să i se dea doar 30 de oameni pentru aceasta. Se spune că i fost utilizat şi în Războiul de şapte ani de mai multe ori în aseme-

[297] Acte vieneze, I, 97—100. [288]
Ibidem, I, 81.

nea scopuri. Bl asigură că cunoaşte toate drumurile, cunoaşte preoţi şi alţi oameni din comitatul Zarand; a fost încartiruit acolo. Nu i-a încredinţat această misiune fără ordinul Comandamentului. Şi nici nu e de părere. Succesul ar atrage după sine alte răzbunări, iar insuccesul ar îndemna doar pe Horea să-şi ia şi mai multe măsuri de precauţiune. E mai bine să se aştepte pînă la restabilirea liniştii[299].

Guvernul răspunde în 18 noiembrie că insurecţia nobilimii, ce-i drept, n-a fost ordonată, dar dacă aceasta ici-colo s-a întâmplat, nu e cîtu'şi de puţin teamă de vreo răscoală a nobilimii, căci doar e foarte firesc ca nobilimea pentru asigurarea vieţii şi averii sale să recurgă la arme şi să se grupeze, cînd armata staţionând în locuiri mai îndepărtate, din pricina ■drumurilor rele, nu-i poate da la timp ajutor[300]. Guvernul însuşi îndrumă în 18 noiembrie comitatul Cluj ca în privinţa adunării nobilimii să se ţină de dispoziţiile comisarului Mihail Drukenthal şi de ordinele oare vor mai veni[301]. Iar în 21 îi reproşează şi el adunarea prea mare a nobilimii. E împotriva intenţiilor Guvernului faptul că nobilimea s-a adunat într-un număr atît de mare într-un loc. Repetă — să urmeze ordinele şi îndrumările comisarului gubernial[302].

Adresîndu-se generalului Pfefferkorn la 17 noiembrie, Comandamentul îşi pune toată încrederea în el, e încredinţat că a întreprins din propria iniţiativă tot ce e necesar pentru oprirea acţiunilor periculoase ale răsculaţilor. Gomunicînd<u-i planul întrevederii cu ţăranii prevăzute în urma înţelegerii cu vieecolonelul Schultz, îl instruieşte ce are de făcut în cazul că ţăranii nemulţumiţi vor continua acţiunea[303].

La ceea ce generalul răspunde în 18, comunicîndu-i planul întrevederii cu ţăranii la care a convenit cu consilierul gubernial Mihail Brukenthal. Alarma dată asupra tulburărilor din Beşinău şi Mihalţ s-a exagerat. Raportul primit o reduce la puţin[304].

Cît pentru ajutorul militar şi din Ungaria, Comandamentul contraria mereu.

Consiliul de război încă la 12 noiembrie comunica Comandamentului generali din Transilvania îngăduinţa împăratului de a aduce în ajutor şi regimentele De Vins şi Wurttemberg (de dragoni) din Ungaria dacă va fi nevoie. In acest scop ele vor sta gata de marş[305]. Ceea ce comunică şi personal generalului Preiss[306], precum şi generalului Koppenzoller, urmind ca dacă va fi necesară plecarea regimentelor, să le vină în loc alite trupe[307]. Generalul Koppenzioller din Timişoara şi generalul Stunm din Oradea sînt instruiţi să se pună de acord cu Comjandiamentjul general din Transilvania în privinţa plecării spre Transilvania a celor

[299] *Ibidem,* I, 88. 1-3
[300] R. Kun, *op. cit.,* p. 67.
[301] Arh. Comisiei, V, 319. ■9
[302] Arh. Guv. Trans., 1784, 21 nov.
[303] Acte vieneze, I. V. Capitolul „Schultz \a cîmpeni"
[30J] *Ibidem,* I, 94. V. acelaşi capitol.
[305] Acte vieneze, II, nr. 2.
[306] *Ibidem,* I, 102.
[307] Ibidem, 105.

iouă regimente[308]. La 15 noiembrie un căpitan din regimentul De Viras ?ere instrucţiuni de-acum din Vaşcău[309].

Dar comandamentul general al Transilvaniei, am văzut, nna socotit le la început necesar un asemenea ajutor. Făcând în 20 noiembrie înîmpinare la ordinuă din 12 al Consiliului de război îi comunică, ceea ce L adus la cunoştinţă şi guvernatorului, că în împrejurările mai liniştite le acum nu pare necesară punerea în marş a celor două regimente. Ştiile par să indice, cel puţin în aparenţă, linişte. Şi trebuie aşteptată iuta de 24 a lunii cînd vor avea loc tratativele cu răsculaţii şi în rare e vor decide mersul lucrurilor într-un fel sau altul. In timpul eîştigat iau şi adus mai aproape trupe de linie şi 2 batalioane din regimentele ecuieşti de graniţă pentru a putea opri cu binele, dar ou toată seriozitea, orice înaintare îngrijorătoare a răsculaţilor.

Guvernatorul, în ciuda acestora, insistă totuşi ca cele două regimente *i* fie puse neîntârziat în marş, intervenind ia Cancelaria aulică, sub lotiv de a face pentru nobilime simţit ajutorul celor mai înalte locuri, ceasta nobilime e cuprinsă de o teamă atît de exagerată de supuşii ei, i s^a refugiat în goană la Sibiu, la Tîrgu Mureş, la Cluj, la Sighişoara, ; şi în ţinuturile pe care le-a părăsit se face numai zarvă fără temei, ră să se arate vreo urmă că supuşii ar fi porniţi spre o răscoală genelă.

Pentru a-i linişti totuşi pe nobili, Comandamentul general e de părea să fie schimbată actuala distribuţie a trupelor aşa fel ca fiecare mitat să poată avea la îndemînă pentru orice eventualitate ceva trupe ajutor. Şi cum pentru aceasta numai regimentele de linie n-ar fi suaente, să fie folosite şi regimentele de graniţă[310].

Un al doilea raport, din aceeaşi zi, către Consiliul de război are îlaşi sens. Comandamentul îşi exprimă cel mai adine regret de punere marş a celor două regimente. I-ia comunicat doar şi guvernatorului încă nu sînt necesare, trupele din Transilvania sânt suficiente pentru stabilirea liniştii. El are grija ca totul să se desfăşoare nu după gînrile nobilimii nemulţumite, faţă'i. de ţărani 'trebuie folosite mijloace i blînde, ea faţă de nişte supuşi ai statului, pentru a nu păgubi s/taicu tunurile şi ou sabia de atîţia oameni cum o cer Guvernul şi auitoiţile de aci, numai dintr^o prejudecată, mărind astfel şi pustiirea ii, şi ura împotriva nobilimii. în ciuda acestora nobilimea se adună, îite ici, colo excese care cu greu vor putea duce la linişte. Armatei i-a iat ordine ca dacă nobilimea ridicată iar cere ajutor, să nu-i dea în iun caz şi nici să nu atace împreună cu ea sau să i se asocieze în vreun ca să nu se abaită astfel şi asupra armatei vreo răspundere pentru esele întîmplate. Guvernatorul va insista prin Cancelaria aulică penaducerea celor două regimente, previne deci asupra intervenţiilor initabiie oare pot veni din partea Guvernului şi nobilimii. Aminteşte îai că răsculaţii n-au arătat altă intenţie decît de a nimici numai no-

[308] *Ibidem,* 106.
[309] *Ibidem,* 96.
[310] *Ibidem,* II, 1; Hofkriegsrath, Protocol 1784, C. 3434.

biiimiea, aruţînd tot ce aparţine împănatului,, lucru pe oare-1 şi respectă ou stooteţă[311].

In aceeaşi zi de 20 se adresa Comandamentul şi generalilor Koppenzoller la Timişoara şi Sturm la Oradea, precum şi Comandamentului general ungar. Nu găseşte necesară încă plecarea celor două regimente spre Transilvania, ele să fie ţinute doar gata de marş, ca dacă s-ar ivi nevoia să nu se piardă timp. Pentru asemenea eventualitate generalului Koppenzoller îi indică şi direcţiile regimentului său de Wurttemberg, de dmagoni, împărţit în două, spre Dobra şi Zairand. Şi pînă atunci ar fi foarte bine dacă regimentul ar ţine sistematic patrule între Ungaria şi Transilvania, o atenţie deosebită avînd mai ales în părţile fostului comitat al Cenadului. Generalului Sturm îi cere şi lui să indice itinerarul cel mai scurt pe oare regimentul său de infanterie De Vins ar putea ajunge întreg sau împărţit în două în Transilvania. Iar Comandamentului general ungar îi solicită grija pentru părţile de graniţă dinspre comitatele Arad şi Bihor. II previne că Guvernul Transilvaniei, împotriva tuturor oontriaairgumenitelor Comandamentului general, insistă pentru trimiterea neîntârziată a celor două regimente, şi s-^ar putea ea prin Cancelaria aulică să obţină totuşi punerea lor în mişcare, cu toate că Comandamentul general nu încetează să pună în cunoştinţă Consiliul de război că această cerere vine mai mult din frica exagerată a nobilimii decât din necesitate[312].

La 22 noiembrie Comandamentul răspunde la întâmpinarea Guvernului împotriva eliberării prizonierilor de către vioecolonelul Katnp. Nu-i este nimic cunoscut în această privinţă, n-^a primit nici un raport în acest sens, nici din partea vioecoloneMui, nici din ai generalului Pfefferkorn. Nu va întârzia să ceară informaţii. După cunoştinţa Comandamentului prizonierii de pînă acum au fost predaţi autorităţilor civile[313].

Generalul Sturm ordonă tragerea unui cordon militar dinspre Ungaria, prin Bihor, Zairand, Arad. La Vaşcău şi în ţinutul Beiuşului pînă la hotarul Zarandului fu postată o companie din regimentul De Vins şi o jumătate de escadron din regimentul Berlichingen, la Beliu o a doua companie, şi o jumătate de escadron din aceleaşi două regimente. La Buteni se aştepte iarăşi o companie din regimentul De Vins pe data de 16, iar o altă companie trebuia să plece la Hălmagiu pentru a apăra oficiul şi depozitul sării de acolo[3133].

Cordonul militar dinspre Bihor, Arad, Banat s-a tras în aşa fel ca un comandament să poiată sprijini la nevoie pe celălalt, şi la cererea Comandamentului general din Transilvania să poată pleca într-acolo[314].

Vioecolonelul baron Petrasch din regimentul De Vins, ordonat să vină în ajutor din Ungaria se găsea lacum aproape, la Hălmagiu, unde apăru şi o companie din regimentul său. De acolo raportează la 22 no-

---

311 Acte vieneze, I, 101; Hofkriegsrath, Protocol 1784. C. 3432.
312 Acte vieneze, I, 107.
3» *Ibidem,* II, 3.
313a Raportul căpitanului Werner din Radna 18 nov.
314 Raportul din 24 nov. al Comandamentului general din Ungaria. Hofkriegsrath, Protocol 1784, C. 3427.

smbrie generalului Pfefferkorn că face acum a doua oară incursiune în ^transilvania, în sprijinul căpitanului Csepi. Comunicaţia între Hălmagiu i Deva e şi ea nesigură, e de părere compania din Hălmagiu să fie ntărită, iar o altă companie să fie deplasată la Baia de Criş sau a Brad, sau acestea să fie ocupate ou cel puţin un detaşament de caalerie pentru a restabili 'comunicaţia. Poporul are mare teamă de arnată, dacă unităţile ar fi purtate încoace şi încolo prin localităţile mai e seamă, liniştea s-ar restabili cît se poate de sigur şi n-ar fi de temut ici cea mai mică 'acţiune. Pirobă e că 50 de sate ale ţinutului Hălmagiu ot fi ţinute în linişte de o singură companie din regimentul Orosz. In prijinul căpitanului Csepi a cerut de pe graniţă, de da Vaşcău, 2 oaorali şi 15 dragoni din regimentul Berlichingen, rugind pe general ca î privinţa rămânerii lor la Hălmagiu să se pună de acord cu generalul turm de la Oradea[315].

Comandamentul general din Ungaria şi el ştia că conducătorii răsoalei din Transilvania sînt Horeai, Salis şi Popersky[316].

Consiliul de război ordonase tuturor comandamentelor să supraveheze cu o atenţie deosebită pe un ■oarecare Salis, care, după cîte s-a flait, e răspunzător de marea rătăcire a supuşilor din Transilvania, Unaria, Galiţia şi din graniţele de acolo, să urmărească cu cea mai mare rije conspiraţiile sale, să ţină sub observaţie pe emisarii săi, de se vor ăsi vinovaţi să fie pedepsiţi pe loc, fără cercetare, prin spânzurătoare, otrivit dreptului statarial. Să fie de asemeni ţinute sub observaţie acvitatea şi mişcările lui Mihail Popesou care ar avea planul să recruteze t Ungaria oameni pentru serviciu militar (străin), şi prins asupra fapilui să fie de îndată arestat[317].

Urmăriţi prin comandamentele militare subalterne, rezultatele sînt egative. Despre Salis, nu s^a aflat nimic din nici o parte, nici că el ar afla în principatul Transilvaniei. Cît despre Popesou a fost solicitat avernatorul să interogheze pe tânărul conte de purtarea lui în timpul rumului, unde a ajuns cu el, ce i-a mărturisit despre călătoria sa în >ntimiare, dacă a plecat iarăşi, de unde şi în ce parte, sau unde se poate isi în ţară, cum a fost îmbrăcat obişnuit în timpul călătoriei. S-a dat ■din 'regimentului II românesc de graniţă să fie cu toată atenţia asupra i, dacă s-air mai opri undeva pe raza regimentului în cursul călătoriei .le spre Ţara Românească şi dacă se va face cît de cît suspect de instrea poporului să fie numaidecât arestat. Că Horea e capul răsculaţilor amendamentul e cît se poate de sigur şi că nici Salis nici Popescu nu nt implicaţi. Vicecolonelul Schultz, dare a umblat în două rînduri prine răsculaţi, a fost încredinţat de Comandament să afle din ce oameni nt, atent fiind special asupra celor doi. El a întrebat oamenii mai ales upra lor. Dar după declaraţiile lor, conducătorilor nu le sînt cunoscuţi ci după nume, nici după descriere. După cum prea bine a putut deduce ceoolonelul că printre răsculaţi nu sînt amestecaţi nici oameni din Ba-

[315] Acte vieneze, II, 49.

[31]*l* Hofkriegsrath, Protocol 1784, C. 3315.

Acte vieneze, II, 37.

natul Timişoarei, nici alţii, că conducătorii sânt numai din supuşii de aici, de pe domeniul Zlaitnei, din fostul comitet Zarand, din supuşii episcopali din Mogoş, Ponor şi Rîmeţ, din comitatul Albei. După toate aparenţele generalul Koppenzoller a notificat lucrul numai după rapoarte, care nu merită totdeauna crezare deplină, sau din auzite. Chiar şi în Sibiu au fost daţi drept capi ai răscoalei vicecolonelul Kozi (!), numitul Salis şi încă unul nenumit, oare umblă tot timpul îmbrăcat cu o manta şi împreună cu dezertorii din armată şi ou soldaţii licenţiaţi conduc cetele răsculate. Netemeinicia acestor lucruri însă a fost deplin lămurită, ceea ce s-a adus la cunoştinţă şi Consiliului de război[318].

Adresîndu-se la 30 noiembrie 'regimentului II românesc de graniţă, îl pune în cunoştinţă de itinerarul indicat de Guvern al lui Popesou. El a plecat de la Dej spre Năsăud, pentru a-şi continua de acolo călătoria spre Bucureşti în Ţara Românească, locul său de naştere. Gomandamentul, cum s-a mai ordonat, îl va supraveghea cu toată atenţia posibilă şi-i va înregistra toate mişcările şi faptele. Dacă nu se va face vinovat cu nimic din ceea ce e bănuit, nu i se va pune nicio piedică, va fi lăsat să treacă în Ţara Românească. Dar dacă se face cît de puţin suspect de intenţia iniţierii unei emigrări sau de orice altceva potrivnic preaînaltelor interese ale statului, să fie îndată arestat[319].

Cu armata împreună e urmărit şi de autorităţile civile, de Guvern, de comitatele prin care trece.

Guvernatorul raporta şi el împăratului la 27 noiembrie că plecase din Viena spre Bucureşti la 23 octombrie. Sosit la Pesta în 27 octombrie, în 2 noiembrie pleacă spre Cluj însoţit de contele Gyulay[320].

Contele Sigismund Kornis, comitete suprem al comitatului Solnooul de Mijloc, la 19 noiembrie îi dăduse din Cehul Silvaniei guvernatorului mai multe informaţii asupra lui. în zilele acestea a sosit în tîrgul Cehu ia curtea contelui Iosif Gyulay. Mai întîi s-a îndreptat ou patenta împărătesei Rusiei din septembrie 1782, sub titlul de locotenent, spre Olanda. De atunci a cutreierat Berlinul, Parisul, Dresda, Praga, Viena şi alte locuri celebre, părţile Prusiei, Germaniei, Franţei (Galiei), şi peste tot primind paşapoarte autentice, a ajuns apoi în Ungaria, până la Pesta, de unde, la recomandarea colonelului conte Szitâray, a fost adus cu sine de tînărul Francise Gyulay, fiul contelui Iosif Gyulay, în aceste părţi. Aşa, Mihail Popescu (Popeszkul) a ajuns mai întîi în satul Păţalul Mare, urmînd să stea aci o săptămână, din care a petrecut pînă acum patru zile. Dar nu s-a observat la el nici un indiciu că ar avea şi ailte intenţii decît că vrea să se întoarcă pe pămîntul său natal, în Ţara Românească, la Bucureşti, pentru ceea ce cere mijloc de călătorie şi însoţire sigură. El, corniţele, a socotit deci că nu e cîtuşi de puţin cazul să-l aresteze. Ţinînd seama de împrejurările de acum, ca să nu fie nici împiedicat în dramul său, şi nici înalta poruncă nesocotită, i s-a rânduit transport şi

---

[318] *Ibidem,* II, 36.
[319] *Ibidem,* II, 38.
[320] C. Gollner, *Participarea emisarilor Mihail Popescu şi Salis la revoluţia lui Horea,* în „Anuarul Institutului de Istorie Naţională", **VI (1931—1935), Cluj,** 1936, p. 505.

însoţirea unui nobil de încredere care să-i observe cu toată atenţia actele, pînă la Dej, iar de acolo, notificînd comitelui comitatului Solnocu] Interior cele necesaire să fie îndrumat spre Năsăud, căci din pricina pericolului nemaiauzit al răscoalei a cerut să nu fie îndrumat spre Sibiu. Comunică Guvernului deci dispoziţiile ihiate pînă va ajunge la Dej şi apoi la comandamentul militar din Năsăud[321].

Asia Guvernul ia rândul său comunică toate acestea Prefecturii Armelor[322]. Şi apoi cu data de 27 noiembrie şi împăratului.

Contele Adam Teleki, corniţele suprem al comitatului Dăbîea, în 25 noiembrie îi scrie din Dej comitelui că potrivit ordinului Guvernului a dat şi el dispoziţii pentru escortarea lui loan (!) Fopeartzki (!), venit cu însoţitor dat de comitatul Solnooul Exterior (!) pînă la Năsăud[323].

Comandamentul general din Transilvania raportează apoi Consiliului de răziboi că potrivit raportului regimentului II de graniţă, Mihail Popersky a sosit pe teritoriul acelui regiment cu paşaport, şi pentru că vrea să-şi continue drumul spre patria sa, spre Bucureşti, sna dispus staţiilor din Bucovina să fie ou băgare de seamă asupra lui. Despre călătoria lui iau fost înştiinţaţi şi agentul aulic Raioevich, şi căpitanul Bedeus[324].

Popescu deci tocmai din pricina răscoalei a trebuit să-şi devieze drumul firesc spre Bucureşti, făcînd un mare ocol spre nord, ţinut sub ochi, însoţit.

în 25 noiembrie Guvernul Tablelor continue ale comitatelor le pune în vedere că răspunsul Prefecturii Armelor e că nu se poate trimite armată în fiecare cerc. Dregătorii cercurilor prin urmare, ivindu-se cazuri urgente, să ceară ajutorul necesar de la ofiţerii vecini[325]. Iar Prefecturii Armelor în aceeaşi zi, răspunzînd la comunicarea că în vederea liniştii a ţinut mereu patrule, întreabă dacă armata nu urmăreşte şi prinde pe aţîţătorii poporului, predîndu-i jurisdicţiei provinciale pentru a-i putea confrunta la nevoie cu alţii[326].

ACŢIUNEA COMISARULUI GUBERNIAL MIHAIL BRUKENTHAL ŞI A EPISCOPULUI GHEDEON NICHITICI

Acţiunea comisarului gubernial Mihail Brukenthai se desfăşoară în cadrul instrucţiunilor sale şi a ordinelor Guvernului. E preocupat de liniştirea paşnică a poporului în înţelegere cu armata şi cu episcopul Nichitici.

Propunerile exprimate de el pentru liniştirea cit mai repede a răscoalei sînt: 1) să se trimită imediat armată în locurile unde ar izbucni

[321] Acte vieneze. II, 40.
[322] *Ibidem,* II, 39.
[323] Arh. Istorică, fond Kornis.
[324] Hofkriegsrath, Protocol 1784, C. 3665.
[325] Arh. Comisiei, V, 273.
[>!26] Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 377—379.

răscoală; 2) să se adune casele risipite din locurile de murate; 3) să se oprească târgurile în locurile apropiate[327].

Comitatului Cluj îi scrie la 16 noiembrie ca, potrivit ordinelor guberniale, măsurile de liniștire să le ia în înțelegere cu miliția, să publice patentele și să scoată țăranilor din minte opiniile preconcepute despre răscoală. Ii reproșează adunarea nobilimii insurgente în număr atât de mare, de aproape 500 la un loc, ceea ce Guvernul n-a dispus cîtuși; de puțin, e suficient dacă e răspîndită în mici mănunchiuri și dacă dăj o mînă de ajutor miliției la nevoie. Și să o facă ou moderație, nobilimeaj să nu trateze plebea cu asprime, cu cruzime[328].

Asupra activității sale ne dă amănunte el însuși în rapoartele sale către guvernator.

La 19 noiembrie își exprimă fericirea de a fi în deplin acord cu generalul Pfefferkorn, fac casă împreună. Generalul a publicat printre soldații săi un premiu destul de mare pentru prinderea lui Horea. Oficial însă el n-a luat cunoștință decît de cel de 30 de florini. La prăzile din Cioara grăniceri n-mi fost, oi numai cîțiva emisari din cetele lui Horea care au făcut începutul, restul l-au continuat supușii lui Bartsay, care au crezut că odată cu goniirea domnilor pământești ei vor fi moștenitorii lor. De aceea iau venit și cei din Săsciori, căutând cu certuri, cu bătăi să-și ia partea. Așa au alergat ia împărțeală și cei din Acmar, și cum n-aiu mai găsit nimic, au împărțit eîteva sălbătăciuni. Molnar $-a în-j tors azi dimineață după ce „a întâlnit o mare adunare de tâlhari sul conducerea unui oarecare Crișan" și chiar în timpul cînd erau pe punctu de a executa pe Alexandru Ribitzei, pe care el l^a salvat. A aflat aooic și pe doamna Csdiszâr, pe un preot franciscan și pe încă 22 de persoane Pe sora lui Pabian, oare avea rupte -ambele brațe doctorul a îngrijit-o iar lui Ribitzei i-a dat o cămașe a sa[329].

O altă comunicare spune că de la Ioan Piuariu s-a aflat că î Brad 19 femei nobile eu copii sînit în mîinile răsculaților. Salvarea 1» e cu atît mai urgent necesară, cu cît e de temut ca pășirea energică îm| potriva răsculaților să nu-i îndemne să le ucidă[330].

In 20 noiembrie îi comunică guvernatorului intenția de a avea discuție cu tîlharii. între timp au fost adunate multe lucruri jefuite[33]

în raportul din 21 vorbește despre trecerea de la indulgență la veritate, despre un plan prezentat generalului Pfefferkorn și căpitan lui Richard pentru strîmtorairea răsculaților fără vărsare de sînge[332]. IJ 22 îi scrie că a trebuit să renunțe definitiv la discuția cu tîlharii. Gen ralul Pfefferkorn dă dispoziții ca din Nocrich secuii să pornească î coace. E îngrijorat de greutatea de a aproviziona atâta oasite. Nu uită fonici în asemenea împrejurări de a fi preocupat de creșterea prețului la vi de a purta grija vinului bun pentru el și pentru guvernator[333].

---

[327] Mike, *Az Olăhokrâl,* p. 117.
[328] Kemeny, *Hora Porhada 1784,* p. 289—292.
[329] „Archv des Vereines", XXXI (1903), p. 736—738.
[330] Robert Kun, *op. cit.,* p. 68.
[331] „Archiv des Vereines", XXXI (1903), p. 738—739.
[8W] *Ibidem,* p. 739—740.
[888] *Ibidem,* **p. 740—741.**

In raportul din 24 noiembrie comisarul îi sorie guvernatorului de-problema prinderii soţiei lui Horea, oare s-or afla în Beiuş şi la care găsi lucruri din pradă. Generalul oare a fost odată încartiruit în Be-eocoteşte că regiunea fiind muntoasă armata nu poate acţiona prea Ou toate că sie găsesc acolo şi soldaţii regimentului Barliehingen. xuie alese drumuri mai ferite cînd via fi ridicată. El, comisarul, e de rea că 'trebuie căutat cineva care o cunoaşte pe femeie, căpitanul lard trebuie să ştie pe cineva. Acest cineva să fie trimis cu un mic şament din Hălmagiu spre Beiuş şi cu ajutorul, oare se va vădi ne-r, al oamenilor regimentului Berlichingen, să procedeze la cele tre-nare. Ar trebui să fie pusă la curent cu acestea şi oficialitatea co-ntului Hunedoara, îndemnînd-o la înţelegere cu oamenii trimişi. aralul Pfeffarkorn face propunerea ca locotenentul Tillier, care a t cunoştinţă cu Szotyori să fie încurajat şi el şi Szotyori în acţiunea iru prinderea lui Horea şi a celorlalţi conducători. Lui Szotyori să i ea un detaşament militar, chiar dacă el are puţine calităţi bune, pe *a oare sînt necesare pentru o asemenea acţiune se pare to'tuşi le are. ■ă ca de data aceasta tulburările să se potolească pentru totdeauna. • intrigile multe care se amestecă în ele îl îngrijorează. Clerul oare mpo'trivit răsculaţilor e maltratat de ei. Din ceea ce se poate deduce artea bună a clerului, care la români e fără îndoială mică, şi-a pier-influenţa şi reputaţia, în schimb partea rea, oare este foarte mare, ivit ştirilor primite face cauză comună cu răsculaţii, îşi pătează chiar ile cu jafuri şi tîlhării. Şi episcopul i se plînge de nesupunerea şi i lor desfrînată, de la care nu-i va putea readuce aitît de uşor la ie[334].

în urmărirea soţiei lui Horea Guvernul la 25 noiembrie se adresă şi tatului Bihor cu rugămintea să o caute în Beiuş şi fără întîrziere prindă şi să o trimită sub pază sigură. Vicecomitele comitatului, fă-cercetări în tot ţinutul prin judele nobililor, n-a găsit-o nicăieri; se că de şapte ani nu mai locuieşte împreună ou soţul său[335]. Nici nu le găsit în Bihor. Autorităţile făceau o confuzie: ţinutul Călatei nu n Bihor şi în ţinutul Călatei era Belişul nu Beiuşul. Mihail Brukenithal comunicînd la 28 noiembrie comitatului Hune-*ii* decretul gubernial privind aplicarea dreptului statarial, şi în-rîndu-l să delege în acest sicop doi asesori, îl îndrumă şi ca pe cap-elibeiraţi după o pedeapsă oarecare, să-i însemne cu 'tăierea cit mai ; a chicilor părului[336].

In scrisoarea sa către comitatul Alba comisarului nici nu-i vine să lă că printre răsculaţi nu sînt şi străini. „Din anumite împrejurări aproape sigur că în compania lor sînt şi străini de aceia din sfatul irumiarea cărora a pornit această larmă"[337].

---

[134] *Ibidem,* p. 744—745.

... „uxorem praecipui tumultuantium coriphaei Hore, alias Nyikulai Ursz semeţ ad oppidum Belenyes, Inclyto Comitatui bihariensi ingremiatum, rece-. Hurmuzaki, XV/2, p. 1767—1768. Caietele, XXIX, f. 78—81. [38] Arh. St. Deva, com. Hunedoara, *Prot. polit-oecon., 1784,* p. 56. [a7] Sebeş, 25 nov. 1784. Arh. Comisiei, V, 1028.

Episcopul Nichitici e şi el la datorie. I se apreciază mult şi din partea Guvernului zelul.

Am văzut acţiunea lui pînă în 14 noiembrie din raportul lui din 15 noiembrie. In 16 dă o nouă circulară: „Horea căpetenia rebeliştilor nu încetează a face răutate şi minciuni cari sînt împotriva lui Dumnezeu şi împăratului şi împotriva legii şi bisericii şi blagosloveniei vlădiceşti .. . Deci noi cu numele împănatului poruncim, că nici un român să nu îndrăznească a asculta minciunile lui Horea, nici să meargă la el, nici la adunarea lui, nici să dea ajutor lui, nici oamenilor lui, nici pre ascuns nici pe arătare, că cei care vor îndrăzni a călca porunca împărătească se vor pedepsi"[338].

In 18 noiembrie raportează Guvernului că protopopul din Sebeş, Avram, trimis în Gelmar să-i sfătuiască şi să-i cheme acasă pe cei fugiţi, răspunde că toţi fugiţii s-au întors şi după ce li s-a citit patenta s-au aşezat paşnic la casele lor. In aceeaşi zi a trimis pastorale în protopopiatul Orăştiei, ca fiecare să ducă viaţă liniştită, la el acasă, potrivit înaltelor ordinaţiuni. Cu acest prilej s-a trimis patenta şi preotului din Beşineu, să o publice unui cît mai numeros popor, fiind de faţă şi un dregător. Patenta sa în limba română ca nimeni de acum încolo să nu cuteze, nici în taină nici pe faţă, a orede minciunile amăgitorului Horea etc.[339].

Pe protopopul Adamovici, cu data de 21 octombrie, îl instruieşte că putînd a axla de la oameni credincioşi cine sînt începătorii „vrăjbii şi răscoalei acesteia", pe cei cărora le poate „încredinţa lucrul acesta", să-i înveţe, „ea ei să aibă grije şi pază ca să nu scape, nici să fugă"[340].

In 22 noiembrie episcopul cere Guvernului să-i îngăduie întoarcerea la Sibiu, fiind nevoie de el acolo pentru tratarea celor duhovniceşti[341].

Episcopul Bob, la rîndul său, în 8 (adică 19 noiembrie) răspundea şi el din Blaj solicitării Guvernului. Adresîndu^se protopopului (din Orăştie?) îi reproşează că numai foarte pe scurt i-a scris despre „întîmplările aoeaştea şi frica oare este acolo", a căror veste a sosit încă înainte de scrisoarea lui. Trebuia să-i scrie numaideeît despre „cum sînt vremile pe acolo, ca mai nainte de ce au venit aicea atîta frică şi zarvă *să* ne sili» şi noi după putinţa noastră a aşeza acest neam turburat". El, protopopul, prin preoţi şi oameni buni să se nevoiască „a le spune şi a le arăta, că unele t'apte ca acestea sînt spre stricarea şi urgia neamului rumânesc, nu numai aicea în ţară, ci şi înaintea înălţatei Curte, că cu aceaştea în loc de milă pe care pururea o cerem om dobîndi pedeapsă, oare nu o nădăjduiam, nici <să> nu să încredinţează rumânii noştri, că unele ca aceaştea sînt dela înălţatul înpărat, oare pururea' pace şi linişte vrea a fi întru ale sale ţinuturi, ci de la nişte nepricepuţi şi bolunzi cărora 'ca paginilor le era sete de sînge creştinesc [.] Văd acuma şi or vedea ce or păţi că s-au sculat ca nişte neam străin împotriva*' ţăreanilor (compatrioţilor) săi, adecă împotriva domnilor", Făcînd ştire '

[338] Densuşianu, p. 278. Caietele, XXXII, f. **45.**
[339] Arh. Comisiei, I, 1169; V, 262.
[340] Caietele, **XXXII, f. 45—46.** *i!
[341] Arh. Comisiei, **I, 1172.** «**

apopi din vecini, cărora înoă le-a trimis rînduiala sa, el să pe unii ca aceştia „a-i dojeni" „şi <a-i învăţa oa să fie cu itiare spre mai marii lor, fiind în pace şi liniște ou ţâreanii iu-să in lăcaşurile sale prin dreaptă lucrare să-şi câştige dor şi muierilor sale"[342].

datorie şi episcopul Petru Petrovici din Arad, Popovici din şi ei circulare de liniştire a poporului, îl sfătuiesc şi ei prin L linişte şi pace.

;e au avut aceste patente de pacificare acum, o ştim din di- "i şi o putem bănui şi fără acestea. Ne-o spun dregătorii, ne-o ţii, protopopii înşişi, care le-au publicat.

; ulterior laudă şi zelul vicarului. Despre preotul român din >a Popovici, vechiul vicar al episcopului schismatic, se vor- ;omitatul Zarandului „pe locuitorii a 20 de sate în aşa măsură că nici unul nu s^a amestecat între ei (între răsculaţi). Aşa de omenie. Dar şi pe el au vrut să-1 omoare, abia a putut cum au şi omorit vreo doi preoţi români pentru că i-au în- „ine"[343].

ftefan bazar din Abrud relatează în 16 noiembrie că la po- srnului şi a episcopului a publicat patenta în Cărpiniş, Cîm- i, Muşca şi Lupşa. Sătenii au arătat supunere. Numai Lup- căpitan mare e fiul lui Horea, nu s-au supus, zicînd că el numai spion şi mărturie mincinoasă, că au mai văzut ei 2stea. Ultimul lor cuvînt a fost că ei de acum încolo nu vor i domni. Se pregătesc pentru pradă, căci îşi fac lănci, desigur de a se ridica, de a face răscoală[344].

, fost primită patenta de fiul lui Horea, cum a scuipat-o şi picioare, am văzut mai înainte. ■

opul de Trestia, Iosif Sinziana,. comunică şi el episcopului t îndrumările sale şi a lucrat destul în sensul lor, dar po- şte măsură de tulburat. E greu să împace poporul căci eonii l-au înşelat zicînd că el, protopopul, a primit două mierţe (!) de la nobili ca să nu extrădeze cartea împăratului. Au acum de două ori la el unii din Crişcior de i-au cerut cartea fi ascuns-o. Dacă mila lui Dumnezeu nu-1 va ocroti, nu ştie să facă. Roagă prea plecat pe episcop să-i vină în ajutor cît va Lţă, căci el n-are unde să-şi plece capul, decît doar dacă fuge, isă îl vor ucide oamenii, căci tulburarea zi de zi creşte[345]. 1 Moise, protopopul din Sebeş, în raportul său din 17 noiem- L liniştitor. Trimis de episcop în Gelmar ou patenta gubernială, iernat la sine pe cei fugiţi de teama stîrnită de focurile de ungurilor şi soldaţilor. Cerînd în faţa lui iertare Guvernului

ero, 394—395.
rtenelmi Târ", 1908, p. 464.
iucere din românește, copie în Mike, *Horavilăg,* p. 131.
. Comisiei, I, 1170. »

s-au întors la casele lor. Patenta s-a îngrijit să fie citită şi în Balomir, Şibot şi Binţinţi. A făcut-o cunoscută şi Popii Ştefan de pe cealaltă parte a Mureşului, <care a promis şi el să-şi readucă parohienii fugiţi de teama miliţiei în păduri, la casele lor[346].

Administratorul domeniului Hunedoara, Iosif Leithner scrie Tezaurariatului în 21 noiembrie: „Intr-aceasta am aflat ieri din izvor demn de încredere că publioaţiunea şi patenta gubernială nici n-ar fi fost luate în seamă de satele răsculate şi că cei trimişi în scopul acesta la sate au fost nevoiţi să se întoarcă fără nici o ispravă. In general, se pot întrevedea, în tot cazul, încă răscoale înfricoşetoare şi crede că şi mişcările de dincoace sînt într^o măsură oarecare numai înăbuşite, în nici un caz însă stinse[347].

Doar Popa Gheorghe din Bacea şi Popa Solomon din Visca se lasă amăgiţi în raportul lor, din 24 noiembrie, de liniştirea poporului (sau caută să-şi facă merite). La poirunoa episcopului din 11 noiembrie, primită de ei în 21 (!) au adunat la un loc satele Visca, Băgara, Braşeul Mic, Vorţa, Bacea, Cuieş, Certej, Valea Lungă, Cămărzineşti, care au făgăduit să se liniştească, zicînd că ei nu s-ar fi răsculat, dar n-au ştiut de unde a pornit răscoala: răsculaţii au amăgit poporul cu porunca împăratului, i-<au silit speriindu-i cu arderea casei, cu omor dacă nu se ridică. Au promis dînd mîinile să se liniştească, să nu se mai ridice, să nu mai ardă, să nu se mai răscoale împotriva domnilor pămînteşti, să asculte de poruncile Guvernului. Se roagă să aibă iertare de la împăratul, căci sînt gata să împlinească poruncile împărăteşti. Dar mai roagă şi să li se mai uşureze slujbele cu oaire-i încarcă domnii pămînteşti şi dumineca[348].

Despre satele Cuci, Orosia, Bichiş, Iştihaza, Mandra, Cecălaoa, Botez, Ozd, Găbud din comitatul Alba, comisarul cercului raiDortează la 29 noiembrie comitatului, că citindu-li-se porunca Guvernului, s-au arătat ascultători, au promis şi s-*au obligat chiar că şi dacă air pătrunde r>înă la ei acei tîlhari ticăloşi nu numai că nu s-ar da cu ei, dar li s-ar împotrivi cu toată puterea şi pe cei care-i vor prinde numaidecît îi von- da pa mîinile dregătorilor comitatului, declaraţie pe care a şi cerut să fie semnată de popii români. Cei din Gîmbuţ, Petrilaca şi Sîniacob în?ă, s-au arătat ţşoalcitranţi. După ce li s^a citit patenta Guvernului din 23 noiembrie, înitrebîndu-i, ca să poată adeveri, au cutezat să răspundă că ei porunca împăratului Iosif o împlinesc şi de acum încolo, cum «u împlinit-o şi pînă acum, dar la aceasta de acum, venind numai de la Guvern, nu răspund nimic şi nici nu îngăduie să ?e scrie vreo adeverire. Din ceea ce a văzut că sînt aproape gata de -rău[349].

Nobilii din Iernut raportează la 21 noiembrie, după spusele judelui nobililor Ioan Szafoo, că în Lechinţa, cînd s^a citit patenta tot satul a luat-o în rîs. Popa Iov, fiul protopopului unit Popa Samuil de acolo,

---

[848] *Ibidem,* I, 1168.
[847] I. Lupaş, *op. cit.,* p. 291.
[848] Traducere latină din românește în Kemeny, *Hora Pârhada 1784,* p. 597.
[849] Copii B. T6rok, nr. 11307—1784. Guv. Trans., 1784, nr. 11285.

Aşteptare agitată şi dintr-o parte şi din alta. Nici una din părţi nu credea cu adevărat în încheierea paşnică a lucrurilor. Revendicările ţăranilor erau de aşa natură că nu puteau fi în nici un caz acceptate. Nobilime, ţărănime nu numai se agită, se pregătesc pentru o nouă confruntare. Aceasta însă de acum avea să se petreacă între ţărănime şi armată, care prima conştientă de temporalitatea stratagemei sale, se pregătea tacit pentru intrarea în acţiune îndată ce va sosi ordinul împăratului.

ar fi citit-o şi lămurit-o mai mult în batjocură şi ar fi zis că „'proştii de astea am mai auzit noi de multe ori, vom vedea de aici încolo ce va fi". Comitatul Tîrnava oare îl prinse, deşi la ascultare raairtotrii nu mărturisiră aceasta, îl pedepsi pe loc cu 50 de bîte[350].

Archimie Baci din Cămăraş îndemna pe ţărani să nu creadă patentele, pentru că acelea nu sînt porunci împărăteşti, ci au fost 5'crise fătarnic de domn[351]. Iar în Mănăşturul Unguresc (azi Mănăstiireni), în timp oe le citeau trimişii comitatului, unul din mulţime observă ou glas tare: „berbeci de belit şi butuci buni de pus pe foc"[352].

Şi cîte asemenea atitudini nu se vor fi arătat pe care aotele nu le-au înregistrat sau ale căror înregistrări s-au pierdut sau nu le cunoaştem încă. Nu ştim cum vor fi reacţionat românii din Banat la apelul de pace al episcopului lor.

Apelul din 10 noiembrie (probabil st. v., deci din 21 noiembrie) al lui Vichentie Popovici predica într-un limbaj nebulos pacea între oameni, ferindu-se ei de nepaoe. Chema mai ales la ascultare faţă de domnii pămînteşti şi de împăratul.

> Pacea este „norocoasă şi bună cîştigare, fiindcă după Dumnezeu pe stăpînitoriul pămîntului cu înţeleaptă îndreptare trebuie a-1 cinsti, aşa pentru aceia tot credinciosu supus datori iaste către al său stăpînitoriu de pămînt toată aplecăciunea, toată cinstea, mulţămirea şi toată adevărata dragoste a o arăta, şi precum pentru toţi aşa mai deosebi pentru dînsul cu de îerbinte şi aproape inimă pre Dumnezeu a ruga precum ne aduce aminte noao apostol grăind rogu-vă să face<ţi> rugăciuni... pentru toţi oamenii, pentru împăratul şi pentru toţi cei ce sînt în stăpîniri ca viaţă lină să vieţuiască... Mai vîrtos acuma cînd auzim vecinii cei din Ardeal în ce turburare groaznică şi jalnică de aproape s-or slobozit, să avem în minte şi să gîndim de nepace, sfintelor porunci a lui Dumnezeu şi îndreptărilor împărăteşti, că spre noi şi spre fraţii noştri nici un bine nu va veni adecă pînă vor fi în nepace şi cu vremea cumplită caznă cu toată nevoia şi jalnica perire ne va ajunge. Dumnezeu ne învaţă pre noi prin apostol Pavel... tot sufletu să se supuie stăpînirilor, pentru că toată stăpînirea de la Dumnezeu iaste făcută şi cine să împotriveşte stăpînirii insuşi lui Dumnezeu să <îm>potriveşte. Pre împăratul stăpîn fericitul cel pămîntesc a-1 asculta... de Dumnezău vă temeţi, pre împăratu cinstiţi... după apostolul Pavel cu pace şi cu bună norocire să vieţuiţi întru tot, prea luminatul împăratul nostru în tot ceasul şi în toată întîmplarea rea credincioşi şi ascultători să fiţi, pre dînsul să-1 cinstăm cu osârdie, să-1 iubim neîncetat, pentru el pre Dumnezeu să-1 rugăm ca cum am putea cu sfînt ajutoru lui Dumnezeu supt împărăţia sa în pace fără de care nu este noroc nici mîntuire... nimărui nici un rău nu faceţi numa vă ţineţi după îndreptarea sfintei evanghelii ce nu voieşti să-ţi facă ţie alţii, nici tu altuia... nu faceţi.. ."[353].

---

[350] Arh. St. Cluj, jud. Turda, nr. 63 şi *Protocollum judiciale 1784,* dec. 17.
[351] *Ibidem,* 1785, ian. 18.
[352] D. Prodan, *op. cit.,* p. 76, 148.
[353] Protocol de porunci, ms, Inst. de Istorie din Cluj, Xerox, p. 31—34.

CUPRINSUL

Prefaţă .....)

I. Geneza răscoalei 1;

1. *Premizele istorice în Transilvania* 1î

O imagine în acvaforte a iobăgiei 1l
Evoluţia economiei domeniale ..... 3!
Statul în faţa regimului domenial ..... 4(
Temeiurile româneşti ale problemei iobăgeşti 5Î
împăratul Iosif al II-lea ..... 6!
Nesiguranţă — nelinişte: un caz semnificativ 7i

2. *Frămîntările în Munţii Apuseni* 8l

Particularitatea iobăgiei camerale ..... 8(
Sporirea dării ..... 9<
Reglementarea urbarială din 1776 ..... 9!
Sarcinile iobăgeşti după 1776 ..... 10i
Plîngeri peste plîngeri ..... 12(
Crîşmăritul ..... 13(
Tulburarea de la Cîmpeni 16S
Agitaţii prevestitoare 18;
Procesul 193
Agitaţii şi mai mari ..... 19<

II. Preludiul răscoalei: Conscripţia militară ..... 21!

înscrierile ..... 21!
Urmările ..... 23(
Reacţia oficială: sistarea conscripţiei 24S
Agitaţiile după sistare 26S

III. Desfăşurarea răscoalei 281

1. *Acţiunea ţăranilor* 281

în Zarand 281
Pe Mureş în jos 30Î
în comitatul Arad ..... 31!
Pe Valea Streiului. în Ţara Haţegului 32:
Pe Mureş în sus 32i
Atacarea Devei 35/
Execuţiile din Deva 36;
Invadarea Cîmpenilor ..... 37(
Prădarea Abrudului ..... 37!
Prinderea lui Horea la Bucium 381
Răfuiala cu aparatul administrativ sătesc ..... 39'
Pe Aries în jos. Spre Turda, spre Cluj 403
Lupşa—Baia de Arieş—Mogoş—Cricău ..... 41(

1